تفسیر خیر کثیر

پښتو ترجمه

تفسیر ابن کثیر

تصنیف

حافظ عماد الدین اسماعیل ابن عمر بن کثیر الدمشقی

المتوفی ۷۷۴ھ ہجری

[illegible]

[illegible]

[illegible]

تفسیر خیر کثیر

پشتو ترجمه

تفسیر ابن کثیر

مؤلف: حافظ عمادالدین اسماعیل بن عمر بن ابن کثیر الدمشقی المتوفی ۷۷۴ هجری

مترجمین: مولانا شاه فیصل فاضل وفاق المدارس، امداد العلوم، وعبدالکریم صدیقی وقاری امیرنواز

جلد نمبر ②

تسهیلات از شاه فیصل

① د قرآنی آیاتونو ټکی په ټکی او رواله ترجمه

② د احادیثو تخریج

③ د فقهی مسئلو کښې مسلک حنفی وضاحت

④ مناسب عنوانات ورکول

خورونکی

فیصل کتب خانه محله جنګی پیښور

موبائیل نمبر ۰۳۲۱۹۰۹۱۸۳۵

دکتاب نوم : تفسیر خیر کثیر ترجمه تفسیر ابن کثیر
مؤلف: حافظ عماد الدین اسماعیل بن عمر بن ابن کثیر الدمشقی المتوفی ۷۷۴ هجری
خورونکی : فیصل کتب خانه محله جنگی
موبائیل نمبر ۰۳۲۱۹۰۹۱۸۳۵

د ملاویدو پتي:- د فیصل کتب خانې نه سوا
مکتبه روغانیول جلال آباد
مکتبه رحیمی خوست
نعمت کتب خانه کابل
انتشارات علامه تفتازانی هرات وکابل
صداقت کتب خانه قندهار وکابل
قدرت کتاب فروشی کابل ننګرهار
علمی کتب خانه ګردیز
مکتبه علمیه اکوړه ختك
دینی کتب خانه تیمرګره ره
فلاح کتب خانه جلال اباد
مکتبه فریدیه خوست
دیوبند کتب خانه خوست
جدید رشیدیه کتب خانه کابل
مکتبه خواجه عبدالله انصاری غزنی
مکتبه نعمانیه غزنی
مکتبه رحمانیه قندهار
امیر حمزه کتب خانه قندهار

جلد ۲:

تفسیر خیر کثیر

پشتو ترجمه

تفسیر ابن کثیر

مؤلف: حافظ عماد الدین اسماعیل بن عمر بن ابن کثیر الدمشقی المتوفی ۷۷۴ هجری

مترجمین: مولانا شاه فیصل فاضل وفاق المدارس، امداد العلوم، وعبدالکریم صدیقی وقاری امیر نواز

جلد نمبر ۲

تسهیلات از شاه فیصل

① د قرآنی آیاتونو ټکی په ټکی او روانه ترجمه

② د احادیثو تخریج

③ د فقهی مسئلو کښې مسلک حنفی وضاحت

④ مناسب عنوانات ورکول

خورونکی

فیصل کتب خانه محله جنګی پیښور

موبائیل نمبر ۰۳۲۱۹۰۹۱۸۳۵

لَنْ تَنَالُوا	الْبِرَّ	حَتّٰى	تُنْفِقُوْا	مِمَّا
هر گز نشي رسيدې تاسو ا نيکۍ ته		اتر دې اچه تاسو خرج کړئ ا		خپنې دهغه څيزونو نه
تاسو هيڅ کله پوره نيکۍ نشئ حاصلولې اتر کومې چې تاسو خپل غوره څيزونه خيرات کړې نه وي				
تُحِبُّوْنَ	وَمَا تُنْفِقُوْا	مِنْ شَيْءٍ	فَاِنَّ اللّٰهَ	بِهٖ عَلِيْمٌ
اچه ستاسو خوښ وي ا	او هغه چه خرج کوئ تاسو ا	د څه څيزنه	انو بيشکه الله	به هغې خبردې
.... او هر څيز چې تاسو خيرات کوئ نو هغه الله جل شانه ته ښه معلوم دی				

قوله تعالى: لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوْا مِمَّا تُحِبُّوْنَ

دالله ﷺ لار کښې دې دخوښې څيز صدقه کړې شي:- عمرو بن ميمون رحمه الله وائي چه د "بر" (نيکۍ) نه دلته مراد جنت دې يعني کومې پورې چه تاسو خپل خوښ څيز دالله ﷻ لار کښې خرج نکړئ نو هيڅ کله به جنت ته داخل نشئ.

د ايت په نزول د ابوطلحه رضي الله عنه باغ صدقه کول:- انس بن مالک رضي الله عنه نه روايت دې چه په ټولو انصاروکښې ابوطلحه رضي الله عنه د ټولو نه زيات مالدار وو. هغه ته په خپل ټول مال کښې بيرحاء نومې باغ ډير زيات خوښ وواو دامسجد نبوی ﷺ ته مخامخ وو. رسول الله ﷺ به اکثر دې باغ ته تلو. او ددې د کوهی خوږې اوبه ئې څکلې. هرکله چه دا پورتنې آيت نازل شو نو ابوطلحه رضي الله عنه حاضر شو او رسول الله ﷺ ته ئې عرض اوکړو چه يارسول الله ﷺ! الله ﷻ داشان فرمائي اوماته د ټولو نه زيات خوښ دا بيرحا نومې باغ دې. نو زه دا (باغ) په دې اميد د الله ﷻ لار کښې صدقه کوم چه کومه نيکی الله ﷻ سره ده هغه خما دپاره اوليکې. نو رسول الله ﷺ تاسو ته اختيار دې چه څنګه مناسب کنړی نوداتقسيم کړئ. رسول الله ﷺ خوشحاله شو او وې فرمائيل چه واه واه دا ډيره فائده منده سودا ده. ددې نه به خلقو ته ډيره فائده اورسي. بيا رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه خما رائې دا ده چه ته دا باغ په خپلو رشته دارو کښې تقسيم کړې. ابو طلحه رضي الله عنه عرض اوکړو چه ډيره ښه ده. اوبيا داباغ ابوطلحه په خپلو رشته دارو او د تره خامنو کښې تقسيم کړو. (مسند احمد، بخاری ومسلم). ([1])

د عمر رضي الله عنه په ايت عمل کول:- بخاری اومسلم شريف کښې راغلی دی چه يوځل عمر فاروق رضي الله عنه هم د رسول الله ﷺ خدمت کښې حاضر شو اوعرض ئې اوکړو چه يارسول الله ﷺ! خما د ټولو نه زيات خوښ اوبهترين مال هغه دې کوم چه خيبر کښې ماته زمکه ملاؤ شوې وه. (څه هغه دالله ﷻ لار کښې صدقه کوم). تاسو اوفرمائې څه اوکړم؟ رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه اصل زمکه خان سره اوساته اوددې پيداوار او ميوې د الله ﷻ لار کښې وقف کړه. ([2])

د عبدالله بن عمر رضي الله عنه په ايت عمل:- عبدالله بن عمر رضي الله عنه فرمائی چه هرکله څه به د تلاوت دوران کښې دې پورتنی آيت ته اورسيدم نو ما خپل مال او جائيد کښې سوچ او فکر اوکړو. خوماته د خپلې رومی وينځې نه زيات خوښ څيز بل نه وو. نوما هم هغه د الله ﷻ دپاره آزاده کړه. (خما په زړه کښې ددې دومره محبت دې چه) که ما د الله ﷻ لار په کښې خرج کړې څيز واپس اخستې شو. نوما به دا وينځه ضرور اخستې وې. (مسندبزار). ([3])

---

[1]) احمد: ١٤١/٣، صحيح بخاری کتاب الزکاة باب الزکاة علی الاقارب: ١٤٦١، صحيح مسلم: ٩٩٨، موطا امام مالک: ٥٩٥/٢)

[2]) صحيح بخاری کتاب الوصايا باب الوقف کيف يکتب: ٢٧٧٢، صحيح مسلم: ١٦٣٢، نسائی: ٣٦٣٣)-

[3]) مسند احمد بزار:)-

كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِّبَنِيٓ اِسْرَآءِيْلَ اِلَّا مَا حَرَّمَ

ټول دخوراک څيزونه| وو |حلال | دپاره دبنی اسرائيلو |ماسواد هغې نه |چه حرام کړي وو

ټول څيزونه(چې مسلمانانو دپاره حلال دي هغه) بنی اسرائيلو دپاره هم حلال وو| مګر کوم چې

اِسْرَآءِيْلُ عَلٰى نَفْسِهٖ مِنْ قَبْلِ اَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرٰىةُ ؕ

اسرائيل (يعقوب عليه السلام) | په خان خپل باندې | مخکښې ددې نه | چه نازل شوې ووتوراة

يعقوب ﷺ پخپل خان حرام کړي وو| (او داخبره) دهغه وخت ده چې تورات لانه وو نازل شوې |

قُلْ فَاْتُوْا بِالتَّوْرٰىةِ فَاتْلُوْهَآ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ۝ فَمَنِ

ورته اووايه(اې محمد ﷺ)|نوراوړئ|توراة |او لولئ هغه|که يئ تاسو | رښتنی |نوهغه چاچه

ورته اووايه چې ښه تاسوتورات راوړئ |او هغه اولولئ |که تاسو رشتونی يئ | .... نو د دې نه

افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ مِنْۢ بَعْدِ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ ۝

اوتړل |په الله پورې |دروغ | روستو |ددې نه |نوهم هغوئ |په حقيقت کښې |ظالمان دي

پس چه هم څوک په الله باندې دروغ اووائي| ....نوهمدغه خلق ظالمان دي |

قُلْ صَدَقَ اللّٰهُ ۗ فَاتَّبِعُوْا مِلَّةَ اِبْرٰهِيْمَ حَنِيْفًا ؕ

اووايه اې محمد ﷺ|چه رښتياويلی دی الله |نوروان شئ تاسو |په طريقه دابراهيم| يومخيزی

(اې پيغمبره)اووايه چې الله تعالی څه وئيلی دی هغه رښتيادي|نوتاسويومخيز شئ| اودابراهيم په لارروان شئ

وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ ۝

او نه وو هغه| دمشرکانونه |

اوهغه دمشرکانو څنی نه وو|

قوله تعالى:: كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِّبَنِيٓ اِسْرَآءِيْلَ اِلَّا مَا حَرَّمَ اِسْرَآءِيْلُ عَلٰى نَفْسِهٖ

ديهودو سوالونه اود نبی عليه عليه السلام جوابونه امام احمد رحمه الله په خپل مسند کښې د ابن عباس رضی الله عنه نه روايت نقل کوی چه يوځل څه يهوديان د رسول الله ﷺ خدمت کښې حاضر شو.او وې وئيل چه مونږ تاسونه څه د داسې خبرو تپوس کوو چې د نبی نه سوا دهغې معلومات چا ته نشته دې.رسول الله ﷺ د هغې جوابونه ورکړل. رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه څه تپوس کونی اوکړنی خوتاسو الله ﷻ حاضرناظر اوګنړنی اوماسره هغه شان وعده اوکړنی لکه څنګه چه يعقوب عليه السلام دخپلو خامنونه اخستې وه ، که ما تاسو ته صحيح صحيح جوابونه درکړل نو تاسو به اسلام راوړنی او ځما تابع کيږنی به. هغوئ قسمونه اوخوړل چه مونږ ته داخبره منظور ده. که تاسو صحيح صحيح جواب راکړو نو مونږبه اسلام قبلوو. اومونږ به رسول الله ﷺ فرمانبردا رجوړيږو.بيا ئې اووئيل چه مونږ ته څلور خبرې اوښايه① يعقوب عليه السلام په خپل خان کوم خوراك حرام کړې وو. ② دسړی او ښځې اوبه څنګه وی (او ولې) کله هلك پيدا کيږی اوکله جينئ؟③ او دنبی امی خوب څنګه دې④ فرښتو کښې کومه يوفرښته دوی ﷺ ته وحی راوړی ؟ دې نه پس رسول الله ﷺ دوباره دهغوی نه قسمونه واخستل . اوبيا رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه ① يعقوب عليه السلام سخت بيمار شو نو نذر ئې اومنلو که الله ﷻ ماته شفا راکړی نو څه به هغه څيز نه خورم چه ځما

زيات خوښ دي. هرکله چه روغ شو نو د اوښ غوښه او پۍ ئې پرېښودل.② دسړي اوبه سپين رنګ والا او ټينګې وي او دښځې اوبه زيړرنګې او نرئی وي. دواړو کښې چه کوم يو برې مومي (او رحم ته ئې منی ورانډې لاړه شي) نونر يا ماده اولاد پيداکيږي. اوپه شکل او شباهت کښې هم هغه شان وي③ ددې نبی امی سترګې اوده وي او زړه ئې ويخ وي④ ما ته هغه فرښته وحی راوړی کومې چې به ټولو نبيانو ته وحی راوړه يعنی جبريل ﷺ.نوبس په دې باندې په چغو شو او وې وئيل که چرې ستاسو د وحی راوړونکې بله فرښته وې نو مونږ به ستاسونبوت منلي وې او عذر به پاتې نه وو. د هر سوال جواب ورکولو په وخت کښې به رسول الله ﷺ هغوئ ته قسم ورکولو او دهغوئ نه به ئې تپوس کولو او هغوئ به اقرارکولو چه آو جواب صحيح دې. دهغوئ باره کښې دا آيت ﴿مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِّجِبْرِيْلَ﴾ نازل شو(١)

د ايت په شان نزول کښې بل روايت:- اوبل روايت کښې دی چه اسرائيل ته د عرق النساء بيماری وه. او په دې کښې دهغوئ پنځم سوال هم دې چه دا رعد څه څيز دې؟ رسول الله ﷺ جواب ورکړو چه دالله تعالى فرښتو کښې يو فرښته ده چه په وريځو باندې مقرر ده،اودهغې لاس کښې د اوريو کوړه ده چه هغې سره وريځې دالله ﷻ د حکم سطابق شړی. او د ګرزاری آواز هم دهغې دې.د " جبريل " نوم آوريدو سره هغوئ اووئيل چه دا خودعذاب او جنګ فرښته ده. اودا خوخمونږ دښمنه ده.که د پيداوار او بارانونو والا فرښته ميکائيل ﷺ ستاسو ملګرې وه نو مونږ به منلې وې. (٢)

په سابقه ايت اودې کښې مناسبت: ①د يعقوب ﷺ په شان دهغوئ اولاد هم وو اوهغوئی به داوښ غوښې نه هم پرهيز کولو. ددې آيت مخکښې آيت سره يومناسبت خو دادې چه څنګه اسرائيل ﷺ خپل خوښ څيز نذر کړو هم دا شان تاسوهم کوئ.خو ديعقوب ﷺ شريعت کښې ددې طريقه دا وه چه خپل خوښ او محبوب څيز به ئې دالله ﷻ په نوم پرېښودو. اوخمونږ شريعت کښې دا طريقه نه ده بلکه مونږ ته دا فرمائيلې شوی دی چه مونږ خپل خوښ څيزونه دالله ﷻ په نوم خرچ کړو.لکه فرمائی چه ﴿وَاٰتَى الْمَالَ عَلٰى حُبِّهٖ﴾ اوفرمائی چه ﴿وَيُطْعِمُوْنَ الطَّعَامَ عَلٰى حُبِّهٖ﴾ د محبت او خوښې نه باوجود هغوئ خپل خوښ څيزونه خمونږ لار کښې خرچ کوی. او مسکينانو ته خوراك ورکوی.

②بل مناسبت داهم دې چه مخکښې آيت د نصرانيانو رد وو او دې آيت کښې د يهودو رد دې. د هغوئ رد کښې د عيسی ﷺ د پيدائش ريښتونې واقعه بيان شوې وه او دهغوئ د عقيدې رد ئې کړې وو او دلته دنسخ بيان کيږی اودهغوئ د باطلو عقيدو رد کيږی. دهغوئ کتاب کښې صفا موجود وو چه کله نوح ﷺ د کشتئ نه په اوچه کوز شو نو په هغوئ ﷺ باندې د ټولو ځناورو خوراك حلال وو ، بيايعقوب ﷺ په خپل خان د اوښ غوښه او د اوښ پئ حرام کړل.اود هغوئ اولاد هم داحرام ګنړل.نو په تورات کښې هم ددې حرمت نازل شو.دا شان نور هم څه څيزونه بيان شو،دا نسخ نه ده نو نورڅه دې ؟

قوله تعالى:: مِنْ قَبْلِ اَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرٰىةُ

په شريعتونو کښې فروعی اختلافات شته: ①د آدم ﷺ د شا اولاد خپلو کښې د رور او خور نکاح شروع کښې جائز وه خو دهغې نه پس حرامه شوه② آزادو ښځو باندې وينځې سره نکاح کول د ابراهيم ﷺ شريعت کښې مباح وو.پخپله ابراهيم ﷺ ساره رضي الله عنها باندې هاجره رضي الله عنها راوستې وه. خوبيا تورات کښې ددې نه منع اوشوه.③دوو خويندوسره په يو وخت کښې نکاح کول د يعقوب ﷺ په زمانه کښې جائز وو.ديعقوب ﷺ په خپل کور کښې په يووخت کښې دوه سکه خويندې وې. خوبيا تورات کښې داحرام شو. هم دې ته نسخ وائی.دا يهوديان ګوری او لولی ئې ليکن بيا دنسخ نه انکار کوی او انجيل اوعيسی ﷺ نه منی. اودهغوئ نه پس خاتم المرسلين سره هم داسې کوی.

(١) احمد : ١ / ٢٧٨ ، وسنده حسن)-

(٢) احمد : ١ /٢٧٤ ، ترمذی کتاب تفسير القران باب ومن سورة الرعد: ٣١١٧، وسنده حسن)-

قوله تعالى:: قُلْ صَدَقَ اللّٰهُ ۗ فَاتَّبِعُوْا مِلَّةَ اِبْرٰهِيْمَ حَنِيْفًا ؕ

د يهوديانو په دين ابراهيمي باندې دعوى:- نو دلته فرمائي چه دتورات نازليدو نه مخکښې ټول خوراکونه حلال وو سوادهغې نه چه کوم اسرائيل په خپل ځان حرام کړي وو. تورات راوړنى او وې لولئى په هغې کښې موجود دى،بيا ستاسو دا بهتانونه او افتراګانې چه الله ﷻ خمونږ دپاره هميشه د خالى ورځ د اختر مقررکړې ده او مونږ نه ئې وعده اخستې ده چه مونږ به هميشه د تورات عاملان يو. او بل نبى به نه منو.داځومره ظلم او جبر دې ،نو د دې ټولو خبرو باوجودستاسو دا طريقه يقيناً د ظالمانو ده.

په دين ابراهيمي څوک قائم دى؟:- الله ﷻ رښتونې خبر ورکړو، دين ابراهيمي هغه دي چه کوم قران پاك بيانوى. چې تاسو د دې کتاب او د دې نبى تابعدارى نه کونى ،نه ددې نبى ﷺ نه څوك اعلى نبى شته دې اود دوى د شريعت نه د بل چا شريعت زيات واضح هم نشته دې. لکه بل ځائې کښې فرمائى چه ﴿قُلْ اِنَّنِىْ هَدٰىنِىْ رَبِّىْٓ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ۚ﴾ الخ .انې نبى ! تاسو اووانې چه ما ته خما رب نيغه لار اوخودله د ابراهيم حنيف موحد مضبوط دين. اوبل ځائې کښې فرمائى چه مونږ تاته وحى اوليږله چه د ابراهيم حنيف موحد دين تابعدارى اوکړه.

اِنَّ اَوَّلَ بَيْتٍ وُّضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِىْ
بيشکه| اولنئ کوټه(عبادتخانه)|چه جوړه شوه|دپاره دخلقو|خامخاهغه ده
بيشکه دټولونه اول کور چه د خلقو د عبادت دپاره مقرر شوې وو| هغه دې
بِبَكَّةَ مُبٰرَكًا وَّهُدًى لِّلْعٰلَمِيْنَ ۚ۝ فِيْهِ اٰيٰتٌۢ
چه زمکه کښې ده |چه مبارکه ده|اوهدايت دې | دپاره د خلقو |په دې کښې| ښښې دى
کوم چې په مکه کښې دې | هغه دبرکت ځائې دې | او دخلقو دپاره دهدايت (مرکزدې) |په دې کښې
بَيِّنٰتٌ مَّقَامُ اِبْرٰهِيْمَ ۚ۬ وَمَنْ دَخَلَهٗ كَانَ اٰمِنًا ؕ
ځرګندې|ځائې دعبادت دې|دابراهيم| اوهغه څوک| چه داخل شودې ته|شو په امن کښې
ځرګنده ښښې دى|او دابراهيم عليه السلام دعبادت ځائې دې|اوچې څوک دې ته داخل شى |نو هغه په امن شو
وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ
اوحق دې دالله |په خلقوباندې |حج کول ددې کورا هغه څوک چه طاقت لرى | دې کورته
اوالله په خلقوباندې داحق دې | چه ددې کورزيارت دې کوى| څوک چې دې ته د تلو طاقت لرى .....
سَبِيْلًا ؕ وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِىٌّ عَنِ الْعٰلَمِيْنَ ۝
دلارې | اوهغه چاچه| انکاراوکړو|نوبيشکه الله| بې پرواه دې | دمخلوقاتونه |
.... اوڅوک چې انکار اوکړى| نو(هغه ته دې معلومه وى چې)الله دخلقونه بې نيازه دې |

قوله تعالى:: اِنَّ اَوَّلَ بَيْتٍ وُّضِعَ لِلنَّاسِ

په مخ د زمکې اولنئ عبادتخانه:- (مسجد حرام) يعنى د خلقو د عبادت د قربانئ، طواف، مونځ اواعتکاف وغيره دپاره د الله ﷻ کور دى اود دې بانى ابراهيم عليه السلام وو. او د هغه د تابعدارئ دعوى يهوديان اونصارى اومشرکين او ټول مسلمانان کوى. هغه دا ده چه د ټولونه مخکښې مکه جوړه شوې ده.هم دې خليل الله اودحج دپاره ړومبې آوازکونکې دې،بيا تعجب او افسوس دې په دوى باندې

چه دملت حنفی دعوی کوی اوددې کوراحترام نه وی،دلته حج دپاره نه رازی بلکه خپلې قبلې اوکعبې بیلې بیلې جوړوی.ددې کورپه جوړولوکښې برکت اوهدایت دې اوهغه دټول جهان والودپاره دې.

د بیت الله او بیت المقدس تاریخ بناء:-ابوذر ﷺ رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړو چه د ټولو نه مخکښې کوم یو جمات جوړ شوې دې ؟ نورسول الله ﷺاوفرمائیل مسجد ،تپوس نې اوکړو بیا کوم یو؟رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه بیت المقدس، تپوس نې اوکړو چه ددې دواړو په مینځ کښې څومره وخت دې ؟ نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه څلویښت کاله. بیا تپوس کوی چه بیا کوم یو ؟ نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه چرته هم د مونځ وخت شی نو مونځ اداکوه ټوله زمکه جمات دې(مسند احمد وبخاري ومسلم). (١)

د کورونو په اعتبار سره خانه کعبه اوله نه ده:-علی ﷺ فرمائی چه کورونه خومخکښې ډیر وو لیکن خاص دالله ﷺ دعبادت دپاره هم دا کور رومبې دې. یو سړی د رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړو چه په زمکه دټولو نه رومبې کورهم دا جوړشوې دې نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه نه ،خو برکتونو او مقام ابراهیم او امن والا کور هم دا رومبې کور دې.دبیت الله شریف د جوړیدو پوره کیفیت د سورة بقره آیت ﴿وَعَهِدۡنَآ إِلَىٰٓ إِبۡرَٰهِـۧمَ﴾ تفسیر کښې تیر شوې دې.هلته دې اوکتلې شی. دلته د دوباره بیان ضرورت نشته.

د اولنی کور به حق کښې د سدي قول:- سدی ﷫ وائی چه د ټولو نه مخکښې په مخ د زمکې همدا کور جوړ شو لیکن صحیح قول د علی ﷺ دې او هغه حدیث کوم چه په بیهقی کښې دې په هغې کښې دی چه آدم ﷺ اوحوا علیهما السلام د الله ﷺ په حکم بیت الله جوړ کړو اوالله ﷺ اوفرمائیل چه ته د ټولو نه رومبې انسان نې اودا دټولو نه رومبنې کور دې (٢).

د ابن کثیر تبصره:-دا حدیث د ابن لهیعه نه روایت دې او هغه ضعیف راوی دې . ممکن ده چه دا د عبدالله ابن عمر ﷺ خپل قول وی.

قوله تعالی:: لَلَّذِي بِبَكَّةَ

مکې ته بکه ولې وائی؟:-اودیرموك په ورځ چه هغوئ ته کومې دوه بورنی د ا هل کتاب ملاؤ شوې وې په هغې دا لیکلې شوی وو.دمکې نوم مشهورنوم دې اودلویلویو جابرانو څټونه دلته مات شوی وو.او هرلوئې کونکې دلته پاتې راغلې وو.ددې وجې دې ته بکه اوونیلې شو.او ددې وجې هم دلته به د خلقو رش وو. اودا به هر وخت ډکه وه. او ددې وجې هم چه دلته به خلق یوځائې کیدل. تردې چه کله به ښځو مخکښې مونځ کولو .اوکله به سړو روستو مونځ اوکړو. او بل ځائې کښې به داسې نه کیدل.

دمکې نور نومونه:-ابن عباس ﷺ فرمائی چه د فج نه تنعیم پورې مکه ده. او دبیت الله نه تر بطحاء پورې بکه ده.بیت الله او مسجد ته بکه وئیلې شوې ده. بیت الله او ددې چاپیرچل ځائې ته بکه او باقی ښار ته مکه وئیلې شوې ده. ددې نور هم ډیر نومونه دی.لکه بیت العتیق ، بیت الحرام،بلد الامین ، بلد المامون،ام رحم،ام القری،صلاح ،عرش،قادس ، مقدس،ناسبه رانس ،حاطمه ، کوثاء ، البلده ، النبیه ، الکعبه .

قوله تعالی:: فِيهِ ءَايَٰتُۢ بَيِّنَٰتٞ مَّقَامُ إِبۡرَٰهِيمَۖ

په مسجد حرام کښې ښکاره نښې:- په دې کښې ښکاره نښې دی چه ددې د عظمت او شرافت دلیل دی .اودهغې نه ښکاره ده چه د خلیل الله بناء هم دا ده.په دې کښې مقام ابراهیم هم دې چه په هغې کښې به اسماعیل ﷺ اودریدو او ابراهیم ﷺ ته به نې کاڼړی ورکول او هغوئ دکعبې دیوال اوچتولو. دا خو مخکښې د بیت الله شریف دیوال سره لګیدلې وه. لیکن عمر ﷺ د خپل خلافت په وخت کښې دا لږ شان لرې کړو اومشرق طرفته نې کړو چه طواف په ښه طریقې سره کیږی.اوچه کوم خلق طواف نه

---

(١) احمد : ٥/١٥٠ ، بخاری کتاب احادیث الانبیاء باب رقم: ١٠ ، ح/٣٣٢٢ ، صحیح مسلم ٥٢٠، نسائی ٢٩٠، ابن ماجة: ٧٥٣).

(٢) دلائل النبوة للبیهقی : ٢/٤٤)-

پس مقام ابراهيم سره مونځ اداکوی چه هغوئ ته تکليف نه وی اونه دلته رش جوړشي. دې طرفته دمونځ کولو حکم شوې دې . اوددې متعلق پوره تفسير په آيت ﴿وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى﴾ کښې تير شوې دې. (فالحمدلله).

د بينات تفسير:-ابن عباس ﷺ فرمائي چه آيات بينات نه يو مقام ابراهيم دې باقي نور دی.مجاهد رحمه الله فرمائي چه دخليل الله عليه السلام د قدمونو نښې چه په مقام ابراهيم باندې وی ، دا هم آيات بينات دی. ټول حرم لره اوحطيم او ټول ارکان دحج دمقام ابراهيم په تفسير کښې مفسرينو داخل کړی دی

قوله تعالى:: ﴿وَمَن دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا﴾

د امن ځائي :-دې ته په راتلو سره راتلونکي ته امن ملاويږي. دجاهليت په زمانه کښې هم مکه د امن ځائې وو ، که چابه د پلار قاتل هم دلته اوموندل نو هغه ته به نې څه نه ونيل ابن عباس ﷺ فرمائي چه بيت الله پناه غوښتونکوته پناه ورکوی. ليکن ځائې او خوراک څکاك نه ورکوی. او بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا آمِنًا﴾ الخ. آيا دوی دا نه ګوری مونږ حرم د امن ځائې جوړکړو. او بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿وَآمَنَهُم مِّنْ خَوْفٍ﴾ الله دوی ته د ويرې نه امن ورکړو . نه صرف انسان ته امن دې بلکه ښکارپره کول ،هغه ويرول ، هغه د هغه ژالي يا دهغه د ځائې نه اخوا کول هم منع دی.ددې ونې کټ کول ،دلته وابنه راوښکل هم ناجائز دی. په دې مضمون کښې ډير احاديث وغيره پوره وضاحت سره دآيت ﴿عَهِدْنَا﴾ الخ تفسير کښې سورة بقره کښې تير شوی دی.

د نبي ﷺ مکې سره مينه:- مسند احمد ،ترمذی ،او نسائي کښې حديث دې اوهغې نه امام ترمذی رحمه الله حسن صحيح ونيلی دې چه رسول الله ﷺ د مکې بازار او حروره کښې ولاړ وو او وې فرمائيل ائې مکې!ته الله ﷻ ته د ټولې زمکې نه بهتره او خوښه ئې .که څه تانه په زبردستئ سره نه شوم ويستلې نو ما به ته چرې هم نه وې پريښودې.([1])

د امن بله معنى:-اوددې آيت يو معنى دا هم ده چه هغه د جهنم نه بچ شو. د بيهقي يو مرفوع حديث کښې دی چه څوك بيت الله ته داخل شونو هغه نيکئ کښې راغلو اوګناهونو نه لرې شو.او د هغه ګناهونه اوبخښلې شو. ليکن د دې يو راوی عبدالله بن مومل قوی نه دې.

وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ

دحج فرضيت :-د آيت آخری حصه د حج د فرضيت دليل دې. بعضې وائي چه ﴿وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ﴾ والا آيت دليل د فرضيت دې. ليکن اوله خبره زياته ظاهره ده. ډيرو احاديثو کښې راغلی دی .چه حج د اسلام په ارکانو کښې يو رکن دې. ددې په فرضيت باندې د مسلمانانو اجماع ده.

د حج يوځل فرضيت -اودا خبره هم ثابت. ده چه ټول عمر کښې يو ځل په مالدار مسلمان باندې حج فرض دې. رسول الله ﷺ خطبه کښې اوفرمائيل چه ائې خلقو اتاسو باندې الله ﷻ حج فرض کړې دې تاسو حج کوئی.يو سړی د رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړو چه يارسول الله ﷺ! آيا هر کال ؟ نو رسول الله ﷺ خاموش شو.هغه درې ځل تپوس اوکړو رسول الله ﷺ اوفرمائيل که چرې آو کړې وې نو دا به فرض شوې وو او بيابه تاسو دا نشو ادا کولې. چه څه اونه وايم نودهغې باره کښې تاسو تپوس مه کوئی.ستاسونه مخکښوخلقو به هم ډير تپوسونه کول او خپلونبيانو عليهم السلام سره به ئې اختلاف کولو اوپه دې وجه هغوئ هلاك شو. خما احکام دطاقت دطاقت مطابق پوره کوئی.او چه د کوم څيز نه مو.څه منع کړم نو د هغې نه منع شئ. (مسند احمد).([2])

---

[1]) احمد: ٣٠٥/٤، ترمذی کتاب االمناقب باب فی فضل مکة : ٣٩٢٥، وهو صحيح ابن ماجة: ٣١٠٨)-

[2]) صحيح مسلم کتاب الحج باب فرض الحج فی العمرة : ١٣٣٧، نسائي: ٢٦٢٠، احمد: ٥٠٨/٢)-

دصحیح مسلم شریف حدیث کښې دومره زیاتې دی چه داتپوس کونکې اقرع بن حابس ﷺ وو او رسول الله ﷺ جواب کښې دا فرمائیلی وو چه په عمر کښې یو ځل فرض دی اوبیا نفل. (١)
یوروایت کښې دی چه هم ددې سوالونو جواب باره کښې آیت ﴿لَا تَسۡـَٔلُواْ عَنۡ أَشۡيَآءَ﴾ یعنی د زیاتو تپوسونو نه بچ اوسئ: (مسند احمد) (٢)
یوروایت کښې دی که ما آوکړې وې نوهر کال حج فرض شوې وی نوتاسو به دا نشو ادا کولې. او بیا به عذاب نازلیدو. (ابن ماجه). (٣)
آو د یو سوال کونکی په تپوس باندې رسول الله ﷺ حج تمتع همیشه دپاره جائز کړې وو (٤)
یو بل حدیث کښې دی چه رسول الله ﷺ حجة الوداع کښې امهات المومنین یعنی خپلو بیبیانو ته فرمائیلی وو چه حج اوشو اوس کور نه مه اوځئ (٥)
پاتې شو استطاعت او طاقت نو هغه کله انسان ته په خپله بغیر د ذریعې نه حاصل وی او کله د څه بلې واسطې سره وی. لکه څنګه چه د احکامو کتابونو کښې ددې تفصیل موجود دې.
ترمذی کښې دی چه یو سړی د رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړو چه یارسول الله ﷺ! کوم یو حج افضل دې ؟رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه په هغې کښې قربانئ کثرت سره وی .او لبیك زیات اووئیلې شی.
قوله تعالی:: مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا
دسبیل مطلب:- یو بل سړی د رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړو چه یارسول الله ﷺ د سبیل نه څه مراد دی ؟ رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه توښه ، د خوراك څکاك لائق خرج او سورلی. په دې حدیث کښې یو راوی ضعیف دې مګر د حدیث متابعت نورو سندونو سره هم شوې دې. د ډیرو صحابه کرام ﷺ او مختلفو سندونو سرمروی دې چه رسول الله ﷺ د ﴿مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا﴾ تفسیر کښې زاد راحله یعنی توښه او سورلی خودلی ده.(٦)
دحج په ادا کولو کښې تلوار کول:- دمسند یو بل حدیث کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائی چه د حج فرض زر ادا کوئی . معلومه نه ده چه څه راپیښ شی.(٧) ابو داود وغیره کښې دی چه د حج اراده کولو والا دې زر خپله اراده پوره کوی. (٨)
دطاقت نه کوم طاقت مراد دې؟: ① ابن عباس ﷺ فرمائی چه چا سره درې سوه درهم وی هغه طاقت والا دې.② عکرمه ﷺ فرمائی چه ددې نه مراد صحت جسمانی دې.
قوله تعالی:: وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ
دحج نه انکار کفردې:- بیا فرمائی چه څوك کفر اوکړی یعنی د حج د فرضیت انکار اوکړی. عکرمه ﷺ فرمائی چه کله دا آیت نازل شو چه د دین اسلام نه سوا چه کوم سړې بل دین اختیارکړی نوهغه قبول نه دې. نو یهودیانو اووئیل چه مونږ هم مسلمانان یو. رسول الله ﷺ اوفرمائیل بیا په مسلمانانو باندې حج

(١) ابوداود: کتاب المناسک باب فرض الحج : ١٧٢١، وهو حسن ، نسائی: ٢٦٢١، ابن ماجة: ٢٨٨٦ .)-
(٢) ابن ماجة ابواب المناسک باب فرض الحج : ٢٨٨٥، وهو صحیح)-
(٣) صحیح بخاری کتاب الشرکة باب الاشتراک فی الهدی والبدن: ٢٥٠٥، صحیح مسلم: ١٢١٨)-
(٤) ابوداود: کتاب المناسک باب فرض الحج : ١٧٢٢، وهو حسن ،)-
(٥) ترمذی کتاب التفسیر باب من سورة آل عمران : ٢٩٩٨، ابن ماجة: ٢٨٩٦،)-
(٦) ابن ماجة: کتاب المناسک باب ما یوجب الحج : ٢٨٩٧،)-
(٧) احمد: ٣١٤/١،)-
(٨) ابوداود:٢٢٥/١، کتاب المناسک باب فرض الحج باب رقم: ٦:ح/ ١٧٢٢، وهو حسن ،)-

فرض دي. نوتاسو هم حج کوئی ،نو هغوئ ښکاره انکار اوکړو نو په دې باندې دا ایت نازل شو چه ددې نه انکار کولو والا کافر دې. او الله ﷻ د ټول جهان والو نه بې پرواه دې.

دفرض حج نه کولو وعید:- علي ﷺ فرمائي چه رسول الله ﷺ صحابه کرامو ﷺ ته اوفرمانیل چه کوم سړې په خوراك څکاك او سورلني باندې قدرت لري او دومره مال ورسره وي چې حج کولې شي.او بیا هم دې حج اونکړي او ده ته مرګ راشي نو دده مرګ به په یهودیت یا نصرانیت باندې وي. الله ﷻ فرمائي چه دالله ﷻ دپاره په خلقو حج بیت الله فرض دې ، په هغه چا چه د دې لارې طاقت لري.اوچه څوك کفرکوي. نو الله ﷻ د ټول عالم نه بې پرواه دې. (١) ددې راوي باندې هم کلام شوې دې.

عمر فاروق ﷺ فرمائي چه څوك طاقت لري او حج اونکړي نو دې به یهودي مري یانصراني.ددې سندبالکل صحیح دې.(حافظ ابوبکر اسماعیلي)مسند سعید بن منصور کښې دي چه عمرفاروق ﷺ اوفرمانیل چه خما قصد دې چه څه خلق مختلفو ښارونو ته اولیږم ، او هغوئ اوګوري چه کوم خلق مال لري او حج نه کوي نو په هغوئ باندې جزیه اولګوي څکه چې هغوي مسلمانان نه دي. (٢)

قُلْ يَاَهْلَ الْكِتٰبِ	لِمَ تَكْفُرُوْنَ	بِاٰيٰتِ اللّٰهِ	وَاللّٰهُ شَهِيْدٌ
اووایه اني اهل کتابو	ولې تاسوانکارکوئی	د آیتونو دالله نه	اوالله لیدونکي دې
(اني پیغمبره) ورته اووایه چې اني اهل کتابو تاسوولې دالله پاك دحکمونو نه انکار کوئ | ....اوالله پاك			
عَلٰى مَا	تَعْمَلُوْنَ﴿٩٨﴾	قُلْ	يَاَهْلَ الْكِتٰبِ	لِمَ تَصُدُّوْنَ
دهغه کارونو	چه تاسو ئې کوئی	اووایه (اني محمد ﷺ)	اني اهل کتابو	ولې منع کوئی تاسو
ستاسوټول کارونه وینی ګوری | ته ورته اووایه چې اني اهل کتابو تاسو ولې د الله تعالی د لار نه				
عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ	مَنْ اٰمَنَ	تَبْغُوْنَهَا	عِوَجًا	وَّاَنْتُمْ
دلارې دالله نه	اهغه څوك چه ایمان ئې راوړې دې	التونئ تاسوهغې کښې	کوږوالي	احال داچه تاسو
هغه څوك منع کوئ چا چه ایمان راوړې دې |اوتاسو په هغې کښې کوږوالي لټوئ | اوحال دادې				
شُهَدَآءُ	وَمَا اللّٰهُ	بِغَافِلٍ	عَمَّا	تَعْمَلُوْنَ﴿٩٩﴾
ګواهان يئ (دهغې په نیغوالي)	اونه دې الله	ناخبره	ادهغه کارونونه	چه تاسو ئې کوئی
چې تاسو پخپله(دهغې دحق کیدو)ګواهان يئ | اوالله پاك ستاسو دکارونونه غافل نه دې				

قوله تعالی:: قُلْ يَاَهْلَ الْكِتٰبِ لِمَ تَكْفُرُوْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ

دیهودیانو د اسلام ددین نه انکار :- اهل کتاب کافرانو ته الله ﷻ زورنه ورکوي چا چې به حق سره دښمني کوله. او د الله ﷻ دآیتونونه به ئې انکارکولو. او خلق به ئې هم په زوره د اسلام نه منع کول. او ددې باوجود چه هغوئ ته د رسول الله ﷺ د حقانیت علم وو.دمخکښونبیانوعلیهم السلام پیش ګوئیانې او بشارتونه دوی سره موجود وو.د رسول هاشمي ، عربي،امي،مکي، مدني سید اولاد آدم خاتم الانبیاء رسول ارض وسماء ﷺ ذکر د هغوئ په کتابونوکښې موجود وو. بیاهم په خپله بې ایماني ولاړ وو. ددې وجې دوی ته الله ﷻ فرمائي چه ماته ښه پته ده چه تاسو خما د نبیانو تکذیب کوئي. او تاسو خاتم النبیین ته څومره تکلیف رسوئي. اوخما د مخلص بندګانو په لارکښې تکلیفونه پیدا کوئي.څه ستاسو

(١) ترمذي کتاب الحج باب ماجاء في التغليظ في ترك الحج: ٨١٢).-

(٢) ددې سند منقطع دې حسن بصري رحمه الله سره ددوی ملاقات ثابت نه دې.-

د اعمالو نه غافله نه یم. د ټولو خرابو بدله به درته ملاویږی. په هغه ورځ به ستاسو نیول وی چه په کومه ورځ به هیڅ سفارش کونکې او مددګار نه وی.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ	ءَامَنُوٓاْ	إِن تُطِيعُواْ فَرِيقًا	مِّنَ ٱلَّذِينَ
اې هغه کسانو	چه ايمان مو راوړې دې	که چرې تاسو خبره اومنله ديوډلې	دهغه کسانو نه
اې دايمان خاوندانو که تاسودااهل کتابود يوې ډلې تابعداری اوکړه			
أُوتُواْ ٱلْكِتَٰبَ	يَرُدُّوكُم	بَعْدَ	إِيمَٰنِكُمْ
چه ورکړې شوې دې ورته کتاب	نوواپس به کړي تاسو	روستو	دايمان راوړلو ستاسو نه
.......نو تاسو به ستاسود ايمان راوړو نه پس بيرته کافران کړي			
كَٰفِرِينَ ﴿١٠٠﴾	وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ	وَأَنتُمْ	تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ
حالت دکفر ته	او څنګه کفرکوئې تاسو	وحال داچه يئ تاسو	چه لوستلې کيږي په تاسو باندې
.... او تاسوبه په داسې حالت کښې کفر څنګه اوکړئ چه تاسو ته د الله تعالی (د کتاب)			
ءَايَٰتُ ٱللَّهِ	وَفِيكُمْ	رَسُولُهُۥ ۗ	وَمَن يَعْتَصِم بِٱللَّهِ فَقَدْ
ايتونه دالله	او په تاسو کښې موجود دې	رسول دالله	اوچا چه اونيوؤ دين دالله نو
ايتونه اوروليی شي او دهغه پيغمبرستاسومينځ کښې موجود دې اوچاچې دالله په دين منګولې اولګولې			
هُدِىَ إِلَىٰ	صِرَٰطٍ	مُّسْتَقِيمٍ ﴿١٠١﴾	
اووخودلې شوه هغه ته	لاره	نيغه	.
نو هغه سمه لاره بيا مونده			

قوله تعالى: يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِن تُطِيعُواْ فَرِيقًا مِّنَ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلْكِتَٰبَ

داهل کتاب خبرې منل ګمراهی ده: -الله ﷻ خپلو مومنانو بندګانوته داهل کتابو او د دې بدظنې ډلې نه د منع کیدو فرمائی.ځکه چه دا حاسدان د ایمان دښمنان دی. او دعربو رسالت ته دوی په ښه سترګه نه ګوری. لکه بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿ وَدَّ كَثِيرٌ ﴾ دا خلق سوزی اوتاسو د ایمان نه اړوی. تاسو ددوی په دهوکه کښې مه راځئ. تاسو دکفر نه ډیر لرې یئ. خو تاسو خبروئ دالله ﷻ آیتونه په تاسو شپه ورځ لوستلې شی .اود الله ﷻ رسول ﷺ تاسو کښې موجود دې. لکه بل ځائې کښې دی چه ﴿وَمَا لَكُمْ لَا تُؤْمِنُونَ﴾ الخ ،تاسو به ایمان ولې نه راوړنی حال دا چې رسول الله ﷺ تاسو الله ﷻ طرفته رابلی. او تاسو سره وعده هم شوې ده.

قوله تعالى: وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَأَنتُمْ تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ ءَايَٰتُ ٱللَّهِ

د ټولو نه افضل ایماندار: - حدیث مبارك کښې دی چه رسول الله ﷺ یوورځ خپلوصحابه کرام ؓ نه تپوس اوکړو چه ستاسو په نیز د ټولو نه زیات ایماندار څوك دې ؟ هغوئ اووئیل چه فرښتې.رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه هغوئ ایمان ولې نه راوړی ؟ هغوئ ته خو دالله ﷻ وحی راغلې ده. صحابه کرامو اووئیل چه بیا مونږ. رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه تاسو ایمان ولې نه راوړنی خه تاسو کښې موجود یم. صحابه کرامو ؓ اووئیل چه رسول الله ﷺ دې په خپله ارشاد اوفرمائی. نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه ټولو خلقو کښې د ټولو نه د عجیبه ایمان والا هغه دې چه ستاسو نه پس به راځی،هغوئ به کتابونو کښې

واني او په هغې به ايمان راوړي(¹)(امام ابن كثير رحمه الله ددې حديث سند اوددې معنى او مطلب پوره بيان شرح بخاري كښې كړې دى) فالحمدلله.

قوله تعالى:: وَمَنْ يَعْتَصِمْ بِاللّٰهِ فَقَدْ هُدِيَ إِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ

بيا فرماني چه ددې باوجود ستاسو دالله ﷻ دين لره مضبوطيا سره نيول او د الله ﷻ په پاك ذات باندې بهروسه اوتوكل ساتل د هدايت سبب دى. دې سره گمراهي لرې كيږي. هم دا د رشد اوهدايت باعث دې او هم دې سره صحيح لار حاصليږي. او دې سره كاميابي اومراد ملاويږي.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ
اې هغه كسانو چه ايما ن مو راوړې دې اوويريږئ دالله تعالى نه
اې دايمان خاوندانو دالله پاك نه داسې ويره كوئ
حَقَّ تُقٰتِهٖ وَلَا تَمُوْتُنَّ اِلَّا وَاَنْتُمْ
لكه څنگه چه حق دې ديرې دهغه نه او مه مرئ تاسو مگر په دې حال كښې چه يئ تاسو
څنگه چې دهغه نه دويرې حق دې اوتاسو ته دې په داسې حالت كښې مرگ راشي چه تاسو ....
مُّسْلِمُوْنَ ۝ وَاعْتَصِمُوْا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيْعًا وَّلَا تَفَرَّقُوْا وَاذْكُرُوْا
مسلمانان او منگولې اولگوئ په رسئ (دين) دالله ټول اومه مختلف كيږئ اوياد كړئ
مسلمانان ئې او ټول دالله (د دين) رسئ مضبوطه ا ونيسئ اوډلې ډلې مه جوړيږئ اود الله پاك
نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ كُنْتُمْ اَعْدَآءً فَاَلَّفَ
نعمت دالله په تاسو باندې كله چه وئ تاسو دشمنان انومينه ئې پيدا كړه
دا نعمت ياد ساتئ چې تاسو ديوبل دشمنان وئ نو هغه ستاسو د زړونو په مينځ كښې مينه واچوله
بَيْنَ قُلُوْبِكُمْ فَاَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهٖٓ اِخْوَانًا وَكُنْتُمْ
په مينځ د زړونو ستاسو كښې انوشوئ تاسو په نعمت دهغه سره (اسلامي) رونړه او وې تاسو
.........نوتاسو د هغه په مهربانئ سره رونړه رونړه شوئ .... اوتاسو
عَلٰى شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ فَاَنْقَذَكُمْ مِّنْهَا كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ
په غاړه د كندې د اور انو بېچ كړئ الله تاسو دهغې نه هم دغسې بيانوي الله تعالى تاسو ته
داور دكندې په غاړه وئ نو الله پاك درته د هغې نه نجات دركړو دغه شان تاسو ته الله خپلې نښې ښانى
اٰيٰتِهٖ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُوْنَ ۝
نښې خپلې شايد چه تاسو انيغه لار بياموئ
دې دپاره چې تاسو په سمه لار راشئ

¹) حاكم: ٤/١٨٥)-

قوله تعالى:: يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ
دالله ﷻ د اطاعت مفهوم:- الله ﷻ نه پوره پوره ویریدل دا دی چه د هغه اطاعت اوکړې شي .اود هغه ذات نافرمانی اونکړې شي .د هغه پاك ذات ذكر اوكړې شي .اود هغه ياد هير نه كړې شي. د هغه ذات شكر اداكړې شي اوكفر اونكړې شي. بعضو روايتونو كښې دا تفسير مرفوع مروي دې ليكن صحيح خبره دا ده چه دا موقوف دی يعنی دا د عبدالله بن مسعود ﷺ قول دې ، والله اعلم.(١)
ژبې د حفاظت اهميت:- انس ﷺ فرمانی چه انسان تر هغه پورې دالله ﷻ نه د ويرې حق نشي ادا كولې تر كومې چه دې خپله ژبه محفوظ اونه ساتی. (٢)
د ايت په نسخ كښې دوه قولونه① اكثرو مفسرينو ونيلی دی چه دا آيت ﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ﴾ آيت سره منسوخ شوې دې.دې دويم آيت كښې فرمانی چه د خپل طاقت مطابق د هغه نه ويره كونی② ابن عباس ﷺ فرمانی چه منسوخ شوې نه دې بلكه مطلب دا دې چه د الله ﷻ لار كښې جهاد كونی . د هغه په كارونو كښې دچاد ملامتيا خيال مه ساتئ: عدل خپل كړنی تر دې چه خپله خپل نفس سره هم عدل كونی.د خپل مور پلار او خپل اولاد باره كښې عدل انصاف كونی.
قوله تعالى:: وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ
بيا فرمانی چه تاسو داسې حالت كښې اوسيږئ چې اسلام به حالت كښې درته مرگ راشی او او ټول ژوند په دې باندې قائم اوسئ: چه تاسو هم په دې حالت كښې وفات شئ: د هغه رب كريم عادت هم دا دې چه انسان خپل ژوند څنگه تير كړی نو هغه حالت كښې ورته مرگ رازی اوچه په كوم حالت كښې ورله مرگ را شی نوپه هغه حالت كښې به دقيامت په ورځ پورته كيږی. الله ﷻ دې ددې نه مونږ په خپله پناه كښې اوساتی. آمين. مسند احمد كښې دی چه خلقو د بيت الله شريف طواف كولو او حضرات ابن عباس رضی الله عنه هلته موجود وو.د هغوئ لاس مبارك كښې لرگې وو. وې فرمانيل چه نبی كريم ﷺ د دې آيت مبارك تلاوت اوكړو او بيا ئې اوفرمائيل كه د زقوم يو قطره هم دنيا ته راپريوزی نو د دنيا د خلقو رزق په خراب شی اوهغوئ به هيڅ څيز نشی څكلې . بيا خيال اوكړنی چه د هغه دوزخيانو به څه حال وی چه د هغوئ خوراك څكاك زقوم وی (٣)
او حديث پاك كښې دی چه نبی كريم ﷺ فرمانی چه كو م سړې جهنم نه لرې بچ كيدل او جنت كښې اوسيدل غواړی نو هغه ته پكار دی چه تر مرگه پورې په الله ﷻ او په ورځ د آخرت ايمان اوساتی اوخلقو سره هغه شان سلوك كوی كوم چه دې خپل خان دپار غواړی . (مسند احمد) (٤)
دمرگ په وخت كښې د الله نه ښه گمان ساتل:- جابر ﷺ فرمانی چه ما د رسول الله ﷺ نه د هغوئ د وفات نه درې ورځې مخكښې واوريدل چه د الله ﷻ نه د مرگ په وخت كښې ښه گمان ساتئ: (مسلم) (٥)
الله بنده سره دهغه د گمان مطابق معامله كوی:- رسول الله ﷺ فرمانی دالله ﷻ فرمان دې چه څما بنده په ما څنگه گمان ساتی نو څه هغه سره شان دهغه د گمان مطابق معامله كوم. كه دده گمان ماسره ښه وی نو څه ده

(١) ابن ابی حاتم: ٤٤٦/٢،)-
(٢) ابن ابی حاتم: ٤٤٨/٢،)-
(٣) احمد: ٣٠٠/١، ترمذی : كتاب صفة جهنم باب ماجاء فی صفة شراب اهل النار : ٢٥٨٥، وهو صحيح ابن ماجة: ٤٣٢٥)-
(٤) احمد: ١٩٢/٢ ،هذا اللفظ دارروايت صحيح مسلم كتاب الامارة باب وجوب الوفاء ببيعة الخليفة ١٨٤٤ كښې هم مطول موجود دې)
(٥) صحيح مسلم كتاب الجنة بآب الامر بحسن الظن بالله تعالى عند الموت: ٢٨٧٧، ابوداود: ٣١١٣، ابن ماجة: ٤١٦٧

سره ښه معامله کوم او که هغه په ما باندې بدګمانی کوی نوخه هم هغه سره دغه شان معامله کوم. (مسند احمد).[1] ددې حدیث رومبۍ حصه بخاری اومسلم کښې ده. [2]

دمرګ په وخت کښې د الله نه ښه امید ساتل پکاری دی:- مسند بزار کښې دی چه رسول الله ﷺ دیو بیمار انصاری ؓ پوښتنې ته تشریف یوړو او د سلام کولو نه پس رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه څنګه نې ؟ هغه اوونیل چه الحمد لله ښه یم .د الله ﷻ د رحمت امیدوار یم. اود هغه د عذابونو نه ویریږم. رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه واورنی اداسې وخت کښې چه د الله ﷻ ویره او طمع دواړه وی نو الله ﷻ هغه ته د امید څیز ورکوی او د ویرې څیز نه ئې بچ کوی. [3]

یوحدیث اود هغې په مفهوم کښې درې اقوال:- مسنداحمد کښې یو حدیث کښې دی چه حکیم بن حزام ؓ د رسول الله ﷺ نه ددې خبرې بیعت اوکړو چه څه په ولاړه ولاړه راپریوزم.[4] ①ددې مطلب امام نسائی خپه سنن نسائی کښې دا بیان کړې دې چه په سجده کښې دا شان کول پکار دی② اودا معنی هم بیان شویدې ده چه مړ نه شم مګر مسلمان مړ شم③ اودا هم بیان شوې ده چه په جهادکښې د شا نه او نه وهلې شم او مړ نشم.

قوله تعالى:: وَاعْتَصِمُوْا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيْعًا

دفرقه بندئی ممانعت او د حبل نه مراد :- بیا فرمانی چه اتفاق پیداکړنی او اختلاف نه بچ اوسئی. ①حبل الله نه مراد د رب وعده ده. لکه [اِلَّا بِحَبْلٍ مِّنَ اللّٰهِ] الخ. ②بعضو ونیلی دی چه ددې نه قران پاك مراد دې.

د قول ثانی دلائل:- ①یومرفوع حدیث کښې دی چه قران پاك لره مضبوط اونیسئ او ددې لار نیغه ده.[5]

②اوروایت کښې دی چه کتاب الله دالله ﷻ مضبوطه رسئی ده چه د آسمان نه رازوړنده شوې ده. [6]

③او حدیث کښې دی چه دا قران پاك دالله مضبوطه رسئ ده. دا ښکاره نور دې .دا سراسرشفا ورکونکې دې. او فائده مند دې. په دې چه څوك عمل کوی نو د هغه دپاره د بچ کیدو ځائې دې. څوك چې ددې تابعداری کوی نو د هغه دپاره نجات دې .[7]

④ عبدالله ؓ فرمانی چه په دې لارو کښې خو شیطانان اوسیږی. تاسو د الله ﷻ لارې ته راشئ اود الله ﷻ لار مضبوطه اونیسئ . او هغه قران پاك دې .[8]

قوله تعالى:: وَلَا تَفَرَّقُوْا

د ښېړو خبرو پیژندل:- اختلاف مه کوئی او تفرقه مه کوئی .د دې نه بچ اوسئ. صحیح مسلم کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمانی چه په دریو خبرو الله ﷻ خوشحالیږی او دریو خبرو باندې خفه کیږی① یو خو دا چه د هغه عبادت اوکړئ او هغه سره هیڅوك شریك نه کړئی ② دویم دا چه د الله ﷻ رسئ مضبوطیا سره اونیسئ او تفرقه مه پیدا کوئی③ دریم دا چه د مسلمان بادشاه خیرخواهی کوئی. (اوپه کومو دریو

[1]) احمد: ٣٩١/٢)-
[2]) صحیح بخاری کتاب التوحید باب قول الله تعالى (یریدون ان یبدلواکلام الله) : ٧٥٠٥، صحیح مسلم: ٢٦٧٥،)-
[3]) رمذی کتاب الجنائز باب الرجاء بالله ....٩٨٣، ابن ماجة: ٤٢٦١، رهو حسن)-
[4]) ترمذی کتاب التطبیق باب کیف یحنی للسجود: ١٠٨٥، وهو صحیح احمد: ٤٠٢/٣)-
[5]) ترمذی کتاب فضائل القران باب ماجاء فی فضل القران: ٢٩٠٦،)-
[6]) الطبری: ٧٥٧٠، مسند ابی یعلی : ١٠٢١، المعجم الصغیر للطبرانی: ٢٦٧٨،)-
[7]) دارمی : ٤٣/٢)-
[8]) درامی : ٤٣١/٢، ح/٣٣٢٠)-

خبرو چې الله تعالی خفه کیږی هغه دا دی ①او فضول بکواس ②دسوال زیاتی ③او د مال بربادنی سره الله ﷻ خفه کیږی. ډیرو روایتونو کښې داسې هم دی چه داتفاق په وخت کښې به دوی د خطا نه بچ شی(١)
په امت محمدی کښې درې اویا ډلې جوړیدل:- او ډیرو احادیثو کښې د نا اتفاقۍ نه ویرول شوی دی. لیکن د دې باوجود په دې امت کښې افتراق پیدا شو او په دې کښې به درې اویا فرقې وی. چه په هغې کښې به یو نجات مومی او جنت ته به ځی. اودجهنم د عذابونو نه به ورته نجات ملاؤ شی. اودا هغه خلق دی چه په هغه طریقه قائم وی په کومه چې د الله رسول الله ﷺ او دهغوی صحابه کرام ﷺ قائم دی.

قوله تعالی:: وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ
بیا ورته خپل نعمت یادوی،د جاهلیت په زمانه کښې د اوس اوخزرج په مینځ کښې سخت جنګ او دښمنی وه. او خپلو کښې به ئې هر وخت جنګ جاری وو. او کله چه دواړو اسلام قبول کړو نو د الله ﷻ په فضل سره بالکل یو شو. ټول هر څه بغض کینه ئې ختمه شوه. او خپلو کښې رونړه رونړه شو. او د نیکۍ او ښیګړې په کارونو کښې دیو بل مددګار شو.اودالله ﷻ دین کښې یوبل سره متفق شو. لکه بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿هُوَ الَّذِيٓ أَيَّدَكَ بِنَصْرِهِۦ وَبِٱلْمُؤْمِنِينَ ۝ وَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ﴾ الخ.یعنی هغه الله ﷻ ستاسو تائید ئې اوکړو په خپل مدد سره اوپه مومنانوسره او د هغوی په زړونوکښې ئې محبت پیدا کړو. الخ

قوله تعالی:: وَكُنتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ فَأَنقَذَكُم مِّنْهَا
خپل بل احسان ذکر کوی چه تاسو د اورغاړې ته ورغلی وئ اوستاسوکفر تاسو اور ته دیکه کولئ. خو ما تاسو ته د اسلام قبلولو توفیق درکړو.او تاسو مې د دې نه اوساتلئ.
د غزوه حنین په موقع د انصارو د کمال اطاعت نمونه:- دحنین نه پس هرکله چه مال د غنیمت تقسیم شو نو د دینی مصلحت مطابق رسول الله ﷺ بعضو خلقو ته زیات مال ورکړو نو یو سړی څه داسې نازیبا الفاظ اووئیل چه په هغې باندې رسول الله ﷺ د انصارو جماعت راجمع کړو او خطبه ئې اوونیله. په دې کښې ئې دا هم اوفرمائیل چه د انصارو ډلې ! آیا تاسو ګمراه نه وئ ، بیا الله ﷻ ځما په وجه تاسو ته هدایت اوکړو؟ آیاتاسوانتشار کښې نه وئ بیا الله ﷻ ځما په وجه ستاسو زړونوکښې محبت پیداکړو. آیا تاسو فقیران نه وئ نوالله ﷻ ځما په وجه مالدار کړنی ؟ دهر یو سوال په جواب کښې به دې پاکباز جماعت او د الله ﷻ ډلې ونیل چه مونږ باندې د الله ﷻ او د رسول ﷺ احسانات نور هم ډیر دی (٢)
په انصارو کښې بیا زړه دشمنی تازه کیدل اود هغې ختمدل:- محمد بن اسحاق فرمائی چه داوس او خزرج په مینځ کښې د مودو راسې دشمنی وه او بیا دوی خپلو کښې رونړه رونړه شو نو دې سره په یهودوکښې یو شرارت پیداشو اوهغوئ سړی مقرر کړل چه د دوی په حجرو او مجلسونوکښې کینی.او دوی ته مخکښې دښمنۍ او جنګونه یادوی او دوی کښې بیا دشمنی راوپاروی. نو د دوی دا سازش یو خل کامیاب شو او د دواړو قبیلو په مینځ کښې اور اولګیدو تردې چه توری راوتلې ، او دوه ډلې شو. او هم هغه د جاهلیت چغې ئې وهلې او وسله ئې راوویستله. او دیو بل د وینې تږی جوړ شو. او دا فیصله اوشوه. چه د حره په میدان کښې به راغونډ شواو هلته به خپله خوانمردی ښایو. ترې دې چې زمکه په خپلو وینو سیراب کړو. لیکن رسول الله ﷺ ته ډدې پته اولګیده. رسول الله ﷺ زر موقعې ته راورسیږ و او د دواړو فریقو په مینځ کښې ئې تصفیه اوکړه. او وې فرمائیل چه تاسو بیا د جاهلیت نعرې وهئ ځما په موجودګۍ کښې بیا تاسو جنګونه شروع کړل. بیا رسول الله ﷺ هم دا آیت اولوستلو او تون

(١) صحيح مسلم كتاب الاقضية باب النهي عن كثرة المسائل من غير حاجة: ١٧٥١)-
(٢) صحيح بخاري كتاب المغازي باب غزوة الطائف : ٤٣٣٠، صحيح مسلم: ١٠٦١)-

شرمنده شو. او دوه ساعته مخکښې چه ئې کوم حرکت کړې وو په هغې ئې افسوس شروع کړو. اوخپلو کښې ئې سره مصافحه اوکړه اوبیا رونړه رونړه شو او وسله ئې اوغورزوله. او صلح اوشوه.

د ایت د شان نزول یو بل روایت:- عکرمه ﷺ فرمائي چه دا آیت په هغه وخت کښې نازل شو چه کله صدیقه ؓ باندې منافقانو تهمت اولګولو او د عائشه ؓ برآت شوې وو .نوبیا دیوبل مقابله کښې رالاندې شو. والله اعلم.

وَلْتَكُنْ مِّنْكُمْ اُمَّةٌ
او ضرور دې وی په تاسو کښې یوه ډله
او په تاسو کښې دې ضرور یوه ډله داسې وی
يَّدْعُوْنَ اِلَى الْخَيْرِ وَيَاْمُرُوْنَ بِالْمَعْرُوْفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ ؕ وَاُولٰٓئِكَ
چه رابلي (خلق) نیکۍ ته او حکم کوی د نیکۍ او منع کول کوی د بدنی نه او دغسې خلق
چې خلق نیکو طرفته رابلی او دنیکوکارونو حکم کوی او دبدونه ئې منع کوی او همدغه خلق
هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ ۝ وَلَا تَكُوْنُوْا كَالَّذِيْنَ تَفَرَّقُوْا
خاص هغوی خلاصې موندونکی دی او مه کیږئی تاسو په شان دهغه کسانو چه ډلې ډلې شول
نجات موندونکی او کامیاب دی ....اودهغې خلقو پشان مه کیږه چې په خپل مینځ کښې ډلې ډلې شو
وَاخْتَلَفُوْا مِنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ الْبَيِّنٰتُ ؕ
اوپه اختلافاتو (جګړو کښې) اخته شو روستو دهغې نه چه راغلی وو هغوی ته ښکاره هدایات
. ...اود ښکاره ښنو راتلونه پس ئې اختلاف اوکړو ... .
وَاُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ۝ يَّوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوْهٌ
اوداکسان چه دی دوی دپاره عذاب لوئی دی په هغه ورځ چه سپین به شی څه مخونه
دغې خلقو لره (په هغه ورځ) لوئی عذاب مقرر دی په کومه ورځ چې به (بعضې) مخونه سپین وی
وَّتَسْوَدُّ وُجُوْهٌ ۚ فَاَمَّا الَّذِيْنَ اسْوَدَّتْ وُجُوْهُهُمْ ۚ
اوتوربه شی څه مخونه نوهغه کسان چه تور شی مخونه دهغوی
اوبعضې مخونه به تور وی .... نودچامخونه چې تور وی (هغوی ته به وئیلې شی)
اَكَفَرْتُمْ بَعْدَ اِيْمَانِكُمْ
(اوبه وئیلې شی هغوی ته) ایا تاسو دکفر لار اختیار کړې وه روستو د ایمان راوړلو ستاسو نه
.... چې تاسو دایمان غوندې لوئی (نعمت) موندلو نه پس بیا هم کفر خوښ کړې وو
فَذُوْقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُوْنَ ۝ وَاَمَّا الَّذِيْنَ
نواوڅکئ عذاب په سبب دهغې چه وئ تاسو چه ناشکری مو کوله او هغه کسان
نواوس دخپل کفر په سزا کښې دعذاب خوند اوڅکئ ....او چې د چا
ابْيَضَّتْ وُجُوْهُهُمْ فَفِيْ رَحْمَةِ اللّٰهِ ؕ
چه سپین شوی وی مخونه دهغوی نو وی به هغوی په رحمت دالله تعالی کښې
مخونه سپین وی ....نو هغوی به دالله پاک رحمتونو کښې مشغول وی

هُمْ فِيهَا	خٰلِدُوْنَ۝	تِلْكَ اٰيٰتُ اللّٰهِ	نَتْلُوْهَا	عَلَيْكَ	
هغوئ به په هغې کښې	همیشه وي	دا ایتونه دالله تعالی دي	چه مونږ اوروهغه	تا ته	
همیشه به په (عیش وعشرت، کښې اوسیږي	دا دالله پاک حکمونه دي چې مونږئې تاسوته اوروو				
بِالْحَقِّ ط	وَمَا اللّٰهُ	يُرِيْدُ	ظُلْمًا	لِّلْعٰلَمِيْنَ۝	وَلِلّٰهِ مَا
په حقه سره	اونه دې الله	چه اراده اولری	دظلم	دپاره دمخلوقاتو	او الله تعالی لره دی هغه چه
او الله پاک په خپل مخلوق باندې ظلم نه کوی	............اود الله تعالی دپاره هغه (ټول) څه دی				
فِي السَّمٰوٰتِ	وَمَا فِي الْاَرْضِ ط	وَاِلَى اللّٰهِ	تُرْجَعُ		
په آسمانونو کښې دی	اوهغه چه په زمکه کښې دی	اوخاص الله تعالی ته	واپس کولې کیږی		
چه په آسمانونو کښې او زمکه کښې دی	اوټولې معاملې به اوس الله ته				
الْاُمُوْرُ۝					
معاملې (ټولې)					
پیش کیږی					

قوله تعالی:: وَلْتَكُنْ مِّنْكُمْ اُمَّةٌ يَّدْعُوْنَ اِلَى الْخَيْرِ

د جماعت نه څوک مراد دي؟:- ① ضحاك رحمه الله فرمائی چه د دې جماعت نه مراد خاص د صحابه کرامو ﷺاو خاص د راویان حدیث جماعت مراد دي. یعني مجاهدین اوعلماء کرام .② ابو جعفر باقر رحمه الله فرمائی چه رسول الله ﷺ ددې آیت تلاوت اوفرمائیلو او بیا نې اوفرمائیل چه د خیر نه مراد د قران اوحدیث اتباع ده. یادساتئ چه په هر هر متنفس باندې تبلیغ فرض دې لیکن یو جماعت خو خاص دې کار کښې مشغول اوسیدل پکار دي.

د امر بالمعروف درې درجې:- رسول الله ﷺ فرمائی ①چه تاسو کښې څوك بل کس په بدکار اووینی نو هغه دې په لاس سره منع کړی ②او که ددې طاقت نې نه وی نو په خوله دې منع کړی ③او که ددې طاقت نې هم نه وی نو خپل زړه کښې دې دې ته بد اوګوری او دا د ټولو نه ضعیف ایمان دې. یوروایت کښې دې نه پس دا هم دی چه ددې نه پس د یو دانې برابر ایمان هم نشته (صحیح مسلم).([1])

د امر بالمعروف نه کولو وعید:- مسند احمد کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائی چه په هغه ذات قسم چه د هغه په لاس کښې خما روح دې.تاسو د نیکئ حکم کوئی او د بدئی نه منع کوئی.ګنی نزدې ده چه په تاسوبه داسې یووخت راشی چه الله ﷺ به په تاسو خپل عذاب نازل کړی. او بیا به تاسو دعاګانې کوئی او هغه به نه قبلیږی([2])ددې مضمون نور ډیراحادیث هم دی. چرته په بل مقام به نې ذکر کړو انشاء الله .

قوله تعالی:: وَلَا تَكُوْنُوْا كَالَّذِيْنَ تَفَرَّقُوْا

دین کښې اختلاف کول د جهنم سبب دې:- بیا فرمائی چه تاسو د مخکښې خلقو په شان اختلاف مه کوئی تاسو د نیکې خبرې حکم او د بدئ نه منع کوئی.

---

[1]) صحیح مسلم کتاب الایمان باب بیان کون النهی عن المنکر: ٤٩، ابوداود: ١١٤٠، ترمذی: ٢١٧٢، نسائی: ٥٠١٢، ابن ما جة: ١٢٧٥، عن ابی سعید الخدری)-

[2]) ترمذی کتاب الفتن باب ماجاء فی الامر بالمعروف : ٢١٢٩، وهو حسن: احمد: ٣٩١/٥)-

د نفساني خواهشاتو تابع جمات باره کښې پیشنګوئی:- مسند احمد کښې دی چه معاویه بن ابوسفیان ﷺ چه کله دحج دپاره مکې مکرمې ته تشریف یوړو نو د ماسپخین مونځ ادا کولو نه پس نې اوفرمائیل چه رسول الله ﷺ فرمائیلي دی چه اهل کتابو خپل دین کښې اختلاف کولو او هغوئ کښې اویا ډلې جوړې شوې.اوخما دې امت کښې به درې اویا ډلې جوړیږی .یعنی په خواهشاتو کښې به ا ختـه وی.ټول به جهنمیان وی.خویو بله ډله هم شته.او خما امت کښې به داسې خلق هم وی چه د هغوئ رګ رګ کښې به نفساني خواهشات داسې داخل شی لکه څنګه چه یوانسان سپې اوخوری اودهغه یویورګ اویو یو جوړ ته دهغې اثر رسی.انې دعربو خلقو اګه تاسو دخپل نبی ﷺ په راوړې شوی څیز قائم پاتې نشوئی نو نور خلق خو به ډیر لرې شی ([1]) ددې حدیث ډیر سندونه دی .

قوله تعالی:: يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ

د قیامت په ورځ به جنتیان او جهنمیان دخپلو مخونو نه پیژندې شی :- بیا فرمائی چه په هغه ورځ به څه مخونه سپین وی او څه به تور وی.

د تورو او سپینو مخونوخاوندان به څوک وی؟په دې کښې اقوال:- ① د ابن عباس ﷺ فرمان دې چه د اهل سنت والجماعت مخونه به سپین وی او داهل بدعت مخونه به تور وی([2]) ② حسن بصری رحمه الله فرمائی چه دا تور مخونه والا به منافقان وی. او دوی ته به اوونیلې شی چه تاسود ایمان نه پس کفر ولې اوکړو. اوس مزه اوڅکئ ([3])اوسپینو مخونو والا به همیشه همیشه په رحمت ربانی کښې وی③ ابوامامه ﷺ چه کله د خارجیانو سرونه د دمشق په مسجد کښې آویزانه اولیدل نو وې فرمائیل چه دا د جهنم سپی دی. ددوی نه بدتر قتل شوی په مخ د ځمکې بل څوک نشته دې . دوی قتل کولو والا بهترین مجاهدین دی.بیا ئې دا آیت ﴿يَوْمَ تَبْيَضُّ﴾ تلاوت اوفرمائیلو.ابو غالب اوونیل چه آیادا دې درسول الله ﷺ نه آوریدلی دی ؟نو وې فرمائیل یو ځل دوه نه بلکه اووه ځله . که داسې نه وې نو ما به د ژبې نه دا الفاظ ویستلي هم نه وی .([4])

د الله تعالی د ګڼرو صفاتو بیان :- ابن مردویه دلته د ابوذر ﷺ روایت نه یو اوږد حدیث نقل کړې دې چه هغه ډیر عجیبه دې لیکن غریب دې. انې نبی ﷺ ! ددنیا او آخرت دا خیرې مونږ تاسوته ښکاره کوو. الله ﷻ حاکم عادل دې هغه ذات ظالم نه دې . اوهرڅیز ښه پیژنی اوپه هر څیزباندې قادر دې .بیا دا ممکن نه ده .چه هغه ذات په چا باندې ظلم اوکړی(چه د چا مخونه تور شی. هغوی به ددې لائق وی) د ځمکې او آسمان ټول څیزونه د هغه ذات ملکیت دې .اود هغه ذات غلامان دی .اودهر کار آخری حکم د هغه په اختیار کښې دې .د دنیا او د آخرت متصرف او با اختیاره حاکم صرف هغه ذات دې

كُنْتُمْ	خَيْرَ	أُمَّةٍ	أُخْرِجَتْ	لِلنَّاسِ
ایئ تاسوانې محمدی امته	بهترین	امت	چه ایستلی شوی یئ	دپاره دخلقو
تاسوغوره ډله یئ چې د خلقو د هدایت دپاره راویستې شوی یئ				
تَأْمُرُونَ	بِالْمَعْرُوفِ	وَتَنْهَوْنَ	عَنِ الْمُنْكَرِ	وَتُؤْمِنُونَ
حکم کوئی تاسو	دنیکئ	او منع کوئی تاسو خلق	دبدئی نه	اوایمان لرئی
خلقو ته دنیکئ حکم کوئ	........اودبدو کارونو نه ئې منع کوئ		............او په الله باندې یقین لرئ	

[1] احمد: ٤/١٠٢، ابوداود کتاب السنة باب شرح السنة: ٤٥٩٧، وسنده حسن)-،

[2] ابن ابی حاتم: ٢/٤٦٤)-

[3] ابن ابی حاتم: ٢/٤٦٥)-

[4] ترمذی کتاب التفسیر القران باب ومن سورة آل عمران : ٣٠٠٠، ابن ماجة : المقدمة باب فی ذکر الخوارج : ١٧٦، وسنده حسن)-

بِاللّٰهِ ؕ	وَلَوْ اٰمَنَ	اَهْلُ الْكِتٰبِ	لَكَانَ	خَيْرًا	لَّهُمْ ؕ	
په الله تعالى باندې|اوكه چرې ايمان راوړې وې| اهل كتابو | نو وه به | ډيره بهتره |دپاره دهغوی|						
اوكه اهل كتابو هم ايمان راوړې وې| ....نو دا به ددوی دپاره بهتره وه						
مِنْهُمُ	الْمُؤْمِنُوْنَ	وَاَكْثَرُهُمُ	الْفٰسِقُوْنَ ۝	لَنْ يَّضُرُّوْكُمْ		
څيني دهغوی نه|مومنان دی|اوزيات دهغوی نه | فاسقان دی |هرگزبه ضرر اونه رسوی تاسوته|						
په دوی كښې بعضې خوايماندار دی|او زيات په كښې نافرمان دی|دوی تاسوته هيڅ ضرر نشی رسولې						
اِلَّآ اَذًى ؕ	وَاِنْ يُّقَاتِلُوْكُمْ	يُوَلُّوْكُمُ الْاَدْبَارَ قف				
مگرپه تكليف دركولو(د ژبې)|اوكه دوی جنگ شروع كړی تاسو سره|نو اوبه گرځوی تاسوته شاگانې|						
صرف تنگول كوی| ....اوكه تاسو سره جنگ شروع كړی نو زربه درته شاگانې كړی						
ثُمَّ لَا يُنْصَرُوْنَ ۝	ضُرِبَتْ	عَلَيْهِمُ	الذِّلَّةُ	اَيْنَ مَا		
بيا به اونه كړې شی مدد دوی سره |اومقرر شوې دې |په دوی باندې| ذلت |هرچرته چه |						
بيابه ددوی هيڅ مدد اونكړې شی | دوی چې هرځائې كښې وی نو په دوی به ذلت وی						
ثُقِفُوْٓا	اِلَّا	بِحَبْلٍ	مِّنَ اللّٰهِ	وَحَبْلٍ		
اوموندلې شي دوی| مگر نه |په رسئ (پناه ملاويدو) سره |دطرفه دالله تعالى نه| اوپه پناه ملاويدوسره						
خوكه دالله جل شانه سره پناه اوغواړی | ....او دخلقونه هم پناه اومومی						
مِّنَ النَّاسِ	وَبَآءُوْ	بِغَضَبٍ	مِّنَ اللّٰهِ	وَضُرِبَتْ		
|دطرفه دخلقو |اودوی اخته شو| په غضب سره| دطرفه دالله تعالى | اومقرركړې شوه |						
(نو دابيله خبره ده) | دوی دالله په غضب كښې گير شوی دی | او د دوی دپاره						
عَلَيْهِمُ	الْمَسْكَنَةُ ؕ	ذٰلِكَ	بِاَنَّهُمْ	كَانُوْا	يَكْفُرُوْنَ	بِاٰيٰتِ اللّٰهِ
په دوی باندې |محتاجي |داپه دې وجه| چه بيشكه دوی| وو |چه كفر به نې كولو|په آيتونو دالله |						
محتاجي مقرر شوې ده |...... داځكه چې دوی وړاندې نه دالله پاك د آياتونو نه انكار كولو						
وَيَقْتُلُوْنَ الْاَنْۢبِيَآءَ	بِغَيْرِ حَقٍّ ؕ	ذٰلِكَ	بِمَا	عَصَوْا	وَّكَانُوْا	
او قتلول به نې پيغمبران| په ناحقه |داانجام |په دې سبب دې |چه دوی نافرمانی اوكړه|او وو دوی|						
او پيغمبران عليهم السلام به نې په ناحقه قتلول| داځكه چې دوی نافرمانه وو | او دوی						
يَعْتَدُوْنَ ۝ ق						
چه حد نه به تيريدل|						
د مقرر حد نه تيريدل |						

قوله تعالى: كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ

امت محمديه دټولو امتونونه بهتر دې :-الله ﷻ خبر وركوی چه امت محمديه ﷺ د ټولو امتونو نه بهتر دې .
صحيح بخاری كښې دی چه ابوهريره رضی الله عنه د دې آيت تفسير كښې فرمائی چه تاسو دنورو حق كښې

بهتر يئ تاسو خلق د ښځو نه نيسئ او اسلام طرفته ئې راولئ(¹) اومفسرين هم دا فرمائي چې تاسو ټول امتونو کښې بهتر يئ. او خلقو ته زيات نفع رسونکي يئ.

امر بالمعروف کونکې ټولوکښې افضل دې -دابولهب لور دره رضي الله عنها فرمائي چه يو خل رسول الله ﷺ نه چا تپوس اوکړو اورسول الله ﷺ هغه وخت کښې په منبر باندې وو چه يارسول الله ﷺ کوم يو سړې بهتر دې ؟رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه د ټولوخلقو نه بهتر هغه سړې دې چه د ټولو نه زيات قارى د قرآن پاک وى ، د ټولونه زيات پرهيزگار وى،د ټولو نه زيات د نيکو حکم کونکې وى، دټولو نه زيات د بدو نه منع کونکې وى،د ټولو نه زيات صله رحمى کنکې وى .(مسند احمد). (²)

بهترينه زمانه -ابن عباس ﷺ فرمائي چه دا هغه صحابه کرام ﷺ دى چه کومومکې نه مدينې ته هجرت کړې وو(³) صحيح خبره دا ده چه دې آيت کښې ټول امت شامل دې.خو بيشکه دا حديث کښې دى چه د ټولو نه بهتره ځما زمانه ده.بيا دې نه پس دې سره نزدې زمانه ، بيا دې نه پس زمانه (⁴)

د بهترين امت کيدو يوه بله وجه:- يو بل روايت کښې دى چه [وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَٰكُمْ أُمَّةً وَسَطًا] الخ .مونږ تاسو بهترين امت جوړکړنى چه تاسو خلقو اندې گواه اوسئ. رسول الله ﷺ فرمائي چه تاسو د مخکښې امتونو تعداد اوياؤ ته رسولې دې .دالله ﷺ په نيز تاسو ټول د هغوئ نه بهتر يئ او زيات ښه يئ. (⁵)دامشهور حديث دې ،امام ترمذى رحمه الله دې ته حسن ونيلى دى .

د دې امت د فضيلت نور وجوهات:- ددې امت د فضيلت دټولو نه يو غټ دليل دا دې چه د دې امت نبى ﷺ فضيلت والا دې.رسول الله ﷺ د ټول مخلوق سردار او د رسولانونه زيات اکرم اوعزت والا دې .رسول الله ﷺ شريعت دومره کامل او دومره پوره دې چه داسې شريعت بل نبى ته نه وو ملاؤ شوې . نوظاهره خبره ده چه د دې خوبيانو والا امت به هم اعلى او افضل وى. ددې امت لږ شان عمل هم د نورو امتونو د زيات عمل نه بهتر او افضل دې.

د رسول الله ﷺ اعجاز :- على بن ابوطالب ﷺ فرمائي چه رسول الله ﷺ فرمائي چه ما ته هغه نعمتونه راکړې شوى دى.چه ځما نه مخکښې امتونوته نه دى ملاؤ شوى. خلقو تپوس اوکړو چه هغه کوم نعمتونه دى ؟ رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه ① ځما مدد رعب سره شوې دې.② ما ته د زمکې چابيانې راکړې شوى دى.③ ځما نوم احمد دې ځما دپاره ښاوره پاکې راوستونکې گرځولې شوې کړې④ ځما امت د ټولو نه بهتر امت جوړکړې شويدې (مسند احمد) (⁶). ددې حديث اسناد حسن دى .

عسى عليه السلام باندې د دې امت فضيلت ښکاره کول - ابوالدرداء ﷺ فرمائي چه ما د ابوالقاسم نه آوريدلى دى چه رسول الله ﷺ فرمائيل چه الله ﷺ عيسى عليه السلام ته اوفرمائيل ستا نه پس يو امت راتلونکې دې چه هغوئ به په نعمت باندې حمد اوشکر کوى. اومصيبت باندې به ثواب غواړى او صبر به کوى.حالانکه هغوئ ته به علم او حلم نه وى.عيسى عليه السلام تعجب سره تپوس اوکړو چه بغير د زياتې دوراندېشئ او علم

---

¹) صحيح بخارى کتاب التفسير باب آل عمران (کنتم خير امت اخرجت للناس...) : ٤٥٥٧)-
²) احمد: ٦/٤٣١٠)-
³) حاکم : ٢/٢٩٤ وسنده صحيح)-
⁴) صحيح بخارى کتاب فضائل اصحاب النبى باب فضائل اصحاب النبى ﷺ : ٣٦٠٥، صحيح مسلم: ٢٥٣٥،)-
⁵) احمد: ٤/٤٤٧، ترمذى: کتاب تفسير القران باب ومن سورة آل عمران : ٣٠٠١، وسنده حسن ، وابن ماجة: ٤٢٨٨)-
⁶) احمد : ١/٩٨.)-

نه دا خنکه کیدي شی ؟ رب العالمين ورته اوفرمانيل چه هغوئ ته به علم او حلم خه ورکوم . (١) خه غوارم چه دلته بعضې هغه احاديث هم بيان کړم چه د هغې ذکر دلته مناسب دی ، واورنی.

دامت محمدی اویا زره کسان بې حسابه جنت ته تلل:- رسول الله ﷺ فرمائی چه خما د امت نه به اویا زره سړی بغير دحساب کتاب نه جنت ته داخليږی. او د هغوئ مخونه به د څوارلسمې سپوږمئ په شان روښانه وی. دټولو زړونه به یو وی. ما خپل رب ته ګزارش اوکړو چه اې الله ﷺ دې تعدادکښې اضافه اوکړه. الله ﷻ اوفرمائيل هر يو سره به اويا زره نور هم وی .ابوبکرصدیق ﷺ چې به دا حديث پاک بيانولونو فرمائيل به ئې بيا خو به دې تعداد کښې باندېچيان او ميروال هم راځي (مسند احمد) (٢)

د امت محمدی ډېرکسان به بې حسابه جنت ته ځی:- نبی کرم ﷺ فرمائی چه خما رب اويا زره کسان خما دامت نه بغير د حساب وکتاب نه جنت ته د داخليدو زيرې راکړو. عمر فاروق چه دا واوريدل نو وې فرمائيل چه يارسول الله ﷺ دې کښې څه زياتې اوکړنی. رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه ما خپل رب نه سوال اوکړو نوماته زيرې ملاؤ شو چه هر زرو سره زر نور. عمر فاروق ﷺ اوفرمائيل چه نوره هم د برکت دعا اوکړنی. رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه ما بيا دعا اوکړه نو هريوکس سره د اويا زره کسانو جنت ته د داخليدو وعده اوشوه. عمر فاروق ﷺ ګزارش اوکړو چه الله ﷺ نور هم اوغوارنی.رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه ما اوغوښتل نو دومره زياتې ملاؤ شو ، بيا ئې دواړه لاسونه اوغوړول اووې فرمائيل چه دومره دومره.راوی د حديث وائی چه څنګه الله ﷺ غواړی نو هغه پاك ذات ته معلوم دی چه دې کښې به څومره مخلوق راځی. (فسبحان الله وبحمده) (مسند احمد) (٣)

ثوبان ﷺ حمص کښې بيمار شو. عبدالله بن قرط د هغه ځائې امير وو هغه د ده تپوس له رانغلو. يو کلاعی سړې چه کله د دوی تپوس ته راغلو نو دوی د هغه نه تپوس اوکړو چه ته ليکل کولې شې ؟ هغه اووئيل چه آو .هغه ته ئې اوفرمائيل چه اوليکه. دا خط دې ثوبان د طرف نه چه د رسول الله ﷺ خادم دې.عبدالله بن قرط طرف ته

د ثوبان ﷺ د حمص اميرته حديث بيانول:- د حمد صلوة نه پس دې واضح وی که چرې دلته د عيسى ﷺ او يا موسى ﷺ څوك خادم بيمار شوې وې نو ته به هغه ته ورتلې.بيا ئې اووئيل چه دا خط يوسه او امير ته ئې اورسوه. هرکله چه دا خط د حمص اميرته اورسيدو نو ويريدو او زر پاسيدو او نيغ راغلو تشريف ئې راوړو. تپوس کولو نه پس چه کله ده د واپس تلو اراده اوکړه نو ثوبان ﷺ دده څادر اونيولواو ورته ئې اوفرمائيل چه دا حديث واوره بيا خه. ما د رسول الله ﷺ نه اوريدلی چه خما امت کښې به اويا زره کسان بغير د حساب اوکتاب نه جنت ته داخليږی .هر يو زرو سره به زر نور وی(مسند احمد) دا حديث هم صحيح دې (٤)

په ټولو جنتيانو کښې د دې امت زيادت:- عبدالله بن مسعود ﷺ فرمائی چه يوه شپه مونږ د رسول الله ﷺ خدمت کښې حاضر شو اوتر ناوخته پورې مو خبرې کولې . هرکله چه مونږ سحر د رسول الله ﷺ خدمت کښې حاضر شونو رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائيلو چه بيګاه شپه ماته ټول نبيان خپلو خپلو امتونو سره اوخودلې شو.بعضو نبيانو سره صرف يو کس وو او بعضو سره مختصر ډله وه اوبعضو سره يو جماعت ، اوچا سره هيڅوك نه وو ، هرکله چه موسى ﷺ راغلو نو هغوئ سره ډيرزيات خلق وو. خما دا ډله خوښه شوه. ما تپوس اوکړو چه دا څوك دی ؟ نو جواب ملاؤ شو چه دا ستا رور موسى ﷺ دې . اودوی سره بنی اسرائيل دی .ما اووئيل چه خما امت چرته دې ؟ جواب راکړې شو چه خپل ښی طرفته

---

(١) احمد: ٩٨/١. وسنده حسن وصححه الحاكم: ٣٤٨/١، ووافقه الذهبي وحسنه الحافظ ابن حجر)-
(٢) احمد: ٩٨/١)-.
(٣) احمد: ١٩٧/١، الطبراني في الكبير: ٩٢/٢، ح/١٤١٣، مختصرا)-.
(٤) احمد: ٢٨٠/٥ وسنده ضعيف)-

اوګوره،ما چه اوکتل نو بې شمیره مجمع ده چه ددې نه غرونه هم ډك شوي دي ،بیا خما نه تپوس اوشو چه اوس خوشحاله يې . ما اووئیل چه اې خما ربه خه راضي يم .نووې فرمائیل چه دوی سره اویا زره نور دي چه بغیر د حساب اوکتاب نه به جنت ته داخلیږي. نوبیا رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه (د محمد ﷺنه دې خما مور پلار قربان شي) که کیدیشي نو ددې اویا زرو نه که دا نه شي کیدې نو دهغه خلقو نه چه کوم په غرونوکښې پټ کړې شوي وو .که دا نشي کیدې نودهغه خلقو نه چه کوم د آسمان په کنارو باندې وو.عکاشه بن محصن ﷺ اوریدلو او عرض ئې اوکړو چه یا رسول الله ﷺ زما دپاره دعا اوکړئې چه ما الله ﷺ ددې اویاؤ زرو نه اوګرځوی. رسول الله ﷺ دعا اوفرمائیله نو یو بل صحابي پاسیدو او هم دا درخواست ئې اوکړو.نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه تاسو باندې عکاشه سبقت اوکړو.

جادو منتر نه کول او صرف په الله تعالى باندې توکل کول :-اوس مونږ خپلو کښې اووئیل چه شاید دا اویازره کسان هغه خلق وی چه په اسلام باندې پیدا شو او پوره عمرکښې کله هم دوی الله سره شرك نۀ وی کړې رسول الله ﷺ ته چه کله ددې علم اوشو نو وې فرمائیل چه دا هغه خلق دی ①چه منتر او جادو نه کوی ②او د اورداغونه نه لګوی ③ او شکونه نه کوی ④او په خپل رب بهروسه کوی (مسنداحمد)([1]) یوبل سندسره دومره زیاتوالئ په یوبل روایت کښې دې چه کله ما (نبی کریم ﷺ) خپله رضامندي ظاهره کړه نوماته ئې اووئیل چه اوس ته ګس طرفته اوګوره. ما چه اوکتل نو بې شمیره مجمع وه . چه هغه د آسمان کنارو پورې وه. یوبل روایت کښې دی چه دا د حج د موسم واقعه ده. رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه دخپل امت دا کثرت ډیر زماډیرخوښ شو. ټول میدانونه او غرونه دوی نه ډك وو(مسنداحمد) ([2])یوبل روایت کښې دی چه عکاشه ﷺ نه پس اودریدونکئ یو انصاری ﷺ وو(طبرانی) ([3])یوبل روایت کښې دی چه خما امت کښې به اویا زره یا اووه لاکهه کسان جنت ته داخلیږي چه دوی به دیو بل لاسونه نیولی وی. ټول به یو وخت کښې جنت ته داخلیږي. ددوی مخونه به د څوارلسمې سپوږمۍ په شان پرقیږي. (مسلم ،بخاری ، طبرانی) ([4]).

په کومو صفاتو موصوف خلق به جنت ته بې حسابه ځي:-حصین بن عبدالرحمان ﷫ فرمائي چه خه سعید بن جبیر ﷺ سره وم. نو دوی تپوس اوکړو چه د شپې کوم ستورې ټکرې شوې وو هغه تاسو کښې چا لیدلې وو ،ما اووئیل چه ما لیدلې وو. دامه ګنړئې چه خه په مونځ کښې وم. نه بلکه خه لړم خوړلې وم. سعید بن جبیر ﷺ تپوس اوکړو چه تا څه اوکړل؟ ما اووئیل چه دم مې وئیلې وو. وې وئیل چه ولې ؟ ما اووئیل چه شعبی ﷫ د بریده بن حصیب ﷺ نه روایت کړې دې چه بدنظر او د زهریله څناورو دم کول جائزدی. وې وئیل چه تاته څنګه یوحکم راورسی په هغې هغه شان عمل کوه. مونږ د ابن عباس ﷺ نه آوریدلی دی چه رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه ماباندې امتونه پیش کړې شو،بعضو نبیانوعلیهم السلامو سره یو امتی وو او بعضو سره یو ډله بعضو سره دوه سړی او چا سره هیڅوك نه وو. اوس چه ما اوکتل نو په یو لویه ډله مې نظر پریوتو ،ما اوګنړل چه دا خما امت دې ، خو بیا راته معلومه شوه چه دا د موسی ﷺ امت دې. ما ته اوونیلې شو چه د آسمان کنارو ته اوګوره .ما اوکتل نو هلته بې شمیره خلق وو ،ماته اوونیلې شو چه دا د رسول الله ﷺ امت دې . او دوی کښې اویا زره دی او دوی به بې حسابه جنت ته داخلیږي. دا حدیث ئې اوفرمائیلو نو رسول الله ﷺ مکان ته تشریف یوړو. او صحابه

---

[1]) احمد: ۱/٤٠۱)-.
[2]) احمد: ۱/٤٠۱)-
[3]) صحیح بخاری کتاب اللباس باب البردو والحبر والشملة: ٥٨۱۱ صحیح مسلم: ۲۱٦)-
[4]) صحیح بخاری کتاب الرقاق باب یدخل سبعون الفا بغیر حساب: ٦٥٤٣، صحیح مسلم: ٥۲٦)-

کرامو ﷺ خپلو کښې اوونیل چه شاید دا د نبی کریم ﷺ صحابه وی. چا اوونیل چه دا په اسلام باندې پیدا کیدونکی او اسلام باندې مرکیدونکی دی. وغیره وغیره. رسول الله ﷺ تشریف راوړو او تپوس ئې اوکړو چه څه خبرې کوئی ؟ موږ ذکر اوکړو نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه نه دا خلق هغه خلق دی چه نه دم کوی او نه داغ لګوی. نه شك کوی. بلکه په خپل رب باندې بهروسه ساتی . عکاشه ﷺ د دعا درخواست اوکړو. رسول الله ﷺ دعا اوکړه چه یا الله ! ته دې په هغوی کښې شامل کړه .بیا دوه سړی پاسیدل او هم دا ئې اوونیل .رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه عکاشه ﷺ مخکښې شو.دا حدیث بخاری شریف کښې دې .لیکن په هغې کښې د دم کولو ذکر نشته دې . صحیح مسلم کښې دا لفظ هم دې (۱)

نبی کریم ﷺ سره د امت باره کښې دالله وعده:- یو اوږد حدیث کښې دی چه رومبې جماعت به نجات اومومی ،ددوی مخونه به د څوارلسمې سپوږمۍ په شان روښانه وی. دوی نه به حساب نه شی اخستې. بیادوی نه پس به د ټولو نه زیات روښانه مخونو والا د ستورو په شان روښانه وی. (مسلم) (۲).

رسول الله ﷺ فرمائی چه ما سره څما د رب وعده ده چه څما امت نه به اویا زره کسان بغیر حساب کتاب نه جنت ته داخلوی. هریو زرو سره به اویا زره نورې وی.او درې لپې به څما د پروردګار لپونه وی (کتاب السنن لحافظ ابی بکر بن عاصم) (۳) ددې سند صحیح دې.

دا خبره په بل روایت سره:- یوبل روایت کښې دی چه د رسول الله ﷺ نه ئې د اویا زرو تعداد واوریدو نو یزید بن اخنس ﷺ اوونیل چه یارسول الله ﷺ ! چه دا خو ستاسو د امت د تعداد مقابله کښې ډیر کم دې .نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه هر زرو سره زر نور دی .او بیا الله ﷺ درې لپې نورې فرمائیلی دی . (۴) ددې اسناد هم صحیح دی . (کتاب السنن لابن کثیر).

دالله په لپو سره د امت محمدی کسان جنت ته داخلیدل:- یو بل حدیث کښې دی چه څما رب ډیر زیات عزت او جلال والا دې اوماسره ئې وعده کړې ده چه څما د امت نه به اویا زره بغیر حساب اوکتاب نه جنت ته داخلوی. بیا به د یو زرو شفاعت سره یو زر نور.بیا به څما رب د خپلولاسونو نه درې لپې نورې جوړې کړی او جنت ته به ئې داخلې کړی . عمر فاروق ﷺ چه دا واوریدل نو ډیر خوشحاله شواو الله اکبر ئې اوونیلو او وې فرمائیل چه ددوی شفاعت به ددوی د نیکونو ، پلرونو ، خامنو او لونړو اوخاوندان او قبیلو باره کښې وی. الله ﷺ دې اوکړی چه څه هم د دوی نه شم چه دکومو نه الله ﷺ خپلې لپې ډکوی او جنت ته به ئې داخلوی. (طبرانی). (۵) ددې حدیث شریف سند کښې هم علت نشته دې . والله اعلم.

د دې تائید دپاره بل روایت:- یو حدیث مبارك کښې رسول الله ﷺ فرمائیلی دی چه دا اویا زره چه بغیر حساب اوکتابه جنت ته داخلیږی څما خیال دې چه د دوی په راتلو راتلو به تاسو د خپلو بچو او ښځو دپاره په جنت کښې ځائې هم مقررر کړې وی.(مسنداحمد)(۶) ددې سند هم دمسلم په شرط صحیح دې.

څلور لاکهه کسان جنت ته بې حسابه داخلیدل:- یو بل حدیث مبارك کښې دی چه رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه د الله ﷺ وعده ده چه څما په امت کښې به څلور لکه کسان جنت ته داخلوی. ابوبکرصدیق ﷺ

---

۱) صحیح بخاری کتاب الرقاق باب یدخل سبعون الفا بغیر حساب: ٦٥٤١، صحیح مسلم: ۲۲۰)-.
۲) صحیح مسلم: کتاب الایمان باب ادنی اهل الجنة: منزلة: ۱۹۱)-
۳)کتاب السنة لابن ابی عاصم : ٥٨٩، ترمذی: کتاب صفة القیامة باب منه دخول سبعین الف..۲٤۳۷، وهو حسن ، ابن ماجة: ٤۲۸٦،)
٤) احمد: ۲۵۰/۵ ، وسنده حسن کتاب السنة لابن ابی عاصم: ٥٨٨)-
٥) طبرانی : ۳۰٤/۲۲، ح/۷۷۱، وسنده حسن . من حدیث ابی سعد الانصار وسنده حسن)-.
٦) احمد: ١٦/٤، ابن ماجة: کتاب الزهد باب صفة امة محمد: ۲۸۵، من وجه اخر وهو صحیح)-

اوفرمائيل چه يارسول الله ﷺ ا نور ئې هم لږ زيات کړنی.دې اوريدو سره عمرفاروق رضی الله عنه اوفرمائيل چه ابوبکر بس کړنی. ابوبکرصديق رضی الله عنه جواب کښې اوفرمائيل چه ولې رووره که مونږ ټول په ټوله جنت ته داخل شو نو دې کښې ستا څه نقصان شته ؟عمرفاروق رضی الله عنه اوفرمائيل که الله ﷻ اوغواړی نويو لاس سره به ټول مخلوق جنت ته داخل کړی.رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه عمر رضی الله عنه رښتيا وائی(مسند عبدالرزاق) (١) دا حديث يو بل سند سره بيان شوې دې ،دې کښې تعداد يو لاکهه راغلې دې (اصبهانی). (١)

بې حسابه جنت ته د داخليدونکو بل شمير:- يو بل روايت کښې راغلی دی چه کله صحابه کرام رضی الله عنهم اويا زره او بيا يو زر سره زر نور او بيا د الله ﷻ د لپې ډکولو په مقدار بې حسابه جنت ته داخليدل واوريدل. نو وې فرمائيل چه بيا خو د هغه په بدقسمتئ کښې هيڅ شک پاتې نشو. چه هغه د دې باوجود جهنم ته لاړ شی(ابويعلی)(٢)پورتنې حديث مبارك يو بل سندسره هم بيان شوې دې.په هغې کښې تعداد درې لاکهه دې بيا د عمرفاروق رضی الله عنه قول او د نبی ﷺ تصديق بيان شوې دې (طبرانی) (٣)يو بل حديث کښې جنت ته د تلونکو ذکر رسول الله ﷺ فرمائيلې دې چه څما دامت ټول مهاجر خو به په دې کښې راشی. بيا نور تعداد به نورو بانډچيانو سره پوره شی (محمدبن سهل)ابوسعيد رضی الله عنه فرمائی چه د رسول الله ﷺ مخکښې حساب کتاب اوکړې شو نودې تعداد څلور کروړه نوی زره شو (٥)،

د بې حسابه جنت ته تلونکو د ډيروالی تشبه دتيارې سره:- يو بل حسن حديث کښې طبرانی فرمائی چه رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه قسم دې په هغه ذات چه د هغه په لاس کښې د محمد ﷺ روح دې ، تاسو به ډيو تيرې شپې په شان بې شميره جنت ته داخليږئ .زمکه به ستاسو نه ډکه شی ، فرښتې به وائی چه محمد ﷺ سره کوم جماعت راغلې هغه د ټولو نبيانو عليهم السلام د جماعت نه زيات دې (٦)

امت محمد به د جنتيانو دريمه حصه وی:- جابر رضی الله عنه فرمائی چه ما د رسول الله ﷺ نه واوريدل چه رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه صرف څما تابعدار امت به د جنت څلورمه حصه وی. صحابه کرام رضی الله عنهم خوشحاله شو او نعره تکبير ئې اووئيله ، بيا ئې اوفرمائيل چه ماته اميد دې چه تاسو به د جنت دريمه حصه يئ. (مسنداحمد) (٧)

امت محمد به د جنت نيمه حصه وی:- يوبل حديث پاک راغلی دی رسول الله ﷺ صحابه کرامو ته اوفرمائيل چه آيا تاسو راضی نه يئ چه تاسو به دټولو جنتيانو څلورمه حصه يئ. مونږ بيا نعره تکبير اووئيله . بيا ئې اوفرمائيل چه زماامید دې چه تاسو به د جنتيانو کښې په نيم په نيمه تاسو يئ. مونږ ډير زيات خوشحاله شواودالله ﷻ حمدمو بيان کړو. بيارسول الله ﷺ اوفرمائيل چه آيا تاسو راضی نه يئ چه تاسود اهل جنت دريمه حصه يئ. مونږ بيا تکبير اووئيلو(بخاری ومسلم) .

دجنتيانو په شپږ شلو صفونو کښې به مونږ اتيا صفونه يو:- طبرانی کښې يو روايت کښې دی چه عبدالله بن مسعود رضی الله عنه نه مروی دې چه رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه تاسودې کښې څه وائې چه تاسود جنتيانو څلورمه حصه شئ ياکه دجنت څلورمه حصه تاسوسره وی.مونږ اووئيل چه ډيره ده.رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه اووائې که نيم په نيمه يئ .نو هغوئ اوفرمائيل چه يارسول الله ﷺ بياخو ډير زيات دی .

(١) مصنف عبدالرزاق : ٢٠٥٥٦، احمد: ١٦٥/٣، السنة لابن عاصم : ٥٩٠)-

(٢) احمد: ١٩٣/٣)-

(٣) مسند ابی يعلی : ٣٧٨٣)-

(٤) طبرانی : ٦٤/١٧)-

(٥) المعجم الاوسط للطبرانی : ٤٠٦ الکبير: ٣٠٤/٢٢، و مسند احمد: ٤٥٩/٢)-

(٦) طبرانی : ٣٤٥٥، مجمع الزوائد : ٤٠٤/١٠)-

(٧) احمد: ٣٨٣/٣، وسنده صحيح ، مجمع الزوائد : ٤٠٦/١٠، کشف الاستار:٣٥٣٣)-

رسول الله ﷺ ارفرمائيل چه واورئى ! چه دټولو جنتيانو شپږ شلې صفونه دى،چه په دې كښې به اتيا صفونه صرف خمادامت وى.مسند احمد كښې هم دا روايت دې چه داهل جنت به شپږ شلې صفونه وى اوپه دې كښې به خما دامت اتيا صفونه وى(١) داحديث طبرانى او ترمذى وغيره هم نقل كړې دې (٢)
د طبرانى يو بل روايت كښې دى چه كله دا آيت ﴿ثُلَّةٌ مِّنَ الْأَوَّلِينَ ۝ وَثُلَّةٌ مِّنَ الْآخِرِينَ ۝﴾ نازل شو نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه تاسو د اهل جنت څلورمه حصه يئ. بيا ئې اوفرمائيل چه ثلث به ئې ،بيا ئې اوفرمائيل چه دوه حصې (٣).

د مترجم دعا:-اې لوئې رحمت والا او ډيرو نعمتونو وركولو والاربه ! مونږ ستا ډير زيات شكرگزار يو تا هم د معزز اومحترم رسول ﷺ امت كښې پيدا كړې يو.ستا د رښتونى رسول ﷺ د رښتيا خولې مباركې سره ستاددې عظيم رحم وكرم او كمال سره خمونږ دگناهگارو په خولو كښې اوبه راغلې.اې دمونږ پلار نه زيات مهربانه الله ! خمونږ اميد پست مه كړې او مونږهم دې خلقو سره جنت ته داخل كړه ، اې الله ! ستاد رحمت ددې بې شميره بندگانونه يوقطره هم مونږ گناهگارو باندې راو وره.نودابه خمونږ د گناهونو د وينځلو او ستا د رحمت او رضا حاصلولو دپاره كافى وى. اې الله ﷻ ! مونږ د دې پاك ذكر په موقع دسوال لاسونه نيسو اواوښكو او اميدسره ستاد رحمت په طمع ستا د كرم لمنې نيولو سره ستا نه سوال كوو،اې ربه ته ئې قبول كړې ،او خپلې رضا سره مونږ ته هم جنت الفردوس كښې ځائې راكړه. آمين (اله الحق آمين).

جنت ته به دټولو نه وړاندې امت محمديه داخليږي :- صحيح بخارى او مسلم شريف كښې دى چه رسول الله ﷺ فرمائى چه مونږ دنيا ته د ټولو نه روستو راغلو يواو جنت ته به د ټولو نه مخكښې څو. او دوى ته كتاب الله مخكښې ملاؤ شو او مونږ ته روستو ملاؤ شو. چه په كومو خبروكښې هغوئ اختلاف كړې دې په هغې كښې الله ﷻ مونږته نيغه لار اوخودله. د جمعې ورځ هم دغه شان ده يعنى يهود خمونږ نه روستو دهفتې په ورځ دى.او نصرانيان هم خمونږ نه روستو دى چه د اتوار په ورځ (٤).

تر څوچه زما امت جنت ته داخل نشى په نورو امتو حرام دې:- دارقطنى كښې دى چه رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه تر كومې څه جنت ته داخل نشم نو نورو نبيانو باندې جنت ته داخليدل حرام دى. او تر كومې چه خما امت داخل نشى نو نورو امتونو باندې جنت ته داخليدل حرام دى.(٥)

دبحث خاتمه:- دا وو هغه احاديث چه مونږ ددې آيت لاندې پيش كول غوښتل . فالحمدلله .

دحافظ ابن كثير رحمه الله امت ته نصيحت:- امت ته پكار دى چه دلته په دې آيت كښې څومره صفتونه دى په هغې مضبوطياسره قائم پاتې شى.يعنى امر بالمعروف اونهى عن المنكر او ايمان بالله.
عمر بن خطاب ﷺ خپل حج كښې دا آيت مبارك تلاوت اوفرمائيلو او خلقو ته ئې اووئيل چه اې خلقو كه تاسو ددې آيت مبارك تعريف كښې ځان داخلول غواړئى نو دا صفتونه ځان كښې پيدا كړئى . امام ابن جرير رحمه الله فرمائى چه اهل كتابو به هغه كارونه نه پريښودل دكومو چه به كتاب الله كښې مذمت وو.الله ﷻ فرمائى چه [كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَن مُّنكَرٍ فَعَلُوهُ] يعنى دې خلقو به د خرابو خبرو نه منع نه كوله .

قوله تعالى::وَلَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُم

---

(١) احمد: ٤٥٣/١، وهو حديث حسن مسند ابى يعلى : ٥٣٥٨طبرانى: ١٠٣٥٠، ابن ابى شيبة:٤٧١/١١، شرح مشكل الاثار: ١٥٦/١)–
(٢) احمد:٣٥٥/٥، ترمذى: كتاب صفة الجنة باب ماجاء فى كم صف اهل الجنة: ٢٥٤٦، وهو حسن ، ابن ماجة: ٤٢٨٩)–
(٣) الطبرانى مسند احمد: ٣٩١/٢، باختلاف يسير)–
(٤) صحيح بخارى كتاب الجمعة باب فرض الجمعة: ٨٧٦، صحيح مسلم: ٨٥٥)–
(٥) ابن عدى : ١٤٤٨/٤)–

داهل کتابومذمت:- دې پورتنی ایت کښې د ایماندارو تعریف اوصفت بیان شوې دې نو دې نه پس د اهل کتابومذمت بیانیږي.نو فرمائي که دې خلقو هم خما په آخري نبی ﷺ باندې ایمان راوړې وې نودوی ته به هم دا نعمتونه ملاویدل .خو دوی اکثر په فسق او نافرمانۍ کښې مشغول دی.اوڅه خلقو په کښې ایمان هم راوړو.

قوله تعالیٰ:: وَإِنْ يُقَاتِلُوكُمْ يُوَلُّوكُمُ الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يُنْصَرُونَ۝

د ایماندارو غلبه او د یهودو ذلت :- بیا الله . مسلمانانو ته بشارت ورکوی چه ویریږئی مه الله ﷻ به تاسو ستاسو په مخالفو باندې غالب کړی. نوهغوئ الله ﷻ د خیبر په موقع باندې ذلیل کړل. او د دوی نه مخکښې بنو قینقاع ،بنو نضیر، بنو قریظه ئې هم ذلیل او پست کړل. دغه شان د شام نصرانیان هم مغلوب شو.او د شام ملك د دوی د لاس نه اووتلو او همیشه دپاره د مسلمانانو قبضه کښې راغلو. او هلته دعیسی ﷺ تر تشریف راوړو پورې یو حق جماعت په حق قائم وی او کله چه عیسی ﷺ راشی نو د ملت اسلام او د شریعت محمد ﷺ مطابق به حکم کوی ،صلیب به مات کړی . خنزیر به قتل کړی . جزیه به نه اخلی . اوصرف په اسلام باندې به وی.

قوله تعالیٰ:: ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ أَيْنَ مَا ثُقِفُوا

بیا فرمائی چه په دوی باندې ذلت او پستی راوسلې شوه. دالله ﷻ د پناه نه سوا هچرته هم امن او عزت نشته دې .یعنی کله چه جزیه ورکوی او د مسلمان بادشاه اطاعت قبول کړی. اوخلقو ته پناه ورکوی یعنی عقد و ذمه مقرر شی یایو مسلمان امن ورکړی اګرچه څوك ښځه وی یا اګر چه غلام وی د عالمانو یو قول دا هم دې

دحبل نه څه مراد دې؟ :- د ابن عباس ﷺ قول دې چه دحبل نه مراد عهد دې،چه دغضب مستحق به وی. مسکینی اولګولې شوه.دا ددوی دکفر،د دوی د نبیانو دقتل کولو،د دوی تکبر،حسد ،سرکشۍ وغیره بدله ده. هم په دې وجه په دوی لعنت اوپستی راغله اومسکینی په دوی همیشه دپاره راغله.دا ددوی د نافرمانۍ او تجاوز بدله ده. العیاذبالله. ابوداؤد طیالسی کښې حدیث کښې دی چه بنی اسرائیلو به یوه ورځ کښې سل سل نبیان علیهم السلام قتل کول ،اود ورځې په آخر کښې به خپلو کارونو باندې په بازارونو کښې اخته وو [1]

لَيْسُوا سَوَآءً ط مِنْ أَهْلِ الْكِتٰبِ أُمَّةٌ قَآئِمَةٌ يَّتْلُوْنَ
| نه دی برابر(ټول اهل کتاب) | د اهل کتابو نه ایوه ډله اولاړه ده (په حق)|چه لولی
| خو ټول اهل کتاب یو برابرنه دی | په دوئ کښې یوه ډله په حق کلکه ولاړه ده
اٰيٰتِ اللّٰهِ اٰنَآءَ الَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُوْنَ۝ يُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ
|ایتونه دالله|په وختونو د شپې کښې |او هغوئ |سجدې کوی الله ته| ایمان لری |په الله تعالی باندې|
اودشپې په وخت کښې هم دالله پاك ایتونه لولی| اوهغه ته سجده کوی | په الله پاك
وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَيَأْمُرُوْنَ بِالْمَعْرُوْفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ
اوپه ورځ داخرت باندې| اوحکم کوی |په کولو دنیکۍ باندې|اومنع کول کوی| دبدئی نه |
اوپه اخرت باندې ایمان لری | اوخلقو ته دنیکۍ حکم کوی| اوددبدو کارونونه ئې منع کوی
وَيُسَارِعُوْنَ فِي الْخَيْرٰتِ ط وَاُولٰٓئِكَ مِنَ الصّٰلِحِيْنَ ١١٣ وَمَا يَفْعَلُوْا
اومنډې وهی | په کارونو دنیکۍ کښې| اوداکسان دی | دصالحانونه ||اوهغه چه کوی|
اودنیکۍ کارونوته وړاندې کیږی | اودغه خلق دنیکانو په ډله کښې دی| اودوئ چې

[1] ابن ابی حاتم :-

مِنْ خَيْرٍ	فَلَنْ يُّكْفَرُوْهُ ط	وَاللّٰهُ	عَلِيْمٌۢ	بِالْمُتَّقِيْنَ۝	اِنَّ الَّذِيْنَ	
څه نيکی	نو هرګز به نه کيږي ناقدري دهغې	او الله	ښه پيژني	پرهيزګار خلق	بيشکه هغه خلق	
هره نيکی او کړي | نو دهغې ناقدري به هيچرې اونشی | اوالله پاک ته پرهيزګار خلق معلوم دی | بيشکه چاچې						
كَفَرُوْا	لَنْ تُغْنِيَ	عَنْهُمْ	اَمْوَالُهُمْ			
چه د کفر طريقه ئې اختيار کړه	هرګز به لرې نه کړي شی	دهغوئ نه	مالونه دهغوئ			
کفر خوښ کړو | .... نو دالله پاک د عذاب په مقابله کښې به ئې نه مال څه پکارشی						
وَلَآ اَوْلَادُهُمْ	مِّنَ اللّٰهِ	شَيْـًٔا ط	وَاُولٰٓئِكَ	اَصْحٰبُ النَّارِ ج	هُمْ فِيْهَا	
اونه اولاد دهغوئ	دعذاب دالله نه	هيڅ څيز	اوداکسان	خاوندان د اور دی	دوی به په هغې کښې	
اونه به ئې اولاد څه پکار راشی | دا خلق د اور ملګری دی | .... او دوئ به په کښې						
خٰلِدُوْنَ۝	مَثَلُ	مَا	يُنْفِقُوْنَ	فِيْ هٰذِهِ	الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا	
هميشه وی	مثال	دهغه څه	چه خرچ کوی؛ ئې (کافران)	په دې	ژوند ددنيا کښې	
هميشه وی | ...... کوم مالونه چې دوئ (داسلام برخلاف) په دې ژوند کښې خرچ کوی						
كَمَثَلِ	رِيْحٍ	فِيْهَا	صِرٌّ	اَصَابَتْ	حَرْثَ	قَوْمٍ
په شان دمثال	دداسې باد دې	چه په هغې کښې	ډيره يخنی وی	چه اورسيږی	فصل	د يو قوم ته
دهغې مثال د هغې سيلئ پشان دې | چې په کښې يخنی وی | او هغه دچا په فصلونو پريوزی						
ظَلَمُوْٓا	اَنْفُسَهُمْ	فَاَهْلَكَتْهُ ط	وَمَا ظَلَمَهُمُ			
چه هغوئ ظلم کړې وی	په ځانونو خپلو	او تباه کړی هغه فصل	اونه دې کړې ظلم په هغوئ باندې			
چې په ځان ئې ظلم کړې وی | اوفصل ورله تباه کړی | اوالله په دوی باندې هيڅ قسم ظلم نه دې کړې						
اللّٰهُ	وَلٰكِنْ	اَنْفُسَهُمْ	يَظْلِمُوْنَ۝			
الله	ليکن	په ځانونو خپلو باندې	ظلم کوی هغوئ			
بلکه هغوئ پخپله پخپلو ځانونو ظلم کړې دې |						

قوله تعالٰی:: لَيْسُوْا سَوَآءً ط

اهل کتاب او اهل محمد برابر نه دی: ابن مسعود رضی الله عنه فرمائی چه اهل کتاب او اصحاب محمد ﷺ برابر نه دی.

د ايت په شان نزول کښې يو روايت:- مسند احمد کښې دی چه رسول الله ﷺ يو ځل د ماسخوتن مانځه دپاره ناوخته تشريف راوړو. بيا کله چه رسول الله ﷺ تشريف راوړو نوکوم صحابه کرام رضی الله عنهم چه انتظار کښې وو رسول الله ﷺ هغوئ ته اوفرمائيل چه هيڅ يو دين والا په دې وخت کښې ذکرنه کوی صرف تاسو د الله ﷻ ذکر کښې مشغول يئ. په دې باندې دا آيت نازل شو (١)

قوله تعالٰی:: مِنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ اُمَّةٌ قَآئِمَةٌ

د ايت په شان نزول کښې دويم روايت:- ليکن داکثرو مفسرينو قول دې چه داهل کتابو علماء لکه عبدالله بن سلام، اسد بن عبيد، ثعلبه بن شعبه وغيره باره کښې نازل شوې وو. ځکه چه دا خلق په هغه اهل

---

(١) احمد: ٣٩٦/١، وسنده حسن مسند ابی يعلی: ٥٣٠٦، دا ابن حبان: ١٥٣٠، صحيح ګرزولې دې)-

کتابو کښې شامل نه وو چه د کوم مذمت مخکښې تیر شو. بلکه دا جماعت د الله ﷻ په امریاندې قائم وو.او دشریعت محمد ﷺ تابع وو. او دوی کښې استقامت دین شته دې.

د اهل کتابو مومنانو صفات:- دې پاک خلق د شپې د تهجدو مونځ کوی او په هغې کښې دالله ﷻ کلام وائی. الله ﷻ باندې اود قیامت په ورځ باندې ایمان لری اوخلقو ته هم د دې خبرو حکم کوی .او څوك چه د دې نه خلاف کوی نو هغوئ منع کوی او په نیکوکارونوکښې مخکښې مخکښې وی. نو اوس الله ﷻ هغوئ ته خطاب کوی چه دا نیکان خلق دی،د دې سورت په آخر کښې فرمائی چه ﴿وَاِنَّ مِنۡ اَهۡلِ الۡكِتٰبِ لَمَنۡ يُّؤۡمِنُ بِاللّٰهِ﴾ الخ،بعضې اهل کتاب په الله ﷻ اوپه قران پاك او په تورات او انجیل باندې ایمان ساتی.او دالله ﷻ نه ویریږی الخ. دلته هم فرمائی چه د دوی نیك اعمال به ضائع نشی.او دوی ته به پوره پوره بدله ملاویږی.

قوله تعالی::﴿وَمَا يَفۡعَلُوۡا مِنۡ خَيۡرٍ فَلَنۡ يُّكۡفَرُوۡهُ﴾

الله د مومن عمل نه ضائع کوی:- ټول پرهیزګار خلق د الله ﷻ نظر کښې دی او هغه پاك ذات د هیڅا بنه عمل نه بربادوی. خو دې بې دینه خلقو ته الله ﷻ څه فائده نه ورکوی .او نه د دوی مال دوی ته څه فائده ورکوی.اونه ددوی اولاد نو دا جهنمیان دی.د (صر)معنی سخته یخنی ده چه کومې سره پټی سوزی. غرض څنګه چه د چا پټی تیار شی اوهغه بیا اوسوزی او ورته هیڅ فائده ورنکړی ،اصل ئې هم خراب شی .او د دوی په امیدونو باندې اوبه توئې شی. دغه شان دا کافران هم دی. چه څه دوی خرچ کوی ، د هغې نیکه بدله خو لا څه کوې بلکه عذاب به ورته ملاویږی. دا د الله ﷻ طرفنه ظلم نه دې بلکه د دوی د بدو عملونو بدله ده .

		يٰٓاَيُّهَا الَّذِيۡنَ	اٰمَنُوۡا
		اِانې هغه کسانو	اچه ایمان موراوړې دې
		انې د ایمان خاوندانو	
لَا تَتَّخِذُوۡا	بِطَانَةً	مِّنۡ دُوۡنِكُمۡ	لَا يَاۡلُوۡنَكُمۡ
مه نیسئ	ادوستان درازاماسوا	ستاسونه بل څوك	اهیڅ کمې نه کوی هغوئ تاسوسرها
دمسلمانانونه سوا	نورخلق د راز ملګری مه جوړوئ ا		.... هغوئ ستاسو ته په نقصان رسولو
خَبَالًا	وَدُّوۡا	مَا	عَنِتُّمۡ	قَدۡ
په فساد کولو کښې	اخوښ دې دهغوئ	اهغه څیز	اچه په تکلیف کښې اچوی تاسو اپه تحقیق سرها
کښې هیڅ قسم کوتاهی نه کوی	اکوم څیزچې تاسوپه مشقت کښې اچوی نو دوئ په هغې خوشحالیږی		
بَدَتِ الۡبَغۡضَآءُ	مِنۡ اَفۡوَاهِهِمۡ	وَمَا تُخۡفِىۡ	صُدُوۡرُهُمۡ
ښکاره شو ې دې بغض ا	د خلودهغوی نه	ااو هغه څه چه پټ ساتی	اسینې (زړونه) دهغوئ ا
بیشکه د دوی د خلونه هم دشمنی څرګنده شوې ده		اوکومه چې ئې د دوی زړونه پټوی هغه	
اَكۡبَرُ	قَدۡ بَيَّنَّا	لَكُمُ الۡاٰيٰتِ	اِنۡ كُنۡتُمۡ تَعۡقِلُوۡنَ
هغه سخت دې	اپه تحقیق سره بیان کړې مونږ	اتاسو ته انښې ښکاره ا	که یئ تاسو اچه پوهیږئ ا
خولاددې نه زیاته ده	امونږتاسوته نښې ښکاره کړی دی ا		............که تاسوعقل لرئ

هَاَنۡتُمۡ اُولَآءِ	تُحِبُّوۡنَهُمۡ	وَلَا يُحِبُّوۡنَكُمۡ
واورئی تاسو هغه کسان یئ|چه تاسو مینه کونی دهغوئ سره|اونه کوی مینه هغوئ تاسوسره|		
تاسو هغوئ سره مینهٔ محبت کوئی | ....خو هغوئ تاسو سره مینه محبت نه کوی		
وَتُؤۡمِنُوۡنَ	بِالۡكِتٰبِ كُلِّهٖ	وَاِذَا لَقُوۡكُمۡ
حال داچه تاسو ایمان لرئی|په ټولو آسمانی کتابونو باندې|اوکله چه هغوئ یو ځائې شی تاسو سره|		
په دې وجه چې تاسو په ټول آسمانی کتابونو ایمان راوړئ دې |اوچې کله نې تاسوسره ملاقات اوشی		

قَالُوۡۤا	اٰمَنَّا	وَاِذَا	خَلَوۡا	عَضُّوۡا	عَلَيۡكُمۡ	الۡاَنَامِلَ
نو وائی|	ایمان راوړې دې مونږ|	اوکله چه|	جدا شی |	نوچیچی |	ستاسو خلاف |	ګوتې |
نو وائی چې مونږ خو هم(ستاسو په کتاب)ایمان را وړئ دې | اوچې کله ځانله شی نود ډیرې غصې نه						

مِنَ الۡغَيۡظِ ؕ	قُلۡ	مُوۡتُوۡا	بِغَيۡظِكُمۡ ؕ	اِنَّ	اللّٰهَ	عَلِيۡمٌ
د(دوجې د) دغصې نه|	اورته اووایه|	مرهٔ شئ |	دغصې خپلې سره|	بیشکه	الله تعالی|	پوهیږی|
درباندې ګوتې (په غابنونو کښې) چیچی | اورته اووایه چې په خپله غصه کښې مرئ شئ |بیشکه الله						

بِذَاتِ	الصُّدُوۡرِ ۞	اِنۡ تَمۡسَسۡكُمۡ	حَسَنَةٌ	تَسُؤۡهُمۡ
په هغه (خبرو)|چه په سینو (زړونو) کښې دی اکه در رسیږی تاسو ته | څه ښیګړه |نوهغه خفه کوی هغوئ				
ته ستاسودزړونوحال معلوم دې | ....ستاسوخوشحالی دوی خفه کوی				
وَاِنۡ تُصِبۡكُمۡ	سَيِّئَةٌ	يَّفۡرَحُوۡا بِهَا ؕ	وَاِنۡ	تَصۡبِرُوۡا
اوکه اورسی تاسوته|څه بدی(مصیبت)|نو خوشحالیږی په هغې سره| اوکه | تاسو صبر اوکړئی				
اوکه تاسوته څهٔ تکلیف اورسی نو دوئ پرې خوشحالیږی |............اوکه تاسو صبراوکړو				
وَتَتَّقُوۡا		لَا يَضُرُّكُمۡ	كَيۡدُهُمۡ	شَيۡـًٔا ؕ
|او ویره اوکړئی (دالله تعالی نه)|نو تکلیف به او نه رسوی تاسو ته| مکر (تدبیر) د هغوئ| هیڅ څه				
او دالله نه موویره اختیارکړه| نو ددوئ فریبونه تاسوته هیڅ نقصان نشی رسولې				
اِنَّ اللّٰهَ	بِمَا	يَعۡمَلُوۡنَ	مُحِيۡطٌ ۞	
|بیشکه الله|په هغه کارونو|چه کوی نې هغوئ| احاطه کونکې دې|				
بیشکه الله تعالی ددوئ دهر کارنه راچاپیره دې |				

قوله تعالی: يٰۤاَيُّهَا الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا لَا تَتَّخِذُوۡا بِطَانَةً مِّنۡ دُوۡنِكُمۡ

کافران د مسلمانانو دوستان نشی کیدې :- الله ﷻ ایماندار منع کوی چه کافرو اومنافقانو سره دوستی مه کوئی ځکه چه دا خو ستاسو دښمنان دی. د دوی په دې چالاکو خبرو مه تیروځئ: او د دوی مکر کښې مه راځئ او نه ورته داسې موقع ورکوئی چه دوی تاسو ته نقصان اورسوی. اوخپل باطنی عداوت به راوباسی.تاسو دوی بالکل خپل رازدار مه جوړوئی.ستاسو د راز خبرې پکار ده چې دې کافرو ته بالکل اونه رسی(بِطَانَةً) وائی دانسان رازدار دوست ته. او(مِّنۡ دُوۡنِكُمۡ) نه مراد اهل اسلام نه سوا ټولې فرقې دی.

هرنبي سره دوه ملګري:- بخاري شريف وغيره کښې حديث دې چه رسول الله ﷺ فرمائي چه کوم نبي الله ﷺ مبعوث کړې او چه کوم خليفه الله ﷺ مقرر کړي. د دوی دپاره ئې دوه بطانه مقرر کړي دي .يو د نيکې خبرې پوهولو والا اود نيکئ رغبت ورکولو والا.د بدئ رهبري کولو والا او پدې باندې آماده کولو والا. نو څوک چه الله ﷺ بچ کول غواړي.نوهم هغه بچ کيدېشي (١).

د بطانة په لفظ د عمر﷜ استدلال:- عمر فاروق ﷜ ته اووئيلې شو چه دلته د حيره يو سړې دې چه ډير ښه ليکل کوي اودهغه ډيره ښه حافظه ده.تاسو هغه خپل محرر او منشي مقرر کړئې. نو عمرفاروق ﷜ اوفرمائيل چه بيا خو به څه يو غيرمسلم خپل بطانه جوړ کړم او الله ﷺ دا منع کړې دی (٢).

ذمي ته خاص عهده ورکول جائز نه ده:- چې دې واقعه ته د دې آيت په تناظر کښې اوکتې شي.نو دا خبره ذهن راځي.چه ذمي کافران هم داسې کارونو باندې نه دی لګول پکار څکه چه هغوئ به ددې په وجه د مسلمانانودپټو رازونو نه خبر شي .اودمسلمانانو دښمنان به د مسلمانانو مقابله کښې هوښيارکړي. څکه چه دوی خودا غواړي چه مسلمانان دې پست او ذليل شي.

د يو حديث مفهوم د حسن بصري رحمه الله په نيز:- ازهربن راشد وائي چه خلقو به د انس ﷜ نه احاديث آوريدل. که ديو حديث مطلب باندې به پوهه نشول نو د دې مطلب به ئې د حسن بصري رحمه الله نه تپوس کولو. يو ورځ انس ﷜ دا حديث بيان کړو چه د مشرکانو د اورنه رڼرا مه اخلئ.او نه خپله ګوته کښې عربي نقش کوئي. هغوئ راغلل او د خواجه صاحب نه د دې د تشريح تپوس اوکړو نو هغوئ اوفرمائيل چه د آخري جملې مطلب خو دا دې چه په ګوته باندې محمد ﷺ مه ليکئ.او د رومبئ جملې مطلب دا دې چه مشرکانونه خپلو کارونو کښې مشورې مه اخلئ. او ګورئي کتاب الله کښې هم دی چه انې ايماندارو د خپلومسلمانانو نه سوا غير مذهب خپل همراز مه جوړوئي (ابو يعلی) (٣).

دحافظ ابن کثير رحمه الله ترديد:- خو د خواجه صاحب دا تشريح قابل غورده. دحديث مبارك صحيح مطلب دا مطلب دې چه دمحمد ﷺ نامه په عربئ کښې مه نقش کوئي. اوحديث کښې صفا منع کړې شوې ده (٤) اودا په دې وجه وو چه د رسول الله ﷺ مهر سره مشابهت نه وی. اود اولنئ جملې مطلب دا دې چه د مشرکانو کلو ته نزدې مه ورځئ. د دوی د ګاونډنه لرې اوسئ. د دوی د ښارونونه هجرت اوکرئي. لکه څنګه چه ابوداود کښې دی چه آيا تاسو د مسلمانانواو مشرکانو په مينځ کښې د جنګ اور ته نه ګورئي (٥)اوحديث مبارك کښې دی چه څوك مشرکانو سره ميل جول ساتي يا هغوئ سره وی نو دې هم د هغوئي په شان دې (٦).

قوله تعالى:: قَدْبَدَتِ الْبَغْضَآءُمِنْ اَفْوَاهِهِمْ

کافران د مسلمانانو دشمنان دي:- بيا فرمائي چه د دوی د خبرو نه د دوی دښمنئ ښکاری. د دوی د مخونو نه هم د دوی د باطني خبرو معلومات کيدېشي. او د دوی په زړونو کښې چې تباه کن شرارتونه دی .هغه ستاسو نه پټ دی.خو مونږ تاسو ته صفا صفا بيان کړی دی .عقل مند خلق د داسې مکارو خلقو په مکارئ کښې نه راځي.

قوله تعالى:: هٰۤاَنْتُمْ اُولَآءِ تُحِبُّوْنَهُمْ وَلَا يُحِبُّوْنَكُمْ وَتُؤْمِنُوْنَ بِالْكِتٰبِ كُلِّهٖ

---

(١) صحيح بخاری کتاب القدر باب المعصوم من عصمة الله : ٦٦١١، نسائی: ٤٢٠٧)-
(٢) ابن ابی حاتم: ٢/٥٠٠)-
(٣) نسائی کتاب الزينة باب قول النبي لا تنقشوا ...(٥٢١٢)-
(٤) صحيح بخاری کتاب اللباس باب قول النبي (لا ينقش علی نقش خاتمه) ٥٨٧٧، صحيح مسلم : ٢٠٩٢)-
(٥) ابوداود کتاب الجهاد باب النهی عن قتل من اعتصم بالسجود : ٢٦٤٥، نسائی : ٤٨٨٤، ترمذی: ١٦٠٤)-
(٦) ابو داود کتاب الجهاد باب فی الاقامة بارض الشرک : ٢٧٨٧)-

کافران مسلمانانو سره محبت نه کوی:بیافرمانی چه خومره دکمزورنی خبره ده چه تاسو دوی سره محبت ساتئ اودوی تاسوسره محبت نه ساتی.ستاسو ایمان کتاب باندې وی اودوی شکونوکښې پریوتی دی .تاسو خو د دوی کتاب منئ او دوی ستاسو کتاب نه منی. نو پکار ووچه دوی تاسو ته په ښه نظر کتئ خو د دې برخلاف دوی ستاسو په دښمنئ کښې سوزی.

قوله تعالی:: وَإِذَا لَقُوكُمْ قَالُوٓا ءَامَنَّا وَإِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ الْأَنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِ

کافرانو د نفاق لار اختیار کړې ده.- کله چه تاسو سره مخامخ شی نود خپل ایمان قصې کوی. خو کله چه ستاسونه جدا شی نو دغضب اوحسد په وجه سوزی.نو مسلمانانو ته پکاردی چه د دوی په ظاهری حالت باندې نه خوشحالیږی.دوی که سوزی نو سوزی دې الله ﷻ به اسلام او مسلمانانو ته ترقی ورکوی.دا ورځې شپې به هرحالت کښې مخکښې روانې وی.اګر چه دوی دغصې نه مړهٔ شی.الله ﷻ ددوی د زړونو د رازونو نه ښه واقف دې .ددوی ټولې منصوبې به ښاورو سره ښاورې شی . دوی به خپلوشرارتونوکښې کامیاب نشی .دخپلې خوښې خلاف به دوی دمسلمانانو ترقی په خپلو سترګو اوینی.اوآخرت کښې به هم دوی ته معلومه شی چه مسلمانان به د جنت په نعمتونو کښې وی.او د دې برخلاف دوی دلته هم رسوا او ذلیل دی اوهلته به هم د جهنم خشاك جوړیږی.

قوله تعالی:: إِن تَمْسَسْكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَإِن تُصِبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا

کافران د مسلمانانو په خوشحالئ خفه کیږی:-ددوی د دښمنئ داخومره لوئې دلیل دې چه کله تاسوته څه فائده اورسی.نو دوی زړه کښې خفه کیږی.اوالله دې نکړې که تاسوته څه نقصان اورسی نو دوی خوشحالیږی .که دالله ﷻ د طرفنه مومنانو سره مدد اوشی .چه دوی په کافرو باندې غالب شی او د دوی تعداد زیات شی نو دوی په دې باندې اوکه مسلمانانو باندې څه تنګی راشی یا دښمنئ کښې پریوزی نو ددوی اختر شی .

قوله تعالی:: وَإِن تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا ۗ إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ

مسلمانانوته د صبر او تقوی حکم:-اوس الله ﷻ ایماندارو ته خطاب کوی او فرمانی که تاسو ددې شریرانو د شرارت نه او ددې بدبختانو د مکر نه نجات غواړئ نو صبر اوتقوی او توکل اوکړئ الله ﷻ به ستاسو دښمنان راګیرکړی. په هیڅ کښې دا طاقت نشته چه د یو بدنئ نه ځان بچ کړی دا خو د الله ﷻ په خوښې سره کیږی. او څه چه الله ﷻ نه غواړی نو هغه نه کیږی. چې څوك په هغه ذات باندې توکل اوکړی نو هغه د ده دپاره کافی دې .دې مناسبت سره اوس د جنګ احد ذکر شروع کیږی. چه په هغې کښې دمسلمانانو دصبر اوتحمل بیان دې. او چه په هغې دالله ﷻ د آزمینبت پوره نقشه ده. او په هغې کښې د مسلمانانواو منافقانو ظاهری فرق دې . واورنی ارشاد دې چه :

					غَدَوْتَ	وَإِذْ
					اوکله چه	سحر وختی راووتلې ته
					اومسلمانانوته ددې حال اووایه،	کوم وخت چې ته دسحر
مِنْ أَهْلِكَ	تُبَوِّئُ	الْمُؤْمِنِينَ	مَقَاعِدَ	لِلْقِتَالِ ۗ	وَاللَّهُ	
ادکور خپل نه	چه مقرروله دې	مومنان (په احد کښې)	په ځایونوباندې	دپاره دجنګ	اوالله	
دکورنه اووتلې	او مسلمانان دې ځائې په ځائې د جنګ د مورچودپاره مقررکولو				............اوالله	

سَمِيعٌ	عَلِيمٌ	إِذْ	هَمَّتْ	طَّآئِفَتَانِ	مِنكُمْ	أَن تَفْشَلَا
اَّبه آوریدونکي دي|	اوهر څه نه خبر دي|	یادکړه کله چه|	اراده اوکړه|	دوه ډلو	استاسو نه|	چه بزدله شي|

هر څه آوري اوپه هر څه پوهه دې \| هر کله چې ستاسو د ملګرونه دوه ډلو د بزدلۍ اراه اوکړه

وَاللَّهُ	وَلِيُّهُمَا	وَعَلَى اللَّهِ	فَلْيَتَوَكَّلِ	الْمُؤْمِنُونَ
حال دا چه الله تعالی|	مددګار د دواړو دې|	اوخاص په الله تعالی باندې|	پکار دي توکل|	مومنانو لره |

اوالله تعالی د دواړو مددګار وو \| او مؤمنان دې همیشه صرف په یو الله تعالی بهروسه ساتي

وَلَقَدْ	نَصَرَكُمُ	اللَّهُ	بِبَدْرٍ	وَأَنتُمْ
او په تحقیق سره|	مدد کړې وو تاسو سره|	الله تعالی	په (جنګ د) بدر کښې |	اوحال دا چه وئ تاسو

(اوددې نه مخکښې) الله دبدر په میدان کښې ستاسو مدد کړې وو \| .... کله چې تاسو

أَذِلَّةٌ	فَاتَّقُوا	اللَّهَ	لَعَلَّكُمْ	تَشْكُرُونَ
کمزوری|	نو خان اوساتئ|	د الله د ناشکرئی نه|	امید دې چه تاسو|	شکر ګزار جوړ شئ|

ډیر کمزوري وئ\| نو د الله تعالی نه اویریږئ \| دې د پاره چې تاسو به شکر ګزاره بنده ګان شئ \|

قوله تعالی:: وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ

د جنګ بدر بدلې اخستو دپاره د کافرانو تیارئ: دا د احد د واقعې ذکر دې (۱) اګرچه بعضې مفسرین وائی چه دا د جنګ خندق واقعه ده. لیکن صحیح هم دا ده چه دا د جنګ احد واقعه ده چه په دریمه هجرنی یولسم شوال د خالی په ورخ پیښه شوې وه. جنګ بدر کښې مشرکانو پوره شکست خوړلې وو. د دوی سرداران مردار شوی وو. اوس د هغوئ بدله اخستلو دپاره مشرکانو ډیر لوئې تیارې شروع کړې وو. هغه ټول تجارتی مال چه دبدر دجنګ په موقع باندې په نوروالرو راغلې وو هغه ټول د جنګ دپاره کیخودې شو. او د هر طرفنه ئې خلق جمع کړل او د دریو زرو کسانو یو لشکر ئې تیار کړو او پور سازو سامان سره ئې په مدینه باندې حمله اوکړه.

د رسول الله ﷺ د صحابو سره مشوره: بل طرفته رسول الله ﷺ د جمعې مونځ نه پس د مالك بن عمر ؓ جنازه اوکړه اوداصحابی ؓ د قبیله بنی نجار نه وو. بیائې خلقوسره مشوره اوکړه چې ستاسو په خیال کښې دمدافعت څه صورت کیدېشي ؟ نو عبدالله بن ابی اوفرمائیل چه مونږ ته پکار دی چه مدینې نه بهر اونه خو. که هغوئ راشي او پړاو اوکړي نو چې جیل خانه کښې چه راګیر شو. اوکه مدینې ته رانوتل نو یو طرفته به خمونږ د بهادرو توري وی او بل طرفته به د ښځو والو غشي وی ، او دپاس نه به د ښځو او ماشومانو کانړي ویشتل وی. اوکه دا شان واپس شو نو د بربادئی او خسارې نه سوا به بل هیڅ نه وی. لیکن ددې خلاف د بعضو صحابه کرامو ؓ دا رائې وه چه کوم په جنګ بدر کښې نه وو شریك شوی، هغوئ دا زور لګولې وو چه مدینې نه بهر اوخو او میدان کښې ښه په نره د هغوئ مقابله اوکړو .

د مدینې نه بهرته د وتو فیصله: رسول الله ﷺ کور ته تشریف یوړو او وسله ئې واچوله او بهر ئې تشریف راوړو. دې صحابه کرامو ؓ ته خیال راغلو چه مونږ د الله ﷺ د نبی د منشاء خلاف بهرته وتوباندې زور ورکړو. ددې وجې هغوئ اووئیل چه یا رسول الله ﷺ اکه ستاسو اراده دلته د ایساریدو وی نو هم دلته پاتې شئ، خمونږ د طرفنه هیڅ اصرار نشته دې. رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه د الله ﷺ د نبی دپاره لائق نه

(۱) ابن ابی حاتم: ۲/ ۵۱۰)-

دی چه هغه وسله واچوی اوبيا دي هغه اوباسي.اوس خو خه بالکل نه واپس کيږم ترڅو چه هغه اونشي چه کوم الله ﷻ غواړی.

دعبدالله بن ابی واپس کيدل:- نو رسول الله ﷺ يو زر لښکر سره مدينې منورې نه اووتلو. هرکله چه شوط ته اورسيدو نودې منافق عبدالله بن ابی دهوکه اوکړه او خپل درې سوه لښکر ئې واپس کړو . دې خلقو اووئيل چه مونږ ته پته ده چه جنګ خو هسې هم نه کيږی ولې هسې تکليف اوچت کړو ؟

په ميدان احمد کښې د جنګ نقشه برابرول:- رسول الله ﷺ دهغوئ هيڅ پرواه اونه کړه او اووه سوه صحابه کرام ﷺ سره د احد غرطرفته لاړل. غر ئې شاته کړو او ددې په بيخ کښې ئې پړاؤ اوکړو. او دا حکم ئې اوفرمائيل چه تاسو ته ترکومې خه اونه وايم نو جنګ بالکل مه شروع کوئی .د پنځوس صحابه کرامو ﷺ يو ډله ئې بيله کړه او ددې امير ئې عبدالله بن جبير ﷺ مقرر کړو او ورته ئې اوفرمائيل چه تاسو دې غونډئ ته اوخيژئی اوددې خبرې خيال ساتئی چه هسې نه دښمن د روستو نه راشي .خو ګورئی که مونږ غالب شو يا مغلوب تاسو بالکل خائې مه پريږدئی .

دجنګ انتظامات کول:- دې انتظماتو کولو نه پس رسول الله ﷺ تيار شو او زره ئې واغوستله. (١) مصعب بن عمير ﷺ ته ئې بيرغ ورکړو. خو هلکان هم په دې لښکر کښې شامل وو.داواړه سپاهيان(ماشومان) هم د جنګ کولو دپاره تيار وو. خه بعضې ماشومان رسول الله ﷺ خان سره بونه تلل. او بيا ئې دوی جنګ خندق کښې شامل کړی وو. جنګ خندق دې نه دوه کاله پس اوشو.

د قريشو جنګ دپاره راوتل:-د قريشو لښکر ډير شان سره راووتلو.دا د دريو زرو سپاهيانو لښکر وو. دوی سره دوه سوه ښه آسونه هم وو.اودا ئې خان سره راوستی وو.د دوی ښي طرفته خالد بن وليد وو او ګس طرفته عکرمه بن ابوجهل وو(دادواړه سرداران روستومسلمانان شوی وو)دهغوئ طرفته بيرغ قبيله بنوعبدالدارسره وو(١)بيا جنګ شروع شو چه ددې واقعات به موقع په موقع تفسيرسره رازی انشاء الله

دجنګ شروع په کومه ورځ وه:- الغرض دې آيت کښې هم د دې بيان دې چه رسول الله ﷺ مدينې نه بهر تشريف راوړو او خلق ئې دجنګ په خائې مقرر کړل . د ميمنه ميسره (ښي او ګس طرف ته) لښکر ئې مقرر کړو،الله ﷺ د ټولو خبرو آوريدونکې او د ټولو د زړونو نه ښه خبر دې .رواياتوکښې تر دې راغلی دی چه رسول الله ﷺ د جمعې په ورځ مدينې منورې نه بهر تشريف يوړو او قران پاك فرمائی چه سحر سحرد ټول لښکر خايونه مقرر وو. نومطلب دا شو چه د جمعې په ورځ ئې پړاؤ اوکړو او باقی کاروانی ئې د خالی په ورځ سحر اوکړه.

قوله تعالى:: إِذْ هَمَّتْ طَّآئِفَتَانِ مِنكُمْ أَن تَفْشَلَا

د مسلمانانو د دوو قبيلو بزدلي:- جابر بن عبدالله ﷺ فرمائی چه خمونږ باره کښې يعنی د بنو حارثه او بنو سلمه باره کښې دا آيت مبارك نازل شوی دی .ستاسو دوؤ ډلو د بزدلۍ اراده کړې وه. په دې کښې خمونږ د يو کمزورئی بيان دې .خو دا آيت خپل حق کښې ډير بهتر ګنړو. خکه چه دې کښې فرمائيلې شوی دی چه الله د دواړو ولی دې (٣)

قوله تعالى:: وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ بِبَدْرٍ وَّأَنتُمْ أَذِلَّةٌ

صحابوٴ ته د بدر د فتح احسان وريادول.- بيا فرمائی چه ګورئی ما د بدر په ورځ هم تاسو غالب کړئی حالانکه تاسو ډير کم وې اوتاسو سره سامان هم کم وو. د بدر جنګ په دويمه هجرئی کښې په اولسم (١٧)رمضان المبارك د جمعې په ورځ شوې وو.او هم د دې نوم يوم الفرقان اينبودې شوې وو. په دې

---

(١) ددې سند ملاؤ نشو او اوګورئی : فقه السيرة للالبانی: ص/٢٢٣-

(٢) اوګورئی دلائل النبوة للبيهقی : ٣/٢٠٦-

(٣) صحيح بخاری کتاب المغازی باب (اذ همت طائفتان منکم ...) : ٤٠٥١، صحيح مسلم: ٢٥٠٥-

ورځ اسلام او اهل اسلام ته عزت ملاؤ شو او شرك برباد شو. محل د شرك ختم شو حالانكه په دې ورځ مسلمانان صرف درې سوه وو. دوی سره صرف دوه آسونه وو. اوصرف اويا اوښان وو. باقي نور پيدل وو.وسله ورسره هم د نيشت برابر وه. او د دښمن تعداد هم د دوی نه درې چنده وو. يو زرونه لږ كم وو. هريو سره زره وه او د ضرورت نه زياته ښه وسله وه. او د ضرورت نه زيات آسونه وو. دمالدارئی دا حال وو چه سرۀ زر ئې اغوستي وو. په دې موقع الله ﷻ خپل نبي ﷺ ته عزت وركړو او غالب ئې كړو. خپله وحي ئې نازله كړه او خپل نبي ﷺ او د دوی ملګری مبارك ئې كامياب كړل. اوشيطان او د هغه لښكر ئې تباه كړو.خپلو مومن بندګانو او جنتي لښكر ته دې آيت كښې دا احسان وريادوی چه ستاسو د كم تعداد نه باوجود او د ظاهری اسبابو د عدم موجودګئ نه باوجود تاسو مې غالب كړئی چه تاسو ته معلوم شي چه غلبه صرف په ظاهری اسبابو باندې موقوف نه ده. هم ددې وجې دويم آيت كښې صفا صفا فرمائي چه جنګ حنين كښې تاسو په ظاهری اسبابوباندې نظراوكړو اود خپل زيات تعداد په ليدو خوشحاله شوی وې ، خوستاسو هغه زيات تعداد او موجود اسبابو تاسو ته هيڅ فائده درنكړه.

په جنګ يرموك كښې د مسلمانانو فتح:- عياض اشعري رحمه الله فرمائي چه جنګ يرموك كښې خمونږ پنځه سرداران وو① ابوعبيده رضي الله عنه ② يزيد بن ابوسفيان رضي الله عنه ③ابن حسنه ④ خالد بن وليد رضي الله عنه ⑤ اوعياض رضي الله عنه . او د خليفه عمر فاروق رضي الله عنه حكم وو چه د جنګ په وخت كښې دې ابوعبيده رضي الله عنه سرداری اوكړی. دې جنګ كښې مونږ ته د ځلورو واړو طرفونو نه ؟ شكست آثار په نظر راغلل نو مونږ خليفه عمر فاروق رضي الله عنه ته اوليكل چه مونږ مرګ سره مخ يو تاسو مونږ سره مدد اوكړئی. خمونږ جواب كښې عمر فاروق رضي الله عنه مونږ ته اوليكل چه ستاسوخط ماته ملاؤ شو او دې كښې د مدد طلب وو. خه تاسو ته داسې يوذات ښايم چه د ټولو نه زيات مددګار او د ټولو نه زيات مضبوط لښكر والا دې. اوهغه ذات بارى تعالى دې چه هغه د خپل بنده او رسول ﷺ مدد اوكړو د بدر په ورځ. بدری لښكر خو ستاسو نه ډير كم وو. خما خط آوريدو سره جهاد شروع كړئی. او اوس نه ما نه تپوس كوئی اونه مه څه ليكئی. دې خط سره خمونږ بهادری نوره هم زياته شوه. خمونږ همتونه زيات شو. بيا مونږ ښه په نره جهاد اوكړو. الحمدلله دښمن ته ماته اوشوه او هغوئ اوتښتيدل. مونږ دولسو ميلو پورې هغوئ پسې لاړو. د غنيمت ډير سامان مو جمع كړو او دا مو خپلو كښې تقسيم كړو. بيا ابوعبيده رضي الله عنه اوفرمائيل چه ما سره به څوك منډه اووهي؟ يو ځوان اووئيل كه تاسوخفه كيږئی نه نو زه به حاضرشم. نو په منډه كښې هغه مخكښې لاړو.ما اوكتل چه د هغه دواړه زلفې هوا كښې الوتې.اوهغه د دې ځوان روستوآس زغلولو (١)

مقام بدر ته بدر ولې وائي؟:- بدربن نارين يو سړی وو. دده په نوم يو كوهی مشهور وو. او د دې ميدان هم دا نوم وو.د بدر جنګ هم په دې نوم سره مشهور شو. دا ځائې دمكې او مدينې ترمينځه دې .

قوله تعالى:: فَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ۝

دالله نه د ويرې حكم:- بيا فرمائي چه دالله تعالى نه ويريږئی چه تاسو ته د شكر ادا كولو توفيق ملاؤشي. او تاسو اطاعت اوكړئی شئ:

				اِذْ تَقُوْلُ
				ياد كړه چه كله تااووئيل
				په كوم وخت
لِلْمُؤْمِنِيْنَ	اَلَنْ يَّكْفِيَكُمْ	اَنْ يُّمِدَّكُمْ	رَبُّكُمْ	بِثَلٰثَةِ اٰلَافٍ
مومنانوته	ايا نه كافي كيږی ستاسودپاره داخبره	چه مدداوكړی ستاسو	رب ستاسو	په درې زره
كښې چې تامسلمانانو ته اووئيل	چې تاسودپاره ولې داخبره كافي نه ده	چې الله درې زره		

(١) احمد: ٤٩/١، وسنده صحيح ، ابن حبان : الاحسان: ٤٧٤٦)-

مِّنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُنْزَلِيْنَ ۝ بَلٰٓى ۙ اِنْ تَصْبِرُوْا وَتَتَّقُوْا

|فرښتو سره |چه راولیږلي شوي (داسمان نه)| او کافي کیږي|که تاسو صبر اوکړو|او اویریږئ دالله تعالی نه

فرښتې راکوزې کړي |اوستاسو مدد اوکړي| بلکه که تاسو ټینګ پاتې شوئ|اود الله د نافرمانۍ نه مو ځان

وَيَاْتُوْكُمْ مِّنْ فَوْرِهِمْ هٰذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ اٰلٰفٍ

|اوراشي دښمن په تاسو| په دغه وخت (يوناڅاپه)|مدد به اوکړي شي ستاسو|رب ستاسو|په پنځو زرو|

اوساتلو | اوپه تاسو دشمن ناڅاپه حمله اوکړه| .... نو ستاسو رب به تاسو سره د پنځو زرو

مِّنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُسَوِّمِيْنَ ۝ وَمَا جَعَلَهُ اللّٰهُ اِلَّا بُشْرٰى لَكُمْ

فرشتوسره |چه نښې داري به وي|اونه دې ګرځولي الله تعالی دا مدد| مګر |خوشحالی|ستاسو دپاره

فرشتو په ذريعه مدد اوکړي| اوهغوئ به نشاندارې وي| اوداخبره ستاسو دپاره الله پاک خوشحالي ګرځولي ده

وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوْبُكُمْ بِهٖ ۚ وَمَا النَّصْرُ اِلَّا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ

او دپاره ددې چه مطمئن شي| زړونه ستاسو|په دې سره| اونه دې مدد |مګر دې| دالله تعالی دطرفه نه

اوددې دپاره چه په دې باندې ستاسو زړونه مطمئن شي | او د الله نه سوا د بل چا د طرفه مدد نشته

الْعَزِيْزِ الْحَكِيْمِ ۝ لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِّنَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا

|چه غالب دې | حکيم دې |مدد کوی دپاره ددې چه پرې کړي|يوه حصه| دهغه کسانو نه|چه کفرئي کړي

اوهغه داختيار او حکمت خاوند دې | (اومدد ځکه کوی)چې د کفارويو ډلې ته(دجنګ بدر په ميدان کښې)

اَوْ يَكْبِتَهُمْ فَيَنْقَلِبُوْا خَآئِبِيْنَ ۝ لَيْسَ لَكَ مِنَ الْاَمْرِ

ياداسې شکست ورکړي هغوئ ته |چه واپس لاړ شي نامراد |نشته تاسو لره |دفيصلې کولو په اختياراتو کښ

شکست ورکړي ايا ئې خوار اوذليل کړي |چې نامراده واپس لاړ شي| (زما محبوبه ددوئ)فيصله ستاپه لاس کښې نده

شَيْءٌ اَوْ يَتُوْبَ عَلَيْهِمْ اَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَاِنَّهُمْ

څه حصه (اختيار دالله دې)|ايابه معاف کړي| هغوئ لره |ايا به عذاب ورکړي هغوئ لره| پس بيشکه هغوئ

که دالله تعالی خوښه شي| نو ددوئ توبه به قبوله کړي| اوکه دالله پاک خوښه شي| نو دوئ ته به عذاب ورکړي ځکه چې دوئ

ظٰلِمُوْنَ ۝ وَلِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ ۚ

|ظالمان دي|او الله تعالی لره دي|هغه څه|چه په اسمانونو کښې دي|اوهغه څه | چه په زمکه کښې دي

په خپل ځان زياتې کوی| اوهر څه چې په اسمانونو کښې دي| اوکه په زمکه کښې دي |هغه ټول دالله دي

يَغْفِرُ لِمَنْ يَّشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَّشَآءُ ۚ وَاللّٰهُ

|بښي| هغه څوک |چه خوښه ئې شي | او عذابوی |هغه څوک |چه خوښه ئې شي| او الله تعالی

چاته چې غواړي نو بښنه کوی| اوچاته چې غواړي نو عذاب ورکوی|................ اوالله پاک

غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ۝

بښونکي| رحم کوونکي دي|

بښونکي مهربان دي |

قوله تعالى: إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ

فرښتې په کوم جنګ کښې نازلې شوې وې؟ بعضې وائي چه درسول الله ﷺ داتسلئ ورکول دبدر په ورځ وو. حسن بن بصرى رحمه الله ،شعبى رحمه الله ، ربيع بن انس رحمه الله وغيره نه هم دا قول نقل دې(١)ابن جرير رحمه الله هم دا قول خوښوي. ⓶دعامر شعبى رحمه الله قول دې چه مسلمانانو ته دا خبر ملاو شوې وو چه كرزبن جابر د مشركانو مدد دپاره راځي. په دې باندې د مدد كولو وعده شوې وه. خو بيا رانغلو. ربيع بن انس رحمه الله فرمائي چه الله ﷻ مخکښې د مسلمانانو دمدد دپاره زر فرښتې اوليږلې بيا درې زره شوې. بيا پنځه زره(٢)دلته دې آيت كښې د دريو او بيا دپنځو زرو دمدد وعده ده. د بدر دواقعې په وخت كښې د يوزر فرښتو د مدد وعده وه. فرمائي چه ﴿فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُمْ بِأَلْفٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْدِفِينَ﴾ او دې دواړو آيتونو كښې تطبيق هم دادې ځكه چه ﴿مُرْدِفِينَ﴾ لفظ موجود دې. نو ړومبې يو زر نازلې شوې اوبيا دې نه پس درې زره نورې نازلې شوې اوآخر پنځه زره پوره شوې.په ظاهره معلوميږي چه دا وعده د جنګ بدر دپاره وه.دجنګ احددپاره نه وه⓷بعضې وائي چه دجنګ احدپه موقع باندې داوعده شوې وه. مجاهد رحمه الله ، عكرمه رحمه الله ، ضحاك رحمة الله عليه، زهرى رحمه الله ، موسى بن عقبه رحمه الله وغيره نه هم دا قول نقل دې .خو دوى وائي چه مسلمانان ميدان نه تښتيدلى وو نو ددې وجې فرښتې نازلې شوې.ځكه چه ﴿وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا﴾ سره هم دا فرمائيلى وو.يعنى كه تاسو صبر اوكړئ او تقوى اختيار كړئ د﴿فَوْرِهِمْ﴾ معنى وجد اوغضب ده.﴿مُسَوِّمِينَ﴾ معنى علامت والا.

قوله تعالى: يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ۝

د فرښتو نښې: على ﷺ فرمائي چه دفرښتونښه دبدر په ورځ سپين رنګ وړئ وه(٣)اوددې آسونونښه دا وه چه د دوى په تندو باندې سپينوالې وو.

ابوهريره ﷺ فرمائي چه د سور رنګ نښه وه. مجاهد رحمه الله فرمائي چه د ښځ ويښته او د لكئ نښه وه. اوهم دا نښه د رسول الله ﷺ د لښكر وه يعنى دوړئ

مكحول رحمه الله فرمائي چه د فرښتو نښه د وړئ پټكى وو چه د تور رنګ پټكى وو او د حنين په ورځ سره پټكى وو. (٤)

ابن عباس ﷺ فرمائي چه د بدرنه علاوه په هيڅ جنګ كښې فرشتې نه دى شريكې شوې. او دا د سپين رنګ پټكى علامت وو. دا صرف مدد دپاره او شمير زياتولو دپاره وې. جنګ دپاره نه وې. دا هم مروى دى چه جنګ بدر كښې د زبير ﷺ په سرباندې د سپين رنګ صافه وه او فرښتو د زيړ رنګ (٥).

قوله تعالى: وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُمْ بِهِ

دفرښتو د راتلو په زيرى كښې فائده: بيا فرمائي چه دا د فرښتو نزول اوتاسو ته ددې خبر دركول صرف ستاسو د خوشحالولو د پاره او ستاسو د دلجوئى دپاره دې ګنى الله ﷻ ته دا قدرت حاصل دې چه بغير ددوى د نزول نه تاسو غالب كړى. مدد د هغه ذات طرفنه دې . لكه بل ځاې كښې فرمائي چه ﴿ وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَانْتَصَرَ مِنْهُمْ﴾الخ. كه الله ﷻ اوغواړى چه نود دوى نه پخپله بدله واخلي. ليكن هغه ذات هر يو باندې آزمښيت كوى. د الله ﷻ لار كښې چه څوك قتل شى د دوى اعمال ختم نشو بلكه الله ﷻ به دوى

(١) ابن ابى حاتم : ٥١٩/٢)-
(٢) الطبرى : ١٨٧/٧)-
(٣) ابن ابى حاتم : ٥٢٥/٢)-
(٤) طبرانى :: ١١٤٦٩)-
(٥) ابن ابى حاتم : ٥٢٧/٢)-

ته لار ښانی او د دوی اعمال به بهتر کړي. او دوی به جنت ته داخل کړي. او د دوی تعریف هغه کېدې او هغه ذات عزت والا دې او خپل هر یو کار کښې حکمت لري.

د جهاد حکمتونه:- دا د جهاد حکم هم په رنګ رنګ حکمتونو مبنی دې. ①دې سره به کافران هلاک شی ②یا به ذلیل شی ③یا به نامراد واپس شی.

قوله تعالى: لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ

نبی کریم ﷺ باندې عتاب:- دې نه پس بیان کیږي چه د دنیا او آخرت ټول امور د الله ﷻ لاس کښې دی. انې نبی ﷺ تاته د دې یوې خبرې اختیار نشته دې .لکه فرمانی چه ﴿فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ وَعَلَيْنَا الْحِسَابُ﴾ الخ. ستاسو په ذمه د دوی هدایت نشته دې ، چاته چه الله ﷻ غواړي نو هدایت ورته ورکوی .او یو ځائې کښې فرمانی چه ﴿إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ﴾ الخ. او چاته چې ته غواړې نو هدایت نشې کولې.بلکه الله ﷻ چه چا ته اوغواړي نو هدایت کوی. نو خما بندګانو کښې ستا هیڅ اختیار نشته دې . تاته چه کوم حکم اورشی نو دا نورو ته رسوئی ، ستا په ذمه هم دا ممکن دی چه الله ﷻ دوی ته توبه ورنصیب کړي. او د بدنی نه پس به هغوئی نیکی کوی. او الله ﷻ به د دوی توبه قبوله کړي. یا ممکن ده چه دوی ته د دوی د کفر اوګناه په وجه عذاب ورکړي نو دا ظالمان ددې مستحق دی.

د ایت شان نزول:- صحیح بخاری کښې دی چه رسول الله ﷺ به کله د سحر مونځ کښې د دویم رکعت نه سر اوچتولو او (سمع الله لمن حمده ربنا لك الحمد) به نې اوونیل نو کفارو ته به نې بددعا کوله چه انې الله ﷻ ! فلانی باندې لعنت اوکړې .دې باره کښې دا آیت نازل شو چه ﴿لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ﴾ (۱).

مسند احمد کښې ددې کافرو نومونه هم راغلی دی. لکه حارث بن هشام ، سهیل بن عمرو ، صفوان ابن امیه . او هم په دوی کښې بالاخر څه دوی ته هدایت نصیب شو او هغوی مسلمانان شو.(۲) یوروایت کښې دی چه د څلورو کسانو دپاره نې دا خیرې کړې وې. او د هغې نه رسول الله ﷺ منع کړې شو.

صحیح بخاری کښې چه کله به رسول الله ﷺ دچا دپاره ښه دعا یا بد دعا کوله نو رکوع نه پس به نې (سمع الله) الخ او (ربنا) به نې وئیله او بیا به نې دعاکوله. کله به نې ونیل چه انې الله ﷻ ! ولیدو بن ولیدو ، سلمه بن هشام ، عیاش ابن ابی ربیعه تباه کړه اوکمزورو مومنانونه ته نجات ورکړې . انې الله ﷻ ! قبیله مضر باندې خپل پکړ اوعذاب نازل کړه او په دوی باندې داسې قحط راوله لکه څنګه چه دې دیوسف ﷺ زمانه کښې راوستې وو.دا دعابه په اوچت آواز کیدله. او بعضې وختونوکښې به د سحرمونځ کښې قنوت کیدو او دې کښې به نې داسې ونیل چه انې الله ﷻ ! فلانی فلانی باندې لعنت اولیږه. او د عربو د بعضو قبیلو نومونه به نې اخستل.(۳)

د ایت په شان نزول کښې بل روایت:- او یو روایت کښې دی چه جنګ احد کښې چه کله د رسول الله ﷺ غاښونه مبارك شهیدان شو ، مخ مبارکه نې زخمی شوه او مخ مبارك نه نې وینه بهیدله نو خولې مبارکې نه نې اووتل چه هغه قوم به څنګه نجات بیا مومی چه هغوئ خپل نبی سره دا شان کوی. حالانکه نبی دوی الله ﷻ ته بلی. دې وخت کښې دا آیت نازل شو چه ﴿لَيْسَ لَكَ﴾ الخ(۴)رسول الله ﷺ دې جنګ کښې یو کنده کښې غوزار شوی وو.اورسول الله ﷺ نه وینه روانه وه. څه خو د دې کمزورنې په وجه اوڅه په دې وجه چه دوه زرې نې اغوستې وې او پاسیدې نشو.د حذیفه ؓ مولی سالم ؓ

---

(۱) صحیح بخاری کتاب المغازی باب (لیس لک من الامر شئ......) : ٤٠٦٩، نسائی: ١٠٧٩)-

(۲) احمد: ٩٣/٢ ، ترمذی: کتاب تفسیر القران باب ومن سورة آل عمران : ٣٠٠٤وهو صحیح)-

(۳) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة آل عمران باب (لیس لک من الامر شئ...) : ٤٥٦٠ صحیح مسلم: ٦٧٥)-

(۴) صحیح بخاری کتاب المغازی بآب (لیس لک من الامر .....) قبل حدیث : ٤٠٦٩، صحیح مسلم: ١٧٩١)-

راورسیدو اود مخ مبارکې نه نې وینه اوچه کړه. هرکله چه لږ شان بنه شو نو رسول الله ﷺ دا اوفرمائیل او دا آیت نازل شو.(١)

قوله تعالی:: وَلِلّٰهِ مَا فِی السَّمٰوٰتِ وَمَا فِی الْاَرْضِ ؕ

بیا فرمائی چه د زمکې او آسمان هر څیز دهغه پاك ذات دې ، ټول دهغه پاك ذات غلامان دې. چا ته چه اوغواړی نو بښنه اوکړی او چاته چې اوغواړی نو عذاب ورکړی. متصرف هم هغه ذات دې چه څه حکم غواړی نو کوی ئې ، هیڅوك د هغه نه اعراض نشی کولې. هغه غفور رحیم دې.

یٰۤاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا لَا تَاْكُلُوا الرِّبٰوا
انې هغه کسانو | چه ایمان موراوړی دی | مه خورنی | سود
......انې دایمان خاوندانو ....تاسو (مال د) سود مه خورئ
اَضْعَافًا مُّضٰعَفَةً ۪ وَّاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ۚ
دوچند | په بیابیادوچندئې سره | او ویریږئې دالله نه | امید دې چه تاسو | به کامیابی (فلاح) اوموم‌ئ |
چې هغه په څوڅوچنده زیاتېږی | اوالله نه ویریږئ | ....دې دپاره چه کامیاب شئ
وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِیْۤ اُعِدَّتْ لِلْكٰفِرِیْنَ ۚ وَاَطِیْعُوا اللّٰهَ
اوځان اوساتئ | د اورهغه نه | چه تیار کړې شوې دې | دپاره دکافرانو | اوحکم اومنئ دالله |
اودهغې اور نه ځان بچ کړئ | چې کوم کافرانو دپاره تیارشوې دې | اود الله پاك تابعداری کوئ
وَالرَّسُوْلَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ ۚ وَسَارِعُوْۤا اِلٰی مَغْفِرَةٍ
اودرسول | امید دې چه په تاسو | به رحم اوکړې شی | او په منډه ځئ | بښنې ته |
او د رسول تابعداری کوئ | دې دپاره چې په تاسو رحم اوشی | اود خپل پروردګار بخشش او جنت
مِّنْ رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمٰوٰتُ وَالْاَرْضُ ۙ اُعِدَّتْ
دطرفه درب ستاسونه | وجنت ته | چه پلنوالې دهغې | آسمانونه دی | او زمکه ده | چه تیار کړې شوی دی
(حاصلولو) ته تلوار کوئ | هغه جنت چه دهغې پلنوالې دآسمانونواو زمکې برابر دې | دغه جنت داسې
لِلْمُتَّقِیْنَ ۙ الَّذِیْنَ یُنْفِقُوْنَ فِی السَّرَّآءِ وَالضَّرَّآءِ
دپاره د پرهیزګارانو | هغه پرهیزګاران | چه خرچ کوی مال | په خوشحالئ کښې | اوپه تکلیفونو کښې
پرهیزګارو دپاره تیار شوې دې | چې دفقیرئ او مالدارئ په وخت کښې خپل مالونه خرچ کوی
وَالْكٰظِمِیْنَ الْغَیْظَ وَالْعَافِیْنَ عَنِ النَّاسِ ؕ وَاللّٰهُ یُحِبُّ الْمُحْسِنِیْنَ ۚ
اوتیرونکی | دغصې دی | اومعاف کونکې دخلقو دی | اوالله تعالی اخوښوی | نیکی کونکی خلق
اوقهر اوغصه برداشت کوی | اوخلقو ته معافی کوی | .... اوالله پاك داسې نیکان خلق خوښوی
وَالَّذِیْنَ اِذَا فَعَلُوْا فَاحِشَةً اَوْ ظَلَمُوْۤا اَنْفُسَهُمْ
اوهغه کسان دی | کله چه اوکړی هغوی | دبې حیائی کار | یا ظلم اوکړی هغوی | په ځانونو خپلو باندې
اوهغوی داسې نیکان خلق دی | چې کله ترې د بې حیائې کار اوشی | یا په ځان څه زیاتې اوکړی

(١) دا روایت مرسل یعنی ضعیف دې.

ذَكَرُوا اللّٰهَ	فَاسْتَغْفَرُوْا	لِذُنُوْبِهِمْ	وَمَنْ	يَّغْفِرُ	الذُّنُوْبَ	اِلَّا
انو یاد کړې الله	او معافي غواړي	دپاره د گناهونو خپلو	او څوک دي	چه معاف کوي	گناهونه	سوا
نو (هغه وخت) ورته الله یاد شي	او دخپل گناهونو بښنه غواړي		او بل څوک دی چي گناهونه به او بښي بغیر			
اللّٰهُ	وَلَمْ يُصِرُّوْا	عَلٰى مَا	فَعَلُوْا	وَهُمْ		
د الله تعالی نه	او نه کوي ټینګتیا (همیشوالي)	په هغه (گناه)	چه اوکړي هغوئ	او حال دا چه هغوئ		
دالله تعالی نه	او هغوئ پخپلو غلطو کارونو هڅري همیش والي نه کوي (بلکه سمدستي توبه او باسي)					
يَعْلَمُوْنَ ۝	اُولٰٓئِكَ	جَزَآؤُهُمْ	مَّغْفِرَةٌ	مِّنْ رَّبِّهِمْ	وَجَنّٰتٌ	
پوهیږي په بدئ خپلي	دا متقیان دي	بدله دهغوئ ده	بښنه	د طرفه درب دهغوئ نه	او باغونه دي	
اگرچي هغوئ په دي خپلي بدئ پوهیږي	دداسي خلقو بدله دا ده	چي الله به ورته بښنه او کړي				
تَجْرِيْ	مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ	خٰلِدِيْنَ	فِيْهَا ؕ	وَنِعْمَ		
چه بهیږي به	لاندي د (ونو) دهغي نه نهرونه	چه همیشه به وي	په هغي کښي	او ښکه ښه ده بدله		
او داسي باغونه به ورکړي	چي دهغي د (مانړو د) لاندي به نهرونه بهیږي	همیشه به په کښي اوسیږي				
اَجْرُ الْعٰمِلِيْنَ ۝						
دنیک عمله خلقو						
او دنیکانو دپاره ډیره ښه بدله ده						

قوله تعالی: : يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَاْكُلُوا الرِّبٰوٓا اَضْعَافًا مُّضٰعَفَةً

د سود حرمت :- الله ﷻ خپل مومنان بندګان د سود نه او سودي کاروبار نه منع کوي. جاهلانو به د سود قرضي ورکولي. یو موده به مقرروله شوه. که دي موده کښي به رقم وصول نه شو نو موده به ني زیاتوله او دي سره به ني سود هم زیاتولو. او دا شان به سود زیاتیدو زیاتیدو او اصل رقم نه به هم زیات شو. الله ﷻ خلق ددي ناحق مال اخستلو نه منع کوي. او د تقوی حکم ورکوي او په دي باندي دنجات وعده کوي. د اور نه ني ویروی. او د خپلو عذابونو نه ني هم ویروی. اوبیاني خپل او د خپل رسول په اطاعت باندي آماده کوي. او ده سره د رحم اوکرم وعده کوي.

قوله تعالی: : وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمٰوٰتُ وَالْاَرْضُ

د جنت پلنوالي:- بیا ني د سعادت دارین د حصول دپاره نیکو طرفته رابلي. او د جنت تعریف کوي. د لنډوالي بیان کوي او د اوږدوالي اندازه په آوریدو باندي پریږدي. لکه څنګه چه د جنت د فرش تعریف کوي او فرماني چه ﴿بَطَآئِنُهَا مِنْ اِسْتَبْرَقٍ﴾ یعنی ددي استر د نرمو ریښمو دي. نو مطلب دا دي چه هرکله استر داسي دي نو د ظاهر به ني څه حال وي. همدغه شان ددي بیان دلته هم کیږي. هرکله چه ددي پلنوالي د اوؤ آسمانونو او اوؤ زمکو برابر دي نو د دي پلن والي به څومره وي. او بعضو وئیلي د دی چه لنډوالي او پلن والي دواړه برابر دی. څکه چه جنت د قبه په شان دي چه عرض لاندي ده. او چه کوم څیز دقبه په شان وي یا مستدیر وی د هغي لنډوالي او پلن والي یوشان وي.

د جنت الفردوس فضيلت:- يو صحيح روايت كښې دي چه هركله تاسو د الله ﷻ نه سوال كوئى نو د هغه پاك ذات نه فردوس غواړئ. هغه د ټولو نه اوچت او د ټولو نه بهتر جنت دې. هم ددې جنت نه ټول نهرونه راوځى. او د دې چت د الله ﷻ عرش دې ([1])

د هرقل په نبى كريم ﷺ باندې سوال:- مسند احمد كښې دى چه هرقل رسول الله ﷺ ته يو سوال د اعتراض په طور اوليږلو چه تاسو ماته د هغه جنت دعوت راكوئ چه د هغې لندوالئ او پلن والئ د آسمانونو او زمكې برابر دې. نو بيا تاسو اووائې چه جهنم چرته دې ؟ رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه سبحان الله كله چه شپه راشى نو ورځ چرته لاړه شى ؟ چه كوم قاصد دا خط د رسول الله ﷺ خدمت كښې پيش كړې وو اوحاضر شوې وو هغه سره د يعلى بن مره ملاقات حمص كښې شوې وو. وائى چه په دغه وخت كښې هغه ډير زيات بوډا وو. وې ونيل چه كله ما دا خط رسول الله ﷺ ته وركړو نو هغوئ خپل ګس طرفته ناست يو صحابى ته وركړو. ما د خلقو نه تپوس اوكړو چه دده څه نوم دې ؟ خلقو اوونيل چه دا معاويه دې ([2]) عمر فاروق ﷺ نه هم دا سوال شوې وو نو هغوئ فرمائيلى وو چه د ورځې په وخت كښې شپه او د شپې په وخت كښې ورځ چرته ځى؟ يهودو چه دا جواب واوريدو نو شرمنده شو او وې ونيل چه دا خو توراة نه اخستې شوې دې . ابن عباس ﷺ نه دا جواب مروى دې. يو مرفوع حديث كښې دى چه يو كس د رسول الله ﷺ نه تپوس اوكړو نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه كله هر يو څيز باندې شپه راشى نو ورځ چرته لاړه شى ؟ نودوى اوونيل چه چرته الله ﷻ غواړى. نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه جهنم هم چه چرته الله ﷻ غواړى (بزار)([3]).

د جملې دوه مطلبونه:- ددې جملې دوه معنې دى ، يو خو دا چه د شپې په وخت كښې مونږ ورځ نشو كتلې .خو داهم نامكنه نه ده .چې ورځ دې په يوځائې كښې هم نه وى. هم داشان دجنت پلن والې هم دې . خو بيا هم د جهنم دوجود نه انكار نشى كيدې. الله ﷻ چه چرته غواړى نو هغه هم دې② دويمه معنى دا ده چه هركله ورځ ديوطرفنه راوځى نوشپه د بل طرفنه راوځى.دغه شان جنت اعلى عليين كښې دې او جهنم اسفل السافلين كښې دې خو څه منافات نشته دې ، والله اعلم.

قوله تعالى:: الَّذِينَ يُنفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ

د مومنانو بندګانو صفات :- بيا الله ﷻ د جنتيانو صفت بيانوى چه (دا هغه خلق دى) چه په غم كښې خوشحالئ كښې ، صحت كښې او بيمارئ كښې غرض هر حال كښې دالله ﷻ لار كښې خپل مال خرچ كوى. لكه څنګه چه بل ځائې كښې دى : يعنى هغه خلق شپه ورځ په پټه او ښكاره خرچ كوى . هېڅ يو كار هغوئ د الله ﷻ د اطاعت نه نه شى بندولې . دهغه په مخلوق باندې د هغه حكم سره احسان كوى. داغصه برداشت كوونكى اوخلق د بدو نه منع كونكې دى .د﴿ كظم ﴾ معنى پټ هم ده .يعنى د خپلې غصې اظهار هم نه كوى.

د غصې برداشت كولو كښې حديث قدسى:- بعضې روايتونو كښې دى چه ائې ابن آدم كه د غصې په وخت كښې ته ما ياد كړې يعنى څما حكم اومنې نو څه به تا د خپلې غصې په وخت كښې ياد كړم. يعنى د هلاكت په وخت كښې به تا بچ كړم. (ابن ابى حاتم) ([4]).

---

[1]) صحيح بخارى كتاب الجهاد باب درجات المجاهدين: ٢٧٩٠)-.

[2]) احمد: ٤٤١/٣)-.

[3]) مسند البزار : ٢١٩٦، حاكم: ٣٦/١، ابن حبان: ١٠٣، وسنده صحيح)-

[4]) مسند يعلى : ٤٣٣٨،)-

غصه برداشت کولو د عذاب نه د بچ کيدل دي:- اويوبل حديث مبارك کښې دي چه رسول الله ﷺ فرمائي چه کوم کس غصه باندې قابو راولي نوالله ﷻ د هغه نه عذاب لرې کوي.اوچه کوم سړې خپله ژبه دخلاف شرع خبرو نه اوساتي نوالله ﷻ به دده پرده اوساتي.دا حديث غريب دې اوددې سند کښې کلام شته دې

پهلوان څوك دې؟:- حديث مبارك کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائي چه پهلوان هغه نه دې چه بل لره راوپرزوي بلکه حقيقت کښې پهلوان هغه دې چه د غصې په وخت کښې خپل نفس قابو کښې اوساتي. (احمد) [1]

مونږ ته د وارث مال د خپل مال نه زيات خوښ دې:- صحيح بخاري اومسلم کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائي چه تاسو کښې څوك داسې دی چه هغه ته د خپل وارث مال د خپل مال نه زيات خوښ دې ؟ خلقو اووئيل چه يارسول الله ﷺ ا هيڅوك نشته دې.رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه څه وينم چه تاسو ته د خپل مال نه دخپل وارث مال زيات خوښ دې .ځکه چه حقيقت کښې خوستاسو مال هغه دې کوم چې تاسو د الله ﷻ لار کښې خرچ کوئ . او چه کوم پريږدئ نوهغه ستاسو مال نه دې بلکه ستاسو د وارثانو مال دې نو ستاسو د الله ﷻ لار کښې کم خرچ کول او زيات جمع کول .دادليل دې ددې خبرې چه تاسو د خپل مال نه زيات د خپلو وارثانو مال سره زيات محبت ساتئ.

حقيقي پهلوان:- بيا فرمائي چه تاسو پهلوان پيژنئ ؟ خلقو اووئيل چه هغه څوك دې کوم چې څوك نشي راپرزولې.رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه نه بلکه حقيقت کښې پهلوان هغه دې چه دغصې په وخت کښې خپل جذبات قابو اوساتي. بيا ئې اوفرمائيل چه بې اولاد څوك دې ؟ خلقو اووئيل چه د چا اولاد نه وی. نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه نه بلکه حقيقت کښې بې اولاد هغه دې چه د هغه په ژوندکښې د هغه څوك اولاد نه وی مړ شوی . (مسلم). [2]

مفلس څوك دې؟:- يوبل روايت کښې هم دی چه رسول الله ﷺ تپوس اوکړو چه تاسو ته معلومه ده. چه مفلس څوك دې ؟خلقو اووئيل چه هغه سره مال نه وی.نورسول الله ﷺ اوفرمائيل چه دا هغه کس دې چه خپل مال په خپل ټول ژوند کښې دالله ﷻ لارکښې خرچ کړې نه وی. (مسند احمد). [3]

يوصحابي ﷺ ته د غصې نه کولو نصيحت:- حارثه بن قدامه سعدی ﷺ د رسول الله ﷺ خدمت کښې حاضرشو اوعرض ئې اوکړو چه يارسول الله ﷺ ا ماته څه د فائدې خبره اوکړئ چه مختصر وی چه ماته ياده شي.نورسول الله ﷺ اوفرمائيل چه غصه مه کوه.رسول الله ﷺ ورته بيا هم دا اوفرمائيل.او ډيرځل ئې هم دا واوريدل. (مسنداحمد)[4] يو سړی رسول الله ﷺ ته اووئيل چه ماته څه وصيت اوکړئ . نو رسول الله ﷺ ورته اوفرمائيل چه غصه مه کوه. هغه وائي چه ما غوراوکړو نومعلومه شوه چه د ټولو بدو مرکز غصه ده(مسند احمد). [5]

د غصې لرې کولو علاج:- يوروايت کښې دی چه ابوذر ﷺ ته غصه راغله نو دوی کيناستل او بيا څملاستل . ددوی نه تپوس اوشو چه دا څه دی ؟ نو وې فرمائيل چه ما د رسول الله ﷺ نه آوريدلی دی چه رسول الله ﷺ به فرمائيل چه چاته غصه راشي نوکه هغه ناست وی نو هغه دې اودريږی او که غصه ئې لاړله نو هغه دې څملی . (مسند) [6].

---

[1] احمد: ٣٨٢/١، صحيح بخاری کتاب الادب باب الحذر من الغضب : ٦١١٤، صحيح مسلم: ٢٦٠٩)-

[2] احمد: ٣٨٢/١، صحيح بخاری کتاب الرقاق باب ماقدم ماله فهو له : ٦٤٤٢، صحيح مسلم: ٢٦٠٨)-

[3] احمد: ٣٦٧/٥١،)-

[4] احمد: ٣٤٢/٥، وسنده صحيح حاکم ٦١٥/٣، ابن حبان: ٢٦٨٩، طبرانی : ٢٠٩٦)-

[5] احمد: ٣٧٣/٥،، وهو صحيح بالشواهد)-

[6] احمد: ١٥٢/٥، کتاب الادب باب ما يقال عن الغضب : ٤٧٨٢، وهو صحيح)-

دغصې لرې کولو دپاره اودس کول:- مسند احمد کښې يو روايت دې چه عروه بن محمد رحمه الله ته غصه راغله. نو دوی اودس ته کښناستل او وې فرمائيل چه ما د خپلو استاذانو نه دا حديث آوريدلې دې چه رسول الله ﷺ فرمانيلی دی چه غصه د شيطان د طرفنه ده او شيطان داور نه پيدا شوې دې او اور اوبو سره مری. نو تاسو د غصې په وخت کښې اودس کوئی. (١)

غصه برداشت کول د جهنم نه ازادی ده:- درسول الله ﷺ نه ارشاد هم نقل دې چه کوم سړې تنګدست ته مهلت ورکړی يا خپل قرض معاف کړی ، الله ﷻ به دې د جهنم نه آزاد کړی. خلقو واورئی ! د جنت اعمال سخت او مشکل دی اود جهنم اعمال آسان دی. نيك بخت هغه دې چه فتنو نه بچ شی . هيڅ يو ګوټ الله ﷻ ته دومره خوښ نه دې چه څومره د غصې ګوټ دې. د داسې سړی زړه د ايمان نه ډك شی . (مسند احمد). (٢)

غصه برداشت کول د امن سبب دې:- رسول الله ﷺ فرمانی چه د کوم سړی د دې طاقت وی چه هغه خپله غصه ضبط کولی شی او ضبط ئې کړی نو الله ﷻ د ده زړه د امن وامان نه ډك کړی. چه کوم سړې باوجود د موجودګيدو نه د شهرت جامه پريږدی نو ده ته الله ﷻ د قيامت په ورځ د کرامت او عزت جامه واغوندوی. او چه څوك د چا سر پټ کړی نو هغه ته به الله تعالی د قيامت په ورځ د بادشاهانو تاج وربسرکړی. (ابوداود).(٣) رسول الله ﷺ فرمانی چه کوم سړې د قدرت نه باوجود غصه اوڅکی نو الله ﷻ دې د ټول مخلوق مخکښې اختيار ورکړی چه دده کومه يوه حوره خوښه وی (نو هغه به ده ته ورکوی). (مسند احمد). (٤)

د حافظ ابن کثير رحمه الله تبصره:- ددې مضمون نور هم احاديث دی ، نو ددې آيت مطلب دا شو چه هغوئ خپله غصه ضبط کوی او دې خلقو ته تکليف نه رسوی بلکه خپل جذبات قابو کښې ساتی. او دالله ﷻ نه د ثواب اميدساتی. اودامعامله الله ﷻ ته حواله کوی. خلقو ته معافی کوی. د ظالمانو د ظلم بدله هم نه اخلی. هم دې ته احسان وانی. او الله ﷻ دې محسنانو بندګانو سره محبت ساتی.

قوله تعالی: فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ ۗ وَمَن يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ

درې قيمتی خبرې:- حديث مبارك کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمانی چه په دريو خبرو قسم کوم ① يو خودا چه صدقې سره مال نه کميږی ② دويم داچه عفو درګزر کولو سره د انسان عزت زياتيږی③ دريم دا چه عاجزی او انکساری کونکی ته الله ﷻ اوچته مرتبه ورکوی .(٥)

د درجو اوچتونکی اعمال:- دمستدرک حديث کښې دی چه کوم سړې دا غواړی چه دده بنياد دې اوچت وی او دده درجې دې اوچتې وی نو ده ته پکار دی چه ظالمانو ته معافی اوکړی او نه ورکونکو ته ورکړی او تعلق کټ کونکو سره تعلق جوړ کړی.

د قيامت په ورځ اعلان:- او حديث مبارك کښې دی چه دقيامت په ورځ به يو آواز کوونکې آواز اوکړی چه انې هغه خلقو چه نورو خلقو ته به مو معافی او عفو کوله خپل رب نه خپل اجر واخلئ د مسلمانانو خطاګانو لره معاف کولو والاخلق جنتيان دی . (٦).

بيا بيا ګناه کول او توبه ويستل:- نوالله ﷻ فرمانی چه ما دخپل بنده ګناه معاف کړه. دده نه بيا ګناه کيږی او بيا توبه کوی نو الله ﷻ ئې معاف کوی. بيا په دريم ځل چه دده نه ګناه اوشی او بيا دې توبه کوی نو

---

١) احمد: ٢٢٧/٤ ابوداود كتاب الادب باب مال يقال عند الغضب : ٤٧٨٤، وسنده حسن)–،

٢) احمد: ٣٢٧/١،)–

٣) ابوداود كتاب الادب باب من كظم غيظا، : ٤٧٧٨،)-

٤) ابوداود كتاب الادب باب من كظم غيظا، : ٤٧٧٧، وسنده حسن ، ابن ماجة: ٤١٨٦)–

٥)صحيح مسلم كتاب البروالصلة باب استحباب العفو والتواضع : ٢٦٨٨، ترمذى: ٢٠٢٩، بدون قوله (ثلاث اقسم عليهن.)

٦) احمد: ٢٩٦/٢، صحيح بخارى كتاب التوحيد باب قول الله (يريدون ان يبدلوا...) :٧٥٠٧، صحيح مسلم: ٢٧٥٨،)–

الله ﷻ دي بخښي او كله چه په څلورم خل گناه اوكړي او بيا توبه اوباسي نو الله ﷻ دي معاف كوي او وائي چه اوس خما بنده څه كوي نوكوي دي (مسند احمد) داحديث بخاري اومسلم شريف كښې هم راغلي دي)(١)

د نبي كريم ﷺ په صحت كښې روحاني ترقي:- ابوهريره ؓ فرمائي چه يو خل مونږ رسول الله ﷺ ته اووئيل چه يارسول الله ﷺ ! چه كله مونږ تاسوته گورو نو خمونږ زړونه په رپيدو شي . او مونږ الله والا جوړ شو. خو هركله چه ستاسو نه لاړ شو نو بيا هم هغه حالت پاتې نشي . او ښځو او بچو سره مشغول شو.اودكور په كارونو كښې راگير شو. نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه واورئي كوم حالت چه ستاسو خما په موجودگئ كښې وي كه هم دا حالت ستاسو هر وخت كښې وي نو تاسو سره به فرښتو مصافحه كوله اوتاسو ته به ستاسو ملاقات لره ستاسوكورونو ته راتلې.واورئي!كه تاسو گناه نه كوئي نو الله ﷻ به تاسوددې خائې نه لرې كړي او بل قوم به راولي چه هغه گناه كوي او بيا الله تعالى هغه بخښي.(٢)

قوله تعالى:: جَنّٰتٌ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا

د جنت ابادي :- مونږ اووئيل چه يارسول الله ﷺ ! مونږ ته اوفرمائې چه د جنت بنا څه ده ؟ نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه يو ښخته دسرو زرو اويو ښخته د سپنو زرو،د دې مصالحه خالص مشك دى. ددې كنكر لؤلؤ اوياقوت دى.ددې ښاوره زعفران ده.دجنت ژوند به هيڅكله ختم نشي او د دې ژوند هميشه دې ددوى كپړې به نه زړيږي . ددوى خواني به نه فنا كيږي .

د درې كسانو دعا نه رد كيدل:- د دريو كسانو دعا نه رد كيږي① دعادل بادشاه ② د روژه دار دعا او ③د مظلوم دعا.د دوى دعا وريځو ته اوخيژي د ده دپاره آسمان دروازې بيرته شي.او الله ﷻ ارشاد فرمائي چه خما دې په خپل عزت قسم وى چه څه به ستا ضرور مدد كوم. اگر چه څه وخت پس وى . (مسند احمد)(٣)

د گناه معاف كولو طريقه:- امير المومنين خليفه ابوبكر صديق ؓ فرمائي چه رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه كوم سړې څه گناه اوكړي بيا اودس اوكړي او دوه ركعته مونځ اوكړي او د خپلې گناه معافي اوغواړي نو الله دا گناه معاف كوي(مسند احمد)(٤)

د جنت اته دروازې چاته بيرته كيږي؟:- صحيح مسلم كښې په روايت د امير المومنين عمر بن خطاب ؓ مروى دى چه رسول الله ﷺ فرمائي تاسو كښې څوك كامل اودس اوكړي او (اشهدان لااله الاالله وحده لا شريك له واشهدان محمدا عبده ورسوله) اووائي نو دده دپاره د جنت اته واړه دروازې بيرته كيږي. چه په كومه داخليدل غواړي نو داخليږي به . (٥)

د گناهونو معاف كيدل:-امير المومنين عثمان بن عفان ؓ به دسنت مطابق اودس كولواوبيا به نې فرمائيل چه ماد رسول الله ﷺ نه آوريدلى دى چه كوم سړې خما په شان اودس اوكړي او دوه ركعته مونځ ادا كړي او دې كښې د خپل زړه سره خبرې اونكړي نو الله ﷻ د ده ټول گناهونه معاف كوي . (بخارى ومسلم). (٦)

---

(١) احمد: ٢/٢٩٦، كتاب التوحيد باب قول الله (يريدون ان يبدلوا.....) : ٧٥٠٧، صحيح مسلم: ٢٧٥٨،)-
(٢) احمد: ٢/٣٠٥ وسنده ضيعف)-
(٣) احمد: ٢/٣٠٥ وسنده ضيعف)-
(٤) احمد: ١/٢، ابو داود: كتاب الصلاة باب فى الاستغفار : ١٥٢١، وسنده حسن ، ترمذى: ٤٠٦، ابن ماجة: ١٣٩٥، ترمذى: ٣٥٩٨، وابن ماجة: ١٧٥٢ مختصرا)-
(٥) صحيح مسلم كتاب الطهارة باب الذكر المستحب عقب الوضوء : ٢٣٤)-
(٦) صحيح بخارى كتاب الوضوء باب الوضوء ثلاثا ثلاثا: ١٥٩، صحيح مسلم: ٢٢٦)-

د حافظ رحمه الله تبصره:- نودا حدیث د عثمان بن عفان رضي الله عنه او د هغې نه مخکښې حدیث د عمرفاروق رضي الله عنه او د هغې نه مخکښې روایت د ابوبکر صدیق رضي الله عنه نه او دا دریم روایت د ابوبکر صدیق رضي الله عنه او علی کریم الله وجهه رضي الله عنه نه روایت شوی دی. نو الحمد لله د الله ﷻ د مغفرت او د هغه دمهربانۍ خبر د سید الامین والاخرین په خوله د رسول الله ﷺ د څلورو وارو خلفاء راشدینو په ذریعه راورسیدو.

د مترجم دعا:-(راځئ چه په دې موقع مونږ ګناهګار هم لاس اوچت کړو او د خپل مهربان او کریم رب مخکښې د خپلو ګناهونو اقرار اوکړو او د هغه نه معافي اوغواړو. انې الله ﷻ ! اې د مور پلار نه زیات مهربان ذات ، انې عفو درګزرکولو والا، او یو سوال کونکی خالي لاسونه نه واپس کونکیه ته مونږ ګناهګاروته هم معافي اوکړه ، او خمونږ د ټولو ګناهونه معاف کونکیه ، خمونږ ګناهونه معاف کړه ، آمین مترجم). هم دا هغه آیت مبارك دې چه کله دا نازل شو نو ابلیس په ژړا شو(عبدالرزاق). (١)

د شیطان هلاکت په څه دې؟:-مسند ابویعلی کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائی چه (لا اله الا الله) کثرت سره وائې.اوپه استغفارباندې همیش والې کونی.ابلیس ګناهونو سره خلق هلاکول غواړی.او د ده خپل هلاکت(لا اله الا الله)سره دې. دې حالت کښې ابلیس خلق په خواهش پرستۍ کښې واچول. اودا خلق خپل ځان په نیغه لار ګڼړی حالانکه دوی هلاکت کښې وی(٢)خوددې حدیث دوه راویان ضعیف دی

شیطان ته دالله قسم:-مسنداحمد کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائی چه ابلیس اوونیل چه انې ربه ! خما دې ستاپه عزت قسم وی څه به بنی آدم ترآخره پورې لمسوم. الله اوفرمائیل چه خما دې په خپل جلال او عزت قسم وی چه ترکومې دې خما نه بخښنه غواړی نو څه دې بخښم. (٣)

د ګناه نه پس توبهٔ اوباسه:- مسند بزار کښې دی چه یو سړی رسول الله ﷺ ته اوونیل چه خما نه ګناه اوشوه. نو رسول الله ﷺ ورته اوفرمائیل چه توبه اوباسه. ده اوونیل چه ما توبه اوکړه بیا رانه ګناه اوشوه. نو رسول الله ﷺ ورته اوفرمائیل چه استغفار اوکړه. تر دې چه شیطان سړې شي (٤). بیا نې اوفرمائیل چه ګناه بخښل د الله ﷻ په اختیار کښې دی .

توبه الله ته ویستل دي:- مسند احمد کښې دی چه رسول الله ﷺ ته یو قیدی راغلو او وې وئیل چه یا الله خما تاته توبه ده محمد ﷺ ته توبه نه اوباسم. (یعنی انې الله څه ستانه بخښنه غواړم) . رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه ده حقدار ته حق اورسولو.(٥)

د اصرار نه کولو مطلب:- اصرار کولو نه مراد دا دې چه ګناه باندې بغیر د توبې کولو نه نه اصرار نه کوی.که ډیر خل ګناهونه اوشی نو ډیر استغفار هم کوی.

څوک په ګناه اصرار کونکې نه دي؟:- مسندابویعلی کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائی چه هغه کس په ګناه باندې اصرارکونکې نه دې .او الوتلونکې نه دې چه څوك استغفار کوی. اګر چه د ده نه یو ورځ کښې اویا خله هم ګناه اوشی.(٦)

بیا فرمائی چه دوی ته معلومه ده چه الله ﷻ توبه قبلونکې دې . لکه بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ﴾ یعنی آیا دوی ته معلومه نه ده چه الله ﷻ توبه قبلونکې دې . اوبل ځائې کښې فرمائی چه ﴿وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ﴾ یعنی او څوک چه بد خراب کار اوکړی یا ګناه اوکړی اوخپل

---

(١) تفسیر القران لعبد الرزاق : ٤٦٢/١، رقم: ٤٥٤،)-
(٢) مسند ابي يعلى : ١٣٦،)-
(٣) مسند احمد : ٢٩/٣ ،)-
(٤) مسند البزار : ٣٢٤٩، مجمع الزوائد: ١٩٩/١٠،)-
(٥) احمد: ٤٣٥/٣، طبراني : ٨٣٩)-
(٦) ابو داود كتاب الصلاة باب في الاستغفار : ١٥١٤، ترمذي: ٣٥٥٩،)-

خان باندې ظلم اوکړي بیاالله ﷺ نه مغفرت اوغواړي نو ده ته به معلوم شي چه الله ﷻ څومره بښونکې مهربان دې.مسند احمد کښې دی چه رسول الله ﷺ په منبر باندې اوفرمائیل ائې خلقو ! تاسو په نورو باندې رحم اوکړئی ، ائې خلقو تاسو د نورو خطاګانې معاف کوئی،الله ﷻ به ستاسو ګناهونه معاف کړي.څوک چه دخان نه خبرې جوړوي والوهغه دپاره هلاکت دې اوګناه باندې همیشوالي کونکو دپاره هلاکت دې (١).

قوله تعالی: اُولٰٓىِٕكَ جَزَآؤُهُمْ مَّغْفِرَةٌ مِّنْ رَّبِّهِمْ

بیافرمائی چه ددې کارونو په بدله کښې ددوی جزا او مغفرت دې.او رنګ رنګ نهرونه پکښې بهیږي. او دې کښې به دوی همیشه وی ، دا ډیر ښه عاملان دی.

قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ فَسِيْرُوْا فِي الْاَرْضِ فَانْظُرُوْا
اتیر شوی دی | وړاندې ستاسونه|ډیر د ورونه|پس اوګرځئ | په زمکه کښې |اواوګورئی
| ستاسونه مخکښې(په دې زمکه)ډیرې زمانې تیرې شوی دی|نوتاسودزمکې په مخ اوګورئ
كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِيْنَ هٰذَا بَيَانٌ لِّلنَّاسِ
| چه څنګه| وو | انجام | د دروغ ګنړلو(احکامو الله لره)| دا (قران) بیان دې | دپاره دخلقو
چې د هغه خلقوڅه انجام شوچې دالله احکام ئې په دروغه ګنړل | دادټولوخلقودپاره یوښکاره بیان دې
وَهُدًى وَّمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِيْنَ وَلَا تَهِنُوْا وَلَا تَحْزَنُوْا وَاَنْتُمُ
| اوهدایت دې| اونصیحت دې| دپاره دپرهیزګارانو|اوهمت مه بائیلئ| اوغم مه کوئی| اوهم تاسو
اوپرهیزګارودپاره هدایت او نصیحت دې | اوهمت مه بائیلئ |.........او غم مه کوئ | ....هم تاسو به
الْاَعْلَوْنَ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ اِنْ يَّمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ
به غالب یئ| که یئ تاسو | مومنان |که اورسیږي تاسوته| زخم | نو رسیدلې دې | قوم (کفار) ته (هم)
غالب کیږئ | که چرې تاسومومنان یئ | که(ن)تاسوزخمي شوی یئ انوبیشکه ستاسونه وړاندې نورخلق
قَرْحٌ مِّثْلُهٗ وَتِلْكَ الْاَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ
| زخم | ایشان دهغې| اودا ورځې (دزمانې دی)|چه مونږ ئې اړوو راړوو| په مینځ دخلقو کښې
هم ستاسوپشان زخمي شوی وو|........ اوداخودزمانې ورځې دی چې مونږ ئې دخلقومینځ کښې اړوراړو
وَلِيَعْلَمَ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَيَتَّخِذَ
اودپاره ددې چه معلوم کړي الله تعالی| هغه کسان | چه ایمان ئې راوړې دې|اوبل(دا) چه ونیسی|
اودا(تکلیف)تاسوته ځکه اورسیدو| چې الله پاک رښتونې مسلمانان ښکاره کړي
مِنْكُمْ شُهَدَآءَ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الظّٰلِمِيْنَ وَلِيُمَحِّصَ
ستاسونه |شهیدان (دحق ګواهان)| اوالله تعالی|نه خوښوی| ظالمان خلق |اوبل (دا) چه جدا کړي
اوپه تاسو کښې شهیدان اوشی | . اوالله پاک ظالمان خلق نه خوښوی | او په تاسو کښې جدا کړي

(١) احمد: ١٦٥/٢، وسنده حسن-

اللهُ	الَّذِينَ	اٰمَنُوْا	وَيَمْحَقَ الْكٰفِرِيْنَ۝	اَمْ حَسِبْتُمْ	اَنْ تَدْخُلُوا	
الله تعالى	هغه كسان	چه مومنان دي	اوهلاک کړي كافران	آيا گمان كوئي تاسو	چه داخل به شئ تاسو	
كوم چه خالص مسلمانان دى	اودهغوئ په لاس كافران هلاک کړي	آيا تاسو گمان كوئ چې تاسو به				
الْجَنَّةَ	وَلَمَّا يَعْلَمِ اللهُ	الَّذِيْنَ	جٰهَدُوْا	مِنْكُمْ		
جنت ته	او لامعلوم کړي نه دي الله تعالى	هغه كسان	چه جهاد ئي کړې دي	ستاسونه		
(اوچ په اوچه) جنت ته داخل شئ	حال دا چه تراوسه پورې الله هغه خلق نه دي ښكاره كړي چه په تاسو					
وَيَعْلَمَ	الصّٰبِرِيْنَ۝	وَلَقَدْ	كُنْتُمْ	تَمَنَّوْنَ	الْمَوْتَ	
اولانه دي معلوم کړي	الله تعالى صابران	او په تحقيق سره	وئ تاسو	چه آرزو به موكوله	دمرگ	
كښې مجاهدين دي او هغه خلق چه صبر كونكى دى	اوتاسو خوبه په هغه وخت كښې دمرگ تمنا كوله					
مِنْ قَبْلِ	اَنْ تَلْقَوْهُ ص	فَقَدْ رَاَيْتُمُوْهُ	وَاَنْتُمْ			
وړاندې دهغې نه	چه تاسو مخامخ شئ ددغه (مرگ) سره	نو اوس اوليدو تاسو هغه	اوحال دا دې چه تاسو			
كوم وخت كښې چه لاتاسو مرگ ليدلې نه وو	.... نو اوس چې مرگ تاسو ته مخامخ شو					
تَنْظُرُوْنَ۝ ع						
اورته گورئي						
اوتاسو اوليدو						

قوله تعالى: قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ

ازمائشونه په ټولو امتونو راغلى دي:- داحد په ورځ اويا مسلمانان شهيدان شوى وو نوالله ﷻ مسلمانانو ته تسلى وركوى چې ستاسونه وړاندې هم ديندارو خلقو نقصان اوچت کړې دې. خو آخر غلبه هم دهغوى ته ملاو شوې وه. كه تاسو په مخكښې واقعاتو باندې يونظر واچوئى نوتاسو باندې به دا راز پرانيستئ شي. قرآن پاك كښې پخوانو امتونو بيان كيږى

قوله تعالى: هٰذَا بَيَانٌ لِّلنَّاسِ وَهُدًى وَّمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِيْنَ۝

د قران پاک درې صفتونه:- اودا (قرآن) وعظ او هدايت هم دې. يعنى ستاسو د زړونو هدايت او تاسو لره د ښه اوبدنه آگاه كولو والا دې. مسلمانانو ته دا واقعات يادوى

قوله تعالى: وَلَا تَهِنُوْا وَلَا تَحْزَنُوْا وَاَنْتُمُ الْاَعْلَوْنَ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ۝

مسلمانانو ته تسلى:- او بيا ورته د تسلئ په طور فرمائى چه تاسوددې جنگ په نتيجه كتلو سره بدليږئ مه او غم مه كوئى ، فتح او نصرت اوغلبه صرف او صرف ستاسو دپاره ده انې مومنانو. كه تاسو زخمى شئ اوستاسو كسان شهيدان شونوتاسو نه مخكښې هم ستاسو دښمن قتل شوې وو. هغوئ هم زخمى شوى وو. دا خوريدونكې سيورنى دې او ښه هغه ځوک دى چه د چا انجام غالب وى. او دا مونږ تاسو دپاره ليكلى دى.

قوله تعالى: وَلِيَعْلَمَ اللهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَآءَ

داكله كله شكست خاص كر جنگ احد كښې په دې وجه وو چه مونږ د صابرانو اوغير صابرانو امتحان واخلواوكومو چه د مودو راسې د شهادت خواهش كولو هغوئ كامياب شى او هغوئ خپل خانونه. اومال د الله ﷻ لار كښې خرچ كړى.

قوله تعالى: وَلِيُمَحِّصَ اللهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَيَمْحَقَ الْكٰفِرِيْنَ۝

الله ﷻ ظالمان نه خوښوي. داجمله معترضه بيان فرمائي ،دا په دې وجه که دايماندارو څه ګناهونه وي
چه هغه لرې شي ګني د دوی درجات زيات شي.اوپه دې کښې د کافرو ختمول دي. ځکه که دوی غالب
شي نوکبر او غرور کښې به راشي اودا د هلاکت او بربادۍ اسباب دي. او بيا به دوی بالکل ختم شي.

قوله تعالى:: أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ
ددې ، تکليفونواوآزميښتونو نه بغير هيڅوك جنت ته نشي تلې. لکه څنګه چه سورة بقره کښې ذکر
دي چه تاسو ته معلومه ده چه ستاسونه مخکښې خلقو باندې هم امتحانونه راغلې وو د هغه په شان به
په تاسو باندې هم راشي اوتاسو جنت ته لاړشئ.الخ. دابه اونشي.او بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿الٓمٓ
أَحَسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ﴾ يعنی آيا تاسو خلق دا ګمان کوئی چه مونږ صرف د دوی په
قول باندې پرېږدی چه دوی وائی چه مونږ ايمان راوړې دې او په دوی باندې به آزميښت اونکړې شي .
دلته هم دا فرمائی چه ترکومې پورې صبر کولو والا معلوم نکړې شي يعنی دنيا والو ته ظاهر نشي نه
ترهغه به جنت ته داخل نشي .

قوله تعالى:: وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَلْقَوْهُ
بيا فرمائی چه تاسو خو ددې نه مخکښې دداسې موقعو خواهش مند وې چه تاسو خپل صبر او
مضبوطی او استقامت الله ﷻ ته اوښائې او د الله ﷻ لار کښې شهادت اومومئ. اوس تاسو ته مونږ
موقع درکړه تاسو اوس خپله ثابت قدمی او اوالعزمی اوښائی.
حديث مبارك کښې دی چه د دښمن د ملاقات خواهش مه کوئی د الله ﷻ نه د غالب کيدو اوعافيت
دعا کوئی او کله چه تاسو ميدان ته کوز شئ نو بيا د اوسپنې په شان کلك شئ او صبر سره ثابت قدم
اوسئ اوپوهه شئ چه جنت د تورو د سيورو لاندې دې .

قوله تعالى:: فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ
بيا فرمائی چه تاسو خپلو سترګو سره دا منظر اوکتلو چه نيزې چليږي او تورې هم او غشی وريږی ، او
ډير خراب جنګ روان دې ، هر طرفته لاشونه پراته دی. (١)

وَمَا مُحَمَّدٌ	إِلَّا	رَسُولٌ	قَدْ خَلَتْ	مِنْ قَبْلِهِ	الرُّسُلُ
اونه دې محمد ﷺ	مګر	يورسول دې	تيرشوی دی	مخکښې دهغه نه	رسولان
او محمد ﷺ نورڅه نه دې خو بس يو رسول دې اودده نه مخکښې هم رسولان تيرشوی دی					
أَفَإِنْ مَاتَ	أَوْ قُتِلَ	انْقَلَبْتُمْ	عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ	وَمَنْ يَنْقَلِبْ	
ايانوکه مړشي هغه	ايا اووژلې شي	انوتاسوبه واپس ځئ	په پوندو د خپلو باندې شاته	اوهغه څوك چه واپس لاړو	
نوکه دې مړشي ياقتل کړې شي انو اياتاسوبه په خپلو پوندو (داسلام نه) بيرته ګرځئ او (يادساتئ) څوك					
عَلَىٰ عَقِبَيْهِ	فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ	شَيْئًا	وَسَيَجْزِي اللَّهُ		
په پوندو د خپلو (شاته)	نوهرګز به نقصان اونه رسوی الله ته	هيڅ څه	او زر به بدله ورکړی الله		
چې په پوندو بيرته اوګرځی نوهغه الله ته هيڅ نقصان نشي رسولې او الله به شکرګذارو ته ډير					
الشَّاكِرِينَ	وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ	إِلَّا	بِإِذْنِ اللَّهِ	كِتَابًا	مُؤَجَّلًا
شکرکونکو ته	اونشته يو نفس لره چه مړ شي	مګر په حکم د الله		چه ليکلې شوې دې	په نيټه سره
ډير اجر ورکوی هيڅ ژوندې د الله پاك د حکم نه بغير نشي مړکيدې مګريوه نيټه ليکلې شوې ده					

(١)صحيح بخاری کتاب الجهاد باب کان النبی ﷺ اذا لم يقاتل فی اول النهار ..: ٢٩٦٦، صحيح مسلم:١٧٤١، ابوداود: ٢٦٣١)

وَمَنْ يُّرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهٖ مِنْهَا ۚ وَمَنْ يُّرِدْ
او څوک چه غواړي| ثواب ددنیا |مونږ به ورکړو هغه ته| دهغې دنیا نه| اوڅوک |چه غواړي|
اوڅوک چې دنیاوي بدله غواړي |مونږورته په دنیا کښې بدله ورکوو|.............. او څوک چې

ثَوَابَ الْاٰخِرَةِ نُؤْتِهٖ مِنْهَا ۭ وَسَنَجْزِي الشّٰكِرِيْنَ۝
ثواب دآخرت |مونږ به ورکړو هغه ته| دهغه آخرت نه | او زربه ورکړو مونږ بدله| شکرگزارو ته |
دآخرت دبدلې اراده لري | نو هغه ته به(په دنیاا و) آخرت کښې بدله ورکوو| اوشکر کونکوته به ډیراجرورکوو

وَكَاَيِّنْ مِّنْ نَّبِيٍّ قٰتَلَ ۙ مَعَهٗ رِبِّيُّوْنَ كَثِيْرٌ ۚ
او ډیر(تیرشوی دی)دپیغمبرانو نه |چه شریک جنګیدلی وو|دهغه سره|خداپرست خلق| ډیر |
اوددې نه وړاندې ډیرپیغمبران وو |چې دهغوئ په ملګرتیا کښې ډیروالله والا کسانو جنګونه کړي وو

فَمَا وَهَنُوْا لِمَآ اَصَابَهُمْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ
نونه همت بانیللې وو هغوئ|ادوجې د مصیبتونونه|چه رسیدلی وو هغوئ ته | په لار دالله کښې |
خو نه هغوی د هغه مصیبتونو د وجې چه دالله په لار کښې ورته رسیدلی وو بزدله شوی وو|

وَمَا ضَعُفُوْا وَمَا اسْتَكَانُوْا ۭ وَاللّٰهُ يُحِبُّ
اونه ئې کمزوری ښکاره کړې وه |اونه ئې سرټیټ کړي وو (باطل ته)|اوالله تعالی خوښوی |
اونه کمزوری شوی وو. |.........................اونه ئې باطل ته سرټیټ کړي وو| او الله تعالی

الصّٰبِرِيْنَ۝ وَمَا كَانَ قَوْلَهُمْ اِلَّآ اَنْ قَالُوْا رَبَّنَا
داسې صابران خلق| اونه وه |وینا (دعا) د هغوئي| مګر دا وه |چه ونیل به ئې|ائې ربه زمونږ|
صبرکونکې خلق خوښوی | (بلکه په هغه وخت کښې به) دهغوئ خودا دعا وه چې ائې زمونږ ربه

اغْفِرْ لَنَا ذُنُوْبَنَا وَاِسْرَافَنَا فِيْٓ اَمْرِنَا وَثَبِّتْ
معافي اوکړې مونږ ته |ګناهونه زمونږ|اودحد نه اوریدل زمونږ|په کار زمونږ کښې | اومضبوط کړې
زمونږ ګناهونه معاف کړه | .... اوزمونږ نه چې کوم زیاتې شوې دې هغه راته معاف کړه | او (ددشمن

اَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكٰفِرِيْنَ۝ فَاٰتٰىهُمُ اللّٰهُ
|قدمونه زمونږ|اومدد اوکړې مونږ سره| په قوم کافرباندې |انو ورکړو الله تعالی هغوئ ته
په مقابله کښې) زمونږ قدمونه مضبوط کړه| اود کافرو په مقابله کښې مونږته فتح راکړه |نوالله هغوئ ته

ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ الْاٰخِرَةِ ۭ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ۝ۧ
|ثواب ددنیا |اوښهٔ ثواب | دآخرت |اوالله خوښوی| داسې نیکان خلق |
د دنیا بدله ورکړه | اوداخرت بهترینه بدله ئې هم ورکړه| .... اوالله نیکان خلق خوښوی

قوله تعالی:: وَمَا مُحَمَّدٌ اِلَّا رَسُوْلٌ ۚ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ ۭ

د نبی کریم ﷺ د وفات یا قتل په صورت کښې څه کول دي؟:-داحد میدان کښې مسلمانانو ته شکست هم اوشو.اودوی کښې ډیرقتل هم اوشو.په هغه ورځ شیطان دامشهوره کړه چه محمد ﷺ هم شهید شو. اوابن قمیه کافرمشرکانو ته لاړواودا ئې مشهور کړه چه ما محمد ﷺ شهید کړو او اصل کښې دا یو

افـواه وه. اوددې سـړې دا قـول بالـکـل غـلـط وو.ده پـه محمـد ﷺ بانـدې حملـه کـړې وه خـو دې سـره د محمد ﷺ مخ مبارك زخمي شوې وو بله څه خبره نه وه. ددې غلطې خبرې تشهير د مسلمانانو حوصلې پست کړې.او دجنګ نه ئې زړه موړ شو او په تيښته شو. دې باره کښې دا آيت نازل شو چه د مخکښې نبيانو په شان دا هم يو نبي دې .کيدېشي چه په ميدان جنګ کښې قتل شي.خودې سره به د الله ﷻ دين نه ختميږي.

يو روايت کښې دی چه يو مهاجر اوکتل چه يو انصاری جنګ احد کښې د زخمونو دلاسه په زمکه پريوتلو.اووينه او بناوره کښې لت پت شو. ده تـه اووئيلې شو چه تاتـه هم معلومـه ده چه رسول الله ﷺ قتل شوې دې.ده اووئيل که دا صحيح دی نو خپل کار ئې اوکړو (يعنی د الله پيغام ئې اورسولو) اوس د دوی په دين باندې ټول قربان شم . دې باره کښې دا آيت نازل شو(١)،

قوله تعالى:: اَفَاۡىِٕنْ مَّاتَ اَوْقُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلٰٓى اَعْقَابِكُمْ

بيا فرمائي چه د محمد ﷺ قتل څه داسې څيز نه دې چه تاسو دالله ﷻ د دين نه واړونې . او داسې کولو والا به د الله ﷻ ددين هيڅ اونکړی،الله ﷻ به هغه خلقو ته جزائې خير ورکړی چه د هغه ذات په اطاعت بانـدې کلـك ولاړ وی.اود هغـه ديـن سره مـددکوی.او د هغـه درسـول ﷺ تابعـداری کـوی.اودې کـښې مضبوط ولاړ وی.که رسول ژوندې وی او که نه.

دنبي کريم ﷺ په وفات د ابوبکر ؓ تقرير:- صـحيح بخـاری شـريف کـښې دی چه د رسـول الله ﷺ د وفـات خبرآوريدوسره ابوبکرصديق ؓ په آس باندې سور شو اومسجد ته ئې تشريف يوړو اودخلقو دې حالت کتلوسره دعائشه ؓا کور ته راغلو،دلته محمد ﷺ باندې څادر غوړولې شوې وو.ابوبکر صديق ؓ د څادر پلو اونيولو او د دوی د مخ. مبارك نـه ئې څادر لرې کړو او ناګاهانـه ئې د رسول الله ﷺ د مخ مبارك نه بوسه واخستله او په ژړه کښې ئې اوفرمائيل چه څما مور پلار دې په تا باندې قربان وی ، په الله ﷻ قسم په تاسو به دوه څله مرګ رانشي چه کوم مرګ تاسو دپاره ليکلې شوې دې هغه راغلو. (٢) دې نه پس بيا مسجد ته راغلل او وې ليدلوچه عمرفاروق ؓ خطبه ورکوی او فرمائيل چه تاسو خاموش شئ: هغوئ چپ کولو نه پس دوی اوفرمائيل چه کوم سړی د محمد عبادت کولو نو هغه دې پوهه شی چه محمد ﷺ وفات شو. اوچه څا د الله ﷻ عبادت کولو نو هغه دې خوشحاله وی چه الله ﷻ ژوندې دې او هغه ته مرګ نه راځي. بيا ابوبکرصديق ؓ دا آيت تلاوت اوفرمائيلو.خلقوته داسې معلوم شو چه ګني دا آيت اوس نازل شو. بيا خو د هر سړی په ژبه هم دا آيت جاری شو او خلقو يقين اوکړو چه رسول الله ﷺ وفات شو ،د ابوبکر صديق ؓ نه ئې چه دا آيت واوريدو نو عمرفاروق ؓ اومنل او هغوئ ته يقين اوشو چه رسول الله ﷺ د دې فاني دنيا نه لاړو(٣).

دحضرت علي ؓ قيمتي خبري:- علی ؓ به په ژوند کښې فرمائيل چه نه مونږ د محمد ﷺ په مرګ باندې مرتد شواو نه د دوی په شهادت باندې . په الله ﷻ قسم که محمد ﷺ وفات شی نو مونږ به په دې دين باندې اوسو چه په کوم رسول الله ﷺ شهيد شو. په الله ﷻ مې دې قسم وی چه څه خو د رسول الله ﷺ رور يم ،د رسول الله ﷺ ولي يم،د رسول الله ﷺ د تره خوئې يم، اود رسول الله ﷺ وارث يم او څما نه به زيات حقدارد رسول الله ﷺ څوك وی؟

قوله تعالى:: وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ اَنْ تَمُوْتَ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ كِتٰبًا مُّؤَجَّلًا

د مرګ وخت مقرر دې :- بيا ارشاد دې چه هر سړې به دالله تعالی مقدر سره خپله موده پوره کوی او بيا به مري.لکه بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿ وَمَا يُعَمَّرُ الخ ﴾ يعنی هيڅ څا ته نه عمر ورکولې شی او نه په

(١) دلائل النبوة للبيهقي: ٣/٢٤٨)-

(٢) صحيح بخاری کتاب حواله سابق: ٤٤٥٤)-

(٣) الطبراني :)-

عمر کښې څه کمې کولې شي . مګر ټول په کتاب الله کښې موجود دی . بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿هُوَالَّذِیْ خَلَقَکُمْ مِّنْ تُرَابٍ﴾ یعنی الله ﷻ تاسو د خاورې نه پیدا کړئی بیا نې وخت پوره شو او مرګ نې مقرر کړو .

قوله تعالی:: فَمَا وَهَنُوْا لِمَآ اَصَابَهُمْ فِیْ سَبِیْلِ اللّٰهِ وَمَا ضَعُفُوْا

د بزدلئ ممانعت:- دې آیت مبارك کښې بزدله خلقو ته دشجاعت رغبت ورکړې شوې دې . او د الله ﷻ لار کښې د جهادکولو شوق پیدا کولو بیان کیږی.اودابیانیږی چه دخوانمردنی په وجه عمر نه کمیږی او روستو تلوسره هم عمر نه کمیږی. مرګ خو په خپل وخت مقرر دې .اګر که تاسو خوانمردنی او شجاعت او نامردی اوښائې.

په دریاب د صحابوٴ اسونه ورګډیدل:- حجر بن عدی رحمه الله چه کله د دښمن مقابلې ته تلو او دریائې دجله ته راورسیدو او د اسلام لښکر اودریدو نو دوی ددې آیت تلاوت کولو اوفرمائیل چه هیڅوك بې اجله نه مری،راځئ هم په دې دریاب باندې اسونه ورواچوو.دې فرمائیلو سره دوی خپل آس په دریاب ورواچولودې کتلو سره نورو خلقوهم خپل ځناور په اوبوورواچول. دښمن کښې وینه اوچه شوه. او په هغه هیبت راغلو او وې وئیل چه دا خو لیونی خلق دی ، دوی خو د اوبو د چپو نه هم نه ویریږی ، تښتئ تښتئ نو ټول په ټوله اوتښتیدل. (¹)

قوله تعالی:: وَمَنْ یُّرِدْ ثَوَابَ الدُّنْیَا نُؤْتِهٖ مِنْهَا ۚ وَمَنْ یُّرِدْ ثَوَابَ الْاٰخِرَةِ نُؤْتِهٖ مِنْهَا ؕ

د دنیا او د آخرت طلبګار :- بیا ارشاد کیږی چه د چا عمل صرف ددنیا دپاره وی نو دې کښې چه څومره ده دپاره لیکلې شوې وی هغه به ملاویږی .خو په آخرت کښې به هغه خالی لاس وی. او چه د چا مقصد صرف آخرت وی نو هغویٔ ته به آخرت هم ملاویږی. او په دنیاکښې به ورته هم خپله حصه ملاویږی. لکه بل ځائې کښې چې فرمائی چه ﴿مَنْ کَانَ یُرِیْدُ الْعَاجِلَةَ الخ﴾ یعنی څوك چه د آخرت غوښتنه کوی نو مونږ هغه زیاتوؤ او د دنیا د غوښتنې والو ته مونږ دنیا ورکوو. لیکن آخرت کښې د هغوی هیڅ حصه نشته. او بل ځائې ارشاد دې چه ﴿مَنْ کَانَ یُرِیْدُ الْعَاجِلَةَ الخ﴾ یعنی چه څوك صرف د دنیاطلب کوی نو مونږ چې هغوی ته څه غواړو.هغه ورکوو. بیا هغه جهنمی جوړیږی او ذلت اورسوائی سره مخامخ کیږی .او څوك چې د آخرت غوښتنه کوی او کوشش کوی او ایمان ورسره هم وی نو د دوی کوشش الله ﷻ ته مقبول دې .هم د دې وجې فرمائی چه مونږ شکرګزارو ته ښه بدله ورکوو.

قوله تعالی:: وَکَاَیِّنْ مِّنْ نَّبِیٍّ قٰتَلَ ۙ مَعَهٗ رِبِّیُّوْنَ کَثِیْرٌ ۚ

د ربیون معانی:- د ﴿رِبِّیُّوْنَ﴾ ډیرې معانی دی. لکه علماء کرام ، ابرار ، متقیان ، عابدان ، زاهدان، تابع فرمان وغیره وغیره.(²) نو قران پاك د مصیبت په وخت کښې د هغوی دا نقل کوی.

قوله تعالی:: فَمَا وَهَنُوْا لِمَآ اَصَابَهُمْ فِیْ سَبِیْلِ اللّٰهِ وَمَا ضَعُفُوْا وَمَا اسْتَکَانُوْا ؕ

د ایت په مفهوم کښې دوه اقوال:- ① بیا الله ﷻ د احد مجاهدینو ته خطاب کوی او د دې نه مخکښې هم ډیرومجاهدینو خپلو جماعتونو سره دښمنانولښکرو سره جنګ کړې وو.اوستاسو پشان نې د الله ﷻ لار کښې تکلیفونه برداشت کړی وو. بیا هم د هغوی زړونه مضبوط او صابران اوشکرګزارو او سست اوضعیف نه شو.او دصبر په بدله کښې دوی د الله ﷻ محبت حاصل کړو ② یومعنی دا هم بیان شوې ده چه ائې د احد مجاهدینو! تاسو په دې اوریدو چه رسول الله ﷺ شهید شو ولې بې همته کیږی ؟او د کفر په مقابله کښې ولې ویریږئی ؟حالانکه ستاسونه مخکښې خلق هم د نبیانوعلیهم السلام په شهادت باندې نه وو ویریدلی او نه نې همت بیللې وو. بلکه تیزئی سره اوجنګیدل دې دومره مصیبت

¹) ابن ابی حاتم: ۲/ ۵۸٤)-

²) الطبری: ۷/ ۲٦٦، ابن ابی حاتم: ۲/ ۵۸۷)-

هم هغوی بې همته کړی نه وو ،او د هغوی زړونه ئې مات کړی نه وو.بیا د رسول الله ﷺ په شهادت باندې ولې دومره ویریږئی .

قوله تعالی:: فَاٰتٰىهُمُ اللّٰهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ الْاٰخِرَةِ ؕ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ۝

د دنیا اواخرت بدله :- بیا فرمائی چه هغوی ته د دنیا ثواب نصر او مدد ملاؤ شو. اود آخرت ښیګړه او نیکی هم دوی سره جمع شوه.دا محسنین دالله ﷻ نیازبین بندګان دی .

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْۤا اِنْ تُطِيْعُوا الَّذِيْنَ كَفَرُوْا
انې هغه کسانو|چه ایمان موراوړی دی|که چرې|تاسوخبره ا ومنله|دهغه کسانو|چه دکفر لاره ئې خپله کړې ده|
انې د ایمان خاوندانو! | .... که تاسودهغه کسانو تابعداری اوکړه چا چې کفراختیارکړې دې
يَرُدُّوْكُمْ عَلٰۤى اَعْقَابِكُمْ فَتَنْقَلِبُوْا خٰسِرِيْنَ۝
نو واپس به اوګرځوی تاسو| په پوندو ستاسو |نواوبه ګرځئ تاسو| نقصان موندونکی|
نوتاسوبه په خپلو پوندو (کفر طرفته) واپس کړی | اودنقصان کونکونه به اوګرځئ
بَلِ اللّٰهُ مَوْلٰىكُمْ ۚ وَهُوَ خَيْرُ النّٰصِرِيْنَ۝ سَنُلْقِيْ فِيْ قُلُوْبِ
بلکه الله تعالی دې|مددګار ستاسو|اوهغه| بهتر |مددکونکې دې| زربه اوغورزوو مونږ|په زړونو|
(ددوی خبره مه آوری)بلکه الله پاک ستاسوملګرې دې| اوهغه ډیرښه مددګار دې | ....مونږ خو
الَّذِيْنَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَاۤ اَشْرَكُوْا
دهغه کسانو کښې|چه انکار ئې کړې دې دحق نه|رعب (یره)|په سبب دهغې|چه شریک کړې دې هغوی
دکافرو په زړنو کښې رعب اچولې دې | ځکه چې دوی دالله پاک سره د اسې شریک جوړکړې دې
بِاللّٰهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهٖ سُلْطٰنًا ۚ وَمَاْوٰىهُمُ النَّارُ ؕ
|دالله سره|هغه څیز |چه نه دې نازل کړې الله |په شریک کولو دهغې|څه دلیل |اوځائې د هغوی|اور دې
چې دهغې (د جواز) په باره کښې الله پاک هیڅ نه دې نازل کړې | اود دوی ځائې دوزخ دې
وَبِئْسَ مَثْوَى الظّٰلِمِيْنَ۝ وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللّٰهُ وَعْدَهٗۤ اِذْ
|اوبد ځائې دې دظالمانو |او په تحقیق سره|رښتیا کړه تاسوسره الله|وعده خپله| کله چه
اودا ډیربدځائې دې چې داظالمان به په کښې اوسیږی | اوالله تاسوسره خپله وعده رښتیا کړه|څه وخت
تَحُسُّوْنَهُمْ بِاِذْنِهٖ ۚ حَتّٰۤى اِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَازَعْتُمْ
اووژل تاسو هغوی|په حکم دهغه(یعنی الله) سره|تردې پورې|چه بې زړه شوئې تاسو|اوجګړه اوکړه تاسو
چه د (جنګ په اول کښې)تاسو هغوی دالله په حکم سره بې دریغه قتل کړل|خوچې تاسو بې زړه شوې
فِي الْاَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِّنْۢ بَعْدِ مَاۤ اَرٰىكُمْ
په کار خپل کښې|اونافرمانی اوکړه تاسو|روستو دهغې نه |چه اوخودلو تاسو ته (الله تعالی)|
اوپه خپل کار کښې موجګړه شروع کړه| (اودپیغبر)دحکم نافرمانی موشروع کړه| څه وخت چې

مَا تُحِبُّونَ ط	مِنكُم	مَّن	يُرِيدُ	الدُّنْيَا	وَمِنكُم
هغه شوک چه خوښوئ تاسو	بعضې ستاسو نه	هغه وو	چه غوښتله ئې	دنیا	او بعضې ستاسو نه

الله پاک تاسو ته ستاسو دخوښې څیزاوخودلو| تاسو کښې بعضې خلق ددنیا طلب ګار وو|او بعضې

مَّن	يُرِيدُ	الْآخِرَةَ ج	ثُمَّ صَرَفَكُمْ	عَنْهُمْ
هغه وو	چه غوښتل ئې	آخرت	بیا الله تعالی په شاکړئی تاسو	دهغوئ (کافرانو) نه

دآخرت طلب ګار وو | نو تاسو ئې دکافرو (تعاقب) نه واړولئ |

لِيَبْتَلِيَكُمْ ج	وَلَقَدْ عَفَا	عَنكُمْ ط	وَاللَّهُ	ذُو فَضْلٍ
دپاره ددې چه ازمائش اوکړی په تاسو	او یقینا معافی اوکړه الله	تاسو ته	او الله	خاوند دفضل دې

چې په تاسو امتحان اوکړی| اوپه دې کښې ئې هم تاسو ته معافی اوکړه| اوالله په مؤمنانو باندې

عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ۝	إِذْ	تُصْعِدُونَ	وَلَا تَلْوُونَ	عَلَىٰ أَحَدٍ	وَالرَّسُولُ
په مومنانو باندې	یادکړئی کله چه	منډې وهلې تاسو	او نه موکتل په شا	هیچاته	اورسول

ډیر مهربان دې | (هغه وخت) یادکړئ چې تاسو مخ په بره روان وئ| اوهیچا لاتدې نه کتل| اوپیغمبر درته

يَدْعُوكُمْ	فِي أُخْرَاكُمْ	فَأَثَابَكُمْ	غَمًّا بِغَمٍّ
رابللې تاسو	دروستو ستاسو نه	نوبدله درکړه هغه تاسو ته	دغم دپاسه دبل غم

روستونه آوازونه درکول| نو ددې عمل بدله داشوه چې دغم دپاسه غم ئې درکړو

لِّكَيْلَا تَحْزَنُوا	عَلَىٰ مَا	فَاتَكُمْ	وَلَا مَا
دپاره ددې چه تاسواونه کړئی خفګان	په هغه څه	چه لاړ شي دلاس ستاسو نه	اونه په هغه مصیبت

دې دپاره چې ستاسودلاسونو نه کومه فتح لاړه یادرته څه تکلیف دراورسی نو چې تاسو په غمې غمژن نشئ

أَصَابَكُمْ ط	وَاللَّهُ	خَبِيرٌ	بِمَا	تَعْمَلُونَ ۝
چه اورسیدو تاسو ته	او الله تعالی	خبردار دې	په هغه څه	چه تاسو یئ

.... .او الله پاک ستاسو په زړونو خبردار دې |

قوله تعالی: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تُطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا يَرُدُّوكُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ

دکافرانو د تابعدارئ نه ممانعت .الله ﷻ خپل ایماندار بندګان منع کوی چه دکافرو اومنافقانو خبره مه منئ. او وانی که چرې تاسو ددوی اومنل نو تاسو باندې به دنیا اوآخرت کښې ذلت وی. دوی خو دا غواړی چه تاسو د اسلام نه واړوی. بیا فرمائی چه ماته مولا او مددګار اووانې اوما سره دوستئ او ماباندې بهروسه ساتئ او خما نه مدد غواړئ . بیا فرمائی چه ددې شریرانو په زړونو کښې د دوی دکفر په وجه ویره او خوف دې .

د امت محمدی پنځه خصوصیات:. بخاری شریف او مسلم شریف کښې روایت دې چه پنځه خبرې دی چه خمانه مخکښې هیڅ یو نبی ته نه دی ورکړې شوی① خما مدد په رعب سره شوې دې د تولې میاشتې لارې پورې ② خما دپاره خمکه جمات او د پاکونکې جوړه شوې ده ③ خما دپاره د غنیمت مال حلال

کړې شوې دي④ اوماته شفاعت راکړې شو⑤ هرنبي خپل خپل قوم ته ليږلې شوې وو.اوخما پيدائش خما نبوت د ټولې دنيا دپاره عام دي.(1)

دامت محمدی څلور فضيلتونه:- مسند احمد کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائي چه الله تعالى په ټولو نبيانواوبعضو روايتونوکښې دی چه په ټولو امتونو باندې ماته څلور فضيلتونه راکړی دی. ① ځه نې دنياطرفته رسول جوړ کړم او وې ليږلم.② ما او خما امت دپاره نې ټوله زمکه جمات اوپاکونکې ګرځولې دې ، چه کوم ځائې کښې دمونځ وخت شی نو خما امتيان هغه ځائې کښې مونځ کوی ③ خمادښمن که خما نه ديو مياشتې په مسافت باندې هم لرې وی الله ﷻ به د هغوئ زړه کښې خما رعب اچوی. اوهغه به ريږی. ④ خما دپاره د غنيمت مال حلال کړې شو. (2)

اوبل روايت کښې دی چه خما مدد کړې شويدې په رعب سره او په دښمن باندې . (3)

دنبی کريم ﷺ پنځه خصوصيات:- د مسند يو روايت کښې دی چه ماته پنځه څيزونه راکړې شوی دی . ① ځه هر سپين او تور طرفته ليږلې شوې يم.

② خما دپاره ټوله زمکه او اودس دپاره جوړه شوې ده .③ خما دپاره د غنيمت مال حلال کړې شوې دې.مخکښې دا حلال نه وو.④ خما مدد رعب سره کړې شوې دې د ټولې مياشتې په مسافت .⑤ ماته شفاعت راکړې شو. ټولونبيانوعليهم السلام شفاعت اوغوښتلو خو ما خپل شفاعت دخپل امت دهغه خلقو دپاره پټ اينبودې دې چه هغوئ شرك نه وی کړې .(4)

ابن عباس ﷺ فرمائي چه الله ﷻ دابوسفيان په زړه کښې رعب واچولو او هغه د جنګ نه روستو شو(5)

دجنګ احد واقعات :-بيا ارشاد فرمائي چه الله ﷻ خپله وعده پوره کړه او ستاسو مدد نې او کړو. ددې نه هم دا استدلال کيدشی چه دا وعده د احد د ورځې وه. د دريو زرو د دښمن لښکر وو. خومقابلو راتلو سره دهغوئ حوصلې پست شوې او مسلمانانو ته فتح حاصله شوه. خو بيا د غشو والو د نافرمانئ په وجه او د بعضې حضراتو د کم همتئ په وجه هغه مشروط وعده روستوکړې شوه.

قوله تعالى:: وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللّٰهُ وَعْدَهٗٓ اِذْ تَحُسُّوْنَهُمْ بِاِذْنِهٖ

بيا فرمائي چه تاسو هغه خپلولاسونو سره پريکولو. د ورځې په شروع کښې الله تعالى تاسو غالب کړنې ليکن تاسوبزدلى نه کار واخستو اودنبي نافرمانى مو اوکړه.اوخپلو کښې مواختلاف اوکړو. حالانکه الله ﷻ تاسوته ستاسو د رغبت څيز درکړې وو.يعنی مسلمانان صفا غالب شوی وو دغنيمت مال ستاسو وړاندې وو.اوکفار په تيښته روان وو. تاسو کښې بعضو د دنيا طلب او دکافرو هزيمت ته کتلو سره د نبي ﷺ د فرمان خيال اونه ساتلو او غنيمت پسې ئې منډه کړه اګر چه بعضې نيک خلق د آخرت طلبګارخلق هم وو.خو ددې نافرمانئ په وجه کافرو ته بيا کاميابى ملاو شوه .او يو ځل بيا ستاسو آزميښت اشو. غالب شوی وې خوبيا مغلوب شونې. د فتح نه پس شکست اوشو. ليکن بيا هم الله ﷻ ستاسودا جرم معاف کړو.خکه چه هغه ته معلومه ده چه تاسو دهغوئ نه په تعداد اواسبابو کښې کم وئ دخطا معاف کيدل هم (وَعَفَا عَنْكُمْ) کښې داخل دی. اودا مطلب هم دې چه د دې لړ شان جنګ نه پس اودڅه بزرګانود شهادت نه پس هغه ستاسونه خپل آزميښت اوچت کړو.او باقى نې معاف کړل. الله ﷻ ايماندارخلقو باندې لطف وکرم او رحم کوی.

---

1) صحيح بخارى كتاب التيمم باب رقم :١١ ح/٣٣٥، صحيح مسلم: ٥٢١، نسائى : ٤٣٢)-

2) احمد: ٢٤٨/٥، ترمذى : كتاب التفسير باب ماجاء في الغنيمة : ١٥٥٣، مختصرا وهو حسن)-

3) صحيح مسلم كتاب المساجد باب المساجد ومواضع الصلاة : ٥٣٢)-

4) احمد: ٤١٦/٤،)-

5) ابن ابى حاتم : ٥٩٨/٢))-

دجنګ احد واقعه د عبدالله بن عباس ﷺ روايت:-دعبدالله بن عباس ﷺ نه مروي دي چه د رسول الله ﷺ مذز خنګه په احد کښې اوشو دا شان چرته نه وو شوې . دې باره کښې د الله ﷺ ارشاد دې چه الله ﷺ خپله وعده رښتيا کړه خوبيا ستاسود بعضو کارونو په وجه معامله بدله د دې خلاف شوه. بعضو خلقو دنيا خوښه کړه اودرسول الله ﷺ نافرمانی ئې اوکړه. يعنی رسول الله ﷺ بعضې تيراندازدغر په يو دره باندې مقرر کړي وو او ورته ئې فرمائيلي ووچه د دې ځائې نه د دښمن نګرانی کوئی هسې نه چه هغوئ مونږ باندې د شا نه حمله اوکړي. که تاسو اوګورئی چه مونږ شکست اوخوړو نوتاسو دخپل ځائې نه مه خوزئی . اوکه تاسو اوګورئی چه مونږ غالب شو نو بيا هم تاسو د غنيمت مال جمع کولو دپاره مه جمع کيږئ.هرکله چه رسول الله ﷺ غالب شو نو دې تيراندازو د رسول الله ﷺ د حکم خلاف اوکړو او خپل ځائې ئې پريښودو اومسلمانانو لره راغلل او د غنيمت مال ئې جمع کول شروع کړل. د صفونو خيال ئې اونه ساتلو. دره ئې خالی پريښوده. مشرکانو تيښيته پريښودله .او غور فکر کولو نه پس ئې په دې ځائې حمله اوکړه. چه کوم مسلمانان تر اوسه پورې هغه ځائې کښې وو هغوئ شهيدان شول. او اوس کافرانوپه مسلمانانو باندې د شا نه حمله اوکړه او دوی ته خبر نه وو. د مسلمانانو حوصلې پست شوې او د ورځې د شروع فتح په شکست کښې بدله شوه. اودا مشهوره شوه چه رسول الله ﷺ هم شهيد شو. او جنګ دې رنګ سره د مسلمانانو يقين اوشو. لږ وخت پس چه کله د مسلمانانو نظرونه د رسول الله ﷺ په مخ مبارك پريوتلو نو خپل ټول مصيبتونه او تکليفونه ترې هير شو. اودخوشحالئ نه رسول الله ﷺ طرفته په منډه شو.رسول الله ﷺ دې طرفته راتلل او فرمائيل ئې چه دالله ﷺ غضب دې وی په هغه خلقو چه کومو د الله د رسول ﷺ مخ مبارك په وينو ککړکړه. د دوی هيڅ حق نه وو چه په مونږ دا شان غالب شو.لږ وخت پس مونږ واوريدل چه ابوسفيان غر سره ولاړ دې او وائی چه (اعل هبل اعل هبل) د هبل بت نوم دې اوچت وی ، د هبل بت نوم دې اوچت وی. ابوبکر صديق ﷺ چرته دې ؟ عمر فاروق ﷺ چرته دې ؟ عمرفاروق ﷺ تپوس اوکړو چه يارسول الله ﷺ ! دوی ته جواب ورکړم ؟ نو رسول الله ﷺ عمر فاروق ﷺ ته اوفرمائيل چې ته داسې جواب ورکړه چه (الله اعلی واجل الله واعلی اجل) الله ﷺ ډير اوچت دې او جلال والا دې. هغه تپوس اوکړو چه محمد ﷺ چرته دې ؟ ابوبکر ﷺ چرته دې ؟ عمر چرته دې ؟ دوی اوفرمائيل چه دا دې رسول الله ﷺ . اودا دې ابوبکر صديق ﷺ او دا خه عمر فاروق ﷺ يم . ابوسفيان اووئيل چه دا د بدربدله ده او حالت دا رنګ بدليږی رابدليږی د جنګ مثال خو د کوهی د ډول په شان دې .عمرفاروق ﷺ اوفرمائيل چه برابر بالکل نه دی ستاسو مقتولان جهنم ته لاړل او خمونږ شهداء جنت ته اورسيدل.ابو سفيان اووئيل که يقينی داسې وی نو مونږ په نقصان کښې يو. واورئی ستاسو په مقتولانو کښې به د بعضو پوزې او غوږونه پريکړې وی.اوداسې خلق به تاسو اووينئ ، دا خمونږ د سردارانو رائې نه وه ليکن مونږ ته دا بد هم نه معلوميږی([1]) داحديث غريب دې او دا قصه هم عجيبه ده. دا د ابن عباس ﷺ مرسلات دی. هغوئ په دې جنګ کښې شريك نه وو. مستدرك حاکم کښې هم داروايت موجود دې.ابن ابی حاتم او بيهقی په دلائل النبوة کښې دا مروې دې.او صحيح احاديثو کښې ددې بعضې شواهد هم موجود دی .

د ابن مسعود ﷺ په روايت سره د احد د جنګ واقعه:- مسند احمد کښې عبدالله بن مسعود ﷺ فرمانی چه د احد په ورځ ښځې مسلمانانو پسې وې او هغوئ به د زخميانو مرهم پټی کولې. ماته پوره يقين وو چه نن په مونږ کښې هيڅوك طالب د دنيا نه وو بلکه په هغه وخت کښې که ماته په دې خبره قسم راکړې شوې وونو ما به قسم کړې وو . ليکن قران پاك کښې دا آيت نازل شو چه ﴿مَّن يُرِيدُ الدُّنْيَا﴾ يعنی تاسوکښې بعضې ددنيا طالبان دی. هرکله چه صحابه کرام ﷺ د رسول الله ﷺ خلاف شو او د هغوئ نه

---

[1]) حاکم : ٢٩٦/٢، حاکم دا صحيح ګرزولې دې او ذهبی ددوی موافقت کړې دې ددې حديث پاك اکثر حصه شواهد دپاره اوګورئی صحيح بخاری ، کتاب الجهاد باب مايکره من التنازع ٣٠٣٩.

د رسول الله ﷺ نافرمانی اوشوه. نو د دوی قدمونه پست شو. رسول الله ﷺ سره صرف اووه انصار او دوه مهاجرین باقی پاتې شو. هرکله چه مشرکان د رسول الله ﷺ نه ګیر چاپیرشول نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه الله ﷻ دې په هغه سړی رحم اوکړی چه څوک دا خلق لرې کړی. نویو انصاری پاسیدو او د دې لونې دلې سره ئې یواځې جنګ شروع کړو او شهید شو. بیا کفارو حمله اوکړه. رسول الله ﷺ بیا هم دغه اوفرمائیل. بیا یو انصاری تیار شو او شجاعت سره ئې جنګ اوکړو چه هغوئ ئې مخکښې راتلو ته پرې نښودل . او دې هم شهید شو .تردې چه دا اووه واړه صحابه کرام ؓ شهیدان شو. الله ﷻ دې د دوی نه راضی شی. رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه افسوس مونږ خپلو ملګرو سره د انصاف معامله اونکړه. اوس ابو سفیان په چغو اوونیل چه (اعل هبل) دوی اوفرمائیل چه (الله اعلیٰ واجل) ابو سفیان اوونیل چه (لنا العزي ولا عزي لكم) خمونږ عزی بت دې ستاسو هیڅ عزی نشته دې رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه اووائې چه (الله مولانا والكافرين لا مولی لهم) الله ﷻ خمونږ مولا دې . اودکافرو هیڅوك مولا نشته دې . ابوسفیان اوونیل چه نن ورځ د بدر د بدلې ورځ ده. څه ورځ خمونږ څه ورځ ستاسو. دا خولاس په لاس سودا ده. د یو بدله کښې یو ده. رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه بالکل نه خمونږ شهیدان ژوندی دی. او رزق ورته ملاویږی. او ستاسو مقتولان خو جهنم ته لاړل. بیا ابوسفیان اوونیل چه ستاسو مقتولاتو کښې به تاسو ګورئی چه د بعضو پوزې او غوږونه پریکړې شوی دی. لیکن ما نه د دې حکم کړې وو نه مې ددې نه منع کړې ده.او زه په دې باندې خفه هم نه یو.او خوشحاله پرې هم نه یم .

د حمزه ؓ شهادت :- چه وې کتل نو معلومه شوه چه د حمزه ؓ خیټه ئې شلولې وه او هنده د هغه ځیګر باندې چکونه لګولی وو. خودا ئې تیره کړې نه وه. رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه ناممکن وو چه د حمزه ؓ د غوښې یو ټکړه هم د هندې خیټې ته ورغلې وه. الله ﷻ د حمزه ؓ دبدن حصه جهنم کښې اچول نه غوښتل. نو د حمزه ؓ جنازه ئې خپلې مخې ته کیخوده او په دوی ئې د جنازې مونځ اوکړو. بیا دیو انصاری جنازه راوړې شوه . او هغه د حمزه ؓ سره کیخودې شوه. او نبی کریم ﷺ بیا د هغه دجنازې مونځ اداکړو. خود حمزه ؓ جنازه هم هلته وه. دا شان اویا کسان راوړې شو او د حمزه ؓ اویا ځل جنازه ادا کړې شوه. (مسند). (١)

د ابوسفیان اعلان:- صحیح بخاری شریف کښې دبراء ؓ نه مروی دی چه د احد په ورځ دې مشرکانو سره خمونږ جنګ اوشو ، رسول الله ﷺ د تیراندازو یو جماعت بیل یو ځائې کښې کینولو او د دې سرداری ئې عبدالله بن جبیر ؓ ته اوسپارله او وې فرمائیل که چرې تاسو اوکتل چه مونږ په هغوئ غالب شو نو تاسو د دې ځائې نه مه خوزئی او که هغوئ غالب شو نو بیا هم تاسو د دې ځائې نه مه خوزئی. دجنګ شروع کیدو سره د مشرکانو قدمونه پست شو تر دې چه ښځو هم تهبندونه اوچت کړل او غرونو ته لاړې . اوس د تیراندازو جمات غنیمت غنیمت وینا سره لاندې راغلل. اګر چه ددوی امیر دوی ډیر منع کړل .خو هیچا د دوی اونه منل. نو اوس مشرکانوپه مسلمانانو د شانه حمله اوکړه او اویا صحابه کرام شهیدان شو. ابو سفیان په یو غونډئی باندې اوخوتو.دوی اوونیل چه محمد ﷺ ژوندې دې ؟آیا ابوبکر صدیق ؓ ژوندې دې ؟آیا عمرفاروق ؓ ژوندې دې ؟ خو د رسول الله ﷺ فرمان سره صحابه کرام ؓ خاموش پاتې شو.نو ابوسفیان خوشالئ نه په ټوپونوشو او وې ونیل چه دا ټول خمونږ د توري دلاندې دی ،که چرې ژوندی وې نو ضرور به ئې مونږ ته جواب راکړې وې. دې کښې عمرفاروق ؓ صبر نه شو او وې فرمائیل چه ائې د الله ﷻ دښمنه ته دروغژن ئې او ا لحمدالله مونږ موجود یو .او الله ﷻ ستاتباهئی او بربادئی دپاره باقی ساتلی یو.بیا هغه خبرې اوشوې چه کومې پورته بیان شوې (٢)

---

(١) احمد: ١/٤٦٣)-

(٢) صحیح بخاری کتاب الجهاد باب مات یکره من التنازع : ٣٠٣٩، ابوداود : ٢٦٦٢)-

د حذيفه ﷺ د پلار شهادت: صحيح بخاری کښې عائشه ﷺ نه روايت دې چه جنګ احد کښې مشرکانو ته هزيمت اوشو او ابليس آواز اولګولو چه اې د الله ﷺ بندګانو تاسو روستو اوګورئ . روستي جماعتونه په مخکښنو باندې جماعتونو غالب شو.حذيفه ﷺ اوکتل چه دمسلمانانو توري ددوی په پلار يمان باندې وريږي.ډيرئ اوونيل چه اې د الله ﷺ بندګانو دا خما پلار دې دا خما پلار يمان ﷺ دې مګر د دوی چا آوريدل .هغه خو شهيد شو ليکن حذيفه ﷺ هيڅ اونه ونيل بلکه وې فرمائيل چه الله ﷺ دې تاسو معاف کړي. ليکن د حذيفه ﷺ دا ښيګړه تر آخره پورې دوی سره وه. (١)

د بعضو مسلمانانو په وجه فتح په شکست کښې بدليدل: سيرت ابن اسحاق کښې دی چه زبير بن عوام ﷺ فرمائی چه ماپه خپله اوکتل چه مشرکان د مسلمانانو ږومبۍ حملې سره په تيښته شو تر دې چه د دوی ښځې هنده وغيره تهبندونه اوچت کړل او په تيښته شوې . خودې نه پس چه کله تيراندازو مرکز پريښودو او کافرو پرې د شا نه حمله اوکړه او بل طرفته چا دا اوونيل چه محمد ﷺ شهيد شو .نو بيا حمله برعکس شوه ګنې مونږ به د مشرکانو علم بردارو ته رسيدلی وې او بيرغ به د هغوئ دلاس نه پريوتې وې. خو عمره بنت علقمه حارثه ښځې هغه اونيوله . او د قريشو مجمع دلته جمع شوه (٢)

دانس بن نضرﷺ شجاعت:-د انس بن مالك ﷺ تره انس بن نضر ﷺ دې کتلو سره عمرفاروق ﷺ او طلحه وغيره ته ورغلل. اووې فرمائيل چه تاسو ولې همتونه اوبائيلل .هغوئ جواب کښې اوونيل چه محمد ﷺ شهيد شو.انس ﷺ اوفرمائيل چه بيا تاسو څه کوئ؟دې وينا سره دې د مشرکانو کښې ورداخل شو تردې چه الله ﷺ سره ملاؤ شو.(٣)

دانس بن نضرﷺ شهادت:- دې د بدر په ورځ جهاد کښې نه وو شامل شوې.نو وعده ئې کړې وه چه بيا که څه موقع راغله نو خپله څوانمردی به ښايم . دې جنګ احد راغلو. هرکله چه مسلمانانو کښې شور شو نودوی اوونيل چه ياالله څه د مسلمانانو د دې کار نه معذور يم او دمشرکانو دکار نه برئ يم. بيا نې خپله توره واخستله او مخکښې شو. لار کښې ورسره سعد بن معاذ ﷺ ملاوشو او وې ونيل چه چرته روان ئې؟ وې فرمائيل چه ماته خو د احد دغرنه دجنت خوشبو راځي. نو مشرکانو کښې ورداخل شو او ښه په بهادرئ سره اوجنګيدو تر دې چه شهادت ئې نصيب شو. د اتياؤ نه زيات زخمونه د تورو د دوی په بدن مبارك باندې وو،د دوی پيژندګلی نه کيدله .د ګوتوبندونو سره د دوی پيژندګلو اوشوه.(٤)

دحضرت عثمان ﷺ مقام او مرتبه:- صحيح بخاری شريف کښې دی چه يو حاجی بيت الله شريف کښې يو مجلس اوکتلو اوتپوس ئې اوکړو چه دا څوك دې ؟ خلقو اوونيل چه دا قريشی دی . تپوس ئې اوکړو چه د دوی شيخ څوك دې ؟ جواب ملاؤ شو چه عبدالله ابن عمر ﷺ دې.نو هغه راغلو او وې ونيل چه څه تپوس کول غوارم .عبدالله ﷺ ورته اوفرمائيل چه اوکړه تپوس . ده اوونيل چه ستا دې په بيت الله قسم وی رښتيا اووايه چه آياعثمان بن عفان ﷺ د احد په ورځ تښتيدلې وو ؟ دوی جواب کښې اوونيل چه آو.هغه اوونيل چه د بدر په ورځ هم دوی غير حاضر وو.دوی ورته جواب ورکړو چه آو ؟وې ونيل چه تاسو ته معلومه ده چه هغه بيعت رضوان کښې هم نه وو. وې فرمائيل چه دا هم صيحح دی . هغه خوشحاله شو اوتکبير ئې اوونيلو.عبدالله ﷺ ورته اوونيل چه راشه چه څه تاته پوره واقعات اووايم د احد په تيښته خو الله ﷺ معافی کړې ده. د بدر په ورځ د غيرحاضرئ وجه دا وه چه د دوی په کور کښې د رسول الله ﷺ لور بی بی وه،هغه سخته بيماره وه. رسول الله ﷺ ورته اوفرمائيل چه ته مه راځه مدينه کښې اوسه . تاته به الله ﷺ دې جنګ کښې د شرکت اجر درکوی. اوغنيمت کښې هم ستا حصه

١) صحيح بخاری کتاب المغازی باب (اذ همت طائفتان منکم....) : ٤٠٦٥)-

٢) الطبرانی : ٨٠٠٨، دلائل النبوة للبيهقی ٢٢٧/٣، السيرة لابن هشام ٢١/٣، وسنده حسن،-

٣) الطبری : ٤٩٤٥، ابن هشام . :٨٨/٣،)-

٤) صحيح بخاری کتاب المغازی باب غزوة احد: ٤٠٤٨، صحيح مسلم: ١٩٠٣)-

ده .د بیعت رضوان واقعه دا ده چه هغوئ رسول الله ﷺ مکې والو ته لیږلی وو د پیغام دپاره ددې و جې چه کوم عزت دوی ته مکه کښې حاصل وو هغه بل چاته نه وو حاصل دوی چه کله تشریف یوړو نو دا بیعت اخستې شوې وو. رسول الله ﷺ خپل لاس مبارك پاس کړو او وې فرمائیل چه دا د عثمان ﷺ لاس دې،بیا نې خپل بل لاس په دې کیخودلو. بیا نې دې سړی ته اوونیل چه اوس لاړ شه او دې هم خان سره بوخه (۱).

قوله تعالى: إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوُنَ عَلَىٰ أَحَدٍ

د رسول الله ﷺ مسلمانان رابلل:- بیا فرمائي چه **(اذ تصعدون)** الخ. یعني تاسو د خپل دښمن نه تښتېدلئ او غر ته ختئ. اود ویرې او خوف په وجه مو بل طرفته توجه نه وه. رسول الله ﷺ هم تاسو هلته پرېښودو. او رسول الله ﷺ تاسو ته آوازونه کول اوتاسو نې پوهولئ چه مه تښتئ راواپس شئ.

سدی ﷫ فرمائي چه دمشرکانو دې اچانك او زورداري حملې سره دمسلمانانو حوصلې کمزوري شوې . څه مدینې طرفته واپس شو او څه غرونو ته اوختل . دالله رسول ﷺ ورته آوازونه کول او ورته نې ونیل چه انې د الله تعالی بندګانو ځما طرفته راشئ ، ځما طرفته راشئ. د دې واقعې بیان په دې آیت کښې دې.عبدالله بن زبعری شاعر دا واقعه په نظم کښې هم بیان کړې ده. نبی کریم ﷺ هغه وخت کښې صرف دولسو کسانو سره پاتې وو. دمسند احمد یو اوږد حدیث کښې د دې ټولو واقعاتو ذکر دې (۲)

د طلحه ﷺ شجاعت:- دلائل النبوة کښې دی چه کله شکست ملاؤ شونو بیا رسول الله ﷺ په هغه وخت کښې صرف یولسو کسانوسره پاتې وو. چه په هغوئ کښې یو طلحه بن عبیدالله وو دوی غر ته ختل خو مشرکانو نه پرې نښودو.نو رسول ا لله ﷺ خپلو ملګر ته آوازونه اوکړل چه څوك شته دې چه د دوی مقابله اوکړی. طلحه ﷺ د رسول الله ﷺ په آواز لبیك اوونیلو او تیار شو خو رسول الله ﷺ ورته اوفرمائیل چه لږ صبر اوکړه.یوبل انصاری تیار شو او هغوئ سره جنګیدو . تر دې چه شهید شو دغه شان یویو شهیدان شول. اوس صرف طلحه ﷺ پاتې شو. دا صحابی ﷺ هر خل تیار شو خو رسول الله ﷺ دې منع کړو،آخر دوی مقابلې ته راغلو او دا شان بهادرنی سره نې جنګ اوکړو چه د هغه ټولو جنګ یو طرفته او ددوی جنګ بل طرفته . دې جنګ کښې د دوی ګوته کټ شوه نو د دوی ژبې نه فریاد اوختلو. رسول الله ﷺ ورته اوفرمائیل که تاسو بسم الله ونیلې وې یا مو د الله نوم اخستې وې نو ته به فرښتو اوچت کړې وې .او آسمان طرفته به نې بوتلې وې او خلقو به درته کتل دې وخت کښې رسول الله ﷺ خپلو صحابه کرام ﷺ ته رسیدلې وو (۳).

صحیح بخاری شریف کښې دی چه قیس بن ابی حازم ﷫ فرمائي چه " ما اوکتل چه د طلحه ﷺ هغه لاس چه د هغې نه دوی ډال سپر جوړ کړې وو شل شو. (۴)

د نبی کریم ﷺ محافظینې فرښتې:- سعد بن ابی وقاص ﷺ فرمائي چه ځما ترکش نه رسول الله ﷺ ټول غشي خواره کړه او وې فرمائیل چه ځما مور پلار دې په تا قربان وی مشرکان اوولـه (۵) نو نبی کریم ﷺ به غشی اوچتول اوما به ویشتل په دې مشرکانو.په هغه ورځ ما دوه کسان اوکتل چه د رسول الله ﷺ ښې اوګس طرفته وو او هغوئ ډیر سخت جنګ کولو. ما د دې نه مخکښې لیدلې وو او نه د دې نه روستو دا دواړه جبرائیل ﷺ و میکائیل ﷺ وو. (۶)

---

(۱) صحیح بخاری کتاب فضائل اصحاب النبی ﷺ باب فضائل عثمان: ۳۶۹۹)-
(۲) احمد: ۲۹۳/٤، صحیح بخاری : ٤٠٤٣، مختصرا)-
(۳) نسائی کتاب الجهاد باب مایقول من یطعنه العدو : ۳۱۵۱ وهو حسن)-
(۴) صحیح بخاری کتاب المغازی باب (اذ همت طائفتان....) : ٤٠٦٣)-
(۵) صحیح بخاری حواله سابق: ٤٠٥٥)-
(۶) صحیح بخاری حواله سابق: ٤٠٥٤ ،صحیح مسلم کتاب فضائل اکرامه صلی الله علیه وسلم بقتال الملائکة معه ﷺ: ۲۳۰۶)

په رسول الله ﷺ باندې ځان قربانونکي:- اویو روایت کښې دی چه څوك رسول الله ﷺ سره د سخت جنګ په وخت کښې وو .هغوی یویو شهید شو ،هغوئ ته به رسول الله ﷺ فرمائیل چه څوك شته دې چه دوی منع کړی او جنت ته لاړ شی، او جنت کښې څما ملګرې وی (١).

د ابی بن خلف د نبی کریم ﷺ د لاسه قتل کیدل:- ابی بن خلف مکه کښې قسم کړې وو چه څه به رسول الله ﷺ قتلوم .هرکله چه رسول الله ﷺ ته د دې علم اوشو نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه هغه څو نه بلکه څه به هغه قتل کوم. د احد په ورځ دې د سر نه پښو پورې په زره کښې پټ وو .رسول الله ﷺ طرفته راغلو او دا ئې ونیل که محمد ﷺ بچ شو نو څه به هلاك شم. بل طرفنه مصعب بن عمیر ﷺ دې خبیث طرفته وړاندې شو خو هغوئ شهید شو.نو بیا رسول الله ﷺ هغه طرفته وړاندې شو او د هغه ټول جسم زره کښې پټ وو ، صرف لږ شان تندې ئې ښکاریدو ،رسول الله ﷺ په نیزه په تندی اووهلو او دې د آس نه راپریوتو. اګر چه د دې زخم نه وینه راونه وتله لیکن د ده دا حالت وو چه چغې ئې وهلې . خلقو دې اوچت کړو او لښکر ته ئې بوتلو او تسلی ئې ورکوله چه هیڅ داسې زخم نشته دې ، دومره ولې فریاد کوې.آخر د دوی د پیغورونونه مجبور شو .وې ونیل چه ما اوریدلی دی چه نبی علیه السلام فرمائیلی دی څه به ابی بن خلف قتل کوم. دا ربښتیا دی څه هیڅکله نشم بچ کیدې.دې پسې مه خئ چه څه لږ شان زخمی شوې یم. په الله مې دې قسم وی چه د هغه په قبضه کښې څما ساه ده که د اهل حجاز والو په لاسونو داسې زخم لګیدلې وې نو هغوئ به هم هلاك شوی وو. نو داسې فریاد فریاد کښې هلاك شو او جهنم ته اورسیدو. (٢)

هم دا واقعه په بل روایت:- مغازی بن محمد بن اسحاق کښې دی چه هرکله دا سړې رسول الله ﷺ ته مخامخ شونو صحابه کرام ﷺ خواهش اوکړو چه هغه سره جنګ اوکړی. خو رسول الله ﷺ هغوئ منع کړل او رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه دې راپریږدئی. کله چه نزدې شو نو رسول الله ﷺ د حارث بن صمه نه نیزه واخستله او په هغه ئې حمله اوکړه. هرکله چه ئې د رسول الله ﷺ لاس کښې نیزه اولیده نو په رپیدو شو.مونږ په هغه وخت کښې اووئیل چه د ده خیر نشته.رسول الله ﷺ د هغه په مرئی وار اوکړو او هغه د آس نه پرمخ راپریوتلو.

د ابن بن خلف د مرداریدو ځائې:- د ابن عمر ﷺ بیان دې چه بطن رابغ کښې دې کافر ته مرګ راغلو. یو شپه څه دې ځائې باندې تیریدم نوما یو ځائې کښې اور اوکتلو چه شغلې ختلې او اومې کتل چه یوسړې په زنځیرونو کښې تړلې شوې اور ته ئې راکاږی.اوهغه تنده تنده کوی.او بل سړې وائی چه ده ته اوبه ورکړنی دې پیغمبر ﷺ وهلې دې. دا ابی بن حلف دې.

دالله دغضب دوه مستحق کسان:- بخاری او مسلم کښې روایت دې چه رسول الله ﷺ خپل هغه مخامخ غابښونو طرفته اشاره اوکړه او وې فرمائیل چه په هغه خلقو دې دالله ﷻ سخت عذاب دې چې خپل نبی سره ئې دا شان سلوك اوکړل. او په هغوئ دې هم دالله تعالی غضب وی چه څوک چې د الله د رسول ﷺ د لاس نه قتل شی (٣).

د رسول الله ﷺ غابښونه چا شهیدان کړی وو؟:- او یو روایت کښې دا الفاظ هم دی چه کومو خلقو د رسول الله ﷺ مخ مبارك زخمی کړې وو(٤)عتبه بن ابی وقاص رسول الله ﷺ زخمی کړې وو ،اودمخامخ څلورواړه غابښونه مبارك ئې شهیدان کړی وو. په مخ مبارك ئې زخمونه راغلی وو او په شونډو مبارکو ئې هم .

---

[١]) صحیح مسلم کتاب الجهاد : باب غزوۃاحد: ١٧٨٩)-
[٢]) دلائل النبوة للبیهقی : ٣/٢٥٨،)-
[٣]) صحیح بخاری کتاب المغازی باب ما اصاب النبی ﷺ من الجراح......: ٤٠٧٣، صحیح مسلم: ١٧٩٣)-
[٤]) صحیح بخاری : ٤٠٧٤)-

دسعدبن ابی وقاص ﷺ خواهش:- سعد بن ابی وقاص ﷺ فرمائي چه څومره ماته د دې سړي د قتل كولوحرص وو دومره د بل چا د قتل كولو نه وو. دا سړي ډير زيات بداخلاقه وو. او ټول قوم د ده دښمنان وو.او د ده بدئی كښې د رسول الله ﷺ دا فرمان كافي دې چه څوك نبی زخمی كړی نو په هغه د الله ﷻ غضب وی.(١)

د رسول الله ﷺ خيرې:- عبدالرزاق كښې دی چه رسول الله ﷺ د ده دپاره بددعا كړې وه چه اے الله ﷻ دې كال كښې دې هلاك كړي او د ده مرګ دې په كفر كښې وی.نو هم دغه شان اوشو اودا بدبخت كافرشو او جهنم ته اورسيدو. (٢)

رسول الله ﷺ د الله په حفاظت كښې :- ديو مهاجر بيان دې چه د څلورو واړو طرفونو نه غشی راوريدل. خو د الله ﷻ قدرت سره به دا ټول بې ځايه تلل. ابی بن خلف په هغه ورځ قسم كړې وو چه ماته نن محمد ﷺ اوښائي .نن به نې څه قتلوم. كه هغوئ بچ شو نو بيا خما خير نشته. اوس هغه رسول الله ﷺ طرفته روان شو او بالكل رسول الله ﷺ ته نزدې شو او هغه وخت كښې رسول الله ﷺ سره هيڅوك نه وو. ليكن الله ﷻ د ده په سترګو پرده واچوله او ده ته رسول الله ﷺ نه ښكاريدو. هركله چه هغه واپس شو نو صفوان ده ته پيغور اوكړو . ده اوونيل په الله قسم ما دې نه وو ليدلې والله هغه د الله په حفاظت كښې دې مونږ ته په لاس نه راځي. واورئې مونږ څلورو كسانو د هغه دقتل كولو اراده كړې وه اوخپلو كښې مو وعده كړې وه . مونږ ډير اوغوښتل خو كاميابی نشو .(٣)

د امام واقدی رائې:- واقدی وائی چه ثابت شوې خبره دا ده چه د رسول الله ﷺ تندې زخمی كولوالا ابن قمه وو اودرسول الله ﷺ شونډو مباركو اوغاښونو مباركو ته تكليف رسولو والا عتبه بن ابی وقاص وو.

دابوطلحه ﷺ بهادری:- ام المومنين عائشه صديقه ﷺ بيان فرمائي چه كله به خما پلار ابوبكرصديق ﷺ د احد ذكركولو.نو ښكاره به به نې بيانول چه د هغې ورځې ټول فضيلت طلحه ﷺ دپاره دې ، هركله چه څه واپس شوم نو اومې كتل چه يو سړې د رسول الله ﷺ حمايت كښې داسې جنګ كوی نو مااوونيل چه الله ﷻ دې اوكړی دا ابوطلحه وی. چه نزدې شوم او اومې كتل نوهغه ابوطلحه وو ، ما اوونيل چه ﴿ اَلْحَمْدُلِلّٰهِ﴾ چه خما د قوم يو سړې دې . خما اود مشركانو په مينځ كښې يو سړې دې چه دمشركانو مينځ كښې ولاړ وو. او د دوی ډيروزياتو حملو مشركان پست كړی وو. چه غورسره مې اوكتل نوهغه ابوعبيده بن جراح ﷺ وو. او بيا چه كله ما په غور رسول الله ﷺ ته اوكتل نو د رسول الله ﷺ غاښونه مبارك شهيدان شوی وو. او مخ مبارك نې زخمي وو. او په تندی مبارك ئې د زرې دوه كړئی ننوتې وې. څه رسول الله ﷺ طرفته ورتلم خو رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه د ابوطلحه ﷺ خبر واخله .

د ابوعبيده ﷺ د نبی ﷺ سره عشق:- ما غوښتل چه د رسول الله ﷺ د تندی مبارك نه هغه دواړه كړئی راوباسم خوابوعبيده ﷺ ماته قسم راكړو اوخپله نزدې راغلو او دا ئې محسوس كړل چه په لاسونوئې راوباسی نورسول الله ﷺ ته ډير تكليف وی نو غاښونو سره ئې يو كړئی اونيوله او راويوستله . خودې كښې د هغوئ غاښ هم مات شو. ما غوښتل چه دويمه هم څه راوباسم .خو ابوعبيده ﷺ بيا قسم راكړونو څه روستوشوم. بيا هغوئ دويمه كړئی هم راوويستله.دې ځل هم د هغه غاښونه مات شو. مونږ د هغه خبر واخستو.

د رسول الله ﷺ د زخم وينه څكل:- د رسول الله ﷺ د زخم وينه ابوسعيد خدری ﷺ اوڅكله چه وينه كمه شی،بيا دوی ته اوونيلې شو چه خوله كښې اوبه واچوه. ليكن هغوئ اوونيل چه په الله ﷻ قسم څه به

---

(١) دلائل النبوة للبيهقی : ٢٦٥/٣)-
(٢) مصنف عبدالرزاق : ٩٦٤٩، دلائل النبوة للبيهقی : ٢٦٥/٣)-
(٣) اخرجه الواقدی فی مغازيه : ٢٣٨/١)-

خوله کښې اوبه وانچوم. بیا میدان جنګ ته لاړو. رسول الله ﷺ اوفرمائیل که څوک جنتي سړې کتل غواړي نو ده ته دې اوګوري ، نو هم دې میدان کښې دوی شهید شو.(¹)

د نبی کریم ﷺ په زخم ایره پورې کول:- صحیح بخاری شریف کښې دی چه د رسول الله ﷺ مخ مبارک . مخامخ غاښونه.او سر مات شو فاطمې ﷞ به د رسول الله ﷺ وینه وینځله اوعلی ﷺ به ډهال کښې اوبه راوړې او د رسول الله ﷺ په زخم به ئې اچولې .هرکله چې دوی ته معلومه شوه. چه وینه نه اودریږي نو فاطمې ﷞ بورئې اوسیزله. اودهغې ایره ئې درسول الله ﷺ په زخم مبارك کیخوده. اودې سره وینه بنده شوه. (²)

د غمونو نه څه مراد دي؟ . بیا فرمائي چه تاسوته غم دپاسه غم اورسیدو.د بغم " ب" په معنی د علی ده لکه ﴿فِيْ جُذُوْعِ النَّخْلِ﴾ کښې ،،فيْ،، په معنی د (عَلٰی) ده.① یو غم خو شکست او دا مشهورېدل چه الله دې نه کړې رسول الله ﷺ باندې تکلیف دې . دویم غم د مشرکانو غالب راتلل او رسول الله ﷺ به فرمائیل چه د دوی سره دا بلندي لائق نه وه. ②دغه شان دا هم دی چه یو غم خود غنیمت دلاس نه تلل او دویم د هزیمت کیدو(³).

عبدالرحمان فرمائي چه داشان یو غم د خپلو رونړو او دویم غم د نبی ﷺ ددې منحوس خبر. بیا فرمائي چه کوم غنیمت او فتح ستاسونه فوت شوه او زخمونه او شهادت ملاؤ شو په هغې باندې غم. الله ﷻ سبحانه وتعالی چه ډیر بلندئي او جلال والا دې ، هغه ستاسو اعمالونه خبر دار دې .

ثُمَّ اَنْزَلَ	عَلَيْكُمْ	مِّنْۢ بَعْدِ الْغَمِّ	اَمَنَةً	نُّعَاسًا	يَّغْشٰى	
بیائي نازل کړو	په تاسو باندې	روستو	دغه غم نه	اطمینان (بې غمي)	پر کالي دخوب	چه راغله
بیا ئې ددې لوني غم نه پس ستاسو په زړونو کښې اطمینان پیدا کړو	چې یو ډلې ته خوب ورغلې وو					
طَآئِفَةً	مِّنْكُمْ ۙ	وَطَآئِفَةٌ	قَدْ اَهَمَّتْهُمْ	اَنْفُسُهُمْ		
په یوه ډله باندې	ستاسو نه	او بله ډله وه	چه په فکر کښې اچولي وو هغوئ لره	نفسونو دهغوئ		
او بله ډله پاتې شوه	.... نو هغوئ سره د خپل خان غم وو					
يَظُنُّوْنَ	بِاللّٰهِ	غَيْرَ الْحَقِّ	ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ ؕ	يَقُوْلُوْنَ	هَلْ لَّنَا	
چه گمانونه ئې کول	په الله باندې	ناحقه	گمان دجاهلیت	هغوئ وائي (اوس)	چه آیا شته مونږ لره	
چې په الله پاک باندې ئې په ناحقه جاهلانه گمان کولو	.... دغه خلق اوس وائي چې					
مِنَ الْاَمْرِ	مِنْ شَيْءٍ ؕ	قُلْ	اِنَّ الْاَمْرَ كُلَّهٗ	لِلّٰهِ ؕ		
د (دچلولو) ددې کار نه	څه حصه	ورته اووایه	بیشکه اختیار ددې کار ټول	الله تعالی لره دی		
چې په دې کار کښې زمونږ څه اختیار وو	ته ورته اووایه چې ټول کارونه دالله پاک په اختیار کښې دي					
يُخْفُوْنَ	فِيْٓ اَنْفُسِهِمْ	مَّا	لَا يُبْدُوْنَ	لَكَ ؕ	يَقُوْلُوْنَ	لَوْ كَانَ
پټوي دا خلق	په نفسونو خپلو کښې	هغه چه	نه ئې ظاهروي	تاته	دوی وائي	که چرې وې
اصل کښې دوئ خپلو زړونو کښې داسې خبرې پټې کړې دي	چې هغه ستاسو په مخکښې نه ښکاره کوي	دوئ خپل مینځ				

¹) مسند الطيالسي : ١/٣، ح/٦)-
²) صحيح بخارى كتاب المغازى باب ما اصاب النبى ﷺ من الجراح يوم احد: ٤٠٧٥، صحيح مسلم: ١٧٩٠، ابن ماجة: ٢٤٦٤)-
³) تفسيرابن جرير : ٤/٦٧)-

لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَّا قُتِلْنَا هٰهُنَا ط

مونږ لره | د دې کار (د مشرئي) نه | څه اختيار | نه به وو وژلي شوي مونږ | دلته په (احد کښې)

کښې وائي که چرې څه لږ ډير اختيار زمونږ په لاس کښې وې | نو مونږ به دلته نه وو قتل شوي

قُلْ لَّوْ كُنْتُمْ فِيْ بُيُوْتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِيْنَ كُتِبَ

ورته اووايه | که وئ تاسو | په کورونو خپلو کښې | خامخا به راوتلي وې | هغه کسان | چه ليکلې شوې وو

ورته اووايه | که چرې تاسو په خپلو کورونو کښې هم ناست وئ | نو د چا په قسمت کښې

عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلٰى مَضَاجِعِهِمْ ج وَلِيَبْتَلِيَ اللّٰهُ

| په هغوئ باندې | وژل (مرګ) | طرف د ځايونو د مرګ خپل ته | او (دا کار اوشو) د پاره د دې چه ازمائي | الله

چې مرګ ليکلې شوې وو | نو هغوئ به د خپل د مرګ ځايونو ته راوتي وو | او دا معامله ځکه اوشوه چې الله

مَا فِيْ صُدُوْرِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ مَا فِيْ قُلُوْبِكُمْ ط

هغه څه | چه په سينو ستاسو کښې دي | او د پاره د دې چه جدا کړي | هغه خيرې | چه په زړونو ستاسو کښې دي

ستاسو د سينو پټ رازونه آزمائي | .... او ستاسو زړونو نه دروغو نه صفا کړي

وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ بِذَاتِ الصُّدُوْرِ ۞ إِنَّ الَّذِيْنَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ

| او الله تعالىٰ ښه پوهه دې | په حال د سينو | بيشکه هغه کسان | چه واپس اوګرزيدل | ستاسو نه |

او الله پاک ته د زړونو حال ښه معلوم دې | .... په تاسو کښې چې خوک د

يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعٰنِ لا إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ

په هغه ورځ | چه مخامخ شوې | دواړه ډلې | بيشکه (دهغې وجه داوه) | چه خويولي ئې وو هغوئ لره

د جنګ په ورځ تختيدلي وو | .... نو هغوئ په اصل د خپلو خينو عملونو په وجه

الشَّيْطٰنُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوْا ج وَلَقَدْ عَفَا اللّٰهُ عَنْهُمْ ط إِنَّ اللّٰهَ

شيطان | په سبب د خينو | هغه ګناهونو | چه کړي وو هغوئ | او معاف کړل الله تعالىٰ | هغوئ | بيشکه الله

شيطان دهوکه کړي وو | .... او الله پاک هغوئ معاف کړل | .... او بيشکه الله پاک

غَفُوْرٌ حَلِيْمٌ ۞ ع

ابښونکي دې | صبرناک دې |

ښښونکي صبرناک دې |

قوله تعالىٰ: ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِّنْ بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً نُّعَاسًا يَغْشٰى طَآئِفَةً مِّنْكُمْ

د پرکالئ تفسير:- الله ﷻ په خپلو بندګانو چه احسان کړې وو د غم او مصيبت په وخت کښې د هغې بيان فرمائي چه هغه پاک ذات په دوی باندې پرکالي راوسته، وسله ئې لاس کښې وه، دشمن ئې مخکښې دې، ليکن زړه کښې ئې دومره تسکين دې چه سترګې ئې د پرکالئ نه نه غريږی اودا د امن نشان دې لکه سورة انفال کښې د بدر واقعه کښې دی چه ﴿إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ أَمَنَةً﴾ يعنی دالله ﷻ طرفنه امن د پرکالئ په صورت کښې نازل شو.

د پرکالئ دوه قسمونه - عبدالله بن مسعود ﷺ فرمائي چه دجنګ په وخت کښې پرکالی دالله ﷻ د طرف نه ده. او په مونځ کښې پرکالي راتلل د شيطان حرکت دي.

داحد په ورځ په مؤمنانو پرکالي:-ابوطلحه ﷺ بيان فرمائي چه د احد په ورځ ما ته دومره زيات خوب راغلو چه باربار خما دلاس نه توره غوزار شوه. دوی فرمائي چه کله ما سرپورته کړو او اومې کتل نود هر سړي داحالت وو(١)خوبو دله داسي وه چه د هغوئ په زړونو کښې نفاق وو،دوی د شرم په وجه ويره کښې وو.اود هغوئ غلط خيالات او بدګمانئ د حد نه تيرې شوې وې. (٢)

قوله تعالى:: وَطَآئِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ

د مؤمنانود منافقانو د زړونو حالات:- نواهل ايمان ،اهل يقين،اهل ثبات ، اهل توکل او اهل صدق خو يقين کولو چه الله ﷻ به دخپل رسول ضرور مدد کوی.او د دوی چه څه مراد دې نو هغه به ضرور پوره کوی. خو دمنافقان او بې يقينه خلقو او کمزوری ايمان والو داحالت وو چه دوی په عذاب کښې وو او افسوسونه ئې کول . اود دوی په زړونو کښې رنګ په رنګ وسوسې اوڅتيدې. دهغوی پوره يقين راغلي وو.چه اوس مړه شو او اوس مړه شو. هغوی ته معلومه شوه چه رسول او مومن نه پاتي کيږي بلکه اوس ذ بچ کيدو هيڅ صورت نشته. فی الواقع د منافقانو داحال وو چه لږ شان ئې هم شکست اوليدو او د نااميدئی وريخې ئې اوکتلې.د دوی برخلاف ايماندارو د الله نه نيک او ښه ګمان کولو.

په مؤمنانو پرکالی راتلل:-د دوی د زړونو خيالات دا وو کـه څمونږ لږ شان هم وس وې نو مرګ نه به بچ شوې وې.او پټ په پټه به ئې دا وئيل.زبير ﷺ بيان فرمائي چه په دومره سخت وخت کښې مونږ ته دومره زيات خوب راغلو چه څمونږ زنې سينو سره اولګيدې.

ما په دې حالت کښې د معتب بن قشير دا الفاظ واوريدل که څمونږ لږ هم اختيار وې نو مونږ به دلته نه قتل کيدې(٣)الله ﷻ دوی ته فرمائي چه په تقديرونوکښې وخت نه بدليږی اګر چه تاسوپه کورونو کښې يئ: خو بيا هم چه د چا مرګ دلته ليکلي شوې وو نوهغوئ د کورونو نه راوتلي وو. اودلته دې ميدان ته راغلي وو.او د الله ﷻ چه څه ليکلی وو هغه به پوره نازل شوې وې . دا وخت په دې وجه وو چه الله ﷻ ستاسو د زړونو رازونه او ستاسو ارادې ظاهرې کړی. دې آزمينبت سره نيک او بد کښې فرق اوشو.الله ﷻ ستاسو د ارادو او زړونو نه پوره واقف دې هغه پاک ذات په دې معمولی شان واقعې سره منافقان ښکاره کړل.

قوله تعالى:: إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا

فرمائي چه په دوی باندې دا ګناه شيطان اوکړه. او اصل دا د دوی د عملونو نتيجه وه نه به دوی د رسول ﷺ نافرمانی کوله اونه به د دوی حوصلې کمزورې کيدې.دوی ته الله ﷻ معذوره وائي. او هغه ورته معافی اوکړه.او د دوی دا خطائي معاف کړه. د الله ﷻ کار تجويز کول،بخښل،معاف کول ، حلم اوبردباری کول او تحمل او عفوکول دی .ددې نه معلومه شوه چه د عثمان ﷺ وغيره خطا الله ﷻ معاف کړه.

په عثمان ﷺ اعتراضونه اود هغې جوابونه:- مسنداحمد کښې دی چه وليد بن عقبه ﷺ يو ځل عبدالرحمان بن عوف ﷺ ته اووئيل چه تهد امير المومنين عثمان بن عفان ﷺ نه دومره ولې خفه ئې ؟ هغوئ اووئيل چه دوی ته اووايه چه څه د احد په ورځ نه وم تختيدلي اونه دبدر په غزوه کښې غير حاضر نه اوم

---

١) صحيح بخاری کتاب المغازی باب (ثم انزل عليكم من بعد الغم ....) : ٤٠٦٨، تعليقا، خو ۴۵۲۲ کښې موصولاهم موجود دی اومزيد اوګورئی : احمد: ٢٩/۴، ترمذی ٣٠٠٧، وسنده صحيح السنن الكبرى للنسائی ١١١٩٨-

٢) ترمذی کتاب تفسير القران باب من سورة آل عمران : ٣٠٠٨،بدون ذکر الاية : صحيح دون قوله : والطائفة الاخرى : ....واخذه للحق وهو مدرج)-

٣) ابن ابي حاتم : ٦٢٠/٢، الطبری : ٨٠٩٣، وابن اسحاق دا سند حسن دې)-

او نه مې د عمر سنت پرينبودى دى . وليد ﷺ لاړ او عثمان ﷺ ته ئې دا واقعه بيان كړه نو هغوئ د دې جواب كښې اوفرمائيل چه قران پاك فرمائي چه ﴿وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ﴾ يعني د احد ورځې خطا الله ﷻ معاف كړې ده. بيا چه كومه ګناه الله ﷻ معاف كړه نو په هغې شرم ولې دې ؟ دبدر په ورځ خه د رسول الله ﷺ دلور او خپلې بى بى په بيمارنى كښې مصروف اوم ترديې چه هغه هم په دغه بيمارنى كښې وفات شوه. اوماته رسول الله ﷺ مال غنيمت كښې پوره پوره حصه راكړه. او ظاهر دى چه حصه به هغوئ ته ملاويده چه كوم موجود وو نو حكمي لحاظ سره خما موجودګى ثابت شوه. پاتې شود عمر ﷺ سنت نو د هغې ما كښې طاقت نه وو. نه عبدالرحمان كښې . لاړشه او هغوئ ته دا جواب وركړه (١)

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ

اے هغه كسانو | چه ايمان مو راوړې دې | مه كيږئ تاسو | ايشان دهغه خلقو

اے د ايمان خاوندانو! تاسو دهغه خلقو په شان خبرې مه كوئ

كَفَرُوا وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ

چه كافران شوى دى | او وې وئيل | رونړو خپلوته | كله چه | اووتل (په سفر) | په زمكه كښې |

چې كوم كافر دى | چې كله دهغوئ خپل خپلوان په سفر لاړ شي يا چرته غزا ته لاړ شي (او شهيدان شي)

أَوْ كَانُوا غُزًّى لَّوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَا مَاتُوا وَمَا قُتِلُوا

ياوو غزاكونكى | كه وې هغوئ | زمونړ سره | نه به مړه شوى وو | او نه به وو وژلې شوى |

نو هغوئ ته وائي | كه دوئ مونړ سره د لته پاتې شوې وې نو نه به مړه شوى وو | او نه به قتل شوى وو

لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَٰلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ ۗ وَاللَّهُ

دپاره ددې چه او ګرځوى الله تعالى | دغه خبره | يو افسوس | په زړونو دهغوئ كښې | او الله |

داسې خبرې الله پاك دهغوئ په زړونو كښې دحسرت پيدا كولو په سبب ګرځوى | او اصل كښې الله پاك

يُحْيِي وَيُمِيتُ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ۝

ژوندى كول كوى | او مړه كول كوى | او الله تعالى | د هغه كارونو | چه تاسو ئې كونې | ليدونكې دې |

ژوندى كول او مړه كول كوى | .... او الله پاك ستاسو كارونه وينى ګورى ....

وَلَئِنْ قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ

او كه چرې او وژلې شوئ تاسو | په لار د الله تعالى كښې | يا | مړه شوئ | نو كوم بخشش |

او كه تاسو د الله په لار كښې شهيد كړې شوئ | يا په خپل مرګ مړه شئ | نو مغفرت

مِنَ اللَّهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ۝

چه دى د طرفه د الله نه | او كوم رحمت چه دى | هغه بهتر دى | د هغه څيزونو نه | چه دا خلق ئې جمع كوى |

او رحمت د الله پاك طرفنه دى | او دا د هغه ټولو مالونو نه بهتر دې چې كوم دا خلق راجمع كوى

وَلَئِنْ مُتُّمْ أَوْ قُتِلْتُمْ لَإِلَى اللَّهِ تُحْشَرُونَ ۝ فَبِمَا رَحْمَةٍ

او كه چرې | تاسو مړه شئ | يا او وژلې شئ | نو خامخا د الله تعالى ته | راغونډيږئ | نو په سبب د رحمت سره

او كه تاسو مړه شوئ يا او وژلې شوئ نو په هر حال الله ته به را جمع كيږئ | (اے پيغمبره) دا مهربانى ده

(١) احمد: ٦٨/١، وسنده حسن ، مجمع الزوائد: ٢٢٦/٧، طبران : ١٣٥ ، مختصرا)—

مِّنَ اللّٰهِ لِنۡتَ لَهُمۡ ۚ وَلَوۡ كُنۡتَ فَظًّا غَلِيۡظَ الۡقَلۡبِ

دطرفه دالله نه|نرم شوې ته دوی ته (انې زما محبوبه ﷺ)|اوکه چرې وې ته| تندخویه |اود سخت زړه والا

دالله پاک چې ته دې خلقو سره ډیرزیات نرم ئې | اوکه چرې ته تندخواوسخت زړه وې

لَانۡفَضُّوۡا مِنۡ حَوۡلِكَ ۖ فَاعۡفُ عَنۡهُمۡ

نوخامخا به خوارهٔ شوی ووډوی | ستاسودخوانه |نومعاف کړه خطاګانې ددوی|

نوټول خلق به ستا نه خواره واره شوی وې | نوددوئ کوتاهیانې معاف کوه

وَاسۡتَغۡفِرۡ لَهُمۡ وَشَاوِرۡهُمۡ فِى الۡاَمۡرِ ۚ فَاِذَا

اوبښنه غواړه دپارهٔ د دوی| اومشوره کوه ددوی سره |په کار ددین کښې| نوکله چه |

اوددوئ دپاره دبخښنې دعا کوه | اوپه (اهمو) کارونو کښې دوئ سره مشوره کوه | نوهرکله

عَزَمۡتَ فَتَوَكَّلۡ عَلَى اللّٰهِ ؕ . اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ

کله اراده اوکړ دتا| نوبیا بهروسه کوه |په الله تعالی باندې| بیشکه الله | خوښوی |

چې اراده دې پخه شی | نوبیا په الله پاک بهروسه کوه| اوالله هغه خلق خوښوی چې کوم

الۡمُتَوَكِّلِيۡنَ ﴿۱۵۹﴾

بهروسه کونکی خلق (په الله تعالی باندې)|

په هغه بهروسه کوی|

قوله تعالي: يٰۤاَيُّهَا الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا لَا تَكُوۡنُوۡا كَالَّذِيۡنَ كَفَرُوۡا

مؤمنان دفاسدو عقیدو ساتلو نه منع کول: الله ﷻ مومنان منع کوې چه دکافروپشان فاسدې عقیدې نه ساتی دې کافرو ګنړل چه کوم خلق په سفر او جنګ کښې مړه شوکه چرې دوی سفر یا جنګ نه کولې نو دوی به نه مړه کیدل.

قوله تعالي: لِيَجۡعَلَ اللّٰهُ ذٰلِكَ حَسۡرَةً فِىۡ قُلُوۡبِهِمۡ ؕ وَاللّٰهُ يُحۡىٖ وَيُمِيۡتُ ؕ

د منافقانو د باطلې عقیدې تردید. بیا فرمائی چه دا باطل خیال هم د دوی حسرت او افسوس زیاتولو والا دې. اصل کښې مرګ او ژوند دالله ﷻ په لاس کښې دې، د هغه خوښې سره ژوند ملاویږی. د هغې ارادې سره ټول کارونه جاری کیږی او دا هر څه د هغه په قبضه کښې دی. د هغه پاک ذات قضا او قدرت نه روستوکیږی. د هغه لوئې ذات دعلم او نظر نه هیڅ یو څیز پټ نه دې. د ټول مخلوق د هر یو کار هغه ته علم دې.

قوله تعالی: وَلَئِنۡ قُتِلۡتُمۡ فِىۡ سَبِيۡلِ اللّٰهِ اَوۡ مُتُّمۡ لَمَغۡفِرَةٌ مِّنَ اللّٰهِ وَرَحۡمَةٌ خَيۡرٌ مِّمَّا يَجۡمَعُوۡنَ ۝

شهادت د الله د مغفرت او رحمت سبب دې: دویم آیت کښې فرمائی چه دالله ﷻ لار کښې قتل کیدل یا مړه کیدل د الله ﷻ دمغفرت اورحمت ذریعه ده. او دا ددنیا او مافیها نه بهتردی. ځکه چه دا فانی ژوند دې او هغه ژوندباقی دې او ابدی دې.

قوله تعالی: وَلَئِنۡ مُّتُّمۡ اَوۡ قُتِلۡتُمۡ لَاِلَى اللّٰهِ تُحۡشَرُوۡنَ ۝

په صورت کښې الله تعالی ته پش کیدل: بیا ارشاد فرمائی که تاسو په هره طریقه قتل شئ نوستاسو واپسی به الله ﷻ طرفته وی بیا به تاسو دالله سره دخپلو عملونو بدله بیامومنی که بده وی اوکه ښه وی.

قوله تعالی:: فَبِمَا رَحۡمَةٍ مِّنَ اللهِ لِنتَ لَهُمۡ

د نبي په امت باندې مهرباني :- الله ﷻ په خپل نبي ﷺ او مسلمانانو باندې احسان کوي چه د نبي منونکو او د دوی د نافرمانۍ نه خان ساتونکو دپاره الله ﷻ د نبي ﷺ زړه نرم کړې دې .که د الله ﷻ رحمت نه وې نو دومره نرمي او آساني به نه وه.

د عربۍ قاعده:- قتاده ﷺ فرمائي چه (ما) صله ده اوعرب دا معرفه سره یوځاې کوي. لکه (فَبِمَا نَقۡضِهِمۡ) الخ کښې اونکره سره ئې هم یو ځاې کوي. لکه (عَمَّا قَلِيلٍ) کښې،دا شان دلته هم دي.یعنی د الله ﷻ رحمت سره نو د دوی زړونه نرم شوي دي .

د نبي کريم ﷺ صفات:- حسن بصري ﷫ فرمائي چه دا د رسول الله ﷺ اخلاق دي چه په دې باندې د رسول الله ﷺ بعثت اوشو.دا آيت هم د هغه آيت په شان دې لکه (لَقَدۡ جَآءَكُمۡ) يعنی تاسو ته هم ستاسو د جنس نه يو رسول راغلو چه په ده باندې ستاسو مشقت ګران دې ستاسو باندې راوړو باندې ډير حرص کونکې دې په مومنانو باندې شفقت کونکې دې اورحم کونکې دې . مسند احمد کښې دي چه رسول الله ﷺ د ابوامامه باهلي ﷺ لاس اونيولو او وې فرمائيل چه انې ابوامامه ! بعضې مومنان هغه دي چه د هغوئ دپاره خما زړه پريشانه شي. (¹)

د فظا معنی: ﴿ فظاً ﴾ نه مراد دلته سخت کلام دې . خکه چه دې نه پس د﴿غَلِيظَ الۡقَلۡبِ﴾ الفاظ دي.یعنی سخت زړه

د ايت مفهوم:- فرمان دې چه انې نبي ﷺ ! که ته سخت کلامه او د سخت زړه خاوند وې.نو دا خلق به ستاسونه منتشر شوي وو. او تاسو به ئې پرينبودي وې .خو الله ﷻ دوی ستاسو عاشقان جوړ کړل او د دوی زړونه ستاسو لاس کښې دي . د دې وجې تاسو هم دوی سره محبت اونرمي کوئي.

د نبي کريم ﷺ صفتونه په اسماني کتابونو کښې- عبدالله بن عمرو ﷺ فرمائي چه ما د رسول الله ﷺ صفتونه په مخکښې کتابونو کښې هم کتلی دي چه رسول الله ﷺ سخت کلام او سخت زړه والا او د بدئی بدله بدئ سره ورکولو والا نه دې بلکه معاف کولو والا دې (²).

مخلوق سره د نيکئ حکم:- دترمذي يو حديث مبارك کښې دي رسول الله ﷺ فرمائي چه ما ته خلقو سره دنيکئ کولو او خيرخواهئ کولو دا شان حکم شوې دې لکه خنګه چه څه د فرضو پابند يم. (³)

قوله تعالی:: وَشَاوِرۡهُمۡ فِي الۡأَمۡرِ

د مشورې حکم :- دې آيت کښې دا هم فرمان دې چه ته دوی ته معافي کوه. ددوی دپاره استغفار کوه. او کارونوکښې دوی سره مشوره کوه.

د نبي کريم ﷺ صحابه کرامو سره مشورې- ددې وجې د رسول الله ﷺ عادت مبارك وو چه د خلقو د خوشحالئ دپاره به ئې هغوی سره مشوره کوله.

① لکه خنګه چه ئې د بدر په ورځ قافلې طرفته د وراندې تلو باره کښې مشوره کړې وه اوصحابه کرامو ﷺ اوفرمائيل که تاسودسمندر په غاړه ولاړ يئ او مونږ ته حکم اوکړئ چه دې کښې ورټوپ کړئ نو بيا به هم مونږ انکار نه کوو. (⁴)اوتاسو مونږ برك الغماد ته بوتلل غواړئ نو بيا به ﷺ مونږ تاسوسره يو. مونږ د موسى ﷺ د ملګرو په شان نه يو چه موسى ﷺ ته ئې وئيلي وو چه ته اوستا رب

¹) احمد: ٢٦٧/٥، وسنده حسن طبراني : ٧٤٩٩)-
²) صحيح بخاري كتاب البيوع باب كراهية السخب في السوق: ٢١٢٥)-
³) الكامل لابن عدى : ٤٤٧/٢،)-
⁴) صحيح بخاري كتاب المغازى باب قول الله (اذ تستغيثون ربكم ......) : ٣٩٥٢)-

دې جنګ کوی مونږ خو دلته ناست یو. مونږ به ستاسو بنی او ګس طرفته صفونه جوړو او د دښمن مقابله به کوو.

② دا شان رسول الله ﷺ ددې خبرې هم مشوره اوکړه چه منزل به چرته وی ؟ اومنذربن عمرو مشوره ورکړه چه هغه خلقو سره د جنګ کولو دپاره وړاندې تلل پکار دی .

③ داشان د احد په موقع هم دوی مشوره اوکړه مدینه کښې پاتې شواو جنګ اوکړو که بهراوځو ؟ د جمهورو رائې داوه چه بهر میدان ته وتل پکار دی او دوی سره مقابله کول پکار دی .نو رسول الله ﷺ هم دا اوکړل.

④ او رسول الله ﷺ د جنګ احزاب په موقع باندې هم خپلو صحابه کرام ﷺ سره مشوره اوکړه چه د مدینې د پیداوار دریمه حصه واخلو او مخالفینو سره صلح اوکړو.نو سعدبن عباده ﷺ او سعد بن معاذ ﷺ ددې نه انکار اوکړو او رسول الله ﷺ هم دا مشوره قبوله کړه. او مصالحت ئې ترک کړو.

⑤ داشان د حدیبیه په ورځ رسول الله ﷺ د دې خبرې مشوره واخستله چه د مشرکانو په کورونو حمله اوکړوکه نه ؟نو ابوبکر صدیق ﷺ اوفرمائیل چه مونږ چا سره جنګ کولو دپاره نه یوراغلی بلکه خمونږ اراده د عمرې ده. نو دا هم رسول الله ﷺ منظور کړل .

⑥ دغه شان منافقانو چه کله د رسول الله ﷺ بی بی ام المومنین عائشه ﷺ باندې تهمت اولګولو نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه ائې مسلمانانو ماته مشوره راکړئی چه دې خلقو سره څه اوکړم چه خما کور والابدناموی.په الله قسم خما د علم مطابق خو خما بی بی کښې هیڅ خرابی نشته دې.او چه کوم سړی سره داتړی هغه هم ښه نیك بنده دې. (١)

⑦اورسول الله ﷺ د عائشه ﷺ جدائی دپاره علی ﷺ او اسامه ﷺ سره مشوره اوکړه. غرض دا چه د جنګ په کارونو کښې هم او په نورو کارونوکښې هم رسول الله ﷺ به خپلو صحابه کرامو ﷺ سره مشوره کوله.

د مشورې حکمی حیثیت:- په دې کښې د عالمانو اختلاف دې چه دا د مشورې کولو حکم په طور د وجوب وو اوکه اختیاری وو چه خلق خوشحاله شی . ابن عباس ﷺ فرمائی چه دې آیت کښې ابوبکر صدیق ﷺ اوعمرفارق ﷺ سره د مشورې کولو حکم دې (حاکم) (٢) دا دواړه د رسول الله ﷺ ملګری او وزیران وواود مسلمانانو پلاران دی(کلبی) مسنداحمد کښې دی چه رسول الله ﷺ دې دواړو بزرګانو ته اوفرمائیل که ستاسو امرکښې یو رائې شی نوخه به ستاسو خلاف نه کوم(٣) رسول الله ﷺ نه یوکس تپوس کوی چه د عزم څه معنی ده. نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه کله عقل مندو سره مشوره اوکړې شی او د هغوی په مشوره عمل اوکړی شی (ابن مردویه).

مشوره ورکونکې امین دې:- ابن ماجه کښې د دوی دا فرمان دې چه چا سره مشوره اوکړې شی هغه امین دې.ابوداود ،ترمذی نسائی وغیره کښې هم داروایت دې.امام ترمذی ﷫ دی ته حسن وائی(٤)او یو روایت کښې دی چه کله تاسوځوك خپل رور سره مشوره اوکړی نوهغه ته پکاردی چه د ښه خبرې مشوره ورکړی. (ابن ماجه) .(٥)

قوله تعالی:: فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ۚ

(١) صحیح بخاری کتاب التفسیر باب (ان الذین یحبون ان تشیع الفاحشة ....) : ٤٧٥٧)-

(٢) حاکم : ٣/٧٠)-

(٣) احمد: ٤/٢٢٧)-

(٤) ابن ماجة کتاب الادب باب المستشار المؤتمن : ٣٧٤٥، ابوداود : ٥١٢٨، وهو حسن ترمذی : ٢٨٢٢)-

(٥) ابن ماجة کتاب الادب باب المستشار المؤتمن : ٣٧٤٧)-

بیا فرمائی چه کله تاسو دیو خبرې مشوره اوکړئی نو بیا د دې د کولو پخه اراده کوئی. نو اوس په الله ﷻ باندې بهروسه اوساتئی، الله ﷻ بهروسه کوونکی دوستان ساتی.

إِنْ يَنْصُرْكُمُ اللّٰهُ فَلَا غَالِبَ

اکه مدد اوکړی ستاسو|الله تعالی|انو نشته غالب کیدونکی

| اکه الله پاک ستاسو سره مدد کوی| نو هیڅ طاقت په تاسو غالب کیدې نشي

لَكُمْ ج وَإِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِي يَنْصُرُكُمْ

په تاسو (هیڅوک)|اوکه پریښودې هغه تاسو|انو څوک دې| هغه کس |چه مدد به اوکړي ستاسو|

اوکه الله پاک مو یواځې پریږدی | نو بل داسې څوک کیدې شي چې دهغه نه پس به تاسوسره مدداوکړي

مِّنْ بَعْدِهٖ ط وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ۝ وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ

روستو دهغه نه |اوخاص په الله تعالی دې| توکل اوکړي| مومنان |اونه دې داکار د هیڅ یو نبي|

...... او مؤمنان دې په الله پاک باندې بهروسه اوکړي | اودهیڅ یونبی داکار نه دې

أَنْ يَغُلَّ ط وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ

چه خیانت اوکړي| او څوک چه خیانت اوکړی|انو رابه شي|ادهغه څیز سره| چه خیانت ئې کړې وی|

چې هغه خیانت اوکړي | ...... اوڅوک چې خیانت اوکړي نوهغه څیز به خان سره

يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ج ثُمَّ تُوَفّٰى كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ

په ورځ د قیامت |بیا به پوره ورکړې شي بدله| هر نفس ته |دهغه عمل|چه کړې ئې وی|

دقیامت په ورځ راوړي | بیابه هر سړي ته دخپل عمل پوره پوره بدله ورکولې شي

وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ۝ أَفَمَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللّٰهِ كَمَنْ

او په هغوی به هیڅ ظلم نه کیږي|آیا نوهغه څوک|چه پیروني ئې اوکړه| درضا دالله | کیدیشی پشان دهغه چا

او هغوی سره به هیڅ ظلم نشي کولې | ایا هغه څوک چه همیشه دالله درضادپاره کار کوی دهغه چا

بَاءَ بِسَخَطٍ مِّنَ اللّٰهِ وَمَأْوٰىهُ جَهَنَّمُ ط وَبِئْسَ

چه ګیرشو |په غضب کښې |دطرفه دالله تعالی نه|اوآخری ځائې وی دهغه| دوزخ |او بدځائې دې

پشان کیدې شی | چې دالله پاک په غضب کښې ګیرشوې وی| اوداسې کس ځائې جهنم دې | اوډیر

الْمَصِيرُ ۝ هُمْ دَرَجٰتٌ عِنْدَ اللّٰهِ ط وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِمَا

ادورتلو |دهغوی| لوئې درجې دی | په نزد دالله تعالی|او الله تعالی|الیدونکې دې|ادهغه عملونو|

بدځائې دې د ورتلو| د الله پاک په نیز دخلقو جدا جدا درجې دی| او الله دهغوی کارونه وینی

يَعْمَلُونَ ۝ لَقَدْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ

چه دوی ئې کوی|په حقیقت کښې |احسان کړې دې ا الله|په مومنانوباندې |اکله چه راولیږل (الله)|

ګوری | حقیقت کښې په مؤمنانو باندې الله پاک ډیرلوی احسان کړې دی | چې په دوی کښې ئې

فِيهِمْ	رَسُولًا	مِّنْ أَنفُسِهِمْ	يَتْلُوا	عَلَيْهِمْ	ءَايَٰتِهِ
په هغوئ کښې	ايو پيغمبر	دهغوئ دخپل قوم نه	چه لولی	په هغوئ باندې	آيتونه د الله تعالى
ددوئ (دخپل قوم نه) يو پيغمبر راليږلې دې			چې هغه ورته د الله پاک آيتونه اوري		

وَيُزَكِّيهِمْ	وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَٰبَ	وَالْحِكْمَةَ	وَإِن كَانُوا
او پاکوی هغوئ (دګناهونو نه)	او تعليم ورکوی هغوئ ته د کتاب	او د حکمت (پوهې)	حالانکه وو هغوئ
او د ژوند تيرولو سمه لار ورته ښائي	او دوئ ته د کتاب او حکمت خودنه کوي		او ددې نه

مِن قَبْلُ	لَفِى ضَلَٰلٍ	مُّبِينٍ ۝
د مخکښې نه	خامخا په ګمراهئ	ښکاره کښې
وړاندې خو دا خلق ښکاره ګمراهئ کښې وو		

قوله تعالى:: إِن يَنصُرْكُمُ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ

بيا دويم آيت کښې ارشاد دې چه هم دا شان دی چه مخکښې تير شو چه ﴿وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِندِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ﴾ يعني مدد صرف د الله ﷻ د طرفنه دې .هغه ذات غالب دې او دحکمتونو خاوند دې .

قوله تعالى:: وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ۝

بيا حکم کوی چه مومنانو ته پکاردی بهروسه او توکل صرف په الله ﷻ باندې ساتی.

قوله تعالى:: وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَن يَغُلَّ ۚ وَمَن يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

نبی صادق او امين دې :- بيا فرمائی چه د نبی شان سره نه ښائی چه هغه خيانت اوکړی .

د ايت شان نزول:- ابن عباس ﷺ فرمائی چه د بدر په ورځ يو سور رنګه څادر نه ملاويدو نو خلقو اووئيل چه شايد رسول الله ﷺ اخستې وی .نودې باندې دا آيت نازل شو. (ترمذی) ([1])

دمنافقانو د تهمت لګول:- اويو روايت کښې دی چه منافقانو په څه څيز په رسول الله ﷺ باندې تهمت لګولې وو. نودې باندې دا آيت نازل شو (ومان کان) الخ.نو ثابته شوه چه درسول ﷺ درسولانو سردار دې او هرقسمه خيانت،بې ځايه طرفتدارئی نه پاك اوبری دې.که دمال تقسيم وی او که دامانت اداکول وی.

د خيانت يوبل صورت:- ابن عباس ﷺ نه مروی دی چه نبی غلول نشی کولې چه بعضو لښکروته مال غنيمت ورکړی او بعضو ته حصه ورنکړی .

د ايت دويم تفسير:- ددې آيت دا تفسير هم بيان شوې دې چه نبی د الله ﷻ يو نازل شوې څيز پټ کړی او امت ته ئې اونه رسوی﴿ يغل ﴾ د"ي" پيش سره هم لوستلې شوې ده.نومعنی به داوی چه د نبی ذات داسې نه دې چه کوم خلق دوئ سره دی هغوئ دې خيانت اوکړی

د ايت بل شان نزول:- دقتاده ﷺ او ربيع نه مروی دی چه د بدر په ورځ د رسول الله ﷺ بعضوصحابه کرام ﷺ څه مال غنيمت د تقسيم نه مخکښې اخستې ووا و دې باندې دا آيت نازل شو(ابن جرير).

خائن دپاره سخت عذاب دې :-بيا خائن خلق يروی او د سخت عذاب خبر ورکوی. احاديث مبارکه کښې هم د دې باره کښې سخت وعيد راغلې دې .

ګاونډی سره خيانت:- دمسند احمدحديث کښې دی چه د ټولو نه زيات خيانت کولو والا هغه سړې دې چه دګاونډيانو د پټی زمکه يادهغه دکور په زمکه باندې قبضه اوکړی.که يو ګز زمکه هم قبضه کړی نو د اووه زمکو طوق به ده ته اغوستې شی . ([1])

---

[1]) ابوداود كتاب الحروف : ٣٩٤٧)،-

د حاکم د خیانت ځیزونه:- دمسند یو بل حدیث کښې دی ځوک چه مونږ حاکم جوړ کړو ، که د هغه کور نه وی نو کورجوړولې شی، که ښځه نې نه وی نو ښځه کولې شي، که نوخادم نه وی نو خادم ساتلې شی، که سورلی ورسره نه وی نو سورلی اخستې شی. که ددې نه سوا نورڅه اخلی نوخائن به وی. دا حدیث ابوداود کښې نورو الفاظوسره منقول دې[۱]

دخیانتګر نه د رسول الله ﷺ براءت:- دابن جریر روایت کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائی چه څه به تاسو کښې هغه کس پیژنم چه هغه به چیلۍ اوچته کړې او هغه چیلۍ به چغې وهی ،هغه به د قیامت په ورځ راشی او خما نوم سره به ما بلی. (اې محمد) څه به ورته وایم چه څه ستا دپاره الله ته هیڅ نشم ونیلې ما خوتاته تبلیغ کړې وو. څه هغه کس هم پیژنم چه اوښ به نې اوچت کړې وی او رابه شی . او هغه به وائی چه ائې محمد ﷺ ! ائې محمد ﷺ ! څه به ورته وایم چه د الله ﷺ په مخکښې زه ستا هیڅ مدد نشم کولې. ما خوتبلیغ کړې وو. او څه هغه کس هم پیژنم چه هغه به داسې آس راولی چه آوازونه به کوی ،هغه به ماته آواز کوی چه یامحمد ﷺ ! یامحمد ﷺ ! څه به ورته اووایم چه د الله ﷺ مخکښې څه ستا هیڅ مدد نشم کولې ما درته ونیلی وو ، (٣) دا حدیث صحاح سته کښې نشته . (یعنی دا هغه کسان دی په مال غنیمت کښې نې خیانت کړې وی)

هم دا حدیث په بل سند سره :- مسند احمد کښې دی چه رسول الله ﷺ د ازد قبیلې یو سړې حاکم جوړ کړو او وې لیږلو اوهغه ته به نې ابن اللتبیه ونیل. هرکله چه ده زکوة وصول کړو او واپس راغلو نو ده اوونیل چه دا خو ستاسو دې او دا ماته تحفه ملاؤ شوې ده. رسول الله ﷺ په منبر تشریف فرماشو او وې فرمائیل چه په دې خلقو باندې څه شوی دی چه کله څه دوی یو کار پسې اولیږم او دوی واپس راشی نو وائی چه دا ستاسو دی او دا ماته تحفه کښې ملاؤ شوې دې. دوی دې خپلو کورونوکښې کینی چه بیا ځوك دوی ته تحفې ورکوی که نه ؟ په هغه ذات مې دې قسم وی چه د هغه په قبضه کښې د محمد ﷺ ساه ده ، چه تاسو کښې ځوك د دې نه څه واخلی نو هغه به دا ځیز د قیامت په ورځ خپله غاړه کښې اچولې راوړی. که اوښ وی نو هغه به چغې وهی ، که غوا وی نو هم به چغې وهی ، اوکه چیلۍ وی نو هغه به چغې وهی. بیا رسول الله ﷺ خپل لاسونه دومره اوچت کړل چه د ترخونو سپین والی نې مونږ ته ښکاره شواو درې ځله نې اوفرمائیل چه ائې الله ﷺ آیا ما ستا احکام اورسول ؟ (٤)

د حاکمانو څه استل خیانت دې:- دمسند یو ضعیف حدیث مبارك کښې دی چه داسې تحصلدارانواو حاکمانو ته څه په تحفو کښې ملاؤ شی هغه خیانت دې (٥). دا روایت صرف مسند احمد کښې دې چه ضعیف دې اوداسې معلومیږی چه د مخکښنو طویل احادیثو خلاصه ده .

معاذبن جبل ﷺ ته نصیحت:- ترمذی کښې روایت دې چه معاذ بن جبل ﷺ فرمائی چه څه رسول الله ﷺ یمن ته اولیږلم ، هرکله چه څه روان شوم نو څه نې راوغوښتم ، کله چه څه واپس شوم نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه ما ته صرف د یوې خبرې دپاره راغوښتې . که ته خما د اجازت نه بغیر ځیز اخلی نوهغه به خیانت وی. او هر خائن به دقیامت په ورځ خپل خیانت سره حاضریږی. بس تاته مې هم دا ونیل ، اوس څه لاړشه.(٦)

---

(١) احمد : ٥/٢٤١، صحیح بخاری: ٢٤٥٢، صحیح مسلم: ١٦١٠)-

(٢) احمد : ٤/٢٢٩، ابوداود کتاب الخراج باب ڧ ارزاق ڧ العمال : ٢٩٤٥، وسنده صحیح)-

(٣) الطبری : ٤/١٠٥ ح/٨١٥٧،)-

(٤) احمد : ٥/٤٢٣ ، صحیح کتاب الهبة باب من لم یقبل الهدیة لعلة: ٢٥٩٨، ، صحیح مسلم : ١٨٣٢)-

(٥) احمد: ٥/٤٢٤ ،)-

(٦) ترمذی : کتاب الاحکام باب ماجاء ڧ هدایا الامر : ١٣٣٥،)-

د خیانت شوی څیز سره میدان حشرته راتلل:- مسند احمد کښې دی چه رسول الله ﷺ یو ورځ ادریدو او دخیانت ذکر ئې اوکړو او ددې لویولویو ګناهونو او وبالونونه ئې مونږ ویرولو. بیا رسول الله ﷺ دا ذکر اوفرمائیلو چه د قیامت په ورځ به خلق خناورو سره راشی او رسول الله ﷺ ته به فریاد کوی او رسول الله ﷺ به انکارکوی ، لکه څنګه چې وړاندې بیان شو. په هغې کښې د سروسپینو ذکر دې دا حدیث مسلم او بخاری شریف کښې هم دې (١)

دیو صحابی ﷺ د عامل جوړیدو نه ویریدل:- مسند احمد کښې دی چه رسول الله ﷺ اوفرمائیل اې خلقو څوک مونږ عامل جوړ کړو او بیا هغه څمونږ نه یو د ستنې هومره څیز هم پټ کړی نوهغه خیانت دې . او دې سره به دقیامت په ورځ حاضریږی. دې آوریدو سره یو غنم رنګی انصاری سعدبن عباده ﷺ اودریدو او وې فرمائیل چه یارسول الله څه عامل نه جوړیږم. رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه ولې ؟ هغه اوونیل چه دا تاسو چه اوفرمائیل . رسول الله ﷺ ورته اوفرمائیل چه اوس واوره چه څوک مونږ عامل جوړ کړو یا چاته مونږ څه کار حواله کړو نو هغه ته پکار دی چه لږ ډیر هرڅه راوړی چه کوم ده ته ورکړې شوی وی او واخلی او چه دڅه نه منع شی هغې نه دې منع شی . دا حدیث مسلم او ابوداود کښې هم دې (٢).

دخیانت په وجه عذاب قبر:- ابو رافع ﷺ فرمائی چه رسول الله ﷺ به عام طور د مازیګر مونځ نه پس عبدالاشهل ته تشریف اوړو. او تقریبا تر ماښام پورې به هلته مجلس وو. یو ورځ د ماښام وخت کښې هلته ئې تشریف یوړو ، وخت کم وو ، تیز تیز تلل ، چه بقیع ته اورسیدو نورسول الله ﷺ اوفرمائیل چه تف دې تاته تف دې . ما اوګنړل چه ګنی ماته وائی نو ما خپلې کپړې درست کړې ، او روستو پاتې شوم. رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه څه خبره ده ؟ ما اوونیل چه ستاسو د فرمان په وجه . رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه ماتاته نه وو ونیلی بلکه دا قبر د فلانی سړی دې ، دا سړې ما فلانئ قبیلې ته لیږلې وو. ده ترې یو څادر اخستې وو ،اواوس هغې نه اور جوړ شوې دې او دې پرې سوزی. (مسند احمد) (٣).

دخیانت نه ځان اوساتئ:- عباده بن صامت ﷺ فرمائی چه رسول الله ﷺ به د غنیمت د مال نه د اوښ د شا نه څه وینښته اخستل نو فرمائیل به ئې چه څما هم په دې کښې حق شته دې چه څومره ستاسو په دې کښې دی .خیانت نه ځان ساتئ، د خیانت کونکی رسوانی به د قیامت په ورځ وی .تار ستنې پورې رسوانی او ددې نه حقیر څیز هم .دالله تعالی لار کښې نژدو او لرو سره جهاد کوئی. وطن کښې هم او سفر کښې هم .جهاد د جنت د دروازونه یو دروازه ده ، د جهاد په وجه الله ﷻ مشکلاتو او مصیبتونو نه نجات ورکوی.د الله ﷻ حدونه خپلواو پردو دواړو باندې جاری کوئ. دالله ﷻ باره کښې دې ملامت کونکې په ملامتیا ونیلو سره ستاسو خوله بنده نکړی.(مسند احمد).(٤)

خیانت د قیامت د ورځې رسوائی ده:- ددې حدیث بعضې حصه ابن ماجه کښې هم مروی ده. ابو مسعود انصاری ﷺ فرمائی چه کله څه رسول الله ﷺ عامل جوړ کړم اووې لیږلم .نو وې فرمائیل چه ائې ابو مسعود ﷺ ! لاړشه خو هسې نه چه تا څه د قیامت په ورځ داسې حالت کښې اووینم چه ستا په شا باندې اوښ وی او هغه چغې وهی چه کوم تا خیانت کړې وی .ما اوونیل چه یارسول الله ﷺ بیا خو څه نه ځم. نورسول الله ﷺ اوفرمائیل چه بیا خو تا په زور نه لیږم.(ابوداود).

دقیامت په ورځ د خیانت شوی څیز راوړل:- ابن مردویه کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائی که یو کانړی جهنم ته اوویشتلې شی نو اویاکاله هغه روان وی او ددې بیخ ته نه رسی . د خیانت څیز به هم دعه شان

---

(١) احمد: ٤٢٦/٢، صحیح بخاری کتاب الجهاد باب الغلول : ٣٠٧٣، صحیح مسلم: ١٨٣١)-
(٢) صحیح مسلم کتاب الامارة باب ما غلظ تحریم الغلول : ١٨٣١، احمد: ١٩٢/٤، ابوداود: ٣٥٨١)-
(٣) احمد: ٣٩٢/٦، نسائی کتاب الامامة باب الاسراع الی الصلاة من غیر سعی : ٨٦٣، وهو حسن)-
(٤) ابوداود کتاب الخراج باب فی غلول الصدقة : ٢٩٤٧، وسنده حسن)-

جهنم ته ویشتلې شي بیا به خیانتګر ته ونیلې شي چه لاړه شه دا راوړه. هم دا معنی د الله ﷻ دې دې فرمان چه ﴿وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ ۚ وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾ (١)

په مال غنیمت کښې د خیانت په وجه شهید جهنم ته تلل:- مسند احمد کښې دی چه د خیبر په ورځ صحابه کرام ﷺ راتلل او وې فرمائیل چه فلانې شهید دی. فلانې شهید دې. هرکله چه دیو سړی باره کښې اوونیلې شو نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه بالکل نه ما هغه جهنم کښې لیدلې دې. خکه چه ده د غنیمت د مال یو څادریټ کړې وو. بیارسول الله ﷺ اوفرمائیل چه انې عمر بن خطاب ﷺ! ته لاړشه او خلقو ته اعلان اوکړه چه جنت ته به صرف ایماندار ځي. نو څه لاړم او تولو ته مې دا اعلان اوکړو. دا حدیث مسلم اوترمذی کښې شته دې. امام ترمذی رحمه الله دې ته حسن صحیح ونیلې دی (٢).

د صدقې په څارو کښې دخیانت کولو سزا:- ابن جریر کښې دی چه یو ورځ عمرفاروق ﷺ د عبدالله بن انیس ﷺ سره د صدقاتو ذکر اوکړو او وې فرمائیل چه تاسو د رسول الله ﷺ دا فرمان نه دې آوریدلې چه رسول الله ﷺ صدقاتو کښې د خیانت کوونکوباره کښې اوفرمائیل چه دې کښې څوك اوښ یا چیلې واخلي نو دې به هغه د قیامت په ورځ اوچتوی. عبدالله ﷺ اوفرمائیل چه آو، دا روایت ابن ماجه کښې هم دې (٣).

د صدقې په مال کښې خیانت کول:- ابن جریر کښې د سعدبن عباده ﷺ نه مروی دی چه دې رسول الله ﷺ د صدقو دوصولۍ دپاره لیږلو وو. نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه انې سعده! هسې نه چه ته د قیامت په ورځ چغه وهونکې اوښ راولې. نو سعد ﷺ اوفرمائیل چه نه خو به څه داعهده قبوله کړم اونه ددې احتمال شته دې. نورسول الله ﷺ ددې کار نه هم دې منع کړو. (٤)

دخیانت شوی څیز عذاب:- مسند احمد کښې دی چه مسلمه بن عبدالمالك سره د روم جنګ کښې سالم بن عبدالله هم وو. یوسړی د ده د مال نه څه خیانت مال راوویستو. د لښکر سردار دسالم ﷺ نه دې باره کښې فتوی طلب کړه نو دوی اوفرمائیل چه ما ته خما پلار عبدالله ﷺ اوهغه ته د هغه پلارعمر بن خطاب ﷺ بیان کړې. چه رسول الله ﷺ فرمائیلی دی چې د چا په مال کښې تاسو د غلا سامان اوموموئ نو هغه اوسیزئ. راوی وائی چه خما خیال دا هم دې چه دائې هم اوفرمائیل چه هغه ته سزا ورکړئ. نو هرکله چه دهغه مال بازارکښې راویستلې شو نو په هغې کښې یو قران پاك هم وو.

خیانت شوی څیز سره به څه کولې شي؟:- ① سالم ﷺ نه دې باره کښې بیا تپوس اوشو نو وې فرمائیل چه دا خرڅ کړئ او د دې قیمت صدقه کړئ. دا حدیث ابو داود او ترمذی شریف کښې هم شته دې (٥). امام علی بن مدینی رحمه الله او امام بخاری رحمه الله فرمائی چه دا حدیث منکر دې. امام دارقطنی رحمه الله فرمائی چه صحیح دا ده چه دا دسالم رحمه الله خپله فتوی ده. حضرت امام احمد اود دوی دملګرو هم دا قول دې. حسن رحمه الله هم دا وائی ② علی ﷺ فرمائی چه دده مال دې اوسیزلې شي او دې دې د مملوك د حد نه کم اووهلې شي. اوده ته دې دده حصه ورنکړې شي ③ امام ابوحنیفه رحمه الله، امام بخاری رحمه الله، امام مالك رحمه الله اوامام شافعی رحمه الله اودجمهورو مذهب ددې خلاف دې. دوی وائي چه د ده مال دې اونه سیزلې شي. بلکه د دې په مثل دې ده ته تعزیری سزا ورکړې شي. امام بخاری رحمه الله فرمائی چه رسول الله ﷺ د خائن دجنازې نه انکار کړې وو اودده مال نې نه وو سیزلې. والله اعلم.

---

(١) ابن مردویه)-
(٢) صحیح مسلم کتاب الایمان باب غلظ تحریم الغلول : ١١٤، ترمذی : ١٥٧٤، احمد: ٣٠/١)-
(٣) ابن ما جة کتاب الزکاة باب ماجاء فی عمال الصدقة: ١٨١٠، وهو حسن : احمد: ٤٩٨/٣)-
(٤) الطبری : ٨١٦٢، وسنده صحیح .)-
(٥) احمد: ٢٢/١، کتاب الجهاد باب فی عقوبة المال : ٢٧١٣)-

مسلک حنفي:- دا مسئله راته صریحي معلومه نشوه البته په احکام القران د علامه ظفراحمد عثماني ﷫ کښې دي (لم يذكر للغلول عقوبة في الدنيا فدل على انه لا يحرق رحله حدا) یعنی الله تعالی په مال غنیمت کښې د خیانت کولو په سزا کښې څه دنیاوی سزا نه ده ذکر کړې د دې نه دا معلومیږي چې د مال غنیمت غلا شوي څیز به نشی سوزولې چونکه عثماني ﷫ حنفي دې او دوی د نه سوزولو ذکر کړې دې نو معلومه شوه چه د احنافو په نیز به خیانت شوي څیز نشی سوزولې (احکام القران ۲/۷۳)-

مسند احمد کښې دي چه کله د قران پاك د تغیر حکم اوکړې شونو عبدالله بن مسعود ﷛ اوفرمائیل چه تاسو کښې د چا نه څومره کیدیشی نو هغه دې پټ کړې. ځکه چه څوك څه څیز پټ کړی نو د قیامت په ورځ به هغه څیز راوړی. بیا ئې اوفرمائیل چه ما اویا ځله د رسول الله ﷺ نه زبانی آوریدلی دی . نو آیا څه د رسول الله ﷺ لوستې شوی قرآت نه منکر شم او هغه پریږدم ؟(١)دا امام وکیع ﷫ هم په خپل تفسیر کښې راوړې دې .

په مال غنیمت کښې د خیانت کونکی سره د نبی کریم ﷺ سختی:- ابو داود کښې دی چه د رسول الله ﷺ عادت مبارك وو چه کله به د غنیمت مال راغلو نو رسول الله ﷺ به بلال ﷛ ته حکم کولو او هغه به خلقو ته اعلان کولو چه چا سره څه وی نوهغه راوړنی .نوبیا به رسول الله ﷺ په دې کښې پنځمه حصه ویستله او نور به ئې تقسیم کړو.یو ځل یو سړی دې نه پس د ویښتو یو غنچه راوړه او وې وئیل چه یارسول الله ﷺ دا ځمانه پاتې شوې وه. نو رسول الله ﷺ ورته اووئیل چه تا د بلال اعلان آوریدلې وو چه کوم هغه درې ځله کړې وو. هغه اووئیل چه آو. نو رسول الله ﷺ ورته اوفرمائیل چه په هغه وخت کښې دې ولې راونړو. نو هغه عذر اوکړو ؟ رسول الله ﷺ اوفرمائیل
چه اوس ئې بالکل نه اخلم .هم ته به دا د قیامت په ورځ راوړې.(٢)

قوله تعالى: :أَفَمَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللَّهِ كَمَنْ بَاءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللَّهِ

ایماندار او بې ایمان برابر نه دی :- الله ﷻ فرمائي چه د الله ﷻ په شریعت باندې تګ کونکی او د الله ﷻ رضامندی حاصلونکی،ددې ثوابونو حاصلونکی،اوهغه د عذابونو نه بچ نکی،نودا خلق او کوم خلق چې د هغه دعذاب مستحق شو،اوچه د مرګ نه پس به جهنم کښې خپل ځانې جوړوی.آیا دا دواړه برابرکیدیشی ؟بیا فرمائی چه نیکی او بدی دواړه مختلف درجو کښې دی (٣)، هغه د جنت درجو کښې دې. او دې د جهنم په طبقوکښې دې. لکه بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿وَلِكُلٍّ دَرَجَاتٌ مِمَّا عَمِلُوا﴾ هر یو دپاره د هغه د عمل مطابق درجې دی. بیا فرمائي چه الله ﷻ ددوی عملونه اوکتل او زر ده چه دوی ته به پوره پوره عمل ملاؤ شی. نه به نیکی کمیږی او نه به بدی زیاته شی . بلکه د عمل مطابق به جزا او سزا وی.

قوله تعالى: :لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ

نبی هم د انسانانو جنس نه دې :- بیا فرمائی چه مومنانو باندې د الله ﷻ لوئې احسان دې چه په دوی کښې ئې هم د دوی د جنس نه پیغمبر راولیږلو چه هغه سره خبرې اوکړی اوتپوسونه ترې اوکړی ، او دوی سره سره پاسی او دوی ته ترې فائده اورسی . لکه بل ځائې ارشاد دې چه ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا﴾دلته هم مطلب دا دې چه ستاسو د جنس نه هغه ذات ستاسو جوړې پیدا کړې .او بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحَى إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ﴾ اووایه چه څه ستاسو په شان انسان یم ، ماته وحی کیږی چه ستاسو معبود یو معبود دې او فرمان دې چه ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ﴾ یعنی ستاسو نه مخکښې چه مونږ څومره رسولان لیږلی دی هغوئ ټولو به خوراك کولو او بازارونوکښې به ګرځیدل.

---

(١) احمد:)-
(٢) ابوداود کتاب الجهاد باب فی الغلول اذا کان یسیرا : ۲۷۱۲، وسنده حسن)-
(٣) ابن ابی حاتم : ۲/٦٤٦، الطبری: ۷/۳٦۷)-

اوبل خاني کښي ارشاد دي چه ﴿وَمَآ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُّوحِىٓ إِلَيْهِم مِّنْ أَهْلِ ٱلْقُرَىٰٓ﴾ يعني ستا نه مخکښي مونږ سړو ته وحی کړي وه چه کلو کښي اوسيدل .او ارشاد دي چه ﴿يَٰمَعْشَرَ ٱلْجِنِّ وَٱلْإِنسِ أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ﴾ يعني ائي جناتو او انسانانو !آيا تاسو ته ستاسو نه رسول نه وو راغلي ؟

قوله تعالى:: أَنفُسِهِمْ يَتْلُوا۟ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتِهِۦ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ

الغرض دا پوره احسان دي ، چي مخلوق طرفته هم د هغوی د جنس رسولان ليږلي شوی دی چه مخلوق دوی سره کيني پاسي.او د سوالو د جوابونو په ذريعه دين زده کوی. نوالله ﷻ فرماني چه هغه د الله ﷻ آيتونه يعني قران پاك دوی ته لولي او د نيکو خبرو حکم کوی او دبدو نه ني منع کوی اودوی پاکوی او دوی نه د جاهليت او ناپاکئ اثرات ختموی. او دوی ته سنت ښائی او د دي رسول ﷺ د راتلو نه مخکښي دوی گمراه شوی وو. ظاهری بدئ اوپوره جهالت کښي وو.

أَوَلَمَّآ أَصَٰبَتْكُم
آيا اوهر کله چه | راورسيدو تاسو ته
..............اوپه تاسوځه شوی دی چي کله په تاسوباندي
مُّصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُم مِّثْلَيْهَا قُلْتُمْ أَنَّىٰ هَٰذَا
مصيبت | چه په تحقيق سره| رسولي ووتاسو| دوچند ددي| نواوونيل تاسو| چه دکومي راغي دا (غم)|
مصيبت راشي | حالانکه تاسو دهغي دوچنده نقصان(دښمن)ته رسولي وو| نوتاسوواني چي دادکوم خاني نه راغلو
قُلْ هُوَ مِنْ عِندِ أَنفُسِكُمْ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ
ورته اووايه| دا دطرفه| د نفسونو ستاسونه دي | بيشکه الله تعالى| په هر څيزباندي | قادردي
ورته اووايه چي دا تاسوته هم ستاسو د کړو په وجه راغلي دي| بيشکه الله پاك په هرځه قادر دي
وَمَآ أَصَٰبَكُمْ يَوْمَ ٱلْتَقَى ٱلْجَمْعَانِ
اوهغه| چه دااورسيدوتاسوته | په هغه ورځ | چه مخامخ شوي | دواړه ډلي
اوکوم تکليف چي تاسو ته د دوو ډلو يو بل سره د مخامخ کيدو په په ورځ رسيدلي وو
فَبِإِذْنِ ٱللَّهِ وَلِيَعْلَمَ ٱلْمُؤْمِنِينَ
انوهغه په حکم دالله تعالى(دررسيدلي وو)| دپاره ددي چه معلوم کړي | مومنان |
دا دالله پاك په حکم سره وو | (دا هرځه د دي وجي) چي مؤمنان جدا کړی
وَلِيَعْلَمَ ٱلَّذِينَ نَافَقُوا۟ ۚ وَقِيلَ لَهُمْ
اودپاره ددي چه معلوم کړي| هغه کسان | چه منافقت ني کړي وو| اوچه اوونيلي شو| هغوی ته |
اومنافقان جدا کړی | ....(هغه منافقان) چي ورته اوونيلي شي
تَعَالَوْا۟ قَٰتِلُوا۟ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ أَوِ ٱدْفَعُوا۟ ۖ قَالُوا۟ لَوْ نَعْلَمُ
چه راشي| جنگ اوکړني| په لار دالله کښي | ايا دفاع (حفاظت) اوکړی| نواوونيل هغوی| که مونږ ته علم وي
چي راشئ دالله په لار کښي جهاد اوکړئ | ايا کم از کم (دخپل کور کلي نه دشمن لري کړني) | نوهغوئ اوونيل که مونږ ته معلوم

قِتَالًا	لَّاتَّبَعْنٰكُمْ ؕ	هُمْ لِلْكُفْرِ	يَوْمَئِذٍ	اَقْرَبُ
اد جنګ	نو خامخا به مونږ پیروي کړې وې ستاسو	هغوی کفر ته	په دغه ورځ	ډیر نژدې وو

وې اچې دا جنګ دې | نو مونږ به د ر پسې ضرور د ر غلي وو | ددې وینا په وخت کښې هم هغوی کفر ته زیات نژدې وو

مِنْهُمْ	لِلْاِيْمَانِ ۚ	يَقُوْلُوْنَ	بِاَفْوَاهِهِمْ	مَّا	لَيْسَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ ؕ
په نسبت د هغوی	ایمان ته	وائي هغوی	په خولو خپلو	اهغه خبرې	چه نه وې په زړونو د هغوی کښې

په نسبت د ایمان | ....دوی په خولې هغه څه وائي چې په زړونو کښې ئې نه وي

وَاللّٰهُ	اَعْلَمُ	بِمَا	يَكْتُمُوْنَ ۚ	اَلَّذِيْنَ	قَالُوْا
او الله تعالی	ښه پوهیږي	په هغه خبرو	چه پټوني ئي هغوی	داهغه خلق دي	چه اووئیل هغوی

او کومې خبرې چې دوی پټوي | الله په هغې ښه خبر دې | ....داهغه خلق دې چې دوئي د خپلو رونړو

لِاِخْوَانِهِمْ	وَقَعَدُوْا	لَوْ اَطَاعُوْنَا	مَا قُتِلُوْا ؕ	قُلْ
ا رونړو خپلو ته	او حال دا چه ناست وو پخپله	که دوی خبره منلي زمونږ	نو نه به وو وژلي شوي	او ورته اووایه

په باره کښې اووئیل | حالانکه دوی پخپله ناست پاتې شو | که چرې زمونږ خبره ئې منلې وې نو وژلي شوي به نه وو ورته اووایه

فَادْرَءُوْا	عَنْ اَنْفُسِكُمُ	الْمَوْتَ	اِنْ	كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ۞
انولرې کړئ	د خانونو خپلونه	مرګ	که چرې	يئ تاسو رښتني

ښه ده تاسو د خپل خان نه مرګ لرې کړئي | که تاسو په دې وینا کښې رشتوني یئ

قوله تعالی:: اَوَلَمَّآ اَصَابَتْكُمْ مُّصِيْبَةٌ قَدْ اَصَبْتُمْ مِّثْلَيْهَا

د جنګ احد مصیبت :- دلته چه د کوم مصیبت ذکر کیږي دا د احد مصیبت دې چه په هغې اویا صحابه کرام ﷺ شهیدان شوي وو.او ددې نه دوچند مصیبت مسلمانانو کافرانو ته رسولې وو یعنې د بدر په ورځ اویا کافران قتل شوي وو او اویا قیدیان شوي وو. نومسلمانانو اووئیل چه دا مصیبت څنګه دې؟ الله ﷻ فرمائي چه دا ستاسو د خپل طرفنه دې.

د احد شهیدان د بدر د قیدیانو د رهائي په بدله کښې. عمر بن خطاب ﷺ بیان کوي چه د بدر په ورځ مسلمانانو فدیه واخسته او کوم کفار ئې پریښودي وو د هغې په سزا کښې راتلونکې کال کښې دوی کښې اویا مسلمانان شهیدان شول. او صحابه کرام ﷺ کښې شور جوړ شو او د رسول الله ﷺ خلور غاښونه مبارك شهیدان شو. د رسول الله ﷺ په سرمبارك باندې زخمونه راغلل. اود رسول الله ﷺ مخ مبارك هم وینې شو. ددې بیان دې آیت کښې کیږي. (ابن ابی حاتم ومسند امام احمد بن حنبل)([1]).

د بدر د فدې په بدله کښې اویا شهیدان. علي ﷺ نه مروی دی چه جبرئیل ﷺ رسول الله ﷺ ته راغلو او وې فرمائیل چه اني محمد ﷺ! الله تعالی ته دا خوښ نه دی چه ستا قوم کافران قیدیان جوړ کړي .تاسو دوی ته حکم اوکړئ چه دوو خبرو کښې یو اختیار کړي. یا خودې دا قیدیان اووژني یا دې د دوی نه فدیه واخلي او دوی دې آزاد کړي . خو بیا به مسلمانانو کښې دومره تعداد کښې شهیدان کیږي. رسول الله ﷺ خلق راجمع کړل او دواړه خبرې ئې پیش کړې . نو هغوی اووئیل چه یارسول الله ﷺ! دا خمونږ د قبیلې خلق دی ،خمونږ رشته دار رونړه دی. مونږ د دوی نه ولې فدیه وانخلو ؟ او دې مال سره به مونږ قوت حاصل کړو اوخپلو دښمنانوسره به جنګ اوکړو.اوبیا مونږ کښې چه دومره کسان

---

[1]) احمد: ۱/۳۰ وسنده حسن)-

شهيدان شي نو دې كښې خمونږ څه نقصان دې؟نوجرمانه ئې وصول كړه اوا ويا قيديان ئې پريښودل . اودوی نه هم اويا مسلمانان شهيدان شول په غزوه احد كښې (ترمذی ، نسائی).[1]

دا ايت دوه مطلبه:- ① نومطلب دا شو چه دا ستاسو د طرفنه اوشو يعنې تاسو د بدر قيديان ژوندی پريښودل اودهغوئ نه مودجنګ جرمانه وصول كړه.اودا شرط مو منظوركړی وو چه نوستاسودې دومره كسان شهيدشي نوهغه شهيد شو②دويم مطلب دا دې چه تاسو د رسول الله ﷺ نافرماني كړې وه په دې وجه تاسوته نقصان اورسيدو.تيراندازو ته رسول الله ﷺ حكم كړې ووچه هغوئ دې خپل ځائې نه پرېږدی.خو هغوئ هغه ځائې پريښودو. الله ﷺ په هر څيز قادر دې او چه كومه اراده او حكم اوكړی نو هغه نه روستو كيږی .

قوله تعالى:: وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِينَ ۝ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا

د احد په جنګ كښې حكمتونه:- ①د دواړو جماعتونو د جنګ په وخت كښې تاسوته نقصان اورسيدو. او ترڅو چه تاسو د دښمن نه په تيښته شوئی . تاسو كښې بعضې خلق شهيدان شول او بعضې زخميان شول.دا ټول هرڅه د الله ﷺ د قدر او قضا سره وو او د هغه پاك ذات حكمت د دې مقتضی وو. ②او د دې يومقصد دا هم ووچه الله ﷺ ته (په علم ظاهری سره) متزلزل ايمان والا او ثابت قدم خلق معلوم شی. او منافقان هم معلوم شی.لكه عبدالله بن ابی ابن سلول او دده ملګری چه په لار كښې واپس شو. يو مسلمان هغوئ پوهه كړه چه راځئ د الله ﷺ لار كښې جهاداوكړئی او يا كم ازكم هغه كسان خومنع كړه چه حمله كوونكی دی.

قوله تعالى:: قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَّاتَّبَعْنَاكُمْ

د منافقانو د وينا دوه مطلبه:- ①خو هغوئ دا خبره روستو اوغورزوله او وې وئيل چه مونږ خو د جنګ د طريقو نه يوكه مونږ واقف وې نو ضرور به تاسو سره وې .دا هم د مدافعت يو صورت وو چه هغوئ مسلمانانو سره وې او دې سره مسلمانان زيات ښكاريدل يا ئې دعاګانې كولې ② د هغوئ د جواب يو مطلب دا ووكه چرې مونږ ته معلوم وې چه تاسو په رښتيا دښمن سره مقابله كوئی نو مونږ به هم تاسو سره وې . خو مونږ ته پته ده چه جنګ نه كيږی.

د لارنه د عبدالله بن ابی واپس كيدل:- سيرت محمد بن ا سحاق كښې دی چه رسول الله ﷺ زرو كسانو سره احد طرفته لاړل.نيمه لار كښې عبدالله ابن سلول روان شو او د نورو ئې اومنل او د مدينې نه اووتلو. او خما ئې اونه منل. په الله قسم مونږ ته نه دې معلوم چه مونږ كومې فائدې دپاره جنګ اوكړو ؟ خلق ولې خپل ځانونه ضائع كوی.چه خومره نفاق او شك اوشكوك والا خلق وو د دوی په آواز ئې لبيك اووئيلو اودريمه حصه لښكر هغه سره واپس شو. عبدالله بن عمرو ابن حزام دبنو سلمه رور دوی ډير پوهول چه اې خما قومه خپل نبی او خپل قوم مه رسوا كوئی.دوی دښمن ته مه پرېږدئی او واپس كيږئی مه خو هغوئ بهانه جوړه كړه چه مونږ ته معلومه ده چه جنګ نه كيږی . هر كله چه دا بې چاره ګان عاجزه شو.نو وې وئيل چه تاسو دې الله ﷺ غرق كړی د الله دښمنانو ، د الله تاسوته هيڅ حاجت نشته دې ، الله ﷺ دخپل نبی مددګار دې . نو رسول الله ﷺ هم هغوئ پريښودل ([2])

قوله تعالى:: هُمْ لِلْكُفْرِ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ

الله ﷺ فرمائی چه هغوئ په هغه ورځ دايمان مقابله كښې كفر ته زيات نزدې وو. دې نه معلومه شوه چه د انسان احوال زيات مختلف دی. كله هغه كفر ته نزدې شی او كله ايمان ته نزدې شی .

قوله تعالى:: يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِم مَّا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ

[1]) ترمذی كتاب السير باب ماجاء فی قتل الاسارى والفداء : ١٥٦٧)-
[2]) السيرة لابن هشام : ٥٢/٣، معضلا الطبرى : ٨١٩١)-

بیا فرمائي چه دوی خپلو خولو نه خبرې جوړوی او د دوی زړونو کښې بل څه دی . لکه څنګه چه دوی وائي که مونږ ته جنګ راتلې نو مونږ به ضرور تاسو سره وې حالانکه دوی ته یقیني طور معلومه وه چه مشرکان لرې لرې نه مسلمانانو سره د مقابلې دپاره راغلي دی.هغوئ سوزې خکه چه دهغوئ سرداران دبدر په ورځ میدان کښې پاتې شوی وو.اودهغوئ اشراف قتل شوی وو.نو اوس په دې کمزورو مسلمانانو حمله آور شو. او یقیني طور یو عظیم جنګ کیدونکې دې . نوالله ﷻ فرمائي چه ماته د دوی د زړونو د پټو خبرو هم علم دې .

قوله تعالى: اَلَّذِيْنَ قَالُوْا لِإِخْوَانِهِمْ وَقَعَدُوْا لَوْ اَطَاعُوْنَا مَا قُتِلُوْا

دا هغه خلق چه دوی ونیل که چرې خمونږ رونړو خمونږ خبره منلې وې اوکور کښې ناست وې او جنګ کښې شریك شوې نه وې نو نن به مړه شوی نه وو. نو دې باره کښې د الله ﷻ ارشاد دې که دا صحیح وی او تاسو په دې خپله خبره کښې ریښتونی یئ او میدان ته نه تلو سره انسان د مرګ نه بچ کیږی نو پکاردی چه تاسو مړه نشئ ،د دې وجې تاسو کورونو کښې ناست یئ .لیکن ظاهره دا ده چه تاسو به هم یو ورځ روان یئ اګر چه تاسو مضبوطو برجونو کښې پناه واخلئ . مونږ به تاسو هله اومنو چه تاسو ځان د مرګ نه بچ کړئ. جابر بن عبدالله ﷺ فرمائي چه دا آیت د عبدالله بن ابی بن سلول او د ده د ملګرو باره کښې نازل شوی دې (١)

وَلَا تَحْسَبَنَّ	الَّذِيْنَ	قُتِلُوْا	فِيْ سَبِيْلِ اللهِ	اَمْوَاتًا	بَلْ اَحْيَاءٌ
اومه کوه ګمان	په هغه کسانو	چه وژلې شوی دی	په لاره دالله کښې	دمړو	بلکه ژوندی دی
اوتاسو ګمان مه کوئ دهغه خلقو په باره کښې چې دالله په لار کښې شهید شوی وی چې ګنې دامړه دی بلکه دوی ژوندی دی					
عِنْدَ رَبِّهِمْ	يُرْزَقُوْنَ	فَرِحِيْنَ	بِمَا	اٰتٰهُمُ اللهُ	
په نیزد رب خپل	هغوئ ته رزق ورکولې شي	خوشحاله دي	په هغه څه	چه ورکړی دی هغوئ ته الله	
دخپل رب په نیز دوئ ته رزق ملاویږی	الله پاك چې کوم فضل پرې کړې دې په هغې دوی خوشحالیږی				
مِنْ فَضْلِهٖ	وَيَسْتَبْشِرُوْنَ	بِالَّذِيْنَ	لَمْ يَلْحَقُوْا بِهِمْ	مِّنْ خَلْفِهِمْ	
دفضل خپل نه	اوخوشحالیږی	په هغه کسانو	چه لاتـه دوی رسیدلي دي هغوئ ته	روستو دهغوئ نه	
اوپه هغه مسلمانانو باندې یو بل ته زیرې ورکوی کوم چه وریسې رسیدلی نه دی بلکه روستو پاتې دی					
اَلَّا خَوْفٌ	عَلَيْهِمْ	وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ	يَسْتَبْشِرُوْنَ	بِنِعْمَةٍ	مِّنَ اللهِ
چه نشته یره	په هغوئ باندې	اونه به دوی غمژن شي	خوشحالي حاصلوی	په نعمت خپل سره	د طرف د الله نه
په هغوئ هیڅ ویره نشته دې	او نه به هغوئ غمژن شي	هغوئ دالله په نعمت اوفضل باندې ډیرزیات خوشحاله دی			
وَفَضْلٍ	وَّاَنَّ اللهَ	لَا يُضِيْعُ	اَجْرَ الْمُؤْمِنِيْنَ	اَلَّذِيْنَ	اسْتَجَابُوْا
اوپه فضل سره	اوپه دې چه بیشکه الله	نه ضائع کوی	اجر دمومنانو	هغه کسان	چه قبول کړو حکم
اوپه دې چې الله پاك دمؤمنانو اجر نه ضائع کوی،بلکه پوره پوره ورکوی،	چې د الله او د رسول حکم				
لِلّٰهِ	وَالرَّسُوْلِ	مِنْ بَعْدِ مَا	اَصَابَهُمُ	الْقَرْحُ	لِلَّذِيْنَ
دالله تعالی	اودرسول	روستو دهغې نه	چه رسیدلې ووهغوئ ته	زخم	دپاره دهغه کسانو
د زخمی کیدو نه پس هم قبول کړلو	..........نو په هغوئ کښې چې				

(١) الطبری : ٧/٣٨٣-.

اَحۡسَنُوۡا مِنۡهُمۡ وَاتَّقَوۡا اَجۡرٌ عَظِيۡمٌ ۚ اَلَّذِيۡنَ قَالَ لَهُمُ

چه نیکئ ني کړې وي| دهغوئ نه|اوپرهیزني کړې وي|اجر لوئي دې |هغه کسان|چه| وونیل| هغوئ ته |

کوم نیکان اوپرهیزګار دی هغوئ دپاره لوئي اجردې | ....هغه کسان چې هغوئ ته

النَّاسُ اِنَّ النَّاسَ قَدۡ جَمَعُوۡا لَكُمۡ فَاخۡشَوۡهُمۡ

خلقو | چه بیشکه خلق | راجمع شوی دی | ستاسو خلاف | نواوویرېږئ | دهغوئ نه|

خلقو اوونیل چې خلق (کافران) ستاسو د حملې دپاره راجمع شوی دی| نو دهغوئ نه اوویرېږئ

فَزَادَهُمۡ اِيۡمَانًا ۖ وَّقَالُوۡا حَسۡبُنَا اللّٰهُ

نوزیات کړل هغوئ لره (دې خبرې)|دجهته دایمان نه|او وې وئیل |چه کافي دې مونږ لره الله |

نوپه دې خبره دهغوئ ایمان نور هم زیات شوا اودا ني اوونیل چې زمونږ دپاره یوازې الله پاک کافي دې

وَنِعۡمَ الۡوَكِيۡلُ ۝ فَانۡقَلَبُوۡا بِنِعۡمَةٍ مِّنَ اللّٰهِ

او هغه ډیر ښهٔ| کار سمبوونکي دې انو واپس راغلل هغوئ|په نعمت سره|د طرفه دالله نه|

اوهغه ډیر ښهٔ کارساز دې | ....نوهغوئ دالله پاک په نعمت اوفضل سره راواپس شول په داسې

وَفَضۡلٍ لَّمۡ يَمۡسَسۡهُمۡ سُوۡٓءٌ ۙ وَّاتَّبَعُوۡا رِضۡوَانَ اللّٰهِ ؕ وَاللّٰهُ

او په فضل سره|چه اونه رسید وهغوئ ته|هیڅ ضرر|اوپیروني ني اوکړه|درضا مندئي دالله | اوالله تعالی

حال کښې چه هیڅ نقصان ورته اونه رسیدوا اودالله پاک درضاکار ني هم اوکړو | اوالله پاک د ډیر لوئي

ذُوۡ فَضۡلٍ عَظِيۡمٍ ۝ اِنَّمَا ذٰلِكُمُ الشَّيۡطٰنُ يُخَوِّفُ اَوۡلِيَآءَهٗ ۠

مالک دفضل | لوئي دې |بیشکه | دغه | شیطان وو |چه ویرول ني خلق| ددوستانو خپلونه

فضل خاوند دې |.......... حقیقت کښې داشیطان وو چې تاسو ني دخپلو ملګرونه ویرولئ

فَلَا تَخَافُوۡهُمۡ وَخَافُوۡنِ اِنۡ كُنۡتُمۡ مُّؤۡمِنِيۡنَ ۝

|نومه ویرېږئ دهغوئ نه| او ویرېږئ زمانه|که یئ تاسو | مومنان |

نوتاسو دخلقونه مه ویرېږئ | اوزمانه ویرېږئ | که تاسو مومنان یئ |

قوله تعالی:: وَلَا تَحۡسَبَنَّ الَّذِيۡنَ قُتِلُوۡا فِيۡ سَبِيۡلِ اللّٰهِ اَمۡوَاتًا ؕ
لار کښې اووژلې شي لیکن آخرت
د بئرمعونه د شهیدانو واقعه:- الله ﷻ فرمائي اګر چه شهید دالله ﷻ
کښې د دوی روحونه ژوندي وي او هغوئ ته روزئ ملاویږي .دا د دې آیت شان نزول دې چه رسول الله
ﷺ څلوېښت یا اویا صحابه کرام ﷺ بیرمعونه طرفته لیږلي وو.دا جماعت ترې هغه غار ته رسیدلې وو
چه کوم د دې کوهي دپاسه وو نوهغوئ هلته پړاؤ اوکړو او خپلو کښې ني اوونیل چه څوك دی چه خپل
ځان باندې تکلیف تیر کړی او د الله د رسول کلمه هغوئي ته اورسوی. یو صحابی د دې دپاره تیار شو.
او هغه د دې خلقو کورونوطرفته ورغلو او په اوچت آواز ني اونیل چه اې بیر معونه والو واورئي ! څه
د الله تعالی د رسول قاصد یم خما ګواهي ده چه معبود صرف الله ﷻ دې او محمد د هغه بنده او د هغه
رسول دې .دې آوریدو سره یوکافر خان سره غشئ واخستو او د کور نه راووتلو او دغه شان ښه ني
برابره کړه اودا صحابی ﷺ ني پرې اوویشتلو.ددې صحابی د ژبې نه بیساخته اووتل چه (فزت ورب الكعبة)
دکعبې په رب قسم څه مراد ته اورسیدم . اوس کافر دې ښنو پسې روان شو او هلته اورسیدل. او د

دوی سردار عامر بن طفیل دا ټول مسلمانان شهیدان کړل. انس ﷺ فرمائي چه د دوی باره کښي قرآن پاك کښي نازل شو چه خمونږ د طرفنه خمونږ قوم ته دا خبر اورسوه چه مونږ رب سره ملاقي شوی یو او هغه لوئي ذات خمونږ نه راضي شوي دي او مونږ هم د هغه پاك ذات نه راضي شوی یو. مونږ دا آیتونه باربار وئیل بیا یو موده پس دا منسوخ شو او اوچت کړي شو. او آیت ﴿ ولا تحسبن ﴾ الخ نازل شو (محمدبن جریر). ([1])

شهیدان په دنیا ته د واپس راتلو تمنا کوي.- صحیح مسلم شریف کښي دي مسروق فرمائي چه مونږ عبدالله ﷺ نه د دې آیت مطلب اوپوښتلو نو عبدالله ﷺ اوفرمائیل چه مونږ رسول الله ﷺ نه د دې آیت باره کښي تپوس کړې وو نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل .چه د هغوئ روحونه د شین رنګ مارغانو قالب کښي دي.دعرش مشالونه د هغوی دپاره دی ،ټول جنت کښي چه چرته دوی خي هلته تلي شي او د جنت په استوګنو کښي آرام کوي. د هغوی رب هغوی طرفته یو نظر اوکړو د هغوی نه ئي تپوس اوکړو چه څه غوارئی ؟ وې وئیل چه اني الله ﷺ ! نور څه اوغوارو ټول جنت کښي مونږ ته اختیار دې چه چرته نه خورو څکو نو مونږ ته اختیار دې . نوبیا څه طلب کړو؟ الله ﷺ بیا د هغوی نه د دې تپوس اوکړو په دریم خل تپوس کولو سره هغوی هم دا اوفرمائیل . هرکله چه هغوی اوکتل چه بغیر د غوښتلو نه هیڅ حـره نشته نو وې وئیل چه اني خمونږ ربه ! مونږ غوارو چه ته خمونږ روحونه خمونږ بدنونو ته واپس کړې بیا مونږ دنیا ته واپس شواو ستا لارکښي جهاد اوکړو اوشهیدان شو. اوس معلومه شوه چه هغوی ته د نور کمي نه وو نو د هغوی نه تپوس کول پریښودې شو([2]).

هیڅ جنتي دنیا ته واپس تلل نه غواړي خورسول الله ﷺ فرمائي چه کوم خلق مړه شي او د الله تعالی سره ښه بدله اوموهي نوهغوئ بیا دنیا ته واپس راتلل نه خوښوی. خو د شهید دا خواهش وی چه دنیا ته دوباره لاړشي او دوباره دالله ﷺ لار کښي شهید شي ځکه چه د شهادت درجې ده ته معلومې وی (مسند احمد) صحیح مسلم شریف کښي دا حدیث مبارك موجود دې . ([3])

د جابر ﷺ پلار ته د الله تعالی خطاب.- مسنداحمد کښي دي چه رسول الله ﷺ جابر بن عبدالله ﷺ ته اوفرمائیل چه اني جابرتاته معلومه ده چه الله ﷺ ستا پلار ژوندي کړو او هغه ته ئي اووئیل چه اې خما بنده اوغواړه څه غواړې ؟ نو هغه اووئیل چه ما دنیا ته بیا اولیږل چه بیا ستا لار کښي شهید شم .الله ﷺ اوفرمائیل چه ما خو فیصله کړې ده چه هیڅوك به دوباره نه واپس کیږي .([4]) دهغه نوم عبدالله بن عمرو بن حرام انصاری وو.الله ﷺ دې د هغه نه راضي شي .

د شهیدان په تمنا سره د ایاتونو نازلیدل:- صحیح بخاری کښي دي چه جابر ﷺ فرمائي چه خما د پلار د شهادت نه پس خه په ژړا شوم او د پلار د مخ مبارك نه مې کپړا اوچته کړه او بار بار مې د هغه مخ ته کتل.صحابه کرامو ﷺ خه منع کړم لیکن رسول الله ﷺ خاموش وو. بیا رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه اني جابره ! مه ژاړه. کله چه د احد په ورځ ستا پلار شهید شونو ترڅو چه ستا پلار راوچت شوې نه وو ملائکو په هغه خپلې وزرلې خورې کړې وې .([5]) نو الله ﷺ د هغه روح دشین مارغه په قالب کښي واچولو چه د جنت میوې خوری او د جنت د نهرونو نه اوبه څکي او د عرش د سیوری لاندې زورندو

[1] الطبری : ۸۲۲٤، وسنده حسن . د اآیت تنیسخ روایت صحیح بخاری : ٤٠٩٥، صحیح مسلم ۲۷۷۵ . کښي موجود دی.-

[2] صحیح مسلم کتاب الامارة باب بیان ان ارواح الشهداء فی الجنة: ۱۸۸۷)-

[3] احمد:۱۲٦/۳. صحیح مسلم کتاب الجهاد باب تمنی المجاهدین ان یرجع الی الدنیا : ۱۲٦٥، صحیح مسلم : ۱۸۷۷)-

[4] احمد: ۳٦۱/۳، مسند حمیدی : ۱۲٦٥، مسند ابی یعلی : ۲۰۰۲)-

[5] صحیح بخاری کتاب المغازی باب من قتل من المسلمین یوم احد: ٤٠٨۱، تعلیقا ، او ۱۲٤٤ کښي موصولا هم موجود دی.-

مشالونو کښې ارام کوی. هرکله چه دوی ته دا بهترین نعمتونه ملاؤ شو نو وې وئیل چه کاش خمونږ هغه رونړو ته د دې علم وې چه کوم نعمتونه مونږ دلته راکولې شی نو هغوی به د جهاد نه مخ نه اړولو. او دالله ﷺ لار کښې به جنګ کولو سره نه ستړې کیدل . الله ﷻ دوی ته اوفرمائیل چه تاسو بې فکره اوسئ د اخبر به هغوئ ته اورسی نو دا آیتونه نازل شو.(١)

د جابر ﷺ د پلار په خواهش اياتونه نازليدل:- ابن عباس ﷺ فرمائي چه د حمزه ﷺ او ددوی ملګرو باره کښې دا آیتونه نازل شو (مستدرك حاکم) دا هم مفسرینو فرمائیلی دی چه د احد د شهیدانو باره کښې دا آیتونه نازل شو. (٢) ابوبکر ابن مردویه کښې جابر ﷺ نه روایت دې چه رسول الله ﷺ ماته اوکتل او وې فرمائیل چه انې جابر! دا څه خبره ده چه ته ډیر غمژن نې . نو ما اووئیل یارسول الله ﷺ ! خما پلار شهید شو اویه هغه باندې قرض وو او خما خویندې دی . رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه واوره ! څه به تاته اووایم ، چه چا سره الله تعالی کلام کړې دې د پردې په شا سره نې ورسره کلام کړې دې . خو ستا پلار سره نې مخامخ په مخامخ خبرې اترې اوکړې . وې فرمائیل چه خما نه اوغواړه چه څه غواړې . ستا پلار اووئیل چه انې الله ﷻ څه ستا نه سوال کوم چه ته ما دوباره دنیا ته اولیږه چه څه دوباره ستا لار کښې شهید شم . الله ﷻ اوفرمائیل چه دا خبره خو ما مخکښې هم کړې وه چه هیڅوك به دوباره واپس دنیا ته نه راخی. نووې وئیل چه بیا خما نه پس راتلونکو ته دې د دې مرتبو خبر اورسوه. نوالله ﷻ دا آیت نازل کړو چه ﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ الخ﴾ (٣). بیهقی کښې دومره زیاتوالې دې چه عبدالله ﷺ اوفرمائیل چه انې الله ﷻ ستا حق هم ادا نه کړې شو (٤)

شهيدان د جنت په دروازه:- مسند احمد کښې دی چه شهیدان جنت کښې دروازه باندې د نهر په غاړه ګنبد باندې دی . سحر مابنام دوی ته د جنت نعمتونه ملاویږی (٥)

د احاديثو په مينځ کښې تطبيق:- دواړو احادیثو کښې تطبیق دې ①چه بعضې شهیدان هغه دی چه د هغوئ روحونه د مارغانو قالبونو کښې دی او بعضې هغه دی چه د هغوئ ځانې ګنبد دې . ②اودا هم کیدیشی چه هغوئ جنت کښې ګرزخی راګرځی او دلته جمع کیږی .او بیا دوی د خوراك څکاك دپاره دلته راځی. والله اعلم .

دلته که هغه حدیث نقل کړو نو بې موقعه به نه وی چه په هغې کښې دی. چه دهر مومن دپاره همدا بشارت دې .مسند احمد کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائي چه د مومن روح یو مارغه دې چه د جنت په ونو کښې میوې خوری .تردې پورې چه د قیامت په ورځ کله چه د الله ﷻ مخکښې ټول مخلوق ولاړ وی نو روحونه به د دوی بدنونو ته واپس کړی (٦).

د حديث په روايت کښې درې جليل القدر امامان:- ددې حدیث راویانو کښې درې جلیل القدر امامان دی کوم چې د هغه څلورو واړو امامانو نه دی د کومو مذهبونه چې منلې شی .①یو خو امام احمد بن حنبل رحمه الله ددې حدیث روایت کړې دې②دویم امام محمد بن ادریس شافعی رحمه الله دې ③ دریم د ده استادامام مالك بن انس رحمه الله اصبحی دې نو امام احمد رحمه الله ، امام شافعی رحمه الله اوامام مالك رحمه الله ، درې واړه زبردست پیشوایان دی ،او د دې حدیث راویان دی . نو د دې حدیث نه ثابته شوه چه د ایماندارو

(١) احمد:١/٢٦٥، ابوداود : کتاب الجهاد باب فی فضل الشهادة : ٢٥٢٠، وهو حسن)-
(٢) حاکم : ٢/٣٨٧، وسنده ضیعف الطبری: ٧/٣٨٩)-
(٣) ترمذی کتاب تفسیر القران سورة آل عمران : ٣٠١٠، وسنده حسن ابن ماجة: ١٩٠)-
(٤) حاکم: ٣/٢٠٣ ، وسنده موضوع دلائل النبوة للبیهقی : ٣/٢٩٨)-
(٥) احمد: ٣/٢٦٦)-.
(٦) احمد: ٣/٤٥٥، ابن ماجة: ٤٢٧١ وهو صحیح)-

روحونه د جنتي مارغانو په شکل کښې اوسي.او د شهيدانو روحونه لکه مخکښې تير شو چه د شين رنګ مارغه په شان قالب کښې اوسيږي. دا روحونه د ستورو په شان دي او د عامو مومنانو روحونو دا مرتبه نه ده حاصله . دوي په خپله الوزي رااالوزي. الله ﷻ چه ډير لوئې مهربان اوزبردست احسانات والا دې،خمونږ دعاده چه هغه مونږ ته پخپل فضل اوکرم سره ايمان اواسلام باندې مرګ راولي.آمين .

قوله تعالى: فَرِحِينَ بِمَآ ءَاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ مِن فَضۡلِهِۦ وَيَسۡتَبۡشِرُونَ بِٱلَّذِينَ لَمۡ يَلۡحَقُواْ بِهِم مِّنۡ خَلۡفِهِمۡ

د شهيدانو د وجه:- بيا فرمائي چه دا شهيدان چه په کومو کومو نعمتونو اوآسانو کښې دي دوي بې حده خوشحاله او مسرور دي .

(١)او دوي ته دا خوشحالي او راحت هم دې چه د دوي رونړه چه کوم د دوي نه پس د الله ﷻ لار کښې شهيدان کيږي او دوي ته به راځي نو دوي ته به د بيا دپاره ويره نه وي . او نه به دوي ته د هغه ځيزونو ويره وي چه کوم دوي روستو پرينبودي دي . الله ﷻ دې مونږ ته جنت نصيب کړي.

(٢) محمد بن اسحاق رحمه الله فرمائي مطلب دا دې چه هغوئ خوشحاله دي او د دوي نور رونړه چه دوي سره جهاد کښې شريك وو. هغوئ به هم شهيدان کيږي دوي سره به ملاويږي وي او الله ﷻ به دوي ته ثواب ورکوي.

(٣) سدي رحمه الله فرمائي چه شهيد ته يو کتاب ورکولې شي چه په فلانئ ورځې به تاته فلانې راځي ، نو څنګه چه ددنيا خلق د يو غيرحاضر خپل په راتلو خوشحاليږي نو دغه شان دا شهيدان به هم د دې شهيدانو په خبر باندې خوشحاليږي.

(٤)سعيد بن جبير ﷺ فرمائي مطلب دا دې چه کله شهيد جنت ته لاړ شي اوهلته د جنت منزلونه او رحمتونه اوګوري نو وائي به چه کاش د دې علم خمونږ دې رونړو ته هم وي چه کوم اوسه پورې دنيا کښې دي نو دوي به ډير په خوانمردئي سره جهاد کښې حصه اخستمه . او هغه ځايونو ته به ځي چه کوم ځائې نه ژوندي راتلو اميد نه وي . نو هغوئ به هم خمونږ نعمتونو کښې حصه دار وي. نو رسول الله ﷺ دې خلقو ته د دوي حال اورسولو اوالله ﷻ دوي ته اوونيل چه ما ستاسو خبر ستاسو نبي ﷺ ته ورکړو، دې سره هغوئ ډيرزيات خوشحاله شو .

(٥)بخاري او مسلم شريف کښې دبير معونه قصه بيان شوې ده چه کوم اويا انصار صحابه ﷺ وو. او کافرو هغوئ په يو ورځ د سحر په وخت کښې قتل کړي وو. او د دوي د قاتلانو په حق کښې رسول الله ﷺ يو مياشت پورې مونځ کښې قنوت کښې بددعا کړې وه ، او په هغوئ نې لعنت کړې وو. او د دوي باره کښې قران پاك کښې دا آيت نازل شو چه خمونږ قوم ته خبرۀ اورسوه مونږ خپل رب سره ملاقي شو هغه خمونږ نه راضي دې اومونږ دهغه نه راضي يو[1]. هغوئ د الله ﷻ نعمتونو کتلو کتلو سره خوشحاله دي .

(٦) عبدالرحمان ﷺ فرمائي چه آيت (يستبشرون) د ټولو ساه لرونکو حق کښې دې که شهيدان وي که غير شهيدان . داسې موقعې ډيرې کمې دي چه الله ﷻ د خپلو نبيانو فضيلت او ددوي د ثوابونو ذکر کوي او دې نه پس د مومنانو د ثوابونو ذکراونکړي.

قوله تعالى: ٱلَّذِينَ ٱسۡتَجَابُواْ لِلَّهِ وَٱلرَّسُولِ مِنۢ بَعۡدِ مَآ أَصَابَهُمُ ٱلۡقَرۡحُ

د جنګ احد نه پس سمدستي بيا د جنګ دپاره تياريدل:- بيا دهغه رښتونو مسلمانانو تعريف کيږي چه هغوئ د حمراء الاسد په ورځ د زخمونو باوجود جهاد ته ملا ترلې وه. مشرکانو مسلمانانو ته زخمونه رسولي وواو خپلو کورونوته واپس شو. خو بيا دوي ته خيال راغلو چه موقعه ښه وه مسلمانان ناکامه شوي دي او زخمي شوي وو.ددوي بهادران شهيدان شوي وو. که مونږ لږ شان نور بهادرئي سره جنګيدلي وې نو فيصله به شوې وې . هرکله چه رسول الله ﷺ د هغوئ د دې ارادې نه خبر شو نو مسلمانان ئې تياردل

[1]) صحيح بخارى كتاب المغازى باب غزوة رجيع.... ٤٠٩٠، صحيح مسلم: ٦٧٧–

شروع کړل چه ماسره روان شئ مونږ مشرکانو پسې ځو چه په هغوئ رعب پريوځي او په دې پوهه شي چه مسلمانان لا تراوسه پورې طاقت کښې دی.احد کښې چه کوم خلق موجود وو صرف هغوئ ته د تلو حکم وو. خو صرف جابر بن عبدالله ﷺ دوی سره وو دوی نه علاوه. په دې آواز باندې مسلمانانو لبيك اووئيلو اودزخمي کيدو باوجود اووينه کښې لت پت د الله ﷺ اود هغه درسول ﷺ اطاعت ته تيار شو.

پورتنئ واقعه په بل روايت سره:- عکرمه ﷺ بيان کوی چه کله مشرکان احد نه واپس شو نو لاره کښې ئې سوچ اوکړو چه نه خو تاسو رسول الله ﷺ قتل کړې دې او نه مو د مسلمانانو ښځې نيولې دی ، افسوس تاسو هيڅ اونکړل او واپس شوئ . هرکله چه دا خبر رسول الله ﷺ ته اورسيدو نو رسول الله ﷺ مسلمانانو ته د تيارئ حکم ورکړو. دوی تيار شو او د مشرکانو تعاقب کښې اووتل تردې چه حمراء الاسد پورې يا بيرابی عيينه ته راورسيدل. د مشرکانوزړونه د رعب د ويرې ډك شو او دې وينا سره مدينې منورې نه اووتل چه راتلونکې کال ته به گورو.رسول الله هم واپس مدينې منورې ته راغلو .دا هم يومستقل جنگ دې .ددې ذکر دې آيت مبارك کښې دې .(١)

حضرت جابرﷺ ته په جهاد کښې د شرکت اجازت:- د احد جنگ په پنځلسم شوال ، د هفتې په ورځ شوې وو. (د دې نه يو روځ پس) په شپاړسم تاريخ د اتوار په ورځ رسول الله ﷺ اعلان اوکړو چه انې خلقو ! د دښمن تلاش کښې اووځئ او صرف هغه خلق اووځئ چه کوم ميدان احد کښې وو. په دې آواز جابر ﷺ حاضر شو او عرض ئې اوکړو يارسول الله ﷺ ! پرون جنگ کښې ځه نه ووم. ځکه چه ځما پلار عبدالله ماته اووئيل چه اِئې ځويه تاسره دا ورې ورې خويندې دی،ځما دا خوښه نه ده چه مونږ دواړه دوی ځانته پريږدو.يو به دلته پاتې شو.او ځه دا نه غواړم چه ځه رسول الله ﷺ سره لاړنشم او ته ورسره لاړشې . د دې وجې ځما خوښه ده چه ته خپلو خويندو سره کښينه او ځه ځم . په دې وجه ځه هلته پاتې شوم . ځما پلارتاسو سره راغلو.اوس ځما خواهش دې چه تاسو نن ماته اجازت راکړئ ځه تاسو سره لاړشم نو رسول الله ﷺ ورته اجازت ورکړو.

د صحابوٌ جانثاری:- درسول الله ﷺ غرض ددې سفر نه دا وو چه دښمن اوتښتی او ورته دا خيال اوشی چه مونږ کښې لا قوت باقی دې .او دوی ځمونږ د مقابلې نه عاجز نه دی. د قبيله بنو عبدالاشهل يو صحابی ﷺ بيان کوی چه مونږ په غزوه احد کښې دواړه رونړه شامل وو. او مونږ ډير زيات زخمي شو اوس واپس شو. هرکله چه د رسول الله ﷺ اعلان کونکی اعلان اوکړو چه واپس راشئ نو مونږ دواړو رونړ وخپلو کښې اووئيل چه افسوس مونږ سره سورلی نشته چه په هغې سواره شواو داللهﷺ نبی ﷺ سره لاړشو. اونه د زخمونو په وجه په بدن کښې دومره طاقت شته دې چه پيدل لاړ شو.افسوس دا دې چه غزوه ځمونږ دلاس نه اووتله . ځمونږ بې شميره زخمونه به مونږ نن منع کړی. خو بيا مونږ همت اوکړو. ماباندې ځما د رور په نسبت کم زخمونه وو. هرکله چه ځما رور بالکل عاجز شو نو قدم به نې نشو اوچتولې ډير مشکل سره تلو اوکله چه به ستړې شو نو ايسار به شو او دغه شان مونږ لښکر ته اورسيدو. (سيرت ابن اسحاق) (٢)

دحضرت زبير ﷺ د جهاد دپاره تياريدل:- صحيح بخاری شريف کښې دی چه عائشه صديقه ﷺ عروه ﷺ ته اووئيل چه انې وراره ستا دواړه پلاران هم دې خلقو کښې دی د کومو باره کښې چې آيت (اَلَّذِيْنَ اسْتَجَابُوْا) الخ نازل شو.يعنی زبير ﷺ او صديق ﷺ او رسول الله ﷺ ته د احد جنگ کښې نقصان اورسيدو او مشرکان مخکښې لاړل . نو رسول الله ﷺ ته خيال راغلو چه هسې نه دوی واپس شی ،نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل څوك شته دې چه دوی پسې لاړ شی . په دې آواز اويا کسان د دې کار دپاره تيار شو چه

(١) السنن الكبرى للنسائى : ١١٠٨٣، طبرانى فى الكبير: ١١٦٣٢)-

(٢) الطبرى : ٨٢٣٣، دلائل النبوة للبيهقى : ٣١٤/٣)-

په هغوئ کښې یو ابوبکر صدیق ﷺ وو ، دویم زبیر ﷺ وو (۱). دا روایت او نور ډیر روایتونه ډیرو سندونو سره ډیرو کتابونو کښې راغلي وو.ابن مردویه کښې دي چه رسول الله ﷺ عائشه ﷝ ته اوفرمانیل چه ستا دواړه پلاران په دې خلقو کښې دي لیکن دا حدیث مرفوع بیانول صرف خطا ده ،ددې وجې چه ددې په راویانو کښې ثقه هم شته دې چه په کښې اختلاف دې . چه د رسول الله ﷺ نیکونو کښې نه وو. صحیح دادی چه عائشه ﷝ دا خبره د اسماء بنت ابی بکر ﷺ خوئې عروه ﷺ ته ونیلې وه.ابن عباس ﷺ فرمانی چه الله ﷻ د ابوسفیان زړه کښې رعب واچولو او د دې باوجود چه هغه د احد جنګ کښې لږ شان کامیاب شوې هم وو. لیکن بیا هم مکې ته لاړو. رسول الله ﷺ اوفرمانیل چه ابوسفیان تاسوته نقصان رسولو دپاره واپس شوې وو. الله ﷻ د هغه زړه کښې رعب اچولو .د احد جنګ دشوال میاشت کښې شوې وو او تاجران خلق ذی القعده کښې مدینې ته راغلی وو او بدر صغری کښې به ئې هرکال په دې میاشت کښې پراؤ کولو.دې ځل هم د دې واقعې نه پس راغلل او مسلمانان ډیر زخمیان وو ، رسول الله ﷺ ته به ئې خپل تکلیفونه بیانول . اوډیر زیات غمژن وو.نبی علیه لسلام خلق په دې خبره باندې رامات کړل چه هغوئ رسول الله ﷺ سره لاړ شی او وې فرمانیل چه دا خلق به اوس لاړ شی اوبیا به حج ته رازی. او بیا به دا قدرت راتلونکی کال پورې نه وی خو شیطان خپل دوستان ویرول او لمسول شروع کړل او وې ونیل چه خلقو ستاسو د ختمولو دپاره لښکرې تیارې کړی دی . او په دې وجه خلق نرم شو.

د رسول الله ﷺ ترغیب:- رسول الله ﷺ اوفرمانیل چه واورئی که تاسو کښې یو هم لاړ نشی نوخه به یوازې ځم .نو بیاد رسول الله ﷺ ترغیب سره ابوبکرصدیق ﷺ ،عمرفاروق ﷺ اوعثمان ﷺ ،علی ﷺ، زبیر ﷺ،سعد ﷺ ،طلحه ﷺ ، عبدالله بن عوف ﷺ ، عبدالله بن مسعود ﷺ ، حذیفه بن یمان ﷺ ، ابو عبیده بن جراح ﷺ وغیره اویا صحابه کرام ﷺ رسول الله ﷺ سره تلوته تیار شو. دا مبارك لښکر د ابو سفیان تلاش کښې تر بدرصغری پورې لاړو ، هم د هغوئ د فضیلت او د بهادرئی ذکر په دې آیت مبارك کښې دې .

حمراء الاسد ته رسیدل:- رسول الله ﷺ دې سفرمبارك کښې مدینې منورې نه اته میله لرې حمراء الاسد ته اورسیدو. مدینه کښې ئې خپل نائب ابن ام مکتوم ﷺ جوړ کړې وو. هلته رسول الله ﷺ پیر ،نهه او چارشنبې پورې قیام اوفرمانیلو او بیا مدینې منورې ته واپس شو. په دې دوران کښې د قبیله بنو خزاعه سردار معبد خزاعی دلته راغلو او دې هم مشرك وو لیکن دې ټولې قبیلې سره د رسول الله ﷺ صلح شوې وه. ددې قبیلې مشرك اومومن ټول د رسول الله ﷺ خیرخواه وو. هغه اوونیل چه د رسول الله ﷺ ملګرو ته کوم تکلیف رسیدلې دې په هغې مونږ ته ډیر زیات افسوس دې . الله ﷻ دې دوی ته د رسول الله ﷺ خوشحالی نصیب کړی. کله چه حمراء اسد ته رسول الله ﷺ اورسیدو نو ددې نه مخکښې ابوسفیان تلې وو.

دابو سفیان په مسلمانانو باندې د حملې کولو اراده:- ده او دده ملګرو د واپس کیدو اراده کړې وه چه کله مونږ په دوی غالب شو او دوی مواووژل او زخمی موکړل نو بیا کار نیمګړې ولې پریږدو ځئ چه واپس لاړ شو او دوی بیخی ختم کړو. دا مشورې کیدلې

د معبد خزاعی اهم کردار ادا کول :- چه معبد خزاعی راورسیدو. ابوسفیان د هغه نه تپوس اوکړو چه وایه څه خبر دې ؟ هغه اوونیل چه رسول الله ﷺ خپلو صحابه کرامو ﷺ سره ستاسو تعاقب کښې راروان دې .

---

۱) صحیح بخاری کتاب المغازی باب (استجابو لله والرسول ...) : ٤٠٧٧، صحیح مسلم: ۲۳۱۸)-

هغه خلق ډیر غصه کښې وو چه کوم ړومبی جنګ کښې نه وو شریك شوی ، هغوئ هم راغلی دی او د تولو اراده خه بدلې دی . اوډیر زیات طاقت سره حمله کونکی دی. ما خو داسې لښکرهیڅکله نه دې لیدلې.دې اوریدو سره د ابوسفیان وار خطا شو او وې ونیل چه بنه شوه چه تا سره مې ملاقات اوشو ګنی مونږ پخپله هغوئ طرفته ورتلونکي وو. معبد اوونیل چه بالکل نه دا اراده پریږدئی او خما خبره چه تاسو به ددې خانې نه دتلو نه مخکښې د هغوئ آسونه اووینئ . اودهغوئ د لښکر اودهغوئ د غصې حال درته ما اوونیلو. خو صرف تاسو ته وایم چه خئ او خپل خانونه بچ کړئی. ماسره داسې الفاظ نشته دې چه هغې سره خه د اسلام والو غیض وغضب او اراده او بهادری او سختی او پوخ والی بیان کړم. نو مختصر دا دی چه واورئی که خپل خیر غواړئی نو زر ددې خانې نه لاړشئ . ابو سفیان اودده ملګری د ویرې نه تك تور شو او د مکې لار ئې اونیوله. د قبیله عبدالقیس یو سړې د کاروبار غرض سره مدینې ته روان وو ، هغه ته ابوسفیان اوونیل چه ته رسول الله ﷺ ته دا خبراورسوه چه مونږ ستا د ختمولو دپاره لښکر جمع کړې دې او مونږ د واپس کیدو اراده کړې ده. که تاسو دا پیغام زمونږ اورسولو نو عکاظ کښې به کشمش کښې زیاته حصه درکړو. نو دا خلق حمراء الاسدته راغلل او د ویرولو دپاره ئې د خطرناك خبر واورولو. لیکن صحابه کرام ﷺ ډیر استقلال او خوانمردئی سره جواب ورکړو چه مونږ لره الله ﷻ کافی دې اوهغه بهترین کارسازدې. نو رسول الله ﷺ اوفرمانیل چه ما د دوی دپاره د کانړی یو نشان مقرر کړې دې که واپس شی او هلته راورسی نو داسې به ختم شی لکه تیره شوې ورخ. ([1])

دایت مطلب: بعضو خلقو دا ونیلی دی چه دا آیت د بدر باره کښې نازل شوې دې . لیکن صحیح دا دی چه دحمراء اسد باره کښې دا آیت نازل شوې دې . مطلب دا دې چه دالله ﷻ دښمنانو دوی دغمژن کولو دپاره د دښمن د سامان او اکثریت نه ویرول خو دوی صبرناك ثابت شو. ددوی یقین کښې هیڅ فرق رانغلو بلکه د دوی توکل نور هم زیات شو. او د الله ﷻ مدد طرفته د دوی نظرونه نور هم وړاندې شو.

قوله تعالی: ﴿وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ﴾

حسبنا الله د ابراهیم علیه السلام کلمه ده: - صحیح بخاری کښې عبدالله بن عباس رضی الله عنه نه مروی دی چه (حَسْبُنَا اللَّهُ)الخ ابراهیم علیه السلام اور ته د ورتلو په وخت کښې ونیلی وو. او محمد ﷺ په هغه وخت کښې کله چه رسول الله ﷺ خلقو د ډیرو لښکرونو نه ویرولو. ([2])

د امام حاکم سهو: - دتعجب خبره دا ده چه امام حاکم دا روایت نقل کړې دې اوفرمانیلی ئې دی چه دا په بخاری شریف او مسلم شریف کښې نشته دی ([3]). بخاری شریف کښې یو روایت کښې دا هم دی چه دا آخری کلمه وه چه د خلیل الله علیه السلام د خولې مبارکې نه په هغه وخت کښې وتلې وه خه وخت چې هغه اور ته غورځولې شو. ([4]).

اوانس رضی الله عنه والا روایت کښې دی چه د احد په موقع کله چه رسول الله ﷺ ته د کافرو د لښکر خبر ورکړې شو نو رسول الله ﷺ دا کلمه اوونیله.او یو روایت کښې دی چه د علی رضی الله عنه سردارئی کښې چه کله رسول الله ﷺ یو وړوکې شان لښکر روان کړو او لارکښې ورته د خزاعه یو اعرابی دا خبرو ورکړو نو رسول الله ﷺ دا فرمانیلی وو .د ابن مردویه حدیث کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمانیلی وو چه کله تاسو باندې خه ګران کار او لوئې کار راشی نو تاسو (حَسْبُنَا اللَّهُ) آخره پورې وائې .

---

[1]) الطبری : ٨٢٤٣).-

[2]) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة آل عمران باب قوله تعالی (الذین قال لهم الناس ...) : ٤٥٦٣)–

[3]) حاکم : ٢٩٨/٢، وهو حدیث صحیح بالشواهد)–

[4]) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة آل عمران باب قوله تعالی (الذین قال لهم الناس ...) : ٤٥٦٤)–

په مشکل وخت کښې دا دعا کول:-مسند احمد کښې دی چه رسول الله ﷺ د دوو سړو مینځ کښې فیصله اوکړه نو چه دچا خلاف فیصله شوې وه هغه دا کلمه اوونیله. نو رسول الله ﷺ هغه واپس راوغوښتلو او ورته ئې اوونیل چه په عاجزئی او کاهلئ باندې د الله ﷻ ملامتیا اوشوه ، دانائی او دوراندیشی او عقل مندی کوه. بیا چه کله څه کار کښې انخښلې نو دا وایه (١).

د اسرافیل علیه السلام د شپیلئ وهلو انتظار:- دمسندیو حدیث شریف کښې دی چه څنګه آرام اوکړم حالانکه صاحب د شپلئ (اسرافیل d) خوله کښې شپیلئ نیولې ده. او تندې ئې لاندې کړې دې او د الله ﷻ د حکم منتظر دې چه کله به ورته حکم اوشی او دې شپیلئ کښې به پوک اووهی. صحابه کرامو ﷺ اوفرمائیل چه یارسول الله ﷺ څه اووایو ؟رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه ﴿حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ۝ على الله توكلنا﴾ وائی .(٢)

په واقعه افک کښې د عائشې دا کلمه وئیل:-ام المومنین زینب رضی الله عنها او ام المومنین عائشه رضی الله عنها نه مروی دی چه زینب رضی الله عنها فخر سره اوفرمائیل چه څما نکاح خو پخپله الله ﷻ کړې ده او ستا نکاح ستا وارثانو کړې ده. صدیقه رضی الله عنها اوفرمائیل چه څما د براءت او پاکئ آیتونه د آسمان نه په پاک کلام کښې نازل شوی دی.زینب رضی الله عنها اومنل او تپوس ئې اوکړو چه ته کله د صفوان بن معطل په سورلئی باندې سوریدې نو تا څه وئیلی وو ؟ نو صدیقه رضی الله عنها اوفرمائیل چه ﴿حَسْبِيَ اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ﴾دې آوریدو سره ام المومنین زینب رضی الله عنها اوفرمائیل چه تا د ایمان والو کلمه وئیلې وه.

قوله تعالی:: فَانْقَلَبُوْا بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللّٰهِ وَفَضْلٍ لَّمْ يَمْسَسْهُمْ سُوْٓءٌ

نو هم دې آیت کښې دالله ﷻ ارشاد دې چه په الله ﷻ توکل کونکی خلق الله ﷻ غالب کړل او دوی سره چه کوم خلق خراب وو هغوئ ئې ذلت او بربادئی سره مغلوب کړل. دا خلق بغیر د څه نقصان نه او خرابئ نه خپلو ښارونو ته واپس شو. دښمن خپل مکار توب کښې ناکام شو. د دوی نه الله ﷻ رضا شو. ځکه چه دوی دالله ﷻ د رضا کار کړې وو. الله ﷻ ډیر فضل او کرم والادې .

د نعمت او فضل تفسیر:-ابن عباس ﷺ فرمائی چه دا نعمت وو چه هغوئ سلامت اوسی او فضل دا وو چه رسول الله ﷺ د تاجرانو یو قافلې نه مال واخستو چه په هغې کښې نفع اوشوه او دا ټوله نفع رسول الله ﷺ خپلو ملګروباندې تقسیم کړه (٣).

مجاهد رحمه الله فرمائی چه ابوسفیان رسول الله ﷺ ته اوونیل چه اوس د وعدې ځائې بدر دې . رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه ممکن ده . نو رسول الله ﷺ هلته اورسیدو خو دا ډرپوک هلته رانغلو. هغه ځائې د منډئ ورځ وه.مال ئې واخستو چه ډیر په نفع خرڅ شو. ددې نوم غزوه بدر صغری دې

قوله تعالی:: اِنَّمَا ذٰلِكُمُ الشَّيْطٰنُ يُخَوِّفُ اَوْلِيَآءَهٗ

د ایت مطلب . بیا فرمائی چه دا شیطان وو چه تاسوئې دخپلو دوستانو نه ویرولې . تاسوته پکار دی چه د دوی نه مه ویریږئ بلکه صرف څما نه ویره کوئ . ځکه چه د ایماندارئی شرط دا دې چه کله تاسو څوک ویروی او د دینی کارونو نه مو منع کوی نو مسلمانان په الله ﷻ باندې توکل او بهروسه ساتی اوهغه طرفته رجوع کوی او هغه ذات د ده دپاره کافی او ناصر دې . لکه چې فرمائی چه ﴿اَلَيْسَ اللّٰهُ بِكَافٍ عَبْدَهٗ﴾ آیاالله ﷻ د خپل بنده دپاره کافی نه دې ؟ دا خلق وو تاسو د دوی نه سوا نورو نه ویروی (تر دې چه فرمائی چه) ته اووایه چه زما دپاره الله ﷻ کافی دې ، توکل کونکو ته ته پکار دی چه صرف په هغه باندې بهروسه اوساتی .

---

(١) احمد: ٢٤/٦، ابوداود کتاب الفضائل باب الرجل يحلف على حقه : ٣٦٢٧)-

(٢) احمد: ٣٢٦/١، ترمذی کتاب صفة القيامة باب ماجاء في شان الصور : ٢٤٣١)-

(٣) دلائل النبوة : ٣١٨/٣)-

شیطان د خپلو ملګرو ملګرتیا کوی:- ①او بل ځاي کښې ارشاد دي چه د شیطان ملګرو سره جنګ اوکړئی
. شیطان ډیر مکر والا دي ②او بل ځاي کښې ارشاد دي چه دا شیطانی لښکر دي ، یاد ساتئ د
شیطان لښکر هم نقصان کښې دي ③او بل ځاي کښې ارشاد دي چه ﴿كَتَبَ اللّٰهُ لَاَغْلِبَنَّ اَنَا وَرُسُلِيْ ؕ﴾ الله ﷻ
لیکلی دی چه یقینا زه او زما رسولان به غلبه بیا مومی او الله تعالی قوی او عزیز دي .④اوبل ځاي
کښې ارشاد دي چه ﴿وَلَيَنْصُرَنَّ اللّٰهُ مَنْ يَّنْصُرُهٗ ؕ﴾ چه څوك د الله ﷻ مدد اوکړی نو الله ﷻ به د هغه سره مدد
اوکړی. ⑤او فرمان دي چه ﴿يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْۤا اِنْ تَنْصُرُوا اللّٰهَ يَنْصُرْكُمْ﴾ اے ایمان والو ! که تاسو د الله ﷻ مدد
کوئی نو الله ﷻ به هم ستاسو مدد اوکړی الخ. ⑥او آیت کښې دی چه بالیقین مونږ د خپلو رسولانو او
ایماندارو مدد دنیا کښې هم کوؤ او په هغه ورځ هم په کومه ورځ چې به ګواه ولاړ وی چه په کومه ورځ
به د ظالمانو هیڅ عذر دوی ته فائده نه ورکوی. او ددوی دپاره لعنت دي.او ډیر خراب ځاي دي

وَلَا يَحْزُنْكَ الَّذِيْنَ يُسَارِعُوْنَ فِي الْكُفْرِ ۚ اِنَّهُمْ لَنْ يَّضُرُّوا اللّٰهَ

|اونه دې کړی غمژن تا| هغه کسان|چه هغوئ تندی کوی|په کفر کښې|بیشکه هغوئ|هرګز نقصان نشی رسولې الله ته

اوته دهغه خلقو به کارونو مه غمژن کیږه چې د کفر ترقی دپاره منډې وهی|دوئ هیڅکله الله ته هیڅ نقصان نشی رسولی

شَيْئًا ؕ يُرِيْدُ اللّٰهُ اَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حَظًّا فِي الْاٰخِرَةِ ۚ

هیڅ څه |اراده لری الله تعالی|چه نکړی مقرر| دهغوئ دپاره | څه برخه | په آخرت کښې |

..........الله پاک داغواړی چې په آخرت کښې ورته هیڅ حصه ورنکړی |

وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ﴿١٧٦﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ اشْتَرَوُا الْكُفْرَ بِالْاِيْمَانِ

اودهغوئ دپاره|عذاب دي لوئي |بیشکه هغه کسان| چه وائي خیستو کفر|په ایمان باندې|

او دوئ دپاره لوئې عذاب مقرر دي | بیشکه کومو کسانو چې دایمان مقابله کښې کفر کښې اخستې دي

لَنْ يَّضُرُّوا اللّٰهَ شَيْئًا ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿١٧٧﴾ وَلَا يَحْسَبَنَّ

هرګز نقصان نه شی رسولې الله ته|هیڅ څه |او دي هغوئ دپاره| عذاب دردناک|او ګمان دې نه کوی

هغوئ دالله پاک هیڅ نقصان نشی کولې | اوهغوئ دپاره دردناک عذاب مقرردی | او کومو کسانو چه

الَّذِيْنَ كَفَرُوْۤا اَنَّمَا نُمْلِيْ لَهُمْ خَيْرٌ لِّاَنْفُسِهِمْ ؕ

|هغه کسان|چه کافران شوی دی |چه کوم مهلت مونږ ور کوؤ| هغوئ ته| چه بهتر دي | دهغوی دپاره

کفر کړې دې هغوی دې داخیال نه کوی چې ګنی مونږ د دوی د ښیګړې دپاره دوی ته مهلت ورکوو

اِنَّمَا نُمْلِيْ لَهُمْ لِيَزْدَادُوْۤا اِثْمًا ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ

بیشکه مهلت ورکوؤ مونږ|هغوئ ته|دپاره ددې چه زیاته کړی هغوئ|ګناه| اومقرر دې هغوئ له|عذاب|

مونږ خو مهلت ورکوو چې دوئ په کښې دګناهونو بارونه ځان لره درانه کړی | ....اودوی دپاره

مُّهِيْنٌ ﴿١٧٨﴾ مَا كَانَ اللّٰهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِيْنَ عَلٰى مَاۤ اَنْتُمْ

سپوونکې| نه دې الله تعالی |چه پریږدی| مومنان |په هغه حال کښې چه یئ تاسو|

سپکونکې عذاب مقرر دې | الله پاک مؤمنان په دې حالت کښې نه پریږدی په کوم کښې چه تاسو ئې

عَلَيْهِ حَتّٰى يَمِيْزَ الْخَبِيْثَ مِنَ الطَّيِّبِ ؕ وَمَا كَانَ اللّٰهُ

په هغې باندې(په دې وخت کښې) ترڅو پورې چه جدا به کړي ناپاک | د پاکو نه | او نه دې الله تعالی

ترڅو چه هغه پاک او پلیت خلق جدا جدا کړي | ....او دهغه داطریقه هم نه ده

لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَجْتَبِيْ مِنْ رُّسُلِهٖ مَنْ

چه خبر کړي تاسو | په غیبو باندې | لیکن الله | غوره کوي | د رسولانو خپلو نه | هغه څوک |

چې تاسو تول دغیبو په خبرو خبر کړي | بلکه دې د پاره الله پخپلو پیغمبرانو کښې چې څوک غوره کول غواړي نو هغه غوره کوي

يَّشَآءُ فَاٰمِنُوْا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖ ۚ وَاِنْ تُؤْمِنُوْا

چه غواړي ئې هغه | نو ایمان راوړئ | په الله تعالی باندې | او په رسولانو دهغه باندې | او که تاسو ایمان راوړئ

نو تاسو په الله پاک او دهغه په رسول باندې ایمان راوړئ | (چې ددې په ذریعه درته غیب معلوم شي) او که دایمان

وَتَتَّقُوْا فَلَكُمْ اَجْرٌ عَظِيْمٌ ﴿۱۷۹﴾ وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِيْنَ يَبْخَلُوْنَ

او ویریدئ د الله نه | نو دې ستاسو د پاره | اجر لوئې | او گمان دې نه کوي | هغه کسان | چه بخل کوي |

او پرهیزګارئ په لار روان شئ | نو تاسو د پاره ډیر لوئې اجر دې | او په چاچې الله پاک (د مال) فضل کړې دې

بِمَآ اٰتٰىهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ هُوَ خَيْرًا لَّهُمْ ؕ

په هغه خیز | چه ورکړې دې هغوئ ته الله | د فضل خپل نه | چه دا بخل | ګنې بهتر دې | دهغوئ د پاره

او هغوئ په کښې شومتیا کوي | ....نو دا خیال دې نه کوي چې شومتیا د دوی د پاره بهتره ده

بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ ؕ سَيُطَوَّقُوْنَ مَا بَخِلُوْا

بلکه | دا بخل | بد دې | دهغوئ د پاره | زر ده چه دهغوئ د غاړې زنځئ به شي | هغه چه بخل کړې دې هغوئ

بلکه داددوئ د پاره دنقصان سبب دې | دغه دشومتیا مال به ورته د قیامت په ورځ تیزندئ کړې شي

بِهٖ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ؕ وَلِلّٰهِ مِيْرَاثُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ وَاللّٰهُ

په هغې سره | په ورځ د قیامت | او خاص الله لره دې | میراث د آسمانونو | او د زمکې | او الله تعالی

.... او د آسمانونو او زمکو تول میراث د الله تعالی دې | ....او الله پاک

بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرٌ ﴿۱۸۰﴾

په هغه کارونو | چه کوئې ئې تاسو | خبر دې |

ستاسو په کارونو ښه خبر دې |

قوله تعالی: وَلَا يَحْزُنْكَ الَّذِيْنَ يُسَارِعُوْنَ فِي الْكُفْرِ ۚ

د نبی کریم ﷺ په کفر باندې غمژن کیدل: محمد ﷺ خلقو باندې ډیر زیات مهربان وو ، ددې وجې ورته بې لارې کیدل خوښ نه وو کوم کسانو چې به کفر کولو رسول الله ﷺ به په دې ډیر غمژن کیدو. د دې وجې الله ﷺ رسول الله ﷺ منع کوي چه د الله ﷻ حکمت د دې تقاضا کوي چه د دوی کفر الله ﷻ ته یا رسول الله ﷺ ته هیڅ نقصان نشي رسولې .دا خلق خپله آخروی حصه بربادوی او خپلو خانونو د پاره عذابونه تیاروی. الله ﷻ به د دوی د مخالفت نه رسول الله ﷺ محفوظ اوساتی. رسول الله ﷺ دې په دې غمژن کیږی نه .

قوله تعالی: اِنَّ الَّذِیْنَ اشْتَرَوُا الْکُفْرَ بِالْاِیْمَانِ
کافرانو ته مهلت ورکول: بیا فرمانی چه څما دا وعده هم مقرر ده چه څوک ایمان په کفر سره بدل کړی هغوئ هم خمونږ هیڅ نشي کولې بلکه هم خپل نقصان کوی . او خان دپاره دردناك عذاب تیاروی
قوله تعالی: وَلَا یَحْسَبَنَّ الَّذِیْنَ کَفَرُوْٓا اَنَّمَا نُمْلِیْ لَهُمْ خَیْرٌ لِّاَنْفُسِهِمْ
بیا دکافرانو بیان کوی چه د الله ﷻ مهلت د دوی په گمان کښې دوی دپاره ښه دې① لکه څنگه چه الله ﷻ فرمانی چه ﴿اَیَحْسَبُوْنَ اَنَّمَا نُمِدُّهُمْ بِهٖ مِنْ مَّالٍ وَّبَنِیْنَ ۝ نُسَارِعُ لَهُمْ فِی الْخَیْرٰتِ بَلْ لَّا یَشْعُرُوْنَ ۝﴾ یعنی آیا دا کفار گمان کوی د دوی د مال او اولاد زیاتوالې د دوی دپاره خمونږ د طرفنه د خیریت نښنه ده ؟ نه بلکه دوی کښې شعور نشته دې② بل خانې کښې فرمانی چه ﴿فَذَرْنِیْ وَمَنْ یُّکَذِّبُ بِهٰذَا الْحَدِیْثِ﴾ یعنی ما او دا دروغژن پریږده اومونږ په مزه مزه دوی رانیسو چه دوی ته به ددې علم هم نه وی ③ او بل خانې کښې ارشاد دې چه ﴿فَلَا تُعْجِبْكَ اَمْوَالُهُمْ﴾ الخ. یعنی د دوی په مالونو او اولاد مه دهوکه کیږه الله ﷻ دوی ته په دنیا کښې هم عذاب ورکوی او د دوی مرگ به هم په کفر باندې وی .
قوله تعالی: مَا کَانَ اللّٰهُ لِیَذَرَ الْمُؤْمِنِیْنَ
بیا فرمانی چه دا خبره یقینی ده چه بعضې احکام او بعضې امتحاناتو داسې وی چه الله ﷻ هغې سره ښکاره کوی او ظاهروی چه د هغه دوست څوك دې ؟ اود هغه دښمن څوك دې ؟ مومن صابر څوك دې او منافق فاجر جدا کوی . او صفا به ښکاره شی.
دایت مصداق: ددې نه مراد د احد د جنگ ورځ ده چه په هغې کښې د ایماندارو صبر ، د ایمان پوخوالې استقامت، او توکل او فرمانبرداری او اطاعت اود منافقانو بې صبری او مخالفت اوتکذیب او موافقت او انکار او خیانت صفا ښکاره شو. غرض دا چه د جهاد حکم ، د هجرت حکم ، دا یو آزمیښت وو چه چاپه ښه اوبد کښې تمیز اوکړو.سدی ﷺ فرمانی خلقو وئیلی وو که محمد ﷺ ریښتونې وی نو اودې وانی چه په مونږ کښې ریښتونې مسلمان کوم یو دې اوکوم نه دې ؟ نو دې باندې دا آیت ﴿مَا کَانَ اللّٰهُ﴾ الخ. نازل شو. (ابن جریر).
قوله تعالی: وَمَا کَانَ اللّٰهُ لِیُطْلِعَکُمْ عَلَی الْغَیْبِ
بیا فرمان دې چه د الله ﷻ غیب تاسو نه شئ پیژندلی ، هغه داسې اسباب پیدا کوی چه د مومن او منافق صفا تمیزاوشی.لیکن الله ﷻ خپلو رسولانو کښې چه څوك غواړی نو منتخب کوی ئې .او بل خانې ارشاددې چه ﴿عٰلِمِ الْغَیْبِ وَالشَّهَادَةِ﴾ الله ﷻ عالم الغیب دې نو په خپلو غیبو هیڅوك نه خبروی. مگر چه کوم یو رسول خوښ کړی د هغه مخکښې نگهبانې فرښتې گرځوی راګرځوی .
قوله تعالی: فَاٰمِنُوْا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖ وَاِنْ تُؤْمِنُوْا وَتَتَّقُوْا فَلَکُمْ اَجْرٌ عَظِیْمٌ ۝
بیا فرمانی چه الله ﷻ باندې اودهغه په پیغمبرانو باندې ایمان راوړئ.یعنی اطاعت ئې اوکړئ او د شریعت پابند اوسئ یاد ساتئ چه ایمان اوتقوی کښې ستاسو دپاره اجر عظیم دې .
قوله تعالی: وَلَا یَحْسَبَنَّ الَّذِیْنَ یَبْخَلُوْنَ بِمَآ اٰتٰهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ
د بخل انجام: بیا ارشا دې چه بخیل سړې دې خپل مال خان دپاره بهتر نه گنړی .دا خودده دپاره ضرر ناك څیز دې .دین خودې لیکن کله کله دنیاوی طور سره د دې انجام او نتیجه دا وی چه د بخیلئ به د دوی غاړه کښې طوق اچولې شی .
مال په خامار وی: صحیح بخاری شریف کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمانی چه چاته الله ﷻ مال ورکړی اوهغه ددې نه زکوة نه ورکوی نوددې مال نه به د قیامت په ورځ یوگنجې مارجوړ شی او د ده د مرئ نه

به راتاؤ شي او ددې مار په سترګو به دوه نښې وي او د ده شونډې به ځيرې وي.او وائي به چه خه ستا مال يم او خه ستا خزانه يم بيا رسول الله ﷺ هم دا آيت (وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ) الخ تلاوت اوفرمائيلو. (١)

د مار نه منډې وهل:- دمسند احمد يو حديث کښې دی چه دې به منډې وهي او مار به ده پسې وی او دې به راونيسي او د ده د غاړې نه به طوق شي . (٢)

مار به ټکونه ورکوي:- مسند ابويعلي کښې دی چه کوم سړې خزانه خان نه روستو پريږدی اومړشی نو هغه خزانه د يو جزامی مار په شان شکل کښې به ده پسې منډې وهي او د هغه مار سترګو باندې به توروټکي وی او دې به ورته وائي چه ته څوك نې ؟ دې به اووائي چه خه ستا خزانه يم کومه چه تا خان نه روستو پريخودې وه. تر دې چه هغه مار به دې راونيسي او دده لاس به خوري اوبيا باقي بدن (٣).

مال به اژدها شي:- دطبرانی حديث مبارك کښې دی چه کوم سړې خپل آقا ته ورشي او هغه نه خپل حاجت اوغواړی او د دې باوجود چه هغه سره وی او ده ته ورنکړی نو دا به دقيامت په ورځ دده دپاره يو اژدها جوړه شي . (٤)

د رشته دار حاجت نه پور کولو سزا:- دويم روايت کښې دی چه کوم رشته دار محتاج د خپل مالدار رشته دار نه سوال اوکړی اودې هغه ته ورنکړی نو د ده سزا به دا وی چه هغه مال به دده غاړه کښې دهار په شان اچولې شي (ابن جرير) .(٥)

ابن عباس ﷺ فرمائي چه اهل کتابو د خپلو کتابونو خبرو خودلو کښې بخل کولو د هغوئ سزا په دې آيت کښې بيانيږی ليکن صحيح خبره دا ده اګر چه دا قول د دې آيت عموم کښې داخل دې .بلکه دا په طور داولی داخل دې ، والله اعلم.

قوله تعالى:وَلِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَٰوَٰتِ وَالْأَرْضِ

بيا فرمائي چه د آسمانونو او زمکې مالك الله ﷻ دې ، هغه چه تاسو ته څه درکړی دی په هغې کښې دهغه په نوم ورکړه کوئ او د ټولو کارونو واپس کيدل هغه طرفته دی. سخاوت کونی چه په هغه ورځ مو پکار راشي او خيال ساتئ څکه چه ستاسو نيتونو او د زړه ارادو او ټولو عملونو نه الله ﷻ خبر دې .

لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ	قَوْلَ الَّذِينَ	قَالُوا			
خامخا واوريده الله	خبره دهغه کسانو	چه وې وئيل			
بيشکه الله پاک دهغه کسانو خبره واوريده چې دائې اوونيل					
إِنَّ اللَّهَ	فَقِيرٌ	وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ	سَنَكْتُبُ	مَا	قَالُوا
چه الله تعالى	فقير دې	اومونږ غنيان يو	ازرده چه اوبه ليکومونږ	هغه	چه هغوئ اوونيل
بيشکه الله پاک محتاج دې اومونږ مالداران يو			مونږ به ددوئ داخبره اوليکو او دا هم چې		

١) صحيح بخاری کتاب الزکاة باب اثم مانع الزکاة : ١٤٠٣، نسائی : ٢٤٨٤)-
٢) احمد : ٩٨/٢، ترمذی : کتاب التفسير القران باب ومن سورة آل عمران : ٣٠١٢، وسنده صحيح نسائی: ٢٤٤٣، ابن ماجة: ١٧٨٤)-
٣) حاکم : ٣٨٨/١،)-
٤) الطبری: ٨٢٨٤)-
٥) الطبری : ٨٢٨١، موقوفا وسنده حسن ، : ٨٢٨٣، مرسلا : ٨٢٨٢، مرفوعا متصلا و رواه احمد: ٣/٥ ، والنسائی : ٢٥٦٧ وسنده حسن)-

وَقَتْلَهُمُ	الْأَنْبِيَاءَ	بِغَيْرِ حَقٍّ	وَّنَقُولُ	ذُوْقُوْا	عَذَابَ الْحَرِيْقِ	ذٰلِكَ
او وژل دهغوی	پیغمبرانو لره	په ناحقه	او اوبه وایو مونږ	او څکئ	عذاب داور سوزونکي	دا عذاب

دوی په ناحقه پیغمبران قتل کول (اوچي وخت راشي،نوورته به اووایوچي د سوزونکی عذاب خوند اوڅکئ

بِمَا	قَدَّمَتْ	اَيْدِيْكُمْ	وَاَنَّ اللّٰهَ	لَيْسَ	بِظَلَّامٍ	
په سبب دهغې دې	چه وړاندې کړې دی	لاسونو ستاسو	او بیشکه الله	نه دې	ظالم	

دا ستاسو دخپلو لاسونو د کړو سزا ده | .... او الله پاک په بنده ګانو باندې

لِّلْعَبِيْدِ	اَلَّذِيْنَ قَالُوْٓا	اِنَّ اللّٰهَ	عَهِدَ اِلَيْنَآ	اَلَّا نُؤْمِنَ	
په بندګانو باندې	اهغه کسان چه وائی	بیشکه الله تعالی	(حکم،هدایت کړې دې مونږ ته	چه مونږ به نه منو	

یوذره ظلم نه کوی | څوک چې دا وائي چي الله مونږ ته ونیلی دی چي ایمان مه راوړئ

لِرَسُوْلٍ	حَتّٰى	يَاْتِيَنَا	بِقُرْبَانٍ	تَاْكُلُهُ	النَّارُ	قُلْ
هیڅ یورسول	تردې پورې	چه راوړی مونږ ته	یو قربانی	چه اوخوری هغې لره	اور	او اووایه

په هیڅ یوپیغمبرتردې پورې چي اول زمونږ په مخکښې داسې قربانی ا ونکړی چي دغیبواور راشی اوهغه اوخوری

قَدْ جَآءَكُمْ	رُسُلٌ	مِّنْ قَبْلِيْ	بِالْبَيِّنٰتِ	وَبِالَّذِيْ	
چه راغلی وو تاسوته	دیر رسولان	وړاندې زمانه	په ښکاره نښوسره	اودهغه نښې سره هم	

ته ورته اووایه چي زمانه وړاندې پیغمرانو تاسو ته څرګنده نښې راوړې وې | اوهغه نښه نې

قُلْتُمْ	فَلِمَ	قَتَلْتُمُوْهُمْ	اِنْ كُنْتُمْ	صٰدِقِيْنَ	فَاِنْ
اچه مطالبه کړې وه تاسو	نوولې	اووژل تاسوهغوی	که يئ تاسو	رښتینی	نو که چرې

هم راوړې وه چي تاسوئې غواړئ | نو هغوی مو ولې وژل که تاسو رښتینی یئ | ....نو که چرې

كَذَّبُوْكَ	فَقَدْ كُذِّبَ	رُسُلٌ	مِّنْ قَبْلِكَ	
دروغ اوګنړلې شوې ته (انې محمد ﷺ)	انو دروغ ګنړلې شوې دی	دیر رسولان	مخکښې ستاسو نه	

دوی تا دروغژن ګنړی | .... نو ستانه وړاندې پیغمبران هم دروغژن ګنړل شوی وو

جَآءُوْ	بِالْبَيِّنٰتِ	وَالزُّبُرِ	وَالْكِتٰبِ	الْمُنِيْرِ
اچه راوړې نې وې	ښکاره نښې	اوصحیفې	او کتاب	ارڼرا ورکونکې

چي هغوی ښکاره نښې او صحیفې اوځلیدونکې کتاب راوړې وو |

دیهودیانو شان کښې ګستاخی:- ابن عباس ؓ فرمائی چه کله دا ایت نازل شو چه څوک دی چه الله ﷻ ته قرض حسنه ورکړی.اوهغه داپه څو څو چنده زیات کړی.نو یهودیانو اووئیل چه انې نبی ﷺ استا رب فقیردې څه چه د خپلو بندګانو نه قرض غواړی.دې باندې دا آیت (لقد) الخ نازل شو.

قوله تعالی: لَقَدْ سَمِعَ اللّٰهُ قَوْلَ الَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّ اللّٰهَ فَقِيْرٌ وَّنَحْنُ اَغْنِيَآءُ

دا ایت شان نزول:- ابن ابی حاتم کښې دی چه ابوبکرصدیق ؓ دیهودیانو مدرسې ته تشریف یوړو ، اوهلته لونې معلم فخاص وو اود دې لاندې یو لوې عالم اشیع وو،خلق جمع وو اوهغوی سره مذهبی خبرې کولې.ابوبکر صدیق ؓ اوفرمائیل چه انې فخاص ادالله ﷻ نه اوویریږه اومسلمان شه.په الله قسم

چه تاته ښه معلوم دی چه رسول الله ﷺ د الله رښتونی رسول دی . او دی ر سول ﷺ د الله ﷻ د طرفه حق راوړی دی او ددې رسول ﷺ صفتونه توراة او انجیل کښې بیان شوی دی چه ستاسو لاس کښې دی . نو فخاص جواب کښې اووئیل چه ائې ابوبکر ﷺ ا واوره په الله قسم الله تعالی خمونږ محتاج دی مونږ د هغه محتاج نه یو. مونږ هغه ته دا شان عاجزی نه کوؤ لکه څنګه هغه لونې ذات مونږ ته عاجزی کوی. بلکه مونږ خو د هغه نه بې پرواه یو ، مونږغنیان یو او مالدار یو اوکه هغه ذات غنی وې نو قرض به ئې نه غوښتلو. لکه څنګه چه ستاسو پیغمبر وائی.مونږ دسود نه منع کوی او پخپله سود کوی .که غنی وې نو مونږ ته به ئې سود ولې راکولو. دې باندې ابوبکر صدیق ﷺ غصه شو او فخاص ئې په مخ یوڅپیړه اووهلو او وې فرمائیل چه په الله ﷻ قسم چه د چا په قبضه کښې خما ساه ده که تاسویهودو سره خمونږ معاهده نه وې نو ائې د الله دښمنه مابه ستا سر د تن نه جدا کړې وې . خيٰ ائې بدنصیبو حق په دروغه ګنړئ . فخاص لاړو او د دې شکایت ئې رسول الله ﷺ ته اوکړو . رسول الله ﷺ ابوبکر صدیق ﷺ نه تپوس اوکړو هغه دې ولې اووهلو؟ابوبکرصدیق ﷺ ورته دا واقعه بیان کړه. خو فخاص دخپل قول نه واوړیدو چه ما خوداسې نه وو کړی. دې باره کښې دا آیت نازل شو. (١)

قوله تعالی:: سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا وَقَتْلَهُمُ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ

بیا الله ﷻ دوی ته د عذاب خبر ورکوی ، د دوی دا قول اودې سره دا شان بله لویه ګناه یعنی د نبیانوعلیهم السلام قتل کول مونږ د دوی په اعمال نامه کښې لیکلې دی.یو طرفته د الله ﷻ شان کښې بې آدبی او بل طرفته نبیانو علیهم السلام وژلو سره به دوی ته د دوی په دې غلطو کارونو سخته سزا ملاویږی. دوی ته به مونږ اووایو چه د سوزونکی عذاب مزه اوڅکئ .اودوی ته به اووئیلې شی چه داستاسو د رومبی کرتوت بدله ده . دې سره به دوی په سخت عذاب کښې ذلیل او خوار وی. داسراسر عدل دی او انصاف دې او ظاهره ده چه مالك خپلوغلامانو باندې ظلم کونکی نه وی .

قوله تعالی:: الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ عَهِدَ إِلَيْنَا أَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتَّىٰ يَأْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ تَأْكُلُهُ النَّارُ

بیا د دې خیال دپاره ئې دا دعوی اوکړه چه په آسمانی کتابونو کښې کوم چې مخکښې نازل شوی وو هغې کښې مونږ ته الله ﷻ حکم راکړې دې کله پورې مونږ ته یو رسول دا معجزه اونه ښائی چه د ده امت به کښې یو سړې قربانی اوکړی او د هغې قربانئ د خوراك دپاره آسمان نه یو قدرتی اور راشی او دا اوخوری. نو مونږ به هغه ایمان نه راوړو. د دوی د دې قول باره کښې ارشاد دې چه بیا تاسو ولې هغه پیغمبران علیهم السلام اوژل چه کومو خان سره دا معجزه او دې سره نور براهین راوړی وو ؟ هغوئ ته خو الله ﷻ دا معجزه ورکړې وه چه د هریو قبوله شوې قربانی به آسمان ته پورته کیده خوتاسو هغه هم رښتیا اونه ګنړل. هغوئ سره مو هم دښمنی مخالفت اوکړه بلکه هغوئ مو قتل کړل. ددې نه صفا ظاهره شوه چه تاسو ته ستاسو د خبرې پخپله هم څه لحاظ نشته دې ، نه تاسو د حق ملګری یئ او نه یو نبی منئ. یقینًا تاسو دروغژن یئ.

قوله تعالی:: فَإِن كَذَّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ

بیاالله ﷻ خپل نبی ته تسلی ورکوی چه د دوی په دروغ ګنړلو سره تاسو مه غمژن کیږئی اومه غم کوئی او د رومبو پیغمبرانو علیهم السلام واقعات خپل خان ته په طور دتسلئ یاد کړئی چه هغوئ هم دلیلونوظاهریدونه پس اودخپل حقانیت ښه واضح کیدونه باوجود بیادوئ هم دوئ دا دروغ اوګنړلو.

د زبر او منیروضاحت:- ﴿الزُّبُرِ﴾ نه مراد آسمانی کتابونه دی چه ددې صحیفو په شان آسمان نه په دې رسولانو نازل شوی وو.او ﴿الْمُنِيرِ﴾ نه مراد واضح او ښکاره او روښانه دلیلونه دی.

---

(١) الطبری : ٨٣٠٠،)-

كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ
هرنفس څکونکي
هرژوندي به
الْمَوْتِ ۗ وَإِنَّمَا تُوَفَّوْنَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۗ فَمَن
دمرګ دي | او بیشکه|پوره به درکړې شي تاسوته|اجرونه ستاسو| په ورځ د قیامت|نوهغه څوک
یوخل مري | اوتاسوته به خپل پوره اجر دقیامت په ورځ درکولي شي | .... نوڅوک چې
زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ ۗ وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَآ
چه بچ کړې شو| د اور نه |اوداخل کړې شو|جنت ته | نوهغه کامیاب شو| اونه دي| ژوند ددې دنیا
ددوزخ داور نه بچ شي| اوجنت ته داخل شي| نو هغه کامیاب شو | اوددنیاژوندنورهیڅ نه دي
إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ ۝ لَتُبْلَوُنَّ فِي أَمْوَالِكُمْ
امګر| سامان دي | د دهوکې |خامخا به تاسو آزمائیلي کیږئ| په مالونو ستاسو کښې
مګر ښکاره دهوکه ده | ....ستاسود مالونواوخانونوامتحان به ضرور کیږي
وَأَنفُسِكُمْ وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتٰبَ
او په نفسونو ستاسو کښې |اوخامخا به آورئ تاسو| دهغه کسانونه | چه ورکړې شوې دې ورته کتاب
اوتاسو به دهغې خلقونه چې مخکښې ورته کتاب ورکړې شوې دې ....
مِن قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوٓا أَذًى كَثِيرًا ۗ
اوراندې ستاسونه|اودهغه کسانونه| چه شرک ئې کړې دې| تکلیف ورکونکې خبرې| ډیرې
اودمشرکانودخولې نه ډیرې بدې ردې خبرې آورئ ....
وَإِن تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ۝
|اوکه تاسو صبر اوکړو| او پرهیزګاري مواوکړه|نو بیشکه دا| د اوچتو کارونوڅخنې دی |
اوکه تاسوصبر اوکړو| او خانونه بچ اوساتئ| نو دا د ډیرې اوچتې حوصلې خبره ده |

قوله تعالی: كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ الْمَوْتِ ۗ وَإِنَّمَا تُوَفَّوْنَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۗ

هر ساه لرونکی لره مرګ شته :- ټول مخلوق ته اطلاع ده چه هر ساه لرونکي څیز لره مرګ شته دې لکه فرمائی چه ﴿كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ ۝ وَيَبْقَىٰ وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلٰلِ وَالْإِكْرَامِ﴾ یعنی دې زمکه باندې چه څومره دی ټول فانی کیدونکی دی.صرف ستاد رب ذات باقی پاتې کیدونکي دې چه ډیر بزرګئ اوانعام والا دې ،نو صرف هغه واحد ذات به همیشه ژوندې وی. اوکله به هم نه فنا شی

جنات او انسانان ټول به ټوله مړه کیدونکی دی ،دا شان فرښتې او حاملان عرش به هم مړې کیږی اوصرف الله ﷻ وحده لا شریك به باقی پاتې شی .مخکښې هم هغه ذات وواو آخره پورې به هم هغه ذات پاتې وی.هرکله چه ټول مړ شی نو موده به ختمه شی صلب آدم نه چه څومره اولاد پیداکیدونکې وو هغه پیدا شو اوټول په ټوله مړه شو. د مخلوق خاتمه اوشوه او هغه وخت کښې به الله ﷻ قیامت قائم

کړی .اومخلوق تـه بـه دهغـویٔ د ټولـو عملونـو ، ورو ،لویو ،ښکـاره ،پټـو ، صـغیره اوکبیـره ټولو
ګناهونوسزا ملاؤ شی. په هیڅا به هیڅ ظلم نه وی . هم داني د دې نه پس جمله کښې فرمائیلی دی.

د حضرت خضر علیه السلام نصیحت:- علی رضی الله عنه فرماني چه د رسول الله ﷺ د وفات نه پس مونږ ته محسوس شو چه ګویا څوك رازی ،د ښپو آواز ني راتلو ،لیکن هیڅوك به نه وو . هغه راغلو او وې ونیل چه اني اهل بیت تاسو باندې دې سلام وی او د الله تعالی رحمت دې وی په تاسو باندې ،هر جاندار څیز د مرګ مزه څکونکې دې ، تاسو ټولو ته به ستاسو د عملونو بدلـه ملاؤ شی د قیامت پـه ورځ . د هر مصیبت نه خلاصې د الله تعالی سره دې . دهر مړ کیدونکی بدله ده او دهر فوت کیـدونکی حاصلیدل دی. الله ﷻ باندې بهروسه ساتیٔ او ښه امید ترې ساتئی. او دا ګنړئی چه په رښتیا په مصیبت کښې اخته هغه کس دې چه د ثواب نه محروم شی،تاسو باندې دې د الله تعالی د طرفنه سلامتیا وی او د هغه رحیم ذات برکتونه او رحمتونه دې وی (ابن ابی حاتم) .دعلی رضی الله عنه خیال دې چه دا خضر علیه السلام وو. (¹)

قوله تعالی:: فَمَنْ زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ

کامیاب څوك دې؟:- حقیقت دا دی چه پوره کامیاب انسان هغه دې چه د جهنم نه بچ شی او جنت ته لاړشی.رسول الله ﷺ فرماني چه جنت کښې د یو کوړې خایې ملاویدل د دنیا او ما فیها نه بهتر دی که تاسو غواړئی نو وائی چه ﴿فَمَنْ زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ﴾ ددې مخکښې زیاتوالیٔ نه بغیر دا حدیث بخاری او مسلم شریف وغیره کښې هم دې او زیاتیٔ سره ابن ابی حاتم کښې دی او ابن مردویه کښې هم دی. (²)

رسول الله ﷺ فرماني چه دچا خواهش وی چه دجهنم نه بچ شی او جنت ته داخل شی نو هغه ته پکار دی چه تر مرګه پورې په الله ﷻ ،د قیامت په ورځ ایمان اوساتی اوخلقو سره هغه سلوك اوکړی چه کوم دې پخپله خوښوی.(³)دا حدیث د ږومبی آیت ﴿فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسْلِمُونَ﴾ تفسیر کښې تیر شوې دې.مسند احمد کښې هم د وکیع بن جراح تفسیر کښې دا حدیث موجود دی.

دې نه پس د دنیا د حقارت او د ذلت بیان کیږی .چې دا ډیره ذلیله او فانی اوزوال کیدو والا څیز دې لکه بل ځاني کښې فرماني چه﴿بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ۝ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ﴾ تاسو خو د دنیا پـه ورکړه باندې فخر کوني حالانکه اصل کښې بهتر اوبقاء والا څیز آخرت دې دویم آیت کښې دی چه تاسو تـه مو څه درکړی دی دا خو د دنیا فانده ده او د دې زینت بهترین او باقی پاتې کیدو والا خو هغه دې چه کوم الله ﷻ سره دی .

قوله تعالی:: وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ

دنیا د اخرت په مقابله کښې:- حدیث مبارك کښې دی پـه الله ﷻ قسم دنیا د آخرت مقابله کښې صرف داسې دی لکه چه یو سړې خپله ګوته سمندرکښې ډوبه کړی نو دده ګوته د سمندر د اوبو مقابله کښې چې څه نسبت لری هم هغه د دنیا د آخرت په مقابله کښې لری (⁴)

قتاده رضی الله عنه فرماني چه دنیا څه څیز دې ، هسې د دهوکې څیز دې اوتاسوبه ددې دپرېښودو نه پس یوورځ ددې نه ځاني په هغه الله ﷻ مې دې قسم وی چه دهغه نه سوا بل څوك دعبادت لائق نشته چه دا نزدې ستاسو نه جدا کیدونکې او بربادونکې څیز دې ، نو تاسو ته پکار دی چه هوش نه کار واخلیٔ او دلته

---

¹) ابن ابی حاتم داروایت علی ابی علی الهاشمی په وجه موضوع دې)-

²) احمد: ۲/٤۳۸، ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة آل عمران ۳۰۱۳، وسنده حسن ، ابن حبآن : ۷٤۱۷، او امام حاکم ۲/۲۹۹ کښې دا صحیح ګرزولې دې ا وعلامه ذهبی رحمه الله ددې موافقت کړې دې اوداشان ددې معنی صحیح بخاری : ۳۲۵۰ کښې هم موجود ده)-

³) صحیح مسلم کتاب الامارة باب وجوب الوفاء ببیعة الخلیفة .....: ۱۸٤٤)-

⁴) صحیح مسلم کتاب الجنة باب فناء الدنیا : ۲۸۵۸ ترمذی: ۲۳۲۳، ابن ما جة: ٤۱۰۸)-

د الله ﷻ اطاعت اختیار کړنې او دخپل طاقت نه زیاتې نیکۍ اوګټې. داالله ﷻ د رکړې شوې طاقت نه بغیر هیڅ یو کار نه کیږي .

قوله تعالى:: لَتُبْلَوُنَّ فِي أَمْوَالِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ

بیا دانسانی آزمینبت ذکر کیږي .لکه بل ځاني کښې ارشاد دې چه ﴿وَلَنَبْلُوَنَّكُم بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ﴾ الخ ، مطلب دا دې چه د مومن امتحان ضرور کیږي کله ځانی،کله مالی اوکله د اهل وعیـال ذریعې سره او کله نورو طریقو سره ،دا آزمینبت د دیندارنی اندازې مطابق کیږي .دسخت دیندار امتحـان هم سخت وی او دکمزوری دیندار امتحان هم کمزورې وی .

قوله تعالى:: وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِن قَبْلِكُمْ

د صبر تلقین :- بیا الله ﷻ صحابه کرامو ته خبر ورکوی چه د بدر نه مخکښې مدینه منوره کښې تاسوته د اهل کتابو اومشرکانو نه تکلیفونه او پریشانۍ اورسیدې ،بیا تسلی ورکوی او طریقه ورته ښانی چه تاسو د صبر لمن اونیسئ او پرهیزګاری اختیار کړئ او دا ډیر لوئې کار دې .

د مسلمانانو د کافرانو په تکلیفونو صبر کول:- اسامه بن زید ﷺ فرمانی چه رسول الله ﷺ او د رسول الله ﷺ صحابه کرام ﷺ مشرکانو ته او اهل کتابو ته ډیره معافی کوله. او د هغوئ تکلیفونه به نې برداشت کول. اود الله ﷻ د دې فرمان عاملان وو تر دې چه د جهاد آیتونه نازل شو.

دعبدالله بن ابی ګستاخی:- صحیح بخاری شریف کښې د دې آیت د تفسیر لاندې دی چه رسول الله ﷺ په خپل خر سور شو او اسامه ﷺ نې خان پسې کینولو اود سعاد بن عباده ﷺ عیادت دپاره دحارث بن خزرج قبیلې ته لاړل .دا واقعه د جنګ بدر نه مخکښې شوې وه. لاره کښې یو مخلوط مجلس ناست وو چه په هغې کښې مسلمانان ،یهودیان ،مشرکان اوعبدالله بن ابی بن سلول وو. دې هم تراوسه پورې خپل رنګ کښې رنګ وو. مسلمانانو نه عبدالله بن رواحه ﷺ هم وو. د رسول الله ﷺ سورلۍ مبارکې نه دوړې اوختلې نو عبدالله بن ابی بن سلول په خپله پوزه کپړا واچوله او وې وئیل چه دوړې مه کوه ، رسول الله ﷺ ته ورغلو.او رسول الله ﷺ سورلۍ نه کوز شو او سلام نې اوکړو او دوی ته نې داسلام دعوت ورکړو او دقران پاك څو آیتونه مبارك نې اولوستل . نو عبدالله بن ابی بن سلول اووئیل ائې صاحبه واوره ما ته ستا دا طریقه نه ده خوښه . د رسول الله ﷺ خبرې حق سهی لیکن دا ولې چه رسول الله ﷺ خمونږ مجلسونو ته راځی او مونږ ته تکلیف راکوی. خپل کور ته لاړ شه او دا هغه چاته اووایه چه څوك تاته درشی دې آوریدو سره عبدالله بن رواحه ﷺ اوفرمائیل چه یارسول الله ﷺ بیشکه تاسو خمونږ مجلسونوته تشریف راوړنی .ځکه چه مونږ ته دا خوښ دی . او دې کښې خپلو کښې ډیر تکرار اوشو. او یو بل ته نې بدرد اووئیل او نزدې وه چه جنګ هم شوې وې لیکن د رسول الله ﷺ پوهولو سره خیر شو. او ټول خاموش شو.

حضرت سعد ﷺ ته خبر ورکول:- رسول الله ﷺ خپلې سورلۍ باندې سواره شو او سعد ﷺ ته لاړو او هلته نې سعد ﷺ ته اوفرمائیل چه ائې ابو حباب ا نن عبدالله بن ابی بن سلول دا دا وئیلی دی سعد ﷺ اووئیل چه یارسول الله ﷺ تاسو دوی پریږدنی او دوی معاف کړنی. قسم په الله چه په تاسو باندې نې قران پاك نازل کړو ، واورنی چه د هغوئ خو رسول الله ﷺ سره ډیره زیاته دښمنی ده. او دا ځکه چه د دې ځانې خلقو هغه خپل سردار جوړول غوښتل او د مشرئ د پټی تړلو مشوره نې کړې وه .بل طرفته الله ﷻ رسول الله ﷺ خپل نبی ﷺ راولیږلو. خلقو رسول الله ﷺ نبی اومنلو. د هغه سرداری ختمه شوه. او په دې وجه هغه غمژن دې او هم په دې وجه دې د خپل زړه نه تیکې غوځوی. چه څه نې اووئیل نو هغه نې اووئیل . تاسود هغه هیڅ پرواه مه کونی . نو رسول الله ﷺ هغه معاف کړو. اوهم دا د رسول الله ﷺ عادت مبارك وو. او د رسول الله ﷺ د صحابه کرامو ﷺ هم . یهودیانو او مشرکانو ته به نې معافی

كوله. او به دي فرمان به ني عمل كولو. هم دا حكم په دې آيت (ودكثير) كښې دې چه كوم حكم د معافئ دې آيت (ولتسمعن) كښې دې .

دجهاد اجازت ملاويدل:- بيا دې نه پس رسول الله ﷺ ته د جهاد اجازت وركړې شو. او رومبئ غزوه بدر اوشوه او په دې كښې د كفارو د لښكر سرداران قتل شو. دې حالت او د اسلام شوكت كتلو سره اوس عبدالله بن ابى بن سلول او دده ملګرى ويريدل او ددې نه بغير دوى ته هيڅ په نظر نه راتلل چه بيعت اوكړى او په ظاهره مسلمانان شي. (١)

يوه قاعده.- نودا كليه قاعده ياد ساتل پكار دى چه هر حق والا چه نيكئ او ښيګړې كوى او خوك د خلاف شرع كار نه منع كوى او په دې كښې هغه ته ضرر اومصيبتونه رسي نو هغه ته پكار دى چه دا ټول تكليفونه برداشت كول او دالله تعالى لار كښې د صبر او سهارې نه كار اخلى. هم په هغه پاك ذات بهروسه ساتي. هم د هغه ذات نه مدد غوارې اوخپل كامل رغبت او پوره رجوع هغه طرفته ساتي.

وَاِذْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيْثَاقَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ لَتُبَيِّنُنَّهٗ

ياد كړه، كله چه واخستله الله | پخه وعده | دهغه كسانو نه | چه وركړې شوې دې ورته كتاب | چه خامخابيانوئ تاسو هغه كتاب

او (دوى ته ياد كړه) كله چې الله پاک داهل كتابونه لوظ واخستو | چې تاسوبه خلقو ته دا كتاب بيانوئ

لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُوْنَهٗ فَنَبَذُوْهُ وَرَآءَ ظُهُوْرِهِمْ وَاشْتَرَوْا

خلقو ته | اونه به پټوئ هغه | نو اوغورزؤ هغوئ هغه | روستو | دشاګانو خپلونه | اووا نې خستو

...... او په دې كښې به هيڅ نه پټوئ | خودوئ (هدوټول) شاته اوغورزولو | او په لږ قيمت ئې

بِهٖ ثَمَنًا قَلِيْلًا ؕ فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُوْنَ ۝ لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِيْنَ

| په هغې | قيمت لږ | نوبد دې | هغه چه | هغوئ نې اخلى | ګمان مه كوه ته | په هغه كسانو

خرڅ كړو | .... اودائې ډيره خرابه سودا اوكړه | .... ته په هغه چا ګمان مكوه څوک چې

يَفْرَحُوْنَ بِمَآ اَتَوْا وَّيُحِبُّوْنَ اَنْ يُّحْمَدُوْا بِمَا

| چه خوشحاليږى | په هغه كار | چه اوكړو هغوئ | اوخوښوى هغوئ | چه اوستائيلي شي | په هغه كار

په خپلو بدوكارونو خوشحاليږى | اوداغوارى چې په داسې كارونو دهغوئ تعريف اوشي

لَمْ يَفْعَلُوْا فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِّنَ الْعَذَابِ ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ

| چه نه وى كړې هغوئ | نومه ګڼره ته هغوئ | خلاصيدونكى | دعذاب نه | اودې هغوئ لره | عذاب

كوم چې هغوئ نه وى كړى | چې ګڼى هغوئ به دعذاب نه بچ شي | .... دهغوئ دپاره

اَلِيْمٌ ۝ وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ۝

دردناک | اوالله لره ده | بادشاهى دآسمانونو | اودزمكې | اوالله تعالى | په هر څيز باندې | قادر دې

خوددردناک عذاب مقرر دې | اودآسمانونواوزمكو مالک صرف يو الله دې | اوهغه په هر څه قدرت لرى

قوله تعالى: وَاِذْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيْثَاقَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ لَتُبَيِّنُنَّهٗ

---

(١) صحيح بخارى كتاب التفسير سورة آل عمران باب (ولتسمعن من الذين ...) : ٤٥٦٦، صحيح مسلم : كتاب الجهاد: ١٧٩٨)-

دعلم پټولو ګناه:- الله ﷺ دلته اهل کتاب ویروی چه دپیغمبرانو په ذریعه د دوی نه کومه د الله وعده اخستې شوې وه چه په رسول الله ﷺ باندې به ایمان راوړنی او د رسول الله ﷺ ذکر او د رسول الله ﷺ بشارت خلقوته رسوئی او هغوئ به د رسول الله ﷺ په تابعدارئی راضی کوئی اوبیا چه کله رسول الله ﷺ تاسوته تشریف راوړی نو تاسو به د هغه تابعداری کوئ .خو هغوئ دا عهد پټ کړو او د دې په ظاهرولو باندې دوی سره د دنیا اوآخرت وعده شوې وه ، د دې بدله کښې لږه شان دنیا کښې راګیر شواو پریشانه پاتې شو او د دوی دا اخستل خرڅول ډیر زیات بد دی. په دې کښې عالمانو ته تنبیه ده چه هغوئ دې داسې نه کوی ګنی دوی باندې به هم عذاب راشی کوم چې په هغوئ راغلې وو او دوی نه به الله ﷺ خفه شی لکه څنګه چه د هغوئ نه خفه شوې وو. علماء کرامو ته پکار دی چه دوی سره کوم فائده ورکونکې علم وی.چې په هغې سره خلق ښه عمل کولې شی او دا خوروی او هیڅ خبره نه پټوی. حدیث مبارک کښې دی چه کوم سړی نه د یوې مسئلې تپوس اوشی او هغه دا پټه کړی نو د قیامت په ورځ به هغه ته د اور واګې اچولې شی (١)

په دروغه قسم خوړلو بې برکتی:- دویم آیت مبارك کښې د ریاکارئی مذمت دې . بخاری اومسلم شریف کښې حدیث مبارك دې چه کوم سړې په دروغه دعوی اوکړی اوزیات مال کټل غواړی نو الله ﷺ به هغه نورهم کم کړی.(٢)دبخاری او مسلم دویم حدیث مبارك کښې دی چه کوم ته نه وې ورکړې شوې نو هغه سره آسودګی کونکی د دوؤ دروغو کپړو اغوستنکی پشان دې (٣).

قوله تعالی: لَا تَحۡسَبَنَّ الَّذِیۡنَ یَفۡرَحُوۡنَ

د ایت شان نزول:- مسند احمد کښې دی چه یو خل مروان خپل دربان رافع ته اوونیل چه عبدالله بن عباس ﷺ ته ورشه او هغوئ ته اووایه که په خپل یو کار باندې خوشحالیدل او نه کولو باندې تعریف خوښولوباندې به دالله تعالی عذاب وی. نو په دې په مونږباندې دالله ﷺ عذاب وی نو دغه شان خو مونږ کښې هېڅوك نشی بچ کیدې .عبدالله ﷺ د دې جواب کښې اوفرمانیلو چه ستا دې آیت سره څه تعلق دې ؟ دا خو د اهل کتابو باره کښې دې .بیا رسول الله ﷺ (وَاِذۡ اَخَذَ اللّٰهُ) نه تر آیت د آخره پورې تلاوت اوفرمانیلو او وې فرمانیل چه دوی نه نبی ﷺ دیو څیز باره کښې تپوس کړې وو نو هغوئ د دې څه غلط جواب ورکړو. او بهر وتلو سره ئې ګمان اوکړو چه مونږ د رسول الله ﷺ د سوال جواب ورکړو . اودې سره د دوی دا خواهش هم وو چه رسول الله ﷺ سره به خمونږ تعریف اوکړی اود اصل جواب په پټولو او ددې فقرې په وئیلو باندې دوی خوشحاله وو. هم د دې بیان دې آیت کښې کیږی. داحدیث بخاری وغیره کښې هم دې . (٤)

د ایت دویم شان نزول:- او صحیح بخاری شریف کښې دا هم دی چه کله رسول الله ﷺ میدان جنګ ته تشریف اوړو نو منافقان خپلو کورونو کښې کښیناسته او رسول الله ﷺ سره نه تلل ، بیا ئې خوشحالئ کولې چه مونږ جنګ کولو نه بچ شو ، اوس چه کله د الله ﷺ نبی ﷺ واپس کیږی نو دوی خبرې جوړوی او د دروغو عذرونه کوی او قسمونه خوری او خپل عذرونو سره رسول الله ﷺ ته یقین دهانی کوی او غواړی چه کوم کار مونږ نه دې کړې په هغې هم خمونږ تعریف اوشی نودې باندې دا آیت نازل شو. (٥)

---

(١) ابوداود کتاب العلم باب کراهیة منع العلم : ٣٦٥٨، وسنده حسن ترمذی : ٢٦٤٩)-

(٢) صحیح مسلم کتاب الایمان باب بیان غلظ تحریم قتل الانسان نفسه : ١١٠، ددې اصل صحیح بخاری ٢٠٤٧، کښې موجود دې)-

(٣) صحیح بخاری کتاب النکاح باب المتشبع بما لم ینل : ٥٢١٩، صحیح مسلم: ٢١٢٩)-

(٤) احمد:٢٨٩/١، صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة آل عمران باب (ولا تحسبن الذین یفرحون...)٤٥٦٨، صحیح مسلم: ٢٧٧٨)-

(٥) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة آل عمران باب (ولا تحسبن اللذین یفرحون...) : ٤٥٦٨، صحیح مسلم: ٢٧٧٨)-

د ابوسعيد ﷺ په ژبه د ايت شان نزول:- تفسير ابن مردويه كښې دى چه مروان د ابوسعيد ﷺ نه د دې ايت مبارك باره كښې تپوس كړې وو لكه څنګه چه پورته تير شو چه ابن عباس ﷺ نه نې تپوس اوكړو نو ابوسعيد ﷺ د دې مصداق او د دې شان نزول هغه منافقان اوګرځولو.چه كوم به د غزوه په وخت كښې كښيناستل ، كه مسلمانانو ته به نقصان اوشو نو خوشحاليدل به او كه فائده به ورته اوشوه نو خپل عذر به ئې ظاهرولو او فتح اونصرت جشن به ئې كولو. په دې باندې مروان اووئيل چه چرته دا واقعه او چرته دا آيت ؟ نو ابو سعيد ﷺ اوفرمائيل چه دا زيد بن ثابت هم ددې نه واقف دې .مروان زيد ﷺ نه تپوس اوكړو نوهغوئ هم د دې تصديق اوكړو.ابوسعيد ﷺ اوفرمائيل چه د دې علم رافع بن خديج ﷺ ته هم دې چه په مجلس كښې موجود وو. ليكن هغه ويريږى چه هسې نه ته ترې هغه اوښې واخلې چه كومې ورته تا صدقې كښې وركړې دى. زيد بهر اووتلواو وې وئيل چه ته خما په شهادت باندې خما تعريف نه كوې ؟ابو سعيد ﷺ اوفرمائيل چه تاسوريښتونئ شهادت ادا كړو. نو زيد ﷺ اوفرمائيل چه بيا هم د ريښتونى شهادت څه مستحق يم . مروان په هغه زمانه كښې د مدينې منورې امير وو.

دويم روايت كښې دى چه د مروان دا سوال د رافع بن خديج ﷺ نه مخكښې وو. د دې نه مخكښې روايت كښې تير شوى دى چه مروان د دې آيت باره كښې عبدالله بن عباس ﷺ نه تپوس كړې وو ، نو يادساتئ چه په دې دواړو كښې تضاد او منافات نشته . مونږ نشو وئيلې څكه چه دا آيت عام دې ، دا په كښې هم شامل دى . او دغه هم. مروان والا روايت هم ممكن دې چه مخكښې دې دواړو صاحبانو جواب وركړې وى ، بيا نور دتشفئ په طور عبدالله بن عباس ﷺ نه هم مروان په ذريعه دخپلو كسانو سوال كړې وى . والله اعلم .

د ثابت بن قيس ويره:- ثابت بن قيس انصارى ﷺ د رسول الله ﷺ خدمت كښې حاضر شو او عرض ئې اوكړو يارسول الله ﷺ ! ماته د خپل هلاكت ډيره زياته ويره ده.رسول الله ﷺ ورته اوفرمائيل چه ولې ؟ جواب كښې ئې اوفرمائيل چه د دې يو وجه دا ده چه الله ﷺ د دې خبرې نه منع كړې ده چه څه مې نه وى كړې او په هغې تعريف خوښئ او خما حال دادې چه څه تعريف خوښوم. دويمه خبره دا ده چه تكبر نه الله ﷺ منع كړې ده او څه جمال خوښوم . دريمه خبره داده چه د رسول الله ﷺ آواز نه اوچت آواز سره خبرې كول منع دى او خما آواز اوچت دې .نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه آيا ته په دې خبره خوشحاله نه ئې چه ستا ژوند ښه وى او ستا مرګ د شهادت مرګ وى او ته جنتى ئې . نودې خوشحاله شو او وې وئيل چه ولې نه يارسول الله ﷺ ! دا خو ډيره ښه خبره ده ،نو هم دا شان اوشو چه د دوى ژوند ښه شو او مرګ ئې د شهادت شو.مسيلمه كذاب سره د مسلمانانو جنګ اوشو په هغې كښې ثابت بن قيس انصارى ﷺ شهيد شو. (١)

قوله تعالى: ﴿فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِّنَ الْعَذَابِ﴾

دوه قراء تونه - ﴿تحسبهم﴾ لره ﴿يحسبهم﴾ هم لوستلې شوې دې .

كافران د عذاب نه نشى بچ كيدې:- بيا فرمان دې چه ته دا خيال مه كوه چه دوى به د عذاب نه خلاص شى ، دوى به عذاب ضرور مومى او هغه هم دردناك .

قوله تعالى: ﴿وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ﴾

الله په هر څيز قادر دې:- بيا ارشاد دې چه د هر څيز مالك او په هر څيز قادر الله ﷺ دې . هغه پاك ذات هيڅوك نشى عاجز كولې.نو تاسو د هغه نه ويريږئ اود هغه پاك ذات مخالفت مه كوئ . د هغه د غضب نه ويريږئ اود هغه د غضب نه دبچ كيدو كوشش كوئ.او د پاك ذات د عذاب نه ځان بچ كړئ ،نوخو څوك د هغه نه لوئې شته دې اونه څوك د هغه زيات قدرت والا شته دې .

---

١) حاكم : ٢٣٤/٣صحيح ابن حبان: ٧١٢٧،-

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ

|بیشکه |په پیدا کولو| د آسمانونو |او زمکې کښې| او په مختلف کېدلو| د شپې| او ورځ کښې

د آسمانونو او زمکې پیدا کولو کښې او د شپې او ورځې پرله پسې راتلو کښې دغې

لَاٰيٰتٍ لِّاُولِي الْاَلْبَابِ ۝ الَّذِيْنَ يَذْكُرُوْنَ اللّٰهَ قِيٰمًا وَّقُعُوْدًا

|ډیرې نښې د قدرت دی| د پاره د عقل مندو خلقو| هغه (عاقلان)| چه یادوی الله |په ولاړه| او په ناسته|

عقل مندو د پاره ډیرې نښې دی |.............چې په ولاړه او په ناسته

وَّعَلٰى جُنُوْبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُوْنَ فِيْ خَلْقِ السَّمٰوٰتِ

او په ډډو خپلو یعنی په ملاسته|| وغور وفکر کوی|په پیدائش (جوړښت کښې)| د آسمانونو |

او په هر اړخ د الله پاک ذکر کوی | او د آسمانونو او زمکې په پیدائش کښې سوچ فکر کوی

وَالْاَرْضِ ۚ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هٰذَا بَاطِلًا ۚ سُبْحٰنَكَ

او د زمکې | او (وائی) ائې ربه زمونږ|نه دی پیدا کړی تا| دا ټول هرڅه| عبث (بې مقصده)|پاکی ده تا لره|

(او دا وائی) ائې زمونږه ربه دا عجیبه څیزونه تا بې فائدې نه دی پیدا کړی| (د عبث کار کولو نه)پاک یې

فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ۝ رَبَّنَآ اِنَّكَ مَنْ تُدْخِلِ النَّارَ

نو اوساته مونږ| د عذاب د اور نه ||ائې ربه زمونږ|بیشکه ته چه| څوک داخل کړې| اور ته |

نو مونږ د دوزخ د عذاب نه بچ اوساته | ائې زمونږ ربه تا چې څوک دوزخ ته ور داخل کړل نو هغه

فَقَدْ اَخْزَيْتَهٗ ۭ وَمَا لِلظّٰلِمِيْنَ مِنْ اَنْصَارٍ ۝ رَبَّنَآ

نو په حقیقت کښې |تا رسوا کړو هغه||او نشته ظالمانو د پاره| څوک مددګار |ائې ربه زمونږ|

دې اوشرمولو| او د ظالمانو د پاره هیڅوک مددګار نشته دې |.............. ائې زمونږه ربه

اِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُّنَادِيْ لِلْاِيْمَانِ اَنْ اٰمِنُوْا بِرَبِّكُمْ

بیشکه مونږ |واوریدو| یو اواز کونکې| چه رابللې خلق| طرف د ایمان ته| چه ایمان راوړنی| په رب خپل|

مونږ د یو سړی آواز واوریدو چې هغه د ایمان طرفته بلنه کوله| او دا ئې وئیل چې خپل رب اومنئ

فَاٰمَنَّا ۖ رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوْبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا

نو ایمان راوړو مونږ||ائې ربه زمونږ | معاف کړه مونږ ته|ګناهونه زمونږ||او لرې کړې زمونږ نه|

نو مونږ د هغه خبره اومنله | ائې زمونږه ربه زمونږ کوتاهې معاف کړه | او زمونږ نه ګناهونه لرې کړه

سَيِّاٰتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الْاَبْرَارِ ۝ رَبَّنَا وَاٰتِنَا مَا

ګناهونه زمونږ ||او وفات کړې مونږ|د نیکانو خلقو سره||ائې ربه زمونږ||او راکړه مونږ ته| هغه |

............او د نیکانو ډله کښې مو خاتمه اوکړه | زمونږه ربه تا چې کومې

وَعَدْتَّنَا عَلٰى رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۭ

چه وعده نې کړې ده تاسو |په ذریعه د رسولانو خپلو||او مه شرمنده کوه مونږ| په ورځ د قیامت|

وعدې زمونږ باره کښې پیغمبرانو سره کړې دی هغه راسره پوره کړه| او د قیامت په ورځ زمونږ پرده اوساته

إِنَّكَ	لَا تُخْلِفُ	الْمِيعَادَ۝
بیشکه ته	نه کوې خلاف	د وعدې
بیشکه ته د خپلې وعدې خلاف نه کوې		

قوله تعالى:: إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَاٰيٰتٍ

د ایت شان نزول:- طبرانی کښې دی چه ابن عباس ﷺ فرمائی چه قریش یهودو ته ورغلل او د هغوئ نه نې تپوس اوکړو چه موسی ﷺ تاسو ته کوم معجزات راوړی وو ؟ هغوئ اوونیل چه هغه لرګې چه د هغې نه به بلا جوړیده ، او پړقیدونکې لاس .بیا نصرانیانو ته ورغلل اودهغوئ نه نې تپوس اوکړو چه عیسی ﷺ تاسو ته کومې نښې راوړې وې ؟ هغوئ جواب کښې اوونیل چه مورزاده ړانده روغول او برګی مرض والا ښه کول ،او مړی ژوندی کول .بیا قریش رسول الله ﷺ ته راغلل او رسول الله ﷺ ته نې اوونیل چه دعا اوکړنی خمونږ دپاره د صفا غر د سرو شی. رسول الله ﷺ دعا اوکړه او په دې باندې دا آیت نازل شو چه ﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ﴾ الخ. یعنی څوک چه د قدرت نښې کتل غواړی نوهغوئ دپاره په دې کښې نښې دی .دوی به هم په دې کښې غور کوی نو د هغه لونې قدرتونو والا الله ﷺ مخکښې به په سجده شی .(¹) لیکن دې روایت کښې یو اشکال دې ، هغه دا چه دا سوال مکه مکرمه کښې شوې وو او دا آیت مدینه منوره کښې نازل شوې وو. والله اعلم .

قوله تعالى:: وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ

د الله په کائناتو کښې سوچ فکر کول:- د آیت مطلب دا دې چه د آسمان په شان اوچت او وسعت والا مخلوق او د زمکې په شان لاندې اوسخت اولونې مخلوق ، بیا آسمان کښې لونې لونې نښې دی . لکه ګردش کونکی او په یو ځائې ولاړ ستوری او د زمکې لونې لونې پیداوار لکه غرونه او ځنګلونه او ونې او وابښه او پتی او مختلف قسمه جاندار او سوری او بیل بیل ذائقې والا او رنګ په رنګ خوشبو والا اومختلف قسم خواصو والا میوې وغیره . آیا دا ټول قدرتونه یو عقل مند انسان دپاره د سوچ نه دی او د ده رهبری الله ﷺ طرفته نه کوی ؟ چه دوی د نورو نښو د کتلو ضرورت محسوسوی . بیا د ورځې اوشپې راتلل او کم اوزیات کیدل اوبیا یوشان کیدل ، دا ټولې دالله ﷺ د قدرت کامله پوره پوره نښې دی . هم د دې وجې آخر کښې فرمائی چه په دې کښې عقل والو دپاره کافی نښې دی چه څوک پاك نفس والا هر په څیز باندې نظر اچونکونکې وی.اود بیوقوفانوپه شان ړانده او په غوږونو کاڼړه نه وی. ددې داحالت بل ځائې بیان فرمائی چه دوی د آسمان او زمکې ډیرې نښې خپلو پښو لاندې راولی او تیریږی او دې کښې غور او فکر نه کوی،دوی کښې اکثر د الله ﷺ منلونه پس بیا هم شرك نه بچ کیږی

زاګرین عقلمند دی: اوس ددې عقل مندوصفتونه بیانیږی چه دوی په ناسته ملاسته دالله تعالی نوم اخلی

دعمران بن حصین ﷺ په حدیث استدلال:- دبخاری او مسلم شریف حدیث کښې دی چه رسول الله ﷺ عمران بن حصین ﷺ ته اوفرمائیل په ولاړه مونځ کوه ، که طاقت دې نه وی نوپه ناسته کوه او که دا هم نه شې کولې نو په ملاسته کوه(²) یعنی هیڅ حالت کښې هم د الله ﷺ ذکر نه مه غافله کیږه. زړه کښې ، په پټه ، او په ژبه د الله ﷺ ذکر کوه.دا خلق د آسمان او زمکې پیدائش ته ګوری .او د هغه پاك ذات په حکمتونوکښې غور کوی کوم چې د هغه خالق او یو الله ﷺ په قدرت باندې دلالت کوی .

(¹) اسباب النزول للواحدی : ۲۸٤، الطبرانی : ۱۲۳۲۲)۔

(²) صحیح بخاری کتاب التقصیر باب اذا لم یطق قاعدا صلی علی جنب : ۱۱۱۷، ابوداود: ۹۵۲، ترمذی : ۳۷۲، ابن ماجة: ۱۲۲۳)۔

فكراوسوچ د اكابرينو په نظركښې: ① شيخ سليمان دارانى رحمه الله فرمائي چه د كور نه د وتلو په وخت كښې په كوم كوم څيز خما نظر پريوزى ، خه گورم چه په هغې كښې د الله ﷻ يو نعمت زما دپاره موجود دې . اوزما دپاره په هغې كښې دې

② حسن بصرى رحمه الله فرمائي چه ديو ساعت غور او فكر كول د ټولې شپې د قيام نه بهتر دې .

③ فضيل رحمه الله فرمائي چه د حسن رحمه الله قول دې چه غور او فكراو مراقبه يو داسې آئينه ده چه ستا په وړاندې ستا بدئى او نيكئ پيش كوى.

④ سفيان بن عيينه رحمه الله فرمائي چه غور او فكر يو داسې نور دې چه ستا په زړه به اثر كوى او اكثر به ئې دا بيت لوستلو چه :

اذا المرء كانت له فكرة ،، ففى كل شئ له عبرة

ترجمه :- يعنى چه دكوم انسان باريك بينى او سوچ عادت جوړ شى نوهغه ته هر يو څيز كښې يو عبرت او ننبه په نظر راځى .

⑤ عيسى عليه السلام فرمائي چه خوش نصيب دې هغه كس چه د هغه وينا د الله ﷻ ذكر اونصيحت وى او چپ پاتې كيدل ئې غوراو فكر وى او دده كتل عبرت او تنبيه وى.

⑥ لقمان حكيم عليه السلام دا د حكمت نه ډكه مقوله ياد ساتل پكار دى چه تنهائى كښې څوك څومره زيات ناسته كوى نو دومره دده غور اوفكراو انجام بينى هم زياته وى. او چه څومره دا زياتيږى نو دومره په انسان لارې زياتيږى په انسان پرانيستې كيږى او دا به دې جنت ته رسوى.

⑦ وهب بن منبه رحمه الله فرمائي چه څومره مراقبه زياته وى نو دومره به پوهه زياته وى. او څومره چه پوهه زياته وى نو دومره به علم زيات نصيب كيږى. او چه څومره علم زيات وى نو نيك عملونه به هم زياتيږى .

⑧ عمر بن عبدالعزيز رحمه الله ارشاد فرمائي چه د الله ﷻ ذكر كښې خپله ژبه لوندول ډير بهتر دى او د الله ﷻ نعمتونوكښې غور اوفكركول ډير افضل عبادت دى.

⑨ مغيث اسود رحمه الله مجلس كښې ناست وو او وې فرمائيل چه انې خلقو ! هره ورځ قبرستان ته ځئ چه تاسو ته خپل انجام معلوم وى. او بيا خپل زړه كښې هغه منظر حاضر كړئى چه تاسو الله ﷻ ته مخامخ ولاړ يئ ،بيا يو ډلې ته جهنم ته د تلو حكم كيږى او يو ډلې ته جنت ته . خپل زړونه دې حال كښې جذب كړئى او خپل بدنونه هم هلته حاضر كړئى . جهنم خپل مخكښې كړئى ، د هغې سټكونه ، د هغې د اور قيدخانې خپل مخكښې كړئى . دې وينا سره به ئې په چغوچغو ژړل تردې چه بې هوشه به شو.

⑩ عبدالله ابن مبارك رحمه الله فرمائي چه يو سړى يو راهب سره يو قبرستان او يو د گند اچولو ځائې كښې ملاقات اوكړو او هغه ته ئې اووئيل چه انې راهبه ! تاسره دې وخت كښې دوه خزانې دى ، يو خزانه د خلقو يعنى قبرستان ،او يو خزانه د مال يعنى گند اچولو ځائې .

⑪ عبدالله بن عمر رضي الله عنه به ويرانو كورونو طرفته تلواو يو ويرانه دروازې سره به اودريدو او ډير افسوس او حسرت سره به ئې وئيل چه انې ويرانو كورونو ! ستاسو اوسيدونكى چرته دى ؟ بيا به ئې پخپله فرمائيل چه ټول د زمكې لاندې شو ،ټولو د فنا جامونه اوڅكل . صرف د الله ﷻ ذات باقى پاتې كيدونكې دې .

⑫ ابن عباس رضي الله عنه فرمائي چه دوه ركعته چه د زړه اطمينان سره ادا شى د هغه ټول مونځ نه افضل دى چه كوم كښې ټوله شپه تيره شى خو په هغې كښې دلچسپى نه وى.

⑬ خواجه حسن بصري رحمه الله فرماني چه اے ابن آدم ! (خپله خيته دريو حصو کښې تقسيموه) يو حصه کښې خوراك اچوه ، يوحصه اوبو دپاره پريږده اويو حصه د ساګانو اخستلو دپاره پريږده چه دې سره ته د خپل آخرت باره کښې اود آخرت انجام باره کښې غور اوکړې شې .
⑭ دبعضو حکيمانو قول دې چه کوم يو سړې د دنيا په څيزونو بغير د عبرت حاصلولونه نظر اچوي نو د غفلت اندازې سره د ده دا سترګې کمزورې شي .
⑮بشير ابن حارث جافي رحمه الله فرماني که خلقو د الله ﷻ د عظمت خيال کولې نو بالکل به د دوی نه ګناهونه نه کيدل .
⑯ عامر بن عبدقيس رحمه الله فرماني چه ما ډيرو صحابه کرامو ﷺ نه آوريدلی دی چه د ايمان رڼا مراقبه او غور وفکرکښې ده.
⑰ مسيح ابن مريم سيدنا عيسى عليه السلام فرماني چه اے ابن آدم ! اے ضعيف انسانه ! ته چه چرته هم يې نو د الله ﷻ نه ويريږه او دنيا کښې عاجزی او مسکيني کوه او جمات خپل کور جوړ کړه او خپلو سترګو ته ژړا اوښايه ، او خپل بدن ته د صبر عادت اوښايه ، اوخپل زړه غور آوفکر کونکی جوړ کړه ، د صبا د رزق غم نن مه کوه .
⑱ عمر بن عبدالعزيز يو ځل مجلس کښې ناست وو او په ژړا شو. خلقو ترينه ددې وجه اوپوښتله نو دوی اوفرمائيل چه ما د دنيا او د دې په لذتونوکښې او د دې خواهشونوکښې غور آوفکر اوکړو او عبرت مې حاصل کړو ،هرکله چه په نتيجه اورسيدم نو ځما خواهشات ختم شوی وو.
خلاصه د کلام:- حقيت دا دی چه دهر سړی دپاره په دې کښې عبرت او نصيحت دې او پندونصيحت دې . حسين بن عبدالرحمان هم خپلو شعرونو کښې دا مضمون ښه بيان کړې دې . نوالله ﷻ د خپلوښه بندګانو مدح اوتعريف بيان کړو چه کوم د مخلوقاتو نه عبرت او نصيحت حاصل کړی او د هغه خلقو مذمت ئې بيان کړه چه د الله ﷻ په قدرتونو باندې غور نه کوی . دمومنانو مدح کښې بيانيږی چه دا خلق په ناسته په ولاړه د الله ﷻ ذکرکوی ، د زمکې او آسمان په پيدانش کښې غور و فکر کوی او وائی چه اے الله ﷻ ! تا دا مخلوق عبث اوبې کاره نه دې پيدا کړې بلکه د يو مقصد دپاره دې پيدا کړې دې چه خرابوته د خرابو بدله او نيکو ته د نيکو بدله ورکړې .
قوله تعالى: ﴿رَبَّنَآ إِنَّكَ مَن تُدْخِلِ ٱلنَّارَ..........وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۗ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ ٱلْمِيعَادَ﴾
د عقلمندو مناجات:- بيا د الله ﷻ د پاکوالي بيان دې فرماني چه اے الله ﷻ ته د دې نه پاك يې چه يو څيز بې مقصده پيدا کړې. اے خالق خلق ، اے په عدل اوانصاف سره د کائناتو چلونکيه ، اے د نقصانونو او عيبونو نه پاك ذاته ، مونږ ته د هغه عملونو طاقت او توفيق راکړې چه په هغې سره مونږ ستا د عذاب نه بچ شو او ستا نعمتونو سره جنت ته داخل شو. دوی داسې هم وائی چه اے الله ﷻ ! چه تا څوك جهنم ته بوتلل نو هغوئ برباد شو ،ذليل او خوار شو او د مجمع حشر مخکښې دې دوی رسوا کړل ،د ظالمانو هيڅوك مددګار نشته .او نه د دوی څوك بچ کونکې شته نه ستا د ارادې مخکښې راتلې شی ، اے ربه ! خومونږ د اعلان کونکی اعلان واوريدو چه ايمان طرفته ئې رابلل کول .نو مونږ پرې ايمان راوړو. د دې نه مراد رسول الله ﷺ دې چې فرماني به ئې په خپل رب باندې ايمان راوړئ ،نومونږ ايمان راوړې دې ، او تابعداری ئې اختيار کړئ. نو خومونږ دايماندار اتباع په وجه خومونږ ګناهونه معاف کړه او د هغې پرده پوشی اوکړه او خومونږ ګناهونه خومونږ نه لرې کړه ، اومونږ صالحان او نيکان جوړ کړه .اے رب ﷻ تا چه مونږ سره د خپل رسول ﷺ په ژبه کومې وعدې کړې دی هغه پوره کړه. او دامطلب هم بيان شوې دې چه کومه وعده تا خپلو رسولانو سره د ايمان راوړوکړې وه ، ليکن رومبی معنی صحيح ده.

د الله خپلو نيكانو بندګانو سره وعده پوره کول:-د مسند احمد يو حديث مبارك كښې دي چه د عسقلان دوه عروسه دی چه يو په كښې دا دې ①هم دلته نه به الله ﷻ دقيامت په ورځ اويازره كسان راوچتوی چه هغوئ سره به حساب كتاب نه وی②هم دلته نه به اويا زره شهيدان اوچتيږی چه دوی به يو وفد جوړوی او الله ﷻ ته به ورځي③ هم دلته به د شهيدانو لښكرې وی چه د دوی سرونه به پريكړې شوی د دوی په لاسونو كښې وی اوددوی د څټونو نه به وينې بهيږی اودا به وائی چه اني الله ﷻ ! تا چه مونږ سره دخپلو رسولانوپه ذريعه كومې وعدې كړې وې هغه پوره كړه. مونږ د قيامت په ورځ مه رسوا كوه .ته وعده خلافئ نه پاك يې . الله ﷻ به اوفرمائی چه څما بندګان رښتونی دی ،دوی ته په نهر بيضه كښې غسل وركړئ .دوی چه په دې كښې غسل اوكړی نو پاك صاف او ښكلی رنګ والا به شی . اودوی دپاره به ټول جنت مباح وی. چه چرته غواړی نو خوراك به كوی اوچه چرته تلل غواړی نو تلئ به شی(۱) دا حديث غريب دې او بعضې وائی چه موضوع دې . والله اعلم . مونږ د قيامت په ورځ ټوله ډله كښې مه رسوا كوه. ستا وعدې رښتونې دی او تا چه د خپلورسولانو په ذريعه كومې وعدې كړې دی هغه اټل دی ، د قيامت ورځ به ضرور راځی . نوته مونږ ته د هغه ورځې نه نجات راكړه.رسول الله ﷺ فرمائی چه بنده باندې به غصه او ملامتيا او شرمندګی دومره زياته شی اوداشان به دالله تعالی مخكښې اودرولې شی او قائل او معقول به كړې شی چه دې به اووائی چه كاش ما جهنم ته اوغورزوی .(۲) (ابويعلی). ددې حديث مبارك سند هم غريب دې .

دتهجدو په وخت كښې دا اياتونه لوستل:-د احاديثو نه دا هم ثابت دی چه كله به رسول الله ﷺ د تهجدو دپاره پاسيدل نو د سورة آل عمران دا لس آيتونه به ئې لوستل.

هم دا عمل په بل روايت سره :- بخاری شريف كښې دی چه ابن عباس ﷺ فرمائی ما خپلې ترور ميمونه ﵂ كره شپه تيره كړه ، دا د رسول الله ﷺ بی بی وه. كله چه رسول الله ﷺ راغلو نو څه وخت پورې ئې ميمونې ﵂ سره خبرې كولې او بيا اوده شو، كله چې د شپې آخره شوه نو رسول الله ﷺ پاسيدو او آسمان طرفته ئې نظر اوكړواو ﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الـخ﴾تر دسورة آخره پورې ئې تلاوت اوفرمائيلو .بياپاسيدو او مسواك سره ئې استعمال كړو او اودس ئې اوكړو اويوولس ركعته مونځ ئې اداكړو.كله چه ئې د بلال حبشی ﵁ د اذان آواز واوريدو نو دوه ركعته ئې د سحر سنت ادا كړل او بيا ئې جمات ته تشريف يوړو او خلقو ته ئې د سحر مونځ وركړو.(۳)

د ابن عباس د نبی كريم ﷺ سره اوديدل:- صحيح بخاری كښې دا روايت بل ځائې كښې هم دې چه د بسترې لنډوالی كښې څه او پلن والی كښې رسول الله ﷺ او د رسول الله ﷺ زوجه صاحبه ام المومنين ميمونه ﵂ څملاستل نيمې شپې ته نزدې يا څه پس رسول الله ﷺ پاسيدو او خپلو لاسونو مباركو سره ئې خپلې سترګې مباركې مخلې ، او ددې لسو آيتونو مباركو تلاوت ئې اوفرمائيلو او بيائې د زوړند مشكيزې نه اوبه واخستې او په ښه شان ئې اودس اوكړو او مونځ ته اودريدو . څه پاځيدم او د رسول الله ﷺ نښې طرفته د رسول الله ﷺ اقتداء كښې مونځ دپاره اودريدم . رسول الله ﷺ خپل ښې لاس څماسر باندې كيخودو او څه ئې دغوږ نه اونيولم او څه ئې خپل ګس طرفته كړم .او دوه ركعته ئې شپږ خل ادا كړل يعنی دولس ركعته مو اوكړل. بيا ئې وتر اوكړل او څملاستو تر دې چه د موذن د آذان آواز

(۱) احمد : ۲۲٦/۳)-

(۲) مسند يعلی : ۱۷۷٦)-

(۳) صحيح بخاری كتاب التفسير سورة آل عمران باب قوله (ان في خلق السموات ...) : ٤٥٦٩، صحيح مسلم: ۷٦۳)-

نې واوريدو اوموذن راغلواو ورته نې اطلاع ورکړه. رسول الله ﷺ اودريدلو او دوه رکعته نې ادا کړل او بهر لاړل اود سحرمونځ نې ادا کړو.(١)

د ابن عباس ﷺ د رسول الله ﷺ په کور کښې شپه تيرول:- د ابن مردويه دې حديث کښې دی عبدالله ﷺ فرمائی چه ما ته خما پلار عباس ﷺ اوفرمائيل چه تاسو نن شپه د رسول الله ﷺ کور کښې تيره کړه. او د رسول الله ﷺ د مونځ کيفيت اوګوره. د شپې چه کله ټول خلق د ماسختن مونځ دپاره لاړل نو خه ناست اووم. هرکله چه رسول الله ﷺ تلو کښې شو نو وې فرمائيل څوک نې؟ عبدالله نې. ما اوونيل چه آو جی. وې فرمائيل چه ولې ولاړ نې ؟ ما اوونيل چه د پلار حکم دې چه شپه د رسول الله ﷺ کور کښې تيره کړه. نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه ښه راخه . کور ته چه راغلو نو وې فرمائيل چه بستره خوره کړنې . د ټاټ تکيه راغله او رسول الله ﷺ په هغې سرمبارك کيخودو او خملاستو تر دې چه ما د رسول الله ﷺ د خراټې آواز واوريدو ، بيا رسول الله ﷺ پاسيدو او نيغ کيښناستو او آسمان طرفته نې اوکتل او درې ځل نې ﴿سبحان الملك القدوس﴾ اوونيل . بيا نې د سورة آل عمران آخرى لس آيتونه تلاوت کړل ، او بل روايت کښې دی چه د تلاوت نه پس رسول الله ﷺ دا دعا اوفرمائيله چه :

(اللهم اجعل فی قلبی نورا وفی سمعی نورا وفی بصری نورا و عن يمينی نورا و عن شمالی نورا ومن بين يدی نورا ومن خلفی نورا ومن فوقی نورا ومن تحتی نورا واعظم لی نورا يوم القيامة) (ابن مردويه) دا دعا بعضو صحيح طريقو سره هم مروی ده.(٢)

د لسو اياتونو په نزول د رسول الله ﷺ ژړا:- ددې آيت د تفسير په شروع کښې د طبرانی حوالې سره تير شوی دی د هغې نه معلوميږی چه دا آيت مکی دې . ليکن مشهور د دې خلاف دې. يعنی دا چه دا آيت مدنی دې . اوددې دليل کښې دا حديث مبارك پيش کيدې شی کوم چې ابن مردويه کښې دې چه عطاء ﷺ،ابن عمر ﷺ او عبيد بن عمير ﷺ عائشه ﷺ ته راغلو ،د دوی او د عائشه ﷺ مينځ کښې پرده وه. عائشه صديقه ﷺ تپوس اوکړو چه عبيد ته ولې نه راځې ؟ عبيد اوفرمائيل چه اماجان صرف په دې وجه د شاعر قول دې چه (زرغبا تزدد حبا) يعنی لږ لږ راځه چه محبت زيات شی . ابن عمر ﷺ اوفرمائيل چه انې مور بی بی مونږ ته هغه عجيبه خبره اوکړه چه د رسول الله ﷺ ذات مبارك کښې تاسو کتلی وی .عائشه صديقه ﷺ په ژړه شوه او وې فرمائيل چه د رسول الله ﷺ ټول.کارونه عجيبه وو. يو واقعه واورنی . يو ځل د شپې خما نمبر کښې رسول الله ﷺ ته راغلواو ماسره خملاستو ، بيا نې ماته اوونيل چه انې عائشه ﷺ خه د خپل رب خه عبادت کول غوارم ما پريږده . ما اوونيل چه يارسول الله ﷺ خه ستاسو قرب غوارم اودا هم خما خوښ ده چه رسول الله ﷺ د الله ﷺ عبادت اوکړی. نو رسول الله ﷺ پاسيدو او يو مشك نه نې اوبه واخستې او اودس نې اوکړو اومونځ ته اودريدل ، بيا چه کله نې ژړا شروع کړه نو دومره نې اوژړل چه ږيره مبارکه نې لمده شوه. بيا سجدې ته لاړل او دومره نې اوژړل چه زمکه لمده شوه ،بيا په اړخ خملاستل او ژړل نې تر دې چه بلال ﷺ راغلو او مونځ دپاره نې رسول الله ﷺ اوبللو او کله چه نې د رسول الله ﷺ اوبنکې اوليدې نو وې فرمائيل چه انې د الله ﷺ رسوله ﷺ تاسو ولې ژاړنی ؟ الله ﷺ ستاسو ټول مخکښنی روستی ګناهونه معاف کړی دی . رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه انې بلال ﷺ ! خه به ولې نه ژاړم ؟ ما باندې نن شپه دا آيت نازل شوې دې چه ﴿اِنَّ فِیْ خَلْقِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ﴾. هلاکت دې هغه سړی دپاره چه دا آيت اولولی او بيا هم غور اوتدبر نه کوی .

(١) صحيح بخاری کتاب التفسير باب (ربنا انک من تدخل النار ......) : ٤٥٧١، صحيح مسلم: ٧٦٣)-

(٢) صحيح بخاری کتاب الدعوات باب الدعاء اذا انتبه الليل : ٦٣١٦، صحيح مسلم : ٧٦٣، ابو داود : ٥٠٤٣)-

هم دا واقعه په بل روایت کښې:- دعبد بن حمید تفسیر کښې هم دا حدیث شته دې ، په هغې کښې دی چه کله مونږ عائشه ﷠ ته ورغلو نو مونږ ورته سلام اوکړو نو عائشه ﷠ تپوس اوکړو چه څوك دی ؟ مونږ ورته خپل نومونه اوخودل . اوآخر کښې دا هم دی چه مونځ نه پس رسول الله ﷺ په خپل ښی طرف ملاست وو او د خپل رخسار لاندې ئې لاس مبارك ایښودې وو او ژړل ئې تردې چه اوښکو سره زمکه لمده شوه. اود بلال ﷛ جواب کښې رسول الله ﷺ دا هم فرمائیلی وو چه آیا خه دې شکر گزرار بنده جوړ نه شم ؟او د آیتونو نازلیدو باره کښې (عَذَابَ النَّارِ۝) پورې رسول الله ﷺ تلاوت کړې وو.([1])

دابن مردویه په یو ضعیف سند سره منقول روایت کښې د ابوهریره ﷛ نه مروی دی چه رسول الله ﷺ به د سورة آل عمران آخری لس آیتونه هره شپه لوستل ([2])، دې روایت کښې مظاهر ابن اسلم ضعیف دې .

فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ اَنِّیْ
انوپه جواب کښې اوونیل ااهغوئ ته ارب دهغوئ ا چه زه ا
ا نوالله پاک دهغوئ دعاقبوله کړه ا (اوورته ئې اوونیل)چې زه به
لَآ اُضِیْعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِّنْكُمْ مِّنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى ۚ
نه ضائع کوم ا عمل ا دیوعمل کونکي ا ستاسو نه ا که نارینه وی ا اوکه زنانه وی ا
تاسو کښې دهیچا عمل نه ضائع کوم ا که نارینه وی اوکه زنانه ا ....تاسوټول
بَعْضُكُمْ مِّنْۢ بَعْضٍ ۚ فَالَّذِیْنَ هَاجَرُوْا
(ځکه چه) ځینې ستاسو د ځیزونورو نه دی ا نوهغه کسان چه هجرت ئې کړې دې(دوطن خپل نه)ا
دیوبل حصه یئ ا نو هرڅا چې زما دپاره کور کلی پریخودې وی
وَاُخْرِجُوْا مِنْ دِیَارِهِمْ وَاُوْذُوْا فِیْ سَبِیْلِیْ
او ایستلي شوې دی ادکورونو خپلونه ااو تکلیفونه ورسولي شوی دی اپه لار خما کښې ا
اودکورونو نه ویستلي شوی وی ا اوزما په لار کښې ئې تکلیفونه برداشت کړی وی
وَقٰتَلُوْا وَقُتِلُوْا لَاُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَیِّاٰتِهِمْ
اوجنګونه ئې کړی دی ااو و ژلي شوي دی اخامخابه لرې کړم زه ا دهغوئ نه اګناهونه دهغوئ ا
اوجنګیدلی وی ا او وژلی شوی وی ا زه به ضرور دهغوئ ګناهونه معاف کړم
وَلَاُدْخِلَنَّهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِیْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ ۚ ثَوَابًا
اوخامخابه داخل کړم هغوئ اجنتونو ته اچه بهیږی به ا لاندې دهغې نه ا نهرونه ا دابدله ده ا
اوداسې باغونو ته به ئې داخل کړم ا چې دهغې لاندې ولې بهیږی ا الله پاک سره دهغوئ ثواب مقرر دې
مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ ؕ وَاللّٰهُ عِنْدَهٗ حُسْنُ الثَّوَابِ۝
دطرفه الله تعالى نه ااوالله چه دې ا د هغه سره دې ا بهترینه ا بدله
اوالله پاک سره ډیرښه ثواب موجود دې ا

[1]) عبد بن حمید-

[2]) الیوم واللیلة لابن السنی ، : ٦٨٨،)

قوله تعالى: فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ

الله ﷻ د دعاګانو قبلونکی دی :- دلتـه (اسْتَجَابَ) پـه معنـی د (اجاب) دی. او دا عربیٔ کښې برابر او مروج نه وائی. ام سلمه رضي الله عنها يوه ورځ د رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړو چه څه خبره ده چه د ښځو چرته هم په قران پاك کښې ذکر نشته ؟ په دې باندې دا آيت نازل شو. د انصار بيان دی چه ښځو د ټولو نه رومبی مهاجره چه هودج ته راغله هغه ام سلمه رضي الله عنها وه.(١) د دې مور بی بی نه دا هم مروی دی چه دا آيت د ټولو نه آخر کښې نازل شوی دی. د دې آيت مطلب دا دی چه صاحب عقل او صاحب ايمان خلقو چه کله الله ﷻ نه دعاګانې اوکړې د کومو ذکر چې رومبنی آيتونو کښې وو نو الله ﷻ هم د دوی ټول مرادونه پوره کړل. د دې په وجه دا آيت د " ف " نه شروع شو. لکه بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿وَاِذَا سَاَلَكَ عِبَادِیْ﴾ الخ يعنی کله چې خما بندګان ستا نه زما په باره کښې سوال کوی نو ته ورته اووايه چه څه خو تاسو نه ډير نزدې يم ،کله چه څوك خما نه غواړی نو څه د هغه دعا قبلوم. نو دوی ته پکار دی چه خما نه اوغواړی او ما باندې ايمان راوړی ،څه لرې نه ده چه دوی ته رشد او هدايت نصيب شی.

قوله تعالى: اَنِّیْ لَاۤ اُضِیْعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِّنْكُمْ مِّنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى

د عمل نه ضائع کولو وعده:- بيا د قبوليت او دعا تفسير کيږی او الله ﷻ خبر ورکوی چه څه د يو عامل عمل نه بې ځايه کوم بلکه هر يو ته پوره پوره بدله ورکوم. که ښځه وی او که سړې ، هريو په ثواب او د عملونو بدله کښې يوشان دی.

قوله تعالى: فَالَّذِیْنَ هَاجَرُوْا وَاُخْرِجُوْا مِنْ دِیَارِهِمْ وَاُوْذُوْا فِیْ سَبِیْلِیْ

د مهاجرينو درجه:- نو کوم خلق چه د شرك ځائې پريږدی او د ايمان ځائې ته راشی ، دار الکفر نه هجرت اوکړی او خپل رونړه ،دوستان، ګوانديان د خپل الله ﷻ په نوم پريږدی ،د مشرکانو تکليفونه برداشت کوی او آخر عاجزه شی خو بيا هم ايمان نه پريږدی بلکه د خپل خوږ وطن نه زړه صبر کړی. دویٔ د خلقو هيڅ نقصان نه وو کړې چه د دې بدله کښې دوی ته تکليف ورکوی بلکه د دوی صرف دا قصور وو چه خما په لار روان وو صرف خما د توحيد په وجه ئې د دنيا سره دشمنی قبوله کړه. خما په لاره تلو سره رنګ په رنګ تکليفونوسره دوی مخ شول. لکه بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿یُخْرِجُوْنَ الرَّسُوْلَ وَاِیَّاكُمْ اَنْ تُؤْمِنُوْا بِاللّٰهِ رَبِّكُمْ﴾ يعنی داخلق رسول الله ﷺ او تاسو صرف په دې وجه د وطن نه اوباسی چه تاسو ايمان راوړې دې او هغه پاك ذات ستاسو رب دې. او ارشاد دې چه ﴿وَمَا نَقَمُوْا مِنْهُمْ اِلَّاۤ اَنْ یُّؤْمِنُوْا بِاللّٰهِ الْعَزِیْزِ الْحَمِیْدِ﴾ يعنی دوی سره ئې دښمنی په دې وجه وه چه دوی په الله عزيز او حميد باندې ايمان راوړ.

قوله تعالى: لَاُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَیِّاٰتِهِمْ

شهيد ته د قرض نه سوا ټول ګناهونه معاف کيدل:- بيا فرمائی چه دوی جهاد هم اوکړو او دوی شهيدان هم شو. دا اعلی درجه ده او اوچته مرتبه ده چه د الله ﷻ لار کښې جهاد دې ، سورلی ختميږی او خوله ئې ښاورې سره ښاورې شی. بخاری او مسلم شريف کښې دی چه يو سړی اووئيل چه يارسول الله ﷺ که څه په نيك نيت او بهادرئی سره جهاد اوکړم او روستو نه شم او بيا شهيد شم نو آيا الله ﷻ به خما ګناهونه معاف کړی. رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه آو. بيا رسول الله ﷺ هغه نه تپوس اوکړو تا چې څه اووئيل هغه لږ بيا اووايه نوهغه بيا خپل سوال دوباره کړو. رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه آو ،ګناهونه به دې معاف کړی، خو قرض نه معاف کوی. دا خبره ماته جبريل عليه السلام اوس اوکړه.(٢)

---

(١) حاکم : ٢/٣٠٠ ،)-

(٢) صحيح بخاری کتاب المغازی باب غزوة احد:٤٠٤٦، صحيح بخاری مسلم:١٨٨٥، نسائی : ٣١٥٦)-

قوله تعالی: وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ ثَوَابًا مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ
بیادلته فرمانی چه خه به ددوی بدئ معاف کرم او دوی به جنت ته داخل کرم. چه په هغې کښې څلور واړه طرفته نهرونه بهیږي په هغې کښې په چا کښې پئ دی او چا کښې شهد اوچاکښې شراب او چا کښې صفا اوبه او دغه شان نعمتونه دی چه نه به چرته سترګو کتلي وی اونه به غوږونو آوریدلی وی اونه به چرته د انسان زړه کښې ددې خیال تیر شوې وی.دا د الله ﷻ د طرفنه ده بدله . ظاهره ده چه کوم ثواب د هغه شهنشاه عالي طرفنه وی نو هغه به څومره زبردست وی او بې انتها به وی ؟ لکه دیو شاعر قول دې که هغه عذاب ورکړي نو هغه هم هلاکونکې او بربادونکې دې او که انعام ورکړي نو هغه هم بې حسابه ،د قیاس نه زیات . ځکه چه د هغه ذات بې پرواه دې . د نیکو اعمالو بدله الله ﷻ سره ده
خلقو ته نصیحت.- شداد بن اوس ﷺ فرمانی چهي انې خلقو ! د الله ﷻ په قضا باندې غمژن او بې صبره کیږئ مه.واورئ مومن باندې ظلم او جبر نه کیږی . که تاسوته خوشحالي او رحمت اورسی نو په هغې دالله ﷻ حمد بیان کړئ او د هغه شکر پرې اوباسئ .او که تاسوته څه مصیبت اورسی.نو د صبر لمن مه پریږدئ. او دنیکئ او ثواب خواهش کوئ الله ﷻ بهترین بدله او ثواب ورکونکئ دې
دکافرو راحت ته کتل نه دی پکار: :- الله ﷻ فرمانی چه انې نبي ﷺ! د دې کافرانو بد مستئ او ددوی ناز ونعم د دوی راحت او آرام او د دوی خوشحالئ طرفته مه ګوره نزدې ده چه دا ټول فنا کیدونکی دی او دوی دپاره به صرف د دوی بدعملونه د عذاب په صورت کښې باقي پاتې شی . دا ټول نعمتونه د آخرت مقابله کښې هېڅ نه دی . هم د دې مضمون ډیر آیتونه قران کریم کښې دی ① لکه ﴿مَا يُجَادِلُ فِيْٓ اٰيٰتِ اللّٰهِ اِلَّا الَّذِيْنَ كَفَرُوْا فَلَا يَغْرُرْكَ تَقَلُّبُهُمْ فِي الْبِلَادِ﴾ یعنی کافران د الله ﷻ آیتونو کښې جنګ کوی د دوی ښارونو کښې ګرزیدل راګرزیدل دې تاسوپه دهوکه کښې وانه چوی②بل ځانې کښې ارشاد دې ﴿قُلْ اِنَّ الَّذِيْنَ يَفْتَرُوْنَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ﴾ الخ : یعنی کوم خلق چه په الله ﷻ پورې دروغ تړی هغوئ فلاح نه مومی . همې دې دا شان دنیا کښې فائده واخلی لیکن آخری راتګ خو خمونږ طرفته دې بیا به مونږ د دوی دکفر بدله کښې دوی ته سخت عذاب ورکړو③بل ځانې کښې ارشاد دې چه مونږ به دوی ته لږه شان فائده ورکړو اوبیا به ئې دنقصان والا عذاب طرفته راکاږو بې بس به ئې کړو④اوبل ځانې ارشاد دې چه دې کافرانو ته لږ مهلت ورکړه .⑤او بل ځانې کښې ارشاد دې چه آیا هغه سړې د بنه وعدې موندلووالا دې او چه کوم دنیا کښې آرام سره ژوند تیروی . اود قیامت په ورځ به عذاب کښې حاضریدو والا برابر کیدیشی ؟

لَا يَغُرَّنَّكَ	تَقَلُّبُ						
دهوکه دې نه کړی تا	ګرزیدل						
ته په دې مه دهوکه کیږه چې							
الَّذِيْنَ	كَفَرُوْا	فِي الْبِلَادِ	مَتَاعٌ	قَلِيْلٌ	ثُمَّ	مَاْوٰىهُمْ	جَهَنَّمُ
دهغه کسانو	چه کافران دی	په ملکونو کښې	(دا) فائده ده	لږه	بیا	ځانې دهغوئ	دوزخ دې
چې کافر په ښارونو کښې ګرځی	دادیو خو ورځو مزې دی	اوبیا ددوئ ځانې دوزخ دې					
وَبِئْسَ الْمِهَادُ	لٰكِنِ الَّذِيْنَ	اتَّقَوْا	رَبَّهُمْ	لَهُمْ جَنّٰتٌ			
او ډیر خراب ځانې دې دقرار	لیکن هغه کسان	چه ویریږی	دخپل رب نه	ددوی دپاره دی باغونه			
او ډیر بد ځانې دې	خو خوک چې دالله پاک نه ویریږی	هغوئ دپاره داسې باغونه تیار شوی دی					

تَجْرِيْ	مِنْ تَحْتِهَا	الْأَنْهٰرُ	خٰلِدِيْنَ	فِيْهَا	نُزُلًا	مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ
چه بهیږی به	لاندې دهغې نه	نهرونه	اوهمیشه به وی	په هغې کښې	میلمستیاده	دطرفه دالله تعالیٰ
چې دهغې لاندې به ولې بهیږی | دوی به په هغې کښې همیشه اوسیږی | دغه د الله د طرفه میلمستیاده						
وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ	خَيْرٌ	لِّلْأَبْرَارِ ۝				
او څه چه دالله سره دی | (هغه) بهتر دی | دپاره دنیکانو						
اونیکانو دپاره هغه څه بهتر دی چې دالله پاک سره موجود دی |						

قوله تعالیٰ:: وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ لِّلْأَبْرَارِ ۝

د مؤمنانو ذکر:- چونکه د کافرو دنیاوی او د آخرت حال بیان شو نو اوس دې سره د مومنانو ذکر کیږی چه داخلق به د قیامت په ورځ د نهرونو په جنتونو کښې وی.

د ابرابر وجه تسمیه:- ① ابن مردویه کښې دی رسول الله ﷺ فرمائی چه دوی ته ابرار په دې وجه وائی چه دوی مور پلار او اولاد سره نیک سلوک کوی. چه څنګه ستا د پلار تاباندې حق دې دغه شان ستا د اولاد تاباندې حق دې .هم دا روایت ابن عمر ﷺ نه موقوفًا هم مروی دې .او موقوف کیده ئې زیات صحیح ښکاری ،والله اعلم .

② حسن رحمه الله فرمائی چه ابرار هغه خلق دی چه کوم تکلیف نه ورکوی .

د نیکانو دپاره اخرت غوره دې:- عبدالله بن مسعود ﷺ فرمائی چه هر سړی دپاره مرګ ښه څیز دې که هغه سړی نیک وی او که بد .که نیک وی نوده دپاره الله ﷻ سره هغه څه دی چه بهتر دی او که بد وی نو د ده د ګناهونو په وجه چې به د الله ﷻ عذاب د ده په ژوند کښې زیاتیدل هغه د ګناهونو سلسله ختمه شوه . د رومبی دلیل دا قول دالله ﷻ ﴿وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ لِّلْأَبْرَارِ ۝﴾دې .او د دویم دلیل ﴿وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اَنَّمَا نُمْلِيْ لَهُمْ خَيْرٌ لِّاَنْفُسِهِمْ﴾الخ یعنی کافر دې خمونږ مهلت خپل حق کښې بهتر نه ګڼړی،دا مهلت د دوی ګناهونو کښې زیاتوالې راولی او د دوی دپاره رسوا کوونکې عذاب دې . ابوالدرداء ﷺ نه هم دا مروی دی .

			وَاِنَّ	مِنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ
			او بیشکه	خینې داهل کتابو نه |
			| اوپه اهل کتابو کښې بعضې داسې دی	
لَمَنْ	يُّؤْمِنُ	بِاللّٰهِ	وَمَآ	اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ
خامخا هغه څوک دی | چه ایمان لری | په الله تعالیٰ | او په هغه کتاب | چه نازل کړې شوې دې تاسوته |				
چې الله پاک منی | او هغه کتاب هم منی چې تاسو ته راغلې دې (یعنی قران پاک ،				

وَمَآ	اُنْزِلَ	اِلَيْهِمْ	خٰشِعِيْنَ	لِلّٰهِ	لَا يَشْتَرُوْنَ
اوپه هغه کتاب | چه نازل کړې شوې دې | هغوی ته | ایریدونکی دی | دالله تعالیٰ نه | نه اخلی |					
اوهغه هم منی چې هغوی ته رالیږلې شوې دی | الله پاک ته عاجزی کوی | دالله پاک					
بِاٰيٰتِ اللّٰهِ	ثَمَنًا قَلِيْلًا	اُولٰٓئِكَ	لَهُمْ	اَجْرُهُمْ	عِنْدَ رَبِّهِمْ
په آیتونو دالله تعالیٰ | قیمت لږ | داکسان چه دی | ددوی دپاره | اجر د دوی دې | ادرب ددوی سره |					
آیتونه (ددنیا)په لږ قیمت نه خرڅوی | دهغوی بدله دخپل رب سره د ه					

إِنَّ اللَّهَ	سَرِيعُ	الْحِسَابِ ۝	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ	آمَنُوا	اصْبِرُوا
بیشکه الله تعالی	زراغستونکی	دحساب دی	ائې هغه کسانو	چه ایمان موراوړی دی	صبر کوئ
اوالله پاک زر حساب کونکي دی	....	انې دایمان خاوندانو! صبر کوئ			
وَصَابِرُوا	وَرَابِطُوا	وَاتَّقُوا اللَّهَ			
اوټینګ اوسئ (دباطل په مقابله کښې)	او ملاتړلی تیااوسئ (دحق په خدمت کښې)	او ویریږئ د الله نه			
(اودکفرمقابلې ته) پښې مضبوطې کړئ	اوملاګانې کلکې اوتړئ	اوالله پاک نه ویریږئ			
لَعَلَّكُمْ	تُفْلِحُونَ ۝				
امید دې چه تاسو	کامیابی بیاموموئ				
امیدې چې (دعذاب نه به) خلاصی بیاموموئ					

قوله تعالی:: إِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَن يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ

په اهل کتابو کښې دایمان دارو کامیابي. الله ﷻ د اهل کتابو د هغه فرقې تعریف کوی چه کومو پوره ایمان راوړی دې .قران کریم هم منی او د خپل نبی ﷺ کتاب باندې هم ایمان راوړی. د الله ﷻ ویره د دوی په زړونوکښې وی او د الله ﷻ د احکامو پابندئ کښې ډیر په شوق سره مشغول اوسی. الله ﷻ ته عاجزی او فریاد کوی.د رسول الله ﷺ پاکې اوبنکاره نښې نه پټوی کومې چه د دوی کتابونوکښې دی . بلکه هر یو ته ئې ښائی.او ورته ترغیب ورکوی چه رسول الله ﷺ اومنئ. داسې ډلې ته به الله ﷻ اجر ورکوی که یهود دی او که نصرانیان دی.

① سورة قصص کښې دا مضمون داسې بیان شوې دې چه ﴿الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ﴾الخ. چه چا ته مونږ دې نه مخکښې کتاب ورکړې وو هغوئ په هغې باندې هم ایمان لری اوکله چه دا کتاب په هغوئ لوستلې شی نووائی چه مونږ په دې باندې هم ایمان راوړو ، دا برحق او خمونږ د رب طرفه دې . مونږ خو مخکښې نه دا منلو . دوی ته به د دوی د صبر دوچند اجر ملاویږی.

② اوبل خائې ارشاد دې چه چاته مونږ کتاب ورکړې دې او هغوی دغه کتاب په صحیح طریقه لولی نو هغوئ قران باندې هم زر ایمان راوړی. الخ.

③ بل خائې ارشاد دې چه ﴿وَمِن قَوْمِ مُوسَىٰ أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ ۝﴾. د موسی ﷺ قوم کښې هم یوه ډله د حق هدایت کونکی او د حق سره عدل کونکی دی .

④ اوبل خائې کښې ارشاد دې چه ﴿لَيْسُوا سَوَاءً﴾ الخ. یعنی اهل کتاب ټول یو شان نه دی ، په دوی کښې یوه ډله د شپې هم کتاب الله لولی او سجدې کوی.

⑤ اوبل خائې کښې دی چه ائې نبی ﷺ ! ته اووایه چه ائې خلقو ! تاسو که ایمان راوړئ اوکه نه راوړئ ، مخکښې چه چا ته علم ورکړې شوې دې ، کله چه دوی ته د قران پاک آیتونه تلاوت کړې شی نو هغوی په سجدو کښې پریوځی او وائی چه خمونږ رب پاک دې او یقینًا د هغه وعده رینښتونې ده او باقی پاتې کیدونکې ده. دا خلق په ژړا ژړا سجدې ته ځی او خشوع او خضوع کښې مشغول وی. دا صفتونه یهودو کښې موندلې شوی دی اګرچه ډیر کم خلق داسې وو.

د یهودیانو باعمله عالمان:. عبدالله بن سلام ﷺ او د دوی په شان نور ایماندار یهودیان عالمان .لیکن د دوی تعداد لس هم نه وو.خو نصرانیان اکثر هدایت طرفته راغلې وو. او د حق منونکی وو لکه بل خائې کښې ارشاد دې چه ﴿وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَىٰ حَيَاةٍ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا﴾ نه تر ﴿خَالِدِينَ فِيهَا﴾ آخری آیت

پوري .مطلب دا دي چه ایمان والو سره عداوت او دښمنۍ کښې د ټولو نه زیات یهودیان دي او مشرکانو او ایمان والو سره محبت والو کښې نصرانیان مخکښې مخکښې دي. الخ.

د نجاشي متاثر کیدل:- اوس فرمائي چه داسې خلق الله ﷺ په نیز د اجر عظیم مستحق دي. حدیث مبارك کښې دي چه جعفر بن ابی طالب ﷺ چه کله سورة مریم تلاوت اوفرمائیلو نو د نجاشي او د بادشاه د دربار اراکینو اودنصرانیانو عالمانو مخکښې نو دوی باندې ریبدل راغلل نو ټول حاضرین سره د بادشاه په ژړا شو.او دومره متاثره شوچه په ژړا ژړا د دوی ږیرې لمدې شوې. (۱)

په نجاشي غائبانه جنازه:- صحیح بخاری اومسلم کښې دي چه د نجاشي بادشاه د وفات خبر رسول الله ﷺ خپلو صحابه کرامو ﷺ ته ورکړو او ورته ئې اوفرمائیل چه ستاسو رور حبشه کښې وفات شوې دې ،د هغه د جنازې مونځ ادا کړئ . او رسول الله ﷺ خپلو صحابه کرامو ﷺ سره میدان ته اووتلو او صفونه ئې جوړ کړل او د هغه د جنازې مونځ ئې ادا کړو(۲).

د ایت شان نزول:- ابن مردویه کښې دي چه کله نجاشي وفات شو نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه خپل رور دپاره استغفار اوکړئ نو بعضو خلقو اوویل چه اوګورئ رسول الله ﷺ مونږته د نصراني دپاره د استغفار کولوحکم کوی چه په حبشه کښې وفات شوې دې . نودې باندې دا آیت نازل شو.(۳) یعنې د ده داسلام خبرقران پاك ورکړو.

شان نزول په روایت سره:ابن جریر کښې دي چه د ده دمرګ خبر رسول الله ﷺ ورکړوچه ستاسورور اصحمه وفات شوې دې.بیارسول الله ﷺ بهر تشریف یوړو او څنګه چه دجنازې مونځ کیږي نوهغه شان ئې دجنازې مونځ څلورو تکبیرونو سره اداکړل.نودې باندې منافقانواعتراض اوکړو او دا آیت نازل شو.

دنجاشي د قبر نه رڼرا ختل:- ابوداود کښې دي چه عائشه رضي الله عنها فرمائي چه د نجاشي د وفات نه پس مونږ دا آوریدل چه د هغه په قبر باندې نور ښکاري. (۴)

دنجاشي په الله توکل:- مستدرک حاکم کښې دي چه د نجاشي یو دښمن د ده د سلطنت نه نجاشي باندې حمله اوکړه نو مهاجرینو اوویل چه ته دوی سره مقابلې ته تیار شه مونږ هم تاسره یو. ته به خمونږ بهادری وینې.اوتا چه کوم ښه سلوك مونږسره کړې دې دهغې بدل به مونږ خلاص کړو. لیکن نجاشي اوویل چه د خلقو په مدد سره د بچ کیدو نه د الله ﷺ په مدد سره بچ کول بهتر دی . دې باره کښې دا آیت نازل شو(۵)

د ایت مصداق څوك دي؟:- ① مجاهد رحمه الله فرمائي چه د دې نه مراد اهل کتاب مسلمانان دي (۶)② حسن بصری رحمه الله فرمائي چه ددې نه مرادهغه اهل کتاب دي چه د رسول الله ﷺ نه مخکښې وو. اسلام نه خبر وو او هغوئ ته د رسول الله ﷺ د اطاعت شرف هم حاصل شو. نو هغوئ ته اجر هم دوچنده ملاؤ شو.یود رسول الله ﷺ نه د مخکې ایمان او بل په رسول الله ﷺ باندې ایمان .

درې قسمه خلقو ته دوچنده اجر ملاویدل.-بخاری او مسلم شریف کښې ابوموسی نه مروی دي چه رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه درې قسمه خلقوته به دوچند اجرملاویږي① په هغوئ کښې یوداهل کتابوهغه کس دې هغه پخپل نبی باندې ایمان راوړې وو اوماباندې ئې هم ایمان راوړو(۷)اوباقي دوه ئې هم ذکر کړل

(۱) سیرة ابن هشام : ۳۵۷/۱)-
(۲) صحیح بخاری کتاب المناقب الانصار باب موت النجاشي : ۳۸۷۷ صحیح مسلم: ۹۵۱)-
(۳) الطبرانی فی الاوسط : ۳۶۸۸، وسنده حسن)-
(۴) ابوداود کتاب الجهاد باب فی النور یری عند قبر الشهید : ۲۵۲۳،)-
(۵) حاکم : ۳۰۰/۲)-.
(۶) الطبری: ۴۹۹/۷)-
(۷) صحیح بخاری کتاب العلم باب تعلیم الرجل امته واهله: ۹۷، صحیح مسلم: ۱۵۴، ابوداود :۲۰۵۳، ترمذی: ۱۱۱۶، نسائی: ۳۳۴۶)

قوله تعالى: لَا يَشۡتَرُونَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ ثَمَنًا قَلِيۡلًا
د الله په اياتونو دنيا نه اخستل - د الله ﷻ آيتونه په لږ قيمت نه خرڅوي يعني دوی سره چه کوم علم دې هغه نه پټوی .لکه څنګه چه دوی کښې د يو رذيل جماعت طريقه وه بلکه دا خلق خودا ښه خوروی او ظاهروی.د دوی بدله د دوی رب سره ده. الله ﷻ زر حساب کونکی دې .يعنی زر راغونډونکې او ګيرونکې او شميرونکې .
قوله تعالى: يٰۤاَيُّهَا الَّذِيۡنَ اٰمَنُوا اصۡبِرُوۡا وَصَابِرُوۡا وَرَابِطُوۡا
د درې څيزونو حکم: - بيا فرمائی چه خما خوښ دين اسلام باندې کلك اوسئ او په راحت او مصيبت هيڅ حال کښې دا مه پريږدئی تر دې چه تاسو ته مرګ راشی نو چه هم په دې باندې درته مرګ راشی . او خپل هغه دښمنانو سره هم صبرنه کاروا خلئ چه کوم خپل دين پټوی.امام حسن بصری رحمه الله وغيره علماء سلف هم دا تفسير بيان کړې دې .
د مرابطه معنی: - ①(مرابطه) وائی د عبادت په ځائې کښې هميشه اوسيدو او ثابت قدم اوسيدو ته
د مرابطه تفسير: - او وئيلې شوی دی چه د يو مونځ نه پس د بل مونځ انتظار کښې اوسئ . هم دا قول دې په مسلم شريف کښې او نسائی کښې د عبدالله ابن عباس رضی الله عنه ، سهل بن حنيف رحمه الله اومحمد بن کعب قرظی رحمه الله .رسول الله ﷺ فرمائی چه راشئ چه څه تاسو ته اوښايم چه الله ﷻ په کومو څيزونو ګناهونه ختموی،درجې اوچتوی ①اودس کول اګر چه تکليف وی ② لرې نه مسجد ته راتلل ③ ديو مونځ نه پس د بل مونځ انتظار کول ،هم دا رباط دی .هم دا مرابط دی .هم دا دالله ﷻ لارکښې مستعدی ده. (¹)
د ايت شان نزول: - ابن مردويه کښې دی چه ابوسلمه رحمه الله نه يو ورځ ابوهريره تپوس اوکړو چه انې خما وراره تاته معلومه ده چه د دې آيت شان نزول څه دې ؟ هغوئ اووئيل چه ماته نه دې معلوم . دوئ اوفرمائيل چه انې زما واوره ! په هغه وخت کښې هيڅ غزوه نه وه چه کله دا آيت د هغه خلقو حق کښې نازل شو چه کومو به جمات آبادولو.او مونځونه به ئې صحيح صحيح ادا کول.اوبيا به ئې د الله ﷻ ذکرکولو①دوی ته حکم کيږی چه تاسو د پنځو مونځونو پابندی کوئی②او خپل نفس او خپل خواهشاتو باندې قابو ساتئ③او جماتونوکښې مرابط اوسيږئ. او د الله ﷻ نه ويريږئی.هم دا اعمال موجب فلاح دی.(²)
دګناهونو کفاره: - د ابن جرير حديث کښې دی چه آيا څه دې تاسوته هغه اعمال اونه ښايم چه د ګناهونو کفاره ده. ① سره د تکليف او مشقت نه کامل اودس کول ② او د يو مونځ نه پس د بل مونځ انتظار کول .ستاسو کوشش هم په دې کښې پکار دې. او حديث کښې دی چه جمات ته په تلو کښې زيات قدمونه اخستل (³) او يو روايت کښې دی چه دګناهونو معافئ غوښتلو سره درجې هم زياتيږی او هم دا د دې آيت مطلب دې ليکن دا حديث بالکل غريب دې . ابوسلمه بن عبدالرحمان رضی الله عنه فرمائی چه د (رَابِطُوۡا) نه مراد د مونځ انتظار دې .(⁴) ، ليکن پورته بيان شوی دی چه دا فرمان د ابوهريره رضی الله عنه دې . والله اعلم
د مرابطه بل تفسير: - اودا هم وئيلې شوی دی چه (رَابِطُوۡا) نه دښمن سره جهاد کول او د اسلامی ملك د حدونو نګهبانی کول او دښمن اسلامی ښارونو کښې داخلې ته نه پريښودل . ددې ترغيب کښې ډير احاديث دی او په دې باندې هم د ډير ثواب وعده ده.

(¹) موطا امام مالک : ١/٢٦١، صحيح مسلم کتاب الطهارة باب فضل اسباغ الوضوء علی المکاره : ٢٥١، نسائی : ١٤٣)-
(²) ابن مرويه)-
(³) ابن جرير)-
(⁴) ابن جرير)-

د يوې ورځې جهادي تيارۍ ثواب:- صحيح بخاري شريف کښې دی چه ديو ورځې جهاد تياری کول د ټولې دنيا او څه چه په دې کښې دی د دې نه بهتر دې[1] د مسلم شريف حديث مبارك کښې دی چه د يو شواروز د جهاد تياری کول د يوې مياشتې دکاملو روژو نه او د يوې مياشتې د شب بيداری نه افضل دی او که د دې تيارئی کولو په وخت کښې ورته مرګ راشی نو چه څومره نيک اعمال نې کړی دی د ټولوثواب به ورته ملاويږی.اودالله ﷻ طرفنه به دوی ته روزی ملاويږی. او دوی به دفتنو نه په امن وی[2]

د الله په لار کښې د مرګ فضيلت:- مسند احمد کښې دی چه د هر مرده اعمال ختميږی مګر چه کوم سړې د الله ﷻ لار کښې تيارنی کښې وی او دې حالت کښې دې مړ شی نو د ده عمل تر قيامته پورې زياتيږی او ده ته د قبرعذاب نه نجات ملاويږی .

ابن ماجه کښې روايت دې چه دوی ته به د قيامت د ورځې ويرې نه نجات ملاويږی ([3]). ابن ماجه کښې يو روايت کښې دی چه دوی ته به د قيامت د ويرې نه امن ملاويږی .([4])مسند احمد کښې دی چه دوی ته سحر ماښام جنت کښې روزی ملاويږی . او تر قيامته پورې به دوی ته دمرابط اجر ملاويږی([5])مسنداحمد کښې دی چه کوم سړې د مسلمانانو د سرحد سره درې ورځې تيارنی کښې تيرې کړی نوده ته د ټول کال د تيارنی اجر ملاويږی. ([6])

د جهاد فضيلت دعثمان ﷺ په ژبه:- امير المومنين عثمان بن عفان ﷺ يو ځل په منبر خطبه کښې اوفرمائيل چه رسول الله ﷺ فرمائيلی دی تاسو ته زه هغه خبره کوم چه کومه چې ما د رسول الله ﷺ نه پخپله آوريدلې وه.دا ما تراوسه پورې په يو خاص خيال سره نه ده کړې .درسول الله ﷺ فرمان دې چه: الله ﷻ لارکښې يو شپه پهره کول د زرو کالو د شپو د عبادت نه بهتر دې هغه زر کلونه چې د هغې ټولې شپې په قيام کښې او ټولې ورځې په روژه کښې تيرې کړی شی .([7])

د روايت نه بيانولو وجه:- ددې حديث د نه بيانولو يو وجه خليفه رسول عثمان ﷺ دا بيان کړې ده چه: دې فضيلت آوريدوسره هسې نه تاسو مدينه پريږدئی اوميدان جنګ ته لاړ شئ اوس نې خه وايم هر سړی نه اختيار دې چه کومه خبره خان دپاره خوښونې نو هغه دې د هغې پابند شی ([8]). دويم روايت کښې دا هم دی چه آيا ما او رسولو؟ خلقو اوونيل چه آو. نورسول الله ﷺ اوفرمائيل چه انې الله ﷻ ته ګواه اوسه. ([9])

دشرحبيل ﷺ د اسلامی سرحد څوکئ کول:- ترمذی شريف کښې دی چه شرحبيل بن سمط ﷺ دسرحد حفاظت کښې وو. او زمانه زياته تيره شوه نو د ده زړه تنګ شو. اوپه دې کښې ده ته سلمان فارسی ﷺ ورغلو او وې فرمائيل چه تاتـه د الله تعالی د پيغمبر يو حديث واورم. رسول الله ﷺ فرمائيلی دی چه څوک يوه ورځ د سرحد په حفاظت کښې تيره کړی نو دا د يوې مياشتې د روژې او قيام الليل نه بهتر ده .اوڅوك چې دې حالت کښې وفات شی نو هغه به د قبر د فتنه نه بچ وی. او دده اعمال به تر قيامته پورې جاری وی. ([10])

---

[1]) صحيح بخاری کتاب الجهاد باب فضل رباط يوم فى سبيل الله : ٢٨٩٢)-
[2]) صحيح مسلم کتاب الامارة باب فضل الرباط فى سبيل ا لله : ١٩١٣)-
[3]) احمد : ٦/ ٢٠ ابوداود کتاب الجهاد باب فى فضل الرباط : ٢٥٠٠ وسنده صحيح ترمذی : ١٦٢١)-
[4]) ابن ماجة ابواب الجهاد باب فضل الرباط فى سبيل الله : ٢٧٦٧، وهو صحيح)-
[5]) احمد: ٢/ ٤٠٤،)-
[6]) احمد: ٦/ ٣٦٢،)-
[7]) احمد: ١/ ٦١)-
[8]) ابن ماجة کتا ب الجهاد باب فضل الرباط فى سبيل الله : ٢٧٦٦،)-
[9]) احمد: ١/ ٦٢، وهوحسن بالشواهد)-
[10]) ترمذی فضائل الجهاد باب ماجاء فى فضل المرابط : ١٦٦٤، وهو صحيح)-

د یوې شپې څوکۍ ابن ماجه کښې دی چه یوه شپه د الله ﷺ لار کښې پهره ورکول په دې غرض چه مسلمانان په امن کښې وی ، او نیت نې صحیح وی اګر چه دا د رمضان شپه نه وی نودا د هغه یوکال د عبادت د ثواب نه بهتر ده چه په هغې کښې د ورځې روژه او او په شپه تهجدو کښې مشغول وی. او دالله ﷺ لار کښې دیوې ورځې تیارې په دې غرض چه مسلمانان محفوظ وی او د ده نیت د ثواب وی او دا د رمضان میاشت نه وی نو ده ته د الله ﷺ په نیز د زرو کالو د روژو او تهجدو نه افضل ثواب ملاویږی.او که دې غازی شی اوسلامتیا سره واپس شی نود ده اعمال نامه کښې به د زرو کالو ګناهونه نه لیکلې کیږی اونیکۍ به په کښې لیکلې شی.اوددې مرابط اجر به ده ته تر قیامته پورې ملاویږی (١) دا حدیث مبارك غریب دې بلکه منکر دې ، د دې یو راوی عمرو بن ابن صبح مهتم دې.د ابن ماجه یو غریب حدیث کښې دی چه یوه شپه د مسلمان لښکر چوکیداری د یو زرو کالو د شپو د عبادت او د ورځو د روژو نه افضل دی.د هر کال درې سوه شپیته ورځې اوهره ورځ د زرو کالو په شان . (٢)

په څوکیدار دالله رحمت:- د دې راوی سعید بن خالد ته ابوزرعه رحمه الله وغیره ائمه ضعیف وئیلې دی . بلکه امام حاکم رحمه الله فرمائی چه د دوی روایاتو کښې موضوع احادیث هم شته دې.یو منقطع حدیث کښې دی چه د اسلامی لښکر په چوکیدار باندې دې د الله ﷺ رحم وی(ابن ماجه). (٣)

صحابی ﷺ ته د یوې شپې په څوکۍ د جنت زیرې ملاویدل:- سهل بن حنظله ﷺ فرمائی چه د حنین په ورځ مونږ رسول الله ﷺ سره وو،د ماښام مونځ مو رسول الله ﷺ سره ادا کړو.یو کس په آس سور راغلو او وې فرمائیل چه یارسول الله ﷺ ! څه مخکښې تلې اوم او فلانی غر ته ختلې اوم او ما اوکتل چه د قبیله هوازن خلق میدان ته راغلی دی تر دې چه د هغوئ اوښې ، چیلۍ او ښځې او ماشومان هم وو. رسول الله ﷺ په خندا شو او وې فرمائیل چه ماشاء الله دا ټول به سبا د مسلمانانو غنیمت کښې وی . بیا نې اوفرمائیل چه نن شپه به پهره څوك ورکړی ؟ انس بن ابومرثد ﷺ اوفرمائیل چه یارسول الله ﷺ ! څه حاضر یم .رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه لاړ شه او سورلۍ راوله. هغه په خپل آس سور شو او حاضر شو. رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه دغه غر ته ورشه او خبردار تر سحره پورې هیڅ چیږ مه کوه. سحر چه کله رسول الله ﷺ مونځ دپاره راغلل اودوه رکعته سنت نې ادا کړل او خلقو نه نې تپوس اوکړو چه ستاسو د پهردارخو څه شورشغرب نه وو؟ خلقو اونیل چه نه یارسول الله ﷺ . نو بیا نې تکبیر اووئیلې او رسول الله ﷺ مونځ شروع کړو.اود رسول الله ﷺ خیال دغه غر طرفته وو. هرکله چه رسول الله ﷺ سلام اوګرزولو نو وې فرمائیل چه خوشحاله شئ ستاسو پهره دار راغلو . مونږ چه اوکتل نو هغه لږ وخت پس مونږ ته هم ښکاره شو. هغه چه راغلو نو رسول الله ﷺ ته نې عرض اوکړو یارسول الله ﷺ ! څه په دې غر پورته ختلې ووم اوستاسو د وینا مطابق مې هلته شپه تیره کړه. سحر ما بل غر کښې اولټولو خو هلته هم څوك نه وو.رسول الله ﷺ ورته اوفرمائیل چه آیا ته د شپې هلته نه لاندې هم راکوز شوې وې . نو هغه اووئیل چه نه صرف د مونځ دپاره او قضاء حاجت دپاره لاندې راکوز شوې ووم. نو رسول الله ﷺ ورته اوفرمائیل چه تا خان دپاره جنت واجب کړو. اوس که ته د دې نه پس څه عمل نه کوې نو هیڅ باك نشته دې (ابوداود نسائی) (٤)

په څوکۍ کونګې سترګه د جنهم د اور حرمت.- مسنداحمد کښې دی چه دیو غزوه په موقع باندې یوه شپه مونږ په اوچت خانې وو.او سخته یخنی وه.تردې چه خلقو زمکه کښې کندې کنیستې وې اوخان دپاسه نې څه چتونه جوړ کړی وو.رسول الله ﷺ آواز اوکړو چه څوك شته دې چه نن شپه څمونږ چوکیداری

---

(١) ابن ماجة كتاب الجهاد باب فضل الرباط فى سبيل الله : ٢٧٦٨)۔
(٢) ابن ماجة كتاب الجهاد باب فضل الحرس والتكبير فى سبيل الله : ٢٧٧٠. وسنده موضوع ، سعيد بن خالد منكر الحديث دې)۔
(٣) ابن ماجة كتاب الجهاد باب فى فضل الحرس : ٢٧٦٩)۔
(٤) ابوداود كتاب الجهاد فضل الحرس فى سبيل الله : ٢٥٠١، وسنده حسن السنن الكبرى للنسائى : ٨٨٧٠)۔

اوکړي اوخما نه بهترینه دعا واخلي .نو یو انصاري اودریدو او وې وئیل چه یارسول الله ﷺ ! خه تیار یم. رسول الله ﷺ هغه راوغوښتلوا و د هغه نه ئې د هغه د نوم وغیره تپوس اوکړو او ورته ئې دعا اوکړه. کله چه ابوریحانه ؓ دا دعاګانې واوریدلې نو مخکښې شواو وې وئیل چه یارسول الله ﷺ ! خه به پهره ورکوم. رسول الله ﷺ خه راوبلل او خمانه ئې هم د نوم وغیره تپوس اوکړو او ماته ئې هم دعا اوکړه. خو د دې انصاري ؓ نه دا دعا کمه وه. بیا رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه په هغه سترګه باندې د جهنم اور حرام دې چه کومه د الله ﷻ د ویرې اوژاړي.او په هغه سترګه باندې هم د جهنم اور حرام دې چه د الله ﷻ لار کښې شپه رونړه کړي.(١)

مسند احمد کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائي کوم سړې چه د مسلمانانو پهره دار شي او پخپله خوښه د سلطان د اجرت نه بغیر غوادړي. نو دې به خپلو سترګوسره د جهنم اورقدرته او نه ګوري . صرف د قسم پوره کیدو دپاره ، چه کوم دې آیت مبارك کښې دی ﴿وَإِنْ مِّنكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا﴾ یعنې تاسو ټول به دې ته وارد کیږئي (٢)

د نبی کریم ﷺ خبرې:- صحیح بخاري کښې دی چه برباد شو د دنیا بنده او دجامو بنده ، که مال ورته ورکړې شي نو خوشحالیږي او که ورنکړې شي نو خفه کیږي .دې برباد او غرق شو. که دده بدن کښې ازغې لاړشي نود ویستلو کوشش ئې مه کوئي . خوش نصیب او ښه سړې هغه دې چه د الله ﷻ لار کښې جهاد دپاره ئې د خپل آس واږې نیولې وی . د ده ویښته خواره واره وی. او د ده قدمونه ګرد آلوده وی. که دې په چوکیدارئي مقرر کړې شي نو چوکیداري کوی او که د لښکر مخکښې حصه کښې مقرر کړې شي نو هلته خوشحاله وی. دخلقو نظرنه دې دومره زیات پریوتې وی که چرته خې نو ده ته اجازت نه ملاویږي .او که چا ته ئې سفارش اوشي نو هغه نه قبلیږي (٣)

الحمد لله ددې آیت متعلق ډیر احادیث بیان شو. د الله ﷻ په دې فضل او کرم مونږ شکر ادا کوو. او که مونږ ډیر شکر ادا کړو نو د الله ﷻ شکر نشو پوره کولې.تفسیر ابن جریر کښې دی چه ابوعبیده بن جراح ؓ د جنګ د میدان نه امیر المومنین خلیفة المسلمین عمر فاروق ؓ ته یو خط اولیکلو . په هغې کښې د درومیانو د فوځ کثرت او دهغوئ آلات حرب اود هغوئ تیارئي باره کښې ئې اولیکل. او ورته ئې اولیکل چه سخته خطره ده .دلته نه ورته فاروق اعظم ؓ جواب کښې اولیکل چه په هغې د حمد وثناء نه پس د تحریروجه دا وه .چه کله کله په مومنانو باندې سختئ هم راځي . لیکن الله ﷻ دې نه پس آسانئ راليږي. واورئي یو سختئ دوو آسانو باندې نه شي غالبه کیدې . واوره د الله ﷻ فرمان دې چه ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا﴾ الخ (٤).

فضیل بن عیاض رحمه الله ته خط:- عبدالله بن مبارك رحمه الله په ١٧٠هجرئي یا ١٧٧ هجرئ کښې د طرسوس ښار کښې محمد بن ابراهیم ابن ابی سکینه چه دده د وداع دپاره راغلې وو؟ اوده جهاد کولو دا اشعار اولیکل او فضیل بن عیاض ته ئې اولیږل :

① یاعابد الحرمین لو ابصرتنا • لعلمت انك فی العبادة تلعب
② من کان یخضب خده بدموعه • فنحورنا بدمائنا تتخضب
③ اوکان یتعب خیله فی باطل • فخیولنا یوم الصبیحة تتعب
④ ریح العبیر لکم ونحن عبیرنا • رهج السنابك والغبار الاطیب
⑤ ولقد اتانا من مقال نبینا • قول صحیح صادق لایکذب

(١) احمد: ١٣٤/٤، نسائي : کتاب الجهاد باب فی ثواب عین سهرت : ٣١١٩،)-
(٢) احمد: ٤٣٧/٣)- .
(٣) صحیح بخاری کتاب الجهاد باب الحراسة فی الغزو فی سبیل الله : ٢٨٨٧)-
(٤) الطبری:٥٠٣/٧)-

⑥لايستوي غبار خيل الله في * انف امرء ودخان نار تلهب
⑦هذا كتاب الله ينطق بيننا * ليس الشهيد بميت لايكذب

①اني په مکه او مدینه کښې اوسیدونکو اوعبادتکونکو! که تاسو مجاهدین کتلې نو تاسوته به معلومه شوی وه چه ستاسو عبادت خو لوبې توکې دی.
②یوهغه سړې چه د هغه اوښکې د هغه رخسار لوند کړی او یو مونږ یو چه خپل خان د الله ﷺ لار کښې حلال کړو او خپله وینه کښې پخپله څملو.
③یوهغه سړې دې چه د هغه آس باطل او بې کاره ستړې کیږی او خمونږ آسونه د حملې او جنګ په ورځ ستړی کیږی.
④که عبیر خوشبو ستاسو دپاره ده نو خمونږ دپاره خوشبو دآسونو دپاپونو ښاوره او پاك ګرد اوغبار دې.
⑤یقین اوساتی مونږ ته د رسول الله ﷺ دا حدیث رارسیدلې دې چه هغه بالکل صحیح او رښتونې دې ⑥چه د چا پوزې ته د الله د لښکر ګرد. اورسیدو نو د ده پوزې ته به د شغله وهونکی اور لوږې هم نه اونه رسی.
⑦ اودادې دالله کتاب چه مونږ سره موجود دې او صفا بیان کوی او رښتیا وائی چه شهید مړ نه دې.
محمد بن ابراهیم رحمه الله فرمائی چه کله څه مسجد حرام ته اورسیدم او فضیل بن عیاض ته مې دا اشعار اوونیل نو دوی ډیر زیات اوژړل او وې فرمائیل چه ابو عبدالرحمان د الله ﷺ رحمتونه دې وی په هغوی باندې .او دانې رښتیا وئیلی دی او ماته نې نصیحت کړې دې او دې کښې خما بیحده خیرخواهی دې. بیا نې ماته اوونیل چه ته حدیث لیکې نو ما اوونیل چه آو جی.نو وې وئیل چه تا خان سره کومه نصیحت نامه راوړې ده د هغې بدله کښې څه تاته یو حدیث لیکم . هغه دا دې چه رسول الله ﷺ ته یو سړی درخواست اوکړو یارسول الله ﷺ! ماته داسې عمل اوښائې چه هغې سره څه د مجاهد ثواب اوموم. رسول الله ﷺ ورته اوونیل چه آیا تا کښې دومره طاقت شته دې چه ته مونځ کوې او ستړې کیږې نه او روژې نیسې او کله هم روژه نه پریږدې ، هغه اوونیل چه یارسول الله ﷺ ما کښې دومره طاقت چرته دې ؟ څه ډیر زیات کمزورې یم. نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه که تا کښې دومره طاقت وې او تا داسې کړې هم وې نوبیا به هم ته د مجاهد درجې ته نشوې رسیدلې . تاته دا هم معلومه ده چه د مجاهد د آس رسۍ اوږده شی اوهغه یو طرف او بل طرفته خوره شی نو په دې هم مجاهد ته نیکۍ ملاویږی (١).

قوله تعالى: وَاتَّقُوا اللَّهَ
د تقوی حکم: دې نه پس الله ﷻ حکم کوی چه د الله تعالی نه ویریږئ او هر حال کښې هر وخت هره معامله کښې د الله ﷻ نه ویریږئ.هرکله چه رسول الله ﷺ معاذ بن جبل ﷺ یمن طرفته اولیږلو نو ورته نې اوفرمائیل چه انې معاذ ! چه چرته هم نې نو دالله ﷻ ویره زړه کښې ساته اوکه ستا نه څه ګناه اوشی نو زر وریسې نیکی کوه چه هغه ګناه ختمه کړی او خلقو سره ښه اخلاق او مروت سره ملاویږه. (٢)

قوله تعالى: لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ
د کامیابی زیری: بیا فرمائی چه په دې څلورو کارونوکولو سره به تاسو په دنیا او آخرت کښې کامیاب شئ.

(١) صحیح بخاری کتاب الجهاد فضل الجهاد والسیر: ٢٧٨٥)۔
(٢) احمد: ٥/٢٣٦، ترمذی کتاب البر والصلة باب ماجاء فی معاشرة الناس : ١٩٨٧، وهوحسن)۔

محمد بن کعب قرظی رحمه الله فرمائی چه د دې مطلب دا دې چه خما لحاظ ساتئی او خما د ویرې نه ریپیږئی او ویریږئی . خما او خپله معامله کښې متقیان اوسئ ، نو سبا چه کله ماسره ملاویږئی نو نجات به مومئ اوبامراد به یئ (١) انتهی (الحمد لله) . دسورة آل عمران تفسیر ختم شو.

(ولله الحمد والمنة ولساله الموت علی الکتاب والسنة امین یاآله العالمین).

دسوره نساء تفسیر

سورت نساء مکی دې: ①ابن عباس ﷺ فرمائی چه داسورة مدینه منوره کښې نازل شو②عبدالله بن زبیر ﷺ او زید بن ثابت ﷺ هم دا فرمائی.ابن عباس ﷺ نه مروی دی چه کله دا سورت نازل شو نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه اوس منع نشته دې (٢)

په سورت نساء کښې څلور عظیم ایاتونه:- مستدرك حاکم کښې عبدالله بن مسعود ﷺ نه مروی دی چه سورة نساء کښې پنځه آیتونه داسې دی که ټوله دنیا ماته ملاؤ شی نو بیا به هم ماته دومره خوشحالی نه وی چه څومره د دې آیتونو سره ده ① یعنی آیت ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ﴾ الخ. یعنی الله ﷺ به چاباندې ذره برابر ظلم نه کوی او چه د چا څومره نیکئ وی نو د هغې ثواب ورته زیات ورکوی. او د خپل طرفنه چه ورته انعام عظیم ورکوی هغه بیل دې .

②او آیت ﴿إِن تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُم مُّدْخَلًا كَرِيمًا﴾ الخ. یعنی که تاسو د کبیره ګناهونونه بچ کړئ نو ستاسو واړه ګناهونه به هم معاف کړو اوتاسو ته به عزت والا ځائې یعنی جنت درکړو .

③ اوآیت ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَاءُ﴾ الخ یعنی الله ﷺ سره چه څوك شرك اوکړی نوهغه نه بخښی باقی ټول ګناهونه بخښی چه اوغواړی .

④ اوآیت ﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذ ظَّلَمُوا أَنفُسَهُمْ جَاءُوكَ﴾ الخ. یعنی که دا خلق د ګناه کولونه پس تاته راشی او پخپله دالله ﷺ نه دخپلو ګناهونو معافی اوغواړی او رسول الله ﷺ هم د دوی دپاره استغفار اوغواړی نو بیشکه الله ﷺ معاف کونکی او مهربان ذات دې .

یو پنځم ایات اضافه:-امام حاکم رحمه الله فرمائی چه هسې خود دې اسناد صحیح دی لیکن د دې یو راوی عبدالرحمن د خپل پلار نه آوریدو کښې اختلاف کوی. د عبدالرزاق روایت کښې دی چه (وَلَوْ أَنَّهُمْ الخ بدله کښې ﴿وَمَن يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللَّهَ يَجِدِ اللَّهَ غَفُورًا رَّحِيمًا﴾یعنی چا نه چه یو غلط کار اوشی یا په خپل نفس څه ظلم اوکړی بیا الله ﷺ نه معافی اوغواړی نو بیشکه الله ﷺ بخښونکئ او مهربان دې .

تطبیق:- دواړو حدیثونو کښې تطبیق داشان دې چه دیو آیت بیان ړومبی حدیث کښې خو پاتې شوې دې او د دې

بیان دویم حدیث کښې دې نو ړومبی څلور آیتونه د ړومبی حدیث او پنځم آیت : دې حدیث ﴿وَمَن يَعْمَلْ﴾الخ سره پنځه شی یا دا چه ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ﴾باندې پوره دې.او ﴿وَإِن تَكُ حَسَنَةً﴾لره بیل شمیرلې شی نودواړو حدیثو کښې پنځه پنځه آیتونه شو والله اعلم ،(مترجم).

د شپږم اووم او اتم ایت اضافه:- ابن جریر کښې ابن عباس ﷺ نه مروی دی چه دې سورة کښې اته آیتونه دی ①ړومبی آیت ﴿يُرِيدُ اللَّهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ﴾ الخ .یعنی الله تعالی غواړی چه تاسو ته خپل احکام صفا صفا بیان کړی. او تاسو ته دهغه نیکو خلقو لاړ اوښائی چه ستاسونه مخکښې تیر شوی وو.اوتاسو سره مهربانی اوکړی او الله ﷺ دانا او صاحب د حکمت دې .

---

(١) الطبری : ٥١٠/٧)-.

(٢) الطبرانی : ١٢٠٣٣)-.

② دويم آيت دې ﴿وَ وَاللّٰهُ يُرِيْدُ اَنْ يَّتُوْبَ عَلَيْكُمْ﴾ الخ. يعنى الله ﷻ غواړي چه تاسو باندې خپل رحمت نازل کړي اوستاسو توبه قبوله کړي او کوم خلق چه خواهشاتو پسې روان دي هغوئ غواړي چه تاسو د حق لارې نه لرې کړي ③دريم آيت دې ﴿يُرِيْدُ اللّٰهُ اَنْ يُّخَفِّفَ عَنْكُمْ وَخُلِقَ الْاِنْسَانُ ضَعِيْفًا﴾انسان چونکه ضعيف پيدا کړې شوې دې،الله ﷻ ده باندې اسانتيا کول غواړي.باقي ټول آيتونه هغه دي چه کوم مخکښې تير شو.ابن ابى مليکه رحمه الله فرمائى چه ما ابن عباس ﷺ نه د سورة نساء باره کښې واوريدل نو ما قران پاك اولوستلو او څه لا ووړوکې بچې ووم(حاكم). ([1])

آياتونه			سورة النساء مدنى دې		رکوع ګانې
			بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ		
٧٦			شروع کوم په نوم د الله چه ډيرمهربان زيات رحم کونکې دې		٢٤

يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوْا رَبَّكُمُ الَّذِىْ خَلَقَكُمْ مِّنْ نَّفْسٍ وَّاحِدَةٍ

اے خلقو | اوويريږئ | د رب خپل نه | هغه (رب) | چه پيد اکړئ تاسو | د نفس يو نه |

اے خلقو د خپل رب د (نيولو) نه ويريږئ | هغه رب چې تاسو ټول ئې د يو نفس نه پيدا کړې يئ

وَّخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيْرًا وَّنِسَآءً

اوپيدائې کړه | د هغه نفس نه | جوړه د هغه | او خوارۀ ئې کړل د هغې دواړو نه | سړينه | ډير | او زنانه (ډيرې) |

اوهم د هغې يو کس نه ئې د هغه جوړې (بى بى حوا) پيدا کړه | او بيا د دغې دواړو نه ئې ډير سړي او ښځې خوارۀ کړل

وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِىْ تَسَآءَلُوْنَ بِهٖ

او د الله ﷻ نه ويريږئ | هغه (الله تعالى) | چه تاسو د يو بل نه حقونه غواړئ | په واسطه د هغه سره |

او د الله پاك نه ويريږئ | چې د هغه په نوم تاسو د يو بل حقونه غواړئ | او

وَالْاَرْحَامَ ۭ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيْبًا ۝

او خان اوساتئ د خپلولئ د ختمولو نه | بيشکه الله تعالى | دې په تاسو باندې | نظر ساتونکې |

او د خپلولئ د تعلقاتو (ختمولو نه او ويريږئ)، او الله ستاسو ټولو نګهبان دې

د الله نه د ويرې کولو حکم:- الله ﷻ د خپلې تقوى حکم کړې دې چه ستاسو بدن نه دې صرف د هغه ذات عبادت صادر شي اوستاسو په زړه کښې دې صرف د هغه ويره وى.

قوله تعالى: خَلَقَكُمْ مِّنْ نَّفْسٍ وَّاحِدَةٍ وَّخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا

د بى بى حواء پيدائش:- بيا خپل قدرت كامله بيانوى چې هغه ذات تاسو ټول د يو سړي يعنى آدم ﷺ نه پيدا کړې يئ .آدم ملاست وو چه د دوى د ګسې پوښتئ نه حوا عليها السلام پيدا کړې شوه. د دوى بى بى يعنى حوا عليها السلام ئې هم د دوى نه پيدا کړه.

د ښځې د سړي نه په پيدا کولو کښې حکمت:- ابن عباس ﷺ فرمائى چه ښځه د سړي نه پيدا شوې ده ، د دې وجې د دې شهوت اوحاجت سړي کښې ايښودې شوې دې .اوسړې د زمکې نه پيدا شوې دې د دې وجې د ده حاجت زمکه کښې ايښودې شوې دې . نو تاسو خپلې ښځې په خپل قابو کښې ساتئ.

---

[1]) حاكم : ٢/ ٣٠٠ وسنده حسن)-

د ښځې نه په کومه طريقه فائده اخستې شي؟:- صحيح حديث مبارك كښې دي چه ښځه د پوښتۍ نه پيدا كړې شوې ده اود تولو نه اوچته پوښتۍ: د تولو نه زياته كږه ده. كه ته دا بالكل نيغول غواړې نو دا به ماته شي اوكه ته په دې كښې څه كوږوالې باقي پريږدې نوته به د دې نه فائده اوچته كړې . (١)

قوله تعالى:: وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَآءً

بيا فرماني چه ددې دواړو يعنى آدم ﷺ او حوا نه ډيرانسانان پيدا شول چه دنيا كښې څلور واړه طرفونو ته خواره شوى دى.اوددې انسانانو قسمونه اوصفتونه اورنگونه او بول چال مختلف دى.لكه څنگه چه داد الله ﷻ قبضه كښې وو او بيا ئې دا خواره كړل ، بيا به يو وخت داسې راشي چه دا ټول به بيا قبضه كښې واخلي اويو ميدان كښې به ئې جمع كړي. نوتاسو د الله ﷻ نه ويريږئ اود هغه اطاعت كوئ اودهغه عبادت كوئ .

قوله تعالى:: وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَآءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ

خپلولى ساتل:- هم ددې الله ﷻ په نوم تاسو خپلو كښې يوبل نه غواړئ . لكه دا وئيل چه تاته الله ﷻ اود هغه رشتې يادوم او وايم .او د هغه ذات په نوم قسمونه خورئ او وعدې كوئ .

دقطع تعلق ممانعت:- الله ﷻ نه ويريږئ او د رشتو حفاظت كوئ او دا مه ختموئ . بلكه جوړوئ ئې . او خپلوسره صله رحمي،نيكى او ښه سلوك كوئ (اَرْحَامَ) هم يو قرات دې.يعنى د الله ﷻ په نوم او د رښتو دخاطره. الله ﷻ ستاسو د ټولو عملونو او حالاتو نه خبر دې . ښه مو گورى . لكه بل ځائې كښې فرمائى چه ﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا﴾ يعنى او الله ﷻ هر څيز باندې گواه اوحاضر دې .

دعبادت اصلي مقام:- صحيح حديث مبارك كښې دى چه د الله ﷻ عبادت داسې كوه لكه چه ته هغه وينې او كه دې مرتبې ته نه ئې رسيدلې نو چې هغه تا وينى (٢)مطلب دادې چه د هغه ذات خيال اوساتئ چه هغه ستاسو په ناسته پاسته او گرځيدو باندې نگران دې .

د ابائى رشتې په وجه يوبل سره د احسان كولو حكم:- دلته فرمائى چه ائې خلقو اتاسو ټول ديوموريلار نه پيدا يئ:يو بل باندې شفقت كوئ اوكمزورى او ناتوان سره ملگرتيا كوئ اودهغوئ سره ښه سلوك كوئ صحيح مسلم شريف كښې حديث دې چه كله د قبيله مضر څه خلق رسول الله ﷺ ته راغلل او څادرونه ئې ځان نه تاو كړى وو څكه چه د دوى په بدن جامې نه وې. نو رسول الله ﷺ د ماسپخين مونځ نه پس اودريدو وعظ او نصيحت ئې اوفرمائيل او په هغې كښې ئې د دې آيت مبارك تلاوت اوفرمائيلو چه ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلْتَنظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ﴾ الخ. بيائې خلقوته دخيرات كولو ترغيب وركړو ، چا سره چه څه وو نو هغه ئې دې خلقو ته وركړل ،درهم اودينار هم او كهجورې او غنم هم.(٣) الخ. مسند او سنن كښې د خطبه حاجات په بيان كښې دى چه بيا ئې درې آيتونه اولوستل او په هغې كښې يو آيت دا هم وو.(٤)

وَلَا تَأْكُلُوٓا	بِالطَّيِّبِ	الْخَبِيثَ	وَلَا تَتَبَدَّلُوا	أَمْوَالَهُمْ	الْيَتَامَىٰٓ	وَآتُوا
اومه خورئ	په ښه مال سره	خراب مال	اومه بد لوئ	مالونه دهغوئ	يتيمانوته	او وركړئ

ديتيمانو مالونه هغوئ ته واپس كوئ او ښه څيز په بدڅيز مه بدلوئ او مه خورئ تاسو

---

(١) صحيح بخارى كتاب النكاح باب المدارة مع النساء: ٥١٨٤، صحيح مسلم: كتاب الرضاع باب الوصية بالنساء حديث نمبر: ١٤٦٧)-

(٢) صحيح بخارى كتاب الايمان باب سوال جبريل عليه السلام عن الايمان : ٥٠ صحيح مسلم: ٩)-

(٣) صحيح مسلم كتاب الزكاة باب الحث على الصدقة : ...: ٢٣٥١، ترمذى : ٢٦٧٥)-

(٤) ابوداود : ٢١١٨، الترمذى : ١١٠٥، ابن ماجة: ١٨٩٢، والنسائى: ١٤٠٥)-

اَمْوَالَهُمْ	اِلٰٓى اَمْوَالِكُمْ ۭ	اِنَّهٗ كَانَ	حُوْبًا كَبِيْرًا۝	وَاِنْ خِفْتُمْ
مالونه دهغوئ	ابو خائي دمالونو خپلوسره	ابيشكه (داما ل خوړل)	ده ګناه لويه	اوكه ويريږئ تاسو

دهغوئ مالونه خپلومالونو سره شريك | خكه چې دا ډيره لويه ګناه ده | .... اوكه تاسوويريږئ

اَلَّا تُقْسِطُوْا	فِي الْيَتٰمٰى	فَانْكِحُوْا	مَا طَابَ
چه اوبه نه كړئ انصاف	په حق د يتمانو كښې	انو په نكاح كښې واخلئ	هغه ښځې چه خوښې وي

چې تاسوبه ديتيمانو جينكو په حق كښې انصاف اونه كړې شئ | نوكومې نورې ښځې چې موخوښې وي هغوئ په نكاح واخلئ

لَكُمْ	مِّنَ النِّسَآءِ مَثْنٰى	وَثُلٰثَ	وَرُبٰعَ ۚ	فَاِنْ خِفْتُمْ	اَلَّا تَعْدِلُوْا
تاسوته	دښځونه ادوه دوه	او درې درې	او څلور څلور	نوكه يريدئ تاسو	چه اوبه نكړې شئ انصاف

دوه دوه اودرې درې اوڅلور څلور | نوكه تاسو سره دا ويره وي چې د هغوئ مينځ كښې به انصاف اونه كړې شئ

فَوَاحِدَةً	اَوْ مَا مَلَكَتْ	اَيْمَانُكُمْ ۭ	ذٰلِكَ	اَدْنٰٓى
نو يوه اوكړئ	يا هغه وينځې چه مالكان شوي دي	ښي لاسونه ستاسو	داكار	ازيات نژدې دې

نويوه (تاسودپاره بس ده) ياداسې وينځې چې ستاسو په ملكيت كښې راغلې وي | نودبې انصافئ نه

اَلَّا تَعُوْلُوْا ۝ۭ	وَاٰتُوا النِّسَآءَ	صَدُقٰتِهِنَّ	نِحْلَةً ۭ	فَاِنْ
دې ته چه اونه كړئ بې انصافي تاسو	او وركوئ ښځو ته	امهرونه دهغوئ	په خوشحالئ سره	نوكه

دبچ كيدودپاره دا كار زيات ښه دې | اوښځوته دهغوئ مهرونه په خوشحالئ اداكوئ | نوكه

طِبْنَ	لَكُمْ	عَنْ شَيْءٍ	مِّنْهُ	نَفْسًا
هغوئ راضي شوې په بخښنه	تاسوته	څه حصه	ددغې مهرنه	په خوشحالئ دنفس خپل سره

..........هغوئ تاسوته په خوشحالئ مهر كښې څه حصه پريږدي | ....

فَكُلُوْهُ	هَنِيْۗـــًٔا	مَّرِيْۗـــــًٔا۝
نو خورئ هغه	امزه ناكه	بې ضرره

نوهغه ښه په مزه بې ضرره خوړلې شئ

قوله تعالى: وَاٰتُوا الْيَتٰمٰٓى اَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيْثَ بِالطَّيِّبِ

د يتيمانو سره د ظلم كولو د ناجائزې طريقې حرمت :- الله ﷻ د يتيمانو سرپرستانو ته حكم كوي چه كله يتيم بلوغت او پوهې ته اورسي نو تاسو سره چه د هغوئ كوم مالونه دي هغه هغوئ ته حواله كړئ پوره پوره بغير د څه كمي او خيانت نه .اوخپل مال سره د دې د ګډون نيت مه ساتئ. هر كله چه تاسوته الله ﷻ حلال رزق دركوي نو بيا ولې حرامو پسې منډې وهئ؟ تاسو ته ستاسو د تقدير رزق ملاويږي. تاسو خپل مال مه پريږدئ او د نورو حرام مال ته زړه مه ښه كوئ. تاسو چه كله كمزورئ خناور اووينئ نو غټ او ښكلي ته زړه مه كوئ . د خراب وركولو او ښه اخستلو او كوټه وركول او كره اخستلو نيت مه كوئ.مخكښې به خلقوداسې كول چه ديتيمانو دچيلو رمو نه به ئې ښه چيلئ اخستې اوخپلې كمزورې او خرابې چيلئ به ئې د هغوئ رمه كښې كيخودې اوشمير به ئې پوره كولو اودكوټه درهم مقابله كښې به ئې كره درهم اخستلو اود ابه ئې وئيل چه مونږ خو د درهم بدله كښې درهم او د

چیلۍ بدله کښې چیلۍ واخسته. د هغوئ مال کښې به ئې خپل مال ګډوډ کړو او بیا به ئې ونیول چه اوس دا څنګه بیل کړو ؟ د هغوی مال مه خرابوئې ځکه چه دا لویه ګناه ده (١).

یو ضعیف حدیث کښې هم دامعنی آخری جمله کښې راغلې ده.د ابوداود حدیث مبارك کښې یو دعا کښې دحوب لفظ دګناه معنی کښې راغلې دې (٢)ابوایوب ﷺ چه کله خپلې بی بی ته د طلاق ورکولو اراده کړې وه نو رسول الله ﷺ هغه ته فرمائیلی وو چه دې طلاق کښې ګناه ده .نو هغه خپلې ارادې نه روستو شو. یو روایت کښې دی چه داکومه واقعه مروی دد د ابوطلحه ﷺ او ام سلیم ﷺ ده.(٣)

قوله تعالى:: وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُم مِّنَ النِّسَاءِ

یتیمانو جینکو سره د نکاح کولو حکم :- بیا فرمائی که ستاسو په کفالت کښې څوك یتیمه جینۍ وی او تاسو هغې سره نکاح کول غواړئی لیکن چونکه د هغې هیڅوك نه وی. نو تاسو داسې مه کوئی چه مهر اوحقوق کښې کمې اوکړئ او خپل کور ته ئې راولئ ، ددې نه منع شئ او نورې ډیر ښځې دی چه هغوئ سره تاسو نکاح کولئ شئ.

د ایت شان نزول:- عائشه ﷺ فرمائی چه یو یتیمه جینۍ وه اوهغې سره ډیر مال وو او د هغې یو باغ هم وو ، اودا جینۍ چه د چا پرورش کښې وه هغه دې سره د دې مال په وجه نکاح اوکړه او دې ته ئې پوره مهر هم ورنکړو.نودې باندې باره کښې دا آیت نازل شو.څما خیال دې چه دې باغ اودې مال کښې دا جینۍ حصه داره وه. (١)

شان نزول په بل روایت سره:- صحیح بخاری کښې دئ عروه بن زبیر د عائشه ﷺ نه د دې آیت مبارك د مطلب تپوس اوکړو نوعائشه ﷺ اوفرمائیل چه ائې ورارہ ا دا ذکر د هغه یتیمې جینۍ دې چه کومه دخپل ولی په قبضه کښې وی اوهغه مال کښې شریکه وی او د هغه د دې مال اوجمال خوښ وی اوغواړی چه دې جینۍ سره نکاح اوکړی لیکن کوم مهر وغیره چې د بل ځائې نه دې ته ملاویږی هغه دې ته نه ورکوی نو دا سرې ددې نه منع کوی چه دا نیت پریږده او بلې ښځې سره نکاح اوکړه. بیا دې نه پس خلقو د رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړو نو دې باره کښې دا آیت مبارك نازل شو چه ﴿يَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ﴾ الخ. هلته فرمائیلې شوی وو چه کله د یتیمې جینۍ سره کم مال وی او ددې جمال هم کم وی نو ددې سرپرست ددېنه ډډه کوی او دې ته هیڅ توجه نه ورکوی نوبیا هیڅ وجه نشته چه د دې مال اوجمال ته مائل شی او د دې پوره حقوق ادا نکړی او دې سره خپله نکاح اوکړی. (٥)

عدل او انصاف سره پوره پوره مهر مقرر کوئ نو دې کښې هیڅ حرج نشته دې. ګنی بیا خو ښځې څه کمې نه دی که بل چا سره نکاح کول غواړئ نو وې کړئی.

قوله تعالى:: مَثْنَىٰ وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ

یو وخت کښې څلورو ښځو سره د نکاح کولو اجازت :- که ستاسو خوښه وی نو دوه دوه ښځې خپله نکاح کښې ساتلئ شئ. اوکه غواړئی نو درې درې ساتلئ شئ او که غواړئی نو څلور څلور . بل ځائې هم دا الفاظ هم په دې معنی کښې دی .

فرمائی چه ﴿جَاعِلِ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا أُولِي أَجْنِحَةٍ مَّثْنَىٰ وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ﴾ یعنی کومې فرښتې چه الله ﷻ خپلې قاصدانې جوړوی او لیږی ئې نو په هغوئ کښې بعضې دوه دوه وزرو والا وی او بعضې درې درې وزرو والا

---

(١) الطبری: ٧/٥٢٥)-

(٢) ابوداود کتاب الطب باب کیف الرقی :٣٧٩٢)-

(٣) حاکم : ٢/٣٠٢)-

(٤) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة النساء باب (وان خفتم الا تقسطوا...) : ٤٥٧٣)-

(٥) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة النکاح باب (وان خفتم الا تقسطوا ...): ٤٥٧٣ ، صحیح مسلم: ٣٠١٨)-

بعضې څلور څلورو وزرو والا.فرښتو کښې ددې نه زیاتو وزرو والا فرښتې هم شته دې څکه چه په دلیل سره ثابت دی .

دجمهورو مسلک:- لیکن سړی دپاره په یو وخت کښې د څلورو ښځو نه زیاتې ساتل منع دی.لکه څنګه چه دې آیت مبارك کښې موجود دی.او لکه څنګه چه د ابن عباس ﷺ او جمهوروقول دې.دلته الله ﷺ د خپل احسان او انعام ذکرکوی. که د څلورو نه د زیاتو اجازت وې نو ضرور به ئې فرمائیلې وې . امام شافعی رحمه الله فرمائی چه دا حدیث چه د قران پاك وضاحت کونکې دې دې اوخودل چه د رسول الله ﷺ نه سوادبل چاد‌پاره دڅلورو نه زیاتې بیبیانو ساتلو اجازت نشته دې.هم په دې باندې د عالمانو اجماع ده

دشیعګانو اختلاف:- ①البته د بعضو شیعه ګانو قول دې چه نهه پورې جمع کول جائز دی .②بلکه بعضو شیعه ګانوونیلی دی چه نهونه هم زیات جمع کولو کښې هیڅ باك نشته.دې.اوهیڅ تعداد مقرر نه دې .

د شیعه ګانو استدلال:- د دوی استدلال د رسول الله ﷺ دفعل نه دې ①لکه څنګه چه صحیح حدیث مبارك کښې راغلی دی چه د رسول الله ﷺ نهه بیبیانې وی [1] ②او بخاری شریف کښې یو معلق حدیث کښې بعضو راویانو یولس بیان کړې دی [2] ③انس ﷺ نه مروی دی چه رسول الله ﷺ پنځوس بیبیانو سره عقد کړې وو او د دیارلسو رخصتی اوشوه او یو وخت کښې یولس بیبیانې دوی سره وې ، د وفات وخت کښې د رسول الله ﷺ نهه بیبیانې وې .

دجمهورو جواب:- څمونږ عالمان د دې جواب کښې فرمائی چه دا د رسول الله ﷺ خصوصیت وو . امتی لره یو وخت کښې څلورو نه زیاتې بیبیانې ساتل نه دی پکار اونه د دې اجازت شته دې .لکه څنګه چه دا حدیث په دې امر دلالت کوی .

د جمهورو دلیل:- ①غیلان بن سلمه ثقفی رضی الله عنه چه کله مسلمان شو نو دده لس ښځې وې . نو رسول الله ﷺ ورته ارشاد اوفرمائیلو چه په دوی کښې د خپلې خوښې څلور اوساته او باقی پریږده (نو هغه همداشان اوکړل).

بیا د د عمرفاروق ﷺ په زمانه کښې ئې خپلو دغه بیبیانو ته طلاق ورکړو. او په خپلو خامنو کښې ئې خپل مال تقسیم کړو.هرکله چه عمر فاروق ﷺ ته دا معلومه شوه نو عمرفاروق ﷺ اوفرمائیل چه شاید ستا شیطان ستا زړه کښې دا خبره واچوله او ستا زړه کښې ئې دا خبره کینوله چه نزدې ده چه ته به مړ کیږې او تا ددې وجې خپلې بیبیانې جدا کړې چه ستا مال وانخلی او تا خپل مال خپل اولاد کښې تقسیم کړو. څه تاته حکم کوم چه ته خپلو بیبیانو ته رجوع اوکړه او خپل اولاد نه مال واپس واخله ، که تا داسې اونکړل نو څه به ستا نه پس ستا دا طلاقې شوې ښځې هم ستا په مال کښې وارثانې جوړې کړم څکه چه تاهغوئ ته هم ددې ویرې د وجې طلاق ورکړې دې .او معلومیږی چه ستا ژوند هم اوس ختیمدونکې دې اوکه تا څما خبره اونه منله نو یادساته چه څه به حکم کوم چه ستا قبر دې په ګانړو ویشتلې شی.لکه څنګه چه د ابورغال قبر ویشتلې شی [3].(مسندا حمد ، شافعی، ترمذی، ابن ماجه ، دار قطنی، بیهقی وغیره).

په روایت باندې د حافظ رحمه الله کلام:- یو مرفوع حدیث پورې دې خو دې تولوکتابونو کښې شته دې ، خو د عمرفاروق ﷺ واقعه صرف په مسند کښې ده. لیکن دا زیات حسن دې ، اګرچه امام بخاری دې ته ضعیف ونیلی دی او د دې د اسناد بله طریقه ئې خودلې ده او دې طریقې ته ئې غیرمحفوظ ونیلی دی .خودې تعلیل کښې هم نظر دې . والله اعلم. او بزرګ محدثینوهم په دې باندې کلام کړې دې . لیکن د

---

[1] صحیح بخاری کتاب النکاح باب کثرة النساء: ٥٠٦٧، صحیح مسلم: ١٤٦٥)-

[2] صحیح بخاری کتاب الغسل باب اذا جامع ثم عاد..: ٢٦٨)-

[3] احمد: ١٤/٢، دارقطنی : ٢٧١/٣، بیهقی : ١٧٣/٧، ترمذی : کتاب النکاح باب ماجاء فی الرجل وعنده یسلم وعنده عشر نسوة: ١١٢٨ ابن ماجة: ١٩٥٣، مختصرا)-

مسند احمد والا حدیث ټول راویان ثقه دی. او د شیخینو په شرط باندې دی. یو بل روایت کښې دی چه دا لس واړه ښځې هم خپل خاوند سره مسلمانې شوې وې. اوګورئی سنن نسائی. (۱)

استدلال:- ددې حدیث نه صفا ښکاره ثابته شوه.که د څلور نه زیاتې ښځې یو وخت کښې ساتل جائز وې نورسول الله ﷺ به هغه ته دا نه فرمائیل چه لسو ښځو کښې چه کومې څلور ستا خوښې وی هغه پریږده او باقی رخصت کړه. ځکه دې څلورو واړو هم اسلام قبول کړې وو. تر دې چه دا خبره هم یاد ساتل پکار دی چه ثقفی سره دا لس ښځې موجود وې . او رسول الله ﷺ د ده نه شپږ جدا کړې . بیا څنګه کیدې شي چه یو سړې د څلورو نه زیاتو ښځو سره واده اوکړی ؟ والله اعلم بالصواب .

د جمهورو دویم دلیل:- دویم حدیث ابوداوداو ابن ماجه وغیره کښې دې . عمیره اسدی ﷛ فرمائی چه کله ما اسلام قبول کړو نو څما نکاح کښې اته ښځې وې ، ما رسول الله ﷺ ته د دې ذکر اوکړو . رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه په دوی کښې څلورو نه سوا څلور جدا کړه.(۲) ددې سند حسن دې او د دې شواهد هم موجود دی،د راویانو د نومونو مخکښې روستوکیدل د داسې روایاتو دپاره نقصان ده نه وی.

دریم دلیل:- دریم حدیث مسند شافعی کښې دې . نوفل بن معاویه ﷛ فرمائی چه کله ما اسلام قبول کړو نوځما نکاح کښې پنځه ښځې وې . رسول الله ﷺ ماته اوفرمائیل چه په دوی کښې څلور خوښې کړه او یو جدا کړه. ما هغه ښځې ته طلاق ورکړو کومه چه زیات عمر والا او بې اولاده د شپیتو کالو وه (۳) نودا احادیث د رومبی حدیث د غیلان والا حدیث شواهد دی لکه څنګه چه امام بیهقی رحمه الله فرمائیلی دی .

قوله تعالی:: فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ

بیا فرمائی که چرې یو نه زیاتو بیبیانو کښې انصاف نه شئ کولې او تاسو سره د دې ویره وی چه انصاف به اونه کړئ شئ نو صرف یو باندې بس والئ اوکړئی . اګر چه وینځه وی لکه بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ﴾یعنی تاسو که غواړئی لیکن تاسو نه به اونه شی چه د ښځو مینځ کښې پوره انصاف او عدل اوکړې شئ او هسې نه چه یو طرفته شئ او بله په مصیبت کښې مه اچوئی .

قوله تعالی:: ذَٰلِكَ أَدْنَىٰ أَلَّا تَعُولُوا

د وینځو په مینځ کښې د نوبت عدم فرضیت:- خو یاد ساتل پکار دی چه د وینځو مینځ کښې د نمبر وغیره تقسیم واجب نه دې البته مستحب دی. چه څوك ئې اوکړی نو هغه ښه اوکړل او چا چې اونه کړل نو هیڅ باك نشته دې .

د جملې مطلب:- ①دې نه پس چه کومه جمله ده هغې د مطلب باره کښې بعضو وئیلی دی چه دا نزدې ده چه ستاسو اهل وعیال یعنی فقیری مو زیاته نه وی لکه بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً﴾یعنی که تاسو ته د فقر ویره وی . یوعربی شاعر فرمائی چه :

فمايدري الفقيرمتى غناه :::: ومايدري الغنى متى يعيل

(ترجمه) فقیر ته پته نشته چه دې به مالدار شی اومالدار ته معلومه نه ده چه دې به کله غریب شی .

هرکله چه یو مسکین محتاج شی نو عرب وائی چه (عال الرجل)یعنی دا سړې فقیرشو.غرض داچه دې معنی کښې خودا لفظ مستعمل دې لیکن دلته دا تفسیر څه زیات ښه معلومیږی ځکه چه که د آزادوښځو کثرت د فقیرئی وجه جوړیږی نو د وینځو کثرت هم د فقیرئی سبب جوړیدې شی .نو

---

۱) دارقطنی : ۲۷۱/۳، بیهقی : ۱۸۳/۷، وسنده حسن)-

۲) ابوداود کتاب الطلاق باب فیمن اسلم وعنده نساء اکثر من لربع : ۲۲٤۱، ابن ما جة: ۱۹۵۲،)-

۳) مسند الشافعی : ۱٦/۲)-

صحيح قول د جمهورو دي اومراد ترې دا دي چه دنزدې ده چه تاسو د ظلم نه بچ شئ. عرب وائي چه (عال فى الحكم) چه ظلم شوې وى ، د ابو طالب يو قصيده كښې دي چه :

بميزان قسط لايخيس شعيرة ::: له شاهد من نفسه غير عائل

(ترجمه) داسې تلې سره ئې تول كوى چه هغې كښې داوربشې دانې هومره هم كمې نشته دې دوى سره ددې گواه ددوى نفس دې چه ظالم دې .

ابن جرير كښې دى چه كله كوفيانو عثمان ﷺ باندې خط كښې يو الزام لگولې وو نو د هغې جواب كښې خليفة رسول اوليكل چه (انى لست بميزان اعول) خه د ظلم تله نه يم .

صحيح ابن حبان وغيره كښې يو مرفوع حديث د دې تفسير كښې مروى دې چه د دې معنى ده چه تاسوظلم مه كونى([1])ابو حاتم رحمه الله فرمائى چه ددې مرفوع كيدو خطا ده البته د عائشه رضي الله عنها دا قول دې .

دغه شان د (الاتعولوا) معنى هم يعنى تاسو ظلم مه كونى ، عبدالله بن عباس ﷺ ،عائشه رضي الله عنها ، مجاهد رحمه الله ،عكرمه رحمه الله ، حسن رحمه الله ، ابومالك رحمه الله ،ابورزين رحمه الله ،نخعى رحمه الله ، شعبى رحمه الله ، ضحاك رحمه الله او عطاء خراسانى رحمه الله ،قتاده رحمه الله ، مقاتل بن حيان وغيره نه هم دا مروى دى([2])عكرمه رحمه الله هم د ابوطالب شعر پيش كړې دې،امام ابن جرير رحمه الله دا روايت كړې دې اوپخپله امام صاحب هم دا خوښوى.

قوله تعالى: ﴿وَآتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً﴾

دمهر وجوب:- بيا فرمائى چه خپلو بيبيانو ته مهر په خوشحالئ سره وركوئى چه كوم هم مقرر وى . او چه كوم تاسو منظور كړى وى،خو كه ښځه پخپله خپل ټول سامان لږ ډير پخپله خوښې سره سړى ته معاف كړى نو هغې ته اختيار دې.او دې صورت كښې بيشكه سړې كه دا خپل استعمال كښې راولى نو حلال اوطيب دى.رسول الله ﷺ نه پس بل هيچالره جائز نه دى چه بغير د واجب مهر نه نكاح اوكړى او نه دا چه د مهر ته چل ول جوړ كړى اودروغو ورته يونوم وركړى.([3])

د مهر بركت:- ابن ابى حاتم كښې د على ﷺ قول دې چه هركله تاسو كښې څوك بيمار شى نو هغه ته پكار دى چه د خپلې ښځې نه د هغې د مال نه درې درهمه يا كم و بيش واخلى او د دې شهد واخلى او په دې كښې دآسمانى باران اوبه يوځائې كړى نو ورته درې درې ښيگړې ملاؤ شى.﴿هَنِيئًا مَرِيئًا﴾ ① د ښځې مال ② د شهدو شفا ③د مبارك باران اوبه.

د لونړو مهر پخپله اخستلو ممانعت:- ابو صالح رحمه الله فرمائى چه خلقو به د خپلو لونړو مهر پخپله اخستو نو دې باندې دا آيت نازل شو او هغوئ د دې نه منع كړې شو. (ابن ابى حاتم ابن جرير).

د مهر په تعين كښې د زوجينو اختيار :- د دې حكم آوريدو سره خلقو رسول الله ﷺ نه تپوس اوكړو چه د دوى خپلو كښې مهر څه دې ؟رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه په كوم څيز باندې د دوى كوروالاراضى وى(ابن ابى حاتم) ([4]).

هم دا مضمون په بل روايت سره:- رسول الله ﷺ خپله خطبه كښې درې ځله اوفرمائيل چه د كونډو نكاح كونى،يوسړې پاسيدو او تپوس ئې اوكړو چه يارسول الله ﷺ ! دوى كښې خپلو كښې مهر څه دې ؟

---

[1] صحيح ابن حبان : ٤٠١٨، وسنده صحيح)-
[2] الطبرى : ٥٤٩/٧)-
[3] الطبرى : ٥٥٣/٧)-
[4] بيهقى : ٢٣٩/٧)-

رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه په څه باندې د دوی کور والا راضي وی ([1]). د دې يو راوی ابن سلماني ضعيف دې . بيا دې کښې انقطاع هم ده .

وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي
اومه ورکوئی (حواله کوئی) ناپوهانوته مالونه خپل هغه
اوناپوهه کسانو ته خپل مالونه مه ورکوئی
جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا
چه جوړه کړې ده الله تعالیٰ ستاسودپاره دګزران ذریعه البته خوراک ورکوئی هغوئ ته په دغه مالونو کښې
کوم چې الله پاک ستاسو دګذران ذریعه ګرزولی ده او هغوئ ته په کښې دودئ او
وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا ۝ وَابْتَلُوا
اوجامې ورکوئی هغوئ ته اوکوئ هغوئ ته خبرې نیکې (خوږې خوږې) او امتحان کوئی
اوجامه ورکوئی اودنیکئ او نصیحت خبرې ورته کوئی ....اوتاسوامتحان کوئی
الْيَتَامَىٰ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا
ادیتیمانو تر دې چه اورسیږی هغوی احد دنکاح ته نوکه اولیدل تاسو دهغوئ نه هوښیارتیا
په یتیمانو باندې تردې چې هغوئ دنکاح عمر ته اورسی نوکه تاسو په کښې لږ ډیر تمیز بیامومندو
فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ ۖ وَلَا تَأْكُلُوهَا إِسْرَافًا وَبِدَارًا
انوورکړئی هغوئ ته مالونه دهغوئ اومه خورئی تاسوهغه په زیاتئ سره اوپه تلوارسره (ددې نه)
نوهله ورته مالونه حواله کړئی اوداسې مه کوئی چې د هغوئ مالونه په زورزیاتی اوخورئ اوپه تلوار ئې والوزوئی
أَنْ يَكْبَرُوا ۚ وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ ۖ
چه هغوئ رالوئې شی (او وابه ئې اخلی) اوهغه څوک چه وی مالدار نوهغه دې ځان اوساتی
ددې ویرې نه چې دوئ به لوئې شی او خپل مال به طلب کړی اوڅوک چه مالداروی هغه دې دعوض اخستونه ځان اوساتی
وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ ۚ فَإِذَا دَفَعْتُمْ
اوهغه څوک چه وی فقیر (غریب) نوخوری دې امطابق دعامې طریقې نوکله چه حواله کړئی تاسو
اوڅوک چې محتاج وی نو هغه دې د رواج مطابق خرڅ خوراک اخلی بیاچې کله تاسویتیمانوته
إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ حَسِيبًا ۝
هغوئ ته مالونه دهغوئ نوګواهان اونیسئ په هغوئ باندې اوکافی دې الله دحساب دپاره
ته د هغوی مالونه حواله کوئ نوګواه پرې جوړ کړئ او د صحیح حساب دپاره الله کافي دې

قوله تعالی:: وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ

د مال خرچ کولو دپاره دعقل شرطیت:- الله ﷻ خلق منع کوی چه کم عقل بې وقوف د مال د تصرف نه منع کړی. مال الله ﷻ په تجارتونو وغیره کښې لګولې دې او د ده د معاش ذریعه ئې جوړه کړې ده. د دې

[1]) بیهقی : ٢٣٩/٧).-

نه معلومه شوه چه کم عقل خلق دمال خرج کولو نه منع کول پکار دی.لکه چې نابالغ ماشوم وی یالیونې وی یا دیوانه وی یا کم عقل بې قوف وی او بې دینه وی او په خرابه طریقه خپل مال خرچ کوی. دغه شان هغه سړې چه په هغه ډیر زیات قرض وی او هغه دا قرض د خپل ټول مال نه هم نشی اداکولې.که دا قرض دارې حاکم وخت ته درخواست اوکړی نو حاکم وخت به هغه ټول مال د ده د قبضې نه واخلی او دې به بیدخله کړی.

د سفهاوٗ په تفسیر کښې اقوال:- ① ابن عباس ﷺ فرمائی چه دلته سفهاء نه مراد ستا اولاد او ستا ښځې دی(١)دغه شان ابن مسعود ﷺ ،حکم بن عیینه رحمه الله اوضحاك رحمه الله فرمائی چه ددې نه مراد ښځې او ماشومان دی (٢) ② سعید بن جبیر ﷺ فرمائی چه ددې نه یتیم مراد دې (٣)دمجاهد رحمه الله او عکرمه رحمه الله اوقتاده رحمه الله قول دې چه ددې نه ښځې مراد دی (٤)ابن ابی حاتم کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائی چه بیشکه ښځې بې وقوفې دی مګر کومې چه د خپل خاوند تابعدارې وی.(٥) ③ابن مردویه کښې دا اورد حدیث هم مروی دې چه ابوهریره ﷺ فرمائی چه ددې نه مراد سرکشه خادم دې .

قوله تعالی:: وَّارْزُقُوْهُمْ فِيْهَا وَاكْسُوْهُمْ

بیا فرمائی چه دوی ته خوراك څکاك ورکونی اودوی سره ښه خبرې کونی . ابن عباس ﷺ فرمائی یعنی ستا مال چه په دې باندې ته ژوند تیروې.دا خپلو بچو او ښځو ته مه ورکوه چه بیا د هغوئ لاس ته ناست نې . بلکه خپل مال خپله قبضه کښې ساته .اود دوی اصلاح کوه او دوی ته په خپل لاس جامې او د خوراك څکاك بندوبست کوه. او د دوی خرچ هم (٦)

قوله تعالی:: وَابْتَلُوا الْيَتٰمٰى حَتّٰۤى اِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ

دیتیم دمال د حفاظت حد :- بیا فرمائی چه دیتیمانو پرورش کوئی تر دې چه هغوئ ځوانئ ته اورسی. دلته نکاح نه مراد بلوغت دې او بلوغت هغه وخت کښې ثابتیږی چه کله دې خاص قسم خوبونه وینی چه په هغې کښې خاص اوبه راوځی. علی ﷺفرمائی چه ما ته د رسول الله ﷺ دا فرمان ښه یاد دې چه احتلام نه پس یتیمی نشته دې او نه چپ پاتې کیدل ټوله شپه ورځ. (٧)

درې کسان مرفوع القلم دی:- دویم حدیث مبارك کښې دی چه د درې قسمه خلقو نه قلم اوچت شوې دې .
① بچی نه چه تر څو دې بالغ شوې نه وی② د اوده نه چه ترڅوهغه بیدار شوې نه وی③ لیونی نه ترڅو چه هغه هوش کښې راغلې نه وی(٨)

د بلوغ دویمه نښه:- نو یو خو دا بلوغت علامت دې . او دویم علامت د بعضو په نیز دا دې چه د پنځلسو کالو شی ،د دې دلیل په بخاری اومسلم کښې د ابن عمر حدیث دې .په هغې کښې هغوئ فرمائی چه د احد په جنګ کښې څه رسول الله ﷺ خانسره بونتلم . په هغه وخت کښې څما عمر څوارلس کاله وو او کله چه د خندق جنګ راغلو نو رسول الله ﷺ څه قبول کړم اوپه هغه وخت کښې څما عمر پنځلس کاله وو.عمر بن عبدالعزیز ته چه کله داحدیث اورسیدو نو هغوئ اوفرمائیل چه دنابالغ اوبالغ حد دادې(٩)

---

(١) الطبری : ٥٦٢/٧)-.
(٢) الطبری : ٥٦٢/٧)-.
(٣) الطبری : ٥٦٣/٧)-
(٤) الطبری : ٥٦٤/٧)-..
(٥) ابن ابی حاتم :)-
(٦) الطبری : ٥٧٠/٧)-..
(٧) سنن ابی داود : ٢٨٧٣)،)-
(٨) ابوداود کتاب الحدود باب فی المجنون یسرق اویصیب حدا: ٤٣٩٨، ترمذی: ١٤٢٣،نسائی ٣٤٦٢،ابن ماجة:٢٠٤١، وهوحسن)
(٩) صحیح بخاری کتاب الشهادات باب بلوغ الصبیان وشهادتهم : ٢٦٦٤، صحیح مسلم: ١٨٦٨،)-

د بلوغ دریمه نښه:- دریم علامت د بلوغت د زیرناف ویښتو راوتل دی . په دې کښې د عالمانو درې اقوال دی .یو دا علامت د بلوغ دې او دویم دا چه دا د بلوغ علامت نه دې او دریم دا چه په مسلمانانو کښې نه دې او ذمیانوکښې دې . ځکه چې ممکن ده چې دوائي سره ویښته زر راوخیژي. او ذمي چه کله ځوان شي نوپه هغه جزیه لازم شي نو دائي ولې استعمال کړل ؟خو صحیح خبره دا ده چه د ټولو په حق کښې دا علامت د بلوغت دې.ځکه چه اول خو جبلي امر دې ، د علاج معالجه اهتمام خو ډیرې لږ احتمال دې صحیح هم دا ده چه دا ویښته په خپل وخت باندې راوزی.

زیرناف ویښته علامت ګرځولو باندې دویم دلیل:- دویم دلیل مسند احمد کښې حدیث دې په هغې کښې عطیه قرظي ﷺ بیان فرمائي چه د بنو قریظه جنګ نه پس مونږ خلق رسول الله ﷺ ته پیش کړې شو نو رسول الله ﷺ حکم اوکړو چه یو سړې دې اوګوری چه د چا دا ویښته راوتلي وی نو هغه دې قتل کړې شی .اوچه د چا نه وی راوتلي نوهغه دې پرېښودې شی.نو خما هم نه وو راوتلي نو څه نې پرېښودم. سنن اربعه کښې هم داحدیث مبارك شته دې [1]اوامام ترمذی رحمه الله دې ته حسن وائي. د سعد ﷺ فیصله باندې راضي شوی وه او دا قبیله د جنګ کولو نه روستو شوی وه. بیا سعد ﷺ اوفرمائیل چه په دوی کښې کوم خلق جنګ کوی هغوئ قتل کړنی او ماشومان دې قید کړې شی .

دریم دلیل:- غرائب ابی عبید کښې دی چه یو هلك د یو ځوانې جینۍ باره کښې اوونیل چه ما دې سره بدکاری کړې ده.اصل کښې دا تهمت وو.عمر فاروق ﷺ ده ته دتهمت حد ورکول غوښتل خو وې فرمائیل چه اوګورئی که د ده زیرناف ویښته راوتلي وی نو په ده حد جاری کړئی ګنی دې پرېږدئی. کله چه اوکتلې شو نو نه وو نو د هغه نه حد لرې کړې شو.

قوله تعالی:: فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ

د مال د حفاظت راتلو سره مال حواله کول:- بیا فرمائي چه کله تاسو اوګورئی چه دوی دخپل مال صلاحیت اودمال دحفاظت لائق شو نو ددوی سرپرستو ته پکار دی چه هغوی ته د هغوی مالونه ورکړی. بغیر د ضروری حاجت نه صرف د دې ویرې نه چه دوی به لوئي شي او دوی به خمونږ نه خپل مال واخلي نو چه مونږ د دې نه مخکښې د دوی مال ختم کړو. د دوی مال مه خورئی .

قوله تعالی:: وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ

مالدار او غریب دپاره د یتیم د مال نه اخستل: ① چه چاته ضرورت نه وی که مالدار وی نو هغه ته پکار دی چه د دوی د مال نه دې هیڅ نه اخلي.ددوی دپاره دا مال دمردارې او روانې وینې په شان حرام دې .②خوکه غریب او محتاج وی نو بیشکه چه د خپل پرورش دحق مطابق د حاجت دپاره دستور مطابق د دې مال نه دې واخلي([2]) خپل حاجت ته دې اوګوری اوخپل محنت ته دې هم اوګوری. که د ده محنت د حاجت نه کم وی نودحاجت مطابق دې واخلي اوکه دحاجت د محنت نه کم وی نو دمحنت بدله دې واخلي.

د مالدرائۍ نه پس د یتیم مال واپس کولو حکم - بیا داسې ولی که مالدار شي نو ده چه څه خوړل څکل کړی وی هغه به واپس کوی که نه ؟په دې کښې دوه اقواله دی،یو دا چه دابه واپس کوی ځکه چه دا ده د خپل کاربدله کښې اخستې وو.د امام شافعی رحمه الله ملګرو په نیز هم دا صحیح دی.ځکه چه آیت بغیر د بدل نه مباح کړی دی.

د اولنی قول دلائل :- ① مسند احمد وغیره کښې دی چه یو سړی اوونیل یارسول الله ﷺ! ما سره مال نشته دې او یو یتیم خما پرورش کښې دې ، نو آیا څه د هغه د مال نه خوړلې شم ؟ نو رسول الله ﷺ

---

[1]) احمد:٤/١٠ ٤١،ابوداود كتاب الحدود باب في الغلام يصيب الحد:٤٤٠٤ ترمذي:١٥٨٤،نسائي:٣٤٦٠، ابن ماجة:٢٥٤١، وهو صحيح)

[2]) صحيح بخاري كتاب التفسير باب (من كان فقيرا كل بالمعروف ...) : ٤٥٧٥)-

او فرمائیل چه او ته د هغه مال خپل کار کښې راوستې شي خو په دې شرط چه د حاجت نه زیات نه وی او نه د دې جمع کول وی او نه دا چه خپل مال بچ کوي او د هغه مال خرچ کوي. (١)

دابن حبان روایت:- ② ابن ابی حاتم کښې هم داسې روایت دې . ابن حبان وغیره کښې دی چه یو سړی رسول الله ﷺ نه سوال اوکړو چه څه یو یتیم د ادب خودلو دپاره د ضرورت مطابق وهلې شم که نه ؟ رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه څنګه ته خپل بچی ته زورنه ورکوې (دغه شان کولې شې) . اومه داسې کوه چه خپل مال بچ کړې اود هغه مال خرچ کوې او د هغه مال سره خان مالداره کوې . (٢)

د ابن عباس ﷺ فتوی:- ③ ابن عباس ﷺ نه چا تپوس اوکړو چه ما سره چه څومره اوښان دی او ما سره چه کوم یتیمان پرورش کښې دی د هغوئ هم اوښان دی . څه خپل اوښان د پیو دپاره غریبانانو ته تحفه کښې ورکوم نو آیا دا څه دپاره جائز دی چه د دې یتیمانو د اوښو پیې اوڅکم؟نو ابن عباس ﷺ اوفرمائیل ته د دې یتیمانو ورکې اوښې راولې او ددې د خوراك بندوبست کوې اود هغوئ دپاره حوض درست کوې اود دې نګهبانی کوی نو بیشکه د پئیو نه هم فائده اوچتولې شی خو په دې طریقه چه دې بچو ته نقصان اونه رسی اونه حاجت والا ته (موطاامام مالك) (٣) .

عطاء بن ابی رباح رحمة الله عليه ،عکرمه رحمة الله علیه،ابراهیم نخعی رحمة الله عليه ،عطیه عوفی رحمة الله عليه اوحسن بصری رحمة الله عليه نه هم دا قول نقل دې .

دویم قول:- دویم قول دادې چه د غریبۍ لرې کیدو نه پس به هغه مال یتیم ته واپس کوی. څکه چې اصل ممانعت دې.یو وجې سره جواز شوې وو چه کله هغه وجه ختمه شی.نو د دې بدله به ورکوی.داسې لکه چه یو سړې بې بسه شی او دغیر مال اوخوری لیکن کله چه د ده حاجت پوره شی نو دې نه پس که په ده باندې ښه وخت راغلونو دې به دا واپس کوی.

د دویم دلائل:- ① د دویم دلیل دا دې چه عمر فاروق ﷺ چه کله دخلافت په تخت کښیناستو نو اعلان ئې اوکړو چه څما حیثیت دلته د یو یتیم د ولی پشان دې . که څما ضرورت نه وو نو څه به د بیت المال نه هیڅ نه اخلم. اوکه محتاج ووم نو د قرض په طوربه اخلم.هرکله چه ما باندې ښه وخت راغلو نو هغه به واپس کوم. (ابن ابی الدنیا). دا حدیث سعید بن منصور کښې هم دې او د دې اسناد صحیح دی.بیهقی کښې هم دا حدیث دې .

د ابن عباس قول:- ② ابن عباس ﷺ نه د آیت ددې جملې تفسیر مروی دې چه د قرض په طور دې واخلی او نورو مفسرینونه دامروی دی.عبدالله بن عباس ﷺ فرمائی چه دمعروف خوړلو مطلب دادې چه دریو ګوتو سره دې خوراك کوی. او روایت کښې د دوی نه مروی دی چه هغوئ دې صرف خپل مالونه د خپل ضرورت پوره کولو دپاره خرچ کړی چه ده ته د یتیم د مال ضرورت نه وی . عامرشعبی رحمة الله عليه فرمائی چه داسې بې بسې وی چه مرداره خوراك جائز وی نو بیشکه اودې خوری . لیکن بیا به ئې ادا کوی. یحیی بن سعدانصاری رحمة الله علیه! او ربیعه رحمة الله عليه نه د دې تفسیر داشان مروی دې که یتیم فقیر وی نو ده ته دې ولی د ده د ضرورت مطابق ورکوی او دې ولی ته به څه نه ملاویږی دا عبارت کښې صحیح نه معلومیږی. څکه چه د دې نه مخکښې جمله دا.هم ده چه که هغه غنی وی نو منع دې شی .یعنی چه کوم ولی غنی وی،نو دلته هم دا مطلب دې چه کوم ولی فقیر نه وی چه یتیم فقیر وی ،دویم آیت کښې دی چه ﴿وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّى يَبْلُغَ أَشُدَّهُ﴾ :- (ترجمه) دیتیم مال ته نزدې مه

---

(١) احمد: ١٨٦/٢، ابوداود كتاب الوصايا باب ماجاء فيما لولى اليتيم ان ينال من مال اليتيم : ٢٨٧٢ وسنده حسن نسائی : ٣٦٩٨، ابن ماجة:٢٧١٨)-

(٢) ابن حبان :٤٢٤٤، وسنده حسن، المعجم الصغير: ٢٤٤)-

(٣) موطا امام مالک کتاب صفة النبی ﷺ باب ما جاء فی الطعام: ٣٣، وهو صحيح)-

ورځئ خو که د اصلاح په طور وی (نو ښه ده). بیا که حاجت وی نو حسب حاجت په طریق معروف ددې نه خوراك څكاك كوئي.

قوله تعالى: فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ

دمال حواله كولو په وخت كښې گواهان قائمول:- بیا سرپرستو ته بیان كوی چه كله هغوئ بلوغت ته اورسی او تاسو اووینئ چه په دوی كښې تمیز راغلي دې.نوځه وخت چې تاسو دوی ته د دوي مال وركوئ نو گواهان پرې مقرر كوئ هسې نه چې انكار اوكړی.هسې خو اصل رېښتوني گواه اوپوره نگران او باريك حساب كوئكي الله ﷻ دې،هغه ته ښه معلومه ده چه ولي د يتيم مال كښې څه نيت لرلي دې ؟ آيا ده خيانت اوكړو،تباه ئې كړل،د دروغوريشياؤ حساب ئې اوليكلو.او ورتې كړل اوكه صفا نيت سره ئې اوكړل. اوډير صفائي سره ئې د ده د مال خيال اوساتلو او حساب اوكتاب ئې صفا اوساتلو. ددې ټولو خبرو علم خو هغه يو لوئي او نگهبان ذات ته دې

ابوذر ؓ ته نصيحت:- صحيح مسلم كښې حديث مبارك دې چه رسول الله ﷺ ابوذر ؓ ته اوفرمائيل چه اې ابوذر ! څه وينم چه ته كمزورې ئې او څه چه خپل ځان دپاره غواړم نو هم هغه ستا دپاره غواړم ، خبردار د دوؤ كسانو هم سردار او امير مه جوړيږه او مه د يو يتيم ولي جوړيږه. (١)

لِلرِّجَالِ	نَصِيبٌ	مِّمَّا	تَرَكَ	الْوَالِدَانِ	وَالْأَقْرَبُونَ ص
ادپاره دنارينه	حصه ده	دهغه مال نه	چه پرېښودې وی	مور پلار	اوخپلوانو
دنارینه هم په هغه مال كښې برخه مقرر ده چې مور پلار اونوروخپلوانو پريخودې وی					
وَلِلنِّسَاءِ	نَصِيبٌ	مِّمَّا	تَرَكَ	الْوَالِدَانِ	وَالْأَقْرَبُونَ
اودپاره دزنانه	حصه ده	دهغه مال نه	چه پرېښودې وی	موريلار	اوخپلوانو
اودښځوهم هغه مال كښې حصه مقرر ده چې كوم موريلار اونوروخپلوانو پريخودې وی					
مِمَّا	قَلَّ مِنْهُ	أَوْ كَثُرَ ط	نَصِيبًا	مَّفْرُوضًا ۝	وَإِذَا حَضَرَ
دهغې نه كه لږوی دهغې مال نه	اوكه ډير	حصه	مقرر كړې شوې	اوكله چه حاضر شي	
كه دغه مال لږ وی اوكه ډير وی ا داحصې دالله پاک دطرفنه مقرر دی ا اوكله چې					
الْقِسْمَةَ	أُولُوا الْقُرْبَىٰ	وَالْيَتَامَىٰ	وَالْمَسَاكِينُ		
(دميراث)دتقسيم په وخت كښې	دخاندان خلق (چه وارثان نه وی)	اويتيمان	مسكينان		
دتقسيم په وخت كښې خپل خپلوان ،يتيمانان او مسكينان (د تقسيم مجلس ته) حاضر شي					
فَارْزُقُوهُم	مِّنْهُ	وَقُولُوا لَهُمْ	قَوْلًا	مَّعْرُوفًا ۝	وَلْيَخْشَ
نوورکړئی هغوئ ته	دهغې نه	او وائي هغوئ ته	خبره	نيكه (خوږه پسته)	اوبېكار دی چه اوويريږي
نوهغوئ ته هم په كښې څه وركوئ او سمې روغې خبرې ورسره كوئ اوداسې خلقو ته ددې نه ويره پكارده					
الَّذِينَ	لَوْ تَرَكُوا	مِنْ خَلْفِهِمْ	ذُرِّيَّةً	ضِعَافًا	خَافُوا عَلَيْهِمْ ص
هغه كسان	كه چرې پريږدی هغوئ	روستو دمرګ خپل نه	اولاد	كمزوري	انو ويريږي په هغوئ
كه هغوئ ځان نه پس داسې اولاد پريخودې وي انوځنګه ويره به ئې په زړونو كښې راتله					

(١) صحيح مسلم كتاب الامارة باب كراهية الامارة بغير ضرورة : ١٨٢٦ ابوداود: ٢٧٦٨، نسائي: ٣٦٩٧)-

فَلْيَتَّقُوا اللّٰهَ　وَلْيَقُولُوا　قَوْلًا سَدِيدًا ۝ إِنَّ الَّذِينَ　يَأْكُلُونَ

نو پکار دی چه اوویریږی دالله نه|اوپکار دی چه اووائی|اخبره سمه خوږه| بیشکه هغه کسان|چه خوری|

نو پکار ده چې دالله پاک نه اوویریږی| او دیتیمانو سره سمه خبره کونی | بیشکه هغه کسان چې

أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ　ظُلْمًا　إِنَّمَا　يَأْكُلُونَ　فِي بُطُونِهِمْ　نَارًا

مالونه دیتیمانو| په ظلم سره |په حقیقت کښې | خوری(یعنی اچوی) هغوی| په خیتو خپلو کښې | اورا

چې دیتیمانو مالونه په ناحقه خوری هغوی نور څه نه کوی خوخپلې خیتې د اور نه ډکوی

وَسَيَصْلَوْنَ　سَعِيرًا ۝

او اچولې کیږی به هغوی| دلمبو سخت اور ته |

اوددوزخ اور ته به زر داخل کړی شی|

قوله تعالى:: لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ

میراث کښې دهریو حصه مقرر ده :- دعربو دمشرکانودا دستور وو چه کله به څوك مړ شو نو د هغه مشر اولادته به د ده مال ملاویدو، کشر اولاد او ښځې به بالکل ددې نه محرومه وې . اسلام دا حکم اوفرمائیلو او د ټولو نې یو برابر حیثیت قائم کړو چه وراثان به ټول وی که قرابت حقیقی وی او که په وجه د زوجیت وی یا په وجه د نسبت آزادئ وی ، حصه به ټولو ته ملاویږی اګر چه کم وبیش وی. ام کجه رضي الله عنها درسول الله ﷺ خدمت کښې حاضر شوه او عرض ئې اوکړو چه یارسول الله ﷺ ! خما دوه لونړه دی اودهغوئ پلار وفات شوې دې .او هغوئ سره هیڅ نشته دې .نو دا آیت مبارك نازل شو. هم دا حدیث به نورو الفاظو سره د میراث او نورو آیتونو تفسیر کښې به انشاء الله نزدې راشی ،والله اعلم.

قوله تعالى:: وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَىٰ

د میراث د تقسیم په وخت کښې غریبانانو ته څه ورکول:- د دویم آیت مبارك مطلب دا دې چه کله د یو مړده میراث تقسمیږی او هلته د ده څوك لرې رشته دارهم راشی چه د هغه هیڅ حصه مقرر نه وی او یتیمانان او مساکین راشی نو هغوئ ته هم څه نه څه ورکړئ .

غریبانانو ته په میراث کښې د څه ورکولو شرعی حیثیت:- د اسلام شروع کښې دا واجب وو اوبعضې وائی چه مستحب وو.او اوس هم دا حکم باقی دې که نه ؟په دې کښې دوه اقواله دی . ابن عباس ﷺ فرمائی چه دا باقی دې (١) مجاهد رحمه الله ، ابن مسعود رضي الله عنه ، ابوموسی رضي الله عنه ، عبدالرحمان بن ابوبکر رضي الله عنه ، ابوالعالیه رحمه الله ، شعبی رحمه الله ، حسن رحمه الله ،ابن سیرین رحمه الله ،سعید بن جبیر رحمه الله ،مکحول رحمه الله ،ابراهیم نخعی رحمه الله ، عطاء بن ابی رباح رحمه الله ، زهری رحمه الله ،یحیی بن معمر رحمه الله هم دې ته باقی وائی. بلکه دا حضرات سوا د ابن عباس ﷺ نه د وجوب قائل دی. (٢)

د عبیده رحمه الله او عروه رحمه الله عمل:- عبیده رحمه الله ، د یو وصیت ولی وو هغوئ یو چیلئ ذبح کړه او درې قسمه خلقو باندې ئې اوخوړله .اووې فرمائیل که دا آیت نه وې نو دا هم خمامال وو. عروه رحمه الله د مصعب رحمه الله دمال تقسیم وخت کښې خپلوانو ته مال ورکړې وو .د زهری رحمه الله هم قول دې چه دا آیت محکم دې ، منسوخ نه دې .

غریبانانو ته د څه ورکولو حکم په وصیت پورې متعلق دې:- یو روایت کښې ابن عباس ﷺ فرمائی چه دا موقوف دې وصیت باندې .نو د عبدالرحمان بن ابوبکر رضي الله عنه وفات نه پس د دوی خوئې عبدالله د خپل

---

(١) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورةالنساء باب (واذا حضر القسمة...) : (٤٥٧٦)-

(٢) الطبری: ٨/٨)-

پلارمیراث تقسیم کړو او دا واقعه د ام المومنین عائشه ﵂ په موجودګۍ کښې شوې وه. نو کور کښې چه څومره مسکینان او قرابتدار وو ټولو ته ئې ورکړل او د دې آیت تلاوت ئې اوفرمائیلو ابن عباس ﷺ ته چه کله معلومه شوه نو وې فرمائیل چه هغه صحیح اونه کړل . ددې آیت نه مراد دا دې چه کله مړده وصیت کړې وی (ابن ابی حاتم).

غریبانانو ته د څه ورکولو حکم منسوخیت قائلین:- د بعضو قول دې چه دا آیت بالکل منسوخ دې لکه عبدالله بن عباس ﵁ فرمائی چه دا آیت منسوخ دې او ناسخ آیت (يُوۡصِيۡكُمُ اللّٰهُ) الخ دې. حصې مقررولو نه مخکښې دا حکم وو، بیا کله چه حصې مقرر شوې اوهرحقدار ته پخپله الله حق اورسولو نو اوس صدقه صرف هغه پاتې شوه چه دکومې مړده وصیت کړې وی .سعید بن مسیب ﷫ هم دافرمائی که وصیت ددې خلقودپاره وو نو دابله خبره ده. ګنی دا آیت منسوخ دې.دجمهورو دځلورو واړو امامانو هم داقول دې .

د یو عجیبه قول نقل کول:- امام ابن جریر ﷫ دلته یو عجیبه قول اختیار کړې دې د هغه د اوړد او بار بار تقریر حاصل دا دې چه د مال د تقسیم په وخت کښې کله چه د مړده رشته دار راشی نو دوی ته ورکړنی اوکه یتیمانان مسکینان راشی نو دوی سره خبرو کښې نرمی اوکړنی او دوی ته ښه جواب ورکړنی. لیکن دې کښې نظردې (یعنی دا قول ضعیف دې)، والله اعلم.ابن عباس ﷺ وغیره فرمائی چه تقسیم نه مراد دلته د میراث تقسیم دې ،نو دا قول د امام جریر ﷫ خلاف دې

د ایت صحیح مطلب:- صحیح مطلب د دې آیت دا دې چه کله دا غریب خلق د میراث د تقسیم په وخت کښې راشی او تاسو خپله خپله حصه جدا کړنی او دا غریبانان ګوری نو دوی تاسو هم څه ورکړنی . او دوی د هغه ځائې نه خالی لاس مایوسه مه لیږنی.دا الله ﵎ رؤف رحیم ته خوښ نه دی .دوی ته د الله ﷻ لارکښې صدقه هم ورکونی چه دوی هم خوشحاله شی.

غریبانانو ته د څه نه ورکولو نتیجه:- لکه بل ځائې کښې فرمائی چه کله فصل پوخ شی نو په دغه ورځ د دوی حق ادا کړنی او الله ﷻ د دې خبرې ډیر مذمت کړې دې چه تاسو د اوړو اومسکینانو نه د خپل باغ میوې په پټه کور ته راوړې لکه سورة ن کښې دی چه هغوی د شپې په وخت کښې په پټه د پټې او باغ دانې اومیوې راوړلودپاره لاړل .اوهغوی نه هلته عذاب مخکښې رسیدلې وو.او ټول باغ سوېزیدلې ایرې ایرې وو.د نورو حق تباه کوونکو هم دا حشر وی. حدیث شریف کښې دی چه په کوم مال کښې صدقه اونشی یعنی هغه سرې د خپل مال نه صدقه اونه باسی نو د ده مال د ده دپاره تباهی جوړېږی ([1]).

قوله تعالى:- وَلۡيَخۡشَ الَّذِيۡنَ لَوۡ تَرَكُوۡا مِنۡ خَلۡفِهِمۡ ذُرِّيَّةً ضِعٰفًا خَافُوۡا عَلَيۡهِمۡ

بیافرمائی چه ویرېږی دې هغه خلق چه کوم مالونه پریږدی الخ. یعنی یو سړې د خپل مرګ په وخت کښې وصیت کوی او دې کښې خپلوانو ته ضرر رسوی نو د دې وصیت آوریدونکی ته پکار دی چه د الله ﷻ نه اوویرېږی او د ده صحیح خبرې طرفته رهنمائی اوکړی. او د ده د وارثانو دپاره داسې ښیګړه اوغواړی لکه د خپلو وارثانو سره چه ښیګړه کوی، کله چه د هغوی د بربادئی اوتباهئ ویره وی.

په مال کښې د دریمې حصې د وصیت ممانعت:- بخاری او مسلم شریف کښې دی چه کله رسول الله ﷺ د سعد بن ابی وقاص ﵁ بیمار پرسئ دپاره ورغلل او سعد ﵁ اونیل چه یارسول الله ﷺ ! ما سره ډیرمال دې اوصرف ځما یو لور ده نو که تاسو اجازت راکونی نو څه به د خپل مال درې حصې د الله ﷻ لار کښې صدقه کړم ؟ نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه نه . هغوی اوفرمائیل چه د نیم اجازت راکړنی نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه نه . هغه بیااونیل چه دیوې حصې اجازت راکړنی .رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه خیردې لیکن

---

[1]) بیهقی : ١٥٩/٤، مسند الحمیدی بتحقیقی : ٢٣٩)-

دا هم زیات دی. نه که د خان نه روستو خپلوان مالدار پریږدي نو دا ډیره بهتره ده د دې نه چه ته هغوئ غریبانان پریږدې او هغوئ کربږي ([1])

د یوې حصې نه کم وصیت کول: ابن عباس ﷺ فرمائي خلق دیوې حصې نه کم وصیت کوی نو دا ډیره ښه ده خکه چه رسول الله ﷺ یو حصې ته هم زیات ونیلی دی([2])فقهائې کرام فرمائي که دمړه وارثان مالداروی نو بیا خیر دې دیوې حصې وصیت دې اوکړي.اوکه غریبانان وی نو مستحب دی چه ددې نه دکم وصیت اوکړي.

قوله تعالى:: إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا

دایت دویم مطلب: - د دې آیت دویم مطلب دا بیان شوې دې. چه تاسو د یتیمانو دومره مال ساتئ چه څومره تاسو غوارئی چه ستاسو د مرګ نه پس نور خلق ستاسو د وړوکی اولاد خیال ساتی .څنګه چه تاسو نه غوارئی چه د دوی مال دې نور خلق ظلم سره او خوری او هغوئ دې په داسې حالت کښې بالغ شی چې فقیران وی .دغه شان د نورو د اولاد مال هم مه خورئی دا هم ښه مطلب دې ، خکه د دې نه پس دهغه خلقو سزا بیان شویده چه کوم په ناحقه د یتیمانانو مال خوری چه دا خلق خپلو خیټو کښې اور اچوی او دوی جهنم ته تلونکی دی .

د یتیم مال خوړل لویه ګناه ده. - بخاری او مسلم شریف کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائیلی دی چه د اووه ګناهونو نه ځان ساتئ خکه چه دا د هلاکت باعث دی . تپوس اوشو چه کوم ؟ رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه ① الله ﷻ سره شرک کول ② جادو ③ بې وجې قتل ④ سود خوړل ⑤ دیتیم مال خوړل ⑥ جهاد نه تیختـه کول ⑦ په پاکه مسلمانه ښځه باندې تهمت لګول . ([3])

دمعراج په شپه د یتیمانو مال خوړونکو عذاب. - ابن ابی حاتم کښې دی چه حضرات صحابه کرامو ﷺ کله رسول الله ﷺ نه د معراج د شپې د واقعې باره کښې تپوس اوکړو نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه ما ډیر خلق اوکتل چه د هغوئ شونډې لاندې زوړندې وې او فرښتو دهغوئ شونډې نورې هم راښکلې ، بیا به ئې په دې باندې د جهنم کانړې اېښودل چه دا به د دوی د خیټو نه روستو وتل او دوی به ډیرې چغې وهلې . ما جبریل ﷺ نه تپوس اوکړو چه دا کوم خلق دی ؟ هغوئ اوفرمائیل چه دا هغه خلق دی چه دوی به د یتیمانو مال خوړلو او دوی به خپلو خیټو کښې اور اچولو. او نزدې ده چه دوی به جهنم ته داخل شی ([4]).

د یتیم مال خوړونکی حشر. - سدی رحمه الله فرمائي چه د یتیم مال خوړنکی به د قیامت په ورځ خپل قبر نه داسې پاسی چه د ده سپیږمو نه به د اور شغلې خیژی. هر سړی به دوی پیژنی چه دوی په ناحقه دیتیم مال خوړلې وو. ابن مردویه کښې یو مرفوع حدیث مبارک کښې هم دا مضمون نزدې نزدې مروی دې.([5])

د یتیمانو د مال نه د ځان ساتلو وصیت: - او یو حدیث مبارک کښې دی چه څه تاسو ته وصیت کوم چه د دې دوارو ضعیفانو مال دوئ ته حواله کړئی، د ښځو او د یتیمانانو، د دوی د مال نه ځان اوساتئ.

د سورة بقرې د ایت د نزول نه پس د صحابو عمل. - سورة بقره کښې روایت تیر شوې دې چه کله دا آیت نازل شو نو چا سره چه یتیمانان وو نو هغوئ د دوی مالونه جدا کړل. عام طور داسې به کیدل چه د خوراك څکاك داسې څیز به بچ شو نو یا خو به ئې بل وخت کښې دا باسی څیز خوړو . او یا به سخاشو اودابه ئې اوغورزولو، اوکور والو کښې به هیچا دا نه خوړلو. دا خبره دوادړو ته ښه معلوم نشوه رسول الله ﷺ ته هم

---

[1] صحیح بخاری کتاب الوصایا باب ان یترک ورثته اغنیاء خیر ...:۲۷٤۲، صحیح مسلم: ۱٦۲۷)-
[2] صحیح بخاری حواله سابق : ۲۷٤۳، صحیح مسلم: ۱٦۲۹)-
[3] صحیح بخاری کتاب الحدود باب رمی المحصنات:٦٨٥٧، صحیح مسلم:٨٩)-
[4] الطبری: ٨٧٢٥،)-
[5] مسند ابی یعلی : ٧٤٤٠، ابن حبان : ٥٥٦٦)-

ددې ذکراوشو ، دې باندې دا آیت نازل شو چه ﴿وَيَسْتَلُونَكَ عَنِ الْيَتَمٰى﴾ الخ . د دې مطلب دا دې چه په کوم کار کښې د یتیمانو بهتری وی نوهغه کوئی ، نو دې نه پس بیا خوراك څکاك يو ځاني شو.

يُوۡصِيۡكُمُ اللّٰهُ	فِيۡۤ اَوۡلَادِكُمۡ	
حکم کوی تاسو ته الله تعالى	په باره د اولاد ستاسو کښې	
ستاسو د اولاد په باره کښې الله تاسو ته حکم کوی		

لِلذَّكَرِ مِثۡلُ حَظِّ الۡاُنۡثَيَيۡنِ ۚ فَاِنۡ كُنَّ نِسَآءً

حصه دپاره د نارینه | په مثل | د حصې | د دوؤ زنانه | نو که وی (دمړی وارثانې) صرف ښځې (لونړه)

چې دیوسړی برخه ددوه سړو برابره ده نو که د مړی وارثانې دوه

فَوۡقَ اثۡنَتَيۡنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ ۚ وَاِنۡ كَانَتۡ

زیاتې | د دوؤ نه | نو ده حصه دهغوئ | په دریو کښې دوه حصې | دهغه مال نه | چه پرېښې وی مړی | او که وه

یادوؤ نه زیاتې وی نوهغوئ له دې په دریو کښې دوه برخې ورکړې شی او که

وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصۡفُ ؕ وَلِاَبَوَيۡهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ

(وارثه) صرف یوښځه (لور) | نو ده حصه دهغې | نیمې (دمیراث) | او ده حصه دمور پلار دمړی | دپاره دهریو

یوزنانه وارثه وی نوهغې له دې نیم مال ورکړې شی او مور پلار ته دې هریو ته

مِّنۡهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ اِنۡ كَانَ لَهٗ وَلَدٌ ۚ فَاِنۡ لَّمۡ

دهغوئ دوارو | شپږمه | دهغه مال نه | چه پرېښودې وی مړی | (هله) که وی | هغه مړی لره | ولد | نو که نه وو

دوارو نه شپږمه حصه ورکړې شی که چرې ددوی اولاد وی | ....او که چرې

يَكُنۡ لَّهٗ وَلَدٌ وَّوَرِثَهٗۤ اَبَوٰهُ فَلِاُمِّهِ

هغه مړی لره | ولد | او وارثان وو دهغه مړی | صرف مورپلار دهغه | نو ده حصه دمور دهغه |

د ده اولاد نه وی او مورپلار ئې وارثان وی | ....نو (په دې صورت کښې ، د مور ئې

الثُّلُثُ ۚ فَاِنۡ كَانَ لَهٗۤ اِخۡوَةٌ فَلِاُمِّهِ السُّدُسُ

دریمه (باقی دپلار ده) | او که وو هغه مړی لره | رونړه خویندې | نو ده حصه دمور دهغه | شپږمه

دریمه حصه ده | او که رونړه خویندې ئې پاتې وی | نو دمور ئې بیا شپږمه حصه مقرر ده

مِنۡۢ بَعۡدِ وَصِيَّةٍ يُّوۡصِىۡ بِهَاۤ اَوۡ دَيۡنٍ ؕ اٰبَآؤُكُمۡ

روستو (د اداکولو) دوصیت نه | چه وصیت اوکړی | په هغې سره | یا روستو دقرض ورکولو نه | پلاران ستاسو

دا حصې به هله ویستې شی چې اول دمړی وصیت پوره کړې شی | او که قرض پرې وی نو اول به هغه اداکولې شی

وَاَبۡنَآؤُكُمۡ لَا تَدۡرُوۡنَ اَيُّهُمۡ اَقۡرَبُ لَكُمۡ نَفۡعًا ؕ

او ځامن ستاسو | نه پوهېږئ تاسو | چه کوم يو دهغوئ نه | زیات نزدې دې | تاسو ته | په لحاظ دنفعې سره

او ستاسو پلرونه او ځامن چې دی تاسو نه پوهېږئ چې څوک تاسو ته فائده رسولو کښې زیات نزدې دی

فَرِيضَةً	مِّنَ اللَّهِ ؕ	إِنَّ اللَّهَ كَانَ	عَلِيمًا	حَكِيمًا ۝
دامقرر حصي دي	د طرفه د الله تعالى	بيشكه الله دي	ښه پوهه	او د حكمت خاوند

داحصي الله پاک مقرر کړې دي | بيشکه الله پاک په هر څه پوهه دي |

قوله تعالى: يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ ۖ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ

د ابن کثير رحمه الله د ميراث په احکامو تبصره :- دا آيت کريمه او دې نه پس آيت کريمه او د دې سورت آخرى آيت کريمه د علم فرائض آيتونه دى . دا پوره علم د هغه آيتونو او ميراث احاديثونه استنباط کړې شوې دې چه کوم احاديث د دې آيتونو گويا تفسير او وضاحت دې . دلته مونږ د دې آيت تفسير ليکو. باقى چه د ميراث د مسائلو پوره تقرير دې او هغې کښې چه د کومو دلائلو پوهه کښې اختلاف دې د هغې د بيانولو مناسب ځائې د احکامو کتابونه دى ، تفسير نه دې . الله ﷺ دې خمونږ مدد او کړى.

ټول علم درې حصې دى:- د علم فرائض زده کولو رغبت کښې ډير احاديث دى . دې آيتونو کښې چه د کومو فرائضو بيان دې دا ټول زيات اهم دى. ابوداود او ابن ماجه کښې دى چه علم اصل کښې درې حصې دى او ددې نه سوا فضول دى ① دقران اياتونه چه مضبوط دى او دهغې احکام باقى دى. ② سنت قائمه يعنى احاديث چه کوم ثابت دى ③ او فريضه عادله يعنى د ميراث مسائل چه ددې دواړو نه ثابت دى.[1]

ميراث نيم علم دې:- د ابن ماجه دويم ضعيف حديث مبارك کښې دى چه فرائض (د ميراث علم) زده کړئ او نوروته ئې ښائې دانيم علم دې. او هيريږى او هم داړومبې هغه څيزدې چه خمادامت نه به واخستې شى.[2] ابن عيينه رحمه الله فرمائى چه دې ته نيم علم په دې وجه وئيلې شوى دى چه ټول خلق دا عام طورپيش کوى.

د ايت شان نزول:- صحيح بخارى شريف کښې دى چه د دې آيت تفسير جابر بن عبدالله ﷺ نه مروى دې چه څه بيمار ووم. رسول الله ﷺ او ابوبکر صديق ﷺ خما پوښتنې ته راغلل. د بنو سلمه محله کښې پياده راتلل، څه په هغه وخت کښې بيهوش ووم. رسول الله ﷺ اوبه راوغوښتلې او اودس ئې اوکړو او بيائې د اودس اوبو نه ماباندې څاڅکى راواچول نو دې سره څه هوش کښې راغلم. ما اووئيل چه يارسول الله ﷺ! څه خپل مال څنګه تقسيم کړم؟ نودې کښې دا آيت مبارك نازل شو. صحيح مسلم او نسائى وغيره کښې هم دا حديث موجود دې.[3]

د ايت دويم شان نزول:- ابوداود ، ترمذى ، ابن ماجه ، مسندامام احمد بن حنبل وغيره کښې مروى دې چه دسعد بن ربيع ﷺ بى بى صاحبه رسول الله ﷺ ته راغله او عرض ئې اوکړو چه يارسول الله ﷺ دا دواړه دسعد ﷺ لونړه دى. د دوى پلار تاسو سره جنګ احد کښې شريك شوې وو او هم هلته شهيد شو. د دوى تره د هغه ټول ميراث قبضه کړې دې . او د دوى دپاره ئې هيڅ نه دى پريښودى. او دا ښکاره ده چه ددوى نکاح بغير د مال نه نشى کيدې. رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه د دې فيصله به پخپله الله ﷺ کوى . نو دا آيت نازل شو. رسول الله ﷺ د هغوئ تره ته جواب اوليږلو چه دوه حصې دې دواړو جينکو ته ورکړه او اتمه حصه د دوى مور ته ورکړه او باقى مال ستا دې.[4]

د دواړو رواياتونو په مينځ کښې تطبيق:- ظاهره داسې معلوميږى چه د جابر ﷺ سوال باندې ددې سورة آخرى آيت نازل شوې دې لکه څنګه چه نزدې به راشى انشاء الله. ددې وجې د دوى وارثانې د دوى خوئيندې وې، جينکئ ئې هلړو وې نه. هغه خو کلاله وو. او دا آيت مبارك دې باره کښې نازل شو يعنى د سعد

[1] ابو داود كتاب الفرائض باب ماجاء فى تعليم الفرائض : ٢٨٨٥)-
[2] ابن ماجة كتاب الفرائض باب الحث على تعليم الفرائض : ٢٧١٩)-
[3] صحيح بخارى كتاب التفسير سورة النساء باب (يوصيكم الله فى ...) : ٤٥٧٧، صحيح مسلم: ١٦١٦)-
[4] احمد: ٣٥٢/٣، ابوداود كتاب الفرائض باب ماجاء فى ميراث الصلب : ٢٨٩١، ترمذى: ٢٠٩٢، ابن ماجة: ٢٧٢٠)-

بن ربیع ﷺ د وراثت باره کښې نازل شوې دې .او ددې راوی هم پخپله جابر ﷺ دې. خوامام بخاری ﷫ داحدیث د دې آیت مبارك تفسیرکښې وارد کړې دې.د دې وجې مونږ هم د هغه تابعداری اوکړه .
والله اعلم.

د نارینه دوچنده حصې وجه:- مطلب دا دې چه الله ﷻ تاسو ته ستاسو د اولاد باره کښې عدل کوئ .اهل جاهلیت به ټول مال هلکانو ته ورکولو. او جینکئ به ئې خالی لاس پرینسودې.نو الله ﷻ د هغوئ حصه هم مقررکړه. خود دواړوحصو کښې فرق اوساتلې شو. ځکه چه د سړو په ذمه کومې ذمه وارئ دی.هغه د ښځو په ذمه نه دی .لکه د خپلو متعلقینو د خوراك ، څکاك ،اوخرچ اوکفالت ،تجارت اوکسب اونور مشقتونه د دوی په ذمه وی. نو دوی ته ئې د ښځو مقابله کښې دوچنده حصه ورکړه.

یوه باریکه نکته:- بعضو هوښیار بزرګانو دلته یو باریکه نکته بیان کړې ده ، فرمائی چه الله ﷻ خپلو بندګانو باندې ډیر زیات مهربان دې د مور پلار په نسبت ، مور پلار ته د دوی داولاد باره کښې وصیت کوی،نو معلومه شوه چه مور پلارخپل اولاد باندې دومره مهربان نه دې څومره چه څمونږ خالق الله ﷻ خپل مخلوق باندې مهربان دې .

دالله مهربانی د مور نه هم زیاته ده:- یو صحیح حدیث مبارك کښې دی چه د قیدیانو نه د یو ښځې ماشوم د دې نه ورك شو ، هغې دلیونو پشان خپل ماشوم تلاش کولو او چه کوم ماشوم به ئې لیدو نو خپلې سینې سره به ئې لګولو او هغه ته به ئې پئ ورکول. رسول الله ﷺ چه دا اوکتل نو خپلو صحابو ﷺ ته ئې اوفرمائیل چه تاسو اووائې چه آیا دا ښځه به داخپل ماشوم اور ته اوغورځوی ؟خلقو اووئیل یارسول الله ﷺ ا بالکل نه.رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه په الله ﷻ قسم الله ﷻ خپلو بندګانو باندې د دې نه هم زیات مهربان دې ([1])

د حصو تقسیم:- ابن عباس ﷺ فرمائی چه مخکښې د مال حصه دار او حقدار صرف هلکان وو. مور پلار ته به د وصیت په طور مال ملاویدو. الله ﷻ دا منسوخ کړل او هلك ته ئې د جینئ نه دوچند حصه ورکړه. اومور پلارته ئې شپږمه حصه ورکړه. او دریمه حصه هم .او ښځې ته اتمه حصه او څلورمه حصه اوخاوند ته نیمه او څلورمه. ([2])

د بعضو خلقو اعتراض:- فرمائی چه دمیراث احکام نازلیدو سره بعضو خلقو اووئیل چه دا ښه خبره ده چه ښځې ته شپږمه حصه او اتمه حصه ورکړې شوه. او جینئ ته نیمه حصه او وړو وړو ماشومانو دپاره هم حصه مقرر شوه. حالانکه نه خو دوی کښې څوك جنګ ته تلې شی او نه دغنیمت مال راوړې شی .دا چه تاسو د دې آیتونو په نازلیدو خاموشی اختیاروئ چه شاید رسول الله ﷺ نه دې هیر شی یا دې رسول الله ﷺ څمونږ په وینا دا بدل کړی. بیا خلقو رسول الله ﷺ ته اووئیل چه تاسو جینئ د پلار په مال کښې د نیم مال حصه داره جوړونی حالانکه نه خو هغه په آس د کښیناستو قابله ده او نه دښمن سره مقابله کولې شی.رسول الله ﷺ ماشوم ته وراثت کښې حصه ورکوی حالانکه داهغه ته هیڅ فائده نه ورکوی. دې خلقو به د جاهلیت زمانه کښې داسې کول ([3])چه میراث به ئې صرف هغه کس ته ورکولو چه کوم به د جنګ کولو قابل وو. مشر هلك به ئې د وراثت قابل ګنړلو(که د مرده خامن او لونړه دواړه وی نو) فرمائی چه دجینئ څومره حصه رسی نوددې نه دې دوچند هلك ته ورکړې شی . یعنی که یو هلك او یو جینئ وی نو د ټول مال درې حصې کړی دوه حصې هلك ته او یو حصه دې جینئ ته ورکړې شی .

قوله تعالی:- فَإِن كُنَّ نِسَآءً فَوۡقَ ٱثۡنَتَيۡنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ‌ۖ

---

[1]) صحیح بخاری کتاب الادب باب رحمة الولد وتقبله ومعانقته : ٥٩٩٩، صحیح مسلم: ٢٧٥٤)-.
[2]) صحیح بخاری کتاب الادب التفسیر: سورة النساء باب (ولکم نصف ما ترک ازواجکم...) : ٤٥٧٨)-
[3]) الطبری: ٨٧٢٨)-

د صرف جینکو په صورت کښې د میراث تقسیم:-اوس فرمائی که صرف جینکئ وی نو دوی ته به څه ملاویږی (مترجم)لفظ (فَوْقَ) ته بعضې خلق زائد وائی . لکه ﴿فَاضْرِبُوْافَوْقَ الْاَعْنَاقِ﴾ کښې لفظ (فَوْقَ) زائد دې . لیکن مونږ دا نه منو. نه په دې آیت کښې او نه هغه آیت کښې . ځکه چه قرآن پاك کښې هیڅ داسې څیز زیاتی نشته دې چه د هغې هیڅ فائده نه وی . د الله ﷻ کلام کښې داسې کیدل محال دی.

بیا دا خیال ساتل پکار دی که داسې وې نو دې نه پس (فَلَهُنَّ) به نه راتلو بلکه (فلهما) به راتلو.

د دوو جینکو نه د زیاتو په صورت کښې حکم:- خو دا دې مونږ ته معلومه وی که چرې جینکئ د دوو نه زیاتې نه وی یعنی صرف دوه وی نو هم دا حکم دې .یعنی دوی ته به دوه ثلث ملاویږی① ځکه چه دویم آیت کښې دوو خویندو ته دوه ثلث ورکړې شوې دی. اوکله چه دوو خویندو ته دوه ثلث ورکولې شی نو دوو جینکو ته دوه ثلث ولې نه ملاویږی ؟ دوی دپاره دوه حصې په طور د اولی پکار دی او حدیث مبارك کښې راغلی دی چه دوو جینکو ته رسول الله ﷺ دوه حصې مال ورکړې دې لکه ځنګه چه د دې آیت مبارك د شان نزول په بیان کښې د سعد ؓ د لونړو په ذکرکښې ددې نه مخکښې بیان شو. نو اوس کتاب او سنت نه ثابت شو.دغه شان ددې دلیل دا هم دې که یو جینئ وی او هلك نه وی نو دې صورت کښې به دې ته نیم مال ورکولې شی.او که دوو ته دنیم نیم ورکولو ذکر کول مقصود وو وې نو هم دلته به بیانیدو،هرکله چه یو جدا کړې شوه نومعلومه شوه ه د دوو هغه حکم دې چه دوونه زیات وی،والله اعلم

قوله تعالی:: وَلِاَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ

د مور پلار حصه :- دمورپلار حصه بیانیږی .د دوی د وراثت مختلف صورتونه دی ①یو دا که د مرده اولاد د یو جینئ نه زیات وی او مور پلار ئې هم وی نو دوی ته به شپږمه حصه ملاویږی. یعنی شپږمه حصه مورته او شپږمه حصه پلار ته که د مرده صرف یو لور وی نو نیم مال به دې جینئ ته ورکولې شی اوشپږه حصه به مور ته اوشپږمه حصه پلار ته .اوکومه شپږمه حصه چه باقی پاتې شوه هغه به په طور د عصبه پلارته ملاویږی. نو دې حالت کښې به پلار فرض اوتعصب دواړه جمع کړی . یعنی مقرره شپږمه حصه او په طور د عصبه والا مال.

قوله تعالی:: فَاِنْ لَّمْ يَكُنْ لَّهٗ وَلَدٌ وَّوَرِثَهٗٓ اَبَوٰهُ فَلِاُمِّهِ الثُّلُثُ

دویم صورت دا دې که صرف مورپلار وراثت کښې وی نو مور ته به دریمه حصه ا و باقی ټوله به پلارته په طوردعصبه ملاویږی. یعنی دوه ثلث به د ده مور ته ملاویږی. یعنی د مور په نسبت پلارته به دوچند حصه ملاویږی .که د مرده ښځې خاوند هم وی یا د مرده سړی ښځه هم وی یعنی اولاد ئې نه وی ، مور پلار ئې وی او خاوند وی یا ښځه نودې باندې اتفاق دې چه خاوند ته به نیمه او ښځې ته به څلورمه حصه ملاویږی.

د مور په حصه کښې اختلاف:- بیا د علماء کرامو دې کښې اختلاف دې چه مورته به د دې نه پس څه ملاویږی ؟ په کښې دری قوله دی .

① یو دا چه کوم مال باقی پاتې شی په هغې کښې دریمه حصه به ورته ملاویږی دواړو صورتونوکښې یعنی که ښځه خاوند پریږدی او مره شی او که سړې ښځه پریږدی اومړ شی .ددې وجې باقی مال ددوی نسبت سره ګویا ټول مال دې .او دمور حصه دپلار نه نیمه ده. نو باقی مال نه دریمه حصه دې واخلی او دوه دریمې حصې چه باقی وی هغه به پلار ته ملاویږی .عمر فاروق ؓ ، عثمان ؓ ، او په اعتبار د زیات صحیح روایت د علی ؓ فیصله هم دا ده.د ابن مسعود ؓ او د زید بن ثابت ؓ هم دا قول دې .

اووه واړه فقهاء کرام او څلورواړه امامانواو دجمهور عالمانو هم دا فتوی ده.

② دویم قول دادې چه دې دواړو صورتونو کښې به مور ته دټول مال ثلث ملاویږی ځکه چه دا آیت عام دې ،که خاوند اوښځه یو ځائې وی او که نه وی. نو عام طور به دامور ته ورکولې شی که د مرده اولاد

نه وی.د ابن عباس ﷺ همدا قول دې . علی ﷺ او معاذ بن جبل ﷺ نه هم دا شان مروی دی . شریح رحمه الله او داود رحمه الله هم دا فرمانی . ابوالحسن بن لبان رحمه الله په خپل کتاب ایجاز کښې چه کوم دعلم فرائض باره کښې دې همدا قول خوښ کړې دې ، خو دې قول کښې نظر دې بلکه دا قول ضعیف دې ځکه چه آیت دده دا حصه په هغه وخت کښې مقرر کړې ده چه کله د ټول مال وراثت صرف مور پلار ته ملاویږی او کله چه زوج یا زوجه وی او هغوئ د خپلو حصو مستحق وی نوبیا چه کوم باقی پاتې شو بیشکه هغه ددې دواړو حصه ده نو دې کښې به ورته ثلث ملاویږی.

③ دریم قول دادې که مرده سړې وی او دده ښځه موجود ده نو صرف دې صورت کښې خو به دې ته دټول مال دریمه حصه ملاویږی ځکه چه دې ښځې ته به دټول مال څلورمه حصه ملاویږی . که دټول مال دولس حصې شی نو درې حصې خو به دا واخلی او څلور حصې به مور ته ملاویږی باقی پنځه حصې به پلار ته ملاویږی . لیکن که ښځه مړه شوې وی اوددې خاوند موجود وی نو مور ته به دباقی مال دریمه حصه ملاویږی که دټول مال دریمه حصه دې صورت کښې مور ته ملاوشی نو د دلته د پلار هم زیاته حصه رسی. لکه د مرده دمال نې شپږ حصې کړې ، درې خاوند ته ورکولې شی او دوه مور ته به ملاویږی ، نو پلار ته به یو ملاوؤ شی چه دمور نه هم لږه ده.ددې وجې دې صورت کښې شپږو کښې درې حصې خو به پلار ته ملاویږی او یو مور ته او دوه پلار ته .دامام ابن سیرین رحمه الله هم داقول دې ، داسې ګنړل پکار دی چه دا قول د دوؤ اقوالو نه مرکب دې . ضعیف هم دې او صحیح قول ړومبې دې. والله أعلم .

قوله تعالی:: فَإِن كَانَ لَهُۥٓ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ ٱلسُّدُسُ

د مور پلار په حق کښې دریم صورت:- دمور پلار احوالو کښې دریم صورت دادې چه هغه رونړو سره وی که هغه سکه رونړه وی اوکه صرف دپلار طرفنه وی یا صرف د مور طرفنه وی . نو که پلار موجود وی نو د خپل رور میراث کښې به دوی ته هیڅ نه ملاویږی لیکن مور به شپږمه حصه واخلی او دوی ته به نې ورکړی. او که بل وارث نه وی او صرف مور سره پلار وی نو مال به ټول په ټوله پلار ته ملاویږی. دوه رونړه هم د ډیرو رونړو په حکم کښې دی. دجمهوررو هم دا قول دې . خو ابن عباس ﷺ نه مروی دی چه یوځل رسول الله ﷺ عثمان ﷺ ته اووئیل چه دوه رونړه مور دثلث نه شی کولې او سدس ته نشی رسیدلې.قرآن پاك کښې د(**اخوة**) دجمع لفظ دې ، دوه رونړه که ددې نه مراد وې نو (**اخوان**) به وئیلې کیدو.خلیفه ثالث جواب ورکړو چه دا دمخکښې نه راروان دی .اوڅلورو واړو طرفونوته دا مسئله دا شان رارسیدلې ده ، ټول خلق ددې عاملان دی. خه دا نه شم بدلولې .اول خو دا اثر ثابت نه دې ،د دې د راوی شعبه رحمه الله باره کښې د امام مالك رحمه الله جرح موجود ده .بیا په دې خبره چه دا قول د ابن عباس ﷺ نه دې دویم دلیل دا دې چه پخپله د ابن عباس ﷺ خاص ملګری او اوچت شاګردان هم د دې خلاف دی .زید رحمه الله فرمانی چه دوؤ ته هم (**اخوة**) وئیلې کیږی .

الحمد لله مادامسئله ډیره وضاحت سره یو بیله رساله کښې لیکلې ده.سعید بن قتاده رحمه الله نه هم دغه شان مروی دی.خو که د مرده یو رور وی نو مور د دریمې حصې نه نشی لرې کولې. دعالمانوفرمان دې چه دې کښې حکمت دا دې چه د مرده د رونړو دودونو او د خوراك څکاك وغیره ټوله خرچه به د پلار په ذمه وی. دمور په ذمه به نه وی ځکه چه مقتضائې حکمت دا وو چه پلار ته زیات ملاؤ شی.دا توجیه ډیره ښه ده لیکن ابن عباس ﷺ نه صحیح سند سره دا مروی دی چه دا شپږمه حصه چه دمورکمه شوې ده هغه به ورکولې شی.دا قول شاذ دې . امام ابن جریر رحمه الله فرمانی چه د عبدالله ﷺ دا قول د ټول امت خلاف دې.د ابن عباس ﷺ قول دې چه ﴿ کلاله ﴾ هغې ته وائی چه د هغه خونې او پلار نه وی.

قوله تعالی:: مِنۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِى بِهَآ أَوْ دَيْنٍ

د وصیت او قرض نه پس به د میراث تقسیم وی:- د ټولو سلفو اوخلفو اجماع ده چه قرض وصیت باندې مقدم دې اوکه د آیت مطلب ته هم په غور اوکتلې شی نو هم دا معلومیږی . ترمذی وغیره کښې دی

چه علي بن ابی طالب ﷺ فرماني چه تاسو قران پاك كښې د وصيت حكم مخكښې لولئ او د قرض روستو ليكن ياد ساتل پكار دي چه رسول الله ﷺ قرض مخكښې ادا كړې دې .بيا ئې وصيت جاري كړې دې . چه د يو مور رونړه وی نو دابه خپلوكښې وارثان وی بغير دعلاتي رونړو. يو كس به د خپل رور وارث وی ،د هغه نه چه هغه د بلې مور نه وی (۱)دا حديث صرف د حارث ﷺ نه مروی دې. اوپه دې باندې بعضې محدثينو جرح كړې ده. خو حارث حافظ فرائض وو ،دې علم كښې دوی ته خاص دلچسپي او دسترس وو او دحساب هم ډير لوئې ماهر وو ، والله اعلم.

قوله تعالي:: اٰبَآؤُكُمْ وَاَبْنَآؤُكُمْ لَا تَدْرُوْنَ اَيُّهُمْ اَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا ؕ

بيا فرماني چه مونږ پلار اوخامنو دپاره خپله خپله حصه مقرر كړه. اودجاهليت رسم موختم كړو.بلكه اسلام كښې چه كوم مخكښې حكم وو چه مال به اولاد ته ملاويدو ،مور پلار ته به صرف په طور د وصيت ملاويدو لكه ابن عباس ﷺ نه مخكښې بيان شو نو هغه منسوخ شو.او اوس دا حكم شو. تاسو ته دامعلومه نه ده چه تاسو ته به دپلارنه زياته نفع ملاويږي اوكه اولاد به نفع دركوی.اميد د دواړو نه نفع ده.يقين په چاباندې د زياتې نفعې نشته ،دويم دا زياته ممكن ده چه دپلار نه زيات خوني په كار راشي اونفع وركړی اوداممكن هم ده چه دخوني نه زيات پلار په پكار راشي.اودهغه نه ورته نفع اوشي.

قوله تعالي:: فَرِيْضَةً مِّنَ اللّٰهِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيْمًا حَكِيْمًا ۝

بيا فرماني چه دا مقررې حصې اوميراث دا دالله ﷺ د طرفنه فرض دی او په دې كښې د څه اميد يا ويرې په وجه د كمي او زياتي گنجائش نشته دې . او نه د چا محروم كول جائز دی اونه چاته زيات وركول جائز دی .الله ﷺ عليم اوحكيم دې چه څوك د څه مستحق وی هغه ته ئې هغه هومره حصه وركړې ده ،هرڅيز هغه پاك ذات ته ښه معلوم دې . ستاسو د نفع او نقصان هغه ته پوره علم دې . د هغه پاك ذات هيڅ يو كار د حكمت نه خالي نه وی. تاسو ته پكار دی چه د هغه پاك ذات احكام او فرمان باندې تنگ اوكړئ .

وَلَكُمْ						
اوده حصه ستاسو						
نِصْفُ	مَا	تَرَكَ	اَزْوَاجُكُمْ	اِنْ لَّمْ يَكُنْ لَّهُنَّ وَلَدٌ ۚ	فَاِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ	
نيم	دهغه مال	چه پريښودې وی	بيبيانو ستاسو	كه نه وی دهغوئ اولاد	اوكه وی دهغوئ اولاد	
اوستاسوښځې چې كوم مال پريږدی په هغې كښې ستاسونيمه حصه ده				اهله كه دهغوئ اولاد نه وی	اوكه	
فَلَكُمُ الرُّبُعُ	مِمَّا تَرَكْنَ	مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ				
نو ده حصه ستاسو څلورمه	دهغه مال نه چه پريښودې وی هغوئ	روستو(د اداكولو) دوصيت نه				
اولاد ئې وی نو بيا دهغوئ په ميراث كښې ستاسوڅلورمه حصه ده	دابه دهغوئ د وصيت پوره كولو نه پس وی					
يُّوْصِيْنَ	بِهَآ	اَوْ دَيْنٍ ؕ	وَلَهُنَّ	الرُّبُعُ	مِمَّا	
چه كړې وی هغوئ	هغه وصيت	ياروستو د قرض وركولونه	اوده حصه دښځو	څلورمه	دهغه مال نه	
يا د قرض ادا كولو نه پس وی	اوستاسوپه پاتې مال كښې دهغوئ څلورمه حصه ده					

(۱) ترمذی كتاب الفرائض باب ماجاء فی ميراث الاخوة من الاب والام : ۲۰۹٤، ابن ما جة:۲۷۱٥)-

تَرَكْتُمْ اِنْ لَّمْ يَكُنْ لَّكُمْ وَلَدٌ ۚ فَاِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ

|چه پرېږدئ تاسو| كه نه وي |ستاسو| اولاد | او كه وي |ستاسو| اولاد

كه چرې دهغوئ اولاد نه وي | ....اوكه اولاد ئې وي نو

فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكْتُمْ مِّنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوْصُوْنَ

| نوده حصه دښځو اتمه |دهغه مال نه |چه پرېږدئ تاسو |روستو(د ادا كولو) دوصيت نه| چې اوكړئ تاسو

نوبيا ستاسو په ميراث كښې دهغوئ اتمه حصه ده | هله چې ستاسو وصيت اول پوره شي

بِهَآ اَوْ دَيْنٍ ؕ وَاِنْ كَانَ رَجُلٌ يُّوْرَثُ كَلٰلَةً

يا روستو دادا كولو دقرض نه| اوكه وي | سړې |چه ميراث ترې اوړې شي| مونډ وتلې

يا ستاسو قرض اداكړې شي| اوكه چرې يوسړې يا ښځه مړه شي اونه ئې موروي اونه ئې پلار وي اونه ئې اولادوي|

اَوِ امْرَاَةٌ وَّلَهٗٓ اَخٌ اَوْ اُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ ۚ

|يا وه ښځه كلاله او وو د هغه| رور يا خور |نوده حصه دهريو ددې دواړو نه| شپږمه

يانې رور يا يوه خور پاتې شي | ....نو هر يو ته به شپږمه حصه وركولې شي

فَاِنْ كَانُوْٓا اَكْثَرَ مِنْ ذٰلِكَ فَهُمْ شُرَكَآءُ فِي الثُّلُثِ

اوكه وو رور او خور (دمونډ وتلې)| زيات | ددغه (يو) نه|نوهغوئ ټول شريكان دي|په دريمه حصه كښې

اوكه رونړه خويندې ئې ديونه زياتې وي| نو ټول به په دريمه حصه شريك كښې ګڼرلې شي

مِنْۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُّوْصٰى بِهَآ اَوْ دَيْنٍ ۙ

|روستو دادا كولو دوصيت نه|چه وصيت كولې شي |په هغه سره| يا روستو د وركولو دقرض نه|

داهله چې اول ترې هغه وصيت پوره كړې شي د كوم چه وصيت شوى وي يا قرض ادا كړې شي |

غَيْرَ مُضَآرٍّ ۚ وَصِيَّةً مِّنَ اللّٰهِ ؕ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ

چه نه وي نقصان رسوونكې (نوروته)| داحكم دې | دطرفه د الله نه| او الله تعالىٰ| پوهه دې |

خوچې (دغه قرض يا وصيت) د ضرر دپاره نه وي |دا د الله پاک حكم دې | او الله پاک په هرڅه پوهه

حَلِيْمٌ ؕ ۝

صبرناک دې|

او صبرناک دې|

قوله تعالىٰ:: وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ اَزْوَاجُكُمْ

د ښځې په مال كښې د خاوند حصه :- الله ﷻ فرمائي چه ائې سړو ! ستاسو ښځې چه مړې شي كه د دوى اولاد وي نوپه هغې كښې نيمه حصه ستاسو ده اوكه د هغوئ اولاد وي نوتاسو ته به څلورمه حصه ملاوېږي د وصيت او قرض نه پس .ترتيب داسې دې چه قرض دې ادا كړې شي ، بيا دې وصيت پوره كړې شي بيا دې ميراث تقسيم كړې شي . دا داسې مسئله ده چه په دې باندې د ټولو عالمانو اجماع ده. نمسى هم په دې مسئله كښې د خامنو حكم كښې دې بلكه د اولاد نه پس اولاد هم دې حكم كښې دې چه د دوى موجودګئ كښې به خاوند ته څلورمه حصه ملاوېږي .

قوله تعالىٰ:: وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ اِنْ لَّمْ يَكُنْ لَّكُمْ وَلَدٌ

دخاوند په مال کښې د ښځې حصه :-بيا دښځو حصه بيانوي چه هغوئ ته به ياڅلورمه حصه ملاويږي يا اتمه حصه،څلورمه په دې حالت کښې چه د وفات شوي خاوند اولادنه وي ، اتمه په هغه صورت کښې چې اولاد وي اودې څلورمه حصه کښې يا اتمه حصه کښې به دمړده ټولې ښځې شاملې وي.که څلور وي نوداحصه به دوی کښې برابرتقسيمولې شی،که درې وي نو بيا هم،که يو وي نودهغې پوره حصه ده

قوله تعالى: وَإِن كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَٰلَةً

د کلاله تفسير:- ﴿مِنۢ بَعۡدِ وَصِيَّةٖ﴾تفسير ددې نه مخکښې تيرشوې دې﴿كَلَٰلَةً﴾ مشتق ده د﴿اكليل﴾ نه﴿اكليل﴾ وائي هغه تاج وغيره ته چه د هغه سر هر طرفته پټ کړي ، دلته د دې نه مراد دا دې چه د ده وارثان د ده نه ګيرچاپيره خلق وي،اصل او فرع يعنی جرړې يا ښاخ نه وي ابوبکرصديق ﷺ نه د ﴿كَلَٰلَةً﴾ د معنې تپوس اوشو نو ابوبکرصديق ﷺ اوفرمائيل چه څه خپلې رائې سر ه جواب ورکوم که صحيح وي نودالله ﷻ طرفنه دې او که غلط وي نو ځما او شيطان طرفنه به وي .اوالله ﷻ اود هغه رسول ﷺ د دې نه برى الذمه دی ﴿كَلَٰلَةً﴾ هغه سړې دې چه د هغه نر اولاد نه وي او نه ئې پلار وي. عمر فاروق ﷺ چه کله خليفه شونو دوی هم د دې موافقت سره اوفرمائيل چه ماته د دې نه شرم راځي چه څه د ابوبکر ﷺ رائې سره اختلاف اوکړم (ابن جرير) (١)

ابن عباس ﷺ فرمائي چه کوم خلقو چې د حضرت عمر فاروق زنانه رالاندې کړې ده په هغوی کښې د ټولو آخري زمانه کښې يم. ما د دوی نه آوريدلی وو چه خبره هغه ده چه کومه ما ونيلې ده صحيح ده اودرست هم دا ده چه کلاله وائي هغې ته چه نه ئې پلار وي اونه ځوئې.علی ﷺ،ابن مسعود ﷺ ، ابن عباس ﷺ ،زيد بن ثابت ﷺ ، شعبی رحمه الله ، حسن رحمه الله ،قتاده رحمه الله ،جابربن حکم رحمه الله هم دا فرمائي (٢)داهل مدينه، اهل کوفه او اهل بصره هم دا قول دې .اووه واړه فقهائې کرام ، څلور واړه امامان او جمهور سلف اوخلف بلکه ټول هم دا فرمائي،ډيرو بزرګانو په دې باندې اجماع کړې ده. اويومرفوع حديث مبارك کښې هم دا راغلی دی(٣).

د کلاله په تفسير کښې ضعيف قول:- ابن لبان فرمائي چه ابن عباس ﷺ نه مروی دی چه کلاله هغه دی چه د چا اولاد نه وي.ليکن صحيح رومبې قول دې.اوممکن دی چه راوی مراد باندې پوهه شوې نه وي.

قوله تعالى: وَلَهُۥٓ أَخٌ أَوۡ أُخۡتٞ فَلِكُلِّ وَٰحِدٖ مِّنۡهُمَا ٱلسُّدُسُۚ

بيا فرمائي چه دده روريا خور وي يعنی د مور د طرفه وي لکه څنګه چه په بعضې قراءت کښې (**او اخت من ام**) دی لکه سعدبن ابی وقاص ﷺ وغيره ابوبکرصديق ﷺ وغيره نه هم دا تفسير مروی دې . نو دوی کښې هر يو دپاره شپږمه حصه مقرر ده. که زيات وي نو يو ثلث کښې ټول شريك دی ،

د مورد طرفه د ځوئې د نورو وارثانو نه په تقسيم کښې اختلاف:- چه کوم رور د مور نه وي د نورو رونړو نه مختلف دې① يو خو دا چه د خپل ميراث ورکولو نه باوجود هم وارث وي ،لکه مور ،②دويم دا چه د دوی سړي او ښځې،يعنی رور او خور ميراث کښې برابره دی③دريم دا چه دوی په هغه وخت کښې وارثان وي چه کله مړده کلاله وي. نود پلار نيکه ، د ځوئې ، د نمسی موجودګئ کښې هم وارث نه وي ④ څلورم دا چه دوی ته د ثلث نه زياته نه ملاويږي.که دوی هرڅومره وي .سړی وي که ښځې.عمر فاروق ﷺ دا فيصله کړې ده چه کوم رور يا خور د مورنه وي نو د هغوئ ميراث به د اشان تقسيميږي چه سړی دپاره دوچند او ښځې ته به يوه حصه ملاويږي زهری رحمه الله فرمائي چه عمرفاروق ﷺ داسې فيصله نه شی کولې .ترڅو چه هغوئ د رسول الله ﷺ نه آوريدلی نه وي.

قوله تعالى: فَإِن كَانُوٓاْ أَكۡثَرَ مِن ذَٰلِكَ فَهُمۡ شُرَكَآءُ فِي ٱلثُّلُثِۚ

---

(١) الطبری : ٥٣/٨)-

(٢) الطبری : ٥٥/٨)-.

(٣) الحاکم : ٣٣٦/٤)-

سکه رونړه هم په کښې شريک دی:- ايت کښې دومره خو ښکاره دی که د دې نه زيات وی نو ثلث کښې شريك دی. دې صورت کښې د عالمانو اختلاف دې که د مرده په وارثانو کښې خاوندوی او مور وی يا نيا وی او دوه نې مورنی رونړه وی او يا يو يا د يو نه زيات د پلارنی رونړه وی نو جمهور وائی چه دې صورت کښې به خاوند ته نيمه حصه ملاويږی .اومور يا نيا ته به شپږمه حصه ملاويږی.او چه کوم رونړه نې د مور نه وی.هغه ته به يوه حصه ملاويږی. اويه دې کښې د قدر مشترک په طور سکه رونړه هم شامل دی.کوم رونړه چې نې د مور نه وی .د اميرالمومنين عمرفاروق رضی الله عنه په زمانه کښې يو داسې صورت راپيښ شوې وو.نو دوی خاوند ته نيمه حصه ورکړه. او ثلث نې هغوئ ته ورکړه چه کوم دمور نه رونړه وو،نو سکه رونړه هم پيش شو.عمرفاروق رضی الله عنه اوفرمائيل چه تاسو دوی سره شريك يئ . عثمان رضی الله عنه نه هم دغه شان شريك کول او دوئ روايتونونه يو روايت کښې داسې د ابن مسعود رضی الله عنه او زيد بن ثابت رضی الله عنه او ابن عباس رضی الله عنه نه مروی دی .سعيد بن مسيب رحمه الله ،قاضی شريح رحمه الله ،مسروق رحمه الله ،طاوس رحمه الله ، محمد بن سيرين رحمه الله ،ابراهيم نخعی رحمه الله ،عمر بن عبدالعزيز رحمه الله ،ثوری رحمه الله اوشريك رحمه الله نه هم دا قول نقل دې.امام مالك رحمه الله ، امام شافعی رحمه الله ،او امام اسحاق بن راهويه رحمه الله هم دې طرفته تلی دی.

د علی رضی الله عنه رائې:- خو علی بن ابوطالب رضی الله عنه دې کښې د شرکت قائل نه دې. بلکه دوی د مور اولاد ته دې حالت کښې ثلث ورکولو او د يو مور پلار اولاد ته به نې هيڅ نه ورکول. ددې وجې چه دوی عصبه دی. او عصبه په هغه وخت کښې وی چه ذوی الفروض نه بچ شی بلکه وکيع بن جراح رحمه الله وائی چه علی رضی الله عنه نه د دې خلاف مروی نه دی .ابی کعب رضی الله عنه ،ابوموسی اشعری رضی الله عنه نه هم دا قول نقل دې.ابن عباس رضی الله عنه نه هم مشهور دا ده .شعبی رحمه الله ،ابی ليلی رحمه الله ،ابوحنيفه رحمه الله ،ابويوسف رحمه الله ،محمد بن حسن، حسن بن زياد رحمه الله ، زفربن هذيل رحمة الله عليه، امام احمد رحمة الله عليه، يحيی بن آدم رحمه الله ، نعيم بن حماد رحمة الله عليه، ابوثور رحمة الله عليه، داود بن علی ظاهری رحمه الله هم دې طرفته نظر کوی . ابوالحسين ابن لبان فرضی رحمه الله هم دا اختيار کړی دی ، اوګورئی د دوی کتاب الايجاز .

مسلک حنفی:- د احنافو مسلک په مذکوره مسئله کښې د جمهورو پشان دې البته حافظ ابن کثير فرمائيلی دی چه سکه رونړه به په کښې هم د قدر مشترک په طور شريک وی خو ثناء الله پانی پتی رحمه الله فرمائيلی دی چه د امام ابوحنيفه رحمه الله او امام احمد رحمه الله په نيز به سکه رونړه په دې کښې نه وی شامل که يو وی اوکه زيات وی څکه چه دې عصبه دې او د ذوی الفروض نه څه پاتې شوی نه دی نو د ده په کښې څه نشته او د امام شافعی رحمه الله او امام مالک رحمه الله په نيز په ثلث کښې سکه رونړه هم شريک دې (تفسير مظهری (٢/٢٤٣).

قوله تعالی:: مِنۢ بَعۡدِ وَصِيَّةٖ يُوصَىٰ بِهَآ أَوۡ دَيۡنٍ غَيۡرَ مُضَآرّٖ

د شرعی وصيت پوره کول ضروری دی :- بيا فرمائی چه دا تقسيم د وصيت پوره کولو نه پس دې. وصيت دې داسې وی چه خلاف عدل نه وی اونه په کښې چاته د نقصان رسولو ويره وی او نه په چا ظلم اوجبر کړې شوې وی ، اود يو وارث وراثت نه وی وهلې شوې. اونه چا ته کم زيات ورکړې شوې وی. څوک چې ددې خلاف وصيت کوی يا د شريعت نه خلاف وصيت کولو کښې کوشش کوی نو دې د الله ﷻ د حکم اودهغه په شريعت کښې خلاف حکم کولووالا او هغه ذات سره جنګ کولووالا دې .

ضرر رسول ګناه کبيره ده:- رسول الله ﷺ فرمائی چه وصيت کښې څه ضرر او نقصان رسول ګناه کبيره ده. (ابن ابی حاتم) (١).

نسائی کښې دابن عباس ﷺ قول هم داشان مروی دې. بعضو روايتونو کښې ابن عباس ﷺ نه د دې فرمان نه پس د آيت تکره تلاوت کول هم مروی دی .د امام ابن جرير رحمه الله د قول مطابق صحيح هم دا خبره ده چه دا مرفوع حديث نه دې موقوف قول دې .(١)

---

(١) دار قطنی : ٤/١٥١)-

د وارث دپاره د قرار حکم:- ① د آئمه کرام رحمهم الله په دې کښې اختلاف دې چه وارث دپاره چه کوم اقرار مړه اوکړی آیا هغه صحیح دې که نه ؟ بعضې وائی چه صحیح نه دې ، ځکه چه دې کښې د تهمت لګولو ګنجائش دې. حدیث شریف کښې صحیح سند سره راغلی دی چه الله ﷻ هر حقدار ته د هغه حق رسوی.او اوس وارث دپاره څه وصیت نشته دی (۱)امام مالك ، امام احمدبن حنبل رحمه الله،امام ابوحنیفه رحمه الله نه هم داقول نقل دې . د شافعي رحمه الله هم داروميي قول وو

② لیکن آخري قول دا دې چه اقرار کول به صحیح منلې شي . طاؤس رحمه الله ، حسن رحمه الله ، عمر بن عبدالعزیز رحمه الله نه هم دا قول نقل دې .امام بخاری رحمه الله هم دا قول خوښوی اوخپل کتاب بخاری شریف کښې هم دې ته ترجیح ورکوی. نواز

دصحت اقرار دلیل:- د هغوئ دلیل یو حدیث دا هم دې چه رافع بن خدیج رضی الله عنه وصیت اوکړو فزاریه چه په کوم څیز باندې خپلې دروازې بندې کړې وی هغه دې بیرته نکړې شي.امام بخاری رحمه الله بیا فرمائی چه بعضې خلق وائی چه دده دا اقرار کول جائز نه دی ځکه چه په دې کښې وارثانو سره بدګمانی ده. لیکن زه وایم چه رسول الله ﷺ فرمائی چه بدګمانئ نه ځان اوساتئ ،بدګمانی د ټولو نه لوئې دروغ دی. (۳) قران پاك کښې د الله ﷻ فرمان دې چه الله ﷻ تاسو ته حکم کوی چه د چا کوم امانت وی هغه امانت هغه ته اورسوئی. دې کښې د وارث او غیر وارث هیڅ تخصیص نشته دې .(٤)

تنبیه:- یادساتئ چه دا اختلاف په هغه وخت کښې دې چه کله اقرار فی الواقع صحیح وی اود نفس الامر مطابق وی اوکه صرف حیله سازی وی او بعضو وارثانو ته زیات ورکول او بعضو ته کم ورکول وی او دایو بهانه وی نو بالاجماع دا پوره کول حرام دی. او ددې آیت صفا الفاظ هم د دې د حرمت فتوی ورکوی . بیا فرمائی چه دا دالله ﷻ احکام دی چه ډیر د برداشت او علم خاوند دې .

تِلْكَ حُدُوْدُ اللّٰهِ ؕ		وَمَنْ يُّطِعِ اللّٰهَ		وَرَسُوْلَهٗ
دا حدونه	دالله دی	اوڅوک چه اومنی حکم دالله تعالی		اودرسول دهغه
دادالله پاک مقرر حدونه دی	اوڅوک چې دالله اودهغه درسول حکمونه مني			

يُدْخِلْهُ	جَنّٰتٍ	تَجْرِيْ	مِنْ تَحْتِهَا	الْاَنْهٰرُ
نوداخل به کړی هغه لره	داسې باغونو ته	چه بهیږی به	لاندې دهغې نه	نهرونه
هغوئ به الله پاک داسې باغونو ته داخل کړی	..............چې دهغې لاندې به ولې بهیږی			

خٰلِدِيْنَ	فِيْهَا ؕ	وَذٰلِكَ الْفَوْزُ	الْعَظِيْمُ ۝	وَمَنْ يَّعْصِ اللّٰهَ
همیشه به وی هغوئ	په هغې کښې	اودا کامیابی ده	لویه	او څوک چه نافرمانی کوی دالله تعالی
په هغې کښې به همیشه وی	..........اوهمدا لویه کامیابی ده	.................ز او څوک چې دالله او		

وَرَسُوْلَهٗ	وَيَتَعَدَّ	حُدُوْدَهٗ	يُدْخِلْهُ	نَارًا	خٰلِدًا
اودرسول دهغه	او اوړی	دحدونو دهغه نه	نوداخل به کړی هغه	اور ته	چه همیشه به وی
درسول حکمونه اونه مني	اودالله پاک دمقرر حدونونه مه مخکښې تیرشي		نوداسې اور ته به ئې داخل کړی	چې	

(۱) النسائی ل الکبری : ۱۱۰۹۲، وسنده صحیح)-
(۲) ابوداود کتاب الوصایا باب ماجاء للوراث : ۲۸۷۰، وسنده حسن ترمذی: ۲۱۲۰، ابن ماجة: ۲۷۱۳، نسائی: ۳۶۷۱)-
(۳) صحیح بخاری کتاب الادب باب ما ینهی عن التحاسد والتدبر: ٦۰٦٤، صحیح مسلم:۲۵٦۳، ابوداود: ٤۸۸۲، ترمذی : ۱۹۲۸)
(٤) صحیح بخاری کتاب الوصایا باب قول الله تعالی (من بعد وصیة یوصی بها...) قبل حدیث : ۲۷٤۹)-

فِيهَا	وَلَهٗ	عَذَابٌ مُّهِينٌ ⑭	
په هغې كښې	اودپاره دهغه دي	عذاب سپكونكي	
هميشه به په كښې وي او هغه دپاره رسوا كونكي سزا مقرر ده			

قوله تعالى:: تِلْكَ حُدُوْدُ اللّٰهِ ۚ وَمَنْ يُّطِعِ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ يُدْخِلْهُ جَنّٰتٍ

په وصيت كښې د الله حدود قائمولو حكم:- اوچه كوم سړي د الله ﷻ او د هغه د رسول ﷺ نافرماني اوكړي او د هغه مقرر شوي دي حدونو نه مخكښې تير شي نوداسړي به الله ﷻ جهنم ته واچوي په هغې كښې به دې هميشه وي.داسې خلقو دپاره ذليل عذاب دې . يعنى دا فرائض او دا مقدار چه الله ﷻ مقرر كړي دي اود دې مړي وارثان چه الله ﷻ ددوى د قرابت والو ته او ددوى دحاجت مطابق چه څومره حصه وركړې ده دا ټول د الله ﷻ حدونه دي.تاسو دا حدونه مه ماتوئى اومه ددې نه مخكښې ځئ چه كوم سړي د هغه پاك ذات احكام اومنى،او بهانوحيلو سره خپلو ته وركړه كښې كمې زياتې اونكړي، د الله ﷻ حكم او دهغه فريضه هغه شان اداكړي څنګه چې الله ﷻ بيان كړې ده،نو دالله ﷻ وعده ده چه دوى به داسې جنت ته داخل كړي چه هغې كښې به هميشه نهرونه بهيږي،اودا خلق كامياب اومقصد ته رسيدونكي دي.

قوله تعالى:: وَمَنْ يَّعْصِ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ وَيَتَعَدَّ حُدُوْدَهٗ

اوچه څوك د الله ﷻ حكم رد كړي او د يو وارث حصه كمه زياته كړي ، اود الله ﷻ د رضا خيال اونه ساتى،بلكه د هغه پاك ذات حكم بدل كړي اودهغې خلاف عمل اوكړي،يعنى د الله ﷻ تقسيم نظرانداز كړي اود هغه پاك ذات حكم عدل نه ګڼړي نو داسې سړي به هميشه رسوائې او رسواكن او دردناك عذاب كښې وي .

په وصيت كښې د عدل او ظلم جزا او سزا :- رسول الله ﷺ فرمائى چه يو سړي تر اوياكالو پورې دنيكئ عمل كوي ، بيا د وصيت په وخت كښې ظلم او زياتې كوي ، دده خاتمه په خراب عمل باندې اوشى ، او دې جهنمى جوړ شى.اويو سړي د بدئى عمل اوياكاله كوي ، بيا خپل وصيت كښې عدل كوي او د ده خاتمه په نيكئ سره اوشى او دې جنت ته داخل شى . بيا د دې حديث راوى ابوهريره ﷺ فرمائى چه دا آيت اولولئ ﴿تِلْكَ حُدُوْدُ اللّٰهِ﴾ نه تر ﴿وَلَهٗ عَذَابٌ مُّهِيْنٌ ⑭﴾ پورې .

سنن ابى داود (باب الاضرار فى الوصية) كښې دي چه رسول الله ﷺ فرمائى يو سړي يا يوه ښځه د الله ﷻ عبادت كښې ترشپيتو كالو پورې مشغول وي ، خو د مرګ په وخت كښې وصيت كښې څه كمې زياتې اوكړي نو د ده دپاره جهنم واجب شى. بيا ابوهريره ﷺ ﴿مِنْۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ﴾ نه تر د آيت آخره پورې اولوستو. ترمذى او ابن ماجه كښې هم دا حديث دې ، امام ترمذى دې ته حسن غريب وائى. مسنداحمد كښې دا حديث مكمل او پوره موجود دي (١).

وَالّٰتِيْ	يَأْتِيْنَ	الْفَاحِشَةَ
او هغه ښځې	چه راشى	كار دزنا ته
اوستاسو په زنانه كښې څوك چې بدكاري اوكړي		

مِنْ نِّسَآئِكُمْ	فَاسْتَشْهِدُوْا	عَلَيْهِنَّ	اَرْبَعَةً	مِّنْكُمْ ۚ	فَاِنْ شَهِدُوْا
دښځو ستاسو نه	نو ګواهي واخلئ	خلاف دهغوئ	دڅلورو كسانو	ستاسو نه	نو كه ګواهي اوكړه هغوئ
نو په هغوئ باندې څلور كسان ګواهان پيش كړئ نو كه څلور كسان پرې ګواهي وركړي					

(١) احمد: ٢٧٨/٢، ابوداود: ٢٨٦٧، ابن ماجة: ٢٧٠٤، وسنده حسن)-

فَأَمْسِكُوهُنَّ	فِي الْبُيُوتِ	حَتَّى	يَتَوَفَّاهُنَّ الْمَوْتُ	أَوْ يَجْعَلَ

نوبندي کړئ هغوی| په کو رونو کښې اتردې پورې| چه واخلي هغوی لره مرګ | يا اوګرځوی |

نوهغوئ په کورونو کښې ترهغې پابندې کړئ چې مرګ ني فنا کړی | اويا ورته الله تعالى

اللَّهُ	لَهُنَّ	سَبِيلًا	وَالَّذَانِ	يَأْتِيَانِهَا	مِنْكُمْ

الله |دپاره دهغوئ| لار د خلاصی| اوهغه دوه کسان| چه راشي د زنا دې کار ته | ستاسونه |

بله څه لار (قانون) راوباسی | اوپه تاسو کښې کوم دوه کسان چې بدکاری اوکړی

فَآذُوهُمَا	فَإِنْ تَابَا	وَأَصْلَحَا

نوتکليف اورسوئ هغوئ دواړو ته| نوکه توبه اوويستله دواړو| اوصحيح کړو دواړو عمل خپل

نوسزا ورته ورکړئ | ....نوکه توبه اوباسی | ......اود خپلو عملونو اصلاح اوکړی |

فَأَعْرِضُوا	عَنْهُمَا	إِنَّ اللَّهَ	كَانَ	تَوَّابًا	رَحِيمًا

|نوپرېږدئ| هغوئ دواړه| بيشکه الله | ډير توبه قبلونکې| رحم کوونکې دې|

نوبيا ني پرېږدئ| بيشکه الله پاک توبه قبلونکې او مهربان دې

قوله تعالى: وَالَّتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ

دزنا اولني منسوخ حکم:- د اسلام شروع کښې دا حکم وو چه کله به د عادلانو ګواهانو رېښتونې ګواهئ سره د ښځې بدکاری ثابت شوه نو هغې باره کښې داحکم وو چه هغه به دکورنه بهر نشی پرېښودلې اوکور کښې دې قيد کړې شی او هميشه دې قيد کړې شی يعنی مرګ نه دې مخکښې داپرې نښودې شی.د دې بيان فرمائی چه دا بله خبره ده چه الله ﷻ د دوی دپاره څه بله لار راوباسی. بيا چه کله د دويم صورت سزا تجويز شوه نو هغه ناسخ شو اودا حکم ختم شو.

دزنا دويم او ناسخ حکم:- ابن عباس ﷺ فرمائی چه کله د سورة نور آيت نه وو نازل شوې نو د بدکارې ښځې هم دا حکم وو. بيا دې آيت کښې د واده شوې ښځې د رجم يعنی هغه په کاڼو ويشتلو او ناواده کړې ته د کوړو ورکولو حکم نازل شو. عکرمه ﷺ ، سعيد بن جبير ﷺ ،حسن رحمه الله ، عطاء رحمه الله ، ابوصالح رحمه الله ، قتاده رحمه الله ، زيد بن اسلم رحمه الله اوضحاك نه هم داقول نقل دې چه دا آيت منسوخ دې اودې امر باندې دټولو اتفاق دې .

دزنا اولني حکم منسوخيت دليل:- عباده بن صامت ﷺ فرمائی چه رسول الله ﷺ باندې کله وحی نازله شوه نو رسول الله ﷺ باندې به د دې ډير اثر وو.اوتکليف به نې محسوسولو. او د رسول الله ﷺ مخ مبارک به زيړ شو او رنګ مبارك نې بدل شو. الله ﷻ خپل نبی ﷺ باندې يو وحی نازل کړه هرکله چه هغه ختمه شوه نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه خما خبره واورئ الله ﷻ د دې دپاره لار راوښکله . که واده شوې سړې او واده شوې ښځه وه نو سل کوړې ، بيا کاڼو سره ويشتل او که واده شوی نه وی نو سل کوړې او ديو کال جلاوطنی (مسلم وغيره) ([1])ترمذی وغيره کښې دا حديث د الفاظو بدلون سره راغلی دې . امام ترمذی رحمه الله دې ته حسن وائی . داشان ابوداود کښې هم دی.([2])دابن مردويه غريب حديث کښې دی چه ناواده شوی او واده شوی دې حکم سره دا هم دی که دواړه بوډاګان وی نو دوی به رجم کولې

[1]) احمد: ٣١٨/٥، صحيح مسلم: كتاب الحدود با ب حد الزنى : ١٦٩٠)-.

[2]) ابوداود كتاب الحدود باب فى الرجم: ١٤٣٤، ابن ماجة: ٢٥٤٩، وصحيح مسلم: ١٦٩٠/١٣)-

شي لیکن دا حدیث غریب دې . طبراني کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائیلي دي چه د سورة نساء نازلیدو نه پس اوس د منع کولو حکم پاتي نشو. (یعنی د کور نه د وتلو نه د منع کولو حکم) (١)
د امام احمد رحمه الله مذهب د دې حدیث مطابق هم دا دې چه زاني واده شوی ته دې کوړې هم ورکړې شي اورجم هم .اوجمهور واني چه کوړې به نشي ورکولې بلکه رجم کولې به شي.ځکه چه رسول الله ﷺ ماعز ﷺ اوغامدیه ښځه رجم کړه. او کوړې نې ورته ورنکړې . دغه شان دوؤ یهودیانو ته هم رسول الله ﷺ د رجم کولو حکم کړې وو د رجم کولو نه مخکښې ئې د کوړو حکم نه وو فرمائیلې . نو د جمهورو قول مطابق معلوم شو چه دوی ته د کوړو ورکولو حکم منسوخ شوې دې . ضرروی نه دی ، والله اعلم.
مسلک حنفي:- اوپه محصن کښې به د سنګسارسره د کوړو دواړه سزاګانې نشي جمع کولې.ځکه چه رسول الله ﷺ دا دواړه سزاګانې نه دی جمع کړې.اوددې وجې هم چه د سنګسارنه پس د کوړو وهلوڅه فائده نشته.ځکه چه نورو ته د تنبیه ورکولوفائده په سنګسارکولوسره حاصلیږی.ځکه چه سخته سزا خو سنګسارکول دی.اوخپله زناکارته هم د هغه دمرګ نه پس تنبیه نشي ملاویدې.(٢)
قوله تعالی:: وَالَّذٰنِ يَأْتِيٰنِهَا مِنْكُمْ فَاٰذُوْهُمَا
د لواطت حکم:- بیا فرمائی که د بې حیایئی دا کار دوه سړی خپلو کښې اوکړی نو دوی ته تکلیف ورکړئی یعنی دوی ته بدرد اووائې او شرم اوغیرت ورته مخکښې کړئی . دا حکم هم داشان شو تر دې چه الله ﷺ د کوړو او اورجم سره منسوخ کړل. عکرمه رحمه الله ، عطاء رحمه الله ،حسن رحمه الله ،عبدالله بن کثیر رحمه الله فرمائی چه د دې نه مراد سړې او ښځه دی .
سدی رحمه الله فرمائی چه د دې نه مراد هغه خوانان هلکان دی چه واده شوی نه وی. مجاهد رحمه الله فرمائی چه د لواطت باره کښې دا آیت نازل شوې دې . رسول الله ﷺ فرمائی چه څنګه تاسو لواطت باندې څوك اوګورئی نو دې او دا دویم کس دواړه قتل کړئی.(٣)
قوله تعالی:: فَاِنْ تَابَا وَاَصْلَحَا فَاَعْرِضُوْا عَنْهُمَا
که دوی ددې خپل کار نه منع شي او توبه ګارشي او صحیح شي نو بیا تاسو دوی سره سختئی مه کوئی اودوی سره خبرو کښې نرمی کوئی. ځکه چه ګناه نه توبه کونکی داسې دې لکه چه ده هډو ګناه کړې نه وی. الله ﷺ توبه قبلونکې دې اوبردبار دې .
د وینځې د بدکارئ سزا:- صحیح بخاری اومسلم کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائی که د چا وینځه بدکاری اوکړی نو د دې مالك دې ته حد ورکړی او په دې دې غصې نه کوی (٤)یعنی د حد ورکولو نه پس دې دا نه وهی ځکه چه حد کفاره ده.

						إِنَّمَا التَّوْبَةُ
						ابیشکه قبلول دتوبې ا
						اصل خبره داده چې
عَلَى اللهِ	لِلَّذِيْنَ	يَعْمَلُوْنَ السُّوْءَ	بِجَهَالَةٍ	ثُمَّ	يَتُوْبُوْنَ	
حق دې په الله تعالی باندې	دپاره دهغه کسانو	چه کوی بد عمل	په ناپوهئ سره	بیا	توبه اوباسی	
الله پاك دهغه کسانو دتوبې قبلولو حق په خان منلي دې			چې په ناپوهئ کښې يو غلط کار اوکړی			

(١) دار قطنی ٦٨/٤، بیهقی : ١٦٢/٦)-
(٢) تسهيل الهدايه(١٣٦/٤)-
(٣) ابوداود كتاب الحدود فيمن عمل قوم لوط : ٤٤٦٢، وسنده حسن ترمذی: ١٤٥٦، ابن ماجة: ٢٥٦١)-
(٤) صحيح بخاری کتاب الحدود باب لايثرب على الامة اذا زنت : ٦٨٣٩، صحيح مسلم: ١٧٠٣)-

مِنْ قَرِيْبٍ فَأُولَٰٓئِكَ	يَتُوْبُ اللّٰهُ	عَلَيْهِمْ ؕ	وَكَانَ اللّٰهُ	
زر نودغه کسان چه دی|رجوع به کوی به رحمت سره الله تعالی| په هغوئ باندي| اودي الله تعالی|				
اوبیا ډیرزرتوبه اوباسی | نوداسي خلقو ته الله پاک درحمت په نظر گوری | اوالله پاک				
عَلِيْمًا	حَكِيْمًا ۞	وَلَيْسَتِ	التَّوْبَةُ	لِلَّذِيْنَ يَعْمَلُوْنَ السَّيِّاٰتِ ۚ
په هر څه پوهه اوصاحب د حکمت |اونشته قبلول| دتوبې | دپاره دهغه کسانو| چه کوی بد کارونه|				
په هرڅه پوهه او دهرمصلحت نه خبر دي |اوتوبه دهغه چا دپاره نه ده | ....چي گناهونه کوی				
حَتّٰىٓ	إِذَا حَضَرَ	أَحَدَهُمُ	الْمَوْتُ قَالَ	إِنِّي تُبْتُ الْـٰٔنَ
تردې پورې| چه کله| حاضر شي|یوته په هغوئ کښې| مرګ| «نو» وائی| چه بیشکه ماتوبه کړه| اوس|				
تردې چي په دوئ کښې دچا دمرګ وخت راشی | نو «هغه وخت» نې اووئیل | چې اوس مې توبه ده				
وَلَا الَّذِيْنَ	يَمُوْتُوْنَ	وَهُمْ	كُفَّارٌ ؕ	أُولَٰٓئِكَ
اونه ده قبوله توبه دهغه کسانو |چه مړه شي| په داسي حال کښې چه هغوئ| کافران وی| دا کسان چه دی |				
اونه «توبه» دهغه چا دپاره چي کافر مړشي| ....دغه کسانو دپاره				
أَعْتَدْنَا	لَهُمْ	عَذَابًا	أَلِيْمًا ۞	
تیارکړې دي مونږ| دپاره دهغوئ| عذاب | دردناک				
مونږ دردناک عذاب تیارکړي دي |				

قوله تعالی:: إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللّٰهِ لِلَّذِيْنَ يَعْمَلُوْنَ السُّوْٓءَ بِجَهَالَةٍ

په ناپوهتیا سره ګناه کولو نه پس توبه :- مطلب دا دې چه الله ﷻ د خپلو هغه بندګانو توبه قبلوی چه په ناخبرئی کښې څوك بدکار اوکړی . بیا توبه اوباسی نودا داسې شو چه ګویا ده هډو ګناه نه ده کړې خو دا توبه به د ملك الموت کتلونه مخکښې مخکښې وی. مجاهد رحمه الله فرمائی چه څوك هم غلطئ سره یا په قصدسره څه نافرمانی اوکړی هغه جاهل دې چه تر کومې پورې د دې نه منع نه شی ([1]). ابوالعالیه رحمه الله فرمائی چه صحابه کرامو ﷺ به فرمائیل چه بنده چه کومه ګناه اوکړی هغه جهالت دی([2])قتاده رحمه الله هم د صحابه کرام یو ډلې نه داسې روایت کوی.عطاء رحمه الله ابن عباس ﷺ نه هم دغه شان مروی دی .

د مرګ نه وړاندې توبه ویستلو حکم : د زرتوبه ویستلوتفسیر کښې دی چه ملك الموت کتلو نه مخکښې وخت نه سکرات ته نزدې ونیلې شوی دی،خپل صحت کښې توبه کول پکار دی.دساه وتلو نه مخکښې توبه کول پکار دی.عکرمه رحمه الله فرمائی چه دنیا ټول په ټوله نزدې ده. ددې متعلق احادیث واورئی.

د ځنکدن نه وړاندې توبه:- رسول الله ﷺ فرمائی چه الله ﷻ د خپلو بندګانو توبه قبلوی ترکومې چه دده ځنکدن شروع نشی. (ترمذی) ([3]).

د مرګ نه څومره وړاندې توبه قبلیږی؟:- چه کوم مومن بنده د خپل مرګ نه یو میاشت مخکښې توبه اوباسی نو د ده توبه الله ﷻ ته قبوله ده. تردې چه دې «یومیاشتې» نه پس هم بلکه د مرګ نه یوورځ مخکښې ،بلکه دې نه یو ساعت مخکښې هم چه څوك اخلاص سره توبه اوکړی او خپل رب طرفته

[1]) الطبری: ٨٩/٨)–

[2]) الطبری: ٨٩/٨)–.

[3]) ترمذی کتاب الدعوات باب ان الله یقبل توبة العبد مالم یغر غر: ٣٥٣٧، وهو حسن ابن ماجة: ٤٢٥٣)–

رجوع اوکړي نو الله ﷻ د ده توبه قبلوي.عبدالله بن عمر ﷠ فرمائي چه څوك د مرګ نه يو کال مخکښې توبه اوباسي نوالله ﷻ د هغه توبه قبلوي ، او چه څوك يو مياشت مخکښې توبه اوباسي نو الله ﷻ دده توبه قبلوي . او چه څوک يوه هفته مخکښې توبه اوباسي نو الله ﷻ د هغه توبه قبلوي ، او چه څوك يو ورځ مخکښې توبه اوکړي نو الله ﷻ د هغه قبلوي.ددې آوريدو سره ابوايوب انصاري ﷠ دا آيت اولوستو نو دوی اوفرمائيل چه هم هغه وايم چه څه مې د رسول الله ﷺ نه آوريدلي دي.

په توبه قبلولو کښې د الله مهرباني:- مسند احمد کښې دي چه څلور صحابه کرام ﷢ جمع شول او په هغوئ کښې يو اووئيل مادرسول الله ﷺ نه آوريدلي دي (١)چه کوم سړی د خپل مرګ نه يو ورځ مخکښې هم توبه اوباسي نو الله ﷻ د هغه توبه قبلوي .دويم تپوس اوکړو چه آيا دا ربښتيا دي چه دا تا د رسول الله ﷺ نه آوريدلي دي ؟ هغه اووئيل چه آو. نوبل اوئيل چه ما د رسول الله ﷺ نه آوريدلي دي که نيمه ورځ مخکښې هم توبه اوباسي نو الله ﷻ د هغه توبه قبلوي.دريم اووئيل چه تا دا آوريدلي دي ؟ هغه اووئيل چه آو. وې وئيل چه ما آوريدلي دي که يو ساعت مخکښې هم ورته توبه ورته نصيب شي نو الله ﷻ د هغه توبه قبلوي . څلورم اووئيل چه تا دا آوريدلي دي ؟ هغه اووئيل چه آو ما آوريدلي دي . هغه څلورم اووئيل چه ما رسول الله ﷺ نه تردې پورې آوريدلي دي چې تر کومې پورې د ده مرئی ته روح نه وي راغلې نو د ده دپاره د توبې دروازې بيرته وي. (٢)ابن مردويه کښې دي چه تر کومې پورې د ده غرغره شروع نشي نوترهغه وخت پورې د ده توبه قبوله ده(٣) ډيرومرسلو احاديثوکښې دا مضمون راغلې دې .

الله او د شيطان قسمونه:- ابوقلابه رحمه الله فرمائي چه الله ﷻ کله په ابليس لعنت اوکړو نو هغه وخت اوغوښتواووې وئيل چه ستا په عزت او جلال قسم چه ترکومې د ابن آدم بدن کښې روح وي نو خه به د هغه د زړه نه نه اوزم. الله ﷻ اوفرمائيل چه خما دې په خپل ذات قسم وي چه تر کومې پورې په هغه کښې روح وي نودهغه توبه به قبلوم.يو مرفوع حديث مبارك کښې هم دې ته نزدې نزدې(بيان)نقل دې.

دحافظ ابن کثير رحمه الله تبصره :- د دې ټولو احاديثو نه معلوميږي چه کله ترکومې پورې ژوندې وي او ده ته د خپل ژوند اميد وي نو تر هغه وخته پورې چه دې الله ته توبه اوباسي نو الله ﷻ هغه قبلوي. او په دې باندې رجوع کوي او الله ﷻ عليم او حکيم دې .

قوله تعالى:: وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ

د ځنکدن په وخت کښې د توبې حکم:- خو کله چه د ژوند نه مايوسه شي او فرښتې اوګوري او د ده بدن نه روح اوخي او حلق ته راورسي او سينه کښې ښخ شي اوحلق نې غرغره شروع کړي نو بيا دده توبه نه قبليږي . ځکه چه الله د دې نه پس فرمائي چه تر مرګه پورې چه کوم ګناهونه نې کړي وو او کله دې مرګ اوګوري او ا ووائي چه اوس خه توبه کوم نو د داسې سړي توبه قبوله نه ده لکه بل ځائې کښې فرمائي چه ﴿فَلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا﴾ (دوئ آيتونو پورې) مطلب دا دې چه خمونږ د عذابونو معائنه کولو نه پس خمونږ د ايمان اقرار کول نفع نه ورکوي. اوبل ځائې کښې دي چه ﴿يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ﴾ الخ ، مطلب دا دې چه کله مخلوق نمر لره د مغرب نه راختو باندې وينې نو په هغه وخت کښې به دوی ايمان راوړی نو نه خو به د دوی ايمان قبول وي او نه به د دوی عمل دوی ته نفع ورکوي.

قوله تعالى:: وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ

د مشرک ښښنه نشته :- بيا فرمائي چه کفر او شرک باندې چه څوك مړه شي نو د دوی ندامت او توبه به

---

(١) مسند الطيالسي : ٢٢٨٤)-

(٢) احمد: ٤٢٥/٣)

(٣) مسند البزار : ٣٢٧٣، مجمع الزوائد : ١٠٩٨)-

دوی ته هیڅ فائده نه ورکوی . اونه به فدیه او نه به بدله دوی ته څه فائده ورکوی. اګر چه دوی د ټولې زمکې برابر سرزر هم ورکړي.

دپردې حائل کیدو نه وړاندې توبه قبلیدل:- ابن عباس ﷺ وغیره فرمانی چه دا آیت د اهل شرک باره کښې نازل شوې دې . مسند احمد کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمانی چه الله ﷻ د خپل بنده توبه قبلوی. او دې بښي. ترڅومې چه پرده رانشي . ورته اوونیلې شو چه پردې نه څه مطلب دې ؟ وې فرمانیل چه د شرک حالت کښې چه ئې ساه اوزی (١) داسې خلقو دپاره الله ﷻ سره سخت او دردناك عذاب تیار کړې دې او همیشه به دوی په هغې کښې وی.

يَاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا
| انې هغه کسانو| چه ایمان مو راوړې دې|
اې دایمان خاوندانو!
لَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَرِثُوا النِّسَآءَ كَرْهًا ؕ وَلَا تَعْضُلُوْهُنَّ
نه دی حلال| تاسو لره| چه میراث کښې واخلئ| ښځې | په زور سره| او مه تنګونئ هغوئ|
تاسودپاره جائز نه دی | چې په زور د ښځو نه میراث یوسئ | اوهغوئ (په دې غرض) مه تنګوئ
لِتَذْهَبُوْا بِبَعْضِ مَآ اٰتَيْتُمُوْهُنَّ اِلَّآ اَنْ يَّاْتِيْنَ
دپاره ددې چه واخلئ تاسو|بعضې هغه مال (مهر)|چه تاسو ورکړې وی هغوئ ته| البته | که هغوئ راشي
چې دخپل ادا شوی مهرڅه حصه ترې نه واپس واخلئ | ....مګر که هغوئ
بِفَاحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ ۚ وَعَاشِرُوْهُنَّ بِالْمَعْرُوْفِ ۚ فَاِنْ كَرِهْتُمُوْهُنَّ
بدکارئ ته| ښکاره سره| او ژوند تیرونئ هغوئ سره| په ښه طریقه| نوکه نه خوښوئ تاسوهغوی لره
ښکاره بدکاری اوکړی|نو بیا|ئې تنګولې شئ|اودښځوسره په ښه طریقه وخت تیروئ| که هغوئ ستاسوخوښې نه وی
فَعَسٰٓى اَنْ تَكْرَهُوْا شَيْئًا وَّيَجْعَلَ اللّٰهُ فِيْهِ خَيْرًا كَثِيْرًا ۞ وَاِنْ
اکیدیشي| چه تاسو نه خوښونئ| یو څیز| اوکیخودې وی الله تعالی|په هغې کښې| خیر ډیر | اوکه چرې
نوداکیدیشي چې یو څیزستاسوخوښ نه وی| اوالله پاک په هغې کښې تاسوله ډیره فائده ایخودې وی
اَرَدْتُّمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَّكَانَ زَوْجٍ ۙ وَّاٰتَيْتُمْ اِحْدٰىهُنَّ
اراده اوکړه تاسو| دبدلولو| دیوې ښځې | په ځانې د بلې ښځې| حال دا چه ورکړې وی تاسو|یو دهغوئ ته
اوکه تاسو(په ښه طریقه وخت نشئ تیرولې)اودیوې په ځانې بله ښځه بدلول غواړئ |اویوې ته مو
قِنْطَارًا فَلَا تَاْخُذُوْا مِنْهُ شَيْئًا ؕ اَتَاْخُذُوْنَهٗ بُهْتَانًا وَّاِثْمًا
ډیر مال نومه اخلئ تاسو| دهغه مال نه | څه څیز| آیاتاسو به اخلئ هغه (مال)| په تور پورکولو سره|اوپه ګناه
ډیرمال ورکړی وی |نو هغه ترې واپس مه اخلئ| ....آیا تاسوداغواړئ چې په بهتان تړلو اوښکاره

(١) احمد:٥/١٧٤)-

مُّبِيْنًا۝ وَكَيْفَ تَاْخُذُوْنَهٗ وَقَدْ اَفْضٰى بَعْضُكُمْ اِلٰى بَعْضٍ

ښکاره سره|او څه رنګ به ا خلئ تاسو|اوحال دا چه| رسيدلی وی | ځيني ستاسونه | ځينوته (په کوروالی سره)|

ظلم کولو باندې دغه مال واخلئ| اوداڅنګه واپس اخستې شي حال دا چې تاسو يوبل سره ليدل کتل کړی دی

وَّاَخَذْنَ مِنْكُمْ مِّيْثَاقًا غَلِيْظًا۝ وَلَا تَنْكِحُوْا مَا

او اخستې وی هغوئ| ستاسونه | وعده | کلکه (په نکاح سره)| اومه کوئی نکاح| دهغې سره|

اوهغوئ ستاسونه دنکاح په وخت کښې مضبوطې وعدې اخستې وی ||اوهغه ښځو سره هيچرې نکاح مه کوئ

نَكَحَ اٰبَآؤُكُمْ مِّنَ النِّسَآءِ اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ ؕ اِنَّهٗ

چه نکاح کړی وی| پلارانو ستاسو| دښځونه ||البته څه چه | وړاندې شوی دی | بيشکه دا کار

چې کوموسره ستاسوپلرونو نکاح کړی وی| (ددې حکم نه چې مخکښې څه اوشوهغه اوشو بيا دپاره خيال ساتئ)

كَانَ فَاحِشَةً وَّمَقْتًا ؕ وَسَآءَ سَبِيْلًا۝ ع

دې دبې حيائی ||اودغصې | اوبده لاره ده |

خکه چه دا ډيره دبې حيائی خبره ده | اودنفرت کار دې|

قوله تعالى:: يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَرِثُوا النِّسَآءَ كَرْهًا ؕ

ښځې په وراثت کښې د اخستلو ممانعت :- صحيح بخاری کښې دی ابن عباس ﷺ فرمائی چه کله به يو سړې مړ شو نو د هغه وارثان به د دې ښځې پوره حقدار ګڼړلې شو. که به هغوئ کښې به چا غوښتل نوهغه به نې خپله نکاح کښې اخسته. اوکه هغه به غوښتل نو د بل چا نکاح کښې به نې ورکوله. که غوښتل به نې نو نکاح کولو ته به نې نه پريښودله . د ښځې د خپلوانونه زيات به دا خلق د دې حقدار ګڼړلې شو. د جاهليت د دې رسم خلاف دا آيت نازل شو.([1])

دويم روايت:- دويم روايت کښې داهم راغلی دی چه هغه خلقو به دا ښځه مجبوروله چه هغه د مهر د حق نه دستبرداره شي ګنې داسې بې نکاح ناسته وی. ([2])

دريم روايتک:- داهم مروی دی چه په هغوئ کښې به څوك راغلل او د دې ښځې د خاوند په مرګ به نې په دې ښځه باندې څادر واچولو نو هغه د دې ښځې مختار ګڼړلې شو.

څلورم روايت:- اويو روايت کښې دی که دې څادر اچونکی به دا ښځه ښکلې اوموندهٔ نو خپله نکاح کښې به نې اخسته.که دا به ښکلې نه وه نو دابه هسې ناسته وه تر دې چه دې ته به مرګ راغلو او بيا به د دې د مال وارث شو.

پنځم روايت:- دا هم مروی دی چه د مړی يو نزدې دوست به په دې کپړا واچوله نو بيا به که هغه د دې ښځې بدله کښې څه فديه ورکړه نو هغه ته به نې د نکاح کولو اجازت ورکولو ګنی هسې به ترمرګه ناسته وه.

شپږم روايت:- زيد بن اسلم رحمه الله فرمائی چه د اهل مدينه به دا دستور وو چه وارث به د دې ښځې هم وارث جوړيدو.دې خلقو به دې ښځې سره ډير خراب سلوك كولو. تر دې چه د طلاق ورکولو په وخت کښې به نې دوی ته شرط اېښودو چه چرته څه غوارم نو ستا نکاح به هلته کوم. دغه شان قيد نه د

[1]) صحيح بخاری کتاب التفسير سورة النساء باب (لا يحل لکم ان ترثوا النساء کرها..) : ٤٥٧٩، ابوداود: ٢٠٨٩)-

[2]) ابوداود کتاب النکاح باب فی قوله تعالی(لا يحل لکم ان ترثوا......) : ٢٠٩٠، وسنده حسن)-

آزاديدو صورت به دا وو چه هغه ښځې ته څه ورکړی اوخان ترې خلاص کړی .الله ﷻ ددې نه مومنان منع کړل.

اتم روایت:- ابن مردویه کښې دی چه کله ابوقيس بن اسلت وفات شو نو د هغه ځوئي د هغه ښځې سره نکاح کول غوښتل لکه څنګه چه د جاهليت په زمانه کښې دستور وو. نودې باندې دا آيت نازل شو.

نهم روایت:- عطاء رحمه الله فرمائی چه د يو بچی به پرورش کولو به ئې هغه خرچ کولو.

لسم روایت:- مجاهد رحمه الله فرمائی چه کله به څوك مړ شو نو د هغه ځوئي به د هغه ښځې حقدار ګڼړلې شو. که هغه به غوښتل نوپخپله به ئې دې خپلې ناسکه مورسره نکاح کوله اوکه غوښتل به ئې نو د بل چا نکاح کښې به ئې ورکوله. لکه رور يا وراره يا چه چرته به ئې غوښتل .

يوولسم روایت:- عکرمه رحمه الله روايت کوی چه د ابوقيس د دې ښځې نوم کبشه وو. هغې د دې صورت خبر رسول الله ﷺ ته ورکړو چه نه خو ماته دا خلق د خپل خاوند په ميراث کښې حصه راکوی اونه ما پريږدی چه څه بل چرته نکاح اوکړم. نو دې باندې دا آيت نازل شو. (١)

دولسم روایت:-يو روايت کښې دی چه د کپړې اچولو رسم نه مخکښې که ښځه به اوتښتيده او خپل موربلارکره به راغله نو هغې ته به خلاصې ملاؤ شو.

ديارلسم روایت:- مجاهد رحمه الله فرمائی چه کله به دوی ته يوه يتيمه ماشومه پاتې شوه نو هغه به دوی نه ورکوله(مورته)په دې اميد چه کله خمونږ ښځه مړه شی نو دې سره به نکاح اوکړويا به د خپل ځوئي دې سره نکاح اوکړو.

د رواياتوخلاصه:- اوس د دې ټولو اقوالو نه معلومه شوه چه د دې ټولو صورتونو نه الله ﷻ په دې آيت مبارك کښې منع اوفرمائيله. او ښځو ته د دې مصيبت نه نجات ملاؤشو. والله اعلم .

قوله تعالى::وَلَاتَعۡضُلُوهُنَّ لِتَذۡهَبُوا۟ بِبَعۡضِ مَآ ءَاتَيۡتُمُوهُنَّ

بيافرمائی چه دې ښځو ته د خوراک څکاک او ژوند تيرولو کښې تکليف او پريشانی مه ورکونی چه يا خودې هغوئ خپل مهر پريږدی او يا دې دوی ته څه پريږدی يا خپل څه بل حق نه لاس اووينځی اودا به په دې باندې مجبوروليې او زوروليې شوه.

ابن عباس ﷺ فرمائی چه د دې مطلب دا دې چه ښځه ئې خوښه نه ده ، دې سره ئې زړه او نه لګيدو او داپريښودل غواړی نودې صورت کښې به مهر او ټول حقوق وغيره ورکول وی. اوددې نه دبچ کيدو دپاره په دې ښځه باندې زورزياتې کوی اورنګ رنګ تکليفونو کښې ئې راګيروی چه هغه خپل حقوق پريږدی اولاړه شی اوياراضی شی .نو دې صورت کښې قرآن پاك مسلمان ته خبرداري ورکړو چه دا صورت پريږدئی .ابن سلمانی رحمه الله فرمائی چه دې دواړو آيتونو کښې رومبې آيت د جاهليت امر ختمولو دپاره او دويم ايت د اسلام د دامرداصلاح دپاره نازل شوې وو.

قوله تعالى::إِلَّآ أَن يَأۡتِينَ بِفَٰحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ

دفاحشه په تفسير کښې اقوال:- ①ابن مبارك رحمه الله هم دا فرمائی . مګردې صورت کښې چه د دوی نه ښکاره بې حيائی صادر شی . دې نه مراد په قول د اکثرو مفسرينو صحابه کرامو ﷺ وغيره زناکاری ده. يعنی دې صورت کښې جائز دی چه دې دې نه مهر واپس واخستې شی. او هغه دې پريشانه کړې شی چه خلع باندې راضی شی (٢) لکه څنګه چه د سورة بقره آيت مبارك کښې دی چه ﴿لَا يَحِلُّ لَكُمۡ﴾ الخ. يعنی تاسو دپاره حلال نه دی چه تاسو د هغې نه څه واخلئ چه کوم تاسو هغې ته ورکړی دی . مګر دې حالت کښې چه دواړه د الله ﷻ حدونه قائم نشی ساتلې او د دې ويره وی الخ.

---

(١) الطبری : ٨٨٧٤))-

(٢) الطبری: ٨/١١٥)-

③ بعضو برزگانو فرمائیلی دی چه ﴿بِفَاحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ﴾ نه مراد د خاوند خلاف کیدل . د هغه نافرمانی کوی، خوله غلطه خوزول، خراب اخلاق، د زوجیت حقوق ښه طریقې سره نه ادا کول وغیره دی. (١)
④ امام ابن جریر رحمه الله فرمائی چه د دې آیت الفاظ عام دی ، دې کښې زنا او دا دواړه په دې کښې شامل دی یعنی هغه ټولو صورتونو کښې چه خاوند لره مباح وې چه هغه تنګ کړی چه هغه خپل ټول حقونه یا لږ حق پریږدی او بیا هغه جدا کړی .دامام صاحب رحمه الله دا فرمان ډیر مناسب دې ، والله اعلم .دا روایت هم مخکښې تیر شویدې چه تر دې پورې ددې آیت د نازلیدو سبب دجاهلیت رسم دې . چه په دې کښې الله ﷺ منع فرمائیلې ده . ددې نه معلوم شو چه دا پوره بیان دامر جاهلیت داسلام نه دختمولو دپاره شوی دې.
د ایت شان نزول:- ابن زید فرمائی چه د مکې قریشو کښې دا خبره وه چه کله به د یو سړی یو شریفې ښځې سره نکاح اوشوه او د دوی موافقت به نه وو نو دې سړی به هغې ته طلاق ورکولو ، لیکن دا شرط به په کښې وو چه د هغه د اجازت نه بغیر به دې بل خائې کښې نکاح نشوه کولې . په دې خبره به ني ګواه مقرر کړو.او اقرار نامه به ني اولیکله.اوس که چرته نه به پیغام راغلو او هغه ښځه به راضی وه نو دې سړی به وئیل چه ته ما ته دومره رقم راکړه نو څه به تاته د نکاح کولو اجازت درکړم. که هغې به ادا کړو نو ورته به نې اجازت ورکړو ګنې دغه شان به هغه پاتې وه او بله نکاح به نې نشوه کولې . ددې ممانعت په دې آیت کښې نازل شو.دمجاهد رحمه الله په قول دا حکم او د سورة بقرة آیت دواړه یو دې.
قوله تعالی:: ﴿وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ﴾
ښځو سره د ښۀ سلوک حکم:- بیا فرمائی چه ښځو سره نیک سلوک کونی چه هغوئ ستاسو دپاره ښانسته اوښه حالت کښې وی. تاسو هم خپل حالت ښه ساتی: لکه بل خائې کښې فرمائی چه ﴿وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ﴾ یعنی لکه څنګه چه ستاسو حقوق په دوی باندې دی نودغه شان د هغوئ حقوق په تاسو باندې دی.
بهترین سړې څوک دې؟:- رسول الله ﷺ فرمائی چه په تاسو کښې بهترین سړې هغه دې چه خپلې کور والا سره بهتر سلوک کوئ څه خپلو بیبیانو سره ښه سلوک کوم. (٢)
د نبی کریم ﷺ خپلو بیبیانو سره سلوک:- رسول الله ﷺ د خپلو بیبیانو سره ډیرې خوشحالئ ، مهربانئ ، نرمو اخلاقو او روڼ تندی سره ملاویدلو. هغوئ سره به نې د خندا خوشحالئ خبرې کولې . د هغوئ زړونه به نې خپل لاس کښې ساتل . هغوئ ته به نې ښه خوراك څکاك ورکولو. په فراخه زړه به نې دوی باندې خرچ کولو. داسې دخندا خبرې به نې کولې چه دې سره به هغوئ خندل. داسې هم شوی دی چه رسول الله ﷺ عائشه رضی الله عنها سره منډه هم وهلې ده. چه په هغه منډه کښې عائشه رضی الله عنها مخکښې لاړه. څه موده پس بیا نې منډه اووهله نو دې ځل عائشه رضی الله عنها روستو پاتې شوه. نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه بدل خلاص شو(٣)
د دې نه د رسول الله ﷺ مطلب دا وو چه دې سره عائشه صدیقه رضی الله عنها خوشحاله شی. چه کومې بی بی سره به رسول الله ﷺ شپه تیروله نو ټولې بیبیانې به هلته جمع شوې .یو ساعت نیم به کښیناستې او خبرې اترې به نې کولې . کله کله به داسې هم کیدل چه رسول الله ﷺ به هغوئ سره یو خائې خوراك اوکړو او بیا به ټولې خپلوخپلو کورونو ته تللې او رسول الله ﷺ به هم هلته آرام کولو چه کوم خائې به د شپې تیرولو نمبر وو. خپلې بی بی صاحبې رضی الله عنها سره به یو څادر کښې څملاستو او قمیص مبارك به نې

---
(١) الطبری: ١١٧/٨)-
(٢) ترمذی کتاب المناقب باب فضل ازواج النبي : ٣٨٩٥ وهو صحيح)-
(٣) ابوداود کتاب الجهاد باب في السبق على الرجل : ٢٥٧٨، وسنده صحيح ابن ماجة: ١٩٧٩، مختصرا)-

اوویستلو ، صرف تهبند به ني وو. د ماستخن مونځ نه پس به کور ته تلو اوساعت دوه به نې خبرې اترې کولې چه دې سره به د کور والو زړه خوشحاله شو. غرض دا چه ډیر محبت او مینې سره به رسول الله ﷺ وخت تیرولو. نو مسلمانانو ته پکار دی چه خپلو بیبیانو سره ښه په مینه او محبت سره اوسیږی . الله ﷻ فرمانی چه ستاسو ښه والیٔ خما د نبی په نقش قدم تلل دی . د دې تفصیلی احکامو ځایې تفسیر نه دې بلکه په دې مضمون کتابونه شته دې . والحمد لله .

قوله تعالى: فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا

ښځو سره د ښه سلوک تاکید:- بیا فرمانی که ستاسو زړه نه غواړی نو بیا هم تاسو خپلو بیبیانو سره ښه سلوک کوئی اوداممکن دی چه الله ﷻ تاسو ته ډیره ښیګړه درکړی . ممکن دی چه نیک اولاد درته درکړی. اودې سره الله ستاسو نصیب ښه کړی .

دښځې باره کښې مومن ته نصیحت:- صحیح حدیث کښې دی چه مومن سړې دې مومنه ښځه نه جدا کوی. که د دې یو خبره نیمه نې خوښه نه وی نو یو نیم عادت به نې ښه هم وی . (١)

قوله تعالى: وَإِنْ أَرَدْتُمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنْطَارًا

د طلاق ورکولو اراده :- بیا فرمانی په تاسو کښې که څوک خپلې بی بی ته طلاق ورکول غواړی او د دې په ځائې بلې بی بی سره نکاح کول غواړی نو هغې ته د هغه مهر نه ورکړیٔ کوم چه تاسو مقرر کړې وی او د هغې نه دا واپس مه اخلئ اګر چه تاسو هغویٔ ته خزانې ورکړې وی .د سورة آل عمران تفسیر کښې د قنطار پوره بیان تیر شوې دې ، خکه دلته دوباره د بیانولو ضرورت نشته دې .

زیات مهر مقرر کول جائز دی:- د دې نه ثابت شو چه مهر کښې زیات مال ورکول هم جائز دی . امیر المومنین عمر فاروق ﷺ نه مخکښې د زیاتو زیاتو مهرونو ورکولو نه منع کړې وه. بیا نې د خپل قول نه رجوع اوکړه لکه چه مسند احمد کښې دی چه حضرت عمرفاروق ﷺ چه د ښځو مهر ترلو کښې زیاتې مه کوئی که په دنیاوی اعتبار سره څه د ښیګړې څیز وې یا د الله ﷻ په نیز دا د تقوی څیز وې نو ستاسو تولو نه مخکښې به د الله ﷻ رسول ﷺ دا عمل کړې وو. رسول الله ﷺ د خپلې یو بی بی یا یو لور مهر د دولسو اوقیو نه زیات نه دې مقرر کړې (تقریبا پاؤ باندې سل روپۍ) .

انسان چه کله مهر زیات مقرر کړی نو دا د هغه دپاره مصیبت جوړیږی . تر دې چه په مزه مزه د ده ښځه په ده بوج شی او د ده په زړه کښې هغې سره دښمنی پیدا شی. اودې وائی چه تا خما په اوګو باندې مشك زروند کړی دی (٢) دا حدیث هم ډیرو کتابونو کښې مروی دې .

دعمرﷺ په مهر کښې دغلو نه منع کول- یو حدیث مبارك کښې دی چه عمرفارق ﷺ منبر باندې تشریف فرما شو او وې فرمائیل چه انې خلقو ! تاسو ولې زیات زیات مهرونه ترل شروع کړل ؟ رسول الله ﷺ او د رسول الله ﷺ صحابه کرامو ﷺ خو د څلورو سوؤ درهمو ترلې مقررکړې وو (چه دا سل روپیٔ جوړیږی) که دا زیات مهر د تقوی او کرامت سبب وې نو تاسو به دې کښې زمونږ نه وړاندې شوې نه وئ خبردار چه د نن نه پس خما آوریدوکښې رانشی چه چا د څلور سوؤ درهمو نه زیات مهر مقرر کړې دې . دې فرمائیلو نه پس دوی د منبر نه لاندې راکوز شو نو یو قریشیه ښځه ورته مخامخ شوه او ورته نې اوفرمائیل چه انې امیر المومنین ! آیا تاسو خلق منع کړل چه د څلورو سوؤ نه زیات مهر مه مقرروئ ؟ دوی ورته اوفرمائیل چه آو. هغه ښځې اوونیل چه آیا تا د الله ﷻ نازل شوې قرآن پاك نه دې آوریدلې ؟ دې فرمائیل چه څه ؟ هغې اوونیل چه الله ﷻ فرمائی چه ﴿وَآتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنْطَارًا﴾ الخ ، تاسو هغویٔ ته خزانه ورکړې وی . الخ. عمرفاروق ﷺ اوفرمائیل چه ما معاف کړئی ، د عمر نه خو هر سړې زیات پوهه دې . بیا دوی واپس شو. او هم په هغه وخت په منبر کښیناستل او خلقو ته نې اوفرمائیل چه انې

(١) صحیح مسلم کتاب الرضاع باب الوصیة بالنساء: حدیث : ١٤٧١)-

(٢) حمد: ٤٠/١، ابوداود کتاب النکاح باب الصدق: ٢١٠٦، وهو حسن ترمذی: ١١١٤، نسائی : ٣٣٥١، ابن ماجة: ١٨٨٧،)-.

خلقو ته د تاسو د ځنورو سوو د رهمو نه زیات مهر مقررلو نه منع کړی وی . خو اوس وایم چه څوک د
خپل مال نه خومره مهر ورکول غواړي ورکوی دې . خپلې خوښې سره چه خومره مهر ورکول غواړي نو
ورکوی دې . څه به هغه نه منع کوم. (١) یو روایت کښې ددې ښځې دا آیت لوستل مروی دی چه ﴿وَآتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنطَارًا مِن ذَهَبٍ﴾ عبدالله بن مسعود ﷺ قرآت کښې هم داشان دی . او د عمرفاروق دا فرمانیل
هم مروی دی چه یوه ښځه عمر باندې غالب شوه. (٢)
او روایت کښې دی چه دوی اوفرمائیل اګر چه ذی القصه د یزیدبن حصین لور وی بیا هم د دې مهر
زیات مه مقرر کوئی او که تاسو اوکړل نو زیات رقم به بیت المال دپاره اخلم . دې سره یو لوړې اوږدې
پوزې والا ښځې اووئیل چه ائي عمر فاروق ! تاسو دا حکم نشئ کولئ الخ.

قوله تعالی:: وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَىٰ بَعْضُكُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ

مهر نشي واپس کیدلې :- بیا فرمائی چه تاسو چه کوم مهر خپلو ښځو ته ورکړې دې هغه تاسو څنګه
واپس کوئی ؟ حالانکه تاسو هغوئ نه ډیره فائده اوچته کړې ده ، تاسو هغوئ نه خپل حاجتونه پوره
کړی دی او هغوئ تاسو سره او تاسو هغوئ سره یو ځائې شوئی . یعنی تاسو د ښځې خاوند تعلقات هم
قائم کړل.

د شیخینو روایت ـ صحیح بخاری او مسلم کښې دا حدیث نقل دې په هغې کښې د یو سړی په خپله
ښځه باندې د زنا تهمت لګول او بیا د رسول الله ﷺ مخکښې بیانول او بیا د دې دواړو قسمونه خوړل
او دې نه پس د رسول الله ﷺ دا فرمائیل چه الله ﷺ ته ښه معلوم دی چه تاسو دواړو کښې دروغژن
څوك دې ؟ آیا تاسو کښې اوس هم څوك توبه کوی ؟ درې ځل نې دا اوفرمائیل نو دې سړی اووئیل چه
ما کوم مال دې ته ورکړې دې مهر کښې د هغې باره کښې تاسو څه فرمائې ؟ نو رسول الله ﷺ
اوفرمائیل چه د هغې بدله کښې خو ستا دپاره حلاله شوې وه. او اوس چه تادې باندې تهمت اولګولو
نو خیره نوره هم لرې شوه (٣)

د پیغلې جینئ د زنا د ارتکاب واقعه :- دغه شان یو بل حدیث مبارك کښې دی چه نضر یو پیغلې سره نکاح
اوکړه او هرکله چه هغې سره یو ځائې شو نو وې کتل چه د هغې د زنا نه حمل شوې وو ،د دې ذکر نې
رسول الله ﷺ ته اوفرمائیل . نو رسول الله ﷺ هغه جدا کړو او مهر نې ورته ورکړو او دې ښځې ته نې د
کوړو ورکولو حکم اوفرمائیلو . او وې فرمائیل چه کوم بچې پیدا شی هغه به ستا غلام وی .او مهر خو
سبب وو. ددې د حلت (ابوداود).(٤) غرض دا چه دې آیت کښې هم دا مطلب دې چه دواړو ښځې خاوند
کښې خلوت شوې وو ، بیا مهر واپس کول څه معنی لری .

قوله تعالی:: وَأَخَذْنَ مِنكُم مِّيثَاقًا غَلِيظًا

بیا فرمائی چه عقد نکاح چه دا یومضبوطه وعده ده او تاسو دې کښې ترلې شوی یئ . تاسو د الله ﷻ
دا فرمان واوریدو که تاسو یوځائې اوسیږئ نو په ښه طریقه او که جدا کیږئ نو هم په ښه طریقه .

په نکاح کښې د شهادتینو اقرار :- یو حدیث مبارك کښې دی چه تاسو دا ښځې د الله ﷻ امانت سره اخلې او
و تاسو دوی خپل ځان دپاره د الله ﷻ کلمې سره حلالوئی . یعنی د خطبه نکاح تشهد سره . رسول الله
ﷺ ته د معراج په شپه چه کوم بهترین انعامات ورکړې شو په هغې کښې یو داهم وو چه رسول الله ﷺ ته
فرمائیلې شوی وو چه ستا د امت یو خطبه هم قبوله نه ده ترڅو چه هغوئ د دې امرګواهی ورنکړی نه
بنده نې او ځما رسول نې . (ابن ابی حاتم)

---

(١) ابو یعلی)-
(٢) مصنف عبدالرزاق : ١٠٤٢٠،)-
(٣) صحیح بخاری کتاب الطلاق : باب صداق الملاعنة: ٥٣١١، صحیح مسلم: ١٤٩٣)-.
(٤) ابوداود کتاب النکاح ، باب الرجل یتزوج المراة فیجدها حبلی : ٢١٣١،)-

صحيح مسلم شريف کښې دی جابر ﷺ نه مروی دی چه رسول الله ﷺ خطبه حجة الوداع کښې فرمائيلی وو چه تاسو خپلې ښځې د الله تعالی په امانت کښې اخيستې دی او هغوئ مو د الله ﷺ کلمې سره خان دپاره حلالې کړې دی (١).

قوله تعالى:: وَلَا تَنكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُم

د ميرنئ مور سره د نکاح حرمت:- بيا الله ﷺ د ناسکه مور د حرمت بيان کوی . او د هغې تعظيم او توقير بيان فرمائی . تردې که يو پلار يو ښځې سره نکاح اوکړه او هغه ښځه نې لا کور ته هم نه وه راوستې چه هغې ته نې طلاق ورکړو يا د ده پلار مړ شو وغيره نو بيا هم هغه ښځه د دې خوئې دپاره حرامه ده . په دې باندې اجماع ده . **د ابوقيس ﷺ واقعه:-** ابوقيس ﷺ يو ډير لوئې اونيك صحابی وو ، د ده د وفات نه پس د ده خوئې د ده ښځه اوغوښتله اوهغه د ده ناسکه مور وه. په دې باندې د ده ناسکه مور اوونيل چه بيشکه ته په خپل قوم کښې نيك نې خو خه تا خپل خوئې گنړم. خو خه بياهم رسول الله ﷺ ته ورخم. دلته راغله او رسول الله ﷺ ته نې ټوله قصه بيان کړه. رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه خپل کور ته واپس شه. (٢)بيا دا آيت نازل شو چه کومې ښځې سره يو پلار نکاح کړې وی نو هغې سره د خوئې نکاح کول حرام دی . داسې واقعات هغه وخت کښې نور هم موجود وو نوهغوئ د خپلو ارادو نه منع کړې شو. يو خو دا د ابوالقيس واقعه وه. دده د ښځې نوم ام عبيدالله ضمره وو.

د خلف واقعه:- دويمه واقعه د خلف وه ،د هغه په کورکښې د ابوطلحه لور وه. د هغه د انتقال نه پس د هغې خوئې صفوان هغه خپله نکاح کښې راوسته . امام سهيلی فرمائيلی دی چه په جاهليت کښې د دې نکاح کول معمول وو او دا بـه باقاعده نکاح گنړلې شوه. او بالکل حلاله گنړلې شوه. د دې وجې دلته هم د دې ذکر اوشو چه کوم مخکښې تير شو نو هغه تير شو ، لکه دوه خويندو سره د نکاح کولو حرمت هم دلته بيان کړې شو. کنانه بن خزيمه هم دشان کړی وو چه د خپل پلار ښځې سره نې نکاح کړې وه. اونضر د دې نه پيدا شوې وو. او د رسول الله ﷺ فرمان موجود دې چه خمانه پورته نسل هم باقاعده نکاح کښې وو او د زنا نه نه وو. نو معلومه شوه چه دا خبره په هغوئ کښې برابره جاری اوجائز وه. اودا به نې نکاح شميرله.

ابن عباس ﷺ فرمائی چه کومې کومې رشتې الله ﷺ حرامې کړی دی هغه ټولې جاهليت والا هم حرامې گنړلې سوا د خپلې ناسکه ميرنئ مور او دوه خويندې په نکاح کښې جمع کولو نه . نوالله ﷺ خپل کلام مبارك کښې هم دا رشتې حرام اوگرځولې. عطاء او قتاده رحمهما الله هم دا فرمائی . ياد ساتئی چه سهيلی چه د کنانه کومه واقعه نقل کړې ده هغه د غور طلب ده او قابل نظر ده. بالکل صحيح نه ده. والله اعلم

قوله تعالى:: إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا وَسَاءَ سَبِيلًا

د ميرنئ مور سره د نکاح قباحت:- بهر صورت دا رشته د دې امت په افرادو باندې حرامه ده او ډيره قبيح ده. خکه فرمائی چه دا ډير فحش او خراب کار او د بغض سبب او خرابه لار ده. بل خائې کښې فرمان دې چه ﴿وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ﴾ الخ يعنی هيڅ يو خرابئ او بې حيائئ او فحش کار ته نزدې مه ورخئ که ښکاره وی اوکه پټ وی او فرمان دې چه ﴿وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنَىٰ﴾ الخ ، زنا ته نزدې مه ورخئ يقينی طور دا فحش کار دې او خرابه لار ده. تر دې چه د دې نه نې هم زيات اوفرمائيل چه دا کار دې سره سره د بغض دې . يعنی فی نفسه هم دا لوئې امر دې . دې کښې پلار او خوئې کښې عداوت پيدا کيږی. او دښمنی هم ظاهريږی . دا ظاهره ده او عام طور موندې شی چه کوم يو سړې يوې ښځې سره نکاح اوکړی او د دې رومبی خاوند سره بغض ساتی .هم دا وجه ده چه د رسول الله ﷺ بيبيانې امهات المومنين اوگرزولې شوې او امت باندې د مور په شان حرامې شوې . خکه چه هغه د نبی ﷺ بيبيانې دی . او محمد ﷺ د

(١) صحيح مسلم: کتاب الحج باب حجة النبی ﷺ : ١٢١٨ ، ابوداود: ١٩٠٥، ابن ماجة: ٣٠٧٤)-

(٢) بيهقی : ١٦١/٧ ،)-

پلار په شان دي . بلکه په اجماع سره ثابت دی چه د رسول الله ﷺ حق د نیکونو اوپلرونو د حقونونو نه هم زیات دې بلکه د رسول الله ﷺ محبت د خپل ځان د محبت نه هم مقدم دي.(**صلوات الله وسلامه عليه**) دا هم ونیلې شوی دی چه دا کار د الله ﷻ د بغض سبب دې او خرابه لار ده،اوس چه څوك داسې كار اوکړی نو هغه دین نه مرتد دې.هغه دې قتل کړې شی.او د هغه مال دې بیت المال کښې داخل کړې شی.

د میرنۍ مور سره د نکاح کونکی سزا:- سنن او مسند احمد کښې مروی دی چه یو صحابی رسول الله ﷺ یو کس طرفته اولیږلو او هغه کس د خپل پلار ښځې سره واده کړې وو چه هغه قتل کړی او د هغه مال راوړی.(١) براء بن عازب ؓ فرمانی چه ځما تره عمیر ؓ د رسول الله ﷺ بیرغ سره مالره راغلو ، ما تری تپوس اوکړو چه اې تره ! رسول الله ﷺ تاچرته لیږی ؟ وې فرمانیل چه هغه سړی طرفته چه هغه خپل پلار ښځې سره نکاح کړې ده ، ماته حکم دې چه څه هغه قتل کړم . (مسند احمد). (٢)

د پلار مباشرې ښځې سره د نکاح کولو حرمت:- مسئله په دې باندې د علماء کرامه اجماع ده چې کومې ښځې سره پلار مباشرت اوکړو اگر چه ورسره نکاح اوکړی یا نې ملکیت کښې راولی یا نې شبه سره وی ، هغه ښځه په خوئې حرامه ده.

د پلا په صرف مباشرت یا کتلو سره حرمت کښې اختلاف:- که جماع نه وی شوې صرف مباشرت نې اوشو یا نې هغه اندامونه اوکتل چه د هغې کتل د یو اجنبی سړی دپاره کتل حلال نه وو. نو دې کښې اختلاف دې . امام احمد ؒ دې صورت کښې هم ښځه دې خوئې دپاره حرامه گنړی.

د امام احمد ؒ د مذهب تائید:- حافظ ابن عساکر ؒ واني چه دې واقعې نه هم د دې مذهب تقویت ملاویږی چه خدیج حمصی ؒ چه د امیر معاویه مولی وو ، امیر معاویه ؓ دپاره یوه وینځه واخسته چه غنم رنگې او ښکلې وه او بغیر د کپړو نه نې هغه ته اولیږله. د هغه لاس کښې یو چاړه وه . هغې سره نې اشاره اوکړه او وې ونیل چه ښه نفع ده خو د دې دپاره اسباب وې .بیا نې اوفرمانیل چه دا یزید بن معاویه ته اولیږه ، بیا نې اوونیل چه نه اودریږه ، ربیعه بن عمر حرسی ماته راوله . دا ډیر لونې فقیه وو. هرکله چه هغه راغلو معاویه ؓ د هغه نه د دې مسئلې تپوس اوکړو چه ما د هغه ښځې اندامونه لیدلی دی . د هغې کپړې په بدن نه وې . اوس څه هغه خپل خوئې یزید ته په نکاح کولې شم ؟ نو آیا هغه لره دا حلاله ده که نه ؟ ربیعه ؒ اوفرمانیل چه امیر المومنین داسې مه کونی دا اوس دهغه قابله پاتې نشوه. وې فرمانیل چه ته صحیح واني . ښه ده لاړ شه او عبدالله ابن مسعده فزاری راوله .هغه چه راغلو .هغه غنم رنگې وو ،هغه ته امیر معاویه ؓ اوفرمانیل چه څه داوینځه تاته درکوم چه ستااولاد سپین وې .دا عبدالله بن مسعده ؓ هغه صحابی دې چه کوم رسول الله ﷺ فاطمه ؓ ته ورکړې وو. فاطمه ؓ دهغه خصسانه اوکړه او بیانې د الله ﷻ په نوم آزاد کړو. بیا دې معاویه ؓ ته راغلو.

مسلک حنفی:- د احنافو په نیز که فرج ته په شهوت سره اوگوری نو په دې باندې حرمت راځی یعنی که پلار یا خوئې د یوې ښځې فرج ته په شهوت باندې اوگوری نو په دوی کښې د ناظر د پلاریا خوئې دغه منظور الیها یعنی چاته چې نې نظر کړی وی نکاح جائز نه ده او که د فرج نه علاوه بل داسې ځائې ته نې کتلې وی هغه عورت وی نو په دې سره حرمت نه واقع کیږی (احکام القران للعلامة ظفر احمد العثمانی ٢٠٤/٢).

---

(١) احمد: ٣٩٧/٤، کتاب الحدود باب فی الرجل یزنی بحریمه: ٤٤٥٧، وسنده صحیح ترمذی : ١٣٦٢ نسائی : ٣٣٣٢، ابن ماجة: ٢٦٠٧)-

(٢) احمد: ٢٩٢/٤)-

حُرِّمَتۡ عَلَيۡكُمۡ أُمَّهَٰتُكُمۡ

احرامې کړې شوې دی | په تاسو باندې | میندې ستاسو |

| اوډېر خراب دستوردې|په تاسوحرامې دی ستاسو میندې

وَبَنَاتُكُمۡ وَأَخَوَٰتُكُمۡ وَعَمَّٰتُكُمۡ وَخَٰلَٰتُكُمۡ وَبَنَاتُ ٱلۡأَخِ

اولونړه ستاسو|اوخویندې ستاسو|اود پلارخویندې ستاسو|اود مورخویندې ستاسو|اولونړه دورو|

لونړه ستاسو|خویندې ستاسو | ....اوخویندې دپلرونو| اوخویندې د میندوستاسو| او وریرې

وَبَنَاتُ ٱلۡأُخۡتِ وَأُمَّهَٰتُكُمُ ٱلَّٰتِيٓ أَرۡضَعۡنَكُمۡ وَأَخَوَٰتُكُم

|اولونړه د خویندو(خورزې)|او میندې ستاسو| هغه | چه تې نې درکړې وی تاسوته| اوخویندې ستاسو|

اوخورزې| ....اوهغه میندې چې تاسوته نې تې درکړې وی| ....اودتی خویندې

مِّنَ ٱلرَّضَٰعَةِ وَأُمَّهَٰتُ نِسَآئِكُمۡ وَرَبَٰٓئِبُكُمُ ٱلَّٰتِي

دتی رودولو شریکې|اومیندې دښځو ستاسو(خواښې)|او پرکتیانی ستاسو| هغه |

اوخواښیانې ستاسو| ....اوپرکتۍ ستاسو هغه چې

فِي حُجُورِكُم مِّن نِّسَآئِكُمُ ٱلَّٰتِي دَخَلۡتُم بِهِنَّ

چه په غیږوستاسو کښې لوئې شوې وی| دښځو ستاسونه|هغه ښځې|چه کور والې کړې وی تاسو دهغوئ سره

ستاسو په تربیت کښې وی| دهغه ښځونه چې تاسوورسره نزدیکت کړې وی (جماع مو ورسره کړې وی)

فَإِن لَّمۡ تَكُونُواْ دَخَلۡتُم بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيۡكُمۡ وَحَلَٰٓئِلُ

|اوکه چرې نه یې تاسو| چه کوروالې مو کړې وی | هغوئ سره| نونشته گناه | په تاسوباندې| اوښځې |

نوکه نزدیکت مونه وی کړې | نوبیا دپرکتۍ په نکاح کولو کښې هیڅ گناه نشته دې

أَبۡنَآئِكُمُ ٱلَّذِينَ مِنۡ أَصۡلَٰبِكُمۡ وَأَن تَجۡمَعُواْ

دخامنو ستاسو (اینګوریانې)|هغه (خامن)|چه پیدا وی دشاګانو ستاسونه| اوداچه | یو ځائې والې اوکړئ

اوستاسودخپلو حقیقی خامنوښځې | اودا چې یوځائې کړئ تاسوپه یووخت کښې

بَيۡنَ ٱلۡأُخۡتَيۡنِ إِلَّا مَا قَدۡ سَلَفَۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ

| په مینځ ددوؤ خویندو کښې | ماسوا | دهغې نه چه مخکښې شوی دی | بیشکه چه الله | دې

دوه خویندې | خه چې ووهغه تیر شو بیشکه الله پاک

غَفُورٗا رَّحِيمٗا ۝٢٣

|ښنونکې ارحم کوونکې

بخښونکې رحم کونکې دې

قوله تعالی: حُرِّمَتۡ عَلَيۡكُمۡ أُمَّهَٰتُكُمۡ

هغه ښځې چه سړو باندې حرامې دی :- نسبی ،رضاعی، اود سخرګنۍ رشته کښې چه کومې ښځې سړی دپاره حرامې دی دهغې بیان په دې آیت مبارك کښې کیږی.ابن عباس ﷺ فرمائی اووه ښځې په وجه د

نسب حرامې دی.او اووه ښځې د سخرګنئ په وجه.بیا هغوئ ﷺ د دې ایت مبارك تلاوت اوفرمائیلو. دخور لونړو پورې خو نسبي رشتې دی. (١)

جمهورعلماء کراموددې آیت نه استدلال کړې دې چه زنا نه کومه جینئ پیداشوې وی هغه هم په دې زاني باندې حرامه ده ځکه چه دا هم لور ده. او لونړه حرامې دی . هم دا مذهب د امام مالك رحمه الله امام ابوحنیفه رحمه الله .او دامام احمد بن حنبل رحمه الله دی.د امام شافعی رحمه الله نه د دې اباحت کښې څه حکایتونه نقل کړې شوی دی.ځکه چه دا شرعی لحاظ سره لور نه ده . نو لکه څنګه چه د ورثه باره کښې دادلور په حکم کښې نه شاملیږی اودې ته میراث نه ملاویږی ،دغه شان د دې آیت مبارك حرمت کښې داخل نه ده . والله اعلم .

مسلك حنفي:-لکه څنګه چه حافظ ابن کثیر رحمه الله فرمائیلی دی هم د احنافو مسلك دې چې د کومې ښځې سره زنا اوشی د هغې لور په زاني باندې حرامه ده (تفسیرمظهری (٢/٢٤١).

قوله تعالى: وَأُمَّهَٰتُكُمُ ٱلَّٰتِىٓ أَرْضَعْنَكُمْ

د رضاعي مور حرمت:-بیا فرمائی چه څنګه تاسوباندې سکه میاندې حرامې دی هم دغه شان رضاعی مورهم حرامه ده.

رضاعت هم د حرمت سبب دې:- صحیح بخاری او مسلم کښې دی چه په رضاعت سره هغه ښځې حرامیږی کومې چې په نسب سره حرامیږی. صحیح مسلم کښې دی چه هغه ښځې رضاعت سره هم حرامې دی چه کومې نسب سره حرامې دی. (٢)

په حرمت رضاعت کښې د بعضو صورتونو استثناء:-بعضې فقهائې کرامو په دې کښې څلور صورتونه او بعضو شپږ صورتونه مخصوص کړی دی چه دا احکام د فروع کتابونوکښې دی ، لیکن تحقیقی خبره دا ده چه په دې کښې څه خصوصیت نشته دې ځکه چه هم د دې پشان بعضو صورتونه نسب کښې هم موندې شی .او دې صورتونو کښې بعضې صرف د سخرګنئ رشتو په وجه حرام دی .نو حدیث باندې هیڅ اعتراض نه شی کیدې . والحمدلله .

څومره مقدار سره رضاعت ثابتیږی او د دې د مودې بیان:- د آئمه کرامو په دې کښې اختلاف دې چه څومره خل پئ څکلوسره حرمت ثابتیږی ① بعضې خو وائی چه تعداد معین نه دې،په مطلق پیوڅکلوسره حرمت ثابتیږی. امام مالك رحمه الله هم دا فرمائی.د ابن عمر رضی الله عنه، سعید بن مسیب رحمه الله، عروه بن زبیر رحمه الله زهری رحمه الله هم دا قول دې . دلیل دا دې چه دلته رضاعت عام دې .

② بعضې وائی چه درې خله پئ اوڅکی نو حرمت ثابت شو . لکه څنګه چه صحیح مسلم کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائی چې پ یو خل یا دوه څکلو سره حرمت نه ثابتیږی(٣)داحدیث مختلفو الفاظو سره مروی دې.امام احمد بن حنبل رحمه الله ،اسحاق بن راهویه رحمه الله ،أبوعبیده رحمه الله اوابوثور رحمه الله هم دا فرمائی.علی رضی الله عنه،ام فضل رضی الله عنها، ابن زبیر رضی الله عنه،سلیمان ابن یسار رضی الله عنه ،سعید بن جبیر رضی الله عنه نه هم دا مروی دی

③ بعضې وائی چه پنځه خل پئ څکلو سره حرمت ثابتیږی ددې نه کم نه . د دوی دلیل صحیح مسلم کښې دا روایت دې چه عائشه رضی الله عنها فرمائی چه مخکښې قرآن پاك کښې لس خل دپئیو څکلو د حرمت حکم نازل شوې وو ، بیا منسوخ شو او د پنځو خلو پئیو څکلو حکم باقی پاتې شو. د رسول الله ﷺ

---

(١) الطبری : ١٤٢/٨)-

(٢) صحیح بخاری کتاب الشهادات باب الشهادت علی الانساب : ٢٦٤٦، صحیح مسلم: ١٤٤٤)-

(٣) صحیح مسلم کتاب الرضاعة باب فی المصة والمصتان : ١٤٥٠، من طریق آخر عن عائشة رضی الله عنها ابوداود : ٢٠٦٣، ترمذی: ١١٥٠)-

وفات پورې هغه په قران پاك كښې لوستلې كیدو(١)دویم دلیل دسهله بنت سهیل روایت كښې دې چه هغه ته رسول الله ﷺ حكم كړې وو (٢) چه سالم ﷺ چه د ابو خذیفه ﷺ مولی وو پنخه خل پئ اوڅكول. عائشه ﷺ ته چې به كومه ښځه راغله نو هم د دې حدیث مطابق به ئې ورته هم دا حكم كولو. امام شافعي ﷺ او ددوی ټول ملګرې هم دا فرمائي چه پنځه خل پئ څكول معتبر دي .

مسلك حنفي:- احناف ﷺ فرمائي.چه په مطلق پئ وركولو یا رودلوسره حرمت رضاعت ثابتیږي.كه كم وي اوكه زیات وي.خوپه دې شرط چه د رضاعت په موده كښې وي.حسن بصري ،سعیدبن المسیب، وكیع، عبدالله بن مبارك او زیات جمهورفقهاء ﷺ ددې قائلین دي.(تسهیل الهدایه شرح هدایه ۱۹۹۱۳)-

په كومه مودهٔ كښې پئ وركولو باندې احكام مرتب كیږي؟:- دا هم یاد ساتل پكار دي چه د جمهورو مذهب دا دې چه رضاعت به د پښو څكلونه مخكښې یعني دوه كالو كښې دننه دننه عمر كښې وي ، د دې مفصل بیان آیت ﴿حَوۡلَيۡنِ كَامِلَيۡنِ﴾ تفسیر كښې تیر شوې دې .

مسلك حنفي:- د احنافو هم دا مسلک دې چه هغه رضاعت معتبر دې او په هغې باندې د رضاعت احكام جاري كیږي كوم چې د رضاعت په موده كښې دننه دننه اوشي اوكه د رضاعت د مودې نه پس ماشوم ته پئ وركړې شي نو په هغې باندې حرمت رضاعت نه ثابتیږي (تسهیل الهدایه ۲۰۳۱۳)-

د رضاعت اثر د ناسكه مور خاوند ته رسی كه نه؟:- بیا په دې كښې اختلاف دې چه د دې رضاعت اثر به د ناسكه مورخاوند ته هم رسي كه نه ؟ نو جمهور او آئمه اربعه فرمائي چه رسي به. او د بعضو سلفو قول دې چه صرف پئ څكونكي ته به رسي او رضاعیٔ پلار ته نه رسي. ددې د تفصیل ځائې د احكامو لوئې لوئې كتابونه دي ، تفسیرنه دې.

قوله تعالیٰ: وَأُمَّهَٰتُ نِسَآئِكُمۡ

د خواښیانو حرمت:- بیا فرمائي چه خواښې حرامه ده. چه كومې جینئ سره نكاح اوشي نو د نكاح په وجه د دې مور سره د دې هلك نكاح حرامه شوه كه صحبت اوشي اوكه اونه شي .خو چه كومې ښځې سره نكاح كوي او د دې ښځې د رومبي خاوند نه لور وي نوكه دې ښځې سره صحبت اوكړي.نو دا جینئ په ده حرامه شوه اوكه مجامعت نه مخكښې ئې دې ښځې ته طلاق وركړو نو دې جینئ سره بیا نكاح كول حرام نه دي. څكه چه دې آیت مبارك كښې دا قید دې . چې تاسو ورسره جماع كړې وي

د خواښې حرمت د هغې د لورسره د جماع كولو پورې مقید ده:- بعضې خلقو ضمیر خواښې او ددې پرورش كښې چه كومې جینكئ دي دواړو طرفته راجع كړې دې ، هغه وائي چه خواښې هم په هغه وخت كښې حرامه ده چه كله د دې د لور سره د دې خوم جماع كړې وي ګنې نه ده حرامه . صرف په عقد سره نه خو ښځه حرامیږي او نه پرې دا ښحه حرامه شوه اونه ددې ښځې لور.

د علي ﷺ په قول سره تائید:- علي ﷺ فرمائي چه كوم سړي یوې جینئ سره واده اوكړو ، بیا د دخول نه مخكښې ئې ورته طلاق وركړو نو هغه د دې مور سره نكاح كولې شي. خو د ربیبه جینئ سره د دې مور ته دا شان طلاق وركولو نه پس نكاح كولې شي .

د زید بن ثابت ﷺ په قول سره تائید:- زید بن ثابت ﷺ نه هم دا قول منقول دې . یو بل روایت كښې دي چه د دوی نه مروي دي چه دوی به فرمائیل چه كله هغه ښځه غیرمدخوله مړه شي او دا خاوند د هغې میراث واخلي بیا د دې مور راوستل مكروه دي ، خوكه دخول نه مخكښې ورته طلاق وركړي نو كه غواړي د هغې د مور سره نكاح كولې شي .

---

(١) صحیح مسلم كتاب الرضاع بآب تحریم بخمس رضعات : ١٤٥٢، ابوداود : ٢٠٦٢، ترمذي: ١١٥٠، نسائي: ٣٣٠٩)-

(٢) صحیح مسلم كتاب الرضاع باب رضاعة الكبیر : ١٤٥٣، نسائي: ٣٣٢١، ابن ماجة: ١٩٤٣)-

د ابن عباس ﷠ په قول سره تائيد:- بكرابن كنانه رحمه الله فرمائي چه ځما نكاح ځما پلار د طائف يوې ښځې سره اوكړه او لا كورته مې راوستې نه وه چه د هغې پلار مړ شو او د هغې مور يعنې ځما خواښې كونډه شوه او هغه ډيره مالداره وه نو ځما پلار ماته مشوره راكړه چه خه هغه جينئ پريږدم او د دې ښځې سره نكاح اوكړم. ما د ابن عباس ﷠ نه د دې مسئلې تپوس اوكړو نو هغوئ اوفرمائيل چه ستا دپاره جائز ده .بيا ما ابن عمر ﷠ نه تپوس اوكړو نو هغوئ اوونيل چه جائز نه ده . ما دا خپل پلار ته اوئيل نو هغوئ معاويه ﷠ ته اوليكل او د دې دواړو بزرگانو فتوې ئې هم ورته اوليكلې. د دې جواب كښې امير معاويه ﷠ اوفرمائيل چه خه خونه حرام حلالولې شم او نه حلال حراموليې شم ، تاسو پوهه ئې اوستاسو كار. تاسودا حالت گورئى ټول حالت ستاسو مخكښې دې . دې نه سوا ښځې نورې هم ډيرې دى . غرض دا چه نه ئې اجازت وركړو او نه ئې انكار اوكړو. ځما پلار خپل خيال د هغې د مور طرفته واړولو او ځما نكاح ئې هغې سره اونه كړه.

د مختلفو عالمانو قول:- عبدالله بن زبير ﷠ فرمائي چه د ښځې د لور اود لوردمور يو حكم دې كه ښځې سره ئې دخول نه وى كړې نو دا دواړه حلالې دى . ليكن د دې اسنادو كښې مبهم راوى دې . مجاهد رحمه الله نه هم دا قول نقل دې . ابن جبير رحمه الله او ابن عباس ﷠ هم دې طرفته دى. امير معاويه ﷠ دې كښې توقف كړې دې په شافعيانو كښې ابوالحسن احمد بن محمد صابونى نه هم په قول د رافعى مروى دې.عبدالله ابن مسعود نه هم د دې پشان مروى دى .ليكن بيا دوى د خپل قول نه رجوع كړې ده. طبرانى كښې دى چه د قبيله فزاره شاخ د قبيله بنو كمخ يو سړى يو ښځې سره نكاح اوكړه ، بيا ئې ددې مورطرفته مخ شو نو د عبدالله ابن مسعود ﷠ نه ئې د دې مسئلې باره كښې تپوس اوكړو چه آيا خه د هغې مور سره نكاح كولې شم كه نه ؟ دوى اوفرمائيل چه آو. نو ده هغه جينئ ته طلاق وركړو او د هغې مور سره ئې واده اوكړو. او د هغې نه ئې هم اولاد اوشو. بيا ابن مسعود ﷠ مدينې منورې ته راغلو او د دې مسئلې تحقيق ئې اوكړو نو معلومه شوه چه دا حلال نه دى . نو واپس كوفې ته لاړو او هغه سړى ته ئې اوونيل چه دا ښځه جدا كړه دا تالره حرامه ده. هغه دا فرمان اومنلو او هغه ئې جداكړه. جمهور علماء دې طرفته دى چه جينئ صرف عقد نكاح سره نه حراميږى تر هغه وخت پورې چه دې سره مباشرت اونشى خومور به صرف دجينئ په عقد نكاح سره حرامه وى اگر چه مباشرت نه وى شوې ابن عباس ﷠ فرمائي چه كله يو سړې خپلې ښځې ته د دخول نه مخكښې طلاق وركړى يا هغه ښځه مړه شى نودهغه مور د ده دپاره حلاله نه ده . چونكه دا خبره مبهم ده د دې وجې ئې دا نه ده خوښه كړې شوې .ابن مسعود ﷠ ،عمران بن حصين ﷠ ،طاؤس رحمه الله ،مسروق رحمه الله ،عكرمه رحمه الله ،عطاء رحمه الله ، حسن رحمه الله ، مكحول رحمه الله ،ابن سيرين رحمه الله ،قتاده رحمه الله ،او زهرى رحمه الله نه همدا مروى دى . د ځلورو واړو امامانو، فقهائي كرامو او جمهور سلف اوخلف كرامو همدا مذهب دې . والحمد لله.

د ابن جريج رحمه الله فيصله:- امام ابن جريج فرمائي چه صحيح قول هم دهغه حضراتو دې چه كوم دواړه صورتونوكښې د حرمت قائل دى. خكه چه الله ﷻ د دې حرمت سره د دخول شرط نه دې لگولې لكه ځنگه چه د دې جينئ د مور دپاره ئې دا شرط لگولې وو. بيا په دې باندې اجماع ده. چه دا يو ذاسې دليل دې چه د دې خلاف كول په دې وخت كښې جائز نه دى چه كله په دې باندې اتفاق اوشو.

په غريب حديث سره تائيد:- او يو غريب حديث مبارك كښې دا هم مروى دى د كوم په مسند كښې كلام دې چه رسول الله ﷺ فرمائي چه كله يو سړې يو ښځې سره واده اوكړى نو د ده دپاره د هغې مور سره نكاح كول حرام دى كه دې جينئ سره ئې صحبت شوې وى كه نه وى شوې . خو چه كومې ښځې سره نكاح اوكړى بيا د ملاويدونه مخكښې هغې ته طلاق وركړى نو كه غواړې د هغې لور سره

نکاح کولې شي(١) اگر چه د دې حديث مبارك سند کمزورې دې .ليکن په دې مسئله باندې اجماع ده چه د دې په صحت باندې گواه ده. چه دې نه پس د بلې گواهۍ ضرورت نشته دې

قوله تعالى: وَرَبَآئِبُكُمُ الَّتِيْ فِيْ حُجُوْرِكُمْ

د پرکټو حرمت:- بيا فرمائي چه تاسو دکومو جينکو پرورش کړې وي او هغه ستاسو په غيره کښې وي هغه هم په تاسو حرامې دي . په دې شرط چه تاسو د دې ناسکه لونړو مور سره صحبت کړې وي . د جمهور فرمان دې چه د دوی په غيږ کښې لونې شوی وي اوکه نه وي په دواړو صورتونو کښې حرامې دي. عام طور داسې جينکۍ خپلې مور سره وي او خپل ناسکه پلارانو سره پرورش مومي د دې وجې دا ونيلې شوي دي چه دا څه قيد نه دې ،يعنی که ستاسو په پرورش کښې نه وي نو بيا ورسره نکاح کولې شي نه په دواړو صورتونو کښې ورسره نکاح نشئ کولې

د قيد د نه شرطيت يو مثال:- لکه دې آيت کښې دي چه ﴿وَلَا تُكْرِهُوْا فَتَيٰتِكُمْ عَلَى الْبِغَآءِ اِنْ اَرَدْنَ تَحَصُّنًا﴾يعنی که ستاسو وينځې پاکدامنې اوسيږي نو تاسو هغوئ په بدکارئ باندې مه بې بسه کوئ .دلته هم دا قيد که هغوئ پاکې اوسی که په اعتبار د واقعې سره دې دا نه که هغوئ خپله داسې وي (يعنی زنا کول غواړي) نو هغوئ په بدکارئ باندې آماده کړئ .دغه شان په دې آيت کښې کښې هم د ،،حجورکم،، قيد احترازی نه دې بلکه که غيره کښې نه وي نو بيا هم حرامې دی .

دام حبيبه خواهش:- صحيح بخاری او مسلم کښې دي چه ام حبيبه رضي الله عنها اوفرمائيل يا رسول الله ﷺ ! تاسو خما خور د ابوسفيان لور غزه سره نکاح اوکړئ . رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه ته څه غواړې ؟ مور بی بی اوفرمائيل چه آو څه خو رسول الله ﷺ لره يوازې نه شم پرېښودې بيا څه دې ښيگړه کښې خپل خور ولې شامله نه کړم رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه واوره هغه په ما حرامه ده .ام المومنين اوفرمائيل چه مونږ اوريدلی دي چه تاسو د ابوسلمه ﷺ لور سره نکاح کول غواړئ . رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه د هغه لور چه د ام سلمه رضي الله عنها د خېټې نه ده ؟ ام حبيبه اوونيل آو. رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه واوره اول خو هغه زما دپاره حرامه ده څکه چه هغه خما ربيبه ده ، ما سره ئې پرورش شوې دې ، دويم دا که داسې نه وې نو بيا هم هغه په ما حرامه وه . څکه چه هغه د هغې پلار ما سره شريك پئ رودلی دی او هغه خما وريره شوه.ماته اوددې پلار ابوسلمه ته ثوبيه پئ راکړی دی ،خبردار ماته خپلې لونړه او خپلې خويندې مه پيش کوئ. (٢)

د بخاری روايت:- د بخاری شريف روايت کښې دا الفاظ دي که خما نکاح ام سلمه سره نه وې شوې نو بيا هم هغه په ما حرامه وه. (٣) نو رسول الله ﷺ د حرمت سبب صرف نکاح اوگرځوله هم دا مذهب د څلورو واړو امامانو ، اووه واړه فقهاء کرامو ،او د جمهور سلفو او خلفودې .

مسلك حنفی:- د احنافو په نيز چې د لور سره نکاح اوشی اگرچې وطی نه وی شوې نو د هغې مور په دې ناکح باندې حرامه ده (احکام القرآن للعلامة ظفراحمد العثمانی (٢١١١٢)-

د قيد د شرطيت قول :داهم ونيلې شوی دی که هغوئ دوی سره پرورش موندې وی نو حرامې دی گنی نه .

د دې قول دليل:- مالك بن اوس بن حدثان رحمه الله فرمائي چه خما ښځې نه اولاد پاتې شو او مړه شوه. خما هغې سره ډير زيات محبت وو. د دې وجې ماته د هغې د مرگ ډيره زياته صدمه وه. علی ﷺ سره خما اتفاقيه ملاقات اوشو نو کله چه څه هغوئ غم کښې اوليدم نو خما نه ئې تپوس اوکړو چه څه خبره ده ؟ ما ورته پوره واقعه اوونيله نو علی ﷺ اوفرمائيل چه ستانه مخکښې دهغې د رومبی خاوند نه اولاد

---

١) الطبری : ٨٩٥٧)-

٢) صحيح بخاری کتاب النکاح باب (وامهاتکم التی ارضعنکم .....) ٥١٠١ ، صحيح مسلم: ١٤٤٩)-

٣) صحيح بخاری کتاب النکاح باب عرض الانسان ابنته : ٥١٢٣)-

شته دي ،ما اوونيل چه او شته دي يو جينئ . او هغه طائف کښې اوسيږی . وی فرمائيل چه بيا هغې سره نکاح اوکړه. ما ورته د قران پاك دا آيت مبارك اولوستو چه بيا د دې څه مطلب دې ؟
علي ﷺ اوفرمائيل چه دا خو په هغه وخت کښې دی چه د هغې تاسره پرورش شوې وی اوهغه خوستا په قول طائف کښې ده تاسره نه ده [١].اگر چه د دې اسناد صحيح دی ليکن دا قول بالکل غريب دی. داود بن علي ظاهری رحمه الله او د دوی ملگری هم دې طرفته دی . امام رافعي رحمه الله د امام مالك رحمه الله هم دا قول خودلې دی (چې د هغوی هم دا مذهب دې) ابن حزم هم دا اختيار کړې دی . خمونږ شيخ حافظ ابوعبدالله ذهبی رحمه الله مونږ ته اوونيل چه دا خبره ما د خپل شيخ امام تقی الدين ابن تيميه رحمه الله مخکښې پيش کړه نو هغوئ دا ډيره مشکل محسوس کړه او توقف ئې اوفرمائيل ، والله اعلم .

دحجورکم تفسير:- ﴿حُجُورِكُم﴾ نه مراد کور دې . لکه ابوعبيده ﷺ نه چه مروی دی .

دوينځې اود هغې دلور جمع کول:- کومه وينځه چې د ده ملکيت کښې وی او دې سره لور هم وی ، دې باره کښې عمر فاروق ﷺ نه سوال اوشو چه يونه پس به بله جائز وی که نه ؟ نو دوی اوفرمائيل چه خه دا نه خوښوم .د دې سند منقطع دې .ابن عباس ﷺ نه هم دغه شان سوال اوشو نو دوی جواب کښې اوفرمائيل چه يو آيت نه دا حلاله معلوميږی . دويم آيت نه حرامه نو خه خو به دا بالکل اونه کړم.

د ابن عبدالبر رحمه الله په قول سره د حرمت تائيد:- شيخ ابوعمر بن عبدالبر رحمه الله فرمانی چه په علماء کرامو کښې دې مسئله کښې هيڅ اختلاف نشته دې چه د چا دپاره حلال نه دی چه يوې ښځې سره د هغې د ملکيت په وجه وطی اوکړی . اوبيا د دې ښځې لور سره هم د هغې د ملکيت په وجه وطی اوکړی ځکه چه الله ﷻ دا په نکاح کښې هم حرامه گرزولې ده. دا آيت اوگورئ او د علماء کرام په نيز د دې احکام د نکاح تابع دی . مگر چه کوم روايت عمر فاروق ﷺ او ابن عباس ﷺ نه نقل کړې شوې دې ، د آئمه کرامو فتوی او د هغوئ متبعينو کښې هېڅوك په دې باندې نه دی .
قتاده رحمه الله فرمانی چه د ربيبه لور او د هغې دلور لور او دغه شان خومره چه لاندې رشته ځی ټولې حرامې دی.

ابوالعاليه رحمه الله نه هم د قتاده رحمه الله روايت په شان مروی دی. ﴿دَخَلْتُم بِهِنَّ﴾ نه مراد ابن عباس ﷺ فرمانی چه دوی سره نکاح کول دی .عطاء فرمانی چه هغوئ رخصت کړې شی او جامې ترې لرې کړې شی او ورسره چير چاړ اوکړې شی او ارادې سره سرې کښينی. ابن جريج رحمه الله نه سوال اوشو چه داکار د ښځې په کور کښې شوې وی . فرمانی چه هلته او دلته هم دا حکم دې.که داسې اوشو نو د دې ښځې لور په ده حرامه شوه. [٢] امام ابن جرير رحمه الله فرمانی چه صرف خلوت او تنهائی کښې کيدو سره د دې حرمت نه ثابتيږی . کـه مباشرت کولو او لاس لگولو او شهوت سره د هغې اندام طرفته کتلو نه مخکښې ئې طلاق ورکړې وو نو د ټولو اجماع سره خبره ثابت شوه چه جينئ به په ده حرامه نه وی نو هغه وخت پورې چې جماع نه وی شوې .

قوله تعالى: ﴿وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ﴾
بيا فرمائی چه ستاسو انگينډې هم تاسو باندې حرامې دی چه دا ستاسو د خامنو بيبيانې دی . يعنی ستاسو دپاللې شوی خامنو بيبيانې حرامې نه دی ، خوکه دسکه ځوئ ښځه يعنی انگور سخر باندې حرامه ده. لکه بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿فَلَمَّا قَضَىٰ زَيْدٌ مِّنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ﴾ يعنی کله چه زيد د هغې نه خپل حاجت پوره کړو نو مونږ هغه ستا نکاح کښې درکړه چه په مومنانو د هغوئ د پاللې شوؤ هلکانو ښځو باره کښې آسانتيا شی . عطاء رحمه الله فرمانی چه مونږ به

---

[١] ابن ابي حاتم : وسنده صحيح)-
[٢] الطبری: ٨/١٤٨)-

اوربدل چه کله رسول الله ﷺ د زید ښځې سره نکاح اوکړه نو د مکې مشرکانو ګونې ګونې شروع کړې . نو دې باندې دا آیت نازل شو چه ﴿وَمَاجَعَلَ أَدْعِيَآءَكُمْ أَبْنَآءَكُمْ﴾ او آیت ﴿مَّاكَانَ مُحَمَّدٌ أَبَآ أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ﴾ نازل شو. (١) یعنې بیشکه د صلبي هلکانو بیبیانې حرامې دي پالليې شوې هلکان شرعي لحاظ ستاسو په اولاد کښې نه دي.رسول الله ﷺ تاسو کښې د چا پلار نه دې .

حسن بن محمد رحمه الله فرماني چه دا آیتونه مبهم دي. لکه څنګه چه ستاسو د هلکانو بیبیانې ستاسو خوابنې.طاؤس رحمه الله ، ابراهیم رحمه الله ، زهري رحمه الله ، اومکحول رحمه الله نه هم دا شان مروي دي . څه وایم چه د مبهم نه مراد عام دې یعنې مدخول بها او غیر مدخول بها دواړه شامل دي ،صرف نکاح کولو سره حرمت ثابتیږي . که صحبت شوې وي او که نه وي شوې . په دې مسئله اتفاق دې .

یوسوال او دهغې جواب:- که یو سړې سوال اوکړې چه د رضاعي خونې ښځې حرمت به څنګه ثابت وي . ځکه چه آیت کښې خو د صلبي خونې ذکر دې . نو جواب دا دې چه هغه حرمت د رسول الله ﷺ د دې حدیث نه ثابت دې کوم کښې چې رسول الله ﷺ فرمانیلي دي چه په رضاعت سره هغه څه حرامیږي څه چه په نسب سره حرامیږي (٢)دجمهورو مذهب هم دا دې چه د رضاعي خونې ښځه حرامه ده . بعضو خلقو په دې باندې اجماع کړې ده.

قوله تعالی:: وَأَن تَجْمَعُوا۟ بَيْنَ ٱلْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ

د دوو خویندو په یو نکاح کښې جمع کول:- بیا فرمانې چه د دوو خویندو یو نکاح کښې ساتل هم حرام دي. هم داشان ملکیت د وینځو د حکم هم دې چه دوو خویندو سره یو وخت کښې وطي کول حرام دي. مګر د جاهلیت زمانه کښې چه څه اوشو نو هغه اوشو اوهغه تیر شو. نو معلومه شوه چه اوس دا کار بیا دپاره جانز نه دې لکه بل ځاني کښې ارشاد دې چه ﴿لَا يَذُوقُونَ فِيهَا ٱلْمَوْتَ إِلَّا ٱلْمَوْتَةَ ٱلْأُولَىٰ﴾ یعنې هلته به مرګ نه وي لکه څنګه چه مخکښې مرګ راغلې وو.

د جمع بین الاختین په حرمت باندې د عالمانو اجماع:- نو معلومه شوه چه اوس به بیا دپاره کله مرګ نه راځي. صحابه رضي الله عنهم ،تابعین ،آئمه اوسلف او خلف علماء کرام رحمة الله علیهم هم په دې باندې اجماع کوي چه د دوو خویندو یو ځاني نکاح کول حرام دي. او چه کوم سړې مسلمان وي او د هغه نکاح کښې دوه خویندې وي نو هغه ته به اختیار ورکولې شي چه یو اوساتي او یو پریږدي او دې به داسې کوي.

چې دچا په نکاح کښې دوه خویندې وي نو هغه به څه کوي؟:- فیروز رضي الله عنه فرمانې چه کله څه مسلمان شوم نو خما نکاح کښې دوه ښځې وې او دواړه خپلو کښې خویندې وې ،رسول الله ﷺ ماته حکم اوکړو چه په دوی کښې یو اوساتم او یو ته طلاق ورکړم(مسند احمد)ابن ماجه ، ابوداود ،او ترمذی کښې هم دا حدیث دې(٣) ترمذی کښې دا هم دي چه رسول الله ﷺ اوفرمانیل چه کومه غواړې اوساته او یو ته طلاق ورکړه.امام ترمذی رحمه الله دې ته حسن وانې.ابن ما جه کښې دابوخراش نه داسې واقعه هم مذکور ده. (٤)ممکن دي چه د ضحاك بن فیروز کنیت ابوخراش وي او دا واقعه یو وي اود دې خلاف هم ممکن دي.(یعنې چه دا دواړه جدا جدا واقعې وي)

دیلمي رضي الله عنه رسول الله ﷺ ته عرض اوکړو چه یارسول الله ﷺ ! خما نکاح کښې دوه خویندې دي ، رسول الله ﷺ اوفرمانیل چه په دوی کښې چه په هغوی کښې یوې ته طلاق ورکړه (ابن مردویه)نو دیملي رضي الله عنه نه مراد فیروز دې دوی د یمن سردار وو. او دوی اسود عنسي متنبي ملعون قتل کړې وو.

---

(١) الطبری: ١٤٩/٨)-

(٢) صحیح بخاری کتاب الشهادات باب الشهادت علی الانساب: ٢٦٤٦، صحیح مسلم: ١٤١٤)-

(٣) احمد: ٢٣٢/٤، ابوداود: کتاب الطلاق باب فیمن اسلم وعنده نساء اکثر : ٢٢٤٣)-

(٤) ابن ماجة: کتاب النکاح باب الرجل یسلم: ١٩٥٠، وهو حسن بالشواهد)-

دوو وينځو سره په يو وخت کښې جماع کول:- دوه وينځې چه خپلو کښې خويندې وی هغوئ يو نکاح کښې جمع کول او ورسره وطی کول حرام دی . د دې دليل د دې آيت د عموم د وجې. ابن مسعود ﷜ نه دې باره کښې سوال اوشو نو دوی اوفرمائيل چه مکروه دی. سائل اووئيل چه قرآن پاك کښې موجود دی چه ﴿إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ﴾ مگر هغه چه د هغوئ مالك ستاسو ښی لاسونه دی . په دې باندې ابن مسعود ﷜ اوفرمائيل چه ستا اوښ خوهم ستا لاس کښې دې .هم دا قول دجمهورو ،څلورو واړه امامانو وغيره نه مشهور دې

د دوو وينځو خويندو په مينځ کښې جمع کولو اباحت:- اگر چه بعضې سلفو دې مسئله کښې توقف کړې دې . عثمان بن عفان ﷜ نه چه کله ددې مسئلې باره کښې تپوس اوشو نو دوی اوفرمائيل چه يو آيت دا حلالوی او بل ئې حراموی.نو خه خو د دې نه منع کوم.سائل د هغه ځائې نه اووتلو نولار کښې ورته يو صحابی ﷜ ملاؤ شو ، ده د هغه نه هم دا تپوس اوکړو ،هغوئ دا اوفرمائيل چه که ماته څه اختيار وې نو ما به داسې کولو والوته عبرت ناکه سزا ورکولې.امام مالك ﷫ فرمائيلی دی چې ابن شهاب فرمائی چه خما گمان دې چه دا ويونکې غالبًا علی ﷜ وو. زبير بن عوام ﷜ نه هم د دې پشان مروی دی . [1] ابن عبدالبر په کتاب الاستذکار کښې وئيلی دی چه د دې واقعې راوی قبيصه بن ذويب دې .هغه د علی ﷜ نوم د دې وجې نه دې اخستې چه هغه د عبدالمالك بن مروان ملگرې وو.او دې خلقو باندې د علی ﷜ نوم اخستل درونډ وو(يعنی د حسد د وجې ئې د هغه نوم نه اخستل)

د دوو وينځو خويندو په مينځ کښې جمع کولو حرمت:- اياس بن عامر وائی چه ما علی بن ابی طالب نه سوال اوکړو چه خما ملکيت کښې دوه وينځې دی او دواړه خپلو کښې خويندې دی ، يو سره ما تعلقات قائم کړې دی او خما د هغې نه اولاد هم شوې دې ، اوس خما زړه غواړی چه د دې خور سره چه خما وينځه ده هم نکاح اوکړم. نو تاسو اوفرمائې چه د شريعت دې باره کښې څه حکم دې ؟ دوی اوفرمائيل چه رومبئ وينځه آزاده کړه. او بيا د دې دې بلې خور سره نکاح اوکړه. هغه اووئيل چه نور خلق خو وائی چه خه د دې نکاح اوکړم نو بيا د دې خور سره تعلقات قائمولې شم. علی ﷜ اوفرمائيل چه گوره دې صورت کښې هم خرابی ده . هغه دا که د دې خاوند دې ته طلاق ورکړی يا مړ شی نو هغه به ستا طرفته واپس راځی .د دې آزادولو کښې خو سلامتی ده ، بيا دوی خما لاس اونيولو او وې فرمائيل چه واوره !د آزادو ښځو او وينځو د حرمت او حلت لحاظ دواړه يو شان دی .خو البته تعداد کښې فرق دې . يعنی آزادې ښځې څلورو نه زياتې نشی جمع کولې او وينځو کښې هيڅ تعداد نشته دې . او ښځو کښې هم هغه تولې رشتې حرامې دی چه د نسل اونسب په وجه حرامې دی د دې نه پس ابو عمر اووئيل : چې دا روايت داسې دې که څوك د مشرق نه يا مغرب نه صرف د دې روايت د آوريدو دپاره مکې يا بل ځائې ته لاړ شی يعنی سفر اوکړی نو هم د ده دا سفربه ده دپاره سودمندوی والله اعلم

د علی ﷜ نه هم د توقف روايت:- دا ياد ساتل پکار دی چه علی ﷜ نه هم داشان مروی دی چه څنگه عثمان ﷜ نه مروی دی.په ابن مردويه کښې دی چه دوی اوفرمائيل دوه وينځې چه خپلو کښې خويندې وی يو وخت کښې دواړه جمع کول او دوی سره مباشرت کول د يو آيت نه د دې حرمت ثابتيږی او دويم ايت نه حلالوالی .

د دوو خويندو وينځو جمع کولو په حرمت کښې اقوال:- ①ابن عباس ﷜ فرمائی چه وينځې په زما د قرابت په وجه په دوی کښې بعضې په ما باندې حراميږی خو د دوی خپلو کښې چه کوم قرابت وی دا په ما باندې نه حراموی.دجاهليت د زمانې خلقو هم دا حرام گنړل چه کوم تاسو حرام گنړئی.خو د پلار د ښځې سره نکاح او د دوو خويندو جمع کول ئې حرام نه گنړل کله چې اسلام نو دا دواړه يې هم حرامې کړې .هم په دې وجه د دې

---

[1]) موطا امام مالک کتاب النکاح باب ماجاء فی کراهية اصابة الاختين : ٣٤، وهو صحيح)-

دواړو حرمت بيان سره سره فرمائي چه کومې نکاح شوی دی هغه شوی دی ② ابن مسعود رضي الله عنه فرمائي چه کومې آزادې ښځې حرامې دی هغه وينځې هم حرامې دی. خوعددکښې څه قيد نشته دې يعنی آزادې ښځې څلورو نه زياتې نشی جمع کولې اود وينځودپاره دا حد نشته دې③ شعبی رحمه الله هم دا فرمائي.

دجمع بين الاختين د حلت روايت:- ابوعمر رحمه الله فرمائي چه عثمان رضي الله عنه دې باره کښې چه څه فرمائيلی دی هغه د سلفو يو جماعت هم وائي . چه په هغویٔ کښې ابن عباس هم دې .

دابن کثير رحمه الله رائې:- ليکن اول خو د دې نقل کښې پخپله دې حضراتو سره ډير اختلاف دې . دويم دا چه دې قول طرفته پوهه علماء کرامو مطلقًا توجه نه ده کړې او نه ئې دا قبول کړې دی . دحجاز ،عراق ، شام بلکه د مشرق او مغرب ټول فقهاء کرام د دې خلاف دی .کامل علم والو او رښتيا پوهې والو اتفاق دې چه څنګه دوه خويندې نکاح کښې نشی جمع کيدې . سوا د يو څو کسانو نه چه هغوی صرف آلفاظو ته کتلی دی آود سوچ آو فکر نه بغير ئې د دې جمهورو عالمانو نه جدائی آختيار کړې ده د کامل علم آو پوهه خاوندآنو خو په دې آتفاق دې چې لکه څنګه د دوو خويندو په مينځ کښې جمع وآلې نشی کولې دغه شان د دوه وينځې هم چه خپلو کښې چې خويندې وی د ملکيت په وجه نه شی جمع کيدې

دغه شان د مسلمانانو اجماع ده چه دې آيت کښې مور ، خور او لور وغيره حرام شوی دی دوی سره چه څنګه نکاح حرام ده دغه شان که دوی وينځې شی نو هم دوی سره ملآويدل حرام دې . غرض د نکاح او ملکيت نه پس دواړو حالتونو کښې دا ټول په ټوله برابرې دی. نه نکاح کولو په ذريعه دوی سره ملآويدل جائز دی آو نه د ملکيت په وجه دغه شان هم دا حکم د دوؤ خويندو د جمع کولو او د خوابنې او د دويم خاوند د ښځې نه چه کومه لور وی دهغې دې .پخپله ددې جمهورو مذهب هم دا دې.او هم دا هغه دليل دې چه په دې ټولو مخالفينو باندې پوره سند اوکامل حجت دې.الغرض دوه خويندې يو وخت کښې ساتل هم حرام دی .او دوه خويندې په طورد وينځو ساتل او دوی سره ملاويدل هم حرام دی

(الحمد لله د تفسير ابن کثير څلورمې پارې پښتو ترجمه ختمه شوه).

وَّالْمُحْصَنٰتُ مِنَ النِّسَآءِ	اِلَّا مَا	مَلَكَتْ	اَيْمَانُكُمْ	كِتٰبَ	
او وادهٔ شوې ښځې نه	ما سوا دهغه ښځونه	چې مالکان شوی دی	ښي: لاسونه ستاسو	دا فرض دي	
او وادهٔ شوې ښځې (چه د بل په نکاح کښې وي)	مګر هغه ښځې حرامې نه دي چې ستاسو په ملکیت کښې راشي (یعني وینځې)			دا قانون دي	

اللّٰهِ عَلَيْكُمْ	وَاُحِلَّ	لَكُمْ	مَّا وَرَآءَ ذٰلِكُمْ	اَنْ	
دالله | په تاسو	او حلالې کړې شوې دی	ستا سو د پاره	هغه چې ماسوا دی د دغه محرماتو نه	(په دې شرط) چې	
دالله ﷻ چې تاسو دپاره نې جوړ کړې دې | ادې نه سوا هر څومره ښځې چې دی هغه تاسو دپاره حلالې دی					

تَبْتَغُوْا	بِاَمْوَالِكُمْ	مُّحْصِنِيْنَ
طلبوئ تاسو هغوئ	په مالونو خپلو سره	د پاره د نکاح کولو ....
دخپلو مالونو (مهرونو) په ذریعه نې طلبوئ		د نکاح په قلعه کښې نې بند ونکې نې

غَيْرَ مُسٰفِحِيْنَ ۭ	فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ	بِهٖ	مِنْهُنَّ
نهٔ چې زنا کونکي يئ دهغوئ سره	بیا هغه چې مزه واخستله تاسو	په هغې سره	دهغوئ نه
دا نه چې صرف خپل شهوت پرې پوره کوئ | بیا چې تاسو کومو ښځونه مزه واخسته			

فَاٰتُوْهُنَّ	اُجُوْرَهُنَّ	فَرِيْضَةً ۭ	وَلَا جُنَاحَ	عَلَيْكُمْ
نو ورکړئ هغوئ ته	مهرونه دهغوئ	تاکلې شوې	او نشته ګناه	په تاسو
نو هغوئ ته خپل مهرونه پوره اداکړئ | او په دې کښې هیڅ باک نشته چې د مهر مقرر کولو نه پس				

فِيْمَا	تَرٰضَيْتُمْ	بِهٖ	مِنْۢ بَعْدِ	الْفَرِيْضَةِ ۭ	اِنَّ اللّٰهَ
په هغه کار کښې	چې راضي شوئ تاسو	په هغې باندې	روستو	دمقررولو دمهرنه	بیشکه الله
تاسو خپل مینځ کښې په څه (کمي زیاتي) باندې راضي شئ | .... بیشکه الله ﷻ					

كَانَ عَلِيْمًا	حَكِيْمًا ۝۲۴	
دي پوهه	او دحکمت خاوند	
په هر څه پوهه او صاحب د حکمت دی |		

قوله تعالی: وَّالْمُحْصَنٰتُ مِنَ النِّسَآءِ

د محصنات نه مراد دکافرو قیدی ښځې دی:-یعني خاوندانو والا ښځې هم حرامې دی. خو که دکافرانو ښځې میدان جنګ کښې ستاسو قید کښې راشي نو دیو حیض تیرولونه پس هغه تاسو دپاره حلالې دی.
دکافرو قید شوو ښځو حکم:-مسند احمد کښې حضرت ابوسعید خدری ﷺ نه روایت دې چه جنګ اوطاس کښې ښځې قید شوې او ددوی خاوندان وو ، نو مونږ نبی کریم ﷺ نه دې باره کښې تپوس اوکړو نو دې باره کښې دا آیت نازل شو. او دوی سره ملاویدل حلال شو. ترمذی ، ابن ماجه ، او صحیح مسلم وغیره کښې هم دا حدیث شته دې[1] دطبراني روایت کښې دی چه دا واقعه دجنګ خیبر ده.

[1] احمد:۷۲/۳، صحیح مسلم کتاب الرضاع باب جواز وطئ المسبية بعد الاستبراء : ۱۴۵۶، ابوداود: ۲۱۵۵ ترمذی: ۱۱۳۲)-

د وینځې خرڅول د بعضو په نیز طلاق دي: ①دسلفو یو جماعت ددې آیت کریمه په عموم استدلال کوی اوفرمائی چه وینځه خرڅول ددې د خاوند د طرفنه د طلاق ملاویدل دی②حضرت ابراهیم رحمه الله نه چه کله ددې مسئلې باره کښې تپوس اوشو نو دوی دحضرت عبدالله رضی الله عنه دا فتوی بیان کړه.③او یوسند سره مروی دی چه حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه اوفرمائیل چه کله یو خاوند والا ښځه خرڅه کړې شی ددې د بدن زیاته حصه ددې دمالك وی. (یعنی د خرڅ نه پس بیا هغه د خپل خاوند پاتې نشوه بلکه د هغې مالک به د هغې نه فائده اخلی ازمترجم) ④حضرت ابی بن کعب رضی الله عنه ، حضرت جابر بن عبدالله رضی الله عنه اوحضرت ابن عباس رضی الله عنه نه هم دا فتوی نقل ده چه ددې خرڅول ددې طلاق دي.

⑤ابن جریر کښې دی چه د وینځې طلاقونه شپږ دی.خرڅول ئې طلاق دې.آزادول هم.هبه کول هم براءت کول اوددې د خاوند طلاق ورکول هم (دا پنځه صورتونه بیان شو ، شپږم صورت نه په تفسیر ابن کثیر کښې شته دې او نه ابن جریر کښې ، مترجم)⑥حضرت ابن المسیب رحمه الله فرمائی چه خاوند والا ښځو سره نکاح کول حرام دی.خو وینځې سره حرامه نه ده.ځکه چه ددوی طلاق ددوی خرڅول دی⑦ حضرت معمر رحمه الله او حضرت حسن رحمه الله هم دا فرمائی چه کوم ددې بزرګانو قول دې.

دجمهورو په نیز د وینځې خرڅول طلاق نه دې:- لیکن جمهور ددې خلاف دی.هغوئ فرمائی چه خرڅول ددوی طلاق نه دې ځکه چه اخستلو والا نائب دې او خرڅولو والا ددې نفع ددې ملکیت نه اخلی. او دا دهغه نه سلب کوی او خرڅوی ئې.

دلیل:- ددوی دلیل دحضرت بریره رضی الله عنها حدیث دې چه په مسلم او بخاری وغیره کښې دې چه ام المومنین حضرت عائشه رضی الله عنها چه کله دا واخستله نو دا ئې آزاده کړه نو ددې نکاح حضرت مغیث رضی الله عنه سره فسخ نه شوه. بلکه رسول کریم ﷺ دوی ته د فسخ کولو او باقی ساتلو اختیار ورکړو. اوحضرت بریره رضی الله عنها فسخ کول خوښ کړل. دا واقعه مشهوره ده [1]

استدلال:- نو که خرڅول طلاق وې نو دا بزرګان وائی چې نبی کریم ﷺ به حضرت بریره رضی الله عنها ته د خرڅیدو نه پس دخپلې نکاح باقی ساتلو اونه ساتلو اختیار نه ورکولو. اختیار ورکول دلیل دې دنکاح باقی ساتلو. نود آیت نه مراد صرف هغه ښځې دی چه جهاد کښې قبضه کښې راشی.والله اعلم

دریم قول محصنات نه پاکدامې ښځې مراد دی:- او دا هم وئیلې شوی دی چه دمحصنات نه مراد پاك دامنې ښځې دی یعنی عفیفه ښځې تاسو باندې حرامې دی ترڅو مې چه تاسو نکاح ،ګواه ،مهر اود ولی د طرفه نه د هغوی دعصمت مالکان جوړ نشئ .که یو وی او که څلور.ابوالعالیه رحمه الله او طاوس رحمه الله هم دا مطلب بیان کړې دې.

دحضرت عمر په نیز د ایت مطلب:- حضرت عمر رضی الله عنه او حضرت عبیده رحمه الله فرمائی چه مطلب دادې چه څلورو نه زیاتې ښځې تاسو باندې حرامې دی خو وینځو کښې شمیر نشته.

قوله تعالی: كِتٰبَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ ۚ

بیافرمائی چه دا حکم الله ﷻ په تاسو باندې فرض کړو. یعنی د څلورو حکم. نوتاسو دا کتاب لازم اونیسئ او ددې د حد نه مخکښې مه ځئ .او ددې د شریعت اوددې د فرائضو پابند اوسئ.دا هم وئیلې شوی دی چه حرامې ښځې الله ﷻ خپل کتاب کښې بیان کړې دی .

قوله تعالی: وَاُحِلَّ لَكُمْ مَّا وَرَآءَ ذٰلِكُمْ

د حلالو مصداق :بیا فرمائی ①چه کومې ښځې حرامې دی هغه مونږ بیان کړی. ددوی نه علاوه ټولې

[1] صحیح بخاری کتاب العتق باب بیع الولاء، ۲۵۳۶، صحیح مسلم: ۱۵۰٤، ابوداود: ۲۲۳۳، ترمذی: ۱۱۵٤ وابن ماجة: ۲۵۲۱)-

حلالې دي.

②یو مطلب دا هم بیان شوې دې چه ددې څلورو نه کمې تاسو دپاره حلالې دي.لیکن دا قول د حقیقت نه لرې قول دې. او صحیح مطلب رومبې دې.او هم دا د حضرت عطاء قول دې .

③ حضرت قتاده رحمه الله ددې دامطلب بیانوی چه دې نه مراد وینځې دي.هم دا آیت دلیل دې دهغه خلقو چه د دوو خویندود جمع کولو د حلت قائل دي. اود هغوئ دلیل هم دې کوم چې وائی چې یو آیت دا حلالوی او دویم ئې حراموی.

قوله تعالی:: أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ

دمهر فرضیت:- او بیا فرمائی چه تاسودا حلالې ښځې خپل مال سره حاصلې کړئ.څلورو پورې خو د آزادو ښځوحکم دې. او د وینځو شمیر نشته دې. البته د شریعت په طریقه به وی .ددې وجې فرمائی چه د زنا نه دبچ کیدو دپاره به وی.او د شهوتونو پوره کول بر ترې مقصود نه وی.

قوله تعالی:: فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً

بیا فرمائی چه کومو ښځو نه تاسو فائده اوچتوئ نو ددې مقابله کښې تاسو هغوئ ته مهر ورکړئ.لکه څنګه چې په بل آیت مبارك کښې دی ﴿وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَىٰ بَعْضُكُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ﴾ : (ترجمه) " تاسو به مهر دښځونه څنګه اخلئ حالانکه تاسو یو بل سره یو ځائې شوی یئ.اوبل ځائې کښې فرمائی چه ﴿وَآتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً﴾ :(ترجمه) " تاسو د ښځو مهر خوشحالئ سره ادا کوئ .او بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا﴾ : (ترجمه) تاسو چه څه ښځو ته ورکړی دی دهغې واپس اخستل حرام دی.

د نکاح متعه حرمت :- ددې آیت مبارك نه نکاح متعـه په جواز بانـدې استدلال کړې شویدې.بیشکه متعه داسلام شروع کښې مشروع وه خو بیا منسوخ شوه. ①امام شافعی رحمه الله او دعلماء کرامو یو جماعت فرمائی چه دوه خله متعه مباح شوه اوبیامنسوخ شوه② بعضې وائی چه ددې نه زیات خله مباح اومنسوخ شوه③اودبعضو قول دې چه صرف یوځل مباح اوبیامنسوخ شوه اوبیا نه ده مباح شوې.

د نکاح متعه دجواز قائلین:-حضرت ابن عباس رضی الله عنه او څه نور صحابه کرامو رضی الله عنهم نه دضرورت په وخت کښې ددې اباحت مروی دې.حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله نه هم یو روایت داسې مروی دې.حضرت ابن عباس رضی الله عنه ، حضرت ابی بن کعب رضی الله عنه ، حضرت سعید بن جبیر رضی الله عنه او سدی رحمه الله نه د ﴿مِنْهُنَّ﴾ نه پس ﴿إِلَىٰ أَجَلٍ مُسَمًّى﴾ قراءت مروی دې.

دجمهورو مذهب او دلیل:- لیکن جمهور ددې خلاف دی. او ددې بهترینه فیصله بخاری او مسلم کښې دحضرت علی کرم الله وجهه روایت کوی. په هغې کښې دی چه نبی کریم ﷺ دخیبر په ورځ نکاح متعه اودکورنو خرونو د غوښې نه منع اوفرمائیله[1]ددې حدیث مبارك الفاظ داحکامو کتابونوکښې تفصیل سره بیان شوی دی.

دویم دلیل:- صحیح مسلم کښې دی چه حضرت سبره بن معبد جهنی رضی الله عنه نه مروی دی چه د فتح مکه غزوه کښې هغه نبی کریم ﷺ سره وو. نبی کریم ﷺ ارشاد اوفرمائیلو چه انې خلقو ! ما تاسو ته ښځو سره د متعه کولو اجازت درکړې وو ، یاد ساتئ بیشکه الله ﷻ دا ترقیامه پورې حرامه کړه. چه چا سره داقسم ښځه وی نو هغه ته پکار دی چه هغه پریږدی او تاسوچه هغوئ ته څه ورکړی وی د هغې نه څه

[1]) صحیح بخاری کتاب المغازی غزوة خیبر : ٤٧١٦، صحیح مسلم : ١٤٠٧، نسائی : ٣٣٦٨، ترمذی: ١٧٩٤ ابن ماجة:١٩٦١)-

واپس مه اخلئ:[1]

دریم دلیل:- صحیح مسلم شریف کښې یو روایت کښې دی چه دا نبی کریم ﷺ حجة الوداع کښې فرمائیلی وو. دا حدیث ډیرو الفاظو سره مروی دې.او ددې تفصیل ځائې د احکامو کتابونه دی.

نکاح متعه حرامه ده

مسلک حنفی:- داحنافو مذهب هم د جمهورو پشان دې یعنی دوی هم د نکاح متعې د حرمت قائل دی (احکام القران للعلامة ظفراحمد العثمانی (۲/۱۹۲)-

قوله تعالی:: وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ

دمهرمقرر کولونه پس په هغې کښې کمې زیاتې:- بیا فرمائی چه مقرر کولو نه پس که تاسو رضامندنی سره څه مقرر کړنی نو دې کښې هیڅ باك نشته دې .

په مهر کښې د تقرریُ نه پس د زوجینو په رضا کمې زیاتې جائز دې

مسلک حنفی:- داحنافو په نیز هم د مهر مقرر کولو نه پس که ښځه خاوند په مهر کښې کمې زیاتې کوی نو دا جائز دې خو چه په خپل مینځ کښې په رضا مندئ سره وی (احکام القران للعلامة ظفراحمد العثمانی (۲/۲۳۲)-

دقائلین متعې په نیز د ایت مطلب:- کوم کسان چه د متعې د جواز قائل دی نوهغوی د دې دا مطلب بیانوی. چه کله مقرر وخت تیر شی نو د متعې په موده زیاتولو او چه څه مو ورکړی دی دهغې نه علاوه نور څه ورکولو کښې هیڅ ګناه نشته دې.

سدی رحمه الله وائی چه که غواړی نو مخکښې چې ئې کوم مهر مقرر کړې وی نو د متعې موده ختمیدونه وړاندې دې ورته اووائی چه زه د دومره مودې دپاره نوره متعه کوم.نو که دې درحم د پاکوالی نه وړاندې د متعې په موده کښې زیاتې اوکړو. او موده پوره شوه .نو بیا ددې هیڅ دباؤ نشته دې .هغه ښځه به جدا شی او یو حیض پورې به صبر اوکړی اود خپل رحم صفائی به اوکړی. په دې دواړو کښې میراث نشته.نه به دا ښځه ددې سړی وارثه وی او نه به دا سړې ددې ښځې وارث وی.

دمانعین متعې په نیز د ایت مطلب:- او کومو حضراتو چې دا جمله .د نکاح مسنون دمهر په باره کښې خودلې دې.نو دهغویٔ په نیز خو مطلب ښکاره دې چه په دې آیت کښې د مهر د ادا کولو تاکید بیانیږی.لکه فرمائی چه مهر آسانئ او خوشحالئ سره ورکونی. نو مطلب دا شوکه د مهر مقررولو نه پس ښځه خپل حق معاف کړی یا لږ پریږدی اونور معاف کړی او ددې نه دست برداره شی نو ښځه خاوند باندې هیڅ ګناه نشته دې.حضرت حضرمی رحمه الله فرمائی چه خلق مهر مقرروی ،بیا ممکن ده چه دوی باندې تنګی راشی نو که ښځه خپل حق پریږدی نوجائز دی.امام ابن جریر رحمه الله هم دا قول خوښ کړې دې [2]حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه مراد ددې نه دادې چه دمهر پوره پوره رقم هغویٔ ته حواله کړیٔ.بیا هغویٔ ته د جدا اوسیدو او جدا کیدو پوره پوره اختیار ورکړنی.

قوله تعالی:: إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ۝

بیا ارشاد دې چه الله ﷻ علیم او حکیم دې.په دې احکامو کښې کوم چې د حلت او حرمت متعلق دی چه کوم حکمتونه پراته دی. او په دې کښې کوم مصلحتونه دی الله ﷻ ته هغه ښه معلوم دی.

---

[1] صحیح مسلم کتاب النکاح باب النکاح المتعة : ۱٤۰٦، ابن ماجة: ۱۹۹۲)-
[2] الطبری : ۸/۱۸۰)-.

وَمَنْ لَّمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا اَنْ يَّنْكِحَ

او هغه څوک|چي طاقت نۀ لري |په تاسو كښي | دمال | چي نكاح اوكړي

|اوپه تاسو كښي چي څوک داطاقت نه لري چي هغه

الْمُحْصَنٰتِ الْمُؤْمِنٰتِ فَمِنْ مَّا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ

د اصيلوا موميناتو ښځو سره |نودهغه وينځوسره دې نكاح اوكړي اچي مالكان شوي وي ښي لاسونه ستاسو

اصيلي مسلماني ښځي سره نكاح اوكړي |نوهغه مسلمانو ښځو سره دې نكاح اوكړي چي تاسو ئې مالكان ئې

مِّنْ فَتَيٰتِكُمُ الْمُؤْمِنٰتِ ؕ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِاِيْمَانِكُمْ ؕ بَعْضُكُمْ

دهغه وينځو ستاسو نه| چې مومناني وي | او الله | ښۀ عالم دې | په ايمانونو ستاسو |بعضي ستاسو

............الله ﷻ ته ستاسو دايمان حال ډيرښه معلوم دې (كيديشي وينځه داصيلي نه ښۀ مسلمانه وي) تاسو ټول

مِّنْۢ بَعْضٍ ۚ فَانْكِحُوْهُنَّ بِاِذْنِ اَهْلِهِنَّ وَاٰتُوْهُنَّ اُجُوْرَهُنَّ

دبعضو نه دي|نوپه نكاح واخلئ هغوئ |په اجازت |دسر پرستانو دهغوئ | اوور كړئ هغوئ ته | مهرونه دهغوئ

يوشان يئ نوهغوئ سره دمالكانوپه اجازت نكاح اوكړئ| اودرواج مطابق ورته مهرونه هم وركړئ

بِالْمَعْرُوْفِ مُحْصَنٰتٍ غَيْرَ مُسٰفِحٰتٍ وَّلَا مُتَّخِذٰتِ اَخْدَانٍ ۚ

درواج مطابق| چي پاكدامني وي| او نۀ وي زنا كاري | او نۀ وي نيونكي دپټو يارانو

چي هغوئ دنكاح په قلعه كښي محفوظي شي| او په ښكاره بدكاري نۀ كوي||اونۀ پټ پټ ياران نيسي

فَاِذَآ اُحْصِنَّ فَاِنْ اَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ

بيا هركله چي|نكاح اوكړي انو كه راتلل اوكړل هغوئ | بدكارئ ته |نومقرره ده د هغوئ دپاره | نيمه

نوهركله چي هغوئ په نكاح سره محفوظي شي| اودې نه پس بدكاري اوكړي |نوهغوئ ته داصيلي

مَا عَلَى الْمُحْصَنٰتِ مِنَ الْعَذَابِ ؕ ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ ؕ

دهغې |چي ده په اصيلو ښځو باندې| د سزا نه | داحكم دپاره د هغه چا دې|چي ويريږي|دماتيدودحد نه| تاسو نه

په نسبت نيمه سزا وركړئ | ....داآساني هغه چا د پاره ده چي هغه سره د زنا ويره وي

وَاَنْ تَصْبِرُوْا خَيْرٌ لَّكُمْ ؕ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ۝٢٥

اوكه صبراوكړئ تاسو|دا غوره ده|ستاسو دپاره| او الله |ښښونكي|مهربان دې|

داوكه تاسو صبر اوكړئ |نودا ستاسودپاره ډيره بهتره ده| اوالله ﷻ ښښونكي مهربان دې |

قوله تعالى:: وَمَنْ لَّمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا اَنْ يَّنْكِحَ الْمُحْصَنٰتِ الْمُؤْمِنٰتِ

د آزادې ښځې سره دنكاح كولو ونس نه لرو صورت:- ارشاددې چه د چا د آزادو مسلمانو ښځو سره دنكاح كولو طاقت او قدرت نه وي ربيعه رحمه الله فرمائي چه ﴿ طولا ﴾ نه مراد قصد او خواهش دې.يعني وينځې سره دنكاح كولو خواهش.امام ابن جرير رحمه الله داقول نقل كړيدې اوبيا ئې داپخپله رد كړې دې مطلب دادې چه كله داسې حالت وي نو دمسلمانانو ملكيت كښې چه كومې وينځې دي

هغوئ سره نکاح اوکړنې.دټولو کارونو حقیقت الله ﷻ ته معلوم دي.تاسوصرف ظاهر کتونکې یئ. تاسوټول آزاداوغلام ایمانی رشته کښې یویئ.وینځوسره نکاح دهغوئ دمالکانوپه اجازت سره کونې

قوله تعالی:: فَانْكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ

د وینځې ولی څوک دې؟ :- معلومه شوه چه د وینځو ولی دهغوئ مالك دې.دهغوئ د اجازت نه بغیر ددوی نکاح نه منعقد کیږی.دغه شان غلام هم د خپل مالك د رضا نه بغیر خپله نکاح نشی کولی.حدیث مبارك کښې دی چه کوم غلام د خپل مالك د اجازت نه بغیر خپله نکاح اوکړی نو دا زناکار دې (۱).

څوکه د وینځې مالکه یوه ښځه وی نو د مالکې په اجازت سره دې هغه وینځه هغه څوک په نکاح ورکړی څوک چې ددې ښځې نکاح کولې شی.(مثلا د مالکې پلارراواخله څکه چه د مالکې ولی د هغې پلار دې نو لکه څنګه چې هغه د خپلې لور د نکاح ولی دې دغه شان د خپلې لور د وینځې د نکاح هم ولی دې ازمترجم) څکه چه حدیث مبارك کښې دی چه ښځه دې دبلې ښځې نکاح نه کوی او نه دې ښځه خپله نکاح په خپله کوی.هغه ښځې زنا کارې دی چه کومې خپله نکاح په خپله کوی (۲).

د عاقلې بالغې آزادې ښځې پخپله خپله نکاح کول جائز ده

مسلک حنفی:- مسئله داده.چه دحرة، عاقله، بالغه نکاح ددې په رضامندئ، بغیر د ولی منعقد کیږی.او که نه منعقد کیږی؟ د ظاهرالروایة مطابق د شیخینو رحمهما الله په نیز منعقدکیږی.اود ابویوسف رحمه الله نه په غیر ظاهر الروایت کښې یو روایت دې.چه بغیر د ولی نه نکاح نه منعقد کیږی.اود امام محمد رحمه الله په نیز موقوف منعقد کیږی.که ولی اجازت ورکړی.نو نافذ به وی.او که اجازت ورنکړی.نو منعقد به نه وی. (تسهیل الهدایه شرح هدایه (۵۷/۳)-

قوله تعالی:: وَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ

بیا فرمانې چه د ښځو مهر په خوشحالئ ورکوئ کمولو سره ،تکلیف ورکولو سره او داسې نه چه دا وینځه اوګڼړنې او دې ته کم ورکونې.

قوله تعالی:: مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ

د زناکارو وینځو سره د نکاح ممانعت:- بیا فرمانی چه اوګورئې چه هسې نه دا ښځې بدکارنې طرفته په خپله مائلې وی. اونه داسې وی که څوك دوی طرفته مائل شی نو دوی هغه طرفته مائله کیږی .نه په ښکاره زنا کارې وی او نه په پټه بدکارې وی.چه یو ځانې بل ځانې یارانې جوړوی او ګرځی او پټ په پټه یارانې کوی. چه څوك داسې خرابې وی نو الله ﷻ تاسو ته حکم کوی چه داسې ښځو سره نکاح مه کونی.

د پاکدامن سړی دپاره زناکارې ښځې سره نکاح جائز ده

مسلک حنفی:- د احنافو په نیز د زناکارې ښځې سره نکاح کول جائز دی د تفصیل دپاره اوګورئ (احکام القرآن للجصاص باب تزویج الزانیة (۲۹۱/۳) -

قوله تعالی:: فَإِذَا أُحْصِنَّ فَإِنْ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ

د قراءت وضاحت:- د ﴿ أُحْصِنَّ ﴾ دویم قرات ﴿ أَحْصَنَّ ﴾ هم ونیلې شوې دې د دواړو معنی یو ده.

د وینځې او غلام احصان څه دې ؟ ① دلته د احصان نه مراد اسلام دې ② یا وادهٔ شوې ښځې

---

(۱) ابوداود کتاب النکاح باب فی نکاح العبد بغیر اذن موالیه : ۲۰۷۸، ترمذی: ۱۱۱۱، ابن ماجة: ۱۹۵۹،

(۲) ابن ماجة کتاب النکاح باب لانکاح الا بولی : ۱۸۸۲، السنن الکبری للبیهقی :۱۱۰/۷، عن ابی هریرة وسنده صحیح وله حکم المرفوع)-

①ابن ابی حاتم نه يو مرفوع حديث كښې دى چه ددوى احصان اسلام او عفت دي.ليكن دا حديث منكردې ،دې كښې ضعف هم دې.او د يو راوى نوم هم نشته.داسې حديث د حجت لائق نه دې.

② دويم قول يعنى احصان نه مراد نكاح ده.حضرت ابن عباس ﷺ فرمانى ، حضرت مجاهد رحمه الله، حضرت طاؤس رحمه الله ،حضرت ابن جبير رحمه الله ، حضرت حسن رحمه الله او حضرت قتاده رحمه الله وغيره نه هم دا قول نقل دې.امام شافعى رحمه الله نه ابوعلى طبرى رحمه الله خپل كتاب ايضاح كښې هم دا نقل دى.مجاهد رحمه الله فرمانى چه د وينځې محصن كيدل دادى چه هغه د يو آزاد سړى نكاح كښې راشى.داشان دغلام احصان دادې چه هغه آزادمسلمانې ښځې سره نكاح اوكړى.حضرت ابن عباس ﷺ نه هم دا منقول دى. شعبى رحمه الله او نخعى رحمه الله هم دا فرمانى.

د ابن كثير ترجيح:-دا هم وئيلې شوى دى چه ددې دواړو قراء تونو اعتبار سره معنى هم بدليږى.﴿ **أُحْصِنَّ** ﴾ نه مرادخو نكاح ده او ﴿ **أَحْصَنَّ** ﴾ نه مراد اسلام دې .ابن جرير رحمه الله هم دا قول خوښوى.ليكن په ظاهره مراد دلته نكاح ده.والله اعلم.ځكه چه د آيت سباق هم په دې دلالت كوى. دايمان ذكرخو لفظونو كښې موجود دې.

په جمهور باندې اشكال:- بهر حال په دواړو صورتونو كښې دجمهورو دمذهب مطابق بيا هم د آيت معنى كښې هم اشكال باقى دى.ځكه چې د جمهورو قول دې چه وينځې سره د زنا كولو په وجه هغې ته به پنځوس كوړې وركولې شى. برابره ده كه هغه مسلمانه وى او كه كافره ،كه واده شوې وى او كه واده شوې نه وى.حالانكه دآيت مفهوم دا تقاضا كوى چه غير محصنه وينځه باندې حد نشته دې.

جوابونه:-نوددې مختلف جوابانونه دى① دجمهورو قول دې چه بيشكه منطوق په مفهوم باندې مقدم دې ،ددې وجې مونږ هغه عام احاديث په كومو كښې چه په وينځو باندې د حد جارى كولو بيان دې ددې آيت مفهوم باندې مقدم كوو.

په وينځه د حد قائمولو دليل:- صحيح مسلم كښې حديث دې چه حضرت على ﷺ خپله خطبه كښې اوفرمائيل چه "انې خلقو خپلو وينځو باندې حدقائم ساتئ كه هغوئ محصنې وى اوكه غيرمحصنې وى. نبى كريم ﷺ ماته حكم كړې چه د وينځې سره زنا كولو باندې حد قائم كړه. خو هغه نفاس كښې وه نو زه ويريدم چه هسې نه دحد كوړې لګولو سره دا مړه شى.نو ما هغه وخت كښې هغې باندې حد قائم نه كړو. اود نبى كريم ﷺ خدمت كښې حاضر شوم اوواقعه مې ورته بيان كړه نو نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه تا ښه اوكړل چه تر كومې پورې چې هغه صحيح شوې نه وى نو حد پرې مه جارى كوه" [1]مسند احمد كښې دى چه نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه كله دا نفاس نه فارغه شى نو دې ته پنځوس كوړې وركړنى.[2]

دويم دليل:- حضرت ابوهريره ﷺ فرمائى چه ما نبى كريم ﷺ نه آوريدلى وو چه كله تاسو كښې څوك وينځې سره زنا اوكړى او زنا ظاهره شى نو هغې ته حد وركړئى او بدرد ورته مه وائې.بيا كه دوباره زنا اوكړى نو بيا ورته حد وركونى او بدردورته مه وائې.بيا كه په دريم ځل هم زنا اوكړى او ښكاره شى نو دا خرڅه كړئى اګر چه دويښتو د رسئ بدله كښې وى.اوصحيح مسلم كښې دى چه كله درې ځل دا كار ددې نه اوشى نو په څلورم ځل ئې خرڅه كړئى [3]

---

[1]) صحيح مسلم كتاب الحدود باب تاخير عن النفساء : ۱۷۰۵، ترمذى : ۱۴۴۱، السنن الكبرى للنسائى : ۷۲۹۹)-

[2]) زوائد مسند احمد: ۱۳۶/۱،

[3]) صحيح بخارى كتاب الحدود باب لايثرب على الامة اذا زنت: ۶۸۳۹، صحيح مسلم: ۱۷۰۳، ابوداود : ۴۴۷۰،)-

دریم دلیل: په عهد فاروقی کښې وینځوباندې حد جاری کول:- عبدالله بن عیاش بن ابوربیعه مخزومی رحمه الله فرمائی چه " مونږ قریشی ځوانانوته حضرت عمرفاروق رضی الله عنه د امارت په وینځوباندې د حد جاری کولو حکم کړې وو. مونږ هغوئ ته د زنا په وجه پنځوس کوړې ورکړې وې " [1]

په وینځو دحد نه جاری کولو قائلینو د عامو احادیثو نه جواب:- ② کوم حضرات چې دې طرفته دی چه وینځه باندې د احصان نه بغیرحد نشته.هغوئ فرمائی چه (په کومو احادیثو کښې چې د وینځو د حد ذکر دې نو، دغه وهل د ادب او خودنې او منع کولو په غرض وو. حضرت ابن عباس رضی الله عنه هم دې طرفته دې.حضرت طاؤس رحمه الله ، حضرت سعید رحمه الله ، حضرت ابوعبیده رحمه الله او د حضرت داؤد ظاهری رحمه الله هم دا مذهب دې

د دویم فریق دلیل:- دهغوئ لوئې دلیل د آیت مفهوم دې اودا د شرط په مفهومونو کښې دې.او د اکثرو په نیز حجت دې .ددې وجې دهغوئ په نیز د آیت مفهوم د احادیثو په عموم باندې مقدم کیدې شی.

دویم دلیل:- اود حضرت ابوهریره رضی الله عنه اوزید بن خالد حدیث مبارك کښې دی چه نبی کریم ﷺ نه تپوس اوشو چه کله وینځه زنا اوکړی اوهغه محصنه نه وی یعنی وادهٔ شوې نه وی. نو څه په کولې شی ؟ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل که هغه زنا اوکړی نو حد ورکړئی او که بیا زنا اوکړی نو هغې ته کوړې ورکړئی او بیا ئې خرڅه کړئی اګر چه د ویښتو د رسئ بدله کښې وی. د حدیث مبارك راوی حضرت ابن اشهاب رحمه الله فرمائی چه ما ته معلوم نه ده چه د دریم خل نه پس ئې څلورم خل اوفرمائیل که نه.[2]

نو ددې حدیث مطابق هغه جواب ورکوی چه ګورئی دلته د حد مقدار او دکوړو تعداد نه دې بیان شوې لکه چه د محصنه باره کښې ئې صفا فرمائیلی دی او لکه قرآن پاك کښې چې مقرر شوی دی چه د محصنات په مقابله کښې په دوی باندې نیم حد دې. نو آیت او حدیث مبارك کښې داسې تطبیق واجب شو ، والله اعلم.

دریم دلیل:- ددې نه هم زیات صراحت والا روایت کوم چې د حضرت سعید بن منصور په روایت کښې حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه نقل شوې دې چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه په وینځه باندې حد نشته دې تر څو چه هغه احصان اونکړی. یعنی څو پورې چه هغه نکاح والا نشی.نو کله چه خاوند والا جوړه شی نو په دې باندې نیم حد دې په نسبت د آزادې نکاح دارو ښځو.

دا حدیث ابن خزیمه کښې هم دې ،لیکن هغه فرمائی چه دا مرفوع ګڼړل خطا ده. دا موقوف دی یعنی د حضرت ابن عباس رضی الله عنه قول دې.بیهقی کښې هم روایت دې او دهغوئ هم دا فیصله ده.[3] او وائی چه د حضرت علی رضی الله عنه اوحضرت عمر فاروق رضی الله عنه حدیث د یوواقعې فیصله ده.او د حضرت ابوهریره رضی الله عنه د حدیث هم ډیر جوابابونه دی.

د ابوهریره د حدیث نه جوابونه:- ① یودا چه دامحمول دې په هغه وینځه چه واده شوې وی .داشان دې دواړو احادیثو کښې تطبیق او جمع کیدې شی.

②دویم داچه دې حدیث کښې دحدلفظبر راوی دخپله ځانه داخل کړې دې اوددې دلیل دجواب فقره ده

③ دریم دا چه دا حدیث د دوؤ صحابه کرامو رضی الله عنهم دې .اوهغه حدیث صرف دیو صحابی رضی الله عنه دې.اود دوو صحابو حدیث د یو صحابی په حدیث باندې مقدم دې.

---

[1] موطا امام مالک : ۸۲۷/۲، کتاب الحدود باب جامع ماجاء فی حد الزنی: ۱۶ وسنده صحیح)-

[2] صحیح بخاری کتاب الحدود باب اذا زنت الامة: ۶۸۳۷، صحیح مسلم: ۱۷۰۴، ابوداود: ۴۴۶۹)-

[3] بیهقی :۲۴۳/۸،عن ابن عباس ابن ابی شیبة:۵۱۹/۹،ح/۲۸۲۸۸،ددې سند کښې سفیان بن عیینه مدلس دې اوروایت معنعن دې،

اودغه شان دا حدیث نسائی هم نقل کړې دې اودې د مسلم په شرط باندې برابر دې.حضرت عباد بن تمیم د خپل تره نه روایت کوی اوهغه بدری وو چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل کله وینځه زنا اوکړی نو دې ته کوړې ورکړنی .که بیا زنا اوکړی نو کوړې ورکړنی ، که بیا زنا اوکړی نو بیا ئې په کوړو اووهئ، چې بیاه زنا اوکړی نو دا خرڅه کړنی اګر چه د ویښتو د یو رسئ بدله کېښې وی. (۱)

③ څلورم جواب دادې چه دا هم لرې ده چه یو راوی په جلد باندې لفظ د حد اطلاق کړې وی او هغه جلد لره حد ګنړلې وی یا د حد د لفظاطلاق تادیبا په طور د سزا وی لکه څنګه چه د حد د لفظ اطلاق په طور د سزا وی. چه کوم بیمار زانی په یو څانګه وهلې شوې وو په کومه کېښې چې سل واړه واړه ښاخونه وو. اولکه د لفظ د حد اطلاق په هغه سړی کړې شوې وو چه دخپلې ښځې وینځې سره ئې زنا کړې وه لکه ښځې دده دپاره حلاله کړې وه .حالانکه هغې ته سل کوړې ورکول تعزیر صرف یو سزا وی. لکه امام احمد وغیره سلف خیال کوی ، حد حقیقی صرف دادې چه خوان ته سل کوړې او واده شوی ته یا لوطی ته رجم ورکړې شی ، والله اعلم.

ابن ماجه وغیره کېښې حضرت سعید بن جبیر رحمه الله فرمانی چه وینځې کله نکاح نه وی کړې نو هغه دې په زنا باندې اونه وهلې شی.ددې اسناد صحیح دی.لیکن ددې دوه مطلبه کیدیشی.یو خو دا چه بالکل دې اونه وهلې شی نه حد اونه نور څه ، نودا قول خو غریب دې.ممکن ده چه د آیت الفاظو ته نظر کولو نه پس فتوی ورکړې شوی وی او حدیث ورته نه وی رسیدلې.دویم مطلب دا چه د حد په طور دې اونه وهلې شی.که دا معنی مراد وی نو ددې خلاف نه ده. اوکه سزا ورکړې شی نو دا به د حضرت ابن عباس رضی الله عنه د فتوی مطابق وی ، والله اعلم.دریم جواب دادې چه دا آیت باندې دلالت کوی چه محصنه وینځه باندې په نسبت دآزادې ښځې نیم حد دې.لیکن محصنه کیدو نه مخکښې د کتاب اوسنت عموم کېښې هم شامل دې چه دې ته هم سل کوړې ورکړې شی .لکه دالله ﷻ فرمان دې چه ﴿اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِيْ فَاجْلِدُوْا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ﴾ :

(ترجمه) " زنا کاره ښځه او زنا کار سړې دې سل کوړې اووهلې شی.

لکه حدیث مبارك کېښې دی چه نبی کریم ﷺ فرمانی چه خما کلام واخلئ او خما کلام باندې خان پوهه کړنی.الله ﷻ ددوی دپاره لاره راویستې ده. که د دواړو طرفونو نه واده شوی نه وی نو سل کوړې او یو کال جلاوطنی او که دواړه واده شوی وی نو سل کوړې او کانړو سره رجم کول.داحدیث مسلم شریف کېښې دې (۲)اودغه شان نور احادیث هم دی.د داود بن علی ظاهری رحمه الله هم داقول دې.لیکن دا ډیر ضعیف دې.څکه چه الله ﷻ محصنه وینځو ته په نسبت دآزادوښځو د نیمو کوړو ورکولو سزا بیان کړې ده یعنی پنځوس کوړې. نوبیا تر کومې چه هغه محصنه نه وی نو بیا ددې سزا نه هم زیاته سزاواره څنګه کیدیشی.حالانکه شریعت قاعده داده چې داحصان نه مخکښې کمه سزاده اواحصان نه پس زیاته ده.بیاددې برعکس څنګه کیدیشی. نبی ﷺ نه صحابه کرام رضی الله عنهم دهغه وینځې دسزا باره کېښې تپوس کوی چې واده شوې نه وی. او نبی کریم ﷺ هغوئ ته جواب ورکوی چه هغوئ په کوړو اووهئ. لیکن دا نه فرمانی چه سل کوړې ئې اووهئ. نوکه ددې هغه حکم وې لکه څنګه چه حضرت داود ظاهری رحمه الله بیان کړې دې نوبیا نبی کریم ﷺ باندې ددې حکم بیانول واجب وو. څکه چه دهغوئ داسوال خو صرف په دې وجه وو چه د وینځې د واده کیدو نه پس هغې ته دسلوکوړو وهلو بیان نشته دې ګنی ددې قید لګولو څه ضرورت وو چه سوال کېښې وائی چه هغه واده شوې نه وی.څکه چه بیا خو

(۱) السنن الکبری للنسائی : ۷۲۳۸، وضعف ابآ اویس ولکن سنده حسن ابو اویس حسن الحدیث)-

(۲) صحیح مسلم کتاب الحدود باب حد الزنی: ۱۶۹۰)-

واده شوي او نه واده شوی کښې هیڅ فرق پاتې نشو، که دا آیت نازل شوی نه وی.لیکن دې دواړو صورتونو کښې دوی ته د یو علم شوې وو ددې وجې د دویم باره کښې سوال اوکړې شو او نبی کریم ﷺ ورته جواب ورکړو او معلوم شو.

لکه څنګه چه بخاری او مسلم کښې دی چه کله صحابه کرامو ﷺ د نبی کریم ﷺ نه په نبی کریم ﷺ باندې د درود لیږلو متعلق تپوس اوکړو نو. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه سلام خوهغه شان دې چه څنګه تاسوته معلوم دی.[1]

اوبوروایت کښې دی چه کله دالله ﷺ فرمان ﴿إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ نازل شو.اوالله ﷺ حکم اوفرمائیلو چه په نبی کریم ﷺ باندې درود اوسلام لیږئ نو صحابه کرامو ﷺ اوفرمائیل چه د سلام طریقه او د هغې الفاظ خومونږ ته معلوم دی. خو مونږ ته ددې کیفیت بیان کړنی[2]. نودغه شان دا سوال هم دې.

④ د آیت د مفهوم څلورم جواب د ابوثور دې چه د ابوداود د جواب نه زیات بهتر دې ، هغه فرمائی چه کله وینځې واده شی.نو دهغوئ د زنا حد نیم شی، د هغه حد نه کوم چه د واده شوو آزادو ښځو د زناکارنی حددې.نو ظاهره ده چه دآزادو ښځو حد دې صورت کښې رجم دې.او دا هم ظاهره ده چه رجم نیم نه شی کیدې.نو دې صورت کښې به رجم وی. او د واده نه مخکښې که دا زنا اوکړی نو دې ته به پنځوس کوړې ورکولې شی.څکه چه دې حالت کښې آزاده ښخه باندې سل کوړې دی.

د ابوثورغلطي:- پنه اصل کښې د آیت په مطلب پوهیدلو کښې ده نه غلطی شوې ده او په دې کښې د جمهورو خلاف دې.بلکه امام شافعی رحمه الله فرمائی چه د یو مسلمان په دې کښې هیڅ اختلاف نشته دې چه مملوك باندې د زنا سزا رجم نه دې .

ددې وجې آیت دلالت کوی چه په دوی باندې د محصنات نیم عذاب دې اود محصنات لفظ کښې چه کوم الف لام دې هغه دعهد دې.یعنی هغه محصنات چه د هغوئ بیان ددې آیت شروع کښې تیر شوی دی چه ﴿أَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ﴾.او مراد صرف آزادې ښځې دی.دلته د آزادو ښځو د نکاح دمسئلې بحث نشته ، بحث دادې چه مخکښې ارشاد دې چه په دې باندې د زناکارئی دسزا کوم حد وو ، دهغې نه نیمه سزا په دې وینځو باندې دې.نومعلومه شوه چه دا د هغه سزا ذکر دی چه نیمې دې شی اوهغه کوړې دی نو هغه به دسلو نه نیمې پنځوس پاتې شی.رجم یعنی سنګسارول کول داسې دی چه ددې تقسیم نشې کیدې .(یعنی نیمیدې نشی) والله اعلم.

مسند احمد کښې یوه واقعه ده چه دابوثور رحمه الله د مذهب پوره تردید کوی.په دې کښې دی چه صفیه وینځې یو غلام سره زنا اوکړه او هغه نه ئې یو بچې پیدا شو او ددې بچې دعوه زانی اوکړه. مقدمه حضرت عثمان ﷺ ته اورسیده. حضرت عثمان ﷺ حضرت علی ﷺ راوبللو.او ددې مسئلې حل کول ئې ورته حواله کړل: دالله ﷺ شیر حضرت علی اوفرمائیل چه په دې کښې به هغه فیصله وی چه کومه نبی کریم ﷺ کړې وه. بچې خو به دهغه وی چه د چا دا وینځه ده. او زانی به سنګساریږی. بیا ئې دې دواړوته پنځوس پنځوس کوړې ورکړې.[3]

---

[1] صحیح مسلم کتاب الصلاة باب الصلاة علی النبی صلی الله علیه : ۴۰۵-
[2] صحیح بخاری کتاب التفسیر باب ان الله وملائکته سورة احزاب : ۴۷۹۷، صحیح مسلم: ۴۰۶-
[3] احمد: ۱۰۴/۱، ح/۸۲۰،

داهم ونیلې شوی دی چه ددې مفهوم نه مراد تنبیه ده ، اعلی ته په ادنی باندې ، یعنی کله چه هغوئ واده شوی وی نو په هغوئ باندې د آزادو ښځو په نسبت نیم حد دې.نو پدې باندې خو رجم د سره نشه نه.نه دنکاح نه مخکښې اونه د نکاح نه روستو. دواړو حالتونوکښې صرف کوړې دی.
اوددې دلیل حدیث دې.صاحب الایضاح هم دا فرمائی او حضرت امام شافعی رحمه الله همدا ذکر کړی امام بیهقی رحمه الله خپل کتاب " السنن و الآثار" کښې همدا ئې ذکرکړې دې.لیکن داقول د آیت دلفظ نه ډیر لرې دې .اوهغه دا چه د نیم حد کیدو دلیل صرف آیت دې ، دې نه سوا هیڅ نشته دې.نو دې نه سوا به نیم څنګه کیدیشی ؟
اوداهم ونیلې شوی دی چه مطلب دادې چه کله واده شوې وی نو دې حالت کښې به صرف امام حد قائموی.ددې وینځې مالك دې ته حد نشی ورکولې.
د امام احمد رحمه الله مذهب کښې یو قول دا دې چه د واده نه مخکښې ددې خاوند ته دحد جاری کولو اختیار بلکه حکم دې.خو دواړو صورتونوکښې به حد نیم نیم وی.
خو دا هم لرې خبره ده څکه چه آیت کښې ددې استدلال نشته دې اوکه دا آیت نه وې نو مونږ ته به معلوم نه وې چه د وینځو باره کښې حد نیم دې. اودې صورت کښې به هغوئ هم عموم کښې داخلې وی او پوره حد یعنی سل کوړې او رجم هم په دوی جاری کول واجب وو.لکه څنګه چه عام روایتونو نه ثابت دی.حضرت علی رضي الله عنه نه مروی دی چه ائې خلقو ا خپلو ماتحتو باندې حد جاری کړئی ، واده شوې یا غیر واده شوې.اوهغه عام حدیث چه کوم مخکښې تیر شویدې چه په هغې کښې د خاوند والا او بې خاوند هیڅ تفصیل نشته دې.د حضرت ابوهریره رضي الله عنه روایت والاحدیث پاک نه جمهورو دادلیل نیولې دې .اوهغه دادې چه کله تاسو کښې څوك یو وینځې سره نکاح اوکړی. او بیا ددې زنا ښکاره شی.نو ده له پکار دی چه په دې باندې حد جاری کړی او دې ته دې ردبد نه وائی.(ملخصا). (۱)
خلاصه داچې دوینځې دزناکارئی باره کښې ډیر اقوال دی.یو دا چه تر کومې پورې ددې نکاح نه وی شوې. دې ته به پنځوس کوړې ورکولې شی.او دنکاح نه پس هم هم دا حد دې.

په زناکارې وادهٔ شوې وینځې او غلام باندې هم پنځوس کوړې حد دې

مسلک حنفی:- په زناکاره وینځه که هغه واده شوې وی اوکه پیغله وی دغه شان غلام که هغه واده کړې وی اوکه لونډ وی په دواړو صورتونو کښې پنځوس کوړې وهل دی چې واده شوې نه وی نو هغه حکم خو ښکاره دې چه د ناواده کړی آزاد سړی او ښځې حد چې زنا اوکړی سل کوړې دی نو دغلام او وینځې به پنځوس کوړې وی اوپاتې شو وادهٔ شوې غلام او وینځهٔ نو چونکه د آزاد سړی او ښځې حدزنا رجم دې او رجم داسې څیز دې چه دا نیم کیدې نشی چې نیم سړې دې مړ شی او نیم دې ژوندې وی څکه چه روح به دې نیم کیدې نشی نو د دې وجې د وادهٔ شوی غلام او وادهٔ شوې وینځې حد زنا به هم پنځوس کوړې وی دا د ا حنافو مسلک دې بلکه د څلورو واړه امامانو هم دا مسلک دې (معارف القران (۲/۳۷۳)-

په جلا وطنئ کښې مذاهب - او دا وینځه به جلا وطن کولې شی که نه ؟ په دې کښې درې اقوال دی.① یو داچه جلاوطنی به نې وی.② دویم دا چه نه به وی.③ دریم دا چه جلاوطنئ کښې به نې نیموالې هم وی یعنی دشپږو میاشتو دپاره به دا دکور نه ویستلې شی پوره کال نه.پوره کال آزادو ښځو دپاره. دا درې واړه قولونه د امام شافعی رحمه الله مذهب کښې دی

(۱) صحیح بخاری کتاب البیوع باب بیع العبد : ۲۱۵۲، صحیح مسلم:۱۷۰۳، ابوداود: ۴۴۷۰)-

دویم مذهب:- لیکن د امام ابوحنیفه رحمه الله په نیز جلاوطني د تعزیر په طور ده.هغه په حد کښې نه ده . دامام په رائې په موقوف ده. که غواړي جلاوطن دې کړي اوکه غواړي نه دې جلاوطن کوي.سړی او ښځې ټول په دې حکم کښې برابر دی.

دریم مذهب:- خود امام مالك رحمه الله مذهب کښې دی چه جلاوطني صرف د سړو دپاره ده ښځودپاره نشته دې.ځکه چه جلاوطني صرف ددې دحفاظت دپاره ده.او که ښځه جلاوطن کړې شي نودا به دحفاظت نه بهر شي .او د سړو یا ښځو باره کښې د جلاوطن کولو والا حدیث صرف حضرت عباده رضي الله عنه او حضرت ابوهریره رضي الله عنه نه مروی دې چه نبی کریم ﷺ دهغه غیر شادی شده زانی باره کښې فرمانیلی وو ، دحد ورکول او دیو کال د جلاوطنۍ حکم ئې فرمانیلې وو (بخاری) (١) ددې معنوی مراد همدا دې چه ددې حفاظت دې اوشی او ښځه که جلاوطن کړې شي نو دا به د حفاظت نه اوځی والله اعلم.

دویم قول:- دویم قول دادې چه وینځې ته به ددې په زنا کارئی باندې د واده نه پس پنځوس کوړې ورکولې شي .او د ادب خودلو دپاره به دا وهلې هم شي.لیکن ددې مقرر شمیرنشته.مخکښې تیر شوی دی چه د واده نه مخکښې به دا نشي وهلې.لکه چه د حضرت سعید بن مسیب رحمه الله قول دې.که ددې نه مراد دا وانخستې شي چه دا بالکل هډووهل پکارنه ده نو دا به تاویلی مذهب وی.ګنی قول ثانی کښې دا داخلولې شي.

دریم قول:- او یو قول دادې چه د واده نه مخکښې سل کوړې او واده نه پس پنځوس کوړې لکه چه د ابوداود قول دې.اودا د ټولو اقوالونه بهتر قول دې.او دا چه واده نه مخکښې پنځوس او واده نه پس رجم دې لکه چه د ابوثور قول دې. لیکن داکمزورې دې.والله سبحانه وتعالی اعلم بالصواب.

قوله تعالی: ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ

بیا فرمائی چه وینځو سره نکاح کول به په دې شرط سره جائز دی.چې څوك ورسره نکاح کوی هغوئ ته په زنا کښې د واقع کیدو خطره وی او د وادهٔ نه بغیر ژوند تیرول هغوی دپاره سخت وی. ددې په وجه به دوی ته تکلیف وی.نو بیشکه پاك دامنې وینځو سره نکاح کول جائز دی.اګر چه دې حالت کښې هم خپل نفس منع کول او دې سره نکاح نه کول ډیر بهتر دی. ددې وجې چه ددې نه کوم اولاد وی هغه به ددې د مالك وینځې وی.خوکه خاوندغریب وی نو ددې به دا اولاد ددې د مالك ملکیت د امام شافعي رحمه الله دقول قدیم مطابق نه وی.

قوله تعالی: وَأَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَّكُمْ

بیافرمائی که تاسو صبر اوکړئی نو دا ستاسو دپاره افضل دی.او الله غفور او رحیم دې.جمهور علماء کرامو ددې آیت نه استدلال کړې دې چه وینځې سره نکاح کول جائز دی. لیکن دا ضروری ده چه دا په هغه وخت کښې دی چه کله آزادې ښځې سره د نکاح کولو طاقت نې نه وی او نه په ده کښې د صبرکولو طاقت وی.بلکه زنا کښې د واقع کیدو ویره وی.ځکه چه په دې کښې یو خرابی داده چه اولاد غلامئ کښې راځی.دویم داچه یو شان سپکوالې وی .چه آزاده ښځو نه نظر واوړی.او وینځو طرفته مائل شي.

خوامام ابوحنیفه رحمه الله او ددوی ملګری دجمهورو خلاف دی،هغوئ وائی چه دا دواړه خبرې شرط نه دی بلکه چه د چا په نکاح کښې څوك آزاده ښځه نه وي هغه لره وینځې سره نکاح کول جائز دی که هغه وینځه مومنه وی اوکه اهل کتابو نه وی.که د ده د آزادو ښځو سره د نکاح کولو طاقت هم وی او اګر چه ده ته بدکارئی کښې داخته کیدو ویره نه وی.

---

١) صحیح بخاری کتاب الحدود باب الاعتراف بالزنی : ٦٨٦٧، صحیح مسلم: ١٧٩٠)-

ددوی لونې دلیل دا آیت دې چه ﴿وَالْمُحْصَنٰتُ مِنَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلِكُمْ﴾ يعنى آزادې ښځې دهغوئ نه چه تاسو نه مخکښې ورته کتاب الله ورکړې شوې وو.نو هغوئ وائی چه دا آیت عام دې.آزاده غیر آزاده په دې کښې ټولې شاملې دی. او محصنات نه مراد پاکې اوپاك دامنې او عصمت والا ښځې مراد دی. لیکن ددې ظاهری دلالت هم پدې مسئله کښې دې چه کوم د جمهورو مذهب دې ، والله اعلم.

د ازادې ښځې سره د نکاح کولو قدرت باوجود د وینځې سره نکاح جائز ده

مسلك حنفی:- د پورتنی بحث نه معلومه شوه چه د امام شافعی او نورو امامانو مذهب دا دې چې د سړی د آزادې ښځې سره د نکاح کولو قدرت وی نو ده دپاره د وینځې سره نکاح کول جائز نه دی او بیا حافظ ابن کثیر رحمه الله امام اعظم رحمه الله ته د آزادې ښځې سره د نکاح د قدرت باوجود وینځې سره دنکاح کولو د جواز کوم قول نقل کوی نو دا نسبت نې صحیح دې البته دومره ضرور ده چه د امام ابوحنیفه رحمه الله په نیز هم غوره دا ده چه د ازادې ښځې سره نکاح اوکړې خوکه د آزادې په ځائې د وینځې سره اوکړه نو دا نکاح جائز ده خو د سره د کراهته (معارف القرآن تفسیر مفتی محمد شفیع عثمانی رحمه الله ۲/۳۷۱).

يُرِيْدُ	اللهُ				
غواړی	الله				
الله دا غواړی					
لِيُبَيِّنَ لَكُمْ	وَيَهْدِيَكُمْ	سُنَنَ	الَّذِيْنَ	مِنْ قَبْلِكُمْ	
چې اوبنائی تاسوته طریقې	اوروان کړی تاسو	په طریقو	دهغه نیکانو خلقو	چې مخکښې ستاسونه وو	
چې تاسوته خپل حکمونه بیان کړی او په هغه لار مو روان کړی چې ستاسونه مخکښې خلق نې پرې روان کړی وو					
وَيَتُوْبَ	عَلَيْكُمْ	وَاللهُ	عَلِيْمٌ	حَكِيْمٌ	وَاللهُ يُرِيْدُ أَنْ
اوقبولوالې د توبې اوکړی	په تاسو	اوالله	ښه پوهه	اوحکمت خاوند دې	او الله اراده لری | چې
اوتاسوته خپل رحمت متوجه کړی او الله ﷻ په هرڅه پوهه اوصاحب د حکمت دې او الله پاك غواړی					
يَتُوْبَ	عَلَيْكُمْ	وَيُرِيْدُ	الَّذِيْنَ	يَتَّبِعُوْنَ	الشَّهَوٰتِ
رجوع اوکړی په رحمت سره	په تاسو باندې	اواراده لری	هغه کسان	چې تابعداری کوی	دخواهشانو
چې تاسوته خپل رحمتونه راوګرزوی | اوخوك چې په خپلوخواهشاتوپسې ګرځی					
أَنْ تَمِيْلُوْا	مَيْلًا	عَظِيْمًا	يُرِيْدُ اللهُ	أَنْ يُّخَفِّفَ	عَنْكُمْ
چې مائله شئ تاسو	په مائله کیدلو	لويو سره	غواړی الله	چې سپکوالی اوکړی	په تاسو
هغوئ داغواړی چې تاسودسمې لارې نه ډیرلرې کړی او الله ﷻ داغواړی چې په تاسوباندې سپکوالی اوکړی					
وَخُلِقَ	الْإِنْسَانُ	ضَعِيْفًا			
او پیدا کړې شوې دې	انسان	کمزورې			
(ځکه چې) انسان کمزورې پیدا کړې شوې دې					

قوله تعالى: يُرِيْدُ اللهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِكُمْ

د الله ﷻ احکامو کښې سختي نشته:- فرمان دې چه ائې مومنانو ! الله ﷻ اراده کړې ده چه حلال او حرام تاسو ته بیان شوی دی (لکه چه دې صورت کښې او نورو صورتونو کښې هغه پاك ذات بیان کړې دی) هغه الله ﷻ غواړي چه د مخکښې خلقو قابل تعریف لارې ستاسو په پوهه کښې راولي چه تاسو په هغه شریعت باندې عمل اوکړئ چه کوم دهغه محبوب او دهغه درضا مندئ دې.

قوله تعالی:: وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ۝

هغه پاك ذات غواړي چه ستاسو توبه قبوله کړي.چه دکومې ګناه نه او کومې حرام کارنې نه تاسو توبه اوکړئ نوهغه توبه زر قبلوی.هغه ذات عالم اوصاحب د حکمت دې.خپل شریعت ، په خپله اندازه ، او خپل حکم کښې هغه صحیح علم او کامل حکمت والا دې.

قوله تعالی:: وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ أَن تَمِيلُوا مَيْلًا عَظِيمًا۝

د نفساني خواهشاتو پیروکار یعني د شیطانانو غلامان یهود او نصارا تاسو د حق نه لرې کول غواړي.الله ﷻ خپلو احکامو او حکم کښې منع کولو او شریعت کښې اندازې مقرر کړې دی اوپه دې کښې ئې ستاسودپاره آسانئ پیدا کړې ده.او هم په دې وجه ئې څو شروطو سره ستاسودپاره وینځو سره نکاح کول حلال کړې دی.

قوله تعالی:: وَخُلِقَ الْإِنسَانُ ضَعِيفًا۝

انسان چونکه پیدائشی کمزورې دې ددې وجې الله ﷻ خپلو احکامو کښې سختي نه ده اېښودې.دې في نفسه هم کمزورې او دده ارادې او حوصلې هم کمزورې دی، د ښځو باره کښې هم کمزورې دې. دلته چه راشي نو بې وقوف ترې جوړ شي.

په شب معراج په مونځونو کښې کمې کیدل:-کله چه نبي کریم ﷺ شب معراج کښې سدرة المنتهی نه واپس شو او کلیم الله حضرت موسی ﷺ سره ئې ملاقات اوشو نو حضرت موسی ﷺ ترې تپوس اوکړو چه تاسوباندې څه فرض کړې شو ؟ نبي کریم ﷺ اوفرمائیل چه ټوله ورځې کښې پنځوس مونځونه.نوکلیم الله حضرت موسی ﷺ اوفرمائیل چه واپس لاړشئ اوالله ﷻ ته سوال اوکړئ چه دا کم کړي.ستاسو امت کښې ددې طاقت نشته دې.ستاسو نه مخکښې خلقوباندې هم تجربه شوې ده. او هغوئ ددې نه په کمو ویریدلي وو. اوستاسو امت خو غوږونو اوسترګو اوزړه په اعتبارسره نور هم کمزورې دې.نو نبي کریم ﷺ واپس لاړو او لس ئې معاف کړل.بیا هم داخبره اوشوه نو بیا نبي کریم ﷺ لاړو او بیا ئې لس کم کړو تر دې چه آخری خل پنځه پاتې شو(۱).

					يَا أَيُّهَا الَّذِينَ	آمَنُوا
					هغه کسانو	چې ایمان مو راوړې دې
					ائې دایمان خاوندانو	
لَا تَأْكُلُوا	أَمْوَالَكُم	بَيْنَكُم	بِالْبَاطِلِ		إِلَّا أَن	تَكُونَ
مه خورئ تاسو	مالونه	دیوبل	په خپل منځ کښې	په ناجائزه طریقه	ما سوا ددې نه	چې وی
خپل مینځ کښې دیوبل مالونه په ناجائزه طریقه مه خورئ! .... خوکه						
تِجَارَةً	عَن تَرَاضٍ	مِّنكُمْ	وَلَا تَقْتُلُوا	أَنفُسَكُمْ		إِنَّ اللَّهَ
سوداګرې	په رضامندئ سره	ستاسود طرفه	اومه قتلوئ	خانونه خپل		بیشکه الله
سوداګرې ستاسو په خپل مینځ کښې په رضا اوشي(نوخیردې)اوخپل خانونه هلاکت کښې مه اچوئ بیشکه الله						

(۱) صحیح بخاری کتاب الصلاة باب کیف فرضیت الصلاة فی الإسراء :۳۴۹، صحیح مسلم: ۱۶۳)-

كَانَ بِكُمْ	رَحِيمًا ۝	وَمَنْ يَفْعَلْ	ذٰلِكَ	عُدْوَانًا	وَّظُلْمًا	
دي په تاسو باندې	مهربانه	اوڅوك چې كوي	دغه كارونه	په زياتئ سره	اوپه ظلم سره	
په تاسوډېرمهربان دې .... اوڅوک چې په ظلم زياتي داسې كارونه كوي						
فَسَوْفَ	نُصْلِيهِ	نَارًا	وَكَانَ ذٰلِكَ	عَلَى اللّٰهِ	يَسِيرًا ۝	إِنْ
نو زر به	دا خل كړو مونږه هغه	اور ته	اودي دا كار	په الله باندې	آسان	كه
نومونږ به ئې د جهنم اور ته ورداخل كړو اودا كار الله ﷻ ته ډېر آسان دې ....كه						
تَجْتَنِبُوا	كَبَائِرَ	مَا	تُنْهَوْنَ	عَنْهُ	نُكَفِّرْ	عَنْكُمْ
تاسو خان اوساتلو	دلويو گناهونو	هغونه	چې تاسو منع كړې شوي ئې	دهغې نه	نومونږ به ختم كړو	ستاسو نه
تاسو (هغې) لويو گناهونونه پرهيزاوكړئ دكومونه چې منع كړې شوي يئ ....نومونږ به ستاسو						
سَيِّئَاتِكُمْ	وَنُدْخِلْكُمْ	مُدْخَلًا	كَرِيمًا ۝			
گناهونه ستاسو	اومونږ به داخل كړو تاسو	ځائې دداخليدو	عزتمندته			
واړه گناهونه معاف كړو اودعزت ځائې ته به مو داخل كړو						

قوله تعالى: يَآيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوٓا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ

د شرع نه خلاف تجارت او بيع خيار:- الله ﷻ خپل ايماندارو بندگانوته فرمائي چې تاسو ديوبل مال په باطلوطريقوسره مه خورئ. اگر چه دهغه گټې نه وي چې هغه شرعي طور حرامه ده. لكه سودخوري، جواري او داسې هررنگ حيله سازي اگر چه دې ته شريعت جوازصورت وركړې وي. الله ﷻ ته ښه معلوم دي چه اصل حقيقت څه دې.

دحرام خورئ يو صورت:- حضرت ابن عباس ؓ نه سوال اوشو چه يو سړې كپړا اخلي او وائي كه خما خوښه شوه نو دا به واخلم گني كپړا او يو درهم به واپس كوم. دوى ددې آيت مبارك تلاوت اوفرمائيلو يعني دا ني باطل مال كښې شامل كړل.

حضرت عبدالله ؓ فرمائي چه دا آيت محكم دې يعني منسوخ نه دې اونه تر قيامته پورې منسوخ كيدېشي. ددوى نه مروى دي چه كله دا آيت نازل شو نو مسلمانانو د يوبل خوارك پرينبودلو نو دې باندې دا آيت نازل شو چه ﴿لَيْسَ عَلَى الْاَعْمٰى﴾ يعني په ړوند باندې څه گناه نشته

د تجارة اعرابي وضاحت:- او ﴿تِجَارَةً﴾ ﴿تِجَارَةٌ﴾ هم لوستلې شوي دې. دا استثناء منقطع ده. اگر چه داسې فرمائيلې كيږي دكوم مال حرمت راغلې وي مال دهغې نه وي. خوشرعي طريقې سره تجارت نه فائده اوچتول جائز دي چه د خريدار او خرڅولو والا رضامندئ سره وي. لكه بل ځائې كښې فرمائي چه هيڅ يو بې گناه سړې مه وهئ او كه په حق سره وي نو جائز دي. لكه څنگه چه بل آيت كښې دي چه هلته به دوى ته مرگ نه راځي صرف هغه مرگ چې دوئ ته په ړومبي ځل راغلې وو. (يعني دوئ ته به بيا مرگ نه راځي)

قوله تعالى: اِلَّآ اَنْ تَكُوْنَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِّنْكُمْ

په لين دين كښې د قبلولو حكم:- حضرت امام شافعي رحمه الله ددې آيت مبارك نه استدلال كوى او فرمائي چه اخستل خرڅول بغير د قبوليت نه صحيح نه دى. ځكه چه درضامندئ پوره سند نشته دې. صرف لين دين كول هم كله كله رضامندئ باندې پوره دليل نه وي. او جمهور ددې برخلاف دى. او د درې

وارو امامانو هم دا قول دې چه څنګه زباني خبرې اترې درضامندئ دليل دې.هم دغه شان لين دين هم درضامندئ دليل دې.
بعضې حضرات فرمائي چه کم قيمت معمولي څيزونوکښې خو صرف اخستل او ورکول کافي دی اودغه شان د اخستلو خرڅولو چه کومه طريقه وی.په صحيح مذهب کښې احتياطي طور سره خبرواتروکښې که قبلوليت اوکړی نو دا بله خبره ده.

بيع د ژباني خبرو نه بغير په تعاطي يعني مبيعې ورکولو او پيسو اخستلو سره جائز ده

مسلک حنفي:- حافظ ابن کثير رحمه الله چې درې واړه امامانو ته کوم نسبت کړې دې چې څنګه زباني خبرې اترې درضامندئ دليل دې.هم دغه شان لين دين هم د رضا مندئ دليل دې.په دې درې واړه امامانو کښې امام ابوحنيفه رحمه الله هم شامل دې او دا نسبت دوی ته صحيح دې احقر شاه فيصل په تسهيل الهدايه شرح هدايه کښې ليکي ﴿بيع تعاطئ دې ته وائی.چه د ايجاب او قبول نه بغير د مبيع او د ثمن لين دين (اخستل خرڅول) کول،يعني که بائع مشتري ته مبيع ورکړی.او مشتری ده ته ثمن ورکړی.او د دواړو د طرفه کلام قطعا نه وی. نودا بيع به منعقد کيږی.ځکه چه په دې صورت کښې ايجاب او قبول اګرچه نه دې موجود شوې.خود بيع معنی موجود شوې ده. په دې وجه به دا بيع هم صحيح وی.(تسهيل الهدايه (۳۱۱۵)_

د قبولو د حکم عموميت:- حضرت مجاهد رحمه الله فرمائي چه اخستل خرڅول وی اوکه بښنه وی ټولو ته دا حکم شامل دې.د ابن جريريو مرفوع حديث مبارك کښې دی چه تجارت رضامندی ده.او د اخستلو خرڅولونه پس اختيار دې.هيڅ يومسلمان دپاره داجائزنه دی چه بل مسلمان ته دهوکه ورکړی.داحديث مرسل دې.

د مجلس خيارحکم:- پوره رضامندئ کښې دمجلس د خاتمې پورې اختياردې.بخاری او مسلم کښې دی چه نبی کريم صلی الله عليه وسلم چه اخستونکی او خرڅونکی دواړو ته اختيار دې. ترکومې چه جدا شوی نه وی.([1]) بخاری شريف کښې دی چه کله دوه کسان اخستل خرڅول اوکړی نو هر يو ته اختيار دې چه ترکومې جدا شوی نه وی.([2])ددې حديث مطابق حضرت امام مالك رحمه الله ، حضرت امام شافعي رحمه الله او ددوی دملګرو فتوی ده او د جمهورو سلفو هم فتوی ده. اوهم پوره رضامندی په دې کښې داخله ده. داخستلو خرڅولو نه درې ورځې پس اختيار ورکول هم. اګر چه دا اختيار ټول کال پورې وی ،لکه دکلی خلقو کښې چې وی وغيره.

په معمولي څيزونوکښې صرف اخستل ورکول کافي دی:- دحضرت امام مالك رحمه الله مشهور مذهب هم دا دې چه ددوی په نيز صرف لين دين کولو سره بيع صحيح کيږی.د حضرت امام شافعي رحمه الله مذهب کښې هم يو دا قول دې او په دوی کښې بعضې وائی چه دمعمولي قيمت څيزونو کښې نشته دې کوم چه خلقوداخستلو خرڅولو دپاره اينبودی وی، صرف لين دين کافي دې. دبعضو اصحابو اختيار هم دا دې لکه څنګه چه متفق عليه دی.

په خبرو اترو کښې ايجاب او قبول سره بيع پوره کيږی د مجلس ختميدو ضرورت نشته

مسلک حنفي:- د احنافو په نيز خرڅونکی او اخستونکی ته د عقد ختمولو اختيار تر هغه وخته پورې وی ترڅوچې دوی په خبرو اترو کښې عقد فيصله کړې نه وی اوچې کله عقد فيصله کړی او خرڅول اخستل

---

[1] صحيح بخاری کتاب البيوع باب کم يجوز الخيار: ۲۱۰۸، صحيح مسلم: ۱۵۳۲، ابوداود:۳۴۵۵، نسائی : ۴۴۷۴)–
[2] صحيح بخاری کتاب البيوع باب اذا خير احدهما صاحبه بعدالبيع : ۲۱۱۲، نسائی:۴۴۷۳)–

پوره شي نو د دې نه پس په دوی کښې یو کس ته هم د عقد د فسخ کولو اختیار نشته اګرچې د عقد مجلس لا باقي وي ختم شوې نه وي (تفسیر مظهری ۲۹۹/۱۲)-

قوله تعالی: وَلَا تَقْتُلُوٓا۟ أَنفُسَكُمْ

حرام مال خوړل هلاکت دې:- بیا فرمائی چه تاسو هغه مال مه خورئی چه کوم الله ﷻ حرام کړې دې اودهغه نافرمانی مه کوئی ، اود یو بل مال مه خورئی ،او د یو بل مال بې ځایه مه خرڅوئی ، او ولې تاسو داسې کولو سره ځان هلاکوئی. الله ﷻ غفور ورحیم دې او هر حکم او هر ممانعت رحمت دې.

دهلاکت یو مصداق:- مسند احمد کښې دی چه حضرت عمرو بن عاص ﷺ د ذات السلاسل کال باندې نبی کریم ﷺ لیږلې وو. دوی فرمائی چه ماته یو شپه احتلام اوشو ، یخنی ډیره وه ،تردې چه ما سره ویره شوه چه هسې نه دیخنئ نه مړ شم ، نو ما تیمم اوکړو او خپل جماعت ته مې د سحر مونځ ورکړو. هرکله چه هلته نه واپس شو نو مونږ خلق د نبی کریم ﷺ خدمت کښې حاضر شو نو ما ورته دا ټول واقعه بیان کړه.نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه آیا تا خپلو ملګرو ته د جنابت په حالت کښې مونځ ورکړو. ما اووئیل چه یارسول الله ﷺ یخنی ډیره زیاته وه او ماته دخپل ځان خطره وه نوماته یاد شو چه الله ﷻ فرمائی چه خپل ځان دخپله لاسه مه هلاکوئی.الله ﷻ رحیم دې ، ما تیمم اوکړو او مونځ مې ورکړو.نو نبی کریم ﷺ په خندا شو او ماته ئې هیڅ اونه وئیل.[1]یو روایت کښې دی چه نورو خلقو نبی کریم ﷺ ته بیان اوکړو او بیا د نبی کریم ﷺ په تپوس کولو سره حضرت عمرو بن عاص ﷺ ورته دا عذر اوکړو.

قوله تعالی: وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ عُدْوَٰنًا وَظُلْمًا فَسَوْفَ نُصْلِيهِ نَارًا

دخودکشئ کولو عذاب:- بخاری او مسلم کښې دی چه کوم سړې اوسپنې سره خودکشي اوکړی نو تر قیامته پورې به هغه په اوسپنه ځان وهي اوخودکشي به کوی.او چه څوک په قصد د مرګ کولو نیت اوکړی او دې نیت سره زهر اوخوری نو هغه به همیشه جهنم کښې زهر خوری.[2]او یو روایت کښې دی چه کوم سړې خپل ځان په خپله یو څیز سره قتل کړی هغه به تر قیامته پورې هم دې څیز سره دځان وژلو په عذاب کښې وی.[3]

خودکشی دجهنم تلو سبب:- نبی کریم ﷺ فرمائی چه ستاسو نه مخکښې یو سړې زخمی شو ، هغه خپل لاس په چاړه ځان نه جدا کړو ، او د ده وینه نه اودریده ، او هم دې حالت کښې مړ شو.نو الله ﷻ اوفرمائیل چه خما بنده دخپله لاسه خپل ځان فنا کولو کښې تیزی اوکړه. ما ده باندې جنت حرام کړو.[4]

هم ددې وجې الله ﷻ فرمائی چه کوم کس دا په ظلم او زیاتئ سره اوکړی یعنی ده ته معلومه وی چه دا حرام دی او بیا هم دې دا اوکړی په دې حرام کولو دې زړه ور وی نو دې جهنمی دې.نو هر عاقل لره پکار دی چه ددې سختې ویرې نه اوویریږی.د زړه په غوږونو سره دالله ﷻ فرمان واوری نو ددې نه اجتناب کول پکار دی.

---

[1]) صحیح بخاری کتاب التیمم باب اذا خاف الجنب علی نفسه: ...تعلیقا قبل حدیث : ۳۴۵، او حافظ ابن حجر ددې سند له صحیح وائی الفتح: ۴۵۴/۱، ابوداود: کتاب الطهارة باب اذا خاف الجنب البرد: ۳۳۴)-

[2]) صحیح کتاب الطب باب شرب السم:۵۷۷۸، صحیح مسلم: ۱۰۹، ابوداود: ۳۸۷۲، ترمذی: ۲۰۴۳، وابن ماجة: ۳۴۶۰،نسائی : ۱۹۶۷)-

[3]) صحیح بخاری کتاب الایمان والنذور باب من حلف بملة سوی الاسلام : ۶۶۵۲، صحیح مسلم: ۱۱۰، ابوداود: ۳۲۵۸، ترمذی: ۱۵۴۳، نسائی: ۳۸۴۴)-

[4]) صحیح بخاری کتاب الجنائز باب ماجاء فی قاتل النفس: ۱۳۶۴، صحیح مسلم: ۱۱۳)-

د گناه کبيره بيان:- بيا فرمائی که تاسو د لويو لويو گناهونه نه بچ شونی نو مونږ به ستاسو واړه واړه گناهونه معاف کړو. او تاسو به جنت ته داخل کړو. حضرت انس ﷺ نه مرفوعًا مروی دی چه مونږ ته درب کريم دطرفنه کوم مثال راغلي دي مونږ دهغي په شان مثال نه دي ليدلي. بيابه مونږ ددي دپاره دخپل اهل اومال نه جدا نشو ځکه چه هغه د کبيره گناهونونه سوا زمونږ واړه گناهونه معاف کوی. بيا ني ددي آيت تلاوت اوفرمائيلو. (۱)

دجمعي په مانځه گناهونه معاف کيدل:- ددي آيت متعلق ډير احاديث دی. څه لږ ډير مونږ دلته بيانوو. مسنداحمد کښي حضرت سلمان فارسی ﷺ نه مروی دی چه نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه تاسوته معلوم دی چه د جمعي ورځ څه ده ؟ ما جواب ورکړو چه دا هغه ورځ ده چه په دي کښي الله ﷻ خمونږ پلار حضرت آدم ﷺ پيدا کړي وو. نبی کريم صلی الله عليه وسلم اوفرمائيل چه واوره چه څه ماته معلوم دی هغه واوره. چه کوم سړي په دي ورځ په ښه شان پاکي حاصل کړی. اود جمعي مونځ دپاره راشی او مونځ ختميدو پوري چپ ناست وی نو دده دا عمل د راتلونکي جمعي پوري دده دگناهونو کفاره جوړيږی تر څو چه دي د قتل نه بچ وی (۲)

په مونځ روژه او زکاة د گناهونومعاف کيدل:- ابن جرير کښي دی چه يو خل نبی کريم ﷺ خطبه اوفرمائيله او وي فرمائيل چه په هغه رب قسم چه دهغه په لاس کښي خما روح دي. او دري خله ني دا اوفرمائيل او نبی کريم ﷺ سر مبارك ښکته کړو او مونږ هم سرونه ښکته کړل او خلق په ژړا شو او زړونه ني په ژړا باندي تش کړل چه داالله ﷻ رسول په څه خيز قسم کړي دي او بيا ولي خاموش شو. لږ وخت پس ما سر اوچت کړو اود نبی کريم ﷺ مخ مبارك باندي خوشحالي وه اودي سره مونږ هم دومره خوشحاله شو که چري مونږ ته سور رنگي اوښان ملاؤ شوی وي نو دومره به نه وي خوشحاله شوي. اوس نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه کوم بنده پنځه وخت مونځ کوی او درمضان روژي نيسی اوزکوة ورکوی او اووه کبيره گناهونونه بچ اوسی نو دده دپاره د جنت ټولي دروازي بيرته کولي شی او ده ته به اوويلي شی چه سلامتی سره دي ته داخل شه. (۳)

اووه لوئی گناهونه :- چه دکومو اووه گناهونوبه دي حديث کښي ذکر دي دهغي تفصيل بخاری اومسلم شريف کښي داشان راغلي دي چه نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه ددي اووه گناهونو نه بچ اوسئ ځکه چه دا هلاکونکي دی. تپوس اوشو چه يارسول الله ﷺ هغه کوم کوم دی ؟ نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه ① الله ﷻ سره شرك كول ② اوهغه (نفس) قتل کول چه د کوم قتل الله ﷻ حرام کړي دي. خو که په څه شرعی وجه دده وينه حلاله شوي وی نو دا بله خبره ده. ③ او جادو کول ④ او سود خوړل ⑤ او ديتيم مال خوړل ⑥ او کله کفارو سره جنگ وی نو دميدان جنگ نه تښتيدل. ⑦ او په پاکو ښځو تهمت لگول. (۴) يو روايت کښي دجادو بدله کښي هجرت کول او واپس خپل و طن ته راتلل. (۵)

ديوغلط خيال ترديد:- دا ياد ساتئ دي اووه گناهونوته د کبيره وئيلو دا مطلب نه دي چي کبيره گناهونه صرف هم دادی لکه څنگه چه دبعضو خلقو خيال دي او دهغوئ په نيز مفهوم مخالف معتبر دي. دراصل دا ډيرکمزوري خيال دي او غلط اصول دی. اوخاص کر په هغه وخت کښي چه کله ددي خلاف

(۱) حافظ ابن حجر مختصر زوائد البزار: ۷۸/۲،
(۲) احمد: ۱٤۰٤)-.
(۳) نسائی کتاب الزکاة باب وجوب الزکاة: ۸/۵ ح/۲٤٤۰، وسنده حسن لذاته)-
(۴) صحيح بخاری کتاب الحدود باب ل المحصنات : ٦۸۵۷، صحيح مسلم: ۸۹، ابوداود: ۲۸۸٤، نسائی: ۳۷۰۱)-
(۵) ابن ابی حاتم والبزار کشف الاستار:

دلیل موجود وی. اودلته خوښکاره لفظونو کښې د کبیره ګناهونو ذکر هم موجود دې.دالاندې احادیث اوګورئ.

نبي کریم سره په جنت کښې د ملګرتیا اعمال:- مستدرك حاکم کښې دی چه حجة الوداع کښې نبي کریم ﷺ اوفرمائیل چه انې خلقو ! دالله ﷻ ولی صرف مونځګزار دی چه کوم پنځه وخته مونځ کوی په پابندئی سره چه څوك د رمضان روژې نیسی اودا فرض منی او د ثواب په نیت ئې ساتی ، هم داشان زکوة ورکوی په خوشحالئ ، او دټولو کبیره ګناهونو نه بچ اوسی د کومو نه چه الله ﷻ منع کړی ده.یو سړی تپوس اوکړو چه یارسول الله ﷺ ! هغه کبیره ګناهونه کوم کوم دی ؟ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ① شرك کول ② قتل کول ③ میدان جنګ نه تیښته کول ④ د یتیم مال خوړل ⑤ سود خوړل ⑥ پاك دامنو ښځو باندې تهمت لګول ⑦ د مور پلار نافرمانی کول.⑨دبیت الحرام حرمت ماتول چه په مرګ او ژوند کښې ستاسو قبله ده.واورئ ! چه کوم سړې تر مرګه پورې ددې ګناهونو نه بچ پاتې شی او مونځ کوی او زکوة ورکوی ، هغه به دالله ﷻ نبی ﷺ سره جنت کښې په سرو محلونو کښې وی.(١)

دکبیره ګناهونو نه ځان ساتل دجنت داخلیدو سبب:- حضرت طیلسه بن میاس ﷺ فرمائی چه مانه یو ګناه اوشوه چه ځما په نیز کبیره وه. ما حضرت عبدالله ابن عمر ﷺ ته ددې ذکر اوکړو نو دوی اوفرمائیل چه هغه کبیره ګناهونه نهه دی.① الله ﷻ سره شرك کول ② یو سړې بغیر د څه وجې قتل کول ③ د میدان جنګ نه تښتیدل ④ په پاکو ښځو باندې تهمت لګول ⑤ سود خوړل ⑥ دیتیم مال په ظلم خوړل ⑦ جمات حرام کښې الحاد خورول ⑧ جادو جائز ګنړل ⑨ او د مورپلار نافرمانی کول.حضرت طیلسه بن میاس رحمه الله فرمائی چه ددې بیان نه پس حضرت ابن عمر اوکتل چه ځما ویره هیڅ کمه نه شوه نو وې فرمائیل چه آیا ته دا غواړې چه د جهنم د اور نه بچ شې او جنت ته داخل شې ؟ نو ما اوفرمائیل چه آو.نو وې فرمائیل چه ستامور پلار ژوندی دی ؟ ما اوونیل چه صرف پلار مې ژوندې دې.وې فرمائیل چه ته هغه سره نرمې خبرې کوه او هغه ته خوراك ورکوه او ددې کبیره ګناهونو نه بچ اوسه ، ته به یقینی طور جنت ته داخل شې.(٢)

دلویو ګناهونو یو بل روایت:- اویو روایت کښې دی چه حضرت طیلسه رحمه الله سره حضرت ابن عمر ﷺ میدان عرفات کښې د ونې دلاندې ملاقات شوې وو. په هغه وخت کښې حضرت عبدالله ابن عمر ﷺ په خپل سر او مخ باندې اوبه اچولې. په دې کښې دا هم دی چه کله حضرت عبدالله ﷺ دتهمت لګولو ذکر اوکړو نو ما اوونیل چه دا هم په د قتل پشان لویه ګناه ده څه ؟ هغوئ اوفرمائیل چه آو.او په دې کښې د جادو دګناه هم ذکر دې.او یو روایت کښې دی چه ځما اودهغه ملاقات د ماښام په وخت کښې شوې وو او ما دهغوئ نه د کبائرو ګناهونو باره کښې تپوس کړې وو نو وې فرمائیل چه ما رسول الله ﷺ نه آوریدلی دی چه کبائر اووه دی ، ما تپوس اوکړو چه کوم کوم دی.نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل ①چه شرك ②او تهمت.ما اوونیل چه دا هم په د قتل پشان دی.وې فرمائیل چه آو. ③او یو مومن بغیر دڅه سبب نه وژل ④اودجنګ نه تښتیدل ⑤او جادو کول ⑥اوسود خوړل ⑦اودیتیم مال خوړل ⑧او د مور پلار نافرمانی کول او ⑨بیت الله شریف کښې الحاد کول چه په ژوند او مرګ ستاسو قبله ده.(٣)

د کبیره ګناهونو یو بل فهرس:- مسند احمد کښې دی چه نبی کریم ﷺ فرمائی چه ①د الله ﷻ یو بنده الله ﷻ سره شریك نه وی جوړ کړی،مونځ قائموی② درمضان روژې اونیسی③ او دکبیره ګناهونو نه

(١) حاکم: ٥٩/١، ابوداود کتاب الوصایا باب ماجاء فی التشدید فی اکل مال الیتیم : ٢٨٧٥، نسائی: ٤٠١٧،
(٢) ابن جریر والبخاری فی الادب المفرد: ٩، وسنده صحیح-
(٣) الطبری: ٩١٨٩، موقوفا

بچ شي نو هغه جنتي دي.یو سړي تپوس اوکړو چه یارسول ﷺ کبائر څه دي؟ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل ①چه الله ﷻ سره شرك كول ②مسلمان لره قتل کول ③دجنګ په ورځ تیښته کول.[1]

دکبیره ګناهونو یوبل روایت:- ابن مردویه کښې دي چه نبی کریم ﷺ د یمن خلقو ته یو کتاب لیکلې اولیږلو چه په هغې کښې فرائض سنن وو ،دیت یعنی دجرمانو احکام وو ، اودا کتاب ئې دحضرت عمروبن حزم په لاس یمن ته لیږلې وو. په دې کتاب کښې دا هم وو چه دقیامت په ورځ به په ټول کبیره ګناهونو کښې دټولونه لویه ګناه دا وی ①چه انسان الله ﷻ سره څوك شريك جوړ کړی ②او یو ایماندار سړې قتل کړی بغیر حق نه ③اودالله ﷻ لارکښې جهاد کښې جنګ کوی او بیا بیغیرتوب اوښائی او خان بچ کولو دپاره اوتښتی ④، اودمور پلارنافرمانی کوی ⑤او په ښځو باندې الزام لګوی⑥ ، او جادو کوی ⑦ اوسود خوری⑧، او دیتیم مال بربادوی.[2]

په کبیره ګناهونوکښې یوه بله اضافه:- یو روایت کښې دي چه کبیره ګناهونوکښې دروغ خبره یا د دروغو شهادت هم دې.[3]او یو حدیث مبارك کښې دي چه دکبیره ګناهونو دبیانولوپه وخت کښې نبی کریم ﷺ تکیه وهلې ناست وو. لیکن کله چه ئې دابیان اوفرمائیلو چه د دروغو ګواهی او د دروغو خبره نوپه هغه وخت کښې دوی د تکیه نه پاسیدل او ډیر زور سره ئې دا خبره بیان بیان کړه او باربار ئې دا بیانوله.تردې چه مونږ اوونیل چه کاش اوس حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم ددې تکرار نه کوی.

کبیره ګناهونوکښې یوبله اضافه:- بخاری او مسلم کښې دي چه حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ نبی کریم ﷺ نه تپوس اوکړو چه یارسول الله ﷺ ! کومه ګناه د ټولو نه لویه ده ؟ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل ①چه ته څوك الله ﷻ سره شريك جوړ کړې ددې باوجود چه ته صرف هغه پاك ذات پیدا کړې ئې. ما تپوس اوکړو چه دې نه پس②نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ته خپل بچی ددې ویرې نه قتل کړې چه هغوئ به تاسره خوراك كوى ③ما تپوس اوكړو كومه ګناه ډيره لويه ده ؟④نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ته خپلې ګوانډئی سره بدکاری اوکړې،بیا نبی کریم ﷺ دا آیت مبارك تلاوت کړو چه ﴿وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ تا إِلَّا مَن تَابَ﴾.[4]

په لویوګناهونوکښې د شرابو د څکلو ذکر:- ابن ابی حاتم کښې دي چه حضرت عبدالله بن عمروبن عاص ﷺ دمسجد حرام حطیم کښې دننه ناست وو.اوسړی ترینه د شرابو باره کښې تپوس اوکړو نو دوی اوفرمائیل چه خما پشان بوډا ډیر عمر والا سړې په دې ځائې کښې کښینی او دالله رسول ﷺ باندې دروغ ونیلې شي؟دشر ابو څکل د ټولو ګناهونو نه لویه ګناه ده.دا كار دټولو خباثتو مور ده.شرابی مونځ نه کوی.هغه خپلې مور ، ترور سره دزنا کولو نه نه منع کیږی.[5]دا حدیث مبارك غریب دې.

د شرابوڅکلو تباهی:- ابن مردویه کښې دي چه حضرت ابوبکرصدیق ﷺ ، حضرت عمر فاروق ﷺ او نور صحابه کرام ﷺ یو خل یو مجلس کښې ناست وو ،هلته د ګناه کبیره ذکر اوشو چه دټولو نه لویه ګناه کومه یوه ده. نوچا سره څه خاص جواب نه وو. ددې وجې هغوئ حضرت عبدالله بن عمر ﷺ اولیږلو چه ته لاړ شه او حضرت عبدالله بن عمرو بن عاص ﷺ نه دې باره کښې تپوس اوکړه. څه لاړم

---

[1]) احلم: ۴۱۳/۵، کتاب تحریم الدم باب ذکر الکبائر : ۴۰۱۴،

[2]) ابن مردویه وحاکم: ۳۵۹/۱، ح/۱۴۴۷، وصحیح ابن حبان: مع الاحسان: ۶۵۲۵، صحیح مسلم: ۸۸)-

[3]) صحیح بخاری کتاب الادب باب عقوق الوالدین من الکبائر: ۵۹۷۶، صحیح مسلم: ۸۷، ترمذی: ۱۹۰۱)-

[4]) صحیح بخاری کتاب الادب باب قتل الولد خشیة ان یاکل معه: ۶۰۰۱، صحیح مسلم: ۸۶)-

[5]) طبران : ۱۱۳۷۲

او هغه راته اوونيل چه د ټولو نه لويه ګناه شراب څکل دی.څه چه واپس راغلم او د مجلس خلقو ته مې جواب واورولو. خو دې سره د مجلس خلقو ته اطمينان ملاوشو. اوټول حضرات پاسيدل او د حضرت عبدالله بن عمرو بن عاص ﷺ کورته لاړل او پخپله ئې دهغوئ نه دې باره کښې تپوس اوکړو. نو هغوئ اوفرمائيل چه خلقو د نبی کريم ﷺ مخکښې يو واقعه بيان کړه چه بنی اسرائيلو کښې يو بادشاه يو سړې ګرفتار کړو،بيا ئې هغه ته اوونيل چه يا خو د خپل خان نه لاس اووينځه او يا په دې کارونو کښې يو اوکړه. يعنی يا خو شراب اوڅکه يا په ناحقه قتل اوکړه يا زنا اوکړه يا د خنزير غوښه اوخوره. دده غور کولو نه پس د خان د ويرې لږ شان شراب اوڅکل.هرکله چه ئې شراب اوڅکل نو نشه شو اوبيا ئې هغه ټول کارونه اوکړل چه کومو نه دې روستو شوې وو. نبی کريم ﷺ چه کله دا واقعه بيان کړه نو مونږته ئې اوونيل چه کوم سړې شراب څکی نو تر څلويښتو ورځو پورې دهغه مونځ نه قبليږی او چه څوك دشرابو څکلو عادت کښې مړ شی اودده مثانه کښې لږ شان شراب هم وی نو په هغه باندې الله ﷻ جنت حراموی. اوکه دشرابو څکلو نه څلويښتو ورځو کښې دننه مړ شی نو دې دجاهليت په مرګ مړ شی.دا حديث غريب دې (۱)

په دروه قسم خوړل:يو روايت کښې دی چه په دروغه قسمه خوړلوته هم الله ﷻ ګناه کبيره وئيلې ده (بخاری وغيره). (۲)

د ګناه په وجه تور داغ لګيدل:- ابن ابی حاتم کښې د دروغوقسم بيان نه پس دا فرمان هم دې چه څوك دالله ﷻ قسم اوکړی او يو خبره اوکړی او په هغې د مچ دوزرې برابرهم زياتې اوکړی ، نو دده زړه باندې يو تور داغ اولګی چه تر قيامته پورې باقی وی.

مورپلارته کنځل کول:-ابن ابی حاتم کښې دی چه داهم ګناه کبيره ده چه انسان خپل مور پلار ته کنځل اوکړی. خلقو تپوس اوکړو چه يارسول الله ﷺ ! څوك به مور پلارته څنګه کنځل کوی ؟نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه څوك دبل مور پلار ته کنځل اوکړی نودا داسې دی لکه چه ده خپل مور پلار ته کنځل اوکړه. که ده دهغه پلار ته ، دهغه مور ته بدرد اوونيل نو ده دا خپل مور پلار ته اوونيل.

مورپلارباندې لعنت وئيل:- بخاری شريف کښې دی چه د ټولو نه لويه ګناه داده چه سړې خپل مور پلار باندې لعنت اووائی.خلقو اوونيل چه دا څنګه کيديشی ؟ نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه د بل مور پلارباندې لعنت ونيل خپل مور پلار باندې لعنت ونيل دی (۳).

مسلمان ته کنځل کول:- صحيح حديث مبارك کښې دی چه مسلمان ته کنځل کول سړې فاسق جوړوی.اودده قتل کول کفر دې.(۴)

مسلمان بې عزته کول.- ابن ابی حاتم کښې دی چه اکبرالکبائر يعنی ټولو کبيره ګناهونوکښې د ټولو نه لويه د مسلمان عزت اخستل دی ، او د يو کنځل بدله کښې دوه کنځل دی (۵)

دوه مونځونه جمع کول:- ترمذی کښې دی چه نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه کوم سړې دوه مونځونه بغير د عذر نه جمع کړی هغه د کبيره ګناهونو يو دروازه باندې داخل شو(۶).

---

(۱) حاکم: ۱۴۷/۴، وصححه علی شرط مسلم وسنده حسن المعجم الاوسط: ۳۶۵)-

(۲) صحيح بخاری کتاب استتابة المرتدين باب اثم من اشرک بالله: ۶۹۲۰)-

(۳) صحيح بخاری کتاب الادب باب لا يسب الرجل والديه: ۵۹۷۳، صحيح مسلم: ۹۰، ابوداود:۵۱۴۱، ترمذی: ۱۹۰۲)-

(۴) صحيح بخاری کتاب الايمان باب خوف من ان يحبط وهو لا يشعر : ۴۸ صحيح مسلم: ۶۷)-

(۵) ابوداود کتاب الايمان باب فی الغيبة : ۴۸۷۷،

(۶) ترمذی: کتاب الصلاة باب ماجاء فيمن ادرک رکعة من العصر قبل ان تغرب الشمس : ۱۹۹،

ابن ابی حاتم کښې دي چه دحضرت عمر بن خطاب ﷺ کتاب چه خمونږ مخکښې اولوستې شو په هغې کښې وو چه دوه مونځونه بغير د څه عذر نه يو ځائې کول گناه کبيره ده .او دجنګ ميدان نه تښتيدل او مال لوټ کول گناه کبيره ده.خلاصه دا چې ماسپخين يا مازيګر يا ماسخوتن وخت نه مخکښې وخت کښې بغير د څه شرعی عذر نه جمع دوه مونځونه جمع کول گناه کبيره ده.بيا چه کوم سړې ئې بالکل نه کوی دهغه د گناه به لا څه وائې.

د مونځ پريخودو گناه:- صحيح مسلم او صحيح بخاری کښې دی چه دبنده او شرک ترمينځه دمونځ پريښودل دی (١)دسنن يو حديث مبارک کښې دی چه مونږ کښې اوکافرو کښې فرق کونکې د مونځ پريښودل دی.چا چه داپريښودلو نو هغه کفر اوکړو(٢)او يوروايت کښې دی چه د نبی کريم ﷺ فرمان دې چا چې د مازيګر مونځ پريښودو دهغه اعمال تباه شو. (٣)اوحديث مبارک کښې دی چا نه چې د مازيګر مونځ فوت شو.نو دده مال او دده اهل وعيال هلاک شول. (٤)

په الله باندې بدګمانی کول:- ابن ابی حاتم کښې دی چه يو سړی نبی کريم ﷺ نه تپوس اوکړو چه گناه کبيره کومې کومې دی ؟ نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه ① الله تعالی سره شرک کول.② دالله ﷻ رحمت او نعمت نه نااميده کيدل.③ اودهغه د نيولو نه بې خوف کيدل .او دا ټولو نه لويه گناه ده.

هم ددې په شان يو بل روايت هم د امام بزار نه مروی دی ،ليکن زيات صحيح داې اود حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ باندې موقوف دې.(٥)ابن مردويه کښې دی چه حضرت ابن عمر ﷺ فرمانی د ټولو نه لويه گناه الله ﷻ باندې بدګمانی کول دی.او دا روايت ډير غريب دې.(٦)

هجرت ترک کول:- مخکښې چه کوم روايت تير شوې دې چه په هغې کښې د هجرت نه پس د کفر وطن ته واپس تلل اوهغې کښې اوسيدل هم گناه کبيره ده. دا حديث شريف ابن مردويه کښې دې.اووه کبيره گناهونو کښې ئې يوه دا هم شمار کړه. خو په دې کښې نظرپه دې لفظ سره د حديث ضعف ته اشاره وی، دې اودې ته مرفوع وئيل غلط دی (٧)

د ابن کثير رحمه الله رائې:- صحيح خبره هغه ده چه کومه تفسيرابن جرير کښې مروی ده چه حضرت علی ﷺ يوځل دکوفې جمات کښې ولاړ وو اوخلقو ته ئې خطبه وئيله. اودې خطبه کښې ئې اوفرمائيل چه انې خلقو!کبيره گناهونه اووه دی.دې آوريدو سره خلق په چغو شو. دوی دا دوباره اوئيل. بيا ئې اوفرمائيل.بيا ئې اوفرمائيل چه تاسو څما نه ددې تفصيل نه غواړئ؟ خلقو اووئيل چه انې امير المومنين ! اوفرمائې هغه کومې کومې دی.حضرت علی ﷺ اوفرمائيل چه ① الله ﷻ سره شرک کول.② چه کوم نفس الله ﷻ حرام کړې وی هغه قتل کول ③ پاکو ښځو باندې تهمت لګول ④ ديتيم مال خوړل ⑤ سود خوړل ⑥ د جنګ دوران کښې تيښته کول ⑦ هجرت نه پس بيا دوباره دارالکفر کښې اوسيدل.دحديث راوی حضرت محمد بن سهيل رحمه الله خپل پلار حضرت سهيل بن خثيمه رحمه الله نه تپوس اوکړو چه دانې څنګه په گناه کبيره کښې داخل کړل.نو دوی اوفرمائيل چه خوږه څويه ددې نه به زيات

---

(١) صحيح مسلم كتاب الايمان باب بيان اطلاق اسم الكفر على من ترك الصلاة : ٨٢، ابوداود: ٢٦٢٠، ابن ماجة: ١٠٧٩)-

(٢) ترمذی كتاب الايمان باب ماجاء فی ترك الصلاة : ٢٦٢١، وسنده صحيح ، نسائی : ٤٦٤، ابن ماجة: ١٠٧٩)-

(٣) صحيح بخاری كتاب مواقيت الصلاة باب اثم من فاته العصر : ٥٥٢، صحيح مسلم: ٦٢٦)-

(٤) صحيح بخاری كتاب مواقيت الصلاة باب اثم من فاته العصر : ٥٥٢، صحيح مسلم: ٦٢٦)-

(٥) ابن ابی حاتم: وسنده حسن البزار كشف الاستار : ١٠٦، وهوحسن ، مجمع الزوائد : ١/١٠٤)

(٦) ابن مردويه

(٧) ابن جرير

ظلم څه وی چه یو سړی هجرت اوکړی او مسلمانانو سره یو ځائې شی ، مال غنیمت کښې ورته حصه مقرر شی ، مجاهدینو کښې دده نوم اولیکلې شی ، بیا هغه داټول ځیزونه پریږدی او اعرابی جوړ شی او دارالکفر ته لاړشی او لګه څنګه چه وو هغه شان شی. [1]

په وصیت کښې طرفدار لویه ګناه ده:- مسند احمد کښې دی چه نبی کریم ﷺ حجة الوداع کښې خطبه اوفرمائیله او وې فرمائیل چه خبردار هغه (ګناهونه) څلور دی. ① الله تعالی سره شریك مه جوړوئې ② ناحق قتل مه کوئی خو شرعی اجازت بل ځیز دې ③ زنا مه کوئی ④ غلا مه کوئی ([2]هغه حدیث مخکښې تیر شوې دې. کوم کښې چه دی چه وصیت کولو کښې چاته نقصان رسول ګناه کبیره ده. ([3]

دکبیره ګناهونوپه فهرس کښې بله اضافه:- ابن جریر کښې دی چه ﷺ صحابه کرامو ﷺ یو خل دګناه کبیره ذکر اوکړو ① چه الله تعالی سره شریك جوړول. ②دیتیم مال خوړل. ③ جنګ نه تیښته کول ④. پاکو ښځو باندې تهمت لګول ⑤. دمور پلار نافرمانی کول ⑥. دروغ وئیل ⑥. دهوکه کول ⑦. خیانت کول ⑧. جادو کول. ⑨سود خوړل. داټول ګناه کبیره دی.نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه تاسو به هغه ګناهونوسره څه کوئی چه کوم خلق دالله ﷺ وعدې اوخپل قسمونه لږ لږ قیمت باندې خرڅوی.آخر آیت پورې سدوی تلاوت اوفرمائیلو([4])ددې اسناد ضعیف دی.اوداحدیث حسن دې.نو دې تولو احادیثوکښې د ګناه کبیره ذکر موجود دې.

دګناه کبیره باره کښې دعمر ﷺ نه تپوس:- اوس دې باره کښې د سلفو صالحین اقوال اوګورئی.ابن جریرکښې دی چه څه خلقو مصر کښې حضرت عبدالله بن عمرو ﷺنه تپوس اوکړو چه مونږ ډیرې داسې خبرې ګورو چه په هغې خمونږ عمل نشته دې.ددې وجې مونږ دې باره کښې امیر المومنین حضرت عمرفاروق ﷺ نه تپوس کوو. حضرت ابن عمرو ﷺ دوی سره مدینې منورې ته راغلل او حضرت عمرفاروق ﷺ سره ملاؤ شو دوی تپوس اوکړو چه کله راغلی یئ ؟ هغوئ جواب کښې اوئیل چه دومره وخت مو اوشو. هغوئ نه نې تپوس اوکړو چه تاسو ساجازت غوښتلې دې که نه.؟ ددې جواب ورکولو نه پس نې ددې خلقو ذکراوکړو. دوی اوفرمائیل چه هغوئ جمع کړئی.بیا هغوئ دوی ته راغلل او په هغوئ کښې نې یو نه تپوس اوکړو چه ستا دې په الله ﷺ او په قران قسم وی چه تا پوره قران پاك لوستې دې ؟ هغه اوونیل چه آؤ. وې فرمائیل چه تا دا په زړه کښې محفوظ کړې دې.هغه اوونیل چه نه.اوکه آؤ نې کړې وې نو حضرت عمرفاروق ﷺ به هغه عاجز کړې وې.بیا نې اوفرمائیل چه دا خپل نظر کښې خپله ژبه کښې او خپل چال کښې راګیر کړې دې.بیا یو یو نه نې دا سوال اوکړو. بیا نې اوفرمائیل چه تاسو عمر دې مشقت کښې اچول غواړئی چه د خلقو ژوند د کتاب الله مطابق صحیح شی.خمونږ رب ته مخکښې خمونږ د خطا ګانو علم وو. بیا دوی آیت ﴿إِن تَجْتَنِبُوا۟﴾ تلاوت کړو. بیا نې اوفرمائیل چه آیا اهل مدینه ته ستاسو د راتګ سبب معلوم دې ؟ هغوئ اوونیل چه نه .وې فرمائیل چه دوی وې فرمائیل که چرې هغوئ ته ددې علم وې نو مابه دې باره کښې هغوئ ته هم وعظ کړې وې.ددې اسناد حسن دی او متن هم حسن دې.اګر چه دا روایت حسن ﷺ د حضرت عمرفاروق ﷺ نه نقل دې.او په هغې کښې انقطاع ده. لیکن دومره نقصان سره دده پوره شهرت حاصل دې.

---

[1] الطبری: ٣٩/٤)-

[2] احمد: ٣٣٩/٤، وهو صحیح)-.

[3] دار قطنی : ١٥١/٤،

[4] الطبری: ٩٢٢٧،

د کبائرو بل فهرست:- ابن ابی حاتم کښې دی چه حضرت علی ﷛ فرمائی چه ګناه کبیره دادی ① الله تعالی سره شرک کول ② چا لره قتل کول ③ دیتیم مال خوړل ④ پاکه ښځه باندې تهمت لګول ⑤ دجنګ نه تیښته کول ⑥ هجرت نه پس دارالکفر کښې قیام کول ⑦ جادو کول ⑧دمور پلار نافرمانی کول.سود خوړل ⑨ جماعت نه جدا کیدل ⑩ خریدوفروخت ماتول.مخکښې تیر شوی دی چه حضرت ابن مسعود ﷛ فرمائی چه د لوئې نه لویه ګناه الله تعالی سره شریك جوړول او دالله ﷻ رحمت نه مایوسه کیدل دی.او دالله ﷻ مکرنه نه ویریدل.ابن جریر ددوی نه روایت کوی چه دسورة نساءشروع نه واخله تردیرشو آیتونو پورې ګناه کبیره بیان شوی دی.بیادوی داآیت مبارك تلاوت کړوچه ﴿إِن تَجْتَنِبُوا﴾.

د زیاتی اوبو اوواښو منع کول کبیره ګناه ده:بریده ﷛ فرمائی چه کبیره ګناهونه‌دادی:① الله ﷻ سره شریك جوړول② مورپلارخفه کول ③هرکله چې اوبه ډیرې وی او‌(دضرورت نه زیاتې وی) نودا خلقوته نه ورکول④ ده سره چې کوم نرځناور وی دهغې بدله کښې ماده ورکول اوپدې څه نه اخستل(¹).

بخاری او مسلم یو مرفوع حدیث کښې دی چه نه دې د بچ شوو اوبو منع اوکړې شی اونه دې د بچ شوی واښو نه منع اوکړې شی. (²)

او یو روایت کښې دی چه درې قسمه ګناهګارو ته به الله تعالی د قیامت په ورځ د رحمت نظر نه کوی او نه به دوی پاکوی. بلکه دوی دپاره دردناك عذاب دې ، یوهغه سړې چه په ځنګل کښې د بچ شوؤ اوبو نه مسافر منع کړی (³)مسنداحمد کښې دی چه کوم کس د بچ شوې اوبه او بچ شوې واښو نه منع اوکړی نو الله ﷻ به دقیامت په ورځ په ده خپل فضل نه کوی.حضرت عائشه ﵂ فرمائی چه کبیره ګناهونه هغه دی چه کوم ښځو نه دبیعت اخستلو په بیان کښې تیر شوی دی یعنی آیت ﴿عَلَىٰ أَن لَّا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا الخ﴾.

یو ځل جضرت انس بن مالک ﷛ ددې آیت دعظیم الشان احسان بیان فرمائی.اوپه دې باندې ئې ډیرد خوشحالی اظهاراوکړویعنی ایت (ان تجتنبوا)

د ابن عباس په نیز د کبیره ګناه تعریف:- یو ځل د حضرت ابن عباس ﷛ مخکښې خلقو اوونیل چه ګناه کبیره اووه دی.دوی اوفرمائیل چه ډیر ډیر خله اووه دی.دویم روایت کښې دی چه دوی اوفرمائیل چه اووه خو کم درجه ده ګنی اویا دی دیو بل سړی په مخکښې دوی اوفرمائیل چه هغه اووه سوه دی.او اووه خو ډیر نزدې دی.یاد ساتئ د استغفار نه پس کبیره کبیره نه پاتې کیږی. او په ګناه باندې همیشوالی کولو سره صغیره ګناه ضغیره نه پاتې کیږی.او بل سند سره مروی دی چه دوی اوفرمائیل چه کومه ګناه باندې چې د جهنم یا د الله د غضب یا د لعنت یا د عذاب وعید بیان شوې دې هغه کبیره دی.اویو روایت کښې دی چه کومو نه الله تعالی منع اوفرمائی هغه کبیره دی.چه په کوم کار کښې دالله ﷻ نافرمانی وی هغه لوئې ګناهونه دی.

د ګناه کبیره په باره کښې د تابعینو اقوال.- دتابعینو اقوال هم اوګورئ.عبیده ﵀ فرمائی چه کبیر ګناهونه دا دی ① الله تعالی سره شرك کول ② قتل نفس بغیر حق ③ میدان جنګ نه تښتیدل ④

¹) ابن ابی حاتم موقوفا والبزار: ۱۰۷،
²) صحیح بخاری کتاب المساقات باب من قال ان صاحب الماء احق بالماء: ۲۳۵۳، صحیح مسلم: ۱۵۶۶، ترمذی: ۱۲۷۲، ابن ماجة: ۲۴۷۸)۔
³) صحیح بخاری کتاب المساقات باب اثم من منع ابن السبیل من الماء : ۲۳۵۸، صحیح مسلم: ۱۰۸، ابوداود: ۳۴۷۳، ابن ماجة: ۲۲۰۷)۔

ديتيم مال خوړل ⑤ سود خوړل ⑥ بهتان لګول ⑦ هجرت نه پس وطن ته واپسي. د حديث راوی ابن عون دخپل استاد محمد رحمه الله نه تپوس اوکړو چه آيا جادو ګناه کبيره دې ؟ وې فرمانيل چه دا بهتان کښې راغلو. دا لفظ ډيرو بدو ته شامل دې.

شرک:- حضرت عبيده بن عمير ﷺ په ګناه کبيره باندې دقرآن پاک آيت تلاوت کړو شرک باندې :﴿وَمَن يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ الخ﴾ يعنی الله ﷻ سره شرک کولو والا داسې دې لکه چه دآسمان نه راپريوتو. نودې مارغان اونيسی او دې به بوخی ، يا نې هوا يو نامعلوم ځاى کښې اوغورځوی.

د يتيم مال خوړل:- ديتيم دمال باره کښې ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا﴾ (ترجمه) " چه کوم خلق ظلم سره ديتيم مال خوری هغوئ خپلو خيټوکښې د جهنم اور اچوی.

سود خوړل:-دسودخورنی باره کښې دی چه ﴿الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا﴾(ترجمه) چه کوم خلق سود خوری هغوئ به د قيامت په ورځ مخبوط الحواس او پاګل جوړ شی اوولاړ به وی.

تهمت لګول:- په پاکدامنوښځو باندې د تهمت لګولو باره کښې دی ﴿وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ﴾ (ترجمه) چه کوم خلق په پاکو بې خبرو ايماندارو ښځو باندې تهمت اولګوی.

د دشمن نه تيښته کول:- په ميدان جنګ کښې د دشمن نه د تيښتې په باره کښې دی. ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحْفًا فَلَا تُوَلُّوهُمُ الْأَدْبَارَ﴾ الخ(ترجمه) " اې ايمان والواکله چه کافرو سره تاسو د جنګ دپاره مخامخ شئ.نو مخ مه اړوئ.

هجرت نه پس وطن ته واپس کيدل:- هجرت نه پس کفرستان کښې اوسيدو باندې ﴿إِنَّ الَّذِينَ ارْتَدُّوا عَلَىٰ أَدْبَارِهِم﴾ الخ. (ترجمه) چه کوم خلق هدايت نه پس مرتد شی.

د مؤمن قتل:- دمومن قتل باره کښې دی ﴿وَمَن يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُّتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا﴾ الخ. (ترجمه) " چه څوک يو مسلمان په قصد سره اوژنی دهغه سزا جهنم ده او دې کښې به هميشه وی.

د دروغو ګواهي ورکول:- حضرت عطاء رحمه الله نه هم دګناه کبيره بيان نقل شوې دې.او په هغې کښې د دروغو ګواهی ده. **صحابوٓ ته بدرد وئيل:**- حضرت مغيره رحمه الله فرمائيلی دی دا وئيلې کيږی چه حضرت ابوبکر صديق ﷺ او حضرت عمرفاروق ﷺ ته بد وئيل هم ګناه کبيره ده. زه وايم چه دعلماء کرامو يو جماعت هغه ته کافر وئيلی دی چه څوک صحابه کرام ﷺ ته بد وائی.حضرت امام مالك رحمه الله نه مروی دی چه امام محمد بن سيرين رحمه الله فرمائی چه څه دا باور نشم کولې چه د چا په زړه کښې د نبی کريم ﷺ محبت وی او هغه حضرت ابوبکرصديق ﷺ سره دښمنی اوساتی (ترمذی). (1).

زيدبن اسلم او کبائر:- حضرت زيد بن اسلم رحمه الله ددې آيت تفسير کښې ليکی چه کبائر دادی چه ① الله ﷻ سره شريك جوړول ② الله ﷻ او دهغه رسولان نه منل ③ جادو کول ④ اولادقتل کول ⑤ الله ﷻ ته د اولاد او ښځې نسبت کول.او هم داشان هغه اعمال او اقوال دی چه د هغې نه پس هيڅ نيکی نه قبليږی.خو چه کوم داسې ګناهونه دی چه هغې سره دين پاتې کيږی او عمل قبليدې شی داسې ګناهونه دنيکئ بدله کښې الله ﷻ معاف کوی.

حضرت قتاده رحمه الله فرمائی چه الله ﷻ هغوی سره د مغفرت وعده کړې ده څوک چې دکبيره ګناهونو نه بچ شی اومونږته دا هم ذکر شوی دی چه نبی کريم ﷺ دا هم اوفرمائيل چه څوک کبيره ګناهونو نه بچ اوسئ اودرست اوسئ او زيرې واورئ (2)، مسند عبدالرزاق کښې په صحيح سند سره د رسول کريم ﷺ

(1) ترمذی: کتاب المناقب باب قول عمر لابي بكر ياخير الناس : ۳۶۷۵،

(2) ابن جرير

نه مروی دی چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه خما شفاعت خما دامت کبیره ګناهونو والو دپاره هم دې [۱] امام ترمذی رحمه الله هم دې ته حسن وائی اګر چه ددې روایت او سند دضعف نه خالی نه دې مګر ددې چه کوم شواهد دی هغې کښې هم صحیح روایات دی.لکه یو حدیث مبارك کښې دی چه آیاتاسو ته معلومه ده. چه خما شفاعت به صرف متقیانو دپاره اومومنانو دپاره دې څه ؟ نه نه بلکه دګناهګارو او خطاکارو خلقو دپاره هم دې.([۲])

دکبیره ګناه په تعریف کښې اقوال:-اوس دعلماء کرامو اقوال واورئ چه په هغې کښې ونیلې شوی دی چه کبیره ګناه څه ته وائی؟① بعضې وائی چه کبیره هغه ده په کومه کښې چه شرعی حد وی② بعضې وائی چه په هغې باندې قران پاك کښې یا احادیثو کښې سزا وی③ دبعضو قول دې چه هغې سره دینداري کمیږی او دیانتدارئ کښې کمې راځی.

دهروی رحمه الله رائې:- قاضی ابوسعید هروی رحمه الله فرمائی چه دهغې حرمت په ښکاره لفظونو سره ثابت وی او چه د هغې په کولو باندې حد وی لکه قتل وغیره.هم داشان د هرې فریضې ترك کول او د دورغو ګواهئ والا روایت او د دروغو قسم⑥ قاضئ رویانی رحمه الله فرمائی چه کبائر اووه دی.① بې وجه څوك قتل کول.② زنا ③ لواطت ④ شراب څکل ⑤ غلاکول ⑥ غصب ⑦ تهمت .او یو اتم څیز هم دویم روایت کښې مروی دې یعنی د دروغو ګواهی

اودې سره داهم شامل کړې شوی دی چه سود خوری ، درمضان روژې بلاعذر نه نیسی د دورغو قسم خپلولې کټ کول ،د مور پلار نافرمانی ،جهاد نه تښتیدل ،دیتیم مال خوړل ، ناپ تول کښې کمې خیانت کول ، مونځ دوخت نه مخکښې یا د وخت نه روستو بې د څه عذر نه اداکول. مسلمان بې د څه وجې قتل کول ، نبی کریم ﷺ باندې دروغ تړل ،د نبی کریم ﷺ صحابه کرام ﷺ ته کنځل کول ، بې د سبب نه ګواهی پټول ، رشوت اخستل ، ښځو او سړو کښې ناچاقی کول ، بادشاه ته چغل خوری کول ، زکوة نه منع کول ، د قدرت باوجود ښه خبرې نه کول ، د بدو خبرو نه منع نه کول ، قران زده کولو نه پس هیرول ، ساه لرونکې څیز په اور سیزل ، د ښځې خپل خاوند ته بې د څه سبب نه نه راتلل ، دالله ﷺ رحمت نه ناامیده کیدل ، دالله ﷺ دمکر نه بې ویرې کیدل ، داهل علم او حاملان قران بدونیل ، ظهار کول ،د خنزیر غوښه خوړل ، مردار خوړل ، خوکه د ضرورت په وجه وی اود اضطرار په حالت کښې وی نو دا بله خبره ده.

امام شافعی رحمه الله فرمائی چه په دې کښې بعضو کښې د توقف ګنجائش شته دې.دکبائرو باره کښې بزرګان دین ډیر کتابونه لیکلی دی.شیخ حافظ ابوعبدالله ذهبی رحمه الله هم یو کتاب لیکلې دې چه په هغې کښې ئې اویا کبیره ګناهونه شمیرلې دی.او دا هم ونیلې شوی دی چه کبیره ګناهونه هغه دی چه په هغې باندې شارع ﷺ د جهنم وعید آورولې دې.که دا قسمه ګناهونه اوشمیرلې شی نو ډیرې دی.اوکه کبیره ګناه هغې ته اوونیلې شی چه هغې نه شارع ﷺ منع کړې وی نو ډیر دی ، والله اعلم.

مَا	وَلَا تَتَمَنَّوْا
هغه څیز	اومه کوئ آرزوګانې تاسو
او الله تعالی چه	

[۱] ترمذی کتاب صفة القیامة باب منه حدیث شفاعتی لاهل الکبائر من امتی : ۲۴۳۵، وسنده صحیح ابن ماجة: ۴۳۱۰-

[۲] ابن ماجة: کتاب الزهد باب ذکر الشفاعة : ۴۳۱۱

فَضَّلَ اللّٰهُ	بِهٖ	بَعْضَكُمْ	عَلٰى بَعْضٍ	لِلرِّجَالِ	نَصِيْبٌ
چې زيات ورکړې وى الله	هغه څيز	بعضو ته په تاسو کښې	په مقابله دبعضو	دپاره دنارينو	حصه
يوکس ته دبل په مقابله کښې کوم فضيلت ورکړې دې تاسو دهغوې خواهش مه کوئ	نارينو چې				

مِّمَّا اكْتَسَبُوْا	وَلِلنِّسَآءِ	نَصِيْبٌ	مِّمَّا اكْتَسَبْنَ
مطابق دهغې عمل چې کړې وى هغوئ	اوده دپاره دزنانو	حصه	مطابق دهغه عمل چې کړې وى هغوئ
پخپل عمل څه ګټلى وى هغه دهغوئ حصه ده	اوزنانوچې خپل په عمل څه ګټلى دى هغه دهغوئ حصه ده		

وَاسْئَلُوا اللّٰهَ	مِنْ فَضْلِهٖ	اِنَّ اللّٰهَ	كَانَ	بِكُلِّ شَيْءٍ	عَلِيْمًا ۝
اواوغوارئ دالله نه	فضل دهغه	بيشکه الله	دې	په هر څيز باندې	علم لرونکې
دالله ﷻ نه دهغه دکرم او فضل سوال کوئ	بيشکه الله ﷻ په هر څۀ پوهه دې				

ښځې دې سړو سره اوکه په اوکه تلو په ځائې دې دالله ﷻ فضل تلاش کړى :حضرت ام سلمه رضي الله عنها يو ځل ونيلې وو چه يارسول الله ﷺ !سړى جهاد کوى اومونږ ښځې ددې ثواب نه محرومه يو.داشان ميراث کښې هم مونږ ته دسړو په نسبت نيمه حصه ملاويږى.دې باندې دا آيت مبارک نازل شو(ترمذى)[1] او يو روايت کښې دى چه دې نه پس آيت ﴿فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ اَنِّىْ لَآ اُضِيْعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِّنْكُمْ مِّنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى﴾ نازل شو.او يو روايت کښې دى چه ښځو داخواهش کړې وو چه کاش مونږ سړى وې نو جهاد کښې به شريکيدې.او يو روايت کښې دى چه يو ښځه د نبى کريم ﷺ خدمت کښې حاضره شوې وه او ونيلى ئې وو چه تاسو اوګورئ که نه ښځوته يو او سړو ته دوه حصې ملاويږى.د دوؤ ښځو شهادت د يو سړى برابر دې.بيا عمل کښې داسې دى چه يو نيکى نيمه نيکى پاتې کيږى،دې باندې دا آيت نازل شو[2]حضرت سدى رحمه الله فرمائى چه سړو ونيلى وو چه هرکله مونږ د دوؤ حصو مالکان يو نو مونږ ته دې دوچند اجر هم ملاؤ شى.او ښځو درخواست کړې وو چه کله مونږ باندې جهاد فرض نه دې اومونږ ئې نه کوؤ نو دشهادت ثواب مونږ ته ولې نه ملاويږى ؟ دې باندې الله ﷻ دا دواړه منع کړل او حکم ئې اوفرمائيل چه ځما فضل تلاش کړئ.حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمائى چه ددې مطلب دادې چه انسان دې دا خواهش نه کوئ چه کاش د فلانى مال او اولاد دې ځما وې.نودې باندې دهغه حديث نه هيڅ اشکال نه ثابتيږى چه په هغې کښې دى چه دحسد قابل صرف دوه دى.① يو مالدار چه دالله ﷻ لار کښې خپل مال خرچ کوى.② او دويم وائى چه کاش ماسره هم مال وې نو ما به هم داشان دالله ﷻ لار کښې خرچ کولو. نودا دواړه دالله ﷻ په نيز اجر کښې برابر دى.([3])ځکه چه دا منع نه دى يعنى دداسې نيکئ حرص هم بد نه دې ، دلته دداسې څيز ددې نيکئ پشان کار کولو غرض سره دحاصلولو خواهش دې چه محمود دى. اوهلته دده خپل څيز پخپله دده قبضه کښې کولو نيت دې چه په هر رنګ کښې مذموم دې.نو ددينى او دنياوى فضيلت خواهش دا شان منع دې.بيا فرمائى چه يو ته به ددې عمل ثواب ملاويږى ، دخير بدله کښې خير او شر بدله کښې شر. اودا هم مراد اخستې شى چه هر يو ته دهغه د حق مطابق ميراث ملاويږى.بيا ارشاد دې چه مونږ نه ځمونږ فضل غواړئ اوخپلو کښې ديو بل د فضيلت خواهش بې

[1]) ترمذى کتاب التفسير القران باب ومن سورة النساء : ۳۰۲۲،
[2]) ابن ابى حاتم : وسنده حسن)–
[3]) صحيح بخارى کتاب العلم باب الاغتباط فى العلم والحکمة : ۷۳، صحيح مسلم: ۸۱۶)–

سود امر دي.او خما نه خما فضل اوغوارنی څه هیڅکله بخیل نه یم.، کریم یم ، وهاب یم ، تاسو ته به درکوم ، او ډیر څه به درکوم. نبی کریم ﷺ فرمانی چه اني خلقو ! الله ﷻ نه دهغه فضل تلاش کړنی ، الله ﷻ نه غوارنی او الله ﷻ نه غوښتنه الله ﷻ ته ډیره خوښه ده.یادساتنی د ټولو نه اعلی عبادت د فراخوالي او وسعت اورحمت انتظار کول اوددې امید ساتل دی[1]او یو روایت کښې دی چه داسې امید ساتلو والا الله ﷻ ته ډیر خوښ دی ([2]) الله ﷻ علیم دې ، هغه ته ښه معلوم دی چه څوك دوزکړې قابل دی او څوك دفقیرئی قابل دی.او څوك د آخرت د نعمتونو مستحق دی. او څوك دهغه خانې د رسوایانو سزاوار دی.او هغه ذات دده اسباب او وسائل آسانوی.

وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا
او دپاره دهریو مقررکړی دی مونږ‌| حقداران	دهغه مال‌|
او اوګورئ ،کوم یومال چې مورپلار او(نور)خپلوان پریږدی ‌|
تَرَكَ الْوَالِدٰنِ وَالْاَقْرَبُوْنَ ط وَالَّذِيْنَ عَقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ
چې پریږدی‌| مور اوپلار‌| اورشته داران	اوهغه کسان چې غوټه شوی دی‌|قسمونه ستاسو‌|
نومونږ هریودپاره وارثان مقررکړی دی ‌| اوچاسره چې تاسولوظونه کړی دی ‌|
فَاٰتُوْهُمْ نَصِيْبَهُمْ ط اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيْدًا ؏
نوورکړئ هغوئ ته‌|حصه دهغوئ‌|بیشکه الله‌|دي په هرڅیز باندي	نظر لرونکي ‌|
نوهغوئ ته هم خپلې خپلې حصې ورکړئ ‌|بیشکه الله (حاضرناظردې) په هر څیزباندې ګواه دې ‌|

د نزدې رشته دار په ځائې هغه هلک ته حصه ورکول چه چا ته ئې زوړ یا ځوئې وئیلې وی : د ډیرو مفسیرینو نه مروی دی چه دموالی نه مراد وارثان دی.بعضې وائی چه ددې نه عصبه مراد دی.د تره اولادته هم موالی وائی.لکه دحضرت فضل ابن عباس ؓ اشعاروکښې دی.نو دآیت مطلب داشو چه اني خلقو ! تاسو هر یو دپاره مونږ عصبه جوړ کړی دی چه دهغه مال وارثان وی چه کوم ددوی مور پلار او رشته دارو پریښودې وو. او هغه چه تاسو ورته رونړه وئیلی دی اوتاسو قسمونه خوړلو خوړلو سره هغوئ خپل رونړه جوړ کړی دی او هغوئ ستاسو رونړه جوړ شوی دی. هغوئ ته د هغوئی د میراث حصه ورکړنی لکه څنګه چه تاسو قسمونو سره وعده کړې وه. دا حکم داسلام شروع کښې وو او بیا منسوخ شو. اوحکم اوشوچه تاسو کومې وعدې کړې دی هغه پوره کړنی او مه ئې هیروې.خو میراث هغوئ ته نه شی رسیدې.صحیح بخاری شریف کښې دی چه حضرت ابن عباس ؓ نه مروی دی چه د موالی نه مراد وراثان دی.او دې نه پس جملې نه مراد دادې چه مهاجرین کله مدینې منورې ته راغلل نو دا دستور وو چه هر مهاجر به دخپل انصار رور وارث وو ، او دده خپل رشته دار به وارثان نه وو ، نو دې آیت مبارك دا طریقه منسوخ کړه. او حکم ئې اوکړو چه ددوی مدداوکړنی او دوی ته فائده اورسونی دوی سره خیرخواهی اوکړنی لیکن میراث ددوی حق نه دی او وصیت کونی.([3])

داسلام نه مخکښې دا دستور وو چه دوه سړو کښې به دا وعده اوشوه چه څه ستا وارث اوته خما وارث داشان دعربو قبائلو به وعدې کولې ، نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه د جاهلیت رسمونه او وعدې

[1]) ترمذی کتاب الدعوات باب انتظار الفرج : ۳۵۷۱

[2]) الترمذی : ۳۵۷۱)،-.

[3]) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة النساء باب (لکل جعلنا موالی) ۴۵۸۰)-

اسلام مضبوطوی (١) لیکن اوس اسلام کښې قسمونه اوداقسمه وعدې نشته دا دې ایت مبارك منسوخ کړې.او وې فرمائیل چه ذی رحم رشتې د کتاب الله حکم سره زیات اولی دی په نسبت دمعاهدو والو یو روایت کښې دی چه نبی کریم ﷺ دجاهلیت قسمونه او وعدو باره کښې تر دې تاکید اوکړو چه فرمانی که ماته سره اوښان راکړې شی اوداقسم ماتولو دپاره اوغوښتلې شی چه کوم دارالندوه کښې شوې وه نو څه دا نه خوښوم.(٢) ابن جریر کښې دی چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمانی چه څه خپل ورکوالی کښې خپل ماما سره حلف طیبین کښې اووم ، ماته سره اوښان ملاوشو خوداقسم هیڅکله نه ماتوم(٣)نو یاد ساتئ چه د قریشو او انصارو کوم تعلق نبی کریم ﷺ قائم کړې دې هغه صرف الفت او محبت پیداکولودپاره وو خلقو سوال اوجواب کښې د نبی کریم ﷺ دا فرمان مروی دې چه دجاهلیت حلف پوره کړئ.اوس اسلام کښې هیڅ حلف نشته دی (٤)د مکې دفتح په ورځ هم نبی کریم ﷺ اوریدل او خپله خطبه کښې ئې ددې خبرې اعلان کړې وو. (٥)

داؤد بن حصین رحمه الله فرمانی چه ما حضرت ام سعد بنت ربیع رضی الله عنها نه قرآن پاك لوستو ، ماسره دهغه نمسی موسی بن سعد هم لوستو چه دحضرت ابوبکر رضی الله عنه غیر کښې ئې د یتیمئ ورځې تیرې کړې وې.ما دې آیت مبارك کښې ﴿ عاقده ﴾ اولوستلو نو څما استاذې څه منع کړم او وې فرمائیل چه ﴿ عقدت ﴾ وایه.واوره دا آیت د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه او دهغه د ځوئی حضرت عبدالرحمان رضی الله عنه باره کښې نازل شوې دې.دوی مخکښې د اسلام نه منکر وو. او حضرت ابوبکرصدیق رضی الله عنه قسم کړې وو چه دې به خپل وارث نه جوړوی. او آخر چه کله دې د مسلمانانو سره ډیر زیات جنګیدو نه پس اسلام طرفته راغلو او مسلمان شو نو حضرت ابوبکرصدیق رضی الله عنه ته حکم اوشوچه دې دخپلې حصې میراث نه مه محرومود. خودا قول غریب دې او صحیح قول رومبې دې.الغرض ددې آیت او احادیث نه دهغوئ قول رد کیږی چه دقسم او وعدو په وجه نن هم دوراثت رسولو قائل دی لکه د حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله او د هغوئ د ملګرو خیال دې او امام احمد رحمه الله نه هم یو روایت دا شان شوې دې.

لیکن صحیح مذهب د جمهورو دې اوحضرت امام مالك رحمه الله او حضرت امام شافعی رحمه الله او دمشهور قول مطابق د امام احمد هم.نو آیت کښې ارشاد دې چه دهر سړی وارث ددې نزدې خلق دی او نور نه.بخاری اومسلم کښې دی چه نبی کریم ﷺ فرمانی چه حصه دارو وارثانو ته دهغوئ حصې ورکونی او چه څه بچ شی نو هغه دې عصبه ته ملاؤ شی (٦)او وارثان هغه دی چه دهغې ذکر دفرائضو دوؤ آیتونو کښې دې. او چه چا سره تاسو مضبوط قسمونه او وعدې کړې دی یعنی ددې آیت نازلیدو نه مخکښې هغوئ ته دهغوئ حصه ورکړئ یعنی دمیراث اودې نه پس چه کوم حلف دی هغوئ په تاثیر والا نشی ګڼلې.او دا هم ونیلې شوی دی که ددې نه مخکښې وعدې او قسمونه وی اوکه ددې آیت مبارك د نازلیدو نه پس وی ، دټولو حکم دادې چه داسې حلیفو ته به میراث نه ملاویږی. اود حضرت ابن عباس رضی الله عنه په قول دهغوئ حصه نصرت ، مدد ، خیرخواهی او وصیت دې میراث نه.دوی فرمانی چه خلقو به وعدې کولې چه دوی کښې څوك مخکښې مړ شی او کوم یو پاتې شی نو دې به دهغه مړه وارث وی. نو الله ﷻ آیت ﴿وَأُولُوا الْأَرْحَامِ﴾ نازل کړو او حکم ئې اوفرمائیلو چه ذی رحم محرم یو نه بل

(١) احمد: ٣١٧/١ دارمی : ٢٥٢٦، مسند ابو یعلی : ٢٣٣٦، ابن حبان : ٤٣٧٠، وهو حدیث حسن طبرانی : ١١٧٤٠)-
(٢) طبری : ٩٢٩١)-
(٣) الطبری : ٩٢٩٧،)-
(٤) احمد: ٦١/٥)-.
(٥) الطبری : ٩٢٩٩)-
(٦) صحیح بخاری کتاب الفرائض باب میراث الولد من ابیه وامه: ٦٧٣٢، صحیح مسلم: ١٦١٥، ترمذی: ٢٠٩٨)-

بهتر دي خو خپلو دوستانو سره ښه سلوك كوئي. يعني كه هغوئ دپاره ثلث مال كښې وصيت اوكړنى نو داجائزدى. معروف او مشهور امر هم دا دې. او نورو هم ډيرو سلفونه مروى دى چه دا آيت منسوخ دې اوناسخ آيت ﴿وَأُولُوا الْأَرْحَامِ﴾ والا دې. حضرت سعيد بن جبير ﷺ فرمائى چه دوى ته ددوى حصه وركړنى يعنى ميراث. حضرت ابوبكر صديق ﷺ يو صاحب خپل مولى جوړكړې وو نو هغه نې وارث كړو.

ابن المسيب رحمه الله فرمائى چه دا آيت دهغه خلقو حق كښې نازل شوې دې چه دخپلو خامنو نه سوا نورو لره خپل خامن جوړوى او هغوئ نې دخپل جائيداد وارثان جوړول. نو الله ﷻ اوفرمائيل چه دوى ته په وصيت كښې د دوى حصه وركوئي. اوميراث نې موالى يعنى ذى رحم محرم رشته دارو ته او عصبه طرفته واپس كړه. اوددې نه نې منع اوفرمائيله او دا نې ناخوښ كړل چه صرف زبانى دعوؤ او هغو ته ميراث وركړې شى چه كوم ته تاسو صرف په خوله خامن وئيلى دى او هغوئ دپاره نې وصيت اوفرمائيلو. امام ابن جرير رحمه الله فرمائى چه خما په نيز مختار قول دادې چه دوى ته حصه وركړنى يعنى د نصرت ، نصيحت او مدد ، دا نه چه دوى ته ميراث كښې حصه وركړنى ،نو ددې معنى كولو سره بيادا آيت منسوخ منلو هيڅ وجه باقى پاتې نشوه اونه دا وئيلې كيږى چه دا حكم مخكښې وو او اوس پاتې نشو. بلكه د آيت دلالت صرف په دې امر دى چه كومې وعدې چه خپلو كښې د مددكولو او خيرخواهئ اوښيگړې وى هغه پوره كړنى نودا آيت محكم او غير منسوخ دې. خودامام صاحب دې قول باندې ذره نظر شته دې خكه چه په دې شك نشته دې چه بعضې عهدوپيمان به صرف نصرت او مدد وو. ليكن دې كښې هم شك نشته دې چه بعضې وعدې د وراث وې او د ډيرو سلفو نه مروى دى. اولكه څنگه چه د حضرت ابن عباس ﷺ تفسير كښې تير شوى دى چه په هغې كښې هغوئ صفا فرمائيلى دى چه مهاجر به د انصارو وارثان وو. دده نزدې رشته دار به وارثان نه وو. او نه به ذى رحم رشته دار وارثان وو. تر دې چه دامنسوخ شو. بيا امام صاحب رحمه الله دا څنگه فرمائيلې دى چه دا آيت محكم اوغير منسوخ دې ، والله اعلم.

اَلرِّجَالُ	قَوّٰمُوْنَ	عَلَى النِّسَآءِ	بِمَا فَضَّلَ	اللّٰهُ	بَعْضَهُمْ
سړى	حاكمان دى	په ښځو	په سبب ددې چې فضيلت وركړې دې	الله	بعضو دهغوى ته
سړى په زنانو حاكمان دى | خكه چې الله ﷻ يوډلې ته په بله باندې فضيلت					
عَلٰى بَعْضٍ	وَّبِمَآ	اَنْفَقُوْا	مِنْ اَمْوَالِهِمْ	فَالصّٰلِحٰتُ	قٰنِتٰتٌ
په بعضو	اوپه سبب ددې	چې خرچ كوى نارينه	دمالونوخپلو نه	نو نيكانې صالحانې ښځې	حكم منونكى وى
وركړې دى او خكه چې سړو په ښځوخپل مالونه خرچ كړى دى | ......نو نيكانې ښځې | حكم منونكې ښځې					
حٰفِظٰتٌ	لِّلْغَيْبِ	بِمَا حَفِظَ اللّٰهُ	وَالّٰتِيْ	تَخَافُوْنَ	
حفاظت كونكى وى	دپاره دغائب خاوندانو	د الله په حفاظت سره	اوهغه ښځې	چې ويريږئ تاسو	
او(دخاوند) په غير موجودگئ كښې (دخپل عزت) حفاظت كونكې ښځې اكومې چې الله ﷻ محفوظ كړى دى | او چه					
نُشُوْزَهُنَّ	فَعِظُوْهُنَّ	وَاهْجُرُوْهُنَّ	فِى الْمَضَاجِعِ		
دسركشئ دهغوئ نه	نو نصيحت اوكړئ هغوئ ته	او جدا شئ دهغوئ نه	دخوب په بستروكښې		
د كومو ښځو سركشئ نه ويريږئ نو(اول نې) په طريقه پوهه كړئ | اوبيا ترې خپلې بسترې جدا كړئ					

سَبِيْلًا	عَلَيْهِنَّ	فَلَا تَبْغُوْا	فَاِنْ اَطَعْنَكُمْ	وَاضْرِبُوْهُنَّ
لاره دزیاتي	په هغوئ باندي	نومه لټوئ تاسو	نو که تابعداري شوي هغوئ حکم منلو ستاسو ته	او اووهئ هغوئ
اوبیاني اووهئ نوکه هغوئ ستاسو خبره اومنله نو هیڅ بي هیڅ ورته بهانې مهٔ جوړوئ اودایقین اوکړئ				

كَبِيْرًا	كَانَ عَلِيًّا	اِنَّ اللّٰهَ
لوئ	دي اوچت	بیشکه الله
چي بیشکه الله ﷻ ډیر اوچت اوډیر لوئي دي		

دنافرمانه ښځو پوهولو ترتیب وار دري طریقې:- الله ﷻ فرمائي چه سړي د ښځې حاکم او مشر او سردار دي.دې لره صحیح او درست ساتلو والا دي ، ددې وجې سړی د ښځو نه افضل دی.همدا وجه ده چه نبوت صرف په سړو کښې راروان دې.او داشان شرعي طور خلیفه هم سړي کیدیشي.نبي کریم ﷺ فرمائي چه هغه خلق هیڅکله نجات نشي موندې چه کوم خپل ولي یو ښځه جوړه کړي (بخاري)[1] داشان منصب او قضاء وغیره هم صرف سړي لائق دی.دویمه وجه دافضیلت داده چه سړي په ښځو باندې خپل مال خرچ کړي چه کوم دکتاب و سنت ددوي په ذمه دی.لکه مهر کښې نان نفقه کښې او نورو ضرورتونو پوره کولو کښې.نو سړې فی نفسه افضل دې. او س د نفع او حاجت پوره کولو هم دده درجه اوچته ده. نو دې په ښځه سردار جوړکړې شوې دې.لکه بل ځائې کښې دې چه ﴿وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ﴾حضرت ابن عباس ﷺ فرمائي مطلب دادې چه ښځې به دسړو اطاعت کوی.اودسړی د بچو پرورش او دده دمال حفاظت به دا ښځه کوي.حضرت حسن بصري ﷫ فرمائي چه یو ښځې نبي کریم ﷺ ته د خپل خاوند شکایت اوکړو چه هغه دا په څپیړه وهلې وه. نو نبي کریم ﷺ د بدلې اخستلو حکم ورکړې وو چه دا آیت نازل شو او بدله پاتې شوه. ([2])یو بل روایت کښې دی چه یو انصاري خپلې ښځې سره د نبي کریم ﷺ خدمت کښې حاضر شو ، دې ښځې نبي کریم ﷺ ته اوفرمائیل چه یارسول الله ﷺ ده خه په څپیړه وهلې یم او دهغې داغ تر اوسه پورې څما په مخ موجود دې. نبي کریم ﷺ اوفرمائیل چه دده حق نه وو. نو هلته هم دا آیت نازل شو چه د آدب خودلو دپاره سړی په ښځو باندې حاکمان دی. نو نبي کریم ﷺ اوفرمائیل چه ما نور څه غوښتلي وو او الله ﷻ نور څه اوغوښتل. حضرت شعبي ﷫ فرمائي چه دمال خرچ کولو نه مراد دمهر ادا کول دی.که یو سړې په ښځه باندې د زناکارئي تهمت اولګوي نو د لعان حکم دې او که ښځه دخپل سړي متعلق دا خبره اوکړي او دا ثابته نه کړي نو ده ته به کوړې ورکولې شي.نو ښځو کښې نیك نفس والا هغه دي چه کومې د خپلو خاوندانو اطاعت ګزارې وي.اودخپل مال او نفس حفاظت کولووالا وي.د کوم چه الله ﷻ په خپله حکم کړیدی.نبي کریم ﷺ فرمائي چه بهتره ښځه هغه ده چه کله ددې خاوند دې طرفته اوګوری نو هغه خوشحاله کړي.اوکله چه دې ته حکم اوکړي نودائې پوره کوی.اوکله چه ددې خاوندچرته بهرلاړشي نوخپل نفس دبدو نه محفوظ ساتي او دخپل خاوند د مال حفاظت کوی.بیا نبي کریم ﷺ ددې آیت مبارك تلاوت اوفرمائیلو.دا حدیث د آیت دذکر نه علاوه صحیح دې،مسنداحمد کښې دی چه نبي کریم ﷺ فرمائي چه کله یوښځه پنځه وخته مونځ اداکړي،درمضان روژې نیسي اودخپلې شرمګاه حفاظت کوی او دخپل خاوند فرمان برداره وی ، نودې ته به اووئیلې شي چه دجنت په کومه دروازه ته غواړې په هغې داخله شه ([3])

---

[1]) صحیح بخاری کتاب الفتن باب رقم: ۱۹ ، ۷۰۹۹، نسائی : ۵۳۹۰، ترمذی: ۲۲۶۲ ،)-

[2]) اسباب النزول للواحدی : ۳۱۱، والطبری: ۹۳۰۵، مرسلا)-

[3]) احمد: ۱۹۱/۱، المعجم الاوسط للطبرانی : ۴۵۹۵)- .

یا فرمانی چه تاسو دکومو ښځو دسرکشۍ نه ویرېږئ یعنی ستاسو اوچتیدل غواړی او نافرمانی کوی او بې پرواه وی او تاسره دښمنی ساتی نو اول دې ته نصیحت اوکړه او ښه نې پوهه کړه او کوز پاس ورته اوښایه ، اودالله ﷺ نه اوویروه ، حقوق زوجیت ورته یادکړه ، اودا ورته اووایه چه ګوره دخاوند دومره حقوق دی چه نبی کریم ﷺ فرمائیلی دی که ما چاته حکم کولې چه دالله ﷺ نه سوا بل چاته سجده اوکړه نو ښځې ته به مې حکم کړې وو چه هغه دې خپل خاوند ته سجده اوکړی. خکه چه دټولو نه لوئی حق په دې باندې دده دې.(۱) بخاری شریف کښې دی چه کله یو سړې خپله ښځه خپلې بسترې ته راوبلی اوهغه انکار اوکړی نو تر سحره پورې فرښتې په دې لعنت وائی.(۲) صحیح مسلم کښې دی چه په کومه شپه یو ښځه مرروره شي او دخپل خاوند بسره ته پرېږدی نو تر سحره پورې دالله ﷺ درحمت فرښتې په دې باندې لعنت وائی.(۳) نودلته ارشاد فرمائی چه داسې ښځې مخکښې پوهه کړئی او بیائې د خپلو بسترو نه جدا کړئی(۴)حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی یعنی که څملونې نو په بستر خو ددوی نه مخ واړوئی او دوی سره مجامعت مه کوئی.او دې سره خبرې اترې هم مه کوئ. اودا دښځې دپاره ډیره لویه سزا ده.بعضې مفسرین فرمائی چه دوی سره ملاسته پرېږدئی.نبی کریم ﷺ نه سوال اوشو چه د ښځې په خاوند څه حق دې ؟ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه کله ته خوراك کوې نو دې ته هم ورکړه او کله چه څه اغوندې نو هغې ته هم ورکړې او هغه په مخ مه وهئ اومه هغې ته کنځل کوئی ،اودکور نه مه جداکوئی په غصه کښې او که ته په غصه کښې دې سره خبرې اترې پرېږدې نو دا دکور نه مه اوباسه(۵)بیا فرمائی که دې سره هم اونشی نو تاته اجازت دې چه غصې او وهلو سره دا په لار راوله.

صحیح مسلم کښې د نبی کریم ﷺ دحجة الوداع خطبه کښې دی چه دښځویاره کښې دالله ﷺ نه اوویرېږئی خکه چه هغوئ ستاسو خدمت کونکې او ماتحت دی. ستاسو په هغوئ حق دادې چه تاسو د چا په تګ راتګ خفه کیږئی هغوئ مه پرېږدئی.که هغوئ داسې اونکړی نو تاسو هغوئ ته تنبیه هم کولې شئ. لیکن سختې نې مه وهئ.تاسو باندې دهغوئ حق دادې چه هغوئ ته خوراك څکاك ورکوئی او هغوئ ته پوشاك هم ورکوئی.(۶) نو داسې وهل نې نه دی پکار چه دهغې نشان پاتې شی اوهغې سره څه اندام مات شی یا څه زخم پرې راشی.حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی که هغوئ پدې هم منع نشی نو فدیه ترې واخلئ او طلاق ورته ورکړئی.یوحدیث مبارك کښې دی چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه دالله ﷺ وینځې مه وهئ.دې نه پس یو خل حضرت عمرفاروق ﷺ راغلواوعرض نې اوکړو چه یارسول الله ﷺ ښځې ستاسو ددې حکم په آوریدو سره زړورې شوې ، دې باندې نبی کریم ﷺ دهغوئ د وهلو اجازت ورکړو.اوس د سړو د طرفنه ډیر وهل شروع شو او ډیرو ښځو نبی کریم ﷺ ته شکایت اوکړو نو نبی کریم ﷺ سړوته اووئیل چه انې خلقو واورئی ! مالره ښځې راغلې او فریاد نې اوکړو ، یادساتئ تاسو کښې چه څوك خپلې ښځې وهی هغه ښه سړی نه دی.(ابوداود وغیره). (۷)

---

(۱) احمد: ۲۳۲۲، ابوداود: ۲۱۴۰، وسنده حسن ابن ماجة: ۱۸۵۳)-

(۲) صحیح بخاری کتاب النکاح باب اذا مات المراة مهاجرة: ۵۱۹۳)-

(۳) صحیح مسلم کتاب النکاح باب تحریم امتناعها من فراض زوجها: ۱۴۳۶)-

(۴) ابوداود کتاب النکاح باب فی حق المراة علی زوجها : ۲۱۴۲، وسنده صحیح ابن ماجة: ۱۸۵۰)-

(۵) ابوداود کتاب النکاح باب فی حق المراة علی زوجها : ۲۱۴۲، وسنده صحیح ابن ماجة: ۱۸۵۰)-

(۶) صحیح مسلم کتاب الحج باب حجة النبی ﷺ ۱۲۱۸ ابوداود: ۱۹۰۵، ابن ماجة: ۳۰۷۴)-

(۷) ابوداود کتاب النکاح باب فی ضرب النساء : ۲۱۳۶، وهو صحیح ابن ماجة: ۱۹۸۵)-

حضرت اشعث فرمائي چه یو ځل ځه د حضرت فاروق اعظم ؓ میلمه شوم. په هغه ورځ ښځه خاوند کښې ځه جنګ اوشو او حضرت عمرفاروق ؓ خپله بي بي اووهله. بیائې ماته اووئیل چه اشعث درې خبرې یاد ساته چه کومې ما دحضرت نبی ﷺ نه آوریدلی دی.① یو دا چه سړې نه به تپوس نه شی کولې چه ده خپله ښځه په ځه اووهله.② دویم دا چه دوترو کولو نه مخکښې مه څمله او ③ درېم دراوی د ذهن نه وتلی دی (نسائی)[1] بیا فرمائی که ښځې ستاسو فرمانبردارې شی نو تاسو هغوئ باندې هیڅ سختی مه کوئی اومه هغوئ وهئ او مه ددوی نه بیزاره کیږئی. الله ﷻ اوچت او لوئ والا دې. یعنی که د ښځو د طرفنه قصور اوشی نو تاسو ددوی د توبه کولو نه پس دوی ته ځه تکلیف اورسولو نو یاد ساتئی چه ددوی بدله اخستلو والا پخپله الله ﷻ دې. او یقیناً هغه پاک ذات ډیر زورور اوزبردست دې.

وَإِنْ	خِفْتُمْ	شِقَاقَ	بَيْنِهِمَا
اواکه چرې	یریږئ تاسو	دمخالفت نه	په منځ دهغوئ دواړو کښې
اوه یریږئ	اوکه د دواړو (ښځې خاوند) په مینځ کښې		

فَابْعَثُوا	حَكَمًا	مِّنْ أَهْلِهِ	وَحَكَمًا	مِّنْ أَهْلِهَا
نو اولیږئ	یوفیصلې کونکې	دخپلوانو دسړی نه	او بل فیصلې کونکې	دخپلوانو دښځی نه
د مخالفت نه ویریږئ	نو یوثالث د سړی دخپلوانونه مقررکړئ او یو ثالث د ښځې د خپلوانونه مقرر کړئ			

إِنْ يُرِيدَا	إِصْلَاحًا	يُوَفِّقِ اللَّهُ	بَيْنَهُمَا
که اراده لرله هغوئ دواړوا	د صلحې کولو	نوموافقت به پیدا کړی الله	په منځ دهغوئ دواړو کښې
که هغوئ دواړه جوړښت غواړی	نو الله ﷻ به د دواړو په مینځ کښې موافقت پیدا کړی		

إِنَّ اللَّهَ	كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا ۝
بیشکه الله	دې ښه پوه / ښهٔ خبردار
بیشکه الله ﷻ ښهٔ پوهه اوپه هرڅهٔ خبردار دې	

د ښځې خاوند په جنګ کښې د حکمینو تقرری:- مخکښې ئې دا صورت بیان کړو چه نافرمانی او کج روی د ښځو طرفنه وی، اوس دلته دهغه صورت بیان کیږی که دواړه یو بل نه خفه وی نو ځه به کولې شی؟ نوعلماء کرام فرمائی چه داسې حالت کښې دې ثقه او پوهه سړې مقرر کړی چه ظلم اوزیاتې معلوم کړی چه د چا دطرفنه دې.نو ظالم دې دظلم نه منع کړی.که دې سره هم بهتری رانغله.نو د ښځې د طرفه دې اودسړی دطرفه دې یو یو بهترین سړې مقرر کړی شی.او دا دواړه دې یو خائې شی او تحقیقات دې اوکړی او چه په کومه خبره امر کښې مصلحت وی اوکوم بهتر اوګنړی نو دهغې فیصله دې اوکړی یعنی که جدا کوی ئې اوکه خپلو کښې ورله صلح کوی.

صلحې ته ترجیح ورکول:- لیکن نبی ﷺ ددې خبرې ترغیب ورکړې دې. چه ترکومې کیدیشی نو کوشش کوئی چه د مصحلت کولو ځه صورت پیدا شی. که ددې دواړو تحقیق کښې د خاوند د طرف نه خرابی ثابته شی نو دې به دخپلې ښځې نه منع کړی اودې به مجبورولې شی چه دې د خپله روبه

[1]) ابوداود کتاب النکاح باب فی ضرب النساء : ۲۱٤۷، وسنده حسن ابن ماجة: ۱۹۸۶)۔

کښې فرق راولي هغه دې صحیح کړي .او ترصحیح کیدو پورې دې ددې نه جدا وي. اود هغې اخراجات وغیره دې اداکوي.اوکه شرارت دښځې د طرفه وي نو هغې ته دې نان نفقه نه ورکوي اودا دې مجبوره کړې شي چه خاوند سره ښه دخوشحالۍ ژوند تیر کړي.دغه شان که هغه(مشران) دا فیصله اوکړي چې خاوند دې ښځې ته طلاق ورکړي نوخاوند به ورته طلاق ورکوي. اوکه هغه (مشران) دافیصله اوکړي چې دواړه به یو ځائې اوسیږي نو دا (ښځه خاوند به دا مني).

دابن عباس رائې:- بلکه حضرت ابن عباس ﷺ فرمائي که دواړو کسانو په یو فیصله متفق شو چه دوی دې په خوشحالۍ سره خپل تعلقات صحیح کړي او دا فیصله یو فریق اومني او بل فریق نې نه مني نو دې حالت کښې یو وفات شي نو بل فریق به دده وارث وي چه کوم خفه وو. لیکن چه کوم خفه وو هغه ته به د هغه کس روائت نه ملاویږي کوم چې راضي وو (ابن جریر).

مسلک حنفي:-ما سره چه احنافو کوم کتابونه دي په هغې کښې راته دا جزیه معلومه نشوه د دې وجې معذرت غواړم چې په دې مسئله کښې ما تاسو د مسلک حنفي نه خبرنکړې شوئ (احقر شاه فیصل)

دخلافت عثماني یوه واقعه:-یوداسې جګړه کښې حضرت عثمان ﷺ حضرت ابن عباس ﷺ او حضرت معاویه ﷺ حاکمان مقرر کړي وو او فرمائیلي نې وو که تاسو دې دواړو کښې صلح کول غواړئي نو دا به صلح وي اوکه جدائي پکښې راوستل غواړئي نو دا به جدائي وي.یو روایت کښې دې چه حضرت عقیل بن ابی طالب فاطمه بنت عتبه بن ربیعه سره نکاح اوکړه نو (فاطمه بنت عتبه) اووئیل چې ته ماته راځې هم اوهم څه به ستا خرچ برداشت کوم. اوس داسې اوشوچه کله به عقیل دې ته راتلو نو تپوس به نې کولو چه عتبه بن ربیعه اوشیبه بن ربیعه چرته دې.دوی به فرمائیل چه ستا ګس طرفته جهنم کښې.په دې به هغه غصه شوه.یوځل حضرت عثمان ﷺ له راغلو او دا واقعه نې بیان کړه.خلیفة المسلمین په دې په خندا شو اوحضرت ابن عباس ﷺ اوحضرت امیر معاویه ﷺ نې د فیصلې دپاره مقررکړل.حضرت ابن عباس ﷺ خو به فرمائیل چه دې دواړو کښې دې جدائي راوستې شي.لیکن حضرت امیر معاویه ﷺ به فرمائیل چه بنو عبدمناف کښې دا تفریق نه خوښوم.اوس دا دواړه حضرات دحضرت عقیل ﷺ کورته ورغلل او وې کتل نودروازه نې بنده ده او دواړه ښځه خاوند دننه دي ، دا دواړه واپس شو.

دخلافت حیدري یو واقعه:- مسند عبدالرزاق کښې دي چه دحضرت علي ﷺ دخلافت په زمانه کښې یو ښځه خاوند کښې اختلاف راغلو. او دوی دواړه راغلل. یو سره ددوی خپلوان وو.اوبل سره کورنۍ خلق وو.حضرت علي ﷺ یو یو ډله بیله کړه او دوی ته نې حکم اوکړو ،بیا نې دواړو ډلو ته اوفرمائیل چه تاسوته معلوم دي چه ستاسو څه کار دې او ستاسو څه منصب دې که تاسو غواړئي نو دواړه یو ځائې کړئي اوکه غواړئي نو دواړه جدا کړئي.دې آوریدو سره ښځې اووئیل چه څه د الله ﷻ په فیصله راضي یم که د جدا کیدو په صورت کښې وي اوکه د یو ځائې کیدو په صورت کښې وي.سړي اووئیل چه زه بیلتون خوښوم. په دې باندې حضرت علي ﷺ اوفرمائیل چه نه نه ، په الله قسم تا ته به دواړه صورتونه منظوروي.

دعالمانو اجماع:- نو دعلماء کرامو په دې اجماع ده چه داسې صورت کښې دواړو منصفانو ته اختیار دې تردې چه ابراهیم نخعي رحمه الله فرمائي که غواړي نودوه یا درې طلاق هم ورکولې شي.حضرت امام مالك رحمه الله نه هم دا مروي دي.

دتفریق دعدم اختیار قائلین:- حضرت حسن رحمه الله فرمائي چه دوی ته د جمع کولو اختیار دې د تفریق نه حضرت امام مالك رحمه الله نه هم دا قول نقل دې .د امام احمد رحمه الله او ابوثور رحمه الله او داؤد رحمه الله همدا مذهب دې.

ددوی دلیل ﴿إِن يُرِيدَا إِصْلَاحًا﴾ جمله ده په دې کښې د تفریق ذکر نشته دې. که دوی د دواړو طرفونه وکیلان وی نو بیشکه ددوی حکم به جمع او تفریق دواړو کښې نافذ وی .اودې کښې د چا خلاف هم نه دې منقول.بیا دا هم خیال ساتل پکار دې چه دواړه ډلې دې دحاکم طرفنه مقرر وی. او فیصله به هم دوی کوی .اگر چه ددوی نه فریقین ناراض وی یا دوی د دواړو ښځې خاوند طرفنه وکیلان وی.

دجمهورو مذهب روښې دې اودلیل دادې چه دوی ته قران پاک حکم کړې دې او که کومه فیصله یا حکم شی نو دې فیصلې سره که څوک خوشحاله وی او که څوک خفه وی.بهر صورت د هغه فیصله به قطعی وی.د آیت ظاهری الفاظ د جمهورو مرسته کوی د امام شافعی رحمه الله نوې قول هم دادې او امام ابوحنیفه رحمه الله اوددې ملگرو نه همدا قول نقل دې.

دویم قول (چه د حکمینو ته د تفریق اختیار نشته) چې د چا دې هغوی وائی که دا د حکم په صورت کښې وې نو بیا په حضرت علی رضی الله عنه هغه خاوند ته ولې فرمائیل چه ترکومې ښځې د دواړو صورتونو اقرار کړې وې اوته ئې اونه کړې نو ته دروغژن ئې ، والله اعلم.

ابن عبدالبر رحمه الله فرمائی چه دعلماء کرامو اجماع ده چه هرکله د دواړوډلو قولونه مختلف وی نو د دویم قول اعتبار به نه وی او په دې امر باندې هم اجماع ده چه دوی اتفاق کول غواړی نو ددوی فیصله به نافذ وی البته که جدائی غواړی نو بیا به هم فیصله نافذ وی که نه.په دې کښې اختلاف دې .لیکن د جمهورو مذهب همدا دې چه په دې کښې به هم ددوی فیصله نافذ وی اگر چه دوی وکیل نه وی جوړ کړې شوې

د ښځې او خاوند په مینځ کښې روغه کولو کښې د حکمینو اختیار

مسلک حنفی:- که ښځهٔ او خاوند دواړه حکمینو یعنی فیصله کونکوته اختیار ورکړی یا هغوی خپل وکیلان مقرر کړی او دا اومنی چه تاسو دواړو کومه فیصله اوکړه هغه مونږ ته منظوره ده نو په دې کښې صورت کښې که دواړه فیصله کونکو د دوی د جدائی فیصله اوکړه نو دا به صحیح وی او نافذه به وی د احنافو دا مسلک دې (معارف القران ۲/۴۰۳)-

وَاعْبُدُوا اللَّهَ	وَلَا تُشْرِكُوا	بِهِ	شَيْئًا
او عبادت کوئ دالله	اومهٔ شریکوئ	دهغه سره	هیڅ څیز
اوصرف دالله جل جلاله عبادت کوئ او هیڅ څیز ورسره مهٔ شریکوئ			

وَبِالْوَالِدَيْنِ	إِحْسَانًا	وَبِذِي الْقُرْبَىٰ	وَالْيَتَامَىٰ	وَالْمَسَاكِينِ	
او دمور او پلار سره	احسان کوئ	او دخپلوانو سره	او دیتیمانو سره	او دمسکینانو سره	
اوموریلار سره ښهٔ سلوک کوئ او خپلوانو سره .... او یتیمانو سره.......... او مسکینانوسره					

وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ	وَالْجَارِ الْجُنُبِ	وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ	وَابْنِ السَّبِيلِ
اودگاونډی رشته دار سره	او دگاونډی غیررشته دار سره	اودملگری دخنگ سره	او دمسافر سره
او گاونډیانو سره که خپلوان وی او که پردی وی اودناستې ملگری سره (لکه د دفترملگرې د سفرملگرې) او مسافرسره			

وَمَا	مَلَكَتْ	أَيْمَانُكُمْ	إِنَّ اللَّهَ	لَا يُحِبُّ	
او دهغه وینځو غلامانو سره	چې مالکان وی دهغوئ	ښئ لاسونه ستاسو	بیشکه الله	نهٔ خوښوی	
او (هغې وینځومریانوسره) چې تاسونې مالکان ئې			بیشکه الله جل جلاله	نهٔ خوښوی	

مَنْ	كَانَ	مُخْتَالًا	فَخُورًا
هغه څوك	چې وي	كبرژن	فخركونكى
هغه سړي چې چا كښې تكبر وي اوفخركونكې وي			

قوله تعالى:: وَاعْبُدُوا اللّٰهَ وَلَا تُشْرِكُوْا بِهٖ شَيْئًا

دحسن سلوك مستحق خلق:-الله ﷻ دخپل عبادت حكم كوى او دخپل توحيد باره كښې بيان كوى. او فرمائي چه ماسره شريك مه جوړوئي.ځكه چه خالق ، مالك ، رازق ، ټولو نعمتونو والا ،ټول مخلوق باندې هر وخت كښې درحمت باران كولو والا صرف هغه پاك ذات دې نو د عبادت لائق هم هغه لوئي ذات دې.

والله په بنده حق:- حضرت معاذ ﷺ ته نبي. كريم ﷺ فرمائي چه تاته معلومه ده چه دالله ﷻ په بندگانو باندې څه حق دې ؟ دوى جواب كښې فرمائي چه الله او دهغه رسول ﷺ ته ښه معلوم دى.نبي كريم ﷺ اوفرمائيل دا چه د ① هغه عبادت كوى② هغه سره څوك شريك جوړ نكړي.بيا ئې اوفرمائيل چه تاته معلوم دى چه كله بنده دا كارونه اوكړى نو الله ﷻ هغه ته څه وركوى ؟ دا چه هغه لوئي ذات ده ته عذاب ورنكړي.([1])

قوله تعالى:: وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا

مور پلار سره د حسن سلوك حكم:- بيا فرمائي چه مور پلار سره احسان كوني هغوئ د عدم نه وجود ته د راوستو سبب جوړ شوى دى. قرآن پاك كښې ډيرو آيتونو كښې الله ﷻ خپل عبادت سره مور پلار سره د احسان كولو حكم كړې دې لكه فرمائي چه ﴿اَنِ اشْكُرْلِيْ وَلِوَالِدَيْكَ﴾ او ﴿وَقَضٰى رَبُّكَ اَلَّا تَعْبُدُوْٓا اِلَّآ اِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا﴾.

قوله تعالى:: وَبِذِي الْقُرْبٰى

خپلوانو سره ښه كول:دلته ئې هم اوفرمائيل چه خپلو رشته دارو سره ښه سلوك كوني او احسان كوني.

رشته دار ته صدقه كول:- حديث مبارك كښې دى چه مسكين ته صدقه وركول صرف صدقه ده ليكن نزدې رشته دار ته صدقه وركول صدقه هم ده او صله رحمي هم ده.([2])

قوله تعالى:: وَالْيَتٰمٰى

يتيمانو سره ښه سلوك:-بيا حكم فرمائي چه يتيمانو سره احسان كوني ، ځكه چه دوى سره محبت كونكې،ددوى خبر اخستلونكې اوددوى په سر لاس راښكونكې او ددوى نيازبين توب زغمونكې بل څوك نشته دې،هغه څوك وفات شول چې دوى ته به ئې محبت سره خوراك، څكاك وركولو.

قوله تعالى:: وَالْمَسٰكِيْنِ

مسكين سره د ښه كولو حكم:- بيا مسكينانو سره د حسن سلوك ارشاد دې فرمائي چه هغوئ حاجت مندى ،خالي لاس دى ، محتاج دى ، ددوى ضرورتونه تاسو پوره كړئي ، ددوى حاجتونه تاسو پوره كړئي اوددوى كارونه كوئي.د فقير او مسكين پوره بيان به دسورة برآت تفسير كښې راشي،انشاء الله.

قوله تعالى:: وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبٰى وَالْجَارِ الْجُنُبِ

د ګاونډيانو حقوق د احاديثو په رڼا كښې:- دخپلو ګاونډيانو خيال ساتئ او هغوئ سره حسن سلوك كوني كه هغه ستاسو رشته داروى اوكه نه ، كه مسلمان وى اوكه يهوديان يا نصرانيان. دا هم ونيلې

[1]) صحيح بخارى كتاب الرقاق باب من جاهد نفسه في طاعة الله : ٦٥٠٠، صحيح مسلم: ٣٠)-
[2]) ترمذى كتاب الزكاة باب ماجاء في الصدقة على ذوى القربي : ٦٨٥، وهو صحيح : نسائي: ٢٥٨٣)-

شوي دي چه ﴿وَالْجَارِذِي الْقُرْبَىٰ﴾ نه مراد ښځه ده او ﴿وَالْجَارِالْجُنُبِ﴾ نه مراد رفيق سفر دې. د ګاونډيانو حق کښې ډير احاديث راغلي دي.دهغې نه څه واورئ.

د ګاونډي سره د حسن سلوک حکم:- مسند احمد کښې دي چه نبي کريم ﷺ فرمائي چه ما ته حضرت جبريل ؑ د ګاونډيانو باره کښې تر دې وصيت کولو چه ماته ګمان اوشو چه کيدې شي ګاونډيان به د يو بل وارثان هم شي.(١)

بهترين ګاونډي:- فرمائي چه بهتر ملګرې هغه دې چه هغه خپلو ملګرو سره حسن سلوك کښې د ټولو نه زيات ښه وی، او ګاونډيانوکښې د الله په نيز د ټولو نه زيات بهتر هغه دې چه ګاونډيانو سره نيك سلوك کښې ټولو نه زيات وی.(٢)

د ګاونډي فکر کول:- فرمائي چه انسان ته نه دي پکار چه د خپل ګاونډي د آسودګۍ نه بغير دې ښه پړ مړه خيټه خوراك اوکړي.(٣)

دګاونډي سره د خيانت د ګناه غټوالي:- يو ځل نبي کريم ﷺ صحابه کرام ؓ ته اوفرمائيل چه تاسو د زنا باره کښې څه وائي؟خلقو اووئيل چه هغه حرامه ده.الله ﷻ اوهغه رسول ﷺ دا حرامه کړې ده. او تر قيامته به دا حرامه وی. نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چه واورئ ! لسو ښځو سره زنا کونکي دهغه سړي نه کم ګناهګارې دي چه څوك د خپل ګاونډي ښځې سره زنا اوکړي.بيا تپوس کوی چه تاسو د غلا متعلق څه وائي ؟ هغوئ جواب کښې اووئيل چه داهم الله ﷻ اودهغه رسول ﷺ حرامه کړې ده اوهغه هم تر قيامته پورې حرامه ده.نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چه واورئ ! د لسو کورونو نه غلا کونکې ګناه ذ هغه سړي نه کمه ده چه څوك د خپل ګاونډي دکور نه غلا اوکړي.(٤)

دګاونډي د ښځې سره د زنا لويوالي:- بخاری او مسلم کښې دي چه حضرت ابن مسعود ؓ سوال کوی چه يارسول الله ﷺ کومه يوه ګناه لويه ده ؟ نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چه دا چه تـه الله ﷻ سره شريك جوړ کړې حالانکه هغه پاك ذات ته پيدا کړې ئې ما تپوس اوکړو چه کومه ؟ نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چه ته د خپل ګاونډي ښځې سره زنا اوکړې.(٥)

دجبرئيل ؑ د ګاونډي د حقوقو تاکيدکول:- يو انصاری صحابي ؓ اوفرمائيل چه څه د نبي کريم ﷺ خدمت کښې حاضريدو دپاره کور نه اووتلم او هلته اورسيدم. او ما چه اوکتل نو يو صاحب ولاړ دې او نبي کريم ﷺ هغه طرفته متوجه دې.ما خيال اوکړو چه شايد دده به نبي کريم ﷺ سره څه کار وی.نبي کريم ﷺ اودريدو او هغه سره ئې خبرې شروع کړې وې.ډير ناوخته شو تردې چه څه دې پريشانه کړم چه نبي کريم ﷺ به ستړې شوې وی. ډير وخت پس نبي کريم ﷺ واپس شو او ما تـه راغلو. ما اووئيل چه يارسول الله ﷺ ! دې سړي خو تاسو ډير وخت ولاړ اوساتلئ او څه پريشانه شوم چه نبي کريم ﷺ به ډير ستړې شوې وی. نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چه تا اونه کتل ؟ ما اووئيل چه آوه ما ښه اوکتل.وې فرمائيل چه تاته معلومه ده چه دا څوك وو ؟ هغه حضرت جبريل ؑ وو اوماته ئې د ګاونډي د حقوقو باره کښې تاکيد کولو ، تر دې ئې دهغه حقوق بيان کړل چه ماته ګمان اوشو چه غالبًا نن به ګاونډي وارث هم جوړ شي(٦) (مسندامام احمد).

---

١) صحيح بخاری کتاب الادب باب الوصاة بالجار: ٦٠١٥، صحيح مسلم: ٢٦٢٤)-

٢) ترمذی کتاب البر ۆالصلة باب ماجاء ف حق الجوار: ١٩٤٤، وسنده صحيح)-

٣) احمد: ٥٤/١،)-

٤) احمد: ٨/٦، وسنده حسن)-

٥) صحيح بخاری کتاب الادب باب قتل الولد خشية ان ياکل : ٦٠٠١، صحيح مسلم: ٨٦)-

٦) احمد: ٣٢/٥)-

بل روایت:- مسند عبد بن حمید کښې دی حضرت جابر بن عبد الله ﷺ فرمائی چه یو سړې د عوالی مدینې (د مدینې پورته طرف) نه راغلو ، هغه وخت نبی کریم ﷺ او حضرت جبریل ﷺ په هغه ځائې کښې مونځ کولو چه کوم ځائې کښې به ئې دجنازې مونځ کولو. هرکله چه نبی کریم ﷺ فارغ شو نو هغه سړی ورته اووئیل چه نبی کریم ﷺ سره دا بل سړې څوك دې چه مونځ کوی؟ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه تا هغه اولیدلو؟ هغه اووئیل چه آو.وې فرمائیل چه تا ډیره لویه نیکی اوکتله.دا حضرت جبریل ﷺ وو چه ماته ئې د ګاونډی باره کښې وصیت کولو تر دې چه ما اوکتل چه نزدې ده چه هغه به وارث جوړ کړې شی. (۱)

د ګاونډې درې قسمونه:-اتم حدیث شریف د بزاردې. چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ګاونډیان په درې قسمه وی دیو حق والا یعنی ادنی،د دوو حقوقو والایعنی درمیانه اودریو حقونووالایعنی اعلی.یو حق والا هغه دې چه کوم مشرك دې او ده سره ئې رشته نه وی. دوو حقونو والا هغه دې چه مسلمان وی اورشته دارنه وی یوحق داسلام اودویم د ګوانډ.اودریو حقونووالاهغه دې چه مسلمان هم وی،ګوانډی هم وی او خپل رشته دار هم وی نو د اسلام حق ، د ګوانډ حق او د صله رحمئ حق درې حقونه شو. (۲)

دروازې ته د نزدې ګاونډې حق:- دمسند احمد نهم حدیث مبارك کښې دی چه حضرت عائشه ﷺ نبی کریم ﷺ نه تپوس اوکړو چه څما دوه ګاونډیان دی ، یو ته هدیه لیږم نو په دواړو کښې چا ته اولیږم.نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه د چا دروازه درته زیاته نزدې وی. (۳)

دګاونډې په حق کښې بل حدیث:- د طبرانی لسم حدیث کښې دی چه نبی کریم ﷺ اودس اوکړو ، خلقو د نبی کریم ﷺ د اودس اوبه واخستې او خان باندې ئې مخل شروع کړې ، نو نبی کریم ﷺ تپوس اوکړو چه داسې ولې کوئی ؟ هغوئ اووئیل چه دالله ﷺ اودهغه درسول ﷺ دمحبت په وجه.نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه څوك دا غواړی چه الله ﷺ اودهغه رسول ﷺ ده سره محبت اوکړی نو هغه ته پکار دی چه کله خبرې کوی نو رینښتیا وائی، اوکله چه ده سره څوك امانت کیږدی نو هغه امانت ادا کوی (۴) (تفسیر ابن کثیر کښې دا حدیث هم دې ځای باندې ختم شوې دې لیکن شاید مخکښې جمله دده نه په غلطئ سره پاتې شوې ده چه دهغې صحیح تعلق دې مسئلې سره دې او هغه داده چه هغه ته پکار دی چه د ګاونډی سره ښه سلوك کوی او احسان ورسره کوی مترجم).

دقیامت په ورځ اولنئ مقدمه:- یولسم حدیث د مسند احمد کښې دی چه دقیامت په ورځ به دټولو نه مخکښې کومه جګړه دالله ﷺ مخکښې پیش کولې شی هغه به د دوو پروسیانویعنی ګوانډیانو وی (۵)

قوله تعالی: وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ

د صاحب بالجنب نه مراد:- بیا حکم دې د ﴿وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ﴾ سره دسلوك کولو. ① ددې نه مراد د ډیرو مفسرینو په نیز ښخه ده ② او ډیر فرمائی چه ددې نه مراد د سفر ملګرې دې. ③ اودا هم مروی دی چه ددې نه مراد دوست او ملګرې دې .برابره ده که سفر کښې وی او که دقیام حالت کښې وی.

قوله تعالی: وَابْنِ السَّبِيلِ

---

(۱) البزار : ۱۸۹۷، کتاب الادب المفرد : ۱۲٦، وسنده حسن)-
(۲) مسند البزار : ۱۸۹٦، وسنده مرفوع)-
(۳) صحیح بخاری کتاب الادب باب حق الجوار فی قریب الابو اب: ۲۰۲۰)-
(۴) الطبرانی وابونعیم والبیهقی فی شعب الایمان: ۱۵۳۳، وسنده حسن مجمع الزوائد : ۱۴۵/۴)-
(۵) احمد: ۱۵۱/٤، والطبرانی : ۳۰۳/۱۷، ح/۸۳٦، وهو حدیث حسن)-

د ابن السبیل نه مراد:- ①ابن السبیل نه مراد میلمه دي ②اودا هم چه کوم په لاره روان وی اوچاسره ایسار شی. نو که دلته ترې میلمه مطلب واخستې شی نو چه سفر کښې تلو تلو کښې میلمه جوړ شی نودواړه یوشو. ددې پوره بیان به هم د سورة بقره په تفسیر کښې راشی.

قوله‌تعالی: وَمَامَلَكَتۡ اَیۡمَانُكُمۡ

د غلام سره نیکی کول- بیا دغلامانو باره کښې فرمان دې چه هغوئ سره نیک سلوك کوئی خکه چه دوی غریبانان دی اوستاسو په لاس کښې قیدیان دی.او دوی باندې تاسوته پوره اختیار دې.نوتاسو نه پکار دی چه په دوی رحم اوکړئی.او ددوی د ضرورتونو د خپل وس مطابق خیال اوساتئ.**په مرض الوفات کښې دغلامانو دحقوقو تاکید:-** نبی کریم ﷺ خو خپل مرض الموت کښې هم ددوی باره کښې وصیت کړې دې.نبی کریم ﷺ فرمائی چه اېې خلقو ا دمونځ او غلامانو خیال ساتئ ، باربار به ئې دا فرمائیل تر دې چه ژبه مبارکه ئې تته شوه. ([1])

غلامانوباندې خوراک صدقه ده:- دمسند احمد یو حدیث مبارك کښې دی چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه تاسو څه خورئی هغه هم صدقه ده او چه څه خپلو بچو ته ورکوئی هغه هم صدقه ده ، او چه څه تاسو خپلوبیبیانو ته ورکوئی هغه هم صدقه ده ،او چه څه خپلو غلامانوته ورکوئی هغه هم صدقه ده..([2])

دخوارک منع کولوممانعت:- مسلم کښې دی چه حضرت عبدالله بن عمر ﷺ یو خل خپل داروغه نه اوفرمائیل چه آیا تا غلامانو ته خوراك ورکړې دې ؟ هغه اووئیل چه نه.وې فرمائیل چه لاړشه او خوراک ورته ورکړه.نبی کریم ﷺ فرمائیلی دی چه انسان دپاره دا گناه کافی ده چه دکوم خوراك دې مالك دی. او دې دهغې نه منع اوکړی (اوغوښتونکی ته ئې ورنکړی) ([3])

غلام ته خوراک ورکول دهغه حق دې:- مسلم شریف کښې دی چه دمملوك ماتحت (غلام یا وینځې) حق دې چه هغه ته خوراك څکاك او اغوستلو دپاره هرڅه ورکړې شی .اود هغه د طاقت نه زیات کار ترې وانخستې شی ([4])

غلام په خوراک کښې د شریکولو حکم:- بخاری شریف کښې دی چه کله تاسو ته یو خادم خوراك راوړی.نو تاسوته پکار دی چه اول خو هغه خان سره کینوې اوکه نه ئې کینوئ نو یو نمړئی دوه هغه ته ورکړې.خکه چه هغه ددې خوراك د پخلی گرمی او برداشت کړې دې.او یو روایت کښې دی چه پکار دی چه هغوئ خان سره کینوئی ، او که خوراك کم وی نو یو نمړئی دوه هغوئ ته ورکړئی.([5])

غلامان د ازادو رونړه دی:- نبی کریم ﷺ فرمائی چه ستاسو غلامان هم ستاسو رونړه دی.الله ﷻ هغوئ ستاسو ماتحت جوړ کړی دی .نو چه د چا لاس کښې دهغه لاس وی هغوئ دې ورته خوراك ورکوی او پوشاك دې ورته هم ورکړی او هغوئ نه دې داسې کار نه اخلی چه هغوئ ئې طاقت نه لری. که څه داسې مشکل کار راشی نو پخپله دې هم ورسره شریک شی.(بخاری ومسلم). ([6])

قوله‌تعالی: اِنَّ اللّٰهَ لَا یُحِبُّ مَنۡ كَانَ مُخۡتَالًا فَخُوۡرَا

---

[1]) ابن ماجة کتاب الجنائز باب ما جاء فی ذکرمرض رسول الله صلی الله علیه وسلم : ۱۶۲۵)-

[2]) احمد: ۱۳۱/٤ وسنده حسن)-

[3]) صحیح مسلم: کتاب الزکاة باب فضل النفقة علی العیال والمملوک : ۹۹۶، ابوداود : ۱۶۹۲)-

[4]) صحیح مسلم کتاب الایمان باب اطعام المملوک مما یاکل : ۱۶۶۲)-

[5]) صحیح بخاری کتاب الاطعمة باب الاکل مع الخادم : ۵٤۶۰، صحیح مسلم : ۱۶۶۳، ابوداود: ۳۸٤۶، ترمذی: ۱۸۵٤، ابن ماجة: ۳۲۸۹)-

[6]) صحیح بخاری کتاب العتق باب قول النبی صلی الله علیه وسلم (العبد اخوانکم فاطعموا هم) : ۲۵٤۵، صحیح مسلم: ۱۶۶۲، ابوداود : ۵۱۵۸، ترمذی : ۱۹٤۵، ابن ماجة: ۳۶۹۰،)-

متكبر دالله نه خوښه وي: بيا فرماني چه خودبين ، متعجب ، متكبر ، خودپسند ، خلقو باندې فوقيت ظاهرونكي ، خپل خان لوئي حسابونكي،خپل خان د نورو نه بهتر گنړونكي ، الله ﷻ ته خوښ نه دې اگرچه هغه خپل خان لوئي حسابوي.ليكن دالله ﷻ په نيز هغه ذليل دې.اود خلقو نظر كښې هغه حقير دې.دا خومره بده خبره ده چه يو كس بل سره احسان اوكړي او بيا په هغه احسان كوي .ليكن الله ﷻ چه كوم نعمتونه ده ته وركړي دي دهغې شكر نه ادا كوي.خلقو كښې چه كيني نو فخر كوي چه څه دومره لوئي سړې يم ، ماسره دا دي او دا دي.نواز .

دحضرت ابورجاء ﷺ قول:- حضرت ابورجاء هروي رحمه الله فرماني چه هر بدخلق متكبر خودپسند وي. بيا ني ددې آيت مبارك تلاوت اوفرمانيلو او وې فرمائيل چه دمور پلار نافرمان سركش او بدنصيب وي.بيا دوي دا آيت مبارك تلاوت كړو چه ﴿وَبَرًّا بِوَالِدَتِي وَلَمْ يَجْعَلْنِي جَبَّارًا شَقِيًّا﴾.حضرت عوام بن حوشب رحمه الله هم دا فرماني.

هغه درې كسان چه الله ورسره دشمني كوي:- حضرت مطرف رحمه الله فرماني چه ماته دحضرت ابوذر ﷺ يو روايت رارسيدلې وو او خما زړه كښې خواهش وو چه څه وخت پخپله حضرت ابوذر ﷺ سره ملاقات اوكړم او دا روايت ترې زباني واورم. نو يو ځل مې ورسره ملاقات اوشو نوورته مااووئيل چه ماته خبر رارسيدلې دې چه تاسو د رسول الله ﷺ دا يو حديث بيان فرمانيلې دې چه درې قسمه خلق دالله ﷻ دوستان دي،اودرې قسمه خلق نه خوښوي.حضرت ابوذر ﷺ فرماني چه آو داريښتيا دي. څه به خپل خليل ﷺ باندې څنگه دروغ جوړ كړم ما اووئيل چه هغه درې كسان كوم دي چې هغوئ سره الله ﷻ دښمني ساتي.دوي هم ددې آيت تلاوت اوفرمانيلو.اووې فرمائيل چه دا خو ته په كتاب الله كښې هم كتې شې ([1])

دتكبرمذمت:- دبنو هجيم يو سړې نبي كريم ﷺ ته واني چه ماته نصيحت اوكړه. نبي كريم ﷺ اوفرمائيل چه جامې د گيتو نه لاندې مه ساته. ځكه چه دا تكبرا وخود پسندي ده. او الله تعالى دا نه خوښوي.([2])

وَيَأْمُرُونَ	يَبْخَلُونَ	الَّذِينَ	
او حكم كوي	چې شومتيا كوي	هغه كسان	
	هغه كسان چې شومان وي او نورو ته		

مِنْ فَضْلِهِ ط	اٰتٰهُمُ اللّٰهُ	مَآ	وَيَكْتُمُونَ	بِالْبُخْلِ	النَّاسَ
دفضل خپل نه	چې وركړې وي هغوئ ته الله	هغه څه	پټوي	او	خلقو ته د شومتوب
	هم دشومتيا حكم كوي او الله ﷻ چې ورته پخپل فضل څه مال متاع وركړې دي هغه پټوي				

يُنْفِقُونَ	وَالَّذِينَ	عَذَابًا مُّهِينًا ﴿۳۷﴾	لِلْكٰفِرِيْنَ	وَاَعْتَدْنَا
چې خرچ كوي	او هغه كسان	عذاب رسواكونكې	دپاره دكافرانو	او تيار كړي دې مونږه
		اومونږ كافرانو دپاره رسواكونكي عذاب تيار كړې دې او هغه كسان هم دالله پاك خوښ نه دي، چې هغوئ خپل		

[1]) حاكم : ۸۸/۲، وسنده صحيح)-
[2]) احمد: ٦٤/٥، لم اجده ورواه احمد: ٦٤/٥، بسند آخر وسنده صحيح وانظر سنن ابي داود : ٤٠٨٤)-

أَمْوَالَهُمْ	رِئَآءَ	النَّاسِ	وَلَا يُؤْمِنُونَ	بِاللّٰهِ	وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ ۗ	
مالونه خپل	دپاره دښودنې	د خلقو	اونۀ لري يقين	په الله باندې	او نۀ په ورځ دآخرت باندې	
مالونه صرف دنوم دپاره خرچ کوي| اونه په الله ايمان راوړي اونه په ورځ د آخرت باندې						
وَمَنْ يَّكُنِ	الشَّيْطٰنُ	لَهٗ	قَرِيْنًا	فَسَآءَ	قَرِيْنًا ۝	وَمَاذَا
اوهغه څوك چې وي	شيطان	د هغه	ملګرې	نو بد دې	داملګرې	اوڅه نقصان وو
اوربنتيا خبره داده چې شيطان دچاملګرې شي| نودغه ډيربد ملګرې دې |او ددوئ څه نقصان کيدو						
عَلَيْهِمْ	لَوْ اٰمَنُوْا	بِاللّٰهِ	وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ	وَاَنْفَقُوْا		
هغوئ دپاره	که ايمان راوړې وې هغوئ	په الله باندې	او په ورځ دآخرت باندې	اوخرچ کړې وې هغوئ		
که دوئ په الله ﷻ او په ورځ دآخرت باندې ايمان راوړئ وې | او (د الله په لاره کښې ئې هغه څه) خرچ کړي						
مِمَّا	رَزَقَهُمُ اللّٰهُ ۗ	وَكَانَ اللّٰهُ	بِهِمْ عَلِيْمًا ۝			
دهغې نه	چې ورکړي دي هغوئ ته الله	اودې الله	په هغوئ ښه عالم			
وې کوم چې ورته الله ﷻ ورکړي دي| اوالله ﷻ ته ددوئ حال ډيرښۀ معلوم دې |						

قوله تعالى:: اَلَّذِيْنَ يَبْخَلُوْنَ وَيَاْمُرُوْنَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ

دبخيل توب او خودنې مذمت:- ارشاد دې چه کوم خلق دالله ﷻ د خوشحالولو په موقع د مال خرچ کولو نه مخ اړوي لکه مورپلار ته ورکول ،د رشته دارو سره ښه سلوك کول ، يتيمانو سره ، مسکينانو سره ، رشته دارو سره،اوپردو سره،ملګرو سره،مسافرو سره،او هغه غلامانو سره چه کوم دده ماتحت وي ، او هغوئ ته في سبيل الله ورکړه کول ، او صرف دا نه بلکه خلق هم دبخل نه منع کوي او د الله په لار کښې دخرچ کولو مشورې ورکوي.حديث مبارك کښې دی چه کومه يوه بيماري د بخل نه لويه ده.(يعني نشته) ([1])

بخل هلاکت دې:- اوحديث مبارك کښې دی چه ائې خلقو ! بخيلئ نه ځان اوساتئ ، هم دې ستاسونه مخکښې خلق تباه کړي دي .هم ددې په وجه دهغوئ نه قطع رحمی او فسق وفجور او بدکارونه ظاهر شوي وو([2])

قوله تعالى:: وَيَكْتُمُوْنَ مَآ اٰتٰىهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ ۗ

بيا فرمائي چه دا خلق د دې ګناه نه علاوه په يوه بله ګناه کښې هم اخته دي. يعنی دالله ﷻ نعمتونه پټوي،هغه نه ظاهروي،او نه دوی په خپل خوراك څکاك کښې هغه ظاهري وي او نه په اخستلو کښې دی،لکه بل ځائې کښې فرمائې چه ﴿اِنَّ الْاِنْسَانَ لِرَبِّهٖ لَكَنُوْدٌ ۝ وَاِنَّهٗ عَلٰى ذٰلِكَ لَشَهِيْدٌ ۝﴾ (ترجمه) " انسان دخپل رب ناشکره دې او په دې خپل حالت او خصلت ګواه دې.بيا فرمائې چه ﴿وَاِنَّهٗ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيْدٌ ۝﴾ يعنی هغوئ دمال محبت کښې مست دی.نو دلته هم فرمان دې چه دوی دالله ﷻ فضل لره پټوي.

قوله تعالى:: وَاَعْتَدْنَا لِلْكٰفِرِيْنَ عَذَابًا مُّهِيْنًا ۝

بيا دوی ته تنبيه ورکوي چه کافرو دپاره مونږ ذلت والا عذاب تيار کړې دې.دکفر معنی ده پټ ساتل ،

---

[1]) صحيح بخاری کتاب المغازی باب فی قصة عمان والبحرين : ۴۳۸۳، من قول ابی بکر)۔

[2]) احمد: ۱۹۵/۲، وسنده صحيح ، الحاکم:۱۱/۱، ابن حبان :۵۱۷۶)۔

اوپټول ، نو بخیل هم دالله ﷻ د نعمتونوپټو نکي دي. او په دې باندې پرده اچوونکي او ددې انکار کونکي دي.نو هغه ددې نعمتونوناشکره شو. حدیث مبارك کښې دی چه الله ﷻ کله په خپل یو بنده باندې خپل انعام کول غواړی نودا غواړی چه دهغې اثر په هغه باندې ظاهرکړی.(¹) ددې معنی کښې یو روایت ابوداود (²) کښې د نبی کریم دعا ده چه ﴿ واجعلنا شاکرین لنعمتك مثنین بها علیك قابلیها واتمها علینا ﴾ ائې الله ﷻ مونږ دخپلو نعمتونو شکر ګزار جوړ کړه. اوددې په وجه مونږ خپل ثنا خوان جوړ کړه.او ددې قبلولو والا او دانعمتونه مونږ ته بیا راکړه. (³)

د ایت یوبل مصداق:- دبعضوسلفو قول دې چه دا آیت د یهودو د هغه بخل باره کښې دې چه هغوئ به خپل کتاب کښې د نبی کریم ﷺ صفات پټول.ددې وجې ددې آخر کښې دی چه مونږ دکافرو دپاره ذلت والا عذاب تیار کړې دې.هیڅ شك نشته دې چه ددې آ... حمل په هغوئ باندې کیدې شی.لیکن دا په ظاهره دلته د مال دبخل بیان دې .اګر چه په دې کښې د علم بخل هم شامل دې.خیال اوکړئ چه آیت خپلوانو او کمزورو ته د مال ورکولود بیان باره کښې دې .هم دغه شان د دې نه روستو آیت کښې د الله تعالی دهغه خلقو مذمت بیانوی چې کوم خودنې دپاره مال خرچ کوی .دلته دهغه خلقوبیان اوشو چې بخیلان او ممسکان دی او چه پیسه پیسه جمع کوی.

قوله تعالی:: وَالَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ رِئَاءَ النَّاسِ:: بیادهغه خلقو بیان دې چه ورکړه کوی خو نیت ئې پکښې ښه نه وی،صرف په دنیا کښې د خپل نوم دپاره ئې ورکوی.

درې قسمه خلق جهنم ته تلل:- یوحدیث مبارك کښې دې چه په کومو درې قسمه خلقوباندې به د جهنم اور بلولې شی هغه به هم دا ریاکار وی. ① عالم ریاکار ② غازی ریاکار ③ سخی ریاکار.دا سخی به وائی چه ائې الله تعالی ما ستا په هره لار کښې خپل مال خرچ کړو. نو ده ته به دالله تعالی د طرفنه جواب ورکړې شی چه ته دروغژن ئې ، ستا اراده صرف دا وه چه په سخی او جواد سره مشهور شې نو هغه اوشو. یعنی ستا مقصد دنیا کښې پوره شو او تاته په دنیا کښې شهرت ملاؤ شو (دا د اوږد حدیث لږه حصه ده خو د هغې خلاصه دا ده چه دغه درې واړه کسان به جهنم ته اوغورځولی شی) (⁴)

دحاتم طائی سخاوت:- اوحدیث مبارك کښې دی چه نبی کریم ﷺ حضرت عدی بن حاتم ﷺ ته اوفرمائیل چه ستا پلار په خپل سخاوت سره څه غوښتی وو هغه ورته ملاؤ شو.(یعنی دنیاوی شهرت) (⁵)

د ابن جدعان اخرت:- نبی کریم ﷺ نه سوال کیړی چه عبدالله بن جدعان خو لوئې سخی وو .هغه به مسکینانو او فقیرانو سره ډیر ښه سلوك کولو.او دالله ﷻ په نوم ئې غلامان آزادول. نودا به هغه ته فائده ورکوی ؟ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه نه ، هغه ټول عمر کښې یو ځل هم دا نه وو وئیلې چه ائې الله ﷻ زما ګناهونه دقیامت په ورځ معاف کړه. (⁶)

قوله تعالی:: وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ ۗ وَمَن يَكُنِ الشَّيْطَانُ لَهُ قَرِينًا فَسَاءَ قَرِينًا

د ریا کار عقیده اوتعلق:- ددې و جې الله تعالی دا فرمانی چه ددوی ایمان په الله ﷻ او په ورځ د قیامت باندې نشته دې ، ګنی دشیطان پنجه کښې به دوی نه راتلل او بد به ئې ښه نه ګنړل.دا دشیطان

(¹) احمد: ٤٧٤/٣، وسنده ضعیف وله شاهد صحیح عند ابی داود : ٤٠٦٣، فالحدیث به حسن
(²) کتاب اللباس باب فی الخلقان : ٤٠٦٣ ، نسائی : ٥٢٢٦)-
(³) ابوداود کتاب الصلاة باب التشهد : ٩٦٩، وسنده حسن وهو صحیح)-
(⁴) صحیح مسلم کتاب الامارة باب من قاتل للریاء والسمعة : ١٩٠٥، نسائی: ٣١٣٩، ترمذی: ٢٣٨٢)-
(⁵) احمد: ٢٥٨/٤، وسنده حسن ابن حبان: ٣٣٢)-
(⁶) صحیح مسلم کتاب الایمان باب الدلیل علی ان من مات علی الکفر: ٢١٤، ترمذی: ٣١٢١، ابن ماجة: ٤٢٧٩)-

ملګری دی اوشیطان ددوی ملګرې دې.دملګری په بدئ باندې هم سوچ اوکړنی ، عربی شاعر وائی چه

عن المرء لاتسأل وسل عن قرينه
فكل قرين بالمقارن يقتدى

(ترجمه)دانسان باره کښې تپوس مه کوه،دهغه دملګرو تپوس اوکړه،هرملګرې دخپل ملګری په نقش قدم روان وی.

قوله تعالى: وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ آمَنُوا بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقَهُمُ اللَّهُ ۚ وَكَانَ اللَّهُ بِهِمْ عَلِيمًا ﴿٣٩﴾

بیا فرمائی چه دا څه رکاوټ نشته چې دهغې په وجه دوی په ا لله باندې ایمان نشی راوړلې اواو صحیح لار روان شی ، اوریاکاری پریږدی ، او اخلاص او یقین باندې قائم پاتې شی. ددوی په دې کښې څه نقصان دې بلکه سراسر فائده ده چه ددوی آخرت به ښه شی.او دوی ولې د الله ﷻ په لار کښې خرچ کولوکښې کنجوسی کوی. دالله ﷻ محبت او دهغه رضامندی حاصلولو دپاره کوشش نه کوی.الله ﷻ ته دوی ښه معلوم دی.ددوی دښه بد نیتونوعلم الله ﷻ ته دې.اهل توفیق او غیر اهل توفیق هغه پاك ذات ته ښکاره دی.هغه نیکانو ته دنیك عمل کولو توفیق ورکوی او دوی ته خپله رضا ورکوی او دوی ته خپل قرابتداری ورکوی.اوبدان خپل ګرفت کښې راولې اودې سره به ددوی دنیا اوآخرت برباد وی

إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ
| بیشکه الله | نهٔ کوی ظلم
|بیشکه الله ﷻ په چاباندې

مِثْقَالَ ذَرَّةٍ ۖ وَإِن تَكُ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا وَيُؤْتِ مِن لَّدُنْهُ أَجْرًا
په قدر | د ذرې | او که وی نیکی |نو دوچند کوی هغه | او ورکوی | دطرف خپل نه | اجر
دذرې برابر ظلم نهٔ کوی | اوخوک چې یوه نیکی اوکړی نوهغه ورته په خوچنده زیات ورکوی| اودخپل طرفنه ورته

عَظِيمًا ﴿٤٠﴾ فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِن كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ
لوئ | نو څرنګ حال به وی| په هغه وخت| چې راولو مونږ| د هر امت نه | یوګواه
دیرلوئې اجر ورکوی| نوهغه وخت به دوئ څه کوی چې مونږ به د هرامت نه یویو ګواه راوبلو

وَجِئْنَا بِكَ عَلَىٰ هَٰؤُلَاءِ شَهِيدًا ﴿٤١﴾ يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا
اوراولو مونږ تا لره| په دې خلقو باندې| ګواه | په دغه ورځ به | آرزوکوی | هغه کسان | چې انکار نې کړې وو
اوپه دې خلقوباندې به تاګواه کړو| چا چې کفر کړې وی اود رسول صلی الله علیه وسلم نافرمانی نې کړې

وَعَصَوُا الرَّسُولَ لَوْ تُسَوَّىٰ بِهِمُ الْأَرْضُ وَلَا يَكْتُمُونَ
اونافرمانی نې کړې وه درسول|کاش چې هواره کړې شی | په هغوئ | زمکه | اونهٔ به شی پټولې
وی هغوئ به دا وائی کاش چه زمکه په دوی باندې هم هواره شی او دوی سره هډو حساب اونشی

اللَّهَ حَدِيثًا ﴿٤٢﴾
دالله نه | هیڅ خبره |
اوهلته به دالله ﷻ نه هیڅ پټولې نشی |

قوله تعالى: ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ وَإِن تَكُ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا﴾

دنيکئ اجر به څو چنده وي:- الله رب العزت فرماني چه هغه په هيچا ظلم نه کوي اونه دچا نيکي ضائع کوي بلکه ددې اجر به دقيامت په ورځ ډير زيات ورکوي.لکه بل ځائې کښې آيت مبارك کښې دي چه ﴿وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ﴾ مونږ به د انصاف تلې قائم کړو.

اوفرماني چه حضرت لقمان ﷺ خپل خوئي ته فرمانيلي وو چه ﴿يَا بُنَيَّ إِنَّهَا إِن تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ﴾ اني خويه كه يوڅيزد اوري د دانې برابر وي اګر چه هغه په كاڼړي كښې ياپه آسمان كښې وي ياپه زمكه كښې دننه وي الله ﷻ به هغه ضرور حاضروي بيشكه الله ﷻ باريك بين اوخبرداردې.او بل ځائې كښې فرماني چه ﴿يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا لِّيُرَوْا أَعْمَالَهُمْ﴾ په هغه ورځ به خلق مختلفو حالاتوكښې پيش كړې شي دا پيش كول به د دې دپاره وي چې هغوئ ته خپل عملونه اوخودلې شي.نو چا چه ذره نيكي كړې وي هغه به هغه ته خودلې شي او چه چا ذره برابر ګناه كړې وي هغه به هغه ته خودلې شي.

د ذرې برابر ايمان والا به د جهنم نه راوځي:- بخاري اومسلم كښې دشفاعت اوږد حديث مبارك كښې دي چه بيا به الله ﷻ اوفرماني چه واپس لاړ شئ او چه د چا په زړه كښې د اوري ددانې برابر هم ايمان اوګورئي نو هغه د جهنم نه راوباسئ.نو ډير مخلوق به د جهنم نه راوبېكلې شي.حضرت ابوسعيد ﷺ چه به داحديث مبارك اوفرمانيلو نو وئيل به ئې كه تاسو غواړئي نو دا آيت قراني اووايې ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ وَإِن تَكُ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا﴾.[1]

په حقوق العباد كښې د كوتاهئ انجام:- ابن ابي حاتم كښې حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ فرماني چه د قيامت په ورځ به دالله ﷻ يوبنده راوستلې شي او يو آواز كونكي به په اوچت آواز د محشر خلقو ته اوواني چه دا د فلاني خوئې يا لور ده اوددې يا دده نوم فلانې دې ، كه ده باندې د چا حق وي نوهغه دې راشي او دده نه دې خپل حق واخلي.په هغه وخت كښې به دا حالت وي چه يو ښځه به داغواړي چه ددې څه حق ددې په پلار يا رور يا خور يا خاوند باندې وي چه راشي اوهغه ترې واخلي.رشتې به ختمې شي.هېڅوك به دچا پكار نه راځي.الله ﷻ كه اوغواړي نو خپل حق به معاف كړي.خو دخلقو به هيڅ حق نه معاف كوي.هركله چه حقداران راشي نو هغه ته به اووئيلې شي چه د دوي حق ادا كړه.دې به اوواني چه دنيا خو ختمه شويده او اوس خما لاس كښې څه دي چه څه ئې ده ته وركړم. نو دده نيكئ به واخستې شي اوحقدارو ته به وركړې شي اود هريوحق به په دې طريقه اداكړې شي.اوس دا سړې دالله ﷻ دوست دې.نو دې سړي به د غوښتو د دانې برابر نيكي پاتې نشي چه هغه الله ﷻ زياته كړي او الله ﷻ دې جنت ته داخل كړي.بيا نبى كريم ﷺ ددې آيت مبارك تلاوت اوفرمانيلو. اوكه هغه بنده دالله تعالى دوست نه وي بلكه بدبخت او سركش وي. نو حال به داوي چه فرښتې به اوواني چه اې الله ﷻ دده ټولې نيكئ ختمې شوې ، او اوس هم لاحقدار باقي دي.حكم به اوشي چه دهغوي ګناهونه واخلئ او په ده ئې واچوئي او دې جهنم ته داخل كړئي.اعاذناالله منها.

ددې موقوف اثر بعضو شواهد مرفوع احاديثو كښې هم موجود دي.ابن ابى حاتم كښې د حضرت ابن عمر ﷺ فرمان دې چه آيت ﴿مَن جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا﴾ د بانديچيانو باره كښې نازل شوې دې.نو دې باندې هغوئ نه سوال اوشو چه بيا د مهاجرينو باره كښې څه دي.دوي اوفرمانيل چه ددې نه ډير ښه

[1] صحيح بخاري كتاب التوحيد باب قول الله تعالى: (وجوه يومئذ ناظرة) : ۷۴۳۹، صحيح مسلم: ۱۸۳ نسائي: ۵۰۱۳، ابن ماجة: ۱۷۹)-

آیت ﴿إِنَّ اللّٰهَ لَا يَظۡلِمُ﴾ دی.([1])

مشرکانو ته د هغوئ د نیکو بدله :- حضرت سعید بن جبیر رحمه الله فرمائی چه دمشرکانو په عذاب کښې به هم د نیکو په وجې کمې کولې شي. خودوی به د جهنم نه نه راوځي.په صحیح حدیث مبارك کښې دی چه حضرت عباس رضي الله عنه نبی کریم ﷺ نه تپوس اوکړو چه یارسول الله ﷺ ! ستاسو تره ابوطالب ستاسو ملاتړوو ، تاسو ئې د خلقو د بچ بچ کړنې ، او تاسو دپاره هغوئ سره په جنګ وو ، نو آیا هغوئ ته به هغه دا څه فائده نه ورکوی ؟ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه هغه په لړ شان اور کښې دې اوکه څما تعلق نه وې نو هغه به دجهنم په لاندې طبقه کښې وو. ([2])

د حافظ ابن کثیر رائې:- خو دا ډیر ممکن ده چه دا فائده صرف ابوطالب دپاره وی.یعنی نورو کفارو دپاره نه وی.ددې وجې مسند طیالسی کښې حدیث مبارك دې چه الله ﷻ دمومن په هیڅ نیکئ ظلم نه کوی،دنیا کښې د رزق وغیره صورت کښې دهغې بدله ورکوی. اوآخرت کښې ثواب او اجر ورکولو والا دې.او کافر خو په دنیا کښې خپله نیکی خوری.قیامت کښې به ده سره هیڅ نه وی.([3])

قوله تعالی:: ﴿وَيُؤۡتِ مِن لَّدُنۡهُ أَجۡرًا عَظِيمًا﴾

په دې ایت مبارک کښې د اجر عظیم نه مراد جنت دې.الله ﷻ دې په خپل فضل و کرم او رحم سره خپله رضامندی راکړی او جنت دې څمونږ نصیب کړی ، آمین.

په نیکئ یولاکهه او دوه لاکهه نیکئ ملاویدل:-مسند احمد کښې یو غریب حدیث مبارك کښې دی حضرت ابوعثمان رحمه الله فرمائی چه ما ته خبر اوشو چه حضرت ابوهریره رضي الله عنه فرمائیلی دی چه الله ﷻ خپل بنده ته دیونیکئ بدله کښې یولاکهه نیکئ ورکوی.ماته تعجب اوشواوما اووئیل چه دحضرت ابوهریره رضي الله عنه خدمت کښې خو ستاسو نه زیات پاتې شوې یم ما کله دهغوئ نه دا حدیث نه دې آوریدلې.اوس ما پخه اراده اوکړه چه لاړ شم او د حضرت ابوهریره رضي الله عنه نه ددې تپوس اوکړم. ما د سفر سامان اوتړلو ، او روایت معلوماتو دپاره اووتلم. معلوم شو چه هغوئ حج ته تلی دی.نوما هم د حج اراده اوکړه اوهلته اورسیدم او حضرت ابوهریره رضي الله عنه سره مې ملاقات اوشو. ما اووئیل چه انې ابوهریره رضي الله عنه ! ما آوریدلی دی چه تاسو دا حدیث بیان کړې دې ، آیا دا رینښتیا دی ؟ دوی اوفرمائیل چه ته خو تعجب کښې معلومیږې.تا قران پاك نه دې لوستلې ، الله ﷻ فرمائی چه څوك الله ﷻ ته ښه قرض ورکړی نو الله ﷻ دا ډیر ډیر زیات کړی او دویم آیت کښې تولې دنیا ته کمه وئیلې شویده. د الله ﷻ قسم ما نبی کریم ﷺ نه آوریدلی دی چه یو نیکی به زیاته کړې شی او ددې بدله کښې به دوه لاکهه نیکئ ملاؤ شی.([4])

دا حدیث مبارك نورو طریقوسره هم مروی دې.

قوله تعالی:: ﴿فَكَيۡفَ إِذَا جِئۡنَا مِن كُلِّ أُمَّةِۭ بِشَهِيدٖ وَجِئۡنَا بِكَ عَلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِ شَهِيدٗا﴾

بیا د قیامت د خراب حال او سختئ بیان کیږی چه په هغه ورځ به نبیان علیهم السلام په طور د ګواه پیش کیږی.اوآیت کښې دی چه ﴿وَأَشۡرَقَتِ ٱلۡأَرۡضُ بِنُورِ رَبِّهَا وَوُضِعَ ٱلۡكِتَٰبُ وَجِاْيٓءَ بِٱلنَّبِيِّـۧنَ وَٱلشُّهَدَآءِ وَقُضِيَ بَيۡنَهُم بِٱلۡحَقِّ وَهُمۡ لَا يُظۡلَمُونَ﴾ زمکه به دخپل نور سره پړقیږی،اعمال نامې به ورکولې شی،او نبیان به په طور د ګواه

---

[1] مجمع الزوائد : ۲٦/۷،ددې سند کښې عطیه مجروح راوی دې(التقریب : ۲٤/۲، رقم: ۲۱٦) نود ا روایت مردود دې-

[2]) صحیح بخاری کتاب مناقب الانصار باب قصة ابی طالب : ۳۸۸۳، صحیح مسلم: ۲۰۹)-

[3]) صحیح مسلم کتاب صفات المنافقین : باب جزاء المومن: ۲۸۰۸)-

[4]) احمد: ۵۲۱/۲)-

پیش کیږی.اوبل ځای کښې ارشاد دې چه ﴿وَيَوْمَ نَبْعَثُ مِن كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا﴾ هرامت نه به مونږ هم ددوی نه ګواه پیش کوو.

ددې ایت په اوریدو د نبی کریم د سترګو اوښکې:- صحیح بخاری شریف کښې دی چه نبی کریم ﷺ حضرت عبدالله بن مسعود ﷛ ته اوفرمائیل چه قران پاك اووایه.حضرت عبدالله بن مسعود ﷛ اووئیل چه یارسول الله ﷺ خه به تاسو ته قران پاك وایم په تاسو خو نازل شوې دې.نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه خما زړه غواړی چه د بل نه ئې واورم. نو ما د سورة نساء د شروع آیتونه اووئیل ، هرکله چه ځه آیت ﴿ فكيف ﴾ تلاوت ته اورسیدم نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه بس کړه. ما اوکتل چه د نبی کریم ﷺ سترګو مبارکو نه اوښکې جاری وې.(١)

د نبی کریم ﷺ د ژړا په باره کښې بل روایت:- حضرت محمد بن فضاله انصاری ﷛ فرمائی چه نبی کریم ﷺ قبیله بنو ظفر ته تشریف یوړو ، او په هغه صخره باندې اودریدو چه کومه نن هم دهغوئ محله کښې ده ، نبی کریم ﷺ سره حضرت عبدالله بن مسعود ﷛ ، حضرت معاذ بن جبل ﷛ او نور صحابه کرام ﷛ هم وو. نبی کریم ﷺ یو قاری ته اووئیل چه قران پاك اووایه.هغه په وئیلو وئیلو کښې کله دې آیت ﴿ فكيف ﴾ ته راورسیدو نو نبی کریم ﷺ دومره اوژړل چه د نبی کریم ﷺ په رخسار او ږیره مبارکه باندې اوښکې راغلې.او عرض ئې اوکړو چه اې ربه چه کوم موجود دی نو په هغوئ خو به زه ګواه شم لیکن چه کوم خلق ما نه دی لیدلی دهغوئ باره کښې څه دی؟(ابن ابی حاتم) (٢)ابن جریر کښې دی چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه څه په دې خلقو ګواه یم تر کومې چه څه په دوی کښې یم.نو کله چه ته ماددې دنیا نه فنا کړې نو بیا خو به صرف هم ته په دوی نګهبان ئې.

په روستو امت باندې د نبی کریم ﷺ د ګواهئ وضاحت:- ابوعبدالله قرطبی ﷫ په خپل کتاب کښې د تذکره باب کښې فرمائی چه د نبی کریم ﷺ د خپل امت دشهادت باره کښې څه راغلی دی.په هغې کښې حضرت سعید بن مسیب ﷫ دا قول راوړې دې چه هر سحر مابنام نبی کریم ﷺ باندې د خپل امت اعمال پیش کولې شی نو نبی کریم ﷺ به د قیامت په ورځ په دوی ګواهی ورکوی ، بیا هم دا آیت ئې تلاوت اوفرمائیلو.

حافظ ابن کثیر ﷛ رائې:- لیکن اول خو دا د حضرت سعید ﷫ خپل قول دې.دویم دا چه ددې سند انقطاع ده.په دې کښې یو راوی مبهم دې اودهغه نوم نشته دې.دریم دا چه دا حدیث مرفوع نه بیانو ی. خو امام قرطبی ﷫ دا قبلوی او ددې ذکر کولونه پس فرمائی چه دا مخکښې تیرشوی دی چه الله ﷻ ته دهر پیر او هر جمعرات په ورځ اعمال پیش کیږی .نو دا په نبیانو علیهم السلام او مور پلار باندې هره جمعه پیش کیږی.او په دې کښې هیڅ تعارض نشته دې.ممکن ده چه خمونږ نبی ﷺ باندې هره جمعه پیش کیږی .او هره ورځ هم.

قوله تعالى: ﴿يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصَوُا الرَّسُولَ لَوْ تُسَوَّىٰ بِهِمُ الْأَرْضُ﴾

د کافرو د خاورې کیدو ارمان کول:- بیا فرمائی چه په هغه ورځ به کافر او د نبی کریم ﷺ مخالفین آرزو کوی چه کاش زمکه اوچوی. او دوی په دې کښې داخل شوې وې. بیا زمکه بیا برابر شوې وې.ځکه چه داسې تکلیفونه به ورته ملاویږی چه دبرداشت نه بهر وی.اودغه شان رسوائې دالله غصې سره به ئې

---

١) صحیح بخاری کتاب فضائل القران باب قول المقری للقاری حسبک : ٥٠٥٠. صحیح مسلم: ٨٠٠، ابودود: ٣٦٦٨، ترمذی: ٣٠٣٨)-

٢) طبران : ٢٤٣/١٩ ح/٥٤٦ وسنده حسن)-

مخ وی.اودوی به یربږی. لکه بل آیت مبارك کښې چې فرمائی ﴿يَوْمَ يَنظُرُ الْمَرْءُ﴾ چه په کومه ورځ چې به انسان په خپلوسترګو خپل مخکښې لیږلې اعمال اووینی نو کافربه اووائی چه کاش بناوری شوې وې.

قوله تعالى: ﴿وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا﴾

بیا فرمائی چه دوی به د خپلو ټولو بدوعملونو اقرار په هغه ورځ کوی. او یو څیز به هم پټ نه ساتی.

د قران پاک د دوو ایاتونو په مینځ کښې تطبیق:-یو سړی حضرت ابن عباس ﷛ ته اوفرمائیل چه انی حضرت یوځائې کښې قران پاك کښې دی چه مشرکان به دقیامت په ورځ اووائی چه ﴿وَاللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ﴾ په الله قسم چه زمونږ رب دې مونږ شرك نه دې کړې او بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا﴾یعنی دوی به الله ﷻ نه یوه خبره هم نشی پټولې.بیا ددې دواړو آیتونو مطلب څه دې؟ دوی اوفرمائیل چه ددې بل وخت دې او دهغې بل وخت.هرکله چه دوی اوګوری چه موحدین (مومنان) جنت ته روران دی نو اووبه وائی چه راشئ تاسوهم د شرك نه انكار اوکړئ ، دا څه عجب کار دې.بیا به ددوی په خولو باندې مهر اولګولې شی ، او لاس او پښې به ئې خبرې کوی ، او دالله ﷻ نه به یو خبره هم نه پټوی.(ابن جرير).

دویم روایت:- مسند عبدالرزاق کښې دی چه دا سړې راغلو او وې وئیل. چه ما باندې ډیر څیزونه قرآن پاك کښې مختلف دی.نو دوی اوفرمائیل چه څه مطلب دې .؟ آیا ته په قران پاك کښې شك کوې ؟ هغه اووئیل چه نه شك نه کوم خو ځما په نظر کښې دې کښې اختلاف راځی.دوی اوفرمائیل چه کوم کوم ځائې کښې اختلاف دې هغه مقامات بیان کړه. نو هغه دا دوه آیاتونه پیش کړه چه یو نه پټیدل ثابت دی.دویم نه نه پټیدل ثابت دی.نو دوی ددې جواب کښې د دواړو آیتونو تطبیق اوکړو.

دریم روایت:- یو بل روایت کښې د سائل نوم هم راغلې دې چه هغه نافع بن رازق وو. اودا هم دی چه حضرت ابن عباس ﷛ هغه ته دا اوفرمائیل چه شاید ته دیو مجلس نه راغلې ئې ، او هلته به ددې تذکره شوې وی.تا به وئیلی وی چه څه خم او حضرت ابن عباس ﷛ نه تپوس کوم. که دا ګمان صحیح دې نوپه تالازم دی چه جواب آوریدو نه پس دا هغوی ته اورسوې ، بیا ئې هم دا جواب ورکړو.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ | آمَنُوا | لَا تَقْرَبُوا | الصَّلَوٰةَ﴾

| انې هغه کسانوا چې ایمان مو راوړې دې | مه نزدې کیږئ | مانځه ته

|انې مومنانو تاسو د نشې په حالت کښې مونځ ته مه نزدې کیږئ

﴿وَأَنتُمْ | سُكَارَىٰ | حَتَّىٰ | تَعْلَمُوا | مَا | تَقُولُونَ | وَلَا جُنُبًا﴾

په داسې حال کښې چې تاسو| په نشه کښې یئ| تردې پورې| چې پوهه شئ||په هغه څه|| چې تاسوئې وایئ|| اونه په حال دجنابت کښې

.... البته چه څه وائې او په هغې پوهیږئ (نوبیا مونځ کوئ) اونه په حالت د جنابت کښې (مانځه ته

﴿إِلَّا | عَابِرِي | سَبِيلٍ | حَتَّىٰ | تَغْتَسِلُوا | وَإِن كُنتُم | مَّرْضَىٰ﴾

ماسوا ددې نه| چې تیریدونکې یئ| په لاره | تر دې پورې | چې تاسو غسل اوکړئ | اوکه ئې تاسو | ناجوړه

نزدې کیږئ البته که په لاره تیریدونکې ئې ترڅوچې موغسل نه وی کړې | اوکه ناجوړه ئې

﴿أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ | أَوْ جَاءَ | أَحَدٌ مِّنكُم | مِّنَ الْغَائِطِ | أَوْ لَامَسْتُمُ | النِّسَاءَ﴾

یا په سفر کښې یئ | یا راشی| یو له تاسو نه| اودس ماتی نه| یاګوتی وروړئ تاسوا ښځو ته

یاپه سفر کښې یئ| یا په تاسو کښې څوك د اودس ماتی نه واپس شی یاښځوسره نزدیکت اوکړئ

فَلَمۡ تَجِدُواْ مَآءٗ	فَتَيَمَّمُواْ	صَعِيدٗا	طَيِّبٗا	فَٱمۡسَحُواْ	بِوُجُوهِكُمۡ
او اونهٔ مومئ اوبه	نو تیمم اوکړئ	په خاوره	پاکه	او مسح اوکړئ	په مخونو خپلو
اوابه اونهٔ مومئ نوپه پاکه خاوره باندې تیمم اوکړئ اوپه مخونواو لاسونومسح اوکړئ					
وَأَيۡدِيكُمۡۗ	إِنَّ ٱللَّهَ	كَانَ عَفُوًّا	غَفُورًا ﴿٤٣﴾		
اوپه لاسونو خپلو	بیشکه الله	دې عفو کونکې	بښونکې		
بیشکه الله ﷻ نرمی کونکې او بښونکې دې					

قوله تعالی: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَقۡرَبُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنتُمۡ سُكَٰرَىٰ حَتَّىٰ تَعۡلَمُواْ مَا تَقُولُونَ﴾

د جنابت احکام او دشرابو دحرمت واقعه:- الله ﷻ خپل بندګان منع کوی چه د نشې حالت کښې مونځ کوی .خکه چه هغه وخت کښې مونځګزار ته معلومه نه وی چه هغه څه وائی.دې سره د مانځه د محل یعنی جمات ته تلو نه هم منع کوی.چې دې (شرابی)او جنب کس دې جمات ته نه ځی.یعنی چاته چه دغسل حاجت وی نو داسې سړی که دمسجد په یوه دروازه باندې ورداخل شی او په بله دروازه باندې اوځی نودا جائز دی.

د شرابو مرحله وار حرمت:- د نشې حالت کښې مونځ ته د نه ورتلو حکم د شرابو دممانعت نه مخکښې وو. څنګه چه هغه حدیث مبارك نه ثابت دی کوم دسورة بقره آیت مبارك ﴿يَسۡـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلۡخَمۡرِ وَٱلۡمَيۡسِرِۖ﴾ تفسیر کښې ذکرشوې دې .نبی کریم ﷺ چه کله دا آیت مبارك د حضرت عمر فاروق ﷛ مخکښې تلاوت کړو نو دوی دعا اوفرمائیله چه اې الله ﷻ دشرابو باره کښې پوره بیان نازل کړه. بیا دا آیت مبارك نازل شو یعنی د نشې حالت کښې مونځ ته نزدې مه ورځئ.دې سره خلقو د مونځ وخت کښې د شرابو څکل پریښودل .ددې اوریدو سره هم حضرت عمررضی الله عنه دا دعا اوکړه نو آیت ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِنَّمَا ٱلۡخَمۡرُ وَٱلۡمَيۡسِرُ وَٱلۡأَنصَابُ وَٱلۡأَزۡلَٰمُ رِجۡسٞ مِّنۡ عَمَلِ ٱلشَّيۡطَٰنِ فَٱجۡتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ﴾ نه تر ﴿فَهَلۡ أَنتُم مُّنتَهُونَ﴾ نازل شو.په دې کښې دشرابو نه دبچ کیدو صفا حکم موجود دې.ددې اوریدو سره حضرت فاروق اعظم ﷛ اوفرمائیل چه (دشرابو څکلو نه) مونږ منع شو. ([1])

د مانځه په وخت کښې اعلان کول:- هم ددې روایت یو بل سند کښې دی چه کله دسورة نساء دا آیت نازل شو اودنشې وخت کښې د مونځ نه ممانعت اوشو نو هغه وخت کښې دا دستور وو چه کله به مونځ ته خلق آودریدل نو یو سړی به آواز کولو چه هیڅ نشې والا سړی دې مونځ ته نزدې نه راځی([2])

دحضرت سعد ﷛ په سبب د شرابو حرمت:- ابن ماجه شریف کښې دی چه حضرت سعد ﷛ فرمائی چه څما باره کښې څلور آیتونه نازل شوی دی.یو انصاری خوراك اوکړو او ډیرو خلقوته ئې دعوت ورکړو.مونږ ټولو خوراك څکاك اوکړو ، بیا موشراب اوڅکل او بنه نشه شو.بیا خپلوکښې مو فخر کولو . یو سړی د اوښ هډوکئ را اوچت کړو او په هغې ئې حضرت سعد ﷛ اوویشتو او دې سره دهغوئ پوزه زخمی شوه. او دهغې داغ پاتې شو. تر دغه وخت پورې شراب منع نه وو. نو دا آیت نازل شو ، دا حدیث مبارك صحیح مسلم او بخاری کښې پوره پوره مروی دې.([3])

---

[1]) ابوداود: ۳۶۷۰))-
[2]) ابوداود اول کتاب الاشربة باب تحریم الخمر : ۳۶۷۱. وسنده صحیح)-
[3]) صحیح مسلم کتاب فضائل الصحابة باب فی فضل سعدبن اب‌ای وقاص : ۱۷۴۸، ابوداود : ۲۰۸، ترمذی : ۳۱۸۹،)-

دمانځه په وخت کښې د شرابو د حرمت سبب:- دابن ابی حاتم روایت کښې دی چه عبدالرحمان بن عوف ﷺ دعوت اوکړو او خلق ورغلل او خوراك ئې اوکړو اوبیائې شراب هم اوڅکل او مست شو. دې کښې دمونځ وخت شو ، يو سړې ئې امام جوړ کړو ، هغه مونځ کښې سورة ﴿قُلْ يَاأَيُّهَا الْكٰفِرُوْنَ﴾ کښې داشان اووئیل چه ﴿ مااعبدمانعبدون،ونحن نعبدمانعبدون ﴾ نودې باندې دا آیت نازل شو اودنشې حالت کښې مونځ کول منع شو. داحدیث مبارك ترمذی کښې هم دې او حسن دې.([1])

د ابن جریر رحمه الله روایت کښې دی چه حضرت علی ﷺ ، حضرت عبدالرحمان ﷺ او دریم یو بل صاحب شراب اوڅکل او حضرت عبدالرحمان ﷺ مونځ کښې امام شو.او دقرآن پاك قرات ئې غلط کړو. په دې دا آیت مبارك نازل شو. ابو داود اونسائی کښې هم دا روایت دې.([2]) د ابن جریر رحمه الله یو بل روایت کښې دی چه حضرت علی ﷺ امامت اوکړو او چه څنګه وئیل پکار وو هغه شان ئې اونه وئیل.دې باندې دا آیت مبارك نازل شو. او یو بل روایت کښې مروی دی چه حضرت عبدالرحمان بن عوف ﷺ امامت اوکړو اوداشان ئې اووئیل چه ﴿قُلْ يَاأَيُّهَا الْكٰفِرُوْنَ۝ اَعْبُدُ مَا تَعْبُدُوْنَ۝ وَاَنْتُمْ عٰبِدُوْنَ مَآ اَعْبُدُ۝ وَاَنَا عَابِدٌ مَّا عَبَدْتُّمْ۝ وَلَآ اَنْتُمْ عٰبِدُوْنَ مَآ اَعْبُدُ۝ لَكُمْ دِيْنُكُمْ وَلِيَ دِيْنِ۝﴾.نودا آیت نازل شو او دې حالت کښې مونځ کول حرام شو.حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه دشرابوحرمت نه مخکښې به خلقو دنشې حالت کښې مونځ کولو.نو دې آیت دوی دداسې کولونه منع کړل. (ابن جریر).

دنشې نه د خوب غلبه مراد ده:- حضرت قتاده رحمه الله فرمائی چه ددې دنازلیدو نه پس خلق ددې نه منع شو ، بیا دشرابو مطلق حرمت نازل شو.حضرت ضحاك رحمه الله فرمائی چه دې نه دشرابو نشه مراد نه ده بلکه د خوب غلبه مراد ده.امام ابن جریر رحمه الله فرمائی چه صحیح هم داده چه ددې نه دشرابو نشه مراد ده.او دلته خطاب هغوئ ته شوې دې کوم چه په نشه کښې وو. لیکن دومره چه احکام شرع په دوی باندې جاری نه شی.څکه چه د نشې داسې حالت والا سړې دمجنون په حکم کښې دې.د ډیرو اصولی حضراتو قول دې چه خطاب هغه خلقو ته دې چه کلام باندې پوهیږی. داسې نشې والو طرف ته نه دې چه هډو پوهیږی نه دوی ته څه وئیلې کیږی ؟ ددې وجې خطاب باندې پوهیدل شرط دی.

او داهم وئیلې شوی دی اګر چه الفاظ دا دی چه دنشې حالت کښې مونځ مه کوئی لیکن مراد دادې چه د نشې څیزونه مه خورئی څکئ مه.څکه چه په شپه او ورځ کښې پنځه مونځونه فرض دی.نو دا څنګه ممکن دی چه يو شرابی سړې به داپنځه وخت مونځ په صحیح وخت ادا کړی او دې همداسې شراب څکی. والله اعلم.

د مانځه په وخت کښې د نشې نه کولو د حکم نظیر:- نو دا حکم به داشان وی چه څنګه دا حکم دې چه اې مومنانو الله ﷻ نه ویریږئی څومره چه دهغه پاك ذات نه د ویرې حق دې.او که مرئی نو چه تاسو مسلمانان یئ.نو ددې مراد دادې چه داسې تیاری هر وخت اوساتئ داسې پاك اعمال هر وخت کوئی چه تاسو ته مرګ راشی نو چه تاسو په اسلام باندې یئ.دغه شان په دې آیت مبارك کښې ارشاد دی. تردې چه تاسو څه وایې په هغې پوهیږئ.دا د نشې حد دې یعنی دنشې حالت کښې به هغه سړې ګنړلې شی چه خپله خبره باندې هم نه پوهیږی.نشې سړې به قرات غلطوی ، اوده ته به د سوچ او فکر کولو موقع نه ملاویږی.او نه به دې خشوع او خضوع او عاجزی کولې شی.

د خوب په وخت کښې د مونځ نه کولو حکم:- مسند احمد کښې دی نبی کریم ﷺ اوفرمائیل کله چه تاسو کښې څوك د خوبه وی او هغه مونځ کښې وی نو هغه ته پکار دی چه واپس شی او اوده شی تردې چه

[1]) ترمذی : کتاب تفسیر القران باب ومن سورة النساء : ۳۰۲۶، وهو حسن)-

[2]) ابوداود کتاب الاشربة باب تحریم الخمر : ۳۶۷۱، وسنده حسن)-

ده ته معلومه شی چه دې خه وانی.(۱) بخاري او نسائی کښې هم داحديث مبارك شته دې (۲) او ددې بعضو طرق کښې دا الفاظ هم دی چه ممکن ده چه هغه خپل خان دپاره استغفار وانی.او دهغه د ژبې نه ددې خلاف اوونیلې شی.(۳)

قوله تعالی:: وَلَاجُنُبًا اِلَّاعَابِرِیْ سَبِيْلٍ

دجنابت حالت کښې جمات ته داخليدل :- بيا فرمان دې چه نه خودې جنب مونځ ته نزدې کيږی ترڅو چه غسل اونه کړی .خوکه هسې تيريږی جمات کښې نو داتيريدل جائز دی .حضرت ابن عباس ﷺ فرمانی دداسې ناپاکئ حالت کښې جمات ته داخليدل جائز نه دی.خو دجمات يو طرفنه بل طرفته تلو کښې څه حرج نشته دې خو جمات کښې دې نه کينی. (۴) او دنور صحابه کرامو ﷺاو تابعينو هم دا قول دې .

دانصاروجمات ته د جنابت حالت کښې داخليدل:- حضرت يزيد بن ابوحبيب ﷺ فرمانی چه بعضې انصار چه د جمات نه گيرچاپيره اوسيدل. او هغوئ به جنب وو او کور کښې به نې اوبه نه وې اودهغوئ دکورونو دروازې جمات ته متصل وې نو هغوئ ته اجازت وو چه جمات کښې هم دې حالت کښې تيريدېشی.

د بخاري په حديث استدلال:- دبخاري د حديث نه هم دا خبره ښکره معلوميږی چه د خلقو دروازې جماتکښې وې.نو نبی کريم ﷺ دخپل مرض الموت آخری وخت کښې فرمانيلی وو چه جمات ته د کوموخلقو دروازې دې هغه ټولې بندې کړنی او صرف د حضرت ابوبکرصديق ﷺ دروازه پريږدنی (۵) ددې نه دا هم معلومه شوه چه د نبی کريم ﷺ نه پس به د نبی کريم ﷺ جانشين حضرت ابوبکرصديق ﷺ وی.څکه چه دهغوئ به جمات ته دراتلو ضرورت زيات پيښيږی چه دمسلمانانو د اهمو امورو فيصلې اوکړی.نبی کريم ﷺ د ټولو دروازو بندلو او د حضرت ابوبکرصديق ﷺ دروازه نې بيرته ساتلو حکم اوکړو.داحاديثو بعضو کتابونوکښې دحضرت ابوبکر صديق ﷺ په ځائې د حضرت علی ﷺ نوم دې.هغه بالکل غلط دی.(۶) صحيح هم هغه دې چې په کسوم صحيح دې.

دجنب دپاره په جمات باندې تيريدو کښې مذاهب:- ①ددې آيت کريمه نه زياتو امامانو دليل نيولې دې چه جنب سړې جمات کښې ايساريدل حرام دی خو تيريدل پکښې جائز دی.هم داشان حيض او نفاس والا ښځه هم.②اوبعضو ونيلی دی چه دې دواړو لره تيريدل هم جائزنه دی .ممکن دی چه جمات کښې گردوغبار وی .③ اوبعضې وانی که ددې خبرې ويره نه وی نو ددوی تيريدل هم .جائز دی.

مسلك حنفی: دجنب دپاره په جمات باندې تيريدل څنگه دی؟

په جمات د تيريدو د جوازدليل:- ①دصحيح مسلم شريف حديث مبارك کښې دی چه نبی کريم ﷺ عائشه ﷺ ته اوفرمانيل چه ماسره جمات نه بورنی راوړه نو ام المومنين ورته اوفرمانيل چه يارسول الله څه خو حيض کښې يم.نبی کريم ﷺ ورته اوفرمانيل چه ستا حيض ستا لاس کښې نه دې (۷) ددې نه

---

(۱) احمد: ۱۵۰/۲، صحيح بخاری کتاب الوضوء باب الوضوء من النوم ومن لم ير من النعسة: ۲۱۳)-

(۲) صحيح بخاری کتاب الوضوء باب الوضوء من النوم ومن لم ير من النعسة: ۲۱۳ نسای: ٤٤٣)-

(۳) صحيح بخاری کتاب الوضوء باب الوضوء من النوم ومن لم يرمن النعسة:۲۱۳،صحيح مسلم:۷۸٦، ابوداود: ۱۳۱۰،ترمذی : ۳۵۵،ابن ماجة: ۱۳۷۰)

(۴) ابن ابي حاتم : وسنده حسن ابوجعفر الرازی حسن الحديث هاهنا)-

(۵) صحيح بخاری کتاب الصلاة باب الخوخة والممر فی الجمات: ٤٦۷)-.

(۶) احمد : ۳۳۱/۱، مطولا عن ابن عباس ﷺ وسنده حسن الحاکم: ۱۳۲/۳، وصححه ووافقه الذهبی)-

(۷) صحيح مسلم کتاب الحيض باب جواز غسل الحائض راس زوجها : ۲۹۸)-

ثابتيږي چه حائضه جمات ته تلې شي.او دنفاس والا هم دا حکم دې.دا دواړه د تلو په لار راتلئ شي.
په جمات د تيريدو د عدم جواز دليل:- ابوداود کښې د حضرت امام بخاري رحمه الله فرمان دې چه څه حائضه او جنب دپاره جماتته راتګ نه حلالوم. (١) امام ابومسلم خطابي رحمه الله فرمائي چه دې حديث ته يو جماعت ضعيف وئيلي دي.څکه چه ددې يو راوي افلت مجهول دې.ليکن ابن ماجه کښې دا روايت دې اوهغې کښې د افلت په ځائې محدوج ذهلي دې.(٢) ږومبې حديث په روايت د حضرت عائشه رضي الله عنها دې اودويم په روايت دحضرت ام سلمه رضي الله عنها دې.ليکن صحيح نوم دحضرت عائشه رضي الله عنها دې.
بل روايت:- يويل روايت ترمذی کښې هم دې او په هغې کښې دی چه انې علي رضي الله عنه ! دې جمات کښې څما ستا نه سوا جنب لره حلال نه دی.(٣) داحديث بالکل ضعيف دې او بالکل ثابت نه دې.په دې کښې راوی سالم دې چه متروك دې او دده استاد عطيه هم ضعيف دې.والله اعلم.
د حضرت علي رضي الله عنه قول:- ددې آيت مبارك تفسير کښې حضرت علي رضي الله عنه فرمائي چه مطلب دادې چه جنب سړې دې حالت کښې د غسل نه بغيرمونځ نه شي کولې.ليکن که مسافر وی او ورته اوبه ملاؤ نشي نو اوبه ملاويدو پورې هغه کولې شي .(٤) حضرت ابن عباس رضي الله عنه ، حضرت سعيد بن جبير رحمه الله ، حضرت ضحاك رحمه الله نه هم دا مروی دی.حضرت مجاهد رحمه الله ، حضرت حسن رحمه الله ، حضرت زيد رحمه الله او حضرت عبدالرحمان رحمه الله نه هم دا شان مروي دی.
يوقول:- يوقول چه دا حديث عبدالله بن کثير رحمه الله فرمائي چه مونږ به آوريدل چه دا آيت د سفر حکم کښې دې.ددې حديث مبارك نه ددې مسئلې شهادت کيديشی چه نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه بناوره د مسلمان طهارت دې اګر چه تر ته لس کاله اوبه ملاؤ نشي.اوکله چه ملاؤ شي نو هم دا استعمال کړه. دا ستا دپاره بهتر دی.(٥) (اهل سنن اواحمد).
د امام ابن جرير رحمه الله تبصره:- امام ابن جرير رحمه الله فرمائي چه په دې دواړو اقوالو کښې اولنی قول دهغه خلقو دې چه وائي ددې نه مراد جمات کښې تيريدل داشان دی لکه چې سړې جماعت ته داخل شي.څکه چه کوم مسافر ته دجنابت حالت کښې اوبه ملاؤ نشي نو دهغه حکم مخکښې صفا بيان شوې دې .نو که هم دا مطلب دلته هم واخستلې شي نو بيا دا هم واپس کولو کښې دويمه جمله باقي نه پاتې کيږي. نو معنی د آيت اوس دا شوه چه انې ايمان والو ! کله چې تاسو په نشه کښې يئ نو تاسو جماعت ته مه داخليږئی ترڅو چې تاسو پخپلو خبرو باندې پخپله نه پوهيږئ. هم داشان دجنابت حالت کښې هم جمات ته مه ځئ ترکومې چې غسل اونکړئی خوکه هسې تيريږئی نو داجائز دی.
د ،،عابر،،لغوی تحقيق:- د﴿ عابر ﴾ معنی تلل راتلل يعنی تيريدو والا دی ددې مصدر ﴿ عبرا ﴾ او ﴿ عبورا﴾ راځي.هرکله چه څوك نهر کښې تيرشي نو عرب وائي چه ﴿ عبرا فلان النهر ﴾ فلانې سړې نهر نه تير شو او همداشان قوی اوښه چه سفر کوی هغې ته ﴿ عنبر الاسفار ﴾ وائي.امام ابن جرير رحمه الله چه دکوم قول تائيد کوی هم دا دجمهوررو قول هم دې او آيت مبارك نه ظاهر همدا دی.يعنی الله ﷻ په دې ناقص حالت کښې د مونځ نه منع فرمائي چه دمقصود نه خلاف دې.هم دا شان دمونځ ځائې ته داسې حالت کښې راتلو نه منع کوی.اودا ددې ځائې دعظمت او پاکوالی خلاف دی ، والله اعلم.

(١) ابوداود کتاب الطهارة باب فی الجنب يدخل الجمات: ٢٣٢، وسنده حسن)-
(٢) ابن ماجة : ٦٤٥)-
(٣) الترمذی : ٣٧٢٧)-
(٤) ابن ابی حاتم :)-
(٥) احمد: ١٥٥/٥، ابوداود : کتاب الطهارة باب الجنب يتيم : ٣٣٢، وسنده حسن ، ترمذی : ١٢٤، نسائی:)-

قوله تعالی: حَتّٰی تَغْتَسِلُوْا

داودس نه پس جنت دپاره په جمات کښې ایساریدلو کښې اختلاف:- بیا فرمانی تر دې پورې چه تاسو غسل اوکړنی ، حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله ، حضرت امام مالك رحمه الله او حضرت امام شافعی رحمه الله وائی چه جنب دپاره جمات کښې ایساریدل حرام دی .ترکومې چه غسل اونکړی یا که اوبه ملاؤ نشی یا اوبه وی خو ددې استعمالولو قدرت نه لری نو تیمم دې اوکړی② حضرت امام احمد رحمه الله فرمانی چه که جنب اودس اوکړی نو ده دپاره جماتکښې ایساریدل جائز دی.

دامام احمد رحمه الله دلیل.- مسنداحمد او سنن سعید بن منصور کښې مروی دی ، حضرت عطاء ابن یسار رحمه الله فرمانی چه ما د نبی کریم ﷺ صحابه کرام رضی الله عنهم اوکتل چه هغوئ جنب وو او اودس به ئې اوکړو او جمات کښې به ناست وو.([1]) والله اعلم.

قوله تعالی: وَاِنْ كُنْتُمْ مَّرْضٰٓی

د تیمم د جواز عذر مرض:- بیا د تیمم مواقع بیانوی او فرمانی چه د کومې بیمارنی په وجه تیمم جائز دې هغه بیماریٔ دا دی چه په هغه وخت کښې اوبو سره دیو اندام د فوت کیدو یا ددې دخرابیدو یا دمرض د زیاتیدو ویره وی.بعضې علماء کرام هر مرض باندې د تیمم فتوی ورکوی.ځکه چه دا آیت عام دې.حضرت مجاهد رحمه الله فرمانی چه یو انصاری بیمار وو ، نه اودریدې شو او نه ئې اودس کولې شو او دده څوك خادم هم نه وو چه ده ته ئې اوبه ورکړې وې.هغوئ ددې ذکر نبی کریم ﷺ ته اوکړو نو دې باندې دا حکم نازل شو. دا روایت مرسل دې.

قوله تعالی: اَوْعَلٰی سَفَرٍ اَوْجَآءَ اَحَدٌ مِّنْكُمْ مِّنَ الْغَآئِطِ

د تیمم د جواز عذر سفر او لوئې اودس ماتې:- دویم حالت دتیمم دجواز سفر دې که اوږد وی او که کم وی.
﴿ غائط ﴾ وائی نرمې زمکې ته ، دلته دا کنایه شوې ده د غټو متیازو نه

قوله تعالی: اَوْلٰمَسْتُمُ النِّسَآءَ

د لمس تحقیق :- د﴿لٰمَسْتُمْ﴾ دویم قرات ﴿لَمَسْتُمْ﴾ دې.ددې تفسیر کښې دوه اقوال دی ،

د لمس نه مراد جماع ده:- یو دا چه مراد ترې جماع ده لکه څنګه چه آیت کښې دی چه ﴿وَاِنْ طَلَّقْتُمُوْهُنَّ﴾ که تاسو خپلو بیبیانو ته د مجامعت نه مخکښې طلاق ورکړنی او دهغوئ مهر مقرر کړنی هغې نه ورته نیمه ورکړنی.او بل آیت مبارك کښې دی چه ائې ایمان والو ! کله چه تاسو ایماندارو ښځو سره نکاح اوکړنی بیا مجامعت نه وړاندې ورته مخکښې طلاق ورکړنی نو ددوی په ذمه عدت واجب نه دې.دلته هم لفظ ﴿ مِنْ قَبْلِ اَنْ ﴾ دې.حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه مروی دی چه ﴿اَوْلٰمَسْتُمُ النِّسَآءَ﴾ نه مراد مجامعت دې.

کوم حضرات د لمس نه جماع مراد اخلی:- حضرت علی رضی الله عنه ، حضرت ابی بن کعب رضی الله عنه ، حضرت مجاهد رحمه الله ،حضرت طاؤس رحمه الله ، حضرت حسن رحمه الله ، حضرت عبید بن عمیر رحمه الله ، حضرت سعید بن جبیر رحمه الله ،حضرت شعبی رحمه الله ، حضرت قتاده رحمه الله او حضرت مقاتل بن حیان نه هم دا مروی دی.

دحضرت ابن عباس په قول سره استدلال:- حضرت سعید بن جبیر رحمه الله فرمانی چه یو ځل په دې لفظ مذاکره اوشوه نو څو موالی اوونیل چه دا جماع نشوه او څو عربواوونیل چه جماع ده.ما ددې بیان حضرت ابن عباس رضی الله عنه ته اوکړو ، نو حضرت ابن عباس رضی الله عنه تپوس اوکړو چه ته چاسره وې.ما اوونیل موالی سره.وې فرمانیل چه موالی مغلوب شو. د لمس او مس اومباشرت معنی جماع ده.الله ﷻ دلته کنایه کړې ده.

[1] سعیدبن منصور وسنده حسن لذاته)-

د لمس نه مراد د لاس اوړل دی:- دویم بعضو نورو حضراتو ددې نه مراد مطلق لاس لګول اخستی دی.که د ښځې دبدن هرې حصې سره وی نواودس واجبیږی.حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ ، فرمائی چه مباشرت سره لاس لګولو سره ، بوسه اخستلو سره به اودس کول وی ، لمس نه مراد لاس لګول دی.حضرت ابن عمر ﷺ هم ددې قائل دې چه کله د ښځې نه بوسه واخستې شی نو اودس کول به وی.([1]) هغوئ به دا لمس کښې داخلول.

کوم حضرات د لمس نه مراد د لاس اوړل اخلی:- حضرت عبیده رحمه الله ، حضرت ابوعثمان رحمه الله ، حضرت ثابت رحمه الله ، حضرت ابراهیم رحمه الله او حضرت زید رحمه الله هم دا فرمائی چه لمس نه مراد جماع نه علاوه دی

دعبدالله بن عمرقول:- حضرت عبدالله بن عمر ﷺ فرمائی چه دانسان خپلې ښځې نه بوسه اخستل او دې ته لاس لګولو سره ملامست راځی نو دې سره به اودس کول وی.([2]) (موطا امام مالك). دارقطنی کښې پخپله د حضرت ابن عمر ﷺ نه مروی دی.

تعارض او تطبیق:- لیکن دویم روایت کښې ددوی نه ددې خلاف نقل دی چه دوی اودس کښې وو او دوی د خپلې ښځې نه بوسه واخستله ، بیا ئې اودس اونکړو او مونځ ئې ادا کړو.نو ددواړو روایتونو د ثابتولو نه پس دا فیصله کوی چه دوی اودس مستحب ګنړلو. والله أعلم.

په مطلق لاس اوړلو سره د اودس ماتیدو کښې مذاهب:- مطلق لاس لګولو سره داودس کولو قائل حضرت امام شافعی رحمه الله او ددوی ملګری دی.او حضرت امام مالك رحمه الله او حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله نه هم دا نقل دی.

په لمس د اودس ماتیدو د قائیلینو دلائل:- ①ددې قول قائلین وائی چه دلته دو قراتونه دی ﴿لَمَسْتُم﴾ او ﴿لمستم﴾ اود لمس اطلاق لاس لګولوسره هم قران پاك نه کیږی.ارشاددې چه ﴿وَلَوْنَزَّلْنَاعَلَيْكَ كِتٰبًافِىْ قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوْهُ﴾ ښکاره دی چه دلته لاس لګول مراد دی.

②داشان حضرت ماعزبن مالك ﷺ ته د رسول الله ﷺ دا فرمائیل چه شاید تا به بوسه اخستې وی یا به دې لاس لګولې وی.([3]) هلته هم لفظ د ﴿لمست﴾ دې.او صرف دلاس لګولو معنی کښې دې.

③ اوحدیث مبارك کښې دی چه ﴿واليدزناهااللمس﴾ ، لاس لګولو ، او زنا کول دی.([4])

④حضرت عائشه رضی الله عنها چه ډیرې کمې ورځې به داسې وې چه نبی ﷺ مونږ ته راغلې وی او خونږ نه ئې بوسه نه وی اخستې او لاس ئې مونږ ته نه وی لګولې .([5])

⑤دبخاری شریف او مسلم شریف حدیث مبارك کښې دی چه نبی کریم ﷺ ملامست سره بیع نه منع اوفرمائیل.([6]) دا هم دلاس لګولو بیع ده. نودا لفظ چه څنګه جماع دپاره ونیلې کیږی داشان لاس لګولو دپاره هم استعمالیږی. شاعر وائی چه :

ولمست كفى كفه اطلب الغنى (ترجمه) ما لاس دده لاس سره یو ځائې کړه ما خو مالداری غوښتله.

---

[1]) موطا امام مالک کتاب الطهارة باب الوضوء من قبلة الرجل امراته : ٦٥، البیهقی : ١٢٤/١، مطولا وسنده ضعیف ومختصرا وسنده صحیح وهو صحیح بالشواهد مجمع الزوائد :٢٥٢/١)-

[2]) موطا امام مالک کتاب الطهارة باب الوضوء من قبلة الرجل امراته : ٦٤، ح/٩٣، وهو صحیح)-

[3]) صحیح بخاری کتاب الحدود باب هل یقول الامام للمقر لعلک لمست او غمزت : ٦٨٤٤)-

[4]) احمد: ٢٤٩/٢، صحیح ابن حبان : ٤٤٢٢، وسنده صحیح صحیح ابن خزیمة : ٣٠ وسنده صحیح)-

[5]) احمد: ١٠٨/٦، ابوداود کتاب النکاح باب القسم بین النساء : ٢١٣٥ وسنده حسن)-

[6]) صحیح بخاری کتاب البیوع باب بیع الملامسة : ٢١٤٤، صحیح مسلم: ١٥١٢،)-

⑥ یو بل روایت مبارك کښې دی چه یو سړې د نبی کریم ﷺ خدمت کښې حاضر شو او عرض ئې اوکړو چه یارسول الله ﷺ ! دهغه سړی باره کښې څه فیصله ده چه هغه یو سړې پردئ ښځې سره هغه ټول کارونه اوکړی کوم چې ښځه خاوند خپلوکښې کوی سوا د جماع نه.نو آیت ﴿ أَقِمِ الصَّلَوٰةَ ﴾ نازل شو اونبی کریم ﷺ فرمانی چه اودس دې اوکړی او مونځ دې ادا کړی. دې باندې حضرت معاذ ﷺ تپوس کوی چه آیا دا حکم دده دپاره خاص دی که د ټولو مسلمانانو دپاره دې.نبی کریم ﷺ جواب فرمانی چه ټول ایمان والو دپاره دی[1]امام ترمذی رحمه الله دا د زائد حدیث سره روایت کوی ، ددې سندمتصل نه دې ، امام نسائی رحمه الله دا مرسلا روایت کوی.الغرض ددې قول قائل ددې حدیث نه استدلال کوی چه دې سره د اودس حکم په دې وجه وو چې هغه ښځې ته لاس لګولې وو جماع ئې ورسره نه وه کړې.

د شپږم دلیل نه جوابونه:- ددې جواب ورکولې شی ①اول خو دا حدیث منقطع دې ، ابن ابی لیلی رحمه الله اود معاذ ﷺ ترمینځه ملاقات ثابت نه دې.

②دویم دا کیدیشی چه ده ته ئې د اودس حکم د فرض اداکولو دپاره ورکړې وو لکه څنګه چه د حضرت ابوبکرصدیق ﷺ حدیث مبارك کښې دی چه بنده څه ګناه اوکړی بیا اودس اوکړی اودوه رکعته مونځ ادا کړی نو الله ﷺ دده ګناه معاف کوی [2]الخ.دا پوره حدیث سورة آل عمران کښې د آیت ﴿ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا﴾ تفسیر کښې تیر شوې دې.

دامام ابن جریر رحمه الله د لمس نه جماع مراد اخستونکو قول ته ترجیح ورکول.- امام ابن جریر رحمه الله فرمانی چه ددې دواړو اقوالو نه بهتر قول دهغوئ دې کوم چې دا وائی چه ددې نه مراد جماع ده نور څه نه.او صحیح مرفوع حدیث کښې راغلی دی چه نبی کریم ﷺ خپلې بی بی نه بوسه واخسته او اودس ئې اونکړو او مونځ ئې اوکړو. ام المومنین حضرت عائشه رحمه الله فرمانی چه نبی کریم ﷺ به اودس اوکړو او بیا به ئې بوسه واخسته او بیا به ئې مونځ کولو او اودس به ئې نه کولو.حضرت حبیب رحمه الله فرمانی چه حضرت عائشه رضي الله عنها فرمانی چه کله به نبی کریم ﷺ د خپلې یوې یو بی بی نه بوسه واخسته نو چه کله به مونځ ته تلو نو اودس به ئې نه کولو. ما اوونیل چه هغه به تاسو وې نو حضرت عائشه رضي الله عنها مسکئ شوه. ددې سند کښې کلام دی.[3]لیکن نورو سندونو سره ثابت دی چه پورتنې راوی یعنی حضرت عائشه صدیقه رضي الله عنها نه آوریدونکې حضرت عروه بن زبیر رحمه الله دې ،

اویوروایت کښې دی چه اودس نه پس به نبی کریم ﷺ څمانه بوسه اخسته او بیا به ئې اودس نه کولو[4]

اویو سند سره مروی دی چه نبی کریم ﷺ بوسه واخسته او بیائې اودس اونکړواو مونځ ئې ادا کړو.[5]

دام سلمې رضي الله عنها روایت:- حضرت ام سلمه رضي الله عنها فرمانی چه نبی کریم ﷺ به بوسه اخسته حالانکه د نبی کریم ﷺ به روژه وه ، بیا به ئې نه روژه نیوله او نه به ئې اودس کولو.[6] (ابن جریر)

د زینب رضي الله عنها روایت:- حضرت زینب بنت خزیمه رضي الله عنها فرمانی چه نبی کریم ﷺ به بوسه اخستلو نه پس اودس نه کولو او مونځ به ئې ادا کولو.[1]

---

[1] احمد: ۲۴۴/۵، الترمذی : ۳۱۱۲)۔

[2] ابوداود : ۱۵۲۱، وسنده حسن الترمذی : ۳۰۰۶، ابن ماجة: ۲۳۹۵،)۔

[3] ابوداود کتاب الطهارة باب الوضوء من القبلة : ۱۷۹، وهو حسن ترمذی : ۸۶)۔

[4] الطبری : ۹۶۳۷)۔

[5] ابوداود کتاب الطهارة باب الوضوء من القبلة : ۱۷۸، وهو حسن نسائی: ۱۷۰)۔

[6] الطبری : ۹۶۳۸، المعجم الاوسط للطبرانی : ۳۸۱۷، واللفظ للطبری : علامه هیثمی مجمع الزوائد ۲۴۷/۱ کښې یزید بن سنان په وجه دا معلول ګرزولې دې۔

په ایت کښې د لمس نه مراد جماع ده

مسلک حنفی:- احناف د دې قائلین دی په آیت کښې د لمس نه مراد جماع ده ښځې ته لاس اوړل مراد نه دی د دې وجې د دوی په نیز ښځې ته په لاس اوړلو او د هغې په ښکلولو باندې اودس نه ماتیږي لکه څنگه چې امام ابن جریر رحمه الله دې قول ته ترجیح ورکړې ده.چه په آیت کښې د لمس نه جماع مراد ده (احکام القران للعلامة ظفراحمد العثمانی رحمه الله (۲/۲۷۲)-

قوله تعالی: فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا

دتیمم حکم :- بیا فرمانی که اوبه نه مومئ نو پاکې ښاورې سره تیمم اوکړئ.ددې نه اکثرو فقهاء کرامو استدلال کړې دې چه چاته اوبه نه ملاویږی نو دهغه دپاره د تیمم اجازت د اوبو دتلاش نه پس دې.کتب فروع کښې دتلاش کیفیت لیکلې شوې دې.

د اوبود نشتوالي په وخت کښې تیمم کول:- بخاری اومسلم کښې دی چه نبی کریم ﷺ یو سړې اوکتلو چه د خلقو نه ځانله دې او خلقو سره ئې مونځ اونکړو ، نو نبی کریم ﷺ هغه نه تپوس اوکړو چه مونځ دې ولې اونکړو،آیا ته مسلمان نه ئې څه ؟ هغه اوونیل چه یارسول الله ﷺ یم خو مسلمان لیکن جنب یم او اوبه نشته.نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه بیا دې صورت کښې ستا دپاره ښاوره کافي وه.[2]

تیمم په لغت کښې:- د تیمم لفظي معنی قصد کول دی ، عرب وائی چه ﴿ تیممك الله بحفظه ﴾ یعنی الله ﷻ دې حفاظت ستا قصد اوکړی.د امراؤ القیس شعر کښې دا لفظ هم دې معنی کښې راغلې دې.

دصعید په مصداق کښې مذاهب:- ① د صعید معنی کښې ونیلې شوې دې چه هر څیز چه کوم د زمکې نه راخیژی.نو په دې کښې ښاوره ، شگه ، ونه ،کانړنی ، واښه ، هم داخل دی .دحضرت امام مالك رحمه الله قول هم دادې.② او ونیلې شوی دی.چه کوم څیز د ښاورې دجنس نه وی لکه شگه ، چونا ، دا مذهب دابوحنیفه رحمه الله دې. ③ اودا هم ونیلې شوی دی چه صرف ښاوره ده. داقول د حضرت امام شافعی رحمه الله او امام احمد بن حنبل رحمه الله او ددوی دملگرو دې.

کوم څیز چه د جنس د زمکې نه وی په هغې تیمم جائز دې

مسلک حنفی:- د کوم مذهب نسبت چه ابن کثیر رحمه الله امام اعظم رحمه الله ته کړې دې دا نسبت ټیک دې.د دوی په نیز کوم څیزچه د جنس د زمکې نه وی په هغې باندې تیمم جائز دې ﴿احکام القران للعلامة ظفراحمد العثمانی رحمه الله (۲/۲۸۰)-

د دریم مذهب د قائلینو دلائل:- ① دهغوئ دلیل خو د قران پاك دا آیت مبارك دې چه ﴿فَتُصْبِحَ صَعِيدًا زَلَقًا﴾ یعنی هغه ښاوره خوینداركې شی.

② دویم دلیل د صحیح مسلم شریف کښې دا حدیث مبارك دې نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه مونږ ته تولو خلقو باندې فضیلتونه راکړې شوی دی (۱) خمونږ صفونه د فرشتو د صفونو په شان دی ، (۲) جوړه کړې شوه هرکله چه مونږ ته اوبه ملاؤ نشی.[3]

دتربت د لفظ تحقیق:- د حدیث مبارك الفاظو کښې د تربت لفظ دې او یو سند سره د تربت په ځاني تراب هم مروی دې.نو دې حدیث مبارك کښې داحسان ضابطولو په وخت کښې د ښاورې تخصیص کړې شوې دې.که یو څیز هم د اودس قائمقام په کار وې نو ددې ذکر به ئې هم ورسره کړې وې.

---

[1]) احدم: ٦/٦٢)-

[2]) صحیح بخاری کتاب التیمم باب رقم: ۹، صحیح مسلم: ٦٨٢)-

[3]) صحیح مسلم کتاب المساجد باب المساجد ومواضع الصلاة: ٥٢٢)-

د طیب معنی:- دلته چه د طیب لفظ ذکر دی ددې معنی کښې ونیلې شوی دی چه ددې نه مراد حلال دی او ونیلې شوی دی چه ددې نه مراد پاك دی لکه حدیث مبارك کښې دی چه نبی کریم ﷺ فرمائیلی دی چه پاکه خاوره د مسلمان اودس دی اګر چه لس کالو پورې اوبه اونه مومی. بیا کله چه اوبه ملاؤ شی نو هغه خپل بدن سره اولګوی، دا ددوی دپاره بهتر ده. (۱) امام ترمذی رحمه الله دې ته حسن وائی. حافظ ابن الحسن قطان رحمه الله هم دې ته صحیح وائی. حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمائی دټولو نه زیاته پاکه خاوره د پټو زمکه ده ، بلکه تفسیر ابن مردویه کښې خو دا مرفوعا وارد شوی دی. (۲)

قوله تعالیٰ: ﴿فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ﴾

بیا فرمان دې چه دا په خپل مخ او لاسونو باندې اومخی. تیمم د اودس په ځائې کیږی ، اودا صرف دپاکوالی حاصلولو دپاره دې، د اودس پشان د ټولو اندامونو باره کښې نه دې. نو صرف په دوارو لاسونو او مخ باندې مخل کافی دی او په دې اجماع ده ،

هراندام دوه ځله مسح کول:- لیکن تیمم کښې د امامانو اختلاف دې. جدید مذهب د حضرت امام شافعی رحمه الله دادې چه دوه ځل په مخ او دوه ځل په لاسونو باندې مسح کول واجب دی.

ددې وجه دا دې. د ﴿يدين﴾ اطلاق ترخونو پورې او څنګلو پورې کیږی لکه آیت د اودس کښې هم داشان ددې لفظ اطلاق کیږی او مراد صرف تلی وی لکه څنګه چه د ترخ د حد باره کښې دی چه ﴿فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا﴾ دلته د تیمم حکم کښې دلاس ذکر مطلق دې او د اودس حکم کښې مقید دې. ددې وجې دا مطلق به په مقید باندې حمل کولې شی. ځکه چه طهوریت جامع موجوددې.

اوبعضې خلق ددې دلیل کښې د دار قطنی والا روایت پیش کوی چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل تیمم دوه ضربونه دی ، یو ضرب لاس وهل او مخ باندې مخل او دویم ضرب لاس وهل او دواړه لاسونه ترڅنګلو پورې مخل. (۳) خو دا صحیح نه دې، ځکه چه ددې په سند کښې ضعف دې ، حدیث ثابت نه دې

د ابوداود روایت اودهغې ضعف:- د ابوداود یو حدیث مبارك کښې دی چه نبی کریم ﷺ خپل لاسونه مبارك په یو دیوال باندې اوهل او مخ باندې نې اومخل او بیائې دوباره لاسونه اوهل او په خپلو څنګلو نې اومخل. (۴) لیکن ددې اسناد کښې محمد بن ثابت عبدی ضعیف دې ، هغوئ ته د حدیث بعضو حافظانو ضعیف ونیلی دی. هم دا حدیث بعضو ثقه راویانو هم روایت کړې دې. لیکن هغه مرفوع نه دې بلکه دې ته دعبدالله ابن عمر رضی الله عنه فعل وائی. امام بخاری رحمه الله ، امام ابوزرعه رحمه الله ، اوامام ابن عدی رحمه الله فیصله کړې ده چه دا موقوف دې. او امام بیهقی فرمائی چه دې حدیث ته مرفوع ونیل منکر دی.

دشافعی رحمه الله دلائل:- (۱) دحضرت امام شافعی رحمه الله دلیل دا حدیث هم دې چه نبی کریم ﷺ تیمم اوکړو او خپل مخ نې اومخل اوخپلو دواړو لاسونه نې اومخل. (۵)

(۲) حضرت ابوجهم رضی الله عنه فرمائی چه ما اوکتل چه نبی کریم ﷺ متیازې کوی ، ما نبی کریم ﷺ ته سلام اوکړو لیکن نبی کریم ﷺ جواب رانکړو. فارغیدو نه پس نبی کریم ﷺ یو دیوال ته ورغلو او خپل دواړه لاسونه مبارك نې په هغې اووهل او بیائې په خپل مخ رانښکل اوبیائې خپل دواړه لاسونه په دیوال اووهل او پخپلو لاسونو نې رانښکل تر څنګلو پورې. بیا نې خمادسلام جواب راکړو (۱) (ابن جریر)

---

(۱) ابوداود کتاب الطهارة باب الجنب یتیمم: ۳۳۲، وسنده حسن ترمذی : ۱۲٤، نسائی : ۳۲۲)-

(۲) ابن ابی حاتم : ۹٦۲/۳، ح/۵۳۷٤)-

(۳) حاکم: ۱۷۹/۱، دارقطنی : ۱۸۰/۱)-

(٤) ابوداود کتاب الطهارة باب التیمم فی الحضر : ۳۳۰)

(۵) بیهقی : ۲۰۵/۱)-

د شافعي قديم مذهب:- دا د حضرت امام شافعي رحمه الله جديد مذهب وو. د دوی قديم مذهب دا دی چه ضربونه خو تيمم کښې دوه دی ليکن دويم ضرب کښې لاسونه صرف تر مرونډونو پورې مخل پکار دی
دريم قول:- دريم قول دادې چه صرف يو ضرب يعني يو ځل لاسونه وهل ښاوره باندې وهل کافی دی. دګرد نه ګنده لاسونه دې په مخ باندې اووهی دواړو مرونډونو پورې.

د يو ضرب دپاره دليل

د يو ضرب دپاره د حضرت عمار په واقعه باندې استدلال:- ①مسند احمد کښې دی چه يو سړی امير المومنين حضرت عمرفاروق رضي الله عنه ته راغلو او وې وئيل چه څه جنب شوې يم اوماته اوبه ملاؤ نه شوې نو ماته څه کول پکار دی. دوی اوفرمائيل چه مونځ نه دی کول پکار. دربار کښې حضرت عمار رضي الله عنه هم ناست وو ، وې فرمائيل چه اني امير المومنين ! آيا تاسو ته ياد نه دی چه څه او تاسو يولښکر کښې وو او مونږ جنب وو او مونږ ته اوبه ملاؤ نشوې. نوتاسو مونځ اونکړو او ما ښاوره کښې ځان لت پت کړو اومونځ مې ادا کړو. هرکله چه مونږ واپس شو او د نبی کريم صلی الله عليه وسلم خدمت کښې حاضر شو نو ما ورته دا ټوله واقعه اووئيله نو نبی کريم صلی الله عليه وسلم اوفرمائيل چه ستادپاره دومره کافی وو. بيا نبی کريم صلی الله عليه وسلم خپل لاسونه په زمکه اووهل او دې ته ئې پوکې ورکړو اوخپل مخ باندې ئې اومخل او خپلو تلو باندې ئې او مخل.[2]

② په مسند احمد کښې دی چه نبی کريم صلی الله عليه وسلم اوفرمائيل چه تيمم کښې يو ځل لاسونه وهل دی د مخ دپاره وی او د دواړو لاسونو د تلو دپاره دی.[3]

③ مسند احمد کښې حضرت شقيق رحمه الله فرمائي چه څه حضرت عبدالله رضي الله عنه اوحضرت ابوموسی رضي الله عنه سره ناست ووم نو ابويعلی حضرت عبدالله رضي الله عنه ته اووئيل که يو سړی ته اوبه ملاؤ نشی نو مونځ به کوی که نه دې باندې حضرت عبدالله رضي الله عنه اوفرمائيل چه تاته ياد نه دی چه حضرت عمار حضرت عمرفاروق رضي الله عنه ته څه وئيلی وو. دانې وئيلی وو چه انې عمر رضي الله عنه ! تاسو ته يادنه دی چه کله څه او تاسو نبی کريم صلی الله عليه وسلم اوښانوته ليږلی وو ، هلته څه جنب شوم او ښاوره کښې لت پت شوم ، واپس چه راغلو او نبی کريم صلی الله عليه وسلم ته مو دا بيان اوکړو نو نبی کريم صلی الله عليه وسلم په خندا شو او وې فرمائيل چه تادپاره دومره کافی وو ، بيا نبی کريم صلی الله عليه وسلم خپل لاسونه يوبل سره يوځائې کړل اوخپل مخ باندې ئې يو ځل لاسونه اومخل دا يو ضرب شو. په دې باندې حضرت عبدالله رضي الله عنه اوفرمائيل چه حضرت عمرفاروق رضي الله عنه په دې باندې قناعت اونکړو دې آوريدو سره حضرت ابوموسی رضي الله عنه اوفرمائيل چه بيا به ته ددې آيت سره څه کوې چه کوم سورة نساء کښې دې. چه کله تاسو اوبه اونه مومئ نو د ښاورې قصد اوکړئ. ددې جواب حضرت عبدالله رضي الله عنه ورنکړې شو او وې فرمائيل چه واوره که مونږ خلقو ته د تيمم کولو اجازت ورکړو نو ډير ممکن دی چه کله دوی ته يخې اوبه معلومې شی نو تيم به کوی.[4]

دامام شافعي رحمه الله استدلال:- سورة مائده کښې فرمان دې چه ﴿فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ﴾ دا په خپلو لاسونو اومخ باندې اومګئ. په دې حضرت امام شافعي رحمه الله استدلال کوی چه تيمم په پاکه ښاوره کول او په هغې ګردآلود کيدل چې په لاسونو باندې ګرد راشی او هغه په مخ اولاسونو راښکل ضروری دی.

---

[1]) الطبرى : ٩٦٧٣،)-

[2]) صحيح بخارى كتاب التيم باب التيمم هل ينفخ فيها : ٣٣٨، صحيح مسلم : ٣٦٨، ابوداود : ٣٢٦، نسائى : ٣١٦ ابن ماجة: ٥٦٩)-

[3]) احمد: ٢٦٣/٤، وهو حسن ترمذى: ١٤٤)-

[4]) صحيح بخارى كتاب التيمم باب التيمم ضربة : ٣٤٧، صحيح مسلم: ٣٦٨، ابوداود: ٣٢١، نسائى: ٣٢٠)-

دابوجهم په حديث استدلال:- لکه څنګه چه د حضرت ابوجهم ﷺ حديث مبارك کښې تير شو چه هغوئ نبي کريم ﷺ اوليدلو چه استنجا ئې کوله او سلام ئې اوکړو. او په دې کښې دا هم دی چه نبي کريم ﷺ فارغ شو نو يو ديوال ته ورغلل او هغه ئې خپلې همسا سره اوګرولو اوبيائې په دې لاس اووهلو او تيمم ئې اوکړو.بيا فرمان دې چه الله ﷻ تاسو باندې ستاسو دين کښې تنګی او سختی کول نه غواړی بلکه هغه تاسو پاکول غواړی ، ددې وجې ئې د اوبو نه ملاويدو په وخت کښې بناورې سره تيمم مباح کړو او تاسو باندې ئې خپل انعام اوکړو چه تاسو شکر ادا کړئ.

تيمم د امت محمدی خصوصيت دې:- نو دا امت دې نعمت سره مخصوص دې لکه څنګه چه بخاری او مسلم شريف کښې دی چه نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چه ماته پنځه څيزونه داسې راکړې شوی دی چه خما نه مخکښې هيچا ته نه دی ورکړې شوی.

① ديوې مياشتې په مسافت سره خما مدد رعب سره اوکړې شو(چه دومره پورې به زما رعب د دشمن په زړونو کښې وی کوم ځائې ته چې سړې په يو مياشت کښې رسيږی)

② خما دپاره ټوله زمکه جمات او پاکونکې جوړه کړې شوه.

③ خما په يو امتی باندې چه کله د مونځ وخت راشی نو هغه دې هم هغه ځائې کښې مونځ ادا کړی دهغه جمات او دهغه اودس هغه سره هم هلته موجود دی (حالانکه د نورو امتونو عبادت به صرف د هغوی په عبادت خانو کښې وو)

④ ماد پاره د غنيمت مال حلال کړې شو اودا خما نه مخکښې حلال نه وو.

⑤ ماته شفاعت راکړې شوې دې ، ټول نبيان عليهم السلام خپلو خپلو امتونو طرفته ليږلې شوی وو خو څه ټولې دنيا دپاره ليږلې شوې يم.[1]

دامت محمدی درې خصوصيات:- اود صحيح مسلم حوالې سره هغه حديث تير شوې دې چې مونږ ته په ټولو خلقو درې فضيلتونه راکړې شوی دی.

① خمونږ صفونه د فرښتو د صفونو پشان جوړکړې شوی دی.

② خمونږ دپاره ټوله زمکه جمات جوړه کړې شوه.

③ او ددې زمکې بناوره خمونږ دپاره اودس جوړ کړې شوې دې کله چه مونږ ته اوبه ملاؤ نشی.

قوله تعالى: إِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا

دې آيت کريمه کښې الله ﷻ حکم فرمائی چه خپلو مخونو او خپلو لاسونو باندې مسح کوئی چه کله تاسوته اوبه ملاؤ نشی.الله ﷻ معاف کولو والا او بخښونکې دې.دهغه لوئې ذات د عفو شان دې چه هغه ذات ستاسو دپاره داوبو نه ملاويدوپه وخت کښې تيمم مشروع کړو او د مونځ کولو اجازت ئې درکړو .که تاسو دپاره ئې داسې نه وې کړې نو تاسو ته به ډير زيات مشکلات وو. څکه دې آيت کريمه کښې مونځ په ناقص حالت کښې منع کړې شويدې لکه د نشې حالت کښې يا جنابت حالت کښې يا د بې اودسئ حالت کښې ، نو ترکومې چې تاسو په خپلو خبرو باندې په خپله نه پوهيږئ ، اوباقاعده غسل او شرعی طور سره اودس اونکړئ نو تاسو مونځ نه شئ کولې. خو که د بيمارئ حالت کښې يې اوکله چه اوبه نه ملاويږی نو د غسل او اودس قائمقام تيمم جوړ کړې شوې دې.نود الله ﷻ په دې احسان مونږ دپاره شکر ادا کول پکاردی. الحمد لله.

په سورة نساء کښې دتيمم واقعې بيانولو وجه:- دتيمم رحصت نازليدو واقعه هم واورئ.مونږ داواقعه دسورة نساء ددې آيت مبارك په تفسيرکښې په دې وجه بيانوؤ چه سورة مائده کښې د تيمم کوم آيت

[1] صحيح مسلم كتاب المساجد باب المساجد: ۵۵۲)-

دې هغه ددې نه پس نازل شوې دې.ددې دليل دادې چه دا ظاهره ده چه دا ايت دشرابو دحرمت نه مخکښې دې او شراب د جنګک احد نه څه وخت پس حرام شوی دی کله چه نبی کريم ﷺ دبنونضير ديهوديانو محاصره کړې وه. او د سورة مائده آخرې آيت مبارك چه دې کښې نازل شوهغې کښې بالخصوص د دې سورت ابتدائی حصه ده .نو مناسب هم دا دی چه د تيمم شان نزول هم دا بيان کړې شی ، الله ﷻ دې نيك توفيق راکړی او هم په هغه بهروسه ده.

دتيميم د ايت شان نزول:- مسند احمد کښې دی چه حضرت عائشه رضي الله عنها حضرت آسماء رضي الله عنها نه يو هار اوغوښتلو د قرض په طور چه دابه بيا واپس کوم ، هغه سفر کښې ورك شو.نبی کريم ﷺ ددې د تلاش کولو دپاره کسان اوليږل او هغوئ ته هغه هار ملاؤ شو. خو دې کښې دمونځ وخت راغلو او دوی سره اوبه نه وې ،هغوئ بې اودسه مونځ اوکړو او نبی کريم ﷺ چه ورغلل نو ددې شکايت ئې ورته اوکړو نو دې باندې د تيمم حکم نازل شو. حضرت اسيد بن حضير رضي الله عنه اوفرمائيل چه ائې ام المومنين حضرت عائشه رضي الله عنها الله ﷻ دې تاسو ته جزاء خيردرکړی ، چه تاسو ته کوم تکليف هم رسيدلې دې په الله قسم د هغې نتيجه ستاسو او دټولو مسلمانانو دپاره خير وی. ([1])

پورتنۍ واقعې په دويم روايت:- بخاری شريف کښې دی چه حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائی مونږ سفر کښې وو بيداء يا ذات الجيش کښې خما هار اوشليدلو او پريوتلو. اوددې تلاش دپاره نبی کريم ﷺ سره د قافلې ايسار شو. اوس نه مونږ سره اوبه وې او نه هلته ميدان کښې اوبه وې.خلقو خما شکايت خما پلار حضرت ابوبکرصديق رضي الله عنه ته اوکړو چه اوګوره .مونږ ددې په وجه په څه مصيبت کښې اخته شو. نو خماپلار حضرت ابوبکرصديق رضي الله عنه مالره راغلواو په هغه وخت کښې نبی کريم ﷺ خما په ښون باندې خپل سر مبارك اينودې وو او اوده وو. راتلو سره ئې ماته اووئيل چه تا نبی کريم ﷺ او نوروخلق ايسار کړی دی.او اوس نه هغوئ سره اوبه شته او نه دلته ميدان کښې اوبه په نظر راځی الغرض څه ئې ښه اورټلم او الله ﷻ خبر چه څه څه ئې ماته اووئيل.او څه ئې تشو تشو کښې وهلم.خو ما لږ هم تندې تريو نه کړو اونه مې څه حرکت اوکړو چه هسې نه د نبی کريم ﷺ آرام کښې څه خلل راشی.ټوله شپه تيره شوه.سحر خلق پاسيدل خو اوبه نه وې ، الله ﷻ دتيمم آيت نازل کړو او ټولو تيمم اوکړو. حضرت اسيد بن حضير رضي الله عنه اوفرمائيل چه ائې دابوبکرصديق رضي الله عنه کورنئ ! دا څه ستاسو رومبې برکت نه دې.اوس کله چه مونږ هغه اوښ راوچت کړو چه په کومې څه سوره وم نو دهغې لاندې هار ملاؤ شو. ([2])

پورتنۍ واقعه په دريم روايت :- مسنداحمد کښې دی چه نبی کريم ﷺ خپلې بی بی صاحبې حضرت عائشه رضي الله عنها سره اولات جيش باندې تير شو ،د ام المومنين حضرت عائشه رضي الله عنها يمنی مهرو هار مات شوې او چرته پريوتې وو او ورك شوې وو. او ددې تلاش کښې مونږ دلته ايسار شو. نبی کريم ﷺ سره ټولو مسلمانانو دلته شپه تيره کړه سحر چه پاسيدلو نو اوبه نه وې ،نو الله ﷻ خپل نبی ﷺ ته اجازت ورکړو چه ښاورې سره تيمم اوکړی او پاکی حاصله کړی. او مسلمانان نبی کريم ﷺ سره اودريدل او زمکه باندې ئې لاسونه اووهل او چه کومه ښاوره به دې پورې لګيدلې وه دهغې د څنډلو نه بغير ئې هغه په خپلو مخونو باندې راښکل تر اوګو پورې او لاسونه ترلاندې ترخونو پورې ([3]).

پورتنۍ واقعه په څلورم روايت.- د ابن جرير رحمه الله روايت کښې دی چه ددې نه مخکښې حضرت ابوبکر

---

[1]) احمد: ٦/٥٧، صحيح بخاری کتاب التيمم باب اذا لم يجدماء ولاترابا: ٣٣٦، صحيح مسلم: ٣٦٧، ابوداود: ٣١٧، نسائی: ٣٢٣، ابن ماجة: ٥٦٨)-

[2]) صحيح بخاری کتاب التيمم باب : ١، صحيح مسلم: ٣٦٧ ، نسائی : ٣١٠)-

[3]) احمد : ٢٦٣/٤ ، ابوداود : ٣٢٠، وسنده صحيح)-

صدیق ﷺ حضرت عائشه ﷺ ته په غصه شوې وو لیکن د تیمم اجازت نه پس په خوشحالۍ خوشحالۍ خپلې لورته راغلو.او وې فرمائیل چه ته ډیره مبارکه ئې مسلمانانو ته دومره لوئې اجازت ملاؤ شو. بیا مسلمانانو یو ضرب سره خپل مخونه اومخل او دویم ضرب سره ئې خپلې څنګلې او ترخونو پورې لاسونه اومخل. (۱)

د تیمم د ایت یو بل شان نزول:- ابن مردویه کښې روایت دې چه حضرت اسلع بن شریك ﷺ اوفرمائیل چه نبی کریم ﷺ په اوښه باندې سور روان وو ، دیخنۍ موسم وو ، دشپې وخت وو ، سخته یخنی وه.او څه جنب شوم او بل طرفته نبی کریم ﷺ د کوچ کولو اراده اوکړه نو ما دې حالت کښې د نبی کریم ﷺ اوښه چلول خوښ نه کړل اودې سره ماته دا خیال هم راغلو که یخواوبه سره لامبم نو مړ به شم یا به بیمار شم.ما پټ شان یو انصاری ته اونیل چه تاسو ددې اوښې واګې اونیسئ ، نو هغه اوښه نیولې وه اوتلو اوما اور بل کړو او ګرمو اوبو سره مې غسل اوکړو ، بیا مې منډه اووهله او قافلې ته اورسیدم.نبی کریم ﷺ ماته اوفرمائیل چه اسلع څه خبره ده د اوښې چال څنګه بدل شوې دې ؟ ما اووئیل چه یارسول الله ﷺ ! ما دا نه وه روانه کړې بلکه فلانی صحابی ﷺ داروانه کړې وه.نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ولې ما ورته تپوله واقعه اوونیله نو دې باندې دا آیت ﴿لَا تَقۡرَبُوا الصَّلٰوةَ﴾ نه تر ﴿عَفُوًّا غَفُوۡرًا﴾ پورې نازل شو. (۲)دا روایت بل سند سره هم مروی دی.

اَلَمۡ تَرَ	اِلَى الَّذِیۡنَ					
آیا نۀ دی کتلی تا	هغه کسانو ته					
آیا تا دهغې خلقو حالت نه دې لیدلې						
اُوۡتُوۡا	نَصِیۡبًا	مِّنَ الۡکِتٰبِ	یَشۡتَرُوۡنَ	الضَّلٰلَةَ	وَیُرِیۡدُوۡنَ	
چې ورکړې شوې ده ورته	څه حصه	د کتاب نه	هغوئ اخلی	ګمراهي	اوغواړی دا	
چې دکتاب(علم) نه ورته لویه برخه ورکړې شوې وه ، اوبیا هم ګمراهی اخلی او دا غواړی						
اَنۡ تَضِلُّوا السَّبِیۡلَ ؕ	وَاللّٰهُ اَعۡلَمُ	بِاَعۡدَآئِکُمۡ ؕ	وَکَفٰی بِاللّٰهِ وَلِیًّا ؗ			
چې تاسو ورکه کړئ لار	اوالله ښۀ پیژنی	دشمنان ستاسو	او کافی دې الله دوست			
چې تاسو د حقې لارې نه بې لارې کړی او الله ﷻ ته ستاسو دشمنان ډیر ښه معلوم دی او تاسو دپاره دالله ﷻ ملګرتیا کافی ده						
وَکَفٰی بِاللّٰهِ	نَصِیۡرًا ۞	مِنَ الَّذِیۡنَ	هَادُوۡا			
او کافی دې الله	مدد ګار	بعضې دهغه کسانو نه	چې یهودیان دی			
اوتاسودپاره دالله پاک مدد کافی دې .... د هغه کسانو نه چې یهودیان شوی دی						
یُحَرِّفُوۡنَ	الۡکَلِمَ	عَنۡ مَّوَاضِعِهٖ	وَیَقُوۡلُوۡنَ	سَمِعۡنَا	وَعَصَیۡنَا	
اړوی	خبرې	دځایونو دهغې نه	اووایئ هغوئ	واوریدله مونږه	او مونږ او نۀ منل	
خینې خلق لفظونه دخپلو مناسبو ځایونو نه اړوی راړوی (اوچه تاسوته راشی) نو وائی مونږ واوریدل او مونږ نۀ منو						

(۱) طبری : ۹۶۷۵)-

(۲) طبرانی : ۸۷۵)-

وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ وَّرَاعِنَا لَيًّا بِأَلْسِنَتِهِمْ

واوره|درته دې واو نه رولې شی | اولفظ راعنا وانی| په تاوولو | دژبوخپلوسره

او واوره(انې نبی)الله دې درته واونه روی او د راعنا په الفاظو ژبې پرې تاو راتاو کړی

وَطَعْنًا فِي الدِّيْنِ ؕ وَلَوْ اَنَّهُمْ قَالُوْا سَمِعْنَا

او په عیب ونیلوسره | په دین کښې | او که چرې هغوئ | ونیلې وې | چې واوریده مونږ وینا (ستا)

اود دین اسلام په قبلولو(مسلمانانوته)پیغورونه ورکوی|اوکه ددې (لفظونو) په ځانې دوئ ونیلې چې مونږ واوریدل

وَاَطَعْنَا وَاسْمَعْ وَانْظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ

اواومنلو مونږه حکم | اولفظ واوره | او اوګوره مونږ ته | خامخاوه داخبره | بهتره | دهغوئ دپاره

اوتابعداری کوو(ستاسو) او واوره (خبره زمونږ) او زمونږ لحاظ اوکړه| نو دابه ددوئ دپاره ډیره بهتره وه

وَاَقْوَمَ ۙ وَلٰكِنْ لَّعَنَهُمُ اللّٰهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوْنَ اِلَّا قَلِيْلًا ۝

اوزیاته صحیح اخو لیکن | لعنت کړې دې په هغوئ الله| په سبب د کفر دهغوئ | نونه راوړی ایمان|مګر لږ

اودموقعې مطابق خبره به وې|اخوپه دوی باندې الله ﷻ د کفرپه وجه لعنتونه ورولی دی نو ډیرکم په کښې ایمان راوړی

قوله تعالی:: اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ اُوْتُوْا نَصِيْبًا مِّنَ الْكِتٰبِ يَشْتَرُوْنَ الضَّلٰلَةَ وَيُرِيْدُوْنَ اَنْ تَضِلُّوا السَّبِيْلَ ؕ

دیهودیانو په کتاب الله عمل نه کول.- الله ﷻ فرمائی چه دیهودیانو یو قابل مذمت خصلت دا هم دې چه ګمراهی دهدایت په مقابله کښې اختیاروی. په نبی کریم ﷺ باندې چه څه نازل شوی دی هغې نه مخ اړوی .او چه کوم علم الله ﷻ د خپل طرفنه دوی ته ورکړې دې نو هغه هم شاته غورځوی. ددوی کتابونوکښې پخپله هم د نبی کریم ﷺ باره کښې بشارتونه موجود وو. خود خپلو مریدانو نه دوی خیرخیرات اخلی او ددې په لالچ کښې دوی دا نه ظاهروی بلکه دې سره دا غواړی چه پخپله مسلمانان هم ددې نه واړوی،دالله ﷻ د کتاب نه منکرشی، هدایت او رینښتونی علم پریږدی.الله ﷻ ستاسو دښمنانونه ښه خبر دې.هغه لوئې ذات تاسو د ښمن نه خبرداروی چه تاسو دوی دهوکه نکړی.تاسو دپاره دالله ﷻ حمایت کافی دې.تاسو یقین اوساتئ چه کوم خلق الله ﷻ ته ټیټیږی الله ﷻ دهغوئ ضرور مددکوې اودهغوئ مددګار جوړیږی .

قوله تعالی:: مِنَ الَّذِيْنَ هَادُوْا يُحَرِّفُوْنَ الْكَلِمَ عَنْ مَّوَاضِعِهٖ

دیهودیانو دالله په کتاب کښې تحریف کول:- دریم آیت چه د لفظ من نه شروع کیږی ، په هغې کښې بیان دجنس دپاره دې.لکه ﴿فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْاَوْثَانِ﴾ کښې.بیا د یهودیانو د هغه ډلې ذکر کوی چه کومو تحریف کړې وو ، ددې نه مراد دا دې چه هغوئ د کلام الله مطلب بدلوی،اود الله تعالی چې کوم مراد وی د هغې خلاف تفسیرکوی.او دا کاردوی په قصد سره کوی.اودې سره دوی کلام الله باندې افتراء کوی او ددې مرتکب کیږی .

قوله تعالی:: وَيَقُوْلُوْنَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ

د یهودو په پیغمبر ﷺ پورې ټوقې کول:- بیا فرمائی چې دوی وائی چه انې پیغمبر ﷺ! چه څه تاسو اوونیل مونږ هم واوریدل لیکن مونږ منلو والا نه یو.خیال اوکړنی اوددوی کفر اوالحاد اوګورنی چه په قصد سره ناپاکو الفاظو سره اظهار خیال کوی.او وائی چه تاسو واورنی او الله ﷻ دې اوکړې چه تاسو

واورئی یا دا مطلب چه تاسو واورئی اوستاسو دې واونه ریدئی شی لیکن رومبې مطلب زیات بهتر دې.دا وئیل ددوی د خندا په طور وو ، الله ﷻ دې په دوی لعنت اوکړی.

وَّرَاعِنَا لَيًّا بِأَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا فِي الدِّينِ ط

دنبی کریم ﷺ په حق کښې گستاخی کول:- او ﴿رَاعِنَا﴾ به ئې وئیل چه ددې نه به په ظاهره دا گنړلې کیدل چه دا خلق وانی چه مونږ طرفته غوږ کیږده.لیکن هغوئ به ددې نه مراد دا اخستو چه تاسو ډیرلو ئې والا یئ ، ددې پوره مطلب ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَقُولُواْ رَٰعِنَا ﴾ تفسیر کښې تیر شوې دې.مقصد دادې چه کوم ئې ظاهرول ، دهغې خلاف خپلې ژبې اړوی او د طعن په طور خپلو زړونو کښې پټ ساتی.در اصل دا به دوی د نبی کریم ﷺ بې ادبی او گستاخی کوله. نو دوی ته هدایت کولې شی چه دوی دې داسې الفاظ پریږدی چه دهغې معنی دوه وی.او صفا صفا دې اووائی چه مونږ واوریدل ، تاسوخمونږ عرض واورئی،تاسو خمونږ طرفته اوگورئی.دا وینا ددوی دپاره بهتر ده او هم دا صفا او ربنتونی اومناسب خبره ده.خو ددوی زړونه د نیکئ نه لرې دی. اصل ایمان دپاره ددوی زړونو کښې خائې نشته دې.ددې جملې تفسیر هم مخکښې تیر شوې دې ، مطلب دادې چه نفع ورکولو والا ایمان دوی کښې نشته دې.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلْكِتَٰبَ ءَامِنُواْ بِمَا نَزَّلْنَا
ائې هغه کسانو! چې درکړې شوې دې کتاب | ایمان راوړئ | په هغه (قران) | چې نازل کړې دې مونږه
ائې دکتاب خاوندانو (یهودو) په هغه کتاب ایمان راوړئ کوم چه مونږ نازل کړې دې ....
مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُم مِّن قَبْلِ أَن نَّطْمِسَ وُجُوهًا
چې تصدیق کونکې دې | دهغه کتاب | چې تاسوسره دې | وړاندې ددې نه | چې مونږه بدل کړو | مخونه
چې ستاسودکتاب تصدیق کونکې دې | د دې نه وړاندې (ایمان راوړئ) چې مونږ مخونه بدل کړو
فَنَرُدَّهَا عَلَىٰٓ أَدْبَارِهَآ أَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّآ أَصْحَٰبَ ٱلسَّبْتِ ط
پس اوگرخوو هغه | شاگانو طرف ته | یالعنت اوکړو په هغوئ | لکه چې | لعنت کړې وؤ مونږه | دخالی د ورځې په خلقو
او هغه شاطرف ته واړوؤ | یاپرې داسې لعنت اوکړو چې دخالی د ورځې په خاوندانو چې موکړې وؤ
وَكَانَ أَمْرُ ٱللَّهِ مَفْعُولًا ۞ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِۦ
اودې | حکم دالله | خامخا کیدونکې | بیشکه الله | نه معاف کوی دا خبره | چې شریک جوړ کړې شی | دهغه سره
اودالله ﷻ حکم ضرور پوره کیدونکې دې | ......الله ﷻ خو بس یوشرک نه معاف کوی
وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَآءُ ج وَمَن يُشْرِكْ
اومعاف کوی | هغه گناه | چې ماسوا وی دهغې نه | هغه چاته چې خوښه ئې شی | او هغه څوک چې شریک جوړ کړی
اوددې نه سوا چه هرخومره گناهونه وی چې غواړی نو معاف کوی ئې | او چا چې
بِٱللَّهِ فَقَدِ ٱفْتَرَىٰٓ إِثْمًا عَظِيمًا ۞
دالله سره | نو هغه جوړ کړل | دروغ | لوئ |
الله ﷻ سره شریک پیدا کړو | نو هغه ډیرلوئې دروغ جوړ کړل په الله باندې

قوله تعالی:: يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلْكِتَٰبَ ءَامِنُواْ بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُم

دنافرمانو شکلونه مسخ کیدل:- الله ﷻ یهودیانو او نصرانیانو ته حکم فرمائی چه ما خپل زبردست کتاب په خپل بهترین نبی ﷺ نازل کړې دې چه په دې کښې پخپله ستاسو د کتاب تصدیق هم دې په دې ایمان راوړئ ددې نه مخکښې چه ستاسو صورتونه مسخ شي او سترګې مو د مخې په خائې شانه شي.یا دامطلب چه ستاسو څېرې به مسخ کړو،او سترګې غوږونه او پوزې ټول هر څه مو ختم شي.بیا مو دا مسخ څېر هم ختمه شي.داعذاب ددوی د کړو دې.دوی هم حق نه آوری او باطل طرفته او هدایت نه ضلالت طرفته روان دی.نو الله ﷻ دوی ته تنبیه ورکوی چه څه به هم داشان ستاسو مخونه التـه کړم چه تاسو به التـه روان یئ؛اوستاسوسترګې به بدلې شي.او هم داشان تفسیر بعضو د ﴿إِنَّا جَعَلْنَا فِي أَعْنَاقِهِمْ﴾ الخ آیت هم کړې دې.غرض دا چه دا د ډیر خراب مثال او ګمراهئ او هدایت نه د لرې والی بیان اوشو.

دامام مجاهد تفسیر:- حضرت مجاهد رحمه الله نه مروی دی مطلب دادې چه مونږ به رښتیا تاسو دحق لارې نه آړوو. اوګمراهئ طرفته مومتوجه کووؤ. مونږ به تاسو کافران کړو.او ستاسو څېرې د شادوګانو په شان کړو.

د کعب احبار رضی الله عنه د دې ایت په اوریدو اسلام قبلول:- ابوزید رحمه الله فرمائی چه دا واپس کول دا وو چه د حجازد زمکې نه ئې د شام ښارونو ته اورسول.دا هم تیر شوی دی چه د دې آیت په آوریدو سره حضرت کعب احبار رضی الله عنه اسلام قبول کړې وو. ابن جریر کښې دی چه د حضرت ابراهیم رحمه الله مخکښې د حضرت کعب احبار رضی الله عنه د اسلام راوړلو ذکر اوشو نو دوی اوفرمائیل چه حضرت کعب احبار رضی الله عنه دحضرت عمر فاروق رضی الله عنه زمانه کښې اسلام قبول کړې وو. دې بیت المقدس ته تلو او مدینې ته راغلو او حضرت عمر فاروق رضی الله عنه هغه ته ورغلو او وې فرمائیل اې کعب رضی الله عنه ا مسلمان شه. هغوئ جواب ورکړو چه ته خو په قران کښې وائې چه د چا توراة اوچت کړو او بیا هغوئ دا اوچت نه کړو یعنی عمل ئې پر اونکړو نو دهغوئ مثال د خر په شان دې چه په هغه بوج اچولې شوې وی .اوداهم تاسو ته معلومه ده چه څه هم دهغه خلقو نه یم چه د چا نه توراة اوچت کړې شوې دې.په دې باندې حضرت عمر فاروق رضی الله عنه هغه پرېښودو. تر دې چه دې حمص ته اورسیدو او هلته ئې واوریدل چه یو سړې چه ددوی د کورنئ نه وو ددې آیت مبارك تلاوت اوکړو. هرکله چه هغه دا آیت مبارك ختم کړو نو دې اوویریدو چه هسې نه ددې آیت وعید ما ته راونه ګرځی.او هسې نه چه څما خوله هم واوړی.ده زر اوونیل ﴿ یاربِ اسلمت ﴾ اې څما ربه ما ایمان راوړو. بیا حمص نه واپس شو او خپل وطن یمن ته راغلو او تردې چه خپل کور والو سره اسلام کښې داخل شو. (۱)

د کعب احبار د ایمان راوړو بل روایت:- ابن ابی حاتم کښې د حضرت کعب احبار رحمه الله واقعه داشان مروی ده چه دده استاد ابومسلم جلیلی به دې په دې ملامته کولو چه تا نبی کریم ﷺ ته په راتلو کښې سستی کړې ده. بیا ئې هغه اولیږلو چه لاړشه اوګوره چه نبی کریم ﷺ هم هغه پیغمبر دې چه د چا خوشخبری او صفتونه په توراة کښې دی.دوی راغلل او وې وئیل چه کله څه مدینې منورې ته اورسیدم نو ما هلته یو کس اولیدو چه دقران پاك تلاوت ئې کولو چه اې اهل کتابو مونږ چه کوم کتاب نازل کړې دې او تاسو سره چه کوم کتاب رښتونې دې ، په دې باندې ددې نه مخکښې ایمان راوړئ چه مونږ ستاسو څېرې ختمې کړو او دا التـه کړو. څه زر راوچت شوم او زر زر مې غسل اوکړو او خپله څېره باندې مې لاس رابنکلو چه هسې نه ایمان راوړلو کښې ما باندې ناوخته شی او څما څېره التـه نشی.بیازر راغلم او مسلمان شوم.(۲)

---

(۱) ابن جریر)-

(۲) ابن ابی حاتم)-

قوله تعالی:: أَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّا أَصْحَابَ السَّبْتِ

په یهودو د الله د لعنت بیان:- بیا فرمائی یا خو به مونږ په دوی لعنت اوکړو لکه څنګه چه د خیالی ورځې په خلقو لعنت کړې وو یعنی کومو خلقو چه د خیالی په ورځ حیلو بهانو سره کبان ښکار کولو حالانکه هغوئ ددې کار نه منع کړې شوی وو. اودهغې نتیجه دا شوه چه هغوئ نه شادوګان او خنزیران جوړ شو. ددوی تفصیلی واقعه به په سورة اعراف کښې راشی انشاء الله.

قوله تعالی:: وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا

الله د فیصلې اټل والې:- بیا فرمائی چه دالله ﷻ کارونه به پوره کیږی او هرکله چه هغه یو حکم ورکوی نو هیڅوک نشته دی چه ددې مخالفت او ددې ممانعت اوکړی.

قوله تعالی:: إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ

الله شرک نه معاف کوی:- بیا خبر ورکوی چه څوک الله ﷻ سره شرك کوی نو الله ﷻ دهغه ګناهونه نه معاف کوی.یعنی چه کوم سړې الله ﷻ سره داسې وخت کښې ملاقات اوکړی چه هغه مشرك وی نو هغه باندې د بخشش دروازې بندې دی.ددې جرم نه سوا نور ګناهو نه که هر څنګه وی چا ته چې نې اوغواړی نو ښنی یې. ددې آیت کریمه متعلق ډیر احادیث مونږ په په اختصار سره ذکر کوو.

اولنې حدیث:- حدیث په حواله مسند احمد.دالله ﷻ په نیز د ګناه درې قوانین دی.① یو خوهغه چه الله ﷻ دهغې هیڅ پرواه نه کوی.② دویم هغه چه په هغې کښې الله ﷻ هیڅ نه پریږدی.③ دریم هغه چه الله ﷻ هغه بالکل نه بخښی.

کومه ګناه چه الله ئې نه ښنی:- نو کوم چه هغه نه بخښی نو هغه شرك دې.الله ﷻ فرمائی چه الله ﷻ سره څوك شرك کوی نو الله تعالی هغه نه ښنی.اوبل ځاې کښې ارشاد دې چه څوك الله ﷻ سره شرك اوکړی په هغه جنت حرام دې.

کومه ګناه چه الله ئې ښنی:- او چه د کوم دیوان الله تعالی سره څه وقعت نشته دې هغه د بنده خپل ځان باندې ظلم کول دی.د هغې ګناه تعلق الله تعالی سره دې.د یو ورځې روژه چه کومه هغه پریخودې وی یا مونځ نو الله ﷻ هغه ښنی.او چه دکوم دیوان د الله ﷻ په نیزد څه وقعت نشته دې هغه دبنده پخپل ځان ظلم کول دی او دهغې بدله او قصاص ضروری دې.([1])

دویم حدیث:- دویم حدیث مبارك کښې دی په حواله د مسند بزار دالفاظو رووبدل سره د هغې مطلب هم دادې([2])دریم حدیث په حواله مسند احمد ،ممکن دی چه الله ﷻ هره ګناه اوبښی مګر هغه سړې چه دکفر په حالت کښې مړ شی ا و هغه سړې چه هغه بل بنده قتل کړې وی.(نو دهغوی ښنه نه کوی)([3])

څلورم حدیث:- څلورم حدیث په حواله دمسنداحمد.الله فرمائی چه ائې بنده ! ته چه کومې پورې ځما عبادت کوې او ځما نه نیك امید ساتې نو څه به ستا خطاګانې معاف کوم ، ائې ځما بنده که ته د تولې زمکې برابر ګناهونه اوکړې اوما ته راشې نو څه تاته د هغې مغفرت اوکړم خو په دې شرط چه تا ماسره شرك نه وی کړې.([4])

پنځم حدیث :- په حواله د مسند احمد ، چه کوم بنده لا اله الا الله اووائی ، بیا هم په دې باندې دې وفات شی نو هغه به ضرور جنت ته ځی.دې آوریدو سره حضرت ابوذر ؓ تپوس اوکړو اګر چه هغه

---

[1]) احمد: ۲٤۰/٦ ،)-
[2]) البزار ۳٤۳۹ ،)-
[3]) احمد: ۹۹/٤، نسائی : ۳۹۸۹ وسنده صحیح)-
[4]) احمد: ۱٥٤/٥، وسنده حسن)-

زنااو غلا کړې وی.نبی کریم ﷺ اوفرمائیل اګر چه هغه زنا او غلا کړې وی.درې ځل هم دا سوال او جواب اوشو. دڅلور سوال په جواب کښې نبی کریم ﷺ اوفرمائیل اګر چه د ابوذر پوزه خړه وی.حضرت ابوذر ﷺ دهغه ځائې نه خپل څادر اوڅنډلو او لاړو او دې نه پس به ئې چه کله دا جمله ونیله نو ونیل به ئې اګرچې د ابوذر پوزه په خاورو ککړه وی.(۱)

دابوذر ﷺ په بل روایت سره :- دا حدیث بل سند سره هم مروی دې خو هغې کښې لږ شان زیاتوالې دې په هغې کښې دی چه حضرت ابوذر ﷺ فرمائی چه څه نبی کریم ﷺ سره مدینه منوره کښې روان وو مونږ د احد غر ته کتل ، دې کښې نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ائې ابوذر ﷺ ! ما اونیل چه لبیک یارسول الله ﷺ.نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه واوره ! که ماسره ددې غر برابر هم سره زر وې نو ما به دا نه غوښتل چه دا ماسره تر درې ماښامو پورې پاتې شی ، سواد هغه دینار نه چه کوم څه د قرض خلاصولو دپاره کیږدم.اوباقی ټول مال دالله تعالی لار کښې داشان داشان خرچ کړم. نبی کریم ﷺ ښی او ګس طرفته لپې اوشیندلې.بیا څه وخت پس مونږ روان وو چه نبی کریم ﷺ ماته آواز اوکړو او وې فرمائیل چه چاسره دلته زیاتې وی نوهلته به ورسره کمې وی.خو چه څوك چې دا شان او داشان خرچ اوکړی او نبی کریم ﷺ خپلې لپې به خپلې مخې او ګس طرفته ډکولې او اشاره به ئې کوله. بیا څه تلو نه پس ئې اوفرمائیل چه ائې ابوذر ! چه څه راځم ته دلته اودریږه. نبی کریم ﷺ تشریف یوړو ، او خما نظر نه غائب شو ما آوازونه آوریدل ، زړه مې بې آرامه شو چه هسې نه په تنهائی کښې څوك دښمن ورته نقصان اورسوی.ماقصد اوکړو چه ورشم خو دې سره ماته د نبی کریم ﷺ دا فرمان یاد شو چه تر کومې پورې څه رانشم نو ته دلته اوسه. نو څه هلته ولاړوم په دې کښې نبی کریم صلی الله علیه وسلم راغلو.نو ما ورته اونیل چه یارسول الله ﷺ دا آوازونه څنګه وو؟ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ما ته حضرت جبریل ﷺ راغلې وو او فرمائیلې ئې وو چه ستاسو امت کښې څوك وفات شی او هغه الله تعالی سره څوك شریك کړې نه وی .نوهغه به جنت ته داخلیږی .ما اوونیل اګر چه هغه زنا او غلاکړې وی.نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل اګر چه هغه زنا او غلا کړې وی. (۲)

د ابوذر ﷺ حدیث په لږ زیادت سره:- داحدیث بخاری اومسلم کښې هم دی. او بخاری او مسلم کښې داهم دی چه حضرت ابوذر ﷺ فرمائی چه څه د شپې اووتلم نو اومې کتل چه نبی کریم ﷺ یواځې تشریف اوړی نو خما خیال راغلو چه کیدې شی نبی کریم ﷺ خپل ځان سره څوك نه بوځی.نو څه د سپوږمۍ رنړا کښې نبی کریم ﷺ پسې روان ووم. هرکله چه نبی کریم ﷺ شاته اوکتل نو څه ئې اولیدلم او تپوس ئې اوکړو چه ته څوك ئې ؟ ما اوونیل ابوذر ، الله ﷺ دې ما ستاسو نه قربان کړی.نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه راځه ما پسې راروان شه .مونږ لږ مخکښې لاړو .بیا نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه (په دنیا کښې) د زیات مال دولت مالک به د قیامت په ورځ کمې والا وی.مګر هغه چه چاته الله ﷺ مال ورکړې وی ، اوهغه دغه مال مخکښې روستو نیکو کارونو کښې خرچ کوی.بیا څه لږ شان تلو نه پس نبی کریم صلی الله علیه وسلم څه یو ځائې کښې کینولم اودهغه ځائې نه ګیرچاپیره کاڼړی وو. او نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه خما واپسئ پورې دلته ناست اوسه. بیا نبی کریم ﷺ مخکښې لاړل تردې چه خما نظر نه غائب شو. نبی کریم ﷺ زیات وخت تیر کړو.بیا ما اوکتل چه نبی کریم ﷺ تشریف راوړی او په خوله مبارکه وائی او راروان دی چه اګر چه زنا ئې کړې وی اګر چه غلا ئې کړې وی.هرکله چه ماته راورسیدل نو څه صبرنه شوم او تپوس مې اوکړو چه یارسول الله ﷺ ! الله ﷺ دې ما ستاسو نه قربان

(۱) صحیح بخاری کتاب اللباس باب الثیاب الابیض : ۵۸۲۷، صحیح مسلم: ۹۴)-

(۲)صحیح بخاری کتاب الاستئذان باب من اجاب بلبیک : ۶۲۶۸صحیح مسلم:کتاب الزکاة باب الترغیب فی الصدقة حدیث ۱)

كړي،دې ميدان كښې تاسو چا سره خبرې كولې.ما واوريدل چه څوك تاسو ته جواب دركوى.نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه هغه حضرت جبريل ﷺ وو. ماته راغلو چه خپل امت ته خوشخبرى واوروه چه څوك مرى او هغه الله تعالى سره شريك نه وى جوړ كړې هغه به جنتى وى.ما اووئيل چه ائې جبريل ﷺ! اګر چه هغه زنا كړې وى اواګر چه هغه غلا كړې وى.نو حضرت جبريل ﷺ اوفرمائيل چه آو.ما بيا تپوس اوكړو،هغوئ جواب راكړو چه آو. ما بيا هم دا تپوس اوكړو نو وې فرمائيل چه آو.او اګر چه هغه شراب څكلي وى.(۱)

د شرك نه پرهيز كونكې جنتى دې:- شپږم حديث په حواله د مسند عبدبن حميد .يو سړې نبى كريم ﷺ ته راغلو او وې وئيل چه يارسول الله ﷺ! واجب كوونكې څيز كوم يو دې ؟ نبى كريم ﷺ اوفرمائيل كوم سړې چې داسې حالت كښې مړ شى چه هغه شرك نه وى كړې نو هغه دپاره جنت واجب دې ، او څوك چه داسې حالت كښې مړشى چه هغه شرك كړې وى نو هغه دپاره جهنم واجب دې (۲).

پورتنې حديث په دويم سند سره:- هم دا حديث مبارك بل طريق سره مروى دې.اوپه هغې كښې دى چه كوم سړې الله تعالى سره شرك نه وى كړې او هغه مړ شى نو هغه دپاره بخشش حلال دې،كه الله ﷻ غواړى نو هغه ته به عذاب وركړى او كه غواړى نو هغه به اوبښى.څوك چه الله تعالى سره شرك اوكړى نو ا لله ﷻ هغه نه بښى.او دې نه سوابښى (ابن ابى حاتم).

پورتنې حديث په دريم سند سره:- او بل سند سره مروى دى چه نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه هميشه د مغفرت مستحق وى ترڅوچې پردې اوچتې نكړې شى.تپوس اوكړې شو يارسول ﷺ! پردې اوچتيدو نه څه مراد دى ؟ نو نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه كوم سړې شرك نه كوى اوالله ﷻ سره ملاقات اوكړى نو هغه دپاره دالله ﷻ مغفرت حلال شو . كه الله ﷻ غواړى نو عذاب به وركړى اوكه غواړى نو دې به اوبښى.بيا نبى كريم ﷺ آيت ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ﴾ تلاوت كړو. (مسند ابويعلى).

موحد جنتى دې:- اووم حديث په حواله د مسند احمد سره نقل دې، چه كوم سړې مړ شى او هغه الله ﷻ سره شرك نه وى كړې نو هغه به جنت ته داخليږى.(۳)

دامت د بښنې يو عجيبه زيرې:- اتم حديث په حواله د مسند احمد نقل دې. يو ځل نبى كريم ﷺ صحابه كرام ﷺ ته راغلو او وې فرمائيل چه ستاسو رب ﷻ ماته اختيار راكړې دې چه څه دا خوښ كړم چه دخپل امت اويا زره كسان جنت ته بې حسابه داخل كړم يا دا خبره خوښه كړم چه الله ﷻ كوم څيز څما دامت دپاره محفوظ كړې دې هغه خوښ كړم.نو صحابه كرام ﷺ اوئيل چه آيا الله تعالى به ستاسو دپاره هغه څيز اوساتى.ددې آوريدو سره نبى كريم ﷺ دننه تشريف يوړو ، بيا ئې تكبير اووئيلو او بهر ئې تشريف راوړو او وې فرمائيل چه څما رب ﷻ ماته اويا زره كسانو پورې زياتوالې راكړو اوهغه پټه حصه هم.حضرت ابوايوب انصارى ﷺ چه كله دا حديث بيان كړو نو حضرت ابورهم ﷺ سوال اوكړو چه هغه پټ څيز څه دې ؟ دې سره خلقو دوى ته څه وئيل شروع كړل چرته ته او چرته د نبى كريم ﷺ اختيارشوې څيز.ابوايوب انصارى ﷺ اوفرمائيل چه تركومې خمونږ ګمان دې اودا بالكل يقين ته نزدې دې،هغه داچه هغه څيز جنت ته تګ دې دهرهغه سړى دپاره چه په رښتونى زړه سره ګواهى وركړى چه الله ﷻ يو دې،اودهغه نه سوابل معبود نشته دې اومحمد ﷺ دهغه رسول اودهغه بنده دې . (۱)

---

(۱) صحيح بخارى كتاب الرقاق باب المكثرون هم المقلون:۶۴۴۳، صحيح مسلم كتاب الزكاة باب الترغيب فى الصدقة حديث (۲:

(۲) صحيح مسلم كتاب الايمان باب الدليل على من مات لا يشرك به شيئا : ۲۶۹ عن جابر ﷺ)-

(۳) احمد: ۷۹/۳)،-

چې مشرک نه وي جنتي دي:- نهم حدیث په حواله د ابن ابی حاتم نقل دي. یو سړي د نبی کریم ﷺ خدمت کښې حاضر شو او وې ونیل چه یارسول الله ﷺ ! څما وراره حرامو نه لاس نه نیسي ، نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه دهغه دینداری څنګه ده ؟ وې ونیل چه مونځګزار دي او موحد دي حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه لاړشه اودهغه نه دهغه دین په طوردهبه طلب کړه، که انکار نې اوکړو نوهغه نه واخله. هغه لاړو اوهغه نه ئې طلب کړو. هغه انکار اوکړو. هغه واپس راغلو او نبی کریم ﷺ ته ئې خبر ورکړو نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ماته معلومه شوه چې هغه په دین باندې ولاړ دي. نودې باندې دا آیت مبارك نازل شو چه ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ﴾ الخ.([2])

د شرک نه بیزاری د غلبې سبب دي:- لسم حدیث په حواله د حافظ ابو یعلی ، یو سړې نبی کریم ﷺ ته راغلو او وې ونیل چه یارسول الله ﷺ !ما هیڅ یو حاجت یا حاجت والا پرې نښودو اوټول هرڅه مې اوکړل.نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه آیا ته دا ګواهی نه ورکوې چه الله ﷻ نه سوابل څوك د عبادت لائق نشته دې او محمد ﷺ دهغه رسول دې .درې ځل هغه دا اوونیل چه آو. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه دا به په ټولو باندې غالب شي. ([3])

په یوه خبره د دوزخ مستحق جوړیدل:- یولسم حدیث په حواله د مسند احمد ، حضرت ابوهریره ﷺ ضم ضم ابن جوش یمامی ته اوونیل چه انې یمامې یو سړی ته هیڅ کله دا مه وایه چه الله ﷻ به تانه بښې یا به تا جنت ته نه داخلوی. یمامی رحمه الله اوفرمائیل چه دا خبره خو مونږ خلق خپلو رونړو او دوستانو سره غصه کښې وایو.دوی ورته اوفرمائیل چه خبردار دا بالکل مه وایه.واورئې ما نبی کریم ﷺ نه آوریدلی دی چه بنی اسرائیلو کښې دوه سړی وو،یو خو عبادت کښې ډیر زیات ښه وو او بل خپل ځان باندې زیاتی کولو والا وو.او دواړه خپلو کښې دوستان او رونړه وو. عابد چه به کله دا بل سړي په څه ګناه کښې اوکتلو نو ونیل به ئې چه انې دوسته منع شه. نو هغه به جواب کښې ونیل چه ما خپل رب ته پریږده اوهغه ما باندې نګهبان جوړ کړې نه ئې.یو ځل عابد اوونیل چه په الله ﷻ قسم تا به هغه ذات بالکل اونه بخښي یا به دې جنت ته داخل نکړی. الله ﷻ هغه ته فرښته اولیږله چه هغوئ د دواړو روحونه قبض کړل. هرکله چه دا دواړه الله ﷻ ته پیش شو نو الله ﷻ دې ګناهګار ته اوونیل چه څما رحمت سره جنت ته داخل شه او دې عابد ته ئې اوونیل چه آیا تاته حقیقی علم وو ؟آیا ته څما په هر څیز باندې قادر نې؟دې جهنم طرفته بوځئ.نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه په هغه ذات قسم چه هغه په لاس کښې دابوالقاسم روح دې،هغه د خپلې ژبې نه یوکلمه داسې اوویستله چه هغې دده آخرت تباه کړو.([4])

څوک چې ما بخښونکې مني:- دولسم حدیث مبارك په حواله د طبرانی.چه چا ددې خبرې یقین اوکړو چه زه دګناه په بخښش قادر یم نو زه هغه اوبخښم او هیڅ پرواه نه وی تردې چه هغه ماسره شریك جوړ نه کړی.([5])

د الله د رحمت غلبه:- دیارلسم حدیث په حواله د بزار ابویعلی.چه په کوم عمل باندې الله ﷻ د ثواب وعده کړې ده نو هغه مالك الملك ضرور پوره کوی.او چه په کوم باندې ئې د سزا ونیلی دی دهغې اختیار دې.([1])

---

[1]) احمد: ٤١٣/٥، مجمع الزوائد : ٣٧٤/١٠)-

[2]) طبرانی : ٤٠٦٣، مجمع الزوائد: ٧/٥)-

[3]) مسند ابو یعلی : ٣٤٣٣ ، وسنده صحیح مجمع الزوائد : ٨٣/١٠)-

[4]) احمد : ٤٢٣/٢، ابوداود : كتاب الادب فی النهی عن البغی : ٤٩٠١، وسنده حسن)-

[5]) الطبری :)-

حضرت ابن عمر ﷺ فرمائي چه مونږ صحابه كرامو ﷺ به د قاتل باره كښې، ديتيم دمال باره كښې، او پاكو ښځو باندې د تهمت لګولو باره كښې ، او د دروغو ګواهۍ وركولو باره كښې ، هيڅ شك شبه نه كوله. تردې چه آيت ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ﴾ نازل شو.نو صحابه كرام ګواهۍ نه منع شو (۲)(ابن ابى حاتم)دابن جرير روايت كښې دى چه د كومو ګناهونو ذكرقران پاك كښې شوې دې او هغه ګناهونه څوک هم كوى نودهغه جهنمى كيدو باره كښې مونږ ته هيڅ شك نه وو. تر دې چه مونږ ته دا آيت نازل شو ، هركله چه مونږ داواوريدو نو مونږ د ګواهۍ وركولو نه منع شو او ټول ا مور مو الله تعالى ته اوسپارل.(۳)

د نبى ﷺ شفاعت د لويو ګناهګارانو دپاره دې:- دبزاريوروايت كښې دى چه چا به كبيره ګناه كوله نو مونږ به هغوئ دپاره استغفار نه كولو. تر دې چه د مونږ نبى كريم ﷺ نه دا آيت مبارك واوريدلو او نبى كريم ﷺ ا وفرمائيل چه ما خپل شفاعت په خپل امت كښې د كبيره ګناه كونكو دپاره روستو كړې دې (۴)

د الله د رحمت ايت:- ابوجعفر رازى نه روايت دې چه نبى كريم ﷺ فرمائى كله چې دا آيت ﴿يَٰعِبَادِيَ ٱلَّذِينَ أَسْرَفُوا﴾ نازل شويعنى اې څما هغه بندګانو چه پخپلوځانونو باندې موظلم كړې دې تاسو څما د رحمت نه مه مايوسه كيږئ.نو يو سړې واوريده او دا تپوس ئې اوكړو چه يارسول الله ﷺ شرك كولو والا هم ؟ نبى كريم ﷺ داسوال كول خوښ نه كړه .بيا نبى كريم ﷺ آيت ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ﴾ اولوستو (۵).

د ابن كثير تبصره:- د سورة تنزيل (زمر) آيت مشروط دې تو بې سره ، نو چه كوم سړې دكومې ګناه نه توبه اوباسى او الله ﷻ طرفته رجوع اوكړى اګر چه باربار اوكړى ، نو دمايوسه كيدو والا آيت كښې د توبې شرط ضرور دې ګنى دې كښې به شرك هم راشى او بيا به مطلب صحيح نه وى.څكه چه دې آيت مبارك كښې وضاحت سره موجود دى چه الله ﷻ مشرك نه بخښى .خوددې نه سوا نور ګناهونه بخښى.يعنى اګر چه ده توبه نه وى ويستې .د دې مطلب سره دا آيت اميد وركولو والا دې .اود زيات اميد طمع ددې نه پيدا كيږى .والله اعلم.

قوله تعالى: ﴿وَمَن يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدِ افْتَرَىٰ إِثْمًا عَظِيمًا﴾

بيا فرمائى چه څوك الله سره شرك اوكړى نوهغه ډيره لويه ګناه اوكړه لكه څنګه چه آيت مبارك كښې دى چه شرك ډيره لويه ګناه ده.

دټولو نه لويه ګناه:- بخارى او مسلم كښې حضرت ابن مسعود ﷺ نه مروى دى چه ما اووئيل يارسول الله ﷺ ا دټولو نه لويه ګناه كومه يوه ده ؟ وې فرمائيل چه الله ﷻ سره شريك جوړول.حالانكه هغه ذات ته پيدا كړې ئې.(۶) بيا پوره حديث مبارك بيان شوې دې ،ابن مردويه كښې دى چه نبى كريم ﷺ فرمائى چه څه تاسو ته د ټولو نه لويه ګناه ښايم.هغه الله ﷻ سره شرك كول دى.بيا حضرت نبى كريم ﷺ ددې آيت مبارك آخرى حصه تلاوت كړه. بيا د مور پلار نافرمانى كول.بيا حضرت نبى كريم ﷺ دا آيت مبارك تلاوت اوفرمائيلو چه ﴿أَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ﴾ يعنى څما شرك ادا كړئ او د خپل مور پلار شكر

---

(۱) مسند ابى يعلى : ۳۳۱۶، البزار : ۳۶۳۵)-
(۲) الطبرى : ۹۷۳۷، ابن ابى حاتم :)-
(۳) ابن ابى حاتم :)-
(۴) البزار : ۳۲۵٤، وسنده حسن)-
(۵) الطبرى : ۹۷۳۵، ابن جرير)-
(۶) صحيح بخارى كتاب التوحيد باب قول الله تعالى (فلا تجعلوا لله اندادا) : ۸۵٤۰ ، صحيح مسلم: ۹۶)-

ادا کړنی او خما طرفته واپس کیدل دی.([1])

اَلَمۡ تَرَ اِلَی الَّذِیۡنَ یُزَکُّوۡنَ
| آیا تا اونهٔ کتل | هغه کسانو ته | چې پاك ښکاره کوي
| آیا ته هغه خلقو ته نهٔ گوري

اَنۡفُسَهُمۡ ؕ بَلِ اللّٰهُ یُزَکِّیۡ مَنۡ یَّشَآءُ وَلَا یُظۡلَمُوۡنَ فَتِیۡلًا ۝
خانونه خپل | بلکه الله | پاکوی | هغه څوك | چې اوغواړي | اوکولې به نشي ظلم په هغوی | د تار هومره
چې خپل خانونه پاکدامن ښکاره کوی | بلکه الله ﷻ چې د چاباره کښې اوغواړي نوهغه پاکوی | اوپه

اُنۡظُرۡ کَیۡفَ یَفۡتَرُوۡنَ عَلَی اللّٰهِ الۡکَذِبَ ؕ وَکَفٰی بِهٖۤ اِثۡمًا مُّبِیۡنًا ۝
اوگوره | څرنگې | تړي هغوی | په الله باندې | دروغ | اوکافی دی | دادروغ | گناه ښکاره
هغوی به د ذرې هومره ظلم اونشی | اوگوره دوی څنگه په الله ﷻ باندې دروغ تړي | اودا ښکاره گناه کافی ده

اَلَمۡ تَرَ اِلَی الَّذِیۡنَ اُوۡتُوۡا نَصِیۡبًا مِّنَ الۡکِتٰبِ یُؤۡمِنُوۡنَ
آیاتا اونهٔ کتل | هغه کسان | چې ورکړې شوې ده | حصه | د کتاب | هغوی ایمان راوړي
ته خلقو ته نهٔ گورې چې د کتاب (تورات دعلم نه) څه حصه ورته ورکړې شوې ده | اوحال دادې چې ایمان راوړي

بِالۡجِبۡتِ وَالطَّاغُوۡتِ وَیَقُوۡلُوۡنَ لِلَّذِیۡنَ کَفَرُوۡا هٰۤؤُلَآءِ
په وهمی خبرو | اوپه شیطان باندې | او وائي | په حق دهغه کسانو کښې | چې کافران دی | دا
په وهمی اوشیطانی څیزونو باندې | ....اودکافرو باره کښې وائی چې دا خلق

اَهۡدٰی مِنَ الَّذِیۡنَ اٰمَنُوۡا سَبِیۡلًا ۝ اُولٰٓئِكَ
زیات په نیغه دی | دهغه کسانو نه | چې ایمان ئې راوړې دی | دحیثیته دلارې | دا (وینا کونکی)
دمسلمانانو په نسبت په بهتره لار روان دی | ....دوی داسې خلق دی

الَّذِیۡنَ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ ؕ وَمَنۡ یَّلۡعَنِ اللّٰهُ
هغه کسان دی | چې لعنت کړې دې په هغوی الله | اوهغه څوك | چې لعنت اوکړې پرې الله
چې الله ﷻ پرې لعنت کړې دې | ....اوپه چا چې الله ﷻ لعنت اوکړي

فَلَنۡ تَجِدَ لَهٗ نَصِیۡرًا ۝
نو هرگز به بیا اونهٔ مومې ته | هغه دپاره | څوك مددگار |
نوهیڅوك به دهغه مددگار بیانهٔ مومې |

قوله تعالی: اَلَمۡ تَرَ اِلَی الَّذِیۡنَ یُزَکُّوۡنَ اَنۡفُسَهُمۡ ؕ بَلِ اللّٰهُ یُزَکِّیۡ مَنۡ یَّشَآءُ

[1]) ابن مردویه ۸)-

خوله باندې تعريف او د خودپسندئ مذمت:- ديهوديانو او نصرانيانو قول وو چه مونږ دالله ﷻ اولاد او د هغه نيازبين يو.او ونيل به ئې چه جنت ته به صرف يهود داخليږي يا نصرانيان.ددوی دقول ترديد كښې دا آيت ﴿أَلَمْ تَرَ﴾ الخ ، نازل شو.

د ايت شان نزول:-او په قول د مجاهد رحمه الله ددې آيت شان نزول دادې چه دې خلقو به خپل بچې امامان جوړول او ونيل به ئې چه دوی بې گناه دی.داهم نقل دی چه ددوی خيال وو چه خمونږ بچې فوت شوی دی هغوئ خمونږ دپاره الله تعالی ته نزديکت ذريعه ده ، خمونږ سفارشيان دی او مونږ به هغوئ پاك كړي.نو دا آيت مبارك نازل شو.حضرت ابن عباس ﷺ ديهودو دخپلو بچو د مخكښې كولو واقعه بيانوی او فرمائی چه دروغژن دی ، الله ﷻ يو گناهگار د يو بې گناه په وجه نه پاكوی.دا به ئې ونيل چه خمونږ بچی بې گناه دی نو ددوی پشان مونږ هم بې گناه يو.

د چاپه مخامخ تعريف كولو حرمت:- اوونيلې شوی دی چه دا آيت د نورو مدح بيانولو رد كښې بيان شوې دې.صحيح مسلم شريف كښې دی چه مونږ ته حضرت نبی كريم ﷺ حكم اوكړوچه دمدح كوونكی خوله د شاورې نه ډكه كړئ.([1])

بخاری او مسلم شريف كښې دی چه حضرت نبی كريم ﷺ يو خل يو سړې اوكتلو چه د بل سړی تعريف اومدح ئې كوله نو حضرت نبی كريم ﷺ اوفرمائيل چه تا د خپل ملگری څټ مات كړو. بيائې اوفرمائيل كه چرې تاسو كښې څوك د څه ضرورت دپاره دبل تعريف كوی نو داسې وائې چه څه فلانې سړې دا شان گنړم.حقيقی پاكوالئ چه دالله ﷻ په نيزهم داشان ده داسې په خله دې تعريف نه كوی. ([2])

دخپل ځان په خپله د تعريف كولو ممانعت:- مسنداحمد كښې د حضرت عمر بن خطاب ﷺ قول دې چه څوك اووائی چه څه مومن يم هغه كافر دې او چه څوك اووائی څه عالم يم ، هغه جاهل دې او څوك چې اووائی چه جنتی يم ، هغه دوزخی دې.([3]) ابن مردويه كښې ددوی دا فرمان هم نقل دې چه ماته تاسو باندې دډيرو نه زياته ويره ددې خبرې ده چه يو سړې خودپسندی كوی او په خپل ځان فخر كوی ([4])

مسنداحمد كښې دی چه حضرت معاويه ﷺ ډير كم حديث بيانولو.اوډيرې كمې جمعې به وی چه په هغې كښې دوئ داخو حديثونه نه وی بيان كړی چه چا سره الله تعالی د نيكئ اراده اوكړې نو هغه ته دين كښې پوهه وركوی.اودا مال خوږ او شين رنگې دې ، اوڅوك چې دا حق طريقه حاصلوی نو په هغې كښې به بركت وی. تاسو خپلو كښې د يو بل د مدح او تعريف كولو نه پرهيز اوكړئ ځكه چه دا چاړه رابنكل دی.([5])

په مخامخ دچا د مدحې كولو مذمت:- حضرت ابن مسعود ﷺ فرمائی چه انسان سحر خپل دين دپاره اوځی او بيا كله چه واپس شی نو ده سره دده ددين نه هيڅ نه وی.(همداشان) هغه چا سره ملاو شی اومدح او تعريف ئې اوكړی ، او قسمونه خوری او وائی چه ته داسې ئې او ته داسې ئې ، حالانكه نه هغه دده د نقصان مالك دې او نه دده د فائدې او زياته ممكنه ده چه ددې تعريفی كلمو نه پس دهغه نه داكارونه اونشی ليكن ده خو الله ﷻ خفه كړو ، بيا دوی هم دا آيت مبارك تلاوت كړو(ابن جرير) او

---

[1]) صحيح بخاری كتاب الزهد باب النهي عن المدح : ۳۰۰۲ ابوداود : ۴۸۰۴، ترمذی : ۲۳۹۳، ابن ماجة: ۳۷۴۲)-

[2]) صحيح بخاری كتاب الادب باب مايكره من ا لتمادح : ۶۰۶۱ ، صحيح مسلم: ۳۰۰۰)-

[3]) احمد:)-

[4]) ابن مردويه)-

[5]) احمد : ۹۳/۴)- دا روميې جمله دوې نه ابن ماجه كښې هم مروی ده.

ددې تفصيلي بيان به آيت ﴿فَلَا تُزَكُّوٓا۟ أَنفُسَكُمْ﴾ تفسير كښې انشاء الله راشي.نو دلته ارشاد دې چه الله ﷻ هغه ذات دې چه د چاپاكول اوغوارې هغه پاكوي.خكه چه هغه دټولوڅيزونو حقيقي اواصلي مالك دې

قوله تعالى: ﴿وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا﴾

د فتيل تفسير:- بيا فرمائي چه الله ﷻ د چا ديو تار هومره نيكي هم نه ضائع كوي د فتيل معنى ده دكهجورې ګټكى مينځ كښې چه كوم تار وى هغه دې، او مروى دى چه هغه تار چه هغه څوك ګوتو سره تقسيم كړي.

قوله تعالى: ﴿انظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ﴾

بيا فرمائي چه ددوى افتراء ته اوګورئي چه څنګه دالله ﷻ د اولاداو د هغه د محبوب كيدو دعوى كوي.اوڅنګه وائي چه مونږ به صرف څو ورځې په اور كښې يو.او څنګه دخپلو مشرانو په نيكو اعمالو باندې اعتماد كوي.حالانكه ديو عمل بل ته نفع نه وركوي.لكه ارشاد دې چه ﴿تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ﴾ دايو جماعت وو چه تير شو دهغوئ اعمال به هغوئ سره او ستاسو اعمال به تاسره وى.

قوله تعالى: ﴿وَكَفَىٰ بِهِۦٓ إِثْمًا مُّبِينًا﴾

بيا فرمائي چه ددوى دا ښكاره كذب او افتراء ددوى دپاره بس ده.

قوله تعالى: ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ﴾

د جبت معاني:- ①د﴿ جبت ﴾معنى حضرت فاروق اعظم وغيره نه نقل دى چه ددې معنى جادو او طاغوت او شيطان ده.[1] ② دا قول هم دې چه ﴿ جبت ﴾ د حبش لفظ دې ، ددې معنى شيطان ده.شرك بت پرستى،بت،جادو وغيره هم راغلې ده③ بعضې وائي چه ددې نه مراد حيي بن خطب دې.④بعضې وائي چه كعب ابن اشرف دې ⑤يو حديث مبارك كښې دى چه فال او مارغانو ،، يعنى ددوى نومونه يا وينا يا الوتل يا ددوى نومونو سره ګمان كول ، او زمكه باندې نښې رانكلو سره معامله كول دا ټول جبت دى [2] ⑥ حضرت حسن رحمه الله وائي چه جبت نه مراد د شيطان دعږ كه ده .[3]

د طاغوت معنى:- دطاغوت نسبت مخكښې سورة بقره كښې تير سوى دى.دلته د دوباره بيانولو ضرورت نشته دې.حضرت جابر ﷺ نه چه كله د طاغوت باره كښې سوال كيږى نو فرمائي چه دا كاهنان خلق چه دوى ته به شيطان راتلو.②حضرت مجاهد رحمه الله فرمائي چه دوى دانسان صورت كښې شيطانان دى.اودوى ته خپلې خپلې جګړې راوړى.او دوى حاكمان منى. ③حضرت امام مالك رحمه الله فرمائي چه ددې نه مراد هرهغه څيز دې چه د الله نه سواد هغه كيږى.(وهغه خلقو معبود جوړ كړى وى)

قوله تعالى: ﴿وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَٰٓؤُلَآءِ أَهْدَىٰ مِنَ الَّذِينَ ءَامَنُوا سَبِيلًا﴾

د ايت شان نزول:- بيا فرمائي چه ددوى جهالت او بې دينى اوخپل كتاب سره كفر دې حد ته رسيدلې دې چه كافرانو ته په مسلمانانو فوقيت وركوى.ابن ابى حاتم كښې دى چه حيى بن اخطب او كعب بن اشرف د مكې خلقو ته ورغلل نود مكې خلقو دوى ته اووئيل چه تاسو اهل كتاب او اهل علم يئ نو اووائي چه مونږ زيات بهتريو كه حضرت محمد ﷺ.هغوئ اووئيل چه ته څوك ئې اوهغه څوك دې.نو اهل مكه اووئيل چه مونږ صله رحمى كوو تيار اوښان ذبح كوو. خلقو باندې لسى (شوملې) څكوو. غلامان آزادوو. حاجيانوته اوبه وركوو. او حضرت نبى كريم ﷺ خو بيلتون راوستونكې دې ، هغه خمونږ رشتې ختمې كړې ، دهغوئ ملګرى خو هغه حاجيان وو كوم غله وو. چه كوم بنى غفار د قبيلې

[1]) صحيح بخاري كتاب التفسير باب (وان كنتم مرضى ......) قبل حديث : ۴۵۸۳)-
[2]) ابوداود كتاب الكهانة باب فى الخط وزجر الطير: ۳۹۰۷))-
[3]) احمد : ۴۷۷/۳، ابوداود: ۳۹۰۷)-

نه دی.اوس اوواني چه مونږ بنه یو اوکه هغه ؟ نو دې دواړو اوونیل چه ته بهتر نې او ته په نیغه لار نې ، نودې باندې دا آیت مبارك نازل شو چه ﴿اِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْاَبْتَرُ﴾ نازل شو. (1)

دا یت په باره کښې دویم شان نزول:- د بنو وائل او بنو نضیر خوسردارانو چه کله عربو کښې د حضرت نبی کریم ﷺ خلاف سازشونه کول او یو عظیم جنګ دپاره نې تیارې کولو او په هغه وخت کښې چه کله قریشوته راغلل نو قریشو دوی عالم او درویشان اوګنړل او اوتپوس نې ترې اوکړو چه اوواني خمونږ دین بنه دې او که دحضرت محمد ﷺ ، نو دې خلقو اوونیل چه ته په بنه دین باندې یې او په زیاته صحیح لار نې.نو دې باندې دا آیت مبارك نازل شو او خبر ورکړې شو چه دا لعنتي ډله ده ، او ددوی دنیا او آخرت کښې هېڅوك مددګار نشته دې ،ددې وجې صرف کفار خپل خان سره یو خانې کوی په طور د چاپلوسۍ او دخوشامدئ داکلمات دخپلو معلوماتو خلاف وائي لیکن یادساتئ چه دوی نشي کامیابیدئ.نوهم دا اوشو ، دوی یو زبردست لښکر تیار کړو او ټول عرب نې خان سره یو خانې کړل او دې خلقو مدینه منوره باندې حمله اوکړه.تردې چه حضرت نبی کریم ﷺ دمدینې منورې نه ګیرچاپیره کنده اوکنسته. خو آخر د دنیا خلقو اوکتل چه ددوی مکر هم دوی ته خار جوړ شو. اوهم دوی نقصانیان او تاوانیان شو. نامراد او ناکام ، خالي لاسونه پاتې شو ، بلکه دوی نامرادئ او مایوسۍ سره اونقصان سره واپس شو.الله ﷻ دمومنانو کفایت په خپله اوکړو ، او خپل قوت او عزت سره ئې دا خلق اوشرمول ، فالحمدلله الكبير المتعال.

اَمْ لَهُمْ	نَصِيْبٌ	مِّنَ الْمُلْكِ
آیا شته دوئ دپاره	څه حصه	د بادشاهۍ نه
آیا ددوئ (د الله تعالی) په بادشاهۍ کښې څه حصه شته		

فَاِذًا	لَّا يُؤْتُوْنَ النَّاسَ	نَقِيْرًا	اَمْ يَحْسُدُوْنَ النَّاسَ	عَلٰى مَآ		
که وی نو بیا به	ورنکړې	خلقو ته	یو پوټې هم	آیا حسد کوی دوئ	خلقو سره	په هغه څیز
که داسې وې نودوئ به نورو خلقو ته لږ څیز هم نه وې ورکړې	آیا دوئ نورو خلقوسره په دې حسد کوی					

اٰتٰىهُمُ اللّٰهُ	مِنْ فَضْلِهٖ	فَقَدْ اٰتَيْنَآ	اٰلَ اِبْرٰهِيْمَ	الْكِتٰبَ
چې ورکړې دې هغوئ ته الله	د فضل خپل نه	نو ورکړې وو مونږه	اولاد د ابراهیم علیه السلام ته	کتاب
چې الله ﷻ په هغوئ خپل فضل کړې دې	نوورته دې معلومه وی چې مونږ دابراهیم علیه السلام اولاد ته کتاب			

وَالْحِكْمَةَ	وَاٰتَيْنٰهُمْ	مُّلْكًا عَظِيْمًا	فَمِنْهُمْ	مَّنْ اٰمَنَ
او حکمت	او ورکړې وو مونږه هغوئ ته	بادشاهي	لویه	انوځینې دهغوئ نه	هغه دی	چې ایمان نې راوړې دې
او حکمت ورکړې وو	اولویه بادشاهي موور کړې وه	نوبیا په هغوئ کښې چاخو پرې ایمان راوړو		

بِهٖ	وَمِنْهُمْ مَّنْ	صَدَّ عَنْهُ	وَكَفٰى بِجَهَنَّمَ	سَعِيْرًا
په هغې	او بعضې دهغوئ نه هغه دی	چې مخ نې واړولو دهغې نه	او کافي دې دوزخ	شغلې کوونکې اور
او چا ترې نه مخ اوګرزولو او ایمان ئې راونړلو	او د جهنم ګرم اور دوی دپاره کافي دې			

(1) ابن ابی حاتم صحیح ابن حبان : الاحسان : ٦٥٣٨ ٦٥٣٨ وسنده صحیح)

قوله تعالی:: أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّنَ الْمُلْكِ فَإِذًا لَّا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا

دیهودیانو اونصرانیانو د بخل بیان:- دلته په طور د انکار سوال کیږی چه آیا هغوئی د ملك دڅه حصې مالکان دی یعنی نه دی.بیا ددوی بخیلی بیانیږی که داسې وې نو دوی چا د لږې شان فائدې رسولو هم روادار نه وو. خاص کر د الله ﷺ دې پیغمبر ته به نې دومره هم نه ورکولې څومره چې د کهجورې د گټکی په مینځ کښې پرده وی.لکه بل آیت مبارك کښې دی چه ﴿ قُل لَّوْ أَنتُمْ تَمْلِكُونَ خَزَائِنَ رَحْمَةِ رَبِّي إِذًا لَّأَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الْإِنفَاقِ ﴾که تاسو څماد رب د خزانو مالکان وئ نو تاسو به دخرچ دویرې بالکل منع شوی وئ .اگر چه ښکاره ده چه هغه نشې کمیدې لیکن ستاسو کنجوسی تاسو ویروی.ددې وجې فرمائی چه انسان ډیر بخیل دې.

قوله تعالی:: أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَىٰ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ

ددې بخل دبیان نه پس ددوی حسد بیانوی.چه نبی کریم ﷺ ته الله ﷻ کوم عظیم نبوت ورکړې دې او نبی کریم ﷺ عربو نه دې،بنی اسرائیلو نه نه دې،ددې وجې دوی سوزی او خلق د نبی کریم ﷺ دتصدیق کولو نه منع کوی.حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی دلته ﴿النَّاسَ﴾ نه مراد مونږ یو نور څوك نه.

فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَآتَيْنَاهُم مُّلْكًا عَظِيمًا

په ال ابراهم باندې دالله نعمتونه:- الله ﷻ فرمائی چه مونږ آل ابراهیم ته نبوت ورکړو او کتاب مو ورکړواو تعلیم طریقې مو ورته اوخودلې او په دوئ ته مو بادشاهت ورکړو اودا بنی اسرائیل د حضرت ابراهیم ﷺ اولاد نه وو.،

قوله تعالی:: فَمِنْهُم مَّنْ آمَنَ بِهِ وَمِنْهُم مَّن صَدَّ عَنْهُ

د اهل کتابو کفر:- ددې باوجود په دوی کښې بعضې مومنان شو او انعام او اکرام نې اومنلو.،خو بعضو بیاهم کفر اختیار اوکړو او دائې اونه منل او خلق نې هم ددې نه منع کړل ، حالاتکه هغوئ هم بنی اسرائیل وو نو دوی دخپلو نه هم منکر شوی وو. نوبیا انې نبی آخرالزمان ! ستاسو نه انکار څه لرې خبره نه ده ، او تاسو هم ددوی نه یی.[1]

د کفر دویم مطلب:- دا مطلب هم کیدیشی چه په حضرت محمد ﷺباندې بعضو ایمان راوړو او بعضو نه.نو دا کافر خپل کفر کښې ډیر سخت او ډیر زیات پاخه دی.او دوی دهدایت او حق نه ډیرلرې دی

قوله تعالی:: وَكَفَىٰ بِجَهَنَّمَ سَعِيرًا

بیا دوی ته سزا بیانیږی چه دوی دپاره دجهنم سوزیدل کافی دی ، ددوی د کفراوعناد په وجه او ددوی دتکذیب په وجه او سرکشئ په وجه ددوی هم دا سزا ده.

إِنَّ الَّذِينَ							
ابیشکه هغه کسان							
ابیشکه چاچې							
كَفَرُوا	بِآيَاتِنَا	سَوْفَ	نُصْلِيهِمْ	نَارًا	كُلَّمَا	نَضِجَتْ	
چې انکار نې کړې دې	دایتونو زمونږ نه	ازرده چه	امونږ داخل کړو هغوئ	اورته	هر کله چې	اوسوزی	
زمونږ دایتونومنلونه انکارکړې دې	اهغوئ به مونږ د جهنم	اور ته داخل کړو	اهر کله چې دهغوئ څرمنې	اوسوزی			

[1]) طبرانی : ۱۱۳/۳).-

جُلُودُهُمْ بَدَّلْنٰهُمْ جُلُوْدًا غَيْرَهَا لِيَذُوْقُوا الْعَذَابَ ؕ
څرمنې دهغوئ ا نو بدلې به كړو مونږ ذ هغوئ ا څرمنې ا نورې ادپاره ددې چې وڅكى ا عذاب
نومونږ به ورته نورې څرمنې ورواغوندؤا ....چې دعذاب خوند په ښه شان اوڅكى
اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَزِيْزًا حَكِيْمًا۝ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ
بېشكه الله ادې ا غالب ااو صاحب دحكمت ااوهغه كسان ا چې ايمان نې راوړوا اوعمل نې اوكړو نيك
الله ﷻ غالب دې اودحكمتونو صاحب دې ااوچا چې زمونږ آيتونه اومنل ا اونيک عملونه نې اوكړل
سَنُدْخِلُهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ
داخل به كړومونږ هغوئ ا باغونو ته ا چې بهيږى به ا لاند دهغې نه ا نهرونه ا هميشه به وى هغوئ ا په هغې كښې
هغوئ به داسې باغونوته داخل كړواچې دهغې لاندې به ولې بهيږى اهميشه هميشه به په هغې كښې اوسيږى
اَبَدًا ؕ لَهُمْ فِيْهَآ اَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ ز وَّنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا
تل هميشه اوى به دپاره دهغوئ ا په هغې كښې ا بيبيانې اپاكې ا اومونږ به داخل كړو هغوئ ا سورى
ددوئ ملګرتيادپاره به پاكې بيبيانې وركولې شى ا اوخپلو سورو ته به نې داخل كړو
ظَلِيْلًا۝
ګڼړ ته ا

قوله تعالى: :اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِاٰيٰتِنَا سَوْفَ نُصْلِيْهِمْ نَارًا ؕ

د جهنم عذاب او دجنت راحتونه :: د الله ﷻ آيتونه نه منونكى او درسولانو بې عزتى كونكو سزا او ددوى د بد انجام ذكركيږى، دوى به هغه اور طرفته ديكه كولې شى چه د څلورو واړو طرفونو نه ګيروى او د دوى هرارخ به سوزى .او صرف دا نه بلكه دا عذاب به هميشه وى ،

قوله تعالى: :كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُوْدُهُمْ بَدَّلْنٰهُمْ جُلُوْدًا غَيْرَهَا لِيَذُوْقُوا الْعَذَابَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَزِيْزًا حَكِيْمًا۝

يوڅرمن به نې اوسوزى او بله به پرې راشى اوهغه به دسپين كاغذ په شان وى.د يو يو كافر به سل سل څرمنې وى.او هره څرمن باندې به قسما قسم او بيل بيل عذاب وى.يو يوورځ كښې به اويازره ځل څرمنې بدلوى.([1]) يعنى ددوى څرمنې ته به اوونيلې شى چه بيا واپس شه نو واپس به شى.

د څرمنې بدليدو باره كښې بل روايت:- هركله چه دحضرت فاروق ﷺ مخكښې ددې آيت مبارك تلاوت اوشو نو هغوئ تلاوت كونكى ته د دوباره تلاوت كولو اوونيل.هركله چه هغه دوباره اوونيل حضرت معاذ بن جبل ﷺ فرمانى چه څه تاسو ته ددې تفسيراووايم.يو يوساعت كښې سل سل ځله به بدلولې شى.دې باندې حضرت عمرفاروق ﷺ اوفرمائيل چه ما نبى كريم ﷺ نه هم دا آوريدلى دى ([2]) (ابن مردويه وغيره).

په ساعت كښې شل ځله څرمن بدليدل:- دويم روايت كښې دى چه په هغه وخت كښې كعب ونيلى وو چه ماته ددې آيت تفسير ياد دې ما د اسلام قبلولو نه مخكښې لوستې وو. دوى اوفرمائيل چه بيان نې اوكړه كه هغه هم هغه شان وو چه څنګه ما نبى كريم ﷺ نه آوريدلې دې نو مونږ به دا قبول كړو ګنې

---

[1] ابن ابى حاتم)-

[2] ابن ابى حاتم وابن مردويه)-

مونږ به دې ته هيڅ توجه نه ورکوو. نو دوی اوفرمائيل چه يو ساعت کښې يو سل شل خل وی،دې باندې حضرت عمرفاروق ﷺ اوفرمائيل چه ما همداشان نبی کريم ﷺ نه آوريدلی دی.(١)

د څرمنو د غټوالی اندازه:- حضرت ربيع بن انس ﷺ فرمائی چه ړومبی کتاب کښې ليکلی وو چه ددوی څرمنې به څلويښت لاسونه يا شپږ اويا لاسه وی،او ددوی خيټې به دومره وی چه دې کښې به غرونه راځی.هرکله چه دا څرمنې اور اوخوری نو نورې څرمنې به پيدا شی.يوحديث مبارك کښې ددې نه هم زيات راغلی دی.مسند احمد کښې دی چه جهنميان به جهنم کښې دومره غټ غټ وی چه ددوی د غوږ د نرمئی نه واخله تراوګو پورې ديو کال مسافت وی.اود دوی د څرمنې غټوالې به اويا ذراع وی.او ددوی مخامخ غاښونه به د احد دغر هومره وی.(٢)

يوضعيف قول:- او دا هم وئيلې شوی دی چه د څرمنې نه مراد لباس دې .لېکن دا ضعيف دې او دظاهری لفظ خلاف دې.

قوله تعالىٰ:: وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ اَبَدًا ؕ

بيا د نيکو خلقو دانجام ذکر کوی چه هغوئ به جنت عدن کښې وی چه هغې کښې به نهرونه جاری وی چه دوی چرته هم غواړی.نو تلې به شی ، خپلو محلونو کښې باغونو کښې چه په کومو لارو باندې غواړی نو تلئ به شی او هم هلته به (ددوی په خوښه) هغه نهرونه بهيږی.بيا دټولونه اوچته مزه دا ده چه دا ټول نعمتونه به ابدی او هميشګير وی.نه به په دې کښې زوال وی او نه به په دې کښې کمې وی او نه به دا واپس کيږی او نه به فنا کيږی نه به دا زړيږی اونه به خرابيږی اونه به ختميږی.

قوله تعالىٰ:: لَهُمْ فِيْهَآ اَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ ؗ

بيا په هغوی باندې هلته نه حيض راځی او نفاس او ګندګې او خيری او بوئی.د رذيلو صفتونو اوخرابو اخلاقو نه پاکې بيبيانې وی .

قوله تعالىٰ:: وَّنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيْلًا ۝

او دوی به په ګنړو او اوږدو سيورو کښې وی او دا به ډير د فرحت او سرور اوخوشحالئ سيورې وی.نبی کريم ﷺ فرمائی چه جنت کښې يو ونه ده چه دهغې د سيوری لاندې يو کال پورې يو سور مزل اوکړی .نوهم به د هغې سيورئی ختم نه شی او دا شجرة الخلد ده.(ابن جرير).(٣)

اِنَّ اللّٰهَ	يَأْمُرُكُمْ	اَنْ تُؤَدُّوا	الْاَمٰنٰتِ	اِلٰٓى اَهْلِهَا ۙ
بيشکه الله	حکم کوی تاسوته	چې اوسپارئ تاسو	امانتونه	د امانت خاوندانو ته
(مسلمانانو) الله ﷻ تاسوته حکم درکوی چې امانتونه خپلومالکانو ته واپس کړئ				
وَاِذَا حَكَمْتُمْ	بَيْنَ النَّاسِ	اَنْ تَحْكُمُوْا	بِالْعَدْلِ ؕ	اِنَّ اللّٰهَ
اوهرکله چې فيصله کوئ تاسو	په منځ دخلقوکښې	نوفيصله کوئ	په انصاف سره	بيشکه الله
اوکله چې تاسو دخلقو ترمينځه فيصله کوئ نو په عدل اوانصاف سره فيصله کوئ بيشکه الله				

(١) ابن مردويه)-
(٢) احمد: ٢٦/٢)-
(٣) الطبری : ٩٨٧٣)-

نِعِمَّا	يَعِظُكُمْ	بِهٖ ط	اِنَّ اللّٰهَ	كَانَ	سَمِيْعًا	بَصِيْرًا ﴿۵۸﴾
ډير ښه دې هغه	چې نصيحت كوی تاسوته	په هغې سره	بيشكه الله	دې	ښه اوريدونكې	او ښه ليدونكې
تاسوته ډيرښكلې نصيحت كوی	....	بيشكه الله ﷻ هرڅه آوری او هرڅه وينی ګوری				

قوله تعالى:: اِنَّ اللّٰهَ يَاْمُرُكُمْ اَنْ تُؤَدُّوا الْاَمٰنٰتِ اِلٰٓى اَهْلِهَا

د امانت قسمونه او د امانت د ادا كولو تاكيد:نبی كريم ﷺ فرمائی چه څوك تاسره دامانت كيږدی نو د هغه امانت اداكړه اوڅوك چه تاسره خيانت اوكړی نوته هغه سره خيانت مه كوه (امام احمد و اهل سنن) ([1]).

د ايت عموم:- د آيت الفاظ عام دی ،اودې كښې دالله ﷻ ټول حقوق شامل دی.لكه روژه ، مونځ ، زكوة ، كفاره ، نذر وغيره.او دبندګانو خپلو كښې حقوق هم شامل دی.لكه امانت كښې كيخودې شوې حيز وغيره ، نو څوك چه دا حق نه وركوی نو دقيامت په ورځ به هغه رانيولې كيږی.

څناوورونه بدله اخستل:- صحيح حديث مبارك كښې دی چه د قيامت په ورځ به دهر حقدار حق هغه ته وركولې شی.تر دې چه يود ښكرو چيلئ به يوه بې ښكرو چيلئ وهلې وی نو ددې بدله به هم اخستې شی.([2])

شهيد ته به هم په امانت كښې خيانت نه معاف كيږی:- حضرت عبدالله بن مسعود ﷜ فرمائی چه د شهادت په و چه ټول ګناهونه ختميږی ، مګر امانت نه ختميږی ،اګر چه څوك دالله ﷻ لار كښې شهيد شی ، هغه به هم د قيامت په ورځ راوستې شی او ورته به اوونيلې شی چه خپل امانت ادا كړه جواب به اوشی چه اوس خو دنيا نه ده څه نې چرته نه ادا كړم ؟ فرمائی چه دا څيز به ده ته جهنم كښې په نظر راشی او ده ته به اوونيلې شی چه دا واخله. دې به دا په خپله اوګه باندې واخلې او لاړ به شی.ليكن دا به ترې غوزار شی ، نودې به هم دې عذاب كښې ګرفتار وی.حضرت زاذان ﷫ چه دا روايت واريدو نو راغلو او دا نې حضرت براء ﷜ ته بيان كړو. هغوئ اوونيل چه څما رور رښتيا ونيلی دی بيا نې دقران پاك دا آيت مبارك تلاوت كړو. ([3])حضرت ابن عباس ﷜ وغيره فرمائی چه هر نيك اوبد لره هم دا حكم دې.ابوالعاليه ﷫ فرمائی چه دكوم څيز حكم وركړې شوې وی او د كوم څيز نه منع شوې وی هغه ټول امانت دی.حضرت ابی بن كعب ﷜ فرمائی چه ښځه د خپل شرمګاه هم امانتداره ده.

حضرت ربيع بن انس ﷫ فرمائی چه كوم معاملات ستا او نوروپه مينځ كښې وی دا ټول دې كښې شامل دی. حضرت ابن عباس ﷜ فرمائی په دې كښې دا هم داخل دی چه سلطان د اختر په ورځ خلقو ته خطبه وركړی.

د خانه كعبې چابيانې هم امانت دې:- ددې آيت مبارك شان نزول كښې مروی دی چه كله نبی كريم ﷺ مكه معظمه فتح كړه او اطمينان سره بيت الله شريف ته داخل شونو خپله اوښه باندې سور وو او طواف نې اوكړو ، حجر اسود سره نې خپله همسا مباركه اولګوله. ددې نه پس نې حضرت عثمان بن طلحه ﷜ چه د خانه كعبې كنجی به هغه سره وه ،هغه نې راوغوښتلواو كنجی نې ترې اوغوښتله . هغه ورته وركول غوښتل چه په دې كښې حضرت عباس ﷜ عرض اوكړو. يارسول الله ﷺ ! داماته اوسپارنی چه څما په كورنئ كښې د زمزم اوبه څكول او دكعبې كنجيانې دواړه وی.دې آوريدو سره حضرت عثمان بن طلحه ﷜ خپل لاس روستو كړو. نبی كريم ﷺ ترې دوباره طلب كړه او بيا هم دا واقعه اوشوه نبی

[1]) احمد : ۴۱۴/۳، ابوداود : كتاب البيوع باب فى الرجل ياخذ حقه: ۳۵۳۵)-

[2]) صحيح مسلم كتاب البر والصلة باب تحريم الظلم : ۲۵۷۲ ترمذى : ۲۴۲۰)-

[3]) ابن ابى حاتم)-

کریم ﷺ ترې په دریم خل اوغوښتله. حضرت عثمان فرمائي چه دالله ﷺ په امانت سره نبي درکوم. نبي کریم ﷺ د کعبې مبارکې دروازه بیرته کړه او دننه داخل شو. هلته چه کوم بتان او تصویرونه وو هغه ټول نبي مات کړل او وې غورزول. د حضرت ابراهیم ﷺ بت هم وو چه دهغه لاس کښې دفال غشي وو. نبي کریم ﷺ اوفرمائیل چه الله ﷺ دې دا مشرکان تباه کړي دحضرت ابراهیم ﷺ دې غشو سره څه کار. بیا ددې څیزونو د ختمولو او تباه کولو او په دې باندې اوبو اچولو نه پس بهر راوتل. دکعبې په دروازه نبي کریم ﷺ اودریدلو او وې فرمائیل چه دالله تعالی نه سوا بل هیڅ څوک معبود نشته او دهغه پاك ذات سره هیڅوك شریك نشته. هغه لوئي ذات خپله وعده رښتیا کړه اودخپل بنده مدد ئې اوکړو او هغه زبردست ذات دې لوئي لښکر ته ئې شکست ورکړو. بیا نبي کریم ﷺ یو اوږده خطبه اوفرمائیله چه په هغې کښې نبي کریم ﷺ اوفرمائیل چه د جاهلیت ټول جنګونه اوس ختم شو او څما دپښو لاندې شو، که هغه مالي وې او که جاني وې، خود بیت الله شریف د چوکیدارئي او حاجیانو ته د اوبو ورکولو منصب به هغه شان باقي وي. ددې خطبې نه پس نبي کریم ﷺ لا ناست نه وو چه حضرت علي ﷺ راغلو او وې فرمائیل چه یارسول الله ﷺ! ماته کنجي راکړئي چه د بیت الله شریف د چوکیدارئي او د حاجیانوته د اوبو ورکولو منصبونه دواړه یو ځائې شي. خو نبي کریم ﷺ هغه ته ورنکړه. مقام ابراهیم ئې دکعبې دننه نه راوویستلو او دا نبي کریم ﷺ دکعبې دیوال سره یو ځائې کړو او خلقو ته ئې اوفرمائیل چه ستاسو کعبه داده. بیا نبي کریم ﷺ طواف کښې مشغول شو. لا ئې دوه چکرې نه وې لګولي چه حضرت جبریل ﷺ نازل شو او نبي کریم ﷺ په خپله خوله مبارکه ددې آیت مبارك تلاوت شروع کړو. دې باندې حضرت عمر فاروق ﷺ اوفرمائیل چه څما مور پلار دې په تاسو قربان وي ماخو ددې نه مخکښې ستاسو نه ددې آیت مبارك تلاوت نه وو آوریدلې. بیا نبي کریم ﷺ عثمان بن طلحه ﷺ راوبللو او هغه ته ئې کنجي ورکړه او وې فرمائیل چه نن د وفا او نیکئ او د ښه سلوك ورځ ده [1].

ترقیامته پورې د خانه کعبې د چابیانوټکوان:- دا حضرت عثمان بن طلحه ﷺ دې چه دهغه نسل کښې تر ننه پورې دکعبې مبارکې کنجي هم دوی سره ده. او دوی دصلح حدیبیه او فتح مکه په مینځ کښې اسلام راوړې وو او هغه وخت کښې خالید بن ولید او عمر بن عاص ﷺ مسلمانان شوي وو. ددوی تره حضرت عثمان بن طلحه د احد جنګ کښې مشرکانو سره وو بلکه دهغوئ بیرغ لرونکي وو. او هم هلته دکفر حالت کښې وژلې شوې وو. الغرض مشهوره هم دا دی چه دا آیت مبارك دې باره کښې نازل شوې دې. اوس دا دې باره کښې نازل شوې دې که نه دې، بهر صورت ددې حکم عام دې لکه څنګه چه دعبدالله ابن عباس ﷺ او محمد بن حنفیه ﷺ قول دې چه هر ته د امانت د ادا کولو حکم دې.

قوله تعالى: وَإِذَا حَكَمْتُم بَيْنَ النَّاسِ أَن تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ

دعدل او انصاف حکم:- بیا ارشاد دې چه فیصلې عدل سره کوئی. حاکمانو ته د احکم الحاکمین حکم کیږي چه هیڅ حالت کښې دې عدل نه پریږدي. حدیث مبارك کښې دی چه الله ﷺ حاکم سره وي تر کومې چه هغه ظلم اونکړي. کله چه هغه ظلم اوکړي نو هغه دې خپل ځان ته اوسپاري. [2] یو اثر کښې دی چه دیو ورځې عدل د څلویښتو کالو د عبادت برابر دې.

قوله تعالى: إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُم بِهِ

بیا فرمائي چه د امانت ادا کول او د عدل او انصاف حکم او دغه شان د شریعت ټول احکام او ممنوعات ستاسو د ښیګړې او فائدې څیزونه دی. او ددې امر تاسو ته ستاسو پروردګار کوي. (ابن ابی حاتم).

---

[1]) السيرة النبوية لابن هشام : ٤٢/٤)۔

[2]) ابن ماجة كتاب الاحكام باب التغليظ فى الحيف والرشوة: ٢٣١٢، وسنده حسن ترمذى : ١٣٣٠)۔

د ابوهريره ﷺ د روايت په بيانولو کښې خاص طريقه:- اوبو روايت کښې دي چه حضرت ابوهريره ﷺ کله ددې آيت آخرى الفاظ اووئيل نو خپل په غوږ مبارك کښې ئې دشهادت گوته كيخوده (يعنى اشارې سره ئې آوريدل اوکتل او غوږ اوسترگه باندې ئې گوته كيخوده) او وې فرمائيل چه ما دغه شان رسول الله ﷺ نه آوريدلى دى.راوى دحديث ابوزكريا ﷫ فرمائي چه خمونږ استاد مقرى ﷫ هم داشان اووئيل او اشارې سره ئې مونږ ته اووئيل ، دخپل بنى لاس گوته ئې خپلې كسې سترگې باندې كيخوده او ددې سره گوته ئې په خپله گوته باندې كيخوده (ابن ابى حاتم) دا حديث داشان ابوداود هم روايت کړې دې .([1])

اوامام ابن حبان ﷫ هم خپل صحيح کښې دا راوړې دې او حاکم مستدرك کښې او ابن مردويه خپل تفسير کښې هم نقل کړې دى.ددې سند کښې چه ابويونس ﷫ دې هغه دحضرت ابوهريره ﷺ مولى دې دهغه نوم سليم بن جبير دې.

يَاَيُّهَا الَّذِيْنَ	اٰمَنُوْٓا	اَطِيْعُوا اللّٰهَ	وَاَطِيْعُوا الرَّسُوْلَ	وَاُولِى الْاَمْرِ
اې هغه کسانو	چې ايمان مو راوړې دې	حکم اومنئ دالله	اوحکم اومنئ د رسول	اودخاوندانو دحکم
اې مومنانو دالله ﷻ حکم منئ		اود رسول حکم منئ		اودخپلو(مسلمانانو)حاكمانو حکم منئ

مِنْكُمْ ۚ	فَاِنْ	تَنَازَعْتُمْ	فِيْ شَيْءٍ	فَرُدُّوْهُ	اِلَى اللّٰهِ	
ستاسو نه	انو بيا كه	ستاسو په منځ کښې جګړه راشي	په څه خبره کښې	انو واپس کوئ هغه	الله ته	
نوكه تاسوخپلو کښې په يوخبره کښې مختلف شئ				نو هغه الله ﷻ اورسول ته اوسپارئ		

وَالرَّسُوْلِ	اِنْ كُنْتُمْ	تُؤْمِنُوْنَ	بِاللّٰهِ	وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ؕ	ذٰلِكَ	خَيْرٌ	وَّاَحْسَنُ
اورسول ته	که يئ تاسو	چې ايمان لرئ	په الله	اوپه ورځ د آخرت	دا كار	غوره دې	اوډير ښه دې
که تاسوپه رښتيا په الله او په ورځ دآخرت ايمان راوړئ				دا خبره ډيره ښه ده		اوددې انجام ډير ښه دې	
تَاْوِيْلًا ۟							
دانجام په لحاظ سره							

قوله تعالى: يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اَطِيْعُوا اللّٰهَ وَاَطِيْعُوا الرَّسُوْلَ وَاُولِى الْاَمْرِ مِنْكُمْ ۚ

دالله تعالى اودهغه درسول ﷺ اطاعت واجب او دعلماء امراء اطاعت مشروط دې :- صحيح بخارى شريف کښې په روايت دحضرت عبدالله بن عباس ﷺ مروى دى چه رسول الله ﷺ يو وړوکى لښکر کښې حضرت عبدالله بن حذافه بن قيس ليږلې وو دهغه باره کښې دا آيت مبارك نازل شو. ([2])

دامير تابعدارى صرف په نيكئ کښې ده:- بخارى اومسلم شريف کښې دى چه حضرت نبى كريم ﷺ يو لښكر اوليږلو چه دهغې سردار ئې يو انصارى مقرر کړو. يو خل هغه سخت غصه شو او وې فرمائيل چه آيا تاسو حضرت نبى كريم ﷺ نه وو وئيلى چه خما تابعدارى به کوئى ؟ ټولو اووئيل چه بيشكه دا حکم ئې راکړې دې.وې فرمائيل چه ښه لرگى راجمع کړئى.بيا ئې اور راغوښتلو او په هغې ئې اولګولو ، بيائې حکم ورکړو چه تاسو اورته ورداخل شئ.يو نوجوان اوفرمائيل چه اې خلقو ! واورئ د

---

[1] ابوداود كتاب السنة باب فى الجهمية : ٤٧٢٨)-

[2] صحيح بخارى كتاب التفسير باب (اطيعوالله واطيعو الرسول) : ٤٥٨٤، صحيح مسلم: ١٨٣٤، ابوداود: ٢٦٢٤، ترمذى : ١٦٧٢)-

اوردبیح کیدو دپاره تاسو دحضرت نبی کریم ﷺ لمن نیولې ده.تاسو تیزی مه کوئی تر کومې چه حضرت نبی کریم ﷺ سره مونږ ملاؤ شوی نه یو.بیا که حضرت نبی کریم ﷺ هم دا اوفرمائیل چه بیشکه تاسو اور ته داخل شئ.نو دا خلق د حضرت نبی کریم ﷺ خدمت کښې حاضر شو او ټوله واقعه ئې ورته بیان کړه.حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل که تاسو اور ته داخل شوی وې نو ټول عمر به اور کښې وئ.واورئی فرمانبرداری صرف نیکئ کښې ده.(١)

دامیر د اطاعت منل مشروط دی:- ابوداودو کښې دی چه مسلمانانو باندې آوریدل او منل فرض دی اګر چه ستاسو طبیعت غواړی او ستاسو زړه روستو شی. خو تر"هغه وخته پورې دې چه الله تعالی درسول الله ﷺ دنافرمانئی حکم اونکړی.هرکله چه دنافرمانئی حکم ملاؤ شی نو مه ئې آورئی او مه ئې منئ.(٢)

د امیر د اطاعت تاکید:- بخاری او مسلم کښې دی چه حضرت عباده بن صامت رضي الله عنه فرمائی چه مونږ درسول الله ﷺ نه بیعت اوکړو داوریدو او د منلو(چه مونږ به ستا خبره اورو او منو) که مونږ خوشحال یو اوکه نه،که سختی وی که آسانی اګر چه مونږ باندې نوروته ترجیح ورکړی ،او مونږ نه ئې بیعت واخستو چه داهل نه به دهغه کار نه اخلو مګر دا چه تاسو ښکاره کفر باندې هغه اوګورئی او دې باره کښې ستاسو واضح دلیل وی .

امیرکه غلام وی هم واجب الاطاعت دې:- بخاری اومسلم شریف کښې دی چه واورئی او اطاعت اوکړئی اګر چه تاسو باندې یو حبشی غلام هم امیر جوړ کړې شی ،اګر چه دهغه سر کشمش دې.(٣)صحیح مسلم کښې دی چه حضرت ابوهریره رضي الله عنه فرمائی چه ماته خلیل (یعنی حضرت نبی کریم ﷺ) وصیت اوکړو د آوریدو او د منلو اګر چه ناقص لاس والا حبشی غلام وی.(٤)دمسلم یو بل حدیث مبارك کښې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ دحجة الوداع خطبه کښې اوفرمائیل اګر چه تاسو باندې یو حبشی غلام عامل جوړ کړې شی چه هغه تاسو کتاب الله طرفته رابلی نو تاسو دهغه آورئی او منئ.(٥)یو روایت کښې دا الفاظ دی اګرکه غلام حبشی وی چه د هغه اندامونه کټ شوی وی ، دی. (٦)ابن جریر کښې دی چه خما نه پس به خلق تاسو سره ملاویږی د نیکانو نه نیك او د بدانو نه بد،تاسو کښې هر یو د هغوی حق حکم آورئی او منئ.اوهغوی پسې مونځونه کوئی.که هغوئ نیکی کوی نوهغوئ لره نفع ده او ستاسو دپاره هم.اوکه هغوئ ګناه کوی نو ستاسو دپاره ښه والې دې او په هغوئ بوج دې .(٧)

دامیر د اطاعت په باره کښې بل حدیث- حضرت ابوهریره رضي الله عنه فرمائی چه حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه بنی اسرائیلو کښې مسلسل پیغمبران راغلل ، یو نه پس بل ، او خما نه پس هیڅ نبی نشته دې.مګر خلفاء به وی ، او ډیر به وی.خلقو تپوس اوکړو چه یارسول الله ﷺ بیا مونږ دپاره څه حکم دې.حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه د رومبې بیعت پوره کړئی بیا دده نه پس والا ، دهغوئ حق هغوئ ته ورکړئ. الله ﷻ به د هغوی نه د هغوی رعیت باره کښې تپوس کوی (٨)

---

(١) صحیح بخاری کتاب المغازی باب سریة عبدالله بن حذافة: ٤٣٤٠، صحیح مسلم: ١٨٤٠، ابوداود: ٢٦٢٥ نسائی : ٤٢١٠)-

(٢) ابو داود کتاب الجهاد باب فی الطاعة: ٢٦٢٦ والبخاری :٧١٤٤، ومسلم: ١٨٣٩)-

(٣) صحیح بخاری کتاب الاحکام باب السمع والطاعة : ٧١٤٢ ابن ماجة: ٢٨٦٠)-

(٤) صحیح مسلم کتاب الامارة وجوب طاعة لامراء فی غیر معصیة: ١٨٣٧)-

(٥) صحیح مسلم ایضا: ١٨٣٨، نسائی: ٤١٩٧)-

(٦) صحیح مسلم ایضا: ١٨٣٨،)-

(٧) الطبری : ٩٨٨١ ،)-

(٨) صحیح بخاری کتاب احادیث الانبیاء باب ما ذکر عن بنی اسرائیل : ٣٤٥٥، صحیح مسلم: ١٩٣٢، ابن ماجة: ٢٨٧١)-

حضرت نبی کریم ﷺ چه کوم سړي خپل امیر کښې يو کار داسې اوګوري چه دده خوښ نه وي نو ده ته پکار دی چه صبر اوکړي.چه کوم کس د جماعت نه يو لیشت جدا شو نو دې هلاك شو (بخاری او مسلم)([1])

د بیعت نه د انکار کولو ممانعت:- ارشاد دې چه کوم سړي د امیر د اطاعت نه لاس روستو کړي هغه به دقیامت په ورځ الله ﷻ سره د حجت او دلیل نه بغیر ملاقات کوي اوچه څوك داسې حالت کښې مړ شي چه ده بیعت نه وي کړې نو هغه به دجاهلیت په مرګ مړ کیږي.([2]) (مسلم).

عبدالله بن عمرو بن العاص ؓ روایت:- حضرت عبدالرحمان ؓ فرمائي چه څه بیت الله شریف ته لاړم او اومې کتل چه حضرت عبدالله بن عمرو بن عاص دکعبې سیوری ته ناست وو، ا و دخلقو يوه ډله جمع وه ، څه هم يو طرفته کیناستم.په هغه وخت کښې حضرت عبدالله ؓ دا حدیث بیان کړو، څه يو سفر کښې حضرت نبی کریم ﷺ سره ووم ،يو منزل کښې مونږ کوز شو ، چا خپله خیمه صحیح کوله او چا خپل غشي سنبالولو ، او څوك نورو کارونو کښې مشغول شول.مونږ واوریدل چه يو آواز کونکې آواز کوی ، مونږ هغه طرفته متوجه شو نومونږ واوریدل چه حضرت نبی کریم ﷺ فرمائي چه په هر نبی باندې د الله ﷻ طرفنه فرض وی چه خپل امت ته هغه تولې نیکۍ اوښائي چه کومې ده ته معلوم وی ، او دټولو بدو نه ئې منع کړي چه کومې دده په نظر کښې بدې وی.واورئ ! خما د امت دعافیت زمانه اول زمانه ده ، آخره زمانه کښې به لوئې لوئې مصیبتونه راشي او داسې داسې کارونه به ښکاره شي. چه هغه مسلمانان نه خوښوی ، او ډیرې فتنې به راشي ، يو فتنه به راشي او مومن به ګنړي چه په دې کښې خما هلاکت دې ، بیا دې نه پس به بله ددې نه لویه فتنه راشي ، او هغې کښې به ده ته دخپل هلاکت یقین راشي ، او هم داشان به فتنې او فسادونه او زبردست آزمینښتونه اوپوره تکلیفونه راځی ، نوکوم سړي چه دا خبره خوښه کړي چه د جهنم نه لرې شي او جنت کښې خان دپاره حصه جوړه کړي نو ده ته پکار دی چه تر مرګه پورې په الله ﷻ او په ورځ د قیامت پوره پوره ایمان اولري ، او خلقو سره هغه سلوك اوکړي چه کوم خان دپاره خوښوی.واورئ ! چه چا د امام تابعداری اوکړه نو هغه دخپل لاس قبضه او د خپل زړه میوه هغه ته ورکړه .اوس ده ته پکار دی چه دهغه اطاعت اوکړي ، که بل څوك راشي اودهغه نه دا اخستل غواړي نو پکار دی چه هغه سره جنګ اوکړي.عبدالرحمان ؓ فرمائي چه ما دا واوریدل نو نزدې ورغلم او ورته مې اووئیل چه تاته څه دالله ﷻ قسم درکوم چه ته اووایه چه تا دا پخپله د حضرت نبی کریم ﷺ نه آوریدلی دې.او خپل زړه کښې دې محفوظ کړي دې. ما اووئیل چه ګورئ دخپل د تره زوئې حضرت معاویه ته چه هغه مونږ ته د خپل باطل مال نه دخوراك او خپلو کښې د جنګ کولو حکم راکوی. حالانکه الله ﷻ ددې دواړو کارونو نه ممانعت کړې دې.ارشاد دې چه ﴿وَلَا تَأْكُلُوٓا۟ أَمْوَٰلَكُم بَيْنَكُم﴾ ددې آوریدو سره حضرت عبدالله لږ خاموش شو او بیا ئې اوفرمائیل چه د الله ﷻ اطاعت کښې دهغه اطاعت دې او دالله ﷻ دنافرمانۍ حکم چه هغه درکړي نو هغه مه قبلوه.([3])(مسلم)

دې باره کښې نور احادیث هم ډیر دی.

دخالد بن ولید او عماربن یاسرواقعه:- هم ددې د ممانعت په تفسیر کښې حضرت سدی رحمه الله نه مروی دی چه حضرت نبی کریم ﷺ يو لښکراولیږلو چه دهغې امیر حضرت خالد ؓ وو دې لښکر کښې حضرت عمار بن یاسر ؓ هم وو. دې لښکر چه کوم قوم طرفته تګ غوښتلو روان شو او دشپې په

---

[1]) صحیح بخاری کتاب الاحکام باب السمع والطاعة : ۷۱٤۳، صحیح مسلم : ۱۸٤۹)-

[2]) صحیح مسلم کتاب الامارة باب وجوب ملازمة جماعة المسلمین : ۱۸٤۹)-

[3]) صحیح مسلم کتاب الامارة باب وجوب الوفاء ببیعة الخلیفة :۱۸٤٤ ابوداود: ٤۲٤۸ مختصرا نسائی : ٤۱۹٦ ابن ماجة: ۳۹۵٦)-

وخت کښې هغه کلی ته اورسيدل او هلته ئې پړاؤ اوکړو. دې خلقو ته دخپلو جاسوسانو په ذريعه معلومه شوه او ټول په ټوله دشپې اوتښتيدل .صرف يو سړې پاتې شو ، هغه خپلو کور والو ته اووئيل اوهغوئ ددهٔ دکور ټول مال راجمع کړو ، بيا دشپې په وخت کښې د خالد ﷺ لښکر ته راغلو او معلومه شوه چه حضرت عمار بن ياسر ﷺ ته راغلو، او هغوئ ته ئې اووئيل چه ائې ابواليقظان ما اسلام قبول کړې دې او ګواهي مې ورکړې ده چه دالله ﷻ نه سوا بل معبود نشته دې اودا چه محمد ﷺ د الله تعالى رسول او بنده دې.خما قوم چه ستاسو واوريدل چه تاسو دلته راغلى يئ نو ټول ددې خائې نه اوتښتيدل.صرف څه باقي يم.نو آيا صبابه خما داسلام ماته نفع راکړي ، که نفع نه راکوي نو چه څه هم اوتښتم. حضرت عمار ﷺ فرمائي چه يقيني طور به اسلام تاته نفع درکوي.ته مه څه بلکه ايسار شه سحر چه کله حضرت خالد ﷺ لښکر کشي اوکړه نو سوا ددې سړي نه هلته هيڅ نه وو. هغه ئې دمال سره ګرفتار کړو.هرکله چه حضرت عمار ﷺ ته معلومه شوه نو دوی حضرت خالد ﷺ ته راغلل او ورته ئې اووئيل چه دې پريږده ده اسلام قبول کړې دې او خما پناه کښې دې.حضرت خالد ﷺ اووئيل چه ته څوك ئې چه چاته به پناه ورکوې.دې باندې دواړو کښې څه تلخ کلامي اوشوه. او قصه دومره زياته شو چه حضرت نبی کريم ﷺ ته ټوله واقعه بيان شوه. په دې باندې دحضرت عمار ﷺ پناه جائز اوګرزولې شوه. او بيا دپاره ئې دامير د اجازت نه بغير د پناه نه ورکولو هدايت ئې ورته اوفرمائيلو. بيا دواړو کښې تلخ کلامي تيزه شوه، دې باندې حضرت خالد ﷺ حضرت نبی کريم ﷺ ته اوفرمائيل چه دې پريکړې پوزي غلام ته تاسو هيڅ نه وائې.دا اوګورئ دې ماته بدرد وائي.حضرت نبی کريم ﷺ حضرت خالد ﷺ ته اوفرمائيل چه عمار ته بدرد مه وايه.چه څوك عمار ته کنځل کوي نو الله تعالى هغه ته کنځل کوی.چه څوك حضرت عمار ﷺ سره دشمني کوی نو هغه الله ﷻ سره دښمنی کوی.اوچه څوك حضرت عمار ﷺ باندې لعنت کوی نو الله تعالى په هغه لعنت وائي.اوس حضرت خالد ﷺ ډير ملامت شو.حضرت عمار ياسر ﷺ خفه وتلې وو. حضرت خالد ﷺ په منډه ورغلو او حضرت عمار بن ياسر ﷺ ته ورغلواو دهغه نه ئې معافي اوغوښتله.او خپل تقصير معافي ئې ترې اوغوښتله.اوتر دې هغه پسې وو چه هغه معاف کړې نه وو او ده نه راضی شوې نه وو. نو الله ﷻ دا آيت مبارك نازل کړو (١)

(امر امامت او خلافت متعلق شرطونه وغيره د آيت د﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً﴾به تفسيرکښې تير شوی دی هتله دې اوکتلې شی مترجم)

د اولی الامر نه څوك مراد دی:- حضرت ابن عباس ﷺ نه هم دا روايت مروی دې (ابن جرير او ابن مردويه). حضرت ابن عباس ﷺ وغيره فرمائي چه اولی الامر نه مراد پوهه او دين داره خلق دی ، يعنی علماء کرام.ظاهری خبره خودا معلوميږی.مخکښې حقيقی علم الله ﷻ ته دې چه دا لفظ عام دې اوکه علماء کرام او امراء دواړه دې کښې شامل دی .لکه څنګه چه مخکښې تير شو.قران پاك فرمائی چه ﴿لَوْلَا يَنْهَاهُمُ الرَّبَّانِيُّونَ﴾ يعنی ددوی عالمانو دوی د حرام خوړلو او دروغو وئيلو نه ولې منع نکړل.او بل خائې کښې ارشاد دې چه ﴿فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾ حديث مبارك کښې دی چه قران پاك والو نه تپوس اوکړئ که تاسوته ددې علم نه وی.

دامير اطاعت د نبی اطاعت دې:- صحيح حديث مبارك کښې دی چه خما اطاعت کونکې دالله ﷻ اطاعت

(١) طبری : ۹۸٦٦عن السدی وابن حبان: ۷۰٤۰، وسنده صحيح من حديث خالد بن الوليد ﷺ بلفظ مختلف وبدون ذكر الاية)

کونکې دي.اوچه چا خما نافرماني اوکړه هغه دالله ﷺ نافرماني اوکړه. (۱)اوچه چا دامیر اطاعت اوکړو نو هغه خما اطاعت اوکړو ،او چا چه خما دمقرر شوی امیر نافرمانی اوکړه نو هغه خمانافرمانی اوکړه.نو دا دی احکام د عالمانو او امراء د اطاعت.

دامیر اطاعت کله واجب دې:- دې آیت مبارك کښې ارشاد دې چه د الله ﷺ اطاعت کوني یعنی دهغه دکتاب او د هغه د رسول ﷺ اطاعت اوکړي یعنی په سنتو عمل کوني او د حکم والو اطاعت کوني یعنی په هغه څیز کښې چه دالله ﷺ اطاعت وی.او چه دالله ﷺ د حکم خلاف وی او تاسوته هم ددې خلاف کار حکم درکوی نو دا مه قبلوني.ځکه چه داسې وخت کښې دعلماء او امراء منل حرام دی.لکه څنګه چه رومبی آیت کښې تیر شو چه اطاعت صرف په نیکئ کښې دې.یعنی دامیر حکم د الله تعالی اود رسول الله د حکم موافق وی مسند احمد کښې ددې نه هم زیات صفا حدیث مبارك دې .او په هغې کښې دی چه په اطاعت کښې د الله د فرمان خلاف حکم منل نشته (۲).

قوله تعالی:: فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

داختلاف په صورت کتاب الله او سنت رسول الله حاکم مقرر کول:- بیا فرماني که تاسو ته په څه باره کښې جګړه راپیښه شي نو الله ﷺ طرفته راشئ یعنی کتاب الله طرفته او سنت رسول ﷺ طرفته لکه چه دحضرت مجاهد رحمه الله تفسیر کښې دی. نودلته الله ﷺ په صفا او واضح لفظونو کښې حکم ورکوی چه خلق په کومه مسئله کښې اختلاف اوکړی که هغه مسئله د اصول دین متعلق وی اوکه د فروع دین متعلق.ددې د تصفیه صرف هم دا صورت دې چه کتاب الله او سنت حاکم اومنلې شي.چه څه دې کښې وی هغه قبول کړی لکه بل آیت مبارك کښې چې دی چه ﴿وَمَا اخْتَلَفْتُمْ فِيهِ مِنْ شَيْءٍ فَحُكْمُهُ إِلَى اللَّهِ﴾ چه کوم څیز کښې ستاسو اختلاف وی نو د هغې فیصله الله ﷺ طرفته ده.

نوکتاب اوسنت چه کوم حکم درکړی اوپه کومه مسئله د صحت شهادت درکړی نو هم هغه حق ده او هم هغه باقی ده. قران پاك فرماني چه د حق نه پس چې نور څه هم دی هغه ضلالت اوګمراهی ده. ددې وجې دلته هم دې حکم سره دا ارشاد دې که تاسو په الله ﷺ اوپه ورځ د قیامت ایمان ساتئ یعنی که تاسو دایمان دعوی کښې رښتوني یئ نو تاسوته چه د کومې مسئلې علم نه وی او چه کومه مسئله کښې ستاسو اختلاف وی او په هغه امرکښې ستاسو جدا جدا رائې وی نودهغې فیصله کتاب او سنت رسول ﷺ سره کوئ او چه څه په دې دواړو کښې وی نو هغه منئ.نوثابته شوه چه کوم سړې داختلافی مسئلې تصفیه کتاب الله او سنت طرفته نه راوړی نو هغه په الله تعالی او په ورځ دقیامت ایمان نه لری

قوله تعالی:: ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا

بیا ارشاددې چه په جنګ جګړو کښې او اختلاف کښې خپله فیصله کتاب الله او سنت رسول ﷺ ته راوړنې اوهغه طرفته رجوع کول بهتردی.او هم دا نیك کار او ښه امر دې.او هم د ښه بدلې ورکولو کار دې.اوددې میوه ډیره ښه جزا ده.

أَلَمْ تَرَ	إِلَى الَّذِينَ	يَزْعُمُونَ	أَنَّهُمْ	آمَنُوا
ایا اونه لیدل تا	هغه خلقو ته	چې ګمان کوی	اچې بیشکه هغوئ	ایمان راوړې دې

تا ته هغه کسانو ته نه ګورې | چې په خولې خو دا دعوی کوی چې مونږ تا ته

(۱) صحیح بخاری کتاب الاحکام باب قول الله تعالی (اطیعوا الله واطیعو الرسول) :۷۱۳۷، صحیح مسلم: ۱۸۳۵ نسائی : ۴۱۹۸)-

(۲) احمد: ۴۲۶/۴، وهو صحیح بالشواهد)-

بِمَآ أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَآ أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ

په هغه کتاب | چي نازل کړی شوی دی | تاته | او په هغه کتابونو | چي نازل کړی شوی دی | مخکښي ستانه

نازل شوي کتاب هم منوا .... او ستا نه مخکښي نازل شوي کتابونه هم منو

يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوٓا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوٓا

هغوئ غواړي | چي یوسي فیصلي دمقدماتو خپلو | ابلیس ته | حالانکه حکم شوي وو هغوئ ته

(خوعمل ئي دادي) چي خپلي جګړي شیطان ته وړاندي کوي | او حال دا چي هغوئ ته حکم شوي وو

أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ ۖ وَيُرِيدُ الشَّيْطَٰنُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَٰلًا

چي کفر اوکړي | په ابلیس | او غواړي | شیطان | چي ګمراهه کړي دوئ | په ګمراهئ

چي دهغه نه به انکار کوي | ...... او شیطان خودا غواړي چي دوئ دسمي لاري نه

بَعِيدًا ۝ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَىٰ مَآ أَنْزَلَ اللَّهُ

لري سره | او هرکله چي | او وئیلي شي دوئ ته | راشئ | هغه کتاب ته | چي نازل کړي دي الله

ډیر لري کړي | هرکله چي دوئ ته او وئیلي شي چي کوم حکم الله ﷻ رالیږلي دي هغي ته راشئ

وَإِلَى الرَّسُولِ رَأَيْتَ الْمُنَٰفِقِينَ يَصُدُّونَ عَنْكَ صُدُودًا ۝

اوراشئ رسول ته | ته ووینې | دامنافقان | چي بچ کوي ځانونه | تاته دراتلونه | په بچ کولو سره

او دهغه رسول ته مخامخ شئ | نو ته دا منافقان ګوري چي تا نه لري لري ګرځي

فَكَيْفَ إِذَآ أَصَٰبَتْهُمْ مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ

نو څه حال به وی | کله چي | اورسیږي دوئ ته | مصیبت | په سبب دهغه عمل | چي مخکښي لیږلي دي

.... بیا هغه وخت به ئي څه حال وي چي د کړو عملونو په وجه پري مصیبت راشي

أَيْدِيهِمْ ثُمَّ جَآءُوكَ يَحْلِفُونَ ۖ بِاللَّهِ إِنْ أَرَدْنَآ إِلَّآ

لاسونو ددوئ | بیا | راځي تاته | قسمونه خوري | چي قسم په الله | نه وه | اراده زمونږه | مګر صرف

نو بیا تاسوته راځي | او په الله ﷻ باندي قسمونه خوري چي زمونږ غرض خو صرف (د مسلمانانو سره)

إِحْسَٰنًا وَتَوْفِيقًا ۝ أُولَٰٓئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا

د ښیګړي | او د موافقت راوستو | دا هغه کسان دی | چي معلوم دی | الله ته | هغه څه

ښیګړه او اتفاق راوستل دی | ددغه کسانو د زړونو حال الله ﷻ ته معلوم دي

فِي قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُلْ لَهُمْ

چي په زړونو ددوئ کښي دی | نو ډډه اوکړه | ددوئ نه | او نصیحت اوکړه دوئ ته | او اوایه | دوئ ته

نو ته دهغوئ د خبرو هیڅ پرواه مه کوه | هغوئ ته نصیحت کوه | او د هغوی ....

فِیٓ اَنۡفُسِهِمۡ	قَوۡلًاۢ	بَلِیۡغًا
په حق دنفسونو ددوی کښې	وینا	کوزیدونکې زړونو ته
په زړونو کښې اثر پیدا کونکې وعظ ورته کوه		

قوله تعالی: یُرِیۡدُوۡنَ اَنۡ یَّتَحَاکَمُوۡۤا اِلَی الطَّاغُوۡتِ

قرآن او حدیث نه پرېږده کول:- پورته آیت مبارك کښې الله ﷻ دهغه خلقو دعوی دروغ گرځولې ده. څوك چه زباني اقرار کوي. چه دالله ﷻ په مخکښنو کتابونو او دې قران پاك باندې خمونږ ایمان دې. لیکن کله چه دیوې مسئلې تحقیق کول وی، او کله چې یو اختلاف ختمول وی، او کله چه هم یو جگړه ختمول وی، نو قران او حدیث طرفته رجوع نه کوی بلکه بل طرفته ځي.

د ایت شان نزول:- دا آیت نازل شویدې دهغه دوو سړو باره کښې چه په هغوی کښې څه اختلاف وو، یو یهودي وو او بل انصاري وو. یهودي ونیل چه څه حضرت محمد ﷺ ته ورځو چه هغه فیصله اوکړي او انصاري ونیل چه کعب بن اشراف ته ورځو. دا هم ونیلې شوی دی چه دا آیت دهغه منافقانو باره کښې نازل شویدې چه هغوی اسلام ظاهرولو لیکن پټ په پټه ددوی توجه جاهلیت طرفته وه. ددې نه سوا نور اقوال هم دی. آیت د حکم او الفاظو په اعتبار سره عام دې. دا ټول واقعات په دې کښې شامل دی. دې کښې دهر هغه سړی دمذمت او برائي اظهار کوی چه کتاب او سنت پرېږدی او باطل طرفته خپله فیصله اوړی. اوهم دا مراد دلته د طاغوت نه دې. (یعني د قران وحدیث نه سوا څیز یا سړې)،

رَاَیۡتَ الۡمُنٰفِقِیۡنَ یَصُدُّوۡنَ عَنۡكَ صُدُوۡدًا

د صدود معنی:- دصدود نه مراد تکبر اومخ اړول دی. لکه څنگه چه بل آیت مبارك کښې دی چه ﴿وَاِذَا قِیۡلَ لَهُمُ اتَّبِعُوۡا مَاۤ اَنۡزَلَ اللّٰهُ قَالُوۡا بَلۡ نَتَّبِعُ مَاۤ اَلۡفَیۡنَا عَلَیۡهِ اٰبَآءَنَا﴾ کله چه دوی ته اوونیلې شی چه الله ﷻ کومه وحی نازله کړېده دهغې فرمانبرداری اوکړئی نو جواب کښې وائي چه مونږ دخپلو نیکونو او پلارانو په نقش قدم خو دایماندارو جواب دا نه وی بلکه دهغوی جواب بل آیت کښې داسې مذکور دې چه ﴿اِنَّمَا كَانَ قَوۡلَ الۡمُؤۡمِنِیۡنَ﴾ ایماندارو چه کله د الله اورسول فیصلې او حکم طرفته اوبللې شی نو دهغوی جواب دا وی چه مونږ واوریدل او مونږ د زړه دکومې نه دا قبلوو.

قوله تعالی: فَكَیۡفَ اِذَاۤ اَصَابَتۡهُمۡ مُّصِیۡبَةٌۢ بِمَا قَدَّمَتۡ اَیۡدِیۡهِمۡ ثُمَّ جَآءُوۡكَ یَحۡلِفُوۡنَ ۖ بِاللّٰهِ اِنۡ اَرَدۡنَاۤ اِلَّاۤ اِحۡسَانًا وَّتَوۡفِیۡقًا

د منافقانو کردار:- بیا دمنافقانو مذمت بیانیږی چه ددوی دگناهونو په وجه چه کله دوی ته تکلیفونه رسی اوستا ضرورت محسوسوی نو دوی په منډه راځي او ستا خوشحالولو دپاره عذر معذرت کوی. او قسمونه خوری اود خپلې نیکئ او صلاحیت یقین ورکول غواړی. او وائي چه نبی کریم ﷺ پرېښودل او خپلې فیصلې بل طرفته اوړلو مقصد دا وو چه د نورو زړه هم خوشحاله کړو. او دوی سره مو خپلو کښې زړونو نه خیرې لرې شی گنې مونږ د زړه نه دوی سره مخلص نه یو. لکه څنگه چه په دې آیت کښې چه ﴿ فَتَرَی الَّذِیۡنَ فِیۡ قُلُوۡبِهِمۡ مَّرَضٌ ﴾ نه تر ﴿نٰدِمِیۡنَ﴾ پورې بیان شوی دی.

یعنی ته به اوگورې چه د کومو کسانو په زړونو کښې مرض دې یعني منافقان دی هغوی به د یهود او نصرانیانو ټولودوستئ کښې کوشش کوی او وائي چه مونږ ته په آفت کښې د اخته کیدو خطره ده. خو ډیره ممکن ده چه الله مسلمانانو ته ﷺ فتح راولی یا خپل بل څه حکم راولیږی او دا خلق په هغه ارادو پښیمانه شی. کومې چه د دوی په زړونو کښې پټې دی.

د شان نزول باره کښې بل روايت:- حضرت ابن عباس ﷺ فرمائي چه ابوبرزه اسلمي يو جادوګر وو. يهودو به په هغه خپلې فيصلې کولې.يو واقعه کښې مشرکان ده طرفته په منډه شو نو دې باندې دا آيت مبارك نازل شو چه ﴿الم تر﴾ نه تر ﴿توفيقا﴾ پورې [1].

قوله تـالى:- أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ
بيا فرمائي چه داسې خلق يعنې دمنافقانو زړونو کښې څه دی ، ددې علم الله ﷻ سره دې ، دهغه نه هېڅ وړوکې څيز هم پټ نه دې.او هغه ددوی د ظاهر او باطن نه خبر دې.نو ددوی نه چشم پوشي اوکړه او ددوی په باطني ارادو باندې غصه مه کوئي ، او دوی ته د نفاق نه د لرې اوسيدو اود فساد نه کولو نصيحت اوکړئي او دوی ته داسې خبرې اوکړه چه د دوی په زړونو کښې کيني او اثر پرې اوکړي او ددوی دپاره دعا هم اوکړئي.

وَمَآ أَرْسَلْنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا
ااونه دې ليږلې مونږ ايورسول ا مګر
ااومونږ هريو پيغمبر صرف ددې دپاره راليږلې دې
لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ ۚ وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذ ظَّلَمُوا أَنفُسَهُمْ
چې د هغه حکم اومنلې شی ا په حکم دالله سره ا اوکه چرې دوئ ا څه وخت چې ئې ا ظلم کړې وو ا په خانونو خپلو
چې دالله ﷻ په حکم د هغه خبره اومنلې شي ا او څه وخت چه دوی په خانونوزياتې کړې وې
جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا
راغلي وې تاله ا اومعافي ئې غوښتې وې دالله نه ا اومعافي غوښتې وې ا دپاره ددوئ ا رسول ا نوخامخا به موندلې وو دوئ
اوتاته راغلي وې ا اودالله نه ئې ښښنه غوښتې وې ا اوپيغمبرهم دوی دپاره معافي غوښتې وې ا نو يقيناً
اللَّهَ تَوَّابًا رَّحِيمًا ۝ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ
الله ا توبه قبلونکې ا رحم کونکې انو قسم دې ستا د پروردګار ا نشی مومنان کيدې دوئ ا تر دې پورې
الله به ئې ښښونکې مهربانه موندلې وې ا ستاپه رب مې دې قسم وی چې دوی ترهغه وخته پورې ايماندار کيدې
يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا
چې فيصله کونکې کړی تا ا په هغه جګړه کښې ا چې راشي ا په منځ ددوئ کښې ا اوبيا ا اونهٔ مومي
نهٔ شي ترڅوچې پخپلوجګړو کښې ستاحکم اونهٔ مني ا اوبيا چې ته فيصله اوکړې نو دوی پخپلو
فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ۝
په زړونوخپلو کښې ا څه تنګي ا د هغه فيصلې نه ا چې اوئې کړې ته ا اووې مني دوئ ا په منلو سره ا
زړونو کښې (د هغې فيصلې په وجه) تنګي بيانهٔ مومي ا او د هغې منلو ته ښه غاړه ښسته شي ا

[1]) المعجم الکبير: ۱۲۰٤۵).

وَمَآ اَرۡسَلۡنَا مِنۡ رَّسُوۡلٍ اِلَّا لِيُطَاعَ بِاِذۡنِ اللّٰهِؕ

حضرت محمد ﷺ نه دعا طلب کول :- مطلب دادې چه هره زمانه کښې د رسول تابعداری د الله ﷻ د طرفنه فرض ده.منصب درسالت هم دادې چه ددوی تول احکام دې د الله ﷻ احکام اوګنړلې شی.

حضرت مجاهد رحمه الله فرمائی چه ﴿ بِاِذۡنِ اللّٰهِؕ ﴾ نه مراد دا دې چې ددې توفيق خو دالله ﷻ لاس کښې دې،دهغه په قدرت او مشيت باندې موقوف دی.لکه څنګه چه آيت کښې دی چه ﴿اِذۡ تَحُسُّوۡنَهُمۡ بِاِذۡنِهٖ﴾ دلته هم د اذن نه مراد امر قدرت او مشيت دې ،يعنی هغه تاسو ته په دوی غلبه درکړه.

قوله تعالی:: وَلَوۡ اَنَّهُمۡ اِذۡ ظَّلَمُوۡۤا اَنۡفُسَهُمۡ جَآءُوۡكَ فَاسۡتَغۡفَرُوا اللّٰهَ

بيا الله ﷻ غاصبانو او خطاکارو ته ارشاد فرمائی چه دوی ته پکار دی چه رسول الله ﷺ ته راشی او دهغه نه معافی اوغواړی.او پخپله حضرت نبی کريم ﷺ ته هم عرض کول پکار دی.چې تاسو خمونږ دپاره دعا اوکړئ.هرکله چه داسې اوکړی نو يقينا الله ﷻ به دوی طرفته رجوع اوکړی.او دوی به اوبښی او په دوی به رحم اوکړی.

ابومنصور صباغ په خپل کتاب کښې مشهورې قصې ليکلې دی ، ليکلي ني دی چه د عتبی بيان دې چه څه د حضرت نبی کريم ﷺ قبر سره ناست اووم ،يو اعرابی راغلو او هغه اوونيل السلام عليك يارسول الله ﷺ ! ما د قران پاك آيت آوريدلې دې او تاسو ته راغلې يم چه ستاسو په وړاندې د خپلو ګناهونو استغفار اوکړم ، او د حضرت نبی کريم ﷺ شفاعت طلب کړم ، بيا هغه دا اشعار اوونيل چه :

يا خير من دفنت بالقاع اعظمه
فطاب من طيبهن القاع والاكم
نفسی الفداء لقبر انت ساكنه
فيه العفاف وفيه الجود والكرم

چه د چا هډوکی ميدانونو کښې دفن شوی دی ا ود چا خوشبو سره به ميدانونه او غونډئی تولې خوشبودارې جوړې شی.انې په دې ټولو کښې بهترينې هستئ! څما ځان دې په دې قبر قربان وی چه د هغې کښې اوسيدونکې ته يې په کوم قبر کښې چې هوښيارتيا او سخاوت او شرافت دې

بيا أعرابی واپس شو اوماته خوب راغلو. خوب کښې مې اوکتل چه ګويا حضرت نبی کريم ﷺ ماته فرمائی چه ورشه او دې اعرابی ته زيرې ورکړه چه الله ﷻ دده ګناه معاف کړه.

د حضرت نبی کريم ﷺ فيصله حتمی ده :- بيا الله ﷻ دخپل بزرګ اومقدس ذات قسم کوی او فرمائی چه ترهغه پورې يو سړې دايمان حدودو کښې نه راځی. چه ترڅو پورې چه هغه ټولو امورو کښې الله ﷻ اود هغه رسول ﷺ حاکم اونه منی اود حضرت نبی کريم ﷺ هريو حکم او هره فيصله او هرحديث مبارك قابل قبول او حق صريح اونه منی، اوزړه بالکل د رسول ﷺ تابع نکړی. غرض دا چې ظاهر او باطن او واړه اولونې ټولو کارونو کښې د رسول الله ﷺ حديث اصل اصول اومنی نو هغه مومن دې.

قوله تعالی:: ثُمَّ لَا يَجِدُوۡا فِىۡۤ اَنۡفُسِهِمۡ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيۡتَ

نوفرمان دې چه ستا احکام په فراخه زړه قبلونی او په خپل زړه کښې څه تنګی او خرابی نه راولی.پوره تسليم ټولو احاديث سره راځی.نو نه څو د احاديثو منلو نه روستو کيږی او نه ددې د روستو کولو اسباب لټوی او نه ددې دمرتبې څه بل څيز منی .او نه ددې ترديد کوی.او نه ددې مقابله کوی.اونه ددې په منلو کښې جګړې کوی.لکه حضرت نبی کريم ﷺ فرمان دې چه په هغه ذات مې دې قسم وی

چه د هغه په قبضه کښې خما روح دې چه تاسو کښې تر هغه وخت پورې هيڅوك مومن نشى جوړيدې چه ترڅو هغه خپل خواهش د هغه دين تابع نکړې کوم چې ما راوړې دې (1)

د زبير رضی الله عنه او انصاری رضی الله عنه مقدمه:- صحيح بخاری شريف کښې دی چه حضرت زبير ﷺ يو انصاری سره د باغ په اوبه کولو جګړه اوکړه ، نو حضرت نبی کريم صلی الله عليه وسلم اوفرمائيل چه زبير ته اوبه اوڅکوه او بيا ئې د انصاری باغ ته پريږده. دې باندې انصاری اووئيل چه يارسول الله ﷺ ! دا خوستا د ترور خوئې دې ، دې آوريدو سره د حضرت نبی کريم ﷺ مخ مبارك مغير شو او وې فرمائيل چه زبير ! چه ته اوبه ورکړې نو بيا اوبه اوساته (مه ئې ورکوه) تردې چه اوبه د باغ ديوالونوتـه اورسی نو بيا ئې خپل ګاونډې طرفته پريږده.اول خو حضرت نبی کريم ﷺ داسې صورت بيان کړو چه په هغې کښې حضرت زبير ﷺ ته څه تکليف نه وو ، او انصاری ته فراخی ورکړې.ليکن کله چه انصاری دا خپل حق کښې بهتر اونه ګنړله نو حضرت نبی کريم ﷺ زبيرته دهغه پوره حق ورکړو. حضرت زبير ﷺ فرمائی چه ترکومې خما خيال دې نو دا آيت ﴿فَلَاوَرَبِّكَ﴾ الخ هم دې باره کښې نازل شوې دې.(2)

په دې واقعه کښې بل روايت:- مسنداحمد کښې يو مرسل حديث مبارك کښې دی چه دا انصاری بدری وو(3)او يو روايت کښې دی چه دواړو کښې په دې جنګ وو چه نهر سره دحضرت زبير ﷺ باغ نزدې وو او بياد انصاری.انصاری وئيل چه اوبه مه ايساروه چه دواړو باغونو ته يوشان راځی.(4)

دانصاری نوم:- ابن ابی حاتم کښې دی چه دا دواړه دعويدار حضرت زبير ﷺ او حضرت حاطب بن ابی بلتعه ﷺ وو(5) حضرت نبی کريم ﷺ دوی کښې دا فيصله اوکړه چه مخکښې دې نزدې والا اوبه ورکړی او بيا دې لاندې والا.

دحضرت عمر ﷺ د نبی ﷺ په فيصله نه راضی کيدونکې کس قتلول:- بل يو غريب روايت کښې شان نزول دا مروی دې چه دوه کسانو خپل جنګ حضرت نبی کريم ﷺ ته يوړو او خپله فيصله ئې حضرت نبی کريم ﷺ ته پيش کړه خوچه دچا خلاف وه هغه اوئيل چه يارسول الله ﷺ آتاسو مونږ حضرت عمرفاروق ﷺ ته اوليږنی، حضرت نبی کريم ﷺ ورته اووئيل چه ډيره ښه ده هغه ته ورشئ:هرکله چه دوی راغلل نو چه د چا حق کښې فيصله شوې وه هغه ټوله واقعه بيان کړه.حضرت عمرفاروق ﷺ دې بل سړی ته اووئيل چه دا رښتيا دی. هغه اقرار اوکړو. دوی ورته اوفرمائيل چه تاسو دواړه دلته ايسار شئ:څه راځم او تاسو کښې فيصله کوم. لږ وخت پس توره په لاس راغلو او چه کوم سړی وئيلی وو چه مونږ حضرت عمرفاروق ﷺ ته واستوه د هغه څټ ئې والوزولو. دويم سړی چه دا اوکتل نو اوتښتيدو ، حضرت نبی کريم ﷺ ته راغلو او وې وئيل چه يارسول الله ﷺ ! خما ملګرې اووژلې شو او ما ځان بچ کړو او دلته راغلم اوکه نه وې راغلې نو خما هم خيرنه وو. حضرت نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه ما عمر داسې نه ګنړلو چه هغه به داسې جرات سره ديومومن خون واخلی.دې باندې دا آيت مبارك نازل شو. اوالله ﷻ حضرت عمرفاروق ﷺ بری کړو. خو هسې نه چې دې نه پس هم دا طريقه خلقو کښې روانه وی. نو ددې وجې دې نه پس آيت نازل شو چه ﴿وَلَوْاَنَّاكَتَبْنَاعَلَيْهِمْ﴾ چه مخکښې راځی.(ابن ابی حاتم).ابن مردويه

---

1) شرح السنة للبغوی : ۱۰٤)-

2) صحيح بخاری كتاب التفسير باب (فلا وربک لا يومنون...) : ٤٥٨٥، صحيح مسلم: ۲۳۵۷ ، ابوداود : ۳٦۳۷، ترمذی: ۱۳٦۳ نسائی: ٥٤۱۸ ابن ماجة: ۱٤۸۰)-

3) احمد: ۱٦٥/۱ البخاری: ۲۷۰۸ وهو صحيح)-

4) احمد: ٥/٤ صحيح بخاری : ۲۳٥۹ صحيح مسلم: ۲۳٥۷)-

5) ابن ابی حاتم)-

کښې هم دا روایت چه غریب او مرسل دې او ابن ابی لهیعه راوی ضعیف دې.والله اعلم.

دحضرت عمر رضی الله عنه واقعه په بل سند سره :- دویم سند سره مروی دی چه دوه سړي د حضرت نبی کریم ﷺ خدمت کښې حاضر شو او خپله جګړه ئې پیش کړه. حضرت نبی کریم ﷺ د حقدار سړي په حق کښې فیصله اوکړه.لیکن چه دچا خلاف فیصله شوې وه هغه اووئیل چه زه په دې راضی نه یم.حضرت نبی کریم ﷺ ترې تپوس اوکړو چه ته څه غواړې ؟ هغه اووئیل چه حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه ته ورشو. دواړه چه کله هلته اورسیدل نو حضرت صدیق اکبر ددوی واوریدل او وې فرمائیل چه ستا فیصله هم هغه ده چه کومه حضرت نبی کریم ﷺ کړې ده. هغه بیا هم خوشحاله نه شو. او وې وئیل چه څه حضرت عمر فاروق رضی الله عنه ته ورځو. هغوئ ته چه ورغلل نو بیا هغه اوشو چه کوم پورته بیان شو(تفسیر حافظ ابواسحاق)

وَلَوْ اَنَّا | كَتَبْنَا | عَلَيْهِمْ | اَنِ اقْتُلُوْٓا | اَنْفُسَكُمْ | اَوِ اخْرُجُوْا | مِنْ دِيَارِكُمْ

اوکه چرې مونږه| فرض کړې وې| په دوئ| چې قتل کړئ| خانونه خپل |یااوځئ بهر| د کورونو خپلو نه

اوکه مونږ دوئ ته دا حکم ورکړې وې اچې خپل خانونه قتل کړئ| یا د خپلو کورونو نه اوځئ.........

مَّا فَعَلُوْهُ | اِلَّا | قَلِيْلٌ | مِّنْهُمْ ط | وَلَوْ | اَنَّهُمْ | فَعَلُوْا | مَا

نونه به وو کړې دوئ داکار| سوا| دلږو کسانو | ددوئ نه | اوکه | دوئ | اکړې وې| هغه

نو په دوئ کښې به ډیرو کمو کسانو په دې عمل کړې وو| اوکه چرې دوئ په دغه نصیحت عمل کړې وې

يُوْعَظُوْنَ | بِهٖ | لَكَانَ | خَيْرًا | لَّهُمْ | وَاَشَدَّ | تَثْبِيْتًا ۙ(٦٦)

چې نصیحت کیږي دوئ ته|په هغې سره| نووو به دا کار|غوره|ددوئ دپاره| اوزیات ټینګ ساتونکې|ایمان کښې

نودا به ددوئ دپاره ډیره بهتره وه| .... اودایمان دمضبوطیا سبب به وو

وَّاِذًا لَّاٰتَيْنٰهُمْ | مِّنْ لَّدُنَّآ | اَجْرًا عَظِيْمًا ۙ(٦٧) | وَّلَهَدَيْنٰهُمْ

اوبیابه خامخا ورکړې وو مونږ دوئ ته | دطرفه خپل نه| اجر لوئې| اوخامخابه خودلې وه مونږ دوئ ته

اوکه داسې ئې کړې وې نو مونږ به ورله دخپل طرفه ډیرلوئې اجرورکړې وو| اوپه سمه

صِرَاطًا مُّسْتَقِيْمًا(٦٨) | وَمَنْ يُّطِعِ اللّٰهَ | وَالرَّسُوْلَ | فَاُولٰٓئِكَ | مَعَ الَّذِيْنَ

لاره| نیغه |اوڅوک چې حکمونه مني دالله| اود رسول |نودغه کسان به| دهغو کسانو سره وی

لار به مو روان کړې وو| اوڅوک چې د الله اودهغه درسول حکم اومني|نوهغوئ به دهغې خلقو سره وی

اَنْعَمَ اللّٰهُ | عَلَيْهِمْ | مِّنَ النَّبِيّٖنَ | وَالصِّدِّيْقِيْنَ | وَالشُّهَدَآءِ

چې انعام کړې دې الله | په هغوئ باندې| یعنی دپیغمبرانو سره| او دصدیقانو سره| اودشهیدانو سره

په چا چه الله ﷻ نعمتونه کړی دی |چې پیغمبران دی ، صدیقان دی ، شهیدان دی

وَالصّٰلِحِيْنَ ۚ | وَحَسُنَ | اُولٰٓئِكَ | رَفِيْقًا(٦٩) | ذٰلِكَ الْفَضْلُ | مِنَ اللّٰهِ ط

او د نیکانو سره | او ښه دی | دا کسان |دپاره دملګرتیا | دا حقیقی فضل دې | د طرفه د الله نه

اونیکان دی| اودغه کسان ډیر ښه ملګری دی|.........دا هغه فضل دې چې دالله ﷻ دطرفه کیږي

وَكَفٰى	بِاللّٰهِ	عَلِيمًا ۝
او کافي دئ	الله	پوهه

اودئ په حقیقت صرف دالله علم کافي دئ

قوله تعالى: وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنِ اقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ أَوِ اخْرُجُوا مِن دِيَارِكُم مَّا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِّنْهُمْ ۖ

د کافرانو فطرت:- الله خبر ورکوی چه اکثر خلق داسې دی که هغوئ دهغه کارونو نه منع کړې شي چې دکومو نه منع کړې شوي او دوئ هغه لګیا دی کوی نوهغوئ به دا کارونه کول.ځکه چې د دوی ذلیله طبیعتونه دالله ﷻ د حکم مخالف جوړ شوي دي.نو دلته الله ﷻ دخپل علم خبر ورکوی چه کوم کارونه شوی نه دی او هغه کیدلې نو هغه به څنګه کیدلې.

دیوبزرګ قول:- ددې آیت مبارك آوریدو سره یو بزرګ اوفرمائیل که الله ﷻ مونږ ته دا حکم کړې وې نو یقینًا مونږ به کړې وې لیکن دهغه شکر دې چه هغه مونږ ددې نه بچ کړو.هرکله چه حضرت نبی کریم ﷺ ته دا خبره اورسیده نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه بیشکه څما امت کښې داسې داسې خلق هم دی چه هغوئ په زړونو کښې ایمان د مضبوطو غرونونه نه هم زیات مضبوط او ثابت دی [1] (ابن ابی حاتم).

دثابت بن قیس رضی الله عنه قول:- ددې روایت بل سند کښې دی چه ډیر صحابه کرامو رضی الله عنهم دا فرمائیلي وو. د حضرت سدی رحمه الله قول دې چه یو یهودی حضرت ثابت بن قیس بن شماس ته په فخر سره ونیلی ووچه الله ﷻ په مونږ باندې پخپله دخپل ځان قتل کول فرض کړې وو.نو دې باندې حضرت ثابت رضی الله عنه اوفرمائیل چه والله که مونږ باندې دافرض وې نومونږ به دا هم کولې.نودې باندې آیت مبارك نازل شو.

دایت په شان نزول کښې بل حدیث:-اوبو روایت کښې دی چه کله دا آیت نازل شو نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل که دا حکم شوې وې نو ددې حکم منلو کښې به یو ابن عبد هم وې (ابن ابی حاتم).

دعبدالله بن رواحه رضی الله عنه فضیلت:- او یو روایت کښې دی چه دا آیت مبارك حضرت نبی کریم ﷺ اوونیلو نو عبدالله بن رواحه رضی الله عنه طرفته ني اشاره اوکړه او وې فرمائیل چه دې هم په دې عمل کولووالو نه دې.

قوله تعالى: وَلَوْ أَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهِ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَأَشَدَّ تَثْبِيتًا ۝ وَإِذًا لَّآتَيْنَاهُم مِّن لَّدُنَّا أَجْرًا عَظِيمًا ۝ وَلَهَدَيْنَاهُمْ صِرَاطًا مُّسْتَقِيمًا ۝

دالله تعالى داطاعت انعام :- بیا فرمانی که دې خلقو دا حکم منلې وې او زمونږ منع کړو کارونو نه منع شوې وې نودابه ددوئ په حق کښې زیاته بهتره وه.ددې نه چې هغوئ دالله د حکم مخالفت اوکړي او ممانعت کښې اخته شي،اوهم دا زیات رینبتونی دی،نو هغه وخت کښې به مونږ دوی ته جنت ورکړې وې او دنیا او آخرت کښې به مو ددوی راهنمانی کړې وې.

قوله تعالى: وَمَن يُطِعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِم مِّنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ ۚ وَحَسُنَ أُولَٰئِكَ رَفِيقًا ۝

د الله او رسول تابعدار به کوم ځائې وی - بیا فرمانی چه دالله ﷻ او رسول ﷺ په احکامو باندې چې چا عمل اوکړو اودمنع شوئ کارونونه منع شو.نوهغه ته به دالله ﷻ دعزت په کور کښې عزت ملاویږی.او دې به دنبیانوعلیهم السلام ملګرې وی ، او د صدیقینو مرتبې د نبیانو علیهم االسلام نه پس دی ،بیا دشهیدانو ،بیا دټولو مومنانو چه هغوئ صالحان وی.او دهغوئ ظاهر او باطن ښکلې وی.لړ خیال خو اوکړنی چه څنګه پاك او بهترین ملګری دی.

هرپیغمبر علیهم السلام د مرګ او ژوند اختیار ملاویدل:- صحیح بخاری کښې دی چه حضرت عائشه رضی الله عنها فرمانی چه ما د حضرت نبی کریم ﷺ نه آوریدلی دی چه هر نبی ته د هغه د مرض په زمانه کښې دنیا کښې د

---

[1] ابن ابی حاتم : ۹۹۲۶)-

پاتي کيدو او اخرت ته دتلو اختيار ورکولې کيږي هرکله چه حضرت نبي کريم ﷺ بيمار شو نو اود کوم مرض نه چې حضرت نبي کريم ﷺ نه شو پاسيدې نو د حضرت نبي کريم ﷺ آواز مبارك ډير زيات په مزه شو ، خو ما واوريدل چه حضرت نبي کريم ﷺ فرمائي ﴿چه هغوني سره چه چا باندې الله ﷻ انعام کړې دې چه نبيان عليهم السلام دی ، صديقين دی ، شهيدان دی اونيکان دی.ما تـه معلومـه شـوه چـه اوس حضرت نبي کريم ﷺ ته اختيار ورکړې شوې دې [1]

هم دا مطلب دې دهغه بل حديث مبارك کښې چه کوم کښې د حضرت نبي کريم ﷺ الفاظ وارد شوی دی چه انې الله ﷻ ! څه اوچت او بهتر ملګرې غوارم.دې خل حضرت نبي کريم ﷺ دا الفاظ ارشاد اوفرمائيل او بيا وفات شو.([2]) عليه افضل الصلوة والتسليم.

د ايت شان نزول:- ددې آيت مبارك شان نزول په باره کښې تفسيرابن جرير کښې دی چه يو انصاری حضرت نبي کريم ﷺ ته راغلو او حضرت نبي کريم ﷺ اوکتل چه هغه ډير پريشانه دې.حضرت نبي کريم ﷺ تري د پريشانۍ د سبب تپوس اوکړو .نوجواب کښې هغه اووئيل يارسول الله ﷺ ! دلته مونږ خلق ستاسو خدمت کښې سحر ماښام ناست يو اوستاسو ديدار کوو ، او يو ساعت دوه هم تاسو سره ناست يو.ليکن تاسو به د قيامت په ورځ د نبيانو عليهم السلام په اعلى مرتبوکښې يئ اومونږ به تاسو ته نشو دررسيدې.حضرت نبي کريم ﷺ هيڅ جواب ورنکړو نو دې سره جبريل ﷺ نازل شو او دا آيت مبارك ئې راوړو.حضرت نبي کريم ﷺ هغه صحابي پسې کسان اوليږل اوهغه ته ئې دا زيرې ورکړو.

د شان نزول باره کښې بل روايت:- هم دا اثر مرسل سند سره هم مروی دې.دهغې سند ډير بهتر دې.حضرت ربيع ﷺ فرمائي چه صحابه کرامو ﷺ اووئيل چه دا ظاهره ده چه د حضرت نبي کريم ﷺ درجه حضرت نبي کريم ﷺ باندې ايمان راوړو والو نه ډيره زياته اوچته ده.نو مونږ چه کله جنت کښې جمع شو نو څپلو کښې به يو بل څنګه ګورو او څنګه به ملاويږو. نو دا آيت مبارك نازل شو او حضرت نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چه د اوچتو درجوجنتيان به د لاندې درجو جنتيانو ته راځي او دبهار موسم کښې به يوباغ کښې په ټول جمع کيږي اود الله ﷻ داحساناتو ذکر او دهغه پاك ذات تعريفونه به کوی.او چه څه غواړی نوهغه به ورته ملاويږي او هروخت کښې به نازونعم کښې وی.

پورتنې روايت په بل سند سره :- ابن مردويه کښې روايت دې چه يو سړې حضرت نبي کريم ﷺ ته راغلو او وې وئيل چه يارسول الله ﷺ ! څه تاسو د څپل ځان نه اود څپل اهل وعيال نه او د څپلو بچونه زيات محبوب ګڼړم ، څه چه کورته لاړشم نو د زيارت کولو شوق ما بې قراره کړي او صبر نشم کولې او منډې وهم اوبيا ديداردپاره راشم.ليکن کله چه ماته څپل اودحضرت نبي کريم ﷺ مرګ راياد شي او ددې يقين دې چه حضرت نبي کريم ﷺ به جنت کښې نبيانوعليهم السلام سره په اوچتو درجو کښې وی اوځه به لاندې درجوکښې يم. نو ويريږم چه بيا به څه دحضرت نبي کريم ﷺ ديدارنه محروم شم. حضرت نبي کريم ﷺ ورته هيڅ جواب ورنکړو په دې دا آيت نازل شو[3].ددې روايت نورې هم طريقې دی

زياتې سجدې د نبي کريم د ملګرتيا سبب:- صحيح مسلم شريف کښې دی چه ربيعه بن کعب اسلمي ﷺ فرمائي چه څه يو شپه د حضرت نبي کريم ﷺ خدمت کښې ووم او اوبه وغيره به مې ورته راوړې.يو خل حضرت نبي کريم ﷺ ماته اوفرمائيل چه څه اوغواړه.ما اووئيل چه څه په جنت کښې ستاسو ملګرتيا غوارم.وې فرمائيل چه دې نه سوا نور بل څه اوغواړه.ما اووئيل چه هم دا غوارم.حضرت نبي کريم ﷺ

---

[1]) صحيح بخاری کتاب التفسير سورة النساء: باب (فاولئک مع الذين) : ۴۵۸۶ صحيح مسلم: ۲۴۴۴، ابن ماجة ۱۶۲۰)-

[2]) صحيح بخاری کتاب المغازی باب اخر ماتکلم به النبي صلى الله عليه وسلم ۴۴۶۳، ابن ماجة: ۲۴۴۴)-

[3]) ابن مردويه ، دا روايت دشواهدو لحاظ سره حسن دې-

اوفرمائيل چه ماسره مدد كوه او سجدې ښه ډيرې كوه. (١)

د نبی ﷺ د ملګرتيا نسخه:- مسنداحمد كښې دی چه يو سړی حضرت نبی كريم ﷺ ته اوونيل چه ئې دالله ﷻ د بې شريك كيدو او د حضرت نبی كريم ﷺ د رسول كيدو ګواهي وركوم ، پنځه وخته مونځ كوم ، دخپل مال نه زكوة وركوم ، او درمضان روژې نيسم.نو حضرت نبی كريم ﷺ اوفرمائيل چه څوك تر مرګه پورې په دې قائم وی نو هغه به نبيانو ، صديقينو ، اوشهيدانوسره داشان وی لكه څنګه چه خما دا دوه ګوتې يو ځائې دی .ليكن دا شرط چه دمور پلارنافرمان نه وی.

دقران تالی به پيغمبرانو سره وی:- مسند احمد كښې دی چه چا دالله تعالی لار كښې زر آيتونه اوونيل نو هغه به انشاء الله د قيامت په ورځ نبيانو ، شهيدانو او صالحانو سره وی

د صحابود خوشحالئ سبب:- ترمذی شريف كښې دی چه رينښتونې امانتدار تاجر به نبيانو ، صديقينو اوشهيدانو سره وی.(٢)ددې ټولو نه زيات زيرې په هغه حديث مبارك كښې دې كوم چې د صحاح او مسانيد وغيره كښې د صحابه كرامو ﷺ يو لوئې ډلې نه په تواتر سره نقل دې چه حضرت نبی كريم ﷺ نه دهغه سړی باره كښې تپوس اوشو چه يوقوم سره محبت ساتی ليكن هغوئ سره ملاؤ شوې نه وی.حضرت نبی كريم ﷺ اوفرمائيل چه ﴿المرءمعمن احب﴾ هر انسان به هغه چا سره وی چه چا سره ئې محبت كولو. حضرت انس فرمائی مسلمانان څومره په دې حديث مبارك سره خوشحاله شو نو دومره په بل څيز سره نه وو خوشحاله شوې.(٣)

دانس ﷺ د نبی كريم ﷺ سره محبت:- حضرت انس ﷺ فرمائی چه په الله قسم خما محبت حضرت نبی كريم ﷺ او حضرت ابوبكرصديق ﷺ ، حضرت عمرفاروق ﷺ سره دې ، نوخما اميددې چه الله ﷻ به ما دوی سره پورته كوی.اګر چه خما اعمال ددوی په شان نه دی (يا الله ﷻ ! ته خمونږ زړونه هم د حضرت نبی كريم ﷺ اودحضرت نبی كريم ﷺ د ملګرو دمحبت نه ډك كړې اوزمونږ حشر هم دوی سره اوكړې ،

د پيغمبرانودرجو ته به څوك رسيږی:- حضرت نبی كريم ﷺ فرمائی چه جنتيان به دخپل ځان نه پورته درجو والا جنتيانو بالاخانو ته داسې ګوری لكه څنګه چه تاسو يو خليدنه ستوری ته چه مشرق يا مغرب كښې وی هغې ته ګورئی دوی به ډيره فاصله كښې وی.صحابه كرامو ﷺ عرض اوكړو چه يارسول الله ﷺ ادا منزلونه به خو د نبيانو عليهم السلام دپاره مخصوص وی نو مونږ هلته څنګه رسيدې شو حضرت نبی كريم ﷺ اوفرمائيل چه ولې نه په هغه ذات قسم چه د هغه په قدرت كښې زما روح دې دې منزلونو ته به هغه خلق رسی چه څوك په الله ﷻ باندې ايمان راوړی اورسولان رينښتونی منی.(٤بخاری او مسلم).

په حديث اوريدو سره ديو حبشی صحابی وفات كيدل:- يو حبشی د حضرت نبی كريم ﷺ خدمت كښې حاضر شو او حضرت نبی كريم ﷺ اوفرمائيل چه اوكړه څه تپوس كوې . هغه عرض اوكړو يارسول الله ﷺ ! تاسو ته الله ﷻ په رنګ ،صورت ، اونبوت كښې مونږ باندې فضيلت دركړې دې . نو كه څه به هغه څيزونو ايمان راوړم په كومو چې تاسو تاسو ايمان راوړې دې ، او هغه احكام اومنم كوم چې تاسو منئ نوآيا جنت كښې څه تاسو سره يو ځائې كيدې شم ؟ حضرت نبی كريم ﷺ اوفرمائيل چه آؤ په هغه الله ﷻ مې دې قسم وی چه دهغه په قبضه كښې خما روح دې جنتی حبشی به جنت ته داسې داخليږی

---

١) صحيح مسلم كتاب الصلاة باب فضل السجود : ٤٨٩)-

٢) احمد : ٤٣٧/٣)-

٣) صحيح بخاری كتاب فضائل اصحاب النبی ﷺ باب مناقب عمر ﷺ : ٣٦٨٨ صحيح مسلم: ٢٦٣٩)-

٤) صحيح بخاری كتاب بدء الخلق باب ما جاء فی صفة الجنة : ٣٢٥٦ ، صحيح مسلم: ٢٨٣١)-

چه سپين به وي او دده د تندی پرقا او نور به د زرو ميلو په مسافت باندې هم په نظر راخی بيا نبي اوفرمائيل چه ﴿ لااله الاالله ﴾ ويونكو سره الله ﷻ وعده ده.او ﴿ سبحان الله وبحمده ﴾ ويونكو دپاره يولاك شل زره نيكئ ليكلې كيږی ، دې باندې يو بل صاحب اووئيل يارسول الله ﷺ ! چه هركله داسې دی نو بيا به مونږ خنګه هلاك شو ؟ نو حضرت نبی كريم ﷺ اوفرمائيل چه يو انسان به دقيامت په ورځ داسې اعمالو سره راشی كه هغه په غر باندې كيخودې شی نو په هغه به هم بوج شی ، خو يونعمت به داسې راشي چې ضرف د هغه په شكر كښې به دا اعمال كم په نظر راخی.خو دا بله خبره ده چه الله ﷻ خپل رحمت كامله سره دا پټ كړی او جنت وركړی ، او دا آيتونه نازل شو چه ﴿هَلْ اَتٰى عَلَى الْاِنْسَانِ﴾ نه تر ﴿وَمُلْكًا كَبِيْرًا﴾ پورې.نو حبشی صحابی ؓ اووئيل يارسول الله ﷺ ! چه په جنت كښې ستاسو سترګې مباركې كوم كوم څيزونه ګوری نو آيا هغه به خما سترګې هم ګوری ؟ نو حضرت نبی كريم ﷺ اوفرمائيل چه آو.نو دې باندې هغه دومره اوژړل چه هم دې كښې وفات شو.رضی الله عنه وارضاه.حضرت ابن عمر ؓ فرمائی چه ما اوكتل چه دهغه لاش مبارك خپله حضرت نبی كريم ﷺ قبرته كوزوی.(۱)دا روايت غريب دې او دې كښې نكارت .دی او ددې سند ضعيف دې.بيا فرمائی چه داخاص دالله ﷻ عنايت او د هغه فضل دې او دهغه رحمت دې چه ددې قابل شو ، الله ﷻ ته ښه معلوم دی او هغه ښه پيژنی چه د هدايت او توفيق مستحق څوك دې.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا خُذُوْا حِذْرَكُمْ

| انې هغه كسانو چې ايمان مو راوړې دې | اونيسئ | وسلې خپلې

| انې مومنانو تاسو خپلې وسلې خان سره اونيسئ

فَانْفِرُوْا ثُبَاتٍ اَوِانْفِرُوْا جَمِيْعًا ۝ وَاِنَّ مِنْكُمْ لَمَنْ

بيا اوځئ په جدا جدا ډلو كښې | ايا اوځئ ټول په جمع | اوبيشكه بعضې په تاسو كښې | خامخاهغه څوك دی

اوپه جدا جدا ډلو يا په جمع سره اوځئ |........په تاسو كښې څينې داسې هم شته چې

لَيُبَطِّئَنَّ فَاِنْ اَصَابَتْكُمْ مُّصِيْبَةٌ قَالَ قَدْ اَنْعَمَ اللّٰهُ

چې بچ كوی خان دجنګ نه | نوكه اورسيږی تاسو ته | څه مصيبت | وائی چې | فضل اوكړو | الله

(دجنګ نه)خان بچ كوی|كه تاسو ته څه مصيبت اورسی نو دې وائی چې الله ﷻ راباندې ډيرلوئې فضل | وكړو

عَلَيَّ اِذْ لَمْ اَكُنْ مَّعَهُمْ شَهِيْدًا ۝ وَلَئِنْ اَصَابَكُمْ فَضْلٌ

په ما باندې | چې نه ووم زه | دهغوئ سره | حاضر | اوكه چرې | اورسيږی تاسو ته | فتح

چې زه ورسره موجود نه ووم |...... اوكه په تاسو باندې الله ﷻ (د فتحې يا د مال غنيمت) فضل

مِّنَ اللّٰهِ لَيَقُوْلَنَّ كَاَنْ لَّمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهٗ مَوَدَّةٌ

د الله د طرفه | نو وائی | الكه چې نه وه | په منځ ستاسو كښې اوپه منځ دهغه كښې | څه دوستی

اوكړی|نوداسې وائی لكيا شی چې ګنی ستاسو او دهغه په مينځ كښې هډو مينه (پيژندګلو) نه وه

(۱) الطبرانی الكبير : ۱۳۵۹۶)-

يٰلَيْتَنِيْ كُنْتُ مَعَهُمْ فَاَفُوْزَ فَوْزًا عَظِيْمًا ﴿٧٣﴾ فَلْيُقَاتِلْ

کاش چې| زه وې |دهغوئ سره|نو کامیاب شوې به ووم|په کامیابئ|لوئ سره|نوپکار دي چې اوجنګیږي

کاش چې زه هم ورسره (جهاد دپاره) تلې وې | نوپه لویه کامیابئ بۀ کامیاب شوې ووم| د الله په لار کښې

فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ الَّذِيْنَ يَشْرُوْنَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا بِالْاٰخِرَةِ ؕ وَمَنْ يُّقَاتِلْ

په لاره دالله کښې |هغه کسان |چې خرڅوي| ژوند ددنیا |په آخرت باندې|او څوك چې جنګ اوكړي

هغه کسانودپاره جهاد کول پکار دي | چې ددنیا ژوند د آخرت بدله کښې اخلي | اوڅوک چې

فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ فَيُقْتَلْ اَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيْهِ اَجْرًا عَظِيْمًا ﴿٧٤﴾

په لار دالله کښې | نوکه قتل کړې شي | یا غالب شي | نو زر به| ورکوو مونږه هغه ته| اجر لوئ

دالله ﷻ په لار کښې جهاد اوکړي| اوبیا شهید کړې شو| یاغلبه اومومي انو مونږ به ورته ډیرزر لوئي اجر ورکړو

کافرانو سره د قتال دپاره دجنګ سامان دتیارولو ساتلو حکم :- الله ﷻ مسلمانانو ته حکم کوی چه هغوئ هر وخت خپل دبچ کید بندوبست کوی او هر وخت وسله په لاس اوسی چه دوی باندې دښمن په آسانه غالب رانشی.دضرورت وسله ځان سره ساتنی او خپل شمیر زیاتونی ، او قوت زیاتونی ، او باقاعده دجهاد دپاره په یو آواز ښه په ځوانمردئی سره راپاسئ ، وړو وړو لښکرو کښې تقسیم شئ یا د فوج په صورت کښې ، چه هر څنګه هم وی نو کله چه آواز اوشی نو زر تیاریږنی.دا دمنافقانو خصلت دې چه پخپله هم دالله ﷻ د لارې نه زړه پټوی او نورو ته هم دې تلقین کوی.لکه څنګه چه عبدالله بن ابی سلول سردار دې.دمنافقانو فعل وو چه الله ﷻ دې هغوئ رسوا کړی. ددوی دا حالت دې که د الله ﷻ رحمت سره مسلمانانو ته ددښمن مقابله کښې کامیابی اونشوه نو دښمن به په دوی غالب شی ، او دوی ته نقصان اورسیدو ، اوددوی سړی شهیدان شو ، نو دوی کور کښې ناست وی ، او په خپل هوښیارتوب فخر کوی ، او دا دالله ﷻ انعام ګڼړی چه دوی په جهاد کښې شریك نه شو. خو دې بې خبرو ته معلوم نه دی چه کوم اجر و ثواب دې مجاهدینو ته ملاؤ شو دهغه ټولو نه دا بدنصیبه محروم پاتې شو. که دوی وې نو دوی به د غازی درجه موندې وې.او د خپل صبر ثواب په دوی ته ملاؤ شوې وې یا به دوی ته د شهادت اوچته درجه ورکړې شوې وې.

او که مجاهدینو ته دالله ﷻ فضل ملاؤ شو یعنی دوی په دښمنانو باندې غالب شو ، دوی ته فتح نصیب شوه ، دوی دښمنان تس نس کړل ، او مال د غنیمت کښې دوی ته وینځې او غلامان ملاؤ شو او دوی فتح اونصرت سر ه واپس راغلل ، نو اوس دوی غصه کښې دی او ډیر افسوسونه کوی ، او پښیمانه دی ، او داسې کلمات د خولې نه اوباسی چه ګویا دوی هډو ستاسو نه نه وو ، لکه چه ددوی دین بل دې.وانی چه هغوئ سره هم نه شو او مونږ ته حصه هم ملاؤ نشوه او مونږ نه وینځې او غلامان هم لاړل.الغرض چه په دنیا کښې په دوی باندې پښیمانتیا ده.نو کوم مومنان چه دالله ﷻ لار کښې تلو ته تیار دی هغوئ ته پکار دی چه هغه خلقو سره جهاد اوکړی چه کوم ددنیا بدله کښې دین خرڅوی. خپل کفر د خپل عدم ایمان په وجه بربادوی.واورئی ! دالله ﷻ لار کښې چه څوك مجاهد وی نو هغه ته نقصان نه وی ، ددوی دواړه جهانونه ښائسته وی.که دې قتل کړې شی نو ده ته اجر و ثواب ملاویږی ' غالب شی نو بیا هم ورته ثواب ملاویږی.

بخاري او مسلم کښې دي چه د الله ﷻ لار کښې دمجاهد ضامن پخپله الله ﷻ دي ، یا به دوی جنت ته داخل کړي ،یا چه دکوم خاني نه هغه تلي دي هغه به ته صحیح سالم غنیمت سره واپس را شي.[1] فالحمدلله.

وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ

او اخر څه شوي دي په تاسو | چي نه جنګیږئ | په لار د الله کښې | حال دا چه کمزوری

آخر څه وجه ده چي تاسو دالله ﷻ په لار کښې جهاد نه کوئ | ....حالانکه هغه کمزوری

مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا

د سړو نه | او د ښځو نه | او دماشومانو نه | هغه کسان | چي وائي | ائي ربه زمونږه | راوباسي مونږ

سړي او ښځي او ماشومان چي هغوئ فریادونه کوي | او وائی چي ائي زمونږه ربه مونږ راوباسي

مِنْ هَٰذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ

د دې کلي نه | چي ظالمان دي| اوسیدونکي د دې| او پیدا کړې دپاره زمونږ| د خپل طرف نه

ددې کلي(مکې) نه | خکه چه ددې خلق ظالمان دي | اودخپل طرفنه مونږ دپاره څوک ملګرې اوګرزوه

وَلِيًّا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيرًا الَّذِينَ آمَنُوا

دوست | او پیدا کړې دپاره زمونږ| دطرفه خپل نه| مددګار | هغه کسان| چي ایمان ئې راوړې دي

اودخپل طرفه مونږ دپاره څوک مددکونکي پیدا کړه| .... کوم خلق چي ایماندار دي

يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ

هغوئ جنګ کوي| په لار د الله کښې| اوهغه کسان | چي دکفر په لاره روان دي| هغوئ جنګ کوي

هغوئ دالله ﷻ په لار کښې جهاد کوي| ....اوکوم چي کافران دي هغوئ د

فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ فَقَاتِلُوا أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ

په لار د ابلیس کښې | نو اوجنګیږئ| ددوستانو دشیطان سره| بیشکه تدبیر| دشیطان

شیطان په لار کښې جنګ کوي| نودشیطان ملګرو سره په کلکه اوجنګیږئ| بیشکه دشیطان تدبیرونه

كَانَ ضَعِيفًا

دي کمزوری|

(د الله د تدبیر په مقابله کښې) ډیر کمزوری دی |

قوله تعالی: وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ: د مظلومو مسلمانانو د مدد دپاره جهاد فرض دې :- الله ﷻ مومنانو ته رغبت ورکوی خپله لار کښې د جهاد کولو او فرمائی چه هغه کمزوری او بې وسه خلق چه په مکه کښې دي او په هغوئ کښې ښځې او

[1] صحیح بخاری کتاب فرض الخمس باب قول النبی صلی الله علیه وسلم احلت لکم الغنائم : ۳۱۲۳، صحیح مسلم: ۱۸۷۶، نسائی : (۳۱۲٤)-

ماشومان هم دی او هغوئ هلته تنګ شوی دی.او کافران په هغوئ نوی نوی ظلمونه کوی .اوهغوئ بالکل بې وسه دی او هغوئ آزاد کړنی او هغوئ هم دا وائی چه مو نږ ددې خاني نه آزاد کړنی.مکې مکرمې ته دې آیت مبارك کښې قریه ونیلې شوی دی ﴿وَكَأَيِّن مِّن قَرْيَةٍ هِيَ أَشَدُّ قُوَّةً مِّن قَرْيَتِكَ الَّتِي أَخْرَجَتْكَ﴾ډیر کلی ددې کلی نه زیات طاقتور وو ، او ددې کلی والو هغوئ اوویستل.دمکې اوسیدونکی ماتهٔ د دکافرانوظلم شکایت کوی او ورسره خپلو دعاګانوکښې وائی چه اې ربه د خپل طرفنه مونږ دپاره مددګار اوولی مقرر کړه.

ابن عباس ﷺ په معذورینو کښې وو:- صحیح بخاری کښې دی چه حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه زهٔ اوخما مور هم په دې کمزورو خلقو کښې وو[1]او یو روایت کښې دی چه دوی ﴿وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ﴾ اولوستلو او وې فرمائیل چه خما مور بی بی هم په دې خلقو کښې ده.او هغه الله ﷻ معذوره کړې ده. ([2])

الَّذِينَ آمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۖ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ فَقَاتِلُوا أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ ۖ إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا

بیافرمائی چه ایماندار دالله ﷻ د فرمانبردارئی اورضا دپاره جهاد کوی.اوکفاردشیطان اطاعت کوی.نو مسلمانانو ته پکار دی چه دشیطان دوستان چه د الله ﷻ دښمنان دی ، دوی سره د زړه نه جهاد اوکړی او یقین اوساتی چه د شیطان مکروه او فریب به ددوی هیڅ اونکړی.

أَلَمْ تَرَ	إِلَى الَّذِينَ	قِيلَ	لَهُمْ	كُفُّوا
آیا او نهٔ لیدل تا	هغه کسان	چې اوونیلې شو	هغوئ ته	چې بند کړئ
تهٔ هغه خلقو ته نه ګورې چې ورته ونیلې شوې وو				
أَيْدِيَكُمْ	وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ	وَآتُوا الزَّكَاةَ	فَلَمَّا	كُتِبَ
لاسونه خپل	اوقائموئ مونځ	او ورکوئ زکاة	نو هر کله	چې فرض کړې شو
چې خپل لاسونه (دجنګ نه) بند کړئ	اومونځ قائموئ	اوزکاة ورکوئ	نواوس چې هرکله	
عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ	إِذَا	فَرِيقٌ مِّنْهُمْ	يَخْشَوْنَ	النَّاسَ
په هغوئ باندې جهاد	نو اوس دا حال دې چې	یوه ډله دهغوئ نه	ویرېږئ	دخلقو نه
هغوئ ته د جهاد حکم ورکړې شو	نوپه دوی کښې دیوې ډلې دا حال دې چې د خلقونه داسې ویرېږی			
كَخَشْيَةِ اللَّهِ	أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً	وَقَالُوا	رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ	عَلَيْنَا
پشان دویرې دالله	یا زیاته ویره	اووائی	اې ربه زمونږه ولې فرض کړو تا	په مونږ
لکه څنګه چې دالله نه ویره پکار ده	بلکه ددې نه هم زیات ویرېږی	او وائی چې اې زمونږ ربه په مونږ دې		
الْقِتَالَ	لَوْلَا أَخَّرْتَنَا	إِلَى أَجَلٍ قَرِيبٍ	قُلْ	مَتَاعُ الدُّنْيَا
جهاد	ولې دې روستو نهٔ کړومونږه	دنیتې نزدې پورې	ورته اووایه	سامان د ژوند ددنیا
ولې جهاد فرض کړو	ولې دې مونږ ته نور مهلت رانکړو	(اې پیغمبره ﷺ) تهٔ ورته اووایه چې ددنیا ژوند		

[1]) صحیح بخاری کتاب التفسیر باب (وما لکم لا تقاتلون ...) : ٤٥٨٧)-

[2]) صحیح بخاری ایضا : ٤٥٨٨)-

قَلِيْلٌ ۚ وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لِّمَنِ اتَّقٰى ۫ وَلَا تُظْلَمُوْنَ فَتِيْلًا ۝

لږدي|اوآخرت ډیربښهٔ دي|دپاره دهغه چا|چې ویریږي|اونه به کیږئ ظلم په تاسو| د یو تار برابر هم

ډیرلږ دي | اودپرهیزګارو دپاره آخرت ډیرغوره دي|...... او په تاسو به د یو تار برابر هم ظلم نشي کولی

اَيْنَ مَا تَكُوْنُوْا يُدْرِكْكُّمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِيْ بُرُوْجٍ

هر چرته چې | یئ تاسو | رالاندې به کړی تاسولره| مرګ | اګر که | یئ تاسو| په قلاګانو

(یانې شومرګ) نو چه هرځائې کښې یئ مرګ به درته ضرور راځی | اګر که په مضبوطو قلاګانو کښې

مُّشَيَّدَةٍ ۭ وَاِنْ تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ يَّقُوْلُوْا هٰذِهٖ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ۚ وَاِنْ

مضبوطو کښې | اوکه اورسی دوئ ته | څهٔ خیر | نو وائي | دا د طرفه د الله نه دي | اوکه

محفوظ یئ| اوهرکله چې دوئ ته څه فائده اورسی | نو وائی چې دا د الله ﷻ دطرفه مقرر ده| اوکه

تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَّقُوْلُوْا هٰذِهٖ مِنْ عِنْدِكَ ۭ قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ ۭ

اورسی دوئ ته څه مصیبت| نووائي| دادې د طرفه ستا نه دې | اووایه چې ټول| دطرفه دالله نه دی

دوئ ته څهٔ نقصان اورسی | نو دوئ وائی چې دا ستا د طرفه دي| ته ورته اووایه چې دا ټول هرڅه دالله د طرفه دی

فَمَالِ هٰٓؤُلَاۗءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُوْنَ يَفْقَهُوْنَ حَدِيْثًا ۝ مَآ اَصَابَكَ

نوڅه شوی دی په دې| خلقو| چې نهٔ دی نزدې دي ته| چې پوهه شي| په څه خبره| څه چه اورسیدل تا ته

آخر په دوئ څه شوي دی چې په هیڅ خبره نهٔ پوهیږی | ....تا ته چې څه

مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ ۡ وَمَآ اَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَّفْسِكَ ۭ

د خیر نه | نو دطرفه دالله نه دی | او څه چې اورسیدل تاته | د شر نه | نو هغه دنفس ستا نه دی

خیر رسی | نود الله ﷻ په مهربانئ دررسی | اوچې کوم نقصان دررسی| نوهغه دخپل عمل په وجه دررسی

وَاَرْسَلْنٰكَ لِلنَّاسِ رَسُوْلًا ۭ وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيْدًا ۝

اولیږلی یئ مونږ ته (اې محمده ﷺ)دپاره دخلقو | رسول | او کافي دې الله |په حیثیت د ګواه|

اوانې پیغمبر ﷺته خو مونږ ټولو خلقو ته رسول لیږلی یئ|او په دې خبره صرف دالله ګواهي کافي ده|

قوله تعالی::اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ قِيْلَ لَهُمْ كُفُّوْٓا اَيْدِيَكُمْ

د ایت پس منظر :- واقعه بیانیږی چه د اسلام په شروع کښې کله چه مسلمانانو مکه مکرمه کښې وو ، هغوئ کمزوری وو ، کم وو ، په عزتمند ښار کښې وو ،دکافرو غلبه وه ، دوی دهغوئ ښار کښې وو ، هغوئ زیات وو ، هغوئ جنګی سازوسامان سره طاقت کښې وو ، ددې وجې الله ﷻ په هغه وخت کښې مسلمانانو ته د جهاد حکم ورنکړو.بلکه دوی (مسلمانانو) ته یې اوفرمائیل چه دوی دې دکافرانو سزاګانې برداشت کوی ، د هغوئ مخالفت دې برداشت کوی، دهغوئ ظلمونه دې زغمی ، دالله ﷻ د طرفنه چه کوم احکام نازل شوی دی په هغې دې عمل کوی ، مونځ دې ادا کوی . زکوة دې ورکوی

.اګر چه دوی سره مال هم زیات نه وو لیکن بیا هم هغوی ته مسکینانو سره د مدد کولو او همدردئ کولو حکم شوې وو. د الله ﷺ د مصلحت تقاضا دا وه چه دوی دې کفارو سره جنګ نه کوی بلکه صبر دې کوی.بل طرفته کافرو دوی باندې ډیر زیات ظلمونه کول.هر وړوکی لوئې ته به ئې سختې سزاګانې ورکولې.مسلمانان ئې ډیر زیات تنګ کړی وو. ددې وجې ډیر زیات برداشت سره جوش پیدا شوې وو ،او ژبې نه به ئې الفاظ وتل چه د دې روزانه روزانه مصبیتونو نه خودا بهتر ده چه په یو ځل په دوی باندې د زړه براس اوباسو ، میدان کښې لاس په لاس معلوم کړو ، کاش چه مونږ ته الله ﷻ د جهاد حکم راکړی.لیکن اوسه پورې حکم نه وو شوې.هرکله چه دوی ته د هجرت اجازت ملاؤ شو او مسلمانانو خپل دین ، خپل زر ، خپله زمکه په الله ﷻ قربان کړل. او خپل دین اسلام سره مکې مکرمې نه لاړل ، مدینه منورې ته اورسیدل نو دلته دوی ته هر رنګ سهولت اوامن ملاؤ شو ، دمدد کولو دپاره ورته انصارمدینه ملاؤ شو.، تعداد ئې زیات شو ، قوت او طاقت ئې څه قدرې زیات شو ، نو اوس د الله ﷻ طرفنه دوی ته اجازت ملاؤ شو چه تاسو سره څوك جهادکوی نو هغوئ سره جهاد کوئ. بعضې خلق ویریدل ، میدان جنګ کښې د قتل کیدو نظاره ، دښځو د کونډیدو خیال ، دبچو د یتیم کیدو ویره ،ددوی مخکښې وه.په ویره کښې ئې اوونیل چه اې الله ﷻ جهاد دې ولې اوس فرض کړو ،لږ خو به دې مهلت راکړې وې.

هم دا مضمون نورو آیتونو کښې دا شان بیان شوې دې چه﴿وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ﴾مختصر دا چه ایماندار وائی چه یو سورت ولې نازل نه شو. هرکله چه څه سورت نازل شی او په هغې کښې د جهاد ذکر وی نو د بیمار زړه خلق وائی او په غصه کښې وائی او دمرده ګنانو په شان سترګې بندې کړې ، په دوئ افسوس دې. حضرت عبدالرحمان بن عوف او ددوی ملګری مکې ته حضرت نبی کریم ﷺ ته راغی او وائی چه یارسول ﷺ ! مونږ ته د کفر حالت کښې عزت حاصل وو اوس د اسلام حالت کښې مونږ ذلیله ګنړلې شو (مطلب دا وو چه د حضرت نبی کریم ﷺ حکم منل ضروری دی ، او حضرت نبی کریم ﷺ مقابلې کولو نه منع کوی چه دې سره دکافرو جرات نور هم زیات شو ، او هغوئ مونږ ته ذلیل وائی ، نو حضرت نبی کریم ﷺ مونږ ته ولې د مقابلې کولو اجازت نه راکوی).لیکن حضرت نبی کریم ﷺ جواب ورکړو چه ماته دالله ﷻ هم دا حکم دې چه مونږ معافی اوکړو او خبردار کافرو سره جنګ مه کوئ.بیا چه کله مدینې منورې ته ئې هجرت اوکړو نودلته د جهاد احکام نازل شو خوخلق روستو شو ، نو دې باندې دا آیت مبارك نازل شو (نسائی ، حاکم ، ابن مردویه). [1]

ایت د کمزور مسلمانانو باره کښې دې:- حضرت سدی رحمه الله فرمائی چه کله صرف د صلوۃ او زکوۃ حکم وو نو خواهش به ئې کولو چې جهاد فرض شی ، هر کله چه د جهاد فرضیت نازل شو نو کمزوری مسلمانان ویریدل لکه څنګه چه د الله تعالی نه ویریدل پکار دی.بلکه ددې نه هم زیات ویریدل او وې ونیل چه اې ربه ! تا په مونږ جهاد ولې فرض کړو ، ولې دې مونږ ته دمرګ وخت پورې صحیح فائده اوچتولو نه منع کړو دوی ته جواب ملاویږی چه دنیاوی فائده ناپائیدار او دې سره سره ډیره کمه ده ، خو آخرت دمتقیانو دپاره ددنیا نه ډیر زیات بهتر او پاك دې.

ایت د یهود په باره کښې دې:- حضرت مجاهد رحمه الله فرمائی چه دا آیت دیهودیانو باره کښې نازل شوې دې.جواب کښې اوونیلې شو چه د پرهیزګارو انجام ډیر ښه دې.تاسو ته به ستاسو داعمالو بدله پوره پوره درکولې شي.یو نیك عمل به مو هم ضائع نکړو .دې جمله کښې دوی ته د دنیا نه بې رغبتئ دپاره ونیلې شی ، او آخرت طرفته توجه ورکولې شی او د جهاد رغبت ورکولې شی.

---

[1]) نسائی کتاب الجهاد باب وجوب الجهاد: ۳۰۸۸ وسنده صحیح)-

حضرت حسن رحمه الله فرمائي چه الله ﷻ دې په هغه بنده رحم اوکړي چه هغه دنیا کښې داسې مشغول وی چه ټوله دنیا آول نه تر آخره پورې داشان شي لکه اوده سړې چه خپل خوب کښې يو خوبن څيز اوګوري ليکن دې چه کله راويښ شي نو ده ته معلومه شي چه هېڅ نه وو.

د دنیا په باره کښې اشعار:- د ابو مصهر رحمه الله داکلام ښکلي دي :

ولاخيرفي الدنيالمن لم يكن له — من الله في دار المقام نصيب
فان تعجب الدنيا رجالا فانها — متاع قليل والزوال قريب

ترجمه: دهغه سړي دپاره دنيا دښيګړې نه بالکل خالي ده. اوده ته به صبا آخرت کښې هيڅ حصه نه ملاويږي. اګرچه دنيا ليدلو سره بعضي خلق تعجب کوی. خو په حقيقت کښې دا لږه غوندې فائده ده اوهغه هم ډيره زر فنا کيدونکې ده.

قوله تعالى: ﴿أَيْنَ مَا تَكُونُوا يُدْرِككُّمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنتُمْ فِي بُرُوجٍ مُّشَيَّدَةٍ ۗ وَإِن تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا هَٰذِهِ مِنْ عِندِ اللَّهِ ۖ وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هَٰذِهِ مِنْ عِندِكَ ۚ قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِندِ اللَّهِ ۖ فَمَالِ هَٰؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا﴾

دمرګ نه خلاصی نشته.- بيا ارشاد باری تعالی دی چه آخر به هر يو د مرګ مزه څکی ، هيڅ يو ذريعې سره هيڅوک نشی بچ کيدې، لکه فرمان دی چه ﴿كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ﴾ ټومره مخلوق چه په زمکه دی ټول به فنا کيږی. او بل ځائې کښې ارشاد دې ﴿كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ﴾ هر يو ساه لرونکې مرکيدونکې دې. بل ځائې فرمائي ﴿وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِّن قَبْلِكَ الْخُلْدَ﴾ ستاسو نه مخکښې خلقو کښې مونږ د هيچا دپاره هميشه ژوند نه وو مقرر کړې. مقصد دادې که څوک جهاد کوی او که نه کوی د الله تعالی نه سوا هر څوک به دمرګ مزه څکی. هر يو دپاره يو وخت مقرر دې او دهر يو د مرګ ځائې مقرر دې.

دخالدبن وليد ﷺ هغه ځانته نصيحت چې جهاد نه ويريږی:- حضرت خالد بن وليد ﷺ چه کله بيمار وو نو فرمائيل ئې چه قسم په الله ﷻ فلانی فلانی ځائې غرض په سوونو جنګونو کښې ما حصه واخسته ، ثابت قدمئ خوانمردئې او بهادرئې سره مې جهاد اوکړو. راشئ اوګورئ ځما د بدن هيڅ يوه حصه هم داسې نه ده چه په هغې باندې د نيزې داغ نه وی. يا په غشی نه وی لګيدلې يا په توره يا په بله وسله نه وی لګيدلې. ليکن ځما مرګ ميدان جنګ کښې نه وو ليکلې شوی او اوس اوګورئ څه په خپل کټ باندې مرم ، چرته دی هغه خلق چه دجهاد نه مخ اړوی ، هغوئ دې ځما نه سبق زده کړی.

مرګ يو اټل حقيقت دې :- بيا فرمائي چه د مرګ پنجې نه تاسو لره اوچتې ، مضبوطې او محفوظ قلعه ګانې هم نشی خلاصولې.

دبروج يوضعيف تفسير:- بعضو وئيلی دی چه ددې نه مراد آسمان او برج دی ، ليکن دا قول ضعيف دې. صحيح هم داده چه مراد ترې محفوظ مقامات دی يعنی د مرګ نه که هر څومره حفاظت اوکړې شی ليکن مرګ به په خپل وخت راځی او دخپل وخت نه مخکښې کيږی.

دزهير شعردې چه مرګ نه تښتيدو والا که آسمان نه پورته هم اولړوی نو ده ته هيڅ نفع نه شی ورکولې

په مشيد، مشدد اوغير مشدد کښې فرق:- يو قول دې چه ﴿ مشيدة بتشديد او مشيد ﴾ بغير تشديد نه يو معنی کښې دی. اوبعضې دې دواړو کښې د فرق قائل دی. د اول معنی مطول او د دويم معنی مزين يعنی لاس لګولو سره.

د جولا د لاسه د مرګ يوه عجيبه قصه:- ابن جرير او ابن ابی حاتم کښې په دې موقع د يو مطول قصه حضرت مجاهد رحمه الله نه مروی ده. [1] پخوا زمانه کښې يو حامله ښځه وه. هرکله چه ددې درد شروع شو

[1]) دااثر اسرائيلياتو نه دي والله اعلم-

نو ددې ماشومه پیدا شوه نو دې خپلې نوکرې ته اوونیل چه لاړه شه او اور راوړه ، هغه بهر اوونله او وې کتل نو په دروازه باندې یو سړې ولاړ دې اوتپوس کوی چه څه اوشو هلك که جینۍ هغې ورته اوونیل چه جینۍ شوې ده. نوهغه ورته اونیل چه دا جینۍ به سلو سړو سره زنا کوی اوبیا دې سره چه دا کوم سړې نوکر دې هغه سره به نکاح کوی اوددوی مرګ سبب به یو جولا وی.دا سړې هم ددې خانې نه واپس راغلو او راتلو سره نې ددې جینۍ خیټه یو چړې سره اوڅیرله ، اودا مړه اوګنړله او دهغه ځانې نه په تیښته لاړو. ددې مور چه دا اوکتل نو د خپلې لور خیټه نې ټانکې کړه او ددې علاج نې شروع کړو ، او دا جینۍ ښه شوه ، او پدې یو موده تیره شوه او دا جینۍ بالغه شوه. اودا جینۍ ډیره ښکلې وه. په غلطو کښې اخته شوه. بل طرفته نوکر د سمندر په لار چرته تلې وو او کار نې شروع کړو او ډیره پیسه نې پیدا کړه ، ده هغه ټول مال خان سره دې خپل وطن ته راړو.ده یو بوډئې ښځه راوغوښتله او هغې ته نې اونیل چه څه واده کول غواړم.په کلی چه کومه ښکلې ښځه وی هغې سره څما واده اوکړه.دا ښځه لاړه او ټول ښار کښې ددې جینۍ نه بله ښکلې جینۍ نه وه.دې هم دا پیغام ورکړو ، هغې منظور کړواو نکاح اوشوه. اودا جینۍ دده کور ته راغله. دواړو ښځې خاوند کښې ډیر محبت وو.
یو ورځ ذکر کښې دې ښځې دده نه تپوس اوکړو چه ته څوك نې او چرته نه راغلې نې.اودلته څنګه راغلې نې.وغیره وغیره.ده ورته خپله ټوله واقعه بیان کړه چه څه دلته دیوښځې غلام اوم.اوددې لور سره مې دا حرکت کولو نه پس اوتښتیدم.او اوس دومره کلونو پس دلته راغلې یم.دې ورته اوونیل چه تادچا خیټه څیرې کړې وه څه هم هغه یم ، او دې ورته هغه خپل زخم اوخودلو. نوبیا هغه ته یقین اوشو نو ده ورته اوونیل چه ښه ده ما ته دې سره داهم معلوم شو ، اوهغه دا چه تا به سلو سړو سره زنا کړې ده. هغې اونیل چه دا صحیح دی داکار ما کړې دې لیکن شمیر ماته یاد نه دې.هغې اوونیل چه ماته ستا باره کښې یو بله خبره هم معلومه شوه او ستا د مرګ سبب چه ستا دمرګ سبب به یو جولا وی.خو بیا هم څما تاسره ډیر زیات محبت دې.څه به ستا دپاره یو اوچت محل جوړ کرم.ته به په هغې کښې اوسه چه تاته جولاګان وغیره نشی درتلې. نو هغه یو داسې محل تیار کړو او دا ښځه په هغې کښې اوسیده. څه موده پس یو ورځ دواړه ښځه خاوند ناست وو ، چه په دې کښې د وی په چت جولا اولیدو.ددې کتلو سره دې سړی اوونیل چه اوګوره نن دا جولا ښکاره شو.ښځې اوونیل چه دا څما دپاره جان لیوا دې ؟ هرکله چه داسې ده نو څه دا مرکوم.غلامانو ته نې حکم اوکړو چه دا ژوندې اونیسۍ او ما ته نې راوړنې.هغوئ هغه اونیولو او په زمکه کښې نې کیخودلو او په دې نې پښه کیخوه چه دا مړ کړی.هغه نې مړ کړو. دهغې نه چه کوم ګند راووتلو نود هغې یو قطره ددې د ګوتې او نوك ترمینځه پریوتله او ددې د زهر اثر په دې اوشو او ګوته نې توره شوه او ددې نه آخر مړه هم شوه.
حضرت عثمان ﷺ باندې چه کله باغیانو حمله اوکړه نو حضرت عثمان ﷺ د حضرت محمد ﷺ د امت دخیر خواهۍ او ددوی د اتفاق دپاره دوه اشعار اوونیل ، چه دهغې مطلب داهم دې چه دمرګ نه بچ کیدو دپاره څه څیز هیڅ او هیڅ قوت نشته دې.
د ښځو د بې عقلۍ او بې وفائۍ عجیبه واقعه:- دحضر بادشاه ساطرون لره چه دکسری سابورذولاکتاف قتل کړې ور هغه واقعه مونږ دلته بیانوو.ابن هشام کښې دی چه کله سابور عراق کښې وو نو هغه زمانه کښې دې علاقه باندې ساطرون حمله کړې وه. ددې جواب کښې چه کله ده حمله اوکړه نو هغه قلعه بند شو. هغه یو کال پورې محاصره اوکړه لیکن قلعه فتح نه شوه.
یو ورځ د ساطرون لور نضیره دخپل پلار قلعه کښې ګشت کولو چه په دې کښې ددې نظر په سابور پریوتلو. سابور په هغه وخت کښې ډیر په شاهانه لباس او ریښمی لباس او تاج شاهی کښې وو. د نضیره زړه کښې خیال راغلو چه ده سره څما واده اوشی نو ډیره به ښه وی. نو دې ورته خفیه پیغامونه

لیږل شروع کړل اودا وعده اوشوه که دا جینۍ ددې قلعې په فتح کولو کښې سابور سره مدد اوکړي نو سابور به دې سره نکاح اوکړي. ددې پلار ساطرون شرابی وو. ټوله شپه به نشه کښې وو. دده لور دې موقعې نه فائده واخسته او خپل پلار نې ټوله شپه په نشه کښې مدهوش اوساتلو او دده تکیه لاندې نه نې د دروازې چابیانې واخستې.او د خپل یو بهروسي والا غلام په ذریعه نې سابور ته اورسولې.او د دې مدد سره هغه دروازه بیرته کړه.اوښار کښې نې قتل عام اوکړو.او په دې ښار قابض شو. دا هم ونیلې شوی دی چه په دې قلعه کښې یو جادو وو چه تر کومې هغه جادو مات نه کړې شي نو ددې قلعې فتح کول ناممکن وو ، دې جینۍ هغه ته ددې جادود ختمولو طریقه اوخودله چه یو زړه کونتره واخلئ او ددې پښې د پیغلې د رومبی حیض وینې سره ګنده کړې شي ، بیا دې دا کونتره پرینښودې شي اوکله چه دا د قلعې په دیوال کینی نو د قلعې نه به دجادواثر ختم شي اودقلعې پاټك به بیرته شي.
نو سابور هم داسې اوکړل او قلعه فتح شوه او ساطرون نې قتل کړو او ټول خلق ختم شول او ټول ښار نې ویران کړو او دا جینۍ نې خان سره بوتله.اودې سره نې نکاح اوکړه.یو شپه چه دا جینۍ نضیره په خپله بستره ملاسته وه ، دې ته خوب نه ورتلو ، بې چینه وه او اوړیده راوړیده ، نوسابور ترې تپوس اوکړو چه څه خبره ده.دې اوونیل چه شاید بستره کښې څه دی چه ددې په وجه ماته خوب نه رازی.شمع بله کړې شوه او بستره راغونډه کړې شوه. نو ددې نه دآس یو پاڼړه راوتله. سابور په دې نزاکت حیران شو چه د دومره وړې پاڼړې په وجه دې ته خوب نه ورخی.تپوس نې اوکړو چه ستا پلار به تا دپاره څه کول.هغې اوونیل چه صرف نرمه د ریښمو بستره به وه ، صرف د باریك ریښمو لباس به وو ، صرف د نلو ګوده به مې خوړه او صرف انګوری شراب به مې څکل.دا انتظام خما پلار خما دپاره کړې وو.دا وه هم داسې چه ددې دپنډنی ګوده هم په نظر راتله.
دې خبرو خبرو کښې سابور باندې یو بل رنګ اوختو.اوهغه اوونیل چه کوم پلار ته داسې په ناز ونعم اوپاللې نوهغه سره تا دا څه سلوك اوکړو چه هغه دې خما په لاس قتل کړو او دهغه ملك او تاج دې بربادکړو او اوس ستا نه څه امید ساتل پکار دی.الله ﷻ ته معلوم چه ماسره به څه کوی.نو هم په هغه وخت کښې نې حکم اوکړو چه دا د سر د ویښتو نه یو آس سره اوتړنی او آس نه واګې اوباسئ ،نو هم داسې اوکړې شو او آس ویرولې شو او هغه اوتښتیدو او دا نې په زمکه راښکله اوددې ښځې بدن ذره ذره شو. دا واقعه عربو په خپلو نظمونو کښې هم بیان کړې ده.
بیا فرمانی چه کله دوی ته ښه سبزی ، ښه میوې او کر کیله ملاوه شي نو وانی چه دا دالله ﷻ د طرفه دی.او که قحط پرې راشی ، روزئ کښې پرې تنګی راشی ، او مرګ او د اولاد کمې پرې راشی او کرکیله اوباغونه نې خراب شي نو وانی چه داد نبی د تابعدارنی په وجه دی. دادمسلمانئ په وجه دی. او دینداره کیدو په وجه.فرعونیانو به هم دغه شان بدو کښې دحضرت عیسی ﷺ او مسلمانانوپحقله به بدګمانی کوله. لکه قران پاك کښې بل خانې کښې ذکر دی ، یو آیت کښې دی چه ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يَعْبُدُ اللَّهَ عَلَىٰ حَرْفٍ﴾ یعنی بعضې خلق داسې هم دی چه په یو غاړه ولاړ وی او دالله ﷻ عبادت کوی.
یعنی که دوی ته څه خیر اورسی نو خوشحالیږی. او که څه مصیبت ورته اورسی.نو زر التېه شی ، دا هغه خلق دی چه په دواړو جهانونو کښې برباد دی.نو دلته هم دمنافقانو بدی بیانیږی چه په ظاهره مسلمانان دی او په زړه کښې کوټه دی او دوی نه چه کله څه نقصان اورسی نو دوی شور جوړکړی او وانی چه دا داسلام په وجه مونږ ته نقصان اورسیدو.
د حسنة تفسیر.- حضرت سدی ﷫ فرمانی چه ﴿حَسَنَةٌ﴾ نه مراد دلته باران کیدل ، خناورو کښې زیاتوالې ، د بچو زیاتوالې ، خوشحالی راتلل ، وغیره دی.که داسې اوشی نو وانی چه دا ټول د الله د طرفه دی او که ددې خلاف اوشی نو وانی چه ددې بې برکتئ سبب رسول الله ﷺ دې او وانی چه دا ستا

د طرفه دی.یعنی مونږ دخپلو مشرانو لار پرېښوده او ستا تابعداری مو اختیار کړه نو په دې وجه مونږ په دې کښې راګیرشو. نوالله ﷻ ددې ناپاك قول او غلطې عقیدې تردید کوی او فرمائی چه دا ټول هر څه دالله ﷻ د طرفه دی.دهغه قضا په هر نیك او بد ،فاسق او فاجراومومن او کافر ټولو باندې ده. نیکی او بدی د هغه لوئې ذات د طرفه ده.

قوله تعالی:: وَإِن تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا هَٰذِهِ مِنْ عِندِ اللَّهِ ۖ وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هَٰذِهِ مِنْ عِندِكَ ۚ قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِندِ اللَّهِ ۖ فَمَالِ هَٰؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا

بیا ددوې دهغه قول هم تردید کوی چه کوم د شك شبهې ، کم علمۍ ، بې وقوفۍ ،جهالت او ظلم په وجه دوی کوی فرمائی چه په دوی څه شوی دی چه په خبره نه پوهیږی

د شیخینوپه بوه مسئله کښې اختلاف:- یو غریب حدیث مبارك کښې د ﴿كل من عندالله﴾ متعلق دی هغه واورئ.بزار کښې دی چه مونږ حضرت نبی کریم ﷺ سره ناست وو چه په دې کښې څه خلقو سره حضرت ابوبکرصدیق ﷺ ، اوحضرت عمرفاروق ﷺ د دوی آوازونه اوچتیدل.او حضرت نبی کریم ﷺ ته نزدې راغلل او بیا دواړه صاحبان کیناستل. نو حضرت نبی کریم ﷺ ترې تپوس اوکړو چه دا تیزې تیزې خبرې مو ولې کولې.یو سړی اووئیل چه یارسول الله ﷺ ! حضرت ابوبکرصدیق ﷺ خو وئیل چه نیکئ او ښیګړې دالله ﷻ د طرفه دی.او بدئی او تکلیفونه خمونږ د طرفه دی.حضرت نبی کریم ﷺ حضرت عمر فاروق ﷺ نه تپوس اوکړو چه تا څه وئیل.حضرت عمر فاروق ﷺ اوئیل چه دواړه خبرې دالله ﷻ دطرفه دی.حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه هم دا بحث دحضرت جبریل ﷺ او حضرت میکائیل ﷺ په مینځ کښې شوې وو. میکائیل به هم هغه وئیل چه کوم حضرت ابوبکرصدیق ﷺ وائی او حضرت جبریل ﷺ به هغه وئیل چه څه اتې عمر فاروق ته وائې.نو هرکله چه آسمان والوکښې اختلاف دې نو زمکې والو کښې به خامخا اختلاف وی. نوآخر د حضرت اسرافیل ﷺ د طرفه فیصله اوشوه او هغوئ فیصله اوکړه چه حسنات او سئیات دواړه دالله ﷻ دطرفه دی .بیا حضرت نبی کریم ﷺ دواړو بزرګانو طرفته متوجه شو او وې فرمائیل چه خما فیصله واورئی اویادساتئی که الله ﷻ خپله نافرمانئ کول غوښتلې نوابلیس به ئې نه پیدا کولو.لیکن شیخ الاسلام امام تقی الدین ابوالعباس ابن تیمه رحمه الله فرمائی چه : داحدیث موضوع دې او دټولو محدیثنو په دې اتفاق دې چه دا روایت ضعیف دې.

قوله تعالی:: مَّا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ ۖ وَمَا أَصَابَكَ مِن سَيِّئَةٍ فَمِن نَّفْسِكَ ۚ

خیر دالله د طرفه او د شرسبب زمونږ د طرفه دې:- بیا الله ﷻ خپل نبی ﷺ ته خطاب کوی خو مراد ترې عموم دی یعنی ټولو ته خطاب دې چه تاسو ته څه نیکی رسی نو هغه دالله ﷻ رحم او لطف دې.او چه کومه بدی درسی نو دا پخپله ستاسو د اعمالو نتیجه ده .لکه بل آیت مبارك کښې چه دی چه ﴿وَمَا أَصَابَكُم مِّن مُّصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُو عَن كَثِيرٍ﴾ چه تاسو ته کوم مصیبت درسی نو هغه ستاسو دبعضو عملونو په وجه دې او الله ﷻ خو د ډیرو بدعملونو نه تاسوته معافی کوی.

د راروانې جملې تشریح:- ﴿فَمِن نَّفْسِكَ﴾ نه مراد سبب د ګناه دې. یعنی شامت داعمالو. حضرت نبی کریم ﷺ نه منقول دی چه حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه کوم یو سړی ټول بدن یو لرګی سره رانښکلی شی یا دده قدم اوخوئیږی یا ده ته څه لږ شان محنت اومشقت اورسی او په دې سره به ده خوله راشی نو هغه هم په څه نه څه ګناه سره وی ،او هسې خو الله ﷻ د ډیرو ګناهونو نه معافی کوی.هغه ډیر زیات دی.([1])ددې مرسل حدیث مضمون یو متصل حدیث مبارك کښې هم دې .

[1]) الطبری : ۹۹۷۵))-

په تکليف سره ګناهونه معاف کيدل:- حضرت نبی کريم ﷺ فرمائي چه په هغه ذات مې دې قسم وی چه دهغه په قبضه کښې خما روح دې ، چه کله يو ايماندار ته يو تکليف اورسی تردې چه دده بدن کښې يو ازغې هم ننوځي نو ددې په وجه الله ﷻ دده ګناهونه معاف کوی .(۱) ابوصالح رحمه الله فرمائي چه ددې آيت مطلب دادې چه تاسو ته کوم مصيبت دررسي نو دهغې سبب ستاسو ګناه ده ، خوددې مقدر کولو والا الله تعالی دې.حضرت مطرف بن عبدالله رحمه الله فرمائي چه تاسو دتقدير باره کښې څه غوارئ ، نوتاسو دپاره د سورة نساء آيت مبارك کافی نه دی.بيا ئې دا آيت مبارك اولوستلو چه په الله ﷻ قسم خلق الله ﷻ ته نه دی سپارلې شوی ، دوی ته حکم شوې دې ، او دې الله ﷻ طرفته به دوی واپس کيږی.دا قول ډير قوی اومضبوط دې.او دقدريه او جبريه پوره ترديد کوی ، تفسير ددې دبحث موضوع نه دی.

قوله تعالى:: وَأَرْسَلْنٰكَ لِلنَّاسِ رَسُوْلًا ۗ وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيْدًا۝

بيا فرمائي چه انې نبی ﷺ ا ستا کار د شريعت تبليغ کول دی،د الله ﷻ د رضامندئ او د هغه کارونونه نه خلق منع کول دی چې دکومو نه ممانعت شوې دې.او خلقو ته هغه احکام رسول دی چې دکومو درسولو حکم شوې دې د الله ﷻ ګواهی کافی ده.هغه ته رسول جوړ کړې ئې دغه شان هم دهغه ګواهی په دې خبره هم کافی ده چه تا تبليغ اوکړو ، ستا اوددوی ترمينځه چه څه اوشو نو هغه پاك ذات په هغې کښې خبر دې.دوی چه تاسوسره کومه دښمنی او کبر کوی نو هغه ذات په هغې هم خبردار دې.

مَنْ يُّطِعِ الرَّسُوْلَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَ ۚ وَمَنْ تَوَلّٰى فَمَآ اَرْسَلْنٰكَ

چاچې تابعداری اوکړه درسول| نو په اصل کښې هغه تابعداری اوکړه دالله| اوچاچه مخ واړولو|نونه ئې ليږلې مونږ ته

چاچې درسول تابعداری اوکړله | نوهغه دالله ﷻ تابعداری اوکړله ||اوچا چې مخ اوګرځولو| نو ته خو موږ

عَلَيْهِمْ حَفِيْظًا ۭ وَيَقُوْلُوْنَ طَاعَةٌ ۡ فَاِذَا بَرَزُوْا مِنْ عِنْدِكَ

په دوئ باندې|محافظ| اووائی دوئ | مونږ تابعدار يو | خوکله چې | راووزی دوئ|| د مجلس ستا نه

په دوې نګران نه ئې مقرر کړې|| اودوئ وائی چې مونږ ستا تابعداری کوو|خوچې ستا دمجلس نه پورته شی

بَيَّتَ طَاۗىِٕفَةٌ مِّنْهُمْ غَيْرَ الَّذِيْ تَقُوْلُ ۭ وَاللّٰهُ يَكْتُبُ

نو دشپې مشورې کوی | يوه ډله | ددوئ نه | خلاف د هغه خبرو | چې ته ئې وائې | اوالله | ليکی

نويوه ډله په کښې داشان شته| چې دشپې مجلس جوړوی ||او ستا د خبرې خلاف مشورې کوی| اوالله ﷻ

مَا يُبَيِّتُوْنَ ۚ فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ ۭ وَكَفٰى بِاللّٰهِ

هغه خبری چې دشپې ئې کوی دوئ|نو پروا مه کوه د دوئ||او بروسه کوه|په الله باندې | اوکافی دې الله

دهغوئ تولې پټې مشورې ليکی | نوددوئ پرواه مه|| او په الله ﷻ بهروسه کوه || او الله د کارسازئ

وَكِيْلًا۝

کارساز |

دپاره کافی دې |

---

(۱) صحيح بخاری کتاب المرضی باب ما جاء فی کفارة المرض : ٥٦٤١ ، صحيح مسلم: ۲۵۷۳)-

قوله تعالی: :مَنْ يُطِعِ الرَّسُوْلَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَ
د حضرت نبی کریم ﷺ اطاعت د الله تعالی اطاعت دي :- الله تعالی فرمائی چه ځما بنده او رسول حضرت محمد ﷺ اطاعت صحیح معنو کښې ځما اطاعت دې.د حضرت نبی کریم ﷺ فرمان حقیقت کښې ځما فرمان دې.حضرت نبی کریم ﷺ دخپل طرفنه هیڅ نه وائی.چه څه فرمائی هغه ځما د طرفنه ورته وحی کیږی.حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چه څوك ځما تابعداری کوی هغه دالله تعالی تابعداری کوی.او چا چه ځما نافرمانی اوکړه.نو هغه دالله ﷺ نافرمانی اوکړه.او چه چا ځما نافرمانی اوکړه نو هغه دالله ﷺ نافرمانی اوکړه.اوچاچه دامیر اطاعت اوکړو نو هغه ځما اطاعت اوکړو اوچه چا د امیر نافرمانی اوکړه نو هغه ځمانافرمانی اوکړه. دا حدیث مبارك مسلم او بخاری شریف کښې دې.(۱)

قوله تعالی: :وَمَنْ تَوَلّٰى فَمَآ اَرْسَلْنٰكَ عَلَيْهِمْ حَفِيْظًا
بیافرمانی چه اې نبی ﷺ اکوم خلق چه ګناه کوی اوبې غمه کینی نو دهغوئ وبال به تاسو نشته دې تاسو باندې صرف رسول دی.نیك نصیب چه دا اومنی نو نجات به ورته ملاؤ شی او اجر به ورته ملاؤ شی.خو ددې نیکو ثواب به حضرت نبی کریم ﷺ ته هم ملاویږی.ځکه چه اصل کښې ددې لارې راهبر ، ددې نیکۍ معلم حضرت نبی کریم ﷺ دې او چه څوك نې او نه منی ، او عمل پرې اونکړی نو هغوئ به ډیر په نقصان کښې کوی.بدنصیب به وی.ددوی دګناهونو بوج به هم په دوی وی. ددوی ګناه حضرت نبی کریم ﷺ باندې نه ده.ځکه چه تاسو ددوی پوهولو او حق لار خودلو کښې هیڅ کمې نه دې کړې.حدیث مبارك کښې دی چه د الله ﷺ اودهغه رسول ﷺ تابعداری کونکې په هدایت دې. او د الله او د رسول ﷺ نافرمان خپل نفس ته نقصان رسونکې دې.(۲)

قوله تعالی: :وَيَقُوْلُوْنَ طَاعَةٌ ۫ فَاِذَا بَرَزُوْا مِنْ عِنْدِكَ بَيَّتَ طَآئِفَةٌ مِّنْهُمْ غَيْرَ الَّذِيْ تَقُوْلُ ۭ وَاللّٰهُ يَكْتُبُ مَا يُبَيِّتُوْنَ
بیا دمنافقانو حال بیانوی چه په ظاهری طور خو د اطاعت او موافقت اظهار کوی.خو کله چه د نظرونو نه لرې شی.او خپل ځائې ته اورسی نو داسې شی لکه چه دوی هډو خبر نه وو. چه څه دلته وو دهغې بالکل برعکس دشپو پټ پټ ګرزی.
حالانکه الله ﷺ د پټو او ښکاره کو نه ښه خبر دې.دهغه مقرری د زمکې فرښتې ددوی ټول کړه وړه ، اوټولې خبرې ، ددوی اعمال نامې هر څه لیکی.نو دوی لره ویروی چه دا څه بې هوده حرکت دې.هغه ذات خو تاسو پیداکړنی. هغه ذات نستاسو هیڅ خبره نه شی پټیدې. دا چه تاسو ظاهر او باطن یو شان نه ساتئ ستاسو ددې ظاهر او باطن به سزا به هغه تاسو سزا درکوی.
اوبل آیت کښې هم دمنافقانو دخصلت بیان دې الفاظو سره فرمائی چه ﴿ وَيَقُوْلُوْنَ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالرَّسُوْلِ﴾

قوله تعالی: :فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ ۭ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيْلًا
بیا خپل نبی ﷺ ته حکم کوی چه تاسو دوی ته معافی اوکړنی او ددوی خطاګانې معاف کړنی ، ددوی حال د دوی نوم سره نورو ته مه وائې ،ددوی نه بالکل بې ویرې اوسئ ، الله ﷺ باندې بهروسه اوساتئ ، او چه څوك هغه پاك ذات طرفته رجوع اوکړی نو هغه پاك ذات دهغه دپاره کافی دې.

اَفَلَا يَتَدَبَّرُوْنَ	الْقُرْاٰنَ ۭ	وَلَوْ كَانَ	مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللّٰهِ
آیا نونۀ کوی غور دوئ	په قرآن	اوکه چرته وې (داقرآن)	د طرفه دغیرالله نه
آیا دوی قرآن پاك ته فکر نه کوی	که دا کتاب د الله نه سوا د بل چا د طرفه وې		

(۱)صحیح بخاری کتاب الاحکام باب قول الله (اطیعوا الله واطیعوا الرسول) ۷۱۳۷ صحیح مسلم: ۱۸۳۵ عن ابی هریرة ﷺ)
(۲) ابوداود کتاب الصلاة باب الرجل یخطب علی قوس :۱۰۹۷)-

لَوَجَدُوْا	فِيْهِ	اخْتِلَافًا	كَثِيْرًا	وَاِذَا جَآءَهُمْ	اَمْرٌ
نو موندلي به وو دوئ	په دې کښې	اختلاف	ډير	او هر کله چې راشي دوئ ته	يو خبر
نو دوئ به په کښې ډير اختلاف موندلې وو ۱ .... اودوئ چې يو خبر واوري					
مِّنَ الْاَمْنِ	اَوِ الْخَوْفِ	اَذَاعُوْا بِهٖ	وَلَوْ رَدُّوْهُ	اِلَى الرَّسُوْلِ	
دامن (اطمينان)	ياد ويرې	نو خوروى دوئ هغه	او که چرې رسولې وې دوئ دغه خبر	رسول ته	
که هغه دامن وى او که د ويرې ۱ نودوئ هغه خوروى ۱ .... اوکه دوئ دغه خبرې رسول ته					
وَاِلٰٓى اُولِى الْاَمْرِ	مِنْهُمْ	لَعَلِمَهُ	الَّذِيْنَ		
اوذمه وارو کسانوته	ددوئ نه	نو معلوم کړې به وې دې لره	هغه کسانو		
اوخپلو (مسلمانانو) مشرانو ته سپارلې وې انو په دوى کښې به د هغه کسانو په علم کښې داخبره راغلې وې چې کوم					
يَسْتَنْۢبِطُوْنَهٗ	مِنْهُمْ	وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ			
تحقيق کونکى دى د دغې (خبر)	ددوئ نه	او که نه وې فضل دالله			
د خبرې په معنى او مطلب ښه پوهيږى ۱ .... اوکه په تاسو باندې دالله فضل					
عَلَيْكُمْ	وَرَحْمَتُهٗ	لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطٰنَ	اِلَّا	قَلِيْلًا	
په تاسو	اورحمت دهغه	نو خامخا به تابعدارى کړې وه تاسو دشيطان	ما سوا	د لږو نه	
اورحمت نه وې ۱ .... نو ديوڅو کسانو نه سوا به نور ټول شيطان پسې روان شوى وئ					

قوله تعالى: اَفَلَا يَتَدَبَّرُوْنَ الْقُرْاٰنَ

قرآن د تعارض نه پاک کتاب دې:- الله ﷻ خپلو بندګانو ته حکم کوى چه هغوئ دې قرآن پاك غور فکر اوتدبرسره لولى.ددې نه دې اعراض نه کوى ، ددې نه دې بې پرواهى نه کوى،ددې مضبوط مضمون ، د دې د حکمت نه ډك احکام ، اوددې په بليغ او فصيح الفاظودې سوچ اوکړى.دې سره دا خبر ورکوى چه دا کتاب داختلافاتو،اضطراباتو اوتضاد نه پاك دې.ځکه چه دا د حکيم او حميد الله ﷻ کلام دې.هغه پاك ذات چې څنګه هغه حق دې.دغه شان دهغه کلام هم سراسر حق دې.

بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿اَفَلَا يَتَدَبَّرُوْنَ الْقُرْاٰنَ اَمْ عَلٰى قُلُوْبٍ اَقْفَالُهَا﴾ يعنى داخلق ولې قران پاك کښې تدبر نه کوى اوکه ددوى په زړونو څه مضبوطې تالې لګيدلې دى .

قوله تعالى: وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللّٰهِ لَوَجَدُوْا فِيْهِ اخْتِلَافًا كَثِيْرًا

بيا فرمائى که دا قران پاك دالله تعالى د طرفنه نه وې نازل شوې لکه څنګه چه دمشرکانواو منافقانو ګمان دې ، که فى الواقع داقران چادخپل طرفنه پيش کړې وو او بل څوك ددې قائل وې نوضرورت ددې خبرې وو چه دې کښې به دخلقو اختلاف وې يعنى ناممکنه ده چه انسانى کلام د اضطراب او تضاد نه سالم وى.بيا خوبه دا وې چه دې خلقو به څه نورموندې او هغوئ به څه نور.او دلته نې يو خبره اوکړه او مخکښې نې ددې نه بله خبره اوکړه.نو داسې پاك کتاب دداسې متضادو خبرو نه بچ شوې او صفا دليل دې چه دا دالله ﷻ کلام دې.

د پخوانو عالمانو اقرار:- او بل ځائې کښې د پخو عالمانو قول نقل کوى.چې هغوئ وائى مونږ دې باندې ايمان راوړو،دا هرڅه خمونږ د رب د طرفه دى.يعنى محکم او متشابه ټول حق دى او ددې وجې

متشابه لره محکم طرف ته واپس کوی او هدایت مومی.او چه د کومو خلقو زړونه کاږه دی هغوئ محکم لره متشابه طرفته واپس کوی او گمراه کیږی.هم دا وجه ده چه الله ﷻ داول قسم خلقو تعریف اوکړو او د دویم قسم خلقو ئې بدی بیان کړه.

په قران کښې تضاد نشته:- اَفَلَا يَتَدَبَّرُوْنَ الْقُرْاٰنَ دعمرو بن شعیب ﴿ عن ابیه عن جده ﴾ حدیث کښې دی چه څه اوخما روریو مجلس کښې ناست وو اودوی سره د سرو اوښانوملاویدل هم نه وو. مونږ دواړه راغلو او اوموکتل چه د حضرت نبی کریم ﷺ دروازه باندې څه صحابه کرام ﷺ ولاړ دی ، مونږ ادب سره یو طرفته کښیناستو. دوی خپلو کښې دقران پاك یو آیت مبارك کښې مذاکره کوله. او څه اختلاف ئې وو. آخر خبره زیاته شوه. اوخپلوکښې ئې په زوره زوره خبرې شروع کړې.ددې آوریدو سره حضرت نبی کریم ﷺ غصه کښې بهر تشریف راوړو. اود حضرت نبی کریم ﷺ مخ مبارك دغصې نه سور وو اوپه دوی ئې ښاورې راغورزولې ، او حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه چپ شئ ، ستاسو نه مخکښې امتونه هم په دې وجه هلاک شوی وو چه هغوئ خپلو نبیانو کښې اختلاف اوکړو. او دکتاب الله یو آیت مبارك ئې د بل آیت مبارك خلاف اوگرځولو. یادساتئ د قران پاك هیڅ یوآیت د بل آیت مبارك خلاف نه دې اونه هغه په دروغه گڼړی.بلکه دقران یو یو آیت مبارك دبل آیت مبارك تصدیق کوی.تاسو چه په کوم یو پوهه لرئې نو په هغې عمل اوکړئې او چه په کوم نه پوهیږئ نو هغه پوهې والو دپاره پریږدئې.([1])

د تقدیر په مسئله کښې اختلاف:- اوپه یو روایت کښې دی چه صحابه کرامو ﷺ د تقدیر باره کښې بحث کولو.راوی وائی چه کاش څه په دغه مجلس کښې نه وې ناست.حضرت عبدالله بن عمرو ﷺ فرمائی چه څه د ماسپخین په وخت کښې حضرت نبی کریم ﷺ خدمت کښې حاضر ووم ،او دې کښې دوؤ سړو کښې دیو آیت مبارك باره کښې اختلاف پیدا شو ، او آوازونه ئې اوچت شو. نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه مخکښې امتونه هم په دې وجه هلاك شوی وو چه هغوئ کتاب الله کښې اختلاف کړې وو.([2])(مسند احمد).

قوله تعالى: وَاِذَا جَآءَهُمْ اَمْرٌ مِّنَ الْاَمْنِ اَوِ الْخَوْفِ اَذَاعُوْا بِهٖ

بې تحقیقه خبره کول هم دروغ دی:- بیا دا جلد باز خلق منع کوی ، چه دیو امن یا ویرې خبرې آوریدو سره بې تحقیقه مه یو طرفته کیږئ اومه بل طرفته .څکه چې ممکن ده هغه بالکل غلطه وی.د صحیح مسلم په مقدمه کښې حدیث مبارك دې چه انسان لره هم دا دروغ کافی دی چه هغه څه واوری هغه بیان کړی ، ابوداود کښې هم دا روایت دې.([3])بخاری او مسلم کښې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ د قیل وقال نه منع فرمائیلې ده ([4])یعنی هغه خبرې نه چه صرف ئې آوریدلې وی او دا بغیر د تحقیق نه بیانوی.ابوداود کښې یو حدیث مبارك دې چه د انسان دا خراب فعل دې چه داسې اووائی چه خلق داسې وائی اوبیا خلق دسې خیال کوی اوداسې وائی. ([5])او صحیح حدیث کښې دی چه کوم سړې څه خبره اوکړی او هغه گمان کوی چه دا غلطه ده نو هغه هم د دروغژنو نه یو دروغژن دې.([6])

دحضرت عمر ﷺ احتیاط:- دلته مونږ د حضرت عمر فاورق ﷺ روایت نقل کول مناسب گڼړو چه هرکله دوی ته دا خبر اورسیدو چه حضرت نبی کریم ﷺ خپلو بیبیانو ته طلاق ورکړې دې نو حضرت

---

[1]) احمد : ۱۸۱/۲، وسنده حسن)-

[2]) احمد : ۱۸۷/۲، ابن ماجة فی المقدمة فی القدر: ۸۵ وسنده حسن)-

[3]) صحیح مسلم فی المقدمة باب النهی عن الحدیث بكل ما سمع : ۸ ابوداود : ٤٩٩٢)-

[4]) صحیح بخاری کتاب الرقاق باب ما یكره من قیل وقال : ٦٤٧٣ صحیح مسلم: ۱۷۱۵)-

[5]) ابوداود کتاب الادب باب مالی الرجل زعموا : ٤٩٧٢ وهو صحیح)-

[6]) صحیح مسلم فی المقدمة باب وجوب الروایة عن الثقات : ۱ ابن ماجة: ۳۹)-

عمر فاروق ﷺ کور نه جمات ته راغلل او دلته هم خلقو ونيل چه اؤ طلاق ني ورکړې دې نو خو حضرت عمر فاروقﷺ پخپله حضرت نبی کريم ﷺ ته ورغلو او تپوس ني تري اوکړو چه دا رښتيا دی چه تاسو خپلو بيبيانو ته طلاق ورکړې دې ؟ حضرت نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه دا غلط دی.نو حضرت فاروق اعظم ﷺ دالله ﷻ لونی بيان کړه. [1]

صحيح مسلم کښې دی چه بيا دوی ﷺ جمات ته راغلل او د جمات په دروازه باندې اودريدل په اوچت آواز ني اوفرمائيل چه اني خلقو ! حضرت نبی کريم ﷺ خپلو بيبيانو ته طلاق نه دې ورکړې.نو دې باندې دا آيت مبارك نازل شو. نو حضرت عمر فاروق ﷺ هغه هستی ده چه هغوئ ددې معاملې تحقيق اوکړو. [2]

قوله تعالى:- وَلَوْرَدُّوْهُ إِلَى الرَّسُوْلِ وَإِلَى أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِيْنَ يَسْتَنْبِطُوْنَهٗ مِنْهُمْ ۭ

د استنباط تعريف:- استنباط وائی يو څيز ديو ځائې نه اومخزن نه راويستل چه کله يو سړې يو غراوکنی او دهغې لاندې نه يو څيز راوباسی نو عرب وائی چه ﴿ استنبط الرجل ﴾ بيا فرمائی که الله ﷻ تاسو باندې فضل او رحم نه وې کړې نو تاسو به د کامل ايمان نه پس ټولو دشيطان تابعداری کړې وې.داسې موقعو باندې هم دا معنی وی چه تاسو ټول په ټوله ، نو دعربو داسې اشعار هم دی.

فَقَاتِلْ	فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۚ	لَا تُكَلَّفُ	إِلَّا نَفْسَكَ	وَحَرِّضِ	الْمُؤْمِنِيْنَ ۚ	
نو جنګ کوه	په لار د الله کښې	نه ئي مکلف ته	مګر د خان خپل	او تيز کړه	مومنان	
نو دالله ﷻ لار کښې جهاد کوه	ته د خپل خان نه سوا د بل چا ذمه دار نه ئي	او مومنان جهاد ته تيزوه				
عَسَى اللّٰهُ	أَنْ يَّكُفَّ	بَأْسَ الَّذِيْنَ	كَفَرُوْا ۭ	وَاللّٰهُ	أَشَدُّ	بَأْسًا
لرې نه ده چې الله	بند کړی	زور دهغه کسانو	چې کفر ئي کړې دې	او الله	ډير سخت دې	په زور کښې
ډير زر به الله ﷻ د کافرانو زور ختم کړی	........................دالله ﷻ زور د ټولو نه سخت دې					
وَّأَشَدُّ	تَنْكِيْلًا ۝	مَنْ يَّشْفَعْ	شَفَاعَةً حَسَنَةً	يَّكُنْ لَّهٗ		
او ډير سخت دې	په سزا ورکولو کښې	څوک چې سفارش کوی	سفارش ښه	نو وی به هغه لره		
او دهغه سزا دهرچانه سخته ده	څوک چې دنيکئ سفارش کوی هغه د پاره به					
نَصِيْبٌ مِّنْهَا ۚ	وَمَنْ يَّشْفَعْ	شَفَاعَةً سَيِّئَةً	يَّكُنْ لَّهٗ	كِفْلٌ	مِّنْهَا ۭ	
حصه دهغې نه	او څوک چې سفارش کوی	سفارش بد	نو وی به هغه لره	حصه	دهغې نه	
د نيکئ نه حصه وی	او څوک چې د بدئ سفارش کوی نو هغه د پاره به د بدئ نه حصه وی					
وَكَانَ اللّٰهُ	عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ	مُّقِيْتًا ۝	وَإِذَا	حُيِّيْتُمْ	بِتَحِيَّةٍ	
او دې الله	په هر يو څيز	قدرت لرونکې	او هر کله چې	اوکړې شی تاسو ته	سلام	
او الله ﷻ د هرڅه قدرت لری	او هر کله چې په تاسو سلام واچولې شی					

[1] صحيح بخاری کتاب العلم باب التناوب فی العلم : ۸۹، صحيح مسلم: ۱۴۷۹)-
[2] صحيح مسلم کتاب الطلاق باب فی الايلاء : ۱۴۷۹)-

فَحَيُّوْا	بِأَحْسَنَ مِنْهَآ	أَوْ رُدُّوْهَا	إِنَّ اللّٰهَ	كَانَ	
نو دسلام جواب ورکړئ	په ښه طريقې سره دهغې نه	يا واپس کړئ هم هغه	بيشکه الله	دئ	
نو (سلام اچونکی ته) دهغې نه بهتر جواب ورکوئ يا کم ازکم هغه جواب ورکوئ الله ﷻ					
عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ	حَسِيْبًا﴿٨٦﴾	اَللّٰهُ	لَآ	اِلٰهَ	اِلَّا هُوَ
د هر څيز	حساب کونکي	الله هغه دئ	چې نشته	الائق دعبادت هيڅوك	مګر هم هغه دئ
دهر څيز حساب کونکي دئ الله ﷻ هغه ذات دئ چې دهغه نه بغير بل معبود نشته دئ					
لَيَجْمَعَنَّكُمْ	اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ	لَا رَيْبَ	فِيْهِ	وَمَنْ	
خامخا به هغه راجمع کړي تاسو	ورځ دقيامت ته	چې نشته شك	په هغې کښې	او څوك دئ	
تاسو ټول به خامخا دقيامت په ورځ راجمع کوي چې دهغې په راتګ کښې هيڅ شک نشته					
اَصْدَقُ	مِنَ اللّٰهِ	حَدِيْثًا﴿٨٧﴾			
ډير رښتينې	د الله نه	په خبرو کښې			
اود الله نه زياته رښتني خبره دچاکيدې شي					

قوله تعالى:: فَقَاتِلْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۚ لَا تُكَلَّفُ اِلَّا نَفْسَكَ

د الله مدد مجاهدينو سره دې:-نبی کريم ﷺ ته حکم کيږی چه پخپله دالله ﷻ لار کښې جهاد اوکړئ. اګرچه تاسو سره څوك هم دنبی کريم ﷺ سره مدد نه کوی.

په هرصورت کښې دشمن سره مقابله کول:- ابواسحاق رحمه الله حضرت براء بن عازب رضی الله عنه نه تپوس اوکړو چه يو مسلمان ځانله وی او دښمنان سل وی نو آياهغه دې دوی سره جهاد اوکړی.دوی ورته اووئيل چه اؤ.نو وې فرمائيل چه دې نه خو د قران پاك دا آيت منع کوی ، الله ﷻ فرمائی چه دخپله لاسه په هلاکت کښې ځانونه مه اچوئ نو حضرت براء رضی الله عنه اوفرمائيل چه واوره ! الله ﷻ خپل نبی ﷺ ته فرمائی چه دالله ﷻ لار کښې جهاد اوکړه فقط ستا نفس مکلف کولې شی.او حکم کيږی چه مومنانوته هم ترغيب ورکوه. (ابن ابی حاتم).مسند احمد کښې دومره زيادت دې چه مشرکانو باندې حمله کولو والا هلاکت طرفته تلونکې نه دې بلکه ددې نه مراد دالله ﷻ لار کښې خرچ کولو نه منع کونکې دې.([1])اويو روايت کښې دی چه کله دا آيت نازل شو نو حضرت نبی کريم ﷺ صحابه کرام رضی الله عنهم ته اوفرمائيل چه ماته ځما رب د جهاد حکم کړې دې ([2]) نو تاسو جهاد کونی.داحديث غريب دې.

قوله تعالى:: وَحَرِّضِ الْمُؤْمِنِيْنَ

د جهاد ترغيب:- بيا فرمائی چه مومنانو ته د جهاد ترغيب ورکړه. د بدر ميدان کښې حضرت نبی کريم ﷺ د مسلمانانو د صفونو ته د ترتيب ورکولو په وخت کښې اوفرمائيل چه پاسئ هغه جنت طرفته چه دهغې پلن والې د آسمان او زمکې هومره دې. ([3])

---

[1]) احمد : ٢٨١/٤، وسنده حسن ددې معنی روايت صحيح بخاری . ۴۵۱۲ کښې موجود دې)-

[2]) وسنده ضعيف)-

[3]) صحيح مسلم کتاب الامارة باب ثبوت الجنة للشهيد : ١٩٠١)-

مجاهدبه الله جنت ته داخلوي:- د جهاد د ترغيب كښې ډير احاديث دي.بخاري شريف كښې دي چه څوك په الله ﷻ باندې ايمان راوړي او مونځ قائموي او زكوة وركوي.درمضان روژې نيسي نو په الله ﷻ حق دي چه دې جنت ته داخل كړي ، دالله ﷻ لار كښې ئې جهاد كړې وي يا چه چرته پيدا شوې وي هم هلته قائم وي .خلقو اووئيل چه يارسول الله ﷺ ! آيامونږ خلقو ته ددې زيرې ورنكړو ؟ حضرت نبي كريم ﷺ اوفرمائيل چه واورئ جنت كښې سل درجې دي چه دهغې په درجو كښې دومره فاصله ده چه څومره د زمكې او آسمان ترمينځه ده،دا درجې الله ﷻ دهغو دپاره تيارې كړې دي چه څوك دهغه په لار كښې جهادكوي.نو كله چه تاسودالله ﷻ نه جنت غواړئ نوجنت الفردوس غواړئ هغه بهترين جنت دې،او دټولونه اعلى دې،ددې دپاسه د رحمان عرش دې،اوهم ددې نه دجنت ټول نهرونه راوتلي دي. (۱)

مومن به جنت ته داخليږي:- دمسلم يو حديث مبارك كښې دي چه كوم كس په الله ﷻ ، په دين اسلام ،په حضرت محمد ﷺ باندې راضي وي نودهغه دپاره جنت واجب دې.حضرت ابوسعيد ؓ ددې آوريدو سره اوئيل چه يارسول ﷺ دوباره اوفرمائې. حضرت نبي كريم ﷺ دوباره هم دا اوفرمائيل . اووې فرمائيل چه يو بل عمل دې چه الله ﷻ د هغې په وجه الله ﷻ دخپل بنده سل درجې اوچتوي ، د يو درجې او بلې درجې مينځ كښې دومره فاصله ده لكه څومره چه د زمكې او آسمان ترمينځه ده. تپوس اوكړې شو چه هغه كوم يو دې ؟ حضرت نبي كريم ﷺ اوفرمائيل چه دالله ﷻ لار كښې جهاد كول.(۲)

قوله تعالى: عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَّكُفَّ بَاْسَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا

بيا فرمائي چه كله تاسو جهاد دپاره تيار شئ نو مسلمانان به ستاسو دتعليم په وجه تيار شي.نو تاسو سره به دالله ﷻ مددشامل حال وي.الله ﷻ به دكفر زور ختم كړي.دكفارو حوصله به كمزورې شي.اودوي كښې به حوصله پاتې نشي .چه مسلمانانو سره مقابلې ته راشي.

قوله تعالى: وَاللّٰهُ اَشَدُّ بَاْسًا وَّاَشَدُّ تَنْكِيْلًا

د الله ﷻ نه زيات جنگي قوت اود هغه ذات نه زيات د قوت خاوند اوسختې سزا وركې څوك نشته .هغه قادر ذات دې ،او هغه ذات به (كافران) په دنيا كښې مغلوب كړي ، او هم دوي ته به په آخرت كښې عذاب وركړي لكه بل ايت مبارك كښې دي چه (وَلَوْ يَشَآءُ اللّٰهُ لَانْتَصَرَ مِنْهُمْ الخ)، اوكه د الله خوښه شي نو دهغوئ نه به پخپله بدله واخلي.ليكن الله ﷻ هغه ذات دې چه تاسو باندې امتحان كوي.چه كوم يو كس په يو كارخير كښې حصه واخلي نو هغه ته هم دهغه نيكئ بدله كښې ثواب وركولې شي.او چه څوك ددې خلاف كوشش اوكړي او بد اوكړي نو دده دكوشش او نيت به هم په ده بوج وي .

قوله تعالى: مَنْ يَّشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَّكُنْ لَّهٗ نَصِيْبٌ مِّنْهَا

دجائز سفارش اجر:- حضرت نبي كريم ﷺ فرمائي چه سفارش اوكړئ اجر به بيا مومئ.الله ﷻ به دخپل نبي ﷺ په خوله دا جاري كړي.(۳)دا آيت د يو بل د سفارش باره كښې نازل شوې دې دې مهربانئ ته اوگورئ چه فرمائي چه صرف په شفاعت باندې به اجرملاويږي.كه په سفارش سره كار اوشي اوكه اونشي الله ﷻ د هرڅيز حافظ دې ، هرڅيز باندې حاضر دې ، دهر څيز حساب اخستلو والا دې ، په هرڅيز قادر دې،په هر څيز باندې هميشه دهغه نظر وي، هر يو ته روزئ وركونې دې دهر انسان د عملونو اندازې لگونكې دې.

قوله تعالى: وَاِذَا حُيِّيْتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوْا بِاَحْسَنَ مِنْهَآ اَوْ رُدُّوْهَا ۗ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ حَسِيْبًا

---

(۱) صحيح بخاري كتاب الجهاد باب درجات المجاهدين : ۲۷۹۰)-

(۲) صحيح مسلم كتاب الامارة باب بيان ماعده الله للمجاهدين : ۱۸۸٤ نسائي : ۳۱۳۳)-

(۳) صحيح بخاري كتاب الزكاة باب التحريض على الصدقة : ۱٤۳۲، صحيح مسلم: ۲٦۲۷)-

سلام اچول:- مسلمانانو ! کله چه تاسو ته يو مسلمان سلام اوکړي نو ددې سلام جواب بهترينو الفاظو سره ورکړئ،يا کم ازکم هم هغه الفاظو سره جواب ورکړئ کوم چې درته هغوی وئيلی وی.نو زياتوالی په دې کښې مستحب دې .او برابرې فرض دې.

د سلام درې درجې:- ابن جرير کښې دی چه يو سړې د حضرت نبی کريم صلی الله عليه وسلم خدمت کښې حاضر شو او عرض ئې اوکړو چه ﴿ السلام عليك يارسول الله﴾ حضرت نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه ﴿ وعليك السلام ورحمة الله﴾بيا بل کس راغلو ، او هغه اووئيل چه ﴿ السلام عليك ورحمة الله﴾ نو حضرت نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه ﴿ وعليك السلام يارسول الله ورحمة الله وبركاته﴾بيا يو بل کس راغلو او هغه اووئيل چه ﴿ السلام عليك يارسول الله ورحمة الله وبركاته﴾ حضرت نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه ﴿ وعليك﴾نو هغه سړی اووئيل چه ائې دالله نبی ﷺ ! فلانی اوفلانی تاسو ته سلام اوکړو نو تاسو ﷺ جواب کښې څه زياتې اوکړو او ما دپاره مو داسې اونکړل.حضرت نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه تا خمونږ دپاره باقی څه پرې نښودل.دالله ﷺ فرمان دې چه کله تاسو ته سلام اوکړې شی نو تاسو هغه شان جواب ورکونی ، يا دهغې نه په ښه الفاظو کښې جواب ورکړئ ، د وجې مونږ هم هغه جواب درکړو. (۱)دا روايت ابن ابی حاتم کښې هم دا شان معلق مروی دې.هغه ابوبکر ابن مردويه روايت کړيدې.او ما دا مسند کښې نه دې کتلې.والله اعلم. ددې حديث نه هم معلومه شوه چه د سلام کلماتو کښې ددې نه زياتې نشته.که وې نو حضرت نبی کريم ﷺ به دې آخری صحابی ﷺ ته په جواب کښې وئيلې وې.

په سلام د لسو نه ديرشو پورې نيکئ ملاويدل:- مسند احمد کښې دی چه يو سړې حضرت نبی کريم ﷺ ته راغلو او ﴿السلام عليكم يارسول الله ﴾ ئې اووئيل اوکيناستو.حضرت نبی کريم ﷺ جواب ورکړو او وې فرمائيل چه ده ته لس نيکئ ملاؤ شوې ، او بل راغلو اوهغه اووئيل چه ﴿ السلام عليكم يارسول الله ورحمة الله ﴾ اوبيا کيناستو نو حضرت نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه ده ته شل نيکئ ملاؤ شوې.بيا دريم کس راغلو او هغه اووئيل چه ﴿ السلام عليك يارسول الله ورحمة الله وبركاته ﴾ نو حضرت نبی کريم ﷺ اوفرمائيل ده ته ديرش نيکئ ملاؤ شوې.(۲) امام ترمذی رحمه الله دې ته حسن غريب وائی.

سلام په چا اچول پکار دی؟:- حضرت ابن عباس ﷺ دا آيت مبارك عام اخلی.او فرمائی چه د الله تعالی مخلوق کښې تاسوته څوك سلام اوکړی نو هغه ته جواب ورکونی اګر چه مجوسی وی.حضرت قتاده رحمه الله فرمائی چه د سلام بهتر جواب ورکول خو دمسلمان دپاره دی.اوددې واپس کول د اهل ذمه دپاره دی.ليکن دې تفسير کښې خبرې شته لکه څنګه چه پورته حديث کښې تير شو چه ددې نه مراد دا دې چه د هغه د سلام بهترجواب ورکړې شی ،اوکه مسلمان د سلام ټول الفاظ اووائی نو بيا دی جواب ورکولو والا هم دا واپس کړی.ذمی خلقوته پخپله سلام ورکول صحيح نه دی .اوکه درته سلام اوکړی نو جواب کښې دې هم دومره الفاظ اووائی.

ديهودی د سلام جواب:- بخاری او مسلم کښې دی چه کله څوك يهودی اونصرانی تاسو ته سلام اوکړی نو خيال ساتئ.تاسو د دې په ځائې چې ﴿ السلام عليك﴾ اووايې.د دې په ځائې ﴿وعليك ﴾ وايې (۳)

---

(۱) الطبری : ۱۰۰۵۰، ۱۰، و)-

(۲) احمد : ۴۳۹/۴، ابوداود : کتاب الادب باب کيف السلام : ۵۱۹۵ وسنده حسن ترمذی : ۲۶۸۹)-

(۳) صحيح بخاری کتاب الاستئذان باب کيف الرد علی اهل الذمة بالسلام : ۶۲۵۷، صحيح مسلم: ۲۱۶۴، ابوداود: ۵۲۰۶ ، ترمذی : ۱۶۰۳)-،

په یهودي د سلام اچولو ممانعت:- صحیح مسلم کښي دي چه تاسو یهودیانو او نصرانیانو ته په سلام کښي وړاندې والې مه کوئی ، او کله چه لار کښې رش وی نو هغوئ د لارې تنګ طرف ته مجبوره کوئ.([1])

دسلام او جواب حکم:- امام حسن بصری رحمه الله فرمائی چه سلام نفل او ددې جواب ورکول فرض دی.([2])، اونورعلماکرام هم دا فرمائی.نو که جواب ورنکړی نو ګناهګاربه وی.ځکه چې سلام دالله ﷻ حکم دې .

سلام اچول سنت او جواب ئې واجب دې

مسلک حنفی:- داحنافو په نیز د سلام اچول سنت دی او د دې جواب ورکول په هغه الفاظو سره کوم چه سلام اچونکی ونیلی وی واجب دی مثلا هغه اووائی ﴿السلام علیکم﴾ نو د دې په جواب کښې ﴿وعلیکم﴾ ونیل واجب دی او په دې باندې اضاف کول مستحب دی یعنی چې په جواب کښې اووائی ﴿وعلیکم السلام ورحمة الله وبرکاته﴾ **احکام** القران للعلامة ظفراحمد العثمانی رحمه الله (۲/۲۰۳تا ۲۰۴).

قوله تعالی:﴿اللهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيْهِ﴾

بیا الله ﷻ دخپل توحید بیان کوی اوخپل الوهیت ښکاره کوی، او په دې کښې ضمنی طور قسم هم خوری.ددې وجې دا دویمه جمله لام سره شروع کړې شی.چه قسم په جواب کښې راځی نو ړومبۍ جمله خبردې او قسم هم دې چه الله تعالی به نزدې ټول خلق په میدان حشر کښې جمع کړی.او هلته به هریوته دهغه د عمل بدله ملاویږی.

﴿وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللهِ حَدِيْثًا﴾

دالله ﷻ نه زیات محبت کولو والا هیڅوک نشته دې.دهغه خبر دهغه وعده ، دهغه وعید ټول رینښتیا دی.هم هغه ذات معبود برحق دې اودهغه نه سوا بل مربی نشته دې.

			فَمَا لَكُمْ		فِي الْمُنٰفِقِيْنَ
			نوڅه شوی دی په تاسو		په باره دمنافقانو کښې
			دا په تاسو باندې څه شوی دی چې د منافقانو		
فِئَتَيْنِ	وَاللهُ	اَرْكَسَهُمْ	بِمَا		كَسَبُوْا
چې دوه ډلې یئ	حالانکه الله	واپس ګرځولی دی هغوئ	په سبب دهغه عملونو		چې کړی دی هغوئ
باره کښې دوه ډلې شوئ	حال دادې چې الله پاک هغوئ دخپل عمل په سبب اړولی دی				
اَتُرِيْدُوْنَ	اَنْ تَهْدُوْا	مَنْ	اَضَلَّ اللهُ		وَمَنْ
آیا تاسو غواړئ	چې نیغه لار اوښایئ	هغه چاته	چې بې لارې کړې دې الله		حالانکه هغه څوک
آیاتاسودا غواړئ چې هغه چاته هدایت اوکړئ څوک چه الله تعالی ګمراه کړی وی					اوڅوک چې
يُّضْلِلِ	اللهُ فَلَنْ	تَجِدَ	لَهٗ	سَبِيْلًا	وَدُّوْا لَوْ
چې بې لارې کړی دی	الله	نو هرګزنه به اونه مومې	دپاره دهغه	څه لار	هغوئ غواړی
الله ﷻ دلارې نه بې لارې کړی	نو هغه دپاره بیا ته سمه لار نشې مونډې			....	هغوئ خو دا غواړی

[1]) صحیح مسلم کتاب السلام باب النهی عن ابتداء اهل الکتاب بالسلام: ۲۱۶۷ ابوداود: ۵۲۰۵ ، ترمذی : ۱۶۰۲)-
[2]) الادب المفرد : ۱۰۴۰)-

تَكۡفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا فَتَكُونُونَ سَوَآءً

چې تاسو كافران شئ | لكه څنګه چې | هغوئ په خپله كافران دي | اوشئ تاسو اوهغوئ ټول | برابر

كه څنګه چې پخپله كافردي چې دغه شان تاسو هم كافران شئ | ....چې ټول برابر شئ

فَلَا تَتَّخِذُوا مِنۡهُمۡ اَوۡلِيَآءَ حَتّٰى يُهَاجِرُوا

نو په دې وجه تاسو مه جوړوئ | دهغوئ نه | دوستان خان له | تر دې چې | هجرت اوكړي هغوئ

نوهيڅوک ترينه خان سره مه ملګرى كوئ | تر دې چې د الله په لار كښې (د مكې نه مدينې ته) هجرت

فِي سَبِيلِ اللّٰهِ ؕ فَاِنۡ تَوَلَّوۡا فَخُذُوۡهُمۡ وَاقۡتُلُوۡهُمۡ حَيۡثُ

په لاردالله كښې | نو كه مخ ئې واړولو دهجرت نه | نو اونيسئ هغوئ | اوقتل كړئ هغوئ | چرته چې

اوكړي | نوكه دهجرت نه ئې ډډه اوكړه | نو چه په كوم ځائې كښې يئ نو نيسئ يئ او قتلوئ يئ

وَجَدۡتُّمُوۡهُمۡ ۪ وَلَا تَتَّخِذُوۡا مِنۡهُمۡ وَلِيًّا وَّلَا نَصِيۡرًا ۙ اِلَّا

اوموندل تاسو هغوئ | اومه نيسئ | په هغوئ كښې | دوست | اونه مددګار | ماسوا

.... اوپه دوى كښې هيڅوک خان له ملګرې يا مددګار مه جوړوئ | البته

الَّذِيۡنَ يَصِلُوۡنَ اِلٰى قَوۡمٍ ۢ بَيۡنَكُمۡ وَبَيۡنَهُمۡ مِّيۡثَاقٌ

دهغه منافقانونه | چې يوځائې شي | ديوقوم سره | چې په منځ ستاسو | اوپه منځ دهغه كښې | معاهده وي

هغه منافقان (دقتل دحكم نه بچ دي) چې داسې قوم سره يوځائې شي چې ستاسوورسره معاهده شوې وي

اَوۡ جَآءُوۡكُمۡ حَصِرَتۡ صُدُوۡرُهُمۡ اَنۡ يُّقَاتِلُوۡكُمۡ

ياراشي هغوئ تاسوته | چې تنګې شوې وي | اسينې دهغوئ | ددې خبرې نه چې | جنګ اوكړي تاسو سره

يا داسې منافقان چې تاسو ته راشي او په جنګ كولو ستومانه وي نه تاسره جنګ كوي

اَوۡ يُقَاتِلُوۡا قَوۡمَهُمۡ ؕ وَلَوۡ شَآءَ اللّٰهُ لَسَلَّطَهُمۡ عَلَيۡكُمۡ

يا جنګ اوكړي | دقوم خپل سره | اوكه | غوښتلې الله | نوخامخا به ئې غلبه وركړې وې هغوئ ته | په تاسو

اونه خپل قوم سره جنګ كوي | اوكه الله ﷻ غوښتلې نودغه منافقان به ئې په تاسو مسلط كړې وې

فَلَقٰتَلُوۡكُمۡ ۚ فَاِنِ اعۡتَزَلُوۡكُمۡ فَلَمۡ يُقَاتِلُوۡكُمۡ وَاَلۡقَوۡا

نوخامخا به جنګيدل تاسو سره | بياكه چرې | هغوئ پريږدي تاسو | اونه كوي جنګ تاسو سره | اووړاندې ئې كړه

اوتاسوسره به ئې جنګونه كول | نوكه هغوئ ستاسودمقابلې نه ډډه اوكړي | اوتاسوسره جنګ نه كوي

اِلَيۡكُمُ السَّلَمَ ۙ فَمَا جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمۡ عَلَيۡهِمۡ سَبِيۡلًا ۝

تاسو ته | صلح | پس نه دې دركړې الله | حق تاسو ته | په هغوئ باندې | دلارې

او د صلحې لاس درواړاندې كړي | نوبيا الله ﷻ تاسوته دهغوى مقابله كښې دجنګ حق نه دې دركړې

سَتَجِدُوْنَ	اٰخَرِيْنَ	يُرِيْدُوْنَ	اَنْ يَّاْمَنُوْكُمْ	
زر ده چې بیا به مومئ تاسو	نورمنافقان	چې غواړي به هغوئ	چې په امن کښې پاتې شي ستاسو نه	
بو بل قسم منافقان به بیامومئ چې (جنګ نهٔ خوښوي)	داغواړي چې ستاسودطرفه هم په امن کښې وي			
وَيَاْمَنُوْا	قَوْمَهُمْ ط	كُلَّمَا	رُدُّوْٓا	اِلَى الْفِتْنَةِ	اُرْكِسُوْا
اوبه امن پاتې شي	دقوم خپل نه	هرکله چې	اوبللې شي هغوئ	فتنې ته	نوواپس اوګرځولې شي
اودخپل قوم د طرفه هم په امن کښې وي	خوهرکله چې دشرموقع په لاس ورشي نو هغې ته ورګرځي				
فِيْهَا ج	فَاِنْ لَّمْ يَعْتَزِلُوْكُمْ	وَيُلْقُوْٓا	اِلَيْكُمُ	السَّلَمَ	
په هغې کښې	نو که نهٔ شول په څنګ ستاسو نه	اوواندې نې نهٔ کړه	تاسو ته	صلح	
نوکه دغه خلق ستاسره دمقابلې نه روستو نشو	..........او صلح پیش نکړي				
وَيَكُفُّوْٓا	اَيْدِيَهُمْ	فَخُذُوْهُمْ	وَاقْتُلُوْهُمْ	حَيْثُ ثَقِفْتُمُوْهُمْ ط	
اوبندې نهٔ کړل	لاسونه خپل	نواونیسئ هغوئ	اوقتل کړئ هغوئ	هرځائې کښې چې اومومئ هغوئ	
اولاسونه ئې او نهٔ نیول	نوچې کوم ځائې ئې بیامومئ هلته ئې رانیسئ او قتلوئ ئې				
وَاُولٰٓئِكُمْ	جَعَلْنَا	لَكُمْ	عَلَيْهِمْ	سُلْطٰنًا	مُّبِيْنًا ع
اوهغوئ ټول چې دي	ګرځولي دي مونږ	تاسودپاره	په هغوی باندې	دلیل	ښکاره
اوهم په دې خلقوباندې مونږ تاسو ته د لاس پورته کولو څرګند اختیار درکړي دي					

قوله تعالیٰ: فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنٰفِقِيْنَ

د منافقانو باره کښې د صحابه کرامو ﷺ اختلاف:-په دې کښې اختلاف دې چه دمنافقانو په کوم یو امر کښې دمسلمانانودوه قسمه خیالات پیدا شوي وو. حضرت زید بن ثابت ﷺ فرمائی چه حضرت نبی کریم ﷺ کله د احد میدان جنګ ته تشریف یوړو نو هغه وخت کښې حضرت نبی کریم ﷺ سره منافقان هم وو چه جنګ نه مخکښې واپس شوی وو. د دوی باره کښې بعضې مسلمانانو وئیل چه دوی قتل کول پکار دی اوبعضو وئیل چه دوی هم مومنان دی [1] نو دې باره کښې دا آیت مبارک نازل شو. نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه دا ښار پاك دې دا به پخپله ګند او خیرې داسې لرې کړی لکه څنګه بټئ د اوسپنې نه خیرې اوزنګ لرې کوی[2] (بخاری او مسلم)

په جنګ احد کښې د مسلمانانو تعداد:- ابن اسحاق کښې دی چه د احد دجنګ لښکر یو زر وو ، عبدالله بن ابی بن سلول درې سوه کسانو سره واپس شوې وو اوحضرت نبی کریم ﷺ سره بیا اووه سوه کسان پاتې وو.

دایت په شان نزول کښې بل روایت:- حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی مکه کښې څه خلق وو چه کلمه ویونکی وو. لیکن دمسلمانانو خلاف به ئې مشرکانو سره مددکولو. دوی د څه ضرورت دپاره د مکې نه بهراووتل ، دوی ته یقین وو چه د دوی به اصحاب رسول ﷺ سره څه جنګ جګړه نه وی.خکه چه دوی

[1] صحیح مسلم کتاب صفات المنافقین باب صفات المنافقین : ۲۷۷۶)-
[2] صحیح بخاری کتاب المغازی باب غزوة احد : ٤٠٥٠، صحیح مسلم: ١٣٨٤، ترمذی : ٣٠٢٨)-

په ظاهره کلمه ګو وو. بل طرفته چه کله د مدینی مسلمانانوته ددې علم اوشو.نو وې ونیل چه دې نامرادو سره رومبې جهاد اوکړئی،دوی خمونږ دښمنانانوسره دی.اوبعضو اوونیل چه سبحان الله چه دا خلق ستاسو په شان کلمه وانی ، تاسو هم هغوئ سره جنګ کوئی ؟ صرف پدې وجه چه هغوئ هجرت نه دې کړې ،اوخپل کورونه ئې نه دی پرینبودی.مونږ دپاره دهغوئ وینه او مال څنګه حلالیدشی ؟ دا دهغوئ اختلاف د حضرت نبی کریم ﷺ مخکښې اوشو خو حضرت نبی کریم ﷺ خاموش پاتې شو نو دې کښې دا آیت مبارك نازل شو. (ابن ابی حاتم).

د ایت شان نزول کښې دویم روایت:- دحضرت سعد بن معاذ ﷺ څونې فرمانی چه حضرت عائشه صدیقه ﷺ باندې چه کله تهمت اولګیدو او حضرت نبی کریم ﷺ په منبر باندې اودریدل او وې فرمائیل چه څوك شته دې چه ما د حضرت عبدالله بن ابی د تکلیف نه بچ کړی. په دې باندې د اوس او خزرج په مینځ کښې چه کوم اختلاف پیدا شو نود هغې باره کښې دا آیت مبارك نازل شو. لیکن دا قول غریب دی.ددې نه سوا نور اقوال هم دی.الله ﷻ دوی ددوی دنافرمانئ په وجه هلاك کړل.ددوی دهدایت هیڅ لار نشته.دوی خوغواړی چه د رینبتونی مسلمانان هم ددوی په شان ګمراه شی. دومره دشمنی. ددوی په زړونو کښې دې ، نو تاسو منع کولئ شئ چه تر کومې پورې دوی هجرت اونکړی نو دوی خپل مه ګنړئی.دا خیال مه ساتئی چه دوی ستاسو دوستان دی او مددګار دی.بلکه دوی پخپله ددې لائق دی چه دوی سره جهاد اوکړې شی.بیا دوی کښې دهغه حضراتو استثناء کولې شی چه هغوئ دیوداسې قوم پناه اخستې وی چه هغوئ سره دمسلمانانو وعدې شوی وی.نو ددوی حکم به هم هغه وی چه کوم د هغه قوم دې چه وعده وسره شوې وی

د ایت شان نزول کښې خلورم روایت:- سراقه بن مالك مدلجی وانی چه کله د بدر جنګ کښې مسلمانان غالب شو او چاپیر چل کښې خلقو کښې اسلام بنه خور شو نو ماته معلوم شوه چه د حضرت نبی کریم ﷺ اراده ده چه خالد بن ولید ته یو لښکر ورکړی او خما قوم بنو مدلج سره جنګ اوکړی.نو زه د حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم خدمت کښې حاضر شوم او ما اوونیل چه زه تاسوته خپل یو احسان دریادوم ، خلقو ماته اوونیل چه ته خاموش شه ، لیکن حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه وایه چه څه ونیل غواړې.ما اوونیل چه ما ته معلومه ده چه تاسو خما قوم طرفته لښکر لیږل غواړئی.زه غوارم چه تاسو دوی سره صلح اوکړئی په دې خبره که قریش اسلام راوړی نو هغوئ به هم اسلام قبلوی او که هغوئ اسلام قبول نه کړو نو په هغوئ هم حمله مه کوئی.حضرت نبی کریم ﷺ د حضرت خالد بن ولید لاس اونیولو او وې فرمائیل چه ده سره لاړ شه او دده د وینا مطابق دده قوم سره صلح اوکړه. نو په دې خبره صلح اوشوه چه هغوئ به د اسلام د دښمنانو هیڅ قسمه مدد نه کوی.اوکه قریش اسلام قبول کړی نو دوی به هم اسلام قبلوی.نوالله ﷻ دا آیت مبارك نازل کړو چه دوی غواړی چه تاسو هم د دوی په شان کفر اوکړئی.بیا تاسو او هغوئ برابرشئ. نو دوی کښې هیچ څوک دوست مه جوړوئی

هم دا روایت ابن مردویه کښې هم دې.او په دې کښې دی چه آیت ﴿اِلَّا الَّذِيْنَ يَصِلُوْنَ﴾ نازل شو ، نو چه کوم خلق هم دوی سره ملاویږی نو هغه به هم ددوی په شان په امن کښې وی.اوددې زیات مناسب کلام سره دې.صحیح بخاری شریف کښې دصلح حدیبیه قصه کښې دی بیا چې چا غوښتل نو دکافرو جماعت کښې به داخلیدل او امن کښې به وو ، اوچې چا به غوښتل نو د مدینی مسلمانانو سره به ملاویدو. او د معاهدې په وجه به په امن کښې وو.[1] دحضرت ابن عباس ﷺ قول دې چه دا حکم بیا

[1]) صحیح بخاری کتاب الشروط باب الشروط فی الجهاد: ۲۷۳۱،)-

دې آیت منسوخ کړو چه ﴿فَإِذَا انسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدتُّمُوهُمْ﴾ یعنی کله چه د معززې میاشتې تیرې شي نو مشرکانو سره جهاد کوئی چه چرته هم دوی اووینئ.

قوله تعالی: إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَىٰ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُم مِّيثَاقٌ

د هغه کافرانو حکم چه غیرجانبدار وی:- بیادیو بل جماعت ذکر کیږی چه هغوئ ددې خبرې نه مستثنی دی چه میدان جنګ ته راوستلې کیږی نو بې بسه شی وی ،هغوئ خو تاسو سره نه جنګ کول غواړی او نه تاسو سره یو ځائې کیدل غواړی او نه خپل قوم سره جنګ کول خوښوی.بلکه دا داسې ځان بچ کولو والا خلق دی چه نه تاسو سره دی او نه ستاسو دښمنانو سره او نه ستاسو دوستانو سره.دا هم دالله ﷻ نضل دې چه دغه خلق ئې په تاسومسلط نکړل. که هغه ذات غوښتلې نو دوی ته به ئې طاقت ورکړې وې او ددوی زړونو کښې به ئې اچولې چه دوی تاسوسره جنګ اوکړی.نو که دوی تاسو سره د جنګ کولو نه منع شی او صلح سره یو شی نو تاسو ته هم دوی سره دجنګ کولو اجازت نشته. هم دا قسمه خلق وو چه د بدر په ورځ دمکې مشرکانو سره راغلل اود زړه نه دوی تاسو سره جنګ نه خوښولو.لکه حضرت عباس وغیره. هم دا وجه وه چه حضرت نبی کریم ﷺ د حضرت عباس ﷺ د قتل نه منع کړې وه.او حکم ئې کړې وو چه دوی دې ژوندې ګرفتار کړې شی.

قوله تعالی: سَتَجِدُونَ آخَرِينَ يُرِيدُونَ أَن يَأْمَنُوكُمْ وَيَأْمَنُوا قَوْمَهُمْ

منافقانو سره د جنګ حکم:- بیادیو بل جماعت ذکر کیږی.چه په ظاهره پورته ذکر شوؤ خلقو پشان دی. لیکن اصل کښې نیت کښې ئې فرق دې.دا خلق منافقان دی.چه کله حضرت نبی کریم ﷺ ته راشی نواسلام ظاهروی او دمسلمانانو نه خپل مال او ځان محفوظ ساتی.بل طرفته چې کله دوی کفارو سره یو ځائې شی او کوم کسان چې د باطلو معبودانو عبادت کوی ، هغوئ سره ملاو شی دې دپاره چه دهغوئ نه په امن کښې وی،اصل کښې دا خلق کافر دی لکه بل ځائې کښې چې دی چه کله خپلو شیطانانو ته ورشی نو هغوئ ته په تنهائی کښې وائی چه مونږ تاسوسره یو.دلته هم ذکر کیږی چه کله دوی فتنې طرفته خې نو د پوره زړه نه به هغې کښې حصه اخلی.لکه څنګه چه څوك پړمخ پروت وی.فتنې نه مراد دلته شرك دې.

د شان نزول باره کښې بل روایت:- حضرت مجاهد رحمه الله فرمائی چه دا خلق هم د مکې وو. دلته چه به راغلل نو ریاکارئ دپاره به ئې اسلام قبلولو. هلته چه به لاړل نو بتانو ته به ئې سجدې کولې.نو مسلمانانو ته ئې اوفرمائیل که ددې خپلې دوغله پالیسئ نه منع نشو ، تاسو ته د تکلیف درکولو نه منع نشو،صلح نه کوی،نودوی هم امن کښې مه پریږدئ،دوی سره هم جهاد کوئی.دوی قیدیان کړئ.چه دوی چرته هم دوی اوموموئ. نو دوی سره خبرې مه کوئی.بیشکه په دوی باندې مونږ تاسو ته غلبه درکړې ده او ښکاره حجت مو درکړې دې

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ	أَن يَقْتُلَ	مُؤْمِنًا	إِلَّا خَطَأً	وَمَن	قَتَلَ	مُؤْمِنًا	خَطَأً
اونه دې کار دیومومن	چې قتل کړی	مومن	مګر په خطا سره	اوڅوك چې	مړکړی	یومومن	په خطا سره
اودیو مسلمان داکار نه دې اچې هغه بل مسلمان قتل کړی امګر په خطا سره او چا چې یومسلمان په خطاسره قتل کړو							

فَتَحْرِيرُ	رَقَبَةٍ	مُّؤْمِنَةٍ	وَدِيَةٌ	مُّسَلَّمَةٌ	إِلَىٰ أَهْلِهِ	إِلَّا
نو دی آزادول	دیو غلام	مومن	او دیت دې	چې سپارلې شوې وی	وا رثانو دمړی ته	مګر
نو(کفاره ئې داده) چې یو مؤمن مړیٔ دې آزاد کړی اود مړی وارثانو ته دې خون بها ورکړی امګر						

اَنْ يَّصَّدَّقُوْا ط فَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَّكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ

که هغوئ معاف کړی دیت| نو که وو (مقتول)| دداسې قوم نه| چې دشمن وو ستاسو | اوهغه وو مومن

که هغوئ خون بها اوبښی (نو جائزده) | اوکه دغه مؤمن مړې دداسې قوم سړې وو چې ستاسو ورسره دشمنی وی

فَتَحْرِيْرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ ط وَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ

نو دی آزادول دیو غلام| مومن | اوکه وو مړې | دداسې قوم نه | چې په منځ ستاسو

نو یو مسلمان مرئ دې آزاد کړی (او دومره بس دی) | اوکه دداسې قوم سړې وو چې ستاسو

وَبَيْنَهُمْ مِّيْثَاقٌ فَدِيَةٌ مُّسَلَّمَةٌ اِلٰى اَهْلِهٖ وَتَحْرِيْرُ

اوپه منځ دهغوئ کښې | معاهده وه | نو دې دیت | ورسپارلې شوې | وارثانو دمړی ته | او آزادول

اودهغوئ په مینځ کښې یوه معاهده وی | نو دهغه وارثانو ته دې خون بها هم ورکړی| او

رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ ج فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ ز

دیو غلام| مومن | نو چاچې اونه موندو (غلام)| نو دی پرې روژې نیول| دوه میاشتې| پرله پسې

یو غلام دې هم آزاد کړی| اوڅوک چه د مرئ آزادولو طاقت نه مومی| نو هغه دې دوه میاشتې پرله پسې روژې

تَوْبَةً مِّنَ اللّٰهِ ط وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيْمًا حَكِيْمًا ۝ وَمَنْ يَّقْتُلْ

دپاره دقبلولو دتوبې| دطرفه دالله نه | اودې الله | پوهه |خاوند د حکمت | اوڅوك | چې قتل کړی

اونیسی |دا دالله ﷻ دطرفه دتوبې ویستلو طریقه ده| اوالله په هرڅه پوهه اوصاحب د حکمت دی |او څوک چې یو

مُؤْمِنًا مُّتَعَمِّدًا فَجَزَآؤُهٗ جَهَنَّمُ خٰلِدًا فِيْهَا وَغَضِبَ اللّٰهُ

یومومن | په قصدسره| نو سزا دهغه| جهنم دی| چې همیشه به وی|په هغې کښې |اوغضب کړې دی الله

مومن په قصدسره قتل کړی| نو دهغه سزا دوزخ دی| اوپه هغې کښې به همیشه وی| اوبه هغه د الله غضب

عَلَيْهِ وَلَعَنَهٗ وَاَعَدَّ لَهٗ عَذَابًا عَظِيْمًا ۝

په هغه باندې| اولعنت کړې دی الله په هغه باندې| او تیارکړې ئی دی| هغه دپاره| عذاب لوئ

دې| او لعنت ئې پرې کړې دې | او د هغه دپاره ئې لوئې عذاب تیار کړې دې

قوله تعالی:: وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ اَنْ يَّقْتُلَ مُؤْمِنًا اِلَّا خَطَئًا

دقتل خطا احکام :-ارشاددې چه یو مسلمان دپاره جائز نه دی چه په څه حال کښې دیومسلمان رور خون په ناحقه توئې کړی.

په دې صورتونو کښې د مسلمان د قتل جواز:- بخاری او مسلم شریف کښې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چه یو مسلمان دپاره جائز نه دی چه هغه د الله ﷻ دوحدانیت باندې او د رسول الله ﷺ د رسالت

ګواهي ورکوي چې قتل کول حلال نه دی مګر درې حالتونو کښې ① یو دا چه هغه څوك قتل کړي وي ②دویم چه واده ئې کړی وی او زنا اوکړي ③دریم دین اسلام پرېږدي او د مسلمانانو نه جدا شي (١)
حد قائمول د چا کار دي:- بیا داهم یاد ساتئ چه کله ددوی نه په دې درېو واړو کارونو کښې څه کار واقع شي نو په عوامو کښې هچا ته دا اختیار نشته چه دې قتل کړي ځکه چې دا کار دامام یا د نائب امام منصب دي.
د ایت شان نزول کښې اولنې قول:- ددې نه پس استثناء منقطع ده. دعربو شاعرانو کلام کښې هم دا قسمه استثناء ډیرې دي.ددې آیت مبارك شان نزول کښې یو قول دا هم نقل دې چه عیاش بن ابی ربیعه چه د ابوجهل ناسکه رور وو ، اودده دمور نوم اسماء بنت مخزمه وو، دده باره کښې نازل شوې دې.ده یوسړې قتل کړې وو اوهغه ته ئې د اسلام قبلولو په وجه سزاګانې ورکولې تر دې چه هغه مړ شو.دهغه نوم حارث بن یزید غامدی وو .د حضرت عیاش ﷺ زړه کښې دا خار راغلو اوزړه کښې ئې پخه اراده اوکړه چه کله هم موقع ملاؤ شوه. نوزه به دې قتل کوم.الله ﷺ څه ورځې پس قاتل ته هم د اسلام قبلولو هدایت نصیب کړو. او هغه مسلمان شو. او هجرت ئې هم اوکړو. لیکن حضرت عیاش ﷺ ته دا معلومه نه وه .د مکې د فتح په ورځ دې دهغوئ په نظر کښې راغلو. په دې وجه چه هغه تر اوسه پورې کفر کښې وو. په ده ئې اچانك حمله اوکړه اوهغه ئې قتل کړو نو دې باندې دا آیت نازل شو.
د ایت شان نزول کښې دویم قول:-دویم قول دادې چه دا آیت مبارك د حضرت ابودرداء ﷺ باره کښې نازل شوې دې. چې هغه په یوکافر کس باندې حمله کړې وه او توره ئې پرې راویستې وه خو هغه کلمه اوونیله لیکن دوی په توره اووهلو اوهغه ئې قتل کړو. هرکله چه حضرت نبی کریم ﷺ ته دا واقعه بیان شوه نو حضرت ابودرداء ﷺ ورته خپل عذر بیان کړو چه هغه صرف د خپل خان بچ کولو دپاره کلمه ونیلې وه. حضرت نبی کریم ﷺ خفه شو او وې فرمائیل چه ولې تا د هغه زړه شلولې وو څه.دا واقعه صحیح حدیث کښې هم شته دې.لیکن هلته د بل صحابی نوم دې . (٢)
قوله تعالی: ﴿وَمَن قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَـًٔا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُّسَلَّمَةٌ إِلَىٰٓ أَهْلِهِۦٓ﴾
دقتل خطاء په کفاره کښې غلام ازادول:- بیا دقتل خطا ذکر کیږي اوپه دې کښې دوه څیزونه واجب دي.یو غلام آزادول،دویم دیت ورکول.ددې غلام دپاره داشرط هم دې چه هغه ایماندار وی کافر نه وی.وړوکې ماشوم بچې هم کافی نه دې تر کومې چه هغه خپلې ارادې سره ایمان ظاهر نکړي.او د دومره عمر نشي.دامام ابن جریر ﷫ مختار قول دا دې که دده مور پلار دواړه مسلمانان وي.نو دا جائز دی ګنی نه.دجمهورو مذهب دادې چه مسلمانیدل شرط دی د وړوکې او لوئې څه قید نشته دې
د کفاره کښې د وینځې ازادول:- یو انصاری ﷺ یو توره وینځې سره د حضرت نبی کریم ﷺ خدمت کښې حاضرېږي او وائی چه څما په ذمه دیو مسلمان آزادول دی.که دا مسلمانه وی نو زه دا آزادوم حضرت نبی کریم ﷺ ددې وینځې نه تپوس اوکړو چه آیا ته ګواهي ورکوې چه دالله ﷺ نه سوا بل معبود نشته دې هغې اوونیل چه آو. حضرت نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل چه آیا ته ددې خبرې هم ګواهي ورکوې چه څه دالله ﷺ رسول او بنده یم.هغې اوفرمائیل چه آو.حضرت نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل چه مرګ نه پس دوباره ژوندی کیدو باندې هم ته یقین ساتې.هغې اوفرمائیل چه آو. حضرت نبی کریم ﷺ

---
(١) صحیح بخاری کتاب الدیات باب قوله تعالی(ان النفس بالنفس): ٦٨٧٨،صحیح مسلم: ١٦٧٦، ابوداود : ٤٣٥٢ ابن ماجة: ٢٥٣٤-
(٢) صحیح بخاری کتاب المغازی باب بعث النبی صلی الله علیه وسلم اسامة: ٤٢٦٩، صحیح مسلم: ٩٦ عن اسامة بن زید ﷺ)

اوفرمائیل چه دا ازاده کړه.([1]) ددې اسناد صحیح دی.اوصحابی څوك وو؟ دده نوم که معلوم نه وی نو په دې وجه ددې په سند کښې څه نقصان نه راځی(ځکه چه صحابه ټول عدول دی). دا روایت دحدیث نوروکتابونو کښې دا شان دې چه حضرت نبی کریم ﷺ د هغې نه تپوس اوکړو چه الله ﷻ چرته دی؟ هغې اوونیل چه آسمانونوکښې.حضرت نبی کریم ﷺ ترې تپوس اوکړو چه زه څوك یم؟ هغې جواب کښې اوونیل چه ته دالله رسول ﷺ یې.حضرت نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل چه دا آزاده کړه دا ایمانداره ده.([2]) نویو د غلام یاوینځې آزادول واجب دی

د قتل خطاء په کفاره کښې دیت ورکول:- او بل دیت ورکول دی چه دمقتول کور والو ته ورکړې شی.دا د هغه مقتول بدله ده. دا دیت سل اوښان دی ، او ددې پنځه قسمه دی ، شل خوددو عمر اوښې او شل هم ددې عمر اوښې اوشل د دریو کالو چه وی اوښې او نورې به د پنځوکالو وی.او شل چه د څلوروکالو ښکاری.همدا فیصله حضرت نبی کریم ﷺ د قتل خطا په دیت کښې کړې ده. اوګورئی سنن ومسند احمد([3])داحدیث په روایت دحضرت عبدالله رضی الله عنه موقوف هم مروی دې.حضرت علی رضی الله عنه او یو بل جماعت نه هم منقول دی.او دا هم ونیلې شوی دی چه دا دیت به په څلورمه حصه کښې تقسیم شوې وی.دا دیت به ددې قاتل په عاقله او دده د عصبه یعنی د ده په نزدې رشته دارو باندې وی. دده په خپل مال باندې نشته.حضرت امام شافعی رحمه الله فرمائی چه په دې امر کښې ما ته څوك مخالف نه دی معلوم.حضرت نبی کریم ﷺ د دیت فیصله هم په دې خلقو کړې ده. او دا حدیث خاصه کښې په کثرت سره دې.امام صاحب چه کوم حدیث مبارك طرفته اشاره کوی هغه دېردی .

دیت په قاتل او عاقله دواړو باندې دې

مسلک حنفی:-دامام ابوحنیفه رحمه الله او امام ابو یوسف په نیز دیت په عاقله او قاتل دواړوباندې دې صرف په عاقله باندې نه دې واجب بلکه قاتل به ورسره په دیت کښې شریک وی (تفسیرمظهری ۲(۱۰۴)-

دیت سل اوښان په څلورو حصو کښې تقسیم دی

مسلک حنفی:- د امام ابوحنیفه رحمه الله په نیز دیت سل اوښان دی خو بیا دا اوښان په څلورو درجو کښې تقسیم دی پنځویشت به بنت مخاض وی او پنځویشت به بنت لبون وی او پنځویشت به حقه وی او پنځویشت به جذعه وی (تفسیرمظهری ۲(۲۱۲۰۴).

دیت د قاتل په عاقله دې:- بخاری او مسلم کښې د حضرت ابوهریره رضی الله عنه نه مروی دی چه دهذیل قبیلې دوه ښځې خپلو کښې په جنګ شوې ، یو ښځې دا بله په کاڼې اوویشته اوهغه حامله وه ، ددې بچی هم ضائع شو او هغه هم مړه شوه. حضرت نبی کریم ﷺ ته راغلل نو حضرت نبی کریم ﷺ فیصله اوکړه چې ددې بچی په بدله کښې خو یو وینځه یا غلام ازادول دی.اودښځې بدله کښې دیت او دیت د قاتلې ښځې د حقیقی رشته دارو په ذمه دی.([4])

---

[1]) احمد : ۳/۴۵۲)-

[2]) صحیح مسلم کتاب المساجد باب تحریم الکلام فی الصلاة: ۵۳۷)-

[3]) ابو دادو : ۴۵۴۵ ترمذی : ۱۳۸۶ نسائی : ۴۸۰۶، ابن ماجة: ۲۶۳۱، احمد : ۱/۴۵۰)-

[4]) صحیح بخاری کتاب الدیات باب جنین المراة : ۶۹۱۰ صحیح مسلم: ۱۶۸۱، ابوداود : ۴۵۷۶، نسائی: ۴۸۲۲)-

مسئله - ددې نه دا هم معلومه شوه چه کوم قتل عمد خطا سره وی هغه هم په حکم کښې د خطاء محض پشان دې یعنی د دیت اعتبار سره په دې کښې تقسیم ثلث شو ، درې حصې به وی ځکه چه په دې کښې شباهت عمد یعنی بالقصد هم دې.

د امام د قتل خطاء بوج به په بیت المال وی:- صحیح بخاری شریف کښې دی چه د بنوخزیمه دجنګ دپاره حضرت خالد بن ولید ﷺ لره حضرت نبی کریم ﷺ یو لښکر کښې سردار جوړ کړو او وې لیږلو ، هغوئ چه هلته لاړل نو د اسلام دعوت ئې ورکړو ، هغوئ دعوت قبول کړو لیکن د نادانئی په وجه ئې د ﴿اَسْلَمْنَا﴾ یعنی مونږ مسلمان شو په ځائې ﴿صبانا﴾ اونیل یعنی مونږ بې دین شو ، خالد بن ولید ﷺ دوی سره قتل کول شروع کړل.هرکله چه حضرت نبی کریم ﷺ ته ددې معلومات اوشو نو حضرت نبی کریم ﷺ لاس اوچت کړو او الله ﷻ ته ئې عرض اوکړو چه یا الله د خالد بن ولید ددې فعل نه بیزاری او برات څه ستا مخکښې وړاندې کوم. بیا حضرت علی ﷺ ئې راوبللو اوهغوئ ئې اولیږل چه لاړ شه او دهغوی مقتولانو ته دیت ورکړه او ددوی چه کوم مالی نقصان شوې دې هغه هر څه ورته اداکړه [1].

مسئله - ددې نه ثابته شوه چه د امام یا نائب د خطا بوج به په بیت المال وی.

قوله تعالی: ﴿اِلَّآ اَنْ يَّصَّدَّقُوْا﴾

بیا فرمانی چه دیت ورکول واجب دی.خوکه د مقتول اولیاء په خپله ددې اخستلو نه روستو شی نو دوی ته اختیار دې اوهغوئ دا په طور د صدقه معاف کیدلې شی.

﴿فَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَّكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيْرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ﴾

بیا فرمان دې که مقتول مسلمان وی لیکن دده اولیاء حربی کافران وی نو قاتل باندې دیت نشته دې.قاتل باندې په دې صورت کښې د غلام یا وینځې آزادول دی.

قوله تعالی: ﴿وَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍۭ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِّيْثَاقٌ فَدِيَةٌ مُّسَلَّمَةٌ اِلٰٓى اَهْلِهٖ وَتَحْرِيْرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ﴾

اوکه د مقتول وراث او ولی د داسې قوم نه وی چا سره چې ستاسو صلح او وعده شوې وی. نو په دې صورت کښې به دیت وی خوکه چرې مقتول مومن وو نوکامل دیت به وی ، اوکه مقتول کافر وو نو د بعضو په نیز خو پوره دیت وی.دبعضو په نیزنیم دیت ، دبعضو په نیز دریمه حصه دیت ، دا تفصیل د احکامو په کتابونوکښې موجود دې.

د مومن او کافر دواړو دیت یوبرابر دې

مسلک حنفی:- دامام ابوحنیفه رحمه الله په نیز د مومن او کافر په دیت کښې څه فرق نشته بلکه د کافر دیت به هم د مومن د دیت پشان پوره وی (تفسیرمظهری ۲/۸۱۲۰۴)-

قوله تعالی: ﴿فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِّنَ اللّٰهِ﴾

دوه میاشتې پرله پسې روژې نیول - اوبه قاتل باندې مومن غلام یا وینځه آزادول هم لازم دی .اوکه دچا طاقت د غریبئ په وجه نه وی نو د هغه په ذمه د دوو میاشتو روژې دی چه پرله پسې به ئې نیسی ، که دڅه عذر په وجه لکه بیماری شوه یا حیض شو یا نفاس شو. نو ددې عذرونو نه بغیر دې روژه په مینځ کښې نه پریږدی،او که ددې عذر نه بغیر ئې روژې پریخودې نو بیا به دسر نه دروژو شمیر پوره کوی.

په سفرکښې روژې ماتول سره د تسلسل حکم:- د سفر باره کښې دوه اقوال دی ، ① یو داچه دا هم شرعی عذر دې.② دویم دا چه دا عذر نه دې.

د سفر په وجه په افطار سره تتابع ختمیږی

[1] صحیح بخاری کتاب المغازی باب بعث النبی صلی الله علیه وسلم خالد بن ولید : ۴۳۳۹ نسائی : ۵۴۰۷-

مسلک حنفي - د سفر په وجه که روژه ماته کړی نو د جمهورو په نيز چې په هغې کښې احناف هم شامل دی ده باندې سردوباره روژني نيول لازميږي تتابع او پرله پسې والې ختم شو البته د امام شافعي په قديم قول کښې ده باندې د سفر په وجه که تتابع فوت شی سردوباره د روژو نيول نشته (تفسير مظهري ۳۲۷\۲)-

مسکينانو ته خوراک ورکول:- بيا فرمائی چه د قتل خطا د توبې دا صورت دې چه غلام نشی آزادولې، نورروژې اونيسی ، او که دروژې طاقت په کښې نه وی نودې مسکينانو ته خوراك ورکولې شی که نه، نو يو قول خو دادې چه شپيته مسکينانو ته به خوراك ورکوی.لکه څنګه چه د ظهار دکفارې دی.علته صفا بيان فرمائی اودلته د قتل خطاء په باب کښې په دې وجه بيان نه فرمائی چه دا دويرولو والا مقام دې.که د آسانئی صورت نې بيان کړو نو هيبت او عظمت به دومره باقی پاتې نشی.دويم قول دادې چه دروژې لاندې څه نه وی ، که وې نو بيان سره به نې بيان کړې وې.د حاجت په وخت کښې بيان له موخر کول صحيح نه دی

قوله تعالى::وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيْمًا حَكِيْمًا۝::: الله عليم او حکيم دې ، ددې تفسير څو ځل تير شوې دې.

قوله تعالى::وَمَنْ يَّقْتُلْ مُؤْمِنًا مُّتَعَمِّدًا فَجَزَآؤُهٗ جَهَنَّمُ خٰلِدًا فِيْهَا وَغَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهٗ وَاَعَدَّ لَهٗ عَذَابًا عَظِيْمًا۝

د قتل عمد حرمت :- دقتل خطا نه پس اوس د قتل عمدبيان دې.ددې ډير زيات سخت او ډير مضبوط تاکيد راغلي دې.دا هغه ګناه ده چه دا الله ﷻ شرك سره يو ځاې بيان کړې ده.فرمائی چه ﴿وَالَّذِيْنَ لَا يَدْعُوْنَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ وَلَا يَقْتُلُوْنَ النَّفْسَ الَّتِيْ حَرَّمَ اللّٰهُ اِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُوْنَ ۚ وَمَنْ يَّفْعَلْ ذٰلِكَ يَلْقَ اَثَامًا۝﴾ يعنی مسلمانان بندګان هغه دی چه الله سره هغوئ بل معبود نه جوړی او نه هغوئ يوکس په ناحقه قتلوی. بل ځاې کښې ارشاد دې چه ﴿قُلْ تَعَالَوْا اَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ﴾ دلته هم الله ﷻ د حرامو کارونو ذکر فرمائی او د شرك او د قتل ذکر کوی.او ددې مضمون آيتونه نور هم ډير زيات دی او احاديث هم دې باب کښې وارد شوی دی.

دقيامت په ورځ د ټولو نه اوله مقدمه:- مسلم شريف او بخاری شريف کښې دی چه د ټولو نه مخکښې به دقيامت په ورځ د ديت فيصله کيږی (١) ابو داود کښې دی چه د ايماندارو خلقو په نيکيانو کښې زياتې رازی تر ترڅو چه دې په ناحقه قتل اونکړی.اوکه داسې نې اوکړل نو تباه به شی.

دمسلمان د قتل عظمت:- اويو حديث مبارك کښې دی چه د ټولې دنيا زوال دالله ﷻ په نيز ديو مسلمان قتل کولو نه کم نقصان دې (٢)

د يومسلمان په قتل ټول مخلوق جهنم ته تلل:- اويوحديث مبارك کښې دی که د زمکې او د آسمان ټول خلق ديو مسلمان په قتل کښې شريك شی نو الله ﷻ به ټول پرمخ دوزخ ته داخل کړی (٣)

په يوه خبره دمسلمان په قتل کښې د شرکت ګناه:-اويو حديث مبارك کښې دی چه کوم سړی ديو مسلمان په قتل کښې نيمې خبر کولو سره هم مدد اوکړی نوهغه به دقيامت په ورځ الله ﷻ ته په داسې حالت کښې حاضريږی چه دده په تندی به ليکلې شوې وی چه داسړې دالله ﷻ درحمت نه محروم دې (٤)

د مسلمان په قتل کښې د ابن عباس ﷺ مذهب:- د حضرت ابن عباس ﷺ قول دې چه چا يومومن په قصد سره قتل کړو نو دده توبه نه قبليږی.د کوفې خلقو چه کله په دې مسئله کښې اختلاف اوکړو.نو

---

(١) صحيح بخاری کتاب الرقاق باب القصاص بو م القيامة: ٦٥٣٣، صحيح مسلم: ١٦٧٨)-

(٢) ابوداود کتاب الفتن باب ل تعظيم قتل المومن : ٤٢٧٠، وسنده صحيح)-

(٣) ترمذی کتاب الديات باب ماجاء ل تشديد قتل المومن : ١٣٩٥ رهوحسن نسائی : ٣٩٩٢)-

(٤) ابن ماجة ابواب الديات باب التغليظ ل قتل مسلم ظلم : ٢٦٢٠)-

حضرت ابن جبير حضرت ابن عباس ﷺ ته ورغلو او تپوس ئې ترې اوکړو. نو هغوی ورته اوفرمائيل چه دا د قران پاک آخرى آيت دې بل هيڅ يو آيت دا آيت نه دې منسوخ کړې.(١)او دوی فرمانی چه دويم آيت ﴿وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ﴾ دې چه په هغې کښې د توبې ذکر دې هغه د مشرکانو باره کښې نازل شويدې.(٢)ليکن کله چه يوسړی د اسلام په حالت کښې يو مسلمان په غير شرعى وجه باندې قتل کړو نو دده سزا جهنم دې. اوودده توبه نه قبوليږی.

د قاتل د توبې باره کښې د مجاهد رحمه الله قول:- حضرت مجاهد رحمه الله چه کله د حضرت ابن عباس ﷺ دا قول بيان کړو نو وې فرمائيل مګر څوک چه پښيمانه شو.(نودهغه توبه قبليږی) (٣)

دابن عباس ﷺ په نيزد مسلمان د قاتل دپاره توبه نشته:- سالم بن ابوالجعد رحمه الله فرمانی چه حضرت ابن عباس ﷺ کله نابينا شوې وو ، يو ځل مونږ هغوئ سره ناست وو نو دې کښې يو سړې راغلو ا و دوی ته ئې آواز اوکړو اوتپوس ئې اوکړو چه دې باره کښې تاسو څه وائې چه چا يو مومن په قصد سره قتل کړو.نودوی اوفرمائيل چه دهغه سزا جهنم ده. اودې کښې به دې هميشه وی ، په ده به دالله تعالى غضب وی او په ده به دالله ﷻ لعنت وی ، او دده دپاره عظيم عذاب تيار دې ، هغه بيا تپوس اوکړو که هغه توبه اوباسی اونيک عمل کوی او هدايت باندې کلك اوسی ؟

نو وې فرمائيل چه دده مور په ده بوره شی دده دپاره هدايت چرته دې.په هغه ذات مې دې قسم وی چه د هغه په لاس کښې خما روح دې ما د حضرت نبی کريم ﷺ نه آوريدلی دی چه هغه مور دې په هغه بوره شی چه چا يو بنده قتل کړو ، هغه به د لاسونونه نيولې شوی وی او د رحمان عرش ته به مخامخ راوستې شی او دده رګونو کښې به وينه څې رازی ، او ا لله ﷻ ته به اووائی چه د ده نه تپوس اوکړه چه دا څه ولې قتل کړې ووم ؟ په هغه الله ﷻ قسم چه دهغه په قبضه کښې خما ساه ده ددې آيت نازليدونه پس د حضرت نبی کريم ﷺ وفات پورې ددې منسوخ کيدو والا آيت نازل نشو.او يو روايت کښې دومره دی چه نه د دې نه پس په حضرت نبی کريم ﷺ وحی راغلې وه (٤).

دابن عباس ﷺ موافقين :- حضرت زيد بن ثابت ﷺ ، حضرت ابوهريره ﷺ ، حضرت عبدالله بن عمر ﷺ حضرت ابوسلمه بن عبدالرحمان رحمه الله ، حضرت عبيد بن عمير رحمه الله ، حضرت قتاده رحمه الله ، حضرت ضحاك رحمه الله هم دحضرت ابن عباس ﷺ خيال سره متفق دی.ابن مردويه کښې دی چه مقتول به دغه قاتل نيولې وی او د قيامت په ورځ به ئې دالله ﷻ مخکښې راولی ، او بل لاس کښې به ئې خپل سر نيولې وی او وائی به چه ائې خما ربه دده نه تپوس اوکړه چه ده خه ولې قتل کړې ووم ؟ قاتل به اووائی چه ائې پروردګاره ! ددې وجې چه ستاد عزت دخاطره .الله ﷻ به اووائی چه دا خما لار ده.دويم مقتول به هم خپل سر نيولې راوړی او هم دا به وائی. قاتل به جواب کښې اووائی څکه چه د فلانی عزت وی الله ﷻ به اوفرمائی چه دده ګناه به هغه واپس واخلی. بيا به دې اورته واچولې شی.اودې کوهی کښې به اوياکاله لاندې روان وی. (٥)

---

(١) صحيح بخارى كتاب- التفسير سورة النساء (من قتل مومنا متعمدا) : ٤٥٩٠، صحيح مسلم: ٣٠٢٣)-

(٢) صحيح بخارى كتاب- التفسير سورة الفرقان: قوله تعالى (الا من تاب وامن) : ٤٧٦٦، صحيح مسلم : ٣٠٢٣،)-

(٣) صحيح بخارى كتاب مناقب الانصار باب مالقى النبى صلى الله عليه وسلم واصحابه من المشركين بمكة: ٣٨٥٥)-

(٤) الطبرى: ١٠١٩٣، احمد: ٢٤٠/١، نسائى:كتاب القسامة باب ماجاءفى كتاب القصاص: ٤٨٧٠، ابن ماجة: ٢٦٢١، دا روايت شواهدو سره صحيح دې)-

(٥) ابن مردويه وسنده ضعيف النسائى ٤٠٠٢، بلفظ اخر وسنده ضعيف وهو صحيح بالشواهد)-

څوک نشي ښښلې؟:مسند احمد کښې دی چه ممکن دی چه الله ﷻ ټول ګناهونه ښښي،لیکن (هغه سړی نه ښښي)چه دکفر په حالت کښې مړشی دویم هغه چه یو مومن په قصد قتل کړی[1] ابن مردویه کښې داسې حدیث هم دې اوهغه بالکل غریب دې[2]محفوظ هغه حدیث دې چه دسند په حواله سره بیان شو[3]

دمومن د قتل په وعید کښې یوبل حدیث:- حمید وائی چه ماته ابوالعالیه راغلو ،ماسره یو دوست هم په هغه وخت وو ، مونږ اوونیل چه تاسو دواړه ځما نه عمر کښې کم یئ او په حافظه کښې زیات یئ راځئ ماسره بشر بن عاصم ته لاړشئ.هرکله چه مونږ هلته اورسیدو نو حضرت بشر ته مو اوونیل چه هغه ته هم هغه حدیث واوروه.هغوئ آورول شروع کړل .چه په دې عقبه بن مالك لیثی ﷺ اوونیل چه حضرت نبی کریم ﷺ یو وړوکې شان لښکر لیږلی وو.هغوئ په یو قوم حمله اوکړه او خلق اوتښتیدل، دوی سره یو سړې تښتیدو او دې سړی پسې یو لښکر والا سړې وربه منډه وو ، هرکله چه هغه ورنزدې شو او په هغه ئې توره راویستله نو هغه اوونیل چه زه مسلمان یم. دې سړی دهغه هیڅ خیال اونکړو او هغه سړې ئې اووهلو، ددې خبر حضرت نبی کریم ﷺ ته اوشونو حضرت نبی کریم ﷺ ډیر زیات خفه شو. دا خبر هغه سړی ته هم اورسیدو. یو ورځ حضرت نبی کریم ﷺ خطبه وئیله چه دې قاتل اوونیل چه یارسول الله ﷺ ! په الله ﷻ قسم هغه خو دا خبره صرف د قتل نه د بچ کیدو دپاره کړې وه. حضرت نبی کریم ﷺ دهغه نه مخ واړولو او خطبه ئې وئیله. هغه دوباره اوونیل.حضرت نبی کریم ﷺ ترې دوباره مخ واړولو.دې صبر نه شو او په دریم ځل ئې هم بیا داسې اوونیل.نو حضرت نبی کریم ﷺ بیا هغه طرفته متوجه شو او د حضرت نبی کریم ﷺ په مخ مبارك باندې د خفګان آثار وو. حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه قاتل مومن باندې دالله ﷻ انکار دې.درې خله ئې دا اوونیل.دا روایت نسائی کښې هم دې.[4]

د قاتل په توبه کښې دوه مذاهب د ابن کثیر رحمه الله فیصله:- نو یو مذهب خودا شو چه دمومن د قاتل توبه نه ده قبوله. دویم مذهب دا چه تو به دده د الله ﷻ ترمینځه ده. دجمهور سلفو اوخلفو هم دا مذهب دې که هغه توبه اوویستله او الله ﷻ طرفته ئې رجوع اوکړه ، خشوع وخضوع کښې مشغول شو ، نیك عملونه ئې کول ، نو الله ﷻ به دهغه توبه قبوله کړی. او مقتول ته به د خپل طرفه بدله ورکړی او هغه به راضی کړی.الله ﷻ فرمائی چه ﴿إِلَّا مَن تَابَ﴾ دا خبردې اوخبر کښې د نسخ احتمال هډو وی نه. او دا آیت د مومنانو باره کښې دې نو دا آیت په کافرانو پورې خاص کول د ظاهر خلاف دې.او دیو ښکاره دلیل محتاج دې.والله اعلم.

دایت په عموم باندې استدلال:- الله ﷻ فرمائی چه ﴿قُلْ يَٰعِبَادِىَ ٱلَّذِينَ أَسْرَفُوا۟ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ﴾ یعنی انې ځما بندګانو ! چه چا په خپلو ځانونو زیاتې کړې وی.نو ځما د رحمت نه دې نه مایوسه کیږی .دا آیت مبارك د عموم اعتبار سره هرې ګناه ته شامل دې.که هغه کفر او شرك وی اوکه هغه شك اونفاق وی ، که هغه قتل او فسق وی.چه څوك الله ﷻ طرف ته رجوع اوکړی نو الله ﷻ به هغه طرفته متوجه شی او چه څوك توبه اوباسی نو الله ﷻ به د هغه توبه قبوله کړی.فرمائی چه ﴿إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِۦ﴾ یعنی الله ﷻ شرك نه ښښی اود دې نه سوا ټول ګناهونه چه اوغواړی نو ښښی.دالله ﷻ ددې آیت مبارك نه قربان

---

[1]) نسائی کتاب المحاربة (تحریم الدم): ۳۹۸۹، وسنده صحیح)-

[2]) ابوداود وسنده صحیح وابن حبان : ۵۹۸۰، والحاکم: ۳۵۱/٤، والبیهقی : ۲۱/٦)-

[3]) ابن مردویه)-

[4]) احمد : ۲۷۹/۵، وسنده حسن ، ددې شواهد دپاره نور اوګورئی : صحیح بخاری ۴۲۲۹، صحیح مسلم ۹۲ و دابوداود . ۲۲۴۳)-

شم هغه لوني ذات هم په دې سورت کښې ددې ايت نه مخکښې هم يو ايت مبارك بيان کړې دې اودهغې تفسير مونږ په هغه ځائې کښې بيان کړې دې.او بيا ددې آيت مبارك نه پس د خپلې عامې معانۍ اعلان کوی چه بندگانو کښې ددې کامل مغفرت اميد پيدا شی ، والله اعلم.

دابن کثير رحمه الله په يوبل حديث باندې استدلال:- بخاری او مسلم شريف کښې هغه حديث مبارك هم په دې موقع دياد ساتلو قابل دې چه په هغې کښې دی چه يو بنی اسرائيلی سل قتلونه کړی وو ، بيا هغه د يو عالم نه تپوس کوی چه آيا څما توبه به قبوله شی که نه.هغه جواب ورکو ی چه ستااو ستا توبه کښې څوك حائل کيدېشی ؟ او هغه ته وائی چه دا بدنی پريږده او د نيکانو ښار ته لاړ شه. نو هغه هجرت کوی او لاره کښې وفات کيږی او د رحمت فرښتې ده ته راځی [1]. دا حديث پوره پوره ډير ځل بيان شوی دې.نوچې په بنی اسرائيل کښې د قاتل توبه قبليده. نو په دې امت مرحومه باندې د توبې دروازې ولې بندلې شی،مونږ نه خو په هغوئ باندې ډيرې زياتې پابندنې وې .اودهغه ټولو نه الله تعالی مونږ آزادکړو.او رحمة للعالمين پشان پيغمبر نې راوليږلو. هغه دين نې راکړو چه د آسانو او ښکاره او سهل دين دې.نو دلته چه دقاتل کومه سزا بيان شوې ده دهغې نه مراد دا دې چه د هغه سزا داده چه هغه ته به سزا ورکولې شی .حضرت ابوهريره رضی الله عنه او د سلفو يو جماعت هم دا فرمانی.بلکه ددې پشان يوبل حديث ابن مردويه کښې دې.خو د سند په لحاظ سره هغه صحيح نه دې.اودغه شان د هر وعيد مطلب هم دادې که ددې مقابل څه نيك عمل وغيره نه وی نو ددې بدنی بدله هغه ده چه کومه وعيد کښې بيان شوه. هم دا طريقه د وعيد باره کښې څمونږ په نيز ډيره درست او احتياط والا ده .والله اعلم بالصواب.

اودقاتل جهنم ته د تلو په تقدير هم که په قول د حضرت ابن عباس رضی الله عنه وغيره د توبې نه قبليدو په وجه وی اوکه په قول د جمهورو،د نيکو عملونو په وجه سره به هغه به هميشه په جهنم کښې نه وی بلکه دلته د خلود نه مراد ډير وخت پورې پاتې کيدل دی.لکه څنگه چه د متواتر حديث نه ثابت دی چه جهنم نه به هغه خلق هم راوځی چه د چا په زړونو کښې د اوری د دانې هومره ايمان وی.[2] او پورته چه کوم حديث بيان شو ممکن ده چه الله جل جلاله ټول گناهونه دکفر اود مومن د قتل نه بغيرمعاف کړی . او په دې حديث کښې ،د ،عسی،، ټکی د ترجې (اميد) دپاره وی نو دواړو صورتونو کښې به ترجی يعنی اميد اخوا شی نو بيا به هم وقوع يعنی داسې کيدل دواړو سره يو کښې نه پورته کيږی اوهغه قتل دې.چونکه په دې کښې انسانی حق دې ، هغه توبې سره نه ختميږی بلکه انسانی حق خو د توبې صورت هم حقدار ته رسول ضروری دی.په دې کښې چه څنگه قتل دې هم داشان غلا ده ، غصب دې ، تهمت دې ، او نور انسانی حقوق هم دی. اودهغې توبې سره معاف کيدل اجماعًا ثابت دی.بلکه د توبې د صحت شرط دې چه ددوی حقوق اداکړی.او کله چه اداکولو محال وی نودقيامت په ورځ به ددې مطاله به ضروری وی.ليکن مطالبې سره سزا واقع کيدل ضروری نه دی.ممکن دی چه دقاتل ټول نيك عملونه مقتول ته ورکړې شی يا بعضې ورکړې شی او ده سره هم څه پاتې شی او دې اوبخښلې شی.او دا هم ممکن دی چه دقاتل مطالبه الله جل جلاله خپل فضل وکرم سره د خپل طرفنه دحورو او قصرونو او د بلند درجو ورکولو سره پوره کړی.او ددې بدله کښې دې خپل قاتل ته معافی اوکړی او په دې خوشحاله شی او الله جل جلاله قاتل اوبخښی وغيره. والله اعلم.

په قصد سره د قتل کونکی قاتل دنياوی سزا - په قصد دقتل کونکی دپاره په دنيا کښې څه سزا ده او په

---

[1] صحيح بخاری کتاب احاديث الانبياء باب : ٥٤، رقم: ٣٤٧٠، صحيح مسلم: ٢٧٦٦)-
[2] صحيح بخاری کتاب التوحيد باب قوله تعالی (وجوه يومئذ ناضرة) : ٧٤٣٩ صحيح مسلم: ١٨٣)-

خرت کښې څه سزا ده. دنیا کښې خو الله ﷻ دمقتول ولیانو ته په ده باندې غلبه ورکړې ده. فرمائی چه ﴿وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا﴾ چه څوك ظلم سره قتل کړې شي مونږ دده پسماندګانو ته غلبه ورکړې ده. هغوی ته اختیار دې چه یا خو بدله واخلي یعنی قاتل قتل کړی یا ئې معاف کړی یا دیت یعنی خون بها یعنی جرمانه وصول کړی.اودده په جرمانه کښې هم سختی ده. دا په درې قسمه ده .دیرش خو د څلور کلن عمر اوښان او دیرش پنځه کلن او څلویښت ښه پاخه اوښان لکه څنګه چه د احکامو کتابونو نه ثابت دی.

په دې کښې د آئمه اختلاف دې چه په ده (قاتل عمد) باندې د غلام آزادول یا دوه میاشتې پرله پسې روژې نیول یا خوراك ورکول شته که نه ؟ نو امام شافعی رحمه الله او ددوی ملګری او دعلماء کرامو یو جماعت خو د دې قائل دې چه کله قتل خطاکښې دا وی نو عمد کښې به په طریقه اولی سره وی. او په دوی باندې جواب کښې په دروغه د غیر شرعی قسم دکفارې پیش کش شوې دې .او هغوئ ددې عذر عمد پرینبودې دې.دمونځ قضاء ئې جوړه کړې ده.لکه څنګه چه په دې باندې اجماع ده. خطا کښې امام احمد رحمه الله اوددوئ اصحاب او نور حضرات وائی چه قتل عمد د کفارې نه زیات دې.څکه چه دې کښې کفاره نشته.اودغه شان د دروغو قسم او ددوی دپاره دواړو صورتونوکښې او په قصد سره پرینبودې شوې مونځ کښې فرق کولو هیڅ لار نشته دې.ددې وجې په قصد سره پرینبودې شوی مونځ دپاره د قضا په وجوب قائل دی.

په قتل عمد کښې کفاره نشته

مسلك حنفي:- د امام ابوحنیفه رحمه الله او امام مالك رحمه الله په نیز په قتل عمد کښې کفاره نشته.احکام القران للعلامة ظفراحمد العثمانی رحمه الله (۳۲۲/۲).

د اول فریق دلیل:- د مخکښې جماعتونو دلیل یو دا حدیث مبارك هم دې کوم چه مسند احمد کښې مروی دې چه خلق حضرت واثله بن اسقع رحمه الله ته راغلل او وې ونیل چه یو داسې حدیث اووائې چه په هغې کښې کمې زیاتې نه وی نو ډیر زیات خفه شو. او وې فرمائیل چه کله تاسو قران پاك وائې نو په دې کښې کمې زیاتې کوئی ؟ هغوئ اوونیل چه حضرت څمونږ مطلب دادې چه پخپله حضرت نبی کریم ﷺ نه تاسو آوریدلی وی.وې فرمائیل چه مونږ حضرت نبی کریم ﷺ ته د یوسړی باره کښې ورغلو چه هغه د قتل په وجه خپل ځان ته جهنمی ونیل. نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه دده د طرف نه یو غلام آزاد کړئی،دهغه د یو یو اندام په بدله کښې به الله تعالی د ده یو یو اندام د جهنم نه آزاد کړی.[1]

يَاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوْٓا	اِذَا	ضَرَبْتُمْ	فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ	فَتَبَيَّنُوْا
انې هغه کسانو چې ایمان موراوړې دې	کله چې	اسفر کوئ تاسو	په لار د الله کښې	انوښهٔ تحقیق کوئ
انې مومنانوتاسوچې د الله لار کښې (جهاد دپاره)		لارشئ	انو پخپل پردی کښې	ښه تحقیق کوئ

وَلَا تَقُوْلُوْا	لِمَنْ	اَلْقٰٓى	اِلَيْكُمُ السَّلٰمَ	لَسْتَ	مُؤْمِنًا	تَبْتَغُوْنَ
اومهٔ وایئ تاسو	هغه چاته	چې پیش کړی	اتاسو ته سلام	چې نهٔ ئې ته	مومن	غواړئ تاسو
اوڅوك چې درباندې سلام واچوی		نوهغه ته دا مهٔ وائې چې ته مومن نهٔ ئې				.............که تاسو

[1] احمد : ۱۰۷/٤، ابوداود : ۳۹٦٤ وسنده حسن)-

عَرَضَ	الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا	فَعِنْدَ اللّٰهِ	مَغَانِمُ	كَثِيْرَةٌ	كَذٰلِكَ	كُنْتُمْ		
مال	د دژوند	دنيا	نو دی الله سره	غنيمتونه	ډير	هم په دې حالت	وئ تاسو	
د دنيا مال غواړئ | نو الله پاک سره ډيرښه غنيمتونه دی | ....آخر تاسو هم								
مِّنْ قَبْلُ	فَمَنَّ اللّٰهُ	عَلَيْكُمْ	فَتَبَيَّنُوْا	اِنَّ اللّٰهَ	كَانَ			
مخکښې ددې نه	نو احسان اوکړو الله	په تاسو	نو ښه تحقيق کوئ	بيشکه الله	دې			
ددې نه وړاندې (مکه) کښې دغه شان کمزوری حالت کښې پاتې شوی وې | نو الله په تاسو احسان اوکړو او الله								
بِمَا	تَعْمَلُوْنَ	خَبِيْرًا ۝						
په هغه څه	چې تاسو ئې کوئ	خبردار						
ستاسو ټولو کارونو ښه خبر دې |								

قوله تعالی:: يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِذَا ضَرَبْتُمْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ فَتَبَيَّنُوْا وَلَا تَقُوْلُوْا لِمَنْ اَلْقٰٓى اِلَيْكُمُ السَّلٰمَ لَسْتَ مُؤْمِنًا

سلام د اسلام نښه ده :-ترمذی وغیره کښې یو حدیث مبارك دې چه د بنو سلیم یو کس چیلئ څرولې ، دې د صحابه کرام ﷺ یو جماعت سره تیر شو او سلام ئې اوکړو نو صحابه کرام ﷺ خپلو کښې اوونیل دې مسلمان نه دې صرف د خپل ځان بچ کولو دپاره ئې سلام واچولو.نو هغه ئې قتل کړو. او چیلئ ئې ترې واخستې لاړل.نو دې باندې دا آیت مبارك نازل شو. ([1])

په دې حدیث اعتراضونه او دهغې نه دابن کثیر ﷺ جوابونه:- دا حدیث مبارك صحیح دې لیکن څه خلقو په دې کښې علتونه راویستی دی چه د سماك راوی نه سوا ددې طریقې بل څوك ناقل نشته .اودې د عکرمه ﷺ نه ددې روایت کوی اود هغه په روایت کښې تامل هم دې.اوددې آیت شان نزول کښې نور واقعات هم مروی دی.بعضې وائی چه دمحلم بن جثامه باره کښې نازل شوې دې.بعضې وائی چه د اسامه بن زید ﷺ باره کښې نازل شوې دې.او ددې نه سوا نور اقوال هم دی.لیکن څه وایم چه دا ټول کلام مردود دې.سماك نه دا ډیرو آئمه کرامو نقل کړې دې ، د عکرمه ﷺ نه په صحیح کښې دلیل اخستې شویدې.هم دا روایت په نورو طریقو سره حضرت ابن عباس ﷺ نه صحیح بخاری کښې مروی دې([2])

دا ایت دویم شان نزول:- سنن سعید ابن منصور کښې هم مروی دی.ابن جریر او ابن حاتم کښې دی چه یوسړی لره دده پلار او دده قوم دخپل اسلام خبر رسولو دپاره د حضرت نبی کریم ﷺ خدمت کښې اولیږلو.لارکښې دده ملاقات د حضرت نبی کریم ﷺ لیږلې شوی یو جماعت سره اوشو. دده هغوئ ته اوونیل چه څه مسلمان شوې یم خو ددوی یقین اونشو او دې ئې دشمن اوګڼلو او دې ئې قتل کړو.هرکله چه دده پلارته ددې خبر اوشو نو پخپله د حضرت نبی کریم ﷺ خدمت کښې حاضر شو او ټوله واقعه ئې ورته بیان کړه. نو حضرت نبی کریم ﷺ هغه ته زر دینار ورکړل او دیت ئې ادا کړو او هغه ئې عزت سره رخصت کړو نو دې باندې دا آیت مبارك نازل شو.

[1]) صحیح بخاری کتاب تفسیر القران باب ومن سورة النساء : ۳۰۳۰)-

[2]) صحیح بخاری کتاب تفسیر القران باب ومن سورة النساء باب (ولا تقولوا لمن القی الیکم السلام) ۳۴۹۱، صحیح مسلم: ۳۰۱۵)-

د ایت دریم شان نزول - دا دمحلم بن جثامه واقعه ده چه حضرت نبی کریم ﷺ خپل یو وړوکي شان لښکر اضم طرفته اولیږلو. هرکله چه دا لښکر بطن اضم ته اورسیدو نو عام بن اضبط اشجعي په خپله سورلۍ سور وو او خپل سامان سره راتلو ، چه نزدې راغلو نوسلام ئې اوکړو ، ټول اودریدل لیکن محلم بن جثامه خپل څه ذاتي وجه باندې په ده حمله اوکړه.هغه ئې قتل کړو او دهغه سامان ئې قبضه کړو. بیا مونږ حضرت نبی کریم ﷺ ته اورسیدو او ټوله واقعه مو ورته بیان کړه. نودې سره دا آیت مبارك نازل شو. (۱)

دایت څلورم شان نزول:- یو بل روایت کښې دی چه عامر اسلامی طریقې سره سلام کړې وو خو د جاهلیت د زمانې عداوت په وجه محلم هغه قتل کړې وو. حضرت نبی کریم ﷺ چه دا خبر واوریدو نو د عامر خلقو ته ئې اوئیل تاسو واوریدل ، لیکن عینیه اوونیل چه نه نه په الله ﷻ قسم ترکومې چه دده په ښځو دا مصیبت رانشی چه کوم څما په ښځو باندې راغلې دې.محلم خپل دواړه څادرونه اغوستی وو او راغلو او حضرت نبی کریم ﷺ ته مخامخ کیناستو ، په دې امید چه حضرت نبی کریم ﷺ دده دپاره استغفار اوکړی.لیکن حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه الله ﷻ دې اونه بښی.دې ددې خائې نه پښیمانه په ژړا اووتلو او خپل څادر سره ئې خپلې اوښکې اوچولې.اووه ورځې هم لا نه وې تیرې چه دې وفات شو. خلقو هغه دفن کړو لیکن زمکې دده لاش بهر راغورزار کړو. حضرت نبی کریم ﷺ ته هر کله چه ددې ذکر اوشو نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ستاسو ددې ملګری نه بدتر خلق زمکه خپل خان کښې پریږدی.لیکن دالله ﷻ اراده ده چه هغه ذات تاسوته د مسلمان حرمت اوښائی نو دده لاش په غر واچولې شو ، او دده دپاره کاڼړې هم واچولې شو ، او دا آیت مبارك نازل شو.(۲) (ابن جریر)

دایت پنځم شان نزول:- صحیح بخاری شریف کښې تعلیقًا مروی دی چه حضرت نبی کریم ﷺ حضرت مقداد رضی الله عنه ته اوفرمائیل چه هر کله تا یو داسې سړې قتل کړو چه هغه دکافرو نه پټ پټه اسلام قبول کړې وو اوهغه خپل اسلام ښکاره کړې هم وو. اوتاسو مکه کښې داشان وې چه ایمان به مو پټولو (۳)
بزار کښې دا واقعه داشان مروی ده چه حضرت نبی کریم ﷺ یو وړوکې لښکر لیږلې وو چه په هغې کښې حضرت مقداد رضی الله عنه هم وو. هرکله چه دښمنانو ته اورسیدو نو وې کتل چه ټول یو خوا بل خوا شوی دی.صرف یو مالدار سړې هلته پاتې شوې دې.ده دهغوئ په کتلو اوئیل چه ﴿اشهدان لااله الاالله﴾ لیکن بیاهم پرې هغه حمله اوکړه او هغه ئې قتل کړو. یو سړی چه دا واقعه اوکتله نو هغه ډیر غصه شو او وې وئیل چه مقداد تا هغه قتل کړو او هغه کلمه ونیلې وه ؟ خه به ددې ذکر حضرت نبی کریم ﷺ ته کوم. هرکله چه دا لښکر واپس شو نو دې سړی دا واقعه حضرت نبی کریم ﷺ ته عرض کړه حضرت نبی کریم ﷺ حضرت مقداد راوغوښتلو او وې فرمائیل چه تا دا څه اوکړل ؟ صبا دقیامت په ورځ به ته ﴿لا اله الاالله﴾ سره څه کوې ؟ نو الله ﷻ دا آیت مبارك نازل کړو او حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ائې مقداد هغه سړې پټ په پټه مسلمان وو. لکه څنګه چه تا په مکه کښې خپل ایمان پټ ساتلې وو. بیا تا هغه د اسلام ظاهرولو باوجود قتل کړو ؟ (۴)

قوله تعالی:: تَبْتَغُوْنَ عَرَضَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۡ فَعِنْدَ اللّٰهِ مَغَانِمُ كَثِيْرَةٌ ۚ

---

(۱) احمد : ۱۱/٦، مجمع الزوائد : ۸/۷)-
(۲) ابن جریر)-
(۳) صحیح بخاری کتاب الدیات باب قول الله تعالی (ومن یقتل مومنا متعمدا ...) ٦۹٦٦ تعلیقا)-
(۴) البزار : ۲۲۰۲،)-

بيا فرماني چه تاسو د كوم غنيمت لالچ كښې غفلت كوئى او د سلام اچونكى په ايمان كښې شك كوئ او هغوئ قتل كوئى،واورئى دا غنيمت هم دالله ﷻ دطرفنه دې.هغه سره ډير غنيمتونه دى چه هغه تاسو ته حلالې ذريعې سره دركوى.او تاسو لره به ددې مال نه كښې ډير بهتر وى.

قوله تعالى: كَذٰلِكَ كُنْتُمْ مِّنْ قَبْلُ فَمَنَّ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُوْا ۭ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرًا ۝

د مسلمانانو اولنې حالت:- تاسو هم خپل وخت ياد كړئى چه تاسو هم داسې وئ.تاسو به هم د خپلې كمزورئى او ضعف په وجه خپل ايمان نشو ظاهرولې.قوم نه پټيدئى.نن الله ﷻ تاسو باندې احسان اوكړو ، تاسو ته ئې قوت دركړو ، او تاسو په ښكاره د اسلام اظهار كولې شئ،نوچه كوم بې سروسامان د دښمن په پنجه كښې انښتى دى او د ايمان اظهار ښكاره نشى كولې،هركله چه هغوئ د خپل ايمان اظهار اوكړى نو تاسو ته پكار دى چه دا اومنئى.او يو آيت مبارك كښې دى چه ﴿وَاذْكُرُوْٓا اِذْ اَنْتُمْ قَلِيْلٌ﴾ ياد كړئى كله چه تاسو كمزورى وې ، الغرض ارشاد دې چه څنګه به د چيلو شپونكى خپل ايمان پټولو هم دغه شان ددې نه وړاندې تاسو په ډير زيات سخت حالت كښې د مشركانو په مينځ كښې وئ او خپل ايمان مو پټولو.

د ايت دويم تفسير:- دا مطلب هم بيان شوې دې چه تاسو هم وړاندې مسلمانان نه وئ الله ﷻ تاسو باندې احسان اوكړو او تاسو ته ئې اسلام نصيب كړو.حضرت اسامه ﷺ قسم كړې وو چه ددې نه پس به كله هم يو ﴿لااله الاالله﴾ وئيلو والا سړې نه قتلوم. څكه دوى ته هم په دې ښه سزا وركړې شوې وه. بيا د تاكيد په طور دوباره وائى چه ښه تحقيق كوئى.بيا دهمكى وركوى چه الله ﷻ د خپلو عملونو نه غافله مه ګڼړئى.چه تاسو څه كوئى هغه ذات ته ددې هر څه خبر دى.

لَا يَسْتَوِى	الْقٰعِدُوْنَ	مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ
نه دى برابر	ناست كسان	دمومنانو نه
انښى برابريدې هغه مسلمانان چې بې د څه عذر نه په كور ناست وى		

غَيْرُ اُولِى الضَّرَرِ	وَالْمُجٰهِدُوْنَ	فِىْ سَبِيْلِ اللّٰهِ	بِاَمْوَالِهِمْ
د چاچې څه عذرنشته	اوجهاد كونكى	په لاردالله كښې	په مالونوخپلوسره
اوهغه مومنان چې دالله ﷻ په لار كښې په سرومال سره جهاد كوى			

وَاَنْفُسِهِمْ ؕ	فَضَّلَ اللّٰهُ	الْمُجٰهِدِيْنَ	بِاَمْوَالِهِمْ	وَاَنْفُسِهِمْ
اوپه ځانونوخپلوسره	افضيلت وركړې دې الله	اجهاد كونكو ته	اپه مالونو خپلو سره	اوپه ځانونو خپلو سره
الله ﷻ فضيلت وركړې دې په سرومال باندې جهاد كونكو ته				

عَلَى الْقٰعِدِيْنَ	دَرَجَةً ؕ	وَكُلًّا	وَّعَدَ اللّٰهُ	الْحُسْنٰى ؕ
په كيناستونكو	په درجه كښې	او دټولو سره	وعده كړى ده الله	دښې جزا
په ناستو خلقوباندې ...... اګرچې هريو سره ئې دجنت وعده كړې ده				

وَفَضَّلَ اللّٰهُ	الْمُجٰهِدِيْنَ	عَلَى الْقٰعِدِيْنَ	اَجْرًا	عَظِيْمًا ۝
او فضيلت وركړې دې الله	جهاد كونكوته	په كيناستونكو باندې	داجر	لوئ
خو د هغه غازيانو دپاره د ناستو خلقو په مقابله كښې ډيرلوئې اجر دې				

دَرَجٰتٍ	مِّنْهُ	وَمَغْفِرَةً	وَّرَحْمَةً	وَكَانَ اللّٰهُ
دهغوئ دپاره درجې دي لوئ	دطرفه دهغه (الله) نه	او مغفرت دې	او رحمت دې	او دی الله
هغوئ دپاره دالله ﷻ دطرفه لوئې لوئې درجې اوبښنه او رحمت دې				او الله ﷻ

غَفُوْرًا	رَّحِيْمًا ﴿۹۶﴾
بخښونکې	رحم کونکې
ښښونکې رحم کونکې دې	

قوله تعالى: لَا يَسْتَوِي الْقٰعِدُوْنَ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ

عامو حالاتو کښې جهاد فرض کفايه دې:- صحيح بخاری کښې دی چه کله ددې آيت مبارك دشروع آيتونه نازل شو چې هسې ناست مسلمانان او مجاهدين مسلمانان برابر نه دی. حضرت نبی کريم ﷺ حضرت زيد ﷜ راوغوښتلو اوپه هغه ئې دا آياتونه ليکل. په دې کښې حضرت ابن ام مکتوم ﷜ نابينا راغلو او وې ونيل چه يارسول الله ﷺ ! څه خو نابينا يم. دې باندې دا الفاظ ﴿غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ﴾ نازل شو. يعنی سوا د هغه ناستو نه چه معذوره وی.([1])

قوله تعالى: غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ

د معذورمسلمانانو استثنی:- او يوروايت کښې دی چه حضرت زيد ﷜ خپل خان سره قلم دوات راوړی وو. او يو حديث کښې دی چه حضرت ابن ام مکتوم ﷜ فرمائيلی وو چه ، يارسول الله ﷺ ! که ما کښې طاقت وې نو څه به هم ضرور جهاد کښې شامل شوې وې. دې باندې دا الفاظ نازل شو. په هغه وخت کښې د حضرت نبی کريم ﷺ پتون مبارك د حضرت زيد ﷜ په پتون وو. اوپه هغوئ دومره بوج راغلو چه نزدې وو چه دهغوئ پتون مات شوې وې.([2])

د وحی دروندوالې:- او يوبل حديث مبارك کښې دی چه کله ددې الفاظو وحی راغله نو په حضرت نبی کريم ﷺ باندې سکينه نازله شوه نو څه د حضرت نبی کريم ﷺ خوا کښې ناست ووم. په الله ﷻ قسم چه هغه بوج چه کوم د رسول الله ﷺ د پتون په ماباندې پريوتې وو د هغې نه ما زيات بوج نه وو ليدلې بيا وحی تلو نه پس حضرت نبی کريم ﷺ تر (عظيما) پورې آيت ماته حکم اوکړو. اوما په يو هډوکی اوليکلو.

هم دا وقعه په بل روايت:- او ديو حديث الفاظ دی چه د حضرت ابن ام مکتوم ﷜ الفاظ لا ختم شوی نه وو چه په حضرت نبی کريم ﷺ باندې وحی نازل شوه. حضرت زيد ﷜ فرمائی چه هغه منظر تر اوسه پورې خما په نظر کښې دې لکه چه څه ئې گورم چه دې نه پس نازل شوی الفاظ ما دهغه خانې نه خپل تحرير کښې اوليکل([3])

د شان نزول باره کښې بل روايت- حضرت ابن عباس ﷜ فرمائی چه دې نه مراد دبدر جنګ کښې چه کوم خلق شامل وو اوهغه چه کوم نه وو تلی ([4])د بدر د غزوې په موقع حضرت عبدالله بن جحش ﷜ او

---

[1]) صحيح بخاری کتاب تفسير القران باب ومن سورة النساء باب (لايستوی القاعدون....): ۴۵۹۳، صحيح مسلم: ۱۸۹۸)-

[2]) صحيح بخاری کتاب تفسير القران باب ومن سورة النساء باب (لايستوی القاعدون....): ۴۵۹۳، ترمذی: ۳۰۳۳، نسائی : ۳۱۰۱)-

[3]) ابوداود کتاب الجهاد باب الرخصة فی العقود...: ۲۵۰۷ وسنده حسن)-

[4]) صحيح بخاری کتاب تفسير القران باب ومن سورة النساء باب (لايستوی القاعدون....): ۴۵۹۳)-

حضرت عبدالله بن ام مکتوم ﷺ راغلل او حضرت نبی کریم ﷺ ته ئې عرض اوکړو چه مونږ داوړه نابینا یو، مونږ دپاره څه رخصت شته ؟. هغوی ته دې آیت قرانی کښې رخصت ورکړې شو نوکومو مجاهدینوته چه ناستو مسلمانانو فضیلت ورکړې شوې وو دا هغه دی چه صحت مند او تندرست دی[1]، نو اول خو مجاهدینو ته ناستو خلقو باندې مطلقًا فضیلت وو، خو بیا هم دې وحی سره چه کوم الفاظ نازل شو نوپه دې سره هغه خلق چه معذوره وو دعامو ناستو مسلمانانو نه مستثنی شو لکه ړانده ، شل ، او بیمار دا دمجاهدینو درجه کښې دی.

مجاهدینو ته په کومو ناستو فضیلت دې:- بیا دمجاهدینو چه کوم فضیلت بیان شوې دې هغه په هغه خلقو دې چه بې د څه وجې جهاد کښې شامل شوې نه شو. لکه چه د حضرت ابن عباس ﷺ تفسیر تیر شو. اوهم دا پکار هم دې. بخاری کښې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چه مدینه کښې داسې خلق هم شته چه تاسو کوم جهاد دپاره سفر اوکړئ یا د جهاد په سفر په یو ځائې باندې تیریږئ. نو هغوئ ستاسوسره اجر کښې برابر دی. صحابه کرام ﷺ عرض اوکړو اګرچې هغوی په مدینه کښې مقیم دی. حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه آو ځکه چې هغوئ د عذر د وجې ایسارشوی دی [2]،

او یو روایت کښې دی چه تاسو چه څه خرچ کوئی دهغې ثواب هم تاسو ته ملاویږی او دوی ته هم ملاویږی. [3] هم دا مطلب یو شاعر په دې الفاظو کښې بیان کړې دې چه:

یاراحلین الی البیت العتیق لقد	سرتم جسوماوسرنانحن ارواحنا
اناأقمناعلی عذروعن قدر	ومن اقام علی عذرفقدراحا

(ترجمه:- ائې دالله ﷻ دکور حج کوونکو! اګر چه تاسو خپلو بدنونو سره دې طرفته روان یئ ، لیکن مونږ هم خپل روحانی طریقې سره روان یو ، واورئی ، بې وسئ او عذر مونږ منع کړی یو او دا ظاهره ده چه عذر سره پاتې کیدونکی په جهاد کښې د تلونکو نه کم نه دې.

قوله تعالی:: وَكُلًّا وَعَدَ اللّٰهُ الْحُسْنٰى :: بیا فرمائی چه هریوسره دالله ﷻ وعده د جنت او د لوئې اجر ده. دې نه معلومه شوه چه جهاد فرض عین نه دې بلکه فرض کفایه دې

قوله تعالی:: وَفَضَّلَ اللّٰهُ الْمُجٰهِدِيْنَ عَلَى الْقٰعِدِيْنَ اَجْرًا عَظِيْمًا

بیا ارشاد دې چه مجاهدینو ته غیرو مجاهدینو باندې فضیلت حاصل دې.

قوله تعالی:: دَرَجٰتٍ مِّنْهُ وَمَغْفِرَةً وَّرَحْمَةً

بیا ددوی اوچتې درجې ، ددوی دګناهونومعافی ، او په دوی باندې چه کوم رحمت او برکت دې ، دهغې بیان فرمائی او دخپل عام رحم او بخشش خبر ورکوی.

دمجاهدینودرجې:- بخاری اومسلم کښې دی چه جنت کښې سل درجې دی الله ﷻ په خپل لار کښې مجاهدینو دپاره تیارې کړی دی. د هرو دوؤ درجو په مینځ کښې دومره فاصله ده څومره چه دآسمان او زمکې ترمینځه ده [4]،

د دوو درجو مینځ کښې فاصله:- اوحدیث مبارک کښې دی حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه کوم سړې دالله ﷻ لار کښې غشئ اولی هغه ته دجنت درجه ملاویږی. یو سړی تپوس اوکړو چه درجه څه ده ؟

[1]) ترمذی کتاب تفسیر باب ومن سورة النساء : : ۳۰۳۲)-
[2]) صحیح بخاری کتاب المغازی باب : ۸۲ ح/۴۴۲۳، ابن ماجة: ۲۷۶۴)-
[3]) ابوداود کتاب الجهاد باب الرخصة فی العقود: ۲۵۰۸ وهو صحیح)-
[4]) صحیح بخاری کتاب الجهاد باب درجات المجاهدین فی سبیل الله : ۲۷۹۰ عن ابی هریرة ﷺ صحیح مسلم: ۱۸۸۴)-ا.

حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه هغه ستاسو د کورونو دبالاخانو هومره نه ده بلکه د دوو درجو مینځ
کښې دسلو کالو فاصله ده.[1]

إِنَّ الَّذِينَ تَوَفّٰهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ
| بیشکه هغه کسان | چې روحونه واخستل دهغوئ | فرښتو
| چا چې په خان زیاتې اوکړو او فرشتو دهغوئ روحونه قبض کړل

ظَالِمِيْٓ أَنفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنتُمْ ط قَالُوا
چې ظلم کونکی ووا په ځانونو خپلوا اوونیل ورته فرښتوا په کوم حال کښې | وئ تاسوا اوونیل هغوئ
نوتپوس ترینه اوکړو فرښتو | چې تاسو په څه حال کښې وئ په اهغوئ جواب کښې اوونیل چې

كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ ط قَالُوٓا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللهِ وَاسِعَةً
وو مونږه | کمزورې کړې شوي| په زمکه کښې | اوونیل فرښتو | آیا نۀ وه | زمکه دالله | فراخه
مونږ دزمکې په مخ کمزوری خلق ووا.................. نو فرښتو اوونیل چې ولې دالله زمکه فراخه نۀ وه

فَتُهَاجِرُوا فِيهَا ط فَأُولٰٓئِكَ مَأْوٰهُمْ جَهَنَّمُ ط وَسَآءَتْ
چې هجرت کړې وې تاسوا په هغې کښې | نو دا هغه خلق دی| چه ځائ دهغوئ | دوزخ دې | اوبدځائې دې
چې تاسو په کښې هجرت کړې وې| داهغه خلق دی چې ددوئ ځائې جهنم دې| او ډیربد

مَصِيرًا ﴿۹۷﴾ إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَآءِ وَالْوِلْدَانِ
دورتلو | مګرنۀ هغه| چې بې وسه دی | د نارینو نه | او د زنانو نه | او د ماشومانو نه
ځائې دې د ورتلوا خو کوم نارینه اوزنانه اوماشومان چې په رښتیا کمزوری دی او بهر ته د تلو هیڅ ذریعه

لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَّلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا ﴿۹۸﴾ فَأُولٰٓئِكَ عَسَى اللهُ
چې طاقت نۀ لری | د څه حیلې | اونۀ مومی لار د وتلو | نو دا بې وسه چې دی| امیدې چې الله
نۀ لری او لار نۀ مومیا.......................................نو کیدې شی چې الله تعالی هغوئ ته

أَن يَعْفُوَ عَنْهُمْ ط وَكَانَ اللهُ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿۹۹﴾ وَمَن
معافی اوکړی | دګناهونو دهغوئ نۀ| اودې | الله | ډیر معافی کونکې | ښنونکې | اوڅوک
معافی اوکړیا ... ...اوالله ډیرمعاف کونکې او ښنونکې ذات دې|.......اوڅوک چې

يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرٰغَمًا كَثِيرًا وَّسَعَةً ط
چې هجرت اوکړیاپه لار د الله کښې|او به مومی|په زمکه کښې|ځائې دپنا اخستلو| ډیر | اوفراخی
دالله ﷻ په لار کښې هجرت اوکړی| هغوئ به په مخ دزمکې استوګنې دپاره ډیرځایونه اوهرقسم فراخی بیامومی

---

[1] نسائی: كتاب الجهاد باب ثواب من رمى بسهم : ۳۱۴۶، عن كعب بن مرة رضي الله عنه.

وَمَنْ	يَّخْرُجْ	مِنْۢ بَيْتِهٖ	مُهَاجِرًا	اِلَى اللّٰهِ	وَرَسُوْلِهٖ	ثُمَّ
اوڅوك	چي اوځي	دکور خپل نه	چي هجرت کونکي وی	طرف دالله ته	اودرسول دهغه ته	بیا
اوڅوک چي دخپل کور نه دالله او د هغه د رسول ﷺ په لار کښې هجرت اوکړی	....بیا					
يُدْرِكْهُ	الْمَوْتُ	فَقَدْ وَقَعَ	اَجْرُهٗ	عَلَى اللّٰهِ ؕ	وَكَانَ اللّٰهُ	غَفُوْرًا
اورسیږی هغه ته	مرګ	نو واقع شو	اجر دهغه	په الله باندې	اودې الله	بښونکې
په لار کښې ورته مرګ راشي	نو هغه ته به هم الله ﷻ د هجرت اجر ورکوی	.........اوالله ﷻ بښونکې				
رَّحِيْمًا ۝						
رحم کونکې						
اورحم کونکې دې						

قوله تعالی:: اِنَّ الَّذِيْنَ تَوَفّٰىهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ

د هجرت فرضیت:- محمد بن عبدالرحمان الاسود ؒ فرمائي چه اهل مدینه نه جنګ کولو دپاره چه کوم یو لښکر تیار شوې وو په هغې کښې ځما نوم هم وو. څه دحضرت ابن عباس ؓ مولی حضرت عکرمه ؒ سره ملاؤ شوم ، هغه ددې خبرې ذکر اوکړو نو هغوئ څه په دې کښې دشرکت کولو نه سختئ سره منع کړم. او وې وئیل چه واوره ! ما د حضرت ابن عباس ؓ نه آوریدلی دی چه بعضې مسلمانان چه د حضرت نبی کریم ﷺ زمانه کښې مشرکان وو او ددوی تعداد زیاتیدو ، اکثر به داسې هم وو چه په دوی کښې به نې څوك په غشی ویشتلو سره هلاك کړو،دمسلمانانو توري سره به قتل کړې شو. نودې باره کښې دا آیت مبارك نازل شو. (۱)یعنی دمرګ په وخت کښې ددوی د خپلې بې وسئ حیله الله ﷻ ته قبوله نه ده.

اویو روایت کښې دی چه داسې خلق چه خپل ایمان به نې پټ ساتلو ، هرکله چه دوی کافرو سره جنګ بدرکښې راغلل نو په هغوئ کښې بعضې د مسلمانانو دلاسه اووژلې شو. نو په دې مسلمانان غمګین شو چه افسوس دا خو خمونږ رونړه وو او خمونږ دلاسه مړه شو. ددوی دپاره به نې استغفار کولو. نو دې باندې دا آیت مبارك نازل شو(۲) نو باقی مسلمانانو دپاره دا آیت مبارك اولیکلې شو چه ددوی هیڅ عذر نه وو.وې وئیل چه دوی راوتل او دوی سره مشرکان یوځائې شو او دوی تقیه اوکړه.نو دا آیت مبارك نازل شو چه ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّقُوْلُ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ﴾

د ایت په شان نزول کښې د عکرمه قول:- حضرت عکرمه ؒ فرمائی چه دا آیت دهغه خلقو باره کښې نازل شوې دې چه داسلام کلمه به نې وئیله او وو مکه کښې.په دوی کښې علی بن امیه بن حلف او ابو قیس بن ولید بن مغیره او ابومنصور بن حجاج او حارث بن زمعه وو.

د ایت په شان نزول کښې د ضحاك قول:- ضحاك ؒ فرمائی چه دهغه منافقانو باره کښې دا آیت مبارك نازل شوې دې چه د حضرت نبی کریم ﷺ دهجرت نه پس هم مکه کښې پاتې شوی وو. بیا د بدر جنګ کښې مشرکانو سره راغلل. بیا بعضې میدان جنګ کښې اووژلې شو. مقصد دادې چه د دې آیت مبارك حکم عام دې دهر هغه سړی دپاره چه په هجرت قادر وی ، بیا هم په مشرکانو کښې پروت

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر باب (ان الذین توفهم) : ۴۵۹۶)-
(۲) الطبری : ۱۰۲۶۵)-

وو او په دين مضبوط نه وی نو هغه دالله تعالی په نيز ظالم دی.او ددې ايت مطابق اودمسلمانانو په اجماع سره هغه د حرام کار مرتکب شوی دی.دې آيت مبارك کښې هجرت پرېښودو ته ظلم ونيلی شوی دی.داسې خلقوته دوی د نزع په حالت کښې فرښتې وائی چه تاسو ولې دلته ايسار يئ؟ ولې مو هجرت اونکړو ؟ نودوی جواب ورکوی چه مونږ دخپل ښار مکې نه نه شو تلې.نو دې جواب کښې ورته فرښتې وائی چه آيا دالله ﷻ زمکه کښې فراخی نه وه ؟ ابوداود کښې دی چه کوم سړی مشرکانو سره يو ځائې وی او هغوئ سره اوسی نو هغه هم دهغوئ په شان دی. دا وه د دوستئ نتيجه [1].

حضرت عباس ﷺ ته جواب:- حضرت سدی رحمه الله فرمائی چه حضرت عباس ﷺ او حضرت عقيل ﷺ او نوفل گرفتار شوی وو نو حضرت نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه عباس ته خپله فديه ورکړه او د خپل وراره هم.حضرت عباس ﷺ اوفرمائيل چه يارسول الله ﷺ ! چه آيا مونږ ستاسو قبلې طرفته مونځ نه کوو څه؟ آيا مونږ کلمه دشهادت نه وايو څه؟حضرت نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه انې عباس ! تا خو بحث اوکړو ليکن ته به دې کښې پاتې راشې.واوره ! الله ﷻ فرمائی چه ؛ بيا حضرت نبی کريم ﷺ هم دا آيت مبارك تلاوت کړو،يعنی تاسو هجرت ولې اونکړو ؟ [2]

قوله تعالی: إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ

بيا چه کوم خلق دهجرت په پرېښودو ملامته نه وی دهغوئ ذکرکوی چه کوم خلق دمشرکانو دلاسه پاتې نه شی او هيڅکله به پاتې نشی نو هغوی ته دلارې علم نشته دی.هغوی ته به الله ﷻ معافی اوکړی.دعسی کلمه دالله تعالی کلام کښې دوجوب او يقين دپاره راځی.الله تعالی معاف کولو والا او معافئ کونکې دی.

د کمزور بې وسو مسلمانانو دپاره دعا:- حضرت ابوهريره ﷺ بيان کوی چه حضرت نبی کريم ﷺ د ماسخوتن مونځ کښې سمع الله لمن حمده وئيلو نه پس سجدې ته د تلو نه مخکښې دا دعا کړې وه چه انې الله ﷻ ! عياش بن ابو ربيعه ، سلمه بن هشام ؛وليدو ابن وليد او ټول بې وسه مسلمانان د کافرو د پنجې نه خلاص کړه.انې الله ﷻ ! خپل سخت عذاب په قبيله مضر نازل کړه. انې الله ﷻ ! په دوی باندې داسې قحط راوله لکه څنګه چه دې دحضرت يوسف ﷺ په زمانه کښې راوستې وو. [3]

دا حديث په بل روايت سره :- ابن ابی حاتم کښې د حضرت ابوهريره ﷺ نه مروی دی چه حضرت نبی کريم ﷺ د سلام گرځولو نه پس قبلې طرفته مخ کړو. او لا س ئې اوچت کړو. او دعا ئې اوکړه انې الله ﷻ ! وليد بن وليد ، عياش ابن ربيعه ، سلمه بن هشام او ټول بې وسه مسلمانان دکافرو دپنجې نه خلاص کړه .څکه چه دوی کښې د حيلې طاقت نشته.او نه د لارې موندلو. [4]

تائيد دحديث:- ابن جريرکښې دی چه حضرت نبی کريم ﷺ دماسپخين دمونځ نه پس دا دعا کوله. ددې حديث مبارك شواهد په صحيح کښې هم د سند نه علاوه په نورو سندونو سره هم نقل دی لکه څنګه چه مخکښې تير شو.

ابن عباس اود هغوی مور په معذوروکښې وه.- حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه څه او ځما مور په هغه ضعيفو ښځو او بچو کښې وو چه د چا ذکر په دې آيت مبارك کښې دی ، مونږ ته الله ﷻ معذور ونيلی

---

[1]) ابوداود کتاب الجهاد باب فی الاقامة بارض الشرک : ۲۷۸۷)-

[2]) الطبری : ۱۰۲۷ داروايت مرسل دی)-

[3])صحيح بخاری کتاب التفسير سورة النساء: باب قول الله تعالی (فاولئک عسی الله ان يعفو عنهم) ٤٥٩٨،صحيح مسلم: ٦٧٥)

[4]) ابن ابی حاتم)-

دي.(١)

قوله تعالى: وَمَنْ يُهَاجِرْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ يَجِدْ فِي الْاَرْضِ مُرٰغَمًا كَثِيْرًا وَّسَعَةً

اجر او ثواب به د نيت مطابق وي :- د هجرت ترغيب وركوي او مشركانو نه د جدا كيدو هدايت كوي او فرماني چه دالله تعالى لار كښې دې هجرت كولو والا نه پريشانه كيږي بلكه دوى چه هر خائې ته خي نو دوى دپاره به الله ﷺ د پناه اسباب تياروي.او هغوى به آرام سره هلته اوسيږي.د مراغم يومعنى يو خائې نه بل خائې ته تلل دى.حضرت مجاهد رحمه الله فرماني چه هغوئ د خپل غم نه دبچ كيدو دپاره ډير صورتونه اومومي. دامن ډير اسباب به دوى ته ملاؤ شي.

قوله تعالى: وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْۢ بَيْتِهٖ مُهَاجِرًا اِلَى اللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ اَجْرُهٗ عَلَى اللّٰهِ

بيا فرماني چه كوم سړې دهجرت نيت سره دخپل كور نه اوځي ، بيا دهجرت خائې ته د رسيدو نه وړاندې په لار كښې وفات شي. نو ده ته هم د هجرت ثواب ملاؤ شو.

دعملونو داورمدار په نيت دې:- حضرت نبى كريم ﷺ فرماني چه دهر عمل داورمدار په نيت دې.او هر سړې دپاره هغه بدله ده چه هغه د كوم نيت كړې وى. نو چه د چا هجرت چې دالله ﷺ د رضا دپاره او د رسو ل الله ﷺ د رضا دپاره وى،نوهغه هجرت الله ته قبول دې.او چه د چا هجرت د دنيا حاصلولودپاره وى يا يو ښځې سره د نكاح دپاره وى.نو هغه ته به داصل هجرت ثواب نه ملاويږى بلكه دهغه هجرت به هغه شان ګنړلې كيږى.(د څۀ دپاره چې ئې هجرت كړې وى) (٢) دا حديث مبارك عام دې.اوهجرت وغيره ټول اعمال په دې كښې شامل دى.

د سلوكسانو د قاتل واقعه :- بخارى اومسلم شريف كښې دهغه سړې باره كښې دى چه هغه يو كم سل قتلونه كړې وو ، بيا ئې يو عابد قتل كړو او سل ئې پوره كړل.بيائې يو عالم نه تپوس اوكړو چه آيا دده توبه قبليديشى كه نه ؟ نوهغه عالم ورته اووئيل چه ستا او ستا د توبې مينځ كښې هيڅ څيز حائل نه دې ته خپلې قبيلې نه هجرت اوكړه او فلانى ښار ته لاړ شه اوهلته دالله ﷺ عابدان بندګان اوسيږى.نو ده هجرت اوكړو او هغه طرفته روان شو ، لا په لار كښې وو چه ده ته مرګ راغلو. درحمت او عذاب فرښتې دده باره كښې په مختلفې شوې.بعضو وئيل چه دې سړى توبه كړې وه او هجرت ئې اوكړو او روان شوې وو خو هلته اونه رسيدو. بيا هغوئ ته حكم اوشو چه هغوى دې د دواړو طرفونو زمكه ناپ كړى. چه داسړې كوم كلى ته نزدې وو نو هغوئ سره به دې وى.بيا الله ﷺ زمكې ته حكم اوكړو چه د خراب كلى طرفته لرې شه (يعنى د هغه طرفته فاصله زياته كړه) اود نيكانو كلى ته نزدې شه. هركله چه زمكه ناپ كړې شوه نو توحيد والو طرفته يو لويشت نزدې وو او دې درحمت فرښتو بوتلو. يو روايت كښې دى چه دمرګ په وخت كښې ده دخپلې سينې په زور دنيكو خلقو كلى طرفته خان راښكو. (٣)

د موضوع سره متعلق يو بل روايت:- مسند احمد كښې يو حديث مبارك دې چه كوم سړې خپل كور نه دالله ﷺ لار كښې د جهاد په نيت اووتلو ، بيا حضرت نبى كريم ﷺ خپلې درې واړه ګوتې مباركې يعنى دكلمې ګوته ، مينځنئ ګوته او دې سره نزدې ګوته يو ځائې كړه او بيا ئې اوفرمائيل چه څرته دې مجاهد ؟ بيا هغه خپلې سورلئ نه راپريوتو او يو ځناور دې خيرې كړو يا په خپل مرګ مړ شو نو دده

---

(١) صحيح بخارى كتاب التفسير سورة النساء : باب قول الله تعالى (الاالمستضعفين من الرجال والنساء) : ٤٥٩٧)-

(٢) صحيح بخارى كتاب بدء الوحى كان بدالوحى الى رسول الله صلى الله عليه وسلم : ١ صحيح مسلم : ١٩٠٧، ابوداود: ٢٢٠١، ترمذى : ١٦٤٧ نسائى : ٣٨٢٥)-

(٣) مسند احمد : ٣٦/٤)-

دهجرت ثواب دالله تعالی په ذمه دي.(راوي وائي چه په خپل مرګ مړکيدو دپاره چه کومه کلمه حضرت نبی کريم ﷺ استعمال کړه) په الله قسم ما دديږ نه مخکښې دا کلمه د حضرت نبی کريم ﷺ نه دهيڅ يو عربی د ژبې نه نه وه آوريدلې او چه کوم سړې د غضب په حالت کښې قتل شو نو هغه ددې خانې مستحق شو.

د ايت باره کښې يوبل شان نزول:- حضرت خالد بن حزام ﷺ هجرت او حبشې ته لاړو ليکن لار کښې دې يو مار اوچيچلو او په دې کښې دده روح قبض شو. ددوی باره کښې دا آيت مبارك نازل شو. حضرت زبير ﷺ فرمائی چه هجرت کولو نه پس هغه حبشې ته رسيدلې وو او ماته دهغه باره کښې خبر شوې وو چه دې هم هجرت کوی راځي. اوماته معلومه وه. چه په قبيله بنو اسد کښې د دوی نه سوا بل چا هجرت نه وو کړې. او چه څومره مهاجرين وو د هغوی سره رشته دار وو، خوماسره هيڅوك نه وو. ما د هغه يعنی دحضرت خالد ﷺ ډير زيات انتظار کولو. هرکله چه ماته دهغه د شهادت خبر ملاؤ شونو خه ډير زيات خفه شوم.([1])دا اثر ډير غريب دې.د دې وجه دا ده چه دا قصه مکه مکرمه کښې وه او دا آيت مدينه منوره کښې نازل شوې دې.ليکن زياته ممکنه ده چه د راوی مقصد دا وی چه د آيت مبارك حکم عام دې.اګر چه شان نزول ئې نه وی.والله اعلم.

دايت شان نزول کښې بل روايت:- او يو روايت کښې دی چه حضرت ضميره بن جندب ﷺ هجرت کولو دپاره حضرت نبی کريم ﷺ طرفته راروان شو ليکن حضرت نبی کريم ﷺ ته د رارسيدو نه مخکښې لار کښې وفات شو ، ددوی باره کښې دا آيت مبارك نازل شوې دې.([2])

د ايت باره کښې بل شان نزول:- او يو روايت کښې دی چه حضرت ابوضميره چه په سترګو ړوند وو ، هرکله چه دا آيت مبارك ﴿إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ﴾ ئې واوريدو نو وې وئيل چه خه مالدار يم او ماسره سامان هم شته دې ماته پکار دی چه هجرت اوکړم. نو دسفر سامان ئې تيار کړو او حضرت نبی کريم ﷺ طرفته راروان شو. ليکن لا په تنعيم کښې وو چه دوی ته مرګ راغلو.ددوی باره کښې دا آيت مبارك نازل شو.

دمجاهد په لار کښې مرګ د جنت سبب دې:- طبرانی کښې دی چه حضرت نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه الله ﷻ فرمائی چه کوم سړې خما لار کښې د جهاد کولو دپاره اووتلو صرف خما وعدې ئې رينتونې اوګڼلې او خما په رسولانو ئې ايمان راوړو نو هغه د الله ﷻ ضمانت کښې دې يا به هغه لښکر سره مړ شی او جنت ته به داخل شی يا به واپس دالله ﷻ ضمانت کښې راشی يا به غنيمت او اجر او دالله ﷻ فضل واخلی ، که دې په خپل مرګ مړ شی يا آس نه پريوځی مړشی يا اوښ نه پريوځی مړ شی يا ئې يو زهريله ځناور اوچيچی يا په خپله بستره مړشی يا شهيدشی.ابوداود کښې دومره زياتوالې دې چه هغه جنتی دې.

دمجاهد شهيد مرتبه:- بعضې الفاظ ابوداود کښې نشته دې ([3]). ابويعلی کښې دی چه کوم سړې حج دپاره اوځی،بيا مړ شی نو تر قيامته پورې به دده دپاره دحج ثواب ليکلې کيږی.څوك چې عمرې دپاره اوځی او لارکښې وفات شی نو دده دپاره تر قيامته پورې دعمرې اجر او ثواب ليکلې کيږی.او چه څوك جهاد دپاره اوځی اومړ شی نو تر قيامته پورې دده دپاره د جهاد ثواب ليکلې کيږی.داحديث مبارك غريب دې.([4])

---

[1]) ابن ابی حاتم :)-
[2]) ابن ابی حاتم :)-
[3]) ابوداود کتاب الجهاد باب فيمن مات غازيا : ۲٤۹۹ ،)-
[4]) ابو يعلی : ٦۳٥۷ ،)-

وَإِذَا	ضَرَبْتُمْ	فِي الْأَرْضِ	فَلَيْسَ	عَلَيْكُمْ	جُنَاحٌ	
او هر كله چي	سفر كوئ تاسو	په زمكه كښې	نو نشته	په تاسو	هيڅ ګناه	
اوهركله چي تاسو په سفرروان شئ نو په تاسو باندې هيڅ ګناه نشته						
أَنْ تَقْصُرُوا	مِنَ الصَّلٰوةِ	إِنْ خِفْتُمْ	أَنْ يَفْتِنَكُمُ	الَّذِينَ		
چي لنډ والي اوكړئ	په مانځه كښې	كه ويريږئ تاسو	چي په فتنه كښې به واچوى تاسو	هغه كسان		
كه تاسومونځ كښې قصر اوكړئ ....كه دا ويره درسره وي چي كافران به مو پريشانه كړي						
كَفَرُوا	إِنَّ الْكٰفِرِينَ	كَانُوا	لَكُمْ	عَدُوًّا	مُّبِينًا	
چي كافران دي	بيشكه چي كافران	دي	ستاسو	دشمنان	ښكاره	
بيشكه كافران ستاسو ښكاره دشمنان دي						

په سفر كښې د قصر حكم:- فرمان دې چه تاسو كله په سفر اوخئ او هم دا الفاظ دسفر دپاره په سورة مزمل كښې هم راغلي دى. نوتاسو باندې مونځ كښې كمى كولو باندې هيڅ ګناه نشته دې .د كمې يا كميت يعنى دڅلورو ركعتو په ځاني دوه ركعته دى لكه څنګه چه جمهورو ددې آيت مبارك نه ګنړلي دى.اګر چه په دې كښې بعضو مسئلو كښې اختلاف دې.

كوم سفرموجب د قصر دې؟ په دې كښې مذاهب:- ①بعضې وائي چه دا شرط دې چه سفر د اطاعت وى لكه جهاد دپاره يا حج دپاره يا عمرې دپاره يا د علم طلب دپاره يا زيارت (د نبى كريم ﷺ) دپاره وى وغيره.حضرت ابن عمر ﷺ ، حضرت عطاء ﷺ اويحيى يو روايت كښې وائى چه دامام مالك هم دا قول دې. څكه چه ددې نه مخكښې فرمان دې كه تاسو ته د كافرو نه ويره وى.②بعضې وائي چه ددې قيد هيڅ ضرورت نشته دې چه سفر دقربت خداوندى دپاره وى يا نه وى بلكه دمونځ كمې هر مباح سفر دپاره دې.لكه اضطرار او د بې وسئ صورت كښې چه مردارې د خوراك اجازت دې.خو شرط دادې چه سفر معصيت نه وى.حضرت امام شافعى ﷺ او حضرت امام احمد ﷺ وغيره امامانو هم داقول دې.يو سړي حضرت نبى كريم ﷺ نه سوال اوكړو چه څه د تجارت دپاره په سمندر كښې سفر كوم نو حضرت نبى كريم ﷺ ورته اوفرمائيل چه ده ته د دوؤ ركعتو كولو حكم دې. دا حديث مبارك مرسل دې.③د بعضې مذهب دې چه په هر سفر كښې دقصر مونځ كول پكار دى.سفر كه مباح وى اوكه ممنوع.تر دې كه څوك د غلا دپاره راشي اومسافرو ته د تكليف وركولو دپاره وتلې وى نو هغه ته هم د قصر مونځ كول پكار دى.حضرت ابوحنيفه ﷺ ، حضرت ثورى ﷺ ، او حضرت داود ﷺ نه هم دا قول نقل دې چه دا آيت مبارك عام دې.ليكن دا قول د جمهورو خلاف دې.

د ګناه سفر هم د قصر فى الصلاة سبب دې

مسلك حنفى:- لكه څنګه چه حافظ ابن كثير ﷺ فرمائيلي دى هم دا مذهب د احنافو دې (تفسيرمظهرى ۴۳۱۱۲).

په سفركښې د قصر دپاره ويره شرط ده كنه نه؟ :- دكفارو سره د ويرې شرط لګولې شوې دې دا په اعتبار اكثرسره.د آيت دنازليدو په وخت كښې هم دغه حالت وو (يعنى دكافرو د طرفه په مسلمانانو ويره وه) ددې وجې آيت كښې هم ددې بيان شوې دې.هجرت نه پس به د مسلمانانو سفرونه ټول په ټوله ويرې وو. قدم په قدم به د دښمن خطره وه بلكه د دجهاد يا د يو خاص لښكر سره د تلو نه بغير به چا سفركولې نشو. اودا قاعده ده چه كله منطوق په اعتبار د غالب راشي نو ددې مفهوم معتبر نه وى

د ويرې د قيد نظير:- لكه څنګه چه بل ايت كښې دى چه خپلې وينځې په بدكارئى مه مجبوروئ وې كه هغوئ پاكوالى غواړى.(نو د آيت مطلب دا نه دې كه وينځې زنا كول غواړى نو بيا خير دې تاسو ېرې زنا كوئ بلكه په هغه وخت كښې چې كومې وينځې وې هغوى پاكدامنې وى او زنا به ئې د خپلو مالكانو د مجبورئ نه كوله نو خُكه الله تعالى دا قيد اولګولو. كه هغوى پاكدامنى غواړى دغه شان دلته هم د سفر په آيت كښې چونكه مسلمانان په ويره كښې وو. نو خُكه الله تعالى د ويرې ذكر اوكړو دا مطلب نه دې كه په سفر كښې ويره نه وى نو تاسو قصر مه كوئ) او لكه چه څنګه الله تعالى په بل ځائې كښې فرمائى چه ستاسو هغه پركتئ چه ستاسو په پرورش كښې وى دهغه ښځو نه چه تاسو ورسره صحبت كړې وى .(نوستاسو دپاره د هغوى سره نكاح جائز نه ده) نو لكه څنګه چه په دې دوؤ آيتونو كښې قيد بيان شوې دې.ليكن ددې په قيد د حكم دارومدار نشته دې.بلكه ددې نه بغير هم حكم هغه دې ، يعنى وينځې بدكارئى دپاره مجبورول حرام دى.برابرده كه هغوئ پاكوالې غواړى اوكه نه غواړى.همداشان دهغه ښځې لور حرامه ده چه هغې سره نكاح نه پس صحبت شوې وى كه د خاوند په پرورش كښې وى او كه نه وى.حالانكه دواړو ځايونو كښې دقران پاك قيد موجود دې.نو څنګه چه په دې دواړو موقعو كښې بغير د قيد نه هم دا حكم دې هم دغه شان دلته هم كه ويره نه وې نو بيا هم زمونږ دپاره دسفر په وجه په سفر كښې مونځ كښې قصر كول جائز دى.

په سفر كښې قصر د الله هديه ده:- مسنداحمد كښې دى چه حضرت يعلى بن اميه حضرت عمرفاروق ﷺ نه تپوس اوكړوچه دمونځ د تخفيف حكم خو د ويرې په حالت كښې دې اواوس خو امن دې.نو حضرت عمرفاروق ﷺ جواب كښې اوفرمائيل چه هم دا خيال ځما هم وو اوهم دا سوال ما د حضرت نبى كريم ﷺ نه كړې وو نو حضرت نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه دا دالله ﷺ صدقه ده چه هغه پاك ذات تاسو ته دركړې ده تاسودا صدقه قبوله كړئى.([1])

هم دا حديث په بل روايت سره:- مسلم او سنن وغيره كښې هم دا حديث مبارك شته دې ،بالكل صحيح روايت دې.ابوحنظله حذاء ﷺ حضرت عمر فاروق ﷺ نه دسفر دمونځ باره كښې تپوس اوكړو نو حضرت عمرفاروق ﷺ اوفرمائيل چه دوه ركعته دى.هغوئ اووئيل چه په قران پاك كښې خو د ويرې په وخت كښې دوه ركعته دى او په دې وخت كښې خو پوره امن دې.نو حضرت عمرفاروق ﷺ اوفرمائيل چه هم دا د رسول الله ﷺ سنت دى.(ابن ابى شيبه). د يو بل سرى په سوال حضرت عمرفاروق ﷺ اوفرمائيل چه د آسمان نه خو رحصت نازل شوې دې كه اوس تاسو دا غواړئې نو واپس ئې كړئى.

دويم دليل:- حضرت ابن عباس ﷺ فرمائى د مكې معظمې اومدينې منورې په مينځ كښې د امن باوجود مونږ د حضرت نبى كريم ﷺ سره دوه ركعته مونځ اوكړو ([2]) (نسائى وغيره).

دريم دليل:- أويو بل حديث مبارك كښې دى چه حضرت نبى كريم ﷺ مدينې نه مكې معظمې ته روان شواوهيڅ دښمن ويره نه وه صرف دالله ويره وه اوحضرت نبى كريم ﷺ به دوه ركعته مونځ اداكولو. ([3])

دا حديث په بل روايت سره:- بخارى شريف كښې حديث مبارك دې چه واپسئ كښې هم حضرت نبى كريم ﷺ دوه ركعته مونځ كولو. اودمكې په دې سفر كښې حضرت نبى كريم ﷺ لس ورځې قيام فرمائيلې وو. ([1])

---

[1]) صحيح مسلم كتاب صلاة المسافرين وقبصها باب صلاة المسافرين : ٦٨٦، ابوداود: ١١٩٩، ترمذى : ٣٠٢٤ ابن ماجة: ٩٤٥)-

[2]) ترمذى كتاب الجمعة (السفر) باب ما جاء فى التقصير فى السفر : ٥٤٧، وهو صحيح نسائى : ١٤٣٦ بمعناه)-

[3]) ترمذى كتاب الجمعة (السفر) باب ماجاء فى التقصير فى السفر: ٥٤٧ وهو صحيح نسائى : ١٤٣٧)-

څلورم دليل: مسنداحمد کښې حضرت حارثه ﷺ نه روايت دې چه ما حضرت نبی کريم ﷺ سره منی کښې دماسپخين او مازيګر مونځ دوه دوه رکعته اداکړو حالانکه په هغه وخت کښې مونږ کثرت کښې وو او ډير زيات امن کښې وو. ([2])

پنځم دليل:- صحيح بخاری کښې دی چه حضرت عبدالله بن عمر فرمانی چه ما حضرت نبی کريم ﷺ او حضرت ابوبکرصديق ﷺ سره او حضرت عمرفاروق ﷺ سره او حضرت عثمان ﷺ سره (سفر کښې) دوه رکعته ادا کړی دی.ليکن حضرت عثمان ﷺ اوس د خپل خلافت په آخری زمانه کښې پوره مونځ کولو. ([3])

شپږم دليل:- د بخاری شريف يو روايت کښې دی چه کله حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ ته حضرت عثمان ﷺ د څلورو رکعتو ذکر اوکړو نو و دوی اوفرمائيل چه ﴿انالله﴾ او وې فرمائيل چه ما حضرت نبی کريم صلی الله عليه وسلم سره منی کښې دوه رکعته مونځ کړې دې او صديق اکبر ﷺ سره هم او حضرت عمرفاروق ﷺ سره هم ، کاش چه د څلورو رکعتو په ځائې ځما دوه رکعته قبول شی.([4]) نو دا احاديث ښکاره دليلونه دی ددې خبرې چه د سفر د دوؤ رکعتو دپاره ويره شرط نه ده بلکه د ډير امن په صورت کښې هم دوه رکعته اداکولې شی.

سفر که د امن وی هم موجب قصر دې

مسلک حنفي:- داحنافو مسلک دا دې که په سفر کښې امن وی نو بيا به هم قصر کوی باقی په آيت کښې چې د ،،خوف،، قيد ذکر دې نو د دې وضاحت حافظ ابن کثير رحمه الله کړې دې دوباره ذکر کولو ته ضرورت نشته (تفسيرمظهری (۴۳۳/۲)۔

قصر په تعداد د رکعتونو کښې دې:- ددې وجې بعضې علماء کرام فرمانی چه دلته کيفيت کښې يعنی قرات قومه ،رکوع سجود وغيره کښې قصر اوکمې مراد نه دې بلکه په کميت کښې يعنی تعداد درکعتونو کښې تخفيف مراد دې.حضرت ضحاک رحمه الله ، حضرت مجاهد رحمه الله ، او حضرت سدی رحمه الله نه هم دا قول نقل دې لکه چه رازی.ددې يو دليل د حضرت امام مالک رحمه الله نه روايت کړې شوې دې حديث مبارک هم دې چه حضرت عائشه رضی الله عنها فرمانی چه مونځ دوه دوه رکعته په حضر او سفر کښې فرض کړې شوې وو. بيا سفر کښې خو هغه دوه رکعته فرض شو او د حضر په صورت کښې دوه زيات کړې شو. ([5])

د نورعلماء کرامو يو ډله دا وائی چه اصل مونځ دوه رکعته وو خوبيا ددې آيت مبارک کښې قصر نه مراد کميت دې نوبيا د رکعتونو تعداد کښې کمې څنګه کيديشی ؟ ددې قول ډير زيات تائيد ډير وضاحت سره دهغه حديث مبارک نه کيديشی چه کوم مسند احمد کښې دې چه حضرت عمرفاروق ﷺ نه روايت دې چه د نبی کريم ﷺ په ژبه دسفر دوه رکعته دی اوضحی مونځ هم دوه رکعته دې او عيدالفطر مونځ هم دوه رکعته دې اوجمعې مونځ هم دوه رکعته دې.هم داپوره مونځ دې قصر والا نه دې.([6])

---

[1] صحيح بخاری کتاب التقصير باب ما جاء فی التقصير وکم يقيم يقصر : ۱۰۸۱، صحيح مسلم: ۶۹۳ ابوداود : ۱۲۳۳ ، ترمذی : ۵۴۸ نسائی : ۱۴۵۴، ابن ماجة: ۱۰۷۷)۔
[2] صحيح بخاری کتاب التقصير باب الصلاة بمنی : ۱۰۸۳، صحيح مسلم: ۶۹۶)۔
[3] صحيح بخاری کتاب التقصير باب الصلاة بمنی : ۱۰۸۳، صحيح مسلم: ۱۰۹۰ ، نسائی : ۱۴۵۱)۔
[4] صحيح بخاری کتاب التقصير باب الصلاة بمنی : ۱۰۸۴، صحيح مسلم: ۶۹۵)۔
[5] صحيح بخاری کتاب الصلاة کيف فرضت الصلوة فی الاسراء : ۳۵۰ ، صحيح مسلم: ۶۸۵، ابوداود : ۱۱۹۸ نسائی : ۴۵۳)۔
[6] نسائی : کتاب تقصير الصلاة باب :۱ ح/۱۴۴۱، وهو صحيح : ابن ماجة: ۱۰۶۳)۔

د حديث په صحت د ابن كثير كلام:- دا حديث مبارك نسائي ، ابن ماجه او صحيح ابن حبان كښې هم دې.ددې سند په شرط دمسلم دې.ددې د راوى د ابن ابى ليلى دحضرت عمرفاروق ﷺ نه آوريدل ثابت دى.لكه څنګه چه امام مسلم رحمه الله په خپله صحيح مقدمه كښې ليكلى دى [1]او پخپله دې روايت كښې او ددې نه سوا نور وضاحت سره موجود دى. او هم دا صحيح دى.انشاء الله.اګر چه بعضې محدثين ددې د آوريدو قائل نه دى. ليكن ددې منلو كښې هم ددې سند كښې څه نقصان نشته دې څكه چه بعضو طرق كښې ابن ابى ليلى يو راوى دې او دهغوئ دحضرت عمرفاروق ﷺ نه آوريدل ثابت دى.والله اعلم.[2]

مسلم وغيره كښې د حضرت عبدالله بن عباس ﷺ نه مروى دى چه الله ﷻ ستاسو د نبى حضرت محمد ﷺ په خوله مباركه مونځ د اقامت په حالت كښې څلور ركعته فرض كړې دې او په سفر كښې دوه ركعته او د ويرې په حالت كښې يو ركعت لكه څنګه چه حضر كښې ددې نه مخكښې او ددې نه روستو مونځ مو كولو يا كولې شى هم دغه شان په سفر كښې هم. [3]

په دواړو روايتونو كښې موافقت:- او دې روايت كښې او دحضرت عائشه رضي الله عنها والا روايت كښې چه كوم پورته تير شو چه په حضر كښې الله ﷻ دوه ركعته فرض كړى وو هيڅ منافات نشته دې ، ددې وجې اصل دوه ركعته وو ، روستو دوه نور زيات شو ، بيا د حضر څلور ركعته شو نو اوس ونيلې شى چه د اقامت حالت كښې فرض څلور ركعته دى.لكه څنګه چه حضرت ابن عباس ﷺ والا روايت كښې دى ، والله اعلم.

الغرض د دواړه روايتونو نه ثابتيږى چه په سفر كښې دوه ركعته دى او هم دا پوره مونځ دې ، كم نه دې.اوهم دا د حضرت عمرفاروق ﷺ د حديث مبارك نه ثابت دې.نو ددې نه مراد د قصر كيفيت دې لكه څنګه چه صلوة خوف كښې.هم ددې وجې فرمائى كه تاسو د دې خبرې نه ويريږئ چه كافر به تاسو په فتنه كښې واچوى. او دې نه پس فرمائى چه كله تاسو دې كښې يئ او مونځ كونې نوبياهم.

بيا دقصر مقصد صفت او كيفيت هم بيان فرمائى.امام المحدثين حضرت امام بخارى رحمه الله كتاب الصلوة الخوف هم دې آيت ﴿وَإِذَا ضَرَبْتُمْ﴾ نه تر ﴿مُّهِينًا﴾ پورې ليكل شروع كړى دى.

حضرت ضحاك رحمه الله ددې تفسير كښې فرمائى چه دا د جنګ وخت دې ، انسان په خپله سورلئ باندې مونځ او تكبير وانى ، ددوى مخ چه كوم طرفته وى هم هغه طرفته دې وى.حضرت سدى رحمه الله فرمائى چه كله تا سفر كښې دوه ركعته مونځ اوكړو نو هغه د قصر مقدار پوره كوئ .خو كله چه دكافرو فتنه وى اوويره وى نو يو ركعت قصر دې.او ددې ويرې نه سوا دا حلال نه دې.حضرت مجاهد رحمه الله فرمائى چه ددې نه مراد هغه ورځ ده چه كله حضرت نبى كريم ﷺ د خپلو صحابه كرام ﷺ سره عسفان كښې وو او مشركان په ضجنان كښې وو ، يو بل سره تيار وو او په دې كښې د ماسپخين د مونځ وخت شو.حضرت نبى كريم ﷺ تول صحابه كرامو ﷺ سره حسب معمول څلور ركعته پوره ادا كړل.بل طرفته مشركانو د سامان لوټ كولو اراده اوكړه.

ابن جرير رحمه الله دا د حضرت مجاهد رحمه الله او حضرت سدى رحمه الله او حضرت جابر رحمه الله اود حضرت ابن عمر ﷺ نه روايت كوى او همدا قول اختياروى.او دې ته وانى چه هم دا صحيح دې.حضرت خالد بن اسيد ﷺ حضرت عبدالله بن عمر ﷺ ته وانى چه د صلوة خوف د قصر حكم خو مونږ په كتاب الله كښې مومو

[1] انظر آخره مقدمة صحيح مسلم)-

[2] ابن ما جة كتاب اقامة الصلوة باب تقصير الصلاة فى السفر : ١٠٦٤ وسنده صحيح)-

[3] صحيح مسلم كتاب الصلاة المسافرين و قصرها باب صلاة المسافرين وقصرها : ٦٨٧، ابوداود : ١٢٤٧، نسائى : ١٥٣٢)-

ليکن د صلوة مسافر د قصر حکم خو مونږ په کتاب الله کښې نه مومو نو حضرت ابن عمر ﷺ جواب کښې فرمائی چه مونږ خپل نبې حضرت نبی کریم ﷺ ليدلې وو چه په سفر کښې به ئې قصر کولو. اومونږ هم په دې عمل اوکړو. (۱)

په سفر کښې قصر نه دې بلکه پوره مونځ دې:- خيال اوکړئ چه حضرت ابن عمر ﷺ هم ددې اقرار کوی. دې آيت کښې د مسافر د قصر مونځ بيان نه کوی بلکه ددې دپاره ئې فعل رسول الله ﷺ سند جوړ کړو. ددې نه زيات صريح روايت د ابن جرير دې چه کوم کښې چې حضرت سماك ﷺ ددوی نه د صلوة سفر مسئله تپوس کوی.دوی ورته فرمائی چه د سفر مونځ دوه رکعته دې.اوهم دا دوه رکعته د سفر د پوره مونځ دې قصر نه دې .قصر خو صلوة خوف کښې دې چه هغه امام يو جماعت ته يو رکعت کوی.دويم جماعت د دښمن سره مقابله کښې وی.بيا دوی لاړې شی او بل جماعت راشی. او امام دوی ته يورکعت ادا کړی نو امام دوه رکعته ادا کړل او ددې دواړو جماعتونو يو يو رکعت شو (۲)

وَإِذَا كُنتَ	فِيهِمْ	فَأَقَمْتَ لَهُمُ	الصَّلَوٰةَ	فَلْتَقُمْ	طَآئِفَةٌ	مِّنْهُم
اوهرکله چې موجود ئې ته	په دوئ کښې	او قائموې	دپاره د دوئ	مونځ	نو اودرېږی دې	يوه ډله ددوئ نه

اوائې پيغمبره هرکله چې ته دمسلمانانو ډله کښې موجود يې او دجنګ په وخت کښې ورته مونځ ورکوې نو ددوی يوه ډله دې تا سره

مَّعَكَ	وَلْيَأْخُذُوٓا۟	أَسْلِحَتَهُمْ	فَإِذَا	سَجَدُوا۟	فَلْيَكُونُوا۟
تاسره	او اودې نيسی هغوئ	اوسله خپله	نو بيا چې کله	سجده اوکړی هغوئ	نو شی دې هغوئ

اودرېږی او خپله خپله وسله دې خان سره اونيسی هرکله چې سجده اوکړی نو ستاسو نه دې

مِن وَرَآئِكُمْ	وَلْتَأْتِ	طَآئِفَةٌ	أُخْرَىٰ	لَمْ يُصَلُّوا۟
روستو ستاسو نه	اورا دې شی	ډله	بله	چې لا نه دې کړې مونځ هغوئ

روستو لاړ شی او بله ډله چې مونځ ئې نه وی کړې هغه دې رامخکښې شی ....

فَلْيُصَلُّوا۟	مَعَكَ	وَلْيَأْخُذُوا۟	حِذْرَهُمْ	وَأَسْلِحَتَهُمْ
نواودې کړی مونځ	تاسوسره	اواودې نيسی هغوئ	سامان د حفاظت خپل	اووسله خپله

اوتاسره دې مونځ کښې شريک شی اودخپل حفاظت سامان دې خان سره اوساتی او خپلې وسلې دې هم خان سره واخلی

وَدَّ الَّذِينَ	كَفَرُوا۟	لَوْ تَغْفُلُونَ	عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ
خوښوی هغه کسان	چې کافران دی	چې که تاسو غافلان شئ	دوسلو خپلو نه

کافران دا غواړی چې تاسو د خپلو وسلو اواسبابو نه (لږ قدرله) غافله شئ

وَأَمْتِعَتِكُمْ	فَيَمِيلُونَ	عَلَيْكُم	مَّيْلَةً	وَاحِدَةً	وَلَا جُنَاحَ
او د سامانونو خپلو نه	نو حمله به اوکړی	په تاسو	په يو	خل	اونشته ګناه

.........نوچې په تاسو باندې په يو ځل حمله اوکړی ....اوپه تاسو هيڅ ګناه نشته

(۱) الطبری : ۱۰۳۲۳)-
(۲) الطبری : ۱۰۳۲۳)-

عَلَيۡكُمۡ	اِنۡ	كَانَ	بِكُمۡ	اَذًى	مِّنۡ مَّطَرٍ	اَوۡ كُنۡتُمۡ	مَّرۡضٰۤى	اَنۡ
په تاسو	که چرې	وی	په تاسو	څه تکلیف	دوجې دباران نه	یا وئ تاسو	ناجوړه	چې

.........كه چرته تاسو ته د باران د وجې تكليف وى | ....يا بيماران يئ

تَضَعُوۡۤا	اَسۡلِحَتَكُمۡ	وَخُذُوۡا	حِذۡرَكُمۡ	اِنَّ اللّٰهَ	اَعَدَّ
کیږدئ تاسو	وسلې خپلې	اوبيا هم اونيسئ	د خپل حفاظت سامان	بيشکه چې الله	تيار کړې دې

چه تاسو خپله وسله پرانیزئ| .... خودخپل حفاظت خیال ساتئ| بیشکه الله ﷻ

لِلۡكٰفِرِيۡنَ	عَذَابًا	مُّهِيۡنًا ۝١٠٢
دپاره دکافرانو	عذاب	رسواکونکې

کافرانو دپاره رسواکونکې عذاب تيار کړې دې |

د ویرې حالت کښې مونځ کول :-د ویرې دمونځ دوه قسمونه دی.اومختلف صورتونه او حالتونه دی.کله داسې هم وی چه دښمن قبلې طرفته وی ، کله دښمن بل طرفته وی ، مونځ هم کله څلور رکعته وی اوکله درې رکعته لکه د ماښام کله دوه رکعته وی لکه د سحر مونځ او صلوة سفر ، کله جماعت سره ادا کول ممکن وی.کله لښکرې داشان یو بل سره په جنګ کښې وی چه په جمع مونځ ادا کول ممکن نه وی بلکه خان خانله قبلې طرفته او بغیر قبلې نه پیدل او په سورلئ چه څنګه هم اوشی نو ادا کیږی.

دسختې ویرې په وخت د مونځ په مقدار کښې مذاهب:- ① بلکه داسې هم وی اودا جائز هم دی چه د دښمنانو د حملو نه بچ شی ، په هغوئ پرله پسې حملې کوی.مونځ ادا کوی .داسې حالت کښې صرف یو رکعت مونځ باره کښې د علماء کرامو فتوی ده. اودلیل دحضرت عبدالله بن عباس ﷺ حدیث مبارك دې چه کوم ددې نه مخکښې تیر شو. حضرت عطاء رحمه الله ، حضرت جابر رحمه الله ، حضرت حسن رحمه الله ،حضرت مجاهد رحمه الله ، حضرت حکم رحمه الله ، حضرت قتاده ، حضرت حماد ، حضرت طاؤس رحمه الله ، حضرت ضحاك رحمه الله ، حضرت محمد بن نصر رحمه الله ، حضرت مروزی ابن حزم رحمه الله نه هم دا فتوی ده. د سحر مونځ کښې صرف یو رکعت پاتې کیږی .② اسحاق بن راهویه رحمه الله فرمائی چه دداسې کوشش په وخت کښې یورکعت کافی دې اګرکه اشارې سره نې ادا کوی.که دومره قدرې هم قادر نه وی نو سجده دې اوکړی دا هم ذکر الله دې.③ اوڅه خلق وائی چه صرف یو تکبیر هم کافی دې.

د دې مذهب تطبیق:- لیکن دا کیدیشی چه یو سجده او یو تکبیر نه مراد هم یورکعت وی.لکه امام احمدبن حنبل رحمه الله اوددوی ملګرونه هم دا فتوی ده.اوهم دا قول دې د حضرت جابر بن عبدالله ﷺ ، حضرت عبدالله بن کعب ﷺ وغیره صحابه کرامو ﷺ.

د تطبیق رد:- حضرت سدی رحمه الله فرمائی لیکن چه دکومو خلقو قول صرف یو تکبیر بیان شوې دې دهغې قائلین دا په پوره رکعت نه محمول کوی بلکه هم تکبیر ظاهروی او مراد ترې اخلی.لکه د اسحاق بن راهویه مذهب چه دې.امیر عبدالوهاب ابن بخت مکی هم دې طرفته مائل دې.④ تردې پورې چه هغه وائی که په دې هم قدرت نه وی نو دا دې په خپل نفس هم نه پریږدی.یعنی صرف نیت دې اوکړی ، فالله اعلم..

د سختې ویرې په وخت په یو رکعت اکتفاء جائز نه ده

مسلك حنفي:- د سختې ویرې په وخت کښې په یو رکعت یا صرف په تکبیر تحریمه اکتفاء جائز نه ده بلکه پوره مونځ به کوی البته که مسافر وی نو سفرانه مونځ به کوی (تفسیر مظهری ۲،۳۸۱۲)-

د مونځ روستو کولو قائلین:- بعضې عالمان داسې خاص وختونو کښې دمونځ د تاخیر رخصت ورکوی. **دلائل:-** ①ددوی دلیل دا دې چه حضرت نبی کریم ﷺ جنګ خندق کښې د نمر پریوتلو نه پس د ماسپخین او مازیګر مونځ کړې وو. (۱) بیانې مابنام لو ماستختن .(۲)

② بیا دې نه پس د بنو قریظه د جنګ په ورځ دوی طرفته چه ئې څوك لیږلی وو هغوئ ته ئې تاکید کړې وو چه تاسو دې هیڅوك هم بنو قریظه ته درسیدو نه مخکښې دمازیګر مونځ نه کوی.دا ډله لا په لار کښې وه چه دمازیګر وخت شو نوبعضو اووئیل چه د حضرت نبی کریم ﷺ مقصد ددې فرمان نه دا وو چه مونږ زر بنو قریظه ته اورسو ، دا نه چه مونږ دې مونځ نه کوؤ. نودې خلقو په لار کښې مونځ اداکړو. اونورو بنو قریظه ته په رسیدو مونځ ادا کړو او نمر ډوب شوې وو. هرکله چه ددې خبرې ذکر حضرت نبی کریم ﷺ ته اوشو نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه دواړو ډلو کښې یو ته هم څه ملامتیا نشته دې.

تبصره:- مونږ په دې باندې تفصیلی بحث په خپل کتاب السیرة کښې کړې دې.او دا مو ثابت کړې ده. چه صحیح خبره باندې هغه ډله وه چه کومې په وخت مونځ ادا کړې وو. اګر چه دونمه ډله هم معذوره وه.مقصد دا دې چه دا ډله د جهاد په موقع په دښمن دحملې کولو په غرض قلعې طرفته روانه وه او مونځ ئې موخر کړو. ددښمنانو دا ډله د ملعون یهودیانو وه چه کومو وعده ماته کړې وه. او د صلح خلاف ئې کړې وو.

د جمهورومسلک:- خو جمهور وائی چه د صلوة خوف نازلیدو سره دا منسوخ شو. دا واقعه ددې آیت مبارك د نازلیدو نه مخکښې وه. د صلوة خوف نه پس اوس د جهاد په وخت کښې مونځ روستو کول جائز نه دی.د ابوسعید ﷺ روایت کښې هم دا ظاهره ده اودا حضرت امام شافعی رحمه الله نه مروی دی.(۳)

دامام اوزاعی رحمه الله قول:- لیکن د صحیح بخاری (۴) ﴿باب الصلوة عند مناهضة الحصون﴾ کښې دی چه اوزاعی رحمه الله فرمائی که د فتح تیاری وی او د جمعې د مونځ امکان نه وی نو هر سړې دې خپل خپل ځان له مونځ په اشارې سره ادا کړی.که دا هم نه شی کیدې نو مونځ کښې دې تاخیر اوکړی تردې چه جنګ ختم شی یا امن شی نو هغه وخت کښې دې دوه رکعته ادا کړی اوکه امن نه وی نو یو رکعت دې اداکړی.صرف تکبیر ونیلو سره کافی نه دی.که داسې وی نو مونځ دې روستو اوکړی کله چه دده به اطمینان اوشی.حضرت مکحول رحمه الله هم دا فرمان کړې دې.

د سخت جنګ په وخت کښې د مونځ روستو کولو روایت:- حضرت انس بن مالك ﷺ فرمائی چه د تستر قلعې په محاصره کښې څه موجود ووم. د صبا صادق په وخت کښې لاس په لاس جنګ شروع شو او سخته هنګامه شوه. مونږ خلقو مونځ نشو کولې.او یوشان جهاد کښې اخته وو. هرکله چه الله ﷻ مونږ په قلعه قابض کړو نو په هغه وخت کښې مونږ د نمر راختلو په وخت کښې مونځ ادا کړو. په دې جنګ کښې څمونږ امام حضرت ابوموسی ﷺ وو. حضرت انس ﷺ فرمائی چه ددې مونځ بدله کښې ټوله دنیا اوددې ټول څیزونه هم ما نشی خوشحالولې.(۵)

---

(۱) صحیح بخاری کتاب مواقیت الصلاة باب من صلی بالناس جماعة بعد الوقت : ۵۹۶، صحیح مسلم: ۶۳۱)-
(۲) ترمذی کتاب الصلاة باب ماجاء فی قول الرجل تفوته الصلوة : ۱۷۹، وهوحسن نسائی : ۶۲۳)-
(۳) صحیح بخاری کتاب المغازی باب مرجع النبی صلی الله علیه وسلم من الاحزاب : ۴۱۱۹، صحیح مسلم: ۱۷۷۰)-
(۴) النسائی : ۱۷/۲، ح/۶۶۲، وسنده صحیح)-
(۵) صحیح بخاری ابواب صلاة الخوف باب الصلاة عند مناهضة الحصون ولقاء العدو وقبل حدیث : ۹۴۵)-

دامام بخاری په بخاری کښې طريقه کار:- امام بخاری رحمه الله دې نه پس جنګ خندق کښې د حضرت نبی کریم ﷺ د مونځ د تاخير بيان کوی.بيا بنو قريظه ولا واقعه او د حضرت نبی کریم ﷺ فرمان چه تاسو بنو قريظه ته د رسيدو نه مخکښې د مازيګر مونځ مه کوئی وارد دی.اګر چه امام همام حضرت امام بخاری رحمه الله هم دا خوښوی چه ددا سې سخت جنګ او سختې خطرې په وخت کښې اوچې فتح نزدې وی نو که په داسې موقع باندې مونځ موخر شی نو هيڅ باك نشته دې.

دحضرت ابوموسی رضی الله عنه والا فتح تستروالا واقعه دحضرت عمرفاروق رضی الله عنه د زمانې ده او دا منقول نه دی چه د مسلمانانو يو خليفه يا بل صحابی په دې اعتراض کړې وی.اودا خلق دا هم وائی چه د خندق په موقع هم د صلوة خوف آيتونه موجود وو. ځکه چې دا آيتونه په غزوهٔ ذات الرقاع کښې نازل شو. او دا غزوهٔ د غزوهٔ خندق نه مخکښې وه.او په دې د جمهوروعلماء کرامو اهل سيراومغازی اتفاق دې .حضرت محمد بن اسحاق رحمه الله ، حضرت موسی ابن عقبه رحمه الله ، حضرت واقدی رحمه الله ، حضرت محمدبن سعد کاتب واقدی رحمه الله ، اوحضرت خليفه بن خياط رحمه الله وغيره هم ددې قائل دی.البته دامام بخاری رحمه الله وغيره قول دې چه غزوهٔ ذات الرقاع د خندق نه پس شوې وه. په سبب د حديث ابوموسی رضی الله عنه او دوی پخپله خيبر ته راغلی وو. [1]والله اعلم.

د حافظ ابن کثير تعجب:- ليکن تعجب په دې امر دې چه قاضی ابويوسف رحمه الله ، مزنی رحمه الله ، ابراهيم بن اسماعيل رحمه الله وائی چه صلوة خوف منسوخ شوې دې.نبی الله ﷺ غزوه خندق کښې روستو مونځ کړې وو. دا قول بالکل غريب دې.ځکه چه غزوه خندق نه پس د صلوة خوف احاديث ثابت دی.ددغې ورځې مونځ تاخير د مکحول او اوزاعی په قول محمول کول زيات قوی او زيات درست دی.يعنی دهغوئ هغه قول چه په حواله د بخاری بيان شويدې چه فتح نزدې وی او د مونځ ادا کولو امکان نه وی نو په مونځ کښې تاخير جائز دې.والله اعلم.

آيت مبارك کښې حکم دې چه کله تاسو دوی ته د جماعت مونځ ورکوئ نو دا حالت د رومبنی نه علاوه دې.په هغه وخت کښې يعنی انتهائی د ويرې په وخت کښې خو رکعت دې او هغه هم جدا جدا پيدل او په سورلئ قبلې طرفته مخ کول وی اوکه نه وی. چه څنګه هم ممکن وی.لکه څنګه چه حديث مبارك تير شوې دې.داحال د امامت او جماعت بيانيږی .

دجماعت په وجوب باندې استدلال:- د جماعت په وجوب باندې دا آيت بهترين اومضبوط دليل دې چه د جماعت په وجه سره ډير کمې کړې شوې دې.که جماعت نه وې نو دا صورت جائزکيدې نشو.

د ايت نه يوکمزورې استدلال:- چا ددې نه يو بل استدلال هم کړې دې هغوئی وائی چه په دې کښې چونکه دا الفاظ دی چه کله ته په دوی کښې نې او دا خطاب حضرت نبی کريم ﷺ ته دې.نومعلومه شوه چه د صلوة خوف حکم حضرت نبی کريم ﷺ نه پس منسوخ شوې دی.دا استدلال بالکل ضعيف دې

د دې استدلال يو نظير:- دا استدلال داسې دې لکه څنګه استدلال د هغه خلقو وو چه کومو خلفاء راشدينوته زکوة نه ورکولو او ونيل به نې چه قران پاك کښې دی چه ﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً﴾ يعنی ته ددې خلقو د مال نه زکوة واخله او په دې سره ته دوی پاك کره او ته ددوی دپاره د رحمت دعا اوکره. ستا دعا د دوی دپاره باعث تسکين ده. نو مونږ به حضرت نبی کريم ﷺ نه پس هيچا ته زکوة نه ورکوو. بلکه مونږ به زکوة هغه چاته په خپل لاس ورکوو. چه چاته مو خوښه شی .او صرف هغه چاته به زکوة ورکوو چه د چا دعا خمونږ دپاره د تسکين سبب وی.

[1]) صحيح بخاری کتاب المغازی باب غزوة ذات الرقاع قبل حديث: ۴۱۲۵)

د نظیرد استدلال تضعیف:- خو د هغوی دا استدلال غلط وو. ددې وجې صحابه کرام ﷺ دا رد کړه او دوی ئې مجبور کړل چه دوی زکوٰة ادا کړی بلکه په دوی کښې چه کومو خلقو دوی منع کړی وو هغوی سره ئې جنګ اوکړو.

د ایت شان نزول:- راځئ چه مونږ د آیت صفت بیانولو نه مخکښې ددې شان نزول بیان کړو. ابن جریر کښې دی چه دبنو نجار یو قوم حضرت نبی کریم ﷺ نه سوال اوکړو چه مونږ تجارت کوو نومونږ دې مونځ څنګه اداکوو. نو الله ﷻ خپل دا قول نازل کړو چه ﴿وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ﴾ بیا تول کال څه وحی رانغله ، بیا حضرت نبی کریم ﷺ یو غزوه کښې وو چه د ماسپخین مونځ دپاره اودریدل ، مشرکانو اووئیل چه افسوس څه ښه موقع مولاس نه اووتله کاش چه په دوی مو د مونځ حالت کښې حمله کړې وې.په دې بعضو مشرکانو اووئیل چه دا موقع خو به مونږ ته بیا ملاویږی ، ددې نه لږ وخت پس دوی بل مونځ دپاره (یعنی دمازیګر) دپاره اودریږی.لیکن الله ﷻ د مازیګر د مونځ نه مخکښې او د ماسپخین دمونځ نه پس ﴿إِنْ خِفْتُمْ﴾ پوره دوه آیتونه نازل کړل. او کافران ناکام شو. پخپله الله د صلوٰة خوف تعلیم ورکړو. ([1])اګر چه دا شان نزول ډیر ضعیف دې لیکن داسې احادیث شته چې په هغې سره دا مضبوطیږی

د اولنی قول مطابق بل روایت:- حضرت ابوعیاش زرقی ﷺ فرمائی چه عسفان کښې مونږ حضرت نبی کریم ﷺ سره وو ، خالد بن ولید د کفر حالت کښې وو. او مشرکانو سردار وو ، دا خلق خمونږ مخامخ وو. هرکله چه مونږ قبلې طرفته د ماسپخین مونځ ادا کړو نو مشرکانو اووئیل چه کاش مونږ په دې موقع حمله کړې وې اودا موقع مو لاس نه لاړه.هم دا وخت وو چه دوی کله مونځ کښې مشغول شوې وې او په دوی موحمله کړې وې.بیا په دوی کښې بعضو پیژندګلو خلقو اووئیل چه هیڅ خبره نشته ، دې نه پس ددوی د بل وخت دمونځ راځی.اوهغه مونځ خودوی ته د خپلو بچو نه هم زیات عزیز دې.په هغه وخت کښې به حمله اوکړو. نود ماسپخین او مازیګر په وخت کښې الله ﷻ حضرت جبریل ﷺ نازل کړو او آیت ﴿وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ﴾ نازل شو. نو د مازیګر د مونځ وخت کښې مونږ ته الله ﷻ حکم اوکړو چه خپله وسله خان سره کړئ او صفونه درست کړئ او حضرت نبی کریم ﷺ پسې روستو اودریږئ.قیام کښې ، رکوع کښې ،قومه کښې ټول په ټوله اوسئ.هرکله چه حضرت نبی کریم ﷺ سجدې ته لاړو. نو دوه صفونو کښې رومبی صف حضرت نبی کریم ﷺ سره سجدې ته لاړو او دویم صف ولاړ وو د هغوئ نګرانی ئې کوله. هرکله چه فارغ شو نو دا خلق اودریدل او دویم صف والا سجدې ته لاړل.هرکله چه ئې دواړه سجدې اوکړې نو اوس رومبی صف والا دویم صف کښې اودریدل او دویم صف والا د رومبی صف په ځائې.بیا قیام رکوع او قومه ټولو حضرت نبی کریم ﷺ سره ادا کړه.اوهرکله چه حضرت نبی کریم ﷺ سجدې ته لاړو نو اول صف سجدې ته لاړو او دویم صف ولاړ وو نګرانی ئې کوله. هرکله چه دوی د سجدې نه فارغ شو اوالتحیات باندې کیناستل نو د دویم صف خلقو سجدې ادا کړې التحیات کښې ټول په ټوله یو ځائې شو او سلام ئې هم حضرت نبی کریم ﷺ سره یو ځائې اوګرزولو. صلوٰة خوف خو حضرت نبی کریم ﷺ یو ځل دلته عسفان کښې اوکړو او په دویم ځل ئې بنوسلیم کښې.([2]) دا حدیث مسند احمد ، ابوداود او نسائی کښې هم دې.ددې اسناد صحیح دی او شاهد هم په کثرت سره دی. بخاری شریف کښې دا روایت اختصار سره دې او په هغې کښې دی چه

---

[1] الطبری : ۱۰۳۱۹،)-

[2] احمد ۵۹/٤، ابوداود : کتاب الصلاة السفر صلاة الخوف : ۱۲۳٦ وسنده صحیح نسائی : ۱۵۵۱)-

ددې باوجود چه ټول خلق مونځ کښې وو لیکن د یو بل نګرانئ ني کوله. (۱)

د صلاة خوف بل شان نزول:- ابن جریر کښې دی چه سلیمان بن قیس یشکری حضرت جابر بن عبدالله نه تپوس اوکړو چه دمونځ دقصر کولو حکم کله نازل شو ؟ نو هغوئ اوفرمائیل چه د قریشو یو قافله د شام نه راتله.مونږ هغوئ طرفته روان شو اوهر کله چه نخله ته اورسیدو نویو سړي حضرت نبی کریم ﷺ ته ورغلواو وې ونیل چه آیا تاسو څمانه نه ویریږئ. حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه نه.هغه اوونیل چه تاسو څمونږ نه څوك بچ کولې شی ؟ حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه الله ﷻ ما تاسو نه بچ کوی.بیا ئې توره راویستله او وې ویرولو اوبیا کوچ کولو آواز اوکړو. او حضرت نبی کریم ﷺ وسلې سره روان شو.

د صلاة خوف طریقه.- بیا اذان اوشو اوصحابه کرام ﷺ دوه حصو کښې تقسیم شو. یوې حصې حضرت نبی کریم ﷺ سره مونځ ادا کولو او دوېمې حصې نګرانی کوله او حضرت نبی کریم ﷺ سره متصل وو ، هغوئ دوه رکعته حضرت نبی کریم ﷺ سره ادا کړل او روستو شو او روستو خلق خپل ځائې ته لاړل او اوس روستو خلق مخکښې راغلل او د مخکښې خلقو په ځائې اودریدل او هغوئ ته حضرت نبی کریم ﷺ دوه رکعته مونځ ادا کړو او بیا ئې سلام اوګرزولو. نو حضرت نبی کریم ﷺ څلور رکعته ادا کړل او د ټولو دوه دوه رکعته شو. او الله ﷻ مونځ کښې د کمی او ځان سره د وسلې ساتلو حکم نازل کړو. (۲)

په نبی کریم ﷺ باندې د تورې ویستلو واقعه:- مسند احمد کښې حدیث مبارك دې چه کوم سړی توره ترلې حضرت نبی کریم ﷺ باندې حمله کړې وه هغه د دښمن د قبیلې نه وو. اودهغه نوم غرث بن حارث وو. هرکله چه حضرت نبی کریم ﷺ دالله ﷻ نوم واخستو نو د هغه د لاس نه توره پریوتله او حضرت نبی کریم ﷺ توره خپل لاس کښې واخستله او هغه ته ئې اونیل چه اوس به تا څما نه څوك بچ کوی ،نو هغه معافی اوغوښتله چه تاسو ما باندې رحم اوکړئ.حضرت نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل چه ته دالله ﷻ د یو والي او څما د رسول کیدو شهادت ورکوې ؟ هغه اووئیل چه دا خو نه ورکوم.خو څه دا اقرار کوم چه څه به تاسو سره جنګ نه کوم. او هغه خلقو سره به ملګرتیا نه کوم چه کوم حضرت نبی کریم ﷺ سره جنګ کوی. حضرت نبی کریم ﷺ هغه معاف کړو. هرکله چه دې خپلو ته راغلو نو وې ونیل چه ما د حضرت نبی کریم ﷺ پشان په مخ د زمکې هیڅ یو کس نه دې لیدلې. (۳)

اویو روایت کښې دی چه یزید فقیر رحمه الله حضرت جابر ﷺ نه تپوس اوکړو چه دا په سفر کښې دوه رکعته دې آیا دا قصر دی ؟ نو دوی اوفرمائیل چه پوره مونځ دې خو په وخت د جهاد کښې یو رکعت دې او بیا دا شان د صلوة خوف ذکر اوشو. په دې کښې دا هم دی چه د حضرت نبی کریم ﷺ سلام سره حضرت نبی کریم ﷺ نه روستو خلقو اوپه هغه خلقو سلام اوګرزولو او په دې کښې دواړوفوج سره د یو یو رکعت بیان دې. نو دټولو یو یو رکعت شو او د حضرت نبی کریم ﷺ دوه رکعته شو. (۴)

د صلاة خوف بل روایت:- او نورو روایتونوکښې دی چه یوه ډله حضرت نبی کریم ﷺ نه روستو صف کښې وه او یو ډله د دښمن مقابلې ته ولاړه وه. بیا یو رکعت نه پس چه کوم خلق حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم پسې روستو ولاړوو هغوئ روستو شو او د ولاړو خلقو په ځائې اودریدل او روستو

---

(۱) صحیح بخاری کتاب صلاة الخوف باب یحرس بعضهم بعضا فی صلاة الخوف : ۹٤٤ ، نسائی : ۱۵۳٤)-

(۲) الطبری : ۱۰۳۳۰)-

(۳) احمد : ۳/۳۹۰، وسنده صحیح ، ابن حبان : ۲۸۷۲)-

(٤) ابن ابی حاتم: ۲۹۸/۳، نسائی : کتاب صلاة الخوف: ۱۵٤٦، وسنده صحیح)-

خلق مخکښې شو. (¹)داحدیث مبارك ډیرو کتابونو کښې ډیرو سندونو سره د حضرت جابر ﷺ نه مروی دې.

د صلاة خوف د طریقې بل روایت:- یو بل حدیث مبارك کوم چې په روایت د سالم عن ابیه مروی دې.په هغې کښې دا هم دی چه بیا صحابه کرام ﷺ پاسید او خانله خانله نې یو یو رکعت ادا کړو. (²)ددې حدیث هم ډیر سندونه دی.او ډیر الفاظ دی.حافظ ابن بکر ابن مردویه دا ټول جمع کړی دی اودا شان ابن جریر هم.مونږ دا په کتاب احکام کبیر کښې لیکل غواړو.انشاء الله.

په صلاة الخوف کښې د وسلې نیولو حکم:-د ویرې په مونځ د وسلې خان سره د ساتلو حکم دبعضو په نیز خو په طور د وجوب دې ، څکه چه د آیت ظاهری الفاظ هم دا دی.حضرت امام شافعی ﷫ نه هم دا قول نقل دې.او ددې تائید ددې آیت مبارك د رومبی فقرې نه کیږی چه باران یا د بیمارئ په وجه وسله خان نه کیخودو کښې تاسو باندې څه گناه نشته دې.خپل حفاظت دپاره نې خان سره ساتئ.یعنی داسې تیار اوسئ چه وخت راتلو سره وسله تاسوسره وی.الله ﷻ کافرو دپاره سخت عذاب تیار کړې دې.

په ایت کښې د وسلې نیولو حکم استحبابی دې

مسلک حنفی:- داکثروعالمانو په نیز چې احناف په کښې هم شامل دی د ویرې په حالت کښې په مانځه کښې خان سره وسله نیول مستحب دی.(تفسیر مظهری ۴۳۶/۲)-

فَإِذَا	قَضَيْتُمُ	الصَّلٰوةَ				
بیا چې کله	اوکړئ تاسو	مونځ				
اوهرکله چې تاسودمونځ نه فارغ شئ						
فَاذْكُرُوا اللّٰهَ	قِيٰمًا	وَّقُعُوْدًا	وَّعَلٰى جُنُوْبِكُمْ ۚ	فَإِذَا	اطْمَأْنَنْتُمْ	
نو یادوئ الله	په ولاړه	اوپه ناسته	او په اړخونو خپلو	نوکله چې	په اطمینان شئ تاسو	
نو په ولاړه ، ناسته او په ملاسته په هر حال کښې دالله ﷻ ذکر کوئ.بیا چې (د دشمن نه) بې غمه شئ						
فَأَقِيْمُوا	الصَّلٰوةَ ۚ	إِنَّ	الصَّلٰوةَ	كَانَتْ	عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ	كِتٰبًا
نو قائموئ	مونځ	بیشکه	مونځ	دې فرض	په مومنانو باندې	لازم کړې شوې
نو پوره مونځ اداکوئ.بیشکه مونځ په مسلمانانوباندې په خپل خپل وخت فرض کړې شوې دې						
مَّوْقُوْتًا ۝	وَلَا تَهِنُوْا	فِى ابْتِغَآءِ	الْقَوْمِ ۗ	إِنْ تَكُوْنُوْا		
په وخت کښې	اوسستی مه کوئ	په طلب	دقوم (دکافرانو)	که یئ تاسو		
او د (دښمن) قوم په لټون کښې سستی مه کوئ.که تاسو (دکافرانو سره په جنگ						
تَأْلَمُوْنَ	فَإِنَّهُمْ	يَأْلَمُوْنَ	كَمَا	تَأْلَمُوْنَ ۚ		
تاسو دردمن کیږئ	نو بیشکه هغوئ هم	دردمن کیږی	لکه څنگه چې	چې دردمن کیږئ تاسو		
(کولوکښې قسم قسم)درد دیږئ.نو ستاسو پشان هغوئ (کافرانو) هم درد دیږی (اوتکلیفونه ورته رسی)						

(¹) احمد: ۲۹۸/۳،کتاب صلاة الخوف: ۱۵۴۶، وهو صحیح)-

(²) صحیح بخاری : ۱۳۳، صحیح مسلم: ۱۹۴۲، ابوداود: ۱۲۴۳، ترمذی : ٥٦٤، نسائی: ۱۵۳۶)-

وَتَرْجُوْنَ	مِنَ اللّٰهِ	مَا لَا يَرْجُوْنَ ط	وَكَانَ	اللّٰهُ	عَلِيْمًا
اوتاسو امید لرئ	دالله نه	دهغه ثواب چي نه ئې لری هغوی	او دي	الله	پوهه

حال دا دي چه تاسو دالله ﷻ نه هغه امیدونه (د جنت وغیره) ساتئ اچې هغوئ يې نه ساتي |اوالله په هر څه

حَكِيْمًا ﴿١٠٤﴾	
اوخاوند د حکمت	بیش

پوهه او خاوند د حکمت دي|

قوله تعالى:: فَإِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلٰوةَ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ

د امن حالت کښي مونځ په وخت ادا کول :- الله ﷻ په دې آیت مبارك کښي حکم کوی چه د ویرې د مونځ نه پس د الله ﷻ ذکر کثرت سره کوئی. اګر چه دالله ﷻ د ذکر حکم او تاکید او ترغیب دمونځونو نه پس هر وخت کښي دي. لیکن دلته خصوصیت سره په دې وجه بیان شوي دي. چه دلته ډیرزیات رخصت دي. مونځ کښي تخفیف اوکړې شو ، بیا د مونځ حالت کښي یو خوا بل خوا تلل ئي د مصلحت دپاره جائز کړل لکه څنګه دحرمت د میاشتو متعلق الله ﷻ فرمائي چه په دې کښي په خپلو ځانونو ظلم مه کوئی. اګر چه نورو وختونو کښي هم په ځان ظلم ممنوع دي. لیکن دې پاکو میاشتو کښي د دې زیات تاکید راغلي دي. نو فرمان دې چه خپل هر حالت کښي دالله ذکر کوئی. او کله چه درته اطمینان حاصل شي، ویره نه وی ، نو باقاعده خشوع او خضوع سره دمونځ د ارکانو پابندی کوئی. دا مونځ تاسو باندې په خپل وخت کښي مقرر شوي دي د الله ﷻ د طرفنه. لکه څنګه چه د حج وخت مقرر دي. هم دا شان د مونځ وخت هم مقرر دي. یو وخت نه پس دویم ، اودی نه پس دریم.

قوله تعالى:: وَلَا تَهِنُوْا فِي ابْتِغَآءِ الْقَوْمِ ؕ اِنْ تَكُوْنُوْا تَاْلَمُوْنَ فَاِنَّهُمْ يَاْلَمُوْنَ كَمَا تَاْلَمُوْنَ ۚ

بیا فرمائي چه ددښمن تلاش کښي ناراستی مه کوئی. بهادرئي او چالاکئ سره یو پټ ځائي کښي کینئ اوهغوئ خبر اخلئ. که تاسو ته زخم او قتل سره نقصان رسی نوآیا هغوئ ته نه رسی څه؟ هم دا مضمون ئې په دې الفاظو کښي سورة ال عمران کښي بیان کړې دي چه ﴿اِنْ يَّمْسَسْكُمْ قَرْحٌ﴾ نو مصیبت او تکلیف رسیدو کښي خو تاسو او هغوئ برابر يئ ، خو فرق ډیر دا دي چه تاسو دالله ﷻ ذات اقدس نه امیدونه ساتئ او هغوئ سره خو دالله آسره نشته. تاسو ته به اجر او ثواب ملاویږی ، تاسو سره به مدد او نصرت کیږی لکه څنګه چه الله ﷻ خبر ورکړې دي او وعده ئې کړې ده. نه خو دالله ﷻ وعده په دروغه ده او نه دهغه وعده روستو کیدو والا ده. نو تاسو ته د هغوئ په نسبت ډیرزیات کوشش کول پکار دی. ستاسو زړونو کښي د جهاد جوش پکار دي. تاسو ته پکار دی چه دې طرفته رغبت ورکړئ. ستاسو په زړونو کښي دالله ﷻ دکلمې قائم ساتلو او مضبوطولو او خورولو او اوچتولو جوش اوولوله موجود پکار ده الله ﷻ چه څه مقدر کوی ، چه کومه فیصله کوی ، چه څه جاری کوی ، چه څه شروع کوی . چه کوم کار کوی ، ټولو کښي خبر لرلو والا صحیح او ریښتونی علم سره حکمت والا دي. هر حال کښي هر وخت د تعریف او حمد لائق دي.

اِنَّآ	اَنْزَلْنَآ	اِلَيْكَ	الْكِتٰبَ	بِالْحَقِّ
بیشکه مونږه	نازل کړې دي	تاته	دا کتاب	په حقه

| مونږ تا ته دا کتاب (قرآن) په حق (مضامینو سره) نازل کړې دي

لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَآ اَرٰىكَ اللّٰهُ ؕ وَلَا

دپاره ددې چې فیصله اوکړې ته | په منځ | دخلق کښې | په هغه طریقه | چې ښودلې ده تاته الله | اومه

د دې دپاره چې تاته الله کومه حقه خبره خودلې ده | د هغې مطابق ته د خلقو په مینځ کښې فیصله اوکړې

تَكُنْ لِّلْخَآئِنِيْنَ خَصِيْمًا ۝ۙ وَّاسْتَغْفِرِ اللّٰهَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُوْرًا

کیږه ته | دپاره دخیانتګرو | جګړه کونکې || اومعافي غواړه دالله نه | بیشکه الله | دې | ښونکې

اودخیانت ګرو ملګرتیا مه کوه | اودالله ﷻ نه معافي غواړه | بیشکه الله ﷻ ښونکې ....

رَّحِيْمًا ۝ۚ وَلَا تُجَادِلْ عَنِ الَّذِيْنَ يَخْتَانُوْنَ اَنْفُسَهُمْ ؕ

رحم کونکې | او جګړه مه کوه ته | دهغه خلقو د طرفه | چې خیانت کوی هغوی | دخانونوخپلوسره

اومهربان دې | او څوک چې د خپلو خانونو سره خیانت کوی | نو ته دهغوی د طرفه جګړه مه کوه

اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَّانًا اَثِيْمًا ۝ۙ يَّسْتَخْفُوْنَ

بیشکه الله | نه خوښوی | هغه څوک | چې وی ډیر خیانت کونکې | ګناهګار | پټولې شی هغوی (ګناهونه)

بیشکه الله تعالی خیانت ګر او ګناهګار خلق نه خوښوی | .... دا خلق (خپل ګناهونه)

مِنَ النَّاسِ وَلَا يَسْتَخْفُوْنَ مِنَ اللّٰهِ وَهُوَ مَعَهُمْ اِذْ يُبَيِّتُوْنَ

د خلقو نه | اونه شی پټولې | دالله نه | اوهغه | دهغوی سره وی | کله چې | هغوی دشپې کوی

دخلقونه خو پټولې شی | اخو دالله ﷻ نه ئې نشی پټولې | او الله ﷻ خو په هغه وخت کښې هم هغوی سره وی

مَا لَا يَرْضٰى مِنَ الْقَوْلِ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا يَعْمَلُوْنَ مُحِيْطًا ۝

هغه | چې نه ئې خوښوی الله | د خبرو نه | اودې الله | په هغه کارونو | چې کوی ئې دوی | احاطه کونکې

کله چې هغوی پټ په پټه دهغه د مرضی خلاف مشوری کوی | او الله ددوی په ټولو عملونو احاطه کونکې دې

هٰۤاَنْتُمْ هٰۤؤُلَآءِ جٰدَلْتُمْ عَنْهُمْ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۫

ئې تاسو | هغه کسان | چې جګړه مو اوکړه | د طرفه ددوی نه | په ژوند | د دنیا کښې

خبردار! تاسو خو په دې دنیا کښې د دوی د طرفه جګړه اوکړه ....

فَمَنْ يُّجَادِلُ اللّٰهَ عَنْهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اَمْ مَّنْ يَّكُوْنُ

پس څوک به | جګړه کوی | دالله سره | د طرفه ددوی نه | په ورځ دقیامت | یا آخر | څوک | به وی

نو په ورځ دقیامت به د دوی دپاره څوک دالله ﷻ مخکښې جګړه کوی | .... او آخر هلته به

عَلَيْهِمْ وَكِيْلًا ۝

ددوی | وکیل |

څوک ددوی د طرفه وکالت اوکړی

نبی کریم ﷺ به په څه فیصله کوی ؟ :-الله ﷻ خپل نبی ﷺ ته فرمانی چه دا قران پاك چه تاسو باندې الله تعالی نازل کړې دې او دا بالکل حق او سچ دې او د دې خبرونه هم حق او د هغه فرمان هم حق دی.
قوله تعالی:: لِتَحۡكُمَ بَيۡنَ ٱلنَّاسِ بِمَآ أَرَىٰكَ ٱللَّهُۚ

نبی کریم ﷺ ته په خلقو کښې انصاف سره د فیصلې کولو حکم:- بیا فرمانی چه تاسو د خلقو مینځ کښې هغه انصاف اوکړنی چه الله ﷻ کوم تاته اوښانی.د علم اصولو بعضې علماء کرامو ددې نه استدلال کړې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ ته د اجتهاد نه د حکم کولو اختیار وو. ددې دلیل هغه حدیث مبارك دې چه کوم بخاری اومسلم شریف کښې دې چه حضرت نبی کریم ﷺ خپله دروازه مبارکه کښې د جنګ کوونکی آوازونه واوریدل نو حضرت نبی کریم ﷺ بهر تشریف راوړو او وې فرمائیل چه څه یوانسان یم چه څه آورم او د هغې مطابق فیصله کوم ، ممکن دی چه یو سړې زیات حجت باز او زبان دراز وی او ماته د هغه خبرې صحیح ښکاره شی او څه د هغه حق کښې فیصله اوکړم او فی الواقع هغه حقدار نه وی نو په دې پوهه شئ هغه دده دپاره د جهنم ټکړه ده.اوس ده ته اختیار دې چه دا اخلی او که پریږدی نې.([1])

د نبی کریم ﷺ فیصله څا دپاره ناجائز نشی جائز کولې:- مسند احمد کښې دی چه دوه انصارو یو فیصله د میراث باره کښې حضرت نبی کریم ﷺ ته راوړه. په دې واقع موده تیره شوې وه. ددې ګواه او شاهد هیڅوك نه وو. نو په هغه وخت کښې حضرت نبی کریم ﷺ ورته هم هغه حدیث مبارك بیان کړو او وې فرمائیل چه هغه دې څما د دې فیصلې په بناء د خپل رور حق نه اخلی.که داسې اوکړی نو دقیامت په ورځ به خپل څټ کښې د جهنم اور اچوی.اوس دواړه بزرګان په ژړا شو او ونیل نې چه خپل حق خپل رور ته ورکوم. حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه اوس تاسو داسې اوکړئی چه اوس لاړشئ او څومره چه تاسو نه کیدیشی نو تاسو صحیح صحیح برخې تقسیم کړنی او بیا په هغې پچه واچونی او هر یو خپله برخه واخلئ.اود یو بل غلطی معاف کړنی.([2])ابوداود کښې هم دا حدیث مبارك شته دې.او په هغې کښې دالفاظ دی چه څه ستاسو په مینځ کښې د خپلې پوهې مطابق فیصله کوم او په دې کښې هیڅ وحی نه ده نازل شوې.([3])

دڅادر د پټیدو واقعه:- ابن مردویه کښې دی چه دانصارو یو ډله یو جهاد کښې حضرت نبی کریم ﷺ سره وه.هلته یو سړی نه څا څادر پټ کړو. او دهغه سړی ګمان په طعمه ابن اسیرق باندې وو. دا قصه د حضرت نبی کریم ﷺ خدمت اقدس کښې پیش شوه.غل دا څادر دیو سړی کور کښې په بې خبرنی کښې غوزار کړې وو او خپل خاندان والوته نې اوونیل چه ما څادر فلانی خانې کښې غوزار کړې دې.تاسو د شپې لاړشئ او حضرت نبی کریم ﷺ ته اووانې چه څمونږ ملګرې غل نه دې ، غل خو فلانې دې اومونږ معلومات کړی دی چه څادر هم د هغه کور کښې پروت دې .نو حضرت نبی کریم ﷺ تاسو د ټولو مخکښې څمونږ ملګرې بری کړنی.اود هغه حمایت کونې ګنی ویره ده چه هسې نه هغه هلاك شی،حضرت نبی کریم ﷺ هم داسې اوکړل او په دې باندې دا آیتونه نازل شو. اوکوموخلقو چه خپل دروغ پټ کړی وو اوحضرت نبی کریم ﷺ ته راغلی وو د هغوئ باره کښې دا دوه آیتونه نازل شو چه

[1]) صحیح بخاری کتاب الاحکام باب من قضی له بحق اخیه باخذه....: ۷۱۸۱، صحیح مسلم: ۱۷۱۳)-
[2]) احمد: ۳۰۸/٦، ابوداود: ۳۵۷٤، وسنده حسن)-
[3]) ابوداود کتاب القضاء باب فی قضاء القاضی اذا خطاء : ۳۵۸۵، وهو حسن)-

﴿يَسْتَخْفُونَ﴾ نه .([1])

قوله تعالى: ﴿وَلَا تَكُن لِّلْخَائِنِينَ خَصِيمًا﴾

بيا الله ﷺ فرماني چه څوك بد او خراب كارونه كوي ، ددې نه مراد هم دا خلق دي ، او د غل او د هغه د حمايتيانو باره كښې فرمان نازل شو چه څوك خطا او ګناه اوكړي او هغه ګناه او الزامونه چه چا نه وي كړې او هغه په چا تهمت اولګوي نو هغه ښكاره ګناهګار دې.خودا سياق غريب دې.بعضې بزرګانو نه مروي دي چه دا آيت دبنو ابيرق د غل باره كښې نازل شوې دې.

د بنو ابيرق قبيلې خلقو غلا كول:-دا قصه په تفصيل سره ترمذي كتاب التفسير كښې د حضرت قتاده ﷺ په ژبه داشان مروي ده چه څمونږ كورنۍ بنو ابيرق قبيله كښې يو كور وو چه په هغې كښې بشر ، بشير او مبشر وو. بشير يو منافق سړې وو. اشعارو كښې به ئې د حضرت نبي كريم ﷺ او د حضرت نبي كريم ﷺ د صحابه كرام ﷺ هجوه كوله. اوبيا به ئې دا اشعار بل چا طرفته منسوب كول او ښه مزې به ئې اوچتولې.اصحاب رسول ﷺ ته معلوم وو. چه هم دا خبيث ددې اشعارو جوړونكې دې.دا خلق د جاهليت د زمانې راسې تنګدست وو. راروان وو.دمدينې د خلقو خوراك اوربشې او كهجورې وې.خو چه كوم خلق مالدار وو هغوئ به د راغلو قافلو څه ميده واخسته او دا به هغوئ خپل خان دپاره مخصوص كوله. باقي كور والوبه اوربشې او كهجورې خوړلې .څما تره رفاعه هم د شام نه راغلې يو قافلې نه ميده اخستې وه او دا ئې خپله بالاخانه كښې محفوظ كړه. اوهغه څائې كښې ئې تورې او زغرې وغيره پرتې وې.د شپې غلو د لاندې نه دې ته سورې اوكړو او غله او وسله ئې راوويستله او داني يوړه.صبا له څما تره راغلو ټوله واقعه ئې بيان كړه. بيا مونږ لټون كولو نومعلومه شو چه دبنو ابيرق كور كښې بيګاه اور بليدو او خوراك ئې پخولو.غالبا چه هغوئ ستاسو نه غلا كړې وه. ددې نه مخكښې چه مونږ د خپلې كورنۍ نه تپوس كولو ددې قبيلې خلقو مونږ ته ونيلي وو چه ستاسو غل لبيد بن سهل دې.مونږ ته معلوم وو چه د لبيد دا كار نه دې هغه خو يو رينښتونې مسلمان وو. حضرت لبيد ﷺ ته چه كله ددې خبر اوشو نو ډير غصه شو. تورو سره مونږ بنو ابيرق ته راغلو او ورته ئې اوونيل چه يا خو څمونږ غلا ثابته كړئې ګنې تاسو به قتل كړو. دې خلقو دې برى كړو او معافي ئې اوغوښتله. مونږ ټول په ټوله د پوره تحقيق نه پس په دې نتيجه اورسيدو چه غلا بنو ابيرق كړې وه. څما تره ماته اوونيل چه ته لاړشه او حضرت نبي كريم ﷺ ته دا واقعه اووايه.څه لاړم او حضرت نبي كريم ﷺ ته مې ټوله واقعه اوونيله او دا مې هم ورته اوونيل چه مونږ ته وسله راكړه ، دغلې د واپس كولو ضرورت نشته دې .حضرت نبي كريم ﷺ څه مطمئن كړم چه ښه ده څه به ددې تحقيق كوم. دا خبر چه كله بنو ابيرق ته اوشو نو هغوئ خپل يوكس حضرت نبي كريم ﷺ ته اوليږلو اود هغه نوم اسيد بن عرود وو. هغوئ راغلل او حضرت نبي كريم ﷺ ته ئې اوونيل چه يارسول الله ﷺ ! دا خو ظلم دې بنوابيرق د ښه صلاحيت او اسلام والا خلق دي.اودوى ته قتاده بن نعمان او دده تره غله وائي او بغير د څه ثبوت او دليل نه د غلا داغ په دوى لګوي.وغيره.بيا چه كله څه د حضرت نبي كريم ﷺ خدمت كښې حاضر شوم نو حضرت نبي كريم ﷺ ماته اوونيل چه دا ته خو بدرد وائې او په ديندراه اونيكو خلقو د غلا الزام لګوې او تاسره څه ثبوت نشته دې.څه چپ ناست ووم او واپس راغلم او زړه كښې ډير زيات پښيمانه او پريشان ووم. خيال راتلو چه كاش چه ما چپ چاپ ددې مال نه لاس وينخلې وې او حضرت نبي كريم ﷺ ته مې ددې ذكر نه وې كړې نو ښه به وو. په دې كښې څما تره راغلو او څما نه ئې تپوس

---

[1]) ابن مردويه وسنده ددې سند كښې عطيه بن سعد العوفي مجروح راوى دې التقريب: ۲۴/۲ رقم: ۲۱۲).

اوکړو چه تا څه اوکړل ؟ ما ورته ټوله واقعه بیان کړه.ددې په آوریدو سره هغه اوونیل ﴿وَاللّٰهُ الْمُسْتَعَانُ﴾ ، الله نه مدد غواړو.د دوی تګ وو چه حضرت نبی کریم ﷺ ته په ذریعه د وحی دا آیتونه نازل شو. نو ﴿خَائِنِينَ﴾ نه مراد بنوابیرق دی .دوی ته د استغفار حکم اوشو اوداهغه فرمان په وجه وو چه کوم دوی حضرت قتاده رضی الله عنه ته فرمائیلې وو ، او بیا ئې دې سره فرمائیلی وو که دا خلق استغفار اوکړی نوالله ﷻ به دوی اوبښی.

د روایت باقی حصه :- بیا فرمائی چه کومه ګناه نه وی شوې هغه په بل چا تپل بدترین جرم دی. ﴿أَجْرًا عَظِيمًا﴾ پورې یعنی هغوئ حضرت لبید رضی الله عنه باره کښې اوونیل چه دې غل دې.هرکله چه دا آیتونه نازل شو نوحضرت نبی کریم ﷺ بنو ابیرق نه ځمونږ وسله واپس کړه. ما دا واخسته او خپل تره نه ورغلم. دې بې چاره بوډا وو. د سترګو نظر ئې هم کم وو. ماته ئې اوفرمائیل چه خویه لاړشه اودا ټوله وسله دا الله ﷻ په نوم خیرات کړه.تر نن پورې څه د خپل تره باره کښې بدګمانه ووم چه د زړه نه ایماندار نه دې ،لیکن دې واقعه سره ځما بدګمانی ختمه شوه. او په دې قائل شوم چه رینښتونې مسلمان دې.بشیر د دې آیتونو آوزیدو سره مشرکانو سره یو ځائې شو.اوسلافه بنت سعد بن سمیه ته لاړواو هلته ئې قیام اوکړو. دې باره کښې دې نه پس آیتونه ﴿وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ﴾ نه تر ﴿بَعِيدًا﴾ پورې نازل شو. او حضرت حسان رضی الله عنه د دې فعل هجوه په خپلو شعرونوکښې اوکړه. ددې اشعارو آوریدو سره دده ښځې ته ډیر زیات غیرت راغلو او د بشیر ټول اسباب ئې په خپل سر کیخودو او د ابطح میدان کښې ئې غوزار کړو او وې وئیل چه ته هیڅ ښیګړې مالره نه ئې راوستې بلکه د حسان رضی الله عنه اشعارو ماته راوستې ئې څه به تا خپل خان سره نه پریږدم.دا روایت ډیرو کتابونوکښې راغلې دې ډیرو سندونو سره مطول او مختصر مروی دې.[1]

قوله تعالی: ﴿يَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ وَلَا يَسْتَخْفُونَ مِنَ اللّٰهِ﴾

ددې منافقانودکم عقلئی بیان کیږی چه هغوئ خپل شرارتونه خلقو نه پټوی.نوددې نه څه نتیجه راوختله؟ الله ﷻ نه ئې پټ نه شی ساتلې ؟بیا دوی ویروی چه ستاسو پټ رازونه هم الله ﷻ نه پټ نه دی.

قوله تعالی: ﴿هَا أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ جَادَلْتُمْ عَنْهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾

بیا فرمائی چه دا مو اومنل چه دنیاوی حاکمانوسره چه کومې فیصلې کیږی په هغې تاسو غلبه اوموندله.لیکن د قیامت په ورځ چه دالله تعالی مخکښې چه دظاهراو باطن عالم دې هلته چې فیصله کیږی.نوتاسو به څه کوئی ؟ هلته به څوك وکیلان پیش کوئی ؟ چه هغوئ ستاسو د دروغو دعوئ تائید اوکړی. مطلب دادې چه په هغه ورځ ستاسو هیڅ داؤ نه چلیږی.

ثُمَّ	نَفْسَهُ	أَوْ يَظْلِمْ	سُوءًا	يَعْمَلْ	وَمَنْ
بیا	په خان خپل	یا ظلم اوکړی	بدی	اوکړی	او څوك چې
............بیا			یا په خپل خان زیاتې اوکړی		اوڅوك چې ګناه
يَكْسِبْ	وَمَنْ	رَحِيمًا	غَفُورًا	يَجِدِ اللّٰهَ	يَسْتَغْفِرِ اللّٰهَ
اوکړی	اوڅوك چې	رحم کونکې	ښنونکې	اوبه مومی الله	ښننه اوغواړی دالله نه
.... اوڅوك چې		نوالله ﷻ به ډیرښنونکې اوزیات مهربانه بیامومی			الله ﷻ نه ښننه اوغواړی

[1] ترمذی:کتاب تفسیر القران باب ومن سورة النساء: ۳۰۳۶/۲۲، وسنده حسن الحاکم: ۳۸۵/٤، وابن اسحاق صرح بالسماع عنده

إِثْمًا فَإِنَّمَا يَكْسِبُهُ عَلَىٰ نَفْسِهِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا

گناه | نو بیشکه | بار کوي ئې هغه | په خان خپل باندې | او دی | الله | په هر څه پوهه

گناه کوي نو د هغه د گناه نقصان هم هغه ته رسیږي | ... او الله په هر څه پوهه

حَكِيمًا ۝ وَمَن يَكْسِبْ خَطِيئَةً أَوْ إِثْمًا ثُمَّ يَرْمِ بِهِ

صاحب د حکمت | او څوک چې | او کړي | غلط کار | یا یو ده گناه | بیا | او لي | په دې گناه سره

او صاحب د حکمت دی | او چا چې خطا کار او کړو | یا ئې گناه او کړه | بیا ئې د هغې تهمت په یوې گناه

بَرِيئًا فَقَدِ احْتَمَلَ بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُّبِينًا ۝

یوې گناه سړي | نو یې شکه چې بار ئې کړو په خان | غټ دروغ | او گناه | ښکاره

کس باندې او لګو | نو دېر لوی بهتان ئې جوړ کړو | .... او ښکاره جاره گناه ئې او کړه

وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ لَهَمَّت

او که چرې نه وي | فضل | د الله | په تا باندې | او رحمت د هغه | نو خامخا قصد کړی وو

او اې پیغمبره ﷺ که په تا د الله ﷻ فضل او مهرباني نه وي | نو ددوی یوې ډلې خو دا قصد کړي وو چې

طَّائِفَةٌ مِّنْهُمْ أَن يُضِلُّوكَ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ ۖ وَمَا

یوې ډلې | ددوی نه | چې تیر باسي تا له | او نه تیر باسي دوی | مگر | خانونه خپل | او نه شي

د مجرم په پټ کیدلو کښې تا به غلطه لار روان کړی | او حال دا دی چې دوی د خپل خان نه بغیر بل څوک نشي غلطولی

يَضُرُّونَكَ مِن شَيْءٍ ۚ وَأَنزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ

ضرر رسولي تا ته | د هیڅ خیز | او نازل کړي دي الله | په تا باندې | کتاب | او حکمت

او تا ته هیڅ قسمه نقصان نشي رسولی | او الله ﷻ په تا کتاب او د حکمت خبرې (احادیث) نازل کړي دي

وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُن تَعْلَمُ ۚ وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ

او ښودلي ئې دي تا ته | هغه څه | چې نه وې ته | چې پوهیدلې پرې ته | او دی | فضل د الله | په تا باندې

او هغه خبرې ئې درته خودلې دي چې تا ته معلومې نه وې | او په تا باندې د الله ﷻ لویه مهرباني ده

عَظِيمًا ۝

دېر لوی |

قوله تعالی: وَمَن يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللَّهَ يَجِدِ اللَّهَ غَفُورًا رَّحِيمًا ۝

دالله تعالی درحمت بیان:- الله ﷻ خپل فضل او خپله مهرباني بیانوي. چه څوک یو گناه نه توبه اوباسي نو الله ﷻ هغه سره مهرباني کوي. هر هغه سړي چه خپل رب طرفته ئې رجوع او کړه، الله ﷻ به هغه په خپل وسیع رحمت کښې پټ کړي. او دده کبیره او صغیره گناهونه به معاف کړي. اګر چه دده گناهونه د زمکې او آسمان نه زیات وي. بنو اسرائیلو کښې چه به کله چا یو گناه او کړه نو په قدرتي حرفونو کښې به دهغه په دروازه هغه گناه لیکلې شوې په نظر راتله او ددې کفاره به هم لیکلې کیده او دا به ده ادا

کوله. او دوی ته دا حکم وو که چرې د دوی په کپړا میتازې پریوزي نو هغه هومره کپړه به پریکوی.الله ﷺ په دې امت باندې آسانه کړه او صرف په اوبو وینځلو سره هم جامه پاکیږی.او توبه کولو ګناه معافی کیږی.

دیوې ښځې واقعه:- یو ښځې حضرت عبدالله بن مغفل ﷺ نه سوال اوکړو چه یوښځې بدکاری اوکړه، بیا چه کله ددې بچې پیدا شو نوهغه ئې مړکړو. نو دوی اوفرمائیل چه د هغې سزا جهنم دې.هغه په ژړاواپس شوه نو دوی هغه راواپس کړه او آیت ﴿مَنْ يَعْمَلْ﴾ ئې ورته اوونیلو. نو هغې خپلې اوښکې اوچې کړې او واپس شوه .

دګناه نه پس دوه رکعته مونځ کول:- حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چه دیو مسلمان نه یوه ګناه اوشی او بیا هغه اودس اوکړی او دوه رکعته مونځ اداکړی او الله تعالی نه استغفار اوکړی نو الله ﷻ د هغه ګناهونه بخښی.بیا حضرت نبی کریم ﷺ دا آیت مبارك او آیت ﴿وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً﴾ الخ تلاوت کړو.([1])ددې آیت مبارك پوره بیان مونږ په مسند ابوبکر کښې کړې دې.او څه بیان په سورة آل عمران کښې تیر شوې دې.

په توبه ویستلو سره د ګناه معاف کیدل:- حضرت ابودرداء ﷺ فرمائی چه د حضرت نبی کریم ﷺ عادت مبارك وو چه مجلس کښې به ناست وو او څه کار دپاره به پاسیدو او بیا به ئې د واپس کیدو اراده اوکړه نو پیزار مبارك یا کپړا مبارکه څه نه څه به ئې پریښودل.یو ځل حضرت نبی کریم ﷺ خپل پیزار مبارك پریښودې وو او یو دولچه ئې اوبو سره یوړه.څه هم حضرت نبی کریم ﷺ پسې روستو روستو لاړم.حضرت نبی کریم ﷺ څه لږ شان لرې تلو نه پس حاجت پوره کولو نه بغیر واپس راغلو او وې فرمائیل چه ما ته د رب یو پیغام راورونکې راغلو او ماته ئې پیغام راکړو ، بیا حضرت نبی کریم ﷺ دا آیت مبارك ﴿مَنْ يَعْمَلْ﴾ الخ تلاوت کړو.او وې فرمائیل چه څه خپلو صحابه کرام ﷺ ته د زیری ورکولو دپاره د لارې نه راواپس شوم.

ددې نه مخکښې چونکه آیت ﴿وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ﴾ یعنی هرې بدنې کونکې ته به د هغې سزا ملاویږی ، نازل شوې وو ، ددې وجې صحابه کرام ﷺ پریشانه وو. ما اوونیل چه یارسول الله ﷺ! اګر چه زنا اوکړی ، اګر چه غلا اوکړی ، بیا هغه استغفار اوکړی.نو هغه به هم الله ﷻ بخښی ؟ حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه آو. ما دوباره تپوس اوکړو.حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه آو. ما په دریم ځل تپوس اوکړو نو حضرت نبی کریم ﷺ په دریم اوفرمائیل چه آو. اګر چه د ابودرداء پوزه خاك آلود شی.نو حضرت ابودرداء چه به کله دا حدیث مبارك بیانولونو خپله پوزه به ئې وهله.([2])ددې اسناد ضعیف دی ، اوداحدیث غریب دې.

قوله تعالی:: وَمَنْ يَكْسِبْ إِثْمًا فَإِنَّمَا يَكْسِبُهُ عَلَىٰ نَفْسِهِ:: بیافرمائی چه ګناهګار خپل ځان سره بد کوی.لکه بل ځائې کښې فرمائی چه هیڅوك به د بل بوج نه اوچتوی.یو بل ته به فائده نشی ورکولې،هرسړې به دخپلوکړو ذمه داروی.هیڅوك به نه وی چه د چابوج واخلی.درب علم،درب حکمت،درب عدل،د رب رحمت خلاف دی چه دیوګناه باندې بل اونیسی.

قوله تعالی:: وَمَنْ يَكْسِبْ خَطِيئَةً أَوْ إِثْمًا ثُمَّ يَرْمِ بِهِ بَرِيئًا

بیافرمائی چه څوك بدکار اوکړی اودهغه الزام په بل اولګوی لکه څنګه چه بنو ابیرق د لبید په نوم کړې وه او دا واقعه ددې نه مخکښې تفصیل سره بیان شوه ، یا ترې مراد زید بن سمین یهودی

---

[1]) ابوداود : ۱۵۲۱، وسنده حسن)-

[2]) ابن مردویه)-

لكه د بعضو نورو مفسيرينو خيال دې چه ددې غلا تهمت دې قبيلې د يو بې گناه په ذمه لگولي دې. او پخپله خائنان او ظالمان وو. آيت اگر چه د شان نزول اعتبار سره خاص دې ليكن د حكم اعتبار سره عام دې. چه څوك هم داسې كوى نودالله ﷻ د سزا مستحق دې.

وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهٗ

دې نه پس د آيت ﴿وَلَوْلَا﴾ تعلق هم دې واقعې سره دې. يعنى لبيد بن عروه اودده ملگرو دبنو ابيرق د غلو د حضرت نبى كريم ﷺ مخكښې برات اوكړو، اوهغه ئې پاك كړل ، او د حضرت نبى كريم ﷺ د اصلى حالت نه اړولوكښې ټول كار دوى كړې وو. خو الله ﷻ د حضرت نبى كريم ﷺ حقيقى نگهبان دې اوپه دې موقع ئې حضرت نبى كريم ﷺ ددې خائنانو د طرفدارئى نه بچ كړو او اصلى واقعه صفا شوه. كتاب نه مراد قرآن او حكمت نه مراد سنت دې. نزول وحى نه مخكښې دوى ته معلوم نه وو . ددوى علم الله ﷻ حضرت نبى كريم ﷺ ته د وحى په ذريعه اوكړو. لكه يو آيت مبارك كښې دى چه ﴿وَكَذٰلِكَ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ رُوْحًا مِّنْ اَمْرِنَا﴾ نه پوره سورت پورې. او آيت كښې دى چه ﴿وَمَا كُنْتَ تَرْجُوْٓا اَنْ يُّلْقٰٓى اِلَيْكَ الْكِتٰبُ اِلَّا رَحْمَةً مِّنْ رَّبِّكَ فَلَا تَكُوْنَنَّ ظَهِيْرًا لِّلْكٰفِرِيْنَ﴾ الخ ، ددې وجې فرمائى چه دا ټولې خبرې د الله ﷻ فضل دې ، چه تاسو سره شامل دې

لَا خَيْرَ	فِىْ كَثِيْرٍ	مِّنْ نَّجْوٰىهُمْ	اِلَّا	مَنْ	اَمَرَ
نشته خير	په ډيرو كښې	دپټو خبرو ددوئ نه	مگر	دهغه چا	چې حكم كوى

ددوئ په ډيرو پټومشورو كښې هيڅ خير نشته ....البته هغه څوك چې (خلقو ته)

بِصَدَقَةٍ	اَوْ مَعْرُوْفٍ	اَوْ اِصْلَاحٍۢ	بَيْنَ النَّاسِ	وَمَنْ يَّفْعَلْ
په صدقه كولو	يا په يو نيك كار	يا په اصلاح كولو	په منځ دخلقو كښې	او هغه څوك اچې كړى

دصدقې وركولويادنيكۍ كوليا دخلقو په مينځ كښې د اصلاح كولو دپاره مشوره اوكړى (نو دا نيې خبرې دې)

ذٰلِكَ	ابْتِغَآءَ	مَرْضَاتِ اللّٰهِ	فَسَوْفَ	نُؤْتِيْهِ	اَجْرًا عَظِيْمًا	وَمَنْ
دا كارونه	دپاره د لټولو	د رضا دالله	نو زر به	مونږ وركړو هغه ته	ثواب لوئ	او څوك چې

اوڅوك چې دالله ﷻ درضادپاره داسې كار اوكړى نومونږ به ډير زر هغه ته ډيرلوئې اجر وركړو او څوك

يُّشَاقِقِ الرَّسُوْلَ	مِنْۢ بَعْدِ	مَا	تَبَيَّنَ	لَهُ	الْهُدٰى	وَيَتَّبِعْ
مخالفت كوى درسول	روستو	دهغې نه	چې ښكاره شوې ده	هغه ته	نيغه لار	او روان شى

چې د هدايت ښكاره كيدونه پس هم د پيغمبر ﷺ مخالفت كوى ....اود

غَيْرَ	سَبِيْلِ الْمُؤْمِنِيْنَ	نُوَلِّهٖ	مَا	تَوَلّٰى
په غير	دلارې دمومنانو	نو مونږ به اوگرزوؤ هغه لره	هغه طرفته	چې دې وركرزيدلې دې

مومنانود لارې نه سوا په بله لار روان شى نومونږ ئې هغه طرفته گرزووا چه دې ورته پخپله وركرزيدلې وى

وَنُصْلِهٖ	جَهَنَّمَ	وَسَآءَتْ	مَصِيْرًا
اومونږ به داخل كړو هغه	په جهنم كښې	اوبدخانې دې	د ورتلو

او دوزخ ته به ئې داخل كړوا اودوزخ ډير بدخانې دې ....

قوله تعالی:: لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِّن نَّجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ

د اصلاح بین الناس فضیلت:- د خلقو اکثر کلام بې خیره وي،سوا د هغو نه چه د چا خبرې خیرات کولو، د نیکئ،خلقو کښې د ملاپ وي.دحضرت سفیان ثوری رحمه الله پوښتنې ته څه خلق ورغلل ، په هغوی کښې حضرت سعید ابن احسان رحمه الله هم وو ، نو وې فرمائیل چه سعید تا چه د ام صالح روایت مبارك نه کوم حدیث بیان کړې وو نن هغه بیا بیان کړه.هغوی اوفرمائیل چه حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه د انسان ټولې خبرې د ده دپاره وبال دي سوا د ذکر الله او ښه کارونو خودولو نه او د خرابو کارونونه منع کولو نه.حضرت سفیان ثوری رحمه الله اوفرمائیل چه هم دا مضمون په دې آیت کښې دې ، هم دا مضمون په آیت ﴿يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ﴾کښې دې هم دا مضمون په سورة العصر کښې دې .(١)

په صلح کښې د دروغو وئیلو اجازت:- مسنداحمد کښې د حضرت نبی کریم ﷺ فرمان دې چه خلقو کښې دمیل ملاپ دپاره او اصلاح دپاره چه کومې خبرې کیږي یا څه اخوا دیخوا خبرې اوکړې نوهغه دروغژنوکښې نه دي.حضرت ام کلثوم بنت عقبه رضی الله عنها فرمائی چه ما د داسې خبرو اجازت په دریو موقعو آوریدلی دی ① جهاد کښې ② خلقو کښې صلح کولو دپاره ③ دښځې خاوند خبرو کښې.دا موربی بی په هجرت کونکو او بیعت کونکو کښې ده. (٢)

دصدقې نه افضل عمل:- اوحدیث مبارك کښې دی چه تاسو ته یو داسې عمل اوښایم چه د روژې او مونځ او صدقې نه هم افضل دې ؟ خلقو خواهش اوکړو.چې آو ، نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه خپلو کښې اصلاح کول.فرمائی چه خپلو کښې فساد نیکئ بربادوی.(٣) (ابوداود وغیره).

بهترین تجارت:- بزار کښې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ حضرت ابوایوب انصاری رضی الله عنه ته اوفرمائیل چه نن څه تاته یو تجارت ښایم.خلق چه کله جنګ کوی نو په هغوئ کښې صلح کوه. هر کله چه یو بل نه خفه شی نو دوی یوبل سره پخلا کوه. الله جل جلاله فرمائی چه څوك داسې نیکې خبرې د رب د رضا دپاره خلوص او نیك نیت سره اوکړي نو هغه ته به اجر عظیم ورکوم.(٤)

قوله تعالی:: وَمَن يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِن بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ

چه کوم کس غیر شرعی طریقه باندې عمل کوی چه شریعت یو طرفته وی او دې بل طرفته وی او فرمان رسول ﷺ څه بل څه وی اودده څه بل غرض وی ،حالانکه ده ته حق معلوم وی ، دلیل ورته معلوم وی ، بیا هم درسول الله ﷺ نه مخالف روان وی او د مسلمانانو صفا خلاف کوی ، نومونږ هم هغه په بده اوخرابه لار سموؤ. اوبیا ده ته هغه ښه اوبد معلوم شي او تر دې چه دې د جهنم مینځ ته ورپریوزی.دمومنانو دلارې نه علاوه بله لار تلاش کول د رسول الله ﷺ سره شقاوت کول دی.لیکن کله کله د حضرت نبی کریم ﷺ د خبرې صفا خلاف وی او کله د هغه څیز خلاف چه د هغې باره کښې ټول امت محمدیه متفق وی او الله جل جلاله دې دده دشرافت او کرامت په وجه د خطا نه بچ ساتې دې. دې باره کښې ډیر احادیث مبارکه دی او مونږ هم احادیث الاصول کښې د دوی لویه حصه بیان کړې ده. بعضې عالمان خو ددې متواترې معنوی قائل ګڼې.حضرت امام شافعی رحمه الله د غور وفکر کولو نه ددې آیت مبارک نه د امت په اتفاق په دلیل باندې استدلال کړې دې.حقیقت کښې هم دې باره کښې بهترین او قوی څیز دې.بعضې نورو امامانو په دې باندې دلالت مشکل اودوه رازونو والا آیت هم ګرزولې دې .

(١) سنن ترمذی کتاب الزهد باب : ٦٣ ح/٢٤١٢، ابن ماجة: ٣٩٧٤)۔

(٢) احمد : ٤٠٣/٦، صحیح بخاری کتاب الصلح باب لیس الکاذب الذی یصلح بین الناس : ٢٦٩٢، صحیح مسلم: ٢٦٠٥)۔

(٣) ابوداود کتاب الادب باب فی اصلاح ذات البین : ٤٩١٩،)۔

(٤) مسند البزار : ٢٠٦٠)۔

قوله تعالى: نُوَلِّهِ مَا تَوَلّٰى وَنُصْلِهٖ جَهَنَّمَ ؕ وَسَآءَتْ مَصِيْرًا۝

غرض داسې کولو والو ته الله تعالى هم رسئ سسته پریږدي. لکه فرمان دې چه ﴿سَنَسْتَدْرِجُهُمْ﴾ او ﴿فَلَمَّا زَاغُوْٓا﴾ او ﴿نَذَرُهُمْ﴾ یعني مونږ دوی په بې خبرئ کښې په مزه مزه زیاتوو. کله چه دوی بې لارې شي نو مونږ هم ددوئ زړونه کاږه کړو. مونږ دوی لره ددوی په سرکشئ کښې حیران پریږدو. او آخر د دوی دا کارونه دوی جهنم ته رسوی. لکه فرمان دې چه د ظالمانو دخپلو ملګرو سره یو ځائې حشر اوکړئي او لکه فرمائي چه کله ظالمان اور اووینی نو وائي به دې کښې به داخلیدل وی. لیکن ددوی به هیڅوک نه وی چه دوی ددې نه نې بچ کړي.

إِنَّ اللّٰهَ	لَا يَغْفِرُ					
بیشکه الله	نهٔ بښی					
الله ﷻ خو بس یو شرک نه بښی						
أَنْ يُّشْرَكَ	بِهٖ	وَيَغْفِرُ	مَا	دُوْنَ	ذٰلِكَ	لِمَنْ
دا چې شریك جوړ کړې شی	دهغه سره	او بښی	هغه	چې سوا وی	ددې نه	دپاره دهغه چا
اوددې نه سوا هرڅه (ګناه) معاف کوی .... چې چاته نې (معاف کول) خوښ شی						
يَّشَآءُ ؕ	وَمَنْ	يُّشْرِكْ	بِاللّٰهِ	فَقَدْ	ضَلَّ	ضَلٰلًا
چې اوغواړی	اوڅوك چې	شریك جوړ کړی	دالله سره	نو بیشکه	بې لارې شو	په بې لارې کیدو
اوچاچې الله ﷻ سره شریک جوړ کړو .... نوهغه په ډیره لرې ګمراهئ						
بَعِيْدًا۝	إِنْ يَّدْعُوْنَ	مِنْ دُوْنِهٖٓ	إِلَّآ	إِنٰثًا ۚ	وَإِنْ يَّدْعُوْنَ	
لرې سره	نهٔ رابللی دوئ	بې دهغه (الله) نه	مګر	ښځې بتانې	اونهٔ رابللی دوئ	
سره ګمراه شو .... دوئ الله ﷻ پریخودې دې او دیوځو زنانه څیزونو عبادت کوی						
إِلَّا	شَيْطٰنًا	مَّرِيْدًا۝	لَّعَنَهُ	اللّٰهُ ۘ	وَقَالَ	
مګر	شیطان	سرکشه	چې لعنت کړې دې په هغه باندې	الله	اوونیلي وؤ هغه	
اوصرف د هغه نافرمانه شیطان عبادت کوی | چې الله ﷻ پرې لعنت کړې دې .... اوشیطان						
لَأَتَّخِذَنَّ	مِنْ عِبَادِكَ	نَصِيْبًا	مَّفْرُوْضًا۝	وَّلَأُضِلَّنَّهُمْ		
چې خامخا به نیسم زهٔ	د بندګانو ستا نه	حصه	مقرر کړې شوې	اوخامخا به بې لارې کوم زهٔ هغوئ		
خوالله ﷻ ته ونیلی وو | چې ستا دبندګانونه به ضرور مقرره حصه اخلم | اوهغوئ به ضرور بې لارې کوم						
وَلَأُمَنِّيَنَّهُمْ	وَلَاٰمُرَنَّهُمْ	فَلَيُبَتِّكُنَّ				
اوخامخا به زهٔ په امیدونو کښې اچوم هغوئ	اوخامخا به زهٔ حکم کوم هغوئ ته	نو خامخا به اوڅیرې هغوئ				
اودوی به په (دنیاوی قسم قسم) طمع اوامیدونو کښې ساتم | اوورته به حکم کوم نو د څاروو غوږونه به						
اٰذَانَ	الْأَنْعَامِ	وَلَاٰمُرَنَّهُمْ	فَلَيُغَيِّرُنَّ	خَلْقَ اللّٰهِ ؕ		
غوږونه	دڅاروو	اوخامخا به زهٔ حکم کوم هغوئ ته	نوخامخا به بدلوی هغوئ	پیداوښت د الله		
څیرې کوی | اوورته به حکم کوم (چې دالله پیداوښت بدلوئ) نو د الله په پیدائش کښې به بدلون راولی						

وَمَنْ	يَّتَّخِذِ	الشَّيْطٰنَ	وَلِيًّا	مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ	فَقَدْ	خَسِرَ	
اوهغه څوك	چې اونيسي	شيطان	دوست	بې	دالله نه	انو به تحقيق سره	نقصان ني اوكړو

اوچا چې د الله ﷻ نه سوا شيطان دوست جوړ كړوا.........نو بيشكه هغه به ښكاره تاوان سره

خُسْرَانًا	مُّبِيْنًا ﴿۱۱۹﴾	يَعِدُهُمْ	وَيُمَنِّيْهِمْ	وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطٰنُ	
نقصان	ښكاره	هغه وعده كوي دوئ سره	اواميدونه اچوي دوئ ته	اونهٔ كوي وعدي دوئ سره شيطان	

تاواني شو ا شيطان ددوئ سره وعدي كوي ا اود دروغو طمعي وركوي ا اوشيطان خودوئ سره د صرف د

اِلَّا	غُرُوْرًا ﴿۱۲۰﴾	اُولٰٓئِكَ	مَاْوٰىهُمْ	جَهَنَّمُ	وَلَا يَجِدُوْنَ	عَنْهَا
مگر	دهوكه	داكسان چې دي	ځائې ددوي	جهنم دي	اونهٔ به مومي دوئ	دهغې نه

دهوكې نه دكې وعدي كوي ا ددغه خلقو ځائي دوزخ دي ا ....اوددې ځائي نه به خلاصي

مَحِيْصًا ﴿۱۲۱﴾	وَالَّذِيْنَ	اٰمَنُوْا	وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ	سَنُدْخِلُهُمْ	
څهٔ طريقه دخلاصي	اوهغه كسان	چې ايمان راوړي	اوعمل اوكړي نيك	نو داخل به كړو مونږ هغوئ	

بيانهٔ مومي ا اوچا چې ايمان راوړې دي ا او نيك كارونه كوي ا نوهغوئ به مونږ داسې باغونو ته

جَنّٰتٍ	تَجْرِيْ	مِنْ تَحْتِهَا	الْاَنْهٰرُ	خٰلِدِيْنَ	فِيْهَآ	اَبَدًا
داسې باغونوته	چې بهيږي به	لاندې دهغې نه	نهرونه	چې هميشه به اوسيږي	په هغې كښې	اتل ترتله

داخل كړوا چې دهغې (د بنگلو) لاندې به ولې بهيږي ا اودوئ به په هغې كښې هميشه هميشه دپاره وي

وَعْدَ اللّٰهِ	حَقًّا	وَمَنْ	اَصْدَقُ	مِنَ اللّٰهِ	قِيْلًا ﴿۱۲۲﴾
داوعده د الله ده	حقه	اوڅوك دې	زيات رښتيني	دالله نه	په خبرو كښې

دادالله ﷻ حقه وعده ده ا اودالله ﷻ نه سوا بل څوك زياته رښتني خبره كولې شي

قوله تعالىٰ: اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُّشْرَكَ بِهٖ

د شرك نه سوا نوره هره گناه معاف كيږي:- ددې سورت په شروع كښې دړومبي آيت متعلق مونږ پوره تفسير كړې دې.او هلته ددې آيت متعلق احاديث هم بيان شوي دي.حضرت علي رضي الله عنه به فرمائيل چه ماته ددې آيت مبارك نه هيڅ يو آيت مبارك زيات محبوب نه دې [1](ترمذي).مشركان د دنيا او آخرت د نيكو نه محرومه كړې شوي دي.او حق لارې نه لرې پريوځي.هغوئ خپل نفس او خپل دواړه جهانونه برباد كړي دي.دوي د مشركانو ښخو عبادتگار دي.

قوله تعالىٰ: اِنْ يَّدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِهٖٓ اِلَّآ اِنٰثًا

د اناث په تفسير كښې اقوال.- ① حضرت كعب رحمه الله فرمائي چه هر صنم سره يو جنيه ښځه ده.② حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائي چه ﴿ اِنٰثًا ﴾ نه مراد بتان دي. دا قول نورو مفسرينو هم بيان كړې دې.③ د حضرت ضحاك رحمه الله قول دې چه مشركانو به د فرښتو عبادت كولو. اوهغوئ ته به ني د الله ﷻ لونړه ونيلې اووئيل به ني چه ددوي د عبادت نه خمونږ اصل غرض د الله ﷻ نزديكت حاصلول دي.او ددوي

---

[1] الترمذي : ۳۰۳۷.

تصویرونه به ئي د ښځو شکلو سره جوړول. بیا به ئي حکم کولو او تقلید به ئي کولو او ونیل به ئي چه دا صورتونه د فرښتو دی چه دالله ﷻ لونړه دی.دا تفسیر آیت ﴿ أَفَرَءَيْتُمُ اللَّٰتَ ﴾ مضمون کښې ښه شان سره ملاویږی.اوهلته د دوی دبتانو نومونه هم الله ﷻ خودلي دی چه دا ښه انصاف دې چه هلکان خو ستاسو اوجینکۍ خما.اوآیت کښې دی چه ﴿وَجَعَلُوا الْمَلَٰٓئِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَٰدُ الرَّحْمَٰنِ إِنَٰثًا﴾دي خلقو د الله ﷻ غلاماني فرښتې ګنړلي دی.او بل ځاې کښې دی چه الله ﷻ کښې او جناتو کښې نسبونه راوکاږی.
④حضرت ابن عباس ﷺ فرمائي چه ددې نه مراد مردګان دی.⑤حضرت حسن رحمه الله فرمائي چه هر بې روح څیز اناث دې که هغه لرګي وی او که هغه کاڼړي وی.لیکن دا قول غریب دې.

قوله تعالی: وَإِن يَدْعُونَ إِلَّا شَيْطَٰنًا مَّرِيدًا

د شرک حکم کونکې شیطان دې:- بیا ارشاد دې چه اصل کښې دوی د شیطان تابعداری کوی خکه چه هغه دوی ته دا لار ښائستعه کوی او اصل کښې دوی هم دهغه منی.لکه فرمان دې چه ﴿ أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ ﴾ ائي بني آدم آیا تاسو ماسره وعده نه وه کړې چه د شیطان عبادت به نه کوۍ؟ ددې وجې به فرښتې د قیامت په ورځ صفا وائی چه خمونږ د عبادت دعویدار اصل کښې د شیطان پنجه کښې انخته وو. الله ﷻ شیطان دخپل رحمت نه یو طرفته کړو او بهر ئي کړو. هغه هم ذمه داری اخستې وه چه د الله بندګان به ډیرکسان دهوکه کوی.

قوله تعالی: وَقَالَ لَأَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا

څومره خلق به شیطان سره جهنم ته ځی؟:- حضرت قتاده رحمه الله فرمائي چه په هرو زور کښې به نهه سوه اویوکم سل (۹۹۹)خپل ځان سره جهنم ته بوځي او یو به بچ شي او هغه به د جنت مستحق شي.

قوله تعالی: وَلَأُضِلَّنَّهُمْ وَلَأُمَنِّيَنَّهُمْ وَلَآمُرَنَّهُمْ فَلَيُبَتِّكُنَّ آذَانَ الْأَنْعَامِ

د شیطان د ګمراهۍ لارې:- شیطان اونیل چه ①څه به هغوئ د حق نه اړوم. ②او دوی ته به امیدونه ورکوم چه دوی به توبه نه اوباسی.③خواهشاتو پسې به روان وی.④مرګ به ئي هیر کړې وی.⑤د نفس غلامان به وی ⑥او آخرت نه به لرې وی.⑦د څناورو غوږونه به کټ کوی .⑧او په هغې کښې به سوری کوی ⑨او دالله ﷻ نه سوا به د نورو د نوم تلقین ورکوم

قوله تعالی: وَلَآمُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللَّهِ

دالله په مخلوق کښې دبدلون تفسیر:①دالله ﷻ جوړ کړې شوی صورتونه خرابول به ورته ښایم،لکه څناورخصی کول.لکه یوبل حدیث مبارك کښې ددې نه هم ممانعت راغلې دې چه (شاید ددې نه مراد ددې نه نسل منقطع کولو غرض سره داسې کول وی) یو معنی دا هم کړې شوې ده چه مخ باندې ستنې سره سیوری کول،دا په صحیح بخاری کښې هم ممنوع دې.او ددې په کولو الله ﷻ لعنت کړې دې.(۱)
② حضرت ابن مسعود ﷺ نه صحیح سند سره مروی دی چه ستنې سره سیوری کولو والا سړی اوښځې دتندی ویښته اوښکلو والا سړی او ښځو باندې چه د حسن او ښائست دپاره د الله ﷻ شکلونه خرابوی. په دوی دالله ﷻ لعنت دې.څه دې په دوی ولې لعنت اونه کړم ؟ چه په کومو رسول الله ﷺ لعنت کړې دې ، اودا په کتاب الله کښې موجود دې.بیا دوی آیت مبارك ﴿وَمَآ ءَاتَىٰكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ﴾ اولوستلو.(۲)
③ بعضونورو مفسرینو نه مروی دی چه ددې نه مراد دالله ﷻ دین بدلول دی ،لکه بل آیت مبارك کښې دی چه ﴿فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ﴾ یعنی خپل مخ قائم اوساته د الله ﷻ دین

---

(۱) صحیح مسلم کتاب اللباس باب النهي عن ضرب الحیوان في وجهه : ۲۱۱۶)-
(۲) صحیح بخاری کتاب للباس باب المتفلجات للحسن: ۵۹۳۱، صحیح مسلم: ۵۵۷۱)-

طرفته،دا د الله ﷻ فطرت دې چه په دې نې ټول انسانان پیدا کړې دی.دالله ﷻ خلق کښې هیڅ بدلون نشته دې.

په دریم تفسیر د ابن کثیر رحمه الله تبصره:- ددې نه مخکښنې جملې لره چه کله د امر معنی کښې واخستې شی نو دا تفسیر صحیح دې.یعنی د الله ﷻ فطرت مه بدلونی.ما چه خلق په کوم فطرت پیدا کړې دی په هغې نې پرېږدئې.

خلق په فطرت اسلامي پیدا کیږی:- صحیحین کښې دی چه هر ماشوم په فطرت پیدا کیږی لیکن بیا د ده مور پلار دې یهودی یا نصرانی یا مجوسی جوړوی.لکه څنګه چه د چیلۍ بچې صحیح سالم او بې عیبه وی.خو بیا خلق د ده غوږونه غیره پریکړی او دا عیب دار کړی.(۱)

خلق په یو دین پیدا شوی وو:- صحیح مسلم کښې دی چه الله ﷻ فرمائی چه ما خپل بندګان په یو دین پیدا کړی دی ، لیکن شیطان راغلو او دوی نې اوغلول. بیا ما په دوی خپل حلال حرام کړل.(۲)

څوک چې شیطان دوست جوړوی هغوی خپل نقصان کوی ، دکوم نقصان چې هیڅکله تلافی نشی.څکه چه شیطان دوی ته شنه باغونه ښائی.او دوئ ته د فلاح وبهود ددوی غلطه لاربنائی او دوی دوئ ته دهوکاورکوی ، او هغه اصل کښې ډیر غټ فریب او صفا دهوکاباز دې.

قوله تعالی:: يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيهِمْ ۖ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا

دقیامت په ورځ د شیطان خپلو تابعدارو ته تقریر:- نو د قیامت په ورځ به صفا اووائی چه د الله تعالی وعدې رېښتونې وې.او خه خو وعده خلاف یم.خما تاسو باندې هیڅ زور نه وو. خما آواز آوریدو سره تاسو مست او بې عقل شوئی.اوس ماته ولې بدرد وائی خپل ځان ته بدرد اووائې.دشیطان وعدو لره صحیح ګڼلو والا ،د هغه ورکړې شوی امیدونو لره پوره کولو والا آخر به جهنم ته داخلیږی اوهلته ددوی خلاصې مشکل دې .

قوله تعالی:: وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ

د نیکانوخلقو د جزاء بیان:- د دې بدبختو د ذکر کولو نه پس اوس د نیکو خلقو حال بیانوی چه ما په زړه سره منی.او بدن سره خما تابعدار وی.خما په احکامو عمل کوی.ما چه کومو څیزونونه منع کړې دی د هغې نه منع اوسی.خه به دوی ته خپل نعمتونه ورکړم. دوی به جنت ته داخل کړم چه په هغې کښې به نهرونه بهیږی چه دوی به په کښې پخپله روان وی اوچه چرته غواړی نو بوځی‌به نې .او په هغې کښې به زوال ، انتقال او نقصان نه وی.د الله ﷻ دا وعده اټل او رېښتونې او یقینی ده. دالله ﷻ نه به زیاته رېښتیا خبره د چا وی.د هغه نه سوا هیڅوك معبود نشته ، هغه برحق دې اوهغه نه سوا بل څوك مربی نشته.

د نبی کریم ﷺ خطبه:- حضرت نبی کریم ﷺ خپله خطبه کښې اوفرمائیل چه د ټولو نه زیاته رېښتیا خبره دالله ﷻ کلام دې.اودټولو نه زیات بهتر هدایت د محمد ﷺ هدایت دې.او ټولو کارونو کښې د ټولو نه زیات خراب کار دین کښې نوی خبره راویستل دی او هره داسې خبره بدعت ده. او هر بدعت ګمراهي ده او هره ګمراهي جهنم ته داخلونکې ده. (۳)

يَعْمَلْ	مَنْ	أَهْلِ الْكِتَابِ ط	وَلَا أَمَانِيِّ	لَيْسَ بِأَمَانِيِّكُمْ
چې اوکړی	هغه څوك	کتابو	اونه په آرزوګانو داهل	نه ده په آرزوګانو ستاسو
(قانون دادې) چا چې	......		اونه داهل کتابوپه آرزوګانو کارکیږی	نه ستاسو په آرزوګانو کارکیږی

---

(۱) صحیح بخاری کتاب الجنائز باب ما قیل فی اولاد المشرکین : ۱۳۸۵، صحیح مسلم: ۲۶۵۸، ترمذی : ۲۱۳۸)۔

(۲) صحیح بخاری کتاب الجنة باب الصفات التی یعرف بها فی الدنیا: ۲۸۶۵)۔

(۳) صحیح مسلم کتاب الجمعة باب تخفیف الصلاة والخطبة : ۸۶۷، نسائی : ۱۵۷۸، ابن ماجة: ۴۵، واللفظ للنسائی –

سُوٓءًا يُّجۡزَ بِهٖ ۙ وَلَا يَجِدۡ لَهٗ مِنۡ دُوۡنِ اللّٰهِ وَلِيًّا

بدکار | بدله به ورکړې کيږي | دهغې | اواوبه نه مومي | دخان دپاره | ماسوا دالله نه | څوک دوست

بدکاراوکړو | دهغې سزا به ورکولې شي | اودالله ﷻ په مقابله کښې به هيڅوک دخان ملګرې

وَّلَا نَصِيۡرًا ۝ وَمَنۡ يَّعۡمَلۡ مِنَ الصّٰلِحٰتِ مِنۡ ذَكَرٍ اَوۡ اُنۡثٰى

اونه مددګار | اوهغه څوک | چې اوکړي | نيك عملونه | كه نارينه وي | اوكه زنانه وي

اومددګاراونه مومي | اوڅوک چې نيک کارونه کوی برابره خبره ده که نارينه وی او که زنانه وی

وَهُوَ مُؤۡمِنٌ فَاُولٰٓئِكَ يَدۡخُلُوۡنَ الۡجَنَّةَ وَلَا يُظۡلَمُوۡنَ

اوهغه ايماندار وی | نو دغه کسان به داخليږي | جنت ته | او ظلم به او نه کړې شي په هغوی

خوچې مومن وی | .... نودغه کسان به جنت ته داخليږي | ....او په دوئ باندې به

نَقِيۡرًا ۝ وَمَنۡ اَحۡسَنُ دِيۡنًا مِّمَّنۡ اَسۡلَمَ

په قدر د پردې د زړي دخرما | اوڅوک دي | ډيربهتر په لحاظ ددين سره | دهغه چانه | چې هغه حواله کړو

ذره برابر هم ظلم نه شي کولې | اودهغه چانه ښکلې دين د چا کيدې شي | چې خپل خان د الله تعالى

وَجۡهَهٗ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحۡسِنٌ وَّاتَّبَعَ مِلَّةَ اِبۡرٰهِيۡمَ حَنِيۡفًا ؕ

خان خپل | الله ته | اوهغه | نيکي کونکې وو | اوپيروی ئې اوکړه | دطريقې | دابراهيم | يو مخيزې

تابعدار کړي | اوپه اخلاص سره نيک کارونه کوی | او د ابراهيم ﷺ چې يومخيزې وو د ملت تابعداری کوی

وَاتَّخَذَ اللّٰهُ اِبۡرٰهِيۡمَ خَلِيۡلًا ۝ وَلِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوٰتِ

اونيولې وو | الله | ابراهيم ﷺ | په دوستئ سره | اوالله لره دی | هغه څه | چې په آسمانونو کښې دی

اوالله ابراهيم ﷺ په خالصې دوستئ سره نيولې وو | ....اودآسمانونو

وَمَا فِى الۡاَرۡضِ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَىۡءٍ مُّحِيۡطًا ۝

اوهغه | چې په زمکه کښې دی | او دی | الله | په هر څيز باندې | احاطه کونکې

اوزمکې ټول څيزونه صرف د يو الله ﷻ دی | ....اوالله ﷻ په هرڅيز احاطه کونکې دې

قوله تعالى: لَيۡسَ بِاَمَانِيِّكُمۡ وَلَاۤ اَمَانِيِّ اَهۡلِ الۡكِتٰبِ ؕ

د مسلمانانو په اهل کتابو فضيلت :-حضرت قتاده رحمه الله فرمائی چه مونږ ته ذکر شوی دی چه اهل کتابو او مسلمانانو کښې مشهور شو، اهل کتاب به دې خبره خپل فضيلت ښکاره کولو چه خمونږ نبی ﷺ ستاسو نبی ﷺ نه مخکښې دې اوخمونږ کتاب هم ستاسو نه مخکښې دې اومسلمانانو به وئيل چه خمونږ نبی خاتم النبيين ﷺ دې اوخمونږ د مخکښې ټولو کتاب فيصله کونکې دې نو دې باندې دا آيت مبارك نازل شو. اود مسلمانانو په نور دين والو فضيلت بيان شو.

دامام مجاهد قول:- حضرت مجاهد رحمه الله نه مروی دی چه عربو اووئيل چه نه خو به مونږ د مرګ نه پس ژوندی کيږو اونه به مونږ باندې څه عذاب وی.

دايت مفهوم:-د ايت مضمون دا دې چه صرف اظهار كولو سره او دعوى كولو سره صداقت او حقانيت نه ثابتيږي ،بلكه ايماندار هغه دې چه د هغه عمل صفا وى او عمل ئې شاهد وى او دالله ﷻ دليل د دوى لاسونو كښې وى ،نو نه ستاسو خواهشات اودعوې څه وقعت لرى اونه د اهل كتابو خواهشات اواوچتې خبرې.د نجات دارومدار اقوال نه دى بلكه د الله ﷻ فرمانبردارى او د رسولانو تابعدارى ده . څوك چه بدى كوى نو دا ناممكن ده چه دوى د دې بدئى په وجه خلاصې بيا مومى. بلكه ذره ذره نيكى او بدى به دوى په خپلو سترګو د قيامت په ورځ وينى.

د مصيبت په شكل كښې دګناه سزا ملاويدل:- دې آيت مبارك سره صحابه كرام ﷺ ډير زيات پريشانه شو تردې چه حضرت ابوبكرصديق ﷺ اوفرمائيل .چه يارسول الله ﷺ نجات به .څنګه وى ؟ ځكه چه د يو يو عمل بدله به ضرورى وى ؟ نو حضرت نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه الله ﷻ دې تا اوبښى انې ابوبكر ﷺ! دا جزا هغه ده چه كله ستا د بيمارئى په صورت كښې وى اوكله د څه تكليف په وجه او كله د صدمې په وجه او كله د غم او پريشانئى په وجه او كله د څه مصيبت په شكل كښې،نودا ټول مصيبتونه او تكليفونه چه په تا راځى نو داستا د ګناهونو سزا ده »[1](مسند احمد)

مصيبت د ګناه وجه ده:-او يو روايت كښې حضرت نبى كريم ﷺ فرمائى چه هرې بدئى كولو والا به دنيا كښې د هغې بدله مومى.([2]) ابن مردويه كښې دى چه حضرت عبدالله بن عمر ﷺ اوفرمائيل چه ګورئى كوم ځائې كښې چه حضرت عبدالله بن زبير ته پهانسى وركړې شوې ده هلته تاسو مه ځئ غلام نه هير شو.اود حضرت عبدالله نظر په ابن زبير ﷺ پريوتو او وې فرمائيل په الله قسم تركومې چه څما معلومات دى څما ګواهى ده چه ته روژه دار او مونځګزار او رشته ساتونكې وې او څما د الله تعالى نه اميد دې چه تاسو نه كومه غلطى اوشوه د هغې بدله تاسو ته دنيا كښې دركړې شوه. اوس به تاسو باندې د الله ﷻ عذاب نه وى.بيا ئې حضرت مجاهد رحمه الله طرفته اوكتل او وې فرمائيل چه ما د حضرت ابوبكرصديق ﷺ نه آوريدلى وو چه هغوئ فرمائيل ما د حضرت نبى كريم ﷺ نه آوريدلى دى چه كوم سړې بدى كوى نو د هغې بدله هغه ته په دنيا كښې ملاويږى.([3])

بل روايت كښې دى چه كله حضرت عبدالله بن عمر ﷺ حضرت ابن زبير ﷺ په دار ختلو اوليدو نو وې فرمائيل انې ابوخبيب! الله ﷻ دې په تا رحم اوكړى ما ستا دپلار نه دا حديث مبارك آوريدلې دې([4])ابن مردويه كښې دى چه حضرت ابوبكر صديق ﷺ په موجودګئ كښې دا آيت نازل شو.هركله چه حضرت نبى كريم ﷺ دا واورولو نو حضرت ابوبكرصديق ﷺ خفه شو اوهغوئ ته معلوم شو چه هركله د هرعمل بدله به ملاويږى نو بيا نجات مشكل دې.حضرت نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه واوره صديق! تاته اوستاسو ملګرو ته خو به په دنياكښې بدله ملاويږى او ددې مصيبتونو په وجه به ستاسو ګناهونه معاف كيږى اودقيامت په ورځ به پاك صاف پاسئ.خو چه كوم نور خلق دى دهغوئ ګناهونه جمع كيږى د قيامت په ورځ به هغوئ سزا مومى.([5])دا حديث مبارك ترمذى هم روايت كړې دې او وئيلى ئې دى چه ددې راوى موسى بن عبيده ضعيف دې.او دويم راوى مولى بن سباع مجهول دې.او نورو طريقو سره هم دا روايت ماحصل مروى دې.

---

[1]) احمد: ۱۱/۱)-
[2]) احمد: ۶/۱)-
[3]) ابو يعلى :۱۸)-
[4]) مسند البزار : ۲۲۰۵)-
[5]) ترمذى : كتاب تفسير القران الكريم باب ومن سورة النساء : ۳۰۳۹)-

هم دا مضمون د عائشې په حديث کښې:- يو بل حديث مبارك کښې دي چه حضرت عائشه صديقه رضي الله عنها اوفرمائيل يارسول الله ﷺ ! مونږ باندې دا آيت مبارك ډير زيات بوج غورزوي.نو حضرت نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چه د مومن دا بدله هغه ده چه مختلفو ضورتونو پريشانو او تکليفونوسره ده ته په دنيا کښې ملاويږي.([1])

هرمصيبت دمومن دپاره د ده د گناه بدله ده.- اويوحديث مبارك کښې دي چه حضرت نبي کريم ﷺ اوفرمائيل تردې چه مومن خپل څه نقد رقم په جيب کښې کيږدي او بيا دضرورت په وخت کښې چه دې کله هغه تلاش کوی اوهغه ملاونشي او دې بيا جيب کښې لاس ښکته کړي نو دې لږ وخت کښې چه ده ته کوم تکليف رسي نودې سره دده گناهونه معاف کيږي.اودا هم دده د بدو سزا ده. اوداشان ددنيادامصيبتونه دې داسې صفا جوړوي چه په ده به قيامت کښې څه بوج نه وي.لکه څنگه چه سره زر په بټۍ کښې پخولونه پس راويستلې شي نوداشان به دوی ددنيا نه پاك اوصفا الله ﷺ طرفته خي([2]).

هرمصيبت د مومن دپاره اجر دې:- ابن مردويه کښې دي چه حضرت نبي کريم ﷺ نه دې آيت مبارك باره کښې تپوس اوشو نو حضرت نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چه مومن ته په هر څيز کښې اجر ورکولې شي ، تردې چه دمرگ سختی هم.)

تکليفونه د گناهونومعاف کيدو ذريعه ده:- مسند کښې دي چه کله د بنده گناهونه زيات شي او ددې د ختمولو دپاره څه نيك اعمال نه وي نو الله په ده غم راولي ، اودې سره د ده گناهونه معاف کيږي.([3])

ازغې هم تکليف دې:- سعيد بن منصور وائي چه کله صحابه کرام رضي الله عنهم دې آيت مبارك سره پريشان شو. نو حضرت نبي کريم ﷺ دوی ته اوفرمائيل چه صحيح اوسئ او يو خائې اوسئ ، د مسلمان هريو تکليف دده دپاره په دنيا کښې کفاره ده تر دې چه ازغی تکليف هم.([4])او يو روايت کښې دي چه صحابه کرام رضي الله عنهم په ژړا شو او غم کښې وو چه حضرت نبي کريم ﷺ دوی ته دا اوفرمائيل.

د کعب بن عجره عجيبه رضي الله عنه دعا:- يو سړي حضرت نبي کريم ﷺ نه تپوس اوکړو چه څمونږ په دې بيمارو مونږ ته څه ملاويږي ؟ نو حضرت نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چه دا ستاسو د گناهونو کفاره ده. ددې آوريدو سره حضرت کعب بن عجره رضي الله عنه دعا اوکړه چه ياالله تر مرگه پورې څما نه تبه لرې نه کړې خو حج اوعمرې او جهاد نه محروم پاتې نشم. د دوی دا دعا قبوله شوه اوکله چه به د دوی بدن ته چا لاس هم بوړو نو ددوی به تبه وه ([5])(مسند احمد).

په چا افسوس پکار دې؟:- حضرت نبي کريم ﷺ ته يو خل اوونيلې شو چه آيا د هرې بدئی بدله به ملاويږي ؟ نو حضرت نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چه آؤ. هم ددې هومره او ددې په شان.ليکن د هرې نيکئ بدله به لس چنده شي ، نو په هغه افسوس دې چه د هغه بدئی د نيکو نه زياتې شي (ابن مردويه).

د حسن رحمه الله په نيز د بدئ نه مراد:- حضرت حسن رحمه الله فرمائی چه ددې نه مراد کافر دی .لکه يو بل آيت مبارك کښې دي چه ﴿وَهَلْ نُجٰزِيْٓ اِلَّا الْكَفُوْرَ﴾

دبدئ نه مراد شرك دې:- .حضرت ابن عباس رضي الله عنه او حضرت سعيدبن جبير رضي الله عنه فرمائی چه دلته د بدنی

---

[1]) ابوداود كتاب الجنائز باب عيادة النساء : ۳۰۹۳)-
[2]) ترمذي كتاب تفسير القران باب ومن سورة البقرة : ۲۹۹۱)-
[3]) احمد : ۱۵۷/۶)-
[4]) صحيح مسلم كتاب البر والصلة باب ثواب المومن فيما ...: ۲۵۷٤ ترمذي : ۳۰۳۸)-
[5]) احمد: ۲۳/۳ وسنده حسن)-

نه مراد شرك دي.داسې سړي به دالله ﷻ نه سوا بل څوك ولي او مددګار نه مومي. خودا بله خبره ده چه دې توبه اوباسي .

صحيح قول:- حضرت امام ابن جرير رحمه الله فرمائي چه صحيح خبره هم دا ده چه دا آيت مبارك دهرې بدئې باره كښې دې .لكه څنګه چه احاديث مباركه تيرشو ، والله اعلم.

قوله تعالى::وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصّٰلِحٰتِ مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ

د نيكو اعمالو بدله جنت دې:- د بدو عملونو د سزا ذكر كولو نه پس اوس د نيكو عملونو د اجر بيان كوي.د بدئې سزا خو به يا په دنيا كښې وركړې كيږي او بنده دپاره دا ښه ده ، او يا به آخرت كښې وركولې شي،الله ﷻ دې د دې نه مونږ محفوظ اوساتي.مونږ د الله ﷻ نه سوال كوو چه ياالله ﷻ مونږ ته په دواړو جهانونو كښې عافيت راكړې ، اومونږته معافي اوعافيت راكړې ، اومونږ د خپلې ناراضګي اوغصې نه په امن كښې اوساتې.نيك اعمال الله ﷻ خوښوي.اوپه خپل احسان او كرم سره دا قبلوي.هغه د هيڅ يو سړي يا ښځې عمل نه ضائع كوي خو په دې شرط چه هغه ايماندار وي.دا نيك خلق به هغه ذات خپل جنت ته داخلوي.او د دوي نيكو كښې به هيڅ كمې نه كيږي.

قوله تعالى::وَلَا يُظْلَمُوْنَ نَقِيْرًا○

د قران د درې مشكلو لغاتو حل:- نقير دكهجورې د ګټكي په شا چه كوم وړوكې شان كرخه وي هغې ته وائي.فتيل دګټكي مينځ كښې چه كوم وړوكې پوستكې ته وائي. دا ددې دواړو په مينځ كښې وي ، او قطمير دهغې د مينځ والا پورته لفافې ته وائي، دا درې واړه الفاظ په دې موقع په قران پاك كښې راغلي دي.

قوله تعالى::وَمَنْ اَحْسَنُ دِيْنًا مِّمَّنْ اَسْلَمَ وَجْهَهٗ لِلّٰهِ

بيا فرمائي چه دهغه نه ښه دين د چاكيدې شي چه خپل اعمال هغه دپاره كوي .ايماندارئي او ښه نيت سره د هغه د فرمان مطابق د هغه احكام اومني.او هغه محسن يعني دشريعت پابند ،حق دين او هدايت باندې چليدو والا د رسول ﷺ حديث باندې عامل هم وي دهر نيك عمل د قبليدو دپاره دواړه خبرې شرط دي يعني اخلاص او د وحی مطابق كيدل .د خلوص مطلب دا دې چې دعمل نه مراد صرف د الله ﷻ رضا وي .او صحيح كيدل دا دي چه د شريعت مطابق وي.نو ظاهر خو د قران پاك او حديث موافق سره صحيح كيږي او باطن په نيت سره ښه كيږي. كه دې خبرو كښې يو هم نه وي نو هغه عمل فاسد دې .چه اخلاص په كښې نه وي نو منافقت راځي.اوكه د خلقو د رضا دپاره او هغوي ته د خودنې دپاره وي..او چه كوم عمل دسنت مطابق نه وي نو هغه قابل قبول نه دې او كه په دې ضلالت او جهالت وي نو دا ددې دواړو(جهالت او ضلالت) مجموعه ده. سره عمل هم د قبوليت نه پاتې كيږي.او چونكه د مومن عمل رياكارئي نه پاك وي او د شريعت خلاف هم نه وي ، ددې وجې دده عمل ښه وي او د الله ﷻ نه خوښ وي.او دده جزا دا وي چه دې سره دده د نور ګناهونو معاف كيږي .

قوله تعالى::وَّاتَّبَعَ مِلَّةَ اِبْرٰهِيْمَ حَنِيْفًا

دابراهيم عليه السلام تابعدار څوك دې؟:- ددې وجې دې نه پس فرمائي چه د ملت ابراهيمي تابعداري . اوكړئي.يعني د حضرت نبي كريم ﷺ په نقش قدم تلونكي چه تر قيامته پورې به وي.لكه بل يو آيت مبارك كښې فرمائي چه ﴿اِنَّ اَوْلَى النَّاسِ بِاِبْرٰهِيْمَ﴾ . يعني ابراهيم عليه السلام ته نزدې دي هغه خلق چه كوم دهغوي حكم مني اود دې نبي اكرم ﷺ.او يوبل آيت مبارك كښې دي چه ﴿ ثُمَّ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ ﴾ يعني بيا مونږ ستا طرفته وحی اوكړه چې د ابراهيم حنيف ملت تابعداری اوكړئي چه مشرك نه وو.

د حنيف معني:- حنيف وائي قصد سره شرك نه بې زاری كونكې او حق طرفته متوجه كيدونكې چه بل څوك ئې منع نه كړي او دده څوك لرې كولو والا نه وي.

ابراهيم ﷺ ته د خلت مقام ملاويدو سبب:- بيا د حضرت خليل الله د اتباع تاكيد او ترغيب دپاره د هغوئ وصف بيانوي چه هغه دالله ﷻ دوست وو. يعنى بنده چه د ترقئ دپاره داعلى نه اعلى درجې ته رسيدې شى هغې ته اورسيدو. د خلت د درجې نه هيڅ يو درجه لويه نشته دې ، دا د محبت اعلى مقام دې.په كومه وجه چې حضرت ابراهيم ﷺ عروج ته رسيدلې دې.هغه د هغوى كامل اطاعت دې لكه چه فرمان دې چه ﴿وَإِبْرَٰهِيمَ ٱلَّذِى وَفَّىٰٓ﴾ يعنى هغه ابراهيم ﷺ چه كوم حكم ورته شوې وو هغه يې پوره كړې وو.هغوى هيڅ كله نې دالله ﷻ د مرضئ نه مخ وانړولو ، هيڅكله د عبادت نه ستړې نه شو، هيڅ يو څيز هغه د الله ﷻ د عبادت نه منع نه كړو. اويو آيت مبارك كښې دى چه ﴿وَإِذِ ٱبْتَلَىٰٓ إِبْرَٰهِـۧمَ رَبُّهُۥ بِكَلِمَٰتٍ فَأَتَمَّهُنَّ﴾ چه څنګه څنګه مو په هغه آزمېښت اوكړو هغه هغوئ پوره كړو. چه څه الله ﷻ اوفرمائيل هغه هغوئ پوره كړل.فرمان دې چه حضرت ابراهيم ﷺ ديكسوئ رنګ كښې د شرك نه بچ شوې وو اوخمونږ تابع شوې وو. حضرت معاذ ﷺ يمن كښې چه كله دسحر په مونځ كښې دا آيت مبارك اولوستو نو يو سړى اوونيل چه ﴿ لقدقرت عين ام ابراهيم ﴾ د حضرت ابراهيم ﷺ سترګې يخې شوې.([1])

دخلت مقام ملاويدو په سبب كښې دويم قول.- بعضې خلق وائى چه ﴿ خليل الله ﴾ د لقب وجه دا وه چه يو خل دقحط په موقع دوى خپل يو دوست ته مصر يا موصل ته ورغلو چه د هغه خانې نه څه غله راوړى.درې خانې كښې ورته هيڅ هم ملاؤ نشو، خالى لاسونه واپس شو. هركله چه خپل كلى ته نزدې ورغلو نوخيال نې راغلو چه د دې شګې نه بورئى ډكې كړم اوكور ته ئې يوسم چه كور والو ته څه تسلى خو اوشى كه نه.نوددې نه ئې بورئى ډكې كړې او په خناورو ئې واچولې .دالله ﷻ قدرت سره هغه شګه په رېښتيا اوړه شو. دوى خو كور ته تلو سره څملاستل او دوى خو هسې هم ستړې شوې وو.نو سترګې ئې ورغلې.د كور والو د دوى نه بورئى واختسې او په هغې كښې بهترين اوړه وو. اوړه ئې واغږل او روټئ ئې پخې كړې .هركله چه دوى پاسيدل او په كور كښې ئې ټول خوشحاله اوليدل او روټئ پخول ئې اوليدل نو تعجب سره ئې اوونيل چه دا اوړه چرته نه راغلل ؟ تاسو ترينه روټئ پخوئى.هغوئ اوونيل چه دا هم تاسو د خپل دوست نه راوړى وو .نو دوى پوهه شو او وې فرمائيل چه دا ما خپل دوست الله ﷻ نه راوړى دى.نو الله ﷻ هم دوى خپل دوست جوړ كړل او دوى ته ئې خليل الله نوم وركړو.

په دې واقعه د حافظ ابن كثير رحمه الله تبصره:-ليكن ددې صحت اوېدې واقعه كښې لږ شان تامل دې.زيات نه زيات دا دى چه دا د بنى اسرائيلو روايت دې.او دې ته مونږ صحيح نه وايو. او دې ته دروغ هم نشو ونيلې.حقيقت دا دې چه دوى ته د القب په دې وجه ملاؤ شو چه ددوى په زړه كښې د الله ﷻ محبت ډير زيات وو او ددوى په زړه كښې اطاعت او فرمانبردارى وه. په خپل عبادت سره ئې الله تعالى خوشحاله كړې وو.حضرت نبى كريم ﷺ هم خپله آخرى خطبه كښې دا فرمائيلى وو چه ائې خلقو ! كه ما په زمكې والوكښې څوك دوست جوړولې نو ابوبكر بن ابوقحافه به مې جوړ كړې وې ،بلكه ستاسو ملګرې حضرت محمد ﷺ د الله ﷻ خليل دې ([2])(بخارى او مسلم)اويو روايت كښې دى چه الله ﷻ څنګه حضرت ابراهيم ﷺ خليل جوړ كړې وو ، دا شان ئې څه هم خليل جوړ كړم.([3])

محمد ﷺ حبيب الله وو:- يوځل حضرات صحابه كرام ﷺ د دوى انتظار كښې ناست وو.ذكرئې كولو،يو ونيل چه تعجب دې چه الله ﷻ خپل مخلوق كښې حضرت ابراهيم ﷺ خپل خليل جوړ كړو ، بل اوونيل چه ددې نه هم زياته مهربانى ئې په حضرت موسى ﷺ اوكړه چه هغه سره ئې پخپله خبرې اوكړې

---

[1]) صحيح بخارى كتاب المغازى باب بعث ابى موسى ومعاذ بن جبل الى اليمين : ۴۳۴۸)-

[2]) صحيح بخارى كتاب فضائل اصحاب النبى صلى الله عليه وسلم سدوا الابواب : ۳۶۵۴ صحيح مسلم: ۲۳۷۲ باختلاف يسير)-

[3]) صحيح مسلم كتاب المساجد باب النهى عن بناء الجمات على القبور : ۵۳۲)-

اوهغه ته ئې کليم اووئيل.يو اوئيل چه حضرت عيسى ﷺ خو روح الله کلمة الله دې ، يو اووئيل چه حضرت آدم صفي الله او دالله ﷺ خوښ دې.هرکله چه حضرت نبي کريم ﷺ بهر تشريف راوړلو نو سلام ئې واچولو او دا خبرې ئې واوريدلې نو وې فرمائيل چه بيشکه ستاسو خبرې صحيح دي ، ابراهيم خليل الله دې ، موسى ﷺ کليم الله دې ، او حضرت عيسى ﷺ کلمة الله دې ، اوحضرت آدم ﷺ صفي الله دې او دا شان محمد مصطفى ﷺ دې.واورئې څه حقيقت بيانوم څه د فخر په طور ئې نه وايم چه څه حبيب الله يم.څه د ټولو نه وړمبې شفاعت کونکې يم. اود ټولو نه مخکښې به څما شفاعت قبليږي.او د ټولونه مخکښې به د جنت دروازه هم زه ټکوم .الله ﷺ به څما دپاره جنت بيرته کوي اوما به دې کښې داخلوي.او ماسره به مومنان فقيران وي ، د قيامت د ټولو نه زيات اکرم او عزت والا زه يم. دا په طور د فخر نه دی بلکه په طور د حقيقت ښکاره کولو تاسو ته وايم.([1])

دا حديث دې سندسره غريب دې ليکن ددې بعضې شواهدموجود دی.حضرت ابن عباس ﷺ فرمائي آيا تاسو په دې تعجب کوئی چه خلت ابراهيم ﷺ دپاره وو. او کلام حضرت موسى ﷺ دپاره وو او ديدار حضرت محمد ﷺ دپاره ، صلوات الله وسلامه عليهم اجمعين (مستدرك حاکم). ([2])دغه شان روايت دانس بن مالك ﷺ او نورو ډيرو صحابه کرامو ﷺ او تابعينو او سلفو او خلفو نه مروی دی.

ابراهيم ته د خلت مقام ملاويدو بل قول:- ابن ابی حاتم کښې دی چه د حضرت ابراهيم ﷺ عادت وو چه ميلمنو سره به ئې خوراك کولو. يو ورځ دوی د ميلمه په تلاش کښې اووتلو ليکن دوی ته څوك ملاؤ نشو. کله چه واپس راغلل او وې کتل نو يو سړې په کور کښې ولاړ دې.تپوس ئې ترې اوکړو چه ته څوك ئې ؟ وې وئيل چه څه ملك الموت يم ،څه الله تعالى يو بنده ته راليږلې يم چه هغه ته زيرې ورکړم چه هغه الله تعالى خپل خليل جوړ کړيدې.دې آوريدو سره حضرت ابراهيم ﷺ اوفرمائيل چه ماته ضرور اووايه چه هغه بنده څوك دې ؟ قسم په الله ﷺ که هغه سړې ډير لرې هم وي خوزه به هغه سره ضرور ملاقات کوم ، او بيا به څه خپل ژوند د هغه په قدمونو کښې تيروم.دې آوريدو سره حضرت ملك الموت اووئيل چه هغه سړې تاسو پخپله يئ.دوی تپوس اوکړو چه دا رينښتيا دی ؟ فرښتې ورته اوئيل چه آو هغه تاسو يئی .دوی بيا تپوس اوکړو چه تاسو به ماته دا اووائې چه په څه وجه الله ﷺ څه خپل خليل جوړ کړم ؟ فرښتې اووئيل په دې وجه چه تاسو هر چا ته ورکړه کوئی او پخپله چا نه څه نه غواړئی .

د خُلت لقب ملاويدو باندې د ابراهيم حالت بدليدل:- او يو روايت کښې دی چه هر کله حضرت ابراهيم ﷺ لره الله ﷺ خپل خليل جوړ کړو او دا ممتاز او مبارك لقب ئې ورته ورکړو نو په هغه وخت کښې هم د هغوئ زړه کښې د الله ﷺ ويره اوهيبت پريوتو. د هغوی زړه داسې په درزار شو چه د لرې نه هم د دوی د زړه درزار آوريدو شو.اوداسې وو لکه څنگه چه فضا کښې مارغان پرواز کوی.صحيح حديث مبارك د حضرت نبی کريم ﷺ باره کښې هم راغلی دی.چه په کوم وخت کښې به د الله ﷺ ويره په دوی غالبه شوه د دوی د ژړا آوازو نه به لرې او نزدې خلقو داسې آوريدو لکه چه کتونی آواز کوی او دوی به کوشش کولو چه دا ضبط کړی.([3])

قوله تعالى: وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ

د زمکې او اسمانونو مالک صرف يو الله دې:- بيا فرمائی چه په زمکه اوآسمان کښې څه دی هغه ټول دالله ملکيت کښې دی او د هغه غلامئ کښې دی اود هغه پيدا شوی دی.چه څنگه او کله الله تعالى په دوی

---

[1]) ابن مردويه)-

[2]) حاکم : ١/٦٥)-

[3]) ابوداود کتاب الصلاة باب البکاء فی صلاة : ٩٠٤ ، وسنده صحيح نسائی : ١٢١٥)-

کښې تصرف کول غواړې نو بغیر د څه روك ټوك نه او مشورې نه او بغیر د چا د شرکت نه او مدد نه هغه کوي.هېڅوك نشته دې چه هغه لوئې ذات د دې ارادې نه منع کړي.هېڅوك نشته دې چه د هغه لوئې ذات په حکم کښې رکاوټ شي. هېڅوك داسې نشته دې چه د هغه مرضي بدله کړي .هغه د عظمت خاوند دې.او عادل صاحب د حکمت ،د لطف او کرم خاونداو د رحم مالك دې او صمد ذات دې .دهغه لوئې ذات علم په هر وړوکی او لوئې څيز باندې شته.د پټ نه پټ او وړوکی نه وړوکي او لرې نه لرې څيز هم د هغه نه پټ نه دې.څمونږ نظرونو نه چه کوم پټ دی ، د هغه پاك ذات علم کښې ټول ښکاره دی.

وَيَسْتَفْتُونَكَ	فِي النِّسَاءِ ط	قُلِ	اللَّهُ	يُفْتِيكُمْ
اوتپوس کوی ستا نه دا خلق	په باره دښځو کښې	اووايه	چې الله	فتوی درکوی تاسو ته
اوخلق ستانه دښځو په باره کښې تپوس کوی| (ته) ورته اووايه چې الله ﷻ تاسو ته				
فِيهِنَّ لا	وَمَا	يُتْلَى	عَلَيْكُمْ	فِي الْكِتٰبِ
په باره د هغوئ کښې	اوهغه حکم هم دريادوی	چې لوستلې شی	په تاسو باندې	په کتاب کښې
دهغوئ باره کښې حکم درکوی| اوهغه حکمونه(درته يادوی)چې مخکښې په دې کتاب کښې				
فِي يَتٰمَى النِّسَاءِ	الّٰتِي	لَا تُؤْتُونَهُنَّ	مَا	كُتِبَ
په باره ديتيمانو جينکو کښې	هغه	چې نۀ ورکوئ تاسو هغوئ ته	هغه	چې فرض شوې دې
ديتيمانو جينکوباره کښې اورولې شوی وو| کومو ته چې تاسو هغه حقونه نۀ ورکوئ کوم چه الله تعالى				
لَهُنَّ	وَتَرْغَبُونَ	أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ	وَالْمُسْتَضْعَفِينَ	
دپاره دهغوئ	او رغبت کوئ تاسودې کارته	چې په نکاح کړئ هغوئ	او په باره دکمزورو کښې	
دهغوی دپاره مقرر کړې دی|او تاسو دهغوی سره دنکاح کولو شوق ساتئ|اوهغه حکمونه چې د کمزورو				
مِنَ الْوِلْدَانِ لا	وَأَنْ	تَقُومُوا	لِلْيَتٰمٰى	بِالْقِسْطِ ط
دوړو هلکانو نه	اودا چې حکم کوی الله	چې قائم اوسئ	په حق ديتيمانو کښې	په انصاف سره
ماشومانو په باره کښې شوی وو| اودا خبره چې ديتيمانو کارونه په انصاف سره کوئ				
وَمَا تَفْعَلُوا	مِنْ خَيْرٍ	فَإِنَّ اللَّهَ	كَانَ	بِهٖ عَلِيمًا ۝
چې کوئ تاسو	دنيکئ نه	نو بیشکه چې الله	دې	په هغې | خبردار
اوهره نيکی چې تاسو کوئ هغه الله ﷻ ته ډيره ښه معلومه ده|				

قوله تعالی:: وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ ط

د ايت شان نزول:- صحيح بخاری کښې دی چه حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائی چه ددې نه مراد هغه کس دې چه د هغه پرورش کښې څوك يتيمه جينئ وی او دې د هغې ولی او وارث وی ،مال کښې ورسره شريك شوې وی ،او اوس غواړی چه دې يتيمې جينئ سره څه نکاح اوکړم ، او د دې په وجه بل څانې کښې واده نه منع شی ،د داسې سړی باره کښې دا آيت مبارك نازل شوې دې.[1]

[1] صحيح بخاری کتاب التفسير باب (ويستفتونک فی النساء) : ٤٦٠٠) صحيح مسلم: ٣٠١٨، ابوداود: ٢٠٦٨)-

د دې ایت نه پس د یتیمانو باره کښې د بل ایت نزول:- یو روایت کښې دی چه د دې ایت مبارك د نازلیدو نه پس کله چه بیا خلقو د حضرت نبی کریم ﷺ نه د یتمې جینئ متعلق سوال اوکړو نو الله ﷻ آیت ﴿يَسْتَفْتُونَكَ﴾ الخ نازل کړو. فرمائی چه دې آیت مبارك کښې چه دا فرمائيلې شوی دی چه ﴿وَمَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتٰبِ﴾قرآنی رسم الخط ته واړوه﴾ددې نه مراد رومبې آیت ﴿وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوْا فِي الْيَتٰمٰى﴾ الخ دی.

د ایت مذکوره په شان نزول کښې بل روایت.- ددوی نه دا هم منقول دی چه دیتیمې جینئ ولی او وارث چه کله د دوی مال کم اووینی یا دوی ښکلې نه وی نو بیا دوی سره نکاح نه کوی او که مال ورسره زیات وی او ښکلې هم وی نو دوی ته د نکاح رغبت کوی.لیکن دې حال کښې چه ددې جینکو به هیڅ آسره نه وه د دوی مهراوحقوقو کښې به ئې کمې کولو. نو الله تعالی دوی منع کړل چه کله تاسو دوی ته پوره مهر او پوره حقوق نه ورکوئی نو دوی سره نکاح مه کوئی.(۱)

د ایت مقصد:- مقصد دادې چه داسې یتیمه جینئ چه هغې سره د هغې د ولی نکاح جائز وی نو هغه دې سره نکاح کولې شی خو په دې شرط چه دې ته به هغه شان مهر ورکوی چه کوم د دې قبیلې نورو ښځو ته ورکولې شی اوکه دا نشی ورکولې نو ده ته پکار دی چه دې سره نکاح نه کوی.ددې سورت شروع کښې د دې مضمون رومبی آیت هم دا مطلب دې اوکله داسې هم کیږی چه دې یتیمې جینئ سره د دې ولی نکاح کوی ،اګر چه دې سره دده نکاح کول حلاله ده. خو بیاهم دې غواړی چه د دې نکاح بل چا سره هم اونکړی خکه که داسې اوکړی نو د دې جینئ ټول مال هال به دده د قبضې نه اوخی.نو د داسې غلط کار نه دې آیت کښې منع کړې شوې ده.

د ایت مذکوره د شان نزول بل روایت:داهم مروی دی چه په جاهلیت کښې دا دستور وو چه د یتمې جینئ ولی به کله دا جینئ خپل ولایت کښې اخسته نو په دې ئې یوه جامه اچوله.بیا به د چا مجال نه وو چه هغې سره به ئې نکاح کړې وې.اوکه هغه به ښائسته وه نو دې سره به ئې پخپله نکاح کوله او ددې مال به ئې هم قبضه کړو. اوکه هغه به ښکلې نه وه او مالداره به وه نو د دې نکاح به ئې بل خائې کښې نه کوله. هغه غریبه به هم دغه شان مړه شوه. او ده به د هغې مال قبضه کړو. ددې نه الله تعالی منع اوفرمائیله.

حضرت ابن عباس ؓ نه دې سره دا هم مروی دی چه د جاهلیت خلقو به واړه هلکان او وړې او لوئې جینکئ وارثانې نه ګنړلې .دا رسم هم قران پاك ختم کړو ،او هر یو ته ئې د هغه حصه ورکړه او وې فرمائیل چه هلکان او جینکئ اګر چه واړه وی یا لوئې وی ، هغوئ ته ضرور حصه ورکوئی.خو جینئ ته نیمه او هلك ته پوره یعنی د دوو جینکو برابره.او د یتیمو جینکو باره کښې د انصاف حکم دې چه کله د جمال اومال والو سره تاسو پخپله نکاح کوئی نو بیا هغه یتیمانو سره هم نکاح کوئی چه په جمال او مال کښې کمې وی.

﴿وَمَا تَفْعَلُوْا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِهٖ عَلِيْمًا﴾

بیا فرمائی چه یقین اوکړئی چه ستاسو د عملونو نه الله ﷻ خبر دې.نو تاسو ته پکار دی چه د خیر کارونه کوئی ، حکم منئ او د نیکې بدلې حاصلې کړئی.

امْرَاَةٌ	وَاِنْ
یوه ښځه	او که چرې
او که چرې یوه ښځه	

(۱) صحیح بخاری کتاب الشرکة باب شرکة الیتیم واهل المیراث : ۲۴۹۴، صحیح مسلم: ۳۰۱۸، عن عائشه ؓ مطولا)-

خَافَتْ	مِنْۢ بَعْلِهَا	نُشُوْزًا	اَوْ اِعْرَاضًا	فَلَا جُنَاحَ	
ویریدله	دخاوند خپل نه	دبدسلوکئ دهغه نه	یا دمخ اړولو د هغه نه	نو نشته گناه	
دخاوند د بدسلوکئ یا بي پرواهئ نه ویریدله	..........نویه هغوی دواړو باندې هیڅ گناه نشته چه				
عَلَيْهِمَآ	اَنْ يُّصْلِحَا	بَيْنَهُمَا	صُلْحًا	وَالصُّلْحُ	خَيْرٌ
په دې دواړو باندې	چې اوکړې دواړه	په خپل منځ کښې	صلح	اوصلح	بهتر ده
هغوئ دواړه په خپل مینځ کښې (دحقوقو په اداکولو) کښې صلح اوکړي اوصلح په هر کار کښې ښه ده					
وَاُحْضِرَتِ	الْاَنْفُسُ الشُّحَّ	وَاِنْ تُحْسِنُوْا	وَتَتَّقُوْا	فَاِنَّ اللّٰهَ	كَانَ
اوحاضر کړې شوي دي انفسونه	حرص ته	اوکه تاسو احسان اوکړئ	اواوویریږئ	نوبیشکه الله	دې
اوزړونه په لږ څه باندې زر تنگیږي	اوکه تاسوخلقو سره ښه سلوک اوکړئ اودالله ﷻ نه اوویریږئ نو الله پاک				
بِمَا	تَعْمَلُوْنَ	خَبِيْرًا	وَلَنْ تَسْتَطِيْعُوْٓا	اَنْ تَعْدِلُوْا	
په هغه کارونوا	چې کوئ يې تاسوا	خبردار	اوهرگزنه لرئ تاسوطاقت	چې عدل اوکړئ تاسو	
ستاسودکارونونه بي خبره نهٔ دې (خبردې نو بدله به درکړي) او د ښځو مینځ کښې انصاف کول					
بَيْنَ النِّسَآءِ	وَلَوْ حَرَصْتُمْ	فَلَا تَمِيْلُوْا	كُلَّ الْمَيْلِ		
په منځ دښځو کښې	اگر چه ډېر حرص اوکړئ تاسو	نومهٔ گرځوئ مخ تاسوا	په پوره مخ گرځولو سره		
ستاسودوس خبره نهٔ ده	اگر که تاسو ډیراوغواړئ نو (دومره بس ده چې) یوې ښځې ته دومره مهٔ مائله کیږئ				
فَتَذَرُوْهَا	كَالْمُعَلَّقَةِ	وَاِنْ تُصْلِحُوْا	وَتَتَّقُوْا	فَاِنَّ اللّٰهَ	كَانَ
چې پریږدئ تاسو هغه	پشان دزوړندې شوې ښځې	اوکه تاسواصلاح اوکړئ	او ویریدئ (دالله نه)	نو بیشکه الله	دې
چې بله په شان د زوړندې پریږدئ	اوکه تاسو ښه سلوک ساتئ او دالله ﷻ نه ویریږئ	نو الله ﷻ			
غَفُوْرًا	رَّحِيْمًا	وَاِنْ يَّتَفَرَّقَا	يُغْنِ اللّٰهُ	كُلًّا	مِّنْ سَعَتِهٖ
ښونکي	رحم کونکې	اوکه جدا شول دواړه	نو بې پروا به کړي الله	هر یو	په لوئي رحمت خپل سره
ښونکې مهربان دې	اوکه ښځه خاوند دواړه یوبل نه جدا شي	نوالله به پخپل قدرت سره هر یو دبل نه بې پرواه کړي			
وَكَانَ اللّٰهُ	وَاسِعًا	حَكِيْمًا			
اودې الله	اخاوند دفراخئ	اوصاحب د حکمت			
او الله ﷻ دفراخئ او دحکمت خاوند دې	....				

قوله تعالیٰ: وَاِنِ امْرَاَةٌ خَافَتْ مِنْۢ بَعْلِهَا نُشُوْزًا اَوْ اِعْرَاضًا

خاوند ته خپلو ډیرو بیبیانو کښې د انصاف تاکید :- الله ﷻ دخاوند اوښځې حالات او د دوی احکام بیانوی .کله سړې ددې نه خفه شي اوکله ورسره مینه کوی ، اوکله ترې جدا شي.نو ړومبی حالت کښې کله چه ښځې ته د خپل خاوند د خفگان خیال وی او دده خوشحالولو دپاره خپل ټول حقوق یا خاص حق نه خپل خاوند ته معاف کړي. لکه خپل خوراك څکاك ورته پریږدی یا ورته د شپې حق معاف کړي نو دواړو دپاره جائز دی.بیا ددې رغبت ورکوی چه صلح بهتر ده.

د يو روايت مطابق د ايت شان نزول:- حضرت سوده بنت زمعه ﷞ چې کله چه د ډيرعمر شوه نو ورته معلومه شوه چه حضرت نبی کريم ﷺ دا جدا کوی نو وې ونيل چه څه د خپل نمبر حق حضرت عائشه ﷞ ته ورکوم. نو هم په دې صلح اوشوه. اوحضرت نبی کريم ﷺ دا قبول کړه.ابو داودکښې دی چه دې باندې دا آيت مبارك نازل شو. حضرت ابن عباس ﷛ فرمائی ښځه خاوند په کومه خبره راضی وی نو هغه جائز ده.[1]

دوی فرمائی چه د حضرت نبی کريم ﷺ د وصال په وخت کښې د حضرت نبی کريم ﷺ نهه بيبيانې وې.او په دوی کښې خضرت نبی کريم ﷺ اته نمرې تقسيم کړی وو. [2] بخاری اومسلم کښې دی چه: حضرت سوده ﷞ ورځ به هم حضرت نبی کريم ﷺ حضرت عائشه ﷞ ته ورکوله.[3] د حضرت عروه ﷫ قول دې چه حضرت سوده ﷞ ته زيات عمر کښې دا معلومه شوه چه حضرت نبی کريم ﷺ دا پريږدی نو خيال نې اوکړو چه د حضرت نبی کريم ﷺ حضرت صديقه ﷞ سره ډير زيات محبت دې ،که څه خپل نمبر هغې ته ورکړم نو څه پته چه حضرت نبی کريم ﷺ په دې راضی شی اوځه د حضرت نبی کريم ﷺ بيبيانو کښې ترآخره پاتې شم. [4]

حضرت عائشه ﷞ بيان کوی چه حضرت نبی کريم ﷺ به خپلو بيبيانو کښې برابره درجه ساتله. عام طور حضرت نبی کريم ﷺ هره شپه خپلو بيبيانو ته راتلو خو دوی سره به نې لاس نه ملاولو، اوآخر کښې چه به دوی کومې بی بی سره شپه تيرول غوښتل نو هلته به لاړو او هلته به نې شپه تيره کړه. بيا نې د حضرت سوده ﷞ واقعه بيان کړه چه پورته تيره شوه ،[5] (ابو داود).معجم ابوالعباس نه يو مرسل حديث مبارك کښې دی چه حضرت نبی کريم ﷺ حضرت سوده ﷞ ته طلاق اوليږلو اودا حضرت عائشه ﷞ سره ناسته وه. هرکله چه حضرت نبی کريم ﷺ تشريف راوړو نو وې فرمائيل په تاسو دې د الله ﷻ قسم وی چه هغه ذات تاسو باندې خپل کلام نازل کړې دې او خپل مخلوق کښې نې تاسو خوښ او بهتر جوړ کړئ ، تاسو ماته رجوع اوکړئ ، ځما عمر زيات شوې دې ،ماته د سړی خاص خواهش نشته ،ليکن څه دا غواړم چه څه د قيامت په ورځ ستاسو بيبيانو کښې پورته شم. حضرت نبی کريم ﷺ دا منظور کړل او رجوع نې اوکړه. بيا حضرت سوده ﷞ اوفرمائيل چه يارسول الله ﷺ ! څه خپل نمبر اوشپه ستاسو محبوبې حضرت عائشه ﷞ ته هبه کوم.

بخاری شريف کښې دی چه ددې آيت مبارك نه مراد دا دې چه يو بوډئی ښځه چه خپل خاوند ته گوری چه هغه دې سره محبت نه ساتی بلکه دا جدا کول غواړی او دا اووائی چه څه خپل حق پريږدم خو ما مه جدا کوه. نو دا آيت دواړو ته اجازت ورکوی.[6] هم دا صورت په هغه وخت کښې هم دی چه کله د چا دوه ښځې وی اودې سره د هغې د بدشکلئ او بوډا والی په وجه محبت نه وی او دا جدا کول نې غواړی.اودا ښځه د څه مصلحتونو او محبت په وجه جدا کيدل نه غواړی .نو د دې حق دې چه دا خپل ټول حقوق يا بعضې حقوق معاف کړی .او خاوند دا خبره منظوره کړی اودا دې جدا نکړی.

د عمرفاروق ﷛ نه په دې مسئله کښې تپوس:- ابن جرير کښې دی چه يو سړی حضرت عمر فاروق ﷛ نه سوال اوکړو (اودوی هغه د هغه د بې هوده خبرو په وجه) خوښ نه کړل او وې فرمائيل چه دې کوړد

---

[1] ترمذی کتاب التفسير القران باب ومن سورة النساء : ۳۰۴۰،)-
[2] صحيح بخاری کتاب النکاح باب کثرة النساء : ۵۰۶۸، صحيح مسلم: ۱۴۶۵، من طريق ابن جريج)-
[3] صحيح بخاری کتاب النکاح باب المراة تهب يومها من زوجها : ۵۱۱۲، صحيح مسلم: ۱۴۶۳)
[4] سنده حسن الی عروه وله شواهد وهو بها صحيح)-
[5] ابوداود: کتاب النکاح باب فی القسم بين النساء : ۲۱۳۵، وسنده حسن)-
[6] صحيح بخاری کتاب التفسير سورة النساء باب (وان امراة خافت من بعلها) : ۴۶۰۱، صحيح مسلم: ۳۰۲۱)-

باندې اووهې:بيا هغه د يو بل ايت باره کښې سوال اوکړو نو دوی اوفرمائيل چه اوّ دا خبرې د پوښتنې کولو دی .ددې نه داسې صورت مراد دې لکه چه د يوسړی ښځه وی او هغه بوډئی شوې وی ،اود دې اولاد نه کيږی ،ده د اولاد د خاطره يو ځوانې ښځې سره نکاح اوکړه ،بيا دا دواړه په يو څيز باندې اتفاق اوکړی نو داجائز دی.([1])

دعلی ﷜ نه په دې مسئله کښې تپوس:- حضرت علی ﷜ نه چه کله دا سوال اوشو نو دوی اوفرمائيل چه ددې نه مراد هغه ښځه ده چه هغه د خپل خاوند په نظر کښې د بدصورتئی ، بدخلقئ ، ګندګئ ، يا بوډوالی په وجه ښه نه وی اودهغې دا خوښه نه وی چه ددې خاوند دا پريږدی ، نو دا دې ورته خپل ټول ، نيم مهر معاف کړی .يا دې ورته خپل نمبر معاف کړی وغيره.نو داشان صلح کولې شی.([2]) د سلف امامانو نه هم دا تفسير مروی دې.بلکه تقريبًا په دې اتفاق دې زما په خيال په دې کښې څه خلاف نشته ، والله اعلم.

د ايت په شان نزول کښې بل روايت:- دمحمد بن مسلمه ﷜ لور د حضرت رافع بن خديج ﷜ کور کښې وه. د بوډاتوب يا په څه بله وجه ددوی هغه خوښه نه وه تردې چه د طلاق ورکولو اراده ئې اوکړه. په دې هغې اووئيل چه تاسو ماته طلاق مه راکوئی ،ته چه څه غواړې نوهغه ماته منظور دی.نو دې باندې دا آيت مبارك نازل شو. ([3])

د رافع بن حديث واقعه په بل روايت :- په دې دواړو آيتونو کښې دهغه ښځې ذکر دې. چه د هغې نه د هغې خاوند خفه وی. هغه ته پکار دی چه دې خپلې ښځې ته اووائی که ته طلاق غواړې نو چه تاته طلاق درکړم. اوکه غواړې نو دا خبره دې خوښه کړی چه د ده په کور کښې پاتې شی او د مال او د نمبر په تقسيم کښې دې ته په دويمه ښځه ترجيح ورکړی.نو اوس ده ته اختيار دې چه دويم شق منظور کړی نوشرعی طور خاوند دپاره جائز دی چه دې ته نمبر ورنکړی او چه کوم مهر وغيره هغه پريخودې دې هغه خپل ملکيت اوګڼړی.د حضرت رافع بن خديج انصاری ﷜ ښځه چه بوډئی شوه نو هغه يو ځوانې ښځې سره نکاح اوکړه او بيا ئې دې سره ډيرزيات محبت اوکړو او دې ته ئې په ړومبئ ښځه ترجيح ورکړه. آخر دا تنګه شوه او طلاق ئې اوغوښتلو. بيا عدت ته نزدې ئې واپس کړو.ليکن بيا هغه حال اوشو چه ځوانې ښځې سره ئې زيات محبت وو اوهغې طرفته مائل وو. هغې بيا طلاق اوغوښتلو. دوی ورته دوباره طلاق ورکړو. بيا واپس شوه او هم دا نقشه بيا وه. بيا ورته هغې قسم اوکړو چه ماته طلاق راکړه .نو دوی ورته اوفرمائيل چه دا په دريم ځل طلاق دې که ته غواړې نو څه به ئې درکړم.اوکه غواړې نو هم دا شان اوسيږه. هغې سوچ کولو نه پس جواب کښې اووئيل چه ماته هم داشان منظور ده.نوهغه هم دا شان د خپلو حقوقو نه دستبرداره شوه او هم داشان اوسيده. ([4])

د حافظ ابن کثير رحمه الله تبصره:- ددې جملې چه صحيح خيره ده يو مطلب دا دې چه د خاوند خپلې ښځې ته د اختيار ورکول که ته غواړې نو دا شان اوسيږه چه ستا حقوق به د بلې ښځې سره برابر نه وی اوکه ته غواړې نو طلاق واخله دا بهتردی ددې نه چه هسې بلې ته په دې ترجيح ورکړی .ليکن ددې نه ښه مطلب دا دې چه ښځه خپل حق پريږدی اوخاوند دې ته طلاق ورنکړی او خپلو کښې يو ځائې اوسيږی.د طلاق ورکولو او اخستلو نه بهتردی.لکه چه حضرت نبی کريم ﷺ پخپله حضرت سوده رضي الله عنها

---

[1]) الطبری : ١٠٦٨٤)-
[2]) الطبری : ١٠٥٨٠)-
[3]) حاکم : ٣٠٨/٢)-
[4]) حاکم : ٣٠٨/٢)-

سره کړې وو چه هغه نې خپل زوجیت کښې اوساتله او هغې خپله ورځ حضرت عائشه رضي الله عنها ته هبه کړه.د حضرت نبی کریم ﷺ په دې فعل کښې هم د خپل امت دپاره یو بهترینه نمونه ده که ستاسو ورسره موافقت نه وی نو بیا هم طلاق مه ورکونی.د الله تعالی په نیز صلح افتراق نه بهتر ده د دې وجې دلته نې اوفرمائیل چه صلح بهتره ده.بلکه د ابن ماجه حدیث مبارك کښې دی چه الله تعالی ته په ټولو څیزونو کښې د ټولو نه ناخوښه څیز طلاق دې.([1])

قوله تعالی: وَإِن تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا

بیبیانو سره د احسان کولو حکم:- بیا فرمائی چه ستاسو احسان او تقوی یعنی د ښځې نه د خفګان په صورت کښې هغې ته معافی کول ، او د ناخوښئ باوجود هغې ته پوره حق ورکول ، نمبر کښې ، لین دین کښې،برابر کول،دا بهترین عمل دې او دا الله تعالی ته ښه معلوم دې.او په دې باندې هغه ښه بدل ورکوی.

قوله تعالی: وَلَن تَسْتَطِيعُوا أَن تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ

په بیبیانو کښې د انصاف کولو حکم:- بیا ارشاد دې اګر چه تاسو غواړئ چه تاسو خپلو ډیرو بیبیانو کښې عدل او انصاف اوکړئ نو دا تاسونشئ کولې.ځکه که تاسو نمبر مقررکړئ خو بیاهم شهوت او جماع وغیره کښې برابرې څنګه کولې شئ؟ ابن ملیکه فرمائی چه دا آیت مبارك د حضرت عائشه رضي الله عنها باره کښې نازل شوې دې.حضرت نبی کریم ﷺ هغې سره ډیرزیات محبت کولو. په دې وجه یو حدیث مبارك کښې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ به صحیح طور د ښځو مینځ کښې مساوات کولو. خو بیا به نې هم د الله تعالی نه دعا کوله چه یاالله دا هغه تقسیم دې چه ځما په وس کښې وو،اوس چه کوم څیز زما د وس نه بهر دې یعنی د زړه مینه نوما په هغه مه ملامته کوه. ([2])(ابوداود). ددې اسناد صحیح دی.لیکن امام ترمذی رحمه الله فرمائی چه دا بل سند سره مرسلاً مروی دې اوزیات صحیح دې.

قوله تعالی: فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ

یوطرف ته میلان مه کوئ.- بیا فرمائی چه بالکل یو طرفته مه کیږه چه بله زړونده پریږدئ او هغه نه خاوند والا پاتې شی اونه بې خاونده. که تاسو د دوی نه مخ اړوئی خودا ستاسو بی بی ده. نه خو دې ته طلاق ورکوئ چه دا بل چا سره نکاح اوکړی اونه د دې حقونه پوره ادا کوئی چه کوم د ښځې او خاوند ترمینځه وی.چه د چا دوه ښځې وی بیا هغه بالکل یو طرفته وی نو د قیامت په ورځ الله تعالی ته پیش کیږی.نو دده نیم بدن به شل وی (احمد وغیره). ([3])امام ترمذی رحمه الله فرمائی چه دا حدیث مبارك مرفوع طریقې سره سوا د همام د حدیث مبارك نه نشی پیژندې.

قوله تعالی: وَإِن تُصْلِحُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا

دخپل پوره کوشش باوجود بعضې تقصیر حکم: بیا فرمائی که تاسو دخپلو کارونو اصلاح کوئی او څومره چه ستاسوپه اختیار کښې وی دښځو مینځ کښې عدل اوانصاف او برابری کوئی،او هره حال کښې دالله ﷻ نه ویریږئ،نو که تاسو په څه وخت کښې یو طرفته مائل شئ،نو هغه به الله ﷻ معاف کړی.

قوله تعالی: وَإِن يَتَفَرَّقَا يُغْنِ اللَّهُ كُلًّا مِّن سَعَتِهِ

بیا دریم حالت بیانوی که د جوړ هیڅ صورت نه وی. نو دواړه دې جدا شی ، نو الله ﷻ به هر یو د بل بې نیازه کړی.هغې ته به ددې نه ښه خاوند او ده ته به هغې نه ښه ښځه الله تعالی ورکړی. دالله ﷻ

---

[1]) ابوداود كتاب الطلاق باب في كراهية الطلاق : ٢١٧٨ وسنده ابن ماجة: ٢٠١٨)-

[2]) ابوداود كتاب النكاح باب في القسم بين النسا : ٢١٣٤، وسنده صحيح ترمذى : ١١٤٠، نسائى : ٣٣٩٥ ابن ماجة ١٩٧١)-

[3]) احمد : ٢٤٧/٢، ابوداود كتاب النكاح باب القسم بين الناس : ٢١٣٣ ترمذى : ١١٤١ ابن ماجة: ١٩٦٩)-

فضل ډير وسيع دې او هغه ذات ډير لوښي احسان والا دې او دې سره سره هغه حكيم ذات دې ، ټول كارونه ، ټول تقديرونه ، اوپوره شريعت د حكمت نه سراسر ډك دې.

وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ

|اوخاص الله لره دى| هغه څه| چې په آسمانونو كښې دى

|.................او هرڅه چې په آسمانونو كښې دى

وَمَا فِي الْاَرْضِ ؕ وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ

اوهغه |چې په زمكه كښې دى|اوپه تحقيق سره|هدايت كړې وو مونږه|هغه كسانو ته|چې وركړې شوې وو كتاب

اوكه په زمكه كښې دى | ټول دالله ﷻ دى | اوستاسونه وړاندې چې چاته كتاب وركړې شوې وو

مِنْ قَبْلِكُمْ وَاِيَّاكُمْ اَنِ اتَّقُوا اللّٰهَ ؕ وَاِنْ تَكْفُرُوْا فَاِنَّ

مخكښې ستاسونه|او خاص تاسوته هم|ددې خبرې چې|او ويريږئ دالله نه|اوكه چرې تاسو انكار كوئ| بيشكه

مونږ هغوئ ته هم ونيلي وو | اوتاسو ته هم وايو چې دالله ﷻ نه ويره كوئ | ....اوكه نه منئ (نومه منئ)

لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ غَنِيًّا

الله دپاره دى| هغه څه | چې په آسمانونو كښې دى | او هغه | چې په زمكه كښې دى| اودې الله | بې پروا

هرڅه چې په آسمانونو كښې دى اوكه په زمكه كښې دى ټول دالله ﷻ دى | اوالله ﷻ بې پرواه دې

حَمِيْدًا ۝ وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ؕ وَكَفٰى بِاللّٰهِ

ستايلې شوې| اوالله لره دى| هغه چې په آسمانونو كښې|اوهغه چې|په زمكه كښې دى| اوكافي دې الله

هرتعريف نې شوې دې | اودآسمانونو او زمكې هرڅه دالله ﷻ دى | او الله د كارسازئ دپاره كافي دې

وَكِيْلًا ۝ اِنْ يَّشَاْ يُذْهِبْكُمْ اَيُّهَا النَّاسُ وَيَاْتِ بِاٰخَرِيْنَ ؕ

كارساز | كه اوغواړى هغه | نو لرې به كړى تاسو| انې خلقو | اورابه ولى | نور خلق

................كه الله ﷻ اوغواړى نو انې خلقو تاسوبه فنا كړى| او(ستاسو په ځائې) نورخلق به راولى

وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى ذٰلِكَ قَدِيْرًا ۝ مَنْ كَانَ يُرِيْدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا

او دې الله |په دې كار باندې |پوره قدرت لرونكى| هغه څوك چې وى | چې غواړى| ثواب ددنيا

اوالله ﷻ په هرڅۀ قدرت لرى| ....څوك چې (په خپل عمل سره ، صرف ددنيا بدله غواړى

فَعِنْدَ اللّٰهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ سَمِيْعًا بَصِيْرًا ۝

نو دې دالله سره | ثواب د دنيا | اودآخرت | اودې الله |اوريدونكې | ليدونكې

نو الله ﷻ سره ددنيا بدله هم شته او دآخرت هم | او الله ﷻ اوريدنكې دې اوهرڅه وينى

قوله تعالى:: وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ؕ

د الله ﷻ قدرت كامله :- الله ﷻ خبر وركوي چه د زمكې او اسمان مالك صرف الله ﷻ دې.فرمائي چه كوم احكام تاسو ته دركولې شي چه دالله ﷻ نه ويريږئ او د هغه پاك ذات وحدانيت اومنئ او د هغه عبادت كوئ او دنورچا عبادت مه كوئ،هم دا احكام تاسونه مخكښې اهل كتابو ته وركړې شوي وو.اوكه تاسو كفر كوئ (نود الله ﷻ به څه اوكړئ)هغه خو د زمكې اوآسمان تنها مالك دې.لكه حضرت موسى ﷺ چه خپل قوم ته وئيلي وو كه تاسو او په مخ د زمكې ټول انسانان كفر اوكړې نو بيا هم الله ﷻ بې پروه او لائق د تعريف دې.اوبل ځائې كښې فرمائي چه ﴿فَكَفَرُوْا وَتَوَلَّوْا وَّاسْتَغْنَى اللّٰهُ ۭ وَاللّٰهُ غَنِيٌّ حَمِيْدٌ﴾ يعني هغوئ كفر اوكړو او مخ ئې واړولو ، الله ﷻ د هغوئ نه بې نيازه شو ، اوالله ﷻ ډير زيات بې نياز او د تعريف لائق دې.د خپلوبندګانو نه غني دې.او ټولو كارونو كښې ئې تعريف شوې دې. داسمان او زمكې هرڅيز مالك دې.اودهركس ټولو عملونو باندې ګواه دې.اودهرڅيز هغه به خپله عالم او شاهد دې.هغه قادر ذات دې ، كه تاسو د هغه ذات نافرماني اوكړه نو هغه به تاسو برباد كړي اونور خلق به آباد كړي.لكه بل ځائې كښې فرمائي چه ﴿وَاِنْ تَتَوَلَّوْا يَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ۙ ثُمَّ لَا يَكُوْنُوْٓا اَمْثَالَكُمْ﴾ يعني كه تاسومخ واړولو نو الله ﷻ به تاسو بدل كړي اوستاسونه سوا به بل قوم راولي چه ستاسو پشان به نه وي. بعضې سلفو نه منقول دي چه په دې آيت مبارك غوراوكړئ او سوچ پرې اوكړئ چه ګناهګار بندګان دالله ﷻ په نيز څومره زيات ذليل او خوار دي ؟ او په آيت مبارك كښې ئې دا هم فرمائيلي دي چه الله ﷻ باندې داكار مشكل نه دې.

قوله تعالى:: مَنْ كَانَ يُرِيْدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللّٰهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ۭ

بيافرمائي چه ائې هغه كسانو چه د چا پوره قصد او پوره كوشش صرف د دنيا دپاره دې ، نو هغوئ دې پوهه شي چه د دواړو جهانونو ښيګړې صرف د الله ﷻ په قبضه كښې دي.نو كله چه د ده نه دواړه طلب كړئ نو هغه به تاسو ته دواړه دركوي ، او هغه به تاسو بې پرواه كړي او آسوده به مو كړي.

د مومنانو دعا:- اوبل ځائې ارشاد دې چه بعضې هغه خلق دي چه وائي ائې الله ﷻ امونږ ته دنيا راكړه ، دهغوئ هيڅ حصه نشته دې په آخرت كښې.اوداسې هم شته چه دعا كوي نو وائي چه ائې الله ﷻ ! مونږ ته دنيا كښې نيكي راكړې او آخرت كښې هم نيكي راكړې او د جهنم د اور نه مو اوساتې.دا ده چه دوي ته به د دوي د عملونو پوره پوره حصه وركولې شي.اوبل ځائې كښې ارشاد دې چه كوم كس د آخرت د پټي اراده ساتي،مونږ به د هغه پټي كښې زياتې كوو.اويو آيت مبارك كښې دي چه ﴿مَنْ كَانَ يُرِيْدُ الْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهٗ فِيْهَا مَا نَشَاۗءُ لِمَنْ نُّرِيْدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهٗ جَهَنَّمَ ۚ يَصْلٰىهَا مَذْمُوْمًا مَّدْحُوْرًا﴾ يعني چه كوم سړې د دنيا طلب كوي نومونږ چه چاته څه وركوو نو هغه په دنيا كښې وركوو.

د ابن جرير په نيز د ايت مطلب :- امام ابن جرير رحمه الله ددې آيت دا معنى بيان كړې ده چه كومو منافقانو به ددنيا تلاش كښې ايمان قبول كړې وو،نو هغوئ ته دنياوركړې شوه يعني مسلمانيدو سره هغوئ ته غنيمت ملاؤ شو.ليكن آخرت كښې د هغوي دپاره الله ﷻ چه كوم اور تيار كړې دې هغه به دوي ته هغه ځائې كښې ملاويږي.يعني د جهنم اور اود هغه ځائې سخت عذاب.

نودامام صاحب رحمه الله په نيز مذكوره آيت د آيت ﴿مَنْ كَانَ يُرِيْدُ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا وَزِيْنَتَهَا﴾ پشان دې.هيڅ شك نشته دې چه ددې آيت معنى خو په ظاهره هم دا ده.ليكن رومبې آيت مبارك هم دې معنى كښې اخستل غور طلب امردې.ځكه چه ددې آيت مبارك الفاظ خو صفا وائي چه د دنيا او آخرت نيكي وركول دالله ﷻ لاس كښې دي نوهر سړي ته پكار دي چه هغه خپل تلاش په يو څيز نه خرچ كوي بلكه د دواړوڅيزونو د حاصلولو كوشش دې كوي چه څوك تاسو ته دنيا دركوي نو هغه د آخرت مالك هم دې.دا به ډيره ناراستي وي چه تاسو خپلې سترګې بندې كړئ او ډيرو وركونكو نه لږ اوغواړئ.نه بلكه تاسو د دنيا او آخرت لوئې لوئې كارونو او بهترين كارونو حاصلولو دپاره كوشش كوئ.خپل نصب العين مو

صرف دنیا جوړه کړې ده.اوچت همت سره او ډیر کوشش سره او دنظر په وسعت سره دا ښه ژوند تیرولو کوشش کوه.
یادساتئ چه د دواړو جهانونو مالك صرف الله ﷻ دې.هرنفع او نقصان صرف د هغه په لاس کښې دې .هیڅوك هغه لوئې ذات سره د شراکت کولو دپاره نشته ذې .او د هغه ذات کارونو کښې مداخلت کولو والا هیڅوك نشته دې.سعادت او شقاوت هم د هغه د ذات تقسیم دې.د خزانو کنجیانې هم هغه لوئې ذات خپل لاس کښې اخستې دی .هغه هر یو مستحق ګنړی او چه د څه هغه مستحق دې ، هغه ته رسی.تاسو لږغوراوکړئ چه تاسو ته چه د آوریدو قوت درکړې دې دهغه دآوریدوقوت به څومره زیات وی.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ	اٰمَنُوْا	كُوْنُوْا	قَوّٰمِيْنَ	بِالْقِسْطِ
ائې هغه کسانو	چې ایمان موراوړې دې	شئ	تل محکم ودریدونکی	په انصاف سره
ائې دایمان خاوندانو په انصاف باندې قائم دائم ولاړ اوسیږئ				
شُهَدَآءَ	لِلّٰهِ	وَلَوْ عَلٰٓى	اَنْفُسِكُمْ	اَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِيْنَ
ګواهی کونکی	خاص الله لره	اګر که وی	خلاف دنفسونو ستاسو	یاد دمور او پلار او د خپلوانو
اودالله ﷻ دپاره ګواهئ ورکوئ اګر که(داګواهی، دخپلوځانونو، دمور پلار یا خپلوانو خلاف وی				
اِنْ يَّكُنْ	غَنِيًّا	اَوْ فَقِيْرًا	فَاللّٰهُ اَوْلٰى بِهِمَا	فَلَا تَتَّبِعُوا
که وی	مالدار	یا غریب	نو الله تعالی زیات خیر خواه دې د دې دواړو	پس مهٔ خئ تاسو
که هغه مالداروی اوکه غریب هرحال کښې الله تعالی تاسو نه زیات د هغوی خیرخواه دې نو د خپل نفس په				
الْهَوٰٓى	اَنْ تَعْدِلُوْا	وَاِنْ	تَلْوٗٓا	اَوْ تُعْرِضُوْا
په خواهشاتو پسې	چې بې انصافی اوکړئ	او که	تاسو واړوئ ژبې خپلې	یامخ واړوئ دربنتیاونه
تابعداري کښې تاسو د انصاف نه منع نهٔ شئ چې عدل پریږدئی او که تاسوژبې واړوئ یاد ګواهئ نه ډډه اوکړئ				
فَاِنَّ	اللّٰهَ	كَانَ	بِمَا	تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرًا
نو بیشکه چې	الله	دې	په هغه کارونو	چې کوئ ئې تاسو خبردار
نوالله ﷻ ستاسود کارونونه ښهٔ خبردې				

قوله تعالی:: يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا كُوْنُوْا قَوّٰمِيْنَ بِالْقِسْطِ شُهَدَآءَ لِلّٰهِ
الله ﷻ ایماندارو ته حکم ورکوی چه عدل او رینښتونی ګواهی پټول جائز نه دی اګر چه د چا خلاف وی: انصاف باندې مضبوطیا سره اوسئ.ددې نه یو انچ هم اخو دیخوا نشئ ، هسې نه چه د چا د ویرې په وجه یادچا دلالچ په وجه یا د چا د خوشامدئی په وجه یا چا په د رحم په وجه یا د چا د سفارش په وجه انصاف پریږدئی.ټول یو ځائې شئ او عدل جاری اوساتئ.یو بل سره دې معامله کښې مدد اوکړئ ، اودالله ﷻ مخلوق کښې عدالت قائم کړئ. دالله ﷻ دپاره ګواه جوړ شی.لکه څنګه چه بل ځائې کښې دی چه ﴿ وَاَقِيْمُوا الشَّهَادَةَ لِلّٰهِ ﴾ یعنی ګواهئ دالله ﷻ د رضا دپاره ورکړئی چه هغه بالکل صفا او رینښتونې وی.بدلون په کښې مه راولئ.اومه دا پټونی.صفا صفا رینښتونې ګواهئ ورکوئی.اګر چه هغه پخپله ستاسو خلاف وی. تاسو د حق ګواهئ نه مخ مه اړونی.او یقین اوساتئ چه الله ﷻ د خپل اطاعت

کونکو او د غلامانو د خلاصي صورتونه راوباسي.څه په دې موقوف نه ده چه تاسو ددې نه د دروغو
ګواهئ په ذريعه خلاصي حاصل کړئ.اګر چه دا رينبتونې ګواهئ د مور پلار خلاف وي . اګر چه دا
رينبتونې ګواهي د رشته دارو نقصان باره کښې وي.ليکن تاسو رينبتيا بالکل مه پريږدئ .ګواهي
صفا ورکوئ.خکه چه حق په هر چا باندې حاکم دې.د ګواهئ ورکولو وخت د مالدار او غريب خيال مه
ساتئ خو په غريب باندې رحم کوئ.د هغوئ مصلحتونه الله ﷻ ته بنه معلوم دي.تاسو هر صورت
کښې او هر حالت کښې ربنتونې ګواهئ ورکوئ.د چا بدو کښې مه راخئ هسې نه چه پخپله د رنه بد
اوشي.که تاسو چاسره دبنمنی کوئ ياعصبيت کوئ اوتاسو کښې دقوميت جرائيم وي نو داسې
حالت تاسوته پکار دی چې عدل او انصاف نه کار واخلئ. بلکه هر حال کښې او هر وخت کښې د
انصاف لمن نيسئ.لکه بل ځائې کښې دالله ﷻ فرمان دې چه ﴿وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلٰٓى اَلَّا تَعْدِلُوْا ۭاِعْدِلُوْا ۣ هُوَ
اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى﴾يعنی ديو قوم دشمنی دې تاسو لره د عدل نه په خلاف کولو آماده نکړی،عدل کوئ او هم
دا تقوی ته نزدې دی.

دعبدالله بن رواحه ﷜ کردار:- حضرت نبی کريم ﷺ حضرت عبدالله بن رواحه ﷜ چه کله خيبر والوته د
هغوئ دپټواو باغونو اندازې لګولو دپاره اوليږلو نو هغوئ دوی ته رشوت ورکولو چه تاسو مقدار کم
اوبنائې.نوحضرت عبدالله بن رواحه ﷜ ورته فرمائی چه واورئ!د الله ﷻ نبی ماته د ټول مخلوق نه
زيات عزيز دې او تاسو ماته د سپو او خنزيرانو نه کم يئ.نو ددې باوجود چې زما د حضرت نبی کريم
ﷺ سره محبت دې.او تاسوسره مې دشمنی ده دانامُمکن ده چه څه عدل پريږدم او انصاف نه لرې
شم.ددې آوريدو سره هغه دهغه خلقو اووئيل چه هم دې سره خو زمکه اوآسمان قائم دی.دا پوره حديث
به د سورة مائده تفسير کښې انشاء الله راشي.

قوله تعالى: وَاِنْ تَلْوٗٓا اَوْ تُعْرِضُوْا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرًا

بيا فرمائی که تاسو شهادت کښې تحريف اوکړو ، غلطي مو اوکړه ، دواقعې خلاف مو کار اوکړو
.ډير په کمزوری آواز مو پيچيده الفاظ اوئيل ،واقعات مو کم يا زيات کړل ، يا مو څه پټ کړل يا مو
څه زيات بيان کړل،نوياد ساتئ الله ﷻ غوندې خبر لرونکی مخکښې دا چال نشی چليدې ، ددې بدله
به هلته مومئ ، او ددې سزا به هلته ملاويږی.د حضرت نبی کريم ﷺ ارشاد دې چه بهترين ګواه هغه
دې چه د تپوس کولو نه مخکښې رينبتونې ګواهي ورکړ ی.(١)

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا	اٰمِنُوْا	بِاللّٰهِ	وَرَسُوْلِهٖ	وَالْكِتٰبِ الَّذِيْ	نَزَّلَ
اې هغه کسانو چې ايمان مو راوړې دې	ايمان راوړئ	په الله	اودهغه په رسول	اوپه کتاب هغه باندې	چې نازل کړې دې الله
اې د ايمان خاوندانو په الله ﷻ (په رينبتيا او په اخلاص سره) ايمان راوړئ			اودهغه په رسول هم او په هغه کتاب چې		
عَلٰي رَسُوْلِهٖ		وَالْكِتٰبِ الَّذِيْٓ	اَنْزَلَ		مِنْ قَبْلُ ؕ
په رسول خپل باندې		او په هغه کتاب باندې	چې په يوخل نازل کړې دې الله		مخکښې
پخپل رسول نې نازل کړې دې		اوپه هغه کتاب چې ددې نه وړاندې نازل شوې دې			
وَمَنْ	يَّكْفُرْ	بِاللّٰهِ	وَمَلٰٓئِكَتِهٖ	وَكُتُبِهٖ	
او هغه څوک	چې انکار نې اوکړو	دالله نه	اودفرښتو دهغه نه	او دکتابونو دهغه نه	
اوچا چې دالله ﷻ (دوحدانيت) نه		اودالله ﷻ د فرښتو نه		او دکتابونونه	

(١) صحيح مسلم کتاب اقضية باب بيان خير الشهود : ١٧١٩).

وَرُسُلِهٖ	وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ	فَقَدْ	ضَلَّ	ضَلٰلًا	بَعِيْدًا ؀
اودرسولانو دهغه نه	اودورځ داخرت نه	نو په تحقيق سره	ګمراهه شو	په ګمراهئ	لرې سره

اود الله ﷻ د پیغمبرانو نه او داخرت نه انکار اوکړوا نوهغه په ګمراهئ کښې ډيرلرې لاړدې

قوله تعالى: يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اٰمِنُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ وَالْكِتٰبِ الَّذِيْ نَزَّلَ عَلٰى رَسُوْلِهٖ

مسلمان چې ايماندار دې هغه ته دايمان راوړلو مطلب:- ايمان والوته حكم كيږي چه ايمان كښې پوره پوره داخل شئ. ټول احكام ، ټول شريعت لره دايمان جزئيات اومنئ. دا خيال دې ستاسونه وی چه څه تحصيل حاصل دې نه. بلكه تكميل كامل دې. چه ايمان مو راوړې دې نو اوس په دې قائم اوسئ. كه الله تعالى منئ نو ځنګه چه هغه تاسوته وائي نوهغه شان ئې اومنئ. هم دا مطلب دې دهر مسلمان ددې دعا چه مونږ ته د صراط مستقيم هدايت اوكړه. يعنی مونږ په هدايت لره ثابت قدم او مدام اوساته. په دې كښې مونږ مضبوط كړه او مونږ ته په كښې زياتوالي راكړه. داشان دلته هم مومنانو ته په خپل ذات اقدس اوپه رسول الله ﷺ باندې دايمان راوړلو وائی. او آيت مبارك كښې ايماندارو ته خطاب دې او فرمائي چه دالله تعالى نه ويريږئي او په رسول الله ﷺ باندې ايمان راوړئي.

د نزل او انزل مصداق:- د رومبی كتاب نه مراد قران پاك دې. او ددې نه مخكښې كتاب نه مراد ټول نبيانو باندې چه كوم كتابونه نازل شوی دی .هغه دی. د قران دپاره لفظ ﴿نزل﴾ استعمال شوې دې. او د نورو كتابونودپاره ﴿انزل﴾ ځكه چه قران پاك په مزه مزه وخت په وخت لږ لږ نازل شو او باقي پوره يو ځل باندې نازل شوی دی.

وَمَنْ يَّكْفُرْ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهٖ وَكُتُبِهٖ وَرُسُلِهٖ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلٰلًا بَعِيْدًا ؀

بيافرمائي چه كوم سړې په الله تعالى باندې د هغه په فرښتوباندې، دهغه په كتابونو باندې ، دهغه په رسولانوباندې، په آخرت باندې كفر اوكړی هغه هدايت نه لرې شو. او ډيرلرې پريوتلو. په ګمراهئ كښې د يو نه بل طرفته لاړو.

اِنَّ الَّذِيْنَ	اٰمَنُوْا	ثُمَّ	كَفَرُوْا	ثُمَّ اٰمَنُوْا	ثُمَّ كَفَرُوْا
بيشكه هغه كسان	چې ايمان ئې راوړو	بيا ئې	كفر اوكړوا	بيائې ايمان راوړوا	بيا ئې كفر اوكړو

بيشكه چا چې ايمان راوړو | بيامنكر شوا بيا ئې ايمان راوړوا او بيا منكر شو

ثُمَّ ازْدَادُوْا	كُفْرًا	لَّمْ يَكُنِ	اللّٰهُ	لِيَغْفِرَ	لَهُمْ	وَلَا	لِيَهْدِيَهُمْ
بيا زيات شول	په كفر كښې	نه دې	الله	چې اوبښي	هغوئ	اونه چې	اوښائ هغوئ ته

او بيا ئې په انكار كولو كښې زياتې اوكړوا نو الله به هغوئ هيڅ كله اونه بښي | اونه به هغوئ ته

سَبِيْلًا ؀	بَشِّرِ الْمُنٰفِقِيْنَ	بِاَنَّ	لَهُمْ	عَذَابًا اَلِيْمًا ؀	الَّذِيْنَ
نيغه لار	زيرې وركړه منافقانو ته	چې بيشكه دې	دهغوئ دپاره	عذاب دردناك	هغه منافقان

سمه لار اوښائی | دې منافقانو ته خبروركړه چې د دوئ دپاره دردناك عذاب مقرر دې | هغه كسان

يَتَّخِذُوْنَ	الْكٰفِرِيْنَ	اَوْلِيَآءَ	مِنْ دُوْنِ الْمُؤْمِنِيْنَ ط	اَيَبْتَغُوْنَ
چې نيسی	كافران	دوستان	سوا د مومنانو نه	آيا طلبوی

چې د مسلمانانو نه سوا كافران دوستان جوړوی | ....آيا دوئ د كافرانو نه

عِنْدَهُمُ	الْعِزَّةَ	فَإِنَّ	الْعِزَّةَ	لِلّٰهِ	جَمِيْعًا	وَقَدْ
ددې کافرانو سره	عزت	نوبيشکه	عزت	خاص الله لره دي	ټول	اوبه تحقيق سره

عزت غواړي | ....خوبيشکه هرقسم عزت ذالله ﷻ سره دي | او يقينا

نَزَّلَ	عَلَيْكُمْ	فِي الْكِتٰبِ	اَنْ	اِذَا	سَمِعْتُمْ	اٰيٰتِ اللّٰهِ
نازل کړې دي	په تاسو باندې	په دې کتاب کښې	دا حکم	چې کله	واورئ تاسو	آيتونه دالله

الله تعالی په تاسو باندې کتاب (قرآن) کښې دا حکم نازل کړې دې اچې کله واورئ چې د الله ﷻ آيتونو

يُكْفَرُ	بِهَا	وَيُسْتَهْزَاُ	بِهَا	فَلَا تَقْعُدُوْا	مَعَهُمْ
چې انکار کولې شي	د هغې نه	اوټوقې کيږې	په هغې پورې	نومهٔ کيني تاسو	دهغوئ سره

نه انکار کولې شي ا........ او ورپورې ټوقې کولې شي ا ....نوهغوئ سره مهٔ کيني

حَتّٰى	يَخُوْضُوْا	فِيْ حَدِيْثٍ	غَيْرِهٖٓ	اِنَّكُمْ
تردې پورې	چې مشغول شي هغوئ	په داسې خبره کښې	چې بدله وی د هغې نه	بيشکه تاسو

ترڅوچې هغوئ په بله خبره کښې مشغول نشي ا که تاسو داسې اوکړو (يعنې په قرآن پورې د ټوقو کولو

اِذًا	مِّثْلُهُمْ	اِنَّ اللّٰهَ	جَامِعُ	الْمُنٰفِقِيْنَ
په دغه وخت کښې	پشان دهغوئ يئ	بيشکه الله	يوځائې جمع کونکې دې	منافقانولره

باوجود هم په هغه مجلس کښې ناست پاتې شوې، نودهغوئ په شان به شئ ا بيشکه الله ﷻ به منافقان

وَالْكٰفِرِيْنَ	فِيْ جَهَنَّمَ	جَمِيْعًا
او کافرانو لره	په دوزخ کښې	په جمع سره

اوکافران ټول په دوزخ کښې راجمع کړي ا

قوله تعالى:: اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ثُمَّ كَفَرُوْا ثُمَّ اٰمَنُوْا ثُمَّ كَفَرُوْا ثُمَّ ازْدَادُوْا كُفْرًا

کافرو سره موالاتو کښې عزت نشته دګناه مجلس کښې کناستل هم ګناه ده :- ارشاد دې چه څوك ايمان راوړي اوبيا مرتدشي ،بيا مومن شي او بيا کافر شي ، بيا په خپل کفر باندې کلك ولاړ وي او هم په دې حالت کښې مړ شي نو نه خو دده توبه قبليږي او نه دده د بښنې څه امکان شته.او نه دده خلاصې شته او نه به دې کامياب شي او نه به الله ﷻ دې اوبښي او نه به دې نيغې لارې ته راولي.علي ﷺ چه به ددې آيت مبارك تلاوت اوکړو.نو فرمائيل به ئې چه مرتدته دې درې ځل اوونيلې شي چه توبه اوباسه

قوله تعالى:: الَّذِيْنَ يَتَّخِذُوْنَ الْكٰفِرِيْنَ اَوْلِيَآءَ مِنْ دُوْنِ الْمُؤْمِنِيْنَ

بيا فرمائي چه دا د منافقانو حال دې چه ددوی په زړونو باندې مهر لګولې شي، بيا دوی مومنان پريږدي او کافرو سره دوستانه کوي.يو طرفته په ظاهره مومنانوسره ملاو وي او بل طرفته کافرو سره کيني او مومنانو پورې خنداګانې کوي.او وائي چه مونږ هغوئ (مسلمانانو) نه بې قوف جوړکړی دی، اصل کښې مونږ تاسو سره يو.نوالله ﷻ د دوی اصلي مقصد دوی ته پيش کوي او د دوی ناکامې بيان فرمائي چه تاسو غواړئ چه دوی سره ستاسو عزت وي،دوی تاسوته دهوکه درکوي ، اوتاسو غلطی کښې اخته ئې.واورئ د عزتونو مالك صرف الله ﷻ دې ، هغه وحده لاشريك دې ، هغه ذات چه چاته

غواړي نو عزت ورکوی.او یو آیت مبارك کښې دی چه ﴿مَن كَانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ﴾ او فرمائی چه ﴿فَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ﴾ یعنی عزت الله ﷻ سره دې او دهغه د رسول ﷺ او دمومنانو سره لیکن دا منافقان خلق نه پوهیږي. مقصد دا دې چه حقیقی عزت غوارنی نو د الله تعالی نیکو بندګانو سره یو ځائې شی او د هغه عبادت طرفته راشی او د هغه پاك ذات نه د عزت غوښتونکی جوړ شی.دنیا او آخرت کښې به هغه تاسو ته عزتمند جوړ کړی.

مسند احمد کښې د امام احمدبن حنبل رحمه الله دا حدیث په دې ځائې کښې د یاد ساتلو دې چه حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه کوم کس د غرور او فخرپه طور خپل عزت ظاهرولو دپاره خپل نسب خپل کافر پلار نیکه سره وی او نهوپورې اورسی نو هغه به هم هغوئ سره لسم جهنمی دې.([1])

قوله تعالی: ﴿وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتٰبِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ اٰيٰتِ اللّٰهِ﴾

دګناه په مجلس کښې کیناستل ګناه ده:- بیا فرمان دې چه هر کله تاسو منع کړې شوني چه په کوم مجلس کښې دالله ﷻ د آیتونونه انکار کولې شی او هغوئ پورې خنداګانې کولې شی نو په هغې کښې مه کینئ ، بیا هم که تاسو داسې مجلسونوکښې کینئ نو یاد ساتئ چه څما په نیز به تاسوهم د هغه سره شمیرلې شئ.تاسو به هم د هغوئ په ګناهونو کښې شریك یئ.لکه یو بل حدیث مبارك کښې دی چه په کوم دسترخوان شراب نوشی کیږي نو په دې یو داسې سړی ته کیناستل نه دی پکار چه هغه په الله ﷻ او په ورځ د قیامت ایمان لري.([2]) دې آیت مبارك کښې چه دکوم ممانعت ذکر دې هغه د سورة انعام مکی ، دا آیت دې چه ﴿وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي اٰيٰتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ﴾ یعنی هرکله چه تاسو دوی اوګورنی چه څما په آیتونو کښې غوټې لګولو دپاره کیني نو دوی نه مخ واړوه.

د پورتني ایت د نسخې قول:- حضرت مقاتل بن حیان رحمه الله فرمائی چه ددې آیت حکم ﴿إِنَّكُمْ إِذًا مِّثْلُهُمْ﴾ دالله ﷻ ددې فرمان ﴿وَمَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِم مِّن شَيْءٍ وَلٰكِن ذِكْرٰى لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ﴾ سره منسوخ شوې دې.یعنی متقیانو باندې د دوی د حساب هیڅ بوج نشته دې.لیکن نصیحت دې.څه تعجب دې چه دوی بچ شی.

قوله تعالی: ﴿إِنَّ اللّٰهَ جَامِعُ الْمُنٰفِقِينَ وَالْكٰفِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا﴾

منافقان به کافرانو سره یوځائې په جهنم کښې وی:- بیا دالله ﷻ فرمان دې چه الله ﷻ ټول منافقان او ټول کافران جهنم کښې داخلونکې دې یعنی څنګه چه دا منافقان د دی کافرو په کفر کښې دلته شریك دی دقیامت په ورځ به دوی جهنم کښې همیشه دپاره اودهغه ځائې سختو عذابونو کښې ورسره هم شریک وی.د هغه ځائې سزاګانو او قیدوبند کښې ،طوق اوځنزیرونوکښې ، دګرمواو ترخو اوبو څکلو کښې اودییپ او وینو څکلو کښې به هم دوی سره شریک وی ، او د دائمی سزا اعلان به ټولو ته اوورولې شی.

يَتَرَبَّصُونَ	الَّذِينَ
چې انتظارکوی	هغه منافقان
دوئ ستاسوپه باره کښې (په تاسو ، د بدو) حالاتو انتظار کوی	

[1] احمد: ۱۳۴/۴)-

[2] ترمذی کتاب الادب باب ماجاء فی دخول الحمام : (۲۸۰۱)-

بِكُمْ	فَإِنْ كَانَ	لَكُمْ	فَتْحٌ	مِّنَ اللهِ	قَالُوٓا	أَلَمْ نَكُن
په باره ستاسو كښې	نو كه چرې وه	تاسولره	فتح	دطرفه دالله نه	نو وايئ	آيانۀ وو مونږ

كه تاسو ته الله ﷻ (په دشمن) كاميابي دركړي نو دوئ به (تاسو) ته وايئ چې آيا مونږ..........

مَّعَكُمْ	وَإِنْ كَانَ	لِلْكٰفِرِينَ	نَصِيبٌ	قَالُوٓا	أَلَمْ نَسْتَحْوِذْ	
تاسو سره	اوكه چرې وي	كافرانو لره	څه حصه	نو وايئ	آيا نۀ وو قادر شوي مونږ	

تاسو سره ملګري نه وو څه؟ او كه كافر غالب شي نو (هغوی ته) وائي چې آيا مونږ په تاسو غالب كيدونكي نۀ وو؟

عَلَيْكُمْ	وَنَمْنَعْكُم	مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ	فَاللهُ	يَحْكُمُ
په تاسو	او بچ كړې مو نۀ وئ تاسو	دمومنانو نه	نو الله	به فيصله كوي

خو سره د دې مونږ تاسو د مسلمانانو نه بچ كړئ او الله ﷻ به د قيامت په ورځ ستاسو په مينځ كښې فيصله كوي

بَيْنَكُمْ	يَوْمَ الْقِيٰمَةِ	وَلَن	يَجْعَلَ اللهُ	لِلْكٰفِرِينَ
په منځ ستاسو كښې	په ورځ دقيامت	اوهرګز نۀ ده	ګرځولي الله	دپاره دكافرانو

.... او هيڅرې به الله ﷻ كافرانو ته د مسلمانانو په مقابله كښې ....

عَلَى الْمُؤْمِنِينَ	سَبِيلًا ﴿١٤١﴾
په مومنانو باندې	لاره دغلبې

غلبه ورنكړي ....

قوله تعالى: الَّذِينَ يَتَرَبَّصُونَ بِكُمْ

د منافق مونځ او دمنافق مثال:- دمنافقانو باطني ذكر دې چه د مسلمانانو د بربادئ او د پستئ په تلاش كښې دی.موقع ګوري، كله چه يو جهاد كښې مسلمانان كامياب شيٌّ او د الله ﷻ مدد سره په دوی غالب شي نودوی ملګرتيا كولو دپاره راشي او وائي چه مونږ هم ستاسوملګری يو. او كله كه الله ﷻ د مسلمانانو د آزمينبت دپاره دوی مغلوب كړی لكه چه په احد كښې شوی وو ، اګر چه انجام كښې حق غالب شو ، نو دوی هغوئ ورخي او وائي چه پټ په پټه خو مونږ ستاسومرسته كوو.او هغوی (مسلمانانو)ته نقصان رسوو. دا خمونږ چالاكي ده چه ددې په وجه تاسو غالب شوئي.دا د دوی كارونه دی چه په دوؤ كشتو باندې پښې ايږدی.دوی نه د دين شو اونه د سادين.دوی خپل مكر خپل خان دپاره د فخر باعث ګڼړی.خو دا ددوی د بې ايمانئ او كم يقينئ دليل دې.ددوی دا كچه رنګ به تركومې پورې وی.تركومې به تش ډهولونه غږوی ؟ د كاغذ كشتئ به تركومې روانه وی ؟ وخت به راشي چه دوی به خپلو كړو باندې پښيمانه شي.په خپل بې وقوف توب به لاسونه مروړی.په خپلو كرتوتونو باندې به اوښكې تويوی.كله چه دالله ﷻ ريښتونې فيصله واوري نو دوی به نااميده شي.ددی رازونه به ښكاره شي او پټ به نې هم ښكاره شي ، چه د دوی دننه زړه كښې څه دی هغه به بهر راوځي .ددوی داپاليسی اوحكمت عملي او مصلحت او اقتضائي موقع به زر ترزره د ويرې په صورت كښې مخكښې راشي .اودوی به د عالم الغيب په بې پناه عذابونو كښې راګير شي.ناممكن ده چه كافرانو ته به الله ﷻ په مسلمانانو لار وركړی.

دعلی ﷺ په قول کښې د سبیلا مطلب:- حضرت علی ﷺ نه یوسړی ددې د مطلب تپوس اوکړو نو دوی اولنې جملې سره یو ځائې اولوستلو. مطلب دا وو چه د قیامت په ورځ به داسې نه وی.

د سبیل دریم مفهوم:- داهم مروی دی چه د سبیل نه مراد حُجت دې.خوددې ظاهری معنی اخستو کښې هم څه مانع نشته دې .یعنی دا ممکن نه ده چه الله ﷻ اوس دوی ته ترقیامت پورې یو داسې صورت جوړ کړی .چه کافر دومره غلبه حاصله کړی چه مسلمانان بالکل ختم شی،دا بله خبره ده چه دوی ته د دنیاپه لحاظ سره په څه وخت کښې کامیابی حاصله شی.خو انجام به دمسلمانانو بهتر وی دنیا کښې هم او آخرت کښې هم.

دالله مدد د مسلمانانو سره دې:- دالله ﷻ فرمان دې چه ﴿اِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِیْنَ اٰمَنُوْا فِی الْحَیٰوةِ الدُّنْیَا﴾ یعنی مونږ د خپلورسولانواوایماندارو مدد په دنیا کښې ضرور کوو. او ددې په معنی کښې یو لطافت داهم دې چه منافقانو ته د مسلمانانو د ذلت او ددوی د بربادئی انتظار وو،نودوی مایوسه کړې شو چه الله تعالٰی به هیڅ کله هم کافران په مسلمانانو غالب نکړی .تاسو مه خوشحالیږئ.هغوئ چه دکومې ویرې د مسلمانانو سره ملګرتیا نه کوله هغه ویره نې هم زائله کړه. چه تاسودا آونه ګنړئ چه ګنی مسلمانان به ختم شی.

د ایت استدلال:- هم ددې مطلب وضاحت آیت ﴿ فَتَرَی الَّذِیْنَ فِیْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ ﴾ کښې شوې دې.ددې آیت کریمه نه حضرات علماء کرامو په دې خبره استدلال کړې دې چه مسلمان غلام په کافر خرڅول جائز نه دی.څکه چه په دې صورت کښې یو کافر ته په یو مسلمان غالب کول دی او په دې کښې د مسلمان ذلت دې.چه کومو بعضې ذی علم دا سودا جائز کړې ده. هغوئ ددې حکم کوی چې دا دې دخپل ملکیت نه آزاد کړی.

اِنَّ الْمُنٰفِقِیْنَ	یُخٰدِعُوْنَ	اللّٰهَ	وَهُوَ	
بیشکه منافقان	دهوکه کوی	دالله سره	حالاتکه هغه	
دامنافقان الله ﷻ سره دهوکه کوی (حال دا چې په حقیقت کښې) دوئ				

خَادِعُهُمْ	وَاِذَا	قَامُوْٓا	اِلَی الصَّلٰوةِ	قَامُوْا	كُسَالٰی	
ګتکه ورکوونکې دې هغوی ته	اوهرکله چې	اودریږی دوئ	مانځه ته	نواودریږی دوئ	سست	
الله په دهوکه کښې غورزولی دی .... اوکله چې مونځ ته اودریږی نو سست اودریږی						

یُرَآءُوْنَ	النَّاسَ	وَلَا یَذْكُرُوْنَ	اللّٰهَ	اِلَّا	قَلِیْلًا	مُّذَبْذَبِیْنَ
خودنه کوی دوئ	خلقو ته	اونهٔ یادوی دوئ	الله لره	مګر	لږ	حال داچې حیران پریشان دی
خلقو ته خان ښائی او ډیر کم خلق الله یادوی دوی دکفر اواسلام په مینځ کښې دی						

بَیْنَ ذٰلِكَ	لَآ اِلٰی هٰٓؤُلَآءِ	وَلَآ اِلٰی هٰٓؤُلَآءِ	وَمَنْ
په منځ کښې	نهٔ دی د دوی (مسلمانو) سره	اونهٔ دی د دوی (کافرانو) سره	اوهغه څوك
.... نهٔ سم یوخوا دی اونهٔ بل خوا(نهٔ مسلمانان دی اونهٔ کافران) او چا لره چې			

یُّضْلِلِ	اللّٰهُ	فَلَنْ تَجِدَ	لَهٗ سَبِیْلًا
چې بې لارې کړی هغه لره	الله	نوتهٔ هرګز نه شې موندلې	دپاره دهغه لاره
الله ﷻ بې لارې کړی د هغوئ دپاره به تهٔ هیڅ کله سمه اونهٔ مومې			

قوله تعالی: إِنَّ الْمُنٰفِقِيْنَ يُخٰدِعُوْنَ اللّٰهَ وَهُوَ خٰدِعُهُمْ

منافقان الله سره دهوکه نشي کولې:- د سورة بقرة په شروع کښې هم آیت ﴿يُخٰدِعُوْنَ اللّٰهَ﴾ په دې مضمون تیر شوي دې.دلته هم دا بیان کیږی چه دا ناپوهه منافقان د خپل رب په مخکښې چالونه چلوی. چه څه ددوی په سینوکښې پټې خبرې دی او زړه کښې ئې پټ رازونه دی د هغې نه الله ﷻ بنه خبر دی. کم فهمئ کښې پراته دی چه څنګه په دنیاکښې ددوی چال چلیدو او خپل خان ئې مسلمانانو کښې ګرځولو ،نو دغه شان به الله تعالی سره هم د دوی مکرفریب چلیږی.نو قران پاك کښې دی چه د قیامت په ورځ به داخلق هم الله ﷻ ته د خپل یو رنګئ قسمونه خوری لکه څنګه چه دلته خوری ، لیکن د هغه عالم الغیب په مخکښې داهرڅه نا کاره او کارآمد نه دی.الله تعالی هم دوی په دهوکه کښې ساتلی دی.هغه ذات دوی ته مهلت ورکوی ، ددوی کبر زیاتوی ، دوی بنه خوشحاله دی ، او خپل خان دپاره دابنه ګنړی.دقیامت په ورځ به د دوی هم دا حال وی چه مسلمانان به نور کښې روان وی او دوی به ورته آوازونه کوی چه صبر اوکړئ مونږ هم درسره خو. جواب کښې به ورته اوونیلې شی چه (دنیا ته) واپس شئ او (هلته په دنیا کښې د ایمان) رنړا تلاش کړئی او هغه راوړئی.دوی به واپس شی او په (د مسلمانانو او منافقانو په) مینځ کښې به پرده راشی. مسلمانانو طرفته به رحمت وی او دوی طرفته به عذاب وی.حدیث مبارك کښې دی چه څوك بیانوی یعنی د چا عیب بیانوی نو الله ﷻ به هم هغه ته وائی یعنی دهغه عیب به بیانوی. او چه څوك ریاکاری کوی نوالله ﷻ به هم هغه ته ښائی.([1])

دمنافقانو انجام:- او حدیث مبارك کښې دی چه په دې منافقانوکښې به هغه خلق هم وی چه په ظاهره به الله تعالی ددوی باره کښې اووائی چه دوی جنت ته داخل کړئی خو فرښتې به دوی دوزخ ته داخل کړی.الله ﷻ دې مونږ خپله پناه کښې اوساتی .

قوله تعالی: وَإِذَا قَامُوْا إِلَى الصَّلٰوةِ قَامُوْا كُسَالٰى

د منافقانو د مونځ کیفیت:- بیا ددې منافقانو د بدذوقئ بیان کیږی چه د مونځ په شان بهترین عبادت کښې هم د دوی نصیب نشته دې.څکه چه دوی کښې نیك نیتی ، حسن عمل ، حقیقی ایمان ، او رینښتونې یقین نشته.حضرت ابن عباس ﷺ ستړی شوی بدن مونځ ادا کیدو ته مکروه وئیل او هغوئ به فرمائیل چه پکار دی چه مونځ بنه په ذوق و شوق ، او رضا او خوشحالئ او پوره رغبت ،او انتهائی توجو سره مونځ ته اودریږی او دا یقین دې ساتی چه دده آواز الله ﷻ آوری.دده طلب پوره کولو ته تیار دې.داخو شو د هغه منافقانو ظاهری حالت چه ستړی او تنګ زړه سره هسې وخت تیرولو دپاره مونځ ته راځی .خو د دوی اندرونی حالت دادې چه د اخلاص نه په میلونو لرې دی.د دوی رب سره هیڅ تعلق نشته.ددې شهرت دپاره چه دوی ته خلق مونځګزار اووائی او د دوی ایمان ظاهرشی ، دوی مونځ په دې وجه کوی .دې خلقوته به څه ملاؤ شی چه ددوی په زړونوکښې د بتانو مینه ده ؟ همدا وجه ده چه په هغه مونځونوکښې چې په کومو کښې به دوئ یوبل کم لیدل دوئ به هغې کښې غیر حاضر وو.لکه دسحر او ماسختن مونځ کښې .

په منافقانو باندې ګران مونځ :- بخاری او مسلم کښې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چه ټولو نه زیات ګران مونځ په منافقانو دماسختن او سحر دې.که دا خلق ﷺ د زړه نه ددې مونځونو د فضیلت قائل وې نو ډیر لرې نه به راتلل او ضرور به راتلل.خما خو اراده کیږی چه تکبیر اووایم او بل څوك په خپل ځائې امامت دپاره مقررکړم او مونځ پرې شروع کړم اوځه خلقو نه لرګی واخلم اود هغه خلقو

---

[1] صحیح بخاری کتاب الرقاق باب الریاء والسمعة : ٦٤٩٩، صحیح مسلم: ٢٩٨٧)-

کورونو ته لاړشم چه کوم خلق جمع کښې نه شاملیږي او لرګي دي خلقو د کورونو نه ګیر چاپیره واچوم او حکم اوکړم چه د دوی کورونه اوسوزوئی.(١)

دماشومانو په وجه د کورونو سزولو نه منع کیدل:- یو روایت کښې دی چه په الله قسم که دوی ته ددې خبرې امید وی چې مونږ ته به ډیر هډوکي یا دوه ښکرونه ملاوشی نو دوی به په منډه راتلل.خو دوی سره دالله ﷺ د ثوابونو هیڅ قدر نشته.(٢)که ماته د ماشومانو ښځو خیال نه وې نو ما به ددوی کورونه سوزولي وې.(٣)

د الله تعالی اهانت کونکې مونځګذار:- ابویعلی کښې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چه کوم سړې د خلقو موجودګۍ کښې مونځ ښه طریقې سره کوی خو کله چه څوك نه وی نو مونځ ښه طریقې سره نه کوی.دا هغه خلق دی چه دوی د خپل رب اهانت اوکړو. (٤)

وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا

ډیرکم الله یادوی:- بیا فرمائی چه دا خلق د الله ﷺ ذکر هم ډیر کم کوی.یعنی مونځ کښې د دوی زړه نه لږی.دوی چه څه وائی نوپه هغې نه پوهیږی.بلکه غافله زړه او بې پرواه نفس سره مونځ کوی.حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چه دا دمنافقانو مونځ دې .دا دمنافقانومونځ دې چه ناست دې او نمر طرفته ګوری تردې چه کله هغه ډوبیږی نو شیطان خپل دواړه ښکرې دده ګیر چاپیره کړې .او زر زر څلور رکعته اوکړی.اوپه هغې کښې دالله ﷺ ذکر برائې نام کوی (مسلم وغیره)

قوله تعالی: مُذَبْذَبِينَ بَيْنَ ذَٰلِكَ لَا إِلَىٰ هَٰؤُلَاءِ وَلَا إِلَىٰ هَٰؤُلَاءِ

دمنافقانو تذبذب:- دامنافقان حیران او پریشان دی.د ایمان او کفر په مینځ کښې ددوی زړه مضطرب دی.نه په صفا زړه مسلمانانو سره دی او نه کافرو سره.کله ددوی په زړونو کښې د اسلام نور اوپرقیږی او کله په دوی د کفر تیرې راشی او دوی دایمان نه یو طرفته شی. نه خو د حضرت نبی کریم ﷺ صحابه کرام ﷺ طرفته دی اونه یهودیانو طرفته.حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چه د منافق مثال داسې دې لکه د دوؤ رمو مینځ کښې د چیلۍ ، کله هلته چغې وهلی بې بې کوی یعنی چغې وهی او دې رمې طرفته زی او کله بل طرفته..دوی لا دا فیصله نه ده کړې چه دوی سره لاړ شو اوکه هغوئ سره.(٥)یو روایت کښې دی چه ددې پشان یو حدیث د حضرت عبید بن عمیر ﷺ دحضرت عبدالله بن عمر ﷺ مخکښې بیان کړو خو په هغې څه الفاظ کم زیات وو.نوحضرت عبدالله ﷺ خپل آوریدلی الفاظ دوباره اونیل چه نه داسې نه ده ،بلکه اصل حدیث داسې دې. اوپه دې حضرت عبید ﷺ خفه شو (ممکن دی چه یوبزرګ یو شان او بل شان الفاظ آوریدلی وی). (٦)

دمومن ،کافراومنافق مثال:- ابن ابی حاتم کښې دی چه د مومن ،کافر او منافق مثال د هغه درې کسانو په شان دې چه یو دریاب ته لاړل .اویو خو ددې په غاړه ولاړ پاتې شو ، دویم منزل مقصودته اورسیدو ، او دریم چه کله مینځ ته اورسیدو نو یو طرفته او بل طرفته ده ته خلقو آوازونه شروع کړل چه چرته د هلاکیدو دپاره لاړې ، واپس شه ، بل طرف والو ورته آواز ورکړو چه راشه څما په شان او منزل مقصود

---

١) صحیح بخاری کتاب الاذان باب وجوب صلاة الجماعة :٦٤٤، صحیح مسلم: ٦٥١)-
٢) احمد: ٣٦٧/٢)-
٣) مسند ابی یعلی : ٥١١٧)-
٤) صحیح مسلم کتاب المساجد باب استحباب التکبیر بالعصر : ٦٢٢)-
٥) صحیح مسلم کتاب صفات المنافقین : ٢٧٨٤)-
٦) احمد : ٣٢/٢،)-

ته اورسه ، نیمه لار دې وهلې ده. اوس حیران شوې کله یو طرفته ګوري او کله بل طرفته.تذبذب کښې ولاړ وی چه چرته لاړشم او چرته نه ؟ په دې کښې یو زبردسته چپه راغله او دې ئې یوړو او غوټو وهلووهلو سره مړ شو. نو کوم چه دریاب نه پورې وتل هغه مسلمان دې.او په غاړه ولاړ کافر دې او چپو کښې ډوبیدونکوې منافق دې.

دمنافق بل مثال:- اوحدیث مبارک کښې دی چه دمنافق مثال دهغه چیلۍ په شان دې چه په یو غونډنې ئې چیلۍ اولیدې چه شنوشنو وخوکښې څریږی.دا ورته هم نزدې ورشی او هسې هغه وانښه بونی کړې او واپس لاړه شی.اوبیا بلې غونډنی ته لاړه شی.(۱)

قوله تعالی: وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهٗ سَبِيْلًا

بیا فرمانی چه څوک الله ﷻ د حق لارې نه بې لارې کړی نو د هغه ولی مرشد څوک نشی کیدې ؟ هغه ذات چه څوک ګمراه کړی نوهغوئ ته به لار څوک ښانی ؟ الله ﷻ دا منافقان د دوی د بدترین عمل په وجه د سمې لارې نه بې لارې کړی دی.او اوس نه څوک دوی په سمه لار راوستې شی او نه دوی ته خلاصی ورکولې شی.دالله ﷻ دمرضئ نه خلاف څوک کولې شی.هغه په ټولو حاکم دې.په هغه د هیچا حکومت نشته دې .

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا	لَا تَتَّخِذُوا	الْكٰفِرِيْنَ	اَوْلِيَآءَ	مِنْ دُوْنِ
انې هغه کسانو چې ایمان موراوړې دې| مه نیسئ		کافران	دوستان	په خانې
انې دایمان خاوندانو تاسود مسلمانانو نه سوا د کافرو سره دوستانه مه کوئ				
الْمُؤْمِنِيْنَ ؕ اَتُرِيْدُوْنَ	اَنْ تَجْعَلُوْا	لِلّٰهِ	عَلَيْكُمْ	سُلْطٰنًا
د مومنانو | آیا تاسو غواړئ	دا خبره چې اوګرخوئ	الله لره|	په خان خپل	حجت
بلکه صرف مسلمانان سره دوستی کوئ| آیا تاسودا غواړئ چې دخپل خان خلاف د الدله ﷻ				
مُّبِيْنًا ۝ اِنَّ الْمُنٰفِقِيْنَ	فِى الدَّرْكِ الْاَسْفَلِ	مِنَ النَّارِ ۚ	وَلَنْ	
ښکاره | بیشکه منافقان به وی	په درجه لاندې کښې دی	د اور	اوهرګز به او نه	
ښکاره دلیل قانم کړئ| دایقین اوساتئ چې منافقان به ددوزخ په لاندې درجه کښې پراته وی				
تَجِدَ	لَهُمْ	نَصِيْرًا ۝ اِلَّا الَّذِيْنَ	تَابُوْا	وَاَصْلَحُوْا
مومې ته| دپاره دهغوئ	مددګار| مګر هغه کسان	چې توبه اوباسی|	اواصلاح اوکړی دعمل خپل	
اوته به هیڅوک ددوئ مددګار او نه مومې| البته څوک چې توبه اوباسی او خپله اصلاح اوکړی				
وَاعْتَصَمُوْا	بِاللّٰهِ	وَاَخْلَصُوْا	دِيْنَهُمْ	لِلّٰهِ فَاُولٰٓئِكَ
اومنګلې خښې کړی|	په دین دالله	اوخالص کړی|	دین خپل	الله لره | نودغه خلق
اودالله ﷻ دین مضبوطیاسره اونیسی | اوخپل دین خالص دالله دپاره کړی| نودغه کسان				

(۱) الطبری : ۱۰۷۳۷)-

مَعَ الْمُؤْمِنِيْنَ ط	وَسَوْفَ	يُؤْتِ	اللّٰهُ	الْمُؤْمِنِيْنَ	اَجْرًا	عَظِيْمًا
مومنانو سره دي | او	زر	به | ورکړي	الله	مومنانوته	بدله	لويه

به مومنانوسره ملګري وي \| اومومنانو ته به الله ﷻ ډيرلوئي اجر ورکړي ....

مَا يَفْعَلُ	اللّٰهُ	بِعَذَابِكُمْ	اِنْ شَكَرْتُمْ	وَاٰمَنْتُمْ ط	وَكَانَ اللّٰهُ
څه کوي |	الله |	په عذاب ستاسو |	که شکراوباسئ تاسو |	اوايمان راوړئ |	اودې الله

الله ﷻ تاسو نه په عذاب ورکولو څه کوي اخو که تاسو شکر اوباسئ اوايمان راوړئ \| اوالله تعالی

شَاكِرًا	عَلِيْمًا
قدردان |	پوهه

ډيرقدردان او په هرڅه پوهه دې

کافرو سره دوستی کول منع دی:- الله مسلمانان ددې خبرې نه منع کوي او فرمائي ورته چه کافرو سره دوستئ مه کوئي ، هغوئ سره د زړه محبت مه ساتئي ، هر وخت هغوئ سره ناسته پاسته مه کوئي ، د مسلمانانو رازونه هغوئ ته مه ښکاره کوئي، اوهغوئ سره پټ تعلقات مه ساتئ لکه څنګه چه بل آيت مبارك کښې دی چه ﴿لَا تَتَّخِذُوا الْكٰفِرِيْنَ اَوْلِيَآءَ مِنْ دُوْنِ الْمُؤْمِنِيْنَ﴾ مومنانو ته پکار دی چه دمومنانونه سوا کافروسره دوستی نه ساتي ، داسې کولو والا دالله ﷻ په نيز دهيڅ ښيګړې مستحق نه دې.خوکه صرف ديچ کولو په طور وی او ظاهر داري وی نو بله خبره ده.الله ﷻ تاسو د خپل ذات مبارك نه ويروی.يعنی که تاسو د هغه نافرمانئ کوئی نو تاسو ته پکار دی چه د هغه د عذاب نه ويرېږئي.

د سلطان لفظ معنی:- ابن ابی حاتم کښې حضرت عبدالله بن عباس ﷺ نه مروی دی چه حضرت نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه په قران پاك کښې چرته هم د سلطان لفظ وی نو هلته ددې نه مراد حجت دې.يعنی که تاسو مومنان پرېښودل او کافرو سره مو دوستی جوړه کړه نو ستاسو دا فعل به کافی ثابت شی او پوره دليل به وی ددې خبرې چه تاسو ته الله ﷻ سزا درکړي.ډير مفسرينو ددې آيت مبارك هم دا تفسير بيان کړې دې.

قوله تعالی: اِنَّ الْمُنٰفِقِيْنَ فِي الدَّرْكِ الْاَسْفَلِ مِنَ النَّارِ

د درک لفظ معنی:- بيا دمنافقانو د انجام ذکر کيږي چه هغوئ به ددې خپل سخت کفر په وجه د جهنم د ټولو نه لاندې طبقه کښې داخليږي ﴿ درك ﴾ مقابل دې د درجې.جنت کښې درجې دی يو نه يو اعلی.او دوزخ کښې درك دی يو نه يو لاندې.

په جهنم کښې د منافقانو دعذاب کيفيت - حضرت ابوهريره ﷺ فرمائی چه دوی به د اور صندقونو کښې بندولې شی او جهنم ته به اچولې شی.او دوی به سوزلې شی.حضرت ابن مسعود ﷺ فرمائي چه دا صندوق به داوسپنې وی چه اور لګيدوسره به اورشی اودا به څلورو واړو طرفونونه بالکل بند وی.او ددوی د مدد کولو دپاره به هيڅوك نه وی چه دوی جهنم نه راوباسی.يا د دوی په عذابونوکښې څه کمې اوشی.

قوله تعالی: اِلَّا الَّذِيْنَ تَابُوْا وَاَصْلَحُوْا وَاعْتَصَمُوْا بِاللّٰهِ

خو دوی کښې چه څوك توبه اوباسی او پښيمانه شی او په رينښتونی زړه سره نفاق پرېږدی او د رب تعالی نه د خپلو ګناهونو معافی اوغواړي ، بيا خپلو عملونو کښې اخلاص پيدا کړي.اوصرف د الله ﷻ د رضا دپاره نيك عملونه اوکړي ، ريا کاری په اخلاص بدله کړي ، دالله ﷻ دين لره مضبوطيا سره

اونیسی ، نو بیشکه الله ﷻ ددوی توبه قبلوی.اودوی به ربښتونو مسلمانانو کښې داخل شی.او دوی ته به اعلی اجر ورکړی.

ابن ابی حاتم کښې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چه خپل دین خالص کړئی نو دې دپاره به لږ عمل هم کافی وی.(۱)

قوله تعالی:: مَا يَفْعَلُ اللهُ بِعَذَابِكُمْ إِن شَكَرْتُمْ وَآمَنتُمْ

بیا ارشاد فرمائی چه الله ﷻ غنی اوبې نیاز دې.هغه بندګانو ته سزا ورکول نه غواړی ، خو کله چه دا بندګان ګناه کوی نو دوی ته سزا ورکول ضروری دی.نو فرمائی که تاسو خپل اعمال ښه کړئی او په الله ﷻ اود هغه په رسول ﷺ باندې ایمان راوړئی نوهیڅ وجه نه ده چه الله ﷻ تاسو ته عذاب درکړی.هغه پاك ذات خو د ورو ورو نیکو هم قدردان دې.چه څوك د هغه شکرادا کوی نو هغه پاك ذات د هغه عزت افزائی کوی.هغه پاك ذات پوره او صحیح علم والا دې.هغه ذات ته معلومه ده چه د چا عمل د اخلاص او قبولیت اوقدر والا دې.هغه عظیم ذات ته معلومه ده چه په کوم زړه کښې ایمان قوی دې او کوم یو زړه ایمان نه خالی دې.چه کوم ایمان او اخلاص والا دی هغوئ ته به مکمله حصه ورکوی اوبدله به ورکوي (الله ﷻ دې مونږ ته دایمان او اخلاص دولت رانصیب کړی او بیا ددې اجراو ثواب راکړی .... آمین).

(الحمد لله دپنځمې پارې پښتو ترجمه ختمه شوه .)

(۱) حاکم : ٤/۳۰٦-

لَا يُحِبُّ	اللّٰهُ	الْجَهْرَ	بِالسُّوْٓءِ	مِنَ الْقَوْلِ	اِلَّا	مَنْ	ظُلِمَ ؕ
نه خوښوي	الله	اوچت آواز	په بده	خبره	مګر	دهغه چانه	چې ظلم پر شوې وي
الله ﷻ ته دا خوښه نه ده چې څوک په بده وينا آواز اوچت کړي، خو په چا چې زياتي شوې وي							
وَكَانَ	اللّٰهُ	سَمِيْعًا	عَلِيْمًا ۝	اِنْ	تُبْدُوْا	خَيْرًا	اَوْ تُخْفُوْهُ
اودي	الله	ښه اوريدونکې	ښه پوهه په پټ او ښکاره	که	تاسو ښکاره کوئ	نيکي	يا پټوئ هغه
اوالله هرڅه اوري په هرڅه عالم دي | که تاسو په ښکاره نيکي کوئ او که په پټه ئې کوئ							
اَوْ تَعْفُوْا	عَنْ سُوْٓءٍ	فَاِنَّ اللّٰهَ	كَانَ	عَفُوًّا	قَدِيْرًا ۝		
يا عفوه کوئ	د بدئ نه	نو بيشکه الله	دې	اعفوه کونکې	قدرت لرونکې		
يا د خلقو بدي معاف کوئ نو بيشکه الله ﷻ معاف کونکې په هرڅه قادر دې							

لَا يُحِبُّ اللّٰهُ الْجَهْرَ بِالسُّوْٓءِ مِنَ الْقَوْلِ اِلَّا مَنْ ظُلِمَ

د ظالم ظلم بيانول جائز دي:- حضرت عبدالله ابن عباس ددې آيت مبارك تفسير کښې فرمائي چه د يو مسلمان دپاره جائز نه دی چه هغه بل مسلمان دپاره بد دعا اوکړي. خو چه په چا ظلم شوې وی نو هغه که ظالم ته خيرې کوی نو داجائز دی. اوکه هغه په دې صبراوتحمل اوکړي نو فضيلت په دې کښې دې (١)

ظالم ته خيرې نه کول غوره دي: ابوداؤد کښې دی چه حضرت عائشه رضي الله عنها نه غلو څه څيز پټ کړو نو حضرت عائشه هغوی دپاره بددعا کوله نو نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه ولې د هغه بوج سپکوې ؟ (٢)

ظالم ته دعا کول پکار دي:- حضرت حسن رحمه الله فرمائي چه هغه دپاره بد دعا نه دی کول پکار ،بلکه دا دعا کول پکار دی چه ﴿اللهم اعنی عليه واستخرج حقی منه﴾ يعنی ائې الله ﷻ ! په غل ما سره مدد اوکړې او د هغه نه خما حق واخلې.(٣)

ظالم ته د هغه د ظلم نه زياته سزا نه دي ورکول: دوی نه په يو روايت کښې د اهم مروی دی اګر چه مظلوم ته ددې اجازت دې چه ظالم ته سزا ورکړي خو داخيال ساتل پکاردی چه دحق نه تجاوزاونه کړي.

بهتان لګونکی باندې بهتان نشی لګولې:- عبدالکريم بن مالك جزری رحمه الله د دې آيت مبارك تفسير کښې فرمائي چه کنځلو کولو والا ته يعنی بدردونيلو والا ته بد ونيلې شې. خو چه کوم سړي بهتان اوتړی نو په هغه پورې بهتان مه تړنې.

دظالم نه بدله اخستل جائز دي:- يو بل روايت کښې دی چه ﴿وَلَمَنِ انْتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهٖ فَاُولٰٓئِكَ مَا عَلَيْهِمْ مِّنْ سَبِيْلٍ﴾ (٤) يعنی کوم مظلوم چې دخپل ظالم نه بدله اخستلودپاره هغه سره ظلم اوکړی نو په هغه هيڅ مواخذه نشته دې.

دجګړې ګناه په هغه چا ده چه د جګړې شروع هغه اوکړي:- ابوداؤد کښې دی چه نبی کريم ﷺ فرمائی چه د دوؤ کنځلو کونکو وبال په هغه چا دې چه کوم ابتداء کړې وی. خو که مظلوم د حد نه تير شو نو بله خبره ده .(١)

---

(١) الطبری : ٣٤٤/٩.
(٢) ابوداود کتاب الوتر باب الدعاء : ١٤٩٧، احمد: ٤٥/٦.
(٣) الطبری : ٣٤٤/٩.
(٤) الشوری: ٤١.

دکوربه شکایت کولو اجازت:- حضرت مجاهد رحمه الله فرمائی چه یو سړی بل کره میلمه شي او کوربه ئې میلمه حق ادا نکړي نو دا جائز دی دې خلقوته د خپل کوربه شکایت اوکړي،تر کومې چه هغه د ده حق ادا نکړي.

دمیلمستیا حق:- ابو داؤد او ابن ماجه وغیره کښې دی چه صحابه کرام ﷺ نبی کریم ﷺ ته شکایت اوکړوچه نبی کریم ﷺ تاسو مونږ چرته لیږنی نوهلته داسې کیږي چه دهغه خائې خلق خمونږ میلمستیانه کوی.نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل که هغه ستاسومیلمستیا دخپل وس مطابق کوی نو خیر دې ګنی تاسودهغه نه د خپل میلمستیا حق اخلئ.(٢)

دمیلمستیا اهمیت:- مسند احمد کښې یو حدیث مبارك کښې دی د نبی کریم ﷺ فرمان دې چه کله یو مسلمان یواهل قبیله کښې میلمه شي اوټوله شپه تیره کړي اوهغه خلق دده دمیلمستیا څه حق ادا نکړي نوپه هر مسلمان ددې مسلمان نصرت کول ضروری دی دهغه سړی د مال نه د هغه د پتې په قدر دې د ده میلمستیا اوکړي.(٣)د مسند یو حدیث مبارك کښې دی چه د میلمستیا شپه په هر مسلمان واجب ده. که یو مسافر تر سحره پورې محروم پاتې شي نو دا د دې کوربه په ذمه قرض دی،که ادا کوی نې او که باقی نې ساتی (٤)

دمیلمستیا حکم:- ددې احادیثو په وجه د امام احمد رحمه الله مذهب دې چه میلمستیا واجب ده.

درې ورځو پورې میلمستیا واجب اوبیا صدقه ده

مسلك حنفی:- ملا علی قاری رحمه الله په شرح د مشکاة کښې فرمائیلی دی چه درې ورځو پورې میلمستیا کول واجب وو خو بیا د زکاة په وجوب سره منسوخ شو یا دا چې اوس هم واجب خو نه دی بلکه د واجب پشان دی او د درې ورځو نه پس صدقه ده که میلمستیا ورکوی نو وردې کړي اوکه نه ورکوی نه هم ورته اجازت دې (مرقاة المفاتیح باب الضیافة)

دګوانډی د تکلیف نه بچ کیدو یوه طریقه:- ابوداؤد وغیره کښې دی چه یو سړې د نبی کریم ﷺ خدمت کښې حاضر شو او عرض نې اوکړو چه یارسول الله ﷺ! ماته خما ګوانډی ډیر زیات تکلیف راکوی.نو نبی کریم ﷺ ورته اووئیل چه څه لاړ شه او یو کار اوکړه چه خپل ټول مال اواسباب د کور نه بهر راوباسه. ده هم داسې اوکړل او ټول مال او اسباب نې د کور نه راوویستو او لار کښې کیناستو. اوس چه به خوك په لار تیریدو نو ده نه به نې تپوس کولو چه څه خبره ده ؟نو ده به ورته وئیل چه ما ته خما ګوانډی تکلیف راکوی او ما تنګوی.نو هر سړی به هغه ته بد رد وئیل،چا به وئیل چه الله ﷻ دې هغه تباه کړي،چا به وئیل چه الله ﷻ دې ورسره پوهه شي،هرکله چه ګوانډی ته د دې رسوائی حال معلوم شو نو ده ته راغلو او ورته نې اووئیل چه خپل کو رته څه،په الله قسم څه به تر مرګه پورې تاته هیڅ تکلیف نه درکوم .(٥)

قوله تعالی: إِن تُبْدُوا خَيْرًا أَوْ تُخْفُوهُ أَوْ تَعْفُوا عَن سُوٓءٍ

الله ته پټ او ښکاره برابر دی:- بیا ارشاد دې چه انې خلقو که تاسو یو نیکی په ښکاره کونی او که په پټه نې کونی، که تاسو باندې چا ظلم کړې وی او تاسو هغه ته معافی کونی نو الله ﷻ سره تاسو دپاره

---

(١) ابوداود کتاب الادب باب المستبان : ٤٨٩٤، ترمذی : ١٩٨١، کتاب البروالصلة: باب النهی عن السباب : ٢٥٨٧.

(٢) صحیح بخاری کتاب المظالم باب قصاص المظلوم اذا وجد مال ظالمه : ١٧٢٧، ابوداود : ٣٧٥٢، ابن ماجه: ٣٦٨٧.

(٣) احمد: ١٣٧/٤، ابوداود کتاب الاطعمة باب ماجاء ف الضیافة : ٣٧٥١، ره حسن،حاکم: ١٣٢/٤.

(٤) احمد: ١٣٣/٤، ابوداود کتاب الاطعمة باب ماجاء ف الضیافة : ٣٧٥٠، وسنده صحیح،ابن ماجه: ٣٦٧٧، مشکل الآثار : ٣٩/٤.

(٥) ابوداود کتاب الادب باب ف حق الجوار : ٥١٥٣، وسنده حسن،حاکم : ١٦٠/٤، ابن حبان : ٥٢٠، الادب المفرد: ١٢٤.

ډېر لوئې اجر دې او لويه درجه ده. هغه پخپله هم معاف کولو والا دې.او د بندګانو ورته دا عادت هم خوښ دې د انتقام په اخستلو باندې د قدرت باوجود بيا دې هم معاف کول کوي.

د قدرت باوجود الله معافي کول:- يو روايت کښې دی چه عرش اوچتونکې فرښتې د الله تعالی تسبيح کوي.بعضې خو وائي چه ﴿سبحانك على حلمك بعد علمك﴾ اې الله ﷻ ستا ذات پاک دې،ته د علم باوجود بردباري او چشم پوشي کوې.بعضې وائي چه ﴿سبحانك على عفوك بعد قدرتك﴾ اې الله ﷻ ستا ذات پاک دې،ته د قدرت نه باوجود معاف کونکې يې

درې قيمتي خويونه:- صحيح حديث مبارک کښې دی ①چه صدقه او خيرات سره مال نه کميږي،② عفواومعافي سره الله ﷻ عزت زياتوي.③او چه کوم سړې د الله ﷻ حکم سره تواضع او عاجزي اوکړي نو الله ﷻ د ده مرتبه او عزت زياتوي .([1])

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيُرِيدُونَ أَن يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللَّهِ
بېشکه هغه کسان چې کفرکوني دالله| اودرسولانو دهغه | اوغواړي | چې بېلتون اوکړي| په منځ دالله
دالله ﷻ اودهغه دپيغمبرانو نه انکارکوي| ......اوداغواړي چې دالله تعالی اوپه پيغمبرانو باندې ايمان
وَرُسُلِهِ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ
اودرسولانودهغه کښې| اووائي | چې مونږ ايمان راوړو| په څينو | اومنکران کيږو
راوړو کښې فرق اوکړي| اودا وائي چې په بعضو ايمان راوړو او په بعضو نۀ راوړو
بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَن يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا
په څينو |اوغواړي هغوئ | چې اونيسي |په منځ ددې کفر اواسلام کښې| يوه لار (بله)
......اودا غواړي چې دکفر اوايمان ترمينځه (بله) لار اختيار کړي
أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ
دا کسان چې دي |هم دوئ| کافران دي |په حقه سره |اوتيارکړې دې مونږه| دپاره دکافرانو
همدغه خلق يقيني کافران دي| اومونږ د کافرانو دپاره رسوا کونکې عذاب
عَذَابًا مُّهِينًا وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ
عذاب |رسوا کونکې| اوهغه کسان| چې ايمان ئې راوړې دې| په الله | او په رسولانودهغه
تيار کړې دې |اوچا چې په الله اودهغه په پيغمبرانو باندې ايمان راوړو
وَلَمْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ أُولَٰئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ
اواونۀ کړو فرق هغوئ|په منځ ديو کښې| ددوئ نه |نودغه کسان چې دي| زر به |اورکړي الله هغوئ ته
او د هغوی په مينځ کښې هيڅ فرق نه کوي| نو داسې خلقو ته به الله ﷻ دهغوئ

[1]) صحيح مسلم كتاب البر باب استحباب العفو والتواضع : ٢٥٨٨، ترمذی : ٢٠٢٩، احمد: ٢٣٥/٢، ابن حبان ٣٢٤٨، ابن خزيمة: ٢٤٣٨، بيهقي: ٤/١٧٨، السنن الكبرى : ٤/١٨٧، شعب الايمان : ٣٤١١، البغوی : ١٦٣٣، دارمي: ١٦٨٦.

أُجُورَهُمْ	وَكَانَ	اللّٰهُ	غَفُورًا	رَّحِيمًا ﴿١٥٢﴾	
اجرونه د هغوئ	او دی	الله	معاف کونکي	رحم کونکي	
اجرونه ورکړي | او الله ﷻ معاف کونکي رحم کونکي دې |					

قوله تعالى: إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللّٰهِ وَرُسُلِهِ

دیوپیغمبر نه انکار د ټولو نه انکار دې:- دې آیت مبارك کښې بیانیږي چه څوك یو نبي هم اونه مني نو هغه کافر دې.① یهودو به د حضرت عیسی ﷺ او حضرت محمد نه سوا نور ټول نبیان علیهم السلام منل.② عیسایانو د افضل الرسل، خاتم الانبیاء حضرت محمد صلی الله علیه وسلم نه سوا په نورو نبیانو علیهم السلام ایمان لرلو③ سامري د حضرت یوشع ﷺ نه پس د هیڅ د نبوت قائل نه وو. حضرت یوشع ﷺ د حضرت موسی ﷺ خلیفه وو④ د مجوسیانو متعلق مشهور دی چه هغوئ به خپل نبي زردشت منلو. خو هرکله چه هغوئ د هغه د شریعت نه منکر شو نو الله ﷻ هغه شریعت اوچت کړو. والله اعلم.

قوله تعالى: وَيُرِيدُونَ أَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللّٰهِ وَرُسُلِهِ

د پیغمبرانو په مینځ کښې فرق کول:- نو هم دا خلق دي چه دوی د الله ﷻ او د هغه رسولانو مینځ کښې تفریق کړې دې. یعني یو نبي ئې اومنلو او بل نبي ئې او نه منلو. دا څه د الله ﷻ د طرفه دلیل په وجه نه وو رڅې دوی ته وئیلی شوی وو چه تاسو صرف په خپل نبي ایمان راوړئ، بلکه صرف د خپل نفساني خواهشاتو په وجه وو. او د جوش او تعصب او د خپل پلار نیکه د تقلید په وجه وو. د دې نه دا هم معلومه شوه چه د یو نبي نه منلو والا د الله تعالی په نیز د ټولو نبیانو نه منلو والا دې. په دې وجه چه نور نبیان که ئې منلي نو دا نبي به ئې هم منلې. نو د دې نه معلومه شوه چه دوی کوم یو نبي مني هغه هم د څه لالچ او غرض په وجه مني. د دوی شریعت د منلو او نه منلو ترمینځه دې. دا یقیني او حتمي کافران دی. په هیڅ یو نبي هم د دوی شرعي ایمان نشته دې. بلکه تقلیدي او تعصبي ایمان دې. او دا قابل قبول نه دې. نود دې کافرانو دپاره به د اهانت او رسوائي والا عذاب وی. څکه چه په چا ئې ایمان نه راوړو او د هغوئ توهین ئې کولو د هغې بدله همدا ده چه د دوی دې هم توهین اوشي. اودوی به د دې د ذلت والا عذاب کښې واچولې شي. که د دوی د ایمان نه راوړلو وجه د غور او فکر نه کول وی او د دې وجې دوی د نبوت تصدیق نه وی کړې، اوکه د دې وجې وی چه حق ورته ښکاره شوخود دنیوي غرض په وجه ئې مخ اړولې وی او د نبوت انکار ئې کړې وی، لکه څنګه چه د یهودو عالمانو کړې وو د حضرت محمد ﷺ باره کښې چه صرف د حسد په وجه حضرت نبي کریم ﷺ د نبوت نه منکر شو. او د حضرت نبي کریم ﷺ مخالفت او عداوت ته ئې ملا اوتړله. نو دوی باندې الله ﷻ د دنیا ذلت واچولو. او د دوی دپاره د آخرت سزا هم تیاره ده.

قوله تعالى: وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهِ

دامت محمدي تعریف:- بیا د امت محمدیه ﷺ تعریف کیږي چه په الله ﷻ دایمان راوړلو نه پس په ټولو نبیانو علیهم السلام هم ایمان لري او هغه هم بلاتفریق. د الله ﷻ په دې آخري کتاب باندې ایمان راوړلو نه پس د الله ﷻ نور کتابونه هم مني. لکه څنګه چه یو آیت مبارك کښې دی چه ﴿كُلٌّ آمَنَ بِاللّٰهِ﴾، بیا دوی دپاره چه کوم اجر جمیل تیار شوې دې هغه هم بیانوی چه دا به ددوی د کامل ایمان په وجه دوی ته ملاویږي. که د دوی نه څه ګناه اوشي نو الله ﷻ به هغه معاف کړي. او په دوی به د رحمت باران اووروی.

يَسْـَٔلُكَ اَهْلُ الْكِتٰبِ

اتپوس کوی ستا نه| دااهل کتاب

دااهل کتاب(نن)ستانه داغواړی

اَنْ تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتٰبًا مِّنَ السَّمَآءِ فَقَدْ سَاَلُوْا

چې ته نازل کړې | په دوئ باندې ایو کتاب | د آسمان نه |انو په تحقیق سره اتپوس کړې وو دوئ

چې دوئ باندې دآسمان نه یو کتاب رانازل کړه| اوحال دادې چې دوئ

مُوْسٰۤى اَكْبَرَ مِنْ ذٰلِكَ فَقَالُوْۤا اَرِنَا اللّٰهَ جَهْرَةً

دموسی نه |ادیر لوئ | ددغه تپوس نه| نو وئیلی وو دوئ| چې اوښایه مونږ ته | الله | ښکاره

موسی ﷺ نه ددې نه لویه مطالبه کړې وه | ورته ئې وئیلی وو چې مونږ ته الله ﷻ څرګند اوښایه

فَاَخَذَتْهُمُ الصّٰعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ۚ ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِنْۢ بَعْدِ

نواونیول دوئ لره| یوتندر دبجلۍ|په سبب دظلم ددوئ |بیا اونیوو هغوئ | سخی لره | روستو

نوددې سرکشۍ په وجه پرې تندر راپریوتو|بیادوئ سخې معبود جوړ کړلو

مَا جَآءَتْهُمُ الْبَيِّنٰتُ فَعَفَوْنَا عَنْ ذٰلِكَ ۚ وَاٰتَيْنَا

دهغې نه | چې راغلې وې هغوئ ته |ښکاره نښې |انو معافی اوکړه مونږه | ددغې ګناه |اوورکړو مونږ

اوحال دادې چې دوئ ته ښکاره نښې راغلې وې|انو مونږ ورته داګناه هم معاف کړه

مُوْسٰى سُلْطٰنًا مُّبِيْنًا ۞ وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّوْرَ بِمِيْثَاقِهِمْ

موسی ته| فرمان | ښکاره | اوپورته کړو مونږ | دپاسه دهغوئ | طور(غر) | د لوظ اخستلو د پاره

اوموسی ﷺ ته موښکاره فرمان ورکړې وؤ| اومونږ ددوئ دپاسه کوه طور پورته کړوا چې وعده ترې واخلو

وَقُلْنَا لَهُمُ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَّقُلْنَا لَهُمْ

اواوړنیل مونږه | هغوئ ته | چې ننوځئ | په دروازه | سجده کونکی | اواوړنیل مونږه | هغوئ ته

اوؤرته موحکم اوکړوا چې (دفلسطین ښار)دروازې ته، سرټیټی داخل شئ| اودا حکم مو ورکړې وؤ

لَا تَعْدُوْا فِي السَّبْتِ وَاَخَذْنَا مِنْهُمْ مِّيْثَاقًا غَلِيْظًا ۞

مهٔ اوړئ دحدنه| په ورځ د خالی کنبې |اوراخستله مونږه| دهغوئ نه| وعده | محکمه

چې دخالی په ورځ دحدنه تجاوزمهٔ کوئ |اودا مو ترې پخه وعده اخستې وه

قوله تعالى: يَسْـَٔلُكَ اَهْلُ الْكِتٰبِ اَنْ تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتٰبًا مِّنَ السَّمَآءِ

داهل کتابو د ګستاخئ تپوسونه:- یهودیانو دالله ﷻ رسول ﷺ ته اوونیل چه څنګه حضرت موسی ﷺ د الله ﷻ د طرفنه توراة لیکلې شوې راوړې وو،تاسو هم آسمانی کتاب لیکلې شوې راوړنی،دا هم مروی دی چه هغوئ وئیلی وو چه مونږ ته دې الله ﷻ خط راولیږی چه مونږ تا اومنو.د هغوی دا سوال هم په طور د مذاق او بدنیتئ او کفر وو. لکه څنګه چه اهل کتابو دغه شان سوال کړې وو کوم چې په سورة

سبحان کښې مذکور دي چه ترڅو پورې د عربو زمکه د دریابونو او ښه زرخیزه ،شاداب او نبکلې
نشي نو مونږ په تا ایمان نه راوړو .بیا الله ﷻ خپل رسول حبیب ﷺ ته د تسلۍ په طور فرمائي چه تاسو
دوی په بې ځایه سوالونو او سرکشۍ مه خفه کیږئ ،د دوی دا بد عادت پخواراسې دې.دوی دغه شان
بې هوده سوال د حضرت موسی ؑ نه هم کړې وو چه مونږ ته دې الله ﷻ اوښایه تکبر ،سرکشۍ او
فضول سوالونو انجام دوی کتلې دې.یعنې په هغوئ د آسمان نه تندر راپریوتې وو لکه څنګه چه سورة
بقره کښې ددې تفصیل تیر شوی دې.اوګورئ آیت ﴿وَاِذْ قُلْتُمْ یٰمُوْسٰی لَنْ نُّؤْمِنَ لَكَ حَتّٰی نَرَی اللّٰهَ جَهْرَةً﴾ یعنې کله
چه تاسو اووئیل چه ائې موسی ! مونږ په تا هرګز ایمان نه راوړو ترڅوچې مونږ په خپلو سترګو الله ﷻ
اونه وینو.نو تاسو آسماني تندر اونیوئ او د یوبل مخکښې ټول هلاك شوئ.بیا هم مونږ ستاسو د
مرګ نه پس تاسو ژوندي کړئ چه تاسو شکراوباسئ.

قوله تعالی: ﴿ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ الْبَیِّنٰتُ﴾

دځخي عبادت کول:- بیا فرمائي چه د ډیرو نښو کتلو نه پس دوی د خخي عبادت شروع کړې وو. مصر
کښې د خپل دښمن فرعون د حضرت موسی ؑ مقابله کښې هلا کیدل،دده ټول درباریان مړ
کیدل،او ددوی د سمندر نه پورې وتل هم ددوی دسترګو مخکښې شوی وو ،خو چه کله دوی لږ لړې
لاړل نو یو بت پرست قوم ئې اوکتل نو دوی خپل پیغمبر ته اووئیل چه زمونږ دپاره هم داسې یو معبود
جوړ کړه. د دې پوره بیان په سورة اعراف او سورة طه کښې هم شته. حضرت موسی ؑ الله تعالی سره
مناجات کوی.ددوی د توبې قبلیدو دا صورت راوخی چه کومو خلقو د سخي عبادت نه دې کړې
هغوئ دې هغه خلق قتل کړي چه کومو د سخي عبادت کړې دې.هرکله چه قتل شروع شو نو الله ﷻ د
دوی توبه قبوله کړه او مردګان ئې دوباره ژوندی کړل.نو دلته فرمائي چه مونږ دوی ته معافی اوکړه.او
داعظیم جرم مو اوبخښلواو حضرت موسی ؑ ته مو ظاهری حجت او غلبه ورکړه.

قوله تعالی: ﴿وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّوْرَ بِمِیْثَاقِهِمْ﴾

د دوی په سرونو د کوه طور پورته کول:- اوکله چه خلقو د توراة د منلو نه انکار اوکړو ،اود حضرت
موسی ؑ د تابعدارئ نه روستو شو،نود دوی په سرونو مو طور غر رازوړند کړو،او دوی ته مو
اووئیل چه اوس اووائې تاسو احکام منئ او که دا غر دربانديې درغوزار کړم ؟ نودا ټول په سجده
پریوتل او فریاد ئې شروع کړو او د الله ﷻ د احکامو منلو پخه وعده ئې اوکړه. په زړه کښې ئې دومره
ویره وه چه په سجده کښې ئې هم د سترګو ګوټونو کښې کتل چه هسې نه غر راباندې راپریوځې او
ورلاندې ښخ شو،بیا غر اوچت کړې شو. د

قوله تعالی: ﴿وَقُلْنَا لَهُمُ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا﴾

د قول او فعل بدلول:- بیا دوی د بلې سرکشۍ بیان کیږی چه قول او فعل دواړه ئې بدل کړل،دوی ته
حکم شوې وو چه د بیت المقدس دروازې ته د سجدې حالت کښې (سرټیټې) داخل شئ او ﴿حطة﴾
وائې یعنې ائې الله ﷻ خمونږ ګناهونه معاف کړه،څکه چه مونږ جهاد پرینودو او سزې کیناستو او د
دې په سزا کښې څلویښت کاله په میدان تیه کښې حیران وپریشان وو ،خو دوی خپل کمینه توب دلته
هم اوخودلو ،او د خپلو ځنګونونو په سر دروازې ته داخل شو او ﴿حنطة فی شعرة﴾ ئې ونیل یعنې دغنمو
دانه په وږي کښې ده

قوله تعالی: ﴿وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوْا فِی السَّبْتِ﴾

دخالی د ورځې بې حرمتی کول:- بیا یو بل شرارت اوګورئ چه د خالی د ورځې د تعظیم او تکریم دوی
نه وعده اخستې شوې وه،او کلك عهد ورسره شوې وو. خو دوی د دې هم مخالفت اوکړو او نافرمانی
ئې اوکړه اود حرمت لرې کولو حیلې ئې راوویستې لکه څنګه چه سورة اعراف کښې بیان دې.اوګورئ

آيت ﴿وَاسْأَلْهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ﴾ الخ. يو حديث مبارك كښې دى چه يهودونه الله ﷻ خاص د خالي د ورځې د تعظيم وعده اخستې وه([1]) دا پوره حديث مبارك به په سورة سبحان كښې آيت ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ تِسْعَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ﴾ تفسير كښې انشاء الله راشي.

فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِّيثَاقَهُمْ وَكُفْرِهِمْ بِآيَاتِ اللَّهِ

نو په سبب د ماتولو دهغوئ | وعدې خپلې لره | اودكفر كولو دهغوئ | په آيتونو | دالله سره

آخر د دوى د بې لوظئ په وجه او د الله ﷻ د آيتونو نه د انكاركولو په وجه

وَقَتْلِهِمُ الْأَنبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَقَوْلِهِمْ قُلُوبُنَا

اودقتلولودهغوئ | پيغمبرانو لره | په ناحقه | او(په سبب) ددې وينا دهغوئ | اچې زړونه زمونږه

اود پيغمبرانو په ناحقه د قتلولو په وجه او د دې وينا په وجه چې زمونږ زړونه

غُلْفٌ ۚ بَلْ طَبَعَ اللَّهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ

په پردو كښې پټ دى | بلكه مهروهلى دې الله | په هغې | په سبب دكفردهغوئ | نو نه راوړى ايمان هغوئ

غلافونو كښې پټ دى (ځكه ايمان نه راوړو) (داسې نه ده) بلكه ددوئ دكفرپه وجه پرې الله ﷻ مهر اولګولو نو

إِلَّا قَلِيلًا ۝ وَبِكُفْرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلَىٰ مَرْيَمَ بُهْتَانًا

مګرا لږ | اوپه سبب دكفركولودهغوئ | اودوئيلودهغوئ | په مريم باندې | د بهتان

ډيروكمو خلقو په كښې ايمان راوړو | اوبيادوئ په كفر كښې مخكښې لاړل | او په بى بى مريم ئې

عَظِيمًا ۝ وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ

لوئي | او په سبب دوئيلو دهغوئ | چې بيشكه وژلې دې مونږه | مسيح | عيسى | خوئ

لوئي بهتان اولګولو | اوپه خپله ئې اوؤئيل چې مونږ عيسى خوئي

مَرْيَمَ رَسُولَ اللَّهِ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَٰكِن

دمريم | رسول د الله | حالانكه نه كړو اقتل هغوئ هغه لره | اونه ئې په دار كړو هغه لره | ليكن

دمريم قتل كړې دې | چې هغه دالله رسول دې | اوحال دادې چې نه ئې وژلې دې | اونه ئې په سولئ كړې دې بلكه

شُبِّهَ لَهُمْ ۚ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا

معامله شكمند كړې شوه | دپاره دهغوئ | اوبيشكه هغه كسان | چې اختلاف ئې كړې دې

خبره پرې ګډه وډه شوې وه | .... اوكومو كسانو چې په دې باره كښې اختلاف كړې وو

فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ ۚ مَا لَهُم بِهِ مِنْ عِلْمٍ

په حق دعيسى كښې | خامخا په شك كښې دى | دشان دهغه نه | نشته هغوئ لره | په دې باندې | څه علم

هغوئ تول په شک کښې اخته دى | .... د دوئ په اصل واقعه هيڅ علم نشته

[1]) ترمذى كتاب الادب باب ماجاء فى قبلة اليد والرجل : ٢٧٣٣، وسنده حسن.

اِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ ۚ وَمَا قَتَلُوْهُ يَقِيْنًا ۙ﴿۱۵۷﴾ بَلْ رَّفَعَهُ اللّٰهُ

مګر | صرف پيروي ده | د ګمان | اونهٔ کړو قتل هغویٔ هغه لره | په يقين سره | بلکه پورته کړو هغه لره الله

صرف په ګمان پسې روان دي | او يقيني خبره دا ده چه هغوی عيسی قتل کړي نه وؤ | بلکه الله خان ته خيژولی دی

اِلَيْهِ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيْزًا حَكِيْمًا ﴿۱۵۸﴾ وَاِنْ مِّنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ

طرف خپل ته | او دي الله | الویٔ طاقت والا | حکمت والا | او نشته | داهل کتابو نه هيڅوك

او الله ﷻ په هرڅا غالب او د حکمت خاوند دې | او په اهل کتابو کښې به هيڅوک پاتې نهٔ شي

اِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهٖ قَبْلَ مَوْتِهٖ ۚ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ

مګر | خامخا به ايمان راوړي | په هغه باندې | مخکښې | دمرګ دهغه نه | او په ورځ دقيامت

مګر دهغه دمرګ نه مخکښې به پرې ايمان راوړي | ....او دقيامت په ورځ به پرې

يَكُوْنُ عَلَيْهِمْ شَهِيْدًا ۚ﴿۱۵۹﴾

به وی هغه | په هغویٔ | ګواه |

هغه ګواهي ورکوي |

قوله تعالٰى: فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِّيْثَاقَهُمْ

د يهوديانو مختلفې نافرمانئ:- داهل کتابود ګناهونو بيان کيږي چه د هغې په وجه هغویٔ د الله ﷻ د رحمت نه لرې پريوتل، ملعون او مطرود شول① اول خو د هغویٔ وعده خلافي چه کومې وعدې هغوی الله ﷻ سره کړې وې په هغې قائم پاتې نشو② او بل دالله ﷻ د آيتونو يعنی حجت او دليلونو او نبيانو او معجزو نه انکار اوکفر③ دريم په ناحقه دالله ﷻ د نبيانو قتل کول، د الله ﷻ د نبيانو يو لوئې جماعت د دوی دلاسه قتل شوی وو.

قوله تعالٰى: وَقَوْلِهِمْ قُلُوْبُنَا غُلْفٌ ؕ بَلْ طَبَعَ اللّٰهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ

د يهودو په زړونو د پردو کيدل: ④ څلورم ددوی دا خيال او دا قول چه خمونږ زړونه په غلافونو يعنی پردو کښې دی، لکه څنګه چه مشرکانو ونيلی وو چه ﴿وَقَالُوْا قُلُوْبُنَا فِيْٓ اَكِنَّةٍ مِّمَّا تَدْعُوْنَآ﴾ ای نبی ستا دعوت نه خمونږ زړونه په پرده کښې دی .او داهم وئيلې شوی دی چه ددوی ددې قول مطلب دادې چه خمونږ زړونه د علم لوښی دی ،هغه د علم اوعرفان نه ډك دی.سورة بقره کښې ددې مثال تير شوې دې.الله ﷻ د دې ترديد کوی او فرمائی چه داسې نه ده بلکه الله ﷻ د دوی په زړونو مهر لګولې دې خکه چه دوی خپل کفر کښې پاخه شوی دی.نود رومبی تفسير مطابق مطلب دا شو چه دوی به عذر کولو چه خمونږ زړونه غلاف کښې دی او په دې وجه د نبی خبرې نشی يادولې. دوی ته جواب ورکړې شو چه داسې نه ده بلکه ستاسودکفر په وجه ستاسو زړونه مسخ شوی دی.اوددويم تفسير په بناء خو جواب ښکاره دې.دسورة بقره تفسير کښې د دې پوره وضاحت او تشريح تيره شوې ده. نو د نتيجې په طور نې اوفرمائيل چه ددوی زړونه د سرکشئ او کفر په وجه ايمان نه راوړی.

قوله تعالٰى: وَبِكُفْرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلٰى مَرْيَمَ بُهْتَانًا عَظِيْمًا ۙ﴿۱۵۶﴾

په بی بی مريم د زنا تهمت لګول:- ⑤ بيا ددوی پنځم عظيم جرم بيانيږی چه دوی په سيده مريم عليها السلام باندې د زناکارنی غوندې بدترين او شرمناك تهمت اولګولو. او وائې ونيل چه هم د دې زناکارنی نه حضرت عيسی ﷺ پيدا شو. بعضې د دې نه يو قدم نور هم مخکښې لاړل او وې ونيل چه

دا بدكاري دحيض په حالت كښې شوې وه. په هغوئ دې د الله ﷻ غضب وى چه هغوئ نه د الله ﷻ نيك بندګان هم بچ نشو.

قوله تعالى: وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللَّهِ

دعيسى ﷺ د قتل دعوى - بيا د دوى شپږمه ګناه بيانيږى چه دوى د خندا او مسخرې په طور دا هم وائى چه مونږ حضرت عيسى ﷺ قتل كړې دې،لكه څنګه چه مشركانو نبى كريم ﷺ ته ونيل چه ائې (نبى ﷺ) په تاسو خو قران پاك نازل شوې دې،تاسو خو ليونى يې.

دعيسى ﷺ اسمان ته د پورته كيدو واقعه - پوره واقعه دا ده چه كله الله ﷻ حضرت عيسى ﷺ ته نبوت وركړو او وې ليږلو او دوى ته ني لونې لونې معجزې وركړې،لكه پيدانشى ړوند بينا كول،برص والا ښه كول،مړى ژوندى كول،د ښاورې مارغان باندې پوك وهل او هغه ژوندى كول وغيره،نو په دې يهوديان ډير غصه شو او دوى مخالفت ته ملا اوتړله،او دوى ته ني رنګ په رنګ تكليفونه رسول شروع كړل،او د دوى ژوند ني تنګ كړو. او په يو كلى كښې هم دوى ته څو ورځې آرام نصيب نه شو. ټول عمر ني خپلې مور بى بى سره په ځنګلونو او بيابانو كښې تير كړو او بيا هم دوى ته آرام رانغلو او دوى د هغه زمانې د دمشق بادشاه ته ورغلل،هغه مشرك وو او د ستورو عبادت به ني كولو،ددې مذهب والو ته په هغه وخت كښې يونان ونيلې كيدلو.دلته چه راغلل نو دې بادشاه ته ني ډير زيات فرياد اوكړو او بادشاه ني د حضرت عيسى ﷺ خلاف اولمسولو او وې ونيل چه دا ډير مفسد سړې دې خلق لمسوى،او ورځ په ورځ نوې نوې فتنې ولاړوى.امن كښې خلل اچوى او خلقو ته بغاوت ښائى وغيره. بادشاه د بيت المقدس ګورنر ته اوليكل چه حضرت عيسى ﷺ ګرفتار كړه اوهغه په سولئ اوخيژوه. اود ده په سر د ازغو تاج كيږده او خلقو ته د ده نه نجات وركړه. ده د بادشاه فرمان واورولو او څو يهوديان ني خان سره واخستل او دهغه مكان محاصره ني اوكړه په كوم كښې چې حضرت روح الله ﷺ وو.حضرت عيسى ﷺ سره په هغه كښې ديارلس يا دولس يا زيات نه زيات اولس كسان وو. د جمعې په ورځ د مازيګر نه پس دوى محاصره اوكړه او د خالى د شپې پورې دوى د كور محاصره جارى ساتلې وه هركله چه حضرت عيسى ﷺ د امحسوس كړل چې اوس خو به هغوئ فوځيان دې مكان ته داخليږى او دوى به ګرفتاروى او يا به دوى(عيسى ﷺ) پخپله بهر ته راوځى .نوحضرت عيسى ﷺ اوفرمائيل چه په تاسو كښې دا څوك كولې شى چه د هغه سره مشابهت زما سره اوشى يعنى د هغه صورت الله ﷻ خما په شان كړى. اوهغه دوى ګرفتار كړى او الله ﷻ ماته خلاصې راكړى نو څه د هغه د جنت ضامن يم.دې آوريدو سره يو ځوان اوونيل چه ماته منظور ده.خو حضرت عيسى ﷺ هغه د دې قابل اونه ګنړلو او هغه په دويم ځل اوونيل خو هر ځل به همدا كس پاسيدو،نو بيا حضرت عيسى ﷺ دا منظور كړل او څه ګورى چه د هغه شكل د حضرت عيسى ﷺ په شان شو. بالكل دا معلوميده چه داحضرت عيسى ﷺ دې او د چت طرفنه يو روشندان جوړ شو، او په حضرت عيسى ﷺ باندې پركالى راغله،اودا شان هغه آسمان ته پورته كړې شو. لكه څنګه چه قران كښې دى چه ﴿إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَىٰ إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ﴾ يعنى څه وخت چه الله ﷻ اوفرمائيل چه ائې عيسى ! څه تا لره پوره پوره اخستو والا يم الخ .كله چه حضرت عيسى ﷺ آسمان ته پورته كړې شو نو دا خلق د كور نه بهر راووتل. د يهودو يو جماعت دا بزرګ صحابى چه د ده شكل د حضرت عيسى ﷺ پشان وو اوونيولو او دې ني حضرت عيسى ﷺ اوګنړلو او د شپې شپې ني دې په سولئ اوخيژولو اودده په سر ني د ازغو تاج كيخودو.اوس يهودو خوشحالئ كولې چه مونږ حضرت عيسى ﷺ قتل كړو او زياته عجيبه خبره دا ده چه دعيسايانو جماعت هم يهودو سره متفق وو.(يعنى چه دوى عيسى ﷺ ته پهانسى وركړې ده) خو صرف هغه خلق نه وو چه كوم حضرت عيسى ﷺ سره په هغه مكان كښې وو،او هغوئ ته يقينى طور

معلومه وه چه حضرت عیسی ﷺ اسمان ته پورته کړې شوې دې.اودا فلانې سړې دې چه د حضرت عیسی ﷺ په بدله کښې شهید شوې دې،باقی عیسایانو هم یهودو سره متفق وو. بیا تر دې ئې اووئیل چه دحضرت عیسی ﷺ موربی بی هم د سولئ لاندې ناسته وه او ژړل ئې.او دا هم وائی چه هغې ده سره خبرې هم اوکړې، والله اعلم.

قوله تعالی:: وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَٰكِن شُبِّهَ لَهُمْ

د عیسیﷺ د قتل او پهانسی کیدو تردید:- اصل کښې دا ټولې خبرې د الله ﷻ د طرفنه په خپلو بندګانو دامتحان دپاره دی اودا د هغه پاك ذات د حکمت تقاضا ده. نو دا غلطی الله ﷻ واضح کړه او ښکاره ئې کړه او د حقیقت نه ئې خپل بندګان آګاه کړل اود خپل ټولو نه بهتر رسول ﷺ په خوله مبارکه ئې په خپل پاك او بهترین کلام کښې داحقیقت واضح کړو چه حضرت عیسی ﷺ هیڅ نه دې قتل کړې او نه ئې په سولئ خیژولې دې،بلکه د کوم سړی شکل اوصورت چه د حضرت عیسی ﷺ په شان کړې شوې ووهغه ئې حضرت عیسی ﷺ اوګڼړلو.چه کوم یهود د دوی د قتل قائل دی هغوئ ټول په ټوله په حیرت او پریشانئ کښې اختـه دی دوی سره هیڅ دلیل نشته او نه دوی ته څه علم شته دې.صرف په هوائی خبرو باندې یقین کوی او دوی سره هیڅ دلیل نشته،ددې وجې ئې بیا دې اوفرمائیل چه روح الله ﷺ چا نه دې قتل کړې،بلکه الله ﷻ خپل خاص بنده او خپل روح خپل خان ته پورته کړې دې،الله ﷻ غالب دې،د هغه قدرتونه د بندګانو په فهم کښې نه راځی،او د هغه د نعمتونو بیخ ته او د هغه دکارونو بیخ ته هیڅوك نشی رسیدلې.چه کوم بنده ته الله ﷻ روح وئیلی ووهغه ئې خپل خان ته اوبللو.

د عیسیﷺ د بعضې ملګرو کفر:- حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ فرمائی چه کله الله ﷻ حضرت عیسی ﷺ آسمان ته اوچتول اوغوښتل نو دی کورته راغلل،په هغه وخت کښې ددوی کور کښې دولس حواریان وو،ددوی دسر نه اوبه څڅیدلې،دوی اوفرمائیل چه په تاسو کښې بعضې داسې دی چه په ما ئې ایمان راوړې دې خو دولس دولس خل به ما باندې کفر کوی.بیا حضرت عیسی ﷺ اوفرمائیل چه په تاسو کښې څوك دا خوښوی چه هغه څما په شان کړې شی او هغه څما په ځائې قتل کړې شی او هغه جنت کښې څما ملګرې شی.په دې روایت کښې دا هم دی چه د حضرت روح الله د پیشن ګوئی مطابق بعضو په دوی باندې دولس دولس خل کفر کړې وو.

دعیسایانو درې ډلې:- بیا د عیسایانو درې فرقې شوې.①یعقوبیه ② نسطوریه ③ مسلمان.یعقوبیه وئیل چه خپله الله تعالی مونږ کښې وو او تر کومې چه ئې غوښتل نو وو او بیا چه کله ئې اوغوښتل نو آسمان ته اوختو. د نسطوریه عقیده وه چه د الله ﷻ ځوئې مونږ کښې وو او څه مودې پورې ئې مونږ کښې اوساتلو او بیا ئې خپل طرفته پورته کړو.اود مسلمانانو عقیده وه چه د الله ﷻ رسول مونږ کښې اوتر کومې چه ئې غوښتل نو مونږ کښې وو اوبیا ئې آسمان طرفته پورته کړو. د دې رومبو دوؤ فرقو زور ډیر زیات شواو دا دریمه فرقه ئې په مخه راواخسته او تنګول ئې شروع کړل.تر دې چه دوی کمزوری شواوالله ﷻ پیغمبر آخر الزمان حضرت محمد ﷺ مبعوث کړو او اسلام ئې غالب کړو. ددې اسناد بالکل صحیح دی[1] او نسائی کښې هم د حضرت امیر معاویه ﷺ نه د امنقول دی.دغه شان په سلفو کښې هم د ډیرو بزرګانو هم دا قول دې.

دوهب بن منبه ﷫ روایت:- وهب بن منبه ﷫ فرمائی چه کله شاهی سپاهیانو او یهودو په حضرت عیسی ﷺ حمله اوکړه او محاصره ئې اوکړه نو هغه وخت کښې دوی سره اولس حواریان وو. دې خلقو چه کله دروازې بیرته کړې او وې کتل نو ټول خلق د حضرت عیسی ﷺ شکل کښې وو ،دې کتلو سره

---

[1]) ابن ابی حاتم : ٤/١١١٠.

دي خلقو اوونيل چه تاسو خلقو په مونږ جادو کړي دي.اوس خو يا حقيقي عيسی ﷺ مونږ ته حواله کړنی يا به مونږ تاسو ټول قتل کړو. دې آوريدو سره حضرت عيسی ﷺ اوفرمائيل چه څوك شته دی چه جنت کښې خما ملګرې جوړ شي او دلته خما په ځاني په سولئ اوخيژي ؟ يو صحابی دې دپاره تيار شو او وې نيل چه انې حضرت عيسی ﷺ څه يم.نو داسلام دښمنانو هغه ګرفتار کړو او هغه نې قتل او بيا خوشحاليدل چه مونږ حضرت عيسی ﷺ قتل کړو. حالانکه داسې نه وو شوی بلکه هغوئ مغالطه کښې اوالله ﷻ خپل رسول خان ته اوبللو.

دعيسی ﷺ د پهانسئ بل روايت:- تفسير ابن جرير کښې دی چه کله الله ﷻ حضرت عيسی ﷺ ته القا اوکړه چه هغه دنيا نه واپس کيدو والا دې،نو په دې باندې دوی ډير پريشانه شو او په دوی د مرګ ويره راغله.حضرت عيسی ﷺ خپل حواريانو ته دعوت ورکړو او خوراك نې تيار او ټولو ته نې اوونيل چه نن شپه تاسو ټول راځئ خما تاسو سره څه ضروری کار دې .هرکله چه حواريان راغلل نو دوی په خپل لاس خوراك تيار کړو او ټول کار نې په خپل لاس اوکړو. هرکله چه خوراك نه فارغ شو نو پخپله نې د هغوئ لاسونه وينځل او په خپله کپړه نې اوچ کړل. دا هغوی ته بنه اونه لګيدل او بنه ورته معلوم نشو.خو دوی اوفرمائيل چه واورئ ! نن شپه چه څه کوم که چا ددې نه څه منع کړم نو خما به هغه سره هيڅ واسطه نه وی.نو ټول معتقدين خاموش شو او کله چه دوی د دې عزتناکو کارونو نه فارغ شو نو وې فرمائيل چه ګورئ ستاسو په نيزخه د ټولو نه زيات مرتبې والا يم،خود دې باوجود بيا هم ما ستاسو خدمت اوکړو. دا په دې وجه چه تاسو خما په سنتو عاملان شئ:خبردار ! تاسو کښې دې هيڅوك خپل رور د ځان نه کم نه ګڼړی.بلکه هر مشر دې د کشر خدمت کوی لکه څنګه چه ما ستاسو خدمت اوکړو. او تاسو سره خما يو خاص کار دې او د هغې دپاره تاسو ما رابللي يئ،هغه هم واورئ چه نن شپه به تاسو ټول زما دپاره خشوع او خضوع سره دعا کوئ چه الله ﷻ خما اجل روستو کړی.نوټولو دعاګانې اوکړې خود خشوع اوخضوع وخت راتلو نه مخکښې مخکښې په هغوئ باندې داسې خوب راغلو چه د هغوئ د خولو نه يو لفظ هم اونه وتلو .حضرت عيسی ﷺ هغوئ بيداروَل او يو يو ته به نې حرکت ورکولو ر(خوزول به نې) او ورته به نې ونيل چه په تاسو څه اوش ؟ چه يوه شپه هم ويخ نشئ پاتې کيدئ او زما مدد نه کئ ټولو جواب ورکړو اې پيغمبره مونږ په خپله حيران يو چه دا څه کيری يوه شپه نه بلکه څو څو شپې مونږ د ويخ پاتې کيدو عادی يو خو الله پوهيږی چه نن څه وجه ده چې خوب راګير کړی يو د دعا او زمونږ په مينځ کښې څه قدرتی رکاوټ پيدا شوې دې بيا حضرت عيسی ﷺ اوفرمائيل بيا به ګډبه پاتې نشی او ګډې به ختمې شی غرض دا چه اشارو او کنايو کښې نې د صورت حال اظهاراوکړو او بيا نې اوفرمائيل چه ګورئ تاسو کښې به يو سړې د سحر د چرګ اذان کولو نه مخکښې په ما باندې درې ځل کفر کوی،او د څو درهمو په قيمت به ما خرڅ کړی او خما قيمت به اوخوری.اوس دا خلق بهر راووتل او يو طرف او بل طرفته لاړل.يهوديان په دې تلاش کښې وو او هغوئ شمعون حواری اونيلو او وې ونيل چه دا هم د هغوئ ملګرې دې.خو شمعون اوونيل چه دا غلطه ده څه دهغه ملګرې نه يم،په دې باور ورکولو نې هغه پريښودو.مخکښې چه لاړو نو دې يو بل جماعت سره يو ځاني شو او د هغوئ نه نې هم په دې انکار ځان خلاص کړو. په دې چرګ بانګ اوونيلو او ده ډير زيات افسوس کولو او غمګين وو. سحر يو حواری يو يهودی سره ملاويږی ورته وائی که تا ته د حضرت عيسی ﷺ معلومات درکړم نو ماته به څه راکوې ؟ نو هغه ورته اوونيل چه ديرش درهمه.نو ده ديرش درهمه واخستل او د حضرت عيسی ﷺ معلومات نې ورکړل.د دې نه وړاندې هغوی په شبه کښې وو. نو هغوئ ګرفتار کړو او رسو کښې نې بوتلو او د طعنې په طور نې ورته ونيل چه تاخو به مړی ژوندی کول،جنات به دې تبنتول،ليونی به دې بنه کول،اوس څه خبره ده چه خپل ځان هم نشې بچ

کولي ،دا رسئ هم نشي شلولې،دا به ئې ونیل او په دوی به ئې ازغي اچول،دغه شان بې درد سره ئې رابنکل او چه کله ئې دې لرګی ته راوستو نو دوی ئې په سولئ خیژول نو په هغه وخت کښې الله ﷻ خپل نبی ﷺ خان ته اوبللو او هغوی کښې ئې بل سړې چه د دوی مشابه وو،په سولئ اوخیژولو بیا اووه ورځې پس حضرت مریم علیها السلام او هغه ښځه چه چاته حضرت عیسی ﷺ د جن نه نجات ورکړې وو هغه خائې ته راغلې او فریادونه ئې کول،نو دوی ته حضرت عیسی ﷺ راغلو او ورته ئې اوونیل چه تاسو ولې ژاړئی ؟ څه خو الله ﷻ خپل خان ته بللي یم،ماته د دوی تکلیفونه نه رارسی .نو په دې هغونی په شبه کښې شو. او دا ئې ورته اوونیل چې خما حواریانوته اووایه چه ماسره فلانی خائې کښې ملاقات اوکړی.کله چه دا زیرې حواریانوته ملاؤ شو نو هغوئ یولس په یولس هغه خائې ته لاړل کوم حواری چې حضرت عیسی ﷺ خرخ کړې وو هغه ئې هغه خائې کښې اونه لیدو. حضرت عیسیﷺ تپوس اوکړو چې هغه څه شو نو هغوی ورته خبر ورکړو چه هغه د شرم او ندامت نه خودکشی اوکړه. حضرت عیسی ﷺ اوفرمائیل چه که هغه توبه ویستلې وې نو الله ﷻ به دهغه توبه قبوله کړې وې،بیا ئې اوفرمائیل چه داکوم بچې تاسو سره دې د ده نوم یحیی دې.اوس دا ستاسو ملګرې دې.واورئی سحر به ستاسو ژبې بدلې شی .هرسړې به د خپل خپل قوم ژبه وائي.نو هغه ته پکار دی چه خپل قوم ته لاړشی او هغوئ ته خما دعوت اورسوی او الله ﷻ نه ئې ویروی.دا واقعه ډیره غریبه ده.

د حواریانو نومونه: د ابن اسحاق قول دې چه کوم بادشاه د حضرت عیسی ﷺ د قتل کولو دپاره فوج لیږلې وو د هغه نوم داؤد وو. حضرت عیسی ﷺ په هغه وخت کښې ډیر زیات پریشان وو. هیڅوك به د خپل مرګ نه داسې پریشانه او فکرمند نه وو چه څومره حضرت عیسی ﷺ په هغه وخت کښې وو. تردې چه وې فرمائیل چه اني الله ﷻ ! که ته د چا نه هم د مرګ پیاله لرې کولو والا یې نو خما نه ئې لرې کړه. او تردې چه د ویرې په وجه د هغوئ د بدن نه وینه روانه شوه. په هغه وخت کښې دوی سره په هغه کور کښې دولس حواریان وو. دهغوئ نومونه دا دی ① فرطوس ②یعقوبس ③ ربدانجس ئداد یعقوب رور وو) ④ اندار ابلیس ⑤ فیلبس ابن یلما ⑥ منتا ⑦یعقوب بن خلقا یا⑧ نداوسیس ⑨ قتابیا ⑩ لیودس⑪ طوماس ⑫ وکریایوطا .⑬بعضې وائی چه دا دیارلس کسان وو. اود هغه دیارلسم نوم سرجس وو اوهغه دعیسی ﷺ په بشارت باندې خپل خان په سولئ خیژول منظور کړی وو

دعیسیﷺ د ګرفتارئ دپاره چاپې وهل:- هرکله چه حضرت عیسی ﷺ آسمان ته پورته کړې شو او باقی خلق دیهودودلاسه قیدیان شو نو کله چه دوی شمیر کولو یو په کښې کم وو .د یو کس دکمی په وجه په دوی کښې اختلاف پیدا شو. اوس چه به دې خلقوپه کوم جماعت چاپه وهله او هغه به ئې ګرفتارولو نو حضرت عیسی ﷺ به ئې نه پیژندو. نو لیودس وکریایوطا دیرش درهمه واخستل او دوی ته ئې اوونیل چه څه خم او چه د ئولو نه مخکښې د چا نه بوسه واخلم نوتاسو پوهه شئ چه هغه حضرت عیسی ﷺ دې.هرکله چه دوی دننه لاړل نو په هغه وخت کښې حضرت عیسی ﷺ پورته کړې شوې وو. او حضرت سرجس د حضرت عیسی ﷺ صورت کښې موجود وو. هغه لاړو او وعدې مطابق ئې د حضرت سرجس نه بوسه واخسته او هغه ئې ګرفتار کړو. د دې ارتکاب نه پس دا حواری ډیر زیات نادم شواو دې نه پس ئې خان پهانسی کړو. اودې نصرانیانوکښې ملعون شو.

پهانسی شوې څوک وو؟:- بعضې وائی چه دده نوم لیووس وکریا یوطا وو. دې چه څنګه هم دحضرت عیسی ﷺ کورته د پیژندګلو د پاره داخل شونو حضرت عیسی ﷺ پورته کړې شو او د ده صورت د حضرت عیسی ﷺ په شان شوې وو او هم دې خلقو ګرفتار کړو. ده ډیرې چغې اووهلې چه څه عیسی نه یم،څه ستاسو ملګرې یم،ماتاسو ته دعیسی ﷺ معلومات درکړی وو.خودا چا آوریدل ؟ آخرهم دې ئې پهانسی کړو.اوس الله تعالی ته علم دې چه دعیسی ﷺ مشابهت کښې سرفروشی کولو والا مومن

صادق سرجس وو یا وکرویایوطا منافق حواري وو. د حضرت مجاهد رحمه الله قول دې چه حضرت عیسی علیه السلام مشابهت چا سره کړې شوې وو هغه په سولئ اوځیژولې شو او حضرت روح الله علیه السلام الله تعالی ژوندې آسمان ته پورته کړو.ابن جریر رحمه الله فرمائی چه دعیسی تشبیه ددوی ملګرو باندې اچولې وې وه.

قوله تعالی: وَإِن مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ

دعیسی علیه السلام د وفات نه مخکښې به ټول اهل کتاب په دوی ایمان راوړی.دې نه پس بیان کیږی چه د روح الله علیه السلام د مرګ نه مخکښې به ټول اهل کتاب په دوی ایمان راوړی او د قیامت په ورځ به ګواه وی.ابن جریر رحمه الله فرمائی چه ددې تفسیر کښې ډیر اقوال دی :

① **دعیسی علیه السلام د مرګ نه مخکښې:-** اول قول دا دې چې د حضرت عیسی علیه السلام د وفات نه مخکښې یعنی کله چه به حضرت عیسی علیه السلام د دجال قتل کولو دپاره دوباره زمکې ته راشی.نو په هغه وخت کښې به ټول مذهبونه ختم شی او صرف ملت اسلامیه چه اصل کښې دین حنیف دې دا به پاتې شی.حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه ﴿مَوْتِهِ﴾ نه مراد د حضرت عیسی علیه السلام مرګ دې (١). ابو مالك رحمه الله فرمائی چه کله حضرت عیسی علیه السلام تشریف راوړی نو په هغه وخت کښې به ټول اهل کتاب په هغوئ ایمان راوړی(٢).د حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه نه یو بل حدیث مبارك کښې دی چه خاص یهودی کښې به یو هم باقی پاتې نشی. حضرت حسن بصری رحمه الله فرمائی چه نجاشی او دده ملګری.د دوی نه مروی دی چه په الله قسم چه حضرت عیسی علیه السلام اوس هم الله تعالی سره ژوندې موجود دې.هرکله چه دوی زمکې ته راکوز شی نو په هغه وخت کښې به اهل کتابو کښې یو هم باقی پاتې نه وی چه په دوی ایمان راونړی.ددوی نه رضی الله عنه چه کله ددې آیت مبارك د تفسیر باره کښې تپوس اوشو نو وې فرمائیل چه الله تعالی حضرت عیسی علیه السلام خپل خان ته بللې دې.اود قیامت نه مخکښې به حضرت عیسی علیه السلام دې حیثیت سره زمکې ته رالیږی چه هر نیك اوبد به په حضرت عیسی علیه السلام ایمان راوړی. د حضرت قتاده رحمه الله او حضرت عبدالرحمان رحمه الله وغیره نه هم دا تفسیر شوې دې.اوهم دا قول حق دې.او همدا تفسیر بالکل صحیح دې.انشاء الله دالله تعالی مدد او دهغه توفیق سره به مونږ ددې دلائل بیان کړو.

② **دکتابی د مرګ نه مخکښې:-** دویم قول دا دې چه هر کتابی به د خپل مرګ نه مخکښې په دوی ایمان راوړی.خکه چه د مرګ په وخت کښې حق او باطل ټولو باندې واضح کیږی.نو هر کتابی یعنی اهل کتاب د دې فانی دنیا نه د تلو نه مخکښې مخکښې د حضرت عیسی علیه السلام باور کوی.حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه هیڅ یو یهودی تر هغه پورې نه مری تر کومې چه هغه په حضرت عیسی علیه السلام باندې ایمان نه وې راوړئی.د حضرت مجاهد رحمه الله هم دا قول دې بلکه د حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه نه تردې پورې مروی دی که د یو کتابی څټ پرې کړې شی نو د ترهغه وخته پورې دهغه ساه نه اوخی چه ترڅو پورې هغه په حضرت عیسی علیه السلام باندې ایمان راونړی. او د اونه وانی چه حضرت عیسی علیه السلام د الله تعالی بنده اورسول دې .د حضرت ابی قرات کښې﴿قبل موتهم﴾ دې. حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه نه تپوس اوشوچه فرض کړه څوك د دیوال نه راپریوزی او مړ شی ؟ نو وې فرمائیل چه بیا هم په دې مینځ کښې دې ایمان راوړی.حضرت عکرمه رحمه الله ،محمد بن سیرین ضحاك رحمه الله او حویریه رحمه الله نه هم دا منقول دی.یو قول حضرت امام حسن رحمه الله نه هم داشان مروی دې چه دهغې مطلب د سابقه قول په تائید کښې کیدیشی.او د حضرت عیسی علیه السلام د مرګ نه مخکښې هم کیدې شی.

---

١) الطبری : ٣٨٠/٩.

٢) ایضا.

③ دریم قول دا دې چه اهل کتابو نه هیڅوك نشته مګر هغه به په نبي کریم ﷺ مرګ نه مخکښې ایمان راوړي.حضرت عکرمه رحمه الله هم دا فرمائي.

صحیح قول:- ابن جریر رحمه الله فرمائي چه په دې ټولو کښې زیات صحیح قول ړومبې دې چه کله حضرت عیسیٰ علیه السلام قیامت ته نزدې آسمان نه لاندې تشریف راوړي نو په هغه وخت کښې به هېڅ یو اهل کتاب په دوی د ایمان راوړلو نه بغیر پاتې نشي.فی الواقع د امام صاحب دا فیصله حق بجانب ده. ځکه چه دلته آیتونو نه صفا ظاهر دی اصل مقصد د یهودو دا فیصله غلطه ثابتول دی چه مونږ حضرت عیسیٰ علیه السلام په سولئ خیژولي دې.اودا شان چه کوم جاهلو عیسایانو دا ونیلي دی د هغوئ قول هم باطل ثابتول دی.نو الله ﷻ خبر ورکوی چه په حقیقت کښې نه خو حضرت عیسیٰ علیه السلام مقتول شوې دې او نه مصلوب شوې دې بلکه دوی په شك کښې اخته کړې شو. اوهغوئ د حضرت عیسیٰ علیه السلام هم شکل قتل کړو. خو دوی ته په خپله هم دا معلومه نه شوه چه الله ﷻ حضرت عیسیٰ علیه السلام خپل خان ته اوبللو اوهغه ژوندې دې.او اوسه پورې ژوندې دې او قیامت ته نزدې به راکوزیږی.لکه څنګه چه صحیح متواتر احادیثو کښې دی.مسیح دجال به قتل کړی،صلیب به مات کړی،خنزیر به قتل کړی،جزیه به نه قبلوی،اعلان به اوکړی چه یا اسلام قبول کړئي یا تورې سره مقابله اوکړئي.نو آیت کښې خبر ورکوی چه ټول اهل کتاب به د دوی په لاس ایمان راوړی.او یو به هم باقي پاتې نشي چه اسلام نه روستو شي یا څنګه چه جاهل یهودیان او نصرانیان مراد اخلي او دا مني چه دوی په سولئ خیژولي شوی دی،دوی به د حقیقي مرګ نه مخکښې په دوی ایمان راوړی.او کوم کارونه چه دوی د دوی موجودګئ کښې کړی دی یا به کوی هغه به د قیامت په ورځ په دوی ګواه وی،یعنی آسمان ته د پورته کولو نه مخکښې کارونه چه کوم دوئ کړی دی هغه ټول به د دوی د نظرونو مخکښې شي اوالله ﷻ ته به دوی پیش کړی. اوددې تفسیر کښې چه کوم دوه اقواله دی هغه هم د واقعې اعتبار سره بالکل صحیح او درست دی.د مرګ د فرښتې راتلو نه پس د آخرت د رښتیاؤ او دروغو احوالو معائنه کیږی.هم په هغه وخت کښې هر سړی ته رښتیا اودروغ معلوم شي او پوهه شي.خو هغه ایمان د الله ﷻ په نیزمعتبر نه دې،ددې سورة په شروع کښې دی چه ﴿وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّىٰ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ﴾ بل ځائې کښې فرمان دې چه ﴿فَلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا قَالُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَحْدَهُ﴾ یعنی کوم خلق د مرګ راتلو پورې په بدو عملونوکښې مصروف وی دهغوئ توبه قبوله نه ده.او چه کوم خلق دالله ﷻ عذاب کتلو سره ایمان راوړی نود هغوئ ایمان به هم هغوئ ته هیڅ نفع نه ورکوی. نو د دواړو آیتونو مخکښې اینبودلو سره مونږ دا ونیلي شو چه د مخکښې دوؤ قولونو دکومو چه امام ابن جریر رحمه الله تردید کړې دې هغه صحیح نه دی،په دې وجه امام صاحب فرمائي چه ړومبی دواړه اقوال که د دې ایت په تفسیر کښې صحیح اومنلې شي نو د دې نه دا لازمیږی چه د هیڅ یو یهودی یا نصراني خپلوان به دده وارثان نه وی،ځکه چه هغوئ خو به په حضرت عیسیٰ علیه السلام او حضرت محمد ﷺ باندې ایمان راوړې وی او مړشوې به وی او دده وارثان خو یهود اونصرانیان دی. حالانکه د مسلمان وارث کافر نشي کیدې.

د حافظ ابن کثیر تبصره - خومونږ دا وایو چه دا په هغه وخت کښې دی چه کله داسې وخت کښې ایمان راوړې چه د الله تعالی په نزد معتبر وی.نه داسې وخت کښې چه ایمان راوړل بالکل بې فائدې وی. د حضرت عبدالله ابن عباس رضي الله عنه قول باندې که ژور نظر واچولې شي چه د دیوال نه دراپریوتلو په وخت کښې،د درنده خوړلو په وخت کښې،د تورې د چلیدو په وخت کښې هغه ایمان راوړی،نو صفا ظاهر دی چه د داسې حالت ایمان مطلق نفع نه ورکوی.لکه څنګه چه د قران پورتنی آیتونو نه صفا ظاهر دی.والله اعلم.

خما خیال سره خو دا بالکل صفا ظاهره ده که د دې ایت مبارك د رومبي تفسیر دواړه اقوال معتبر اومنلی شي.نوهیڅ اشکال نه پیدا کیږي.هغه په خپل ځاني صحیح دی .خود دې آیت مبارك نه صحیح مطلب هغه دې چه کوم رومبي قول کښې دې،نود دې نه مراد دا دې چه حضرت عیسیٰ ﷺ آسمانونو کښې ژوندي موجود دي او قیامت ته نزدې به راکوزیږي.او واني به چه یهود او نصاری دواړه دروغژن دی،او چه کوم افراط تفریط دوی کړې دې هغه به باطل اوګرځوی.یو طرفته د یهودیانو ملعون جماعت دې چه هغوی حضرت عیسیٰ ﷺ د دوی د عزت نه ډیر زیا ت اوغورزولو،او د دوی حق کښې ئې داسې ناپاکې خبرې اوکړې چه د دې نه هر انسان نفرت کوی.بل طرفته نصرانیان دی چه هغوئی د دوی مرتبه دومره اوچته کړه چه هغه په دوی کښې نه وه،د دې ئې هم اثبات اوکړو او مقام نبوت نه ئې مقام ربوبیت ته اورسولو،دکوم نه الله ﷻ بالکل پاك دې.

حضرت عیسیٰ ﷺ به قیامت ته نزدې دوباره راځی:- اوس هغه احادیث واورئی چه په هغې کښې بیان دې چه حضرت عیسیٰ ﷺ به آخره زمانه کښې قیامت ته نزدې آسمان نه زمکې ته راکوزیږي او الله وحده لاشریك عبادت طرفته به خلق رابلي.

دعیسیٰ ﷺ کارونه:- صحیح بخاری ټول امت منی او دا قبلوی،په دې کښې حضرت امام بخاری ﷫ کتاب ذکر انبیاء کښې حدیث راوړې دې چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه په هغه ذات قسم چه د هغه په قبضه کښې خما ساه ده نزدې ده تاسو کښې به حضرت عیسیٰ بن مریم ﷺ نازل شي،عادل حاکم به جوړشي او صلیب په مات کړي،خنزیر به قتل کړي او جزیه به ختمه کړي،مال به دومره زیات شي چه د ابه څوك نه خوښوي،یو سجده کول (١) به دنیا او مافیها نه بهتره وي. د دې حدیث مبارك تلاوت کولو نه پس د دې حدیث مبارك راوی حضرت ابوهریره ؓ د شهادت په طور قرآني آیت مبارك ﴿وَاِنْ مِّنْ﴾ آخر پورې تلاوت کړو.

صحیح مسلم کښې هم دا حدیث مبارك شته دې او بل سند سره هم دا روایت بخاری اومسلم شریف کښې مروی دې.په هغې کښې دی چه سجده به صرف د رب العالمین دپاره وي او په دې آیت مبارك کښې ﴿قَبْلَ مَوْتِهٖ﴾ نه پس فرمان دې چه ﴿قبل موت عیسیٰ بن مریم﴾،بیا دا د حضرت ابوهریره ؓ درې ځل وئیل هم دی.

دعیسیٰ ﷺ حج اوعمره:- د مسند یو حدیث مبارك کښې دی چه حضرت عیسیٰ ﷺ به میدان فج روحا کښې حج او عمره دواړو دپاره لبیك واني (٢). دا حدیث مسلم کښې هم دې (٣).

د مال زیاتیدل:- د مسند یو بل حدیث مبارك کښې دی چه حضرت عیسیٰ ﷺ به راکوزیږي او صلیب به ماتوي او خنزیر به قتلوي او مونځ به باجماعت وي،اود الله ﷻ لار کښې به مال دومره زیات ورکولې شي چه څوك اخستو والا به نه وي.خراج به پریږدي،روحاء ته به لاړشي اوهلته به حج یا عمره کوی یا به دواړه یو ځاني کوی. بیا حضرت ابوهریره ؓ دا آیت مبارك تلاوت کړو.خو د دوی شاګرد د حضرت حنظله خیال دې چه حضرت ابوهریره ؓ اوفرمائیل چه د حضرت عیسیٰ ﷺ د انتقال نه مخکښې به په دوی ایمان راوړي،ماته نه دی معلوم چه دا ټول د حدیث الفاظ دی اوکه د حضرت ابوهریره ؓ خپل (٤)

---

(١) صحیح بخاری کتاب احادیث الانبیاء باب عیسیٰ بن مریم : ۳٤٤٨، صحیح مسلم: ۱۵۵، ترمذی : ۲۲۳۳، ابن ماجه: ٤٠٧٨، ابن حبان: ٦٨١٨، احمد: ٢٤٠/٢، مسند حمیدی: ١٠٩٧، شرح مشکل الآثار: ١٠٣، الشریعة للآجری :٣٨٠، الایمان لابن منده: ٤١١.

(٢) احمد:٢٤٠/٢،وسنده صحیح،ابن حبان : ٦٨٢٠ بیهقی :٢/٥، مسندحمیدی :١٠٠٥، ددې سندد مسلم په شرط صحیح دې

(٣) صحیح مسلم کتاب الحج،باب اهلال النبی صلی الله علیه وسلم وهدیه : ١٢٥٢.

(٤) احمد: ٢٩٠/٢، وهو صحیح بالشواهد.

صحیح بخاری کښې دی چه په هغه وخت کښې به څه وی چه حضرت مسیح بن مریم ؑ نازل شی او ستاسو امام به هم ستاسو نه وی([1]).

دعیسیٰ ؑ پیژندګلو:- ابوداود او مسند احمد وغیره کښې دی چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه انبیاء کرام ټول د یو پلار اولاد د رونړو پشان دی، میاندې ئې جدا جدا او دین ئې یو دې. عیسیٰ بن مریم نه زیات نزدې څه یم، ځکه چه د هغوئ او ځما ترمینځه بل نبی نشته دې. او یقینی طور هغه به نازلیږی. نو تاسو هغه اوپیژنئی. سور سپین رنګ ئې دې، درمیانه قد ئې دې، دوه مصری کپړې به ئې ترلې وی، د دوی سرنه به اوبه څاڅی، اګر چه لوند به نه وی. صلیب به مات کړی، خنزیر به قتل کړی، جزیه به نه قبلوی، خلق به اسلام طرفته رابلی، د هغوئ زمانه کښې به ټول ملتونه ختم شی، صرف اسلام به باقی پاتې شی. د هغوئ زمانه کښې به الله تعالی مسیح دجال هلاك کړی. بیا به زمکې باندې امانت واقع شی. تردې چه تور ماران به اوښانو سره، شرمخان غواګانو سره، او شرمخان به چیلو سره څری او ماشومان به مارانو سره لوبې کوی. او دوی ته به هیڅ نقصان نه رسوی، څلویښت کاله پورې به وی بیا به وفات شی او مسلمانان به د حضرت عیسیٰ ؑ جنازه ادا کوی ([2]).

عیسیٰ ؑ ته د نبی ﷺ نزدیکت:- دابن جریر روایت کښې دی چه دوی به خلقو سره په اسلام جهاد کوی. ددې حدیث مبارك یو ټکړه صحیح بخاری کښې هم ده. او یو روایت کښې دی چه دټولو نه زیات نزدې دنیا او آخرت کښې حضرت عیسیٰ ؑ ته څه یم ([3]).

دعیسیٰ ؑ مسلمانانو ته امامت ورکول:- صحیح مسلم کښې دی چه قیامت به ترهغه پورې قائم نه شی چه ترکومې چې رومیان اعماق یا دابق (د دوو ځایونو نومونه دی) کښې کوز نشی او د دوی مقابلې دپاره مدینې نه لښکر رانشی، او دوی به په هغه وخت کښې په مخ د زمکې ټولو نه زیات الله ﷻ ته خوښ بندګان وی. هرکله چه صفونه جوړ شی نو رومیان به اووائی چه مونږ تاسو سره جنګ نه کوو، مونږ کښې چه کوم خلق بې دینه شوی دی مونږ هغوئ سره جنګ کول غواړو، تاسو مینځ نه لرې شئ. خو مسلمانان به اووائی چه والله د انښی کیدې چه مونږ تاسو ته خپل کمزوری مسلمانان رونړه پریږدو. نو جنګ به شروع شی او د مسلمانانود دې لښکر دریمه حصه به اوتښتی. د دې خلقو توبه به الله ﷻ بالکل نه قبلوی. او دریمه حصه به شهیدان شی. اودوی به د الله تعالی په نزد ټولو نه زیات افضل شهیدان وی. خو آخری دریمه حصه به فتح اومومی او غالب به شی. بیا به دوی هیڅ فتنه کښې نه پریوځی. قسطنطنیه به فتح کړی، او دوی به لا خپلې تورې په زیتونو (د زیتون په ونو) کښې زړوندکړی او مال د غنیمت به تقسیموی، چې په دې دوران کښې به یو شیطان چغې کړی چه ستاسو په بچو دجال راغلو او د ده دا دادروغ به مسلمانان رښتیا اوګڼړی اود دې ځائې نه به اوځی. شام ته به اورسی او دښمنانو سره به دجنګ کولو دپاره صفونه جوړوی چه بل طرفته به د مونځ دپاره اقامت اوشی، او حضرت عیسیٰ ؑ به نازل شی. اودوی ته به امامت ورکوی. هرکله دښمن دوی اوګوری نو داشان به ویلې شی لکه څنګه چه اوبو کښې مالګه ویلې کیږی. که حضرت عیسیٰ ؑ دوی

---

[1]) صحیح بخاری کتاب احادیث الانبیاء باب نزول عیسٰی بن مریم علیه السلام : ٣٤٤٩، صحیح مسلم : ١٠٠، مصنف ابن عبدالرزاق : ٢٠٨٤١، الاسماء والصفات للبیهقی : ٨٩٥.

[2]) ابوداود کتاب الملاحم باب خروج الدجال : ٤٣٢٤، باختلاف یسیر وسنده حسن احمد: ٤٠٦/٢، بهذه الالفاظ، حاکم : ٥٩٥/٢، ابن حبان ٦٨٢١، مصنف عبدالرزاق : ٢٠٨٤٥.

[3]) صحیح بخاری کتاب احادیث الانبیاء باب قول الله تعالی (واذکر فی الکتاب مریم اذ انتبذت من اهلها) ٣٤٤٣، صحیح مسلم: ٢٣٦٥.

ته اوګوري نو دوی به ټول ختم شي .اوالله ﷻ به د دوی په لاس دوی قتل کړي،او دوی به په خپله حربه (نیزه) خلقو ته د دجال وینه اوښائي([1]).

دعیسیٰ ﷺ دنیا ته دوباره راتګ :- مسند احمداو ابن ماجه کښې دی چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل ما د معراج په شپه حضرت ابراهیم ﷺ ،حضرت موسیٰ ﷺ او حضرت عیسیٰ ﷺ او لیدل،خپلو کښې مو یو بل سره د قیامت باره کښې خبرې اترې کولې. حضرت ابراهیم ﷺ خپله لاعلمي ظاهر کړه،اودغه شان حضرت موسیٰ ﷺ هم،حضرت عیسیٰ ﷺ اوفرمائیل چه دالله تعالی نه سوا د قیامت راتلو صحیح وخت خو هیچا ته نه دې معلوم خو ما سره چه خما رب کومه وعده کړې ده هغه دا ده چه دجال به راوځي او هغه سره به دوه ښاخونه وي.هرکله چه ما اوګوري نو داسې به ویلې کیږي لکه څنګه چه فولاد ویلې کیږي. نو الله ﷻ به هغه هلاك کړي کله چه هغه ما اووینی.تردې چه هر یو کاڼړنې او ونه به هم وانې چه ائې مسلمانه ! راشه د ایوکافر خما په شا پټ دې،دې قتل کړه. نوالله تعالی به دوی هلاك کړي او خلق به امن اوامان سره خپلو خپلو کورونو ته لاړ شي.

دیاجوج ماجوج راوتل:- او دې نه پس به یاجوج وماجوج راوځي ،اوهرطرفته به منډې وهي، ټول ښارونه به ویران کړي. چه په کوم څیز تیر شي نو هغه به هلاکوي او چه په کومو اوبو تیر شي نو هغه به تولې اوڅکي،خلق به بیا ماته راشي،څه به الله تعالی نه دعا اوغواړم او الله ﷻ به دا ټول تباه کړي.او د دوی لاشونونه به هوا خوره شي،بدبو به ترې خوره شي،بیا به دومره باران اوشي چه دا ټول لاشونه به یوسي او په سمندر به لاهوشي.نو په هغه وخت کښې داسې د قیامت راتګ وی لکه څنګه چه د حامله ښځې خلقو ته نه وی معلومه چه سحر به ددې ماشوم پیدا کیږي یا به مانبام ددې ماشوم پیدا کیږي،د شپې به پیدا کیږي او که د ورځې ؟ ([2])

په مسلمانانو سختئ راتلل:- مسند احمد کښې حضرت ابونضره ﷫ فرمائي چه مونږ حضرت عثمان بن ابوالعاص ﷛ سره د جمعې مونځ اوکړو او دې دپاره راغلو چه خپل لیکلې شوې قران پاك دوی ته اوښایو،هرکله چه د جمعې وخت راغلو نو دوی مونږ ته اوفرمائیل چه غسل اوکړئ،بیائې خوشبو راوړه اومونږ اولګوله،بیا جمات ته راغلو او یوسړي سره کیناستو. او هغه مونږ ته د دجال والا حدیث مبارك بیان کړو. بیا حضرت عثمان بن ابوالعاص راغلو او مونږ اودریدو ،بیا ټول کیناستل،دوی اوفرمائیل چه ما نبی کریم ﷺ نه دا آوریدلی دی چه د مسلمانانو به درې ښارونه شي.یو د دوؤ سمندرونود یو خانې کیدو په خائې باندې،یو په حیره باندې،او یو شام کښې.بیا به خلقو باندې درې ویرې راشي.بیا به دجال راوزی.دې به رومبی ښار طرفته لاړشي او د هغه خائې خلق به دریو حصو کښې تقسیم شي .یو حصه به اووائي چه مونږ د ده مقابله کوو او ګورو چه څه کیږي.دویمه حصه به د کلي خلقو سره یوځائې شي.اودریم جماعت به بل ښار ته لاړ شي او دوی ته به نزدې شي.دجال سره به اویا زره کسان وی او د هغوئ په سرونو به تاجونه وی.اوهغوئ کښې به اکثر یهود او ښځې وی.د دې خائې مسلمانان به یو غار کښې پناه واخلی.د دوی چه کوم څناور څریدو دپاره تلی وی هغه به هم هلاك شي. په دې وجه به د دوی مصیبتونه زیات شي او د اولږې د وجې به د دوی حالت خراب شي تر دې چه په دوی کښې به یو کس د خپلې لینډې (په کوم کښې چې غشي کیخودې شي او ویشتلې شي،) د غشې وتلو خائې وریت کړي او هغه به اوخوري. هرکله چه دوې په سختئ کښې وی نو دوی ته به د سمندر نه آواز اوشي چه ائې خلقو تاسو ته مدد راغلو،دې آواز آوریدو سره به دا خلق خوشحاله شي خکه چه آواز نه به دوی ته معلومه وی چه دا د یو پوهه سړي آواز دې.بالکل د سحر مونځ په وخت

[1]) صحیح مسلم کتاب الفتن باب فی فتح قسطنطیه وخروج الدجال ونزول عیسٰی بن مریم : ۲۷۹۷، ابن حبان: ٦۸۱۳.
[2]) احمد: ۳۷۵/۱، ابن ماجه کتاب الفتن باب فتنة الدجال وعیسٰی بن مریم : ٤۰۸۱، وسنده صحیح،حاکم : ٤۸۸/٤.

سورة نسا.

کښې به حضرت عیسی ؑ نازل شي. د هغوئ امیر به حضرت عیسی ؑ ته اووائی چه انې روح الله ؑ! تاسو مخکښې شئ او مونځ راکړئ.خوحضرت عیسی ؑ به اووائی چه د دې امت بعضې خلق د بعضو امیران دی.نوهم دهغوئ امیر بـه مخکښې شی او مـونځ بـه ورکړی. د فارغیدو نه پس به حضرت عیسی ؑ خپله نیزه لاس کښې واخلي او دجال پسې به روان شي.دجال چه دوی ؑ اوګوری نو د فولاد په شان به ویلې کیږی.دوی ؑ به هغه په سینه اووهی او دې سره بـه هغـه هلاك شی. او د هغـه ملګری بـه شکست اوخوری او تیښتـه بـه اوکړی.خوهغـوئ تـه بـه یوخـانې کښې هم پناه نه ملاویږی.تردې چه هغوئ به د یو ونې په شا پټ شي او هغه ونه به وائی چه انې مسلمانه دا دې یو کافر خما شاته پټ دې،اودغه شان کاڼړی به هم وائی([1]).

د دجال لویه فتنه:- د ابن ماجه په روایت کښې دې چه نبی کریم ﷺ دې خپلې خطبې زیاته حصه د دجال په واقعه بیانولو کښې تیره کړې وه.او په هغې کښې دا هم وو چه د دنیـا د اول نـه واخلـه تر آخره پورې د دې نـه زیاتـه لویـه فتنـه بله نشته دې.ټولو نبیـانو علیهـم السـلام خپـل خپـل ا متونـه د دې نه ویرول.خه ټولو کښې آخر کښې یم او تاسو ټولو کښې آخری امت یئ.او هغه به یقینی طور تاسو کښې راځی.که خما په موجودګئ کښې ر اغلو نو خه به هغه سره ګورم.او کـه خمـا نـه پس راغلو نـو هر سړې دې د دې نه خپل خپـل خان بچ کـوی.خـه الله ﷻ د هر مسلمان خلیفه جوړوم. هغـه بـه د شام او عراق ترمینځه راوځی او ښه به ګرځی. خلقو ا انې دالله ﷻ بندګانو ! ګورئ تاسو ثابت قدم اوسئ.واورئ ! خه تاسو ته د هغه یوداسې صفت ښایم چه هغه هیڅ یو نبی خپل امت ته نه دې خودلې.هغه به په شروع کښې دعوې کوی چه خه نبی یم خو یاد ساتئ چه خما نه پس به بل نبی نه راځی.او بیا بـه هغـه د دې نه هم ورتیرشی او وائی به چه الله یم.نوتاسو یاد ساتئ چه الله ﷻ هیڅوك په خپلو سترګو نشی لیدلی. خو د مرګ نه پس د الله ﷻ دیدار کیدیشی. او واورئ هغه به کاڼړې وی او ستاسـو رب کاڼړې نـه دې.او د هغه د دواړو سترګو مینځ کښې به کافر لیکلې شوې وی او هغه به هر تعلیم یافتـه او غیـرتعلیم یافتـه لوستلې شی.هغه سره به اور وی او باغ به ورسره وی.د هغه بـاغ بـه اصـل کښـې دوزخ وی او د هغـه اور به اصل کښې جنت وی.واورئ ! تاسو کښې چه څوك هم هغـه اور تـه واچـوی نـو هغـه دې الله تعالی ته فریاد کوی او د سورة کهف ړومبی آیتونه دې تلاوت کوی. د هغه اور بـه امن او سـلامتیـا والا شـی.لکه څنګه چه خلیل الله ؑ باندې د نمرود اور شوې وو. د هغه یو فتنه به دا هم وی چه هغه بـه یوبانډیچی تـه اووائـی کـه خـه سـتا مـړ پـلار راژوندې کړم،نـو بیـا خـو بـه تـه مـا رب منې کـه نـه.نـو هغـه بـه اقرار اوکړی.دې کښې به دوه شیطانان د ده پلار او مور په شکل کښې ظاهر شي او ده ته به اووائی چه خویه ! هم دا ستا رب دې او ته دې اومنه،او د هغه به یو فتنـه دا هم وی چه هغـه پـه یوسـړی مـسلط کـړې شـی اوهغه به دې آره کوی او دوه ټکړې به نې کړی، بیا به خلقو ته وائی چه تاسو دې کس ته ګورئ چه دې بیا ژوندې کوم.خو بیا به هم دې وائی چه خما رب د ده نه سوا بل دې.نودې بـه هغـه راپورتـه کـړی او دا خبیث به هغه ته اووائی چه ستا رب څوك دې،هغه به جواب کښې اووائی چه خمـا رب الله ﷻ دې.او ته د الله ﷻ دښمن یې. په الله ﷻ قسم اوس خو ماته مخکښې نه هم زیات یقین اوشو. (چې ته دجال یې)

ددجال په ټوله دنیا چکرلګول:- بل سند سره مروی دی چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه دا مومن به خما د امت لوې درجې والا جنتی وی.حضرت ابوسعید خدری ؓ فرمائی چه د دې حدیث بیانولو سره خمونږ خیال وو چه دا سړې به حضرت عمر بن خطاب وی،د دوی د شهادت پورې خمونږ هم دا خیـال وو. نبی کریم ﷺ فرمائی چه د ده به یوفتنه دا هم وی چه هغه آسمان ته د اوبو وروڵو حکم اوکړی او آسمان نه به باران اوشی،اوهغه به زمکې ته حکم اوکړی او زمکې نه بـه پیـداوار راوځـی. د ده بـه یو فتنـه دا هم

[1]) احمد: ٢١٦/٤، ابن ابی شیبة: ٦٥٠/٨، وسنده ضعیف طبرانی : ٨٣١٠، مجمع الزوائد: ٣٤٢/٧، حاکم : ٤٧٨/٤.

وي چه هغه به يو قبيلې ته ورشي او هغوئ به دې اونه مني،هم په هغه وخت کښې به د هغوئ ټول خيزونه برباد او هلاك شي،اودغه شان به دې بلې قبيلې ته ورشي او هغوئ به دې اومني،هم په هغه وخت به د آسمان نه باران اوشي او زمکې نه ميوې زرغونې شي.اود هغوئ خناور به مخکښې نه زيات خاربه او پېيووالا شي. د مکې او مدينې نه سوابه هغه د ټولې زمکې چکر لګوي. هرکله چه د مدينې خ اوکړي نو په هره لار کښې به فرښتې توري په لاس ولاړې وي نودې به د سنجه(د يو خانې نوم دې) اخرې حد ضريب احمر(داهم د يو خانې نوم دې) کښې پاتې شي. بيا به مدينه کښې درې زلزلې راشي،او دې سره به ټول منافقان سړي او منافقانې ښځې د ده لښکر کښې شاملې،اومدينه به دا ګنده خلق خپلې سينې نه اوباسي،لکه څنګه چه بټۍ د اوسپنې نه خيرې اوزنګ لرې کوي،د دې ورځې نوم به يوم الخلاص وي.

د عيسیٰ ﷺ د راکوزيدو باره کښې تفصيلي حديث:- ام شريك ﷢ نبی کريم ﷺ نه تپوس کوی چه يا رسول الله ﷺ ! په هغه ورځ به عرب چرته وي،نو نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه اول به هډو وی نه او که وی نو اکثريت به بيت المقدس کښې وی ،اود دوی امام به يو نيك سړې وی او هغه به دوی ته د سحر مونځ ورکوی.او دې کښې به حضرت عيسیٰ ﷺ راکوزيږي.دا امام به روستو شي چه حضرت عيسیٰ ﷺ مخکښې شي او امامت ورکړي خو حضرت عيسیٰ ﷺ به د هغه په ملا لاس کيږدي او فرمائي به چه مخکښې شه او مونځ ورکړه،اقامت ستا دپاره شوې دې،نو هم د دوی امام به مونځ ورکړي.د مونځ نه په فارغيدو به حضرت عيسیٰ ﷺ حکم اوکړي چه دروازې بيرته کړنې،دروازې به بيرته کړې شي،هلته به دجال اويازره لښکر سره موجود وی ،اود هغوئ په سرونو به تاجونه او د هغوئ توري وي.دجال چه کله حضرت عيسیٰ ﷺ اوګوري نو داسې به ويلې کيږي لکه څنګه چه مالګه اوبو کښې ويلې کيږي.او يو دم به شا کړي او تښتي به.حضرت عيسیٰ ﷺ به اووائی چه الله ﷻ مقرر کړې دې چه ته به خما دلاسه يو ګزار خوري،اودا نشي بدليدې.نو حضرت عيسیٰ ﷺ به دې مشرقي باب لد سره اونيسي او يهوديان به تښتي اومنتشر به شي،خو هغوئ ته به د سر پټيدو ځائې هم نه ملاويږي هره ونه،هر کاڼې،هر ديوال او هر څناور به وائی چه ائې مسلمانه ! دا دې يو يهودي ما سره پټ شوې دې،راشه او دې قتل کړه. خو د ببول ونه د يهودو ونه ده دا به نه وائی.نبی کريم ﷺ فرمائی چه دې به څلوېښت کاله وي.يوکال به د نيم کال برابر وي،يوکال به د مياشتې برابر وي،او يوه مياشت به د هفتې برابره وي،او باقي ورځې به د ٠شراره په شان وي.سحر په سړې يو دروازې نه روان شي او لا به بلې دروازې ته نه وي رسيدلې چه مابنام به شي.خلقو تپوس اوکړو چه بيا به مونږ په هغه لنډو ورځو کښې مونځ څنګه کوو؟ نو نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه اندازه کوئی لکه څنګه چه دې لويو ورځوکښې اندازه کوئی.نبی کريم ﷺ فرمائی چه بيا به حضرت عيسیٰ ﷺ خمونږ امت کښې بادشاه وی،عادل به وی،انصاف کولووالا به وی،امام به وی ،صليب به مات کړي،خنزير به قتل کړي،جزيه به لرې کړي،صدقه به پرېښودې شي . په چيلۍ او اوښ د محنت کار نشي کولې.حسد او کينه به ختمه شي.د هر زهريله څناور زهر به ختم شي.ماشومان به خپلې ګوتې د مارانوخولو کښې ورکوي.او دا ماران به دوی ته هيڅ تکليف نه ورکوي،شرمخانوسره به هلکان لوبې کوي،او دوی ته به هيڅ نقصان نه ورکوي.شرمخان به چيلو سره داسې ګرځي لکه څنګه چه د دوی شپونکې وی.ټوله زمکه به اسلام او اصلاح نه داسې ډکه شي لکه څنګه چه يو لوښې د اوبو نه تر سره پورې ډك وی،د ټولو به يوکلمه شي د الله تعالیٰ نه سوا به دهيچا عبادت نه کيږي او هرقسمه جنګ به بند شي.قريش به خپل ملك واخلي.زمکه به لکه د سپينو زرو روښانه شي،او څنګه برکتونه چه د حضرت آدم ﷺ زمانه کښې وو هغه شان به بيا شي.يوډلې دپاره به د انګور يوه غنچه کافي وی.يو انار به دومره وی چه يوډله به نې

او خوري او دوی به بنه ماړه شي. غوایان به دومره دومره قیمت ملاویږي.او اس به په خو روپو ملاوېږي
دېره ارزانې به شي، خلقو تپوس اوکړو چه د دې قیمت به ولې کم وی ؟ وې فرمائیل چه په ټوله زمکه
به کر کیږي .د دجال د ظاهریدو نه به درې کاله مخکښې سخت قحط وی په ړومبی کال به د باران
دریمه حصه د الله ﷻ په حکم اونه شي.او د زمکې پیداوار به هم دریمه حصه کم شي.بیا په دویم کال به
الله ﷻ آسمان ته حکم اوکړي چه د باران دوه حصې کمې کړه.اوهم دا حکم به زمکې ته هم اوشي چه
خپل پیداوار دوه حصې کم کړه. په دریم کال به د آسمان نه یو څاڅکئ باران هم او نشي او نه به د
زمکې نه پیداوار کیږي.ټول څناور به دې سره هلاك شي خو کوم چې الله ﷻ نه غواړي (هغوی به د
هلاکت نه بچ شي)، خلقو تپوس اوکړو چه بیا به هغه وخت کښې خلق څنګه ژوندي وی ؟ نو نبی کریم
ﷺ اوفرمائیل چه د دوی غذا به په هغه وخت کښې لااله الا الله والله اکبر او سبحان الله او الحمد لله وی.

امام ابن ماجه رحمه الله فرمائی چه څما استاد د خپل استاد نه آوریدلی دی چه دا حدیث مبارك ددې قابل
دې چه د بچو استاد دې دا بچو ته هم اوښائی لکه ورته دې اولیکی چه دوی ته یاد وی [1]. دا حدیث
مبارك خو دې سند سره غریب دې خود دې د بعضو ټکړو شواهد نورو احادیثو کښې ملاویږي [2]
ددې حدیث پشان یو بل حدیث مبارك حضرت نواس بن سمعان رضی الله عنه نه مروی دې.هغه هم دلته ذکر کوو.
صحیح مسلم کښې دی چه یو ورځ سحر نبی کریم ﷺ د دجال ذکر اوکړو او داسې نې پورته او لاندې
کړو چه مونږ اوګنړل چه ګنې هغه دلته د مدینې دقجورو په باغونو کښې موجود دې.بیا چه کله مونږ
واپس کیدو نو نبی کریم ﷺ څمونږ د مخونه نه معلومه کړه او تپوس نې اوکړو چه څه خبره ده ؟ مونږ
ورته بیان کړل (چه زمونږ دا ویره شوه چه دجال به اوس راوځی)، نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه د دجال
نه علاوه خو ماته په تاسو ډیره ویره ده. که هغه څما په موجودګئ کښې راوتلو خو څه به هغه سره
پوهیږم اوکه څما نه پس راوتو نو هر مسلمان به هغه سره پخپله پوهیږي.څه خپل خلیفه په هر مسلمان
الله ﷻ جوړوم. هغه به ځوان شي،او د هغه یو سترګه به راوتې وی،بس داسې اوګنړئ چه د عبدالعزی
بن قطن په شان به وی.تاسو کښې چه څوك هم هغه اوګوري نو هغه ته پکاردی چه د سورة کهف ړومبی
آیتونه تلاوت کړي.هغه به د شام او عراق مینځ کښې ظاهرېږي یو خوا بل خوا به ګرځی. انې د الله ﷻ
بندګانو بنه ثابت قدم اوسئ.مونږ تپوس اوکړو چه هغه به څومره موده وی ؟ نو نبی کریم ﷺ
اوفرمائیل چه څلوینښت ورځې.یو ورځ به د یوکال برابره وی،یو ورځ به د یوې میاشتې،اویوه ورځ به
دیو هفتې برابره وی،اوباقی ورځې به ستاسو د معمول د ورځو مطابق وی.بیا مونږ تپوس اوکړو چه
کومه ورځ د کال برابر وی نو په هغې کښې به مونږ مونځ د یوې ورځې کوو اودا به کافي وی که نه نو
نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه نه بالکل اندازه به لګوئی .نو په اندازه سره به په دغه یوه ورځ کښې د یو
کال مونځونه کوئ، مونږ تپوس اوکړو چه یارسول الله ﷺ اد هغه د رفتار تیزی به څومره وی ؟ نو نبی
کریم ﷺ اوفرمائیل چه داسې به وی لکه څنګه چه وریځې بادونونه سره روانې وی.یو قوم به خپل
طرفته راوبلی هغوئ به دې رب اومنی او په هغوئ به آسمان نه باران اوورَوی. او د زمکې نه به میوې
او فصل زرغون کړي د هغوئ څناور به بنه خاربه او بنه پیږ ورکونکی شي یو قوم ته به ورشی اوهغوئ
به دې رب نه منی او انکار به اوکړي،دې چه د هغه ځانې نه واپس شي نو د ده لاس کښې به هیڅ نه
وی.دې به په شاړه زمکه اودریږي او وائي چه د زمکې خزانو بهرنه راوځئ ،نو ټولې به د شاتو د مچو
په شان بهر راوځي. دې به یو ځوان راوبلی او هغه به قتل کړی او هغه به دومره دومره لرې ګزار کړی

[1]) ابن ماجه کتاب الفتن باب الفتن الدجال وخروج عیسی بن مریم.وخروج یاجوج وماجوج : ٤٠٧٧.
[2]) صحیح بخاری حواله سابق: ٢٩٢٦.

بيا به هغه ته اواز اوکړی نو هغه به ژوندې په خندا راپاسي او ده ته به راشي.بيا به الله ﷻ مسيح ابن مريم اوليږی او هغه به د دمشق مشرق طرف ته ميناري سره راکوزيږی او دوه څادرې به ئې اچولې وی او د دوؤ فرښتو په وزرو به ئې لاسونه ايښودی وی.هر کله چه سر ټيټ کړی نو د دوی ﷺ د سرنه به څاڅکي پريوزی.اوکله چه سر ټيټ کړی نو د دوی ﷺ په سر کښې به هغه قطری لکه د غمو پړقيږی.چه کوم کافر پورې د دوی ﷺ ساه رسی نو هغوئ به مړشي او د دوی ساه به هغه پورې رسی چه تر کومې نظر لګی.دوی ﷺ به دجال پسې شي او باب لد سره به هغه قتل کړی.بيا به هغه خلقو ته واپس راشي چه کوم الله ﷻ د دې فتنې نه بچ کړی وی. د دوی په مخونو به لاس راکاږی او دوی ته به د جنت د درجو زيرې ورکړی.بيا د الله ﷻ د طرفنه نه حضرت عيسیٰ ﷺ ته وحي راشي چه څه خپل بندګان ليږم او دهغوئ مقابله هيڅوك نشی کولې.نو ته خمادا خاص بندګان طور طرفته بوځه.

د ياجوج ماجوك راوتل:- بيا به ياجوج او ماجوج راوځي او هر طرفته به خواره شي.د دوی رومبئ ډله به په بحيره طبريه راشي اود هغې ټولې اوبه به اوڅکي.هرکله چه دوی نه پس بله ډله راشي نو دا به داشان اوچ وی چه هغه به اووائی چه دې کښې ګنی هډو اوبه نه وې.حضرت عيسیٰ ﷺ او د هغوئ ملګری به هلته داسې بند وی چه دوی ته غوئي يوسر هم که ملاويږی نودا به ښه ګڼړی،لکه څنګه چه تاسو ته نن سل ديناره خوښ دی.بيا به حضرت عيسیٰ ﷺ او مومنان د الله تعالی نه دعاګانې کوی ،اوالله ﷻ به په هغوئ د څټ بيماری راولی .او دې سره به دا ټول فنا شي.بيا به حضرت عيسیٰ ﷺ او دوی ملګری زمکې ته راکوز شي خو په زمکه به يو ليشت ځائې هم د دوی دلاشونو نه خالی نه وی اوهر طرفته به بدبوئي وی.بيا به دالله تعالی نه دعاګانې کوی او د بختی اوښانو د څټ برابر مارغان به راشي او د دوی لاشونه چه چرته الله تعالی غواړی نو هلته به ئې يوسی. بيا به باران اوشي او ټوله زمکه به لکه د تلی پاکه شي.بيا به زمکې ته حکم اوشی چه خپلې ميوې راوباسه او خپل برکتونه ښکاره کړه. په هغه ورځ به يو انار د يوې ډلې دپاره کافي وی.او ټول به د دې د پوستکی لاندې آرام کولې شي.د يو اوښې پئ به ټول کور نشی څکلې .بيا به الله ﷻ يو ښکلې هوا راولی چه د خلقو د ترخونو لاندې به تيره شي او دې سره به ټول مړ شي او صرف بدخلق به پاتې شي.اوهغوئ به خپلو کښې لکه د خرونو په شان جنګونه کوی.په دوی به قيامت راشي .([1])

مسند احمد کښې يو حديث مبارك دې هغه به مونږ د سورة انبياء آيت ﴿حَتّٰۤى اِذَا فُتِحَتْ يَاْجُوْجُ وَمَاْجُوْجُ﴾ تفسير کښې بيانوو. انشاء الله.

صحيح مسلم کښې دی چه يو سړې حضرت عبدالله بن عمر ﷺ ته راغلو او ورته ئې اووئيل چه دا څه خبره ده چه ماته رارسيدلې ده چه تاسوفرمائې چه قيامت به تردې راشي.عمر ﷺاوفرمائيل سبحان يا ئې لا اله الا الله اووئيل او بيائې اوفرمائيل خما خو زړه غواړی چه څه تاته يو حديث هم اونه وايم ما خو دا ونيلي وو چه تاسو به لږ وخت پس غټ غټ کارونه اووينئ؛بيت الله شريف به اوسيزلې شي،اودا به وی او هغه به وی وغيره. بيا د نبی کريم ﷺ فرمان دې چه دجال به راوځي او خما امت کښې به څلويښت ورځې ايسار وی.ماته معلومه نه ده چه څلويښت ورځې يا څلويښت مياشتې يا څلويښت کاله .بيا به الله ﷻ عيسیٰ بن مريم اوليږی،او د حضرت عيسیٰ ﷺ صورت د عروه بن مسعود ﷺ په شان دې.دوی ﷺ به هغه تلاش کړی او هغه به قتل کړی.بيا به خلق داسې وی چه دوؤ کسانو کښې به

[1]) صحيح مسلم كتاب الفتن باب ذكر الدجال : ٢٩٣٧، احمد: ١٨١/٤. ددوی نه علاوه دا روايت مختصر دې خايونو ی هم موجود دې : ابوداود : ٤٣٢١. ترمذی : ٢٢٤٠، السنن الكبرى : ٨٠٢٤، معجم الصحابة : ١٦٣/٣، عمل اليوم والليلة : ٩٤٧.

عدوات نه وی.بیا به د شام د طرفه یوه یخه هوا اوچلیږی .اوټول ایمان والا به دې سره وفات شی چه؛
چا په زړه کښې د ذرې برابر هم ایمان وی او اګر چه هغه د یو غر په غار کښې وی،هغه به هم وفات
شی.بیا به بدترین خلق باقی پاتې شی.او هغوئ به د مارغانو په شان سپك او د درندګانو په شان
دروند دماغ والا وی.په دوی کښې به د ښه او بدهلو تمیز نه وی.شیطان به دوی ته د انسان په شکل
راشی او دوی به بت پرستۍ طرفته مائل کړی.خو په هغوئ به په دې حالت کښې هم د رزق دروازې
بیرته وی،او دوی به ښه د آرام ژوند تیروی، بیا به شپیلۍ پوک وهلی شی اوخلق به غوزاریږی،یو سړی
به وی چه خپل اوښ ته د اوبو څکولو دپاره به حوض صحیح کوی،ټولو نه مخکښې به هغه د شپیلۍ
آواز واوری. او دې سره به ټول خلق بې هوشه شی.د دې ټولو د فناکیدو نه پس به الله ﷻ یو میاشت
باران اووروی او دا به د پرخې په شان وی.دې سره به دوباره جسمونه پیدا شی او بیا به دوباره شپیلۍ
اووهلې شی،او ټول به راپاسی،بیا به اوونیلې شی چا ائې خلقو رب طرفته ځئ،دوی نه به تپوس کولې
شی .او بیا به اوفرمائیلې شی چه د جهنم حصه راوباسئ،تپوس به اوشی چه څومره نه څومره ؟جواب
به ورکړې شی چه هرو زرو نه نهه سوه او یو کم سل،همدا ورځ ده چه بچی به بوډاګان کړی او هم دا
ورځ ده چه په دې کښې به پنډۍ پرانیستې شی([1])مسند احمد کښې دی چه ابن مریم ﷺ به باب لد یا
لد طرفته مسیح دجال قتل کوی ([2]).
په ترمذی شریف کښې ،،باب لد،، دې.او دا صحیح حدیث مبارك دې([3]).دې نه پس امام ترمذی د څو
نورو صحابه کرام ﷺ نومونه اخستی دی چه هغوئ نه هم دې باب کښې احادیث مروی دی.نودې نه
مراد هغه احادیث دی چه په هغې کښې د دجال مسیح لاس سره قتل کول ذکر دی.صرف د دجال د قتل
کولو احادیث خو بې شمیره دی.او د هغې جمع کول مشکل دی.

دقیامت لس نښې:- مسند احمد کښې دی چه د عرفې نه د راتلو په وخت کښې نبی کریم ﷺ د خپلو
صحابه کرام ﷺ یو مجمعې سره تیر شو او په هغه وخت کښې هغوئ د قیامت ذکر کولو. نو نبی کریم
ﷺ اوفرمائیل چه تر کومې لس خبرې نه وی نو تر هغه به قیامت نه قائمیږی.① نمر د مغرب طرف نه
راختل② د لوګی راتلل ③ دابة الارض راوتل ④ دیاجوج او ماجوج راوتل ⑤ د عیسی بن مریم ﷺ
نازلیدل ⑥ د دجال راتلل ⑦ درې خانې کښې د زمکې شلیدل په مشرق کښې ⑧ په مغرب کښې
⑨او په جزیره عرب کښې ⑩او د عدن نه یو اور راوتل چه دا به خلق شړی او یو طرفته به ئې راجمع
کړی.هغوئ به دې اور سره شپه هم تیروی او د غرمې به هغوئ آرام هم کوی.([4]). دا حدیث مبارك
مسلم او سنن کښې دې([5]). او حضرت حذیفه بن اسید غفاری ﷺ نه موقوفاً هم مروی دې والله اعلم.
نود نبی کریم ﷺ د امتواترحدیث مبارك چه دابوهریره ﷺ،حضرت ابن مسعود ﷺ،حضرت عثمان بن
العاص ﷺ،حضرت ابوامامه ﷺ،حضرت نواس بن سنان ﷺ،حضرت عبدالله بن عمر ﷺ،حضرت مجمع
بن جاریه ﷺ،حضرت ابوشریحه ﷺ،حضرت حذیفه اسید ﷺ نه مروی دی.دا صفا دلالت کوی چه
حضرت عیسی ﷺ به نازلیږی.دې سره داهم بیان دې چه څنګه به نازلیږی او چرته به نازلیږی،او په

---

[1]) صحیح مسلم کتاب الفتن باب خروج الدجال ومکثه فی الارض ::::الخ : ۲۹٤۰.
[2]) احمد : ٤۲۰/۳، عبدالرزاق : ۲-۸۳٥.
[3]) ترمذی کتاب الفتن باب ماجاء فی قتل عیسی بن مریم الدجال : ۲۲٤٤، وهو حسن.
[4]) احمد : ٦/٤، وهو صحیح ابن حبان : ٦۸٤۳، مسند حمیدی : ۸۲۷، طبرانی : ۳۰۲۳، شرح السنة : ٤۲٥۰ الاحاد والمثانی : ۱۰۱۳، مسندالطیالسی : ۱۰٦۷ ددې روایت سند صحیح دې.
[5]) صحیح مسلم کتاب الفتن باب فی الایات التی تکون قبل الساعة: ۲۹۰۱، ابوداود : ٤۳۱۱، ترمذی : ۲۱۸۳، السنن الکبری للنسآئی : ۱۱۳۸۰،ابن ماجه : ٤۰٤۱ مختصرا.

کوم وخت کښې به نازلیږي، یعنې د سحر مونځ د اقامت په وخت کښې د شام ښار د دمشق شرقي مناره باندې به راکوزیږي.په هغه زمانه کښې یعنې ٧٤١ هجري کښې د جامع اموي مناره ډیره مضبوطه جوړه کړې شوې ده. ځکه چه دا په اور سیزلې شوې ده او دا اور لګولو والا غالباً ملعون عیسایان وو. څه معلومه ده چه هم دا هغه مناره وي چه په دې به حضرت مسیح ﷺ نازلیږي.او خنزیران به قتل کوي او صلیب به ماتوي،اوجزیه به ختموي،او د دین اسلام نه سوا به بل دین نه قبلوي،لکه څنګه چه د بخاري اومسلم شریف احادیثو کښې تیر شو. چه په هغې کښې صادق اومصدوق پیغمبر ﷺ دا خبر ورکړې دې،او دا ئې ثابت کړې دی،چې دا به هغه وخت وي چه کله تولې شك شبهې ختمې شي،او خلق به د حضرت عیسی ﷺ په ماتحتئ کښې اسلام قبول کړي.لکه څنګه دې آیت مبارك کښې فرمان دې چه ﴿وَإِنَّهُ لَعِلْمٌ لِّلسَّاعَةِ﴾ یو قرات کښې ﴿لَعَلَمٌ﴾ دې یعنې د مسیح ﷺ نازلیدل د قیامت یو غټه نښه ده یعنې د قیا مت نزدیکت.ځکه چه حضرت عیسی ﷺ به د دجال راتلو نه پس تشریف راوړي. اوهغه به قتل کوي لکه څنګه چه صحیح حدیث مبارك کښې دی چه الله ﷻ هیڅ یو بیماري داسې نه ده پیدا کړې چه د هغې علاج نه وي[1].هم د حضرت عیسی ﷺ په وخت کښې به یاجوج او ماجوج راوزي او د دوی ﷺ دعا سره به الله ﷻ هغوئ ختم کړي.قران پاك د دوی د راوتلو هم خبر ورکوی چه ﴿وَإِنَّهُ لَعِلْمٌ لِّلسَّاعَةِ﴾ یو قرات کښې ﴿لَعَلَمٌ﴾ دې یعنې د مسیح ﷺ نازلیدل د قیامت یو غټه نښه ده یعنې ﴿حَتَّىٰٓ إِذَا فُتِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ وَهُم مِّن كُلِّ حَدَبٍ يَنسِلُونَ ۝ وَٱقْتَرَبَ ٱلْوَعْدُ ٱلْحَقُّ﴾ یعنې دهغوئ راوتل هم د قیامت د قرب دلیل دې.

دعیسی ﷺ صفتونه:- اوس د حضرت عسی ﷺ صفتونه واورئ.رومبی دوه حدیثونو کښې د حضرت عیسی ﷺ صفتونه بیان شوی دی.بخاري او مسلم شریف کښې دی چه حضرت موسی ﷺ سره مې ملاقات اوکړې شو،هغوئ درمیان قد وو .صفا ویښتو والا وو. لکه څنګه چه د شنو قبیلې خلق وي. اوحضرت عیسی ﷺ سره مې هم ملاقات اوکړو،هغه سورسپین،او میانه قد والا وو. داسې معلومیدل لکه چه اوس د حمام نه راوتلې وي.ما حضرت ابراهیم ﷺهم اولیدل،هغه بالکل خما په شان وو.[2] د بخاري یو بل روایت کښې دی چه حضرت عیسی ﷺ سورسپین،ګالګوټې ویښتو والا او پلن او اوږد وو. حضرت موسی ﷺ غنم رنګئ او بدن ئې نیغ او نیغ ویښتووالا وو لکه د زطئ قبیلې خلق چه وي [3]. دا شان دوی ﷺ ددجال صورت هم بیان کړې دې،د هغه ښئ سترګه کانړئ ده،لکه راوتلې انګور. نبی کریم ﷺ فرمائي چه ماته کعبې سره خوب کښې اوخودلې شو. چه یو غنم رنګئ دې اود هغه د سرزلفې تراوږو پورې وې.صفا ویښتو والا دې او د هغه د سر نه اوبه څڅیدلې،د دوه سړو په اوګو ئې لاسونه ایښودی اوطواف ئې کولو. ما تپوس اوکړو چه دا څوك دی ؟ نو ماته اوونیلې شو چه دا مسیح بن مریم ﷺ دې.ما ده پسې یو سړې اولیدو چه د هغه ښئ سترګه کانړئ وه،د ابن قطن په شان وو،ویښته ئې ډیر سخت وو،هغه هم د دوه سړو په اوګو لاسونه اچولی وو اود بیت الله شریف طواف ئې کولو. ما تپوس اوکړو چه دا څوك دی نو ماته اوونیلې شو چه د مسیح دجال دې [4]

بخاري شریف یو بل روایت کښې دی چه حضرت عبدالله ﷺ نه مروي دې په الله قسم چه نبی کریم ﷺ دا نه دی وئیلی چه د حضرت عیسی ﷺ شکل سور دې.بلکه نبی کریم ﷺ فرمائیلی دی چه هغه غنم

[1]) صحیح بخاری کتاب الطب باب ماانزل الله داء الاانزل
[2]) صحیح بخاری کتاب احادیث انبیاء باب قول ا لله تعالی (واذکر فی الکتاب مریم اذانتبذت من اهلها....) :٣٤٣٨، صحیح مسلم: ١٦٨.
[3]) صحیح بخاری حواله سابق : ٣٤٣٩،صحیح مسلم : ١٦٩.
[4]) صحیح بخاری کتاب احادیث انبیاء باب قول ا لله تعالی (واذکر فی الکتاب مریم اذانتبذت من اهلها....) : ٣٤٤٠صحیح مسلم: ١٦٩.

رنګې دي .بیا ئې پورته حدیث مبارك بیا ن کړل.حضرت زهري رحمه الله فرمائي چه ابن قطن د قبیله خزاعه یو سړې وو چه په جاهلیت کښې مړ شوې وو(۱)
هغه حدیث مبارك تیر شویدې په کوم کښې چې بیان دې چه مسیح علیه السلام به د خپل نزول نه پس څلوېښت کاله ژوندې وی.بیا به وفات شي.او مسلمانان به د دوی د جنازې مونځ ادا کوی(۲) خو د مسلم یو حدیث مبارك کښې دی چه حضرت عیسی علیه السلام به اووه کاله پورې وی والله اعلم.د ابن عساکر او بعضو قول دې چه هرکله دوی علیه السلام آسمانونو ته لاړو نو په هغه وخت کښې د دوی علیه السلام عمر یو نیم کال وو،د اباالکل غلط دی،او رد قول دې. حافظ ابوالقاسم رحمه الله خپل تاریخ کښې د بعضو سلفو نه هم دا نقل کړې دی چه دوی علیه السلام به د نبی کریم ﷺ حجره مبارکه کښې نبی کریم ﷺ سره دفن کیږي (۳)الله اعلم.

بیا ارشاد دې چه دوی به د قیامت په ورځ په هغوئ ګواه وی،یعنی په دې خبره چه د الله ﷻ رسالت دوی رسولې وو.اوپخپله دوی د الله تعالی د عبودیت اقرار کړې وو لکه د سورة مائده په آخر کښې دی چه ﴿واذقال الله﴾ نه تر ﴿الحکیم﴾ پورې دې.یعني د دوی دګواهئ هلته ذکر شته دې او د الله ﷻ د سوال.

فَبِظُلْمٍ	مِّنَ الَّذِيْنَ	هَادُوْا	حَرَّمْنَا
انو په سبب دظلم	دهغه کسانو	چې یهودیان شوی دی	حرام کړل مونږه
نود هغه کسانو دظلم اوزیاتې په وجه چې یهودیان شوی دی			

عَلَيْهِمْ	طَيِّبٰتٍ	اُحِلَّتْ	لَهُمْ	وَبِصَدِّهِمْ	عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ
په دوئ باندې	پاك خیزونه	هغه چې حلال کړې شوی وو	ددوئ د پاره	او په سبب دمنع کولو د دوئ	دلارې داالله نه
مونږ په هغوئ پاکیزه حلال شوی رزقونه حرام کړل			اوپه دې وجې چې دالله ﷻ دلارې نه ډیر		

كَثِيْرًا ﴿١٦٠﴾	وَّاَخْذِهِمُ	الرِّبٰوا	وَقَدْ نُهُوْا	عَنْهُ
ډیر	او په سبب داخستلو ددوئ	سود لره	او حال دا چې منع کړې شوی وو دوئ	ددغه سود نه
خلق منع کوی	اوپه دې وجه چې سودونه اخلی	حالانکه دوئ دسوداخستونه منع کړې شوی وو		

وَاَكْلِهِمْ	اَمْوَالَ النَّاسِ	بِالْبَاطِلِ ؕ	وَاَعْتَدْنَا
اوپه سبب دخوړلو ددوئ	مالونودخلقولره	په باطلې طریقې سره	اوتیار کړې دي مونږه
اوپه دې وجه چې دخلقو مالونه په ناحقه خوری	اومونږ په دوی کښې د کافرانو دپاره درد ناک عذاب		

لِلْكٰفِرِيْنَ	مِنْهُمْ	عَذَابًا	اَلِيْمًا ﴿١٦١﴾	لٰكِنِ الرّٰسِخُوْنَ	فِي الْعِلْمِ
دپاره دکافرانو	ددوئ نه	عذاب	اردردناك	الیکن کوم خلق چې پاخه دی	په علم کښې
تیار کړې دې	......................خو په دوئ کښې چې څوك په عمل کښې پاخه شوی دی				

---

[1]) صحیح بخاری حواله سابق : ٣٤٤١. صحیح مسلم: ١٧١.بدون قول الزهری.
[2]) ددې روا یت تخریج د آیت ١٥٩ لاندې تیر شوې دې.
[3]) مجمع الزوائد : ٢٠٦/٨، ترمذی کتاب المناقب باب سلوالله لی الوسیلة : ٣٦١٧ وسنده حسن.

مِنْهُمْ	وَالْمُؤْمِنُوْنَ	يُؤْمِنُوْنَ	بِمَآ	أُنْزِلَ	إِلَيْكَ
ددوئ نه	اومومنان خلق	هغوئ ايمان راوړى	په هغه تعليم	چې نازل كړې شوې دې	تاته
......او مومنان دى | هغوئ په هغه كتاب هم ايمان راوړى كوم چه په تاباندې نازل شوې دې					

وَمَآ	أُنْزِلَ	مِنْ قَبْلِكَ	وَالْمُقِيْمِيْنَ	الصَّلٰوةَ	وَالْمُؤْتُوْنَ
او په هغه	چې نازل كړې شوې دې	مخكښې ستانه	اوقائيمونكى	مانخه لره	او وركونكى
اوپه هغه كتابونو هم ايمان راوړى چې ستانه وړاندې نازل شوى دى | اومونځونه كوى					

الزَّكٰوةَ	وَالْمُؤْمِنُوْنَ	بِاللّٰهِ	وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ط	أُولٰٓئِكَ	
زكاة لره	اوايمان راوړونكى	په الله	او په ورځ د آخرت	دغه ټول كسان چې دى	
اوزكوة وركوى | اوپه الله ﷻ اوپه ورځ دآخرت ايمان لرى | ....دغه شان كسانو ته به					

سَنُؤْتِيْهِمْ	أَجْرًا عَظِيْمًا ﴿١٦٢﴾	
زر به وركړو مونږ هغوئ له	اجر	لوئ
مونږ ډيرلوې اجرور كړو |		

قوله تعالى: فَبِظُلْمٍ مِّنَ الَّذِيْنَ هَادُوْا حَرَّمْنَا

د سزا په طور الله تعالى حلال څيزونه حراموى:- ددې آيت مبارك دوه مطلبونه كيديشى.يو دا چه دا حرمت قدرتي وى يعنى مقدرات الهى كښې دا وو چه دا خلق به خپل كتاب بدل كړى او په دې كښې به تحريف اوكړى.او حلال څيزونه به په خپل خان حرام كړى. صرف د خپل تشدد او خپلې سختئ په وجه .دويم دا چه حرمت شرعي دې يعنى د تورات د نزول نه مخكښې چه بعضې څيزونه په دوى حلال وو او د تورات راتلو په وخت كښې هغه د دوى د بدكارو په وجه هغه حرام كړې شو.لكه فرمان دې چه ﴿كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِّبَنِيْٓ إِسْرَآءِيْلَ﴾ الخ يعنى د اوښ غوښه او پئ چه حضرت اسرائيل عليه السلام په خپل خان حرام كړى وو. ددې نه سوا ټول طعامونه د بنى اسرائيلو دپاره حلال وو او بيا تورات كښې په دوى بعضې څيزونه حرام شو لكه سورة انعام كښې فرمائى چه ﴿وَعَلَى الَّذِيْنَ هَادُوْا حَرَّمْنَا﴾ الخ،اومونږ په يهود هر نوك والا څيز حرام كړو. او د غوګانو اوګډو چيلو وازګه چه بيله وى مونږ په دوى حرامه كړه. دا خكه چه دوى باغيان او د رسول مخالفت كونكى او اختلاف كونكوى وو. نودلته هم بيانيږى چه د دوى د ظلم او زياتئ په وجه او د الله ﷻ د لارې نه يو طرفته كيدو په وجه او نورو ته د دهوكه كولو په وجه چه د دوى پخوانې عادت وو،د رسولانو د دښمنئ په وجه،چې هغوى به نې قتلول،هغوى به دروغژن ګڼړل،هغوى سره به نې مقابله كوله،او رنګ په رنګ حيلې او بهانې به نې تلاش كولې،سو- ه نې خوړل اودا حرام وو،او نور دغه شان د خلقو مالونو وهلو پسې شوى وو. او دا به دوى ته معلومه و چه الله تعالى دا حرام كړى دى.دا به نې ښه په زرورتيا كول.په دې وجه په هغوئ حلال څيزونه هم حرام شو. ددې كفارو دپاره دردناك عذاب تيار شوې دې.

قوله تعالى: لٰكِنِ الرّٰسِخُوْنَ فِى الْعِلْمِ مِنْهُمْ

په اهل كتابو كښې د مضبوط ايمان خاوندان.- خودوى كښې چه كوم پوخ ايمان والا او په رښتيا نې اسلام قبول كړې دې.ددې جملې تفسير سورة آل عمران كښې تير شوې دې.او چه كوم ايمان دار دى دوى خو قران پاك او ټول كتابونه منى .حضرت عبدالله ابن عباس رضي الله عنه فرمائى چه دې نه مراد حضرت

عبدالله بن سلام، حضرت ثعلبه بن سعید، حضرت زید بن سعید، اوحضرت اسید بن عبید ﷺ دي چه اسلام ني قبول کړي وو. او نبی کریم ﷺ ني نبي منلي وو.

د قراءت وضاحت:- مخکښي والا جمله ﴿وَالْمُقِيمِينَ الصَّلٰوةَ﴾ د ټولو امامانو قراءت کښي او د ابی بن کعب مصحف کښي داشان دی، خو د علامه ابن جریر ﷺ د ابن مسعود ﷺ په مصحف کښي ﴿وَالْمُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ﴾ دي صحیح قرات رومبي دي، چه کومو خلقو دي ته د کتاب غلطي ونیلي ده د هغوئ قول غلط دي. بعضي خو وائی چه د دي نصبی حالت د مدح په وجه سره دي لکه ﴿وَالْمُقِيمِينَ الصَّلٰوةَ﴾ کښي چه دی، او کلام عرب کښي او شعرونوکښي برابر قاعده موجود ده. بعضي وائی چه دا په رومبي جمله عطف دي یعنی ﴿وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ﴾ اود عربو په کلام کښي او په اشعارو کښي دا قاعده برابرموجود ده بعضي وائی چه دا په راروانه جمله باندي عطف دي یعنی ﴿يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ﴾ یعنی هغوئ په ده هم ایمان راوړی او په مونځ قائمولو هم د دوی ایمان دي یعنی دا واجب او برحق منی او یا دا مطلب دي چه د دي نه مراد فرشتي دی یعنی هغوئ په قران باندي، او د الله تعالی په کتابونو باندي او فرشتو باندي ایمان راوړی. امام ابن جریر همدا خوښوی، خو په دي کښي د سوچ ضرورت دي، والله اعلم.

قوله تعالی: ﴿وَالْمُقِيمِينَ الصَّلٰوةَ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ﴾

د اهل کتابو مؤمنانو نور صفتونه:- او زکوة ورکونکی دی، یعنی د مال او ځان زکاة ورکوی دا دواړه مراد کیدیشی، والله اعلم. او صرف الله ﷻ د عبادت لائق دي، او د مرګ نه پس ژوند باندي هم د دوی ایمان دي چه د هر نیك او بد عمل جزا اوسزا به ورته ملاویږی. همدا خلق دی چه دوی ته مونږ اجر عظیم ورکوو. اوجنت به ورکوو.

إِنَّآ	أَوْحَيْنَآ	إِلَيْكَ	كَمَآ
ابیشکه مونږه	وحی کړې ده	تاته	لکه څنګه چې

انې پیغمبره مونږ تاته هغه شان وحی کړې ده	لکه څنګه چې مو

أَوْحَيْنَآ	إِلَىٰ نُوحٍ	وَالنَّبِيِّـۧنَ	مِنۢ بَعْدِهِۦ	وَأَوْحَيْنَآ	إِلَىٰٓ إِبْرَٰهِيمَ
وحی کړې وه مونږه	نوح ﷺ ته	اوپیغمبرانو ته	اروستودهغه نه	اووحی اوکړه مونږه	ابراهیم ﷺ ته

نوح ﷺ اودهغه نه پس نوروپیغمبرانو ته وحی کړې وه	............اومونږ ابراهیم ﷺ ته

وَإِسْمَٰعِيلَ	وَإِسْحَٰقَ	وَيَعْقُوبَ	وَٱلْأَسْبَاطِ	وَعِيسَىٰ
اواسماعیل ﷺ	اواسحاق ﷺ	او یعقوب ﷺ ته	او اولاد (دیعقوب ﷺ) ته	او عیسی ﷺ ته

اواسماعیل ﷺ ته، او اسحاق ﷺ ته، اویعقوب ﷺ ته او د دوی اولاد ته او عیسی ﷺ ته

وَأَيُّوبَ	وَيُونُسَ	وَهَٰرُونَ	وَسُلَيْمَٰنَ	وَءَاتَيْنَا	دَاوُۥدَ
اوایوب ﷺ ته	اویونس ﷺ ته	او هارون ﷺ ته	اوسلیمان ﷺ ته	او ورکړو مونږ	داود ﷺ ته

اوایوب ﷺ ته، او یونس ﷺ ته، او هارون ﷺ ته او سلیمان ﷺ ته وحی کړې وه او مونږ داود ﷺ ته

زَبُورًا	وَرُسُلًا	قَدْ قَصَصْنَٰهُمْ	عَلَيْكَ	مِن قَبْلُ	وَرُسُلًا
زبور	او نورهغه رسولانو ته	چې بیان کړي دي مونږ دهغوئ	تاته	مخکښي ددې نه	او هغه رسولانو ته

زبور ورکړي وؤ او هغه پیغمبرانو ته موږ وحی لیږلي وه | چې مخکښي موتا ته دهغوئ ذکر کړي دي

لَّمْ نَقْصُصْهُمْ	عَلَيْكَ ؕ	وَكَلَّمَ اللّٰهُ	مُوْسٰى	تَكْلِيْمًا ۝	
چې نه دي کړي مونږ بيان دهغوئ	تاته	اوخبري اوکړې الله	دموسى سره	په خبروکولوسره	
اودهغې پيغمبرانو چې دهغوئ ذکر مودرته نه دې کړې | اوالله ﷻ موسى ؈ سره خاص خبرې کړې دي					
رُسُلًا	مُّبَشِّرِيْنَ	وَمُنْذِرِيْنَ	لِئَلَّا يَكُوْنَ	لِلنَّاسِ	عَلَى اللّٰهِ
(راوليږل مونږ) رسولان	زيرى وركونكي	اويرونكي	دپاره ددې چې نه وي	خلقو	لره په الله باندې
داتول پيغمبران (نيکانوته) زيرې ورکونکي اود (بدو) نه ويرونکي راليږلي شوې وو چې دپيغمبرانوراتلونه پس خلقو					
حُجَّةٌۢ	بَعْدَ	الرُّسُلِ ؕ	وَكَانَ اللّٰهُ	عَزِيْزًا	حَكِيْمًا ۝
څه دليل	روستو	درسولانو نه	او دې الله	غالب قوي	حکمت والا
سره دالله په وړاندې هيڅ عذر پاتې شي | اوالله ﷻ غالب او صاحب د حکمت دې |					

قوله تعالى: إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَىٰ نُوحٍ

يو شان نزول:- حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ فرمائي چه سکن او عدى بن زيد اووئيل چه انې محمد ﷺ مونږ نه منو چه حضرت موسى ﷺ نه پس الله ﷻ په يو انسان څه نازل شوى دى (١) په دې باندې دا آيتونه نازل شو. حضرت محمدبن کعب قرظى ﷫ فرمائي چه کله آيت ﴿يَسْئَلُكَ اَهْلُ الْكِتٰبِ﴾ پورې نازل شو اود يهودو د بدوعملونو شيشه د دوى مخکښې کېخودې شوه نو هغوئ صفا اووئيل چه په يو انسان الله ﷻ يو کلام نه دې نازل کړې نه په حضرت موسى ؈ او نه په حضرت عيسى ؈ او نه په بل نبى ؈ باندې.نبى کريم ﷺ په هغه وخت کښې تکيه لګولې ناست وو،نبى کريم ﷺ خپله حوبه (هغه کپړه په کومه چې د کيناستو په وخت پنډئ او خيټه اوتړى او څان راټينګ کړى يعنى نبى کريم ﷺ په دغه وخت کښې احتبا کړې وه) او وې فرمائيل الله تعالى په هيڅ چا کتاب نه دې نازل کړې ؟ نوالله ﷻ آيت مبارك ﴿وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ﴾ نازل کړو،خو دا قول د سوچ کولو قابل دې څکه‌چه دا آيت مبارك په سورة انعام کښې دې .او دا مکى دې او د سورة نساء پورتنى آيت مبارك مدنى دې .اودا د هغې رد کښې دې،څه وخت چه هغوئ ونيلى وو چه آسمان نه يو کتاب تاسو راوړنى.نود دې جواب کښې اوفرمائيلې شو چه حضرت موسى ؈ نه هغوئ د دې نه هم زيات لوئې سوال کړې وو. بيا ئې د هغوئ عيبونه بيان کړل،د دوى رومبى او اوسنى عيبونه ئې ښکاره کړل،

د وحى کول:- بيا فرمائي چه الله ﷻ خپل بنده او رسول حضرت محمد ﷺ طرفته هم دا وحى نازله کړې وه. لکه څنګه چې مو نورو نبيانو عليهم السلام طرفته کړې وه. زبور د هغه کتاب نوم دې کوم چې په حضرت داود ؈ باندې نازل شوې وو. د دې نبيانو عليهم السلام قصې به په سورة قصص کښې انشاء الله بيانوو.

د پيغمبرانو شمار:- بيا فرمائي چه ددې آيت يعنى مکى سورة نه مخکښې دډيرو نبيانو عليهم السلام ذکر تير شوې دې.او د ډيرو نه دې شوې.د کومو نبيانو عليهم السلام نومونه چه د قران پاك لفظونوکښې راغلى دى هغه دادى.① حضرت آدم ؈② حضرت نوح ؈③ حضرت ادريس ؈④ حضرت هود ؈،⑤ حضرت ابراهيم ؈،⑥ حضرت لوط ؈⑦، حضرت اسماعيل ؈⑧،

---

(١) الطبرى : ٤٠/٩. ددې سند کښې محمد بن ابى محمد مجهول راوى دې.(الضعفاء والمتروکين لابن جوزى ٩٢/٣ رقم: ٣١٧٩).

حضرت اسحاق ﷺ ⑨، یعقوب ﷺ،⑩حضرت یوسف ﷺ ⑪، حضرت شعیب ﷺ ⑫،حضرت موسی ﷺ ⑬ حضرت هارون ﷺ ⑭حضرت یونس ﷺ ⑮حضرت داؤد ﷺ ⑯حضرت سلیمان ⑰حضرت الیسع ﷺ ⑱حضرت زکریا ﷺ ⑲ حضرت عیسی ﷺ ⑳حضرت یحیی ﷺ.او په قول د اکثرو مفسرینو حضرت ذوالکفل ﷺ،حضرت ایوب ﷺ او حضرت الیاس ﷺ او د دې ټولو سردار حضرت محمد دې.او نو ډیرداسې رسولان هم دی چه د هغوئ ذکر قران پاك کښې نه دې شوې.

د پیغمبرانو د شمیر متعلق حدیث:- هم په دې وجه د نبیانو او مرسلینو تعدادکښې اختلاف دې.دې باره کښې مشهور حدیث مبارك د حضرت ابوذر نه دې چه هغه په تفسیر ابن مردویه کښې داسې دې چه ما د نبی کریم ﷺ نه تپوس اوکړو.چه د نبیانو علیهم السلام تعداد څومره دې ؟ نو وې فرمائیل چه یو لاك څلیرشت زره.ما تپوس اوکړو چه په دوی کښې رسولان څومره دی ؟ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه درې سوه دیارلس،ډیرلوئې تعداد. ما بیا تپوس اوکړو چه د ټولو نه مخکښې څوك دې ؟نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه حضرت آدم ﷺ.ما اوونیل چه هغه هم رسول وو ؟ نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه آو،الله تعالی هغه په خپل لاس پیدا کړو ،بیا ئې په هغه کښې خپل روح پوك وهلو.بیا ئې درست کړو او بیا ئې صحیح کړو.بیا نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ائې ابوذر څلور پیرنی دی.حضرت آدم ﷺ،حضرت شیث ﷺ،حضرت نوح ﷺ او حضرت خنوخ ﷺ.اود ده مشهور نوم ادریس ﷺدې.هم ده خپل قلم سره خط اولیکلو.څلور عربیان دی.حضرت هود ﷺ،حضرت صالح ﷺ،حضرت شعیب ﷺ او ستاسو نبی حضرت محمد ﷺ،ای ابوذر ! بنی اسرائیلو کښې ټول نه ړومبی نبی حضرت موسی ﷺ دې او آخری نبی حضرت عیسی ﷺ دې.ټولو نبیانو علیهم السلام کښې ړومبې نبی حضرت آدم ﷺ دې او آخری نبی ستاسو نبی حضرت محمد ﷺ دې [1]

په داسې قسم روایاتو باندې د حافظ ﷫ تبصره:- دا پوره حدیث کوم چې ډیر اوږد دې حافظ ابوحاتم ﷫ په خپل کتاب الانواع والتقاسیم کښې روایت کړې دې او په دې ئې د صحت نشان لګولې دې.خو د دوی خلاف امام ابوالفراج ابن جوزی ﷫ دا بالکل موضوع ګرځولې دې. او ابراهیم بن هاشم ﷫ د دې یو راوی باندې د وضاع کیدو وهم کوی.حقیقت دا دې چه دآئمه تعدیل او جرح کښې ټولو په ده باندې ددې حدیث په وجه کلام کړې دې.والله اعلم.

خودا حدیث مبارك بل سند سره حضرت ابو امامه ﷺ نه هم مروی دې .([2]اوپه هغې کښې معان بن رفاعه سلامی ضعیف دې.او علی بن یزید هم ضعیف دې.او قاسم بن عبدالرحمان هم ضعیف دې.

او یو حدیث مبارك ابویعلی کښې دې چه الله تعالی اته زره نبیان لیږلی دی،څلور زره بنی اسرائیلو طرفته او څلور زره نورو خلقو طرفته ([3]. دا حدیث مبارك هم ضعیف دې او دې کښې زید اود ده استاد قاشی هم ضعیف دې.والله اعلم.د ابویعلی یو بل حدیث مبارك کښې دی چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه اته زره نبیان علیهم السلام خما رونړه تیر شوی دی.دوی نه پس حضرت عیسی ﷺ راغلو ([4]او یو حدیث مبارك کښې دی چه څه داته زره نبیانو علیهم السلام نه پس راغلې یم.او په دې کښې څلور زره خو بنی اسرائیلو کښې وو .([5]دا حدیث مبارك دې سند سره غریب ضرور دې خو د دې

---

[1]) ابن حبان : ٣٦١، وسنده ضعيف جدا حلية الاولياء : ١٦٦/١.

[2]) احمد: ٢٦٥/٥، ٢٦٦، طبراني : ٧٨٧١، مجمع الزوائد : ١٥٩/١.

[3]) مسند ابي يعلى : ٤١٣٢. مجمع الز والد: ٢١٠/٨،

[4]) مسند ابي يعلى : ٤٠٩٢. مجمع الزوائد : ٢١١/٨.)

[5]) حلية الاولياء : ١٦٣/٣.

ټول راویان معروف دی،او سند کښې ئې هیڅ ویره نشته دې،د احمد بن طارق نه سوا څکه چې د دوی باره کښې ماته هیڅ عدالت یا جرح نه ده ملاؤ شوې،والله اعلم.

د یو لاکهه څلیرشت زره پیغمبرانوتعداد روایت:- حضرت ابوذر غفاری ﷺ والا اوږد حدیث مبارك د نبیانو علیهم السلام باره کښې دې هغه هم واورئ. دوی ﷺ فرمائي چه څه مسجد نبوی ﷺ ته راغلم،نبی کریم ﷺ یواځې مسجد نبوی کښې ناست وو. څه هم نبی کریم ﷺ سره کیناستم ما اوونیل یارسول الله تاسو مونږ ته د مونځ کولو حکم کړې دې نو مونځ څه څیز دې ؟نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه دا بهترڅیزدې نو که زیات مونځ کوې اوکه کم مونځ کوې ما اوونیل چه یارسول الله ﷺ کوم اعمال بهتر دی.نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه په الله تعالی ایمان راوړل،د هغه لار کښې جهاد کول.ما اوونیل یارسول الله ﷺ کوم یو مومن افضل دې ؟ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ټولو نه ښه اخلاقووالا.ما اوونیل یارسول الله ﷺ کوم یو مسلمان غوره دې،نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه د هغه دلاس او ژبې نه نور مسلمانان سلامت وی.ما تپوس اوکړو چه کوم یو هجرت افضل دې ؟ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه بدعملونه پرېښودل.ما تپوس اوکړو چه کوم یو مونځ بهتر دې ؟ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه اوږد قنوت والا. ما تپوس اوکړو چه کومه یوه روژه بهتر ده ؟ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه فرض کفایت کونکې دې اوالله تعالی سره د دې ډېر اجر او ثواب دې .ما تپوس اوکړو چه کوم یو جهاد افضل دې ؟ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه د یو کس آس هم زخمی کړې شی او دې پخپله هم زخمی شی .ما تپوس اوکړو چه کوم یو غلام آزادول زیات افضل دی ؟ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه د کوم یو قیمت زیات وی او مالك ته زیات خوښ وی .ما تپوس اوکړو چه کومه یوه صدقه افضله ده ؟ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه د کم مال والا صدقه کولوکښې کوشش کول او دا پټه ورکول.ماتپوس اوکړو چه قرآن پاك کښې اوږد آیت کوم یو دې ؟ حضرت نبی کریم صلی الله بیا علیه واله وسلم اوفرمائیل چه آیت الکرسی.بیا نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ائې ابوذر ! اووه آسمانونه د کرسئ مقابله کښې داسې دی لکه یو حلقه د یو میدان مقابله کښې.او دعرش فضیلت په کرسئ داسې دې لکه دوسیع میدان په حلقه باندې.ما اوونیل چه یارسول الله ﷺ ! انبیاء علیهم السلام څومره دی ؟ نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه یو لاك څلیرشت زره. ما اوونیل چه په دوی کښې رسولان څومره دی ؟ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه درې سوه دیارلس یو ډېر غټ جماعت.ما تپوس اوکړو چه ړومبې څوك وو؟ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه حضرت آدم ﷺ.ما اوونیل چه هغه هم رسول او نبی وو؟ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه آؤ الله تعالی هغه خپل لاس سره پیدا کړې وو ، او خپل روح ئې هغه کښې پوك وهلو او هغه ئې صحیح جوړ کړو. بیا نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه واورئ څلور پیرئی دی. ❶ حضرت آدم ﷺ ❷ حضرت شیث ﷺ ❸ حضرت خنوخ ﷺ او هم دا حضرت ادریس ﷺ دې او هم دوی ﷺ ټولو نه مخکښې قلم سره لیکل اوکړل ❹ او حضرت نوح ﷺ.او څلور عرب دی. ❶ حضرت هود ﷺ ❷ حضرت شعیب ﷺ ❸ حضرت صالح ﷺ ❹ او ستاسو نبی ﷺ.ټولونه مخکښې رسول حضرت آدم ﷺ دې او ټولو نه آخری رسول حضرت محمد ﷺ دې.ماتپوس اوکړو چه یارسول الله ﷺ الله تعالی څومره کتابونه نازل کړی دی. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه یو سل څلور.حضرت شیث ﷺ باندې پنځوس صحیفې او حضرت خنوخ ﷺ باندې دیرش صحیفې حضرت ابراهیم ﷺ باندې لس صحیفې او حضرت موسی باندې تورات،حضرت عیسی ﷺ باندې انجیل او حضرت داؤد ﷺ باندې زبور او حضرت محمد ﷺ باندې فرقان. ما اوونیل یارسول الله ﷺ ! دحضرت ابراهیم ﷺ صحیفو کښې څه وو؟

د ابراهیم د صحیفو نصیحتونه:- نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه په هغې کښې دا وو ائې بادشاه مسلط په تا څه اوشو،ته خو غرور کښې مبتلا شوې،ماته مال جمع کولو او یوځائې کولو دپاره نه وې لیږلې بلکه

دې دپاره مې ليږلې وې چه ته د مظلوم اواز ځما نه لرې کړې (يعنى چه هغه فرياد اونه کړي) راورسى نو ځه به هغه نه رد کوم اگر چه هغه مظلوم کافر ولې نه وى .او په هغې کښې مثالونه هم وو چه عاقل باندې لازم دي چه هغه خپل وختونه تقسيم کړي،يو وخت کښې د خپل نفس حساب کوى او يو وخت کښې دې د الله ﷻ صفتونو کښې غورکوى،يو وخت کښې دې د خپل معاش فکر کوى .عاقل ته پکار دى چه دريو ځيزونو نه سوا خپل ځان نورو ځيزونو کښې نه اخته کوى.يا خو د آخرت توښه يا حصول معاش،يا غير حرام ځيزونو سره سرور او لذت.عاقل ته پکار دى چه خپل وخت ته ګوري او خپل کار کښې مشغول اوسى .د خپلې ژبې حفاظت کوى،چه کوم سړې خپل قول خپل فعل سره يوشان کوى،هغه به ډيرې کمې خبرې کوى او دا به تاسو ته نفع درکوى.

دموسى د صحيفو عبرتونه:- ما تپوس اوکړو چه د حضرت موسى ﷺ صحيفو کښې څه وو؟نو نبى کريم ﷺ اوفرمائيل چه سراسر عبرتونه وو. ماته تعجب دې په هغه سړي چه ده ته د مرګ پته وى او بيا هم دې مست وى،په تقدير يقين ساتى او بيا هم هانې هانې کوى،د دنيا بې ثباتى ورته معلوم وى او بيا هم دې په دې اطمينان کوى،د قيامت د ورځې حساب ورته پته وى اوبيا هم دې بې عمله وى .

د پخوانو کتابونو مضامين په قران کښې:- ما تپوس اوکړو چه يارسول الله ﷺ د مخکښې نبيانو کتابونو کښې چه څه وو دهغې نه څه په دې کتاب کښې شته دې چه کوم خمونږ لاس کښې دې ؟نبى کريم ﷺ اوفرمائيل چه اووايه ﴿قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّىٰ﴾ د سورة آخره پورې.

ځو اهم نصيحتونه:- ما اووئيل چه يارسول الله ﷺ ماته وصيت اوکړئى .نو نبى کريم ﷺ اوفرمائيل چه قران پاك او ذکر الله کښې مشغول اوسه،دا به ستا په آسمانونو کښې د ذکرکولو او زمکه کښې د نور باعث وى .ما بيا اووئيل يارسول الله ﷺ ! نور هم اوفرمائې.نبى کريم ﷺ اوفرمائيل چه خبردار ! ډير مه خانده ځکه چه دا زړه مړ کوى،اود مخ نور لرې کوى .ما اووئيل چه نور زيات وصيت راته اوکړئى .نو نبى کريم ﷺ اوفرمائيل چه جهاد کښې زيات مشغول اوسه،ځما د امت رهبانيت درويشى دہ. ما اووئيل چه څه نور وصيت اوکړئى.نبى کريم ﷺ اوفرمائيل چه د نيکئ د خبرې نه سوا خپله خوله بند ساته .دې سره شيطان تنبتي،او د دينى کارونو تائيد به وى .ما اوئيل چه څه نور اوفرمائې .نبى کريم ﷺ اوفرمائيل چه خپل ځان نه لاندې درجې والا خلقو ته ګوره،او د خپل ځان نه اوچتې درجې والا خلقوته نظر مه کوه. دې سره به ستاپه زړه کښې د الله ﷻ د نعمتونو قدر وى.ما اووئيل چه ماته نور زيات نصيحت راته اوکړې.نو نبى کريم ﷺ اوفرمائيل چه مسکينانو سره محبت کوه او هغوئ سره کينه. دې سره به تاته د الله تعالى نعمتونه لوئى معلوم شى.ما اووئيل چه نور وصيت راته اوکړئى،نو نبى کريم ﷺ اوفرمائيل چه رشته دارو سره تعلق ساته اگر چه هغوئ تاسره تعلق نه ساتى. مااووئيل چه نور څه وصيت اوفرمائې .نبى کريم ﷺ اوفرمائيل چه حق وايه اگر چه تراخه وى. ما د نور وصيت غوښتنه اوکړه نو نبى کريم ﷺ اوفرمائيل چه د الله ﷻ باره کښې د ملامته کولو د ملامتيا ويره مه کونى .ما اووئيل چه يارسول الله څه نور اوفرمائې .نبى کريم ﷺ اوفرمائيل چه په خپلو عيبونو نظر اچوه او د نورو عيبونه مه لټوه .بيا نبى کريم ﷺ ځما په سينه لاس مبارک کيخود او وې فرمائيل چه انې ابوذر!د تدبير برابر هيڅ عقل مندى نشته دې او حرامو نه د بچ کيدو برابر هيڅ پرهيزګارى نشته دې ،او د ښه اخلاقو پشان هيڅ نسب نشته دې . مسند احمد کښې د ا حديث مبارك څه کمئ سره دې (١)

د دجال نورې نښې:- حضرت ابوسعيد خدرى ﷺ تپوس کوى چه آيا خارجيان هم د دجال قائل دى ؟ خلقو اووئيل چه نه .وې فرمائيل چه نبى کريم ﷺ فرمائيلى دى چه ځه د زرو بلکه دې نه هم د زياتو نبيانو ختميدو والا يم.هر نبى خپل امت د دجال نه ويرولو.خو ماته الله ﷻ هغه علامت ښودلې دې چه

١) احمد : ١٧٨/٥.

هغه نې بل چاته نه دی خودلې وې فرمانيل واوره ! هغه کانړې دې او رب داسې نشې کيدې .د هغه نبیّ سترګه راوتلې ده او کانړئ ده ،او پورته وتلې ده،لکه چه د چونې په ديوال د چا پوزه څونې پروت وی ،اود هغه ګسه سترګه د پړقيدونکی ستوری پشان ده. هغه نه ټولې ژبې ورځی او هغه سره به د جنت صورت وی،او دوزخ صورت به ورسره هم وی (١) يو حديث مبارك كښې راغلی دی چه د يو لاك نبيانو عليهم السلام خاتمه په ما شوې ده. بلکه ددې نه هم زيات

قوله تعالى:: وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَىٰ تَكْلِيمًا

د موسى ﷺ الله ﷻ سره كلام كول :- بيا فرمانی چه حضرت موسى ﷺ سره پخپله الله ﷻ خبرې کړې دی دا د هغه خصوصيت دی چه كليم الله وو، يو سړې ابوبكر بن عياش ته راغلو او ونيل چه يو سړې دا جمله داسې وائی ﴿وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَىٰ تَكْلِيمًا﴾ (٢) يعنی موسى ﷺ الله ﷻ سره كلام كړې دې .په دې دوی ډيرزيات غصه شواو وې فرمانيل چه دابه چرته كافر ونيلې وی.ماد اعمش نه او اعمش ديحيى نه او يحيى دعبدالرحمان نه او عبدالرحمان دعلى ﷺ نه اوعلى ﷺ دنبی كريم ﷺ نه روايت كړې دی ﴿وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَىٰ تَكْلِيمًا﴾(٣) غرض د دې سړی معنوی او لفظی تحريف باندی دوی غصه شو.كيديشی چه دا معتزلی وی څكه چه د معتزلو هم دا عقيده وه چه نه الله تعالى چا سره كلام كړې نه موسى ﷺ او نه نور چا سره .

د يومعتزلی لاجوابه كول:- يو معتزلی ديو بزرګ مخكښې دا آيت مبارك كښې﴿ وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَىٰ تَكْلِيمًا﴾ اولوستو نوهغوئ ورته بدرد اوونيل او وې ونيل چه بيا به په دې آيت مبارك بې ايمانی څنګه كوې چه ﴿وَلَمَّا جَاءَ مُوسَىٰ لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ﴾ يعنی موسى ﷺ څمونږ په وعده راغلو او د ده رب ورسره كلام اوكړو، مطلب دا دی چه دلته دا تاويل اوتحريف نه چليږی.

ابن مردويه كښې حديث مبارك دې چه نبی كريم ﷺ اوفرمائيل كله الله ﷻ حضرت موسى ﷺ سره كلام اوكړو هغه به هغه ميږې هم ليدو چه كوم به په تياره كښې روان. (٤) دا حديث مبارك هم غريب دې.اوددې اسناد صحيح نه دی اوپه قول د حضرت ابوهريره ﷺ كله چه موقوفاً ثابت شی نو ډير ښه وی.مستدرك حاكم وغيره كښې دی چه كليم الله ﷺ سره چه كله الله ﷻ خبرې اوكړې نو هغه د وړئ څادر او د وړئ پرتوګ او د غير مذبوح خر د څرمنې څپلئ اغوستې وې.(٥)

د موسى ﷺ سره د خبرو تعداد:- حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ فرمائی چه الله ﷻ حضرت موسى ﷺ سره يو لاك څلويښت زره خبرې كړې وې .اودا ټول وصيتونه وو. بيا به حضرت موسى ﷺ د خلقو خبرې نه آوريدې څكه چه په غوږونو مباركوكښې به نې هم د دې خبرو ګونج وو.(٦) ددې اسناد هم ضعيف دی. بيا په دې كښې انقطاع هم ده. يو اثر ابن مردويه وغيره كښې هم دې.

حضرت جابر ﷺ فرمائی چه د طور په ورځ كله چه الله ﷻ حضرت موسى ﷺ سره خبرې كړې وې.اوپه كومه ورځ نې ورته آواز كړې وونو دهغې صفت ددې كلام د صفت نه جدا وو. نو حضرت موسى ﷺ د

---

(١) احمد: ٦٩/٣،

(٢) مجمع الزوائد :١٢/٧، المعجم الاوسط للطبرانی : ٨٦٠٣،

(٣) مجمع الزوائد : ٢٠٣/٨.

(٤) مجمع الزوائد :٢٠٣/٨،

(٥) حاكم: ٣٧٩/٢، ترمذی كتاب اللباس باب ماجاء فی لبس الصوف: ١٧٣٤،

(٦) المعجم الاوسط : ٣٩٤٩،

دې راز معلومول اوغوښتل.الله تعالى ورته اوفرمائيل چه اې موسى اما خو لا د لسوزرو ژبو برابر قوت سره كلام كړې دې،حالانكه ماته د ټولو ژبو قوت حاصل دې.بلكه د دې نه هم زيات.

د الله ﷻ كلام څنګه وو؟ بنى اسرائيلو چه كله د دوى ﷺ نه د الله تعالى د صفت كلام آوريدو باره كښې تپوس اوكړو نو دوى ﷺ اوفرمائيل چه څه هيڅ نشم ونيلې.نو هغوئ ورته اووئيل چه ښه ده څه تشبيه خو بيان كړه. نو دوى ﷺ اوفرمائيل چه تاسو به د تندر آواز آوريدلې وى،هغه د دې مشابه وو خو دې پشان نه وو.([1]) د دې راوى فصل رقاشي ضعيف دې.او دې ډير زيات ضعيف دې.

د الله د اواز تشبيه:-حضرت كعب ﷺ فرمائى چه كله الله ﷻ حضرت موسى ﷺ سره كلام اوكړو سوا دخپل كلام نه،نو حضرت كليم الله ﷺ اوفرمائيل چه يا الله ﷻ داستا كلام دې ؟ الله ﷻ اوفرمائيل چه نه اونه ته خما د كلام طاقت لرلې شې .حضرت موسى ﷺ اوفرمائيل يا الله ﷻ ! ستا مخلوق كښې ستا آواز د چا په شان دې،نو الله ﷻ اوفرمائيل چه نه،سوا د سخت تندر نه. دا روايت هم موقوف دې.اوښكاره دا ده چه حضرت كعب رحمه الله به د مخكښې كتابونو نه روايت كولو. او په هغې كښې د بنى اسرائيلو حكايتونه او هر رنګه صحيح او غير صحيح روايتونه وو. هم د الله رسول دې چه د الله ﷻ تابعدارى كونكو او دهغه رضا لټونكو ته دجنتونو زيرې وركوى او دالله ﷻ نافرمانى كونكو او هغه لوئې ذات دروغ ګڼړونكو ته عذاب اوروى

قوله تعالي:: رُسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ

بيا فرمائى چه الله خپل كتابونه نازل كړى دى او خپل رسولان ئې راليږلى دى .او هغوى ته ئې خپل مرضى او نامرضى معلومه كړې ده. دا په دې وجه چه د چا څه حجت يا عذر پاتې نشى. لكه يو بل آيت مبارك كښې فرمائى چه ﴿رُسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ﴾يعنى كه مونږ دوى د دې نه مخكښې په خپل عذاب هلاكول نو دوى به ونيلې شوې چه اې زمونږ ربه ! تا مونږ ته رسولان ولې نه وو راليږلى،چه مونږ د هغوئ خبرې آوريدلې وې او د دې ذلت او رسوائى نه بچ شوې وې.ددې پشان يو آيت مبارك دا دې چه ﴿وَلَوْلَا أَن تُصِيبَهُم مُّصِيبَةٌ﴾

الله ډير غيرتى دې:- صحيح بخارى او مسلم شريف كښې يو حديث مبارك دې حضرت نبى كريم صلى الله عليه واله سلم اوفرمائيل د الله ﷻ نه زيات غيرتى هيڅوك نشته.په دې وجه الله ﷻ ټولې بدنى حرامې كړې دى. كه هغه پټې وى او كه ښكاره وى،او داسې هيڅوك هم نشته دې چه هغه ته خپل مدح د خپل ځان نه زياته خوښه وى .هم دا وجه ده چه هغه خپله مدح پخپله كړې ده. او داسې هيڅوك نشته دې چه هغه ته د الله ﷻ نه زيات عذر خوښ وى .هم دا وجه ده چې الله تعالى.نبيان عليهم السلام زيرى وركونكى او ويرونكى ليږلى دى.([2]) بل روايت كښې دا الفاظ هم دى چه په دې وجه الله ﷻ كتابونه او رسولان عليهم السلام اوليږل ([3]).

لَٰكِنِ اللَّهُ
ليكن الله
خوركه دوى نه منى نو څه اوشو،الله

[1]) مجمع الزوائد :٢٠٤/٨، البزار: ٢٣٥٣.

[2]) صحيح بخارى كتاب التفسير باب قوله تعالى(ولاتقربوا ماظهر منهاومابطن):٤٦٣٦، صحيح مسلم:٢٧٦٠، ترمذى:٣٥٣، السنن الكبرى للنسائى:١١١٧٣، ابن حبان:٢٩٤، احمد:٣٨١/١، ابن ابى شيبة:٢٤٧/١، عبدالرزاق:١٩٢٥.

[3]) صحيح بخارى كتاب التوبة باب غيرة الله تعالى وغيرة وتحريم الفواحش:٢٧٦٠

يَشْهَدُ	بِمَآ	اَنْزَلَ	اِلَيْكَ	اَنْزَلَهٗ	بِعِلْمِهٖ
ګواهي کوی	په هغه څيز	چي نازل کړې نی دې	تاته	چي نازل کړې نې دې هغه	په علم سره

په دې خبره ګواه دې | چي تاته کوم حکمونه راليږلي شوي دي | هغه ئې په خپل کامل علم سره راليږلي دي

وَالْمَلٰۤئِكَةُ	يَشْهَدُوْنَ	وَكَفٰى	بِاللّٰهِ	شَهِيْدًا ﴿١٦٦﴾	اِنَّ الَّذِيْنَ	كَفَرُوْا
او فرښتې هم	ګواهي کوی	اوکافی دې	الله	په ګواهئ سره	بيشکه هغه کسان	چي انکارئې اوکړو

اوفرښتې هم په دې خبره ګواهي کوی | او صرف د الله ﷻ ګواهي هم کافی ده | چا چي انکار کړې دې

وَصَدُّوْا	عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ	قَدْ ضَلُّوْا	ضَلٰلًا	بَعِيْدًا ﴿١٦٧﴾
او منع ئې کړل خلق	دلارې دالله نه	يقيناً چي بې لارې شودحق نه	په بې لارې کيدو	لرې سره

اودالله ﷻ دلارې نه خلق منع کوی | ....هغوئ دسمې لارې نه ډيرلرې تلې دي

اِنَّ الَّذِيْنَ	كَفَرُوْا	وَظَلَمُوْا	لَمْ يَكُنِ اللّٰهُ	لِيَغْفِرَ
بيشکه هغه کسان	چي دکفر په لار روان شو	اوظلمونه ئې شروع کړل	نو نهٔ دې الله	چي اونيسی

چا چي انکار کړې دې | اوپه خلقوظلمونه کوی | الله ﷻ به هغوئ هيڅ کله اونهٔ بخښي

لَهُمْ	وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ	طَرِيْقًا ﴿١٦٨﴾	اِلَّا	طَرِيْقَ	جَهَنَّمَ	خٰلِدِيْنَ
هغوئ لره	او نهٔ اوښائی هغوئ ته	لار	مګر	لا ر	ددوزخ	چي تل به وی

اونهٔ به هغوئ ته سمه لار اوښائی | ....البته د د دوزخ لار به ورته اوښائی چي هميشه

فِيْهَآ	اَبَدًا	وَكَانَ	ذٰلِكَ	عَلَى اللّٰهِ	يَسِيْرًا ﴿١٦٩﴾	يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ
په هغې کښې	هميشه	اودې	دا کار	په الله باندې	آسان	ائې خلقو

دپاره به په کښې پراتهٔ وی | اوداکار خو الله ﷻ ته ډيرآسان دې | ....ائې خلقو!

قَدْ	جَآءَكُمُ	الرَّسُوْلُ	بِالْحَقِّ	مِنْ رَّبِّكُمْ	فَاٰمِنُوْا
په تحقيق سره	راغلې دې تاسوته	رسول	دحق سره	دطرفه درب ستاسونه	نو ايمان راوړئ

تاسوته پيغمبر دالله ﷺ دطرفنه دحق تعليم راوړې دې | ....نوپه دې يقين اوکړئ

خَيْرًا لَّكُمْ	وَاِنْ تَكْفُرُوْا	فَاِنَّ	لِلّٰهِ	مَا	فِي السَّمٰوٰتِ
دابهتره ده ستاسودپاره	اوکه انکارکوئ تاسو	نوبيشکه	الله لره دی	هغه څه	چي په آسمانونوکښې دی

خکه چي په دې کښې ستاسو خيردې | اوکه انکار کوئ نو هرڅه چي په آسمانونو کښې دی

وَالْاَرْضِ	وَكَانَ اللّٰهُ	عَلِيْمًا	حَكِيْمًا ﴿١٧٠﴾
اوپه زمکه کښې دی	اودې الله	په هر څيز پوهه	حکمت والا

او په زمکه کښې دی هغه ټول دالله ﷻ دی | او الله ﷻ په هرڅه پوهه اودحکمت خاونددې |

قوله تعالی: لَكِنِ اللّٰهُ يَشْهَدُ بِمَا أَنزَلَ إِلَيْكَ أَنزَلَهُ بِعِلْمِهِ
الله تعالی او فرښتې د پیغمر د رسالت ګواه دی • مخکښې آیتونوکښې د نبی کریم ﷺ د نبوت ثبوت وو او د نبی کریم ﷺ دنبوت د منکرانو رد وو. په دې وجه دلته فرمائی چه څه خلق تا دروغژن ګڼی،او ستا مخالفت کوی،خو الله ﷻ پخپله ستا د رسالت ګواه دې،هغه لوئې ذات فرمائی چه هغه خپل کتاب قران مجید په تا نازل کړې دې .چې باطل هغې ته ورتلې نشی په دې کښې د هغه څیزونو علم دې چه په هغې هغه پاك ذات خپل بندګان خبر کړی دی یعنی دلیلونه،هدایت او فرقان او د الله ﷻ د رضامندئې او خفګان احکام او د تیرو شوو او راتلونکو خبرو علم او د الله ﷻ هغه مقدس صفتونه خو نه یو نبی ته معلوم دی او نه یوې مقربې فرښتې ته سوا د دې نه چه هغه پاك ذات ئې ورته پخپله اوښائی .ارشاد ې چه ﴿وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهِ﴾ او په بل ځائې کښې فرمان دې چه ﴿وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ عِلْمًا﴾.
حضرت عطاء بن سائب چه به کله د حضرت ابوعبدالرحمان سلمی رحمه الله نه قران پاك لوستو نو دوی به فرمائیل چه تا د الله ﷻ علم اخستې دې .نو نن ستا نه هیڅوك غوره نه دی سوا د هغه چا نه چه ستا نه ئې عمل زیات وی.بیا دوی آیت ﴿انزله بعلمه﴾ تر آخرې پورې تلاوت کړو..

قوله تعالی: وَالْمَلَائِكَةُ يَشْهَدُونَ
بیا فرمائی چه د الله ﷻ شهادت سره د فرښتو شهادت هم دې چه تا لره راغلې دې،چه کومه وحی په تا نازله شوې ده هغه بالکل رښتونې او سراسر حق ده. د یهودو یو جماعت نبی کریم ﷺ ته راغلو نو نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل په الله ﷻ قسم ماته ښه معلومه ده چه تاسو ته څما د رسالت علم دې.خو هغه خلقو انکار اوکړو نو الله ﷻ دا آیت مبارك نازل کړو[1].

قوله تعالی: إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللّٰهِ
بیا فرمائی چه کومو خلقو کفر اوکړو او د حق اتباع ئې اونه کړه بلکه نور خلق ئې هم د حق لارې نه منع کړل نو دوی د صحیح لارې نه جدا شو. اود حقیقت نه جدا شو. او هدایت نه بې لارې شو. دا خلق چه څمونږ د آیتونو نه منکر دی،څمونږ کتاب نه منی،په خپل ځان ظلم کوی،څمونږ لارې نه خلق منع کوی،چه کوموکارونو نه مونږ منع کړې ده هغې نه نه منع کیږی،څمونږ د احکامو نه مخ اړوی،مونږ به دوی معاف نکړو.او نه به دوی خیر طرفته راولو. اودوی ته به د جهنم لار ښایو. او دوی به په دې کښې همیشه وی .

قوله تعالی: يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمُ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ مِن رَّبِّكُمْ فَآمِنُوا خَيْرًا لَّكُمْ
ائې خلقو!تاسوته ستاسو رسول د الله ﷻ حق راوړې دې،تاسو په ده ایمان راوړنی،د دې اطاعت اوکړنی ،هم دا ستاسو دپاره بهتره ده.که تاسو کفر کونی نو الله ﷻ ستاسو نه بې نیاز دې.نه ستاسو ایمان دوی ته څه فائده ورکولې شی او نه ستاسو کفر څه ضرر ورکولې شی.د زمکې او آسمانونو ټول څیزونه د هغه ملکیت کښې دی.هم دا قول د حضرت موسی علیه السلام خپل قوم ته وو که تاسو او په مخ د زمکې ټول څیزونه په کفر کولو راجمع شی نو د الله ﷻ هیڅ نقصان نشئ کولئې.هغه د ټولو جهانونو نه بې پرواه دې.هغه علیم ذات دې،هغه ته معلوم دی چه دهدایت لائق څوك دی اود ضلالت لائق څوك دی؟ هغه حکیم ذات دې،د هغه ذات قول،د هغه ذات فعل،د هغه ذات شرع ټول په ټوله د حکمت نه ډك دی .

يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ	لَا تَغْلُوا۟	فِى دِينِكُمْ	وَلَا تَقُولُوا۟	عَلَى ٱللَّهِ	إِلَّا ٱلْحَقَّ ۚ	إِنَّمَا
ائې اهل کتابو	مه اوځئ دحد نه	په دین خپل	سره او مه وایئ	په الله باندې	مګر حق	بیشکه
ائې اهل کتابو پخپل دین کښې دحد نه مه تیریږئ			او الله ﷻ ته د حقې خبرې نه سوا بل نسبت مه کوئ			

[1]) الطبری:۹/۴۰۹،

اَلْمَسِيْحُ عِيْسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُوْلُ اللّٰهِ وَكَلِمَتُهٗ ۚ اَلْقٰهَآ

مسیح |عیسی |خوي | دمریم|رسول داالله دي| فرمان دي دهغه| چي اولیږلو الله دغه فرمان

خبره داده چي عیسی دمریم خوئي دي | اوداالله ﷻ رسول دي | او دهغه حکم دي | چي الله ﷻ

اِلٰى مَرْيَمَ وَرُوْحٌ مِّنْهُ فَاٰمِنُوْا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖ ۚ

مریم ته |او روح دي| دطرفه داالله نه|نو ایمان راوړئ| په الله | اوپه رسولانو دهغه

مریم ته راولیږلو| اوداالله ﷻ دطرفه یوروح دي | نو په الله ﷻ اودهغه په پیغمبرانو باندي ایمان راوړئ

وَلَا تَقُوْلُوْا ثَلٰثَةٌ ؕ اِنْتَهُوْا خَيْرًا لَّكُمْ ؕ اِنَّمَا اللّٰهُ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ ؕ

اومهٔ وایئ | دري | منع شئ |دابهتره ده|ستاسودپاره |بیشکه الله|معبود دي| اکی یو

اودامهٔ وائي چي خدایان دري دی |دد ي نه منع شئ|هم په دي کښي ستاسو خیردي |معبود صرف یو الله دي

سُبْحٰنَهٗٓ اَنْ يَّكُوْنَ لَهٗ وَلَدٌ ۘ لَهٗ مَا فِي السَّمٰوٰتِ

پاک دي هغه |ددي خبري نه چي وي| هغه لره |خوئي |هغه لره دی|هغه هرڅه| چي په اسمانونو کښي دی

هغه ددي نه پاک دي چه څوک دي د هغه خوئي شی | د اسمانونو او د زمکي هر څه

وَمَا فِي الْاَرْضِ ؕ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيْلًا ۧ

اوهغه هر څه چي په زمکه کښي دی| اوکافی دي | الله |په حیثیت دخبر اخستو دهغي|

د هغه مخلوق دی| .... اوددي ټولود ساتني دپاره صرف الله ﷻ کافی دي |

قوله تعالى: يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ لَا تَغْلُوْا فِيْ دِيْنِكُمْ

د عیسایانو خپل دین کښي غلو کول:- الله ﷻ اهل کتاب د زیاتئی او د حد نه د تیریدو نه منع کوی.عیسایان د حضرت عیسیٰ ﷺ باره کښي د حد نه تیر شوی وو، د هغوی د نبوت نه تیرشو او هغه ئي د الله مقام ته رسولي وو .د اطاعت به ځائي ئي عبادت کولو. د دین بزرګانو باره کښي هم د دوی عقیده خرابه وه. او چه کوم د حضرت عیسیٰ ﷺ دین کښي عالمان او عاملان وو هغه ئي محض معصومان ګنړلي وو. او دا خیال ئي کولو چه څه د دین امامان اووائی د هغي منل خمونږ په ذمه ضروری دی،ربښتیا دروغ،حق او باطل،هدایت اوضلالت لره د تللو مونږ ته هیڅ حق نشته دي او ددي ذکر د قران پاک آیت مبارک کښي موجود دي چه ﴿اِتَّخَذُوْٓا اَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ اَرْبَابًا مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ﴾.

د نبی کریم ﷺ خپل امت ته تعلیم:- مسند احمد کښي دی چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل ماته داسي د حد نه زیات مه ګورئی لکه څنګه چه یهود او نصرانیانو زیات کتلی وو. څه خو صرف یو بنده یم،نو تاسو ما عبدالله او رسول منئ .([1]) دا حدیث مبارک بخاری وغیره کښي هم دي ([2]).

د نبی کریم ﷺ په باره کښي دغلو نه ممانعت:- د مسندیو حدیث مبارک کښي دی چه یو سړی نبی کریم ﷺ ته اووئیل چه ائي خمونږ سردار ه ! او ائي د سردار خویه ! ائي خمونږ ټولو نه بهتره ! او ائي بهتر هلکهٔ!نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ائي خلقو دخپلو خبرو پخپله بنه خیال ساتئ،هسي نه چه تاسو

[1]) احمد:٢٣/١، وهو صحیح بالشواهد داروایت صحیح درجه کښي دي

[2]) صحیح بخاری کتاب احادیث الانبیاء باب قول الله تعالی(واذکر فی الکتاب مریم اذانتبذت من اهلها....)٣٤٤٥،

شيطان غلط كړي.څه محمد بن عبدالله يو بنده يم،څه د رب غلام يم ،او د هغه رسول يم.په الله ﷻ قسم زه نه غواړم تاسو ما زما د مرتبې نه زيات اوچت كړئ (١).

قوله تعالى: ﴿إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ وَكَلِمَتُهُ﴾

عيسى ﷺ دالله بنده او رسول وو:- بيا فرمائي چه افتراء مه ترڼئ،او الله ﷻ دپاره اولاد او ښځه مه مقرر كوئ.الله ﷻ د دې نه پاك دې د دې نه لرې دې،د دې نه اوچت او بالا دې،د هغه په لوئي او عزت كښې هيڅوك شريك نشته دې،او د هغه نه سوا څوك معبود نشته اونه څوك رب .مسيح عيسى بن مريم عليهم السلام رسول دې،هغه د رب غلامانوكښې دې،اود هغه پاك ذات مخلوق دې،هغه صرف دكن په كلمه پيدا شوې دې او دا كلمه حضرت جبريل ﷺ حضرت مريم عليها السلام ته راوړې وه،او د رب ﷻ اجازت سره پوك وهلې وه. نو حضرت عيسى ﷺ بغير پلار نه دې كلمې سره پيدا شو او هم دې خصوصيت سره دوى ته كلمة الله اونيلې شو. د قران پاك يو بل آيت مبارك كښې دى چه ﴿مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ﴾ يعنى مسيح بن مريم صرف يو رسول دې،د ده نه مخكښې هم رسولان تير شوى دى،د ده مور رينښتونې ده،دوى دواړو به خوراك كولو.اويو آيت مبارك كښې دى چه ﴿إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِندَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ﴾ يعنى د عيسى ﷺ مثال د الله تعالى په نيز د آدم ﷺ پشان دې اوهغه د بنياورې نه پيدا كړې شوې وو او ورته اوفرمائيلې شو چه شه نو هغه شو .دقران پاك يو بل آيت مبارك كښې دى چه ﴿وَالَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا﴾ يعنى اوهغې د خپلې شرمگاه حفاظت اوكړو او مونږ په كښې روح پوك وهلو او ښځه د دې او د دې دبچى دپاره مو نښه جوړه كړه. او يو ځائې كښې فرمائى چه ﴿وَمَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرَانَ الَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا﴾ نه د سورت د آخره پورې د حضرت عيسى ﷺ باره كښې يوبل آيت مبارك كښې دى چه ﴿إِنْ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ﴾ يعنى هغه خمونږ بنده وو،او په هغه مونږ انعام كړې وو.نوددې دا مطلب نه دې چه پخپله حضرت عيسى كلمه شو بلكه د رب د كلمې نه حضرت عيسى ﷺ پيدا شو .امام ابن جرير رحمه الله ﴿وَإِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ﴾ تفسير كښې چه څه ونيلى دى دهغې مراد صحيح دې چه د الله تعالى كلمه چه دحضرت جبريل ﷺ معرفت سره پوك وهلې شوې وو،دې نه حضرت عيسى ﷺ پيدا شو.

عيسى ﷺ دالله بنده گنړلو صله:- صحيح بخارى كښې دى چه چا د الله ﷻ د يو اولاشريك كيدو او د حضرت محمد ﷺ د رسول او بنده كيدو او د عيسى ﷺ د رسول اوبنده كيدو گواهى وركړه او دا ني اومنل چه دوى ﷺ د الله كلمه وه چه كومه حضرت مريم طرفته وركړې شوې وه،او د الله تعالى پوك وهلې شوې روح وو،او چا چه جنت او دوزخ اومنلو،كه هغه په هر څنگه عملونو كښې اخته وى،الله تعالى باندې دې چه دې جنت ته داخل كړى (٢).

اويو روايت كښې دومره زيات دى چه د جنت اتو دروازو نه چه په كومه دروازه باندې داخليدل غواړى نو داخل به شى (٣) .لكه څنگه چه نې په آيت او حديث كښې حضرت عيسى ﷺ ته ﴿وَرُوحٌ مِّنْهُ﴾ ونيلى دى،همدا شان د قران پاك يو آيت مبارك كښې دى چه ﴿وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِّنْهُ﴾ يعنى هغه مسخر كړل ستاسو دپاره څه چې په آسمانونوكښې دى او څه چې په زمكه كښې دى ټول په ټوله خپل طرفته يعنى د خپل مخلوق نه او د خپل طرف نه. هم دا مطلب د ﴿وَرُوحٌ مِّنْهُ﴾ دې.يعنى د خپل مخلوق اودخپل پاك روح نه نو لفظ من تبعيض دپارنه نه دې لكه د ملعون نصرانيانو چه خيال دې چه

---

(١) احمد:٣/١٥٣، وسنده صحيح.السنن الكبرى للنسائى:١٠٠٧٨، ابن حبان:٦٢٤٠، دلاالنبوة:٥/٤٩٨.

(٢) صحيح بخارى كتاب احاديث الانبياء باب قول الله تعالى (ياأهل الكتاب لاتغلوا فى دينكم....):٣٤٣٥، صحيح مسلم:٢٨، احمد:٥/٥١٥، ابوعوانه:٩، الايمان لابن منده:٤٤، شرح السنة:٥٥، مسندالبزار:٢٦٨٢.

(٣) صحيح بخارى كتاب حواله سابق،ابن حبان:٢٠٧، عمل اليوم والليلة:١١٣٠.

حضرت عیسی ﷺ د الله تعالی یو جز وو. بلکه من د ابتداء دپاره لکه چه بل ایت مبارك کښې دي.حضرت مجاهد ﷺ فرمائي چه ﴿رُوحٌ مِّنْهُ﴾ نه مراد ﴿رَسُولٌ مِّنْهُ﴾ دي او خلق وائي چه ﴿محبی منه﴾ لیکن زیات ظاهر رومبې دي.یعنی دوی ﷺ پیدا کړې شوی وو. روح چه پخپله د الله ﷻ مخلوق دي،نو دوی ته روح الله وئیل داسې دی لکه ناقة الله او بیت الله چه وئیلې شوی دی.یعنی صرف د شرافت د اظهار دپاره خپل طرفته ئې نسبت کړې دې. او حدیث مبارك کښې هم دی چه خپل رب ته اود هغه کور ته ځم

قوله تعالی:: فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ ۖ وَلَا تَقُولُوا ثَلَاثَةٌ

دالله د وحدانیت حکم :- بیا فرمائی چه تاسو ددې یقین اوکړئ چه الله ﷻ واحد دې،دهغه ښځه او بچی نشته دې،او یقین اوکړئ چه حضرت عیسٰی ﷺ د رب غلام دې،د الله ﷻ مخلوق او برګزیده رسول دې.تاسو درې مه وائې یعنی حضرت عیسٰی ﷺ او مریم رب سره شریك مه جوړوئ،الله ﷻ د شرکت نه پاك دې.سورت مائده کښې الله ﷻ فرمائي چه ﴿لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ﴾ یعنی څوك چه وائي چه الله ﷻ دریو کښې دریم دې نو هغه کافر شو. الله ﷻ هم یو دې،د هغه نه سوا بل څوك د عبادت لائق نشته.د سورة مائده آخر کښې دی چه د قیامت په ورځ به حضرت عیسٰی ﷺ نه تپوس اوکړی چه تا خلقوته د خپل او د خپلې مور د عبادت حکم کړې وو ؟ هغه به صفا انکار اوکړی.

د نصرانیانو دې باره کښې څه ضابطه نشته دې.هغوئ بې لارې دی .او خپل خان په خپله بربادوی.په دوی کښې بعضې خو حضرت عیسٰی ﷺ الله ﷻ ګڼړی او بعضې ئې د الله ﷻ شریك ګڼړی او بعضې ورته د الله ﷻ ځوئې وائی.ریښتیا خو دا دی که چرته لس نصرانیان راجمع شی نو د دوی خیالات به یوولس وی.

د نصرانیانو درې ډلې:- سعید ابن بطریق اسکندری چه په ۴۰۰ هجرئ کښې تیر شوې دې،هغه او هغه بعضو عالمانو ذکر کړی دی چه د قسطنطنیه بادشاه قسطنطین په زمانه کښې د هغه د نصرانیانو اجتماع اوشوه،او په هغه ځائې د دوؤ زرو نه زیات لاټ پادریان وو. بیا دومره اختلاف پیدا شو چه اویا کسانو نه زیات هم په یوه خبره متفق نه وو. د لسو یو عقیده وه او د شلو بل خیال وو.اوځلویښتو به نور څه وئیل،او شپیته په بل طرف رو ان وو،غرض په زرګونو تعداد کښې په مشکله درې سوؤ اتلس کسان په یو قول جمع وو. بادشاه هم دا عقیده قبوله کړه او باقی ئې پریښودل .او هم د دې تائید اونصرت ئې اوکړو.او د دوی دپاره ئې کلیسې او ګرجې جوړې کړې .او کتابونه ئې اولیکل.او قوانین ئې جوړ کړل.هم دې ځائې کښې دوی د امانت کبری مسئله راپورته کړه اودا اصل کښې بدترین خیانت دې.دې خلقو ته ملکانیه وائی.بیا دوباره د دوی اجتماع اوشوه او په هغه وخت کښې چه کومه فرقه وجود کښې راغله د هغې نوم یعقوبیه وو. بیا په دریم ځل یو اجتماع اوشوه او د دې نه چه کومه یو فرقه جوړه شوه د هغې نوم نسطوریه دې.دا درې واړه فرقې اقانیم ثلثه حضرت عیسٰی ﷺ دپاره ثابتوی.په دوی کښې هم خپلو کښې اختلاف دې.او هر یو بل ته کافر وائی .اوخمونږ په نیز خو دا درې واړې کافرې فرقې دی.

قوله تعالی:: انْتَهُوا خَيْرًا لَّكُمْ

الله ﷻ فرمائی چه د دې نه منع شئ،او دا ستاسو دپاره بهتر دی.الله ﷻ خو یو دې،هغه توحید والا دې د هغه ذات د اولاد نه پاك دې ټول څیزونه د هغه مخلوق دی .اودهغه ملکیت کښې دی .ټول د هغه په غلامئ کښې دی او ټول د هغه په قبضه کښې دی.هغه په هر څیز وکیل دې .نو بیا مخلوق دهغه ښځه او بچی څنګه کیدیشی ؟ بل آیت مبارك کښې دی چه ﴿بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ﴾

سورة نسـ

هغه ذات خويه اول خل د اسمان او زمكې پيدا كونكې دې .دهغه خونې ځنګه كيدېشي ؟ سورة مريم
كښې ﴿وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمٰنُ وَلَدًا﴾ نه تر ﴿فَرْدًا﴾ پورې هم ددې تفصيل سره انكار فرمائيلې دى.

لَنْ يَّسْتَنْكِفَ الْمَسِيْحُ اَنْ يَّكُوْنَ عَبْدًا لِّلّٰهِ وَلَا الْمَلٰٓئِكَةُ

هيڅ كله عار نه ګنړى | مسيح | دا خبره چې شى | بنده د دپاره دالله | اونه | فرښتې

مسيح(حضرت عيسى ﷺ)هيڅكله دا شرم نه كوى | چې هغه ته دې دالله بنده اووئيلې شي | اونه هغه فرښتې

الْمُقَرَّبُوْنَ ط وَمَنْ يَّسْتَنْكِفْ عَنْ عِبَادَتِهٖ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ

مقربې | اوڅوك | چې عاراوكړى|دبندګئ دهغه نه| اوتكبراوكړى| نوزر به راجمع كړى الله دوئ

چې مقربې دى | اوڅوك چې دالله ﷻ عبادت كښې شرم كوى| اوكبر كوى | نو زر ده چې الله ﷻ

اِلَيْهِ جَمِيْعًا ۞ فَاَمَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ

طرف خپل ته| ټول | نوهغه كسان | چې ايمان ئې راوړې دې| اوكړې ئې دى| نيك عملونه

به ټول خلق دقيامت په ورځ راجمع كړى| نوچا چې ايمان راوړې وى | او نيك كارونه ئې كړى وى

فَيُوَفِّيْهِمْ اُجُوْرَهُمْ وَيَزِيْدُهُمْ مِّنْ فَضْلِهٖ ۚ وَاَمَّا الَّذِيْنَ

نوپوره به وركړى الله هغوئ ته|بدلې دهغوئ|اوزيات به وركړى هغوئ ته | دفضل خپل نه | اوهغه كسان

نوهغوئ ته به خپلې خپلې بدلې پوره پوره وركړى | اودخپل فضل نه به ورله زياتې هم وركړى| اوچا چې

اسْتَنْكَفُوْا وَاسْتَكْبَرُوْا فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا اَلِيْمًا ۙ

چې عارګنړلې وى|اوتكبر يئ كړې وى|نو عذاب به وركړى هغوئ ته| عذاب | دردناك

(دالله ﷻ بندګئ) شرم ګنړلې وى | او كبر ئې كړې وى | نوهغوئ ته به دردناك عذاب وركړى

وَّلَا يَجِدُوْنَ لَهُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَّلَا نَصِيْرًا ۞

او اوبه نه مومى | هغوئ دپاره دخان | سوا دالله نه | څوك دوست | اونه څوك مددګار

اود خپل ځان دپاره به دالله ﷻ نه سوا بل څوك ملګرې يامددګار اونه مومى

قوله تعالى: لَنْ يَّسْتَنْكِفَ الْمَسِيْحُ اَنْ يَّكُوْنَ عَبْدًا لِّلّٰهِ وَلَا الْمَلٰٓئِكَةُ الْمُقَرَّبُوْنَ ط

حضرت عيسى ﷺ او ټولې فرښتې د الله ﷻ بندګى كوى:- مطلب دا دې چه مسيح ﷺ او بهترينې فرښتې هم د الله ﷻ د بندګئ نه تكبر او ډډه نه كوى .اونه د دوى د شان سره لائق دى بلكه چه څومره مرتبه كښې نزدې وى نو هغه هومره د رب عبادت كښې زياتې وى.بعضو خلقو ددې آيت مبارك نه دا استدلال كړې دې چه فرښتې د انسانانو نه افضل دى .خو اصل كښې د دې څه ثبوت دې آيت مبارك كښې نشته دې .په دې وجه دلته د ملائكه عطف په مسيح دې او د استنكاف معنى منع كول دى،او فرښتو كښې دا قدرت په نسبت د حضرت مسيح ﷺ زيات دې،په دې وجه ئې دا اوفرمائيل.او په منع كولو باندې زيات قادر كيدلونه افضيلت نه لازميږى .او دا هم وئيلې شوى دى چه ځنګه حضرت مسيح ﷺ ته خلقو سجدې كولې دغه شان به ئې د فرښتو هم عبادت كولو. دې نه ثابته شوه چه تاسو چاته سجدې كوئى هغوئ د الله ﷻ عبادت كوى.بيا تاسو دوى ته ځنګه سجدې كوئى ؟ او آيت كښې دى چه ﴿بَلْ عِبَادٌ مُّكْرَمُوْنَ﴾او هم په دې وجه دلته فرمائى چه څوك د هغه پاك ذات د عبادت نه مخ

واړوي او سرکشي اختيار کړي نو هغه به هم هغه ذات طرفته واپس کيږي.او دخپل خان باره کنبې به د هغه فيصله واوري او چه څوك ايمان راوړي او څوك نيك عمل کوي نو هغه ته به پوره بدله ورکولې شي.او زياتي فضل دا دې چه کوم خلق د دوزخ قابل دی په هغوی کښې به هم د چا دپاره د دوی شفاعت قبيلولی شی چې دوی سره نې ښه کړې وی (١) خو ددې سند ثابت نه دې.البته که دا د ابن مسعود ﷺ قول باندې حمل کړې شي نو صحيح ده.

قوله تعالى: ﴿وَمَنْ يَسْتَنْكِفْ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ إِلَيْهِ جَمِيعًا﴾

دالله د بندګئ نه د تکبر کولو سزا:- بيا فرمانی چه کوم خلق دالله ﷻ دعبادت نه مخ واړوي او دې نه کبر اوکړي نو دوی ته به الله تعالی دردناك عذاب ورکوی.او دوی به د الله تعالی نه سوا بل څوك ولی يا مددګار نه مومی.لکه څنګه چه بل آيت مبارك کښې دی چه ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ﴾ يعنې کوم خلق چې د الله ﷻ د عبادت نه تکبر اوکړی هغوئ ذليل او حقير جهنم ته تلونکی دی.يعنې دوی ته به د دوی د تکبر او انکار بدله ملاويږي.اودوی به ذليل اوخوار جهنم ته داخليږي.

يَأَيُّهَا النَّاسُ	قَدْ جَاءَكُمْ	بُرْهَانٌ	مِّن رَّبِّكُمْ	وَأَنزَلْنَا
اې خلقو	راغلې دې تاسو ته	دليل	دطرف درب ستاسو نه	اونازل کړې دې مونږه
اې خلقو! تاسوته دالله ﷻ دطرفنه ښکاره دليل راغلې دې ...... اوتاسو ته مو				
إِلَيْكُمْ نُورًا	مُّبِينًا ۝	فَأَمَّا الَّذِينَ	آمَنُوا بِاللَّهِ	وَاعْتَصَمُوا
تاسوته نور	ښکاره	نو هغه کسان	چې ايمان ئې راوړو په الله باندې	اومنګولې ئې ښخې کړې
ښکاره رڼا د نبی کريم په صورت کښې رالیږلې ده نوچا چې په الله ﷻ ايمان راوړو او دهغه په احکامو				
بِهِ	فَسَيُدْخِلُهُمْ	فِي رَحْمَةٍ	مِّنْهُ	وَفَضْلٍ
په هغه	نو زر به داخل کړی الله هغوئ	په رحمت کښې	دطرفه خپل نه	او په مهربانئ کښې
.... نې منګلې ښخې کړې نو الله ﷻ به ئې په خپل رحمت او فضل کښې داخل کړی				
وَيَهْدِيهِمْ	إِلَيْهِ	صِرَاطًا	مُّسْتَقِيمًا ۝	
اوابه ښائی هغوئ ته	طرف خپل ته	لاره	نيغه	
اوبه سمه نيغه لار به ئې روان کړی				

قوله تعالى: ﴿يَأَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُم بُرْهَانٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَأَنزَلْنَا إِلَيْكُمْ نُورًا مُّبِينًا﴾

قرآن لا جواب او برهان او واضح نور دې:- الله ﷻ ټولو انسانانو ته فرمانی چه څما د طرفه کامل دليل او د عذر معذرت ختمونکې او شك او شبه جداکونکې او برهان ستاسو طرفته نازل شوې دې .اومونږ تاسو طرفته ښکاره نور او ښکاره رڼا نازله کړې ده. او دې سره د حق لاره ښکاره طور واضحه کيږي .ابن جريح رحمه الله وغيره فرمانی چه ددې نه مراد قران پاك دې(٢).اوس چه کوم خلق ايمان راوړي،اوتوکل او بهروسه کوی،او دې پورې انخلي،اود هغه پاك ذات سرکار کښې نوکرې کوی،او مقام عبوديت اومقام توکل باندې قائم وی او ټول کارونه هم هغه پاك ذات ته سپاری،اودا هم کيديشی

١) المعجم الاوسط:٥٧٦٦، والمعجم الكبير:١٠٤٦٢، السنة لابن ابي عاصم:٨٤٦.
٢) الطبرى:٤٢٨/٩.

چه په الله تعالی ایمان راوړی او د الله تعالی کتاب ښه محکم اونیسی نو الله ﷻ به په هغه خپل رحم اوکړی.او په ده به خپل فضل نازل کړی اودې به نعمتونو او خوشحالو والا جنت ته داخل کړی.د دې ثوابونه به زیات کړی،اود ده درجې به اوچتې کړی،او دې به خپل نیغې لارې او صفا لارې طرفته راولی. اودا لار به هیڅ خاني کښې کږه اوتنګه نه وی. نومومن دنیا کښې صراط مستقیم باندې وی او د اسلام په لار وی،اوپه آخرت کښې د جنت او سلامتیا په لار وی د تفسیر شروع کښې یوپوره حدیث مبارك تیر شوې دې په هغې کښې د نبی کریم ﷺ فرمان دې چه د الله ﷻ نیغه او مضبوطه رسۍ قران دې ([1]).

يَسْتَفْتُوْنَكَ ط قُلِ

غواړی خلق فتوی ستانه| اووایه |

| انې پیغمبره ﷺ دوئ ستانه(د کلاله باره) کښې تپوس کوی| ورته اووایه

اللّٰهُ يُفْتِيْكُمْ فِي الْكَلٰلَةِ ط اِنِ امْرُؤٌا هَلَكَ لَيْسَ لَهٗ

چې الله | فتوی درکوی تاسو ته | په کلاله کښې| که یو داسې سړې امړ شی |چې نۀ وی | هغه لره

چې الله ﷻ درته د کلاله حکم ښائی | که یوسړې بې اولاده (اوبې مورپلاره) مړشی

وَلَدٌ وَّلَهٗٓ اُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ ج وَهُوَ يَرِثُهَآ

اولاد |اوړی هغه لره|یوه خور|نوده هغې لره| نیمه |دهغې مال| چې پرېښې وی|او وروړ| مېراث وړی دخور

اودهغه یوه خور وی |نونیم میراث دهغې دې |اوکه خور بې اولاده مړه شی |نو رور به نې دټول مال مالک وی

اِنْ لَّمْ يَكُنْ لَّهَا وَلَدٌ ط فَاِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثٰنِ

که چرې نۀ وی |هغې لره| اولاد |نوکه چرې | وی | دوه |نودی هغوئ دواړو لره|په دریو کښې دوه حصې

نوکه د مړی وارثان دوه خویندې وې |نوهغوئ به د ټول میراث نه دریو

مِمَّا تَرَكَ ط وَاِنْ كَانُوْٓا اِخْوَةً رِّجَالًا وَّنِسَآءً

دهغه مال نه | چې پرېښې وی مړی|اوکه چرې | وۀ اروڼره خویندې | نارینه | اوښځې

کښې دوه برخې اخلی | ....اوکه ډیر روڼره خویندې وی ....

فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ ط يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ

نو ده حصه دپاره دنارینه| په برابر| دحصې | ددوۀ ښځو | بیانوی | الله | تاسو ته

نوبیا به دسړی یوه حصه دښځو د دوۀ حصو برابر وی | الله ﷻ تاسوته خپل حکمونه بیانوی

اَنْ تَضِلُّوْا ط وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ع

چې بې لارې نۀ شئ| او الله | په هر | څیز | عالم دې

چې تاسوبې لارې نۀ شئ| اوالله ﷻ په هرڅه ښه پوهه دې

---

[1]) ترمذی کتاب فضائل القران باب ماجاء فی فضل القران:٢٩٠٦، .

قوله تعالى:: ﴿يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ﴾

د ایت شان نزول - حضرت براء ﷺ فرمائی چه سورتونوکښې د ټولو نه آخری سورت سورة برات نازل شوې دې او آیتونو کښې ټولو نه آخری آیت ﴿يَسْتَفْتُونَكَ﴾ نازل شوې دې ([1])حضرت جابر بن عبدالله ﷺ فرمائی چه زه خپله بیمارئی کښې بې هوشه پروت ووم،او دې کښې د الله رسول ﷺ خما پوښتنې ته راغلو،نبی کریم ﷺ اودس اوکړو او هغه اوبه نې په ما واچولې او زه په هوش کښې راغلم .او ما اووئیل یارسول الله ﷺ ! د واراثانو لحاظ سره زه کلاله یم،خما میراث به څنګه وی ؟ نو په دې الله ﷻ آیت د فرائضونازل کړو([2]).

د کلاله د لفظ په باره کښې اختلاف:-مخکښې دا بیان تیر شوې دې چه لفظ کلاله ماخوذ دې اکلیل نه چه دځلورو وارو طرفونو نه ګیروی①اکثرو عالمانو وئیلی دی چه کلاله هغه دې چه دکوم مرده نمسی نه وی②اودبعضو دا هم قول دې چه دچا خامن نه وی.لکه آیت مبارك کښې دی چه ﴿لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ﴾

د کلاله په باره کښې د حضرت عمر قول.- حضرت عمر ابن خطاب ﷺ ته چې کومې مشکلې مسئلې راغلې وې هغې کښې یو دا هم وه.بخاری او مسلم شریف کښې دی چه حضرت عمر فاروق ﷺ اوفرمائیل چه د دریو څیزونو متعلق خما خواهش نیمګړې پاتې شوې دې.خما خواهش وو که نبی کریم ﷺ خمونږ په هغې کښې رهنمائی کړې وې نو مونږ به هغې طرفته رجوع کړې وې.①نیکه،②کلاله ③اود سود ابواب ([3]).

اویول روایت کښې دی چه حضرت عمر فاروق ﷺ فرمائی چه دکلاله باره کښې ما د نبی کریم ﷺ نه څومره سوالونه کړی دی د نورو مسائلو باره کښې ما دومره نه دی کړې تر دې چه نبی کریم ﷺ خه په خپله ګوته مبارکه په سینه کښې اووهلم او دائې اوفرمائیل چه تالره د ګرمئ هغه آیت کافی نه دې چه کوم د سورة نساء آخر کښې دې .([4]) او یو حدیث مبارك کښې دی که ما دې باره نبی کریم ﷺ نه خپل اطمینان کړې وې نو دا به مادپاره د سرو اوښانو نه زیات بهتر وو([5]). د نبی کریم ﷺ ددې فرمان مطلب دادې چه دا آیت دګرمئ موسم کښې نازل شوې وو([6]).والله اعلم.

دعمرﷺ د افسوس وجه:- او چونکه نبی کریم ﷺ د دې پوهیدو طرفته رهنمائی کړې وه او په دې کښې نې کفایت خودلې وو،اوس فاروق اعظم نه د دې د معنې تپوس کول هیر شو او په هغې نې اظهار افسوس کولو.تفسیر ابن جریر ﷺ کښې دی چه جناب فاروق اعظم نبی کریم ﷺ نه دکلاله باره کښې سوال اوکړو نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه الله ﷻ دا نه دی بیان کړی،نو دا آیت مبارك نازل شو.

حضرت ابوبکرصدیق ﷺ خپله خطبه کښې اوفرمائیل چه کوم آیت د سورة نساء شروع کښې د فرائضو باره کښې دې،هغه د ولد او والد دپاره دې،او دویم آیت مبارك د ښځې او خاوند دپاره دې اود هغه

---

[1]) صحیح بخاری کتاب التفسیر باب(یستفتونک قل لله یفتیکم فی الکلالة.....):٤٦٠٥ صحیح مسلم:١٦١٨، ابوداود:٢٨٢٨، ترمذی:٣٠٤٤، مسندابی یعلی:١٧٤٣.

[2]) صحیح بخاری کتاب المرضی باب ضوء العائد للمریض:٥٦٧٦، صحیح مسلم:١٦١٦، ابوداود:٢٨٨٦، ترمذی:٢٠٩٧.

[3]) صحیح بخاری کتاب الاشربة باب ماجاء فی ان الخمر ماخامر العقل من الشراب:٥٥٨٨، صحیح مسلم:٣٠٣٣، ابن حبان:٥٣٥٣.

[4]) صحیح مسلم کتاب الفرائض باب میراث الکلالة:١٦١٧، السنن الکبری للنسائی:١١١٣٥. احمد:١/١٥، ابویعلی :١٨٤، ابن حبان:٢٠١٩.

[5]) احمد:١/٣٨..

[6]) ابوداود:٢٨٨٩، ترمذی:٣٠٤٥، احمد:٤/٢٩٣.

خویندو باره کښې دې چه کومې د مور نه وی او چه کوم ایت مبارك باندې سورة نساء ختمیږی هغه د سکه رونړو خویند باره کښې دې.اوهغه رحمی رشته عصبه کښې چلیږی. (ابن جریر)

د ،،هلك،، معنی:- ددې آیت مبارك ﴿هلك﴾ معنی ده مړ شو ،لکه چه فرمان دې چه ﴿كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ﴾ یعنی هر څیز فنا کیدونکې دې سوا د ذات ربانی نه چه همیشه باقی پاتې کیدونکې دې.لکه یو بل آیت مبارك کښې دی چه ﴿وَيَبْقَىٰ وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ﴾یعنی هر یو څیز چه په دې دې فانی دې،اوستا درب ذات باقی دې او هغه د جلال اوکرم خاوند دې.

قوله تعالی: وَهُوَ يَرِثُهَا إِن لَّمْ يَكُن لَّهَا وَلَدٌ

د کلاله خور ته نیمه حصه ملاویدل:- بیا فرمانی چه د هغه ولد نه وی،ددې نه بعضو خلقو دا دلیل نیولې دې چه په کلاله کښې د پلار نه کیدل شرط نه دی،بلکه چه د چا اولاد چې نه وی هغه کلاله دې.په روایت د ابن جریر رحمه الله حضرت عمر ابن خطاب رضی الله عنه نه مروی دې خو صحیح قول د جمهورو دې او د حضرت صدیق رضی الله عنه فیصله هم دا ده چه د هغه نه والد وی اونه ولد او د دلالت هم د دې آیت مبارك نه پس چې کوم الفاظ دی. د هغې نه هم کیږی په کوم کښې چې فرمانی ﴿وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ﴾ یعنی چې د ده خور وی نوخور لره د تول پریخودې شوی مال نیم په نیمه حصه ده.

د پلار په وجود کښې د خور محرومتیا:- اوکه خور پلار سره وی نو پلار دا د میراث نه محرومه کولې شی.او دې ته اجماعی طور هیڅ نه ملاویږی .نو ثابته شوه چه کلاله هغه دې چه د هغه ولد نه وی او دا خو د نص نه ثابت دی.اوپلار نې هم نه وی اود اهم د نص نه ثابتیږی.خو د لږ غور نه پس ښکه چه د خور نیمه حصه د پلار موجودګئ کښې نه کیږی .بلکه هغه دورثې نه محرومه وی. حضرت زید بن ثابت نه د دې مسئلې باره کښې تپوس کیږی چه یوښځه مړه شی او د دې یو خور او خاوند دې.نو دوی اوفرمائیل چه نیمه به خاوند ته ورکړې او نیمه به خور ته.هرکله چه د دوی نه د دې دلیل اوپوښتلې شو نودوی اوفرمائیل چه خماموجودګئ کښې نبی کریم ﷺ ددې مسئلې داصورت فرمائیلې وو([1]) (احمد).

د لور په وجود د خور محرومتیا:- حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه او حضرت ابن زبیر رضی الله عنه نه ابن جریر کښې منقول دی چه د دواړو فتوی د هغه مرده باره کښې چه یو لور او یو خور پریږدی دا وه چه په دې صورت کښې به خور محرومه وی. اودې ته به هیڅ نه ملاویږی ځکه چه د قرآن دې آیت مبارك کښې د نیمې حصې ملاویدو صورت بیان شوې دې چه د مرده اولاد نه وی او دلته اولاد شته.

د لور په وجود کښې د خور عدم محرومتیا:- لیکن جمهور ددې خلاف دی،هغوئ وائی چه دې صورت کښې به هم لور ته نیمه حصه ملاویږی.په سبب د فرضو او نیمه به خور ته ملاویږی.په سبب د عصبه.اسود رحمه الله وائی چه حضرت معاذ بن جبل رضی الله عنه د نبی کریم ﷺ زمانه کښې فیصله اوکړه چه نیمه به جینئ ته اونیمه خور ته ملاویږی ([2]).

صحیح بخاری کښې یو روایت کښې دی چه حضرت ابوموسی اشعری رضی الله عنه د لور او نمسئ او خور باره کښې فتوی ورکړې وه چه نیمه به لور ته او نیمه خور ته بیا نې اوفرمائیل چه لږ خو ابن مسعود رضی الله عنه ته هم ورشه،چې هغه هم ماسره موافقت کوی.خو هرکله چه ابن مسعود رضی الله عنه نه سوال اوشو او د حضرت ابو موسی اشعری رضی الله عنه فیصله ورته واورولې شوه نو دوی اوفرمائیل چه بیا خو به څه ګمراه شم،اوهدایت یافته خلقو نه به شمیر نه یم.واورنی دې کښې څه هغه فیصله کوم چه کومه نبی کریم ﷺ کړې ده. نیمه به لور ته او شپږمه حصه به نمسئ ته او دوه ثلثه پوره شو او چه کوم باقی پاتې شی هغه خورته .نومونږ

---

[1]) احمد:١٨٨/٥، مجمع الزوائد :٢٢٨/٤،

[2]) صحیح بخاری کتاب الفرائض باب میراث الاخوات مع البنات عصبة:٦٧٤١.

بیا واپس شو او حضرت ابوموسی اشعری ﷺ ته مو دا خبرورکړو، نووې فرمائیل چه په تاسو کښې ترڅو پورې دا علامه موجود وی نو ځمانه تپوس مه کوئی.([1])

قوله تعالی: ﴿وَهُوَ يَرِثُهَآ إِن لَّمْ يَكُن لَّهَا وَلَدٌ﴾

د رور د کلاله خور نه میراث اوړل:- بیا فرمان دې چه دا به د هغه وارث وی که د ده اولاد نه وی یعنی رور د خپلې خور په ټول میراث کښې وارث دې.په دې صورت کښې چه هغه کلاله مړه شی یعنی د هغې اولاد نه وی اونه ئې پلار وی ،ځکه چه د پلار موجودګۍ کښې ځو رور ته به میراث کښې هیڅ نه ملاویږی.ځوکه رور سره بل څوك حصې والا وارث وی لکه خاوند یا مور یا رور نو ده ته به د هغې حصه ملاویږی.او د باقی مال وارث به رور وی.

صحیح بخاری کښې دی چه نبی کریم ﷺ فرمانی فرائض د دوی اهل سره یو ځائې کړئی او چه کوم باقی پاتې شی نو هغه د هغه سړی دی چه د ټولو نه ورته زیات نزدې وی ([2]).

قوله تعالی: ﴿فَإِن كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ﴾

د دوو خویندو نه د زیاتو صورت:- بیا فرمانی که خویندې دوه وی نو هغې ته به د متروکه مال نه دوه ثلث ملاویږی .هم دا حکم د دوو نه د زیاتو خویندو هم دې.هم ددې ځائې نه یو جماعت د دوو لونړو حکم کړې دې .لکه چه د دوو نه د زیاتو خویندو حکم د لونړو حکم سره دې.او د هغه آیت مبارك الفاظ دا دی چه ﴿فَإِن كُنَّ نِسَآءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ﴾)

﴿وَإِن كَانُوٓا إِخْوَةً رِّجَالًا وَنِسَآءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ﴾

درونړو او خویندو د جمع کیدو په صورت کښې حکم.بیا فرمانی که رور او خور دواړه وی نو د سړی حصه به د دوو ښځو برابر وی.داحکم د عصباتو هم دې.که هلك او که نمسی وی یا رور وی هرکله چه په دوی کښې سړې یا ښځه دواړه موجود وی نو ځومره چه دوو ښځو ته ملاویږی نو دومره به یو سړی ته ملاویږی.

د احکامو بیانولو حکمت:- الله ﷻ خپل فرائض بیان فرمانی.خپل حدونه مقرروی،خپل شریعت واضح کوی،چه هسې نه تاسو دهوکه شئ،الله ﷻ د ټولو کارونو د انجام نه واقف دې ،اود هر مصلحت نه دانا.د بنده ګانو خیرخواه دې،د مستحق د استحقاق پیژندونکې دې.

د ابن جریر ﷫ روایت کښې دی چه نبی کریم ﷺ او صحابه کرام چرته په سفر روان وو ،د حذیفه ﷺ د اوښې سر نبی کریم ﷺ پسې چې کوم صحابی ناست وو د هغه کجاوې سره برابر وو،او د حضرت عمر فاروق ﷺ د سورلۍ د حذیفه ﷺ سره روستو دویم کس سره برابر وو اودا آیت مبارك نازل شو.نو نبی کریم ﷺ حضرت حذیفه ﷺ ته دا آیت مبارك واورولو، او حضرت حذیفه ﷺ حضرت فاروق اعظم ﷺ ته او دې نه پس حضرت عمرفاروق ﷺ چه کله دا آیت مبارك و اوریدو او دې باره کښې ئې سوال اوکړو نو دې ونیل چه په الله قسم ته ناپوهه ئې،ځکه چه ماته نبی کریم ﷺ آورولې وو م دغه شان ما تاته واورولو. په الله قسم ما په دې کښې هیڅ زیاتی نه ده کړې.حضرت عمرفاروق ﷺ به فرمائیل چه ائې الله ﷻ ! اګر چه تا ظاهر کړې دی مګر ما باندې نه دی ظاهر شوی .([3]) خو دا روایت منقطع دې.هم ددې روایت یو بل سند کښې دی چه حضرت عمر فاروق ﷺ دوباره دا سوال د خپل خلافت په زمانه کښې کړې وو.

---

[1]) صحیح بخاری کتاب الفرائض باب میراث ابنة ابن مع ابنة:٦٧٣٦. ابوداود :٢٨٩٠. ترمذی:٢٠٩٣.

[2]) صحیح بخاری کتاب الفرائض باب میراث الولد من ابیه وامه:٦٧٣٢، صحیح مسلم:١٦١٥، ترمذی:٢٠٩٨.

[3]) الطبری

دکلاله په باره کښې د عمر ﷺ عدم تشفي:- او يو حديث مبارك کښې دي چه حضرت عمرفاروق ﷺ نبی کريم ﷺ نه تپوس کړې وو چه يارسول الله ﷺ ! د کلاله ميراث بـه څنګه تقسيميږی ؟ په دې باندې الله ﷺ دا آيت مبارك نازل کړو ،خو د حضرت عمرفاروق ﷺ پوره تشفي نه وه شوې ،څکه ئې خپلې لور او نبی کريم ﷺ بی بی حضرت حفصه ﷺ ته فرمائيلی وو چه کله نبی کريم ﷺ خوشحاله وی نو ته د دې تپوس اوکړه. نو حضرت حفصه ﷺ يوورځ هم دغه شان موقع اوموندله او تپوس ئې اوکړو نو نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه شايد ستا پلار تاته د دې د تپوس کولو هدايت کړې دې.خما خيال دې چه هغه به دا معلوم نکړې شی.حضرت عمرفاروق ﷺ چه کله دا واوريدل نو وې فرمائيل چه هرکله نبی کريم ﷺ دا اوفرمائيل نو اوس څه دانشم معلومولې.

اويو روايت کښې دی چه د حضرت عمر فاروق ﷺ په حکم چه کله حضرت حفصه ﷺ سوال اوکړو نو نبی کريم ﷺ ورته په يو پاڼړه دا آيت مبارك په چا اوليکلو ،بيا ئې اوفرمائيل چه عمر ﷺ تاتـه د دې د تپوس کولو وئيلی دی ؟ خما خيال دې چه هغه به دا صحيح نه کړی.آيا هغه ته دګرمئ هغه آيت مبارك ياد نه دې (يعنی هغـه ايت چې د ګرمئ پـه موسم کښې نـازل شوې وو) چه کوم پـه سورة نساء کښې دې،اوهغه کافی نه دې څه ؟ ﴿وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً﴾ بيا چه کله نبی کريم ﷺ نـه خلقو سوال اوکړو نو هغه آيت نازل شو چه کوم د سورة نساء په اخرکښې دې.اودا حديث مبارك مرسل دې.

يو خل حضرت عمرفاروق ﷺ صحابه کرام ﷺ جمع کړل او يو تکړه ئې راوخسته چه هم نن دکلالـه باره کښې فيصله کوم چه په پرده کښې هم ښځو ته هم معلومه شی،نو په هغه وخت کښې کور کښې يو مار راووتلو ،او ټول خلق خواره شو.نو عمر فاروق ﷺ اوفرمائيـل کـه د الله ﷺ د دې د پوره کولو اراده وې نو دا به ئې پوره کړې وې.ددې اسناد صحيح دی (١).

په درې مسئلو کښې د عمر ﷺ عدم تشفي:- مستدرك حـاکم کښـې دی چـه حضرت عمرفـاروق ﷺ اوفرمائيل چه درې مسئلې که ما د نبی کريم ﷺ نه پوښتلې وې نو دا به ماته د سرو اوښانو د ملاويدو نه زيات خوښ وو① يو خودا چه نبی کريم ﷺ نه پس به خليفـه څوك وی؟②دويم دا چه کوم خلق د زکوة قائل وی خو وائی چه مونږ به ئې تاتـه نـه درکوو،نو دوی سره د جنګ کول څنګه دی؟③دريم د کلاله باره کښې(٢)او يو حديث مبارك کښې د زکوة نه ورکونکو په ځائې د سودی مسئلو بيان دې (٣).

حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ فرمائی چه د حضرت عمرفـاروق ﷺ آخری وخت کښـې مـا د دوی نه واوريدل چه قول هغه دې چه کوم ماواوريدو ؟ چې تپوس مـو تـرې اوکړو چه هغه څه دی ؟ نو وې فرمائيل چه کلاله هغه دې چه د چا اولاد نه وی (٤).

د شيخينو اختلاف:- او يو روايت کښې دی چه حضرت عمرفاروق ﷺ فرمائی چه خما او د حضرت ابوبکرصديق ﷺ مينځ کښې دکلاله باره کښې اختلاف پيدا شو او خبره هم هغه وه چه کومه ما ونيله.حضرت عمرفاروق ﷺ خپل سکه رونړه او چه کوم د مور نه وی (او د پلا نه وی) جمع شی نو دائې ثلث کښې شريك کړی وو، اوحضرت ابوبکر صديق د دې خلاف وو.ابن جرير کښې دی چه خليفة المسلمين حضرت عمرفاروق يو رقعه باندې د نيکه د ميراث او کلاله باره کښې څه اوليکل ،بيا ئې استخاره اوکړه،او څه وخت چې ئې آرام اوکړو،او د الله ﷺ نه ئې د دې دعا اوکړه،چه انې الله ﷺ ! که

---

١) الطبری :٩/٤٣٩.
٢) حاکم :٢/٢/٣٠٣،
٣) حاکم:٢/٣٠٤.
٤) حاکم:٢/٣٠٣ وسنده صحيح.

ستا په علم کښې په دې کښې بهتري وی نو دا جاري کړه. بیا چه کله دوی زخمی شو نو دوی دا رقعه راوغوښته او هیڅا ته د دې علم او نشو چه په دې کښې نې څه لیکلی وو،بیا نې پخپله اوفرمائیل چه ما په دې کښې د نیکه او کلاله باره کښې لیکلی وو.او ما استخاره کړې وه،بیا څما خیال اوشو چه تاسو هم په دې پریږدم چه په څه تاسویې.

ابن جریر کښې دی چه عمرفاروق ﷺاوفرمائیل د کلاله په باره کښې چې زه د حضرت ابوبکرصدیق ﷺ نه خلاف کوم نو ماته شرم راځی او د حضرت ابوبکر صدیق ﷺ فرمان وو چه کلاله هغه ده چه د چا ولد نه وی،او هم په دې د جمهور صحابه کرام ﷺ او تابعین رحمهم الله او آئمه دین دی.هم دا حال د څلور واړو امامانو او اوو واړه فقهاؤ دې،او هم په دې باندې قران پاک دلالت کوی لکه څنگه چه الله ﷻ واضح کړې دی او فرمائی چه ستاسو دپاره مو ښکاره ښکاره بیانونه کړی دی چه تاسو گمراه نه شئ،او الله ﷻ ته هر څیز ښه معلوم دې.والله اعلم.(الحمدلله) دسورة نساء تفسیر ختم شو الله تعالی دې قبول کړی.

د سوره مائده تفسیر

د سورة د نزول وخت:- حضرت آسماء بنت یزید ﷺ فرمائی چه ما د نبی کریم ﷺ د اوښې عضباء واگې نیولې وې چه په نبی کریم ﷺ سورة مائده پوره نازله شوه. نزدې وه چه په دې بوج سره د اوښې پښې ماتې شوې وې (١) (مسند احمد).

اویو روایت مبارك کښې دی چه په هغه وخت کښې نبی کریم ﷺ سفر کښې وو .او د وحی د بوج نه معلومه شوه چه گنی د اوښې پښې ماتې شوې (٢) (ابن مردویه).اویو روایت کښې دی چه کله د اوښې د طاقت نه زیات بوج په اوښه راغلو نو نبی کریم ﷺ دې نه کوز شو (٣). (مسند احمد).

سورة مائده اخرى سورت دې:- ترمذی شریف کښې یو روایت کښې دی چه ټولو نه آخری سورة چه په نبی کریم ﷺ نازل شوې دې هغه سورة ﴿إِذَا جَآءَ نَصْرُ اللَّهِ﴾ دې(٤).

مستدرك حاکم کښې دی چه حضرت جبیر بن نفیر فرمائی چه څه حج ته لارم،هلته د حضرت عائشه بنت صدیق ﷺ خدمت کښې حاضر شوم نو حضرت عائشه ﷺ ماته اوونیل چه ته د سورة مائده تلاوت کوې ؟ ما ورته اوونیل چه آو. وې فرمائیل چه واوره ! ټولو نه آخری سورة هم دا دې.په دې کښې چه کوم څیز حلال گورې نو هغه حلال اوگنړه او په دې کښې چه کوم څیز حرام اوموموې نو هغه حرام اوگنړه.(٥).

مسند احمد کښې هم دا روایت دې او په هغې کښې دی چه بیا ما دوی نه د نبی کریم ﷺ د اخلاقو باره کښې تپوس اوکړو نو دوی ﷺ اوفرمائیل چه د نبی کریم ﷺ د اخلاقو مکمل نمونه قران پاك دې.د اروایت نسائی کښې هم دې (٦)

---

١) احمد:٦/٤٥٥، طبران :٢٠: ١٩٩٢، مجمع الزولد:٧/٤٣.
٢) الدرالمنثور :٢/٤٤٦، دلائل النبوة :٧/٤٥.،
٣) احمد: ٢/١٧٦، مجمع الزوائد:٧/١٣.
٤) ترمذی کتاب التفسير القران باب ومن سورة المائدة:٣٠٦٣، وسنده حسن حاکم:٢/٣١١.
٥) حاکم:٢/٣١١ وسنده صحيح السنن الكبرى للنسائی: ١١١٣٨، امام دې ته صحیح وئیلی دی.
٦) احمد:٦/١٨٨، وسنده صحيح السنن الكبرى للنسائی:١١١٣٨، دلاالنبوة:١١٨، فضائل القرآن:ص/١٢٨ ددې روایت سند صحیح درجه کښې دې

آیاونونه	سورة مائده مدنی دې	رکوعگانې
	بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ	
۱۲۰	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دې	۱۶

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَوۡفُواْ بِٱلۡعُقُودِۚ أُحِلَّتۡ لَكُم

ائې هغه کسانو | چې ایمان مو راوړې دې | پوره کړئ | ټولې وعدې | حلال کړې شو | ستاسو دپاره

ائې مومنانو! خپلې وعدې پوره کوئ |............ تاسودپاره د څاروؤ

بَهِيمَةُ ٱلۡأَنۡعَٰمِ إِلَّا مَا يُتۡلَىٰ عَلَيۡكُمۡ

ټول څریدونکی څاروی | دخناورو | ما سوا د | هغې نه | چې لوستې به شی | په تاسو باندې

ټول قسمونه حلال دی |..............مګر دکومو بیان چې به وړاندې تاسو ته اوشی

غَيۡرَ مُحِلِّي ٱلصَّيۡدِ وَأَنتُمۡ حُرُمٌۗ إِنَّ ٱللَّهَ

مګر حلال مهٔ ګنړې | ښکار | حال دا چې تاسو | احرام تړونکی یئ | بیشکه الله

خوځان دپاره ښکار حلال مهٔ ګنړئ چې تاسود احرام حالت کښې یئ | بیشکه الله ﷻ

يَحۡكُمُ مَا يُرِيدُ ۝١ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تُحِلُّواْ

حکم کوی | دهغه څه | چې غواړی | ائې هغه کسانو | چې ایمان مو راوړې دې | مه ګنړئ حلال

چې څه غواړی هغه حکم کوی | ائې دایمان خاوندانو دالله ﷻ د نښو نښانو بې حرمتی مهٔ کوئ

شَعَٰٓئِرَ ٱللَّهِ وَلَا ٱلشَّهۡرَ ٱلۡحَرَامَ وَلَا ٱلۡهَدۡيَ وَلَا ٱلۡقَلَٰٓئِدَ

نښې د الله | اونهٔ میاشتې د حرمت | اونهٔ څاروی دقربانئ | اونهٔ پټې والاڅاروی

او نهٔ د معززو میاشتو | اونه دقربانئ د څاروؤ | اونه د هغه څاروی چې (دالله ﷻ دنامې) پټې ورته اچولې شوې وی

وَلَآ ءَآمِّينَ ٱلۡبَيۡتَ ٱلۡحَرَامَ يَبۡتَغُونَ فَضۡلٗا مِّن رَّبِّهِمۡ

اونهٔ قصد کونکی | محترم کورته | حال دا چې غواړی هغوئ | فضل | درب خپل نه

اونهٔ هغه کسان چې بیت الحرام (کعبې) ته روان وی | دخپل رب فضل خوشحالی لټوی ....

وَرِضۡوَٰنٗاۚ وَإِذَا حَلَلۡتُمۡ فَٱصۡطَادُواْۚ وَلَا يَجۡرِمَنَّكُمۡ

او د (هغه) رضا | اوکله چې | احرام ختم کړئ تاسو | نو بیا ښکار کوئ تاسو | اونهٔ دې کړی باعث تاسو

............اوهرکله چې د احرام پابندی ختمه شی | نوبیا ښکار کولې شئ | او (خیال ساتئ) چې یوه ډله چې

شَنَـَٔانُ قَوۡمٍ أَن صَدُّوكُمۡ عَنِ ٱلۡمَسۡجِدِ ٱلۡحَرَامِ أَن تَعۡتَدُواْۘ

دشمنی دیو قوم | چې هغوئ منع کړی یئ تاسو | د مسجد حرام نه | په دې خبره چې زیاتې اوکړئ تاسو

تاسوئې دمسجدحرام نه منع کړی یئ د هغوئ کردار دې تاسو په ظلم کولو باندې اماده نکړی

وَتَعَاوَنُوْا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوٰى ۖ وَلَا تَعَاوَنُوْا

اومدد کوئ |دیوبل سره په نیکئ کښې|او په تقوی کښې | اومه کوئ مدد د یو بل سره

اود نیکئ اوپرهیزګارئ په کارونوکښې یوبل سره مددکوئ| او دګناه او

عَلَى الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ ۖ وَاتَّقُوا اللّٰهَ ۗ اِنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ

په ګناه |او په زیاتی کښې | او اووېرېږئ دالله نه| بیشکه الله | ډېر سخت دې

دظلم په کارونو کښې هیڅاسره مددمه کوئ| اودالله ﷻ نه وېره کوئ| .بیشکه الله ﷻ

الْعِقَابِ۝

په عذاب کښې |

سخت عذاب ورکونکې دې |

مؤمنانو ته خطاب:- ابن ابی حاتم کښې دی چه یو سړی حضرت عبدالله بن مسعود ؓ ته اوونیل چه تاسو ماته څه خاص وصیت اوکړئ.دوی ؓ ورته اوفرمائیل چه کله ته په قران کښې د ﴿يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا﴾ لفظ واورې نو زر دا په غور او توجه سره واوره.ځکه چه دې نه پس به د څه نه څه ښیګړې حکم وی یا به د څه بدئ نه د منع کیدو حکم وی
حضرت زهری رحمه الله فرمائی چه چرته هم الله ﷻ ایمان و الو ته حکم کړې دې نو دې حکم کښې نبی ﷺ هم شامل یم.حضرت خیثمه رحمه الله فرمائی چه توراة کښې د﴿يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا﴾ په ځائې ﴿يٰٓاَيُّهَا المساكين﴾ دی،
دعلی ؓ په فضیلت کښې موضوعی اثر:- په یو روایت کښې دی کوم چه حضرت عبدالله ابن عباس ؓ یه نوم سره بیان شوې دې چه چرته هم ﴿يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا﴾ دی نو ټولو موقعو کښې ددې ټولو ایمان والو سردار شریف او امیر حضرت علی ؓ دې.د نبی کریم ﷺ په صحابو کښې هر یو ته زورنه ورکړې شوې ده.سوا د حضرت علی ؓ نه چه هغه په هیڅ خبره کښې کښې زورنه نه ده ورکړې شوې.
د روایت تضعیف:- یاد ساتئ چه د اثر بالکل غلط دې او ددې الفاظ منکر دی او د دې سند هم صحیح نه دې.حضرت امام بخاری رحمه الله فرمائی چه د دې راوی عیسی بن راشد مجهول دې،دده روایت منکر دې.څه وایم چه دغه شان ددې بل راوی علی بن بذیمه اګر چه ثقه دې مګر د اعلی درجې شیعه دې،بیا د ده داسې روایت چه دده د خاص خیال تائید کوی ځنګه د قبلیدو لائق دې ؟ نو یقینی طور به هغه دې کښې ناقابل قبول وی.دې روایت کښې دا دی چه ټول صحابه کرام ؓ زورلې شوې دی سوا د حضرت علی ؓ نه،دې نه مراد د دوی هغه آیت مبارک دې چه په هغې کښې الله ﷻ خپل نبی ﷺ ته سرګوشئ کولو نه مخکښې د صدقې کولو حکم کړې دې.نو دیو نه زیاتو مفسرینو وئیلی دی چه په دې باندې عمل صرف حضرت علی ؓ کړې دې .او بیا دا فرمان نازل شو چه ﴿ءَاَشْفَقْتُمْ اَنْ تُقَدِّمُوْا﴾ الخ،خو دا غلط دی چه آیت کښې صحابه کرام ؓ زورلې شوی دی،بلکه اصل کښې دا حکم په طور د وجوب نه وو بلکه اختیاری امر وو. دې باندې عمل کولو نه مخکښې الله ﷻ دا منسوخ کړو نو حقیقت کښې هیڅا نه ددې اختلاف نه دی شوې،بیا دا خبره غلطه ده چه حضرت علی ؓ په هیڅ خبره نه دې زورلې شوې.د سورة انفال آیت مبارک اوګورئ.په هغې کښې هغه ټول صحابه کرام ؓ زورلې شوی وو چه کومو د بدری قیدیانو دپرېښودلو او ددوی نه د فدیه اخستلو مشوره ورکړې وه.اصل کښې سوا د حضرت عمرفاروق ؓ نه باقی د ټولو صحابه کرامو ؓ هم دا مشوره وه،نودا د حضرت عمرفاروق ؓ

نه سوا نورو تولو ته دی.او په دوی کښې حضرت علی ﷺ هم دې.نو دا ټولې خبرې په دې خبره ښکاره دلیل دې چې دا اثر بیخی ضعیف او واهی دې،والله اعلم،

د ابن حزم ﷺ په کتاب کښې د مائدې ایت:- ابن جریر کښې دی چه حضرت محمد بن سلمه ﷫ فرمائی چه کوم کتاب نبی کریم ﷺ حضرت عمر بن حزم ﷺ ته لیکلې ورکړې وو اوهغه نې نجران ته لیږلې وو،دا کتاب ما حضرت ابوبکر ابن حزم ﷺ سره لیدلې وو.او دا مې لوستلې وو.او په دې کښې د الله ﷻ اود هغه رسول ﷺ احکام وو،په هغې کښې ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَوۡفُواْ بِٱلۡعُقُودِۚ﴾ نه تر ﴿إِنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلۡعِقَابِ﴾ پورې لیکلې شوی وو (١).

ابن ابی حاتم کښې دی چه د حضرت عمر بن حزم ﷺ نمسی حضرت ابوبکربن محمد اوفرمائیل چه مونږ سره دا کتاب چه کوم حضرت عمروبن حزم ﷺ لیکلې وو او هرکله چه نې هغه یمن ته د دین خوررولو اواحادیثو خودلو او زکوة وصولولو دپاره لیږلې وو،په هغې کښې د وعدې او د حکم کولو احکام وو،او په هغې کښې د ﴿بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ﴾ نه پس لیکلې شوی وو چه دا کتاب دالله تعالی او دهغه درسول ﷺ د طرفنه دې،اے ایمان والو ! وعدې پوره کړئی،دا وعده د حضرت محمد ﷺ د طرفنه حضرت عمرو بن حزم ﷺ دپاره ده هرکله چه دوی نې یمن ته لیږل،دوی ته رسول الله ﷺ خپلو کارونوکښې د ویرولو حکم کړې وو. یقینا الله ﷻ هغوی سره دې څوك چې د هغه نه ویریږی او احسان او نیکی کوی (٢).

د عقود نه مراد:- حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ وغیره فرمائی چه عقود نه مراد عهد دې (٣)،ابن جریر ﷫ په دې باندې اجماع بنائی که هغه قسمیه عهد وی او که وعدې وی ټول پوره کول فرض دی (٤).

دابن عباس ﷺ قول:- حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ نه دا هم مروی دی چه عهد پوره کولو کښې د الله ﷻ حلال لره حلال ګڼړل او حرام لره حرام ګڼړل د هغه د فرائضو پابندی کول د هغه د حد بندو خیال ساتل د څه خبرې خلاف نه کول یو حد نه ماتول څه حرام کار نه کول دا ټول شامل دی اولولې آیت ﴿وَٱلَّذِينَ يَنقُضُونَ عَهۡدَ ٱللَّهِ﴾ لره ﴿سُوٓءُ ٱلدَّارِ﴾ پورې.

حضرت ضحاك ﷫ فرمائی چه مراد ترې دا دې چه د الله ﷻ حلال،د الله ﷻ حرام،اود هغه وعدو لره چه دایمان نه پس ستاسو په ذمه دی،پوره کول د الله ﷻ د طرفنه فرض دی.د فرائضو پابندی،د حلال او حرام عقیده ساتل وغیره وغیره.

حضرت زیدبن اسلم ﷫ فرمائی چه دا شپږ وعدې دی.د الله ﷻ د وعدو خپلو کښې یوشان والی؛ قسمیه عهد ،دشرکت عهد ،دتجارت عهد ،دنکاح عهد ،قسمیه عهد ،محمد بن کعب ﷫ وائی چه پنځه دی.چه په دې کښې د جاهلیت د زمانې قسمونه او شرکت تجارت او وعدې شاملې دی.

خرڅونکی او اخستونکی ته د اختیار مسئله:- کوم خلق وائی چه اخستلو خرڅولو نه پس تر اوسه پورې چه خرڅونکی او اخستونکی لا جدا شوی نه وی نو بیا هم د واپس کولو اختیار نشته دې.هغوی خپل دلیل دا آیت ګڼړی.امام ابو حنیفه ﷫،او د امام مالك ﷫ هم دا مذهب دې.خود امام شافعی ﷫ او امام احمد بن حنبل ﷫ ددې خلاف دی او جمهور علماء هم ددې خلاف دی.

اودلیل کښې هغوئ دا صحیح حدیث پیش کوی .اودا په صحیح بخاری کښې د حضرت ابن عمر ﷺ

---

(١) الطبری:٩/٤٥٤.
(٢) دلائل النبوة: ٥/٤١٣. رهوحسن
(٣) الطبری: ٩/٤٥٠.
(٤) ایضا :٩/٤٤٩،

نه مروی دي چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه اخستونکی او خرڅونکی ته د سودا واپس کولو اختیار شته دي تر کومې چه جدا شوی نه وی (١).د صحیح بخاری شریف په یو روایت کښې داسې دي چه هرکله دوه سړو خرڅول او اخستل اوکړو نو دوی ته د یو بل نه د جدائې کیدو پورې اختیار دي (٢).دا حدیث مبارك ښکاره او صریح دلیل دې چه دا اختیار د اخستلو او خرڅولو نه پس دې.او دا دې د د بیع لازمیدو کیدو نه خلاف نشی ګنړلې بلکه دا شرعی طور د دې مقتضی دی .نوددې پوره کول هم ددې آیت مبارك ماتحت ضروری دی.

صرف په ایجاب او قبول باندې بیع مکمل کیږی د مجلس اختتام ضروری نه دي

مسلک حنفی:- حافظ ﷫ چې امام ابوحنیفه ﷫ ته کوم نسبت کړې دې دا صحیح دې چه کله په مجلس د عقد کښې عقد پوره شی نو بیا بائع یا مشتری ته اختیار نشته اګرچې لامجلس باقی وی ځکه چه کوم حدیث امام شافعی ﷫ وغیره ذکر کوی د هغې نه مراد تفرق بالابدان نه دې بلکه تفرق بالاقوال دې یعنی چې د خرڅولو او اخستلو خبره ختمه شی نو بیع منعقده شوه چاته د واپس کولو اختیار نشته (تسهیل الهدایه شرح هدایه (۳۵۱۵).

قوله تعالی::أُحِلَّتْ لَكُم بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ

دحلالو ځناورو ذکر:- بیا فرمائی چه ځناور،چارپایان،ستاسو دپاره حلال کړې شوی دی یعنی اوښ، غوا، چیلۍ وغیره.ابوالحسن ﷫،حضرت قتاده ﷫ وغیره نه هم دا قول منقول دې.ابن جریر ﷫ فرمائی چه عربو کښې د دې د لغت مطابق هم دا دی.

د مذبوحې په خیټه کښې د بچی حکم:- حضرت ابن عمر ﷺ، حضرت ابن عباس ﷺ وغیره بزرګانو هم د دې آیت نه استدلال کړې دې چه کومه حلاله ماده ذبح کړې شی او د دې د خیټې نه بچې راوځی اګر چه مړ وی نوبیا هم هغه حلال دې (٣).ابوداود او ترمذی اوابن ماجه کښې دی چه صحابه کرامو ﷺ د نبی کریم ﷺ نه تپوس اوکړو چه کله اوښ یا غوا یا چیلۍ ذبح کړې شی او د دې د خیټې نه بچی راوځی نو مونږ هغه خورو که نه ؟ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل که غواړئی نو خورئی ځکه چه د دې ذبیحه ددې د مور ذبیحه ده (٤). امام ترمذی ﷫ دې ته حسن ونیلی دی.ابوداود کښې دی چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه خیټه کښې دننه د بچی ذبح دده د مور ذبح ده.(٥)

قوله تعالی::إِلَّا مَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ

د «ما یتلی» نه مراد:- بیا فرمائی مګر هغه چه ستاسو مخکښې به بیان شی.①حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ فرمائی چه د دې مطلب مردار او وینه اود خنزیر غوښه ده. (٦) ②حضرت قتاده ﷫ فرمائی چه د دې نه مراد پخپله مړ شوې ځناور او هغه ځناردې چه د هغه په ذبیحه باندې د الله ﷻ نوم نه وی اخستې شوې (٧).

د حافظ ﷫ رائی:- پوره علم خو الله ﷻ ته دې. خو په ظاهره دا معلومیږی چه دې نه مراد د الله ﷻ فرمان ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ﴾ الخ دې.①یعنی تاسو باندې مرداره ②او وینه ③او د خنزیر غوښه حرامه

---

(١) صحیح بخاری کتاب البیوع باب اذا لم یوقت الخیار هل یجوز البیع: ۲۱۰۹، صحیح مسلم: ۱۵۳۱، ابوداود: ۳۴۵۷. احمد:۷۳/۲،

(٢) صحیح بخاری کتاب البیوع باب اذا خیر احدهما صاحبه بعدالبیع فقد وجب البیع :۲۱۱۲ صحیح مسلم:۱۵۳۱، ابوداود: ۳۴۵۷.

(٣) الطبری:۴۵۵/۹.

(٤) الطبری:۴۵٦/۹.

(٥) ابوداود حواله سابق : ۲۸۲۸.

(٦) الطبری:۴۵۸/۹.

(٧) ایضا

کړې شوې ده ③او هرهغه څیز چې په هغې د الله تعالی د نوم نه سوا د بل چا نوم واخستې شی ④او چه د کوم مرغې خپه کړې شی، ⑥او کوم چې په وهلو سره مړ شوې وی. ⑦او کوم چې د یوېورته ځائې نه راوغورزیږی. ⑧اوکوم چې ټکر وهلو سره مړ شی، ⑨او کوم چې ځیرونکی ځناور اوخوری. ⑩ نو دا هم چارپایانو کښې دې.خو دې وجوهاتو سره د احرامیږی.

په دې وجه دې نه پس فرمائی چه تاسو کوم یوذبح کړنی او چه کوم ځناور په بت خانو کښې ذبح کړې شی هغه هم حرام دې اوداسې حرام چه په هغې کښې هیڅ یو څیز هم حلال نه دی د دې وجه په دې باندې استدلال نه دې شوې ،او حلال سره نه د دې هیڅ ذکر نه دې شوې نو دلته هم دا فرمائی چه ځناور چارپایان ستاسودپاره حلال دی.اود بعضو ذکر راځی چه هغه د بعضو وجوهاتوپه بناء حرام دی او د دې نه پس جمله د حالیت په بناء منصوب ده،مراد د انعام نه عام دې.بعضې هغه چه په انسانانو کښې اوسیږی،لکه اوښ،غوا،چیلۍ او بعضې هغه چه ځنګلی دی.لکه نیل اوسۍ غوا او ځنګلی خرنو په ساتلی شوی ځناورو کښې نې دا مخصوص کړل چه کوم بیان شو او وحشی ځناورو کښې د احرام حالت کښې هر یو ښکار کول منع دی.د ا هم ونیلې شوی دی چه دې نه مراد مونږ ستاسو دپاره چارپایان هر حال کښې حلال کړی دی.

قوله تعالی:: يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تُحِلُّواْ شَعَٰٓئِرَ ٱللَّهِ

دالله د نښو احترام کول:- نو تاسو د احرام حالت کښې د ښکار کولو نه منع شئ:اودا حرام اوګڼرئی.خکه چه د الله تعالی هم دا حکم دې.او د هغه پاك ذات په هر حکم کښې حکمت وی.اودغه شان د هغه هر ممانعت کښې هم حکمت دې.الله ﷻ چه د څه اراده اوکړی نو د هغې حکم کوی اې ایمان والو ! د الله ﷻ د نښو توهین مه کوئی.یعنې د حج د مناسکو او عمرې وغیره صفا مروه،د قربانۍ د ځناور او اوښ اود الله ﷻ حرام کړې شوی هر څیز. د حرمت والامیاشتو توهین مه کوئی.ددې ادب کوئی،د دې لحاظ ساتئی،د دې تعظیم کوئی ،او دې کښې خصوصیت سره د الله ﷻ د نافرمانونه بچ اوسئ،او دې مبارکو میاشتو کښې خپل دښمن سره پخپله جنګ مه کوئی.لکه ارشاد دې چه ﴿يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلشَّهْرِ ٱلْحَرَامِ﴾ الخ یعنی اې نبی ﷺ ستانه د حرمت والا میاشتو باره کښې تپوس کوی د جنګ په حقله نو ته ورته اووایه چه په دې کښې جنګ کول ګناه ده.او په یو بل آیت مبارك کښې دی چه د میاشتو شمیر د الله ﷻ په نیز دولس دی.

څلورمیاشتې معززې دی:- صحیح بخاری کښې دی د حضرت ابوبکر صدیق ﷺ نه مروی دی چه نبی کریم ﷺ د حجة الوداع په موقع اوفرمائیل چه زمانه واپس داسې طرز ته راغله څنګه چې په اول کښې وه .چه کومه ورځ الله ﷻ آسمان او زمکه پیداکړی وو. کال د دولسو میاشتو دې.او دې کښې څلور میاشتې حرمت والا دی.درې خو پرله پسې دی یعنی ذی القعده،ذی الحجه،او محرم اوڅلورمه رجب،اودې ته د قبیله مضر رجب ونیلې شی.اودا د جمادی الاخراو شعبان په مینځ کښې وی ([1]).

په معززو میاشتو کښې د جنګ حکم:- ددې نه دا هم معلومه شوه چه د دې میاشتو حرمت تر قیامته پورې دې.لکه څنګه چه سلفو د یو جماعت مذهب دې.د آیت مبارك تفسیر کښې حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ وغیره نه منقول دی چه دې میاشتو کښې جنګ کول مه حلالوئی.خود جمهور دا مذهب دې چه دا حکم منسوخ شوې دې.او حرمت والا میاشتو کښې هم د اسلام دښمنانو سره جهاد کول هم جائزدی.د هغوئ دلیل دالله ﷻ دا فرمان دې چه ﴿فَإِذَا ٱنسَلَخَ ٱلْأَشْهُرُ ٱلْحُرُمُ فَٱقْتُلُواْ ٱلْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدتُّمُوهُمْ﴾ یعنی هرکله چه حرمت والا میاشتې تیرې شی نو مشرکان قتل کړئی چه چرته نې هم تاسو مومئ.

[1]) صحیح بخاری کتاب بدء الخلق باب ماجاء فی سبع ارضین:٣١٩٧، صحیح مسلم:١٦٧٩.

اودې نه مراد دلته د دې څلورو میاشتو تیریدل دی، کله چه دا تیرې شی چه کومې په هغه وخت کښې وې نو اوس دې نه پس برابر جهاد جاری دې.او قران پاك بيا کومه يو مياشت نه ده خاص کړې بلکه امام ابوجعفر رحمه الله خو په دې اجماع نقل کوی چه الله ﷻ مشرکانو سره جهاد کول هر وخت هره مياشت کښې جاری ساتلې دې.دوی فرمائی چه هم داشان په دې اجماع هم ده كه يو كافر د حرم د ټولو ونوپوستکی په څان واچوی نو مونږ به هغه دپاره امن نه ګنړو. كه مسلمانانو ورته پخپله ددې نه مخکښې امن نه وی ورکړې.ددې مسئلې پوره بحث دلته نشی کیدې،

په معززو میاشتو کښې هم کافرانو سره جنګ کول جائز دې

مسلك حنفی:- په اشهرالحرم کښې د کافرانو سره د جهاد نه کولو حکم اوس منسوخ شوې دې بلکه په ټولومیاشتو کښې دوی سره جهاد کولی شی دا د جمهورو عالمانو مذهب دې باقی دا خبره چه په کوم آیت سره په دې میاشتو کښې د حرمت حکم منسوخ شوې دې نوددې د تفصیل دپاره اوګورئ.[1]

قوله تعالی:: وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ

بيا فرمائی چه د ﴿هدی﴾ او ﴿قلائد﴾ بې حرمتی هم مه کوئ،یعنی بیت الله شریف ته قربانئ لیږلونه مه مانع کیږئ.څکه چه په دې کښې دالله تعالی نښې او تعظیم دې.او قربانئ دپاره چه کوم اوښ حرم ته لیږئ نو دې په غاړه کښې د غاړکئ اچولو نه هم مه منع کیږئ،چه د دې نښې نه ئې هرڅوك اوپیژنئ چه دا فی سبیل الله لیږلې شوې ده. اوس به دې ته څوك په بدنیت لاس نه لګوی.بلکه د دې کتلو سره د نورو هم شوق پیدا کیږی چه مونږ د الله ﷻ د نوم څاروی دې ته اولیږو. او دې صورت کښې به تاسو ته هم ثواب ملاویږی.څکه چه څوك هدایت طرفته بل څوك راوبلې نو هغه ته هم اجر ملاویږی کوم اجر چه د دې منلو والا ته ملاویږی.او الله ﷻ به د هغه اجر کښې هیڅ کمې نه راولی.بلکه هغه ته به د خپل طرفنه اجر ورکوی.

د نبی کریم ﷺ د قربانئ څاروی:- نبی کریم ﷺ چه کله حج دپاره تشریف یوړو نو نبی کریم ﷺ وادی عقیق یعنی ذوالحلیفه کښې شپه تیره کړه،سحر خپلو نهو بیبیانو ته ورغلو او بیا ئې غسل اوکړو،خوشبو ئې اولګوله او دوه رکعته مونځ ئې ادا کړو،او د خپل قربانئ څاروی په کوب باندې ئې نښه اولګوله. اود هغه په غاړه کښې ئې غاړکئ واچوله،او د حج او عمرې دپاره ئې احرام اوتړلو. قربانئ دپاره نبی کریم ﷺ څان سره ډیر خوش رنګ،څورب،او څوانان اوښان اخستی وو. لکه څنګه چه قران پاك کښې دی چه کوم سړې د الله ﷻ د احکامو تعظیم اوکړی،د هغه زړه تقوی والا دې.

د تعظیم یو صورت:- د بعضو سلفو فرمان دې چه تعظیم دا هم دې چه د قربانئ څناور په ښه شان سره اوساتلې شی .او دوی ته ښه خوراك ورکړې شی.اودوی ښه مضبوط او ښه څورب کړې شی.حضرت علی بن ابی طالب ؓ فرمائی چه مونږ ته نبی کریم ﷺ حکم اوکړو چه کله مونږ د قربانئ څاروی اخلو نو د دوی سترګې او غوږونه ښه ګورو.[2] (رواه اهل السنن).

دحرم د ونو کټ کولو ممانعت وجه:- مقاتل بن حیان فرمائی چه د جاهلیت په زمانه کښې چې کله خلق خپل وطن نه وتلی وو او د حرمت میاشتې به نه وې نو دوی به خپل څان په وینتو او ورنې کښې انغښتی وو او حرم کښې چه کوم مشرکان اوسیدل هغوئ خپل څانونه د ونو پاڼړوکښې پټ کړی وو. دې سره به عامو خلقو دوی ته امن ورکولو او دوی به ئې نه وهل نو الله ﷻ دوی د حرم د ونو کټ کولو نه منع کړل.

---

[1])معارف القران تفسیر مفتی محمد شفیع رحمه الله (۵۱۹۱۱)-

[2]) ابوداود کتاب الضحایا باب یکره من الضحایا: ۲۸۰٤، ترمذی: ۱٤۹۸، نسائی: ٤۳۷۷، ابن ماجه: ۳۱٤۲.

وَلَآ آٰمِّينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّن رَّبِّهِمْ وَرِضْوَانًا
بیا فرمائی چه کوم خلق د بیت الله شریف ارادې سره وتلی وی هغوئ سره جنګ مه کوئ،دلته چه څوک هم را غلل نو هغه امن کښې شو. نو څوک چه دې ارادې سره وتلی وی د هغوئ نیت د الله ﷻ د فضل تلاش کول او د رضامندئ تلاش کول وی.نو اوس دې مه ویروئ،دده عزت او ادب کوئ،اوهغه بیت الله شریف نه مه منع کوئ.د بعضو قول دې چه د الله ﷻ فضل تلاش کولو نه مراد اخستل اوخرڅول دی،لکه یو آیت مبارك کښې دی چه ﴿لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَن تَبْتَغُوا فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ﴾ یعنی د حج په زمانه کښې تجارت کولو کښې هیڅ ګناه نشته دې .رضوان نه مراد حج کولو کښې د الله ﷻ مرضی تلاش کول دی،ابن جریر رحمه الله وغیره فرمائی چه دا آیت حطم بن هند بکری باره کښې نازل شوې دې.دې سړی د مدینې په صحراګانو باندې قبضه کړې وه. بیا راتلونکی کال دې د عمرې ارادې سره راتلو چه د بعضو صحابه کرامو ؓ زړه کښې راغلل چه دې منع کړی،نو دې باندې دا آیت مبارك نازل شو.
امام ابن جریر رحمه الله په دې مسئله اجماع نقل کړې ده.که یو مشرك د مسلمانانو په امان کښې نه وی نواګر چه هغه د بیت الله شریف ارادې سره روان وی.یا بیت المقدس ته ئې د تلو اراده وی.د ده قتل کول جائز دی.دا حکم د دوی حق کښې منسوخ شوې دې،والله اعلم.

مشرکان به د حرم نه منع کولې شي:- څو چه کوم سړې الحاد خورولو دپاره روان وی د شرك اود کفر اراده ئې کړې وی نو هغه به منع کولې شي. حضرت عبدالله ابن عباس ؓ فرمائی چه مخکښې به مومنانو او مشرکانو ټولو حج کولو. او الله ﷻ منع فرمائیلې وه چه هیڅ مومن یا کافر به نشی منع کولې.څو دې آیت مبارك نه پس دا آیت مبارك نازل شو چه ﴿إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ﴾ یعنی مشرکان بالکل نجس دی،هغوئ دې د دې کال نه پس مسجد حرام ته نه راځی.بل ځائې کښې فرمان دې چه ﴿مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَن يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللَّهِ﴾ یعنی مشرکانو بالکل د الله ﷻ کورونو آبادونکی نه دی بل ځائې کښې فرمان دې چه ﴿إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾ یعنی د الله تعالی کورونه څوهغه خلق آبادوی کوم چې په الله ﷻ او د قیامت په ورځ ایمان لری.

مشرکانو سره د جنګ کولو اجازت:- نو مشرکان د جماتونو نه منع کړې شو حضرت قتاده رحمه الله فرمائی چه ﴿وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا آمِّينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ﴾ منسوخ شوې دې .د جاهلیت په زمانه کښې چه به کله یوسړې د خپل کور نه د حج ارادې سره اووتلو نو هغه به ځان د ونو په پانړو پټ کړو نولاړ کښې به ده ته چا څه نه وئیل.بیاچه به کله واپس کیدو نو دوېښتو هار به ئې اچولواو دې به محفوظ وو. په هغه وخت کښې مشرکان بیت الله شریف نه نه وو منع شوی.نو مسلمانانو ته حکم اوشو چه هغوئ دې د حرمت والا میاشتو کښې جنګ نه کوی.او نه دې بیت الله شریف (حرم) سره جنګ کوی،بیا دا حکم منسوخ شو چه مشرکانو سره جنګ کوئی چه چرته هم تاسو دوی مومئ.ابن جریر رحمه الله فرمائی چه د قلائد نه مراد هم دا دې چه کوم هار به ئې حرم شریف نه د راتلو په وخت کښې اچولو او د دې په وجه به دوی په امن کښې وو،عربو کښې ددې تعظیم کیدو ،او چه چا به ددې خلاف اوکړل نو هغه ته به ډیر بدرد وئیلې کیدل.او شاعرانو به د هغه هجو کوله.

قوله تعالی: وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا
بیا فرمائی چه کله تاسو احرام پرانیزئی نو بیا ښکار کولې شئ:احرام کښې د ښکار ممانعت وو. اوس احرام نه پس بیا ددې اجازت ملاؤ شو. کوم حکم چې د ممانعت نه پس اوشی نو هغه حکم نه ثابتیږی (یعنی هغه حکم د وجوب دپاره نه وی بلکه د اباحت دپاره وی) کوم چې د ممانعت نه مخکښې په اصل کښې وو یعنی که وجوب اصلی وو نو د ممانعت نه پس به امر هم د وجوب دپاره وی.اودغه شان مستحب اومباح لره، اګر چه بعضو وئیلی دی چه داسې امر د وجوب دپاره وی.څو د دواړو جماعتونو

خلاف د قران پاك آيتونه موجود دي.نو صحيح مذهب چه هغې سره تول دليلونو كښې موافقت راشي هغه دې كوم چې مونږ ذكر كړو علماء كرامو هم دا اختيار كړې دې.والله اعلم.

د محرم د حلاليدو نه پس ښكار كول مباح دې واجب نه دې

مسلک حنفی:-دلته د احرام نه پس د ښكار كولو حكم د اباحت دپاره دې د وجوب دپاره نه دې په دې باندې دامت اجماع ده (تفسير مظهرى ۴۷/۳).

قوله تعالى:: وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ اَنْ صَدُّوْكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اَنْ تَعْتَدُوْا ۘ

انصاف مه پريږدئ:- بيا فرمانى چه كوم قوم تاسو دحديبيه په كال مسجد حرام نه منع كړې وې نوتاسو دوى سره د دښمنئ كولو په وجه او قصاص اخستلو ته د اماده كيدو په وجه د الله تعالى د حكم نه مه وړاندې كيږئ چه ظلم او زياتې اوكړئ بلكه هيڅ يو وخت كښې هم انصاف د لاس نه مه غورزونى. دغه شان هغه آيت مبارك هم دې په كوم كښې چې فرمائيلې شوى دى چه تاسو دې د يو قوم دشمنى په انصاف نه كولو آماده نكړى.عدل كوئى،عدل تقوى ته نزدې دى.

د بعضو سلفو قول دې اگر چه څوك تاسو سره ستاسو په باره كښې د الله تعالى نافرمانى اوكړى خو تاسو ته پكار دى چه تاسو د هغه باره كښې د الله ﷻ نافرمانى اونكړئ.د عدل په وجه آسمان قائم دې.

د ايت شان نزول:- نبى كريم ﷺ او د نبى كريم ﷺ ملگرى ﷸ چه كله مشركانو د بيت الله شريف د زيارت كولو نه منع كړل او حديبيه نه ئې مخكښې پرې نښودل نو هم دې غم كښې صحابه كرام ﷸ واپس راروان وو،او دائې ونيل چه كوم يو مشرقى مشرك دوى ته ملاؤ شى نو دوى به هم هغه د بيت الله شريف د زيارت كولو نه منع كوى لكه څنگه چه د هغوئ جماعت دوى منع كړل.نو دې باندې دا آيت مبارك نازل شو([1]).

د شنان وضاحت:- د ﴿شَنَاٰنُ﴾ معنى بغض دې.بعضې عربو دې ته شنان هم ونيلى دى.خو هيڅ يو قارى نه هم دا قرات ندې شوې.خو عربوشعرونو كښې شنان هم راغلى دې.بيا الله ﷻ ايمان والو ته د نيكئ په كارونو كښې يوبل سره د مدد كولو حكم فرمانى.،بر،، وانى نيكئ كولو ته،اوتقوى وانى بدئ پريښودو ته اومسلمانان د گناهونو كولو او د چا سره په حرامو كارونو كښې د مدد كولو نه منع كوى.

وَلَا تَعَاوَنُوْا عَلَى الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ ۠

د اثم او عدوان فرق:- ابن جرير ﷫ فرمانى چه الله تعالى د كوم كار د كولو حكم كړې دې او انسان هغه نه كوى نو دا اثم دې،او دين كښې چه كوم حدونه الله تعالى مقرر كړى دى،او كوم فرائض الله ﷻ د خپل جان او مال باره كښې مقرر كړى دى د هغې نه مخكښې تلو ته عدوان وائى([2])

دظالم سره هم مدد كوه:-دمسند يو حديث مبارك كښې دى چه دخپل رور سره مددكوه اگر چه هغه ظالم وى،نو نبى كريم ﷺ نه سوال اوشو چه يارسول الله ﷺ! د مظلوم كيدو صورت كښې خو مدد كيږى دا خو صحيح دى خود ظالم كيدو صورت كښې به څنگه مدد كوؤ ؟ نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه هغه د ظلم كولو نه منع كړې چه ظلم اونكړى.هم دا د هغه سره مددكول دى ([3]). دا حديث مبارك صحيح بخارى او صحيح مسلم كښې دى ([4]).

د خلوت نه جلوت افضل دې:- مسنداحمد كښې دى چه كوم مسلمان خلقو سره گډون كوى او د هغوئ په

---

[1]) الطبرى:٤٧٢/٩.

[2]) الطبرى :٤٧٨/٩،

[3]) ايضا :٤٩٠/٩.

[4]) احمد:٩٩/٣ صحيح بخارى كتاب الاكراه باب يمين الرجل لصاحبه انه اخوه اذا خاف عليه القتل اونحوه:٦٩٥٢،

تکليفونو صبر کوی نو هغه مسلمان زيات اجر والا دې د هغه مسلمان نه چه کوم خلقو سره ګډون نه کوی اود هغوئ په تکليفونو صبر نه کوی .([1])

د نيکئ دلالت کونکی اجر:- مسندبزار کښې دی چه ﴿الدال على الخير كفاعله﴾([2]) يعنی کوم سړې چه د نيکئ خبره کوی اونورو ته هدايت کوی هغه د نيکئ کونکی په شان دې، امام ابوبکر بزار دا بيان فرمائی چه دا حديث مبارك صرف هم دې سند سره مروی دې.خو څه وايم چه د دې شاهد دا صحيح حديث مبارك دې چه کوم سړې خلق هدايت طرفته رابلی نو هغه ته به د هغه ټولو خلقو د اجر برابر ثواب ملاويږی چه کوم قيامت پورې راځی،اود ده تابعداری کوی اود هغه خلقو ثواب کښې به هيڅ کمې نه راځی .او کوم سړې چې ګناه کوی او خلق ګناه طرفته رابلی نو تر قيامته پورې چه څومره خلق ګناهونه کوی نو د هغه ټولو ګناهګار به وی،د هغه ټولو چې څومره ګناهونه وی. هغه هومره به دده وی .اود هغه خلقو ګناه کښې به څه کمې نه راځی ([3]).

ظالم سره د مدد قباحت:- طبرانی کښې دی چه نبی کريم ﷺ فرمائی کوم سړې چې يو ظالم سره لاړشی چه هغه سره مدد اوکړی او هغه ته معلوم وی چه دې ظالم دې نو هغه په يقين سره د اسلام نه خارج دې ([4]).

حُرِّمَتْ	عَلَيْكُمُ	الْمَيْتَةُ	وَالدَّمُ	وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ
حرام کړې شوا	په تاسو باندې	مرداره	اووينه	اوغوښه دخنزير
په تاسو باندې حرام کړې شوې ده مرداره اووينه او دخنزير غوښه				

وَمَا	أُهِلَّ	لِغَيْرِ اللَّهِ	بِهِ	وَالْمُنْخَنِقَةُ	وَالْمَوْقُوذَةُ
اوهغه څناور	چې آواز شوې وی	دغير الله	په هغې باندې	اومرئ خفه مړ څناور	او وهلې شوې مړڅناور
اوهغه چې د الله ﷻ نه سوا دبل چا په نوم حلال شوې وی او چې مرئ ئې خفه شوې وی او چې دګزار نه مړ شی					

وَالْمُتَرَدِّيَةُ	وَالنَّطِيحَةُ	وَمَا	أَكَلَ	السَّبُعُ	إِلَّا مَا
او رغښتې مړڅناور	اودښکرېه دغره مړڅناور	اوهغه څناور	چې وې خوری	درنده	بغيردهغې نه
او چې راوغورزيږی او چې بل څناورئې په ښکرا ووهی اومړشی او چې يودرنده ترې نه خوراک کړې وی بغيردهغې نه					

ذَكَّيْتُمْ	وَمَا	ذُبِحَ عَلَى	النُّصُبِ	وَأَنْ	
چې حلال ئې کړئ تاسو	اوهغه څناور	چې ذبحه کړې شوې وی	په درباربانديې	اوداهم ناجائز دی	
چې تاسوژوندې موندې وی اوحلال کړې مو وی. اوهغه چې د بتانو په نوم ذبح شوې وی او دا چه					

---

[1]) احمد:٥/٣٦٥، ترمذی: کتاب صفة القيامة باب فی فضل المخالطة: مع الصبر علی اذی الناس:٢٥٠٧، وهو صحيح. ابن ماجه: ٤٠٣٢، الادب المفرد:٣٨٨ بيهقی:١٠/٨٩.

[2]) مسند البزار:١٥٤، ترمذی کتاب العلم باب ماجاء ان علی الخير کفاعله: ٢٦٧٠، وهو صحيح ابوداود:٥١٢٩، بتصرف يسير مشكل الآثار:١/٤٨٤.

[3]) صحيح مسلم کتاب العلم باب من سن سنة حسنة اوسنة ومن دعا الی هدی اوضلالة:٢٦٧٤، ابوداود:٤٦٠٩.

[4]) الطبری:١/٢٢٧٢.

تَسْتَقْسِمُوْا	بِالْاَزْلَامِ ؕ	ذٰلِكُمْ	فِسْقٌ ؕ	اَلْيَوْمَ
چې تاسو قسمتونه معلوم کړئ	په غشو دفال سره	داټول کارونه ستاسو	فسق دي	نن ورځ

دجوارئ په غشو تقسيم کوئ | داټول دګناه کارونه دي | نن ورځې کافران

يَئِسَ	الَّذِيْنَ	كَفَرُوْا	مِنْ دِيْنِكُمْ	فَلَا تَخْشَوْهُمْ
نااميده شو	هغه کسان	چې کافران دي	اد دين ستاسو نه	انو تاسو مه ويريږئ دهغوئ نه

ستاسو د دين (تباه کولو) نه پوره پوره مايوس شوي دي | نو دهغوئ نه مه ويريږئ

وَاخْشَوْنِ ؕ	اَلْيَوْمَ	اَكْمَلْتُ	لَكُمْ	دِيْنَكُمْ	وَاَتْمَمْتُ	عَلَيْكُمْ
او ويريږئ زما نه	نن ورځ	مکمل کړو ما	دپاره ستاسو	دين ستاسو	او تمام کړو ما	په تاسو باندې

اوزما نه ويريږئ | نن ما ستاسو دين کامل کړو | اوخپل نعمتونه مې دربانديږ پوره کړل

نِعْمَتِيْ	وَرَضِيْتُ	لَكُمُ	الْاِسْلَامَ	دِيْنًا ؕ	فَمَنِ	اضْطُرَّ
نعمت زما	اوراضي شوم زهٔ	دپاره ستاسو	په اسلام	په حيثيت د دين سره	اوڅوک چې	مجبور شي

اواسلام مې ستاسو دپاره غوره دين منتخب کړو | ....نوڅوک چې دلوږې نه مجبوره شي

فِيْ مَخْمَصَةٍ	غَيْرَ	مُتَجَانِفٍ	لِّاِثْمٍ ۙ	فَاِنَّ اللّٰهَ	غَفُوْرٌ	رَّحِيْمٌ ۝
په لوږه کښې	احال دا چې نهٔ وي	مائل	ګناه ته	ابيشکه الله	ابښونکې	مهربان دي

...........چه ګناه ته ئې ميلان نهٔ وي (اودغه غوښې اوخوري) نوالله ښښونکې مهربان دي

قوله تعالى:: حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ

دمرداري حرمت:- په دې آيتونو کښې الله ﷻ دهغه څه بيان فرمائي چه د کومو خوراك الله ﷻ حرام کړې دي.دا ځبرد هغه څيزونو د نه خوړلو حکم کښې شامل دې.ميت هغه دې چه پخپله مړشي .نه خو هغه ذبح شي او نه ښکار کړې شي .د هغې خوراك په دې وجه حرام کړې شوې دې چه د هغې وينه نقصاني ده. او هغه په دې کښې پاتې شي .اوکله چه دا ذبح کړې شي نو هغه د دې نه اوځي. او دا وينه د دين او بدن دپاره نقصاني ده. خو دا ياد ساتئ چې هر مردار حرام دې.

د کب حلت:- خو مهې نه.خکه چه موطا امام مالك رحمه الله ،مسند شافعي رحمه الله ،مسنداحمد رحمه الله ، ابوداؤد ، ترمذي، نسائي،ابن ما جه،صحيح ابن خزيمه او صحيح ابن حبان کښې حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه مروي دي چه نبي کريم ﷺ نه د سمندرى اوبو باره کښې د مسئلې تپوس اوشو نو نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چه د هغې اوبه پاکې دي او د هغې مردار حلال دې ([1]).

دملخ حلت:- دغه شان که مولخ هم په خپله مړ شوې وي نو هغه هم حلال دې .د دې دليل کښې حديث مبارك راځي.د دم نه مراد دم مسفوح يعنى هغه وينه چه د ذبح کولو په وخت کښې اوبهيږي .

قوله تالي:: وَالدَّمَ

د ابن عباس رضي الله عنه فتوى:- حضرت عبدالله ابن عباس رضي الله عنه نه سوال اوشو چه آيا توري مونږ خوړې شو؟ نو حضرت عبدالله ابن عباس رضي الله عنه اوفرمائيل چه آو. خلقو اووئيل چه هغه خو وينه ده.نو حضرت عبدالله ابن عباس رضي الله عنه اوفرمائيل چه صرف هغه وينه حرامه ده چه کومه د ذبح کولو په وخت کښې اوځي.

[1]) ابوداود كتاب الطهارة باب الوضوء بماء البحر:٨٣، وسنده صحيح.ترمذي: ٦٩، نسائي:٣٣٣، ابن حبان : ٣٨٦.

حضرت عائشه صدیقه ﷞ فرمائي چه صرف بهيدلي وينه حرامه ده.حضرت امام شافعي ﷫ حديث مبارك راوړي دي نبي كريم ﷺ اوفرمائيل چه څمونږ دپاره دوه قسمه مرداري او دوه ويني حلالې كړې شوې دي.كب او مولخ،كليجې او تورې (١).

دا حديث مبارك مسند احمد ،ابن ماجه،دار قطني،اوبيهقي كښې عبدالرحمان بن زيد بن اسلم نه مروي دې.اودې ضعيف دې.حافظ بيهقي فرمائي چه عبدالرحمان سره اسماعيل بن ادريس او عبدالله هم روايت كوي.څه وايم چه دا دواړه ضعيف دي.خودا ده چه د دوی په ضعف كښې كمې بيشې شته دې.سليمان بن بلال ﷫ هم دا حديث روايت كړې دې.اوهغه ثقه دې،ليكن دا روايت بعضو په ابن عمر ﷛ باندې موقوف كړې دې.

د وينې حرمت:- حافظ ابوزرعه رازی فرمائي چه زيات صحيح د هغه صحيح موقوف كيدل دی.ابن ابي حاتم كښې حضرت صدی بن عجلان نه مروی دی چه څه نبی كريم ﷺ خپل قوم طرفته اوليږلم چه هغوئ ته د اسلام احكام پيش كړم .څه چه هغه ځائې ته اورسيدم نو خپل كار كښې مشغول شوم،يو ورځ اتفاقې طور د وينې يو ډكه پياله يو سړی راوړه او ماته مخامخ كيناستو،او ده اونورو حلقه جوړه كړه او دا وينه نې څكله،او ماته نې اووئيل چه رازه صدی ته هم اوڅكه.ما اووئيل چه تاسو څه غلط كاركوني،څه خو دهغه خلقونه راغلې يم چه چاددې خوراك حرام كړې دې.نوهغه ټول ماته متوجه شو اووې وئيل چه پوره خبره اوكړه نوما ورته هم دا آيت مبارك ﴿إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ﴾ تلاوت كړو (٢).

د صحابي ﷛ كرامت:- دا روايت ابن مردويه كښې هم دې،په هغې كښې دې نه پس دی چه څه هغه ځائې كښې تر ډيره پورې اوم،اوهغوئ ته مې د اسلام پيغام رسولو. خو هغوئ ايمان قبول نه كړو. يوه ورځ چه كله څه ډير سخت تږې اوم ،اواوبه راته بالكل نه ملاويدې نو ما اوبه اوغوښتلې،اوما اووئيل چه د تندې د وجې څما حال ډير خراب دې.لږې اوبه راكړئ.خو هيچا ماته اوبه رانكړې ،او وې وئيل چه مونږ تا هم دا شان زوراوو تر دې چه ته مړ شې.ځه ډير غم كښې وم.او په سره ګرمئ كښې مې په كانړو خپله كمبل غوړولې وه.او په مخ مې اچولې وه اودې ميدان كښې پروت ووم. چه په دې كښې څما سترګې ورغلې.خوب كښې ګورم چه يو سړی سره يو جام دې او په هغې كښې بهترينې او خوندناك او مزيدار د څكلو څيزدې،هغه سړې ماته راغلو او ماته نې لاس كښې جام راكړو،ما ښه په مړه خيټه اوڅكل،او دې كښې مې سترګې پرانيستې شوې.نو په الله ﷻ قسم ماته تنده نه وه،بلكه د هغه نه تردې وخت پورې ماته د تندې تكليف نه دې راغلې.بلكه داسې وئيل پكار دی چه څه نه يم تږئ شوې.كله چه څه بيدار شوم نو دې خلقو خپلو كښې اووئيل چه آخر دا ستاسو د قوم سردار دې،ستاسو ميلمه دې،دغه شان بې رخی هم صحيح نه ده. دا صحيح نه دی چه مونږ ده ته يو ګوټ اوبه هم نه وركوو.نو دا خلق ما ته راغلل او څه نې راوړل،ما اووئيل چه اوس ماته هيڅ حاجت نشته دې.څما رب ما باندې اوڅكول .دا نې اوئيل او هغوئ ته نې خپله ډكه خيټه اوخودله.دده دې كرامت كتلو سره هغه ټول مسلمانان شول (٣).

د اعشى قصيده:اعشى خپله قصيده كښې څه ښه وئيلی دی چه مردار ته نزدې مه ورځئ:او د يو ځناورګ وهلو نه پس چه كومه وينه راوځی هغه مه څكئ،اوبت خانو باندې څه مه اچوئ،او د الله تعالى نه سوادبل چا عبادت مه كوئ صرف د الله ﷻ عبادت كوئ.

(١) احمد: ٩٢/٢، ابن ماجه: كتاب الاطعمة باب الكبد والطحال:٣٣١٤،

(٢) طبراني ::٨٠٧٤، مجمع الزوائد:٣٨٩/٩،

(٣) حاكم:٦٤١/٣، طبراني :٨٠٩٩.

قوله تعالى: وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ

د خنزیر د غوښې حرمت:- د خنزیر غوښه حرامه ده که هغه ځنګلي وي او که ساتلي شوي. لفظ ﴿لحم﴾ شامل دی. د دې ټول اجزاء چه په دې کښې وازګه هم داخل ده، نو د ظاهریه (یوه ډله ده) پشان تکلفاتو کولو څه حاجت نشته دې اوبه بل آیت مبارك کښې ﴿فَإِنَّهُ رِجْسٌ﴾ دی. په کښې د «ه» ضمیر خنزیر ته راجع دې. نو مطلب دا دې چه دده ټول اجزاء حرام دی. حقیقت کښې دا خبره د لغت نه بعیده ده، چې مضاف الیه طرفته داسې موقعو باندې ضمیر ګرځي، بلکه صرف مضاف د ضمیر مرجع وي، نو ښکاره خبره هم دا ده چه لفظ لحم شامل دې ټولو اجزاء ته د عربو د لغت مفهوم او عام عرف هم دا دې.

د خنزیر د ټولو اجزاؤ د حرمت دپاره استدلال:- د صحیح مسلم حدیث مبارك کښې دی چه شطرنج کولو والا خپل لاسونه د خنزیر په غوښه کښې وهی(١)خیال اوکړئی چه صرف ګوتې وراوړل شرعی لحاظ سره څومره قدرې د نفرت قابل دی. نو بیا د دې د خوراك په حرمت کښې هیڅ شك پاتې نشو. او په دې کښې دلالت دې چه لفظ لحم شامل دې ټول اجزاؤ ته که هغه وازګه وی او که بل څه.

د مردارې وازګه هم حرامه ده:- او بخاري او مسلم شریف کښې دی چه نبی کریم ﷺ فرمانی چه الله ﷻ مرداره، خنزیر اود بتانو تجارت منع فرمائیلې دې. نو تپوس اوشو یارسول الله ﷺ ! د مردارې د چربۍ باره کښې څه ارشاد دې ؟ هغه په کښتو باندې اچولې شی، په څرمنو لګولې شی، اود ډیوې بلولودپاره هم پکار راوستلې شي. نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه نه نه هغه حرام دی (٢).

قوله تعالى: وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ

د مردارې، وینې او ما اهل لغیرالله حرمت:- صحیح بخاري کښې دی چه ابوسفیان هرقل ته اووئیل چه هغه نبی ﷺ مونږ د مردارې او وینې نه منع کوی (٣)، اوهغه څناور هم حراموی په کوم چې د ذبح کولو په د وخت کښې د الله ﷻ نوم و انخستې شی او دبل چا نوم پرې واخستې شی. الله ﷻ په خپل مخلوق دا فرض کړې دی چه هغوئ دې د الله تعالی په نوم څناو رذبح کوی، نو که څوك د دې نه البته کار کوی او د الله ﷻ د پاك نوم په ځائې د بل چا نوم واخلی یعنی د بت وغیره نوم واخلی اګر چه هغه په یو مخلوق کښې وی نو یقیناً هغه څناور بالاجماع حرام دې.

د متروک التسمیه څناور حکم:- خو چه د کوم څناور د ذبح کولو په وخت کښې بسم الله ونیل پاتې شی که د هغه په هیره وی او که په قصد سره وی نو هغه حرام دې که حلال ؟ په دې کښې د عالمانو اختلاف دې. اوددې بیان به انشاء الله په سورة انعام کښې راشی.

دڅلورو څیزونو حرمت:- حضرت ابوالطفیل رحمه الله فرمانی چه د حضرت آدم ﷺ د وخت نه واخله تر اوسه پورې دا څلور څیزونه نن پورې حرام دی، په هیڅ یو وخت کښې دا حلال شوی نه دی. ① مرداره ② وینه ③ د خنزیر غوښه ④ دالله ﷻ نه سوا د بل د په نوم څیزذبح کول. البته د بنی اسرائیلو د ګناهونو په وجه بعضې غیر حرام څیزونه په هغوئ حرام شوی وو. بیا د حضرت عیسی ﷺ په ذریعه هغه دوباره حلال کړې شو. خو بنی اسرائیلو دوی رښتونی اونه ګنړل او د دوی ﷺ مخالفت ئې اوکړو. (ابن ابی حاتم) دا اثر غریب دې.

---

١) صحيح مسلم كتاب الشعر باب تحريم اللعب بانرد شير: ٢٢٦٠، الادب المفرد: ١٢٧١، ابوداود: ٤٩٣٩، ابن ماجه: ٣٧٦٣، ابن حبان: ٥٨٧٣.

٢) صحيح بخارى كتاب البيوع باب بيع الميتة والاصنام: ٢٢٣٦، صحيح مسلم: ١٥٨١، ابوداود: ٣٤٨٦، ترمذى: ١٢٩٧، ابن ماجه: ٢١٦٧، بيهقى: ١٢/٦.

٣) صحيح ابن عوانة: ١٩٢/٤.

د علي ﷺ د دور خلافت یوه واقعه:- حضرت علي چه کله د کوفې حاکم وو نو په هغه وخت کښې د قبیله ابن نائل یو سړي چه شاعروو او نوم ئې بنو رباح وو،د فرزدق نیکه غالب سره ئې مقابله شوه،او دا مقرر شوه چه دواړه به مخامخ کیږي اود سلو سلواوښانو پړی به شلوی،نو د کوفې په شا د اوبو خانې ته راغلل،اوهرکله چه هلته اوښان راغلل نو دوی خپلې تورې راوویستې.اود اوښانو پړی ئې پریکول شروع کړل.او خودنې ئې کولې ،او دواړه فخر او ریاکانی کښې مشغول شو. هرکله چه کوفیانو ته معلومه شوه نو په خپلو خچر او خرو سواره شو او د غوښې اخستلو دپاره راغلل،په دې کښې حضرت علي ﷺ په سپینه خچر سور راغلو او دا آواز ئې اوکړو چه دا غوښه مه خورئی دا خناور ﴿وَمَآأُهِلَّ لِغَيْرِ اللهِ بِهِ﴾ کښې داخل دی.(ابن ابی حاتم)،دا اثر هم غریب دې.خو ددې د صحت شاهد هغه حدیث مبارك دې چه نبی کریم ﷺ د اعرابو پشان مقابله کولو کښې پړی شلولو نه منع فرمائیلې ده.([1]) بیا ابوداود فرمائی چه محمد بن جعفر ﷺ دا حدیث په حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ باندې موقوف کړې دې.

📖 دابوداود یو بل حدیث مبارك کښې دی چه حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ هغه دواړه سړی د خوراك کولو نه منع کړی وو چه کومو خپلو کښې یو بل باندې سبقت اخستل او مقابله کول او ریاکاری کول غوښتل ([2])

قوله تعالى:: وَالْمُنْخَنِقَةُ

① ﴿منخنقة﴾ چه د کومو خناورو مرئی خپه کړې شی که دا په قصدوی او که نه،یا دده مرئی ماته کړې شی.لکه تړی ئې وې او دا اوتښتی او د ده مرئی په پړی تیزندی شی او دې ئې راکاږی او هغه مړ شی دا حرام دی.

قوله تعالى:: وَالْمَوْقُوذَةُ

② ﴿موقوذة﴾ چه چا یو خناور په لرګی وغیره داسې څیز سره اووهلو چه هغه تیره نه وو او هغه مړشو نو دا حرام دې.جاهلیت کښې داهم دستور وو چه خناور په تیزندئی وژلې شو اودا به خوړلې شو. نو قران پاك دا سې خناور حرام اوګرځول.

په پس طرف د ښکار لګیدلو حکم:- صحیح سند سره مروی دی چه حضرت عدی بن حاتم ﷺ د نبی کریم ﷺ خدمت کښې حاضر شو چه یارسول الله ﷺ ا خه معراض سره ښکار کوم نو د دې څه حکم دې ؟نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه کله ته دا اوولې او هغه خناور زخمی شی نودا خوړلې شې.اوکه دا په لندوالی اولګی نو هغه خناور د مرئی خپه کیدو حکم کښې دې.د امه خوره.([3]) نبی کریم ﷺ داسې خناور کښې فرق کړې دې چه کوم په لندوالی اولګی په تیز او نوکدار څیز سره. اول ئې حرام او دونم ئې حلال کړې دې.د فقهاء کرامو په هم نیز دا مسئله اتفاقی ده،

په تیره څیز د خناور لګیدلو حکم:- خو په دې کښې اختلاف شته دې چه کله یو داسې څیز سره ا ولګی چه هغه زخمی کونکې وی او دې سره ورته تکلیف اورسی،او هغه د هغې د بوج او پلنوالی سره مړ شی نو آیا دا خناورو حلال دې حرام؟ امام شافعی ﷺ نه دې کښې دوه قولونه دی.یو خو د حرمت دې ددې پورتنی حدیث په وجه.او دویم حلالوالی د سپی د ښکار د حلت په وجه،ددې مسئلې پوره تفصیل اوګورئی :

[1]) ابوداود کتاب الضحایا باب ماجاء فی الاکل معاقرة الاعراب: ٢٨٢٠، بیهقی: ٣١٣/٩.

[2]) ابودادو کتاب الاطعمة باب فی طعام المتبارین: ٣٧٥٤، وهو صحیح

[3]) صحیح بخاری کتاب الذبائح باب صید المعراض: ٥٤٧٦، صحیح مسلم: ١٩٢٩، ابوداود: ٢٨٥٤، ترمذی: ١٤٦٧، نسائی: ٤١٩١، ابن ماجه: ٣٢٠٨.

فصل

د سپي د ښکار حکم:- دعالمانو په دې کښې اختلاف دې چه کله يو سړې خپل سپې ښکار دپاره پرېښود او سپې دا ښکار په خپلو وهلو او خپل بوج سره اووهلو اوزخمي ئې نه کړو يا ده ته ئې دومره تکليف ورکړو چه هغه مړشو او زخمي نه شو نو آيا هغه حلال دې که نه ؟ په دې کښې دوه قولونه دی،يو دا چه دا حلال دې ځکه چه د قران پاك الفاظ عام دی، ﴿فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ﴾ يعنی هغه چه کوم ښکاور راونيسي تاسو هغه خورئی شئ.دغه شان حضرت عدی رحمه الله وغيره صحيح حديث هم عام دی،د امام شافعي رحمه الله ملګرو د امام صاحب رحمه الله دا قول نقل کړې دې او متاخرينو ددې صحت کړې دې ،لکه امام نووی رحمه الله او رافعي رحمه الله شو،

د حافظ ابن کثير رحمه الله رائې:- خه وايم چه اګرچه دا ونيلې شی خو د امام صاحب رحمه الله د کلام نه دا ښکاره نه معلوميږی،اوګورئی ،،کتاب الام او مختصر،، دې دواړو کتابونو کښې هغوی فرمائيلی دی چه دواړه معانی د دې احتمال لری (يعنی حلت او حرمت) او بيا ئې د هرې يوې معنی وجه بيان کړې ده نو دهغه ملګری شافعيانو د هغوی نه دا په دې مسئله کښې مطلقا دواړه قولونه نقل کړی دی

خو مونږ په ډيره مشکله صرف دا ونيلې شو چه په دې بحث کښې امام شافعي رحمه الله د حلت کوم قول نقل کړې دې د هغې ئې لږ وضاحت کړې دې خو په دواړو قولونو د حلت او حرمت کښې ئې ديو قول هم تصريح نه ده کړې او نه ئې په يقين سره يو قول کړې دې

دامام ابوحنيفه رحمه الله نه يو روايت:- اوابن الصباغ د امام ابوحنيفه رحمه الله نه په روايت د حسن بن زياد سره د حلاليدو قول نقل کړې دې،او نورڅه ئې نه دی نقل کړې.او امام ابن جرير رحمه الله خپل تفسير کښې دا قول حضرت سلمان فارسی رضی الله عنه،حضرت ابوهريره رضی الله عنه،حضر ت سعد بن وقاص رضی الله عنه او حضرت ابن عمر فاروق رضی الله عنه نه نقل کړې دې خودا ډير زيات غريب دې.او اصل کښې د دې بزرګانو نه صراحت سره دا اقوال نه دی نقل شوی دا صرف خپل تصرف دې،والله اعلم.

د حرمت قول:- دويم قول دادې چه هغه حلال نه دې،د حضرت امام شافعي رحمه الله د دوو اقوالو نه يو قول دا دې او مزنی رحمه الله دا خوښ کړې دې،او د ابن الصباغ د قول نه هم د دې ترجيح ښکاری.والله اعلم.او ابويوسف رحمه الله او امام محمد رحمه الله هم دا د ابوحنيفه رحمه الله نه روايت کړې دې او د امام احمدبن حنبل رحمه الله نه هم دا قول مشهور دې اودا د صحيح کيدو سره زيات مشابه دې،والله اعلم.،ځکه چه دا د اصولی قاعدو مطابق دې.او د شريعت د اصولو سره زيات مناسب دې

د ښکاری سپی ښکار زخمی کيدل د حلت دپاره ضروری دی

مسلک حنفي:- دا خبره ضروری ده.چه ښکاری ښناور ښکار زخمي هم کړی.کنی که زخم نه وی.او خاروې مړ شوې وی.نو دا به حلال نه وی.او که زخمي کړې ئې وی.او ښکار مړشی.نو حلال دې.او دې زخم ته به د ذکاة اضطراری مرتبه ورکولې شی.او په ذکاة اضطراری چه د بدن په کومه حصه کښې هم زخم اولګی.دا کافی دې.خو دا خبره ضروری ده.چه کومه آله استعمال کښې راشی.هغه ښکار طرف ته منسوب وی.او نسبت کول د استعمال په اعتبار سره وی.نو سپې او باز هم د ښکار دپاره آلې دی.دده د طرفه استعمال يعنی لګيدل ضرور پکار دی.دا د تسهيل الهدايه شرح هدايه عبارت دې د دې عبارت نه دا معلومه شوه چه د احنافو په نيز په ذکرشوې صورت کښې کوم چې حافظ ابن کثير رحمه الله ذکر کړې دې ښکار حرام دې (تسهل الهدايه ٤٤٠١٧)-

د حرمت دليل: ابن الصباغ د حرمت دپاره د حضرت رافع بن خديج رضی الله عنه د حديث نه دليل نيولې دې هغوی اووئيل چه يارسول الله ﷺ ! مونږ صبا دښمنانو سره مقابله کوونکی يو،او مونږ سره چړې نشته دې،نو

آیامونږ تیز بانړس سره ذبح کولی شو ؟ نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه کوم څیز نه وینه اوبهیږی او دې باندې د الله ذکر اوشی نو دا خورنی (١).الخ (بخاری ومسلم).

اعتبار عموم د الفاظو لره وی:- دا حدیث مبارك اگر چه د یو خاص واقعه په موقع راغلی دې،خو حکم کښې د عامو الفاظو پشان دې،لکه څنگه چه د علماء اصول او فروع وینا ده،د دې دلیل هغه حدیث مبارك دې کوم کښې چې کله نبی کریم ﷺ نه تپوس اوشو چه د شهدو د گبین څه حکم دې ؟نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه هرهغه د څکاك څیز چه نشه راولی نو هغه حرام دې.(٢)

استدلال:- نو دلته سوال دې د شهدو دگبین باره کښې،خو د جواب الفاظ عام دی.او مسئله هم دې نه عامه اوگنړلې شوه.دغه شان دا پورتنې حدیث مبارك دې اگر چه سوال د یوې خاص طریقې سره د ذبح کول تعین دې خو د جواب الفاظ دې طریقې ته اود دې نه سوا عامو صورتونو ته هم شامل دې.د الله د رسول ﷺ دا هم یوه خاص معجزه ده چه الفاظ لږ او معنی ئې زیاتې دی.

ددې په ذهن کښې د اچولو نه پس،اوس غوراوکړنی چه د سپې د تکلیف نه چه کوم ښکار مړشی یا دده د بوج په وجه د کوم ښکار ساه اوخی،نودده وینه په څه څیز سره نه ده وتلې،نو د دې حدیث مبارك د مفهوم په بناء هغه نشی حلالیدې،

اعتراض:- نو دې باندې دا اعتراض کیدیشی چه د دې حدیث د سپې د ښکار د مسئلې سره هیڅ تعلق نشته دې،څکه چه سائل د ذبح کولو د یو خاص آلې طرفته اشاره کړې وه،د هغه سوال د دې څیز باره کښې نه وو چه کوم سره ذبح کړې شی،په دې و جه نبی کریم ﷺ د دې نه غابښونه او نوکونه مستثنی کړل (٣) او وې فرمائیل چه سوا د نوکونو او غابښونو .اود دې استثناء وجه درته وایم هغه دا غابښونه خوهډوکې دې،او نوکونه د حبشیانو چړې دی،او دا قاعده ده چه مستثنی د مستثنی منه د جنس نه وی .گنی متصل به نه وی نو ثابته شوه چه سوال د ذبحې د اله په باره شوې وو.نواوس څه دلالت ستاسو په قول باقی پاتې نشو،

جواب:- نو د دې جواب دا دې چه د نبی کریم ﷺ جوابی جملې ته اوگورئی چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه کوم څیز نه وینه اوبهیږی او دې باندې د الله ﷻ نوم هم واخستې شو نو هغه خورنی،دا ئې اونه فرمائیل چه دې سره ئې ذبح کونی،نو د دې جملې نه دوه حکمونه یو ځائې معلومیږی،د ذبح کولو د آله حکم هم او پخپله د ذبح کولو حکم هم.اودا چه د دې څناور وینه په یو داسې آله سره بهیدل ضروری دی چه د نوکونو او غابښونونه سوا وی.

دویم مسلك:- ، دویم مسلك د مزنی رحمه الله دې،هغه دا د تیر په باره کښې ښکاره تصریح راغلې ده که په لندالی لگیدلې وی اومړ شوې وی نو هغه مه خوره او که په تیرۀ لگیدلې وی مړ شوې وی نو دا خوره،اود سپې باره کښې اطلاق احکام دی نوچوکه موجب یعنی ښکار په دواړو ځایونو کښې یو دې نو د مطلق حکم به هم په مقید باندې حمل کولې شی اگر چه سبب جدا جدا وی لکه څنگه چه د ظهار په وخت د غلام آزادول مطلق دی .هغه به محمول کولې شی،د قتل په کفاره کښې دغلام په آزادولو کوم چې د ایمان په قید سره مقید دې (یعنی د کفاره د قتل خطاء کښې د مومن غلام آزادول دی او د ظهار په کفاره کښې د مطلق غلام آزادولو ذکر دې نو د ظهار د کفارې مطلق غلام به د قتل د کفارې په مقید

---

(١) صحیح بخاری کتاب الشرکة باب من عدل عشرة من الغنم بجزور في القسم: ٢٥٠٧، صحیح مسلم: ١٩٦٨، ترمذی:١٤٩١.

(٢) صحیح بخاری کتاب الاشربة باب الخمرمن العسل وهو البتع:٥٥٨٥، صحیح مسلم:٢٠٠١، ابوداود: ٣٦٨٢.

(٣) صحیح بخاری کتاب الذبائح والصید باب التسمیة علی الذبیحة ومن ترك متعمدا:٥٤٩٨، صحیح مسلم:١٩٦٨.

غلام باندې حمل کولې شی چه غلام مومن دې ازشاه فیصل، بلکه ددې نه زیات ضرورت د ښکار په مسئله کښې دې.

دادلیل په هغه خلقو ډیر لوئې حجت دې چه د دې قاعدې اصل منی او چونکه د دې قاعدې مسلم کیدو کښې څه اختلاف نشته دې،نو ضروری ده چه یا خودې هغوئ دا اومنی ګنی یو مضبوط جواب دې ورکړی،

ددې نه علاوه دا ډله دا هم ونیلې شی چه چونکه دا ښکار سپی دخپل ثقل په وجه وژلې دې او دا ثابته ده چه کله غشی په خپل پلنو باندې ښکار اوژنی نو دا حرامیږی.نو دې باندې قیاس کولو سره د سپی دا ښکار هم حرام شو.دواړو کښې دا خبره مشترکه ده چه دواړه د ښکار آلات دی او دواړو په خپل بوج او زور سره ښکار وژلې دې.اوآیت مبارك عموم د دې معارض نشی کیدې.ځکه چه عموم باندې قیاس مقدم دې لکه څنګه چه د ځلورو واړو امامانو اوجمهورو مسلك دې اودا مسلك ډیر ښه دې.

دویمه خبره داده چه د الله ﷻ فرمان دې چه ﴿فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ﴾ یعنی ښکاری سپی چه کوم خناور راونیسی نو د هغې خوراك ستاسو دپاره حلال دې.دا عام دې دې ته هم شامل دې.چه کوم نې زخمی کړې وی او د دې نه سوا ته هم، خو اوس چې په کوم صورت کښې بحث دې هغه خو یا هغه دې چې وهلې شوی وی یا د دې حکم کښې وی یا نې مرئ خپه شوې وی یا ددې حکم کښې،

وجوه ترجیح:- بهرصورت ددې آیت مبارك تقدیم به په دې وجوه سره به ضرور وی،① اول دا چه شارع ﷺ د دې آیت مبارك حکم د ښکار حالت کښې معتبر ګنړلی دی ځکه چه عدی بن حاتم ﷺ ته د الله رسول ﷺ هم دا اوفرمائیل که هغه په پلنوالی لګیدلې وی نو د هغه مرنی خپه شوې ده هغه مه خورئ.ترکومې چه خمونږ علم دې مونږته معلومه ده چه یو عالم دا نه دی ونیلی چه مرنی خپه کولو سره وژلې شوی وی نو د ښکار حالت کښې معتبر وی اوکه ښکر یا وهلو سره وژلې شوې وی نو دا به معتبر نه وی،نو د کوم صورت چه دې دلته بحث کیږی دې خناور ته حلال ونیل اجماع ماتول دی اودې ته هیڅوك جائز نه شي ونیلې.بلکه اکثر عالمان دې ته ممنوع وانی.

② دویم دا چه آیت ﴿فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ﴾ خپل عموم باندې باقی نه دې او په دې باندې اجماع ده،بلکه د آیت نه مراد صرف حلال حیوان دې،نو د دې عامو الفاظو نه هغه حیوان چه د هغې خوراك حرام دې بالاتفاق اووتل،اودا قاعده ده چه عموم محفوظ مقدم وی،په عموم غیر محفوظ باندې ،

③ یوتقریرپه مسئله کښې بل واورنی چه داشان ښکار د مردارې په حکم کښې دې،ځکه چه د دې وینه او د دې رطوبات په دې کښې پاتې شو،نو چه په کومه وجه مردار حرام دې هم هغه وجه دلته هم موجوده ده،نوپه دې قیاس سره هم دا حلال نه دې.

④ یو بله وجه هم واورنی چه د حرمت ایت بالکل محکم دې،په دې کښې په هیڅ شان هم د نسخ دخل نشته ،اونه په کښې څه تخصیص شته.هم دغه شان ایت تحلیل هم محکم کیدل پکار دی ،یعنی د الله ﷻ فرمان چه ﴿يَسْئَلُونَكَ مَاذَآ أُحِلَّ لَهُمْ ۖ قُلْ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَٰتُ﴾ خلق تاسو نه تپوس کوی چه دوی دپاره څه حلال شوی دی نو ته ورته اوایه چه ټول پاك څیزونه ستاسو دپاره حلال دی.هرکله چه دواړه آیتونه محکم اوغیر منسوخ دی نو یقیناً دې کښې تعارض نه دی کیدل پکار.

نوحدیث د دې د بیان دپاره ازده کول پکار دی اوددې شهادت د غشی واقعه ده چه په هغې کښې دا بیان دې چه په دې کښې دا صورت داخل دې.یعنی چه هغه په خپل تیزئی طرفنه زخمی کړی نو خناور به حلال وی ځکه چه هغه طیبات کښې راغلو.دې سره حدیث مبارك کښې د اهم بیان شویدې چه آیت تحریم کښې کوم یو صورت داخل دې ؟یعنی هغه صورت چه په هغې کښې دخناور مرګ د غشی

لنډوالی سره شوي وی هغه حرام شوي دي،او هغه به نه شی خوړلې.په دې وجه چه هغه وقيذ دې او وقيذ د تحريم يو حصه ده .

هم دغه شان که ښکاری سپی ښناور په خپل بوج ،زور او نيولو سره وژلې وی نو هغه به ﴿نطيح﴾ يعنی د وهلو او ښکرسره د وهلو په حکم کښې وی،او حلال به نه وی .خو که داڼې زخمی کړې وی نو هغه د آيت تحليل حکم کښې دې،اويقيناً حلال دې.

اعتراض:- په دې که دا اعتراض اوکړې شی که دا مقصود وې نو د سپې ښکار کښې هم تفصيل کولې شو.او فرمائيلې به شو که هغه ښنار اوشلوی يا زخمی کړی نو حلال به وی اوکه زخمی نې نه کړی نو حرام،به وی

جوابونه:- ① نو ددې جواب دا دې چه چونکه د سپی بغير د زخمی کيدو نه قتل کول ډير کم وی ،د د عادت دانه وی ،بلکه دا وی چه په خپلو پنجو او نوکارو سره ئې اوژنی يا دواړو سره ډيرکم.کله کله داسې کيږی چه هغه په خپل زور او بوج سره ښناور اوژني،په دې وجه د دې ضرورت نه وو چه د دې حکم بيان کړې شی ،②او دويمه وجه دا هم ده چه کله چه آيت تحريم کښې دميتة،منخنقة،موقوذة،متردية،او نطيحة حرمت موجود دې نو د دې پيژندونکو ته د مخکښې نه د داسې قسم ښکار حکم بالکل ظاهر وو،په غشې او معراض کښې نې دا حکم په دې وجه بيان کړو چه هغه عام طور خطا کوی،د هغه سړی د لاس نه چه قادرنه وی يعنی نښه خطا کوی نو په دې وجه د دې دواړو احکام تفصيل سره بيان شو،والله اعلم.

گورنې چه چونکه د سپی ښکار کښې دا احتمال وو او ممکن دی چه هغه سپې د ښکار کولو نه پس د دې ښکار نه څه خوړلی وی،څکه دا حکم ئې صراحت سره بيان اوفرمائيلو او ارشاد اوشو که هغه نې پخپله اوخوری نو تاسو دا مه خورئی ممکن ده چه ده دا خپل ځان دپاره رانيولې وي ([1])دا حديث مبارك صحيح بخاری او مسلم کښې موجود دې.او داصورت داکثرو حضراتوپه نيز د آيت تحليل د عموم نه مخصوص دې،او د دوی قول دې چه کوم يوښکار سپې اوخوری نودهغې خوراك حلال نه دې.

حضرت ابو هريره ﷺ او حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ نه هم دا حکايت شوې دې .د حضرت حسن او د حضرت شعبی رحمه الله او نخعی رحمه الله هم دا قول دې،او هم دغه شان د حضرت ابوحنيفه رحمه الله او ددوی دواړه صاحبان (امام ابويوسف او امام محمد) او احمدبن حنبل رحمه الله او مشهور روايت کښې امام شافعی رحمه الله هم په دې تلې دې.

ابن جرير رحمه الله په خپل تفسير کښې د علی ،سعيد ،سلمان رحمه الله،ابوهريره ﷺ ، ابن عمر او عبدالله ابن عباس ﷺ نه دا نقل کړی دی اګر چه سپی د دې ښکار نه څه خوړلی وی نو د دې خوراك جائز ګڼړی.بلکه حضرت سعيد ﷺ،حضرت سلمان ﷺ ،حضرت ابوهريره ﷺ وغيره خو فرمائی اګر چه سپې نيم خوړلې وی نو بيا هم د دې ښکار خوړل جائز دی،امام مالك رحمة الله هم خپل قديم قول کښې دې طرفته تلی دې،او قول جديد کښې نې دواړو اقوالو طرفته اشاره کړې ده.لکه څنګه چه ابونصر :ابن الصباغ وغيره ونيلی.

سنن ابی داود کښې په قوی سند سره مروی دی چه نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه کله ته خپل سپې پريږدې او د الله تعالی نوم دې اخستې وی نو هغه خورئی اګر چه هغه سپې د دې نه خوراك کړې وی اوخورئی هغه څيز کوم چې ستا لاس ستاطرفته واپس کړی ([2]). نسائی کښې دا روايت دې.

[1]) صحيح بخاری کتاب الذبائح والصيد باب اذا اکل الکلب:٥٤٨٣، صحيح مسلم:١٩٢٩.

[2]) ابوداود: کتاب الضحايا باب فی الصيد:٢٨٥٢، وهو حسن

تفسير ابن جرير كښې دي چه نبي كريم ﷺ اوفرمائيل چه كله چه يو سړي خپل سپي ښكار دپاره پريخود او هغه ښكار اونيولو او د هغې نه ئې څه غوښه اوخوړه نو تاته اختيار دې چه باقي څناورخپل خوراك كښې راولې .(١)

په دې كښې دومره علت دې چه موقوفًا د حضرت سلمان ﷺ د قول نه مروي دې چه جمهورو هغه حديث په دې باندې مقدم كړي دې په كوم كښې چې دي كه نيم ئې خوړلې وي نو هم ئې ته خوره او د ابوثعلبه ﷺ وغيره حديث ته ئې ضعيف ونيلي دي.

بعضې عالمانو دا حديث په دې خبره محمول كړې دې چه دا حكم په هغه وخت كښې دی چه كله سپي ښكار اونيولو او تر ډيره ئې د خپل مالك انتظار اوكړو اوهركله چه هغه رانغلو نو د اولږې په وجه هغه ښكار نه سپي څه اوخوړل.دې صورت كښې دا حكم دې چه باقي غوښه دې مالك اوخوري خكه چه دې حالت كښې دا ويره نه وي چه شايد ښكاری سپي ته ئې لا تربيت نه وی وركړې.ممكن دی چه ده خپل خان دپاره ښكاركړې وي.په خلاف د دې چه دې سپي دا ښكار اونيولو نو ده هغه خوړل شروع كړو، نو ده ته معلومه شوه .چه ده خپل خان دپاره ښكار كړې دې.والله اعلم .

كه سپي د ښكار نه خوراك كړې وی هغه حرام دې

مسلک حنفي:- د نورو امامانو پشان د احنافو هم دا مذهب دې كله چه سپي د ښكار نه خوراك اوكړي نو هغه ښكار سپي د خان دپاره كړې دې د هغې خوراك جائز نه دې اوكه سپي د ښكار كولو نه پس د هغې نه خوراك اونكړي نو په دې صورت كښې د هغې خوراك جائز دې لكه څنګه چه په قرآن پاك كښې دی (تفسيرمظهری (٥٨١٣)۔

د ښكاری مارغه خوړلې شوې ښكار حكم:- اوس پاتې شو ښكاری مرغان نو امام شافعي رحمه الله صفا وائی چه دا د سپي په حكم كښې دی،نو كه دې ښكار كښې اوخوري نوښكار خوړل د جمهورو په نيز خو حرام دې او د بعضو په نيز حلال دې. خو د مزنی رحمه الله مختار قول دا دې اګر چه ښكا رې مارغه دښكار غوښې خوړلې وي،بياهم هغه حرام نه دی.هم دا مذهب د ابوحنيفه رحمه الله او احمد بن حنبل رحمه الله دې.په دې وجه چه مارغان په وهلو ټكولو سره د سپو په شان سمولې شی .اوهغوی تعليم نشی حاصلولې ، هر كله چه هغه اونه خوړلې شی.نو دلته د ا خبره معاف ده. اوخكه چه دا نص هم د سپو باره كښې وارد شوې دې د مارغانو باره كښې نه دې.

كه ښكاری مارغه د ښكار نه خوراك كړې وی هغه حلال دې

مسلک حنفي:- اوكه ښكاری مارغه د خپل ښكار نه څه اوخوری نو هغه به حلال وی لكه څنګه چه حافظ ابن كثير رحمه الله ابوحنيفه رحمه الله ته نسبت كړې دې (تفسيرمظهری (٥٨١٣)۔

📖 شيخ ابوعلي په ،،افصاح ،، كښې فرمائي چه هركله مونږ دا فيصله اوكړه چې د هغه ښكار خوړل حرام دی د كوم نه چې ښكاری سپي خوړل كړي وی نود كوم ښكار نه چه ښكاری مرغئ خوراك اوكړی په هغې كښې دوه وجې دی.خو قاضي ابوالطيب ددې فرع او ددې ترتيب نه انكارې كړې دې.خكه چه امام شافعي دا دواړه برابر لفظونو كښې ساتلي دی ﴿والله سبحانه وتعالى اعلم﴾.

قوله تعالى::وَالْمُتَرَدِّيَةُ

③ د متردية حرمت:﴿مُتَرَدِّيَةُ﴾ هغه ده چه دغر يا يو اوچت خائې نه راوغورزيږی او مړشی،هغه څناور هم حرام دې.حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ هم دا فرمائی(١)حضرت قتاده رحمه الله فرمائی چه دا هغه دی چه كوهی كښې پريوزی (٢).

---

(١) الطبری:

قوله‌تعالی: وَالنَّطِيحَةُ

④ د نطیحة حرمت:- ﴿نطیحة﴾ هغه ده چه هغه بل ښناور ښکر سره اووهی او د دې تکلیف نه مړه شی اگر چه زخمی شوې هم وی،او اگر چه ددې نه وینه هم وتلې وی بلکه صحیح د ذبح په ځائې لګیدلې وی.او دې نه وینه وتلې وی.

د نطیحة اعرابی تشریح:- دا لفظ معنی کښې مفعول یعنی منطوحه دې،دا وزن په کلام د عربو کښې عام طور د ،،ة،، نه،بغیر راغلې دې لکه ﴿عین،کحیل،اوکف،اوخضیب﴾،په دې مواقع کښې ﴿کحیلة﴾ او ﴿حضیبة﴾ نه شی وئیلې.په دې ځائې کښې ،،ة،، په دې و جه راوړلې شوې ده چه دلته د دې لفظ استعمال قائمقام د اسم دې.لکه د عربو کلام کښې چې دی چه ﴿طریقة طویلة﴾،بعضې نحوی وائی چه تا، تانیث دلته راوړې شویده چه په ړومبی خل په تانیث دلالت کوی په خلاف د ﴿کحیل﴾ او ﴿حضیب﴾ ځکه چه هلته تانیث د کلام په ابتدائی لفظ سره معلومیږی.

قوله‌تعالی: وَمَآ أَكَلَ السَّبُعُ

د درنده خوړلی ځناور حرمت: ⑤ ﴿مَآ أَكَلَ السَّبُعُ﴾ نه مراد هغه ځناور دې چه په هغې باندې زمرې یا لیوه یا سپې وغیره حمله اوکړی اوددې څه حصه اوخوری او په دې وجه هغه مړ شی نو د دې ځنارو خوراك هم حرام دې.اگرچه ددې نه وینه وتلی وی بلکه د ذبح کولو په ځائې ترینه وینه وتلې وی.خو ددې باوجود په اجماع سره داحرام دې.اهل جاهلیت به دداسې ځناور باقی حصه خوړله.الله ﷻ مومنانو ددې نه منع کړل

قوله‌تعالی: إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ

د حلت صورت:- اوبیا فرمائی مگر هغه چه تاسو ئې ذبح کړنی،یعنی چې مړئ ځپه شوې وی یا ځټ نې مات شوې وی یا د پورته نه راپرې وتې وی یا په ښکر سره لګیدلې وی یا نې څه سره ډغره وهلې وی یا د ځیرونکو ځناورو خوړلې شوې وی، که په دې حالت کښې تاسو ته ملاو شی چه په هغې کښې ساه وی او تاسو په هغې د الله ﷻ نوم واخلئ او په چاړهٔ ئې ذبح کړنی،نو بیا دا ځناورستاسو دپاره حلالیږی.

د علی رضی الله عنه قول:- حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه ،سعید بن جبیر رضی الله عنه،حسن رحمه الله او سدی رحمه الله فرمائی (¹)حضرت علی رضی الله عنه نه مروی دی که تاسو دا په دې حالت کښې اوموموئی چه د چارې رانبکلو په وخت کښې هغې نه ساه اوخی یا پښې اوخوزوی،یا سترګې اوړپوی،نو بیشکه دا ذبح کوئی او خورئی ئې.

ابن جریر کښې د دوی نه مروی دی چه کوم ځناور وهلې شوې وی یا پورته نه راپریوتې وی،یا وهلې شوې وی ،او په دې کښې روح باقی وی،او تاسو ته په دې حالت کښې ملاو شی چه پښې او لاسونه پړقوی نو تا سو دا ذبح کولې او خوړلې شئ.(²)

حضرت طاوس رحمه الله،حضرت حسن رحمه الله،حضرت قتاده رحمه الله او حضرت عبید بن عمیر رحمه الله،ضحاك او ډیرو حضراتو نه مروی دی چه د ذبح کولو په وخت کښې که څه حرکت هم د دې ځناور ظاهرشی چه د هغې نه دا معلومه شی چه په دې کښې ساه شته دې نو هغه حلال دی (³).

د جمهورو مذهب:- د جمهور فقهاو هم دا مذهب دې.د دریوارو امامانو هم داقول دې.امام مالك رحمه الله د هغه چیلئ باره کښې چه هغه یو ځیرونکی ځناور اوخوری اود دې کولمې راوزی نو فرمائی چه ځما

¹) الطبری:٩/٤٩٨،
²) ایضا
³) الطبری:٩/٥٠٤.
⁴) الطبری: ٩/٥٠٣،
⁵) ایضا

خیال دې چه دا دې ذبح نه کړې شي.په دې کښې به د څه څیز ذبح وي.یو خل د دوی نه سوال اوشو که درنده حمله اوکړي اود چیلۍ خیټه اوشلوی نو آیا د دې چیلۍ ساه وتلو نه مخکښې مخکښې دا ذبح کولې شي.دوی اوفرمائیل که بالکل آخره پورې رسیدلې وی،نو خما رائې ده چه دادې اونه خوړلې شي او که په اطرافو کښې وی نو دې کښې هیڅ باك نشته .نو هغه صاحب اووئیل چه درنده په دې حمله کړې وی .اودا ئې اونیوله او دې سره د دې ملامانه شوه،نو دوی اوفرمائیل چه ماته د دې خوراك خوښ نه دې .ځکه چه د دې دومره غټ زخم نه پس دا ژوندئې نشي پاتې کیدې.دوی نه بیا تپوس اوشو چه خیټه ئې ورته اوشلوله نو د دې څه حکم دې ؟ نو وې فرمائیل چه خما دا رائې ده چه دا دې اونه خوړلې شي .دا د امام مالك رحمه الله مذهب دې.خو چونکه آیت مبارك عام دې،په دې وجه امام صاحب چه کوم صورتونه مخصوص کړي دی،په دې باندې څه خاص دلیل یکار دې.والله اعلم.

د ښکارۍ ځناورد زخمي کولو نه پس په ذبحې سره ښکار حلالیږي

مسلك حنفي:- کوم ځناور چې درنده اوخوری او د هغې نه ساه نه وی وتلې او په دغه حالت کښې ذبح شي نو په ذبح کولو سره هغه حلال شو او که درنده ئې داسې مات کړی چه د مذبوح پشان شي نو په روستو ذبحه کولو سره هغه نه حلالیږي بلکه هغه د مرداري پشان دې (تفسیر مظهری ۵٠١٣).

د بانډس د ذبح حکم:- بخاري او مسلم کښې حضرت رافع بن خدیج رضی الله عنه نه مروی دی چه ما نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه تپوس اوکړو چه یارسول الله صلی الله علیه وسلم ! مونږ سبا دښمن سره جنګ کولو والا یو،او مونږ سره به چړې نه وی نو آیا مونږ بانړس سره ذبح کولې شو،نو نبی کریم صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل چه کوم څیز نه وینه تویولې شي او په دې باندې د الله تعالی نوم واخستې شي نو دا خورئی.سوا د غاښونو او نوکونو نه،ځکه چه غاښ هډوکې دې او نوکونه د حبشیانو چړې دی ([1]).

کوم ځناورچې په غاښ یا نوك سره ذبح شي هغه حلال دې

مسلك حنفي:- امام ابوحنیفه رحمه الله فرمائی که غاښ یا نوك داسې ویستلې شوې وی یعنی د بدن نه جدا کړې شوې وی اوتیرۀ وی نوکه په هغې باندې ذبح اوشی هغه به حلاله وی ځکه چه په حدیث کښې د وینې تویولو شرط راغلې دې چې وینه تونې شي نو خوری؛باقي پاتې په حدیث کښې چه د غاښ او نوك کومه استثناء راغلې ده نوهغه په داسې صورت کښې چه غاښ پس وی تیرۀ نه وی ځکه نبی کریم صلی الله علیه وسلم د هډوکې سره تشبیه ورکړې ده او باقي پاتې شوه د نوك استثناء نو دا په دې وجه چه حبشو به نوك ویستلې نه وو او په هغې به ئې ذبح کوله نو ځکه نبی کریم صلی الله علیه وسلم د نوك استثناء اوکړه ([2]).

د مرئ نه سوا د بل ځائې ذبحې حکم:- مسند احمد او سنن کښې دی چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه تپوس اوشو چه آیا ذبح صرف حلق او ګورګرو سره کیږی ؟ نو نبی کریم صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل که تا د دې په پتون کښې زخم لګولې وی نو دا کافی دې ([3]). دا حدیث مبارك خو صحیح دې خو دا حکم په هغه وخت کښې دې چه کله صحیح طور سره په ذبح کولو قادر نه وی.

قوله تعالی: ﴿وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ﴾

د بت په نوم د ذبحې حکم:- نصب باندې چه کوم ځناور ذبح کړې شي نو هغه هم حرام دې.حضرت مجاهد رحمه الله فرمائی چه دا د عبادت خایونه د کعبې ګیر چاپیره وو([4]).ابن جریر رحمه الله اوفرمائیل چه دا

---

[1]) بخاري مسلم حواله مخکښې تیره شوې ده.

[2]) (تفسیر مظهری ۵١١٣).

[3]) احمد:٣٣٤/٤، ابوداود کتاب الضحایا: باب فی ذبیحة المتردیة:٢٨٢٥، ترمذی: ١٤٨١، نسائی: ٤٤١٣، ابن ماجه:٣١٨٤، تاریخ الکبیر:٢٢/١/٢. دارمی:٩/٢، مسند ابی یعلی :١٥٠٣.

[4]) الطبری:٥٠٨/٩.

درې سوه شپیته بتان وو د جاهلیت د زمانې،عربو به د دې مخکښې خپل خناور ذبح کول او به دې کښې به چه کوم بیت الله ته نزدې وو په هغې به ئې د دې خناورو وینه شیندله، او غوښه به ئې به دې بتانو باندې آویزانده کوله (١) نو الله ﷻ دا کار په مومنانو باندي حرام کړو،او د دې خناورو خوراك ئې هم حرام کړو،اګر چه د دې خناورو د ذبح کولو په وخت کښې بسم الله ونیلې شوې وی،خکه چه دا شرك دې او دا الله تعالی او د الله رسول ﷺ حرام کړې دې.او هم دا لائق دی او د دې جملې نه هم دا مطلب دې خکه چه د دې نه مخکښې ددې حرمت بیان شوې دې چه د الله تعالی نه سوا د نورو په نوم باندې ذبح کړې شی.نوهغه حرام دی

قوله تعالی:: وَاَنْ تَسْتَقْسِمُوْا بِالْاَزْلَامِ

په غشو د تقسیمولو حرمت:- د ﴿ازلام﴾ نه مراد تقسیمول دی دا حرام دی او د جاهلیت په زمانه کښې د عربو دا دستور وو.هغوئ به درې غشی اینبودی وو ،یو باندې به ئې لیکلی وو چه ﴿افعل﴾ یعنی اوکړه،په دویم به ئې لیکلی وو چه ﴿لاتفعل﴾ یعنی مه کوه.او دریم به خالی وو. بعضې وائی چه یو باندې به ئې لیکلی وو چه ماته خما د رب تعالی حکم دې،په دویم به ئې لیکلی وو چه ماته د رب ممانعت دې.دریم به خالی وو. په هغې کښې به هیڅ نه وو لیکلې شوی.هغه خلقو به په طور د قرعه اندازئی دا غشی استعمالول،یعنی چه کله به هغوئ ته په څه کار کښې شك شو نو دا غشی به ئې راوویستل،که دوی ته به حکم وو چه دا کار اوکړه نو هغه کار به ئې کولو اوکه حکم به وو چه کار مه کوه نو هغه کار نه به منع شو. که خالی غشئ به راووتلو نو بیا به ئې دوباره قرعه اندازی کوله. ازلام جمع د زلم،

اوبعضې زلم هم وائی.د استقسام معنی د دې غشو نه د دې تقسیمول طلب کول دی .د قریشو د ټولو نه لوئې بت هبل وی چې په خانه کعبه کښې دننه په کوهی باندې لګیدلې وو او په هغه کوهی کښې به د خانه کعبې مال او هدیې خلقو جمع کولې د دغه بت سره اووه (٧) غشی وو چه په هغې څه لیکلې شوی وو. چه په کوم کار کښې به د دوی اختلاف پیدا شو نو دا قریش به دلته راغلل او د دې غشو نه به ئې یو غشئ واخستو او چه په هغې به څه لیکلې شوی وو هغه به ئې کول. (٢)

په خانه کعبه کښې د ابراهیم ؑ مجسمه:- بخاری شریف او مسلم شریف کښې دی چه کله حضرت نبی کریم ﷺ کعبې ته داخل شو نو هلته د حضرت ابراهیم ؑ او حضرت اسماعیل ؑ مجسمې نقش کړې شوې وې ،اود هغوئ لاسونو کښې غشی وو. حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه الله ﷻ دې دوی تباه کړی دوی ته ښه معلوم دی چه دې بزرګانو هیڅ کله هم فال نه دې کتلې (٣).

د سراقه بن مالک ؓ په غشو پال نیول:- صحیح حدیث مبارك کښې دی چه سراقه بن مالك بن جعشم چه کله نبی کریم ﷺ او حضرت ابوبکرصدیق ؓ تلاش کولو دپاره اووتلو چه هغوئ اونیسی او د مکې کافرانو ته ئې حواله کړی او په هغه وخت کښې نبی کریم ﷺ مدینې ته هجرت کولو. نو ده دغه شان قرعه اندازی اوکړه. دده بیان دې چه په رومبی خل هغه غشئ راووتلو چه خما د مرضئ خلاف وو .ما بیا غشی ګډ کړل او غشې مې راوویستلو نو دې خل هم هغه غشې راووتلو.په کوم کښې چې وو چې ته هغه (نبی کریم ﷺ) ته څه نقصان نشی رسولې. ما بیا اونه منل او په دریم خل مې فال راوویستلو نو دې خل هم هغه غشې راووتلو. خو ما د دې هیڅ پرواه اونکړه او د انعام حاصلولو په لالچ کښې اووتلم. دې

---

[1]) ایضا

[2]) الطبری: ٥١٣/٩

[3]) صحیح بخاری کتاب الحج باب من کبر ل نواحی الکعبة:١٦٠١، ابوداود :٢٠٢٧، احمد:٣٣٤/١.

وخت پورې سراقه مسلمان شوې نه وو. ده د نبی کریم ﷺ هیڅ اونکړل او دې نه پس دې اسلام کښې داخل شو.([1])

د فال حرمت:- ابن مردویه کښې دی چه نبی کریم ﷺ فرمائی هغه سړې د جنت اوچت مقامات نشی حاصلولې چه څوك کهانت کوی یا فال گوری یا د څه بدفالۍ په وجه سفر نه واپس شی .([2])

دغشو رواج په فارسیانو کښې:- حضرت مجاهد ﷺ هم دا فرمائیلی دی عربو به د دې غشو په ذریعه او فارسیانو او رومیانو د پانسو په ذریعه جواری کوله. نودا په مسلمانانو باندې حرام کړې شوه. ممکن دی چه د دې قول مطابق مونږ داسې اووایو چه دا خو د استخارې دپاره وو خو کله کله به نې د دې سره جواری هم کوله والله اعلم.

د جوارئ وغیره حرمت:- ددې سورت په آخرکښې الله ﷻ جواری هم حرامه کړه. او وې فرمائیل چه انې ایمان والو شراب، جواری، بتان،غشې پلیت دی او شیطانی کارونه دی.تاسو دې نه بچ اوسئ نو تاسو ته به نجات حاصل شی.شیطان خودا غواړی چه تاسو کښې د دې په ذریعه دشمنی او بغض پیدا کړی .دغه شان دلته هم فرمائی چه د غشو نه تقسیم غوښتل حرام دی.ددې کار کول فسق او گمراهی ده او جهالت او شرك دې.

دغشو په ځائې د استخاره حکم:- ددې په ځائې مومنانو ته حکم اوشو چه کله تاسو ته په خپل څه کار کښې شك شی نو تاسو استخاره کوئی.د هغه پاك ذات عبادت کوئی،اود هغه نه خیر غواړئی. مسند احمد.

د استخارې دعا:- بخاری او سنن کښې مروی دی چه حضرت جابر بن عبدالله ﷺ فرمائی چې مونږ ته به نبی کریم ﷺ څنگه د قران پاك سورتونه خودل نودغه شان به نې مونږ ته په خپلو کارونو کښې داستخارې حکم کولو. نبی کریم ﷺ به فرمائیل چه کله تاسو کښې چاته څه کار کول وی نو هغه ته پکار دی چه استخاره کوی،نودوه رکعته نفل دې اوکړی او بیا دې دا دعا اووائی چه :

اَللّٰهُمَّ اِنِّیْ اَسْتَخِیْرُكَ بِعِلْمِكَ وَاَسْتَقْدِرُكَ بِقُدْرَتِكَ وَاَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ الْعَظِیْمِ فَاِنَّكَ تَقْدِرُ وَلَا اَقْدِرُ وَتَعْلَمُ وَلَا اَعْلَمُ وَاَنْتَ عَلَّامُ الْغُیُوْبِ اَللّٰهُمَّ اِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ اَنَّ هٰذَا الْاَمْرَ خَیْرٌ لِّیْ فِیْ دِیْنِیْ وَمَعَاشِیْ وَعَاقِبَةِ اَمْرِیْ اَوْقَالَ فِیْ عَاجِلِ اَمْرِیْ وَآجِلِهٖ فَاقْدُرْهُ لِیْ وَاِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ اَنَّ هٰذَا الْاَمْرَ شَرٌّ لِّیْ فِیْ دِیْنِیْ وَمَعَاشِیْ وَعَاقِبَةِ اَمْرِیْ اَوْقَالَ فِیْ عَاجِلِ اَمْرِیْ وَآجِلِهٖ فَاصْرِفْهُ عَنِّیْ وَاصْرِفْنِیْ عَنْهُ وَاقْدُرْ لِیَ الْخَیْرَ حَیْثُ كَانَ ثُمَّ رَضِّنِیْ بِهٖ([3])

(ترجمه) " انې الله ﷻ ! زه ستا نه ستا د علم په ذریعه خیر غواړم او ستا د قدرت په وسیله ستا نه قدرت غواړم،او زه ستا د ډیر لوئې فضل طلب کوم،یقینی ته په هر څیز قادر نې او زه محض مجبور یم او ته د پوره علم خاوند یې او زه بیخی بې علمه یم.هم ته نې چه تولې د غیبو خبرې تاته معلومې دی.انې خما ربه ! که ستا په علم کښې دا کار خما دپاره بهتر وی نو ته دا خما دپاره اوکړه.اوما دپاره دا آسان کړې .او په دې کښې مادپاره هر رنگه برکت واچوې .اوکه ستا په علم کښې دا کار زما د دین او دنیا او د انجام په لحاظ سره خراب وی نو دا خما نه لرې کړې او ماد دې نه لرې اوساتې اوما دپاره چه چرته هم خیر اوبرکت وی نو مالره نې مقرر کړه. بیاما په دې راضی کړه.د دعا دا الفاظ مسند احمد

[1]) صحیح بخاری کتاب مناقب الانصار باب هجرة النبی ﷺ واصحابه الی المدینة :٣٩٠٦، احمد:١٧٥/٤، ابن حبان : ٦٢٨٠.

[2]) مجمع الزوائد: ١١٨/٥، تمام الرازی فی الفوائد:١٦٨/٢، مسند الشامین.:٢١٠٤.

[3]) صحیح بخاری کتاب التهجد باب ماجاء فی دعاء الاستخارة،ابوداود :٥٣٨، ترمذی:٤٨٠، نسائی:٨٠/٦، ابن ماجه: ١٣٨٣.

کښې دی (١). چه ﴿هذاالامر﴾ چرته دې،هغه ځانې کښې د خپل کار نوم واخله.لکه که نکاح وی نو ﴿هذاالنكاح﴾ سفر وی نو ﴿هذاالسفر﴾ که تجارت وی نو ﴿هذه التجارة﴾ وغيره.بعضو روايتونو کښې ﴿خيرلي ديني﴾ نه ﴿امري﴾ پورې په ځاني دا الفاظ دی چه ﴿خيرلي في عاجل امري واجله﴾.امام ترمذي رحمه الله دې حديث مبارك ته حسن غريب وائي.

قوله تعالى:﴿اَلْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْ دِيْنِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ﴾

دکافرانو ناامیده کیدل:- ① بیا فرمائی چه نن کافر ستاسو د دین نه مايوسه شو يعنی د دوی اميدونه بناورې شو چه دوی ستا په دین کښې څه کمې زياتې اوکړی .او خپل دین ستا په دین کښې ګډوډ کړی.نو صحيح حديث مبارك کښې دی چه شيطان خو ددې نه مايوسه شوې دې چه مسلمانان په جزيره عرب کښې د ده عبادت اوکړی .خودې به په دې کوشش کښې وی چه مسلمانان خپلو کښې يو بل سره واچوی (٢).②دا هم کیدیشی چه د مکې مشرکان د دې نه مايوسه شی چه مسلمانانو سره يو ځانې شی .ځکه چه د اسلام احکامو په دوی کښې ډير لوئې فرق راوستې دې.په دې وجه د الله ﷻ ارشاد دې چه مومنان دې صبر کوی او ثابت قدم دې اوسی او د الله ﷻ نه دې سوا د بل چا نه نه ويريږی.او نه دې د کافرانو د مخالفت پرواه کوی .او الله ﷻ به دوی دنيا او آخرت کښې کامياب کړی

قوله تعالى:﴿اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِيْنَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِيْ وَرَضِيْتُ لَكُمُ الْاِسْلَامَ دِيْنًا﴾

د دین اسلام تکميل:- بيا د خپل افضل او بهترين نعمت ذکر کوی چه ما ستاسو دین هر رنګ مکمل او کامل کړو. تاسو ته به د دې دین نه سوا د بل دین احتياج نه وی.اونه به تاسوته د دې نبی ﷺ نه سوا د بل نبی ﷺ احتياج وی.الله ﷻ ستاسو نبی ﷺ خاتم النبيين جوړ کړې دې،او هم دې نې ټول انسانانو اوجناتو طرفته ليږلې شوې دې .حلال هغه دی چه کومو ته دې حلال اووائی او حرام هغه دی چه کوموته دې حرام اووائی.دين هغه دې چه کوم دې مقرر کړی او د دوی ﷺ ټولې خبرې حق او صداقت والا دی.اوپه دې کښې هيڅ قسمه دروغ او اختلاف نشته. لکه د الله ﷻ فرمان دې چه ﴿وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَّعَدْلًا﴾ يعنی ستا د رب کلمه پوره شوه اودا په خبر ورکولو کښې ريښتونې ده او حکم او منع کښې عدل والا ده.د دين مکمل کول تاسو باندې خپل لوئې نعمت کول دی.څه پخپله ستاسو په دې دين او اسلام خوشحاله يم،د دې وجې تاسو هم په دې خوشحاله اوراضی اوسئ.د الله ﷻ دا دين خوښ دين دې،دا نې خپل افضل رسول ته ورکړل او دې نې په خپل اشرف کتاب پيغمبر جوړ کړو

دابن عباس رضي الله عنه روايت:- حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمائی چه الله ﷻ ستاسو دپاره دين اسلام کامل او مکمل کړې دې.او خپل نبی اومومنانوته نې د دوی کامل والې په خپل کلام کښې خودلې دی .اوس د باتې دنيا پورې د څه زياتې محتاج نه دې .دا الله ﷻ پوره کړې دې او تر قيامته پورې به دا نه ناقص کيږی په دې باندې الله تعالى خوشحاله دې اوکله هم خفه کيدونکې نه دې

په احکامو کښې اخری ايت . سدی رحمه الله فرمائی چه دا آيت مبارك د عرفې په ورځ نازل شوې دې.دې نه پس د حرام او حلال هيڅ حکم نه دې نازل شوې.دې نه په واپس کيدو د الله رسول ﷺ وفات شو.

حضرت اسماء بنت عميس رضي الله عنها فرمائی چه دې حج کښې څه هم نبی کريم ﷺ سره اوم.مونږ روان وو چه په دې کښې د حضرت جبريل عليه السلام تجلی اوشوه او نبی کريم ﷺ په خپله اوښه مبارکه ټيټ شو. وحی نازليدل شروع شو. اوښې د وحی د بوج طاقت نه لرلو. ما هم په هغه وخت کښې خپل څادر په نبی کريم ﷺ واچولو.

---

(١) احمد:٣/٣٤٤، وسنده صحيح (الموسوعة الحديث:٥٦/٢٣) بخاری :١١٦٢.

(٢)صحيح مسلم كتاب صفات المنافقين باب تحريش الشيطان وبعثه سراياه لفتنة الناس:٢٨١٢، ترمذی:١٩٣٧ احمد:٣/٣١٣ مسند ابی يعلى :٢٠٩٥.

د حضرت عمرﷺ فراست:- ابن جرير وغيره فرمائي چه دي نه پس نبي كريم ﷺ يواتيا ورځو پورې ژوندې وو. هر كله چه د حج اكبر په ورځ دا آيت مبارك نازل شو نو حضرت عمرفاروق ﷺ په ژړا شو نبي كريم ﷺ ترې تپوس اوكړو نو حضرت عمرفاروق ﷺ اوفرمائيل چه مونږ خو لا د دين نور زياتي په اميد كښې وو اوهغه كامل شو نو دستور دا دې چه د كمال نه پس نقصان شروع كيږي .نو نبي كريم ﷺ اوفرمائيل چه رښتيا دى . د دې معنى (چې د كمال نه پس زوال وى) شهادت ددې حديث نه ثابتيږي چه په هغې كښې د نبي كريم ﷺ ارشاد دې چه اسلام د پرديسئ او غريبئ نه شروع شوې دې او نزدې ده چه دا به غريب شي.نو د غريبانانو دپاره خوشخبرى ده ([1]).

د تكميل دين ايت د نزول ورځ او مقام:- مسند احمد كښې دى چه يو يهودى حضرت فاروق اعظم ﷺ ته اووئيل چه تاسو چې كوم آيت مبارك ﴿ٱلۡيَوۡمَ أَكۡمَلۡتُ﴾ وائې كه په مونږ يهوديانونازل شوې وې نو په دې ورځ به مونږ اختر كولو. حضرت عمر فاروق ﷺ اوفرمائيل چه ماته د الله ﷻ فضل سره علم دې چه دا آيت مبارك په دوى ﷺ باندې كله او په كوم وخت كښې نازل شوې دې.دا د عرفې په ورځ د جمعې په ماښام نازل شوې دې .اومونږ ټول په هغه وخت كښې په ميدان عرفه كښې وو([2]). ټول سيرت والا په دې خبره متفق دى چه د حجة الوداع په ورځ د عرفې ورځ د جمعې په ورځ وه. او روايت كښې دى چه حضرت كعب ﷺ حضرت عمرفاروق ﷺ ته اوفرمائيل اوحضرت عمرفاروق ﷺ اوفرمائيل چه دا آيت مبارك موږ دپاره د دوؤ اخترونو په ورځ نازل شوې دې .

د ايت نزول په عرفه او جمعه كښې:- د حضرت ابن عباس ﷺ نه ئې چه كله د دې آيت مبارك تلاوت واوريدونو يهودو هم دا وئيلي وو. نو په دې حضرت ابن عباس ﷺ اوفرمائيل چه مونږ دپاره خو دا آيت مبارك د دوؤ اخترونو په ورځ نازل شوې دې .دا اختر ورځ هم وه او د جمعې ورځ هم وه.([3])

حضرت علي ﷺ نه مروى دى چه دا آيت مبارك د عرفې په ورځ ماښام نازل شوې دې.حضرت امير معاويه بن ابى سفيان ﷺ په منبر باندې دا پوره آيت مبارك تلاوت كړو او وې فرمائيل چه دا آيت مبارك د جمعې په ورځ عرفه كښې نازل شوې دې.

د اسلامى تاريخ اهم واقعات په كومه ورځ:- حضرت سمره ﷺ فرمائي چه په هغه وخت كښې نبي كريم ﷺ په موقف باندې ولاړ وو. حضرت ابن عباس ﷺ نه مروى دى چه ستاسو نبي ﷺ د ګل په ورځ پيدا شو،د ګل په ورځ د مكې نه اووتلو او هم د ګل په ورځ مدينې ته داخل شو ،دا اثر غريب دې.او د دې سند ضعيف دې.

مسنداحمد كښې دى چه نبي كريم ﷺ د ګل په ورځ پيدا شو او د ګل په ورځ نبي جوړ كړې شو.د ګل په ورځ د هجرت ارادې سره مكې نه اووتلو او هم د ګل په ورځ مدينې ته اورسيدو. اوهم د ګل په ورځ وفات شو. حجر اسود ئې هم د ګل په ورځ اېښودې وو.([4]) په دې كښې دسورة مائده د ګل په ورځ نازليدل ذكر نه دې.خما خيال دې چه حضرت ابن عباس ﷺ به وئيلي وى چه دا آيت مبارك ددوؤ اخترونوپه ورځ نازل شوې دې.نو د دوؤ دپاره هم لفظ د اثنين دې.او د ګل ورځې ته هم اثنين وائي.دې كښې راوى ته شك شوې دې.والله اعلم.

---

[1] الطبرى:۵۱۹/۹،
[2] صحيح مسلم كتاب الايمان باب بيان ان الاسلام بدا غريبا سيعودا غريبا:۱۴۵. ابن ماجة:۳۹۸۶، احمد:۳۸۹/۲، مسند ابى يعلى: ۶۱۹۰.
[3] احمد:۲۸/۱، صحيح بخارى كتاب الايمان باب زيادة الايمان ونقصانه: ۴۵، صحيح مسلم:۷۰۱۷، نسائى:۴۹۲۶. بيهقى:۱۱۸/۵.
[4] احمد: ۲۷۷/۱، مجمع الزوائد: ۲۰۱/۱، ددې سند كښې ابن لهيعه مختلط راوى دې.

د تكميل دين ايت په وخت نزول كښې دوه ضعيف قولونه:- په دې كښې دوه اقواله نور هم دی.يو خو دا چه دا ورځ خلقو ته معلومه نه ده. دويم دا چه دا آيت مبارك د غدير خم په ورځ نازل شوې دې.په كومه ورځ چې نبی كريم ﷺ د حضرت علی ﷺ باره كښې فرمائيلی وو چه د چا مولا خه يم د هغه مولا علی دې. نو گويا چه د ذوالحجه اتلسم تاريخ شو. او دوی ﷺ د حجة الوداع نه واپس راتلل.خو ياد ساتئ دا دواړه قولونه بالكل صحيح نه دی او بې شك و شبه قول دا دې چه دا آيت مبارك د عرفې په ورځ نازل شوې دې.امير المومنين حضرت عمر بن خطاب او امير المومنين حضرت علی بن ابی طالب او د اسلام رومبې بادشاه حضرت امير معاويه بن ابی سفيان ﷺ او ترجمان القران حضرت عبدالله بن عباس ﷺ او حضرت سمره بن جندب ﷺ نه هم دا مروی دی.او هم دا حضرت شعبی ﷺ حضرت قتاده ﷺ او حضرت شهر ﷺ وغيره ائمه وائی او هم دا قول مختار د ابن جرير دې.

قوله تعالى:: فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ

د مجبورئ په وخت كښې د حرامو خوړلو اباحت:- بيا فرمائی چه كوم يو سړې دې حرامو څيزونو كښې د يو څيز په استعمال ته مجبور او بې بس شی نو هغه د داسې اضطرار حالت كښې هغه په كار راوستې شی .الله ﷻ غفور رحيم دې او هغه ته معلوم دی چه د هغه بنده د هغه حد نه تير نشو. بلكه هغه دا د مجبورئ او بې بسئ حالت كښې داسې اوكړل.نو الله ﷻ به دې معاف كړی.

په رخصت باندې عمل كولو حيثيت:- صحيح ابن حبان كښې دی چه حضرت عمرفاروق ﷺ نه مرفوعًا مروی دی چه الله ﷻ د كومو څيزونو اجازت وركړې دې.او بندگان په هغې عمل كوی نو الله پرې داسې خوشحاليږی لكه څنگه چې د هغه خلقو نه خوشحاليږی كوم چې د الله ﷻ د نافرمانئ نه خان ساتی (١)مسند احمد كښې دی چه كوم سړې د الله ﷻ وركړې شوې رخصت نه قبلوی نو په هغه د عرفات د غر هومره گناه ده.(٢)

په دې وجه فقهاء كرام وائی چه په بعضو صورتونوكښې مرداره خوړل واجبيږی.لكه يو سړې د اولږې حالت كښې داسې حالت ته اورسی چه د مرگ خطره وی ورته . او كله دا جائز وی .اوكله مباح.البته په دې كښې اختلاف شته دې چه كله د اولږې حالت كښې حلال څيز نه وی نو حرام صرف دومره خوړلې شی چه دې پرې بچ شی يا په مړه خيټه خوراك هم كولې شی.بلكه خان سره هم ايښودې هم شی.ددې د تفصيل خانې د احكامو كتابونه دی.

په اضطراری حالت كښې درې حرام موجوديدل:- په دې مسئله چه كله يو سړې اوږې وی او هغه د اضطرار حالت كښې وی،اوپه داسې حالت كښې ده ته درې حرام څيزونه ملاويږی، يو مرداره وی دويم د بل چا د خوراك څيز وی دريم په حالت د احرام كښې ښكار موجود وی نو داوس دار درې واړه څيزونه حرام دی نودې به څه كوی ①آيا مرداره به خوری ؟ ②اوكه د احرام حالت كيدو باوجودې به ښكاركوی اوچې كله پرې د اسانئ وخت راشی چې بيا د دې جزا يعنی فديه وركړی،③اوكه د بل څيز به بغير دهغه د اجازت نه خوری او كله چه په ده آسانی شی نو هغه به ورته واپس كوی .په دې كښې د امام شافعی نه دوه اقوال دی.

تنبيه:- دا هم ياد ساتئ چه د مردارې خوراك كوم شرط عوامو كښې مشهور دې چه كله سړې د دريو ورځو نهروی نو بيا حلال دی.دا بالكل غلط دی بلكه كله چه اضطرار اوبې قراری او مجبوری وی نو په هغې كښې د هغه دپاره مرداره خوراك حلال دی.

---

(١) احمد:٢/١٠٨ وسنده حسن،ابن حبان:٢٧٤٢، شعب الايمان:٣٨٩٠، تاريخ بغداد:٣٤٧/١٠.

(٢) احمد:٧١/٢ .

کوم د اولوړې حالت دې؟:- مسند احمد کښې دي چه خلقو نبي کريم ﷺ نه تپوس اوکړو چه يارسول الله ﷺ امونږ داسې خاني کښې اوسيږو چه هلته مونږ ته د فقر او فاقې نوبت راځي.نو زمونږ دپاره مرداره خوړل کوم وخت کښې جائز دی .؟نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چه کله سحرمابنام ملاؤ نشي او نه درته سبزي ملاؤ شي نو تاته اختيار دې (١). ددې حديث مبارك يو سند کښې ارسال هم دی خو د مسندوالا مرفوع حديث مبارك د شيخينو په اسناد او شرطونو صحيح دې .

ابن عون ﷺ فرمائي چه حضرت حسن ﷺ سره د حضرت سمره ﷺ کتاب وو.اوهغه به ني د هغوئ مخکښې لوستلو. په هغې کښې دا هم وو چه سحر مابنام نه ملاويدل.هغه سړی نبي کريم ﷺ نه دا هم پوښتلې وو چه حرام خوړل کله حلاليږي ؟ نو نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چه ترڅوپورې چې ته په پينو سره د خپلو بچو خيټه مړه نه کړې. او ترڅو پورې چه د هغوئ (د خوراك) سامان رانشي (٢).

يو اعرابي نبي کريم ﷺ نه د حرامو باره کښې سوال اوکړو نو نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چه ټول پاك څيزونه حلال او ټول ګنده څيزونه حرام دی.خو که د دې محتاج شې نو دا خوړلې شې.ترکومې چه ته د هغې نه بې احتياجه نشې. نو دې سړی بيان تپوس اوکړو چه هغه محتاجی کومه يوه ده؟ چې په هغې کښې زما دپاره حرام څيزونه حلال شي او هغه مالداری کومه ده چې د هغې په وجه زما دپاره د هغې نه منع کيدل پکار وی نو نبي کريم ﷺ اوفرمائيل نو نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چه ته صرف د شپې خپلو بچو ته پې ورکولې شې نو ته د حرامو څيزونو نه پرهيز کوه (٣).

ابوداؤد کښې دي چه حضرت شيخ نجيع ﷺ نبي کريم ﷺ نه تپوس اوکړو چه يارسول الله ﷺ ! مونږ دپاره د مرداري خوراك کله حلال دې ؟ نو نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چه تاته خوراك کښې څه ملاويږی ؟ نو هغه اووئيل چه سحر صرف يو پياله پې او د مابنام صرف يو پياله پې.نو نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چه هم دا دې.او بل به کومه اولږه وی،نو دې حالت کښې نبي کريم ﷺ هغه ته د مرداري د خوراك اجازت ورکړو.(٤) د حديث مبارك مطلب دا دې چه سحر مابنام د پينو يو پياله ملاويدل کافي نه وو. اولږه به ني باقي وه.نو په دې وجه د هغه دپاره مرداره خوراك حلال کړې شو چه هغه په مړه خيټه خوراك اوکړی .بعضې خلق دا دليل جوړوی اووائی چه د اضطرار په حالت کښې په مړه خيټه خوراك کولې شی.او(خوك چې دا قيد لګوی چې) دومره خوراك چه دده خان پرې بچ شی دا قيدنه دې.(بلکه خان مړولې هم شي) والله اعلم.

د ضرورت نه د زياتو خوړلو دليل:- د ابوداود يو بل حديث مبارك کښې دی چه يو سړې د خپل اهل وعيال سره راغلو او حره کښې ايسار شو. د يوسړی اوښه ورکه شوې وه نو ده ته ني اووئيل که چرته خماوښه دې اوليده نو هغه اونيسه ،اتفاق سره دااوښه هغه ته په لاس ورغله.نو ددې مالك ئې تلاش کولو خو هغه ورته ملاؤ نشو او دا اوښه بيماره شوه.نو د هغه سړی بي بي اووئيل چه مونږ اوږی يو دا ذبح کړه.خو هغه به انکار کولو. اوآخر اوښه مړه شو نو د ده ښځې ده ته اووئيل چه ددې نه څرمن اوباسه او دا ټکړې ټکړې کړه مونږ نه به پکار شي.خو دې بزرګ ورته اووئيل چه څه داسې هم نشم کولې خوکه د الله نبي ﷺ اجازت راکړی نو (بيا صحيح ده). نو دې د نبي کريم ﷺ خدمت کښې حاضرشو او ټوله قصه ئې بيان کړه. نو نبي کريم ﷺ ورته اوفرمائيل چه تاسره بل څه د خوراك دپاره شته دې که نه ؟ نوهغه سړی اووئيل چه نه.نو نبي کريم ﷺ ورته اوفرمائيل چه بيا ئې ته خوړلې شې.نو

---

(١) احمد:٢١٨/٥ .

(٢) داروايت مرسل دې.

(٣) الطبری :٥١٤/٩.

(٤) ابوداود کتاب الاطعمة باب فيمن اضطر الى الميتة:٣٨١٧، بيهقی :٣٥٧/٩. شرح السنة: ٢٩٠٠.

دې نه پس نې اوښې والا سره ملاقات شو. نو هغه ورته اوونيل چه تا هغه ولې نه ذبح کوله چه خوړلې دې وې.نو دې بزرګ صحابی ورته اونيل چه ماته شرم راتلو. (١)دا حديث مبارك دليل دې د هغه خلقو دپاره چه کوم وائي چه د اضطرار په وخت کښې مرداره په مړه خيټه خوړل بلکه خپل ځان سره ايښودل هم جائز دی .والله اعلم.

قوله تعالى:: غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِّإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ

د حرام خوړلو اجازت کښې يو قيد:- بيا ارشاد دې چه دا حرام د اضطرار په وخت کښې د دې وجې مباح دی چه يو ګناه طرفته تاسو لاړ نشئ.نو په دې وجه دا مباح کوی او نورو دپاره خاموشي ده. لکه څنګه چه سورة بقره کښې دی چه ﴿فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِّإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ يعنی چه کوم سړې بې قراره شي سوا د باقي اوحد نه تيريدونکی نه نو په هغه هيڅ ګناه نشته دې الله بخښونکې او مهربان دې.دې آيت نه په دې استدلال کيږی چه کوم سړې د الله ﷻ نافرمانئ کښې سفر کښې کوی نو هغه ته د شريعت اجازتونو کښې هيڅ يو اجازت نشته دې.ځکه چه اجازتونه د ګناه په وخت کښې جائز نه دی.والله اعلم.

يَسْـَٔلُوْنَكَ	مَاذَآ	أُحِلَّ	لَهُمْ	قُلْ	
تپوس کوی خلق ستانه	چې کوم کوم څيز	حلال کړې شوې دې	دپاره دهغوئ	ورته اووايه	
دوی ستانه تپوس کوی چې دوی دپاره کوم کوم څاروی حلال شوی دی ....ورته اووايه					
أُحِلَّ	لَكُمُ	الطَّيِّبٰتُ	وَمَا	عَلَّمْتُمْ	
حلال کړې شوی دی	ستاسو دپاره	ټول پاك څيزونه	اوهغه	چې تاسو خودلي دی	
ستاسو دپاره ټول پاکيزه څيزونه حلال دی ۱۱ وکوم ښکاری څناور چې تاسو عادت کړې وی					
مِّنَ الْجَوَارِحِ	مُكَلِّبِيْنَ	تُعَلِّمُوْنَهُنَّ	مِمَّا		
ښکاری څناورو ته	ښکار باندې وريږيښودو د پاره	چې تعليم ورکوئ تاسو دوی ته	دهغه علم نه		
اوبيا تاسوني په ښکار پسې پريږدئ ۱ اود هغه تعليم (د ښکار طريقه) مو ورته خودلې وی ۱ کومه چه					
عَلَّمَكُمُ	اللّٰهُ	فَكُلُوْا	مِمَّآ	أَمْسَكْنَ	عَلَيْكُمْ
چې ښودلې دې تاسو ته	الله	نوخورئ	دهغه ښکارنه	چې اونيسی هغوئ	دپاره ستاسو
الله ﷻ تاسوته خودلې ده ۱ نو کوم ښکار چې هغوئ ستاسو دپاره راونيسی هغه خوړئ شئ					
وَاذْكُرُوا	اسْمَ اللّٰهِ	عَلَيْهِ	وَاتَّقُوا اللّٰهَ	إِنَّ اللّٰهَ	سَرِيْعُ
اوياد وئ تاسو	نوم د الله	په هغه باندې	اويره کوئ دالله نه	بيشکه الله	ازراخستونکې دې
داو د وريږيخودلو په وخت، کښې پرې دالله ﷻ نوم اخلئ ۱ اودالله ﷻ نه ويريږئ ۱ ....الله ﷻ					
الْحِسَابِ۝					
دحساب					
زرحساب اخستونکې دې ۱					

١) ابوداود کتاب الاطعمة باب فيمن اضطر المينة: ٣٨١٦ وسنده صحيح .

يَسْئَلُونَكَ مَاذَآ أُحِلَّ لَهُمْ قُلْ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبٰتُ
ماقبل سره ربط: ددې نه مخکښې الله ﷻ نقصان رسوونکو او د خبيث څيزونو د حرمت بيان فرمائی که هغه نقصان جسمانی وی اوکه دينی وی او که دواړه وی.بيا ئې د ضرورت د حالت هم ذکر اوکړو. لکه فرمان دې چه﴿وَقَدْ فَصَّلَ لَكُم مَّا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ﴾ يعنی د ټولو حرامو ځناورو بيان ستاسو مخکښې تفصيل وار راغلو مګر دا چه تاسو دې طرفته مجبوره شئ؛يعنی دهغې خوراک ته مجبوره شئ،نودې نه پس ارشاد د حلال څيزونو باره کښې تپوس کولو والاته فرمائی چه ټول پاک څيزونه ستاسو دپاره حلال دی.سورة اعراف کښې د نبی کريم ﷺ دا صفت بيان شوې دې چه پاک څيزونو ته ئې حلال ونيلی دی او پليت څيزونوته ئې حرام ونيلی دی.
د آيت شان نزول:- ابن ابی حاتم کښې دی چه د قبيله طائی دوه سړو حضرت عدی بن حاتم رضی الله عنه او حضرت زيد بن مهلهل رضی الله عنه نبی کريم ﷺ نه تپوس اوکړو چه مړ ځناور خو حرام شوې دې نو حلال څه دی؟ نو دا آيت مبارك نازل شو.
پاک څيزونه حلال دی:- ① حضرت سعيد رضی الله عنه فرمائی چه ذبح شوی ځناور حلال اوطيب دی ② مقاتل رحمه الله فرمائی چه هر حلال رزق طيبات کښې داخل دې.③ امام زهری رحمه الله نه سوال اوشو چه د دوائی په طور د متيازو څکل څنګه دی ؟ نو جواب کښې ئې اوفرمائيل چه هغه طيبات کښې داخل نه دی.④ حضرت امام مالك رحمه الله نه تپوس اوشو چه د هغه خاورې خرڅول څنګه دی کومه چې خلق خوری.نو وې فرمائيل هغه په طيبات کښې داخل نه ده.او ستاسو د ښکاری سپو ښکار هم حلال دی.لکه د تربيت يافته سپی او شکری وغيره کړې شوې ښکاری.هم دا مذهب د جمهور او تابعينواو آئمه کرامو دی
قوله تعالى::وَمَا عَلَّمْتُم مِّنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ
د کومو ځناورو ښکار حلال دې؟:- حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه مروی دی چه ښکار سپی ،باز،آسونه،شکری وغيره هر هغه مارغه چه هغه ته د ښکار کولو تعليم ورکولې شی ([1]) او نورو هم ډيرو بزرګانو نه دا نقل دی چه ځيرونکی ځناور او داسې مارغان چه کومو ته تعليم ورکړې شوی وی د هغې په ذريعه ښکار کول حلال دی.
د مارغانود ښکار کراهت:- ① خو حضرت مجاهد رحمه الله نه مروی دی چه هغه د ټولو ښکاری مارغانو ښکارته مکروه ونيلی دی.او دليل کښې دا آيت مبارك وائی چه ﴿وَمَا عَلَّمْتُم مِّنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ﴾② سعيد بن جبير رحمه الله نه هم دغه شان روايت شوې دې ③ حضرت ضحاك رحمه الله اوحضرت سدی رحمه الله نه هم داقول په ابن جريرير کښې نقل دې.
د ابن عمر رضی الله عنه قول :- حضرت ابن عمر رضی الله عنه فرمائی چه باز وغيره مارغان چه کوم ښکار اونيسی که هغه تاسو ته ژوندی ملاؤ شی نو هغه ذبح کولو نه پس خورئی .([2])
دجمهورو مذهب:- خود جمهور اهل اسلام دا فتوی ده چه د ښکار سپو په ذريعه کوم ښکار اوشی د هغې اود ښکاری مارغانو يو حکم دې.ځکه چه هغوئ هم د سپو پشان په خپلو پنجو سره ښکار نيسی. نو په دې کښې د فرق کولو هيڅ خبره نشته دې.د څلورو واړو امامانو هم دا مذهب دې.امام ابن جرير رحمه الله هم دا خوښوی.
د جمهورو دليل:- اوددې دليل کښې دا حديث مبارك راوړی حضرت عدی بن ابی حاتم نبی کريم ﷺ

[1]) الطبری :٥٤٨/٩، بيهقی:٢٣٥/٩،
[2]) الطبری :٥٤٩/٩،

نه دباز د ښکار باره کښې تپوس اوکړو نو نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چه کوم ښکاري ځناور هغه ستا دپاره راونيسي نو هغه خوره (١).

د امام احمد رحمه الله په نيزد تور سپی استثناء :- امام احمد رحمه الله ددې نه د تورو سپو ښکار هم مستثنی کړې دې.ځکه چه د دوی په نيز د دې قتل کول واجب دی.او د دې ساتل حرام دی.ځکه چه صحيح مسلم کښې حديث مبارك کښې دی چه نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چه مونځ درې څيزونه ماتوی،خر،ښځه،او تورسپی.په دې باندې حضرت ابی رضي الله عنه سوال اوکړو چه يارسول الله ﷺ ! د تور سپې څه خصوصيت دې ؟ نو نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چه هغه شيطان دې (٢).

بل حديث مبارك کښې دی چه دوی د سپو وژلو حکم کړې دې او بيا نې اوفرمائيل چه د دوی سپو سره څه واسطه ؟ دې سپو کښې تور سپې وژنئ (٣). ښکاري ځناورو ته جوارح وائی اودا په دې وجه چه جرح کسب او کمائی ته وائی لکه عرب وائی چه ﴿فلان جرح اهله خيرا﴾ يعنی فلانې سړی خپل اهل وعيال دپاره خير حاصل کړو. او عرب وائی چه ﴿فلان لاجارح له﴾ يعنی د فلانی سړی هيڅ ګټه نشته دې.قرآن پاك کښې هم لفظ دجرح دکسب او ګټې اوحاصلولو په معنی کښې استعمال شوې دې.فرمان دې چه ﴿وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ﴾ يعنی تاسو چه د ورځې کوم خير حاصلونئ د هغې هم الله ﷻ ته پته ده.ددې آيت کريمه د نازليدو وجه په مسند ابن ابی حاتم کښې داده چه نبي کريم ﷺ د سپو د قتل کولو حکم ورکړو اودا قتل کول شروع شو نو خلق راغلل او نبي کريم ﷺ نه ئې تپوس اوکړو چه يارسول الله ﷺ ! چه تاسود کوم امت د قتل کولو حکم کړې دې د هغې نه مونږ دپاره څه فائده حلاله ده؟ نو نبي کريم ﷺ خاموش شو،دې باندې دا آيت مبارك نازل شو.نو نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چه يو سړې خپل سپې يو ښکار پسې پريږدی او هغه ﴿بسم الله﴾ هم اووائی او بيا هغه ښکار اونيسی نو ترکومې چه هغه نه وی خوړلې نودې (ښکار پسې پريخودونکې سړې) دې هغه خوری (٤).

د سپو د قتل کولو حکم:- ابن جرير کښې دی چه حضرت جبريل عليه السلام دننه راتلو اجازت اوغوښتلو. نو نبي کريم ﷺ هغه ته د راتلو اجازت ورکړو خو هغه بيا نه راتلو. نو نبي کريم ﷺ ورته اوفرمائيل چه انې د الله ﷻ قاصده مونږ خوتاته اجازت درکړې دې.بيا ولې نه راځې.نو په دې هغوی عليه السلام اوفرمائيل چه مونږ هغه کور ته نه ځو چه په کوم کښې سپې وی.نو نبي کريم ﷺ حضرت ابورافع رضي الله عنه ته حکم اوکړو چه د مدينې ټول سپی دې اووژلې شی.حضرت ابورافع رضي الله عنه فرمائی چه څه لاړم او ټول سپی مې اووژل.يو بوډئ سره يوسپې وو چه هغه د هغې په لمن پورې انختو.او د فرياد په طور د هغې مخکښې په غپيدو شو.ما ته په هغه رحم راغلو او ما هغه پريښودو او راغلم او نبي ﷺ ته مې خبرورکړو. نو نبي ﷺ نه دې باره کښې تپوس اوکړو چه تاسود کوم امت د قتل کولو حکم کړې دې د هغې نه مونږ دپاره څه فائده شته اوکه نه ؟ نو دې باندې دا آيت مبارك نازل شو چه ﴿يَسْـَٔلُوْنَكَ﴾ الخ.(٥)

يو روايت کښې دا هم دی چه حضرت ابورافع رضي الله عنه د مدينې سپی قتل کولو نه پس د مدينې چاپير چل ته اورسيدو اود مسئلې تپوس کولو والو نومونه هم په هغې کښې شته دې.يعنی حضرت عاصم بن

---

(١) الطبری :٩/٥٥٠، ترمذی: کتاب الصيد باب ماجاء فی صيد البزاة:١٤٦٧..

(٢) صحيح مسلم کتاب الصلاة باب قدر مايستر المصلی:....٥١٠،.

(٣) صحيح مسلم کتاب الطهارة باب حکم ولوغ الکلب: ٢٨٠، ابوداود : ٧٤، ابن ماجه: ٣٢٠، احمد:٨٦/٤.

(٤) حاکم:٣١١/٢،).

(٥) حاکم :٣١١/٢، طبرانی : ٩٧١، مجمع الزوائد: ٤٣/٤ .

عدي ﷺ،حضرت سعيد بن خيثمه ﷺ،حضرت عويمر بن ساعده ﷺ.محمد بن كعب قرظي ﷫ فرماني چه د آيت مبارك شان نزول د سپو قتل دي

د سپي خوراک کړی ښکار حرمت:- د ﴿مُكَلِّبِينَ﴾ لفظ ممکن دی چه د ﴿عَلَّمْتُمْ﴾ ضمير يعني د فاعل نه حال وی او ممکن دی چه د جوارح يعني د مفعول حال وی يعني تاسو چه کومو سپو ته تربيت ورکړې وی هغوئ خپلو پنجو او نوکونو سره ښکار کوی.د دې نه دا استدلال هم کولې شی چه کله يو ښکاری ځناور ښکار خپل خان له راونيسی او هغه مړ کړی نو هغه به حلال نه وی.لکه څنګه چه د امام شافعی ﷫ دوه اقوالو کښې يو قول دې اود عالمانو د يوې ډلې خيال دې.هم په دې وجه فرمائی چه تاسو هغوئ ته څه خودلی وی چه کوم تاسو ته الله ﷻ خودلی دی.يعني کله چه تاسو هغوئ پرېږدنی نو خی اوکله چه تاسوهغوئ منع کړنی نو منع شی.ښکار ستاسو دپاره اونيسی چه تاسو ورشئ اوهغه ښکار راواخلئ،او هغه دا ښکار خپل خان دپاره نه وی کړې.په دې وجه دې نه پس فرمائی چه ښکاری ځناور تربيت يافته وی او هغه د خپل پرېښودونکی دپاره ښکار کړې وی.اوده هم د پرېښودو په وخت کښې د الله ﷻ نوم اخستې وی.نو هغه ښکار به مسلمانانو دپاره حلال وی اګر چه هغه مړ شوې وی.په دې باندې اجماع ده.

د سپی پرېخودو په وخت کښې بسم الله وئيل:- ددې آيت مبارك د مسئلې مطابق بخاری اومسلم کښې دا روايت دې چه حضرت عبدالله بن سلام ﷺ اوفرمائيل چه يارسول الله ﷺ ! څه د خپل سپی د پرېښودو په وخت کښې د الله ﷻ نوم مبارك اخلم.نو نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه کوم ځناور هغه راونيسی نو ته هغه خوره اګر چه هغه مړ شوې وی.خودا ضرور دی چه هغه سره د ښکار کولو په وخت کښې بل سپې نه وی ځکه چه تا خپل سپې د الله ﷻ نوم سره پرېښودې دې بل دې بسم الله سره نه دې پرېښودې.مااووئيل يارسول الله ﷺ ! څه نوکدار لرګی سره ښکار کوم.نو نبی کريم ﷺ اوفرمائيل که هغه خپل تيرۀ طرف سره زخم جوړ کړی نو ته هغه خوره.اوکه بل سره اولګی نو ته هغه مه خوره ځکه چه هغه ويشتلې شوې دې ([1]).

بل روايت کښې دا الفاظ دی چه کله ته خپل سپې پرېږدې نو د الله ﷻ د نوم ذکر کوه،بيا که هغه تالره ښکار راونيسی او تاته راورسی او مارغه تاته ژوندې راورسوی نوهغه ذبح کړه او که هغه سپی قتل کړې وی او د دې نه ئې څه خوړلی نه وی نو ته هغه هم خوړلې شې.ځکه چه د سپې ښکار کول ددې ذبح کول دی ([2]).

اويو روايت کښې دا الفاظ هم دی که هغه ترې خوړلې وی نو بيا هغه مه خورنې.ماته ويره ده چه هسې نه هغه د خپل خان دپاره ښکار کړې وی.([3]) هم دا د جمهورو دليل دې.اوحقيقت کښې د امام شافعی ﷫ صحيح مذهب هم دا دې چه کله سپې ښکار اوخوری نوهغه مطلقًا حراميږی.په دې کښې هيڅ تفصيل نشته دې .لکه څنګه چه حديث مبارك کښې دی .

د سپی خوراک کړی ښکار حلت:- خو د سلفو ديو جماعت قول دې چه دا مطلقًا حلال دې .د هغوئ دلائل دادی چه : حضرت سلمان فارسی ﷺ فرمائی چه ته خوړلې شې اګر چه ددې نه سپی يوه حصه خوړلې وی.حضرت سعد بن ابی وقاص ﷺ فرمائی اګر چه يو ټکړه باقی پاتې وی نو ته هغه خوړلې شې.حضرت سعدبن ابی وقاص ﷺ نه يو بل روايت کښې دی اګر چه دوه حصې ئې خوړلې وی نو بيا

[1]) صحيح بخاری کتاب الذبائح باب اذا وجد مع الصيد كلبا آخر:٥٤٨٦، صحيح مسلم :١٩٢٩، ابوداود:٢٨٤٧، ترمذی:١٤٦٧، ابن ماجه:٣٢٠٨.

[2]) صحيح بخاری کتاب الذبائح باب الصيد اذا غاب عنه يومين اوثلاثة:٥٤٨٤، ابن حبان:٥٨٨٥، بيهقی:٢٣٦/٩.

[3]) صحيح بخاری کتاب الذبائح باب اذا اكل الكلب وقول تعالی (يسئلونک ما احل لهم) :٥٤٨٣، صحيح مسلم:١٩٢٩.

هم ته هغه خوړلې شي.حضرت ابو هريره ﷜ نه هم دا فرمان نقل دې.حضرت عبدالله بن عمر فرمائي چه کله ﴿بِسۡمِ اللّٰهِ﴾ اووائي او تا خپل تربيت يافته سپې د ښکار دپاره پريښودو نو کوم ښکار چه هغه ستا دپاره راونيسي نوته هغه خوره که سپې د هغې نه خوراك کړې وی او که نه.حضرت علی ﷜ او حضرت ابن عباس ﷜ نه هم دا مروی دی.حضرت حسن بصری ﷫ او حضرت عطاء ﷫ نه هم مختلف اقوال مروی دی.حضرت زهری ﷫،حضرت مالك ﷫،حضرت ربيعه ﷫ نه هم دا روايت کړې شوې دې هم دې طرفته حضرت شافعی ﷫ خپل ړومبی قول کښې تلې دې.اوخپل نوی قول کښې ئې هم دې طرفته اشاره کړې ده.

حضرت سلمان فارسی ﷜ نه د حضرت ابن جرير ﷫ يو مرفوع حديث کښې نقل کړی دی چه نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه کله يو سړې خپل سپې ښکار دپاره پريږدی او بيا ښکار په دې حالت کښې اومومی چه د دې نه سپی څه خوراك کړې وی نو چه کوم باقی پاتې وی هغه خوړلې شي .دا قول د ابن جرير ﷫ دې حديث مبارك کښې نظر شته دې.اود سعيد راوی د حضرت سلمان فارسی ﷜ نه آوريدل معلوم نه دی.او نور ثقه راويان دې ته مرفوع نه وائی بلکه د حضرت سلمان فارسی ﷜ قول ئې ښائی دا قول هم صحيح دې خو د دې معنی او مرفوع کيدو کښې حديثونه هم مروی دی.

ديو اعرابی څو اهم تپوسونه:- ابو داود کښې دی چه حضرت عمرو بن شعيب ﷫ خپل پلار نه او هغه د خپل نيکه نه روايت کوی چه يو اعرابی نبی کريم ﷺ ته اوونيل چه يارسول الله ﷺ ! ماسره تربيت يافته ښکاری سپی دی،د هغوئ د ښکار باره کښې څه فتوی ده؟ نو نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه کوم ښکار هغوئ ستا دپاره راونيسی نوهغه ستادپاره حلال دی.نو هغه اوونيل هغه ذبح کړم او که نه ؟. اوکه ددې نه سپی خوړلې وی نو بيا هم ؟ نو نبی کريم ﷺ اوفرمائيل اګر چه د دې نه سپی خوراك کړې وی .هغه بل سوال اوکړو چه څه خپل غشی سره ښکار کوم د دې څه فتوی ده ؟ نو نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه ته هغه هم خوړلې شې.وې فرمائيل که هغه ماته ژوندې ملاؤ شی او څه هغه ذبح کړم نو بيا هم او که غشی لګيدوسره هغه مړشی نو بيا هم ؟ نو نبی کريم ﷺ اوفرمائيل که ته هغه اونه وينې او تلاش کولو سره ملاؤ شی نو بيا هم په دې شرط چه دې کښې د بل سړی د غشی نښه نه وی.هغه بل سوال اوکړو چه د ضرورت په وخت کښې د مجوسيانو د لوښو استعمال څنګه دی ؟ نو نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه ته هغه اووينځه نو بيا هغې کښې خوراك کولې شې (¹). دا حديث مبارك نسائی کښې هم دې.

د ابوداود بل حديث مبارك کښې دی چه کله تا خپل سپی دالله ﷻ نوم سره پريښودې وی نو ته د هغه ښکار خوړلې شې.اګر چه دې سپی هغې نه څه خوراك کړې وی،اوستا لاس چه کوم يو ښکار ستا دپاره راوړې وی نو ته هغه هم خوړلې شې .(²) ددې دواړو احاديثو سندونه ډير زيات اعلی او بهتر دی .اويو حديث مبارك کښې دی چه ستا تربيت يافته سپې چه ستا دپاره کوم ښکار راوړی نو ته هغه خوړلې شې .حضرت عدی ﷜ تپوس اوکړو اګر چه دې نه هغه څه خوړلی وی ؟ نو نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه بيا هم.نود دې آثارو او احاديثو نه ثابتيږی اګر چه ښکاری سپې د دې نه څه خوراك کړې وی.نو دا باقی ښکار ښکاری خوړلې شي.دسپی وغيره ښکار ته د حرام نه ويونکو دا دلائل دی

دريم درميانی مذهب:- يوبل جماعت ددې دواړو جماعتونو مينځ کښې دې.هغوئ وائی که ښکار کولو سره دې کيناستو او دانې خوړل شروع کړو نو باقی حرام شو اوکه ښکار نيولو نه پس ئې د خپل مالك انتظار اوکړو او د ډيروخت تيريدو نه پس ئې خپل مالك اونه موندو او د اولږې په وجه ده هغه ښکار

---

¹) ابوداود كتاب الصيد باب فی الصيد:٢٨٥٧، وسنده حسن دارقطنی:٢٩٣/٤.

²) ددې تخريج آيت نمبر ۴ کښې تير شوې دې.

اوخوړلو نو باقي حلال دي..د حضرت عدي ﷺ حديث مبارك په رومبئ خبره باندې محمول دى او ابو د ثعلبه حديث مبارك په دويمه خبره محمول دې.دا فرق ډير ښه دې .اوپه دې سرع دوه قسمه صحيح احاديث مبارك جمع كيږي.استاد ابوالمعالي جويني رحمه الله په خپل كتاب نهايه كښې دا خواهش كړې وو چه كاش په دې كښې څوك تفصيل اوكړى.نوالحمد لله دا تفصيل خلقو اوكړو.

څلورم قول:- په دې مسئله كښې څلورم قول هم دې.هغه دا چه د سپي ښكار شوې ښكار خو حرام لكه څنګه چه حضرت عدي ﷺ والا حديث مبارك كښې دى .او د شكرې وغيره ښكار حرام نه دې څكه چه هغه خوراك سره تعليم قبلوى .

حضرت ابن عباس ﷺ فرمائى كه مارغان خپل مالك ته راواپس شى او وژلې ئې نه دې بيا راغلو او ددې وزرې ئې اوخوړلې اوددې نه ئې غوښه اوخوړله.نو ته ئې خوره د حضرت ابراهيم نخعي رحمه الله ،حضرت شعبي رحمه الله ،حماد بن ابى سليمان رحمه الله نه هم دا نقل دى.

د هغوئ دليل د حضرت ابن ابى حاتم والا حديث مبارك دې چه حضرت عدي ﷺ د نبى كريم ﷺ نه تپوس اوكړو خلق سپو او بازونو سره ښكار كوى نو آيا دا خمونږ دپاره حلال دى كه نه ؟ نو نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه كوم ښكارى ځناور ښكار حاصلولو والا تربيت يافته وى اوهغه ستادپاره ښكار راونيسى او تا په هغې دالله تعالى نوم اخستې وى نو ته هغه خوړلې شې.بيا ئې اوفرمائيل چه تا كوم يو سپې دالله تعالى نوم سره پرېښودې وى او هغه يو ځناور راونيسى نو ته هغه خوره. ما اووئيل كه هغه ئې وژلې وى.نو نبى كريم ﷺ اوفرمائيل اګر چه وژلې ئې وى.خو دا شرط دې چه د دې نه ئې خوراك نه وى كړې.ما اووئيل كه چرې دې سپې سره نور سپى هم يوځائې شوى وى نوبيا ؟ نو وې فرمائيل چه بيا دا مه خوره تركومې چه تاته د دې پوره اطمينان اونشى چه دا ستا سپى ښكار كړې دې ما اووئيل چه مونږ خلق غشو سره هم ښكار كوؤ دې كښې كوم يو حلال دې ؟ نو نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه كوم يو غشئ زخم جوړ كړى او تا په هغې د الله تعالى نوم اخستې وى نو هغه خوره. د دلالت وجه دا ده چه سپى كښې د خوراك شرط دوى بيان كړو او باز كښې ئې بيان نه كړو.نو دې دواړو كښې فرق ثابت شو. والله اعلم.

قوله تعالى:: وَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ

د ښكارى سپى پريخودو په وخت كښې بسم الله وئيل:- الله ﷻ فرمائى چه تاسو خورئى چه كوم حلال ځناور تاسو لره راونيسى.او تاسود دوى د پرېښودو په وخت كښې د الله ﷻ نوم اخستې وى.لكه څنګه چه د حضرت عدي ﷺ او حضرت ثعلبه والا حديث مبارك كښې دى.په دې وجه حضرت امام احمد رحمه الله وغيره امامانو دا شرط لګولې دې چه د ښكارى دپاره د سپى دپرېښود په وخت كښې او د غشى ويشتلو په وخت كښې ﴿بِسْمِ اللَّهِ﴾ وئيل شرط دى .د جمهور مشهور مذهب هم دا دې چه ددې حديث مبارك نه مراد د ځناور د پرېښودو وخت دې.

د ښكارى سپى پريخودو په وخت كښې بسم الله هيريدل:- حضرت ابن عباس ﷺ نه مروى دى چه د خپل ښكارى ځناور پرېښودو په وخت كښې ﴿بِسْمِ اللَّهِ﴾ وائې.خوكه هيره شى نو هيڅ باك نشته دې .([1])

بعضې خلق وائى چه د مردارې خوراك په وخت كښې ﴿بِسْمِ اللَّهِ﴾ ونيل پكاردى لكه څنګه چه بخارى شريف اومسلم شريف كښې حضرت عمر بن ابوسلمه ﷺ نه د نبى كريم ﷺ فرمان دې چه دالله ﷻ نوم واخله او خپل ښى لاس سره د خپلې مخې نه خوره.([2])

---

[1]) الطبرى :٥٧١/٩.

[2]) صحيح بخارى كتاب الاطعمة باب التسمية على الطعام والاكل باليمين:٥٣٧٦، صحيح مسلم:٢٠٢٢، ترمذى:١٨٥٧.

د نو مسلم مسلمان د مذبوحې حکم:- صحیح بخاری شریف کښې د حضرت عائشه رضی الله عنها نه حدیث مروی دې چه څه نوی مسلمانان مونږ له غوښه راوړی اومونږ ته د دې علم نه وی چه په دې نې د الله تعالی نوم اخستې دې اوکه نه ؟ نو مونږ دا خورو او که نه ؟ نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه تاسو پخپله د الله ﷻ نوم واخلئ اودا خورئ.

د خوراک په اول کښې بسم الله هیریدل:- مسند کښې دی چه نبی کریم ﷺ شپږو صحابه کرام رضی الله عنهم سره خوراک کولوادې کښې یو باندیچی راغلو او د دې نه نې دوه نمړئی اوچتې کړې.نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل که ده ﴿بِسْمِ اللهِ﴾ وئیلې وې نو دا خوراک به ستاسو ټولو دپاره کافی وو. تاسو کښې چه څوك هم خوراك دپاره کینی نو ﴿بِسْمِ اللهِ﴾ ضرور وائې.که اول کښې هیره شی اوبیا درته یاده شی نو ﴿بِسْمِ اللهِ اوله واخره﴾ وایه (۱). هم دا حدیث منقطع سند سره ابن ماجه کښې هم دې (۲). بل سند سره دا حدیث مبارك ترمذی ،نسائی او مسنداحمد کښې دې او امام ترمذی رحمه الله دې ته حسن وئیلې دې (۳).
جابربن صبیح رضی الله عنه فرمائی چه ما حضرت مثنی بن عبدالرحمان سره یو سفراوکړو. د هغه دا عادت وو چه خوراك شروع کولو نه اول کښې به نې ﴿بِسْمِ اللهِ﴾ وئیله او آخری نمړئی سره به نې ﴿بِسْمِ اللهِ اوله واخره﴾ وئیل.ما ترې د دې باره کښې تپوس اوکړو نو هغه راته د امیه بن مخشی رضی الله عنه حدیث بیان کړو چه نبی کریم ﷺ یو کس اولیدو چه هغه شروع کښې بسم الله اونه وئیل،تردې چه هغه آخرته اورسیدواو وې وئیل بسم الله اوله واخره.نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه په الله قسم شیطان ده سره خوراك کولو ترکومې چه ده بسم الله نه وه وئیلې،ده چه کله بسم الله اووئیله نو شیطان هغه خوراك قې کړو او ټول خوراك نې خپلې خیټې نه بهر کړو.(۴) (مسنداحمد ،ابوداود).

په خوراک کښې د شیطان شرکت کول:- حضرت حذیفه رضی الله عنه فرمائی چه مونږ نبی کریم ﷺ سره خوراك کولو چه په دې کښې یو جینۍ په پریوتو پریوتو راغله لکه چه څوك ورته دیکې ورکوی.او چه څنګه راغله نو هغې نمړئی اوچتوله نو نبی کریم ﷺ د هغې لاس اونیولو او یو اعرابی هم دغه شان راغلو او پیاله کښې نې لاس دننه کړو،نو نبی کریم ﷺ د هغه لاس هم اونیولو او وې فرمائیل چه کله یو کس بغیر بسم الله نه خوراك کوی نو شیطان هغه خوراك خپل ځان دپاره حلالوی.هغه خو رومبی دې جینۍ سره راغلو خو ما د هغه لاس اونیولو اوبیا دې باندیچی سره راغلو خو ما د هغه لاس هم اونیولو. په هغه الله مې دې قسم وی چه د چا په قبضه کښې خما ساه ده چه د شیطان لاس خما لاس کښې د دې دوارو لاسونو مینځ کښې وو.(۵) (مسلم ابو داؤد ،نسائی).

کورته د داخلیدو په وخت بسم الله وئیل:- مسلم ابو داؤد ، نسائی او ابن ماجه کښې دی چه کله انسان خپل کور ته خې او یا خوراك کوی اود الله ﷻ نوم واخلی نو شیطان وائی چه ائې شیطانانو ! نه خو ستاسو دپاره د شپې تیرولو ځائې شته دې اونه د شپې خوراك،اوکله چه دې خپل کور ته خې او بسم الله اونه وائی نو شیطان وائی چا تاسو د شپې تیرولو اود شپې د خوراك کولو ځائې بیاموندو.(۶)

---

(۱) صحیح بخاری کتاب الذبائح والصید باب ذبیحة الاعراب ونحوهم:۵۵۰۷، ابوداود:۲۸۲۹، ابن ماجه:۳۱۷٤.
(۲) احمد:۱٤۳/٦، وسنده ضعیف،وهو صحیح بالشواهد، دارمی :۲۰۲۰، ابن حبان:۵۲۱٤، داروایت بشواهد حسن دې
(۳) ابوداود کتاب الاطعمة: باب التسمیة علی الطعام:۳۷٦۷، وسنده صحیح ترمذی:۱۸۵۸.
(٤) احمد:۳۳٦/٤، ابوداود کتاب الاطعمة: باب التسمیة علی الطعام:۳۷٦۸، وسنده حسن عمل الیوم واللیلة:۲۸۲.
(۵) احمد:۳۸۳/۵، صحیح مسلم: کتاب الاشربة باب آداب الطعام والشراب واحکامها:۲۰۱۷. ابوداود: ۳۷٦٦.
(٦) صحیح مسلم حواله سابق: ۲۰۱۸، ابوداود:۳۷٦۵، ابن ماجه:۳۸۸۷، احمد:۳۸۳/۳، عمل الیوم واللیلة:۱۷۸ ابن حبان:۸۱۹.

په ګډه خوراک کولو کښې برکت:- ابوداود او ابن ماجه کښې دي چه يو سړي د نبی کريم ﷺ خدمت کښې حاضر شو او شکايت ئې اوکړو چه کله مونږ خوراك کوؤ نو مونږ نه مړيږو،نو نبی کريم ﷺ ورته اوفرمائيل چه تاسو به بيل بيل خوراك کوئی.تاسو په ګډه خوراك کوئی او بسم الله وائې .په دې کښې به دالله ﷻ د طرفنه برکت اچولې شی ([1]).

اَلْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبٰتُ ؕ وَطَعَامُ

| نن ورځ |حلال کړې شوی دی | دپاره ستاسو |ټول پاك څيزونه | اوخوراك

| نن ورځ تاسودپاره ټول پاکيزه څيزونه حلال کړې شو| ....او د

الَّذِيْنَ أُوْتُوا الْكِتٰبَ حِلٌّ لَّكُمْ ۠ وَطَعَامُكُمْ

دهغه کسانو | چې ورکړې شوې دې کتاب| حلال دې |ستاسودپاره | اوخوراك ستاسو

اهل کتابوخوراک ستاسودپاره حلال دې | اوستاخوراک د هغوئ دپاره جائز دې

حِلٌّ لَّهُمْ ۡ وَالْمُحْصَنٰتُ مِنَ الْمُؤْمِنٰتِ وَالْمُحْصَنٰتُ

حلال دې|دپاره دهغوئ| او پاکدامنې ښځې | د مومنانو نه | او پاکدامنې ښځې

اوپاکدامنې مسلمانانې ښځې ستاسو دپاره حلالې دی | ....او پاکدامنې ښځې د

مِنَ الَّذِيْنَ أُوْتُوا الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلِكُمْ إِذَآ

دهغه کسانونه |چې ورکړې شوې دې ورته کتاب | مخکښې ستاسو نه| هرکله چې

هغه کسانو نه چې ستاسو نه وړاندې ورته کتاب ورکړې شوې دې | هله

اٰتَيْتُمُوْهُنَّ أُجُوْرَهُنَّ مُحْصِنِيْنَ

ورکړئ تاسوهغوئ ته | مهرونه دهغوئ | چې نکاح کونکی يئ

چې تاسوورته مهرونه ورکړئ|اودنکاح په بند کښې ئې راګيرې کړئ،ستاسودپاره په نکاح کولوسره حلالې دی،

غَيْرَ مُسٰفِحِيْنَ وَلَا مُتَّخِذِيْٓ أَخْدَانٍ ؕ وَمَنْ يَّكْفُرْ

نه چې شهوت پوره کونکی يئ په زنانه سره |اونه نيونکی يئ دپټې يارانې | اوچا چې انکار اوکړو

دانه چې ښکاره زنا ورسره کوئ| يا ورسره پټې پټې يارانې ساتئ| ....اوچا چې د

بِالْإِيْمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهٗ ۡ وَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ

د ايمان| نو ضائع شو| عمل د هغه |او هغه به | په آخرت کښې وی

ايمان راوړلو نه پس کفراوکړو| نويقينا دهغه عملونه ضائع شو| اوهغه به په آخرت کښې

مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ۵

د تاوانيانو نه|

د تاوانيانو نه وی |

[1]) احمد:٣/٥٠١، ابوداود: كتاب الاطعمة: باب الاجتماع على الطعام:٣٧٦٤.

اَلۡيَوۡمَ اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبٰتُ

دپاکو څيزونو حلت. دحلال اوحرام دبيان نه پس په طوردخلاصه بيان فرمائی چه ټول پاك څيزونه حلال دی

وَطَعَامُ الَّذِيۡنَ اُوۡتُوا الۡكِتٰبَ حِلٌّ لَّكُمۡ

د اهل كتابو د ذبيحې حكم:- بيا ديهود او نصرانيانو د ذبح شوی څناور حلت بيان فرمائی.حضرت ابن عباس ، حضرت ابو امامه ، حضرت مجاهد ، حضرت سعيد بن جبير ، حضرت عكرمه ، حضرت حسن ، حضرت مكحول ، حضرت ابراهيم نخعی ، حضرت سدی ، حضرت مقاتل بن حبان دا ټول هم دا وائی چه د طعام نه مراد د دوی خپل لاس سره ذبح شوی څناور دی.او د هغې خوراك مسلمانانو دپاره حلال دی او د عالمانو په دې اجماع ده چه د هغوئ ذبيحه خمونږ دپاره حلاله ده. ځكه چه هغوئ هم غيرالله دپاره ذبح ناروا ګڼړی.اود ذبح كولو په وخت كښې دالله نه سوا د بل چا نوم نه اخلی .اګر چه د هغوئ عقيدې د الله په نيز باطلې او سراسر غلطې دی .او د هغې نه الله پاك اومنزه دی.

د اهل كتابود وازګه حكم:- صحيح حديث كښې د حضرت عبدالله بن مغفل بيان دې چه ما ته په جنګه‌خيبر كښې د وازګه نه ډك يو مشك ملاؤ شو ،ما دا قبضه كښې واخستو او ما اونيل چه ددې نه به نن هيچا ته څه نه وركوم.ما چه كله يو خوا بل خوا نظر واچول نو نبی كريم ماسره خوا كښې ولاړ وواوخندل ئې([1]) ددې حديث مبارك نه دا هم استدلال كولې شی چه د مال غنيمت نه د خوراك څكاك څيز نه د تقسيم نه مخكښې اخستل جائز دی.اودا استدلال د دې حديث مبارك نه صفابښكاره دې .د دريو واړو مذهبونو فقهاء كرامو په مالكيانو باندې خپل دا سند پيش كړې دې. او ونيلی ئې دی چه تاسو خو دا وائې چه داهل كتاب صرف هغه خوراك په مونږ حلال دې چه كوم د هغوئ دپاره حلال دې،دا غلط دی.تاسو اوګورئې چه يهوديانو به چربئ ته حرامه ونيلې او مسلمانان دا خوری .خو دا د يو سړی واقعه ده خو دې سره دا هم كيدېشی چه دا چربی چه كومې ته يهود حرامه وائی يعنی د ملا چربی،كولمو سره لګيدلې چربی ،اوهډوكی سره لګيدلې چربی.وی

ديهودو ورته شوې چيلئ نبی كريم خوری:- ددې نه هم زيات دلالت والا هغه حديث مبارك دې چه د خيبر والو نبی كريم ته يوه ورته شوې چيلئ تحفه كښې وركړه. او هغوئ ددې د شا غوښه زهر آلود كړې وه.اوهغوئ ته معلوم وو چه نبی كريم د شا غوښه خوښوی .هركله چه نبی كريم هغه د شا غوښه خپلو غاښونومباركو كښې اونيوله نو هغه غوښې پخپله اوونيل چه ما كښې زهردی .نو نبی كريم هغه زر توكړه او د هغې زهرو اثردنبی كريم مخكښې غاښونو كښې پاتې شو.نبی كريم سره بشر بن براء هم وو چه د دې اثر په وجه ددې فانی دنيا نه لاړو. اود هغه په قصاص كښې هغه ښځه قتل كړې شوه چه كومې په دې كښې زهر ګډ كړی وو. د هغې نوم زينب وو.([2]) د دلالت وجه دا ده چه نبی كريم خپلو ملګرو سره ددې غوښه خوړلو پخه اراده كړې وه. اودا تپوس ئې نه وو كړې چه د دې كومه چربی تاسو حرامه ګڼړئی هغه مو اوښكلې ده كه نه.

د يهودی د وازګې حكم:- اويو حديث مبارك كښې دی چه يو يهودی د نبی كريم خدمت اقدس كښې د اوربشو روټئ او زړه اوچه چربی پيش كړه .([3])

---

[1])صحيح بخاری كتاب كتاب فرض الخمس باب ما يصيب من الطعام فی ارض الحرب :٣١٥٣، بدون (تبسم) صحيح مسلم:١٧٧٢، ابوداود:٢٧٠٢.

[2]) صحيح بخاری كتاب الهبة با قبول الهدية من المشركين:٢٦١٧، صحيح مسلم:٢١٩٠، مختصرا ابوداود:٤٥٠٨.

[3]) احمد:٣/٢١٠، صحيح بخاری كتاب البيوع باب شراء النبی ﷺ بالنسيئة:٢٠٦٩، بدون ذكر اليهودی

يو ضعيف قول: - حضرت مكحول رحمه الله فرمائي چه په كوم څيز د الله تعالى نوم وانخستې شي نو د هغې خوراك حرام كيدو نه پس الله ﷻ په مسلمانانو رحم اوكړو او دا نې منسوخ كړل او د اهل كتابو ذبح شوي ځناور نې حلال اوګرځول. د ا ياد ساتئ چه د اهل كتابو ذبيحه حلاليدو سره دا ثابت نه ده چه په كوم ځناور د الله ﷻ نوم وانخستې شي نو هغه دې حلال وي.ځكه چه هغوئ په خپلو ذبيحو د الله ﷻ نوم اخستو. خو مشركانو چه به كومه غوښه خوړله هغه به نې په ذبيحه نه موقوف كوله. بلكه مړ ځناور به نې هم خوړل. په خلاف د اهل كتابو .

دغه شان سامره ، صابئه ، او د ابراهيم او شيث وغيره پيغمبرانو د دين مدعيانو حكم دې لكه څنګه چه د عالمانو د دوو ډلو نه د يوې ډلې قول دې دغه شان د عربو نصرانيان لكه بنو تغلب،تنوخ بهرا ،جذام،لخم،عامله او د دې په شان نور د جمهورو په نيز ددوى دلاس ذبيحه به نه شي خوړلې.

حضرت على ﷺ فرمائي چه د بنو تغلب د لاس ذبح شوې غوښه مه خورئ ،ځكه چه هغوئ خو په نصرانيت كښې سوا د شرابو نه بل څيز نه وو اخستې.خو سعيد بن مسيب او حسن رحمه الله د بنو تغلب دلاس ذبيحه خوړلو كښې هيڅ باك نه ګڼړلو.

د مجوسيانو د ذبيحې حكم: - باقي پاتې شو مجوسيان نو اګر چه ددوى نه جزيه اخستې شوې ده.ځكه چه دوى دې مسئله كښې يهوديانو او نصرانيانو سره يو شان كړې دى .او د هغوئ تابع كړې شوى دى .خود دوى ښځو سره نكاح كول او د دوى دلاس ذبيحه خوړل ممنوع ده.

دابوثور رحمه الله د حلت قول: - خو ابو ثور رحمه الله او ابراهيم بن خالد كلبي رحمه الله چه دوى د امام شافعي رحمه الله او امام احمد رحمه الله ملګرى وو ،ددې خلاف دى .هركله چه هغوئ دا قول اوكړل ځې د مجوسيانو ذبيحه حلاله ده،نو نورو خلقو كښې ددې شهرت اوشو.

د دې قول ترديد: - نو فقهاء كرامو د دې قول سخت ترديد اوكړو.تردې چه حضرت امام احمدا بن حنبل خو اووئيل چه ابوثور خو په دې مسئله د خپل نوم په شان دې.يعنې دغوئي پلار .ابوثور به د يوحديث عموم مخكښې اېښودې وى او دا مسئله به نې ونيله په هغې كښې دى چه مجوسيانو سره د اهل كتابو پشان سلوك كوئي .(١) اول خو دا روايت دې الفاظو سره ثابت نه دې.بل دا چه دا روايت مرسل دې خو صحيح بخارى كښې صرف دومره دى چه د هجر مجوسيانو نه نبى كريم ﷺ جزيه واخسته .(٢) ددې تړلو نه علاوه مونږ وايو چه د ابو ثور پيش شوې حديث كه مونږ صحيح اومنو نو بيا هم مونږ ونيلې شو چه د دې په عموم سره هم په دليل د مفهوم مخالف كوم چې د دې ايت نه معلوميږى داهل كتابو نه سوا د نورو دين والو ذبيحه زمونږ دپاره حرامه ثابت شوې ده.

قوله تعالى:: وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَّهُمْ

د مسلمانانو ذبيحه د اهل كتابو دپاره حلاله ده. - بيا فرمائي چه ستاسو ذبيحه د هغوئ دپاره حلال ده.يعنې تاسو هغوئ ته خپله ذبيحه وركولې شئ.دا د دې خبرې امر نه دې چه د دوى په دين كښې ستاسو ذبيحه حلاله ده. خو زيات نه زيات دومره ونيلې شي چه دا د دې خبرې خبردې چه هغوئ ته هم د هغوئ په كتاب كښې د دې حكم وركړې شوې دې چه دكوم ځناور ذبح د الله ﷻ په نوم وى نوهغه خورئي.عام ددې نه چه د ذبح كونكې هم د دوى نه وى يا د دوى نه سوا بل څوك وى خو زياته ظاهره خبره رومبئ ده.يعنې دا چه تاسو ته اجازت دې چه تاسو په دوى خپلې ذبيحې اوخورئي.لكه څنګه چه تاسو د هغوئ د لاس ذبيحې خورئي .دا به داسې وى لكه د بدل په طور.لكه څنګه چه نبى كريم ﷺ

---

(١) مؤطاامام مالک:١/٢٧٨ وسنده ضعيف وللحديث شواهد بيهقي :١٨٩/٩.

(٢)صحيح بخارى كتاب الجزية والموادعة: باب الجزية والموادعة مع اهل الذمة الحرب:٣١٥٧، ابوداود:٣٠٤٣، ترمذي:١٥٨٧.

عبدالله بن سلول منافق په خپل قمیص مبارك کښې په کفن کړې وو. او ددې وجه بعضو حضراتو دا ونیلې ده چه هغه د نبی کریم ﷺ تره حضرت عباس ﷺ ته خپل قمیص ورکړې وو. کله چه مدینې نه راغلو نو دوی نې بدل خلاص کړو.(١) خو یو حدیث مبارك کښې دی چه د مومنانو نه سوا د نورو سره ناسته پاسته مه کوئی او نه دې ستاسو نه څوك خوراك اوکړی سوا پرهیزګارو خلقو نه (٢). نو دا دې بدل اونه ګڼړلې شی .لکه څنګه چه نبی کریم ﷺ د ابی بن سلول ته خپل قمیص ورکړو خکه چه هغه امیر حمزه ﷺ ته کفن ورکړې وو او نبی کریم ﷺ دهغه بدل خلاص کړې وو بلکه ، کیدیشی چه دا حدیث مبارك د استحبابی حکم او افضیلت په طور سره وی، والله اعلم.

قوله تعالی:: وَالْمُحْصَنٰتُ مِنَ الْمُؤْمِنٰتِ وَالْمُحْصَنٰتُ مِنَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلِكُمْ

د اهل کتابو پاکدامنو سره د نکاح حکم:بیا ارشاد دې چه پاکومومنانو ښخوسره نکاح کوئی ،اودا ستاسو دپاره حلال کړې شوی دی.دا په طور د تمهید دې څکه چه د دې نه پس فرمائی چه ستاسو نه مخکښې چاته کتاب ورکړې شوې وو په هغوئ کښې عفیفه ښخوسره نکاح کول ستاسو دپاره حلال دی .

د محصنات نه ازادې ښځې مراد اخستل:- دا قول هم دې چه د محصنات نه مراد آزادې ښځې دی .یعنی وینځې نه وی .دا قول حضرت مجاهد ﷫ طرفته منسوب دې او د حضرت مجاهد ﷫ الفاظ دادی چه د محصنات نه مراد حرانړدی .او هرکله چه داسې دی نوچرته چه د دوی د قول نه دا مطلب اخستې شی چه وینځې د دې نه خارج دی

دمحصنات نه د پاکدامنو ښځو کیدلو ترجیح:- نو هلته دا معنی هم اخستې شی چه پاکدامنې حیا والا.لکه څنګه چه دوی نه بل روایت کښې هم دا الفاظ نقل دی.(چې په ایت کښې د محصنات نه پاکدامنې ښځې مراد دی ازمترجم) جمهور هم دا وائی او هم دا صحیح دی.هسې نه ذمی کیدو سره غیر عفیفه هم شاملې شی او د فساد باعث جوړ شی.او د دې خاوند فضول او خراب شی.نو په ظاهره دا معلومیږی چه د محصنات نه مراد دلته حیاء والا او بدکارئی نه بچ شوې اخستې شی.لکه څنګه چه بل آیت مبارك کښې دی چه ﴿غَيْرَ مُسٰفِحٰتٍ وَّلَا مُتَّخِذٰتِ اَخْدَانٍ﴾

د علماء او مفسرینو په دې کښې اختلاف دې چې آیا دا آیت هرې عفیفه کتابیه ښځې شامل دې ؟که هغه آزاده وی اوکه وینځه وی ؟ ابن جریر ﷫ د سلفو یو جماعت نه دا نقل کړې دی .اوهغوئ وائی چه ﴿الْمُحْصَنٰتُ﴾ نه مراد پاك دامنې دی،یو قول کښې دا هم دی چه د اهل کتابو نه مراد اسرائیلی ښځې دی .دامام شافعی ﷫ هم دا قول دې.

د محصنات نه ذمی ښځې مراد کیدل:- اودا هم ونیلې شوی دی چه د دې نه مرادې ذمی ښځې دی سوا د آزادو ښځو نه .او دلیل دا آیت مبارك دې چه ﴿قَاتِلُوا الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ﴾ یعنی تاسو هغوی سره جنګ کوئی چه کوم په الله ﷻ او په ورځ د قیامت ایمان نه ساتی.نوعبدالله بن عمر ﷺ به نصرانی ښځو سره نکاح کول جائز نه ګڼړل .اودا به نې فرمائیل چه د دې نه به لونې شرك بل کوم یو وی چه دا وائی چه د دې رب عیسی ﷺدی(٣)او په دې وجه دا مشرکانې دی اونص قران کښې موجود دی چه ﴿وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكٰتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ﴾ یعنی مشرکو ښځو سره نکاح مه کوئی تر کومې چه دوی ایمان راونړی،

مشرکانو سره د نکاح حرمت حکم نزول تاریخ - ابن ابی حاتم کښې د حضرت ابن عباس ﷺ نه مروی دی چه کله مشرکو ښځو سره د نکاح نه کولو حکم نازل شو نو صحابه کرام د دوی نه روستو شو ،تردې چه

---

١) صحیح بخاری کتاب الجنائز هل یخرج المیت من القبر واللحد: ١٣٥٠، صحیح مسلم:٢٧٧٣.

٢) ابوداود کتاب الادب باب من یؤمر ان یجالس:٤٨٣٢، وسنده صحیح.

٣) صحیح بخاری کتاب الطلاق باب قول الله تعالی(ولاتنکحوا المشرکات حتی یؤمن ولا مة مؤمنة.....) ٥٢٨٥.

د دې نه پس والا ايت مبارك كښې د اهل كتابو پاكو ښځو سره د نكاح كولو اجازت ملاؤ شو. نو صحابه كرامو ﷺ اهل كتابو ښځوسره نكاح كول شروع كړل او د صحابه كرامو د يو جماعت نه داسې نكاح هم د دې آيت مبارك په بنياد باندې ثابته شوې ده .نوګويا چه مخكښې د سورة بقره آيت كښې ممانعت وو خو دويم آيت مبارك دا مخصوص كړل.دا به په هغه وخت كښې منلې كيږې چه كله د ممانعت والا آيت مبارك حكم كښې دوى هم داخل وو.ګنې دې دواړو آيتونو كښې هيڅ معاوضه نشته دې. ځكه چه نور هم په ډيرو آيتونو كښې ئې دوى د عامو مشركينو جدا بل بيان كړې دى.لكه چه يو آيت مبارك كښې دي چه ﴿لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ او ﴿وَقُل لِّلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ﴾

قوله تعالى: إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ

اهل كتابو ښځوته مهر وركول:- بيا فرمائى چه كله تاسو دوى ته د دوى مقرر مهر وركړئى او خپل نفس بچ كړئى او تاسو د دوى مهر ادا كولو والا يئ.حضرت جابر بن عبدالله،حضرت عامر شعبى رحمه الله ، حضرت ابراهيم نخعى رحمه الله ،اوحضرت حسن بصرى رحمه الله نه همدا فتوى ده چه كله يو سړى يو ښځې سره نكاح اوكړه او د دخول نه مخكښې دې بدكارى اوكړه نو ښځه خاوند به جدا كولې شى.او چه كوم مهر خاوند ښځې ته وركړې وو هغه به واپس اخستې شى.(ابن جرير).

مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ

د سړو د پاكدامنۍ شرط:- بيا فرمائى چه تاسو پاك دامن او حيادار اوسئ او په ښكاره او پټ بدكاره كيږئى مه .د ښځودپاره چې ئې ځنګه د پاكدامنۍ او عفيفه كيدو شرط لګولې وو،سړو دپاره هم ئې اولګولو.اودې سره ئې دا هم اوفرمائيل هغوئ ښكاره بدكار نه وى.چه يو خوا بل خوا بدكارئى كښې خريږى .اونه داسې وى چه خاص تعلق سره بدكارى كوى .په سورة نساء كښې هم داسې تير شوى دى.

د زناكار سړى سره د پاكدامنې د نكاح حكم:- حضرت امام احمد رحمه الله هم دې طرفته دې چه زانيه ښځې سره د يو نيك سړى نكاح جائز نه ده.او هم دا حكم د دوى په نيز ديو سړى هم دې چه د بدكاره سړو نكاح نيكو ښځوسره جائز نه ده .تركومې چه هغوئ رېښتونې توبه اونه باسى .اود دې رذيل كار نه منع نشى .او ددوى دليل هغه حديث پاك دې چې په هغې كښې دى چې كوم زانى په كوړو وهلې شوې وى نو هغه خپل ځان پشان ښځې سره نكاح كولې شى (١)

د حضرت عمر ﷺ اراده:- حضرت عمرفاروق ﷺ يو ځل اوفرمائيل خما اراده ده چه كوم مسلمان بدكارى اوكړى نو خه د هغه نكاح يو پاكدامنې ښځې سره اونكړم. په دې حضرت ابى بن كعب ﷺ عرض اوكړو چه ئې امير المومنين ! شرك د دې نه ډير زيات لوئې دې د دې باوجود بيا هم د مشرك توبه قبوله ده .دا مسئله به مونږ د آيت ﴿الزَّانِي لَا يَنكِحُ إِلَّا زَانِيَةً﴾ په تفسير كښې پوره بيان سره ذكر كوو. انشاء الله.

قوله تعالى: وَمَن يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ

د مرتد د اعمالو ضائع كيدل:- د آيت په خاتمه كښې د كافرانود اعمالو د تباهئ بيان دې او دا چې هغوئ په آخرت كښې نقصان موندونكى دى.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ	آمَنُوا	إِذَا	قُمْتُمْ
ا ائې هغه كسانو	چې ايمان موراوړې دې ا	كله چې	ا اودريږې تاسو

ا ائې دايمان خاوندانو ؛ كله چې تاسو مونځ ته اودريږئ (يعنى د مانځه اراده اوكړئ)

١) ابوداود كتاب النكاح باب فى قوله تعالى (الـزانى لا ينكحهـا الا زان):٢٠٥٢، وسـنده صـحيح،احمد:٣٢٤/٢.مـشكل الآثار:٤٥٤٨.

إِلَى الصَّلٰوةِ	فَاغْسِلُوْا	وُجُوْهَكُمْ	وَاَيْدِيَكُمْ	إِلَى الْمَرَافِقِ
مانځه ته	نواووينځئ	مخونه خپل	اولاسونه خپل	دځنګلو پورې

نو خپل مخونه اووينځئ!................ او خپل لاسونه ترځنګلو پورې اووينځئ:

وَامْسَحُوْا	بِرُءُوْسِكُمْ	وَاَرْجُلَكُمْ	إِلَى الْكَعْبَيْنِ ط
اومسح اوکړئ	په سرونو خپلوا	اواووينځئ تاسوخپلې پښې!	دپړکو پورې

اوپه خپلو سرونوباندې مسح اوکړئ! اوترګيټوپورې خپې اووينځئ:

وَاِنْ	كُنْتُمْ	جُنُبًا	فَاطَّهَّرُوْا ط	وَاِنْ	كُنْتُمْ مَّرْضٰى
او که چرې	وئ تاسو	په جنابت کښې	نو پاکي حاصله کړئ	اوکه چرې	وئ تاسوا بيماران

اوکه په حالت د جنابت کښې يئ! نو خپل خانونه په ښه شان پاکوئ! .... او که مريضان يئ:

اَوْعَلٰى سَفَرٍ	اَوْجَآءَ	اَحَدٌ مِّنْكُمْ	مِّنَ الْغَآئِطِ	اَوْلٰمَسْتُمُ
ياوئ په سفر کښې	ياراغې	يوله تاسو نه	دبولو نه	ايا جماع اوکړئ تاسو

اوياپه سفر کښې يئ! يا په تاسو کښې يوکس لوني اودس ماتې (غټ بولو) ته لاړ شي! يا ښځو سره جماع

النِّسَآءَ	فَلَمْ تَجِدُوْا	مَآءً	فَتَيَمَّمُوْا	صَعِيْدًا طَيِّبًا	فَامْسَحُوْا
دښځوسره	اواونهٔ مومئ	اوبهٔ	نو قصد اوکړئ	دخاورې پاکې	نو مسحه اوکړئ

اوکړئ! اوتاسو اوبه بيانهٔ مومئ! نو دپاکې خاورې نه کار واخلئ! ....اود هغې نه په

بِوُجُوْهِكُمْ	وَاَيْدِيْكُمْ	مِّنْهُ ط	مَا يُرِيْدُ اللّٰهُ	لِيَجْعَلَ
په مخونو خپلو	او په لاسونو خپلوا	دهغې نه	نهٔ غواړي الله	چې مقرر کړي

خپلو مخونواولاسونوباندې مسح اوکړئ! ....الله ﷻ نه غواړئ چې تاسو په

عَلَيْكُمْ	مِّنْ حَرَجٍ	وَّلٰكِنْ	يُّرِيْدُ	لِيُطَهِّرَكُمْ	وَلِيُتِمَّ
په تاسو	څه تنګي	ليکن	غواړي	چې پاك کړي تاسو	او چې تمام کړي

مشقت کښې واچوي! هغه خودا غواړي چې تاسوپاک کړي !اوچه خپل نعمتونه په تاسو باندې

نِعْمَتَهٗ	عَلَيْكُمْ	لَعَلَّكُمْ	تَشْكُرُوْنَ ⑥
نعمت خپل	په تاسو باندې	دپاره ددې چې تاسو	شکر ګزار جوړشئ!

پوره کړي! دې دپاره چې تاسو شکر اوباسئ!

قوله تعالى: يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ

اودس کله فرض کيږي ؟ ①اکثر مفسرينونيلي دي چه د اودس حکم په هغه وخت کښې دې چه کله سړې بې اودسه وي. ②يو جماعت وائي چه کله تاسو اودريږئ يعني خوب نه پاسئ. ددې دواړو اقوالو تقريبا يومطلب دې ③او بعضې حضرات وائي چه آيت مبارك عام دې .اوپه خپل عموم باندې به وي .خو چه څوك بې اودسه وي نو د هغه دپاره اودس کول واجب دی.او چه څوك اودس کښې وي نو هغه دپاره

اودس کول مستحب دي ⑥د يوجماعت خيال دې د اسلام شروع کښې د هر مونځ دپاره د اودس کولو حکم وو. خو بيا دا حکم منسوخ شو.

د نبی کريم ﷺ د هر مونځ دپاره اودس کول - مسند احمد کښې دی چه نبی کريم ﷺ به هر مونځ دپاره نوې اودس کولو. د مکې د فتح په ورځ نبی کريم ﷺ اودس اوکړو او په جرابو ئې مسح اوکړه. اوهم په دې يو اودس ئې ډير مونځونه ادا کړل. دې کتلو سره حضرت عمرفاروق ﷺ اوفرمائيل چه يارسول الله ﷺ! نن خو تاسو هغه کار اوکړو چه د نن نه وړاندې مو نه وو کړې. نو نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه ما په هيره داسې اونکړل بلکه په قصد سره مې داسې اوکړل .(١)

د نبی کريم ﷺ په يو اودس زيات مونځونه کول:- ابن ماجه وغيره کښې دی چه حضرت جابر بن عبدالله به يو اودس سره ډير مونځونه کول ،دې کتلو سره حضرت فضيل بن مبشر ﷺ سوال اوکړو چه آيا دا تاسو خپلې رائې سره کونې ؟ نو وې فرمائيل چه نه بلکه ما نبی کريم ﷺ په دې کتلې دې (٢).

ابن عمر ﷺ د هر مونځ دپاره اودس کول:- مسند احمد وغيره کښې دی چه حضرت عبدالله بن عمر ﷺ به د هر مونځ دپاره نوې اودس کولو. که اودس به ئې مات شوې وو او که نه. ددوی خوئې حضرت عبيدالله ﷺ نه سوال اوشو چه د دې سند څه دې ؟ نو وې فرمائيل چه حضرت اسماء بنت زيد بن خطاب ونيلی دی .هغې ته حضرت عبدالله بن حنظله ﷺ ونيلی دی چه فرښتو ورته غسل ورکړې وو چه نبی کريم ﷺ به هر مونځ دپاره تازه اودس کول او دا دوی ته حکم شوې وو. که اودس به ئې باقی وو او که نه .خو به دې کښې ئې شان تکليف وو نو د اودس په ځائې د مسواك کولو حکم اوشو. خو چه کله اودس مات شی نو مونځ دپاره اودس کول ضروری دی .ددې کتلو سره د حضرت عبدالله ﷺ خيال دې چه چونکه په ما کښې قوت دې نو په دې وجه زه د هر مانځه دپاره اودس کوم .ترآخره پورې د دوی هم دا حال وو(٣).

ﷺ ددې يو راوی حضرت محمدبن اسحاق ﷺ دې خو هغوئ صراحت سره ﴿حدثنا﴾ ونيلی دی پدې وجه د تدليس ويره هم ختمه شوه. خود ابن عساکر روايت کښې دا الفاظ نشته دې.والله اعلم.

دحضرت عبدالله ﷺ په دې فعل او ددې په هميش والی نه دا ثابتيږی چه مستحب ضرور دی او هم دا مذهب دجمهورو دې.ابن جرير کښې دی چه خلفاء ﷺم به د هرمونځ په وخت کښې اودس کولو. حضرت علي ﷺ به هرمونځ دپاره اودس کولو او دليل کښې به ئې دا آيت مبارك پيش کولو. يو ځل هغوئ دماسپخين مونځ ادا کړواو بيا د خلقو يو ډلې ته ورغلل،بيا ئې اوبه راغوښتلې او دوی مخ لاس وينځل او بيا ئې په سر مسح اوکړه او پښې ئې وينځلې،او وې فرمائيل چه دا اودس دې د هغه چا چه بې اودسه نه وی .يوځل دوی يو خفيف اودس اوکړو او دائې فرمائيلی وو. حضرت عمر فاروق ﷺ نه هم دغه شان مروی دی.

ابوداؤد طيالسی کښې د حضرت سعيد بن مسيب قول دې چه اودس مات شی نو بغير اودسه پاتې کيدل زياتې دې ،اول خودا قول د سندلحاظ سره غريب دې او دويم دا چه د دې نه مراد هغه سړې دې چه دې ته واجب وانی او چه څوك دې ته مستحب وانی نو هغه عامل باالحديث دې بخاری اوسنن وغيره کښې مروی دی چه حضرت نبی کريم ﷺ به هر مونځ دپاره نوې اودس کولو.يو انصاری دحضرت انس ﷺ نه چه دا واوريدل نو وې ونيل چه تاسو خلقو به څه کول ؟ نو وې فرمائيل چه په يو اودس به مو ډير مونځونه کول ترکومې چه به اودس مات شوې نه وو(٤).

---

(١) صحيح مسلم كتاب الطهارة باب جواز الصلوات كلها بوضوء واحد :٢٧٧، ترمذی:٦١، ابن ماجه: ٥١٠، احمد:٥/٣٥٠.

(٢) ابن ماجه: كتاب الطهارة باب الوضوء لكل صلاة والصلوات كلها بوضوء واحد:٥١١.

(٣) ابوداود كتاب الطهارة باب السواك :٤٨،وسنده حسن،احمد:٥/٢٢٥.

(٤) صحيح بخاری كتاب الوضوء من غير حدث: ٢١٤، ابوداود :١٧١، ترمذی:٦٠، احمد:٣/١٣٢، ابن ماجه:٥٠٩.

ابن جریر کښې د نبی کریم ﷺ فرمان مروی دې چه کوم کس اودس دپاسه اودس اوکړی نوهغه دپاره لس نیکئ لیکلې کیږی (١). ترمذی وغیره کښې هم دا حدیث مبارك روایت کړې شوې دې او امام ترمذی دې ته ضعیف وئیلی دی.
یوه ډله وائی چه د آیت نه صرف دومره مقصود دې چې د بل کار په وخت کښې اودس کول واجب نه دی.صرف مونځ دپاره د دې وجوب دې.دا فرمان په دې وجه دې چه د نبی کریم ﷺ سنت مبارك وو چه د اودس ماتې نه پس به نې یو کار نه کولو. ترکومې چه به نې بیا اودس اونکړو. ابن ابی حاتم وغیره کښې یو ضعیف اوغریب روایت دې چه نبی کریم ﷺ به کله د متیازو کولو اراده فرمائیله نو مونږ به دوی ته وئیل خو دوی به هیڅ نه وئیل .مونږ به سلام کولو خو نبی کریم ﷺ به جواب نه راکولو. ترڅو چه دا آیت مبارك نازل شو.(٢)ابوداؤد کښې دی چه یو خل نبی کریم ﷺ پاخانې نه راووتلو او نبی کریم ﷺ ته خوراك مخکښې کړې شو نو مونږ ورته اووئیل که تاسو وائې چه مونږ ستاسو دپاره د اودس اوبه راوړو. نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه د اودس کولو حکم خو ماته صرف مونځ دپاره دې(٣)امام ترمذی ﷫ دې حدیث ته حسن وائی.او یو روایت کښې دی چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل خه خو څه مونځ نه کوم چه اودس اوکړم .(٤)

چې اودس وی نو د هرمانځه دپاره اودس فرض نه دې

مسلک حنفي:- د احنافو په نیز هم په یو اودس باندې زیات مونځونه کولی شی ترڅو چې بې اودسه شوې نه وی اود هرمانځهٔ دپاره اودس کول اګرچه اودس نې وی دا استحبابی خبره ده واجب نه ده (درس ترمذی لشیخ الاسلام مفتی تقی عثمانی مدظله العالی (٢٢٤/١).
د آیت مبارك دا الفاظ چه کله تاسو مونځ دپاره اراده اوکړئ نو اودس کوئ.ددې نه د علماء کرامو یو جماعت دا استدلال کړې دې چه په اودس کښې نیت واجب دې .د کلام مطلب دادې چه مونځ دپاره اودس کوئ لکه چه عرب وائی چه کله ته امیر اوګورې نوپاسه اودریږه.نوددې مطلب دا دې چه امیردپاره اودریږه.د بخاری اومسلم یوحدیث مبارك کښې دی چه داعمالو دارومدار په نیت دې اوهرسړی دپاره هغه دی چه د کوم دې نیت اوکړی .(٥)

په اودس کښې نیت شرط نه دې

مسلک حنفي:- د احنافو په نیز د اودس دپاره نیت کول سنت دې واجب نه دې ځکه چه اوبه پخپله پاکونکی دی که څوك د پاکولو نیت کوی او که نه کوی (کذا فی عامة المتون شاه فیصل غفرله)-
د اودس کولو نه مخکښې بسم الله وئیل مستحب دی.ځکه چه یو مضبوط او صحیح حدیث مبارك کښې دی چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه د هغه سړی اودس ندې شوې چه څوك د اودس په شروع کښې بسم الله اونه وائی .(٦)

د اودس نه وړاندې بسم الله وئیل سنت ده فرض نه ده

مسلک حنفي:- احناف وائی چه د اودس نه وړاندې بسم الله وئیل سنت ده او په پورتنی حدیث کښې چې دا راغلی دی چه دده اودس اونشو نه د دې مطلب دا دې چه کامل اودس نې اونشو هغه اودس نې اونه شو

١) ابوداود کتاب الطهارة باب الرجل یجدد الوضوء من غیر حدث:٦٢، ترمذی:٥٩.
٢) الطبری
٣) ابوداود کتاب الاطعمة باب فی غسل الیدین عند الطعام: ٣٧٦٠، وسنده صحیح.
٤) صحیح مسلم کتاب الحیض باب جواز اکل المحدث الطعام: ٣٧٤، احمد: ٢٢٢/١.
٥) صحیح بخاری کتاب بدء الوحی باب کیف کان بدء الوحی الی رسول الله: ١،صحیح مسلم:١٩٠٧.
٦) ابوداود کتاب الطهارة باب فی التسمیة علی الوضوء: ١٠١، وهو حسن،ابن ماجه:٣٩٩.

په كوم باندې چې ګناهونه معاف كيږي د دې تاويل مثال داسې دې لكه د نبي كريم ﷺ په يو بل حديث كښې دى ﴿لاصلاة لجار المسجد الافى المسجد﴾ يعنې د جمات د ګاونډي د جمات نه بغير (په كور كښې) مونځ نه كيږي حالانكه كه يو كس په كور كښې مونځ اوكړي نو مسئله دا ده چه د هغه مونځ اوشو بلكه هلته د نبي كريم ﷺ مراد دا دې چه دده مونځ په كامله طريقه باندې اونشو.نو دغه شان د بسم الله په حديث كښې هم مونږ دا تاويل كوو از شاه فيصل غفرله). دا هم ياد ساتئ چه داودس لوښې كښې لاس اچولو نه مخكښې ددې وينځل مستحب دى .اوكله چه خوب نه بيدار شئ نو د دې سخت تاكيد راغلې دې بخارى او مسلم كښې د نبى كريم ﷺ فرمان دې چه تاسو كښې څوك هم د خوب نه پاسي نو په لوښې كښې دلاس وهلو نه مخكښې دې خپل لاس درې خله وينځي. معلومه نه ده چه دده لاسونه د شپې په وخت كښې چرته وو([1]).

د خوب نه په راپاسيدو د لاسونو وينځل سنت دى

مسلک حنفی:- به هر حال په اودس كښې د ټولو نه رومبې سنت دا دې.چه كله متوضى د خوب نه رابيدار شي.نوهغه دے دواړه لاسونو په لوښى كښې د داخلولونه وړاندې درے خله اووينځي .اود وينځلوطريقه دا ده.① كه اوبه ئې په وړكى لوښى كښې ايخې وى.نوبه ګس لاس دے راپورته كړي.او په ښى لاس دے واچوى.اوبيا دے په ښى لاس سره په ګس باندې اوبه واچوى.②اوكه لوښے دومره غټ وو.چه د هغې پورته كول ممكن نه وو.نو وړكے لوښے دے واخلى.او په هغے دے ترے اوبه راوباسى.او بيا دےپه خپل ګس لاس سره په ښى لاس اوبه واچوى.او په ښى لاس سره دے په ګس لاس اوبه واچوى.
③اوكه وړوكے لوښے نه وى.نود ګس لاس ګوتے دے جوختے كړى.او د غټ لوښى نه دے اوبه راواخلى.په ښى لاس دے واچوى.تلے به په اوبوكښې نه داخلوى.او بيا دے په ښى لاس سره اوبه راواخلى او ګس لاس دے اووينځى.(تسهيل الهدايه (١\٥٥) تاليف احقرالعباد شاه فيصل)-

د مخ حد د فقهاء په نيز په پلن والى كښې د سر د ويښتو د راوتلوځائي نه ترد لاندې خنې اوږيرې پورې دې .او په پلنوالى كښې د يو غوږ نه تربل غوږ پورې دې.په دې كښې اختلاف دې چه د دواړو اړخونود تندى د ويښتو ځائې حكم كښې دى يامخ كښې ؟

په اودس كښې د ږيرې وينځلو حكم:- اود ږيرې زوړند ويښته د مخ د وينځلو په فرضيت كښې شامل دى كه نه ؟ په دې كښې دوه اقواله دى.يو خو دا چه په دې اوبه تيرول واجب دى ځكه چه د مخ مخامخ كولو په وخت كښې دا هم مخامخ كيږي.يوحديث مبارك كښې دى چه نبى كريم ﷺ يو كس اوليدو چه ږيره ئې پټه كړې وه .نو نبى كريم ﷺ ورته اوفرمائيل چه دا پرانيزه دا هم مخ كښې داخله ده حضرت مجاهد رحمه الله هم فرمائى چه د عربو محاوره كښې داسې دى چه كله د بچي ږيره راوزى نودوى وائى چه (طلع وجهه) نومعلومه شوه چه د عربو كلام كښې ږيره د مخ حكم كښې ده او لفظ ﴿وجه﴾ كښې شامل ده .كه ږيره ګنړه وى نو دې كښې خلال كول مستحب دى .د حضرت عثمان رضي الله عنه داودس ذكركوى او راوى وائى چه دوى د مخ وينځلو په وخت كښې درې خله خلال كړې وو . او بيانې اوفرمائيل چه څنګه تاسو څه په اودس كولو اوليدم نو دغه شان ما نبى كريم ﷺ په اودس كولو ليدلې دې.دا روايت امام بخارى رحمه الله او امام ترمذى رحمه الله ذكر كړې دې اودې ته ئې حسن ونيلى دى ([2]).

---

[1])صحيح بخارى كتاب الوضوء باب الاستجمار وترا:١٦٢، صحيح مسلم:٢٣٨، ابوداود:١٠٣،احمد:٢/٢٤١، ابن حبان:١٠٦١.

[2]) ترمذى كتاب الطهارة باب ماجاء فى تخليل اللحية:٣١، وسنده حسن

ابوداود کښې دی چه نبی کریم ﷺ به داودس په وخت کښې يو چونګ اوبه واخستې او په خپله خټه مبارکه به ئې اچولې او د خپلې ږيرې مبارکې خلال به ئې کولو.اودا به ئې فرمائيل چه ماته خما رب تعالى دغه شان حکم کړې دې (١).
حضرت امام بيهقى رحمه الله فرمائى چه د ږيرې خلال کول د حضرت عمار ﷺ،حضرت عائشه صديقه رضي الله عنها،حضرت ام سلمه رضي الله عنها،حضرت على ﷺ نه مروى دى اوددې د ترک کولو اجازت حضرت ابن عمر ﷺ او حسن بن على ﷺ او نخعى رحمه الله اود تابعينو رحمهم الله يو ډلې ورکړې دې

د ږيرې خلال سنت دی

مسلک حنفی:- امام قدوری رحمه الله فرمائيلی دی.چه د ږيرے خلال کول هم سنت دی.دليل دا دے چه جبرئيل عليه السلام نبی ﷺ ته د ږيرے دخلال حکم کړې وو.صاحب دعنايه دا الفاظ نقل کړی دی. ﴿قال عليه السلام نزل على جبرئيل عليه السلام وأمرني أن أخلل لحيتي إذا توضأت﴾ نبی ﷺ فرمائی.چه جبرئيل عليه السلام ماته راغلو اووے فرمائيل:کله چه اودس کوې.نو دخپلے ږيرے خلال کوه! (تسهيل الهدايه شرح هدايه (١١١٢).
د خولې وينځل او پوزه کښې اوبه اچول:- صحاح وغيره کښې نقل دی چه نبی کريم ﷺ به کله اودس کولو نو خوله مبارکه کښې به ئې اوبه اچولې او پوزه کښې به ئې اوبه اچولې.د امامانو په دې کښې اختلاف دې چه دا دواړه اودس اوغسل کښې واجب دی يامستحب دی ؟ امام احمد رحمه الله او امام مالک رحمه الله دې ته مستحب وائي او ددوی دليل د سنن هغه حديث مبارك دې چه په هغې کښې زر زر مونږ کونکو ته د نبی کريم ﷺ دا فرمان مروی دې چه اودس اوکړئ چه څنګه تاسو ته الله ﷻ د اودس کولو حکم کړې دې .(٢) دامام ابوحنيفه رحمه الله مسلك دادې چه دا په غسل کښې واجب دی او اودس کښې نه دی.يو بل روايت کښې دامام احمد رحمه الله نه مروی دی چه پوزه کښې اوبه اچول خو واجب دی او خوله کښې اوبه اچول مستحب دی (٣).څکه بخاری او مسلم کښې د نبی کريم ﷺ فرمان دې چه څوك اودس کوی نو پوزه کښې دې اوبه اچوی.او يوروايت کښې دی چه تاسو کښې څوك اودس کوی نو هغه دې خپله پوزه کښې اوبه اچوی او په ښه شان سره(٤)
اومسنداحمد اوبخاری شريف کښې دی چه حضرت عبدالله بن عباس ﷺ چه اودس کولو نو مخ ئې اووينځلو او يو چونګ اوبه ئې واخستې او هغه ئې خوله کښې واچولې او پوزه ئې صفا کړه او يو چونګ اوبه ئې واخستې او خپل ښې لاس ئې وينځلو.او يو چونګ اوبه ئې واخستې اوخپل ګس لاس ئې وينځلو.او بيا ئې په خپل سر مسح اوکړه.بيا ئې د اوبو يو چونګ ډك کړو او خپله ښۍ پښه ئې وينځله او بيا ئې يو چونګ اوبه واخستې او خپله ګسه پښه ئې اووينځله .او بيائې اوفرمائيل چه ما د الله ﷻ پيغمبر ﷺ په داسې اودس کولو ليدلې دې .(٥)

خوله او پوزه کښې اوبه اچول په اودس کښې سنت او غسل کښې فرض دی

مسلک حنفی:- د احنافو په نيز خوله کښې اوبه اچول او پوزه کښې اوبه اچول په اودس کښې سنت دی او په غسل کښې فرض دی پوره تفصيل د احقر شاه فيصل په کتاب تسهيل الهدايه شرح هدايه کښې اوګورئ (٥٧١١).

---

(١) ابوداود كتاب الطهارة باب تخليل اللحية:١٤٥،.
(٢) ابوداود كتاب الصلاة باب من لا يقيم صلبه في الركوع والسجود:٨٦١، وسنده صحيح ترمذی:٣٠٢.
(٣) صحيح بخارى كتاب الوضوء باب الاستنثار في الوضوء:١٦١، صحيح مسلم:٢٣٧، ابن ماجه:٤٠٩. احمد:٤٠١/٢.
(٤) صحيح بخارى كتاب الوضوء باب الاستجمار وترا:١٦٢، صحيح مسلم:٢٣٧، ابوداود:١٤٠، احمد:٢٧٨/٢، ابن حبان:١٤٣٩
(٥) صحيح بخارى كتاب الوضوء باب غسل الوجه باليدين من غرفة واحدة: ١٤٠، احمد:٢٦٨/١.

په اودس کښې د څنګلو وينځلو فرضيت:- ﴿إلى المرافق﴾ نه ﴿مع المرافق﴾ دې لکه فرمان دی چه ﴿وَلَا تَأْكُلُوٓا أَمْوَٰلَهُمْ إِلَىٰٓ أَمْوَٰلِكُمْ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا﴾ يعنی تاسو د يتيمانو مالونه خپلو مالونوسره مه خورئی دا ډيره لويه ګناه ده. دغه شان دلته هم دی چه لاسونه ترڅنګلو پورې نه بلکه څنګلو سره وينځئ. دار قطنی وغيره کښې دی چه نبی کريم ﷺ به کله اودس کولو نو پخپلو څنګلو به ئې اوبه تيرولې (١). خو ددې په دوه راويانو کښې کلام دې.والله اعلم.

د څنګلو نه پورته حصه وينځل:- اودس کونکی لره مستحب دی چه د څنګلو نه پورته خپل لاسونه هم اووينځی.ځکه چه بخاری اومسلم کښې روايت دې چه نبی کريم ﷺ اوفرمائيل څما د امت د اودس ځايونه به د قيامت په ورځ پرقيږی او پدې به ددوی پيژندګلو وی.نو تاسو چه څومره کولې شئ نوخپل پرق تر پورته پورې بوزئی (٢صحيح مسلم کښې حديث مبارک دې چه مومن ته به ترهغه ځايه پورې کالی اچولې شی چه ترکومې د ده داودس اوبه رسيدلې(٣).

په «بروسکم» کښې د باء وضاحت:- ﴿بِرُءُوسِكُمْ﴾ کښې چه کومه ﴿ب﴾ ده ددې الصاق يعنی يو ځائ کولو دپاره کيدل خو زيات ظاهر دی او تبعيض يعنی څه حصې دپاره کيدل د سوچ اوفکر محتاج ده بعضې اصولی حضرات فرمائی چه چونکه آيت مبارک کښې اجمال دې په دې نوچه سنتو ددې کوم تفصيل کړيدې هغه بهتردې.اوسنت ته به رجوع کول وی .حضرت عبدالله بن زيد بن عاصم صحابی ﷺ ته يو سړی اووئيل چه تاسو مونږ ته اودس اوښائې نو دوی اوبه راوغوښتلې او خپل دواړه لاسونه ئې دوه دوه ځل اووينځل ،بيا ئې درې ځل خوله کښې اوبه واچولې او پوزه کښې ئې اوبه واچولې.درې ځل ئې خپل مخ اووينځلو،بيا ئې څنګلو سره لاسونه دوه دوه ځل وينځل.بيا ئې په دواړو لاسونو د سر مسح اوکړه.د سر د شروع د حصې نه ترلاندې نرم ښت پورې.او بيا د هغه ځائې نه واپس شو.بيا ئې خپل دواړه لاسونه وينځل (٤) (بخاری اومسلم) حضرت علی ﷺ نه هم د نبی کريم ﷺ د اودس طريقه هم داسې مروی ده(٥)ابوداود کښې دی چه دمعاويه ﷺ،حضرت مقداد ﷺ نه هم داسې مروی دی.

د سر د مسحې فرضيت:- دا احاديث دليلونه دی په دې باندې چه د پوره سر مسح کول فرض ده.هم دا مذهب د حضرت امام مالك ﷫ او حضرت امام احمد ﷫.او هم دا مذهب د هغه ټولو حضراتو دې چه کوم دا آيت مبارك مجمل منی.اوددې حديث مبارك بيان ورته معلوم دې.د حنفيانو خيال دې چه د څلورمې حصې سر مسح کول فرض ده اودا د سر د شروع حصه ده .او خمونږ ملګری وائی چه فرض صرف دومره دې چه په هغې د فرض اطلاق کيږی.

ددې هيڅ حد نشته دې.که په څو ويښتو هم مسح اوشوه نو فرضيت پوره شو. ددې دواړو جماعتونو دليل د حضرت مغير بن شعبه ﷺ والا حديث دې چه نبی کريم ﷺ مونږ نه روستو پاتې شو او څه هم نبی کريم ﷺ سره روستو پاتې شوم.هرکله چه دوی قضاء حاجت اوکړل نو څما نه ئې اوبه اوغوښتلې . ما ورته لوټه راوړه.نبی کريم ﷺ خپل دواړه مړوندونه مبارك اووينځل بيا ئې مخ مبارك اووينځلو. بيا

---

(١) دارقطنی:١/٨٣،

(٢) صحيح بخاری کتاب الوضوء باب فضل الوضوء والغر المحجلون من آثار الوضوء:١٣٦، صحيح مسلم:٢٤٦، احمد:٢/٤٠، ابن حبان:١٠٤٦، بيهقی:١/٥٧.

(٣) صحيح مسلم کتاب الطهارة باب تبليغ الحلية حيث يبلغ الوضوء :٢٥٠ احمد:٢/٣٧١. ابن حبان:١٠٤٥.

(٤)صحيح بخاری کتاب الوضوء باب مسح الراس کله:١٨٥،صحيح مسلم:٢٣٥،ابوداود:١١٨،ترمذی:٣٢، ابن ماجه:٤٣٤، ابن حبان:١٠٨٤

(٥) ابوداود کتاب الطهارة باب صفة الوضوء النبی ﷺ وسنده صحيح.

نې د څنګلو نه جامې لرې کړې او تندی سره نې په نزدې وينځلو او پټکی باندې مسح اوکړه او په دواړو جرابو هم (١) (مسلم وغيره).
ددې جواب امام احمد رحمه الله اوددوی ملګری دا ورکوی چه د سر په ابتدائی حصه باندې مسح کولو سره باقی پټکی باندې مسح کولو سره د ټول سر مسح اوشوه. او ددې ډير مثالونه احاديثو کښې دی.
نبی کريم ﷺ به په پټکی او جرابو باندې مسح کوله. نو هم دا غوره ده.او په دې کښې بالکل ددې خبرې هيڅ دلالت نشته چه د سر په بعضې حصه باندې يا صرف د تندی په وينځلو باندې دې مسح اوکړی اوددې تکميل دې په پټکی نه وی،والله اعلم.

د سر د څلورمې حصې مسح فرض ده

مسلک حنفی:- د سر مسح کول په اتفاق سره فرض ده.خکه چه ددے ثبوت په نص صريحی سره دې.خو په فرض مقدار کښې اختلاف دې.① داحنافو عالمانويه نزد د سر د څلورمے حصې مسح کول فرض ده.که د سر د مخکښې حصې وی او که د روستنۍ او که د ښی طرف څلورمے حصې وی اوکه د ګس طرف (تسهيل الهدايه شرح هدايه (٥٢١١).

د سرد مسحې تعداد:- بيا په دې کښې اختلاف دې چه د سر مسح به درې ځل وی يا يو ځل ؟ د امام شافعی رحمه الله اول مذهب دې (يعنی مسح به درې ځله وی) او امام احمد رحمه الله دويم مذهب دې.(يعنی مسح به يو ځل وی)

د يوځل مسح کولو دلائل:- دلائل دا دی.عثمان بن عفان رضی الله عنه اودس دپاره کينی او په خپلو دواړو لاسونو درې ځله اوبه اچوی.ددې وينځلو نه پس بيا خوله کښې اوبه اچوی او پوزه کښې اوبه اچوی.بيا درې ځل مخ وينځی.بيا درې درې ځل دواړه لاسونه څنګلو سره وينځی.اول ښې اوبيا ګس.بيا دسرمسح کوی او بيا پښې درې درې ځل وينځی.اول ښۍ او بيا ګسه.او بيا نې فرمائی چه ما نبی کريم ﷺ په داسې اودس کولو ليدلې دې او اودس نه پس نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه څوك خما پشان داسې اوکړی اوبيا دوه رکعته مونځ ادا کړی او په زړه کښې خبرې اونکړی (دنيوی خيالات رانولی) نو د هغه ټول مخکښې ګناهونه معاف شی(٢)بخاری اومسلم او ابو داود کښې هم دې روايت کښې دسرمسح کولو سره داالفاظ هم دی چه دسرمسح دې يو ځل اوکړې شی(٣)علی رضی الله عنه نه هم داشان مروی دی (٤)

د درې ځل مسحې کولو دليل:- او چه کوم خلق د سر مسح درې ځل ګنړی هغوئ د هغه حديث مبارك نه دليل نيسی چه درې درې ځل نې د اودس اندامونه اووينځل (٥). حضرت عثمان رضی الله عنه نه مروی دی چه نبی کريم ﷺ اودس اوکړو او بيا داشان روايت دې او په هغې کښې په خوله کښې او پوزه کښې د اوبو اچولو ذکرنشته دې .او په هغې کښې دی چه بيا دوی درې ځل د سر مسح اوکړه او درې ځل نې خپلې پښې وينځلې .او بيا نې اوفرمائيل چه ما نبی کريم ﷺ په داسې اودس کولو ليدلې دې .او بيا نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه څوك داسې اودس اوکړی نو دا کافی دی.(٦) خو حضرت عثمان رضی الله عنه نه چه کوم روايت په صحاح کښې مروی دې په هغې کښې د سرمسح يو ځل ثابت ده.

---

(١) صحيح مسلم كتاب الطهارة باب المسح على الناصية والعمامة:٢٧٤، ابوداود: ١٥٠، ابن ماجه:١٣٢٦، احمد:٢٤٨/٤، ابن حبان:١٣٤٧، بيهقی:٥٨/١.

(٢) صحيح بخارى كتاب الوضوء باب الوضوء ثلاثاثا:١٥٩، صحيح مسلم: ٢٢٦ ابوداود:١٠٦.

(٣) ابوداود كتاب الطهارة باب صفة الوضوء :١٠٨.

(٤) بوداود كتاب الطهارة باب صفة الوضوء :١١١، وسنده صحيح،نسائى:٩٢.

(٥) صحيح مسلم كتاب الطهارة باب فضل الوضوء الصلاة عقبة:٢٣٠.

(٦) بوداود كتاب الطهارة باب صفة الوضوء :١١١، وسنده حسن

د سرمسح يو ځل مسنون ده

مسلک حنفي:- داحنافو په نيز د سر مسح يوځل ده پوره تفصيل دپاره اوګورئ (تسهيل الهدايه (١/ ٢٥).

د پښو وظيفه وينځل دي:- ﴿اَرْجُلَكُمْ﴾ دلام زبر سره عطف دي. ﴿وُجُوْهَكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ﴾ باندې ماتحت دی د وينځلو حکم کښې حضرت ابن عباس ﷺ به هم دا ونيلو او هم دا به ئې فرمائيل .. .([1]) حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ، حضرت حسن رحمه الله، حضرت مجاهد رحمه الله، حضرت ابراهيم رحمه الله، حضرت ضحاک رحمه الله، حضرت سدی رحمه الله، حضرت مقاتل بن حيان رحمه الله، حضرت زهری رحمه الله، حضرت ابراهيم تيمی رحمه الله، وغيره نه هم دا قول نقل دې. اوهم دا قرات دې ([2]). اودا بالکل ظاهر دی چه پښې وينځل پکار دی. هم دا فرمان د سلفو دې .

د اودس کښې د ترتيب حکم:- اوهم ددې ځائې نه جمهورو د اودس ترتيب خودلې دې او په دې ئې استدلال کړې دې. صرف حضرت ابوحنيفه رحمه الله ددې خلاف دې او هغوئ اودس کښې ترتيب شرط نه ګنړی. د دوی په نيز که څوک اول پښې اووينځی او بيا د سر مسح اوکړی او بيا لاسونه اووينځی اوبيا مخ اووينځی نودا هم جائز دی. ځکه چه آيت قرانی د دې آيتونو د وينځلو حکم کړې دې . د واو دلالت په ترتيب باندې نه کيږی.

دجمهورو جوابونه:- ①ددې جوابونه جمهورو ډير ورکړی دی. يوخودا چه ﴿ف﴾ ترتيب باندې دلالت کوی. د آيت مبارک الفاظو کښې مونږ کونکی ته د مخ وينځلو حکم ﴿فَاغْسِلُوْا﴾ نه کيږی .نو د مخ کم ازکم اوله حصه وينځل خوددې لفظونو نه ثابت شو. اوس دې نه د اندامونو وينځلو ترتيب د اجماع نه ثابت دې .او په هغې کښې خلاف نظر نشته دې. بيا چه ﴿ف﴾ د تعقيب دپاره ده اود ترتيب مقتضی ده اوپه يو بل داخله شوې ده نو د دې يو ترتيب منلو سره د بل د ترتيب انکار څوک هم نه کوی .بلکه يا خو ټول په ټوله د ترتيب قائل دی يا يو هم د ترتيب قائل نه دې. نو دا آيت مبارک يقينی طور په دی حجت دې چه د بل نه ترتيب منکردی.

②دويم جواب دادې چه واؤ ترتيب باندې دلالت نه کوی دا هم مونږ نه منو. بلکه دا ترتيب باندې دلالت کوی ځکه چه د نحويانو يو جماعت اود بعضو فقهاء کرامو مذهب دې نو بيادا څيز هم قابل غور دې چه بالفرض د لغت لحاظ سره ددې دلالت په ترتيب باندې هم نه کيږی خو شرعی طور چه کومو څيزونو کښې ترتيب کيديشی په هغې کښې د دې دلالت د هغې په ترتيب باندې کيږی. صحيح مسلم شريف کښې حديث مبارک دې چه نبی کريم ﷺ کله د بيت الله شريف طواف نه پس باب صفا نه اووتلو نو نبی کريم ﷺ دا آيت ﴿اِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَآئِرِ اللّٰهِ﴾ تلاوت کولو او وې فرمائيل چه څه د هغې نه شروع کوم چه کوم الله ﷻ مخکښې بيان فرمائيلی دی. نو صفا نه ئې سعی شروع کړه. ([3])

نسائی کښې د رسول الله ﷺ دا حکم ورکول هم مروی دی ([4]) د هغې نه شروع کړه چې کومې نه الله تعالی د شروع کولو بيان کړې دې. ددې اسناد هم صحيح دی او د دې نه دا خبره معلومه شوه چه د کوم ذکر مخکښې وی هغه مخکښې کول او چه د کوم ذکر روستو وی هغه روستو کول واجب دی .نو ثابت شو چه داسې موقعو باندې شرعی طور ترتيب ثابت وی. والله اعلم .

---

[1]) الطبری: ١٠/ ٥٥.

[2]) الطبری: ١٠/ ٥٥،

[3]) صحيح مسلم کتاب الحج باب حجة النبی ﷺ :١٢١٨، ابوداود:١٩٠٥، ابن ماجه:٣٠٧٤.

[4]) السنن الکبری للنسائی:٣٩٦٨، وسنده صحيح :

③:دریم جماعت جواب کښې وائي چه د لاسونو دځنګلو سره د وينځلو حکم اود پښو د وينځلو حکم مينځ کښې د سر د مسح کولو حکم بيانول صفا دليل دې د دې امر چه ددې نه مراد ترتيب باقی ساتل دی ګنی کلام به نې داسې نه الټه کولو.

④ يو جواب د دې دا هم دې چه ابو داود وغيره کښې صحيح سندسره مروی دی چه نبی کريم ﷺ داودس اندامونه يو يو ځل اووينځل او بيا نې اوفرمائيل دا اودس دې او د دې نه بغير الله ﷻ مونځ نه قبلوی .اوس دوه صورتونه دی چه ياخو دې اودس کښې ترتيب وو يا نه وو. که اوونيلې شي چه د نبی کريم ﷺ دا اودس ترتيب سره وو يعنې يو نه پس نې بل اندام وينځلې دې نو معلوم شو چه کوم اودس کښې تقديم او تاخير وی او ترتيب په کښې نه وی او په هغې کوم مونځ اوکړې شي نوهغه مونځ نه قبليږی .نو ترتيب واجب او فرض دې .اوکه دا اومنلې شي چه په دې اودس کښې ترتيب نه وو بلکې صرف د اندامونو وينځل وو ،مخکښې پښې وينځل وو ،بيا خوله کښې اوبه اچول وو ،بيامسح،بيا مخ وينځل وغيره نو عدم ترتيب به واجب شي.خوددې قائل امت کښې يو هم نشته دې.نوثابت شو چه اودس کښې ترتيب فرض دې .

په اودس کښې ترتيب سره د اندامونو وينځل سنت دې

مسلک حنفي:- د اودس په فرض اندامونوکښې د ترتيب مسئله مختلف فيه ده.① داحنافو عالمانو ﷭ په نزد د اودس په فرض اندامونوکښې ترتيب سنت دې.

① او زمونږ دليل دا دې.چه د اودس دفرض اندامونويه مينځ کښې "واو" ذکر دې.او داهل لغت په دې اجماع ده.چه واؤ د مطلق جمع دپاره راځي.نوکه مونږ دا هم تسليم کړو.چه فاء دپاره د تعقيب راځي.نوددې مطلب به دا وی.چه د څلوروواندامو د مجموعې وينځل به مانځه ته په اودريدوباندې مرتب وی.داسې نه چه په څلورواندامونوکښې به ترتيب وی. حالانکه کلام دڅلورواندامو په ترتيب کښې دې.اوپه څلورو اندامونوباندې واو داخل دې.او هغه د ترتيب فائده نه ورکوی.نوځکه مونږ وايو.چه د اودس په فرض اندامونو کښې ترتيب فرض نه دې.خو چه نبی ﷺ د قرآن پاك د ذکرکړی ترتيب موافق اودس کړې دې.نوځکه به په اودس کښې ترتيب سنت وی فرض نه.

دلته يو اشکال دې.هغه دا چه واو دپاره د جمع دې.په دې باندې د صاحب هدايه داجماع دعوی ټيك نه ده.ځکه چه بعضې حضرات واو مفيد د ترتيب ګنړی.او بعضې مفيد د قران (اتصال)ابوعلی فارسی ذکرکړی دی.چه د نحويانو په دې باندې اجماع ده.چه واو دمطلق جمع دپاره دې.د نحو امام سيبويه په خپل کتاب کښې په اوولس ځايونو کښې ذکر کړی دی.چه واو د مطلق جمع دپاره راځي.نود علامه مرغيناني په دې باندې اعتماد کړې دې.او د اجماع دعوی نې کړې ده.او د ځو کسانو اختلاف مانع د اجماع نه دې. (تسهيل الهدايه (١٦٧/١)-

په پښو د مسحې کول:- د آيت ددې جملې يو قرات بل هم دې.﴿وَأَرْجُلِكُمْ﴾ دلام زير سره او هم ددې نه شيعه حضراتو د په خپل قول دليل نيولې دې چه په پښو مسح کول واجب دی.ځکه چه د هغوئ په نيز د دې عطف د سر په مسح دلالت کوی .د بعضو سلفو نه هم څه داسې اقوال په دليل کښې دی چه د هغې نه د مسح د قول قائليت معلوميږی.

په پښو د مسحې کولو دلائل ① په ابن جريرکښې دی چه موسی بن انس د حضرت انس ﷺ نه د خلقو موجودګئ کښې اووئيل چه حجاج په اهوازکښې خپله خطبه کښې د اودس او طهارت احکامو کښې اووئيل چه مخ لاس وينځئ اود سرمسح کوئی او پښې وينځئ ځکه چه عام طور په پښو باندې پليتی پريوځی.نو د پښو تلې اود پښو شاګانې اوګيتئ ښه طريقې سره وينځئ.نو حضرت انس ﷺ اوفرمائيل چه الله ﷻ ريښتونې اوحجاج دروغژن دې .الله ﷻ فرمائی چه ﴿وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلِكُمْ﴾ او د حضرت

انس ﷺ عادت وو چه کله به ئې د پښو مسح کوله نو دا به ئې بالکل لمدولې .هم د دوی نه مروی دی چه قران پاك په پښو د مسح کولو حکم دې .حضرت قتاده رحمه الله نه هم دا مروی دی .او د نبی کریم ﷺ سنت د پښو وينځل دی.

② حضرت ابن عباس ﷺ نه مروی دی چه په اودس کښې دوه ځيزونه وينځل دی او په دوو باندې مسح کول دی.② ابن علقمه رحمه الله ،ابوجعفر رحمه الله ،محمد بن علی رحمه الله ،او يو روايت کښې د حضرت حسن ﷺ او حضرت جابر بن زيد او يو روايت کښې ③د حضرت مجاهد رحمه الله نه هم دا شان مروی دی.④حضرت عکرمه رحمه الله په پښو مسح کوله. ⑤شعبی رحمه الله فرمائي چه د حضرت جبرئيل ﷺ په معرفت د مسح حکم نازل شو.ددوی نه دا هم مروی دی چه آيا تاسو نه ګورئی چه د کومو ځيزونو د وينځلو حکم وو په هغې خو د تيمم په وخت کښې د مسح کولو حکم اوشو اوچه په کومو ځيزونو د مسح کولو حکم ووهغه بالکل پريښودې شو.⑥حضرت عامر رحمه الله ته چا اوئيل چه حضرت جبرئيل ﷺ په پښو دمسح کولو حکم راوړې وو نو دوی اوفرمائيل حضرت جبرئيل ﷺ د مسح حکم سره نازل شوې وو. نو دا ټول آثار بالکل غريب دی او محمول دی په دې چې د دې حضراتو د مسحې نه مراد معمولی شان وينځل دی،ځکه چه سنت رسول نه ثابت دی چه د پښو وينځل واجب دی،

د جر د قراءت وجه:- ياد ساتئ چه (په ارجلکم) د زيرقرات خوياد مجاورت د کلام په وجه دې لکه څنګه چه دعربوکلام دې چه﴿جحرضب خرب﴾کښې اود الله ﷻ کلام کښې چه ﴿عٰلِيَهُمْ ثِيَابُ سُنْدُسٍ خُضْرٌ وَّاِسْتَبْرَقٌ﴾. د عربو په لغت کښې دا دواړه الفاظو ته يو شان اعراب ورکول زيات زيات موندې شوی دی .حضرت امام شافعی رحمه الله د دې يو توجيه بيان کړې ده چې دا حکم په هغه وخت کښې دې چه کله په پښو جرابې وی .بعضې وائی چه د مسح نه مراد لږ شان وينځل دی.لکه څنګه چه بعضو روايتونو کښې سنتو نه ثابت دی.الغرض د پښو وينځل فرض دی .اوددې نه بغير به اودس مکمل نه وی.آيت مبارك هم دادی او احاديثو کښې هم دا شان دی.لکه څنګه چه به مونږ اوس دا نقل کړو انشاء الله.

د مسحې نه مراد غسل خفيف دې:- بيهقی کښې دی چه حضرت علی بن ابوطالب ﷺ د ماسپخين مونځ نه پس بيټك کښې ناست وو او ترمازيګره پورې د خلقو کارونو کښې مشغول وو. اوبه ئې راوغوښتلې او د اوبو يو چونګك سره ئې د خولې اود سر او د دواړو لاسونو او پښو مسح اوکړه او بيا اودريدل او بچ شوې اوبه ئې اوڅکلې.اوبيا ئې اوفرمائيل چه خلق په ولاړه اوبه څکل مکروه ګنړی او ما نبی کریم ﷺ په داشان کولو ليدلې دې اونبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه دا اودس دې د هغه چا چه بې اودسه نه وی ([1]). (بخاری)

د شيعګان غلطی:- په شيعه ګانو کښې چې کومو کسانو د موزو مسح داسې ګرځولې ده لکه څنګه چې جرابو مسح کوی دې خلقو يقينا غلطی کړې ده او خلق ئې په ګمراهئ کښې اچولې دی دغه شان هغه خلق هم ګمراه دی چه مسح او وينځل دواړه جائز ګرځوی.

ابن جرير رحمه الله ته په پښو د مسحو کولو د نسبت ترديد:- اوچه کومو خلقو د امام ابن جرير رحمه الله متعلق خيال کړې دې چه هغوئ د احاديثو په بناء د پښو وينځل او د آيت قران په بناء په پښو مسح کول فرض کړی دی ،د هغوئ دا تحقيق غلط دې صحيح نه دې.تفسير ابن جرير څمونږ لاسونو کښې موجود دې د هغوئ دکلام خلاصه دا ده چه د پښو مږل واجب دی او اندامونوکښې دا واجب نه دی ځکه چه پښې په زمکه باندې د ښاورې نه ډکې شی نو ددې وينځل ضروری دی چه دې پورې څه لګيدلې وی چه هغه لرې شی .خو ددې مږلو دپاره هغه د مسح لفظ راوړې دې .اوهم په دې وجه بعضو ته دا شك شوې دې .

[1]) صحيح بخاری کتاب الاشربة باب الشرب قائما:٥٦١٥، ابوداود:٣٨١٨، الشمائل:٢١٠، احمد:٧٨/١،

اوهغویٰ دا گنړی چه د مسح او غسل تر مینځه دا شان جمع کوی حالانکه ددې هډو څه معنی نشته دې .مسح خو غسل کښې داخل ده که مقدم وی اوکه موخر .نو حقیقت کښې د امام صاحب رحمه الله اراده هم هغه ده چه کومه ما ذکر کړې ده او په دې د نه پوهیدو په وجه اکثر فقهاء کرامو دا مشکل کړی دی .ما چه بار بار غور اوکړو نو ما باندې دا صفا ظاهر شو چه امام صاحب رحمه الله دواړو قراتونو کښې جمع تلاش کوی .نو د زیر قرات یعنی مسح خو محمول کوی په (دلك) باندې یعنی ښه طریقې سره په صفا کولو او د زبر والا قرات په غسل باندې یعنی وینځلو باندې.نو هغویٰ وینځل او مږل دواړه واجب گنړی.چه زیر والا او زبر والا دواړو قراتونو باندې په یو خل عمل اوکړې شی.

هغه احادیث چه د پښو وینځل ضروری گرځوی:- اوس هغه احادیث واورئی چه په هغې کښې د پښو وینځل ضروری دی.امیر المومنین حضرت عثمان بن عفان ؓ ،امیر المومنین حضرت علی بن ابی طالب ؓ ،حضرت ابن عباس ؓ ،حضرت امیر معاویه ؓ،حضرت عبدالله بن زید بن عاصم ؓ ،حضرت مقداد بن معد یکرب ؓ والا روایات مخکښې بیان شوی دی چه نبی کریم ﷺ د اودس کولو په وخت کښې خپلې پښې مبارکې اووینځلې یو یو خل یا دوه دوه خل یا درې درې خل.دعمرو بن شعیب حدیث مبارك کښې دی چه نبی کریم ﷺ اودس اوکړو او خپلې پښې مبارکې ئې یو خل اووینځلې .او بیا ئې اوفرمائیل چه دا اودس دې او ددې نه بغیر الله ﷻ مونځ نه قبلوی ([1]). بخاری اومسلم کښې دی چه یو خل یو سفر کښې حضرت نبی کریم ﷺ روستو پاتې شوې وو ،هرکله چه نبی کریم ﷺ راغلل نو مونږ زر زر اودس کولو ځکه چه د مازیگر وخت په تیریدو وو.مونږ زر زر په خپلو پښو هسې اوبه اچولې نو نبی کریم ﷺ ډیر په اوچت آواز اوفرمائیل چه خپل اودسونه کامل کړئی پونډې به په اورکښې سوځی (یعنی کومې پونډې چې اوچې پاتې شوی وی هغه به په اور کښې سوځوی) ([2]). یویل حدیث مبارك کښې دی چه د پونډو دپاره او تلو دپاره ویل دې د اور نه ([3])(بیهقی وحاکم).اویو روایت کښې دی چه گیټو دپاره ویل (هلاکت) دې د اور نه([4]) (مسند احمد) د یو سړی په پښه کښې نبی کریم ﷺ د یو درهم هومره ځائې اوچ کتلو سره نبی کریم ﷺ اوفرمائیل خرابی ده پونډو دپاره د اور نه (مسنداحمد) ابن ماجه وغیره کښې دی چه څه خلقو اودس کول او د هغویٰ پونډو ته په ښه طریقه اوبه نه وې رسیدلې نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل پونډو دپاره د اور نه خرابی ده .([5]) مسند احمد کښې هم د نبی کریم ﷺ دا الفاظ راغلی دی.ابن جریر رحمه الله کښې دوه خل د نبی کریم ﷺ دا الفاظ وارد دی.راوی حضرت ابوامامه فرمائی چه بیا په جمات کښې یو هم داسې شریف او وضیع پاتې نشو چه هغه به خپلو پونډو ته ښه نه کتل .([6]) او یو حدیث مبارك کښې دی چه نبی کریم ﷺ یو کس اولیدو چه مونځ ئې کولو او دهغه په پونده کښې د یو درهم هومره ځائې اوچ پاتې شوې وو نو نبی کریم ﷺ هم دا اوفرمائیل،او بیا خو دا حالت وو چه د چا په پښه کښې به لږ شان ځائې هم اوچ پاتې شو نو هغه به پوره اودس کولو.([7])

---

[1]) ددې تخریج مخکښې تیر شوې دې

[2]) صحیح بخاری کتاب الایمان باب من رفع صوته بالعلم : ٦٠، صحیح مسلم: ٢٤١، ابوداود: ٩٧، ابن ماجه: ٤٥٠، احمد: ١٩٣/٢، ابن حبان: ١٠٥٥، بیهقی: ٦٨/١.

[3]) حاکم: ١٦٢/١، احمد: ١٩١/٤،.

[4]) احمد: ٣٦٩/٣، وسنده صحیح.

[5]) احمد: ٣٩٠/٣، وهو صحیح بالشواهد، مسندالطیالسی: ١٧٩٧، ابن ابی شیبة: ٢٦/١، مسند ابویعلی: ٢٠٦٥

[6]) الطبری : ٧٣/١٠،

[7]) طبرانی : ٨١٠٩، مجمع الزوائد: ٢٤/١، الطبری : ٧٤/١٠،).

نو ددې احاديثو نه ثابته شوه چه د پښو وينځل فرض دی که ددې مسح کول وی نو نبی کريم ﷺ به د لږ خانې په اوچ پاتې کيدو دومره وعيد او بيا د جهنم د اور وعيد نه فرمائيلو. څکه چه مسح کښې لږ لږ ځائې ته لاس رسول داخل نه دی.نو بيا خو د پښو د مسح هم هغه صورت وی چه کوم په جرابو د مسح کولودي .هم دا څيز امام ابن جرير رحمه الله د شيعه حضراتو مقابله کښې پيش کړې دې .صحيح مسلم کښې حديث مبارك دې چه نبی کريم ﷺ يو کس اوليدو چه هغه اودس اوکړو اودهغه په پښه کښې د نوك برابر يوځائې اوچ پاتې شوې وو نو نبی کريم ﷺ ورته اوفرمائيل چه واپس شه او په ښه طريقې سره اودس اوکړه.(١)بيهقی وغيره کښې هم دا حديث مبارك دې.مسند کښې دی چه دوی يو مونځگزار په مونځ اوليدو چه د هغه په پښه ديو درهم هومره ځائې اوچ پاتې شوې دې نو دوی ورته د اودس د بيا کولو حکم اوکړو(٢).

حضرت عثمان رضي الله عنه نه چه د نبی کريم ﷺ کومه طريقه نقل ده په هغې کښې دا هم دی چه نبی کريم ﷺ د گوتو مينځ کښې خلال هم اوکړو. سنن کښې دی چه حضرت صبره رضي الله عنه نبی کريم ﷺ نه د اودس باره کښې تپوس اوکړو نو نبی کريم ﷺ ورته اوفرمائيل چه اودس ښه کامل کوه او پوره کوه،د گوتو مينځ کښې خلال کوه ،او پوزه کښې اوبه اچوه،خو که د روژې په حالت کښې ئې نو دا بله خبره ده .(٣)

په اودس کولو د اندامونو گناهونه رژيدل:- مسند اومسلم وغيره کښې دی چه حضرت عمرو بن عبسه رضي الله عنه عرض اوکړو يارسول الله ﷺ ! ماته د اودس باره کښې خبر راکړه. نو نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه کوم يو کس د اودس اوبه واخلی او خوله کښې ئې واچوی او پوزه کښې ئې واچوی،نو د ده د خولې نه او پوزې اوبيرې گناهونه رژيږی.اودې پوزه سونړکوی او مخ وينځی لکه څنگه چه دالله حکم دې نو دده دمخ گناهونه اوبه څخيدو سره اورژيږی.بيا چه دې مسح کوی نو د ده دسر گناهونه ددې د ويښتو نه اوبيرې گناهونه،دې اوبو سره اورژيږی .بيا چه دې مسح کوی نو د ده دسر گناهونه ددې د ويښتو نه نو دده د گوتو نه د اوبو تلو سره دده گناهونه معاف کيږی .بيا چې دې اودريږی او دالله ﷻ حمد و ثناء بيان کړې او دوه رکعته مونځ اوکړی نو دې د گناهونونه دا سې پاك شی لکه چه دې نن پيدا شوې وی.ددې آوريدوسره حضرت ابو امامه رضي الله عنه حضرت عمرو بن عبسه رضي الله عنه ته اوونيل چه ښه غور اوکړه چه دوی څه فرمائی.نبی کريم ﷺ نه دوی هم دغه شان آوريدلی دی.آيا دا ټول هر څه انسان په يو مقام باندې حاصلوی.حضرت ابوامامه رضي الله عنه اوفرمائيل چه انې عمرو رضي الله عنه ! څه بوډا شوې يم،خما هډوکی وراسته شوی دی،خما مرگ نزدې دې ،ماته څه فائده چه څه به دالله په رسول ﷺ باندې دروغ تړم .يو خل نه ،دوه خل نه،درې خل نه ،ما دا د نبی کريم ﷺ نه اووه خل بلکه ددې نه هم زيات آوريدلی دی.د دې حديث مبارك سند بالکل صحيح دې.

د صحيح مسلم دويم سند والا حديث مبارك کښې دی چه بيا دې خپلې دواړه پښې وينځی لکه څنگه چه دالله ﷻ حکم دې .(٤) نو ثابته شوه چه دقران پاك حکم د پښو وينځلو دې.ابو اسحاق سبيعی رحمه الله حضرت علی رضي الله عنه نه په واسطه د حضرت حارث رضي الله عنه روايت کړې دې چه دوی اوفرمائيل دواړه پښې گيټو سره وينځئ: لکه څنگه چه تاسو ته حکم شوی دې.

ددې نه دا هم معلومه شوه چه په کوم روايت کښې حضرت علی رضي الله عنه نه مروی دی چه نبی کريم ﷺ خپل دواړه قدمونه خپل پيزار مبارك کښې لامده کړل.نوددې نه مراد په پيزار مبارك کښې لرشان وينځل

١) صحيح مسلم كتاب الطهارة باب وجوب استيعاب جميع اجزاء محل الطهارة:٢٤٣.
٢) احمد: ١٤٦/٣ ، ابوداود كتاب الطهارة باب تفريق الوضوء:١٧٣ ، وهوصحيح،ابن ماجه:٦٦٥، مسندابويعلى : ٢٩٤٤.
٣)ابوداود كتاب الصيام باب الصائم يصب عليه الماء من العطش ويبالغ ل الاستنشاق:٢٣٦٦، وسنده صحيح ترمذى:٧٨٨.، ابن ماجه:٤٠٧.
٤) احمد:١١٢/٤، صحيح مسلم: كتاب الصلاة المسافرين باب اسلام عمرو بن عبسه:٨٣٢.

دی .اوکه پېزار اوچپل وغیره په پښو وی نو پښې وینځلې شی .غرض دا چه دا حدیث مبارك هم وینځلو دلیل کښې دی.البته ددې نه څه وسوسه او وهم هغه خلقو ته کیږی چه کوم خلق حد نه تیریږی دغه شان بل حدیث مبارك کښې دی چه نبی کریم ﷺ د یو قوم په هغه ځائې کښې اودس مات کړو چه کوم ځائې به هغوئ خپل ګند اچولو(چې پښتو کښې ورته ډیران وائی)، او بیا نې اوبه راوغوښتلې اوخپل پېزار مبارك نې مسح کړل .(١) خو دا حدیث مبارك نورو سندونو سره مروی دې .اوپه هغې کښې دی چه نبی کریم ﷺ په خپلو جرابو مسح اوکړه (٢) نو په دې کښې داسې جمع کیدیشی چه جرابې نې پښو کښې وې .او په هغې نعلین مبارك وو. او په دې دواړو نبی کریم ﷺ مسح اوکړه هم دا مطلب د دې حدیث مبارك دې.

مسند احمد کښې اوس بن ابواوس نه مروی دی چه نبی کریم ﷺ ځما په مخکښې اودس اوکړو اوپه خپلو پښو مبارکو نې اودس اوکړو او مونځ ته اودریدل.هم دا روایت بل سند سره مروی دې،په هغې کښې د نبی کریم ﷺ د ګند په ځائې اودریدل او اودس ماتول او بیا اودس کول او په پښو مبارکو اودواړو پښو مسح کول ذکر دی(٣)

د امام ابن جریر رحمه الله تاویل:-امام ابن جریر رحمه الله دا حدیث راوړې دې اوبیا فرمائی چه دا محمول دی په دې باندې چه په هغه وخت کښې د نبی کریم ﷺ رومبې اودس وو نویو مسلمان دا څنګه قبلولې شی چه دالله ﷻ په فریضه کښې او د پیغمبر ﷺ په سنتو کښې دې تعارض وی.اوالله ﷻ یو څه اووائی او پیغمبر ﷺ بل څه وائی.نود نبی کریم ﷺ دوامی فعل نه د نبی کریم ﷺ پښې وینځل په طور فرض ثابت دی .او د آیت مبارك صحیح مطلب هم دا دې.نو چه د چا غوږونو ته د الله ﷻ دا حکم اورسی نو په هغه دالله ﷻ حجت پوره شو. چونکه د زور قرات نه د پښو وینځل او د زیردقرات نه هم په دې باندې محمول کول د فرضیت قطعی ثبوت دې

په جرابو مسح کول:- په دې وجه بعضو سلفو دا هم وئیلی دی چه دې آیت مبارك سره په جرابو مسح کول منسوخ شو. اګر چه یو روایت حضرت علی رضی الله عنه نه داشان مروی دې.خو د هغې ا سناد صحیح نه دی.بلکه د دوی نه پخپله صحت سره ددې خلاف ثابت دی .او چه د چا هم دا خیال دې نو د هغونی دا خیال صحیح نه دې.بلکه ددې آیت مبارك د نازلیدو نه پس نبی کریم ﷺ نه په جرابو مسح کول ثابت دی په په مسنداحمد کښې د حضرت جریر بن عبدالله بجلی رحمه الله قول دې چه د سورة مانده نازلیدو نه پس مسلمان شوې وو چې د خپل اسلام راوړو نه پس ما پیغمبر ﷺ په جرابو په مسح کولو لیدلی وو(٤).

بخاری او مسلم کښې دی چه حضرت جریر رضی الله عنه اودس مات کړو او بیا نې په خپلو جرابو مسح اوکړه.ددوی نه تپوس اوشو چه تاسو داسې ولې کونی ؟ نو وې فرمائیل چه هم داشان ما نبی کریم ﷺ هم لیدلې دې (٥).

د حدیث راوی حضرت ابراهیم نخعی رحمه الله فرمائی چه خلقو ته به دا حدیث ډیر عجیبه معلومیږی ځکه چه د حضرت جریر اسلام راوړل د سورة مانده نه پس وو. د احکامو په لویو لویو کتابونو کښې په جرابو مسح کول د نبی کریم ﷺ نه ثابت دی .

---

(١) الطبری: ٧٥/١٠،

(٢) صحیح مسلم کتاب الطهارة باب المسح علی الخفین :٢٧٣، ابوداود:٢٣، ترمذی:١٣، ابن ماجه: ٣٠٦.

(٣) احمد: ٨/٤، معرفة الصحابة:٩٧٨، طبران :٦٠٧،

(٤) احمد: ٣٦٣/٤، وهو صحیح بالشواهد.

(٥) صحیح بخاری کتاب الصلاة باب صلاة فی الخفاف:٣٨٧، صحیح مسلم:٢٧٢، ابوداود: ١٥٤، ترمذی:٩٣ ابن ماجه:٥٤٣، احمد:٣٦٤/٥، ابن حبان:١٣٣٦.

اوس د مسح موده وغیره .د هغې د ذکر کولو دا ځائې نه دې .د احکامو کتابونو کښې ددې تفصیل موجود دې.

په سختو جرابو باندې مسح کول جائز ده

مسلک حنفی:- د احنافو عالمانو په خپل مینځ کښې په جورابو باندې مسح کولو کښې اختلاف دې امام ابوحنیفه رحمه الله فرمائی چه په جورابو باندې مسح جائز نه ده مګر دا چه مجلدې وی یعنی لاندې باندې ترې څرمن لګیدلې وی یا منعلې وی یعنی لاندې ترې څرمن لګیدلې وی او صاحبین فرمائی چه په جورابو باندې مسح جائز ده خو چې سختې وی.یعنی که جوربین د داسې دبلې کپړې وی.چه بغیر د تړلو نه په پنډئ باندې ایساریږی.اوپه هغې کښې مزل کول اوسفر کول ممکن وی.نودا جوربین د موزو مشابه شوې.نولکه څنګه چه په موزو مسح جائزده.دغه شان به په دې هم جائزوی.اوپه دې کښې د صاحبینو قول راجح دې یعنی په جرابو باندې مسح جائز ده خوچې سختې وی او تګ په کښې کولې شی (تسهیل الهدایه (١٧١/١)

د رافضیانو تردید:- رافضیانو هم په دې کښې اختلاف کړې دې او ددې هغوئ سره هیڅ دلیل نشته دې.صرف جهالت او ضلالت دې.پخپله د حضرت علی رضی الله عنه یو روایت صحیح مسلم کښې دې (١). خو روافض هغه نه منی.لکه څنګه چه د حضرت علی رضی الله عنه په هغه حدیث مبارك کښې چې په مسلم او بخاری کښې دې د نکاح متعه ممانعت ثابت دې (٢).خو شیعه حضرات دا مباح ګڼړی.هم داشان دا آیت مبارك د دواړو په وینځلو دلالت کوی .اوهم دا امر د نبی کریم ﷺ متواتر احادیثو نه ثابت دی.خو شیعه حضرات ددې مخالف دی.فی الواقع دې مسائلو کښې ددوی لاسونه د دلیل نه خالی دی.ولله

د شیعه ګانو بله غلطه نظریه:- دغه شان دې خلقو د آیت مبارك او سلف صالحینو دکعبین باره کښې هم خلاف کړې دې ،هغوئ وائی چه دهر قدم په شا یو ګیټې وی،نو ددوی په نزد هر قدم کښې یو کعب یعنی ګیټې وی .اود جمهورو په نزد دګیټې هغه هډوکی چه دپنډئی او قدم په مینځ کښې راوتلی وی هغه کعبین دی .د حضرت امام شافعی رحمه الله فرمان دې چه د کومو کعبینو ذکر دلته شوې دې دا د ګیټې دوه هډوکی دی چه یو طرفته او بل طرفته لرې شان ښکاره دی او هم په یو قدم کښې کعبین دی،او دخلقو په عرف کښې هم د ادی.اود حدیث مبارك دلالت هم په دې باندې دی.

بخاری او مسلم کښې دی چه په حضرت عثمان رضی الله عنه د اودس کولو په وخت کښې خپله ښې پښه کعبینو سره اووینځله،بیا ئې ګسه پښه اووینځله،(٣)دغه شان بخاری شریف کښې تعلیقًا په صیغه د جزم او صحیح ابن خزیمه او سنن ابو داود کښې دی چه خمونږ طرفته متوجه کیدو نه پس نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه خپل صفونه درست کړئی،درې ځل ئې دا اوفرمائیل،او بیا ئې قسم اوخوړو چه په الله قسم تاسو خپل صفونه درست کوئی ګنی الله ﷻ به ستاسو زړونه کاږه کړی.حضرت نعمان بن بشیر رضی الله عنه راوی وائی چه دا اوشو چه هر سړی به د خپل ملګری ګیټې سره ګیټې او او اوګې سره اوګه یو ځائې کوله،(٤)ددې روایت نه صفا معلومه شوه چه کعبین د هغه هډوکی نوم نه دې چه د قدم تا طرفته وی.ځکه چه د هغې یو ځائې کول د دوؤ سړو دپاره ممکن نه دی.بلکه دا هغه دوه هډوکی دی چه د پنډئی په خاتمه کښې دی ،او هم دا د اهل سنت مذهب دې.

---

(١) صحیح مسلم کتاب الطهارة باب التوقیت فی المسح علی الخفین:٢٧٦.

(٢) صحیح بخاری کتاب النکاح باب نهی النبی ﷺ عن نکاح المتعة اخیرا: ٥١١٥، صحیح مسلم :١٤٠٧، ترمذی:١٧٩٤، ابن ماجه:١٩٤١، ابن حبان:٤١٤٠ بیهقی:٢٠١/٧.

(٣) صحیح بخاری کتاب الوضوء باب الوضوء ثلاثا ثلاثا:١٥٩

(٤) صحیح بخاری کتاب الاذان باب الزاق المنکب بالمنکب والقدم بالقدم فی الصف تعلیقا قبل حدیث:٧٢٥، ابوداود:٦٦٢ دارقطنی:٢٨٢/١.

ابن ابی حاتم کښې یحیی بن حارث نه منقول دی چه د زید کوم ملګرې شیعه قتل شوی وو هغوئ ما کتلی وو ،نود هغوئ ګیتئ مې د دقدم په شا اولیدې ،دا د دوی لړ قدرتی سزا وه چه د دوی د مرګ نه پس ظاهره شوه ،او د حق دمخالفت او د حق د پټولو سزا ورته ملاؤ شوه.

قوله تعالى: وَإِن كُنتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا ۚ وَإِن كُنتُم مَّرْضَىٰ

دتیمم حکم:- دې نه پس د تیمم صورتونه اود تیمم طریقه هم بیان شوې ده،ددې پوره تفسیر په سورة نساء کښې تیرشوې دې،په دې وجه دې ځائې کښې نه بیانیږي .د تیمم د آیت شان نزول هم هلته بیان شوې دې.

دعائشې ﷺ هار روکیدل:- خوامیرالمومنین فی الحدیث حضرت امام بخاری ﷫ ددې آیت متعلق په خصوصیت سره یو حدیث مبارك نقل کړی دی هغه واورئی. حضرت عائشه ﷞ بیان فرمائی چه ځما د غاړې هار په بیداء کښې پریوتو ،مونږ مدینې ته داخلیدو والا وو چه نبی کریم ﷺ خپله سورلی اودروله او ځما په غیږ کښې ئې خپل سرمبارك کیخودو او اوده شو.په دې کښې ځما پلار حضرت ابوبکرصدیق ﷜ راغلو او ما ته په غصه شو چه تا هار ورك کړو او خلق دې ایسار کړل.او په ما ئې ځوکندارې لګولې اودې سره ماته تکلیف کیدو ،خو په دې خیال نه خوزیدم چه د نبی کریم ﷺ خوب کښې به خلل راشی.هرکله چه نبی کریم ﷺ پاسیدو او د سحرد مونځ وخت شو او اوبه تلاش کړې شوې نو اوبه ملاؤ نشوې په دې باندې دا آیت مبارك نازل شو. حضرت اسید بن حضیر اوفرمائیل چه أنې آل ابوبکر ! الله ﷻ تاسو خلق بابرکت پیدا کړی یئ،تاسو دوی دپاره ټول په ټوله بابرکت یئ([1]).

قوله تعالى: مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُم مِّنْ حَرَجٍ

په امت باندې اسانتیا:- بیا بیان فرمائی چه الله ﷻ تاسو باندې څه تنګی نه راولی بلکه تاسو دپاره دین آسانوی.سخت او مشکل کوی ئې نه ،حکم خو دا وو چه تاسو اوبو سره اودس کوئی خو کله چه اوبه نه وی یابیماری وی نو تاسوته د تیمم کولو اجازت دې.باقی احکام د احکامو په کتابونو کښې اوګورئی.بلکه د الله ﷻ غوښتنه دا ده چه هغه تاسو پاك کړئی او تاسو ته پوره پوره نعمتونه درکړی.چه تاسو د هغه په رحمت باندې شکر ادا کړئی او د هغه په توسیع احکام اود هغه ذات په رحمت اواجازت باندې د هغه شکر ادا کړئی .

د اودس نه پس دعا کول:- د اودس د ذکر کولو نه پس د الله رسول ﷺ یو دعا اوکړه اوهغه د دې آیت مبارك ماتحت ده.مسند سنن او صحیح مسلم کښې د عقبه بن عامر ﷜ نه روایت دې چه مونږ په نمبر په نمبر اوښان څرول،څه په خپل نمبر کښې دماسختن په وخت کښې لاړم نو څه ګورم چه نبی کریم ﷺ ولاړ دې خلقو ته څه فرمائی ،چه هرکله څه هلته اورسیدم نو ما دا واوریدل چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه کوم کس په ښه شان اودس اوکړی او بیا دوه رکعته مونځ اداکړی نو دده دپاره جنت واجب شو. ما اووئیل چه واه واه دا څه ښه خبره ده،څما نه مخکښې یو صاحب ناست وو ،هغه چه دا واوریدل نو وې وئیل چه د دې نه مخکښې نبی کریم ﷺ کومه خبره کړې ده هغه ددې نه هم بهتره ده.ما چه کله غور اوکړو نو هغه حضرت عمرفاروق ﷜ وو.وې فرمائیل چه ته اوس اوس راغلې ستا نه مخکښې چه نبی کریم ﷺ څه فرمائیلی دی (هغه دادی) چه کله یو سړې ښه شان سره اودس اوکړی بیا ﴿اشهدان لااله الا الله واشهدان محمداعبده ورسوله﴾ اووائی نو دده دپاره د جنت اته واړه دروازې بیرته شی.چه په کومه داخلیدل غواړې نوداخل دې شی ([2]).

[1]) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة المائدة باب قوله(فلم تجدا ماء فتیمموا صعیدا طیبا):٤٦٠٨.

[2]) صحیح مسلم کتاب الطهارة باب الذکر المستحب عقب الوضوء:٢٣٤، ابوداود: ١٦٩، باب الخروج الخطایا مع ماء الوضوء: ٢٤٤، ترمذی :٢،مؤطا امامالک:٣٢/١، احمد: ٣٠٣/٢، ابن حبان: ١٠٤٠.

په اودس د ګناهونو معاف كيدل:- اوبو روايت كښې دي چه كله ايمان او اسلام والا اودس دپاره كيني نو كله چه دې مخ وينځي نو د سترګو ټول ګناهونه اوبو سره يا د اوبو آخرى څاڅكې سره لاړشي .دغه شان دلاسونو د وينځلو په وخت كښې دلاسونو ټول ګناهونه لاړشي او دغه شان د پښو وينځلو سره د پښو ټول ګناهونه لاړ شي او دې دګناهونو نه بالكل پاک شي .(١)

ابن جرير كښې دي چه كوم سړې اودس اوكړي او كله دې خپل لاسونه يا پښې وينځي نو دده ګناهونه لرې شي،دمخ وينځلو سره دده نه ګناهونه لاړشي ،د سر مسح كولو سره د ده ګناهونه لاړشي،د پښو وينځلو سره ددې ګناهونه لاړشي.بل سند كښې دسر د مسح ذكر نشته دې .(٢)ابن جرير كښې دي چه كوم سړې ښه شان سره اودس اوكړي اومونځ دپاه اودريږي نو دده د غوږونو نه،دده دلاسونو نه ،دده د سترګو نه او دده د پښو نه ټول ګناهونه جدا شي (٣)صحيح مسلم شريف كښې دي چه اودس نيم ايمان دې.الحمدلله وئيلو سره د نيكۍ چابرې ډك شي،قران يا ستا د موافقت دپاره دليل دې يا ستا خلاف دليل دې،هر سړې سحر سحر د خپل نفس خريدو فروخت كوي،نو يا خو خپل ځان آزاد كړي يا هلاك كړي(٤) اوحديث مبارك كښې دي چه د حرام مال صدقه الله ﷻ نه قبلوي ،اوبې اودسه مونځ نه قبليږي (٥).(صحيح مسلم). دا روايت ابوداود ،طيالسي،مسند احمد ،نسائي،ابن ماجه كښې هم دې (٦).

وَاذْكُرُوْا					
او ياد كړئ					
اود الله تعالى هغه					
نِعْمَةَ اللهِ	عَلَيْكُمْ	وَمِيْثَاقَهُ	الَّذِيْ	وَاثَقَكُمْ	
نعمت دالله	په تاسو باندې	او وعده د هغه	هغه	چې محكموالې كړې دې الله ستاسوسره	
نعمتونه ياد كړئ	كوم چې ئې په تاسو كړې دي	اوستاسو نه يې چې كومه پخه وعده اخستې ده(هغه مه هيروئ)			
بِهٖ	اِذْ قُلْتُمْ	سَمِعْنَا	وَاَطَعْنَا	وَاتَّقُوا اللهَ	اِنَّ اللهَ
په هغې	يعنى كله چې اوونيل تاسو	اواوريده مونږ	اواومنله مونږ	اواويريږئ دالله نه	بيشكه الله
څه وخت چې تاسو اووئيل چې مونږ واوريدل او مونږ اومنل	اوالله ﷻ نه ويره كوئ	او الله ﷻ			
عَلِيْمٌ	بِذَاتِ الصُّدُوْرِ	يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ	اٰمَنُوْا	كُوْنُوْا	
ښه عالم دې	په رازونو د زړونو	اې هغه كسانو	چې ايمان مو راوړې دې	اوسيږئ	
دزړونو په پټوخبروهم خبر دې	............اې دايمان خاوندانو ! دالله دپاره				

١) احمد:٤/٢٣٤، ددې سند صحيح لغيره درجه كښې دې
٢) احمد:٤/٢٣٤، ددې سند صحيح لغيره درجه كښې دې
٣) الطبرى : ١٠/٨٦، احمد: ٥/٢٥٢، وسنده ضعيف.وهو صحيح بالشواهد مجمع الزوائد: ١/٢٢٣.
٤) صحيح مسلم كتاب الطهارة باب فضل الوضوء: ٢٢٣، ترمذى : ٣٥١٧، عمل اليوم والليلة: ١٦٩، ابن ماجه: ٢٨٠، احمد:٣٤٢.
٥) صحيح مسلم كتاب الطهارة : باب وجوب الطهارة للصلاة :٢٢٤، ترمذى: ١، احمد:٢/٢٠، بيهقى :١/٤٢.
٦) احمد:٥/٧٤، ابوداؤد: كتاب الطهارة: باب فرض الوضوء:٥٩، وسنده صحيح،نسائى: ١٣٩، ابن ماجه:٢٧١.

قَوّٰمِيْنَ لِلّٰهِ شُهَدَآءَ بِالْقِسْطِ ۫ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ

محکم ولاړ | د پاره د الله | ګواهي کونکي | په انصاف سره | اونه دی کړي باعث تاسو | دشمنی

په سمه لار قائم اوسئ | او په انصاف سره ګواهي ورکوئ | او دیوې ډلې دشمنی دې تاسو

قَوْمٍ عَلٰٓى اَلَّا تَعْدِلُوْا ؕ اِعْدِلُوْا ۟ هُوَ اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى ۫

دیو قوم | په دې خبره | چې اونه کړئ انصاف تاسو | انصاف کوئ | دا انصاف | زیات نزدې دې | تقوی ته

په ظلم کولو باندې آماده نکړي | همیشه انصاف کوئ | ....داکار پرهیزګارئ ته ډیر نزدې دې

وَاتَّقُوا اللّٰهَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ خَبِيْرٌ ۢ بِمَا تَعْمَلُوْنَ ۝ وَعَدَ اللّٰهُ

او اوویریږئ د الله نه | بیشکه الله | خبردار دې | په هغو عملونو | چې کوئ ئې تاسو | وعده کړې ده الله

او الله ﷻ نه ویریږئ | بیشکه الله ﷻ ستاسو د ټولو اعمالونه خبر دې | ....الله هغه خلقو سره

الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ ۙ لَهُمْ مَّغْفِرَةٌ

دهغه کسانو سره | چې ایمان راوړي | او عمل اوکړي نیک | دې دهغوئ دپاره | مغفرت

چې ایمان ئې راوړې دې | او نیک عملونه کوی دبښنې ......اود دلوئې بدلې

وَّاَجْرٌ عَظِيْمٌ ۝ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَكَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَآ اُولٰٓئِكَ

او بدله | لویه | او هغه کسان | چې کفر ئې اوکړو | او دروغ ئې اوګڼړل | آیتونه زمونږ | دغه کسان

وعده کړې ده | ...... اوچا چې انکار کړې دې | او زمونږ آیتونه ئې دروغ ګڼړلي دی | دغه کسان

اَصْحٰبُ الْجَحِيْمِ ۝ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اذْكُرُوْا نِعْمَةَ اللّٰهِ

ملګری د دوزخ دی | ائې هغه کسانو | چې ایمان مو راوړې دې | یاد کړئ | احسان د الله

جهنمیان دی | ....ائې مومنانو ' د الله ﷻ هغه احسان یاد کړئ | څه وخت چې یو

عَلَيْكُمْ اِذْ هَمَّ قَوْمٌ اَنْ يَّبْسُطُوْٓا اِلَيْكُمْ اَيْدِيَهُمْ

په تاسو | چې کله اراده اوکړه | یو قوم | چې را اوږده کړئ | تاسو ته | لاسونه خپل

یوې ډلې په تاسو باندې د لاس اوچتولو اراده اوکړه ....

فَكَفَّ اَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ ۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ ؕ وَعَلَى اللّٰهِ

نو منع کړل الله | لاسونه دهغوئ | ستاسو نه | او اوویریږئ د الله نه | او خاص په الله باندې

نو الله دهغوئ لاسونه ستاسونه بند کړل | او الله ﷻ نه ویره کوئ | او په الله ﷻ باندې

فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُوْنَ ۝

توکل پکار دې | مومنانو لره |

مومنان بهروسه او کړی

قوله تعالى:: وَاذْكُرُوْا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَمِيْثَاقَهُ الَّذِيْ وَاثَقَكُمْ بِهٖٓ ۙ اِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا ۡ

د عدل او انصاف حكم:-الله تعالى دا عظيم دين او خپل رسول ﷺ راوليږل او الله ﷻ په دې امت ډير لوئې احسان اوكړو او اوس ورته هغه يادوى،اوددې وعدې د مضبوطولو هدايت ورته كوى.اودا وعده مسلمانانو دالله ﷻ د پيغمبرد تابعدارئى او مدددكولو،دين باندې د قائم اوسيدو،ددې د قبلولو او نورو ته د دې درسولو وه.د اسلام راوړولو په وخت كښې به هرمومن ددې د بيعت كولو اقرار كولو.نو د صحابه كرام ؓ الفاظ دى چه مونږ نبى كريم ﷺ نه بيعت اوكړو چه مونږ به آورو اومنو به .كه زړه مو غوارى اوكه نه.اګرچه مونږ ته نورو باندې ترجيح وركړې شى اودا چې د يو لائق سړى نه به مونږ يو كار نه اخلو،يعنى هغه به د خپلې عهدې او منصب نه نه معزوله كوو.(١)

دايمان راوړلو ترغيب:- ①دالله ﷻ ارشاد دې چه تاسو ولې ايمان نه راوړئى ؟ حالانكه تاسو ته د الله رسول ﷺ د ايمان راوړلو دعوت دركوى اوهغه ستاسو نه وعده اخستې ده كه تاسو ته يقين وى ②داهم ونيلې شوى دى چه دې آيت مبارك كښې يهودو ته يادولې شى چه ستاسو نه د نبى كريم ﷺ د تابعدارئى وعدې اخستې شوى دى،بيادې خه مطلب چه تاسو نبى كريم ﷺ نه منئ؟ ③دا هم ونيلې شوى دى چه د حضرت آدم ؑ د شا نه د راتلو په وخت كښې چه الله ﷻ ستاسو نه كومه وعده اخستې وه هغه ورته يادوى اودا ئې فرمائيلى وو چه آيا خه ستاسو رب نه يم ؟ ټولو اقرار كړې وو چه مونږ په دې باندې ګواه يو .ليكن روميې قول زيات صحيح دې.حضرت سدى ؒ او حضرت عبدالله ابن عباس ؓ نه هم دا مروى دى،او امام ابن جرير ؒ هم دې ته مختار ونيلى دى.په هر حال كښې انسان ته پكار دى چه د الله ﷻ نه ويريږى،خكه چه الله ﷻ د زړونو او سينو رازونو نه ښه واقف دې.

قوله تعالى:: يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا كُوْنُوْا قَوّٰمِيْنَ لِلّٰهِ شُهَدَاۗءَ بِالْقِسْطِ ۡ

په اولاد كښې عدل كول:- اے ايمان والو ! خلقو ته د خودنې دپاره نه بلكه د الله ﷻ دپاره په حق قائم اوسئ او عدل سره صحيح ګواه جوړ شئ.بخارى او مسلم شريف كښې د حضرت نعمان بن بشير ؓ نه روايت دې چه خما پلار ماته يو عطيه راكړې وه،خما مور عمره بنت رواحه ؓ اوونيل چه خه به ترهغه وخت پورې مطمئنه نشم چه ترڅو ته په دې نبى كريم ﷺ ګواه نكړې .خما پلار د نبى كريم ﷺ خدمت كښې حاضر شو او ټوله واقعه ئې ورته بيان كړه نو نبى كريم ﷺ تپوس اوكړو چه آيا تا خپل نور اولاد ته هم دغه شان عطيې وركړې ده ؟ نو هغه اوونيل چه نه،نو نبى كريم ﷺ ورته اوفرمائيل چه د الله ﷻ نه ويريږه اوخپل اولاد كښې عدل كوه او خه ظلم ګواه نه جوړيږم. نو خما پلار هغه صدقه واپس كړه.(٢)

قوله تعالى:: وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلٰٓي اَلَّا تَعْدِلُوْا ۭ اِعْدِلُوْا ۣ

د دشمنئ په وجه د عدل نه نه اوړيدل:- بيا فرمائى چه د دښمنئ په وجه د عدل نه مه روستو كيږئى.كه دوست وى اوكه دښمن وى تاسو ته پكار دى چه د عدل نه كار واخلئ.دا تقوى ته زيات نزدې دې

قوله تعالى:: هُوَ اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى ۡ

د هو د ضمير مرجع.- .د ﴿هو﴾ ضمير مرجع باندې دلالت فعل كړې دې.لكه ددې مثال قران پاك كښې نوروخايونوكښې هم شته .اوكلام عرب كښې هم شته دې،لكه بل خائې كښې فرمائى چه ﴿وَاِنْ قِيْلَ لَكُمُ ارْجِعُوْا فَارْجِعُوْا هُوَ اَزْكٰى لَكُمْ ۭ﴾ يعنى كه تاسويوكور ته د تلو اجازت اوغواړئى اواجازت درته ملاو

---

(١)صحيح بخارى كتاب الفتن باب قول النبى ﷺ سترون بعدى اموراتنكروها:٧٠٥٦، صحيح مسلم: ١٨٤٠، احمد:٣٢١/٥، بيهقى :١٤٥/٨.

(٢) صحيح بخارى كتاب الهبة باب الاشهاد فى الهبة :٢٥٨٧، صحيح مسلم: ١٦٢٣، مؤطا امام مالك: ٧٥١/٢، ابن حبان: ٥١٠٠، بيهقى :١٧٦/٦.

نشی،بلکه اوونیلې شي چه واپس شئ نو تاسو واپس لاړشئ اوهم دا ستاسو دپاره زیاته پاکي ده نو دلته هم د ﴿هو﴾ ضمیر مرجع مذکور نه دې خو د فعل دلالت موجود دی،یعنی واپس کیدل .هم داشان پورتنی آیت مبارك کښې یعني عدل کول،دا هم یاد ساتئ چه دلته د ﴿أَقْرَبُ﴾ صیغه داسې موقع باندې ده چه بل طرفته هیڅ څیز نشته دی،لکه څنګه چه آیت مبارك کښې دی چه ﴿أَصْحَٰبُ ٱلْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُّسْتَقَرًّا وَأَحْسَنُ مَقِيلًا﴾ او لکه څنګه چه د حضرت عمر فاروق ﷺ وینا چه ﴿انت افظ واغلظ من رسول الله صلی الله علیه وسلم﴾ ([1]) دالله ﷻ نه ویریږه هغه ستا د عملونونه باخبردی،هغه به ستا خیر او شر پوره بدله درکوی.هغه پاك ذات ایمان والو،نیکانو خلقو سره د دوی دګناهونو بخښلو او دوی ته د اجر عظیم ورکولو او د جنت ورکولو پوره وعده کړې ده.یعني دوی به دا اصل کښې جنت د الله ﷻ په فضل سره حاصلوی .خو د رحمت د توجه سبب به د دوی نیك اعمال وی،نو حقیقت کښې هر لحاظ سره قابل تعریف او قابل ستائنش الله ﷻ دی .اودا ټول هرڅه د الله ﷻ فضل اوکرم دی .دحکمت او عدل تقاضا هم دا وه چه ایماندارو او نیکانو خلقو ته جنت ورکړی،او کافران جهنم ته اولیږی،نو هم داشان به کیږی.

قوله تعالی: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱذْكُرُوا۟ نِعْمَتَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ﴾

د ایت شان نزول:- اوبیا خپل یو بل نعمت وریادوی، د هغې تفصیل دا دی حضرت جابر ﷺ فرمائی چه نبی کریم ﷺ یو خاني کوز شو او خلق یو خوا بل خوا د سیورو تلاش کښې شو،نبی کریم ﷺ خپله وسله اوویستله او یو ونې ته ئې زوړنده کړه،یو اعرابی راغلو او هغه د نبی کریم ﷺ توره خپل لاس کښې واخسته،او د نبی کریم ﷺ مخکښې اودریدو او وې ونیل چه اوس وایه تا به څما نه څوك خلاصوی ؟ نو نبی کریم ﷺ جواب کښې اوونیل چه الله ﷻ.هغه بیا دا سوال اوکړو او نبی کریم ﷺ ورته بیا هم دا جواب ورکړو،په دریم ځل جواب سره دده لاس نه تورا اوغرزیده.نو نبی کریم ﷺ صحابه کرامو ﷺ ته آواز اوکړو،اوکله چه هغوئ راغلل نو نبی کریم ﷺ ورته ټوله واقعه بیان کړه،اعرابی په هغه وخت کښې هم موجود وو. خو نبی کریم ﷺ د هغه نه هیڅ بدله وانخستله. حضرت قتاده ﷫ فرمائی چه څه خلقو په دهوکه نبی کریم ﷺ قتل کول غوښتل او هغوئ د اعرابی د دې دپاره لیږلې وو.خو الله ﷻ هغه ناکام او نامرادکړو ([2])،فالحمد لله.

ددې اعرابی نوم صحیح احادیث کښې غورث بن حارث راغلې دی .حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ نه مروی دی چه یهودیانو نبی کریم ﷺ او د نبی کریم ﷺ د ملګرو د قتل کولو ارادې سره په خوراك کښې زهر ګډ کړل او دوی ته ئې دعوت ورکړې وو خو الله ﷻ په دې نبی کریم ﷺ خبر کړو. او دوی ټول بچ شو. دا هم ونیلې شوی دی چه کعب بن اشرف او دده یهودی ملګرو نبی کریم ﷺ خپل کور ته رابلل او دوی ته ئې تکلیف رسول غوښتلی وو.

د نبی کریم ﷺ د قتل مختلفې منصوبې:- ابن اسحاق ﷫ فرمائی چه ددې نه مراد د نبی نضیر هغه خلق وو چه کومو د ژرندې کانړې د پورته قلعې نه په نبی کریم ﷺ راغورزول غوښتلی وو.او نبی کریم ﷺ د عامری خلق د دیت اخستو دپاره هغوئ ته ورغلې وو نو دې شریرانو عمرو بن حجاش بن کعب په دې کار کولو راضی کړې وو.خو الله ﷻ لار کښې نبی کریم ﷺ د دې شریرو د شرارت نه خبر کړل.نبی کریم ﷺ خپلو اصحابو ﷺ سره واپس شو. هم د دې ذکر په دې آیت مبارك کښې دی .مومنانوته پکار دی چه

---

[1]) صحیح بخاری کتاب بدء الخلق: باب صفة ابلیس وجنوده: ٣٢٩٤، صحیح مسلم: ٢٣٩٦.

[2]) صحیح بخاری کتاب المغازی باب غزوة الرقاع: ٤١٣٥، صحیح مسلم: ٨٤٣، بتصرف یسیر :،عبدالرزاق : ١٨٥/١. احمد: ٣٦٤/٣، ابویعلی : ١٧٧٨، ابن حبان: ٣٨٨٣.

په الله ﷻ بهروسه اوساتي .كفايت كولو والا او حفاظت كولو والا صرف هغه الله ﷻ دي .دي نه پس نبي كريم ﷺ دالله ﷻ په حكم د بنو نضير محاصره اوكړه اوځه خلق ئې قتل كړل او باقي جلاوطن كړې شو.

وَلَقَدْ	اَخَذَ اللّٰهُ	مِيْثَاقَ	بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ	
اويه تحقيق	اخستلې وه الله	پخه وعده	دنبي اسرائيلو نه	

او الله ﷻ د بني اسرائيلو نه پخه وعده اخستې وه

وَبَعَثْنَا	مِنْهُمُ	اثْنَيْ عَشَرَ	نَقِيْبًا	وَقَالَ اللّٰهُ	اِنِّيْ	مَعَكُمْ
اواوليږل مونږه	دهغوئ نه	دولس	مشران	اواووئيل الله	بيشكه زه	ستاسو سره يم

اومونږ په دوئ دولس سرداران مقرر كړي وو او الله ﷻ ورته وئيلي وو چې زه تاسو سره مل يم

لَئِنْ	اَقَمْتُمُ الصَّلٰوةَ	وَاٰتَيْتُمُ الزَّكٰوةَ	وَاٰمَنْتُمْ	بِرُسُلِيْ
كه چرې	قائم اوساتو تاسو مونځ	او وركړو تاسو زكاة	اوايمان راوړو تاسو	په رسولانو زما -

كه تاسو مونځ كوئ .... او زكاة وركوئ او زما په پيغمبرانو ايمان راوړئ

وَعَزَّرْتُمُوْهُمْ	وَاَقْرَضْتُمُ	اللّٰهَ	قَرْضًا حَسَنًا	لَّاُكَفِّرَنَّ
او مدد مو اوكړو دهغوئ	اوقرض مو وركړو	الله له	اقرض	ښه انوخامخا به زه لرې كړم

اودهغوئ مدد كوئ او الله تعالى ته موقرض حسنه وركړو نومونږ به ستاسو نه

عَنْكُمْ	سَيِّاٰتِكُمْ	وَلَاُدْخِلَنَّكُمْ	جَنّٰتٍ	تَجْرِيْ
ستاسو نه	گناهونه ستاسو	اوخامخا به زه داخل كړم تاسو	داسې باغونو ته	چې بهيږي به

ستاسو گناهونه اورژوو اوتاسو به داسې باغونو ته داخل كړو چې دهغې لاندې به

مِنْ تَحْتِهَا	الْاَنْهٰرُ	فَمَنْ	كَفَرَ	بَعْدَ ذٰلِكَ	مِنْكُمْ
لاندې د هغې نه	نهرونه	نو هغه څوك	چې انكار ئې اوكړو	روستو ددې نه	ستاسونه

(څلور قسمه) ولې بهيږي اوچا چې ددې نه پس هم كفر اوكړو

فَقَدْ	ضَلَّ	سَوَآءَ السَّبِيْلِ ﴿١٢﴾	فَبِمَا	نَقْضِهِمْ مِّيْثَاقَهُمْ
نو په تحقيق	اوركه يئ كړه	نيغه لار	نوپه سبب	دماتولودهغوئ دپخې وعدې دهغوئ

نويقينا هغه د نيغې لارې نه بې لارې شو ...... بيافقط دوعدې دماتولو په وجه مونږ په دوئ

لَعَنّٰهُمْ	وَجَعَلْنَا	قُلُوْبَهُمْ	قٰسِيَةً	يُحَرِّفُوْنَ	الْكَلِمَ
لعنت اوكړو مونږ په هغوئ	اوگرخول مونږه	زړونه دهغوئ	سخت	ابدلوي هغوئ	خبرې

لعنت اوكړو او د دوی زړونه مو سخت كړل (نو اوس په توراة كښې تحريف كوي، كلمې د ځائې نه

عَنْ مَّوَاضِعِهٖ	وَنَسُوْا	حَظًّا	مِّمَّا	ذُكِّرُوْا
دځايونو خپلو نه	او هيره كړې ده هغوئ	يوه حصه	دهغې نه	چې نصيب شوې ووهغوئ نه

بې ځايه كوي او چې كوم نصيحت ورته شوې وو دهغې لويه حصه ئې هيره كړې ده

بِهٖ ۚ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلٰى خَآئِنَةٍ مِّنْهُمْ اِلَّا قَلِيْلًا

په هغې سره| او همیشه به نې تهٔ| چې خبریږې به تهٔ| په یو خیانت سره | د هغوئ نه| سوا د | الږو کسانو

اوهمیشه به تهٔ ددوی په خیانتونو خبریږې | ....مګر لږ کسان په کښې داسې دی چې (ددې عیب نه بچ دی)

مِّنْهُمْ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ ۝

دهغوئ نه| نومعاف کړه | هغوئ |او مخ اوګرځوه | بیشکه الله | خوښوی | احسان کوونکی

نودوئ معاف کړه| اوسترګې پرې پټې کړه | بیشکه الله تعالی نیکان خلق خوښوی

وَمِنَ الَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّا نَصٰرٰٓى اَخَذْنَا مِيْثَاقَهُمْ

او دهغه کسانونه | چې وئیلی وؤ هغوئ | چې بیشکه مونږه | نصاری یو|اخستلی وه مونږه| پخه وعده دهغوئ

(دغه شان) مونږ دهغې کسانونه هم وعده اخستې وه | چې وئیل یې مونږ عیسایان یو

فَنَسُوْا حَظًّا مِّمَّا ذُكِّرُوْا بِهٖ ۪ فَاَغْرَيْنَا

نوهیره کړه هغوئ|دیره حصه|دهغه سبق نه|چې نصیب شوې وه هغوئ ته|په هغې سره| نواوکرله مونږه

نوهغوئ د هغه تعلیم لویه حصه هیره کړه په کوم چې ورته نصیحت کولې شو | ....نومونږ

بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَآءَ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ ؕ وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ

په مینځ دهغوئ کښې| دشمنی | اوبغض وکینه| ورځې دقیامت پورې| او زر به | خبر ورکړی هغوئ ته

ددوئ په مینځ کښې ترقیامته پورې دشمنی او کینه واچوله| ....اودېر زر به ورته

اللّٰهُ بِمَا كَانُوْا يَصْنَعُوْنَ ۝

الله | په هغه کارونو | چې وؤ هغوئ | چې کول به نې

الله ﷻ د دوئ د عملونو خبر ورکړی|

قوله تعالی:: وَلَقَدْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيْثَاقَ بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ ۚ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيْبًا ؕ

سابقه ایاتونو سره ربط:- پورته آیتونو کښې الله ﷻ خپلو مومنانو بندګانو ته د وعدو پوره کولو او په حق د ولاړې اوسیدو، دعدل اود شهادت حکم ورکړې وو، او دې سره نې ورته خپل ظاهری او باطنی نعمتونه هم وربه یاد کړی وو. نواوس دې آیتونو کښې د دوی نه مخکښې اهل کتابوسره چه کومه وعده شوې وه هغه یادوی. ددې حقیقت اوکیفیت بیانوی. بیا چه کله هغوئ الله ﷻ سره کړې وعدې ماتې کړې نود هغوئ څه حال وو، د دې بیانولو سره مسلمانان د وعده خلافئ نه منع کوی.

د دولسو سردرانو نومونه:- ددوی دولس سرداران وو. یعنی د دولسو قبیلو دولس سرداران وو چه دوی به د هغوئ نه بیعت کولو. دوی دالله اورسول فرمانبردار وو. او دکتاب الله اتباع کوونکی پاتې شوی وو. هرکله چه موسی ﷺ سرکشو سره د جهاد دپاره تلو نو دوی کښې ئې یویو سردار منتخب کړې وو. د روبیل قبیلې سردار شامون بن رکون وو. اودشمعونیانو سردارشافاط بن حری وو، د یهوذا کالب بن یوفنا، داتین میخائیل بن یوسف، د افرایم یوسف بن نون او د بنیامین قبیلې سردار فلطم بن وفون او زبون جدی بن شوری او منشا جدی بن موسی او د دان خملائیل بن حمل او اشار ساطور وو، د

نفتالي بحر او يساخر كالايل دتوراة په خلورم جز، كښې دبني اسرائيلو د قبيلو د سردارانو نومونه مذكور دي. اوهغه ددې نومونو نه لږ شان مختلف دي. والله اعلم.
د موجوده توراة نومونه دادي.بنوروبيل باندې يعسور بن سادون،بنو هاشم باندې شموال بن صورشكي،بنو يهوذا باندې حشون ابن عمياذاب،بنو يساخر باندې شال بن صاعون،بنو بولون باندې الياب بن حالوب،بنو افرايم باندې منشا بن عمنهور،بنو منشا باندې حمليانل،بنو بنيامين باندې ابيدن،بنو دان باندې جعيذر،بنو اشار بادندې تحايل،بنو كان باندې سيف بن دعوابيل،بنو نفتالي باندې اخبرع.
د ليلة العقبه د شركاؤ نومونه:- دا ياد ساتئ چه ﴿ليلة العقبة﴾ كښې چه كله نبي كريم ﷺ انصارو نه بيعت اخستې وو نو په هغه وخت كښې هم د دوى سرداران دولس وو. درې د قبيله اوس حضرت اسيد بن حضير ﷺ،حضرت سعد بن خثيمه ﷺ او حضرت رفاعه بن عبدالمنذر ﷺ.بعضو روايتونو كښې ددوى په ځائې د حضرت ابوالهيثم بن تيهان ﷺ نوم دې.اونهه سرداران د قبيله خزرج وو،ابو امامه اسعد بن زراره ﷺ،حضرت سعد بن ربيع ﷺ،حضرت عبدالله بن رواحه ﷺ،حضرت رافع بن مالك بن عجلان ﷺ،حضرت براء بن معرور ﷺ،حضرت عباده بن صامت ﷺ،حضرت سعد بن عباده ﷺ،حضرت عبدالله بن عمرو بن حرام ﷺ،حضرت منذر بن عمر بن حنيش ﷺ،دې سردارانو د نبي كريم ﷺ نه د آوريدو او د منلو بيعت كړې وو.
د امت د خلفاؤ تعداد:- حضرت مسروق رحمه الله فرمائي چه مونږ خلق حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ سره ناست وو،دوى په هغه وخت كښې مونږ ته قران پاك خودلو،يو سړي سوال اوكړو چه تاسو نبي كريم ﷺ نه تپوس كړې دې چه ددې امت به څومره خلفاء وي؟ حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ اوفرمائيل چه كله نه عراق ته راغلې يم نو ستا نه سوا هيچا د اسوال نه دې كړې،مونږ دې باره كښې نبي كريم ﷺ نه سوال كړې وو نو نبي كريم ﷺ فرمائيلي دي چه دولس به وى په شمير د بني اسرائيلو د نقيبانو وه.(١) دا روايت د سند لحاظ سره غريب دې.
خو د حديث مضمون د بخاري او مسلم شريف عبارت نه هم ثابت دې.جابر بن سمره ﷺ فرمائي چه ما د نبي كريم ﷺ نه آور يدلي دي چه د خلقو كار به چليږي تركومې چه د دوى وليان دولس نه شي،بيا نبي كريم ﷺ يو لفظ اووئيلو خو هغه ما واو نريدو،نوما خلقو نه تپوس اوكړو چه نبي كريم ﷺ دا بل كوم يو لفظ اووئيلو نو خلقو اووئيل چه دا ټول به د قريشو نه وي(٢).
دولس خلفاء به كله وي:- صحيح مسلم كښې ددې حديث مبارك هم دا مطلب دې چه دولس خلفاء به نيك بخت وي چه په حق به قائم وي اوخلقو كښې به عدل كوي.ددې نه دا ثابت نه دي چه دا به پرله پسې وي،نو څلور خلفاء خو پرله پسې شو،حضرت ابوبكر صديق ﷺ،حضرت عمرفاروق ﷺ،حضرت عثمان ﷺ،حضرت علي ﷺ،او چه د ځا خلافت د نبوت طريقه وو په هغه دولسو كښې حضرت عمر بن عبدالعزيز رحمه الله دې.بنو عباس كښې هم بعضې داشان خلفاء تير شوى دي او د قيامت نه مخكښې مخكښې د دوى شمير دولس پكاردې .او هم په دوى كښې حضرت امام مهدي رحمه الله هم دې چه د هغه بشارت احاديثو كښې راغلې دې،د هغه نوم به د نبي كريم ﷺ نوم سره يو شان وي،دهغه د پلار نوم به د نبي كريم ﷺ د پلار د نوم په شا ن وي. زمكه كښې به عدل اوانصاف راشي .اوددوى نه مخكښې به ډير زيات ظلمونه شوي وي.اوددې نه د شيعه حضراتو امام منتظر مراد نه دې د هغه خو هډو حقيقت نشته دې اونه د هغه څه وجود شته دې بلكه دا خو صرف د شيعه حضراتو وهم او خيال

---

(١) احمد: ٣٩٨/١، مسند ابي يعلي: ٥٠٣١، مسندالبزار: ١٥٨٦، طبراني: ١٠٣١، مجمع الزوائد: ١٩٣/٥.
(٢) صحيح بخاري كتاب الاحكام باب: ٧٢٢٢، صحيح مسلم: ١٨٢١، ابوداؤد: ٤٢٧٩.

دي اونه ددې حدیث مبارك نه د شیعه حضراتو د فرقې اثنا عشریه مراد ده. دا حدیث په ائمه باندې محمول کول هم دشیعه حضراتو جوړه کړې شوې خبره ده. اودا د هغوئ دکم عقلئ او د جهالت نښه ده.
د شیعه ګانو د دولسو امامانو د عقیدې تردید:- توراة کښې د حضرت اسماعیل ﷺ بشارت سره دي چه د دوی نسل کښې به دولس لوئي سړي وی.د دې نه مراد هم د دې قریشو دا دولس بادشاهان مراد دی. خوچه کوم یهودیان مسلمانان شوی وو او هغوئ په خپل اسلام کښې کچه او دې سره جاهل هم وو،هغوئ د شیعه ګانو غوږ کښې دا خبره اچولې وه اوهغوئ ددې نه مراد ددوی دولس امامان اخستی وو،ګنی احادیثو کښې ددې نه صفا خلاف موجود دی.
قوله تعالی:: وَقَالَ اللّٰهُ اِنِّیْ مَعَكُمْ ؕ لَىِٕنْ اَقَمْتُمُ الصَّلٰوةَ وَاٰتَیْتُمُ الزَّكٰوةَ وَاٰمَنْتُمْ بِرُسُلِیْ
د یهودیانو د وعدې ماتول:- اوس دهغه وعدې ذکر کیږی چه کومه الله ﷻ یهودو نه اخستې وه چه تاسو به مونځ کونې،زکوة به ورکوئې،د الله ﷻ درسولانو تصدیق به کوئې،د هغوئ مدد به کوئې،اودالله ﷻ مدد او نصرت به هغوی سره وی .ددوی ګناهونه به معاف وی .او دوی به جنتیانو کښې داخل وی .مقصد به حاصل شی او د دوی نه به ویره لرې شي .خو که د دې وعدې نه بیا هم واوړېدل او ددې خلاف ئې اوکړو نو دوی به حق نه لرې شي .وزك او لرې به پریوځئ .نوهم داشان اوشو،دوی میثاق مات کړو او وعده ئې ماته کړه،نو په دوی باندې دالله ﷻ لعنت اوشو. هدایت نه لرې شو،د دوی زړونه سخت شو،د وعظ او پندو نصیحت نه خروب نه شو، ددوی پوهه ختمه شوه.دالله ﷻ خبرو کښې ئې تاویلونه شروع کړل،چه کوم حقیقت مراد وو هغې نه ئې کلام الله کښې خلاف اوکړو او ددې نه ئې نور نور مطلبونه واخستل،او د الله ﷻ نوم به ئې اخستو او هغه مسائل به ئې بیانول چه کوم دوی ته الله ﷻ نه وو خودلی. اوتردې چه د دوی دلاسونو نه دالله ﷻ کتاب پریوتواو دوی نه صرف بې عمله بلکه بې رغبته هم شو. د دین اصل چه کله ددوی د لاسونو نه پریوتو نو بیا فروعی عمل څنګه قبلیدې شی ؟ د عمل ختمیدو په وجه نه د دوی زړونه صحیح شو اونه د دوی فطرت صحیح شو،او نه د دوی اخلاص پاتې شو اودوی مکاری او دهوکه خپله طریقه جوړه کړه،د نبی ﷺ او صحابه کرام ﷺ خلاف نوی نوی محاذونه پرانیستې کیدل.بیا دالله ﷻ نبی ته حکم اوشو چه تاسو په دې سترګې پټې کړئي هم دا معامله دوی سره ښه ده لکه څنګه چه حضرت عمرفاروق ﷺ نه مروی دی چه څوك تاسره دالله ﷻ د فرمان خلاف اوکړی نو دوی د الله ﷻ د حکم ماتحت کړئی،په دې کښې یو لوئي مصلحت دا وو چه ممکن دی چه د دوی زړونه صحیح شی او دوی ته هدایت نصیب شی .او حق طرفته راشی. الله ﷻ احسان کونکو سره دوستی کوی .یعنی د نورو د بدسلوکئ نه چشم پوشی کوی او نیك سلوك کولو والا د الله ﷻ دوست دې .حضرت قتاده ﷫ فرمائی چه د معاف کولو حکم د جهاد آیت مبارك سره منسوخ شوې دی (١).
قوله تعالی:: وَمِنَ الَّذِیْنَ قَالُوْۤا اِنَّا نَصٰرٰۤی اَخَذْنَا مِیْثَاقَهُمْ
بیا ارشاد دې چه ددې نصرانیانونه هم مونږ وعده اخستې وه چه کوم رسول راځی دوی به په هغه ایمان راوړی.د هغه مدد به کوی،اود هغه خبره به آوری،خو دوی هم د یهودیانو په شان وعده خلاف اوکړه،اوددې سزا کښې مونږ دوی کښې خپلو کښې دشمنی واچوله چه ترقیامته پورې به جاری وی.دوی کښې فرقې فرقې جوړې شوې چه یو بل ته ئې کافر وئیل .اوخپلو عبادت خانو ته هم نه راځی.ملکانیه فرقه،یعقوبیه فرقې او یقوبیه فرقې ته ښکاره کافر وئیل.داشان نورې فرقې هم وې دوی ته د دوی داعمالو په وجه پوره تنبیه ورکړې شوه .دوی هم د الله ﷻ نصیحتونه هیرکړل .اوالله ﷻ

---
(١) الطبری: ١٣٤/١٠

باندې نې تهمتونه اولګول،او وې ونيل چه د الله تعالى ښځه او اولاد شته دې،دوى به د قيامت په ورځ ډېر خراب رانيولې شي.الله ﷻ واحد فرد ﴿الصَّمَدُ ۝ لَمْ يَلِدْ ۝ وَلَمْ يُولَدْ ۝ وَلَمْ يَكُن لَّهُۥ كُفُوًا أَحَدٌۢ ۝﴾ دې

قَدْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ
انې اهل کتابو | په تحقيق سره
انې اهل کتابو! يقينا
جَآءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِّمَّا كُنتُمْ تُخْفُونَ
درغلې دې تاسو ته| رسول زمونږه| چې بيانوى | تاسو ته | ډېرې |هغه خبرې| چې تاسو به پټولې
تاسوته زمونږ رسول راغلې دې | اودکتاب هغه ډېرې خبرې نې درته ښکاره کړې دى
مِنَ ٱلْكِتَٰبِ وَيَعْفُوا۟ عَن كَثِيرٍ ۚ قَدْ جَآءَكُم مِّنَ ٱللَّهِ نُورٌ
د کتاب نه | اومعافى کوى |د ډيرو(خبرو)نه| راغلې ده تاسو ته| دطرفه دالله نه | رنړا
کومې چې به تاسوپټولې|اوډيرې داسې دى چې هغه نې نه بيانوى|تاسوته دالله ﷻ دطرفه يو رنړا راغلې ده
وَكِتَٰبٌ مُّبِينٌ ۝ يَهْدِى بِهِ ٱللَّهُ مَنِ
اوراغلې دې داسې کتاب| چې واضحه دې| چې ښايئ |په هغې سره | الله |هغه چا ته
اوپوروښانه کتاب راغلې دې | .... ددې په ذريعه الله ﷻ هغه چا ته
ٱتَّبَعَ رِضْوَٰنَهُۥ سُبُلَ ٱلسَّلَٰمِ وَيُخْرِجُهُم مِّنَ ٱلظُّلُمَٰتِ
چې پيروى کوى | د رضا د هغه | لارې د سلامتيا | او راوباسى هغوئ لره | د تيارو نه
دسلامتيا لارې ښائى | چې چاته نې خوښه شى | ....اوهغوئ د(کفر)دتيرونه
إِلَى ٱلنُّورِ بِإِذْنِهِۦ وَيَهْدِيهِمْ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ۝
رنړا ته | په حکم خپل سره| او هدايت کوى د هغوئ| لارې انيغې ته |
د(هدايت)رنړا ته راوباسى | اوپه نيغه لار نې قائم ساتى |

قوله تعالى:: يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ قَدْ جَآءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِّمَّا كُنتُمْ تُخْفُونَ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ وَيَعْفُوا۟ عَن كَثِيرٍ ۚ

داهل کتابوعلمى بد ديانتى:- فرمائى چه رب تعالى خپل اوچتې مرتبې والا رسول حضرت محمد ﷺ هدايت اوحق دين سره ټول مخلوق طرفته ليږلې دې،معجزې او روښانه دليلونه نې دوى ته ورکړى دى .چه کومې خبرې يهوديانو او نصرانيانو بدلې کړې وې،تاويلونه نې کړى وو.او نور مطلبونه نې جوړ کړى وو،اودالله ﷻ په ذات نې بهتان لګولو،د کتاب الله کومې حصې چه نې خپل خلاف موندې،هغه به نې پټولې،دا ټول هغه رسول ښکاره کړل،اوچه دکومو د بيان ضرورت شته دې دوى هغه نه بيانوى .مستدرك حاکم کښې دى چه چا د رجم د مسئلې انکار اوکړو نو هغوئ لاعلمئ سره قران پاك نه انکار اوکړو.نو دې آيت مبارك کښې هم د دې رجم پټولو ذکر دې.([1])

[1])حاکم: ٢٥٩/٤، امام حاکم دې ته صحيح ونيلى دى او امام ذهبى ددې موافقت کړې دې.صحيح ابن حبان الاحسان: ٤٤١٣ والسنن الکبرى للنسائي: ٧١٦٢، وسنده حسن.

قوله تعالى:: قَدْ جَآءَكُمْ مِّنَ اللّٰهِ نُوْرٌ وَّكِتٰبٌ مُّبِيْنٌ ﴿۱۵﴾

د قران پاک صفتونه:- بیاد قران عظیم باره کښې فرمائی چه هم هغه لوئې ذات په نبی کریم ﷺ باندې خپل کتاب نازل کړو .اودغه قران هغه خلقو ته دسلامتیا لار ښائی چه کوم حق منی .خلق د ظلم نه منع کوی.اونور طرفته ئې بوځی او صراط مستقیم طرفته د دوی رهنمانی کوی.ددې کتاب په وجه د الله ﷻ انعامات حاصلول اود هغه د سزا ګانو نه بچ کیدل آسان شوی دی.دا ضلالت ختمونکې اوهدایت واضح کونکې کتاب دې .

لَقَدْ كَفَرَ
| یقینا چې | کفر اوکړو
بیشکه هغه کسان چې کافران دی

الَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيْحُ ابْنُ مَرْيَمَ ۭ قُلْ فَمَنْ
هغه کسانو| چې وایی | چې بیشکه الله| هم دا | مسیح | خونې دمریم دې| اووایه ائې نبی | نو څوک به
وانی چې الله ﷻ هم دغه مسیح دمریم خونې دې |............ ورته اووایه چې څوک داسې شته دې

يَّمْلِكُ مِنَ اللّٰهِ شَيْـــًٔا اِنْ اَرَادَ اَنْ يُّهْلِكَ الْمَسِيْحَ
طاقت اولری| د الله د مقابلې |څه قدرله | که اوغواړی | چې هلاك کړی | مسیح
چې د الله ﷻ په مقابله کښې اختیاراولری | که الله ﷻ اوغواړی چې مسیح

ابْنَ مَرْيَمَ وَاُمَّهٗ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ جَمِيْعًا ۭ وَلِلّٰهِ مُلْكُ
خونې د مریم | او مورد هغه |اوهغه څوك| چې په زمکه کښې دی | ټول |اوالله لره ده| بادشاهی
دمریم خونې اودهغه مور اود زمکې ټول خلق هلاک کړی | .... د اسمانونو اود

السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۭ يَخْلُقُ مَا
داسمانونو |او د زمکې |اودهغه څیزونوا چې په منځ ددواړ کښې دی| پیداکوی | هغه څه
زمکې تر مینځه دټولو څیزونو اختیار د الله سره دې | .... څه چې اوغواړی پیدا کوی ئې

يَشَاۗءُ ۭ وَاللّٰهُ عَلٰي كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿۱۷﴾ وَقَالَتِ الْيَهُوْدُ وَالنَّصٰرٰى
چې اوغواړی|او الله| په هر څیز باندې | قادر دې | او وانې یهودیان | اوعیسایان
اوالله ﷻ په هرڅه کامل قدرت لری | ....اویهود (خانله)اونصاری (خانله)دا دعوی کوی

نَحْنُ اَبْنٰۗؤُا اللّٰهِ وَاَحِبَّاۗؤُهٗ ۭ قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ
چې مونږه| خامن یو| د الله |اودوستان یو د هغه | ورته اووایه|نو ولې | عذاب درکوی تاسو له
چې مونږ دالله ﷻخامن او نزدې خلق یو اورته اووایه چې تاسوته بیا ولې په ګناهونوسزاګانې درکوی

بِذُنُوْبِكُمْ ۭ بَلْ اَنْتُمْ بَشَرٌ مِّمَّنْ خَلَقَ ۭ يَغْفِرُ
په ګناهونو ستاسو| بلکه | تاسو |انسانان یئ| دهغه مخلوقاتو نه | چې الله پیدا کړی دی| بخښنه کوی
(داسې نه ده) بلکه تاسوهم هغه شان عام انسانان ئې څنګه چې دالله ﷻ نورمخلوق دې | چاته چه الله

لِمَنۡ	يَّشَآءُ	وَيُعَذِّبُ	مَنۡ	يَّشَآءُ ؕ	وَلِلّٰهِ	مُلۡكُ	السَّمٰوٰتِ
هغه چاته	چي اوغواړي	اوسزاور کوي	هغه چاته	چي اوغواړي	والله لره دي	ملکيت	د اسمانونو

اوغواړي نوبښنه اوکړي او چاته چي اوغواړي نوعذاب ورکړي او په اسمانونو او زمکه او د دي په مينځ

وَالۡاَرۡضِ	وَمَا بَيۡنَهُمَا ؗ	وَاِلَيۡهِ	الۡمَصِيۡرُ ⑱
او د زمکي	او هغه چي په منځ د دي دواړو کښي دي	اوخاص هغه ته	ورتلل دي

کښي چي څه دي ټول د الله ملکيت دي او الله ﷻ ته واپس تګ دي

قوله تعالى: لَقَدۡ كَفَرَ الَّذِيۡنَ قَالُوۡۤا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الۡمَسِيۡحُ ابۡنُ مَرۡيَمَ ؕ

حضرت عيسى ﷺ او ددوئ مور ته اله وئيلو والا کافر دي :- الله تعالى د عيسايانو دکفر بيان کوي چي هغوئ دالله تعالى مخلوق ته دالله درجه ورکړي وه .الله تعالى شرک نه پاک دي ټول څيزونه د هغه محکوم اومقهوردي.هريو څيزد هغه حکومت اوملکيت کښي دي.داسي هيڅوک نشته دي چي هغه د هغه د ارادي نه منع کړي .داسي څوک نشته دي چي د هغه د مرضئ خلاف څه خبره اوکړي .که هغه ذات عيسى ﷺ اود هغه مور او په مخ د زمکي هرڅه تباه کول غواړي نو د چا مجال چي د هغه مخي ته راشي.هغه د ټولوموجوداتو اومخلوقاتو خالق دي .دټولو مالک او ټولو حکمران دي .څه چي غواړي نوهغه کوي .هيڅ يوڅيز دهغه د اختيار نه بهر نه دي .هغه نه څوک تپوس کولو والا نشته .د هغه سلطنت اومملکت ډير وسيع دي. د هغه عظمت او عزت ډيراوچت دي.هغه عامل اوغالب دي .څنګه چي غواړي نوهغه شان کوي ،د هغه د قدرتونو هډو انتها نشته.

قوله تعالى: وَقَالَتِ الۡيَهُوۡدُ وَالنَّصٰرٰى نَحۡنُ اَبۡنٰٓؤُا اللّٰهِ وَاَحِبَّآؤُهٗ ؕ

د نصرانيانو دترديد نه پس اوس د يهودو او نصريانيانو بيا ترديد بيانيږي چي دوی په الله تعالى باندي يو دروغو اوتړلو اوهغه دا چي مونږ دالله تعالى ځامن او محبوب يو .مونږ د نبيانو عليهم السلام اولاد يواومونږ دالله تعالى نيازبين يو.خپل کتاب نه به ئي نقل کول چي الله تعالى د بني اسرائيلو باره کښي فرمائيلي دی چي [انت ابنی بکری] بيا تاويلونه کوی او ددي مطلب الټه کوی او وائی چي هر کله هغوئ د الله تعالى ځامن شو نو مونږ هم د الله تعالى ځامن اوعزيز يو.حالانکه دوی کښي به چي کوم عقل منداو صاحب دين وو هغوئ به دوئ پوهه کول چي د دي لفظونو نه مراد صرف بزرګي ظاهرول دی،د دي نه مراد رشته داری نه ده.هم ددي پشان آيت به نصرانيانو خپلو کتابونو کښي نقل کولو چي حضرت عيسى ﷺ به فرمائيل [انی ذاهب الی ابی وابيکم] ددي نه هم مراد سکه پلار نه وو بلکه هم د هغوئ محاوره کښي دا لفظ د الله تعالى دپاره راتلو .نو ددي مطلب دا شو چي خپل اوستاسو رب طرفته ځم.اوهغوئ د دي نه بل څه مطلب اخستلو اودي آيت کښي چي کوم نسبت عيسى ﷺ طرفته شوي دي هغه ئي ټول امت طرفته کولو.خو هغه خلقو خپله باطله عقيده کښي چي کوم نسبت حضرت عيسى ﷺ ته کولو هغه ئي خپل ځان ته نه کولو .نو دا لفظ صرف د عزت دپاره وو بل څه دپاره نه وو. الله تعالى دوئ ته جواب ورکوی که د اصحيح وی نو بيا تاسو ته الله تعالى ولي ستاسو په کذب،کفر،بهتان اوافتراء باندي سزا درکوله.يو صوفی ديو فقيه نه تپوس اوکړو چي آيا قرآن پاک کښي دا هم دی چي حبيب خپل حبيب ته عذاب نه ورکوی.هرکله چي هغه سره د دي جواب نه وو نو هغه دا آيت مبارک تلاوت کړو.دا ډير بهترين قول دي.

د الله په خپلو بندګانو مهرباني:- هم ددي دليل د مسند احمد دا حديث پاک دي چي يو ځل حضرت نبی کريم ﷺ خپلو صحابه کرام ﷺ سره په لار تيريدل،دوئ يو وړوکي ماشوم اوليدو چي په لار کښي ئي

لوبې کولې. هرکله چې د هغه مور دا اولیدل چې یوه ډله راروانه ده اوهسې نه چې هغوئ په دې پښې کیږدي.نو چغې ئې کړې ځما بچې،ځما بچې،منډه ئې کړه او خپل بچې ئې زرخپله غیږه کښې راپورته کړو. په دې باندې صحابه کرامو اوفرمائیل چې یارسول الله ﷺ دا ښځه خو به داخپل بچې هیڅ کله هم اور ته غوزار نکړي. حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چې دا بالکل صحیح ده ،الله تعالی هم خپل بندګان جهنم ته نه داخلوي.(١)

دیهودو جواب کښې فرمائي تاسو هم د نورو انسانانو پشان انسانان یئ،تاسو ته په نورو فضیلت نه دې حاصل.الله تعالی په خپلو بندګانو باندې حاکم دې.اوهم هغه د دوی په باره کښې ریښتونې فیصله کوي .هغه ذات چې چاته اوغواړي نو بخښنه ورته کوي او چې چاته اوغواړي نو خپل ګرفت کښې نې رانیسي.د هغه د هیڅ حکم څوک رد نشي کولې.هغه خپلو بندګانو سره ډیر زر حساب کونکې دې.زمکه اوآسمان او د دې مینځ کښې مخلوق ټول د هغه ملکیت کښې دی،د هغه ذات په دباؤ کښې دی.ټول به هغه طرفته واپس کیږي.هغه ذات به په بندګانو کښې فیصله کوي. هغه ذات ظالم نه دې بلکه عادل دې.نیکانو ته به نیکی او بدانو ته به بدی ورکوي.

د ایت شان نزول:- نعمان بن آصا،بحری بن عمرو او شاس بن عدی ،دا دیهودیانو لوئې لوئې علماء وو، دوئ حضور نبی کریم ﷺ ته راغلل،دوئ ئې ډیر پوهه کړل او آخر ئې د عذاب نه ډیر ویرول،نو دوئ اووئیل چې ائې نبی کریم ﷺ ته مونږ ویروې ؟ مونږ خو د الله تعالی ځامن او نیازبین یو. هم دا به نصرانیانو هم وئیل. نو دا آیت مبارک نازل شو. دې خلقو خپل ځان نه داخبره هم مشهوره کړې وه چې الله تعالی حضرت اسرائیل ؑ طرفته وحی کړې وه چې ستا خوا کښې چې کوم ځوئې دې دا ځما داولاد نه دې.ددۀ اولاد به تر څلویښتو ورځو پورې جهنم کښې وی.دې موده کښې به اور دوئ لره پاک کړي.اوددوئ ګناهونه به اوسیزی. بیا به یوه فرښته آواز اوکړي چې د اسرائیل اولاد کوم یو سنت شوې وی هغه دې راوزي.هم دامعنی ده د هغه قول چې کوم قران پاک کښې مروی دې چې دوئ به وئیل چې مونږ به څو ورځې په شمیر جهنم کښې اوسیږو.

يٰٓأَهْلَ الْكِتٰبِ				
ائې اهل کتابو				
ائې اهل کتابو'				
قَدْ جَآءَكُمْ	رَسُوْلُنَا	يُبَيِّنُ	لَكُمْ	عَلٰى فَتْرَةٍ مِّنَ الرُّسُلِ
په تحقیق راغلي دې تاسو ته	رسو ل زمونږه	چې بیانوی	تاسو ته	روستو د ډیرې مودې د بندیز د رسولانو نه
تاسوته زمونږ پیغمبرراغلې دې	ادین حکمونه درته بیانوی			په داسې وخت کښې چې د مودې راسې دپیغمبرانو راتلل بند وۀ
اَنْ تَقُوْلُوْا	مَا جَآءَنَا	مِنْۢ بَشِيْرٍ	وَّلَا نَذِيْرٍ	فَقَدْ
چې بیاچرته اونۀ وایئ تاسو	چې نۀ وۀ راغلي مونږته	څوك زیرې ورکونکې	اونۀ څوك ویرونکې	نو په تحقیق سره
چې تاسودا اونه وائې	چې مونږ ته څوک زیرې راکونکې یا ویرونکې نه وۀ راغلې			نو بیشکه

١)احمد:٣/١٠٤، مسندابی یعلی : ٣٧٣٧، مجمع الزوائد: ٢١٢/١٠.

جَآءَكُمۡ	بَشِيرٞ	وَنَذِيرٞۗ	وَٱللَّهُ	عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ	قَدِيرٞ ١٩	
راغي تاسو ته	زيري وركونكي	او ويرونكي	او الله	په هر څيز باندې	قادر دی	

تاسو ته زيري وركونكي او ويرونكي راغلي دي او الله ﷻ په هر څه قادر دی۔

قوله تعالى: يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ قَدۡ جَآءَكُمۡ رَسُولُنَا

د فطرة الوحی زمانه : - دې آيت مبارك كښې الله ﷻ يهوديانوداو نصرانيانوته خطاب كوی او فرمائی چه ما تاسو ټولو طرفته خپل رسول ليږلې دې. او هغه خاتم الانبياء ، دې. د هغه نه پس به بل هيڅ رسول نه راځی. دوی ﷺ د ټولو نه روستو دې. اوګورئی د حضرت عيسیٰ ؑ نه پس نته پورې نبی نه دې راغلې. د فترت الوحی د دې اوږدې مودې نه پس رسول راغلل، بعضې وائی چه دا موده شپږ سوه كاله وه، بعضې وائی چه پنځه نيم سوه كاله (١) بعضې وائی چه پنځه سوه څلويښت كاله وه، څوك وائی څلور سوه نه څه زياته وه. ابن عساكر كښې دی چه حضرت عيسیٰ ؑ آسمان ته دتلو اوخوځنې د رسول ﷺ په مينځ كښې نهه سوه اودرې ديرش كاله فاصله وه. خوروميې قول د شپږو سوو كالو دې. بعضې وائی چه د شپږو سوو او شلو كالو موده وه. په دې دواړو قولونو كښې دا شان تطبيق هم كيدې شی چه رومبې شمسی حساب سره وی او دويم قول قمری حساب سره وی. په دې شمير كښې هردرېو سوو كالو پسې تقريبًا د اتو كالو فرق راځی. ددې وجې د اهل كهف قصه كښې دی چه ﴿وَلَبِثُوا۟ فِى كَهۡفِهِمۡ ثَلَٰثَ مِاْئَةٖ سِنِينَ وَٱزۡدَادُوا۟ تِسۡعٗا﴾ هغه خلق خپلو غارونو كښې تر درې سوو كالو پورې وو او نهه سوو كالو نه نې نور زيات كړل. شمسی حساب سره چه كومه موده د دوی د غار معلومه وه هغه درې سوه كاله وه او نهه چه ورسره زيات شی نو دا قمری حساب سره پوره شو. ددې آيت نه معلومه شوه چه د حضرت عيسیٰ ؑ نه چه د بنی اسرائيلو آخری پيغمبر وو تر حضرت محمد ﷺ پورې چه علی الاطلاق خاتم النبين وو د فترت وحی زمانه وه يعنی دې مينځ كښې هيڅ نبی نه دې راغلې.

نبی كريم ﷺ اخری پيغمبر دې: - صحيح بخاری شريف كښې دی چه نبی كريم ﷺ اوفرمائيل د حضرت عيسیٰ ؑ په نسبت د نورو خلقو نه زه زيات اولی يم. خكه چه خما او د ده په مينځ كښې بل نبی نشته دې(٢) په دې كښې په هغه خلقو هم رد دې چه خيال كونی چه ددې دواړو جليل القدر پيغبرانو مينځ كښې يونبی تير شوی دی. او د هغه نوم خالد بن سنان وو(٣) لكه څنګه چه قضاعی وغيره كښې حكايت دی. مقصد دا دې چه خاتم الانبياء ، دالله ﷻ حبيب په هغه وخت كښې دنيا ته تشريف راوړو چه كله د رسولانو تعليم ختم شوې وو. د هغوی لارې ختمې شوی دی. دنيا توحيد هير كړې وو. خانې په خانې د مخلوق عبادت كيدلو. نمر ته، سپوږمۍ ته او اور ته سجدې كولې شوې. د الله ﷻ دين بدل شوې وو. د دنيا كوټ كوټ د سركشۍ او طغيانئ نه ډك وو. عدل اوانصاف بلكه انسانيت هم فنا شوې وو. د جهالت او تيرو دور وو. د څو نفسونو نه علاوه په مخ د زمكې د الله ﷻ څوك نوم اخستونكې نه وو. نومعلومه شوه چه د الله ﷻ په نيز د نبی كريم ﷺ جلالت او عظمت ډير زيا ت وو. او نبی كريم ﷺ ته چه الله ﷻ كوم رسالت وركړې وو هغه معمولی رسالت نه وو.

د نبی كريم ﷺ ذمه وارياني: - مسند احمد كښې دی چه نبی كريم ﷺ خپله خطبه كښې اوفرمائيل چه

---

(١) صحيح بخاری كتاب مناقب الانصار باب اسلام سلمان الفارسی ؓ : ٣٩٤٨.

(٢) صحيح بخاری كتاب احاديث الانبياء باب قول الله تعالى(واذكر فى الكتاب مريم ......): ٣٤٤٢، صحيح مسلم: ٢٣٦٥، احمد: ٣١٩/٢، ابن حبان : ٦١٩٥.

(٣) حاكم : ٥٩٩/٢..

خما د رب حکم دې چه څه تاسو ته هغه خبرې اوښایم چه د هغې نه تاسو خبر نه یئ.او نن ماته الله تعالیٰ خودلې دی.فرمائی چه ما خپلو بندګانو ته څه ورکړی دی هغه مې ورته حلال کړی دی،ما خپل تول بندګان موحدین پیدا کړی وو ،خوبیا شیطان دوی ته راغې او دوی لمسوی او خما حلال څیزونه په دوی حراموی،او شیطان دوی ته وائی چه دوی دې ما سره بغیرد څهٔ دلیل نه شرك اوکړی،واورئی ا الله ﷻ زمکې والو ته اوکتل او تول عرب اوعجم نې خوښ نه کړل،سوا د هغه څو بنی اسرائیلو نه چه کوم په توحید قائم وو اوبیا ئې ماته اوفرمائیل چه ما ته په دې وجه پیغمبرجوړکړې اولیږلې چه څه په تا امتحان اوکړم او ستا په وجه د نورو امتحان اوکړم.ما په تا هغه کتاب نازل کړې دې چه هغه اوبه نشي وینځلې او هغه په ناسته او په ملاسته وائې.بیا ماته الله ﷻ حکم اوکړو چه څه قریشو ته د الله ﷻ پیغام اورسوم.ما اووئیل چه ائې الله ﷻ دوی خو به زما سر مات کړی او د روټئ په شان به ئې کړی،نو الله ﷻ اوفرمائیل چه ته دوی اوباسه لکه څنګه چه ته دوی ویستې وې،ته دوی سره جهاد اوکړه تاسره به مدد کولې شی،ته په دوی باندې خرچ اوکړه په تا به خرچ کولې شی،ته دوی سره مقابلې دپاره لښکر اولیږه مونږ به د دې په پنځه چنده زیات لښکردرلیږو.خپل فرمانبرداراواخله اوخپلو نافرمانو سره جنګ اوکړه.جنتیان خلق په درې قسمه دی.عادل بادشاه،هغه کس چه د ښه کارونو توفیق ورته ملاو شوې وی صدقه خیرات کونکې ،رحم کونکې ،نیزدې مسلمان سره نرمی کونکې،د غربت باوجود حرامو نه بچ کیدونکې چې صاحب عیال هم وی.

اوجهنمیان خلق په پنځه قسمه دی.هغه سفلی خلق چه بې دینه او خوشامندګروی اوماتحت وی،چې د هغوی آل اواولاد مال دولت نه وی اوهغه خائن خلق دهغوئ غاښونه وړوکی نه په وړوکی څیز باندې هم تیز وی(یعنی په معمولی څیز کښې هم خیانت کوی) او په وړوکو څیزونو کښې هم د خیانت نه نه منع کیږی اوهغه خلق چه کوم سحر ماښام خلقو ته او ددوی اهل و عیال ته دهوکه ورکوی ،اوبخیل یا ئې اوفرمائیل چه کذاب یعنی بدزبانه وی ([1]).

داحدیث مسلم شریف کښې اونسائی شریف کښې هم دې. مقصد دادې چه د نبی کریم ﷺ د بعثت په وخت کښې دنیا کښې ریښتونې دین نه وو. الله ﷻ د نبی کریم ﷺ په وجه خلق د تیرو نه اوګمراهو نه راوویستل او په صحیح لاره ئې راوستل او دوی ته ئې روښانه او واضح دلیلونه ورکړل،څکه چه د خلقو عذر ختم شی،او دوی دا اونه وائی چه مونږ ته څوك نبی نه وو راغلې او نه راته چا زیرې راکړې وواونه ئې مونږ ویرولی وو.نود کامل قدرتونو خاوند الله ﷻ خپل برګزیده پیغمبر ﷺ تولې دنیادپاره هدایت راولیږلو،هغه خپلو فرمانبردارو ته زیات ثواب ورکولو باندې نافرمانو ته عذاب ورکولو باندې زیات قادردې.

وَاِذْ قَالَ مُوْسٰى
اوکله چې|اووئیل| موسی
اوهغه وخت یادکړئ| چې موسی ؑ
لِقَوْمِهٖ يٰقَوْمِ اذْكُرُوْا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ جَعَلَ
قوم خپل ته| ائې زماقومه| یادکړئ| نعمت د الله| په تاسو | هرکله چې | پیداکړل هغه
خپل قوم ته اووئیل | چې تاسوته الله ﷻ کوم نعمتونه درکړی دی هغه یادکړئ| څکه چې په

[1]) احمد: ١٦٢/٤، صحیح مسلم کتاب الجنة باب الصفات التی یعرف لها فی الدنیا اهل الجنة واهل النار: ٢٨٦٥، السنن الکبری للنسائی: ٨٠٧١. ابن حبان : ٦٥٣ عبدالرزاق: ٢٠٨٨، بیهقی : ٢٠/٩٠.

فِيكُمْ أَنبِيَآءَ وَجَعَلَكُم مُّلُوكًا وَءَاتَىٰكُم مَّا لَمْ يُؤْتِ

په تاسو کښې | پیغمبران |اوجوړنې کړئ تاسو| بادشاهان |اودرنې کړل تاسوته|هغه هرڅه| چې نه وو ورکړی شوی

تاسو کښې نې پیغمبران راالیږلی دی | اوتاسو نې بادشاهان کړئ | اوتاسوته نې هغه څه درکړی دی

أَحَدًا مِّنَ الْعَٰلَمِينَ ﴿٢٠﴾ يَٰقَوْمِ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ

هیچاته |دمخلوقاتو نه | اې زماقومه| ننوځئ | زمکې | پاکې ته

چې نورمخلوق ته نې نه دی ورکړی | اې زماقومه دې پاکې زمکې (شام) ته داخل شئ

الَّتِى كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا عَلَىٰٓ أَدْبَارِكُمْ

هغه زمکه| چې لیکلې ده| الله | ستاسودپاره|اومه ځئ واپس تاسو| په شاګانو خپلو باندې

چې الله ﷻ ستاسو حصه کښې لیکلې ده | ....او په خپلو شاګانو باندې مه ګرځئ

فَتَنقَلِبُوا خَٰسِرِينَ ﴿٢١﴾ قَالُوا يَٰمُوسَىٰٓ إِنَّ فِيهَا

ګنی نو اوبه ګرځئ تاسو| زیان کاران |اووئیل هغوئ | اې موسی | بیشکه په هغې کښې

ګنی نامراده به شئ | ....هغوئ اووئیل چې اې موسی ﷺ په دې زمکه کښې

قَوْمًا جَبَّارِينَ وَإِنَّا لَن نَّدْخُلَهَا حَتَّىٰ يَخْرُجُوا مِنْهَا

خلق دی | زورور | اومونږ| هرګزنه ننوځوهغې ته| ترهغې پورې| چې اوځئ هغوئ | دهغې نه

یو ډیرمضبوط قوم اوسیږی| اومونږ دې ته هیڅکله نه داخلیږو| ترڅو چې هغوئ ددې نه بهرشوی نه وی

فَإِن يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنَّا دَٰخِلُونَ ﴿٢٢﴾ قَالَ رَجُلَانِ

نوکه چرې| اووتل هغوئ |دهغې نه|نوبیشکه بیامونږه| ننوتونکی یو |اووئیل | دوؤ سړو

که هغوئ ددې نه بهرشی | نوبیا مونږ د دې داخلیدو ته تیار یو| په هغوئ کښې دوؤ کسانو اووئیل

مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمَا ادْخُلُوا

دهغه کسانونه |چې ویریدل |چې انعام کړې وؤ الله |په هغوئ دواړو باندې | ورننوځئ

چې دالله ﷻ نه ویریدل| او الله ﷻ پرې انعام کړې وؤ| چه د دغه خلقو په مقابله کښې د دې

عَلَيْهِمُ الْبَابَ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَإِنَّكُمْ غَٰلِبُونَ

په دې جبارانو | په دروازه | نوکله چې |ورننوځئ تاسو په دروازه | نو بیشکه هم تاسو | به غالبان یئ

ښار دروازې ته داخل شئ| نوکله چې داخل شئ غالب به شئ ....

وَعَلَى اللَّهِ فَتَوَكَّلُوٓا إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٢٣﴾ قَالُوا يَٰمُوسَىٰٓ إِنَّا

اوخاص په الله باندې|بهروسه ساتئ|که چرې|یئ تاسو| مومنان | اووئیل هغوئ|اې موسی | بیشکه مونږه

اوپه الله ﷻ بهروسه کوئ| که تاسو مومنان یئ | هغوئ اووئیل چې اې موسی بیشکه مونږ

لَنْ نَّدْخُلَهَآ اَبَدًا مَّا دَامُوْا فِيْهَا فَاذْهَبْ اَنْتَ وَرَبُّكَ

هرگزنهٔ ننوځو دغه ښارته|هیڅکله|ترڅو چې وی هغوئ|په هغې کښې|پس لاړشه | تهٔ | اورب ستا

دې ښارته نه داخلیږو | ترڅو چې په کښې هغوئ اوسیږی | نو ته او ستا رب دواړه ورشئ

فَقَاتِلَآ اِنَّا هٰهُنَا قٰعِدُوْنَ۝ قَالَ رَبِّ اِنِّيْ لَآ اَمْلِكُ

اوجنګ اوکړئ دواړه|بیشکه مونږ به| دلته | ناست یو |اووئیل موسی|اې ربه زما|بیشکه زهٔ|نهٔ لرم اختیار

او جنګ ورسره اوکړئ | مونږ به دلته ناست یو| (موسی) اووئیل چې اې زماربه! زهٔ خو صرف د خپل خان او د خپل

اِلَّا نَفْسِيْ وَاَخِيْ فَافْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفٰسِقِيْنَ۝ قَالَ

مګر|دخان خپل|اودرور خپل|نوجدائی اوکړه|په منځ زمونږه|اوپه منځ| دقوم افاسق کښې |اووئیل الله

ورور واکمند یم|............نوزمونږ او ددې نافرمانه قوم ترمینځه فیصله اوکړې | ....الله ﷻ اووئیل

فَاِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ اَرْبَعِيْنَ سَنَةً يَتِيْهُوْنَ

نو بیشکه دغه زمکه | حرامه کړې شوی ده | په هغوئ باندې| څلویښت | کاله | سرګردان به ګرځی

چې دا ملک ترڅلویښتوکالوپورې په دوئ حرام دې | ....اوپه زمکه به

فِي الْاَرْضِ فَلَا تَاْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفٰسِقِيْنَ۝

هم په زمکه کښې|نومهٔ خفه کیږه تهٔ | په قوم | فاسق باندې

سرګردان ګرځی | ....نو تهٔ ددې نافرانه قوم په حال مهٔ خفه کیږه |

قوله تعالى: وَاِذْ قَالَ مُوْسٰى لِقَوْمِهٖ يٰقَوْمِ اذْكُرُوْا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ

مسلسل نبیان لیږل دالله ﷻ رحمت دې:- حضرت موسی کلیم الله ﷺ خپل قوم ته دالله ﷻ نعمتونه وریادول او دوی نې دالله ﷻ اطاعت طرفته مائل کول .ددې بیان کیږی اوفرمائی چه دالله ﷻ نعمت یادکړئی چه هغه پاک ذات تاسو کښې هم ستاسو نه یو نه پس بل نبی راولیږلو. حضرت ابراهیم ﷺ نه پس هم په دوی کښې نبوت مسلسل رااروان وو. دې ټولو نبیانو علیهم السلامو تاسو ته د الله ﷻ دعوت درکولو. دا سلسله په حضرت عیسی ﷺ ختمه شوه او په آخر کښې خاتم الانبیاء حضرت محمد ﷺ ته نبوت کامله ورکړې شو. نبي کریم ﷺ د اسماعیل ﷺ په واسطه د حضرت ابراهیم ﷺ اولاد نه وو.اوحضرت نبی کریم صلی الله علیه واله وسلم د خپل خان نه مخکښې رسولانو او نبیانو نه بهتر وو.الله ﷻ دې په نبی کریم ﷺ باندې درود وسلام اولیږی.اوتاسو نې بادشاهان جوړکړئی.یعنی تاسو ته نې خادمان درکړل.ښځې نې درکړې.کورونه نې درکړل.په هغه وخت کښې چه څومره خلق وو په هغه ټولوکښې نې تاسوته ټولو نه زیات نعمتونه درکړل.دا خلق د دومره ورکړې نه پس دوی ته بادشاهان اوونیلې شو.

حضرت عبدالله بن عمرو بن عاص ﷺ نه یو سړی تپوس اوکړوچه آیا څه فقراء اومهاجرینو کښې نه یم؟دوی ورته اوفرمائیل چه ستا ښځه شته دې ؟هغه اوونیل چه آو.آیا ستا کور شته دې ؟ هغه اوونیل چه شته دې.نوبیا خو ته غنی یې.ده اوونیل چه هسې خوزما خادم هم شته دې.نودوی ورته اوفرمائیل

چه بيا خو ته د بادشاهانو نه ئي (١)حضرت حسن بصري ﷺ فرمائي چه سورلئ او غلام ملك دي.او بني اسرائيلو كښې به داسې خلقو ته ملوك ونيلي كيدل.د حضرت قتاده ﷺ په قول د خادمانو اول اول رواج بنواسرائيلو ته وركړې شوي وو(٢)يومرفوع حديث مبارك كښې دي چه دې خلقو كښې به چا سره خادم (٣)،سورلئ او ښځه وه نو هغوئ ته به ئې بادشاه ونيلو.يوروايت كښې دى چه كوم سړي په دې حالت كښې صبا كړي چه د ده بدن صحيح سلامت وى،اودده نفس امن وامان كښې وى،او د ټولې ورځې د كافي كيدو هومره مال هم ورسره وى نو دا داسې ده لكه چه دده دپاره ټوله دنيا راغونډه كړې شوې ده.(٤)

بني اسرائيلو ته په ټولو خلقو فضيلت:- په هغه وخت كښې چه كوم يوناني قبطي وغيره وو هغوئ نه دوى اشرف جوړ كړې شوى وو. اوآيت كريمه كښې دى چه مونږ بني اسرائيلوته كتاب،حكم نبوت،او پاكه روزى وركړې وه او په ټولو مو فضيلت وركړې وو. حضرت موسى ﷺ ته چه هركله هغوئ د مشركانو په موجودګئ كښې د رب جوړولو اوونيل نوددې جواب كښې حضرت موسى ﷺ د الله ﷻ فضل بيان كړواو وې فرمائيل چه هغه پاك ذات تاسو ته په ټول جهان فضيلت دركړې دې.

د بني اسرائيلو د فضيلت وضاحت:- په ټول جهان د فضيلت مطلب هم دا دې چه د هغه وخت په ټولوخلقوباندې ئې فضيلت دركړې دې. ځكه چه ثابت شوې امردې چه دا امت د هغوئ نه افضل دې،څه شرعي حيثيت،څه احكام د شريعت،څه د نبوت حيثيت،او څه بادشاهت، عزت، مملكت، دولت،حشمت،او مال او اولاد وغيره حيثيت سره،پخپله قران پاك فرمائي چه ﴿كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ﴾ او فرمائي چه ﴿كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ﴾ دا هم ونيلي شوى دى چه بنواسرائيلو سره په دې فضيلت كښې امت محمد ﷺ هم شامل خطاب كړې شوې دې.اودا هم ونيلې شوى دى چه په بعضو امورو كښې هغوئ ته في الواقع على الاطلاق فضيلت وركړې شوې وو،لكه من اوسلوى نازليدل،د وريخو سيورئ كيدل،وغيره وغيره،چه دا خلاف عادت څيزونه وو.دا قول خو د اكثرو مفسرينو دې لكه څنګه چه مخكښې بيان شو چه د دې نه مراد د دوى د زمانې والوباندې فضيلت ملاويدل مراد دى.والله اعلم.

قوله تعالى: ﴿يَٰقَوْمِ ٱدْخُلُوا۟ ٱلْأَرْضَ ٱلْمُقَدَّسَةَ ٱلَّتِى كَتَبَ ٱللَّهُ لَكُمْ﴾

بيا بيان كيږي چه اصل كښې بيت المقدس د دوى د نيكه حضرت يعقوب ﷺ په زمانه كښې ددوى قبضه كښې وو.اوكله چه هغه خپل اهل وعيال سره حضرت يوسف ﷺ له مصر ته لاړو نو دلته د عمالقه قوم په دې باندې قبضه كړې وه. هغوئ ډير زيات مضبوط او تكړه وو. اوس حضرت موسى ﷺ خپل قوم ته فرمائي چه تاسوبه دوى سره جهاد كوئي الله ﷻ به تاسو په دوى غالب كړي.او ستاسو به بيا په دې ځائې قبضه راشي.خو دوى نامردي اوخودله او بزدله شول.د دې په سزا دوى په وادي تيه كښې حيران او پريشان دخانه بدوشو په شان اوسيدل.

د مقدسې زمكه نه مراد:- د ،،مقدسة،، نه پاك مراد دى. ①حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ فرمائي چه دا د ،،طور،، او دې سره چه كومه زمكه د هغې ذكر دې.②په يو بل روايت كښې د اريحه ذكر دې.خودا

---

(١) مسلم كتاب الزهد باب الدنيا سجن للمومن وجنة للكافرين: ٢٩٧٩.
(٢) دې روايت كښې ابن لهيعه مختلط راوى دې (التقريب : ٤٤٤/١ ،رقم: ٥٧٤)، نو پدې وجه دا روايت ضعيف دې
(٣) الطبرى : ١٦٣/١٠.
(٤) ترمذى كتاب الزهد : باب لى الوصف من حيزت الدنيا: ٢٣٤٦. وسنده حسن ابن ماجه : ٤١٤١.

درست نه دې خكه چه نه خود اريحا فتح كول مقصود وو.او نه د دوى په لار كښې وو. خكه چه دوى د فرعون د هلاكت نه پس د مصر ښار ته راغلى وو.او بيت المقدس تـه تلل.⑫اوكيـدې شى چه دا هغه مشهور ښار وو كوم چې طور كښې د بيت المقدس مشرق طرفته واقع وو.

د ليكلو مطلب:-الله ﷻ دا ستاسو دپاره ليكلى دى،ددې مطلب دا دې چه ستاسو پلار اسرائيل سره الله ﷻ وعده كړې وه دا به ستا د اولاد په ايماندارو خلقووراثت كښې راځى.تاسو په خپله مه مرتد كيږئ يعنى د جهاد نه مخ مه اړوئ گنى تاسو به ډير نقصان كښې شئ.هغوئ جواب كښې اووئيل چه تاسو كوم ښار ته د تلو اود كوم ښار خلقو سره د جهاد كولو حكم كوئ مونږ تـه معلوم دى چه هغوئ ډير زيات طاقتوراوجنگجو دى.مونږ د هغوئ مقابله نشو كولې او تركومې چه هغوئ هلتـه موجود دى مونږ هغه ښار ته نشو تلې.كه هغه خلق د هغه ځائې نه لاړ شى نو بيا مونږ تلې شو. گنى ستاسو حكم منل خمونږ د طاقت نه بهر دى.

د جاسوسئ دپاره دولس كسان ليږل:- د حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ بيـان دې چه كله حضرت موسى ﷺ اريحه ته اورسيدو نو دوى دولس جاسوسـان مقرر كړل.د بنو اسرائيلو د هرې قبيلې نه ئې يويو جاسوس واخستو او هغه ئې اريحا ته اوليږلو چه صحيح خبر راوړى. هركله چه دا خلق هلتـه لاړل نود هغوئ د جسامت او قوت نه ويريدل. دوى ټول په يو باغ كښې وو چه په دې كښې د باغ والا د ميوې شوكولو دپاره راغلو. هغه ميوې شوكولو كښې د دوى د قدمونو نښو پسې راغلو او دوى تـه راورسيدو او دوى ئې ميوو سره په خپلو پنډ كښې اوتړل او لاړو د بادشاه مخكښې ئې د ميوې هغه پنډ پرانيستو. او دوى ټول پـه هغې كښې وو. بادشاه ورتـه اووئيل چه اوس خو بـه تاسو تـه خمونږ د طاقت اندازه شوې وى،ځئ واپس لاړشئ اوخپلو خلقو ته اووائې.نودوى لاړل او خپلو خلقو ته ئې هرڅه اووئيل او بنى اسرائيلو ډير اويريدل.خو ددې سند صحيح نه دى.

دعمالقة قوت:- بل روايت كښې دى چه په دې دولسو خلقو كښې يو سړې ئې اونيولو او هغه ئې په خپل ځادر كښې اوتړلو او ښار ته ئې يوړو او د خلقو مخكښې ئې پريښودو. هغه تپوس اوكړو چه تاسو كوم خلق يئ؟ هغوئ ورته اووئيل چه مونږ د حضرت موسى ﷺ د قوم خلق يو او ستاسو خبر اخستلو دپاره ليږلې شوى وو. هغوئ دوى ته يو انگور وركړو او ورته ئې اووئيـل چه ځئ لاړشئ او خپلو خلقو ته دا اوښائې او ورته اووائې چه دا خمونږ ميوې دى.هغوئ چه كله قوم ته واپس شو نو خپل قوم ته ئې ټول حالات اووئيلو.اوس موسى ﷺ دوى ته د جهاد كولو او ښار ته د داخليدلو حكم اوكړو خو دوى صفا انكار اوكړو. چې ته او ستا رب دې لاړشى او جنگ دې اوكړى مونږ د دې ځائې نه نه خوځو.

د عمالقوٓ قدونه:- حضرت انس ﷺ يو بانړس واخستو اوهغه ئې ناپ كړو اوهغـه پنځوس گزه وو او هغه ئې په زمكه كښې ښخ كړو او وې فرمائيل چه د عمالقو قدونه دومره وو.

اسرائيلى روايات:- مفسرينو دلتـه اسرائيلى روايات ډير بيا ن كړى دى. چه داخلق ډير زيات طاقتور وو ،غټ او اوږده وو،په دوى كښې عوج بن عنق بنت آدم ﷺ هم وو اود هغه قد درې زره درې سوه او درې ديرش گزه وو. او پلن والى كښې د هغـه بدن درې گزه وو. خو دا ټولې خبرې هسې واهيات دى،ددې په ذكركولو كښې حيا مانع ده. بيا د صحيح حديث خلاف هم دى. نبى كريم ﷺ فرمائى چه الله ﷻ حضرت آدم ﷺ شپيته لاسه اوږد پيدا كړې وو. اوتر نن د مخلوق قدونه كميږى.([1])

دحافظ ﷫ تنقيدى تبصره:- په دې اسرائيلو روايتونوكښې دا هم دى چه عوج بن عنق كافر او ولدالزنا وو. دې په طوفان نوح كښې وو اوحضرت نوح ﷺ سره په كشتئ كښې نه وو سور شوى.او اوبه دده

[1]) صحيح بخارى كتاب احاديث الانبياء باب خلق آدم وذريته: ٣٣٢٦، صحيح مسلم: ٢٨٤٨، احمد: ٣١٥/٢، ابـن حـبانـ: ٦١٦٢، بيهقى : عبدالرزاق : ١٩٤٣٥،

ځنګونونو پورې هم نه وې رارسيدلې،خو دا هم محض لغو او بالکل دروغ خبره ده بلکه د قران پاك خلاف ده. قران پاك کښې د د حضرت نوح ﷺ دعا موجود ده او په هغې کښې دی چه اني الله ﷻ په مخ د زمکې يو کافر هم بچ پاتې نشي.اودعا قبوله وه هم او داسې اوشو. قران پاك کښې دی چه مونږ حضرت نوح ﷺ او د هغه کشتۍ والو ته نجات ورکړو او بيا مو باقي ټول کافر هلاك کړل.پخپله د قران پاك وينا ده چه په کومو خلقو رحمت شوې دې د هغه خلقو نه سوا به نور ټول خلق هلاك شي.دا يو تعجب دې د حضرت نوح ﷺ خپل ځوئې چه ايماندار نه وو هم بچ نه شو او عوج بن عنق چه ولد الزنا وو بچ شو دا ډيره د عقل نه خلاف خبره ده. بلکه مونږ خو د دې هډو قائل نه يو چه عوج بن عنق هم يو سړې وو. والله اعلم.

د موسی ﷺ د قوم بزدلي:- هرکله چه بني اسرائيلو د خپل نبی اونه منل او په مخامخ ئې د هغه سره سختې خبرې اوکړې او بې ادبی ئې اوکړه البته په هغوی کښې دوه سړی وو چه هغوئ ته الله ﷻ پوهه او عقل ور کړې وو،هغوئ دا خلق پوهه کړل او دالله ﷻ نه ئې اويرول. دا دوه کسان ويريدل چه هسې نه د بني اسرائيلو د سرکشۍ په وجه الله ﷻ په دوی عذاب نازل کړی.يو قرات کښې د ﴿يَخَافُونَ﴾ په ځائې ﴿يُخَافُونَ﴾دې.ددې نه مراد دا دی چه د دې دواړو بزرګانو په قوم کښې عظمت او عزت وو. ديو نوم حضرت يوشع بن نون وو او د بل نوم کالب بن يوفنا وو. هغوئ اوونيل که چرې تاسو په الله ﷻ بهروسه کونې او.د هغه د رسول ﷺ اطاعت کوئي نو الله ﷻ به تاسو په دې دښمنانو غالب کړی. او پخپله به ستاسو مدد او تائيد اوکړی. اوتاسو به دې بښارته غلبې سره داخل شئ.تاسو خو دروازې پورې لاړ شئ هم تاسو به غالب يئ.دې نامردو خپل رومبې جواب ښه مضبوط کړو او وې ونيل چه د دې جبار قوم په موجودګئ کښې خمونږ يوقدم مخکښې تلل هم ممکن نه دی.حضرت موسی ﷺاو حضرت هارون ﷺ دوی ډير پوهه کړل تر دې چه د هغوئ مخکښې ئې ډيره عاجزی اوکړه خو د دې کتلو سره حضرت يوشع ﷺ او حضرت کالب ﷺ خپلې کپړې اوشلولې او دوی ئې ډير زيات ملامته کړل خودا بدنصيبه نور هم په غضب شول بلکه د اهم ونيلې شوی دی چه دوی دا دواړه بزرګان په کاڼو شهيدان کړل. او دوی ډيره بدتميزی اوکړه. اوهيڅ بې هيڅ د رسول په مخالفت راولاړ شول.

د صحابه کرامو جانثاري:- ددوی دې حال کتلو نه پس د محمد ﷺ د صحابو حال اوګورئي چه هرکله نهه سوه يا زر کافران د خپلې قافلې بچ کولودپاره لاړل،خوقافله په بل طرف تلې وه،خو هغوئ د خپل طاقت او قوت په وجه نبی کريم ﷺ ته د نقصان رسولو نه بغير واپس تلل په خپلو اميدونو اوبه اچول اوګڼړل او د اسلام اود مسلمانانو د ختمولو ارادې سره مدينې ته راغلل. بل طرفته چه نبی کريم ﷺ ته معلومه شوه نو صحابه کرام ئې راجمع کړل او ورته ئې اوونيل چه تاسو اووائې څه کول پکار دی؟ الله ﷻ د دې ټولو نه خوشحاله شو. هغوئ خپل مالونه،خپل اولاد ،او خپل ځانونه د نبی کريم ﷺ مخکښې پيش کړل او وې ونيل چه نبی کريم ﷺ مالك دې،نه خو مونږ تعداد ته ګورو او نه غلبې ته ګورو،او نه په اسبابو خمونږ نظر دې،بلکه مونږ د نبی کريم ﷺ په فرمان قربان يو. ټولو نه مخکښې حضرت ابوبکرصديق ﷺ داشان خبرې اوکړې. بيا مهاجرينو کښې ډيرو داشان تقريرونه اوکړل،خو بيا هم دوی اوفرمائيل چه تاسو خپله رائې ښکاره کړئ.د نبی کريم ﷺ مقصد دا وو چه د انصارو د زړه اراده معلومه کړی.ځکه چه دا ځانې د هغوئ وو اوهغوئ شمير کښې هم زيات وو.

د سعدبن معاذ ﷺ تقرير:- په دې حضرت سعد بن معاذ انصاری ﷺ پاسيدو او وې فرمائيل چه ستاسو مقصد د انصارو د زړه اراده معلومول دی.هغه اوونيل چه واورئي يارسول الله ﷺ ! په هغه الله ﷻ قسم چه هغه تاسو حق سره رسول راليږلې ئې،که تاسو مونږ د سمندر په غاړه اودروئی او اوائې چې په دې کښې ځانونه ډوب کړئي نو مونږ به دې کښې روستو نشو. تاسو به اوګورئي چه په مونږ کښې به يوهم

د سمندر په غاړه نه وی ولاړ. اێ نبی کریم ﷺ تاسو د خپل دښمن مقابلې دپاره بیشکه مونږ بوځئ؛ تاسو به اوګورئی چه مونږ په جنګ کښې ثابت قدم اوصبر والا یو. تاسو ته به معلومه شی چه مونږ د الله ﷻ حکم منلو والا یو، تاسو د الله ﷻ نوم واخلئ او روان شئ؛ تاسو به مطمئن شئ چه کله تاسو خمونږ بهادری او استقلال اوګورئی. دې آوریدو سره د الله رسول ﷺ ډیر خوشحاله شواو د انصارو دا خبرې ورته ښه معلومې شوې.

د مقداد انصاری تقریر:- یو روایت کښې دی چه د بدر د جنګ په وخت کښې نبی کریم ﷺ مسلمانانو نه مشوره و اخسته. حضرت عمرفاروق ﷺ څه اوونیل او بیا انصارو څه اوونیل که چرې تاسو خمونږ آوریدل غواړئی نو واورئی امونږ د بنی اسرائیلو په شان نه یو چه ته اوستا رب دې لاړ شی او جنګ دې اوکړی اومونږ به دلته په قلار ناست یو. بلکه خمونږ جواب دا دې چه تاسو د الله تعالی مدد سره جهاد ته روان شئ مونږ جان ومال سره یو.حضرت مقداد انصاری ﷺ هم اودریدو او دا ئې اوفرمائیل (١)ابن مسعود ﷺ به فرمائیل چه د حضرت مقداد ﷺ دې قول سره الله ﷻ ډیر زیات خوشحاله شوې وو. هغوئ اوونیل چه یارسول الله ﷺ ! د جنګ په وخت کښې به تاسو اوګورئی چه ستاسو ګس او ښی طرفته به هم مونږ یو، کاش چه ماته څه داسې موقع په لاس راشی چه څه نبی کریم ﷺ خوشحاله کړې شم .(٢)

د حدیبیه په مقام د مقداد ﷺ جانثارانه جمله:- په یو بل روایت کښې د حضرت مقداد ﷺ دا قول د حدیبیه په ورځ مروی دې، کله چه مشرکانو نبی کریم ﷺ په لار کښې د عمرې کولو نه منع کړې وو. اود قربانئ خاروی حرم ته هم اونه رسیدل. نو دوی اوونیل چه څه د خپلې قربانئ خاروی سره بیت الله شریف ته تلل غواړم.حضرت مقداد بن اسود ﷺ اوونیل چه مونږ د موسی ﷺ د ملګرو په شان نه یو،دا خو هغوئ اوکړل چه خپل نبی ﷺ ته ئې اوفرمائیل چه ته او ستا رب دې لاړشی او جنګ دې اوکړی، مونږ خو دلته ناست یو،مونږ خو وایو چه یارسول الله ﷺ تاسو ځئ د الله ﷻ مدد دې تاسو سره وی،او مونږ ټول ستاسو ملګری یو.دې آوریدو سره نورو صحابه کرامو ﷺ هم د جانثارانو پشان وعدې شروع کړې.که په دې روایت کښې د حدیبیه ذکر محفوظ وی نو کیدې شی چه د بدر په ورځ هم نبی کریم ﷺ دا فرمائیلی وی،والله اعلم.

د موسیﷺ خپل قوم نه بې زاری:- حضرت موسی ﷺ دې آوریدو سره خپل امت ته ډیر زیات غصه شو. دوی نه ئې د بیزارئی اظهار اوکړو چه اێ رب العالمین ! ماته خو په خپل ځان او په خپل رور اختیار دې،نو ته اوس د دې فاسقانو او څما په مینځ کښې فیصله اوفرمائې. الله ﷻ دا دعا قبوله کړه او وې فرمائیل چه او س به دوی د دې ځائې نه ترڅلوینښتو کالو پورې نه ځی. او په وادی تیه کښې به حیران اوپریشان ګرځی. په هیڅ شان به د دې حدودو نه بهر نه اوځی.

په میدان تیه کښې خارق العادة حالات:- دلته هغوئ ډیر عجیبه او خلاف عادت کارونه اوکتل،①لکه په دوی د وریځې سیورئی کیدل،②د من و سلوی نازلیدل،③د یو کلك کاڼی نه چه کوم دوی سره وو اوبه راوتل،④حضرت موسی ﷺ دا کاڼی په همساووهلو او ددې نه دولس چینې راووتلې.او هریو قبیلې ته یویو چشمه روانه شوه. دې نه سوا بنی اسرائیلو هغه نورې ډیرې معجزې اوکتلې.هم دې ځائې کښې توراة نازل شواوهم دې ځائې کښې د الله ﷻ احکام نازل شو وغیره وغیره. هم دې میدان کښې دوی ګرځیدل راګرځیدل خودوی ته د وتو هیڅ لار معلومه نشوه. او په دوی باندې د وریځې سیورئی اوشو او دوی ته من اوسلوی راغله.

---

[1]) احمد: ٣١٤/٤،صحیح البخاری : ٤٢٠٩.

[2]) احمد:٣٨٩/١. صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة المائدة باب قوله تعالی (فاذهب انت و ربک فقاتلا انا ههنا قاعدون): ٤٦٠٩.

د موسی ﷺ وفات:- د فتون اوږد حدیث مبارك كښې د حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ نه مروی دې.دې نه درې كاله پس حضرت موسی كليم الله ﷺ هم وفات شو. بیا د حضرت موسی ﷺ خليفه حضرت یوشع بن نون نبی جوړ كړې شو.دې دوران كښې ډیر بنی اسرائيل وفات شوی وو. بلكه دا هم وئيلې شوی دی چه صرف حضرت یوشع ﷺ اوحضرت كالب باقی پاتې شوی وو.

د سنة قراءتی وضاحت:- بعضې مفسرين په ﴿سَنَةً﴾ تام وقف كوی.او ﴿أَرْبَعِينَ سَنَةً﴾ د نصب په حالت كښې منی.او د دې عامل ﴿يَتِيهُونَ فِي الْأَرْضِ﴾ ښائی.

د یوشع بن نون په مشرئ كښې بیت المقدس فتح كيدل:- ددې څلوېښت كاله مودې تيريدو نه پس چه كوم خلق باقی وو هغوئ یوشع ﷺ خان سره واخستل او د نورو غرونو نه هم ورسره خلق شامل شو او د بیت المقدس محاصره ئې اوكړه، د جمعې په ورځ چه كله د فتح كيدو وخت راغلو نو دښمنانو حوصلې اوبائيللې،او په دې كښې نمر ډوب شو،او د ډوبيدو نه پس د خالی د ورځې د تعظيم په وجه جنګ نشو كيدې،نو ددې وجې د الله ﷻ نبی اوفرمائيل چه ائې نمره ته هم د الله ﷻ غلام ئې،اوځه هم د هغه محكوم يم،ائې الله ﷻ !دې لږ شان ايسار كړه. نو د الله ﷻ په حكم سره نمر ايسارشو او دوی بيت المقدس فتح كړو. د الله ﷻ د طرفنه حكم اوشو چه دې ښارته دې داسې حالت كښې داخل شی چه دوی سجده كونكی وی اودوی به ﴿حطة﴾ وائی،يعنی ائې الله ﷻ خمونږ ګناهونه معاف كړه. خو هغوئی د الله ﷻ قول بدل كړو او په څنګونونو ئې تګ شروع كړو او په ژبه ئې ﴿حبة فی شعرة﴾ وئيل او ښار ته داخل شو نور تفصيل د سورة بقره په تفسير كښې تير شوې دې.

د بيت المقدس په فتح كښې مال غنيمت:- بل روايت كښې دومره زياتوالې دې چه دوی ته دومره د غنيمت مال حاصل شو چه دوی دومره مال كله كتلې هم نه وو.د الله ﷻ د فرمان مطابق دائې په اور كښې د سيزلو دپاره يوړو،خو اور دې اونه سيزلو،نو د دوی نبی حضرت یوشع بن نون دوی ته اوفرمائيل تاسو په دې كښې څه پټ كړی دی،نو د هرې قبيلې سردارډې څما په لاس بيعت اوكړی.نود يو قبيلې د سردار لاس د الله ﷻ د نبی لاس سره انختو.دوی ورته اوفرمائيل چه هغه د خيانت څيز تاسره دې،لاړشه اوهغه راوړه،نوده ورته د غوا يو سر پيش كړو. اود هغې سترګې د ياقوتو وې،او غاښونه ئې د موتيانو وو،هركله چه دا نور مال سره واچولې شو نو اوس اور دا اوسيزلو.

امام جرير ﷺ هم د اقول خوښ كړې دې.﴿أَرْبَعِينَ سَنَةً﴾ كښې ﴿فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ﴾ عامل دې .او د بنی اسرائيلو هم دا جماعت هم په دې ميدان تيه كښې سرګردانه ګرزيدو.بيا دا خلق یوشع بن نون ﷺ اووتل او بيت المقدس ئې فتح كړو. ددې دليل د مخكښې يهودو د علماء اجماع ده چه عوج بن عنق حضرت كليم الله ﷺ قتل كړې وو. نوكه دده قتل د عمالقو د جنګ نه مخكښې وی نو هيڅ وجه نه وه چه بنی اسرائيلو به د جنګ نه انكار كړې وې ؟ نو معلومه شوه چه دا واقعه د تيه نه د تلو نه پس شوې ده. د يهود د عالمانو دا اجماع ده چه بلعام بن باعوراء د عمالقو د قوم مدد اوكړو او ده په حضرت موسی ﷺ بددعا اوكړه،دا واقعه هم د دې ميدان د تلو نه پس شوې وه. څكه چه دې نه مخكښې جبارينو ته د حضرت موسی ﷺ او د دوی د قوم نه هيڅ ويره نه وه. د ابن جرير هم دا دليل دې،هغه وائی چه د حضرت موسی ﷺ عصا لس ګزه اوږده وه. اود حضرت موسی ﷺ قد هم لس ګزه اوږد وو.اوحضرت موسی ﷺ لس ګزه ټوپ اووهلو او عوج بن عنق ئې په عصا په څنګونونو اووهلو او هغه مړشو.دده د څنې نه د نيل ونه جوړه شوې وه. اودې ته ټول كال اهل نيل راتلل.

د بنی اسرائيلو د بې خوندئ ذكر:- نوف بكالی وائی چه دده تخت درې سوه ګزه وو. بيا الله ﷻ خپل نبی ﷺ ته تسلی وركړه او وې فرمائيل چه ته په خپل قوم بنی اسرائيلو باندې غم مه كوه دوی هم د دې جيل خانې مستحق دی.په دې واقعه كښې په يهود غصه او زورنه ده اود دوی دمخالفو د خرابو او بدو

بیان دي.دوی د الله ﷻ دښمنان دی ،دسختئ په وخت کښې دوی دالله ﵇ په دین قائم نه پاتې کیږی.د رسولانو نه منی.جهاد نه تیښته کوی.د الله ﷻ د کلیم اوبزرګ په موجودګئ کښې دوی د وعدې او د موسی ﵇ د حکم هیڅ پرواه نه کوله،شپه ورځ به ئې معجزې کتلې،د فرعون بربادی ئې په خپلو سترګو کتلې وه،او ددې لا ډیره موده هم نه وه تیره شوې. الله ﷻ د خپل بزرګ او کلیم سره د نصرت او فتح وعدې کړې وې ،خودا خلق په خپله بزدلئ کښې مړه شول.اونه صرف انکار بلکه ډیر په سختئ سره ئې انکار اوکړو.د الله ﷻ د نبی بې ادبی ئې اوکړه،او صفا جواب ئې ورکړو ،حالانکه په خپلو سترګو ئې کتلی وو چه د فرعون پشان جابر بادشاه ئې د هغه د سامان او لښکر سره تباه کړې وو او ډوب کړې ئې وو. خو بیا هم د دې کلی خلقو په الله ﷻ بهروسه نه کوله اونه ئې د هغه حکم نه منلو.حالانکه دوی خو د فرعون په لسمه حصه هم نه وو. دوی خپل ځان د رب محبوب ګڼړل.خو حقیقت د دې خلاف وو. دوی د رب په نظر کښې پریوتی وو. نو ټول تعریفونه هغه رب دپاره دی.چې د هغه رب فرمانبرداری د ټولو نیکو کنجی ده.

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ

او اولوله | په دوئ باندې

او دوئ ته د

نَبَاَ ابْنَيْ اٰدَمَ بِالْحَقِّ ۘ اِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ

قیصه | ددواړو ځامنو | دآدم ﵇ | په حقه سره | کله چې | اوکړه دواړو | قربانی | نوقبوله کړې شوه

آدم ﵇ د دوؤ ځامنو رښتونې قصه واوروه | ....کله چې دواړو قربانی اوکړه انو د یو قربانی قبوله

مِنْ اَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْاٰخَرِ ؕ قَالَ لَاَقْتُلَنَّكَ ؕ

دیوددې دواړو نه | اوقبوله نه کړې شوه | دبل نه | اووئیل هغه (قابیل) | چې خامخابه زهٔ قتل کړم تا

شوه د بل قربانی قبوله نشوه | .... او (قابیل) اووئیل چې زه به دې مړ کړم

قَالَ اِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللّٰهُ مِنَ الْمُتَّقِيْنَ ﴿۲۷﴾ لَئِنْ بَسَطْتَّ اِلَيَّ

اوونیل (هابیل) | چې بیشکه | قبلوی الله | دپرهیزګارانونه | که چرې | را اوږد کړو تا | ماته

نو (هابیل) اوونیل چې بیشکه الله ﷻ د پرهیزګارو قربانی قبلوی | که ته ماته د قتل په اراده لاس رااوږد

يَدَكَ لِتَقْتُلَنِيْ مَاۤ اَنَا بِبَاسِطٍ يَّدِيَ اِلَيْكَ لِاَقْتُلَكَ ۚ

لاس خپل | دپاره ددې چې مړکړې ما | خونهٔ یم زهٔ | غزونکې | دلاس خپل | تاته | چې مړکړم تا

کړې | خوزهٔ به بیاهم تاپسې خپل لاس نه در اوږدوم | ....چه زه تا قتل کړم

اِنِّيْۤ اَخَافُ اللّٰهَ رَبَّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۲۸﴾ اِنِّيْۤ اُرِيْدُ اَنْ تَبُوْٓاَ

بیشکه زهٔ | ویریږم | دالله نه | چې پالونکې دمخلوقاتو دې | بیشکه زهٔ | غواړم | چې اخته شې تهٔ

بیشکه زهٔ دالله ﷻ نه ویریږم | چې دمخلوق پروردګار دې | ....زه داغواړم چې ته زما

بِاِثْمِيْ وَاِثْمِكَ فَتَكُوْنَ مِنْ اَصْحٰبِ النَّارِ ۚ وَذٰلِكَ جَزٰٓؤُا

په ګناه زما | اوپه ګناه خپلې سره | نوشې به تهٔ | د ملګرو | د اور نه | او دا | جزا ده

اوخپله ګناه په سرباندې بار کړې | او دوزخی شې | ....اودا بدله د

الظّٰلِمِيْنَ۝۲۹ؕ فَطَوَّعَتْ لَهٗ نَفْسُهٗ قَتْلَ اَخِيْهِ فَقَتَلَهٗ فَاَصْبَحَ

د ظالمانو| نو آسان كړل | ده ته | نفس خپل| وژل دروورخپل |نومړي يې كړو هغه| نو اوګرځيدو

دظالمانو ده| نوخپل نفس دې د خپل وروور د قتل دپاره تيار كړو| او هغه نې قتل كړو| نوهغه په

مِنَ الْخٰسِرِيْنَ۝۳۰ فَبَعَثَ اللّٰهُ غُرَابًا يَّبْحَثُ فِي الْاَرْضِ

دزيانكارانو نه| نو راوليږو | الله | يوكارغه | چې كنده نې كنستله | په زمكه كښې

زيانكارانو كښې شامل شو| بيا الله ﷺ يو كارغه راوليږلو| چې زمكه نې اوكنيستله د دې دپاره

لِيُرِيَهٗ كَيْفَ يُوَارِيْ سَوْءَةَ اَخِيْهِ ؕ قَالَ يٰوَيْلَتٰٓى

چې اوښائى هغه ته| چې څرنګې| پټه كړى امړه جثه|د وروورخپل |اووئيل (قابيل)اِنې افسوس دې مالره

چې هغه ته طريقه اوښائى چې دخپل وروور لاش به څنګه پټوى | چې دا نې اوليدل نو هغه اووئيل چې

اَعَجَزْتُ اَنْ اَكُوْنَ مِثْلَ هٰذَا الْغُرَابِ فَاُوَارِيَ سَوْءَةَ اَخِيْ ۚ فَاَصْبَحَ

آيا عاجز شم زهٔ | چې شم زهٔ | پشان | د دې كارغهٔ |چې پټه كړم| مړه جثه |د وروور خپل | نو شو

اِنې كاش زه ددې كارغه پشان(هوښيار)وې | اودخپل وروور د لاش د خښولوانتظام مې كړې وې| نو پخپلو كړو

مِنَ النّٰدِمِيْنَ۝۳۱

دپښيمانو خلقو نه|

ډيرپښيمانه شو |

د هابيل اوقابيل واقعه:- په دې قصه كښې د حسد او بغض سركشئ او تكبر انجام بيان شوې دې كوم چه دحضرت آدم ؑ د دوو څامنو ترمينځه اوشو. اويو په په دوى كښې بې ګناه اووژلې شواو جنت كښې نې ځان دپاره ځائې بيامونډو. اودويم دې په ظلم اوزياتى سره او بې قصوره قتل كړو او خپل دواړه جهانونه نې تباه كړل.

د ادم ؑ په وخت كښې د خور سره د نكاح حكم:- فرمائى چه اِنې نبى ﷺ ! دوى ته د حضرت آدم ؑ د دواړو څامنو قصه بيان كړه،او د دوى نومونه قابيل اوهابيل وو.چونكه په هغه وخت كښې د دنيا ابتدائى حالت وو په دې وجه داسې به وو چه دحضرت آدم ؑ كره به د يو حمل نه يو هلك او يوه جينۍ پيدا كيدل.اوبيا به دويم حمل نه هم داشان كيدل.ديو حمل جينۍ به د بل حمل هلك ته په نكاح كولې شوه. د هابيل خور ښكلې نه وه او دقابيل خور ښكلې وه. نو قابيل غوښتل چه خپلې خور سره نكاح اوكړى. حضرت آدم ؑ د دې نه منع كړل.آخر دا فيصله اوشوه چه تاسو دواړه د الله ﷺ لار كښې څه خيرات اوكړئ چه د چا خيرات قبول شو نو د ابه هغه ته په نكاح كولې شى.د هابيل خيرات قبول شو او بيا هغه اوشو چه دقران پاك په آيتونو كښيې شته دې.

د مفسرينو احوال واورئ.د حضرت آدم ؑ د صلبى اولاد نكاح كولو قاعده چه كومه پورته بيان شوه ددې د بيانولو نه پس مروى دى چه مشر قابيل به كركيله كوله. او هابيل به څناور څرول.د قابيل خورد هابيل په نسبت ډيره ښكلې وه. هركله چه د هابيل د نكاح دقابيل خورسره دكيدلو اراده اوشوه نو قابيل انكار اوكړواو خپله نكاح نې دې سره كول غوښتل.حضرت آدم ؑ د دې نه منع كړو. اوس دې دواړو خيرات اومنلو چه د چا خيرات قبول شى نود هغه نكاح به دې سره كيږى.حضرت آدم ؑ په

هغه وخت کښې مکې ته لاړو چه اوګوری چه څه کیږی ؟الله ﷻ حضرت ادم ﷺ ته اوفرمائیل چه تاته پته ده چه په زمکه څما یوکورهم دې ؟ حضرت آدم ﷺ اوفرمائیل چه نه. حکم اوشو چه ته هلته لاړ شه،حضرت آدم ﷺ آسمان ته اوونیل چه ته څما د بچو حفاظت کوه.خو ده انکار اوکړو.زمکې ته ئې اوونیل خودا هم انکاری شوه. غرونو ته ئې اوونیل خو هغوئ هم انکاری شو. قابیل ته ئې اوونیل،هغه ورته اوونیل چه څه لاړشه،تاسو چه راشئ نو خوشحاله به یئ:اوس هابیل یو ښکلې څورب ګډ د الله ﷻ په نوم ذبح کړواو مشر رور د خپل پټی څه حصه.اور راغلواود هابیل نذر ئې یوړو. اودا په هغه زمانه کښې د قبلیدو ښنه وه. اودقابیل نذر قبول نه شو. د ده پټې هم د اشان پاتې شو.ده دالله ﷻ لار کښې ورکولو نه پس په دې کښې ښه ښه فصلونه کرلی وو. قابیل د دې نه مایوسه شوې وو چه د ده خور به د ده نکاح کښې نه راځی په دې وجه ئې خپل رور ته د قتل کولو دهمکی ورکړې وه. ده اوونیل چه الله ﷻ د تقوی والو قربانی قبلوی. په دې کښې څما څه قصوردې ؟یو روایت کښې دا هم دی چه دا ګډ غټیدو اوهم دا هغه ګډدې چه حضرت ابراهیم ﷺ د خپل څوئې په بدل کښې قربانی کړې وو.

یو روایت کښې دی چه هابیل خپلو څناوروکښې مرغوب او محبوب څناور په خوشحالئ د الله ﷻ لارکښې ذبح کړې وو. اود دې خلاف قابیل دخپل پټی نه خراب او ردی څیز په نه زړه د الله ﷻ لار کښې ورکړې وو. هابیل په طاقت او صحت کښې د قابیل نه ښه وو. خود الله ﷻ د ویرې ئې د خپل رور ظلم اوزیاتې برداشت کړو.د مشر رور قربانی چه قبوله نشوه نوده حضرت ادم ﷺ ته اوونیل چه ستاهابیل خوښ دې په دې وجه تا دهغه دپاره دعا اوکړه اودهغه قربانی قبوله شوه. اوس ده په زړه کښې واچول چه دا ازغی به د مینځ نه اوباسم. د موقعې په انتظار کښې وو، یو ورځ اتفاقی طور د هابیل په راتلوکښې وخت ډیر اولګیدو.نودهغه د رابللو دپاره حضرت آدم ﷺ قابیل اولیږلو.ده څان سره پټه یو چاړه واخستله،هم په لاره کښې د دواړو رونړو ملاقات اوشو. نوده ورته اوونیل چه څه به تا وژنم.ستا قربانی قبوله شوه او څما قربانی قبوله نشوه،په دې هابیل اوونیل چه ما ښه او بهترین څیز د الله ﷻ په لار کښې خرچ کړې وو. الله ﷻ د متقیانو نیکی قبلوی.په دې هغه نور هم په غصه شو اوهغه ئې په چاړه اووهلو.د هابیل دا وینا په خوله کښې پاتې شوه چه ته به الله ﷻ ته څه جواب ورکوې ؟الله ﷻ ستا نه د دې ظلم بدله ډیره په خرابه طریقه اخلی.د الله ﷻ نه ویریږه اوما مه قتل کوه خودې ظالم دې ته اونه کتل اودا خپل رور ئې اوژلو.

قابیل خپلې خور سره د نکاح کولو یو وجه دا هم بیان کړې وه چه مونږ دواړه جنت کښې پیداشوی یو.اودوی دواړه په زمکه پیدا شوی دی.په دې وجه هم څه ددې حقدار یم. دا مروی دی چه قابیل غنم د الله ﷻ لار کښې صدقه کړې وو. او هابیل غوا قربانی کړې وه. په هغه وخت کښې څوک مسکین نه وو چه صدقه ئې ورکړې وې نو په دې وجه د آسمان نه به اور راتلو او دا به ئې سیزله. او دا د قبولیت ښنه وه.دې فوقیت سره چه کومه کشر رور ته حاصل شو اومشر رور هسې پاتې شو ،نودده په قتل پسې شو،اوهم دغه شان دواړو رونړو قربانی کړې وه،

د هابیل د قتل وجه څه وه؟:- د نکاح د اختلاف ختمولو وجه نه وه. د قرآن پاك د ظاهری الفاظو تقاضا هم دا ده د خفګان وجه قربانی وه نورڅه نه وو.اود دې درج شوؤ روایتونو نه خلاف هم دې چه قابیل د الله ﷻ لار کښې پټې ورکړې وو او دا قبول شو ،خومعلومیږی چه په دې کښې د راوی حافظه صحیح نه ده اودا د مشهورې خبرې خلاف ده.والله اعلم.

متقیان به جنت ته ځی:- الله ﷻ د هغه چا عمل قبلوی چه خپل کار کښې د هغه نه ویره کوی.حضرت معاذ ﷺ فرمائی چه خلق به د قیامت میدان کښې وی،اودې کښې به یواواز کونکې آوازاوکړی چه پرهیزګار چرته دی ؟ نو د الله ﷻ نه ویریدونکی به اودریږی.او دالله ﷻ دلاس لاندې به جمع شی،الله ﷻ

به د دوی نه پرده کوی اونه به ددوی نه مخ اړوی.د حدیث راوی حضرت ابوعفیف رحمه الله نه تپوس اوشو چه متقیان څوك دی ؟ نودوی اوفرمائیل چه متقیان هغه خلق دی چه څوك شرك نه او بت پرستئ نه ځان بچ ساتی او د الله ﷻ عبادت کوی، نوبیا به دا ټول خلق جنت ته ځی.

قابیل ته د هابیل جواب:- چه دکوم نیك بخت قربانی قبوله شوې وه هغه د خپل رور دې ارادې آوریدو سره اووئیل چه خیر ته څه غواړې نوهغه اوکړه خه به ستا په شان نه کوم. بلکه خه به صبر کوم. ته خپه زوراوطاقت کښې زیات نې خونیکئ او تواضع او پرهیزګارئی په وجه نې اوفرمائیل چه ته په ګناه کولو آماده نې خو خه به ددې جرم ارتکاب اونه کړم. خه خو د الله ﷻ نه ویریږم او هغه د ټول جهان رب دې.

قاتل او مقتول دواړه جهنمیان:- صحیحینو کښې دی چه کله دوو مسلمانانو تورې واخستې او یو بل پسې ورانډې شو نو قاتل اومقتول دواړه جهنمیان دی.صحابه کرامو رضی الله عنهم اوفرمائیل چه قاتل خو ټیك ده .خو مقتول ولې ؟.نبی کریم ﷺ اوفرمائیل خکه چه هغه هم د خپل ملګری په قتل کولو حریص وو([1]).

د فتنې نه ډډهٔ کول :- حضرت سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه په هغه وخت کښې اووئیل چه کله حضرت عثمان ذوی النورین رضی الله عنه دښمنانو ګیر کړې وو چه خه ګواهی ورکوم چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل نزدې به یوه فتنه راشی،ناست به د ولاړ نه بهتروی،او ولاړ به د تلونکی نه بهتر وی. او تلونکې به د منډې وهونکی نه بهتروی،چا تپوس اوکړو چه یارسول الله ﷺ ا که څوك خما کور ته هم راشی اوما قتل کوی ؟نووې فرمائیل چه بیا هم د حضرت آدم علیه السلام د خونی په شان شه.([2])

دفتنې په وخت کښې د نبی کریم ﷺ ارشادات:- یو روایت کښې د دې واقعې نه پس د دې آیت مبارك تلاوت کول هم مروی دی ([3]). حضرت ایوب سختیانی رحمه الله فرمائی چه په دې امت کښې د ټولو نه مخکښې چا په دې آیت مبارك عمل کړې دې هغه حضرت عثمان بن عفان رضی الله عنه دې.یو خل نبی کریم ﷺ په یو خناور سور وو او نبی کریم ﷺ پسې حضرت ابوذر رضی الله عنه وو. نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ائې ابوذر دا خو اووایه چه کله په خلقو داسې فاقې راشی چه دوی د مسجد نه کور ته هم نه شی تلئ نو ته به څه کوې ؟ ما اووئیل چه څه د الله ﷻ اودهغه د رسول ﷺ حکم وی.وې فرمائیل صبر کوه.بیائې اوفرمائیل چه کله وینې توږې یعنی جنګ وی او تردې چه د شګې کاڼې هم وینه کښې ډوب شی نو ته به څه کوې ؟ نوما هم هغه جواب ورکړو.نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه خپل کور کښې کینه او دروازې بندې کړه. وې فرمائیل اګر چه زهٔ کوز نشم ؟ نو وې فرمائیل چه ته هغه خلقوته لاړشه چه کومو کښې اوسیدې او هم هلته اوسیږه .ما عرض اوکړو چه څه خپله وسله ولې وانخلم.نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه بیا خو به ته هم هغه خلقو سره شامل شې.بلکه که تاد تورې شرنګار پریشانه کوی نو ته هم په خپل مخ کپړا واچوه چه ستا اوخپل ګناهونه هلته یوسم ([4]).

دحذیفه رضی الله عنه په جنازه کښې:- حضرت ربعی رحمه الله فرمائی چه مونږ د حضرت حذیفه رضی الله عنه جنازه کښې وو،نودې کښې یو صاحب اووئیل چه ما ددې مرحوم نه آوریدلی دی چه دوی د نبی کریم ﷺ نه آو ریدلی دی که تاسو خپلو کښې جنګونه کوئی نو زه به د ټولو نه لرې کور ته لاړشم او دروازې به بندې

---

[1]) صحيح بخاري كتاب الفتن باب اذا لتقى مسلمان بيسفهما:٧٠٨٣، صحيح مسلم: ٢٨٨٨، ابوداود: ٤٣٦٨، احمد: ٤٦/٧، ابن حبان : ٥٩٤٥، بيهقى : ١٩٠/٨.

[2]) ترمذى كتاب الفتن باب ماجاء انه تكون فتنة القاعد فيها خير من القائم : ٢١٩٤. وهو صحيح.احمد: ١٨٥/١، مسند ابى يعلى : ٧٥٠.

[3]) ابوداود كتاب الفتن : باب النهى عن السعى فى الفتنة: ٤٢٥٧، وهو حسن

[4]) احمد:١٤٩/٥، ابوداود كتاب الفتن باب النهى عن السعى فى الفتنة: ٤٢٦١ وهو حسن.

کرم او هلته به کینم.که هلته هم څوك راغلل نو څه به ورته اووایم چه زما او خپله ګناه په خپل سرواخله. نوزه به د حضرت آدم په دوږ خامنو کښې دهغه چا پشان کیږم چه کوم یو بهتر وو، اودا بـه اووایم چې څه خوغواړم چه ته خما اوخپله ګناه په خپل سرکیږدې یعنی ستا هغه ګناهونه چه د دې نه مخکښې وو او خما د قتل ګناه هم په خپل خان بار کړې[1].

دامطلب هم د حضرت مجاهد رحمه الله نه مروی دې چه خما ګناهونونه به هم ستا په غاړه وی او خما د قتل ګناه به هم ستا په غاړه وی خو ددوی نه یو قول د مخکښې په شان هم مروی دې. ممکن دی چه دا دویم قول ثابت نه وی.هم په دې وجه بعضې خلق وائی چه قاتل د مقتول ټول ګناهونه په خپل سراخلی.اوددې معنی یو بل حدیث مبارك هم ده.خوددې څه اصل نشته دې.

بزارکښې یو حدیث مبارك کښې دی چه بې قصوره قتل ټول ګناهونه ختموی.اګرچه دا حدیث پوره معنی کښې نه دې.نویه دې وجه دا هم صحیح نه دې.او د دې روایت مطلب دا هم دې چه د قتل د تکلیف په وجه الله ﷻ د متقول ټول ګناهونه معاف کوی.اوس هغه په قاتل طرفته متوجه کیږی.دا خبره ثابت نه ده. ممکن دی چه بعضې قاتلان داسې هم وی،چې قاتل بـه د قیامت پـه ورځ قاتل تلاش کوی،او دده د ظلم مطابق به دده نه نیکئ اخلی.نوممکن دی چه ټول ګناهونه د بعضو قاتلانو په سر شی.ځکه چه د ظلم دداسې بدلې اخستلو خبره د حدیث مبارك نه هم ثابت ده. اوظاهره ده چه قتل د ټولو نه لوئې ظلم او ټولو نه خراب دې.والله اعلم.

امام ابن جریر رحمه الله فرمائی چه ددې جملې صحیح مطلب دا دې چه څه غواړم چه ته خپل ګناهونه او خمادقتل ګناه په خپل سرواخلې.ستاګناهونو سره دا یو ګناه بله هم زیاته شی.د دې مطلب بالکل دا نه دې چه خما ګناهونه دې هم ستا شی.ځکه چه د الله ﷻ فرمان دې چه هر عامل ته د هغه د عمل سزا او جزاملاویږی. بیا دا څنګه کیدیشی چه د مقتول د ټول عمر ګناهونه په قاتل انبار شی اود هغه د ګناهونویه وجه دې راونیولې شی؟ باقی پاتې شوه چې هابیل خپل رور ته دا خبره ولې اوکړه ؟ ددې جواب دا دې چه ده ورته په آخری خل نصیحت اوکړو اودې نې ویرولو چه د دې کار نه منع شه،ګنی ګناهګار به شې اوجهنم ته به اورسې ځکه چه څه ستا د مقابلې نه یم او ټول بوج به په تا راشی.اوهم ته به ظالم شې اود ظالمانو ځائې جهنم دې.د دې باوجود هم هغه ته خپل نفس دهوکه ورکړه او حسد او تکبرکښې راغلو اوخپل رور نې قتل کړو.

هابیل په څۀ قتل شوې وو؟:- ① هغه شیطان په دې قتل آماده کړواو هغه د خپل نفس آماره پیروی اوکړه.اوهغه نې په اوسپنه اوژولو.②یوروایت کښې دی چه ده خپل ځناور غر ته بوتلی وو.دې په تلاش کولو هلته اورسیدو اویوغټ کانړئ نې راوچت کړو اوهغه نې په سراووهلو او هابیل په هغه وخت کښې ملاست وو. ③بعضې وائی چه درنده په شان نې تکړې تکړې کړو د ده مرئی نې خپه کړه او ساه نې تړې اوویستله.

د شیطان قابیل ته د قتل طریقه خودل:- دا هم ونیلې شوی دی چه هرکله شیطان دې اولیدو چه ده ته د قتل کولو طریقه نه ورځی اود هغه مرئی نې خپه کوله نودې ملعون شیطان یو ځناور راونیولو اود هغه سرنې په یو کانړی کیخوداوبل کانړی سره نې د هغه سر چخنړې کړو. دې کتلو سره هغه هم خپل رود داشان اوژولو.دا هم مروی دی چه تردغه وخته پورې په مخ زمکې قتل نه وو شوې ،نو قابیل خپل رود راواچولو اوکله به نې د هغه سترګې بندې کړې اوکله به نې په څپیړو او څوکانو وهلو. دې کتلو سره هغه لعین ده ته راغلو اوده ته نې اوونیل چه دده سر چخنړې کړه.هرکله چه هغه داشان اوکړل نو دا

---

[1]) مسندالبزار:: ١٥٤٥، وسنده حسن مجمع الزوائد: ٢٢٦/٦، الطبقات: ٦٦/٢، اخبار اصبهان : ٣٦/٢.

لعين په منډه منډه حضرت حوا عليها السلام ته راغلو او ورته ئې اوونيل چه قابيل خو هابيل قتل کړو.دې تپوس اوکړو چه قتل څنګه وی ؟ نودې لعين اوونيل ورته اوونيل چه نه اوس هغه خوراك کولې شی اونه څه څکلې شی او نه خبرې کولې شی او نه ګرزيدې شی.وې ونيل چه شاند مرګ ورته راغلې وی. هغه اوونيل چه آو مرګ.اوس مور بی بی په چغو شوه،په دې کښې حضرت آدم ﷺ راغلو،تپوس ئې اوکړو چه څه خبره ده ؟ خو دې ورته هيڅ جواب ورنکړو.حضرت آدم ﷺ دوباره سوال اوکړو خو دې ورته د غم په وجه هيڅ اونه اوونيل.ده ورته اوونيل چه ته او ستا لونړا به بنه په غم کښې وی او څه او ځما خامن به ددې نه بری يو.قابيل خساره او نقصان کښې شو.اود هغه دنيا اوآخرت دواړه تباه شول.

دهرقتل سزا به قابيل ته ملاويږی:- نبی کريم ﷺ فرمائی چه کوم انسان په ظلم سره قتل کړې شی نو ددہ د قتل بوج به د حضرت آدم ﷺ د دې رومبې خوې په غاړه وی.ځکه چه هغه په ناحقه قتل کړې وو[1] حضرت مجاهد رحمه الله فرمائی چه د قاتل د پښې يو پتون په هغه ورځ زوړند کړې شی او ددہ مخ نمر طرفته وی،ددہ ګرزيدو سره به ګرزی او په يخنۍ او ګرمۍ کښې اور او واوره کښې دې معذب دې. حضرت عبدالله ﷺ نه مروی دی چه د جهنم د اور نيمه حصه به ددہ په سر وی.ټولو نه لوئې معذب به هم دې وی.د زمکې د هر قتل ګناه به ددہ په سروی. ابراهيم نخعی رحمه الله فرمائی چه په ده باندې اوپه شيطان په دهر قتل بوج وی .

هرکله چه قابيل خپل رور هابيل اووژولو نو دا ورته معلومه نه وو چه ده سره څه اوکړی.او څنګه دې پټ کړی.نوالله ﷻ دوه کارغان راوليږل او دواړه خپلو کښې رونړې وو.دوی خپلو کښې د ده په مخکښې په جنګ شوې اويو بل اووژلو،او بيائې يوکنده اوکنيستـه اوهغه ئې دې کښې ښخ کړو او ده دپاسه ئې بناوره واچوله.دې کتلو سره د قابيل په پوهه کښې هم دا ترکيب راغلو اوهم دغه شان ئې اوکړل. حضرت علی ﷺ نه مروی دی چه يوکارغه پخپله مړه شوې وو بل کارغه دې مړکارغه دپاره کنده اوويستله اوهغه ئې په دې کښې ښخ کړو.

دا هم مروی دی چه قابيل ټول کال د خپل رور لاش په خپله شا ګرزولو،بيا د کارغه په کتلو ده خپل نفس ملامته کولو چه ما دومره هم اونه کړل. دا هم ونيلې شوی دی چه د قتل کولو نه پس دې ډير پښيمانه وو اولاش ئې ګرزولو او خپله غيرت کښې ئې اينبودې وو،او دا په دې وجه چه په مخ د زمکې د ټولو نه رومې قتل هم دا وو.

اهل تورات وائی چه کله قابيل خپل رور هابيل قتل کړو نو الله ﷻ هغه نه تپوس اوکړو چه ستا په رور هابيل باندې څه اوشو ؟ ده اوونيل چه څه څه خبر يم ؟ څه خو د ده سرپرست نه اوم. الله ﷻ اوفرمائيل چه ستا د رور قتل ما ته فرياد کوی او په تا ځما لعنت دې.اوتا په دې زمکه د خپل رور وينه اوڅکوله،نو اوس چه ته څه په دې زمکه کار کوې نوتاته به هغه هيڅ نه درکوی چه تر کومې ته په دې کښې سرګردانی اونکړې.ده خو دا کار اوکړو خو په دې ډير زيات پښيمانه شو. نقصان باندې پښيمانتيا ګويا په عذاب باندې عذاب دې.

قابيل او هابيل د ادم ﷺ خامن وو:- په دې قصه کښې د مفسرينواقوال په دې خبره متفق دی چه دا دواړه دحضرت آدم ﷺ صلبی خامن وو. او هم دا د قران پاك د الفاظو نه صفا معلوميږی.او د حديث مبارك نه هم دا معلوميږی چه په مخ د زمکې کوم يو قتل کيږی نو ددې يو حصه بوج او ګناه به د حضرت آدم

---

[1] صحيح بخاری کتاب احاديث الانبياء باب خلق آدم وذريته: ٣٣٣٥، صحيح مسلم: ١٦٧٥، ترملی : ٢٦٧٣، ابن ماجـه: ٢٦١٦، احمد: ٣٨٢/١، ابن حبان : ٥٩٨٣، بيهقی : ١٥/٨، ابن ابی شيبة: ٣٦٤/٩، عبدالرزاق : ١٩٧١٨، مسند حميدی : ١١٨، السنن الکبری للنسائی: ١١١٤٢.

ﷺ په دې خوښې وی. ځکه چه هم ده د ټولونه مخکښې د قتل کولو طریقه ایجاد کړې وه.(١)

یوضعیف قول:- خود حضرت حسن بصری رحمه الله قول دې چه دا دواړه د بنی اسرائیلو نه وو. قربانی ټولو نه مخکښې په دوی کښې راغله او په مخ د زمکې د ټولو نه مخکښې د حضرت آدم علیه السلام انتقال شوې وو. خو دا قول تامل طلب دې اوددې سندهم صحیح نه دی. یومرفوع حدیث مبارك كښې دی چه دا واقعه په طور دیو مثال ده. تاسو ددې نه ښه واخلئ او خراب پریږدئی. دا حدیث مبارك مرسل دې (٢).

د هابیل د قتل نه پس د ادم علیه السلام غم:- وائی چه حضرت آدم علیه السلام د دې غمه ډیر تکلیف کښې وو. او یو کال پورې دوی خندلی نه وو آخر فرښتو دده دغم لرې کیدو او دده د خندا دپاره دعا اوکړه. حضرت آدم علیه السلام په هغه وخت کښې ونیلی وو چه ښار اوددې ټول څیزونه متغیر شو. د زمکې رنګ بدل او دا ډیره بدصورته شوه. د هریوڅیز مزه ختمه شوه اود مخونو کشش هم ختم شو. په دې دوی ته جواب ورکړې شو چه دې مرده د دې ژوندی کس هم خپل ژوند تباه کړو اوچه مقتول کوم ګناهونه کړی وو د هغې بوج هم دقاتل په سرشو.

قابیل ته په دنیا کښې سزا:- په ظاهره معلومیږی چه قابیل ته هم په هغه وخت سزا ورکړې شوه. نو وارد شوی دی چه دده پنډئی دده پتون سره زوړنده کړې شوه. اودده مخ نمر طرفته شو. اوهم د نمر سره به د ده سره تاویدو. یعنی چه کوم طرفته به نمر وو هغه طرفته به دده مخ تلو.

حدیث مبارك کښې دی چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه څومره ګناهونه ؟دده دی، د چا ګناهونه دی زر به په دنیا کښې ده ته سزا ورکړې شي او بیا آخرت کښې به ده ته زبردست عذاب ورکولې.او په دې کښې د ټولونه لویه ګناه سرکشی او قطع رحمی ده.(٣) اوپه قابیل کښې دا دواړه څیزونه جمع دی.(فانا لله وانا الیه راجعون)

مِنْ اَجْلِ ذٰلِكَ ۚ كَتَبْنَا عَلٰى بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ اَنَّهٗ مَنْ قَتَلَ
په سبب ددې | الیکلې وو مونږه(تورات کښې) | په بنی اسرائیلو باندې | اچې بیشکه | اچا چې مړ کړو
| ددې وجې نه مونږ بنی اسر ائیلو ته دا حکم ورکړې وو | چې چا یو نفس
نَفْسًاۢ بِغَيْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِى الْاَرْضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ
یونفس | بې دعوض | دبل نفس نه | یابې دفساد خورولونه | په زمکه کښې | نولکه چې امړه کړل هغه
دبل نفس دبدلې نه بغیر یا د زمکې په مخ دفساد کولونه بغیر قتل کړو | نوګویا چې هغه
النَّاسَ جَمِيْعًا ۭ وَمَنْ اَحْيَاهَا فَكَاَنَّمَآ اَحْيَا النَّاسَ جَمِيْعًا ۭ
خلق | ټول | اوچا چې ژوندې کړوهغه | نولکه چې | ژوندی کړل هغه | خلق | ټول
ټول خلق قتل کړل | اوچا چې یو نفس ژوندې بچ کړو | نوګویا هغه ټول خلق ژ وندی کړل
وَلَقَدْ جَآءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنٰتِ ۡ ثُمَّ اِنَّ
اوپه تحقیق سره | راغلی وو هغوئ ته | رسولان زمونږه | دواضحه ښنبوسره | بیا | بیشکه
اوزمونږپیغمبرانو دوئ ته څرګندې ښنبې راوړې وې | .... خو ددې باوجود

---

١) ددې تخریج مخکښې صفحو کښې تیر شوې دې.

٢) الطبری : ١٠/١٢٩.

٣) ابوداود کتاب الادب باب فی النهی عن البغی : ٤٩٠٢، وسنده صحیح ترمذی : ٢٥١١، ابن ماجه : ٤٢١١،

كَثِيرًا	مِّنْهُمْ	بَعْدَ ذٰلِكَ	فِي الْأَرْضِ	لَمُسْرِفُوْنَ		إِنَّمَا	جَزٰٓؤُا
ډير خلق	دهغوئ نه	روستو ددې نه	په زمکه کښې	خامخا زياتي کونکي دی		بيشکه	سزا

په دوی کښې ډير خلق دزمکې په مخ زياتي کوی | بيشکه د هغه کسانو سزا کوم چې

الَّذِيْنَ	يُحَارِبُوْنَ	اللّٰهَ	وَرَسُوْلَهٗ	وَيَسْعَوْنَ	فِي الْأَرْضِ
دهغه کسانو	چې جنګ کوی	دالله سره	اودرسول دهغه سره	اوکوشش کوی	په زمکه کښې

دالله او د رسول سره جنګ کوی | او دزمکې په مخ دفساد کولو کوشش کوی

فَسَادًا	أَنْ يُّقَتَّلُوْٓا	أَوْ يُصَلَّبُوْٓا	أَوْ تُقَطَّعَ	أَيْدِيْهِمْ
د پاره دفساد	چې قتل دې کړې شی هغوئ	يادې په سولئ کړې شی	يادې پريکړې شی	لاسونه دهغوئ

نو دهغوئ سزا دا ده | چې هغوئ قتل کړې شی | يا په سولئ کړې شی | ياترې لاسونه اوښپې

وَأَرْجُلُهُمْ	مِّنْ خِلَافٍ	أَوْ يُنْفَوْا	مِنَ الْأَرْضِ ط	ذٰلِكَ	لَهُمْ
اوښپې دهغوئ	مخالفې	ايا دې اوشړلې شي	دزمکې نه	دا (سزا) ده	دپاره دهغوئ

ادل بدل کټ کړې شی | اويا د وطن نه اوشړلې شی | .... د دوی دپاره دا شرمندګی

خِزْيٌ	فِي الدُّنْيَا	وَلَهُمْ	فِي الْاٰخِرَةِ	عَذَابٌ	عَظِيْمٌ	إِلَّا الَّذِيْنَ
رسوائی ده	په دنيا کښې	اوده دهغوئ دپاره	په آخرت کښې	سزا	لويه	مګر هغه کسان

په دنيا کښې ده | او په آخرت کښې دوئ دپاره لوئې عذاب تيار شوې دې | البته څوک چې

تَابُوْا	مِنْ قَبْلِ	أَنْ تَقْدِرُوْا	عَلَيْهِمْ ج	فَاعْلَمُوْٓا	أَنَّ اللّٰهَ
چې توبه اوباسی	مخکښې ددې نه	چې تاسو قادر شئ	په هغوئ باندې	نو پوهه شئ	چې بيشکه الله

ددې نه رومبې چې تاسو پرې قابو بيا مومئ توبه اوباسی | .... نو پوهه شئ چې الله ﷻ

غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ع
بښونکي مهربان دې

بخښونکي او مهربان ذات دې |

قوله تعالي: مِنْ أَجْلِ ذٰلِكَ ۚ كَتَبْنَا عَلٰى بَنِيٓ إِسْرَآءِيْلَ أَنَّهٗ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ

د انسان قدرو قيمت :: فرمان دې چې د حضرت آدم ﷺ دخوئي بې د څه وجې نه قتل کولو په وجه موږ اسرائيلو ته صفا صفا اووئيل او دهغوئ کتاب کښې مو اوليکل اوهغوئ دپاره مو شرعي حکم اوکړو چې چا قتل اوکړو او هغه مقتول څه قتل نه وو کړې او نه ئې په زمکه کښې فساد کړې وو نو دا داسې ده لکه چې هغه ټول خلق قتل کړل. هغه دپاره د رب په نزد ټول مخلوق يو شان دې اوچې څوک د بې قصوره سړي د قتل کولو نه منع شی اودا حرام اوګڼړی نودا داسې دی لکه چې هغه ټول مخلوق بچ کړو. ځکه چې ټول خلق به داشان سلامتيا سره اوسيږی.

د محاصرې په وخت کښې دعثمان ﷛ قول - هر کله چې باغيانو د حضرت عثمان ﷛ نه ګيره واچوله نو حضرت ابوهريره ﷛ هغوئ ته ورغلو اوورته ئې اووئيل چې څه ستاسو طرفنه ستاسو مخالفينو سره

جنګ اوکړم. تاسو ګورئی چې اوبه د ورځه تیرې دی.دې اوریدو سره حضرت عثمان ﷺ اوفرمائیل چې آیا ته په دې خبره راضی یې چې ته هغه خلق قتل کړې په کومو کښې چې څه هم یم. حضرت ابوهریره ﷺ اوفرمائیل چې نه.حضرت عثمان ﷺ اوفرمائیل چې واوره یو کس قتل کول داسې دی لکه چې ټول قتل کړې.څه واپس لاړشه خماخواهش دې چې الله تعالی تاته اجر درکړی سزا نه دې نه پس دوی واپس شو او جنګ ئې اونه کړو.مطلب دا دې چې د قتل شروع کول ددنیا دتباه کولو باعث دی.اوددې نه منع کیدل د خلقو د ژوند سبب دې.

حضرت سعید بن جبیر رحمه الله فرمائی چې د یو مسلمان وینه حلالونکې د ټولو خلقو قاتل دې.اود یو مسلمان وینې بچ کونکې داسې دی لکه چې هغه ټول مسلمانان بچ کړل.حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چې څوک یو نبی یا یو عادل بادشاه قتل کړی نو په هغه دټولې دنیا د خلقو دقتل ګناه ده اود نبی او د عادل بادشاه لاس مضبوطونکې د دنیا د بچ کونکو پشان دې.(ابن جریر) اویو روایت کښې دی چې بغیر د څه ګناه نه د چا قاتل د جهنم حقدار شی او دا داسې دی لکه چې ټول ئې وژلی وی.

حضرت مجاهد رحمه الله فرمائی چې څوک یو مومن بې وجې قتل کړی نو هغه جهنمی،د رب دښمن،ملعون اود سزا مستحق دې.بیا که دې ټول خلق هم اووژنی نو ددې نه به زیاد عذاب بل څه وی ؟ څوک چې د قتل نه روستو شو یعنی قتل ئې اونکړو نو ددهٔ طرفنه د ټولو خلقو ژوند محفوظ دې.(١) عبدالرحمان رحمه الله فرمائی چې دیو قتل بدله ددهٔ وینه حلاله شوه.دا نه چې ډیرو لره قتل کړی،هرکله چې دې د قصاص قابل شو اوچې څوک دې بچ کړی یعنی ولی قاتل ته معافی اوکړی نودا داسې دی لکه چې دهٔ ټولو خلقو ته معافی اوکړه. اوددې دا مطلب هم بیان شوې دې چې چا یو انسان بچ کړو،لکه یو کس ډوبیدو اودهٔ بچ کړو،یو سوزیدو اودهٔ بچ کړو،څوک ئې د هلاکت نه بچ کړل.مقصد دا دې چې خلق د ناحق قتل نه منع کول اود خلقو خیرخواهی او امن وامان طرفته ئې رابلل.

حضرت حسن رحمه الله نه تپوس اوشو چې بنی اسرائیل څنګه ددې حکم مکلف وو (چې څوک به نه قتلوی) مونږ هم یو ؟ نو وې فرمائیل چې بالکل هم داسې ده .په الله قسم د بنی اسرائیلو وینه زمونږ د وینې نه زیاته قیمتی نه وه.نود یو سړې بې د څه وجې قتل کول داسې دی لکه چې دټولو دقتل بوج په خان کړی اوکه څوک یو کس بچ کړی نو دا د ټولو د بچ کولوبرابر دی.

یو ځل حمزه بن عبدالمطلب ﷺ رسول الله ﷺ ته درخواست اوکړو چې یارسول الله ﷺ ماته یو داسې خبره اوکړئی چې هغې سره خما ژوند ښهٔ آرام سره تیر شی.حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چې ته څوک قتل کول غواړې که څوک بچ کول ؟ جواب ئې کښې اوفرمائیل چې بچ کول نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چې بس همیشه خپله اصلاح کوه .(٢)

قوله تعالی: وَلَقَدْ جَآءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنٰتِ

بیافرمائی چې دوئ ته زمونږ پیغمبر ﷺ واضح دلیلونه راوړی دی .اوهغه سره واضح احکامات او ښکاره معجزې دی.خو ددې نه پس هم خلق د خپلې سرکشئ نه او جنګ وجدال نه نه منع کیږی.د نبو قینقاع قبیلې یهود ،بنوقریظه او بنو نضیر ته وغیره ته پام اوکړئی چې اوس او خزرج ته یو خائې شو او یو بل سره ئې جنګونه کول او جنګ نه پس به ئې بیا د قیدیانو فدیې ورکولې او هغوئ به ئې راخلاصول.او د مقتول دیت به ئې اداکولو. نو په دې قرآن پاک دوئ پوهه کړل چې ستاسو نه دا وعده اخستې شوې وه چې تاسو به نه د خپلو قتل کوئ او نه به د نورو. خو تاسو د پخې وعدې اومضبوط

---

(١) ابوداود کتاب الادب باب النهی عن البغی : ٤٩٠٢.

(٢) احمد: ١٧٥/٢.

عهد نه پس هم بیا ددې خلاف اوکړل.فدیې مو ورکړې.او ویستل هم حرام وو. د دې څه مطلب چې تاسو یو حکم منئ اوبل نه منئ. دداسې خلقو سزا دا ده چې دنیا کښې به رسوا او خوار وی اودوئ لـره به آخرت کښې سخت عذاب وی.اوالله تعالی ستاسو د اعمالو نه غافل نه دې.

قوله تعالی: إِنَّمَا جَزَٰٓؤُاْ ٱلَّذِينَ يُحَارِبُونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَيَسۡعَوۡنَ فِي ٱلۡأَرۡضِ

په زمکه کښې د فساد خورولو سزا:- دمحاربة معنی د حکم برعکس،خلاف کول،مخالفت کول.اوددې نه مراد کفر،ډاکه اچول،په زمکه فساد خورول اوداشان رنګ په رنګ فسادونه خورول دی.تـردې چې سلفو داوئیلی دی چې سکه ماتول هم په زمکه د فساد خورولو پشان دی.د قرآن پاک یو بل آیت مبارک کښې دی چې هرکله دوئ د یو کار مشران شی نو فساد پـه کښې کوی.اوو پټی او نـسل تباه کـوی.الله تعالی فساد نه خوښوی.

د ایت شان نزول:- ①دا آیت مبارک د مشرکانو باره کښې نازل شوې دې. څکه چې په هغې کښې دا هم دی چې کله داسې سړې د مسلمانانو د ګرفتارولو نه مخکښې توبه اوکړی نو په هغه هیڅ مواخذه نشته دې.ددې خلاف چې کله مسلمانان داسې کارونه اوکړی او هغه اوتښتی اوکافرانو سره یوځائې شی نو په هغه به شرعی حد جاری کیږی.([1]) حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چې داآیت مبارک د مشرکانو باره کښې نازل شوې دې.بیا چې په دوی کښې مسلمانان څوک ګرفتار کړی اوددې نه مخکښې مخکښې دې توبه اوباسی نو چې په باندې دده د کار په وجه ثابت شو هغه دده نه نشی لرې کیدلې.

① حضرت ابی ﷺ نه مروی دی چې د اهل کتابو یوې ډلې سره حضرت نبی کریم ﷺ معاهده کړې وه خو هغوئ هغه ماته کړه او فساد ئې شروع کړو. په دې الله تعالی خپل نبی ﷺ ته اختیار ورکړو کـه تـه غواړې نو دوې قتل کړه.اوکه غواړې نو ددوی لاس او پښه مخالف پرې کړه (یعنی ښې لاس او ګسه پښه یا ګس لاس او ښئ پښه).([2])

②حضرت سعد ﷺ فرمائی دا د حروریه خوارجو باره کښې نازل شوې دې.صحیح دادی چې څوک هم داکار اوکړی نو هغه دپاره دا حکم دې.په بخاری اومسلم کښې دی چې د عکل قبیلې اته سړی د حضرت نبی کریم ﷺ خدمت کښې حاضر شونو نبی کریم ﷺ هغوئ ته اوفرمائیل که تاسو غوارئې نو زمونږ شپونکو سره لاړشئ او تاسو ته به د اوښانو متیازې ملاویږی. کله چې هغوئ روغ شول نو هغوئ هغه شپونکی اووژل او اوښان ئې روان کړل. کله چې حضرت نبی کریم ﷺ ته د دې خبر ملاؤ شو نو حضرت نبی کریم ﷺ صحابه کرامو ته حکم اوفرمائیلو چې هغوئ پسې لاړشئ او وې نیسئ.نو هغوئ ګرفتار کړې شو. او د حضرت نبی کریم ﷺ مخکښې پیش کړې شو. بیا د هغوئ لاس پښې پرې کړې شوې. او سترګو کښې ورته ګرم سلایان رابنکلې شو.اوپه نمر واچولې شو او مړۀ شو

د عرنیینو سزا:- مسلم کښې دی چې ددې خلقو تعلق یا عکل قبیلې سره وو یا عرینه سره.دوئ به اوبه غوښتلې خو دوئ ته به نه ملاویدلې. د هغوئ مرهم پټئ اوکړې شوه.څکه چې هغوئ غلا هم کړې وه او قتل ئې هم کړې وو.ایمان نه پس ئې بیا کفر اختیار کړې وو. اوحضرت نبی کریم ﷺ سره ئې جنګ هم کړې وو. هغوئ د شپونکو سترګو کښې ګرم سلایان هم ویلی کړی وو. هغه وخت کښې د مدینې آب وهو ښه نه وه.د برسام بیماری خوره وه.حضرت نبی کریم ﷺ هغوئ پسې شل آسونو والا لیږلی وو. آویو

---

[1] الطبری : ٢٤٤/١٠.

[2] الطبری : ٢٤٣/١٠.

رهبر وو چې هغوئ به ددوئ رهبري کوله (١). د مرګ په وخت کښې د هغوئ دا حالت وو چې هغوئ داولړې وچې زمکه څټله.د هغوئ باره کښې دا آيت مبارک نازل شو.(٢)

يو ځل حجاج حضرت انس ﷺ نه تپوس اوکړو چې حضرت نبی کريم ﷺ د ټولو زياته سخته سزا کومه ورکړې وه نوهغوئ ورته داواقعه بيان کړه.په دې واقعه کښې داهم دی چې دا خلق بحرين نه راغلی وو او د بيمارئی په وجه د دوی رنګونه زير شوی وو اوخيټې ئې غټې شوې وې.نو حضرت نبی کريم ﷺ هغوئ ته دا اووئيل چې تاسو لاړ شئ او اوښانو کښې اوسيږئ او د هغوئ متيازې څکئ.(٣)

دحجاج چالاکی:- حضرت انس ﷺ فرمائی چې بيا مااوکتل حجاج دا روايت د خپلو ظلمونو دپاره دليل جوړ کړو.بيا څه ډير پښيمانه شوم چې ما دا حديث پاک هغه ته ولې بيان کړو؟ او يو روايت کښې دی چې هغوئ د څلورو کسانو تعلق عرينه قبيلې سره وو او دريو کسانو عکل قبيلې سره. دا ټول روغ رمټ شو.اويو روايت کښې دی چې دوئ لارې هم بندې کړې او دوئ زناکار هم وو(٤) کله چې دوئ راغلی وو نو دوئ سره د غريبئ د دلاسه هيڅ نه ووصرف جامې ئې په بدن وې.دوئ قتل کولو نه پس خپل وطن ته روان شول.

د يوې جملې ترديد:- حضرت جرير ﷺ فرمائی چې دوئ بس خپل قوم ته رسيدنکی وو چې ګرفتار کړې شو. هغوئ به اوبه غوښتلې او حضرت نبی ﷺ به ورته فرمائيل چې اوس به تاسو ته د اوبو بدله کښې د جهنم اور ملاويږی.دې روايت کښې داهم دی چې په سترګو کښې ورته سلايان وهل دالله تعالی خوښ نشو. دا حديث پاک ضعيف او غريب دی.خو ددې نه معلوم شو چې ددې مرتدانو ګرفتارولو پسې کوم لښکر ليږلې شوې وو دهغوئ سردار حضرت جرير ﷺ وو. او دې روايت دا فقره منکره ده چې الله تعالی ته د هغوئ سترګو کښې سلايان وهل خوښ نشو ځکه چې په صحيح مسلم کښې موجود دی چې هغوئ شپونکو سره هم داشان کړی وو. نودا د هغوئ بدله اود هغوئ قصاص وو چې کوم دوئ هغه (شپونکو) سره کړې وو. (٥) نوهم هغه سلوک هغوئ سره اوکړې شو. والله اعلم.

او يو روايت کښې دی چې ددې خلقو تعلق د بنی فزاره قبيلې سره وو. دې واقعې نه پس حضرت نبی کريم ﷺ هيچا ته دا سزا نه وه ورکړې.(٦) اويوروايت کښې دی چې د حضرت نبی کريم ﷺ يو غلام وو چې د هغه نوم يسار ﷺ وو. دې ډير
ښه مونځګزار وو. په دې وجه حضرت نبی کريم ﷺ هغه آزاد کړې وواو خپلو اوښانو سره ئې ليږلې وو. ده به د هغوئ نګرانی کوله.هغه هم دې مرتدانو قتل کړې وو او د هغه سترګو کښې ئې ازغی منډلی وو او اوښان ئې ترينه تښتولی وو. چې کوم لښکر هغوئ ګرفتار کړی وو هغوئ کښې يو حضرت کرزبن جابر فهری ﷺ هم وو چې ډير بهادر وو. (٧)

---

(١) صحيح بخاری کتاب المغازی باب قصة عکل وعرينة : ٤١٩٢، صحيح مسلم : ١٦٧١، ابوداود: ٤٣٦٦، ترمذی : ٢٠٤٢، نسائی : ٤٠٣٠.

(٢) ترمذی کتاب الطهارة باب ماجاء في بول مايؤکل لحمه: ٧٢ وسنده صحيح،نسائی : ٤٠٣٩.

(٣) دې روايت کښې سلام بن ابی الصهبان مجروح دې او ددې شاهد صحيح بخاری :صفحه ٥٦٨٥ باندې موجود دې.اوددې په وجه دا روايت حسن دې .

(٤) الطبری: ١٠/٢٥٠،.

(٥) صحيح مسلم کتاب القسامة : باب حکم المحاربين والمرتدين: ١٦٧١.

(٦) عبدالرزاق: ١٨٥٤١،.

(٧) طبرانی : ٦٢٢٣، مجمع الزوائد: ٦/٢٩٤،.

د عرنيينو گرفتاري:- حافظ ابوبکر ابن مردويه رحمه الله د دې روايت ټول طريق راجمع کړې دی ،الله تعالى دې هغوئ ته جزائې خير ورکړي.ابوحمزه بن عبد الکريم رحمه الله نه د اوښانو د متيازوباره کښې سوال اوشو نو هغوئ ورته د هغه شورشيانو قصه بيان کړه.هغې کښې دا هم دی چې دې منافقانه طور سره ايمان قبول کړې وو او حضرت نبی کريم ﷺ ته ئې شکايت کړې وو چې د مدينې منورې آب و هوا موافق نه ده هرکله چې حضرت نبی کريم ﷺ ته د هغوئ د قتل او دهوکې او فساد علم شو نو حضرت نبی کريم ﷺ اعلان اوکړو چې ائې د الله لښکره پورته شه.دې آواز آوريدو سره مجاهدين پورته شو او هډو د يو بل انتظار ئې اونه کړو او دې مرتدډاکونو او شورشيانو پسې روان شو. د هغوئ ليږلو نه پس حضرت نبی کريم ﷺ پخپله هم هغوئ پسې روان شو.هغه خلق خپل ځائې ته رسيدنکې ووچې صحابه کرامو ﷺ هغوئ نه دائره واچوله او هغوئ کښې چې څومره گرفتار شو هغوئ ئې د حضرت نبی کريم ﷺ مخکښې پيش کړل.د هغوئ سزا دا وه چې هغوئ د اسلامی حکومت حدودو نه بهر کړې شو. هغوئ ته دې نه پس عبرتناکې سزاگانې ورکړې شوې او دې نه پس حضرت نبی کريم ﷺ چاته هم داسې سزا ورنکړه چې په هغې کښې د هغه د بدن اندامونه پرې کړې شوی وی.بلکه حضرت نبی کريم ﷺ د دې نه منع اوفرمائيله.اودې نه ئې هم منع اوفرمائيل چې څوک ځناورو سره داسې عمل اوکړو

بعضې نور اقوال:- ځينې روايتونو کښې دی چې د قتل نه پس هغوئ اوسيزلې شو. (١) ځينې وائی چې دا د بنو سليم کسان وو. د ځينوبزرگانو قول دې چې هغوئ ته حضرت نبی کريم ﷺ کومه سزا ورکړې وه هغه د الله تعالى خوښه نشوه.اودې آيت مبارک سره ئې هغه منسوخ کړه.د هغوئ په نزد دې آيت کښې حضرت نبی کريم ﷺ د هغه سزا نه منع کړې شو. ﴿عَفَااللّٰهُ عَنْكَ﴾ (٢) او ځينې وائی چې حضور نبی کريم ﷺ د مثله کولو يعنی لاس، پښه، پوزه او غوږ پريکولو نه منع فرمائيلې ده.دې حديث پاک سره دا سزا منسوخ شوه. خو دا ډيرد تامل خبره ده.

د نسخې تاريخ:- بيا دې کښې دا خبره د غور طلب ده چې د ناسخ د تاخير دليل څه دې؟ ①ځينې وائی چې دا واقعه د اسلام د حدودو قائميدو نه مخکښې وه.دا هم صحيح نه معلوميږی.بلکه د حدودو تقرر کيدو نه پس واقعه معلوميږی.ځکه چې د دې حديث پاک راوی حضرت جرير بن عبد الله ﷺ دې.اوهغوئ د سورة مائده د نازليدو نه پس اسلام قبول کړې وو. ②ځينې وائی چې حضور ﷺ د هغوئ په سترگو کښې سلايان راښکل غوښتل خو دې کښې دا آيت مبارک نازل شو اوحضور ﷺ خپله اراده منسوخ کړه.خودا هم درست نه دی.ځکه چې بخاری او مسلم کښې دا لفظ دې چې حضور ﷺ د هغوئ سترگو کښې د سلايانو راښکلو حکم اوکړو. محمد بن عجلان رحمه الله فرمائی چې حضور نبی کريم ﷺ هغوئ ته کومه سزا ورکړه د هغې په انکار کښې دا آيتونه نازل شو.او په هغې کښې د صحيح سزا بيان شوې دې. چې په کومه سزا کښې دقتل کول او د لاس، پښې په خلاف پريکولو حکم باندې مشتمل دې.اوتاسو اوگورئ چې دې نه پس د چاسترگو کښې سلايان وهل ثابت دی (٣) ③خو اوزاعی رحمه الله وائی چې دا صحيح نه دی چې دې آيت مبارک کښې حضور ﷺ ته په هغه کار تنبه ورکړې شوه کوم حضور نبی کريم ﷺ کړې وو. خبره داده چې څه هغه کسانو کړې وو هغوئ ته د هغې بدله ورکړې شوه. اوس چې کوم آيت مبارک نازل شو په هغې کښې چې کوم خاص حکم دداسې خلقو باره کښې ورکړې شوې دې اوپدې کښې سترگو کښې د سلايانو وهلو حکم نشته دې.

---

(١) الطبری: ٢٤٦/١٠.
(٢) الطبری: ٢٥٣/١٠.
(٣) الطبری: ٢٦٣/١٠.

د باغیانو د سزا ذکر:- ددې ایت مبارک جمهور علماء کرامو دا دلیل نیولې دې چې د لارې بندل او جنګ کول او ښارونو کښې جنګ کول یو برابر دی. ځکه لفظ ﴿وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا﴾ دې.دامام مالک رحمه الله ،اوزاعی رحمه الله ،لیث رحمه الله ،امام شافعی رحمه الله هم دا مذهب دې.شوریان که په ښار کښې داسې فتنه جوړه کړی یا د ښار نه بهر وی نو د هغوئ داسزا ده.بلکه امام مالک خو تر دې پورې وائی چې یو کس بل لره د هغه په کور کښې داسې دهوکې سره قتل کړی نوهغه به نیولې شی او هغه سره چې څومره مال وی هغه به ترې اخستې شی او هغه به قتل کولې شی.اوداکار به د وخت امام پخپله کوی،د مقتول خپلوان به ئې نه کوی.بلکه که هغوئ ورته معافی کول غواړی نو بیا هم د دوی اختیار کښې نشته دی.بلکه دا جرم بې واسطې د اسلامی حکومت دې.د امام ابوحنیفه رحمه الله دا مذهب نه دې بلکه هغه وائی چې محاربه به هغه وخت کښې منلې کیږی چې کله څوک د ښار نه بهر داسې فساد اوکړی.ځکه چې ښار ته مدد رسول ممکن دی.لارو کښې دا خبره ممکن نه ده.چې کومه سزا د محاربینو بیان شوې ده د هغې باره کښې حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چې کوم کس په مسلمانانو پسې توره راوچته کړې یا لارو دپاره خطره جوړه شی نو امام المسلمین ته دا اختیار حاصل دې چې دې سزاګانو کښې ورته کومه سزا ورکوی نو ورکولې شی.([1]) اوهم دا د ډیرو قول دې.اوداشان اختیار داسې نورو آیتونو کښې هم موجود دې.لکه کله چې یو محرم ښکار اوکړی نود دې بدلـه د ښکار برابر قربانی یا مساکینو ته خوراک ورکول یا ددې برابر روژې نیول دی.دبیمارئی یا د سر د تکلیف په وجه داحرام حالت کښې د سر خرئیلو او خلاف احرام کار کولو والا فدیه کښې هم روژې یا صدقه یا د قربانۍ بیان دې.د قسم کفاره کښې هم د درمیانه درجې خوراک لسو مسکینانو ته ورکول یا هغوئ ته جامې ورکول یا یو غلام آزادول دی.نو چې څنګه دلته ددې صورتونو بیان دې او په دې کښې د خوښې اختیار دې،نو داشان د محارب مرتدخلقو سزا هم یا خو قتل دې یا لاس پښنه ادل بدل پریکول دی یا جلاوطنی ده.

د جرم د نوعیت په اعتبار د سزا بدلیدل:- اودجمهورو قول دې چې دا آیت مبارک دډیرو احوالو باره کښې دې.①هرکله یو ډاکو قتل و غارت دواړه اوکړی نو ددهٔ سزا په دار کول او څټ ئې پریکول دی.②او چې کله ئې صرف قتل کړې وی نو بیا د قتل بدلـه صرف قتل دې.③اوکه صرف مال ئې اخستې وی نود هغه لاس پښه به ادل بدل پریکولې شی.④اوکه لارو کښې ئې خطرې پیدا کړې وی او خلقو کښې ئې و یره پیدا کړې وی او څه ګناه ئې نه وی کړې اوهغه اونیولې شی نو بیا صرف جلاوطنی ده.([2]) داکثرو ائمه کرامو او سلفو هم دا مذهب دې.

د محاربیو د مختلفو جرمونو مختلف حکمونه

مسلک حنفی:- که محاربینو د مسلمان یا د ذمی مال واخستل او قتل ئې نه وی کړې نو امام به د دوی لاسونه او پښې ادل بدل کټ کړی د حد قائمولو دپاره او که په اولیاؤ کښې څوک عفو اوکړی نو د هغوی عفوې ته به نشې کتلې اوکه محاربینو قتل او مال اخستل دواړو کړی وی نو په دې صورت کښې د امام ابوحنیفه او امام ابویوسف په نیز امام ته اختیار دې که غواړی نو د دوی لاسونه او پښې دې ادل بدل کټ کړی او قتل دې کړی او پهانسی دې کړی یعنی درې واړه سزاګانې جمع کولې شی او که غواړی نو قتل دې کړی او که غواړی نو پهانسی دې کړی البته امام محمد رحمه الله فرمائی چه قتلولې به شی یا به پهانسی کولې شی او لاسونه پښې به نې نشی کټ کولې د تفصیل دپاره اوګورئ (تفسیر مظهری (١١٨/٣).

---

[1])الطبری: ٢٦٣/١٠.

[2])لبغوی ل التفسیر: ٧٨٨.

د قتلولو په سزا کښې اختلاف:- بیا بزرګانو دې کښې هم اختلاف کړې دې چې په سولئ اوخیژولې شی اوکه هم د اسې اوږدې تږې پریخودې شی چې مړ شی یا په نیزه وغیره سره قتل کړې شی ؟ یا اول قتل کړې شی او بیا په سولئ کښې زوړند کړې شی؟ چې د ټولو خلقو دپاره عبرت شی او آیا تر درې ورځو پورې په سولئ پریخودلې شی ؟ یا هم داشان پریخودلې شی.

د جزئیاتو د اختلاف نه ذکر کولو وجه:- خود تفسیر دا موضوع نه ده چې مونږ داسې جزئی اختلافاتو کښې پریوځو چې د هریو دپاره دلیلونه راغونډو.خو یو حدیث پاک کښې تفصیلی سزاده که د هغې سند صحیح وی .هغه دا چې کله حضور نبی کریم ﷺ حضرت جبریل ﷺ نه دمحاربینو باره کښې تپوس اوکړو نو حضرت جبریل ﷺ اوفرمائیل چې چا مال پټ کړو او لارې ئې خطرناکې جوړې کړې نودهغوئ لاس خو دې دغلا بدله کښې پریکړې شی.اوپښه دې بدامنئ په بدله کښې او چا ت قتل اوکړو نو هغه قتل کړئی.اوچې چا قتل هم اوکړی او لارې ئې هم پرخطر کړې نو هغه په سولئ اوخیژوئ.(١)

قوله تعالى:: أَوْ يُنفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ط

جلا وطنی:- فرمان دی چې د زمکې نه دې جدا کړې شی یعنی هغوئ دې تلاش کړې شی او په هغوئ دې حد قائم کړې شی .یا که هغه د دارالاسلام نه اوتښتی او یا دې د یو ښار نه بل ښار او د بل نه دې بل ته اولیږلې شی یادا چې هغه بیخی د اسلامی سلطنت نه بهر کړې شی.شعبی ﷫ خو به ویستلو .او عطاء خراسانی فرمائی چې یو لښکر نه دې بل لښکر ته اولیږلې شی.اوداسې دې څو څوکاله په لړزان ګرځولې شی.خو د دارالاسلام نه دې بهر نکړې شی.ابوحنیفه ﷫ اوددوئ ملګری فرمائی چې دې دې په جیل خانه کښې واچولې شی.د اسې خلق به دنیا کښې ذلیل او رسوا او آخرت کښې لوئې لوئې عذابونو کښې وی.د آیت مبارک دا ټکړه د هغه خلقو تائید کوی چې کوم وائی چې دا آیت مبارک د مشرکانو باره کښې نازل شوې دې.او د مسلمانانو باره کښې هغه صحیح حدیث دې چې حضرت نبی کریم ﷺ زمونږ نه هغه شان وعدې اخستې وې چې څنګه ئې ښځو نه اخستې وې.چې مونږ به الله تعالى سره شریک نه جوړوؤ ، غلا به نه کوؤ ،زنابه نه کوؤ ، خپل اولاد به نه قتلوو ،د یو بل نافرمانی به نه کوو ،څوک چې دا وعده پوره کړې نو الله تعالى به ددې اجر ورکړی.اوڅوک چې په دې یو ګناه اوکړی او بیاه هغه ته سزا ورکړې شی نو دا سزا به هغه دپاره کفاره شی.اوکه الله تعالى ددۀ پرده پوشی اوکړه نو ددۀ معامله الله تعالى سره ده.که عذاب ورکوی اوکه بخښنه ورته کوی.(٢)

اویوحدیث پاک کښې دی چې چا یو ګناه اوکړه اوبیا الله تعالى په هغه پرده واچوله نودالله تعالى ذات اودهغه رحم ډیر اوچت دې که هغه معاف کوی اوکه په دې جرم باندې سزا ورکوی.(٣) که دې دنیا کښې بې سزا نه مړشی نودهغه ورځې سزاګانې باقی دی.او په دې وخت کښې د هغې تصور هم محال دې.خوکه توبه ورنصیب شی نو دا بیله خبره ده.

د مفسد فی الارض د توبې ویستلو نه پس د سزا حکم:- بیا د توبه کونکو باره کښې فرمائی. ددې اظهار خو دې صورت کښې بالکل واضح دې چې دا آیت مبارک د مشرکانو باره کښې نازل کړې شوې اومنلې شی .خوکه یو مسلمان محارب وی اوهغه د ګرفتاریدو نه مخکښې مخکښې توبه اوباسی نو

---

(١) الطبری : ٢٧٦/١٠،.
(٢) صحیح مسلم: کتاب الحدود باب الحدود وکفارات لاهلها: ١٧٠٩.
(٣) احمد: ٩٩/١. ترمذی کتاب الایمان باب ماجاء لایزنی الزانی وهو مؤمن: ٢٦٢٦،.

د هغه نه خود سولئ او پښې كټ كولو سزا به ختمه شي خو د لاس كټ كولو سزا به ختميږي كه نه په دې كښې دعلماء كرامو دوه اقوال دي.

مفسدچې مسلمان وی د هغه حکم:-د آيت ظاهري الفاظو نه هم دا معلوميږي چې ټول به ورته معاف شي د صحابه كرامو ﷺ عمل هم پدې دې.جاريه بن بدتيمي بصري په زمكه كښې فساد اوكړو،مسلمانانو سره ئې جنګ اوكړو،دې باره كښې حضرت علي ﷺ ته څو قريشو سفارش اوكړو، په هغوئ كښې حضرت حسن بن علي ﷺ،حضرت عبدالله بن عباس، حضرت عبدالله بن جعفر ﷺ هم وو.خو حضرت علي ﷺ هغه ته د امن وركولو نه انكار اوكړو. هغوئ سعيد بن قيس همداني رحمه الله ته راغلو،هغوئ دوئ خپل كور ته راوستل هغه حضرت علي ﷺ ته ورغلو اور ورته ئې اووئيل چې تاسو (دهغه كس باره كښې)اووائې چې الله تعالى اودهغه رسول ﷺ سره جنګ اوكړي او په زمكه كښې د فساد خورولو كوشش اوكړي.بيا ئې دا آيتونه مبارك تلاوت كړل چې ﴿قَبْلِ أَنْ تَقْدِرُوْا عَلَيْهِمْ﴾ نودوئ اوفرمائيل چې داسې سړي دپاره به امن وركړم. حضرت سعيد ﷺ اوفرمائيل چې دا جاريه بن بدر دې [1] نوجاريه دې نه پس دهغه په مدح كښې اشعار هم اووئيل.

دابوموسى اشعرى ﷺ عمل:- كوفه كښې يو جمات كښې د مراد قبيلې سړې حضرت ابوموسى اشعرى ﷺ ته راتلو اودې وخت كښې فرض مونځ شوې وو او وې وئيل چې ائې كوفې امير محترمه ! څما تعلق مرادی قبيلې سره دې او څه فلانې څوئې د فلانې يم،ما الله تعالى اود هغه رسول ﷺ سره جنګ اوكړو،په زمكه كښې د شورش خورول كوشش مې اوكړو،خو ستاسو په قبضه كښې راتلونه مخكښې ما توبه اوويسته اوس څه ستاسونه پناه غوارم.په دې حضرت ابوموسى اشعرى ﷺ پورته شو او وې فرمائيل چې اې خلقو ! اوس تاسو ددهٔ د توبې نه پس دهٔ سره هيڅ قسمه بدی مه كوئی.كه دې رښتونې وی نو الحمدلله اوكه دروغژن وی نو ددهٔ ګناه بهٔ دې هلاک كړی.داسړې خو تر يو مودې پورې بالكل صحيح وو.خو بيا شورشي جوړشو اوالله ﷺ دې د دهٔ دګناهونو په وجه هلاک كړل . او دې اووژلې شو.

د علی اسدی ﷺ د بغاوت نه توبه:- علي نومې يو اسدی سړی هم د جنګ لارې كښې خطر واچولې او خلق ئې قتل كړل،مال ئې لوټ كړو،د لښكرامير ډير څل ګرفتارول اوغوښتل خو دې په لاس نه راتلو. يو څل دې په ځنګل كښې وو او يو سړې د قران پاک تلاوت كولو او دهٔ آوريدو او چې كله هغه سړی دا آيت مبارک اووئيلو چې ﴿قُلْ يٰعِبَادِيَ الَّذِيْنَ اَسْرَفُوْا﴾ نودې اودريدو اووې وئيل چې ائې دالله بنده ماته داآيت مبارک بيا اووايه.هغه بيااووئيلو،د الله تعالى ددې آيت مبارک آوريدو نه پس هغه فرمائي چې : ائې څما ګناهګار بندګانو څما د رحمت نه مه نااميده كيږئ،څه په ټولو ګناهونو بخښلو قادر يم. څه غفور اورحيم يم.دې سړی زر زر خپله توره تيكى كښې وركړه او د زړهٔ دكومې نه ئې توبه اوويستله او سحر نه مخكښې مخكښې مدينې منورې ته اورسيدو.غسل ئې اوكړو او مسجدنبوی ﷺ كښې د سحر مونځ ئې په جمع اداكړو. اوحضرت ابوهريره ﷺ سره چه كوم خلق ناست وو هغوئ سره دې هم كيناستو. هركله چې رڼا شوه نو خلقودې اوپيژندو چې دا خو مفرور اود سلطنت باغي علي اسدي دې.پورته شو چې هغه ګرفتار كړی.هغه اووئيل چې څما رونړو واورئ،تاسو ما نشئ ګرفتارولئ،دې نه مخكښې چې تاسو ما ګرفتار كړئ ما توبه ويستلې ده اوپوره توبې ويستلو نه پس تاسوته راغلې يم.حضرت ابوهريره ﷺ اوفرمائيل چې دې رښتيا وائي او دې ئې د لاس نه اونيول او مروان بن حكم ته ئې پيش كړو. دې په هغه وخت كښې د امير معاويه ﷺ طرفنه د مدينې ګورنر وو. هلته چې اورسيدو نو وې

[1]) الطبری : ٢٨٠/١٠.

فرمائیل چې دا علی اسدی دې دهٔ توبه ویستلې ده او په دې وجه تاسو اوس دهٔ سره هیڅ نشئ کولې نو هیڅ هم هغه سره هیڅ اونه کړل هرکله چې د مجاهدینو یو جماعت رومیانو سره د جهاد کولو دپاره لاړو نو دې هم هغوئ سره وو.ددوی کشتئ سمندر کښې روانه وه چې مخې کښې ورته د رومیانو کشتئ راغله دهٔ خپله کشتئ پریخودله اود رومیانو کشتئ ته ورغلو او هغوئې وژل شروع کړل هغوئ دهٔ مقابله اونه کړې شوه او تول پورته شو او کشتئ کښې یو طرفته شو ،دې سره د کشتئ بوج یو طرفته شو نو په دې وجه کشتئ التِه شوه او هغه ټول رومیان هلاک شو او حضرت علی اسدی رضي الله عنه هم شهید وشو [1] (الله تعالی دې پرې رحمتونه نازل کړی، آمین.

محارب کښې د ګرفتارئ نه وړاندې توبه اوباسی هغه معاف دې

مسلک حنفي: که محارب او فسادی کس ددې نه وړاندې چه امیر هغه ګرفتار کړی او دهغه په قابو کښې راشي دې پخپله توبه اوباسی او د توبې نه پس حکومت ته په لاس راشي نو په دهٔ باندې به حد نشي قانونې دا حکم د عامو حدودو د حکم نه مختلف دې ځکه چه هغه جرمونه کوم چې موجب د حد وی که هغه عدالت ته اورسی نو په توبې ویستلو سره هغه نه معاف کیږی اګرچې اخروی سزا به توبې ویستلو سره معاف کیږی خو د باغی حکم داسې نه دې (بتغییر تفسیر مظهری ۳/ ۱۲۰)

يَآيُّهَا الَّذِيْنَ	اٰمَنُوا	اتَّقُوا اللّٰهَ	وَابْتَغُوٓا	اِلَيْهِ	
اې هغه کسانو	چې ایمان مو راوړې دې	اوویریږئ د الله نه	او اولټوئ	هغه ته	
اې د ایمان خاوندانو! دالله ﷻ نه اوویریږئ	اودهغه دربار کښې				
الْوَسِيْلَةَ	وَجَاهِدُوْا	فِيْ سَبِيْلِهٖ	لَعَلَّكُمْ	تُفْلِحُوْنَ	
ذریعه	او کوشش اوکړئ	په لاره دهغه کښې	ښائیږی چې تاسو ته	کامیابی نصیب شي	
دکامیابئ وسیله اولټوئ	اودهغه په لار کښې کوششونه اوکړئ	چې کامیاب شئ			
اِنَّ الَّذِيْنَ	كَفَرُوْا	لَوْ	اَنَّ لَهُمْ	مَّا	
بیشکه هغه کسان	چې انکار ئې اوکړو	که چرې وی	دهغوئ دپاره	هغه څه	
بیشکه چا چې کفر اوکړو	که چرته هغه ټول څه چه په مخ د زمکې دی هغه اود هغې په شان نور هم				
فِي الْاَرْضِ	جَمِيْعًا	وَّمِثْلَهٗ	مَعَهٗ	لِيَفْتَدُوْا	
چې په زمکه کښې دی	ټول	او په مثل دهغې	ورسره نور	د پاره ددې چې فدیه اوکړی	
د دوی ملکیت شي	او دوی په هغې سره د قیامت د ورځې دعذاب نه فدیه ورکول اوغواړی				
بِهٖ	مِنْ عَذَابِ	يَوْمِ الْقِيٰمَةِ	مَا تُقُبِّلَ	مِنْهُمْ	وَلَهُمْ
په هغې سره	د عذابه	د ورځې د قیامت	نه انوقبول به نه کړې شي	دهغوئ نه	او وی به دهغوئ دپاره
نو بیا به هم د دوی نه قبول نشي	...... اودوی دپاره				
عَذَابٌ اَلِيْمٌ	يُرِيْدُوْنَ	اَنْ يَّخْرُجُوْا	مِنَ النَّارِ	وَمَا هُمْ	بِخٰرِجِيْنَ
عذاب دردناک	غواړی به هغوئ	چې اوځي	د اور نه	اونهٔ به وی هغوئ	وتونکی
دردناک عذاب تیار شوې دې	دوئ به غواړی چې ددوزخ نه راوځي	خو د هغې نه به وتیدونکې نه وی			

[1] (الطبری: ۱۰/ ۲٤۸

مِنۡهَاۖ	وَلَهُمۡ	عَذَابٞ	مُّقِيمٞ ۝٣٧	
دهغې نه	او وی به دهغوئ دپاره	عذاب	همیشه	
.........اود دوئ دپاره د همیشه عذاب مقرر دې				

د وسیلې تفسیر:- د تقوی حکم کیږی اوهغه هم اطاعت سره. مطلب دادې چه الله ﷻ کومو کارونو نه منع کړې ده هغې نه لرې اوسئ؛ الله ﷻ طرفته قربت یعنی نزدیکت تلاش کړئ.هم دا معنی د وسیلې د حضرت عباس ﷺ نه منقول ده.(١) حضرت مجاهد رحمه الله ،حضرت ابواوائل رحمه الله ،حضرت حسن رحمه الله ،حضرت ابن زید رحمه الله او ډیرومفسرینونه هم دا نقل دی.حضرت قتاده رحمه الله فرمائی چه د الله ﷻ اطاعت اود هغه پاك ذات د مرضئ اعمالو سره نزدې شئ.(٢)

ابن زید رحمه الله دا آیت هم اولوستلو چه ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَٱبۡتَغُوٓاْ إِلَيۡهِ ٱلۡوَسِيلَةَ﴾ یعنی چه کومو ته دوی آوازونه کوی هغوئ خو پخپله د رب په نزدیکت پسې لګیدلی دی. آئمه کرامو چه د وسیلې کومه معنی په دې آیت کښې کړې ده په هغې ګویا د مفسرینو اجماع ده.په دې کښې د یو هم خلاف نشته دې .امام ابن جریر رحمه الله په دې یو عربی شعر هم نقل کړې دې. په هغې کښې وسیله د قربت او نزدیکت په معنی کښې استعمال شوې ده.

د وسیلې نور معانی:- د وسیلې معنی د هغه څیزهم ده چه د هغې په ذریعه مقصود طرفته رسیدلې شی. او وسیله د جنت د هغه اعلی او بهترین مقام نوم هم دې چه کوم د رسول الله ﷺ ځائې دې.عرش ته ډیر زیات نزدې هم دا درجه ده.

د وسیله په جنت کښې مقام دې:- د صحیح بخاری شریف یو حدیث مبارك کښې دی چه کوم سړې آذان واوری او **﴿اللهم رب هذه الدعوة التامة﴾** اووائی نو د هغه دپاره ځما شفاعت حلالیږی.(٣) د مسلم یو حدیث مبارك کښې دی چه کله تاسو آذان واورئ نو څه چه موذن وائی نوهغه تاسو هم وایئ،بیا په ما درود اووایئ.د یو درود بدله کښې به تاسو باندې الله ﷻ لس رحمتونه نازل کړی.بیا تاسو د الله ﷻ نه ځما دپاره وسیله اوغواړئ.هغه د جنت یوه درجه ده چه صرف یو بنده ته به ملاویږی. ځما امید دې چه هغه بنده څه یم.نو چا چه ځما دپاره وسیله اوغوښتله نوهغه دپاره ځما شفاعت واجب شو.(٤)

مسند احمد کښې دی چه کله درود وایی نو زمادپاره وسیله هم غواړئ.تپوس اوکړې شو چه یارسول الله ﷺ وسیله څه څیز دې ؟ نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه دا د جنت یو اعلی مقام دې او دا به صرف یو کس ته ملاویږی. او زما امید دې چه هغه به هم څه یم (٥).

طبرانی کښې دی چه تاسو د الله ﷻ نه دعا کوئ چه ماته وسیله راکړی اوچه کوم سړې په دنیا کښې زمادپاره د وسیلې سوال کوی نو د قیامت په ورځ هغه دپاره ځما شفاعت واجب شو.( )

اویو حدیث مبارك کښې دی چه په جنت کښې د وسیلې نه زیاته لویه درجه بله نشته دې .نوتاسو د الله ﷻ نه ځما دپاره د وسیلې دعا کوئ (٦)اویوغریب اومنکر حدیث کښې دومره زیاتې دې چه په دې

---

(١) الطبری: ٤٣/٩.

(٢) الطبری: ٢٩١/١٠.

(٣) صحیح بخاری کتاب الاذان باب الدعاء عندالنداء: ٦١٤، ابوداود: ٥٢٩، ترمذی ٢١١، ابن ماجة: ٧٢٢، احمد: ٣٥٤/٣، ابن حبان: ١٦٨٩.

(٤) صحیح مسلم کتاب الصلاة باب استحباب القول مثل قول المؤذن لمن سمعه: ٣٨٤. ترمذی: ٣٦١٤. احمد: ١٦٨/٢.

(٥) احمد: ٣٦٥/٢، ترمذی: کتاب المناقب: باب سلوالله لى الوسيلة: ٣٦١٢. وهو صحیح

(٦) المعجم الاوسط : ٦٣٧، وسنده حسن،مجمع الزوائد: ٣٣٣/١.

وسیله کښې به تاسو سره نورڅوك وی. نو حضرت نبی اکرم ﷺ د حضرت فاطمه ؓ اود حسن او حسین نوم واخستو.
یو بل ډیرغریب روایت کښې دی چه حضرت علی ؓ د کوفې په منبر اوفرمائیل چه په جنت کښې دوه موتیان دی،یو سپین او بل زیړ،زیړ خو د عرش لاندې دې اومقام محمود د سپین موتی دې.او په دې اویا زره بالا خانې دی،او په دې کښې هریو کوردرې درې میله دې.د دې کړکۍ او دروازې او تخت وغیره ګویا د یو جرړې نه دی.د دې نوم وسیله دې اودا حضرت محمد ﷺ اود دوی د اهل دپاره دې
دجهاد حکم:- تقوی یعنی ممنوعاتو نه د منع کیدلو حکم او د حکم منلو نه پس فرمانی چه د هغه پاك ذات په لار کښې جهاد کوئی مشرکانو اوکفارو سره چه کوم د هغه پاك ذات دښمنان دی.د هغه پاك ذات د دین نه جدا دی.د هغه لوئې ذات د نیغې لارې نه په بل مخ روان دی.دوی قتل کړئی،داسې مجاهدین بامراد دی.فلاح او شرافت دوی دپاره دې.د جنت اعلی نعمتونه او بالاخانې ددوی دپاره دی. دوی به هغه جنت ته ځی چه چرته مرګ اوفوت نشته دې.او هلته به همیشه خوانی او ابدی صحت اودوامی عیش وعشرت وی.
دکافرانو د جهنم نه د خلاصی دپاره فدیه ورکول غوښتل:- د خپلو دوستانو نیك انجام ذکرکولونه پس اوس د خپلو دښمنانو خراب حالت بیانوی چه دوی به داسې سخت او خراب عذاب کښې وی چه په دې وخت کښې که دوی د ټولې زمکې مالکان هم وی او بلکه دومره دوی سره نوره هم وی او دا ټول هر څه ددې په بدل کښې ورکړی چه د دې عذاب نه خلاصې بیا مومی،خوکه داسې اوشی نو بیا هم د دوی نه دا فدیه نشی قبلولې بلکه ددوی دپاره چه کوم عذاب دې هغه دوامی او ابدی دې لکه بل خانې کښې ارشاد دې چه یو جهنمی به راوستلې شی اوهغه نه به تپوس اوشی چه ائې ابن آدم ! چه اووایه ستا خانې څنګه دې ؟ نوهغه به اووائی چه سخت اوبدترین.نودده نه به تپوس اوشی چه ددې نه د بچ کیدودپاره ته څه خرچ کول غواړې ؟ نودې به اووائ چه د ټولې زمکې برابر سره زر ورکړم او د دې خانې نه مې خان خلاص شی نو دا به هم ډیر بنه وی.الله ﷺ به اوفرمائی چه ته دروغژن ئې ما خو ستا نه ددې نه هم کمه غوښتنه کړې وه خو تا هیڅ ورنکړل.بیا به حکم اوشی اودې به جهنم ته اوغورزولې شی ([1]) (مسلم)
دمسلمانانود جهنم نه راوتل:- یوځل حضرت علی ؓ د نبی کریم ﷺ دا فرمان بیان کړوچه یو قوم به جهنم نه راوویستلې شی او جنت کښې به داخل کړې شی.نو په دې د دوی شاګرد حضرت فقیر رحمه الله تپوس اوکړو چه د دې آیت قرآنی مطلب دې چه ﴿يُرِيدُونَ أَن يَخْرُجُوا مِنَ النَّارِ﴾یعنی دوی به جنهم نه آزادیدل غواړې خو دوی به نشی آزادیدلې.نو دوی اوفرمائیل چه ددې نه مخکښې آیت ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ اووایه.د کوم نه چې ښکاره واضحه ده چه دا کافران خلق دی اودوی به هیڅ کله نه راوخی.([2]) (مسنداحمد وغیره).
د نبی کریم ﷺ په شفاعت د جهنم نه ازادی:- دویم روایت کښې دی چه د زید هم دا خیال وو چه د جهنم نه به هیڅ څوک نه راوخی ځکه د دې په آوریدو سره هغه حضرت جابر ؓ ته اووئیل چه ماته په نوروخلقو افسوس نشته دې خو په تاسو صحابه راته افسوس دې چه تاسوهم د قران پاك خلاف وائې.په

[1]) احمد: ٣/٨٣ ح/١٨١٨٣)
[2]) صحیح بخاری کتاب الرقاق : باب من نوقش الحساب عذب: ٦٥٣٨، صحیح مسلم: ٢٨٠٥، احمد: ٣/٢١٨. ابن حبان: ٧٣٥١.
[3]) احمد: ٣/٣٣٠، صحیح مسلم: کتاب الایمان باب ادنی اهل الجنة منزلة فیها: ١٩١.

هغه وخت کښې خه غصه شوې ووم. په دې باندې خه د هغه ملګرو اورټلم. خو حضرت جابر ﵁ ډير زيات حليم الطبع وو. هغوئ ټول منع او خه ئې پوهه کړم چه په قرآن پاک کښې د چا د جهنم نه د نه راوتلو ذکر دې هغه کفار دي، آيا تا قرآن پاک نه دې لوستې ؟ ما ورته اووئيل چه ماته ټول قرآن پاک ياد دې، بيا د قرآن پاک آيت کښې دا نشته دې چه ﴿وَمِنَ الَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَّكَ﴾، په دې کښې د مقام محمود ذکر دې. هم دا مقام شفاعت دې. الله ﷻ به بعضې خلق د ګناهونو په وجه جهنم ته داخل کړي. او چه ترکومې غوارې نو دوی به جهنم کښې ساتي. بيا چه کله اوغوارې نو دوی به راوباسي. حضرت زيد ﵁ فرمائي چه دې نه پس خما خيال صحيح شو.

د طلق بن حبيب د جهنم نه د چا د راوتلو انکار:- حضرت طلق بن حبيب ﵀ وائي چه خه هم د شفاعت نه منکر ووم تر دې چه حضرت جابر ﵁ سره مې ملاقات اوشو. اود خپلې دعوې په ثبوت کښې مې ورته هغه آيتونه اووئيل چه په کومو کښې په جهنم کښې د هميشوالي بيان دې، نو هغوئ اوفرمائيل چه ائې طلق ! چه آيا ته خپل ځان په کتاب الله او سنت رسول ﷺ کښې خما نه بهتر ګڼړې ؟ واوره تا چه څومره آيتونه اووئيل هغه ټول د اهل جهنم باره کښې دي، يعني د مشرکانو د پاره، او کوم خلق چې به راوخي هغوئ به هغه خلق وي چه کوم مشرکان نه وي خو ګناهګار وي. د ګناهونو په وجه ئې سزا اوخوړله او بيا د جهنم نه راوويستلې شو. حضرت جابر ﵁ دا ټول هرڅه اوفرمائيل ا اودې نه پس ئې خپلو غوږونو طرفته اشاره اوکړه اووې فرمائيل چه دا دواړه دې کاڼره شي که ما دا د رسول الله ﷺ نه نه وي آوريدلي چه جهنم ته د داخليدو نه پس به هم خلق ددې نه راوويستلې شي. او دوی به جهنم نه آزاد کړې شي. د قرآن پاک دا آيتونه چه ته څنګه وائې داسې ئې مونږ هم وايو. (١)

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوٓا

| اوغل سړي اوغله ښځه چې ده | نو پريکړئ (تاسو)

اوغل که نارينه وي اوکه زنانه نو د دواړونه

اَيْدِيَهُمَا جَزَآءًۢ بِمَا كَسَبَا نَكَالًا

لاسونه دهغوئ دواړه|دپاره د سزا ورکولو|په هغه عمل|چې کړې دې هغوئ دواړو|دپاره دعبرتناکې سزا

لاسونه کټ کړئ او دا د هغوی دعمل بدله ده | او دا سزا د الله تعالی د طرفه مقرر شوې ده

مِّنَ اللّٰهِ ۗ وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ فَمَنْ تَابَ مِنْۢ بَعْدِ

دطرفه دالله نه| اوالله| غالب دې|دحکمت خاوند دې |نوهغه څوك | چې توبه ئې اوويستله | روستو د

...........الله ﷻ غالب دې اوصاحب د حکمت دې | نوڅوک چې دزياتې کولونه پس توبه اوباسي

ظُلْمِهٖ وَاَصْلَحَ فَاِنَّ اللّٰهَ يَتُوْبُ عَلَيْهِ ۗ اِنَّ اللّٰهَ

ظلم خپل نه|اواصلاح ئې اوکړه |نوبيشکه الله| به توبه قبلوی| د هغه | بيشکه الله

اوخپله اصلاح اوکړي | نو بيشکه الله ﷻ به ورته خپل رحمت متوجه کړی | بيشکه الله ﷻ

(١) احمد: ٣/٣٥٥،

غَفُوْرٌ	رَّحِيْمٌ۝	اَلَمْ تَعْلَمْ	اَنَّ اللّٰهَ لَهٗ	مُلْكُ السَّمٰوٰتِ	
بښونكي	مهربان دئ	آيا تاته معلومه نه ده	چې بيشكه الله لره ده	بادشاهي د آسمانونو	
بښونكي او مهربان دئ	آيا تاته دا معلومه نه ده چې د آسمانونو او د زمكې				
وَالْاَرْضِ ؕ	يُعَذِّبُ	مَنْ يَّشَآءُ	وَيَغْفِرُ لِمَنْ	يَّشَآءُ ؕ	
او د زمكې	هغه عذاب وركوى	هغه چاته چې اوغواړي	او ښښنه كوى هغه هغه چاته	چې اوغواړي	
بادشاهي صرف د الله ﷻ ده	چاته چې اوغواړي نو سزا وركوى	او چاته چې اوغواړي نو ښښنه ورته كوى			
وَاللّٰهُ	عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ	قَدِيْرٌ۝			
او الله	په هر څيز باندې	قادر دې			
او الله ﷻ په هر څيز قادر دې					

دغلا نصاب او د دې شرطونه:- د حضرت ابن مسعود ﷺ قرات كښې ﴿فَاقْطَعُوْا اَيْدِيَهُمَا﴾ دې ليكن دا قرات شاذ دې. اګرچه عمل په دې دې ليكن هغه عمل د دې قرات په وجه نه دې بلكه د نورو دلائلو په وجه دې.

دغلا د حد طريقه پخوانۍ وه:- د غل د لاس د پريكولو طريقه د اسلام نه مخكښې هم وه. اسلام دا تفصيل وار منظم كړه. دغه شان د قسامت ديت فرائضو مسائل هم مخكښې وو خو غيرمنظم او نيم ګنړې. اسلام دا پوره او درست كړل. يو قول دا هم دې چه د ټولو نه مخكښې دويك نومې خزاعى سړى نه قريشو دغلا په الزام كښې دده لاس كټ كړې وو. ده د كعبې غلاف پټ كړې وو. اودا هم وئيلې شوى دى چه غلو ده سره ايښودې وو.

په مطلق غلا د لاس كټ كولو حكم:- د بعضو فقهاء كرامو خيال دې چه د غلا د څيز هيڅ حد نشته دې لږ وى او كه ډير، محفوظ خانې نه نې كړې وى او كه غير محفوظ خانې نه، په هر صورت كښې به د دې سزا لاس كټ كول وى. حضرت ابن عباس ﷺ نه مروى دى چه دا آيت مبارك عام دې. خو ممكن دى چه د دې قول هم دا مطلب وى او نور مطلبونه هم وى. يو دليل د دې حضراتو دا حديث هم تير شوې دې نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه الله ﷻ دې په غل باندې لعنت اوكړى چه اندا (هګۍ) هم پټوى اود ځان نه لاس پريكوى. رسۍ نې هم پټوى اولاس نې كټ كولې شى ([1])

د موجب حد غلا مقدار:- د جمهورو مذهب دې چه د غلا د مال حد مقرر دې اګر چه د دې د حد په تقرر كښې اختلاف دې. ① حضرت امام مالك رحمه الله فرمائى چه درې درهمه سكې والا خالص يا د دې قيمت يا زيات چه څه څيز هم وى نو په دې به لاس كټ كولې شى.

د مالكى مذهب دلائل:- ① صحيح بخارى او مسلم كښې د نبى كريم ﷺ نه ديو ډهال په پټيدو د غل دلاس پريكول مروى دى. اود دې قيمت هم دومره وو. ([2])

② حضرت عثمان ﷺ د اترنج د غل لاس پريكړې وو اود هغې قيمت درې درهمه وو ([3]). د حضرت عثمان ﷺ دا فعل اګر چه د صحابه كرامو ﷺ اجماع سكوتى ده او د دې نه دا ثابتيږى چه د ميوې د غل لاس به كټ كولې شى. خو حنفيه دا نه منى اود دوى په نيز د غلا د مال قيمت به لس درهمه ضرورى وى

[1]) صحيح بخارى كتاب الحدود باب لعن السارق اذالم يسم: ٦٧٨٣.
[2]) صحيح بخارى كتاب الحدود باب لعن السارق اذالم يسم: ١٦٨٦.
[3]) مؤطا امام مالك، كتاب الحدود باب مايجب فيه قطع: ٨٣٢/٢،

شافعي مسلک:- په دې کښې د شوافعو اختلاف دې دپاؤ دينار په تقرر کښې دامام شافعي رحمه الله فرمان دې چې پاؤ دينار د قيمت څيز وي يا زيات.

دمذهبي شافعي دليل:- ① ددوی دليل د بخاری او مسلم حديث مبارک دې چه نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه د غل لاس د پاؤدينار يا چه ددې نه زيات وی کټ کول پکاردی .([1])

② د مسلم يو حديث مبارك کښې دی چه د غل لاس دې پرې نکړې شی مګر يو پاؤ دينار کښې.([2]) نو دا حديث مبارك ددې مسئلې صفا فيصله کوی.اوچه کوم حديث کښې د دربو درهم ذکردې چه حضرت امام بخاری رحمه الله پرې دلاس پريکولو حکم کړې دې هغه ددې خلاف نه دې.ځکه چه په هغه وخت کښې ديناردولسو درهمو وو. نو اصل څلورمه حصه ديناردې درهم نه.

حضرت عمر بن الخطاب رضی الله عنه،حضرت عثمان بن عفان رضی الله عنه،حضرت علی بن ابی طالب رضی الله عنه هم دا فرمانی.حضرت عمر بن عبدالعزيز رحمه الله،حضرت ليث رحمه الله،حضرت ابن سعد رحمه الله،حضرت اوزاعی رحمه الله،حضرت امام شافعي رحمه الله،حضرت اسحاق بن حضرت راهويه رحمه الله،حضرت ابوثور رحمه الله،حضرت ابوداود ابن علی ظاهری رحمه الله نه هم دا قول نقل دې.يو روايت کښې حضرت امام اسحاق بن راهويه رحمه الله اوامام احمدبن حنبل رحمه الله نه مروی دی اګر چه ربع دينار وی اوکه درې درهمه وی دواړو کښې د لاس پريکولو نصاب دې.

③ مسنداحمد کښې يو حديث مبارك کښې دی چه په څلورمه حصه دينار باندې لاس پريکړئ.ددې نه په کم نه.په هغه وخت کښې دينار د دولسو درهمو وو. دڅلورمه حصه دينار نه درې درهم جوړ شو.

④ نسائی کښې دی چه د غل لاس دې د ډهال د قيمت نه په کم پرې نکړې شی.حضرت عائشه رضی الله عنها نه تپوس اوکړې شی چه د ډهال څه قيمت دی ؟ نو وې فرمائيل چه پاؤ دينار.نو د دې ټولو احاديثو نه صفا صفا ظاهريږی چه د لسو درهم شرط لګول غلط دی،والله اعلم.

د احنافو مسلک:- امام ابوحنيفه رحمه الله اوددوی ملګری وائی چه په کوم ډهال باندې د نبی کريم ﷺ په زمانه کښې د غل لاس کټ شوې وو،د هغې قيمت لس درهمه وو، ابوبکر بن ابی شيبه کښې دوی موجود دی او عبدالله بن عمر رضی الله عنه نه،عبدالله بن عباس رضی الله عنه او عبدالله بن عمرو رضی الله عنه مخالفت کوی.او د حدود باره کښې احتياط باندې عمل کول پکاردی.اواحتياط زياتې کښې دې.د دې وجې مونږ لس درهمه مقرر کوو.

دعلی بن مسعود رحمه الله مسلک :- بعضې سلف وائی چه لس درهمه يايودينار دې.علی ابن مسعود رضی الله عنه ابراهيم نعی رحمه الله او ابوجعفر نه همددا مروی دی.

د غلا نصاب لس درهمه دې

مسلک حنفي:- د سرقه (غلا) نصاب لس دراهم دی او يا يو دينار دې يا د کوم څيز قيمت چې دې ته رسيږی (تفسيرمظهری ١٢٩١٣)-

سعيد بن جبير رحمه الله فرمانی چه پنځه واړه ګوتې دې نه پريکوی مګرد پنځو دينارو يا پنځوسو درهمو قيمت برابرد غلا مال کښې دې (پريکوی).

مسلک ظاهريه:- د ظاهريه مذهب دا دې چه په هر لږ ډير څيز به لاس پريکولې شی.

---

[1]) صحيح بخاری کتاب الحدود باب لعن السارق اذا لم يسم: ٦٧٨٣. صحيح مسلم: ١٦٧٨.

[2]) صحيح بخاری کتاب الحدود باب قول الله تعالی : والسارق والسارقة فاقطعوا ايديهما،وفی کم يقطع: ٦٧٩٥. صحيح مسلم: ١٦٨٦، ابوداود: ٤٣٨٥، ترمذی: ١٤٤٦، نسائی: ٧٦/٨، ابن ماجه: ٢٥٨٤

دجمهورو جوابونه:- ①دوی ته جمهور دا جواب ورکوی چه اول خو دا اطلاق منسوخ شوې دې،خو جواب صحیح نه دې،خکه چه د تاریخی نسخې هیڅ یقین نشته دې.②دویم جواب دادې چه دانږې (هګۍ) نه مراد د اوسپنې هګۍ ده او د رسۍ نه مراد د کشتو قیمتی رسۍ ده.③ دریم جواب دا دې چه دا فرمان په اعتبار د نتیجې سره دې یعنی د دې ورو ورو معمولی معمولی څیزونو غلا شروع کوی آخرکار قیمتی څیزونه پټوی.اولاس ترې کټ شی.④اودا هم کیدې شی چه دا فرمان د نبی کریم ﷺ په طور د واقعې وی،د جاهلیت په زمانه کښې به په هر وړوکې څیز هم لاس پریکولې شو.نو ګویا نبی کریم ﷺ په طور افسوس اوغل شرمنده کوی اوفرمائی چه څنګه ذلیل او بې وقوفه انسان دې چه د معمولی څیز دپاره د خپل لاس نه محروم شی.

د ابوالعلاء معری اعتراضونه:- مذکوردی چه ابوالعلاء معری چه کله بغداد ته راغلو نو هغه دې باره کښې ډیر اعتراضونه شروع کړل اود ده زړه کښې دا خیال وو چه څما د دې اعتراض جواب هیڅوا سره نشته دې.نو ده یو شعراووئیلو که لاس پریکوئی نودیت نې پنځه سوه درهمه ورکړنې او بیا هم دا لاس دپاؤ دینارغلا کښې پریکړنې.دا یوداسې تناقض دې چه څمونږ پوهه کښې نه راځی بس زمونږ دپاره چپ اوسیدل پکار دی او څمونږ مولا دې مونږ د جهنم نه بچ کړی.خو کله چه دا بکواس مشهور شو نو علماء کرامو ده ته جواب ورکول غوښتل خو دې اوتښتیدو.

جواب:- بیا جواب مشهور شو.قاضی عبدالوهاب رحمه الله جواب ورکړو چه تر کومې لاس امین وو نو تر هغه ثمین یعنی قیمتی وو اوکله چه خائن شو نو ده غلا اوکړه نودده قیمت کم شو. بعضې بزرګانو دا تفصیل سره بیان کړې دې چه ددې نه دشریعت کامل حکمت ظاهرېږی.او د دنیا امن وامان قائمیږی.چه څوك د چا لاس بې وجې پریکړی نو په هغه نې جرمانه کیخوده چه خلق د دې خراب کار نه منع شی.هلته هم دا حکم مناسب وو.د غلا په لږ څیز دده د پریکولو حکم نې ورکړو چه دې سره د غلو دروازه بنده شی.نودا خو عین حکمت دې.که په غلاکښې هم د دومره رقم قید لګولې شو نو د غلا انسداد به نه کیدو. دا بدله ده د دوی دکړتوتونو،مناسب مقام هم دادې چه په دې اندام سره ده نورو ته نقصان رسولې دې.هم دې اندام باندې سزا وه چه دوی ته عبرت حاصل شی،او نورو ته هم تنبیه وی.

د غل توبه قبلیدل:- الله تعالی خپل انتقام کښې غالب دې اوخپلو حکمونو کښې حکیم دې.چه کوم سړې ګناه نه پس توبه اوباسی اوالله ﷻ طرفته رجوع اوکړی نو الله ﷻ هغه معاف کوی.خو که د چا نه نې په غلا مال اخستې وی نودا دهغه سړی حق دې،نوهغه صرف توبه کولو سره نه معاف کیږی تر څو چه هغه ته خپل مال ورنکړی.یا ددې بدله کښې پوره قیمت ادانکړی.د جمهور آئمه کرام هم دا قول دې.صرف امام ابوحنیفه رحمه الله فرمائی چه کله په غلا کښې لاس پریکړې شو او مال تلف شوې وی نو ددې بدله ورکول په غل ضروری نه دی.

د لاس کټ کیدو نه پس غل د مال ضامن نه دې

مسلک حنفی:- چې کله د غلا په حد کښې د غل لاس کټ کړې شی نود لاس کټ کولو نه پس غل د هغه مال ضامن نه دې کوم چې ده پټ کړې وی خکه چه د هغې سزا ده ته ملاؤ شوه نو چې سزا ملاؤ شوه نو د مال واپس کول باقی پاتې نشو (تفسیرمظهری ۱۳۲/۳).

د غل توبه ویستل په عهد نبوی کښې:- دارقطنی وغیره کښې یو مرسل حدیث مبارك دې چه یو غل نبی کریم ﷺ ته راوستې شو،اوهغه څادر پټ کړې وو. نبی کریم ﷺ ورته اووئیل چه څما خیال دې چه تا به غلا نه وی کړې.هغه اووئیل یارسول الله ﷺ ما غلاکړې ده.نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه دې بوځئ او ده لاس پریکړنې.هرکله چه دده نه لاس پریکړې شو او واپس راوستې شو نو نبی کریم ﷺ ورته

اوفرمائیل چه توبه اوباسه. نوهغه توبه اوویسته. نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل چه الله ﷻ ستا توبه قبوله کړه. (١)

د عمربن سمره ﷺ د غلا اقرار:- ابن ماجه کښې دی چه عمر بن سمره ﷺ نبی کریم ﷺ ته راغلواو وې فرمائیل یارسول الله ﷺ ما غلا کړې ده.نو تاسو ما پاك کړئی،ما د فلانئ قبیلې والو اوښ پټ کړې دې. نبی کریم ﷺ هغه قبیلې والو پسې سړې اولیږلو اوتپوس ئې ترې اوکړو نو هغوئ اوونیل چه اؤ زمونږ یو اوښ چا پټ کړې دې. نبی کریم ﷺ حکم اوکړو اود هغه لاس پریکړې شو. هغه نه چه کله لاس پریکړې شو نو ده اوونیل چه یاالله شکردې چه تا دې خما د بدن نه جدا کړو.یا الله ﷻ تاخو به خما ټول بدن جهنم ته بوتلو. (٢)

په عهدی نبوی کښې د غلا حد جاری کول:- ابن جریر کښې دی چه یو ښځې څه کالې پټ کړو. هغه خلقو دا نبی کریم ﷺ ته پیش کړه. نبی کریم ﷺ ددې د ښې لاس پریکولو حکم ورکړو. هرکله چه لاس پریکړې شو نو هغه ښځې اوونیل چه یارسول الله ﷺ ! آیا خما توبه قبوله شوه. نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل چه ته داسې پاکه شوې لکه چه نن پیدا شوې ئې.نودې باندې دا آیت مبارك نازل شوچه ﴿فمن تاب﴾ الخ (٣).

د حد په بدله کښې د فدیې اخستلوممانعت:- مسنداحمد کښې دومره زیاتوالې دې چه په هغه وخت کښې هغه ښځې اوونیل چه مونږ ددې فدیه ورکولو ته تیاریو.خو نبی کریم ﷺ دا قبول نه کړل او ددې دلاس پریکولو حکم ئې اوکړو. (٤)

د حد په باره کښې سفارش نه قبلول:- دا ښځه د مخزوم قبیلې وه.او دا واقعه بخاری او مسلم کښې موجود ده (٥). دا د یو لوې کورنئ ښځه وه.خلقو کښې ددې ډیر لوئې فکرشو. او اراده ئې اوکړه چه د نبی کریم ﷺ نه دې باره کښې څه واوری.دا واقعه غزوه فتح کښې شوې وه. بالآخر دا اوشو چه حضرت اسامه بن زید ﷺ چه د رسول الله ﷺ ډیر زیات خوښ وو.هغه ددې ښځې باره کښې نبی کریم ﷺ ته اوونیل.حضرت اسامه ﷺ چه کله د دې سفارش اوکړو نو نبی کریم ﷺ په دې ډیر خفه شو اوغصه کښې ئې اوونیل چه انې اسامه ! ته د الله ﷻ حدودو کښې دیو حد باره کښې سفارش کوې.اوس خو اسامه ﷺ ډیر زیات ویریدو او وې ونیل چه خمانه ډیره لوه خطا اوشوه،تاسو خما دپاره استغفار اوکړئ د ماښام په وخت کښې نبی کریم ﷺ یو خطبه اوونیله اوپه دې کښې ئې د حمدوثناء نه پس اوفرمائیل چه ستاسو نه مخکښې خلق هم د دې خصلت په وجه تباه شوی وو چه کله به هغوئ کښې یو شریف اولوئې سړی غلا اوکړه نو هغه به ئې پریښودو،اوکله چه به یو معمولی سړی غلا اوکړه نو په هغه به ئې دالله ﷻ حد جاری کولو. په الله قسم چه د چا په قبضه کښې خما روح دې،که فاطمه بنت محمد ﷺ هم غلا اوکړی نو زه به د هغې لاس هم پریکوم. بیا ئې حکم اوکړو چه د دې لاس پریکړنی.حضرت عائشه صدیقه ﷺ فرمانی چه بیا دې بی بی صاحبې توبه اوکړه او پوره اوبخه توبه ئې اوکړه او نکاح ئې اوکړه.بیا دا ماته د څه کار دپاره راغلې وه او مادډې د حاجت باره کښې نبی کریم ﷺ ته ونیلی وو. (٦)

---

١) شرح المعانی الاثار: ١٠٢/٢.

٢) ابن ماجه کتاب الحدود باب السارق یعترف : ٢٥٨٨.

٣) الطبری : ٢٩٩/١٠.

٤) احمد: ١٧٧/٢

٥) صحیح بخاری کتاب الحدود باب کراهیة الشفاعة فی الحد اذا رفع الی السلطان:٦٧٨٨، صحیح مسلم: ١٦٨٨.

٦) صحیح بخاری کتاب المغازی باب: ٥٤، صحیح مسلم: ١٦٨٨، ابوداود: ٤٣٧٣.

مسلم کښې دی چه یوې ښځې به خلقو نه څیزونه قرض اخستل،او بیا به دا منکره کیده. نبی کریم ﷺ ددې لاس پریکولو حکم اوکړو (١).اویوروایت کښې دی چه دې به کالی دا شان اخستل او ددې دلاس پریکولو حکم حضرت بلال ﷺ ته شوې وو.(٢)
کتاب الاحکام کښې داسې ډیر احادیث وارد دی چه غلا سره تعلق ساتی.فالحمدلله.دټولو مملوکانو مالك د ټول کائناتو بادشاه،ریښتونې حاکم،الله ﷻ دې.اودهغه یوحکم هم څوك نشی روستو کولې.او د هغه ذات هیڅ یو اراده څوک نشی بدلولې.چه څوک بخښل غواړی نو وې بخښی او چه چاته عذاب ورکول غواړی نو عذاب ورکړی.په هرڅیز قادردې.د هغه پاك ذات قدرت کامله او قبضه ریښتونې ده.

يَاَيُّهَا الرَّسُوْلُ لَا يَحْزُنْكَ الَّذِيْنَ
ا ائې رسوله ا په غم کښې دې نهٔ اچوی تالره ا هغه کسان
ائې پیغمبره ! ته دهغه کسانو په کار غم مهٔ کوه
يُسَارِعُوْنَ فِي الْكُفْرِ مِنَ الَّذِيْنَ قَالُوْٓا اٰمَنَّا
چې تیز کوششونه کوی ا په کفر کښې ا دهغه کسانو نه ا چې وائی ا مونږ ایمان راوړې دې
چې هغوئ کفر ته په تیزئ سره ورځی ا هغه کسان چې په خله وائی چې مونږ ایمان راوړې دې
بِاَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنْ قُلُوْبُهُمْ ۚ وَمِنَ الَّذِيْنَ هَادُوْا ۚ
ئې په خلوخپلو ا اونهٔ وی ایمان راوړې ا زړونو د هغوئ ا او هغه کسان ا چې یهودیان دی
خودوئ په زړونو کښې ایمان نشته ا ....او هغه کسان چې یهودیان دی
سَمّٰعُوْنَ لِلْكَذِبِ سَمّٰعُوْنَ لِقَوْمٍ اٰخَرِيْنَ ۙ
حال دا چې ډیر اوریدونکی دی ستا ا د پاره د دروغو ا اوریدونکی دی ا دپاره دبل قوم
ددوئ داحال دې چې دروغو سره عادت دی ا اودهغه نوروخلقو دپاره چې تاسوته کله
لَمْ يَاْتُوْكَ ۭ يُحَرِّفُوْنَ الْكَلِمَ مِنْۢ بَعْدِ مَوَاضِعِهٖ ۚ
چې لانهٔ دی راغلې تاته ا چې بدلوی ا کلمې ا پس دمقرر والی دهغې نه ا په ځایونو خپلو کښې
راغلې نهٔ وی جاسوسی هم کوی ا اودالله ﷻ کلمې دخانې نه بې ځایه کوی (تحریف لفظی په کښې کوی)
يَقُوْلُوْنَ اِنْ اُوْتِيْتُمْ هٰذَا فَخُذُوْهُ وَاِنْ لَّمْ تُؤْتَوْهُ
وایئ ا که درکړې شو تاسو ته ا دا حکم ا نو واېئ خلئ ا او که چرې ا درنهٔ کړې شو تاسو ته هغه
خلقوته وائی که تاسوته (تحریف شده) حکم اوکړې شی ا نو قبول ئې کړئ ا اوکه درنهٔ کړې شی نو
فَاحْذَرُوْا ۭ وَمَنْ يُّرِدِ اللّٰهُ فِتْنَتَهٗ
نو ځان اوساتئ اومهٔ ئې منئ ا اوهغه څوك ا چې اراده اوکړی الله ا په فتنه کښې د اچولو د هغه
ځان ترې نه اوساتئ ا ....او چې الله ﷻ دچادخرابولو اراده اوکړی

١) صحیح مسلم کتاب الحدود باب قطع السارق الشریف وغیره والنهی عن الشفاعة فی الحدود:١٦٨٨.
٢) نسائی کتاب قطع السارق باب مایکون حرزا ومالایکون : ٤٨٩٣، وهو صحیح.

فَلَنْ تَمْلِكَ لَهُ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا ط

نو نهٔ شی لرلې اختيار تهٔ (نو نشې مالك كيدى ته)| دپاره دهغه| دالله نه دخلاصولو| هيڅ قدرله

نو د هغه په باره كښې تهٔ د الله ﷻ په مقابله كښې هيڅ وس نشي لرلې

أُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ لَمْ يُرِدِ اللّٰهُ أَنْ يُّطَهِّرَ قُلُوْبَهُمْ ط لَهُمْ فِي الدُّنْيَا

داكسان هغه خلق دى| چې اراده اونه كړه الله| چې پاك كړى| زړونه دهغوئ| دپاره دهغوئ| په دنيا كښې

داهغه كسان دى چې الله ﷻ ددوئ زړونه پاكول نه غواړى | د دوئ دپاره په دنيا كښې

خِزْيٌ ج وَّلَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ۝ سَمّٰعُوْنَ

شرمندگى ده | اودې دهغوئ دپاره | په آخرت كښې | عذاب | لوئ | ډيراوريدونكى دى

رسوائى ده | او په آخرت كښې ورله لوئې عذاب مقرر دې |دا خلق د دروغو خورولو په خاطر جاسوسى كونكى

لِلْكَذِبِ اَكّٰلُوْنَ لِلسُّحْتِ ط فَاِنْ جَآءُوْكَ فَاحْكُمْ

دروغو لره | خورونكى دى | حرامو لره | نو كه چرې|راشي هغوئ تاته |نو فيصله اوكړه

دى | غټ حرام خواره دى |كه تاسوته په (مقدمه كښې) راشي| نو (كه ستاخوښه وى) نو ددوئ مينځ كښې فيصله اوكړه

بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرِضْ عَنْهُمْ ج وَاِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ

په مينځ دهغوئ كښې |ايا مخ اوگرځوه | دهغوئ نه | اوكه تهٔ مخ اوگرځوې | د هغوئ نه

او يا ترې مخ واړوه (د دوى په مينځ كښې د فيصلې كولونه انكار اوكړه) |اوكه ته ددوئ نه مخ واړوې

فَلَنْ يَّضُرُّوْكَ شَيْـًٔا ط وَاِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ

نو هرگز ضرر نهٔ شي رسولې تاته |هيڅ قدرله| اوكه فيصله كوې تهٔ| نوفيصله اوكړه |په منځ دهغوئ كښى

نودوئ تاته هيڅ نقصان نشي رسولې | او كه ددوې په مينځ كښې فيصله كوې | نو بيا په

بِالْقِسْطِ ط اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِيْنَ ۝ وَكَيْفَ يُحَكِّمُوْنَكَ

په انصاف سره | بيشكه الله |خوښوى| انصاف كونكى |اوځرنگې به|هغوئ منصف جوړكړى تالره

انصاف سره فيصله كوه | بيشكه الله تعالى انصافدار خلق خوښوى| اودوئ په تاځنگه فيصله كوى

وَعِنْدَهُمُ التَّوْرٰىةُ فِيْهَا حُكْمُ اللّٰهِ ثُمَّ

حال دا چې موجود دې دهغوئ سره| تورات | چې شته په هغې كښې | حكم د الله | بيا

حال دادې چې دوئ سره تورات شته | اوپه هغې كښې دالله ﷻ احكام ليكلې شوى دى | بيا

يَتَوَلَّوْنَ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ ط وَمَآ أُولٰٓئِكَ بِالْمُؤْمِنِيْنَ ۝ اِنَّآ اَنْزَلْنَا

مخ اړوى هغوئ| اروستو دهغې نه | اونهٔ دى اهغوئ | ايمان لرونكى|بيشكه مونړه| نازل كړو

دوئ د هغې نه مخ اړوى | خبره داده چې په دوئ كښې بيخى ايمان نشته | ....بيشكه مونږ

التَّوْرٰىةَ فِيْهَا هُدًى وَّنُوْرٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّوْنَ

توراة | چې په هغې کښې وه|لارښودنه | اورڼا وه | چې فيصلې به کولې| په هغې سره| پيغمبرانو

تورات نازل کړې دې | اوپه هغې کښې هدايت اورڼا وه| تولو پيغمرانو چې

الَّذِيْنَ اَسْلَمُوْا لِلَّذِيْنَ هَادُوْا وَالرَّبّٰنِيُّوْنَ وَالْاَحْبَارُ

هغه | چې مسلمانان وو| هغه کسانو ته| چې يهوديان وو| اودغسې ربانيانو | اوعالمانو هم

دالله ﷻ تابع وو ددې کتاب مطابق يهوديانودپاره فيصلې کولې | اودغه شان بزرگانواوملايانوهم

بِمَا اسْتُحْفِظُوْا مِنْ كِتٰبِ اللّٰهِ وَكَانُوْا

په سبب دهغې | چې طلب دحفاظت شوې وو دهغوئ نه | دالله دکتاب | اووو هغوئ

خکه چې هغوئ د الله ﷻ دکتاب ذمه وار کړې شوی وو|.......................او پخپله په دې

عَلَيْهِ شُهَدَآءَ فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاخْشَوْنِ وَلَا تَشْتَرُوْا

په هغې باندې| ګواهان |انومه ويريږئ | دخلقو نه |اواوويريږئ زمانه | اومه اخلئ

خبره ګواهان شوی وو|...............نودخلقو نه مه ويريږئ| او زما نه ويريږئ| ....او زما په

بِاٰيٰتِيْ ثَمَنًا قَلِيْلًا وَمَنْ لَّمْ يَحْكُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ

په آيتونو زما|قيمت | لږ | اوچا چې | اونۀ کړو حکم | په هغه| چې نازل کړې دې الله

ايتونو د دنيا لږ قيمت مۀ اخلئ| اوڅوک چې دالله ﷻ دقانون مطابق فيصله نۀ کوی

فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْكٰفِرُوْنَ ۝٤٤

نودغه کسان| هم هغوئ دی| کافران |

نوهم دغه کسان کافران دی |

د يهوديانومذمت:- دې ايتونوکښې دهغه خلقو مذمت بيانېږی چه څوک رائې او قياس او خواهش نفسانی د الله ﷻ په شريعت مقدم کوی.دوی دالله ﷻ اورسول ﷺ د اطاعت نه اوځی او کفر طرفته منډې وهی.اګر چه دا خلق د ايمان زبانی دعوې کوی ليکن ددوی زړه د ايمان نه خالی دې.د منافقانوهم دا حالت وو چه په ژبه کره او په زړه کوټه وو،اوهم دا خصلت د يهوديانودې چه داسلام او اهل اسلام دښمنانان دی.دوی دروغ ښه مزې سره آوری.اودا د زړه نه قبلوی.خو دوی د ريښتاؤ نه تښتی بلکه نفرت ترې کوی.اوچه کوم خلق د نبی کريم ﷺ مجلس ته نه راځی نو دوی يو څه بل څه وائی دوی ستا طرفته دجاسوسئ دپاره راځی.بيا نالائقی دا کوی چه خبره بدلوی،مطلب يو وی او دوی بل څه واخلی.ارادې ئې دا وی که تاسو د دوی دخواهش مطابق خبره اوکړئ نو وې منی اوکه د طبيعت خلاف وی نو لرې کوی يې.

د ايت شان نزول:- اواورېدلې شوی دی چه دا آيت دهغه يهودو باره کښې نازل شوې وو چه کوم يو بل قتل کړی وو. او بيا ئې اوونيل چه ځئ نبی کريم ﷺ ته ورځو،که د ديت اوجرمانې حکم اوکړی نو منظور به ئې کړو.اوکه د قصاص بدله ئې اوونيله نونه ئې منو. خو زياته صحيح خبره دا ده چه هغوئ

یوزناکار راوستې وو.دهغوئ کتاب تورات کښې حکم دا وو چه واده شوې زانی به سنګسار کولې شي.خو هغوئ دا بدل کړې وو.اوهغوئ به سل کوړې اووهلو او بیا به ئې دده مخ تور کړو او په خر به ئې سور او رسوا به ئې کړو او بیا به یې پریښودو. هرکله چه هجرت نه پس دوی کښې څوك د زناکارئ په جرم کښې اونیولې شو نو دوی اوونیل چه راځئ نبی کریم ﷺ ته ورځو ا ودنبی کریم ﷺ نه ددې باره کښې تپوس کوو ،که نبی کریم ﷺ هم د اووفرمائیل چه کوم مونږ وایونو هغه به قبول کړو،او دا به د الله مخکښې هم خمونږ سندوی.که د رجم کولوئې اوفرمائیل نو هغه به نه منو. نوهغوئ راغلل او نبی کریم ﷺ ته ئې ددې ذکر اوکړو چه خمونږ یو سړی اوښځې دا بدکاری کړې ده. د هغوئ باره کښې تاسو څه وائې ؟ نبی کریم ﷺ ورته اوونیل چه ستاسو په تورات کښې د دې څه حکم دې ؟ نو هغوئ اوونیل چه مونږ خو هغه رسوا کوو اوپه کوړو ئې وهو اوبیا ئې پریږدو ،دې آوریدو سره حضرت عبدالله بن سلام ﷺ اوفرمائیل چه تاسو دروغ وائې.تورات کښې د سنګسارولو حکم دې.راوړئی تورات پیش کړئی.هغوئ تورات راووړو او د رجم په حکم ئې لاس کیخودو اوددې نه روستو او مخکښې ئې ټول عبارت بیان کړو. حضرت عبدالله ﷺ پوهه شونو دوی ورته اوونیل چه خپل لاس لرې کړئی،لاس ئې لرې کړو نود سنګسارولو آیت موجود وو. اواوس خو هغوئ هم اقرار اوکړو. بیاد نبی کریم ﷺ حکم سره زانی سنګسارکړې شو. حضرت عبدالله ﷺ فرمائی چه مااوکتل چه هغه زانی به ددې ښځې دبچ کولو دپاره ددې مخکښې راتلو چه دا په کاڼړو اونه لګی .(١) (بخاری ومسلم)

یهودی ته رجم ورکول:- اویو بل سند سره مروی دی چه مونږ دده مخ تور کړو او څه ئې اووهواو بیا ئې پریږدو.اودآیت مبارك دظاهریدو نه پس هغوئ اوونیل چه هم دا حکم دې.لیکن مونږ خودا پټ کړې وو. چه څه ونیلې کیدل نوهغوئ د رجم په آیت باندې لاس اینسودې وو. هرکله چه د هغوئ لاس اخواکړې شو نو آیت ښکاره شو.ددې دواړو د رجم کولو په وخت کښې حضرت عبدالله بن عمر ﷺ هم موجود وو.

یهودو د رجم ولې پټ کړې وو:- اویوروایت کښې دی چه دې خلقو خپل کسان اولیږل او نبی کریم ﷺ ئې راوبللو. دخپلې مدرسې په ګدئی یې نبی کریم ﷺ کینولو او چه چا د نبی کریم ﷺ مخکښې تورات ونیلو(٢)هغه د تورات لوئی عالم وو. اویو روایت کښې دی چه نبی کریم ﷺ هغه ته قسم ورکړې وو چه ته په تورات کښې د زانی دپاره څه سزا مومې ؟ نو هغه هم دا جواب ورکړې وو.خو یو ځوان خاموش ولاړ وو او هیڅ ئې اونه ونیل. نبی کریم ﷺ هغه ته اشاره اوکړه اوهغه ته ئې هم قسم ورکړو او ورته ئې اوونیل چه ته اووایه .هغه اوونیل چه تاسو داسې قسمونه راکوئی نو څه به دروغ اونه وایم.واقعې تورات کښې د دې خلقو په ذمه سنګساری دې. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه بیا دارښتیا رښتیا اووایه چه رومبې رومبې دا د رجم تاسو په چا باندې نه وو جاری کړې ؟ او ولې مو نو وو جاری کړې؟ هغه اوونیل چه خمونږ دیو بادشاه رشته دار چه یولوئې سړې ووهغه زنا کړې وه. د هغه د عظمت او دبادشاه د هیبت په وجه نه وورجم کړې او هغه ئې پریښودې وو. بیا یوعام سړی زنااوکړه اوهغه ئې رجم کول غوښتل خو دا هغه ټول قوم اوونیل چه یا خودا مخکښې سړې هم رجم کړئی یا دې هم پریږدئی.نوبیا مونږ ټول یو ځائې شو او دا مو اوونیل چه د رجم کولو په ځائې دا قسمه څه سزا مقرر کړو. نو نبی کریم ﷺ د تورات حکم جاری کړو.اوهم دې باره کښې دا آیت ﴿إِنَّآ أَنزَلْنَا الخ﴾ نازل شو.نو نبی کریم ﷺ هم د دې احکاموجاری کیدو کونکو کښې دې (٣) (احمد ابوداود).

---

١) صحیح بخاری کتاب الحدود باب احکام اهل الذمة واحصانهم اذا زنوا......) ٦٨٤١، صحیح مسلم: ١٦٩٩.

٢) ابوداود کتاب الحدود باب فی رجم الیهود ین: ٤٤٤٩، وهو حسن.

٣) ابوداود حواله بالا رقم: ٤٤٥٠.

د نبی کریمﷺ په یهودي زاني د رجم حکم جاري کول:- مسند احمد کښې دي چه یو سړی د یو یهودي مخ تور کړي وو او بوتلو ئې، اوهغه ئې په کورو هم وهلو. نو نبی کریمﷺ هغه راوغوښتلو او ټوله خبره ئې ترې واوریده. هغه اووئیل چه ده زنا کړې ده. نبی کریمﷺ اوفرمائیل چه آیا تاسو زانی ته دا سزا ورکوئی؟ هغه اووئیل چه آو. نبی کریمﷺ دهغوئ یوعالم راوبللو اوقسم ئې ورکړو چه اووایه، د زانی څه حکم دې؟ نوهغه اووئیل که تاسو داسې قسم نه وې را کړې نو ما به بالکل نه وو وئیلی. اصل خبره داده چه څمونږ په نیز د زنا کارئی سزا هم سنګسارول دې خو مالدارو او شریفانو خلقو کښې دا بیماری زیاته شوې وه.

او مونږ هغوئ ته دا قسمه سزا ورکول مناسب اونه ګنړل. نوپه دې وجه به مو هغوئ پرېښودل. اود الله ﷻ حکم نه پرېښودو دپاره مو داسې اوکړل چه غریبانانو اوکم حیثیت والا خلقو ته مو رجم ورکولو. بیامونږ رائې واخسته چه راځئ یو داسې سزا مقرر کړو چه په شریف او غیر شریف، مالدار اوغریب ټولو باندې یو شان جاري شي. نو څمونږ په دې اجماع اوشوه چه مخ به ئې توروو. او کوړې به ورته ورکوو. دې آوریدو سره نبی کریمﷺ حکم اوکړو چه دا دواړه سنګسار کړئی. نو هغوئ رجم کړې شو. او نبی کریمﷺ اوفرمائیل چه اې الله ﷻ! څه رومبې کس یم چه ما ستا مړحکم ژوندې کړو دې باندې دا آیت مبارک نازل شو ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلرَّسُولُ لَا يَحْزُنكَ﴾ نه تر ﴿فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْكَٰفِرُونَ﴾.

د نبی کریمﷺ دوو یهودیانو عالمانو ته قسم ورکول:- هم ددې یهودیانو باره کښې یو بل آیت مبارک کښې دي چه د الله ﷻ نازل شوی حکم مطابق فیصلې نه کولو والا ظالمان دی. او یو بل آیت مبارک کښې دي چه دا فاسقان دي (١). (مسلم وغیره). اویو روایت کښې دی چه د زنا واقعه په فدک کښې شوې وه. او دهغه ځائې یهودو نبی کریمﷺ ته لیکلی وو. اودنبی کریمﷺ نه ئې معلوم کړی وو. چه کوم یو عالم دهغوئ راغلې وود هغه نوم ابن صوریا وو. دده یوسترګه کانړئ وه اوده سره یو بل عالم هم وو. هرکله چه نبی کریمﷺ دې دواړو ته قسم ورکړو نو دوی قبول کړل. نبی کریمﷺ هغوئ ته وئیلی وو چه ستاسو دې په الله ﷻ قسم وی چه کوم ذات بنی اسرائیلو دپاره په اوبوکښې لارې جوړکړې وې. او په هغوئ ئې د وریځې سیورې کړې وو. او هغوئ ئې د فرعونیانو نه بچ کړی وو. او په هغوئ ئې من اوسلوی نازل کړې وه. دې قسم سره هغوئ دواړه ویخ شواو وې وئیل چه دا خو ډیر زبردست قسم دې. په دې موقع دروغ وئیل صحیح نه دی. نو وې وئیل چه یارسول الله ﷺ! توراة کښې موجود دی چه خراب نظر سره کتل هم د زنا په مثل دی. او غاړه ورکول اوبوسه اخستل هم. که ددې څلور ګواهان وی چه ددوی دخول اوخروج ئې داسې کتلی وی لکه څنګه چه سلائی رنجرومه کښې ورکولې شي نو بیا رجم واجب دې. نبی کریمﷺ اوفرمائیل چه هم دا مسئله ده. بیائې حکم اوکړو اوهغه کسان ئې رجم کړل. نودې باندې دا آیت مبارک نازل شو چه ﴿فَإِن جَآءُوكَ﴾ الخ. (٢) (ابوداود وغیره)

یوروایت کښې دی چه دوه عالمان د نبی کریمﷺ خدمت کښې پیش شو. دا دواړه د صوریا ځامن وو. په یهودیانو کښې د حد نه قائمولو وجه ئې دا بیان کړې وه چه کله مونږ کښې سلطنت باقی پاتې نشو نو خپل کسان وژل مومناسب اونه ګنړل. بیا نبی کریمﷺ ګواهان راوغوښتل او ګواهي ئې واخستله. هغوئ بیان اوکړو چه مونږ دا دواړه په دې خراب کار په خپلو سترګو لیدلی دی لکه څنګه چه رنجرومه کښې سیلئ ورکوی.

---

(١) صحیح مسلم، کتاب الحدود باب رجم الیهود اهل الذمة فی الزنی : ١٧٠٠. ابوداود : ٤٤٤٧.

(٢) ابوداود کتاب الحدود باب رجم الیهود بین: ٤٤٥٢،

د توراة او اهل توراة راغوښتلو كښې حكمت:-اصل كښې د توراة وغيره راغوښتل او د هغوئ عالمان راغوښتل دا ټول په هغوئ الزام ثابتول وو ،په دې وجه نه وو چه هغوئ ددې د منلو مكلف وو. بلكه پخپله دنبى كريم ﷺ فرمان واجب العمل دې. ددې نه خو يو مقصد د نبى كريم ﷺ د ربښتينوالى اظهار ووچه دوى دالله ﷻ د وحى نه معلوم كړل چې د هغوئى توراة كښې هم د رجم حكم موجود دې او هم داسې اوشو. او بله ددوى رسوائى چه هغوئ د انكارنه پس بيا اقرار اوكړو. اودا دنيا ته ظاهره شوه چه دا خلق دالله ﷻ د فرمان پتولو والا او په خپل رائې قياس كولو والا دى.اوپه دې وجه دا خلق په صدق دل سره نبى كريم ﷺ ته نه راتلل چه د نبى كريم ﷺ حكم اومنى بلكه صرف په دې وجه راغلى وو چه نبى كريم ﷺ به هم د خپلې اجماع مطابق اومومى (چه زانى ته به كوړې وركړى او مخ به ئې تور كړى) گنى بالكل به ئې نه قبلوى.نو ددې وجې فرمان دې الله ﷻ چې څوك گمراه كړى نو هېڅوك ددوى په لارې كولو والا نشته دې.الله ﷻ د دوى د گنده زړونو د پاكولو اراده نه لرى.دوى به په دنيا كښې ذليل او خواروى او په آخرت كښې به په اور كښې وى.دوى باطل طرفته غوږ ايږدى اوهغه آورى.په رنړا ورځ رشوت خورى.نو ددوى نجس زړونه به څنگه پاك شى ؟ اوالله ﷻ به ددوى دعاگانې څنگه قبولې كړى ؟ كه دوى تاسوته راشى نو تاسو ته اختياردې كه د دوى فيصلې كوې اوكه نه كوې.اوكه ددوى نه مخ واړوې نو بيا هم دوى ستا څه نشى كولې. ځكه چه دوى د حق اتباع نه كوى بلكه خپلو خواهشاتو پسې روان دى.بعضې بزرگان وائى .چه دا آيت مبارك منسوخ شوې دې په دې آيت سره چه ﴿وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ﴾ [1]

بيا فرمائى كه ته دوى كښې فيصله كوې نو عدل او انصاف سره كوه،اگر چه دوى پخپله ظالمان دى. او عدل نه تښتېدونكى دى،او پوهه شه چه الله ﷻ عدل كوونكو خلقو سره محبت ساتى بيا د دوى خباثت او بدباطنى اوسركشى بيانوى.چې يو طرفته خو دوى كتاب الله پرېښودې دې،او د دې د حقانيت اوتابعدارئى حقانيت پخپله قائل دى.بل خوا دوى هغه طرفته تېتيږى چه هغه نه منى او وائى چه دا دروغ دى.او بيا په دې كښې هم د دوى نيت بددې ځكه چه دا وائى كه چرې د هغه (محمد ﷺ) د طرفه زمونږ دخواهش مطابق حكم ملاؤ شونو منو به ئې گنى به به ئې منو.نو فرمائى چه دوى به څنگه ستاسودحكم منل اوكړى؟دوى خو توراة هم پرېښودې دې او په هغې كښې د الله ﷻ د حكم اقرار هم نه كوى. خو بيا هم دوى بې ايمانى كوى او ددې نه مخ اړوى.

د توراة حقانيت:بيادهغه توراة مدح اوتعريف بيانوى چه كوم هغه په خپل رسول موسى بن عمران ﷺ باندې نازل كړې وو.اوپه هغې كښې هدايت او نورانيت وو اوانبيانو عليهم السلامو هم پدې باندې فيصله كوله،يهودوكښې ئې هم د دې احكام جارى ساتلى وو او د دوى د تحريف نه بچ وو او عابدان علماء اواحباريعنى د علم والا خلق هم ددې په طريقه روان وو. ځكه چه هغوئ ته دا پاك كتاب سپارلې شوې وو.اوددې د اظهاراو په دې د عمل كولو دوى ته حكم شوې وو. اوهغوئ په دې باندې شاهداو گواه وو. نواوس تاسو ته پكاردى چه دالله تعالى نه سوا دبل چا نه او نه ويرېږئى.په قدم قدم اوپه هروخت كښې دالله ﷻ ويره خان سره ساتئ.او خما آيتونه په لږ قيمت مه خرڅوئى.او پدې پوهه شئ چه څوك دالله ﷻ حكم نه منى نو هغه كافردى.پدې كښې دوه اقواله دى چه روستو به بيان شى انشاء الله.

دويم شان نزول:- ددې آيتونو يو بل شان نزول هم واورئى.حضرت ابن عباس ﷺ نه مروى دى چه داسې خلقو ته ئې يو آيت مبارك كښې كافر اوبل كښې ظالم او دريم كښې فاسق ونيلى دى.خبره داده چه د يهودو دوه ډلې وې يو غالبه او دويمه مغلوبه.دوى كښې خپلو كښې دا فيصله شوې وه كه غالبه فرقې

[1]) الطبرى: ١٠/٣٣٠.

یو عزت والا سرې د مغلوبې فرقې یو ذلیل سړې قتل کړی نو هغه به پنځوس (٥٠) وسق دیت ورکوی.اوکه ذلیل خلقو کښې یو سړې راپاسی او دوی عزت والا خلقو کښې څوك اووژنی نو سل (١٠٠) وسق دیت به ورکوی.هم دا رواج کښې راروان وو. هرکله چه مدینې منورې ته راغلو نو دې نه پس یوواقعه داسې اوشوه چه د دې لاندې یهودو نه یوکس د پورته یهودو یو کس اوژلو.د هغه خانې نه سړې راغلو چه سل وسق راکړئی.ددې طرفنه جواب ورکړې شو چه دا بالکل ناانصافی ده خکه چه مونږ دیو قبیلې اودیو دین او دیو نسب اودیو ښار والا یو،بیا خمونږ کم اوستاسو زیات ولې دې.اوسه پورې خومونږ ستاسو نه مجبور وو او دا ناانصافی مو په نه زړه برداشت کوله.خو هر کله چه د حضرت محمد ﷺ په شان عادل بادشاه راغلو نو مونږ به تاسوته هغه هومره دیت درکوو چه څومره تاسومونږ ته راکونی.پدې خبره یوبل سره په جنګ شو.آخر دا خبره اوشوه چه ددې جنګ فیصله نبی کریم ﷺ ته سپارو.خوهرکله چه اوچتې کورنئ خلقو خپلو کښې په دې مشوره اوکړه نودوی پوهانواوونیل چه ګورئی ددې نه روستو شئ چه نبی کریم ﷺ د څه ناانصافئ حکم اوکړی.دا بالکل زیاتې ده چه مونږ زیات اخلو اولږ ورکوو. اوواقعی دې خلقو دا منظور کړل.اوس چه تاسو نبی کریم ﷺ حاکم او ثالث مقررکړې دې نویقینا به دې ستاسو حق خوری.چااوونیل چه ښه ده داسې اوکړئی چه څوك پټ نبی کریم ﷺ ته واستوئی چه تاسو به ددې متعلق څه فیصله کوئی؟ که هغه خمونږ موافقت کښې وو خو صحیح ده او لاړشئ دهغوئ نه حق واخلئ.اوکه خلاف وه نو بیا جدا جدا سهی.نو هغوئ د مدینې منورې څوکسان جاسوسان نبی کریم ﷺ ته اولیږل.دلته رارسیدو نه مخکښې الله ﷻ خپل نبی ﷺ ددې دواړو ډلو د ارادو نه خبر کړې وو.([1]) (ابوداود).

اویوروایت کښې دی چه دا دوه قبیلې بنو نضیر او بنو قریظه وې.د بنو نضیر پوره دیت وو او د بنو قریظه نیم.نبی کریم ﷺ د دواړو د برابر دیت فیصله اوکړه.او یو روایت کښې دی که قریظی به یو نضری قتل کړو نو هغه نه به ئې قصاص اخستلو.لیکن د دې خلاف کښې قصاص نه وو،سل وسق دیت وو. ([2])

تطبیق:- دا ډیر ممکن ده چه یو طرفته دا واقعه شوې وی اوبل طرفته د زنا قصه شوې وی.او د دې تفصیلی بیان تیر شوې دې.اودې دواړو په باره کښې دا آیتونه نازل شوی وی.والله اعلم.خویوخبره بله هم ده چه هغې سره دې شان نزول ته نور هم تقویت ملاویږی.هغه دا چه دې نه پس فرمائی چه ﴿وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا﴾ یعنی مونږ یهودیانو باندې توراة کښې دا حکم فرض کړې وو چه د جان بدل کښې جان،د سترګې بدله کښې سترګه الخ. والله اعلم.

قوله تعالی: ﴿وَمَنْ لَّمْ يَحْكُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْكٰفِرُوْنَ﴾

دالله د حکم نه خلاف فیصله کول:- بیاهغوئ ته کافر اووئیلې شو چه د الله ﷻ حکم اودهغه شریعت د وحی مطابق فیصلې اوحکم نه کوی.اګر چه د شان نزول اعتبارسره د مفسرینو په قول دا داهل کتابو په باره کښې دی.خو د حکم اعتبار سره دهرسړی باره کښې دې.دبنواسرائیلو باره کښې نازل شواو ددې امت هم دا حکم دې.([3])

د قران خلاف فیصله کول کفر دې:- ①حضرت ابن مسعود رضی الله عنه فرمائی چه رشوت حرام دې اورشوت اخستو نه پس د یو شرعی مسئلې خلاف فتوی ورکول کفردې.②حضرت سدی رحمه الله فرمائی چه چا د .

---

[1]) احمد: ٢٤٦/١، ابوداود كتاب القضاء باب فی القاضی یخطیٔ: ٣٥٧٦. وسنده حسن.

[2]) ابوداود كتاب القضاء باب الحكم بين اهل الذمة: ٣٥٩١..

[3]) الطبری: ٣٥٦/١٠.

وحی الهي خلاف فتوی ورکړه د دې باوجود چه دې په دې پوهه وو نوهغه کافردې.③ حضرت ابن عباس ﷺ فرمائي چه چا دالله ﷺ دفرمان انکار اوکړو نو دهغه دا حکم دې،نو چه چا انکار خواونه کړو خو ددې مطابق ئې فیصله هم اونه کړه نو هغه ظالم او فاسق دې .(١) که هغه اهل کتاب وی اوکه نور خوك④حضرت شعبي رحمه الله فرمائي چه په مسلمانانو کښې چاد کتاب الله خلاف فیصله اوکړه هغه کافر دې.اوکه یهودو کښې داسې اوکړی نو هغه ظالم دې.اوکه نصرانیانو کښې داسې اوکړی نو هغه فاسق دې. ⑤حضرت ابن عباس ﷺ فرمائي چه د هغه کفردې آیت مبارك سره دې.

دا کفر.کوم نوعیت دې؟ ①حضرت طاؤس رحمه الله فرمائي چه د هغه کفردهغه کفر په شان نه دې چه هغه بالکل دالله ﷺ اود هغه رسول ﷺ اود هغه د فرښتو نه منکر وی.②حضرت عطاء رحمه الله فرمائي چه د دې کفرد عامو کافرانو د کفر نه کم دې.داشان د ظلم اوفسق هم ادنی اواعلی درجات دی(٢)دې کفرسره هغه د ملت اسلام نه مخ اړولووالا نه دې.③ حضرت ابن عباس ﷺ فرمائي چه ددې نه مراد هغه کفر نه دې چه کوم طرفته تاسو ځئ.(٣)

وَكَتَبْنَا	عَلَيْهِمْ	فِيهَآ	
اوليکلي وؤ مونږ	په هغوئ باندې	په دې کښې	

اومونږ دوئ ته په تورات کښې حکم ورکړې وو

أَنَّ النَّفْسَ	بِالنَّفْسِ ۙ	وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ	وَالْأَنفَ
چې بيشکه نفس	په بدله دنفس کښې	اوسترګه په بدل دسترګې کښې	اوپوزه

چې دخان بدله کښې خان ، دسترګې بدله کښې سترګه ، دپوزې

بِالْأَنفِ	وَالْأُذُنَ	بِالْأُذُنِ	وَالسِّنَّ	بِالسِّنِّ ۙ	وَالْجُرُوحَ
په بدل دپوزې کښې	اوغوږ	په بدل دغوږ کښې	اوغاښ	په بدل دغاښ کښې	اوزخمونه

بدله کښې پوزه ، اود غوږ بدله کښې غوږ اود غاښ بدله کښې غاښ دې اوباقي ټولو زخمونه په برابری

قِصَاصٌ ؕ	فَمَن تَصَدَّقَ	بِهِ	فَهُوَ	كَفَّارَةٌ لَّهُ ؕ
په قصاص دی	نو څوک چې معافی اوکړی	ددغې(زخم)	نو دغه عفوه	کفاره ده دپاره دهغه(د ګناهونو)

دی ....نوچاچې بدله اخستل معاف کړل نوهغه به ورله کفاره اوګرځي

وَمَن	لَّمْ يَحْكُم	بِمَآ	أَنزَلَ	اللَّهُ	فَأُولَٰئِكَ	هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٤٥﴾
اوهغه څوك	چې فيصله اونه کړه	په هغه قانون	چې نازل کړې دې	الله	نودغه کسان چې دی	هغوئ ظالمان دی

اوڅوک چې دالله ﷺ د حکم مطابق فیصلې نه کوی ....نو هم دغه کسان ظالمان دی

د یهودیانو په تورات کښې تحریف :- یهودیانوته سزا اورولې شی چه دوی په کتاب کښې په ښکاره لفظونوکښې کوم حکم وو دهغې خلاف کوی او سرکشی او بې پرواهئ سره دا پرېږدی.نضری یهودیان

(١) ایضا : ٥٩٧/٤.
(٢) ایضا: ٥٩٥/٤.
(٣) حاکم: ٣١٣/٢.

دقریظي یهودیانو په بدله کښې قتل کوی لیکن د قریظه یهودیان د بنو نضیر په بدله کښې نه قتلوی.بلکه دوی نه دیت اخلي اودوی پریږدي.هم داشان هغوئ واده شوی زانی حکم هم بدل کړې دي.اوددې صرف د شرمولو،رسوا کولو او وهلو نه پس پریږدی.خکه نې هلته دوی ته کافراوونیل او دلته نې دانصاف نه کولو په وجه ظالم اوونیل.داسې یوحدیث هم دې. نبی کریم ﷺ نه ﴿وَالْعَيْنَ﴾ هم مروی دی .([1]) (ابوداود وغیره)

قاعده:- دعلماء کرامو قول دې چه مخکښې شریعتونه که خمونږ دپاره په طور د تقریر بیان کړې شی اومنسوخ شوې نه وی نوهغه خمونږ دپاره هم شریعت دې.لکه څنګه چه دا احکام ټول په ټوله خمونږ شریعت کښې دی.امام نووی رحمه الله فرمائی چه په دې مسئله کښې درې مسلکونه دی.①یو خو هغه چه کوم بیان شو ② یو ددې خلاف ③یو دا چه ابراهیمی شریعت صرف باقی او جاری دې نور څه نه.

د ښځې او سړی په قصاص کښې دوه مذاهب:- ①ددې د آیت عموم نه دا استدلال هم کړې شوې دې چه ښځه د سړی بدله کښې هم قتل کولې شی.خکه چه دلته لفظ د نفس دې چه سړی او ښځې دواړو دپاره دې.اویوحدیث مبارك هم دې چه سړې به د ښځې د وینې بدله کښې قتلولې شی .([2]) او یو حدیث مبارك کښې دی چه د مسلمانانو وینې خپلو کښې برابرې دی ([3])②د بعضو بزرګانونه دا هم نقل دی چه کله سړې یوه ښځه قتل کړی نو د دې بدله کښې به دې نشی قتل کولې.بلکه صرف دیت به ورکولې شی.لیکن دا دجمهورو د قول خلاف دې.

د ښځې په قصاص کښې به سړې قتل کولې شی

مسلک حنفی:- د احنافو په نیز به د ښځې په مقابله کښې سړې قصاص کولې شی (التفسیرات الاحمدیة صفحه ۵۰)-

امام ابوحنیفه رحمه الله خو فرمائی چه د ذمی کافر بدله کښې به هم مسلمان قتلولې شی.اود غلام بدله کښې به آزاد هم قتلولې شی.خودا مذهب د جمهورو خلاف دې.بخاری او مسلم کښې دی چه نبی کریم ﷺ فرمائی چه مسلمان به دکافر به بدله کښې نشی قتل کولې ([4]). اود سلفو ډیر آثاردې باره کښې موجود دی په هغې کښې دی چه هغه د غلام قصاص آزاد نه نشی اخستې.احادیث هم دې باره کښې مروی دی.لیکن صحت ته نه رسی.امام شافعی رحمه الله خو فرمائی چه په دې مسئله کښې دامام ابوحنیفه رحمه الله خلاف اجماع ده.خو په دې خبرو سره د دې قول بطلان نه لازمیږی،ترکوم وخته پورې چه د آیت عموم خاص کولو والا زبردست ښکاره دلیل ثابت نه وی.

د ذمی په قصاص کښې به مسلمان قتل کولې شی

مسلک حنفی:- د دې مسئلې پوره تفصیل د سورة بقرې په دویمه پاره ایت القصاص لاندې تیر شوې دې هلته نې اوګورئ

د اصیلې غاښونه د وینځې د غاښونو په بدله کښې قصاص کول:- بخاری او مسلم کښې دی چه د حضرت انس بن نضر رضی الله عنه ترور ربیع د یوې وینځې غاښونه مات کړل.اوس خلقو ددې نه معافی غوښتله خودې نه منله.دا معامله نبی کریم ﷺ ته راغله. نبی کریم ﷺ ورته د بدل اخستلو حکم ورکړو. دې باندې

---

[1]) ابوداود کتاب الحروف والقرات : ۳۹۷٦،

[2]) نسائی کتاب القسامة باب ذکر حدیث عمرو بن حزم فی العقول واختلاف الناقلین له : ٤٨٥٧،.

[3]) ابوداود کتاب الجهاد: باب فی السریة ترد علی اهل العسکر: ۲۷۵۱، وهو حسن.

[4]) صحیح بخاری کتاب الدیات باب لایقتل المسلم بکافر: ٦٩١٥، ابوداود : ٤٥٠٦، ابن ابی شیبة: ۲۹٤/۹. ترمذی : ١٤١٣.

حضرت انس بن نضر ﷺ اوفرمائیل چه ایا ددې دې مخامخ غابنونه مات کړې شي؟ نونبي کریم ﷺ اوفرمائیل چه آو انې انس ا د رب کتابونوکښې د قصاص حکم موجود دې.دې آوریدو سره نې اوفرمائیل چه نه نه اې دالله رسوله ﷺ ا په هغه الله قسم چه هغه ته حق سره رالیږلې نې،د هغه غابنونه به نشي ما تولې.نو هم داسې اوشو چه هغه خلق راضي شو او قصاص نې پرېښودو بلکه معاف نې کړو. په هغه وخت کښې نبي کریم ﷺ اوفرمائیل چه د الله ﷻ بعضې بندګان داسې دي که هغوئ په څه قسم اوخوری نو الله ﷻ هغه پوره کوی.دویم روایت کښې دی چه مخکښې هغوئ معافی نه وه کړې او نه یې دیت منظور کړې وو.(١)

دغریبانانو غلام معاف کول:- نسائي وغیره کښې دی چه د یوغریب جماعت غلام نه د یو مالدار جماعت غلام غوږ پریکړې وو،دا خلق راغلل او نبی کریم ﷺ ته نې عرض اوکړو چه مونږ خلق فقیران یو مونږ سره هیڅ نشته دې،نو نبی کریم ﷺ په دوی هیڅ جرمانه اونه لګوله (٢).

دمعافئ وجوهات:- ①کیدیشي چه دا غلام بالغ نه وو ②اوکیدیشي چه نبی کریم ﷺ دیت ورته د خپل خان نه ورکړې وی ③اودا هم کیدیشي چه هغوئ نې د معاف کولو سفارش کړې وی.

په اندامونو کښې قصاص:- حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی د نفس بدله کښې به نفس قتل کولې شي،د سترګې ویستلو والا سترګه به ویستلې شي، د پوزې پریکولو والا به پوزه پریکولې شي،د غابن ماتوونکی والا غابن به ویستلې شي،او زخم بدله به هم اخستې شي (٣). په دې کښې آزادمسلمان تول برابر دی.سړي او ښځې یوحکم کښې دی.کله چه دا کارونه قصدسره شوی وی. په دې کښې غلامان هم خپلو کښې برابردی.ددوی سړی هم او ښځې هم.

قاعده:- ①د اندامونو پریکول کله خود جوړ نه وی په دې کښې قصاص واجب دې،لکه لاس،پښه،تلې وغیره،لیکن کوم زخم چه په جوړ نه وی بلکه هډوکی باندی وی د هغې باره کښې حضرت امام مالك رحمه الله فرمائی چه په دې کښې هم قصاص شته دې.خو پټون کښې او ددې په شان نورو اندامونوکښې خکه چه د خطرې خایونه دی.②ددې برخلاف حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله اوددوی دملګرو مذهب دې چه په هیڅ هډوکی کښې قصاص نشته دې سوا دغابن نه ③اود امام شافعي رحمه الله په نیز مطلق هډوکی کښې قصاص نشته دې.دحضرت عمر فاروق ﷺ،حضرت علي ﷺ نه هم مروی دی.او عطاء رحمه الله، شعبی رحمه الله، حسن بصری رحمه الله، زهری رحمه الله، ابراهیم نخعی رحمه الله اوعمربن عبدالعزیز رحمه الله هم دا واني.اودې طرفته دی. سفیان ثوری رحمه الله او لیث بن سعد رحمه الله هم او امام احمد رحمه الله هم دا قول زیات خوښ کړې دې.

د احنافو دلائل - ①د امام ابوحنیفه رحمه الله دلیل هم هغه دې چه کوم انس ﷺ والا روایت کښې دی.چه په هغې کښې دربیع دغابن دقصاص ورکولوحکم نبی کریم ﷺ کړې وو.لیکن اصل کښې د دې روایت نه دامذهب هم ثابت نه دې خکه چه په دې کښې دا الفاظ دی چه دده مخکښې غابنونه نې مات کړی وو اوکیدیشي چه بغیردماتولو نه غورزیدلې وی.دې حالت کښې قصاص اجماع سره واجب دې.②ددوی د دلیل پوره حصه هغه ده چه کومه ابن ماجه کښې ده چه یو سړی دبل سړی د څنګل لاندې توره اووهله اودې سره دهغه سړی مړوند کښې لاس مات شو. دا مقدمه نبی کریم ﷺ ته راغله، نبی کریم ﷺ حکم اوکړو چه دیت دې ورکړنې ،هغه اووئیل چه څه قصاص غواړم، نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه دا واخله الله

---

(١) صحیح بخاری کتاب الصلح باب الصلح في الدیة: ٢٧٠٣، صحیح مسلم: ١٦٧٥، ابوداود: ۴۵۹۵.

(٢) ابوداود کتاب الدیات باب جنایة العبد یکون للفقراء : ۴۵۹۰،

(٣) الطبری : ٣٦٠/١٠.

ﷺ به تالرو په دې كښې بركت واچوى.اونبى كريم ﷺ قصاص اونه فرمائيلو([1])ليكن داحديث مبارك بالكل ضعيف دې،ددې يو راوى هشتم بن قران عكلى اعرابى ضعيف دې،ددوى په حديث حجت نشى قائمولې،دويم راوى ئې نمران بن جاريه اعرابى هم ضعيف دې.

په غابنونو كښې كه ممكن وى قصاص شته

مسلک حنفي:- د امام ابوحنيفه رحمه الله په نيز په غابنونو كښې به هم قصاص داسې جارى كيږى لكه څنګه چې په هغه صورت كښې په غابنونو كښې قصاص لازميږى كله چه د ويخ نه غابن اوباسى (تفسير مظهرى ۳/۱۵۱).

دزخمونو د قصاص وخت:بيا وائى چه زخمونو قصاص د دې روغيدو نه مخكښې اخستل جائز نه دى. اوكه مخكښې واخستې شى بيا زخم درست شى نو هيڅ بدله به نه شى وركولې.ددې دليل امام احمد والاحديث مبارك دې چه يو سړى د بل سړى په څنګون كښې زخم راوستو،هغه نبى كريم ﷺ ته راغلو اووې وئيل چه خه بدله غواړم. نبى كريم ﷺ ورته ورکړه.دې نه پس بيا هغه راغلو اووې وئيل چه يارسول الله ﷺ ! خه ګوډ يم،نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه ماخومنع كړې وې،ليكن تا اونه منل.اوس ستاددې ګوډوالى هيڅ بدله نشته دې.بيا نبى كريم ﷺ دزخمونو دروغيدونه مخكښې بدله اخستل منع كړل([2]).

په زخمونو كښې كه مماثلت كيدې شى نو قصاص شته كنى نشته

مسلک حنفي:- د زخمونو په قصاص كښې دا مسئله ده چې تركومو پورې مماثلت او يوشان والې كيدې شى نو قصاص به اخستې شى اوكه مماثلت او يوشان والې نشى كيدې نو قصاص به نشى اخستې مثلاً كه د چا لاس په پيوند كښې مات شى نو په پيوند كښې به د جانى لاس هم ماتولې شى اوكه د پيوند نه بغير په بل ځائې كښې مات شوې وى نو په دې صورت كښې مماثلت ممكن نه دې نو قصاص به نشى اخستې د زخمونو د قصاص دپاره تفصيلى احكامو دپاره اوګورئ (تفسير مظهرى ۳/۱۴۹).

د زخم د قصاص نه پس د مرګ واقع كيدو په صورت كښې د ديت حكم؟ ①كه يو كس بل كس زخمى كړواوده بدله واخستې شوه اودې كښې دې مړشو نو په هغه هيڅ نشته دې.حضرت امام مالك رحمه الله ،حضرت امام شافعى رحمه الله ،حضرت امام احمد رحمه الله اودجمهور صحابه كرام او تابعين نه هم دا قول نقل دې.②د امام ابوحنيفه رحمه الله قول دې چه په ده باندې د ده د مال نه ديت واجب دې.③ بعضې نور بزرګان فرمائى چه دده دمور پلار طرفنه درشته دارو په مال كښې واجب دى④بعضې نور حضرات وائى چه ددې د بدلې په قدرخوساقط دى باقى هم د ده مال كښې واجب دى.

د قصاص په اخستلو د مرګ واقع كيدل موجب حد نه دې

مسلک حنفي:- د زخم د قصاص نه پس د مرګ واقع كيدو په صورت كښې په هغه چا باندې څه نشته د چا دپاره چه قصاص اخستې شوې وى لكه څنګه چه حافظ ابن كثير رحمه الله امام ابوحنيفه رحمه الله ته نسبت كړې دې (شاه فيصل غفرله).

دقصاص معاف كولو نه پس حكم:- بيا فرمائى چه كوم سړې قصاص معاف كړى او په طور د صدقې هغه خپله بدله معاف كړى نو د زخمى كوونكى كفاره اوشوه.اوچه څوك زخمى شوې دې د هغه به

---

[1]) ابن ماجه كتاب الديات باب ما لا قودفيه: ۲۶۳۶،

[2])احمد: ۲/۲۱۷، مجمع الزوائد: ۶/۲۹۵،دې روايت كښې محمد اسحاق مدلس راوى دې اودهغې دسماع صراحت نشته دې.

ثواب اوشی. چه دا د الله ﷻ په ذمه دې. بعضو داهم وئیلی دی چه دا کفاره د زخمی دپاره ده یعنی دده گناه هم ددې زخم په مقدار سره الله ﷻ بخښی.یومرفوع حدیث مبارك کښې راغلی دی که د څلورمې حصې برابرخیژوی.اوده هغه معاف کړو نو دده څلورمه حصه گناه به معاف کړی.که دریمه حصه وی نو درې حصې گناهونه به ئې معاف شی اوکه پوره وی نو پوره گناهونه به ئې معاف شی.

د انصارې قریشی ته معافی کول:-یوقریشی یوانصاری په زوره دیکه کړو او دې سره د هغه مخکښې غابنونه مات شو.حضرت معاویه ؓ ته دا مقدمه راغله اوکله چه هغه ډیر غصه شو نودوی اوفرمائیل چه خه لاړه شه تاته اختیار دې، حضرت ابودرداء ؓ هم هلته ناست وو وې فرمائیل چه ما نبی کریم ﷺ نه آوریدلی دی چه دکوم مسلمان بدن ته څه تکلیف اورسی اوهغه صبراوکړی او بدله وانخلی نوالله ﷻ دده درجې اوچتوی،او د ده گناهونه معاف کوی،دې انصاری دې آوریدو سره اووئیل چه دا رښتیا دی،دا تاسو پخپله د نبی کریم ﷺ نه آوریدلی دی،دوی ؓ اوفرمائیل چه خمادې غوږونو آوریدلی دی او خمازړه یادکړی دی. هغه اووئیل چه بیا خو ته گواه اوسه چه ما خپل مجرم معاف کړو. حضرت معاویه دې آوریدو سره ډیر زیات خوشحاله شو اوهغه ته ئې انعام ورکړو(١) (ابن جریر).

ترمذی کښې هم دا روایت دې لیکن په قول د امام ترمذی دا غریب دی.د ابوسفر د ابو درداء نه آوریدل ثابت نه دی.اوروایت کښې دی چه هغه درې چنده دیت ورکولو لیکن دې راضی نشو،دې کښې د حدیث مبارك الفاظ دا دی چه کوم کس وینه یا دې نه کم معاف کړی نوهغه دده د پیدائش نه واخله ترمرگه پورې دده کفاره ده،مسند احمد کښې دی چه دکوم کس په بدن څه زخم اولگی اوهغه ئې معاف کړی نو الله ﷻ د هغه هم دومره گناهونه معاف کوی.

د الله ﷻ د حکم مطابق فیصله نه کولو والا ظالم دې (٢).مخکښې تیر شوی دی چه کفر د کفر نه کم دې.ظلم کښې فرق دې(څه زیات او څه کم) دې.او فسق کښې هم درجې دی.

وَقَفَّيْنَا	عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ	بِعِيْسَى	ابْنِ	مَرْيَمَ	مُصَدِّقًا لِّمَا
اواولیږلو مونږه	روستو دهغوئ نه	عیسی ؑ	خوئ	د مریم	چې تصدیق کونکې وۀ|دهغه څه

بیا مونږه دغه پیغمبرانو نه ورستو عیسی دمریم خوئي راولیږلو|چې هغوی د هغه کتابونو تصدیق کونکې

بَيْنَ يَدَيْهِ	مِنَ التَّوْرٰىةِ	وَاٰتَيْنٰهُ	الْاِنْجِيْلَ	فِيْهِ هُدًى
چې دهغه د وړاندې موجود وۀ	دتورات نه	اوورکړو مونږهغه له	انجیل	چې په هغې کښې|لارښودنه وه(حق ته)

وۀ|کوم چې د تورات نه وړاندې تیر شوی وۀ|اومونږ هغه ته انجیل ورکړو|چې په هغې کښې هدایت

وَّنُوْرٌ	وَّمُصَدِّقًا	لِّمَا	بَيْنَ يَدَيْهِ	مِنَ التَّوْرٰىةِ	وَهُدًى
اورڼاوه	اوتصدیق کونکې وۀ	دهغه څه	چې په هغه وخت کښې موجود وۀ	دتورات نه	اوهدایت وۀ

اورڼا وه| اود تورات تصدیق ئې کولو کوم چې دهغه وړاندې وۀ|.......... اودغه انجیل د پرهیزگارانو

وَّمَوْعِظَةً	لِّلْمُتَّقِيْنَ	وَلْيَحْكُمْ	اَهْلُ الْاِنْجِيْلِ	بِمَآ
اونصیحت وۀ	دپاره دپرهیزگارانو	اوفیصله دکوی	اهل د انجیل	مطابق دهغه قانون

دپاره هدایت اونصیحت وۀ|..........اوزمونږ داحکم وۀ چې دانجیل منونکی دې دهغې مطابق

(١) ترمذی : کتاب الدیات باب ماجاء فی العفو: ١٣٩٣، ابن ماجه: ٢٦٩٣.
(٢) الطبری: ٣٣٢/١٠.

اَنۡزَلَ اللّٰهُ	فِيۡهِ ؕ	وَمَنۡ	لَّمۡ يَحۡكُمۡ	بِمَاۤ	اَنۡزَلَ اللّٰهُ	
چې نازل کړې دي الله	په هغه کښې	او هغه څوك	چې فيصله اونه کړي	په هغه قانون	چې نازل کړې دي الله	

فيصله کوي | او څوک چې د الله ﷻ د حکم مطابق فيصله نه کوي

فَاُولٰٓئِكَ	هُمُ	الۡفٰسِقُوۡنَ ۝
نو دغه کسان	هم هغوئ دي	فاسقان

نو هم دغه کسان نافرمان دي |

داسماني كتاب انجيل څه خصوصيات:- د بني اسرائيلو د نبيانو عليهم السلام نه پس مونږ عيسى ؑ اوليږلو، هغوى په تورات باندې ايمان ساتلو او ددې د احكامو مطابق ئې فيصلې كولې، مونږ دوى ته هم خپل انجيل وركړو. اودې كښې د حق هدايت وو او د شبهات او مشكلاتو وضاحت وو، او مخكښې كتابونو سره موافقت وو. خوځو مسائل چه په هغې كښې يهوديان مختلف وو، د هغې ښكاره فيصلې په هغې كښې موجود وې. لكه قران پاك كښې بل ځائې كښې دي چه حضرت عيسى ؑ اوفرمائيل چه ستاسو دپاره به بعضې هغه څيزونه حلال كړم چه كوم په تاسو حرام شوي دي. ددې وجې د علماء كرامو مشهوره مقوله ده چه انجيل د توراة بعضې احكام منسوخ كړي وو. انجيل نه د پاكو خلقو دپاره رهنمائي اوپند ونصيحت كيدو چه هغوئ دې نيكئ طرفته رغبت اوكړي اوبدئ نه دې بچ اوسي.

په اهل الانجيل كښې اختلاف د قراءت:- ﴿اَهۡلُ الۡاِنۡجِيۡلِ﴾ هم لوستلې شوې دې، دې صورت كښې به ﴿وَلۡيَحۡكُمۡ﴾ كښې لام د ﴿كَيۡ﴾ په معنى كښې وي. مطلب به دا وي چه مونږ حضرت عيسى ؑ ته انجيل په دې وجه وركړې وو چه هغوئ خپله زمانه كښې خپل منونكى په دې روان كړي او دې لام ته دامرلام دې اوګڼلې شي. او مشهور قراة ﴿وَلۡيَحۡكُمۡ﴾ لوستې شي نو معنى به دا وي چه دوى ته پكار دي چه د انجيل احكامو باندې ايمان راوړي اوهم د دې مطابق حكم اوكړي. لكه بل آيت مبارك كښې دي چه ﴿قُلۡ يٰۤاَهۡلَ الۡكِتٰبِ لَسۡتُمۡ عَلٰى شَيۡءٍ﴾ يعنى ائې اهل كتاب تركومې چې تاسو په انجيل اوتوراة باندې اوچه څه دالله ﷻ طرفته نازل شوى دى باندې قائم پاتې نشئ نو تاسو په هيڅ معتبر دين باندې نه يئ. او آيت كښې دي چه ﴿اَلَّذِيۡنَ يَتَّبِعُوۡنَ الرَّسُوۡلَ النَّبِيَّ الۡاُمِّيَّ الَّذِيۡ يَجِدُوۡنَهٗ مَكۡتُوۡبًا﴾ چه كوم خلق ددې رسول نبى امى ﷺ تابعدارى كوى او دده صفت په توراة كښې ليكلې شوې مومى. هغه خلق چه كوم كتاب الله او د خپل نبى ﷺ فرمان مطابق حكم نه كوى نو هغوئ دالله ﷻ د اطاعت نه خارج دى. د حق پريښودونكى اود باطل عاملان دى. دا آيت د نصرانيانو په حق كښې دې. لكه څنګه چې د آيت نه ظاهريږى او مخكښې هم بيان شوى دى.

وَاَنۡزَلۡنَاۤ	اِلَيۡكَ	الۡكِتٰبَ	بِالۡحَقِّ
او رااوليږو مونږ	تاته ائې محمد ﷺ	كتاب	د حق سره

او مونږ تاته دا كتاب دركړې دې | چې حقې خبرې كوى

مُصَدِّقًا	لِّمَا	بَيۡنَ يَدَيۡهِ	مِنَ الۡكِتٰبِ	وَمُهَيۡمِنًا	عَلَيۡهِ
چې تصديق كونكې دې	دهغه څه	چې موجود دى په وړاندې د دې	د كتاب نه	او محافظ دې	په هغه كتاب

او د مخكينى كتاب تصديق كوى | .... او د هغې حفاظت كوى

فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعْ

نو فیصلې کوه| په منځ ددوئ کښې| مطابق دهغه قانون | چې نازل کړې دې الله| اومهٔ کوه پیروی

نوائې پیغمبره ﷺ ته ددوئ مینځ کښې دالله ﷻ دحکم مطابق فیصله کوه| اوته د هغې حقې لارې مقابله کښې

اَهْوَآءَهُمْ عَمَّا جَآءَكَ مِنَ الْحَقِّ ط لِكُلٍّ جَعَلْنَا

دخواهشاتو ددوئ|دهغه څیزونو نه | چې راغلې دې تاته|د حکم د الله نه | مقرر کړې دې مونږه د هریو د پاره

د دوی دخواهشاتوتابعداری مهٔ کوه | کومه چې تاته راغلې ده | .... مونږ په تاسو

مِنْكُمْ شِرْعَةً وَّمِنْهَاجًا ط وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ لَجَعَلَكُمْ اُمَّةً

ستاسونه|يو شريعت|اويوه لاره دعمل|اوكه غوښتلې الله |نوخامخا به نې جوړكړې وې تاسو| امت

کښې د هریوې ډلې دپاره یوخاص شریعت اوخاص لار مقرر کړې ده | اوکه الله ﷻ ته منظوره وې نو

وَّاحِدَةً وَّلٰكِنْ لِّيَبْلُوَكُمْ فِيْ مَآ اٰتٰكُمْ

یو الیکن بیل نې کړئ | دپاره ددې چې ازمائې تاسو | په هغه څه کښې | چې درکړې نې دی تاسو لره

تاسوټول به نې یوه ډله کړې وئ | خوهغه داغواړي چې پخپلو احکامو سره ستاسو امتحان اوکړي

فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرٰتِ ط اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيْعًا فَيُنَبِّئُكُمْ

نو وړاندې شئ | نیکوته | الله ته | واپس تلل دی ستاسو | دټولو | نو خبربه کړی تاسول

نونیکو کارونو کښې وړاندې شئ | اخر تاسوټول به الله ﷻ ته واپس کیږئ | نوهغه به تاسو د هغه خبرې

بِمَا كُنْتُمْ فِيْهِ تَخْتَلِفُوْنَ ۝ وَاَنِ احْكُمْ

په هغه څه| چې وئ تاسو|په هغې کښې | چې اختلاف به موکولوا | اودا چې | فیصله کوه

خبر درکړی په کومه کښې چه تاسو اختلاف کولوا | او انې (پیغمبره) ددوئ مینځ کښې د

بَيْنَهُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَآءَهُمْ

په منځ ددوئ کښې|مطابق دهغه قانون| چې نازل کړې دې الله | اومهٔ کوه پیروی | دخواهشاتو ددوئ

دالله ﷻ د کتاب (قرآن) مطابق فیصله اوکړه| ....اوددوئ د خواهشاتو تابعداری مکوه

وَاحْذَرْهُمْ اَنْ يَّفْتِنُوْكَ عَنْۢ بَعْضِ مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ

اویره کوه ددوئ نه| چې په فتنه کښې وانهٔ چوی تالره| دځینې |هغه هدایت نه| چې نازل کړې دې الله

اود دوی نه ویره کوه چې دداسې فیصلې نه دې اونه ګرځوی چې الله ﷻ تاته رالیږلې وی

اِلَيْكَ ط فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمْ اَنَّمَا يُرِيْدُ اللّٰهُ اَنْ

تا ته | نو که چرې| مخ واړوي دوئ | نو پوهه شه | چې بیشکه | اراده لري الله | چې

که دوئ دحقې لارې نه مخ واړوی | نو پوهه شه چې الله ﷻ داغواړی چې

يُّصِيبَهُمْ	بِبَعْضِ	ذُنُوبِهِمْ ۗ	وَاِنَّ	كَثِيرًا	مِّنَ النَّاسِ	
اورسوي دوئ ته سزا	په سبب د خينو	گناهونو ددوئ	اوبيشكه	زيات	دخلقو نه	

دوئ ته د بعضې گناهونوسزا (په دنيا كښې هم) وركړي | اوربښتياخبره داده چې په دوئ كښې ډيرخلق

لَفٰسِقُوْنَ۝	اَفَحُكْمَ	الْجَاهِلِيَّةِ	يَبْغُوْنَ ۗ	وَمَنْ	اَحْسَنُ	مِنَ اللّٰهِ	
خامخا فاسقان دي	آيا نو فيصلي	دجاهليت	غواړي دوئ	او څوك دي	زيات ښه	دالله نه	

فاسقان دي | نوآيا دوئ دجاهلت دوختونو فيصلې غواړي | اوحال دادې چې څوك په الله ﷻ يقين ساتي دهغوئ

حُكْمًا	لِّقَوْمٍ	يُّوْقِنُوْنَ۝
په فيصلو كولو كښې	دپاره دهغه قوم	چې يقين لري

په نزد دالله ﷻ نه بهتره فيصله دچانشي كيدې |

د قران پاک صداقت:- د توراة اوانجيل تعريف او ثناء نه پس اوس د قران پاك بزرگي بيانيږي چه مونږ دا حق او صداقت سره نازل كړې دې.دا په يقين سره ديو الله ﷻ طرفنه دې.اوهم دهغه پاك ذات كلام دې.داكتاب ټول مخكښني كتابونه حق مني او په هغه كتابونوكښې هم ددې قران پاك صفت بيان شوي دې.اوپه هغې كښې دا بيان هم دې چه دا پاك اوآخرى كتاب په آخرى او افضل رسول ﷺ باندې نازل شوې دې.نوهر عقل مند سړې په دې يقين ساتى اودا منى لكه فرمان دې چه ﴿اِنَّ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهٖۤ﴾ كومو كسانو ته چې ددې كتاب نه مخكښې علم وركړې شوي وو ،هركله چه د هغوئ مخكښې د دې تلاوت اوكړې شي نو دوى په زنو باندې په سجده پريوځي.او زبانى اقرار كوى چه خمونږ د رب وعده ريښتوني ده.اوهغه ريښتوني شوې ده. هغه چه د مخكښې رسولانو په ذريعه كوم پيغام وركړې وو هغه پوره شو.اوآخرى رسول د ټولو رسولانو سرتاج راغلو. اوداكتاب د مخكښې ټولو كتابونو امين دې.يعنى دې كښې چه څه موجود دى هغه مخكښې كتابونوكښې موجود وو.اوس كه څوك اووائى چه فلانى مخكښى كتاب كښې دا موجود وو نو دا به غلط وى.دا د هغوئ ريښتوني گواهى اوهغه گيرولو والا دې.او هغه مخكښې كتابونوكښې چه څه موجود نه ووهغه ټول په دې كښې موجود دى په دې وجه هم دا په ټولو حاكم او مقدم دې.اود دې د حفاظت كفيل پخپله الله ﷻ دې.لكه څنگه چه الله ﷻ فرمائى چه ﴿اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَاِنَّا لَهٗ لَحٰفِظُوْنَ۝﴾

دويم تفسيراودهغې ضعف:- بعضونيلى دى چه ددې نه مراد دا دې چه نبى كريم ﷺ امين دى ددې كتاب.واقع كښې دا قول ډير صحيح دى ليكن ددې آيت مبارك تفسير گرخول صحيح نه دى بلكه د عربيت اعتبار سره هم دا غور طلب دې.صحيح تفسير رومبې دې.امام ابن جرير رحمه الله هم حضرت مجاهد رحمه الله نه دا قول نقل كړې دې او فرمائى چه دا ډيره لرې خبره ده بلكه صحيح نه ده ددې وجې د ﴿مهيمن﴾ عطف مصدق باندې دې.نودا هم د دې څيزصفت دې چه د كوم صفت مصدق لفظ وو. كه چرې د حضرت مجاهد رحمه الله معنى صحيح اومنلې شى نو عبارت بغير دعطف نه پكار وو.

قوله تعالى:: فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ

نبى كريم ﷺ ته د كتاب الله مطابق فيصلې كولو حكم:- نوائي نبى ﷺ ! تاسو په دې ټولو كښې دالله ﷻ دكتاب احكام خواره كړئ.كه عرب وى اوكه عجم ،كه خوانده وى اوكه ناخوانده.دالله ﷻ نازل شوى نه دالله ﷻ وحى مرد ده. كه هغه ددې كتاب په صورت كښې وى اوكه د الله تعالى د مخكښې احكامو په صورت كښې وى كوم چې نې د نبى كريم ﷺ دپاره مقرر كړى وو. حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمائى چه ددې آيت مبارك نه مخكښې نبى كريم ﷺ ته آزادى وركړې شوې وه كه غواړې نو دوى كښې فيصلې

اوکړه اوکه غواړې نومه کوه.خو دې ایت مبارك دا حکم ورکړو چه دالله ﷻ د وحی مطابق فیصلې کول ضروری دی (١).

دهر امت دپاره لار او طریقه:- ددې بدنصیبو جاهلانو په وجه چه کوم احکام رائج شوی دی اوددوی په وجه ئې کتاب الله شانه غورزولې دې،خبردار اې نبی ﷺ ! تاسو خو ددوی خوښې پسې ځئ خو چه حق پرې نږدئي.دوی کښې هریودپاره مونږ لار او طریقه جوړه کړې ده.دیو ځیز طرفته ابتداء کولو ته شرعه وائي.منهاج لغت کښې واضحې او آسانې لارې ته وائي. نوددې دواړو لفظونو هم دا تفسیر زیات مناسب دې،

د شریعتونو په اصولو کښې اتفاق:- مخکښې چه څومره شریعتونه دالله ﷻ د طرفنه وو هغه ټول په توحید خو متفق وو البته وړو وړو احکامو کښې لږ شان مخکښې روستووو.لکه حدیث مبارك کښې دی چه مونږ ټول نبیان علیهم السلام ناځکه رونړه یو. څمونږ د ټولو یودین دې (٢).هریو نبی توحید باندې لیږلې کیږی او هر آسمانی کتاب کښې د توحید بیان دې،ددې ثبوت او هم دې طرفته دعوت ورکولې کیږی.لکه قران پاك کښې فرمائی ستا نه مخکښې چه څومره هم رسولان مونږ لیږلی دی هغه ټولو طرفته مونږ وحی کړې وه چه څما نه سوا هېڅ معبود نشته دې تاسو ټول صرف هم څماعبادت کوئی،اوآیت کښې دی چه ﴿ولقدبعثنا﴾ مونږ هریو امت ته د نبی په خوله اووئیل چه د الله ﷻ عبادت کوئی اودهغه نه سوا د نورو عبادت نه بچ اوسئ.

په احکامو کښې اختلاف:- خو احکامو کښې اختلاف ضرور شوې دې.یو ځیز په یوه زمانه کښې حرام وو او بیا حلال شو یا ددې برعکس،یا یوحکم کښې تخفیف وو او اوس تاکید اوشو،یا ددې خلاف،اودا هم حکمت او مصلحت اوحجت ربانی سره، توراة لکه یو شریعت دې،انجیل یو شریعت دې،قران پاك یو مستقل شریعت دې چه هرې زمانې د فرمانبرداراوا د نافرمانو امتحان واخستې شی.البته توحید ټولو زمانوکښې یوشان وو.اوددې جملې معنی داده چه اې امت محمدی ﷺ ! تاسوکښې هریو سړی دپاره مونږ خپل کتاب قران پاك نازل کړې دې او دا مو شریعت او طریقه گرزولې دې.تاسو ټول ته پکار دی چه ددې اقتداء او تابعداری اوکړئی.دې صورت کښې د ﴿جعلنا﴾ نه پس ضمیر محذوف به منلې شی.نو د بهترینو مقاصدو حاصلولو ذریعه او طریقه صرف قران پاك دې او بس (هم داده). خو صحیح قول رومبې دې او ددې دلیل دادې چه ددې نه پس فرمان دې که الله ﷻ غوښتلې نو تاسو ټول به ئې یو امت کړې وې . نومعلومه شوه چه راتلونکې خطاب صرف دې امت ته نه دې بلکه ټولو امتونوته دې اوپه دې کښې د لله ﷻ د کامل او ډیر لوئې قدرت بیان دې که هغه پاك ذات غوښتلې نو ټول به ئې یو امت او په یو دین کړې وې او هیڅ یووخت کښې به هېڅ تبدیلی نه وې.خو دالله ﷻ د حکمت تقاضا ده چه جدا جدا شریعتونه ئې مقرر کړی،یو نه پس بل نبی اولیږی اودمخکښې نبی بعضې احکام روستنی نبی دپاره بدل کړی تردې چه ټول مخکنی دینونه د نبی کریم ﷺ نبوت سره منسوخ شو. او نبی کریم ﷺ ټول مخلوقات ته اولیږلې شو. او خاتم الانبیاء اولیږلې شو.

دشریعتونو په اختلاف کښې امتحان:- دا مختلف شریعتونه صرف ستاسود آزمیښت دپاره وو چه تابعداروته جزا او نافرمانو ته سزا ورکړې شی.دا هم وئیلې شوی دی چه تاسو باندې آزمیښت اوکړی په هغه ځیز کښې چه کوم تاسوته درکړې شوې دې یعنی کتاب،نو تاسو ته پکار دی چه نیکو اوخیرات طرفته په منډه راشئ.تاسوته پکار دی چه دالله ﷻ اطاعت اوشریعت ته مخکښې راشئ.اوتاسوته پکار

---

١) صحیح بخاری کتاب احادیث الانبیاء باب قول الله تعالی (واذکر فی الکتاب مریم.....) : ٣٤٤٣، صحیح مسلم: ٣٢٦٥.
٢) الدرالمنثور ٣/١٠٠،

دی چه داخرې نبی ﷺ کتاب اوشریعت د زړه نه اومنی.انې خلقو ستاسو دټولو مرجع اوماوی او ستاسو واپس کیدل صرف الله ﷻ طرفته دی.هلته به تاسوته ستاسو داختلاف اصلیت اوبنائی. رینښتونوته به د هغوئ بهتره میوه ملاؤ شی،او بدانوته به د هغوئ د تکذیب اوسرکشئ او خواهش نفسانی کښې مبتلا کیدو په وجه سزا ورکولې شی. چه حق فعل طرفته حق پسې انبنلی.او مقابله کوی. ضحاك ﷺ وائی چه مراد د حضرت محمد ﷺ امت دې. خواول قول اولی دې.

قوله تعالی:.وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ أَن يَفْتِنُوكَ عَنۢ بَعْضِ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ إِلَيْكَ

بیادوهمې خبرې نورتاکید کیږی اوددې خلاف کولو نه منع کیږی.او فرمائی چه هسې نه تاسو ددې مکار اوکذاب اوکافر په خبرو کښې راشئ او د الله ﷻ حکم نه واوړئ.که دوی ستا احکامونه مخ واړوی اودشریعت خلاف اوکړی نو پوهه شه چه ددوی د غلطو په وجه به الله ﷻ دوی باندې څه عذاب راولی.نوپه دې وجه د دوی نه توفیق واخستې شو. اکثر خلق فاسقان دی،یعنی د حق اطاعت نه خارج دی.د الله ﷻ ددین خلاف،اوهدایت نه لرې دی.لکه فرمائی چه ﴿وَمَآ أَكْثَرُ ٱلنَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ﴾ یعنی اګرچه ته حرص کوې اوغواړې خو دوی کښې زیات خلق مومنان نه دی.اوفرمائی چه ﴿وَإِن تُطِعْ أَكْثَرَ مَن فِى ٱلْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ﴾ یعنی که ته په زمکه کښې دزیاتو خلقو اومنې نودوی به تادالله ﷻ دلارې نه واړوی.

دایت شان نزول:- دیهودو خولونې لونې سردارانو او عالمانو خپلو کښې یو جرګه اوکړه او د نبی کریم ﷺ خدمت کښې حاضر شو او عرض نې اوکړو چه تاښوته معلوم دی چه ﷺ که مونږتاسو اومنو نو ټول یهود به ستاسو نبوت اقراراوکړی اومونږ ستاسو منونکی یو.خوتاسو صرف دومره اوکړئ چه زمونږ او زمونږ دقوم مینځ کښې یو تنازعه اود هغې فیصله خمونږ مطابق اوکړئ. نبی کریم ﷺ انکار اوکړو اوهم دې باندې دا آیت مبارك نازل شو.([1])

ددې نه پس الله په هغه خلقو انکارکوی چه کوم دالله ﷻ د حکم نه یو طرفته شی.او په هغوئ کښې ټولې ښیګړې موجود وی.اوداسې پاك حکم نه واوړی او د رائې اوقیاس طرفته،او خواهش نفسانی طرفته.او ددوی د احکامو تیتیدوطرفته شی چه کوم خلقو دخپل دلیل او بغیردشریعت نه پیدا کړی دی.لکه څنګه چه جاهلیت او ضلالت والو به خپلې مرضئ سره حکم او احکام جاری کول.او لکه څنګه چه به تاتاریانو د ملك معاملاتو کښې د چنګیز احکامو پیروی کوله چه کوم الیاسق پیدا کړی وو. هغه دیرمجموعی داحکامو دفترونه وو چه مختلفو شریعتونواومذهبونونه راوویتسې شوی وو.هغه د یهودیت،نصرانیت اواسلامیت وغیره ټولواحکامو مجموعه وه.او بیا په دې کښې ډیراحکام هغه هم وو چه هغه صرف خپل عقل او د وخت لحاظ سره ایجاد کړې شوی وو. او په هغې کښې د خپلو خواهشاتو منل هم وو. اوهم دا مجموعه د دوی اولاد کښې قابل عمل شوې وه.او هم دې ته نې کتاب اوسنت باندې د فوقیت او تقدیم ورکړو. اوحقیقت کښې داسې کولووالا کافران دی.اودوی سره جهاد واجب دې.تردې چه واپس د الله ﷻ اود هغه رسول ﷺ طرفته راشی.او په څه وړه یا لویه معامله کښې یا سفلی معامله کښې سوا د کتاب اوسنت نه بل څه حکم اونه منی.الله ﷻ فرمائی چه دوی د جاهلیت د احکامو اراده کوی،او د الله ﷻ د حکم نه منډې وهی.یقین والو دپاره به د الله ﷻ نه بهتر حکمران او کارفرمان څوك وی،الله ﷻ نه زیات عدل اوانصاف والا احکام د چا دی ؟ایمانداراوکامل یقین والو ته ښه معلوم دی او داهم منی چه د هغه احکم الحاکمین او ارحم الراحمین نه زیات ښه او صفا او آسان

[1]) الطبری: ۱۰/۳۹۳.

احکام او قواعد د هیڅچا نشی کیدي. هغه په خپل مخلوق دومره مهربان دي څومره چه مور په خپل اولاد مهربانه وی. هغه پوره او پوخ علم والا او کامل او عظیم الشان قدرت والا او عدل او انصاف والا دي.

حضرت حسن رحمه الله فرمائی چه د الله ﷻ فیصلې نه بغیر چه کومه فتوی ورکړی شی د هغه فتوی د جاهلیت فتوی ده. یو سړی حضرت طاؤس رحمه الله نه تپوس اوکړو چه څه خپل اولاد کښې یو ته زیات او بل ته کم ورکولې شم ؟ نو دوی هم دا آیت مبارك تلاوت کړو. طبرانی کښې دی چه نبی کریم ﷺ فرمائی چه د ټولو نه غټ دښمن هغه دې چه هغه په اسلام کښې د جاهلیت طریقه او چال تلاش کړی او بې وجې څوك قتل کړی. دا حدیث بخاری شریف کښې هم څه قدرې زیات موجود دې (١).

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا
ائې هغه کسانو | چې ایمان مو راوړې دې | مه نیسئ
ائې ایماندارو ! تاسو د هغه کسانو سره ....
الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى أَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَمَنْ
یهودیان | او عیسایان | دوستان خان له | ځینې د دوئ | دوستان دی | د ځینو | او چا چې
دوستی مه کوئ چې یهودیان او نصاری دی | دوئ دیو بل دوستان دی | او که په تاسو کښې څوك
يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ
دوستی او کړه | د دوئ سره ستاسو نه | نو بیشکه چې هغه | هم د هغوئ نه دې | بیشکه چې الله
دوئ سره دوستی ساتی | نو د هغوئ د له کښې به شمیرلې شی | .... الله ﷻ
لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ۝ فَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ
هدایت نه کوی | قوم ظالم ته | پس وینې ته | هغه کسان | چې په زړونو د هغوئ کښې
ظالمان خلق د هدایت نه محروم ساتی | خکه خو ته وینې گورې چې د چا په زړونو کښې
مَرَضٌ يُسَارِعُونَ فِيهِمْ يَقُولُونَ نَخْشَى أَنْ تُصِيبَنَا
مرض دې | چې هغوی منډې وهی | د هغوی طرف ته | وائی | چې مونږه ویریږو | چې او به رسیږی مونږ ته
(د نفاق) مرض دې | هغوئ په منډه منډه د غې خلقو کښې ورننوځی | او وائی چې مونږ ویریږو چې د مصیبت په
دَائِرَةٌ فَعَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ أَوْ أَمْرٍ مِنْ عِنْدِهِ فَيُصْبِحُوا
یوه حادثه | نو نزدې ده چې الله به | راولی | فتحه | یا بل حکم | د طرف خپل نه | نو شی به هغوئ
چکر راگیرنه شو | زرده چې الله ﷻ به تاسو ته فتح درکړی | یا به د خپل طرفه بله څه حکم اوکړی | نو دوی
عَلَى مَا أَسَرُّوا فِي أَنْفُسِهِمْ نَادِمِينَ ۝ وَيَقُولُ
په هغه منافقت باندې | چې پټ ساتلې دې هغوئ | په زړونو خپلو کښې | شرمنده | او وائی به
چې خپلو زړونو کښې کوم نفاق پټولو په هغې به پښیمانه شی | .... او تا ته هغه کسان وائی کوم

(١) صحیح بخاری کتاب الدیات باب من طلب دم امرئ بغیر حق : ٦٨٨٢.

الَّذِيْنَ	اٰمَنُوْٓا	اَهٰٓؤُلَآءِ	الَّذِيْنَ	اَقْسَمُوْا	بِاللّٰهِ
هغه كسان	چي ايمان ئي راوړي وى	آيا دا	هغه كسان دى	چي قسمونه خوړل دوئ	په الله باندي
چي مسلمانان دى	چي ښه دا هغه كسان دى	چي دالله ﷻ په نوم به ئي غټ غټ قسمونه خوړل			
جَهْدَ	اَيْمَانِهِمْ	اِنَّهُمْ	لَمَعَكُمْ	حَبِطَتْ	اَعْمَالُهُمْ
سخت	قسمونه خپل	چي بيشكه دوئ	خامخاستاسوسره دي	عبث شو	عملونه د دوئ
چي مونږ (يعنى دوى) تاسوسره ملگرى يو؛ د دوئ ټول كوششونه ضائع شو					
فَاَصْبَحُوْا	خٰسِرِيْنَ۝				
نو شول دوئ	انقصانيان				
اودوئ نامراده پاتي شو					

د اسلام دښمنانو سره د دوستئ ممانعت:-داسلام دښمنانو يهودو اونصارى سره الله ﷻ ددوستئ كولو نه منع فرمائي،او فرمائي چه دوى هرگز ستاسو دوستان نشي كيدي.ځكه چي ستاسو دين سره ددوى بغض او دښمني ده.خو خپلو سره ددوى دوستئ او محبتونه دى.ځما په نيز چه څوک هم دوى سره محبت ساتي نوهغه د هغوئ نه دي.حضرت عمر ؓ،حضرت ابوموسى اشعرى ؓ ته په دي خبره تنبيه اوكړه او دا آيت مبارک ئي ورته واورولو([1]) حضرت عبدالله بن عتبه ؓ اوفرمائيل چه انې خلقو! تاسوله پكار دى چه ددي نه بچ شئ هسي نه چه تاسونه پخپله هم معلومه نه وى او تاسو يهوديان يا نصرانيان جوړ شوى يئ.مونږ پوهه شوچه ستاسو مراد د دي آيت مبارك نه هم دا مضمون دي.([2])

د حضرت ابن عباس ؓ نه دعربو د نصرانيانو دلاس د ذبيحي باره كښي تپوس اوشو.نودوى هم دا آيت مبارك تلاوت كړو.چه دكومو خلقو زړه كښي خيري دي هغوئ خو پټ په پټه دوى سره سازباز او محبت اومودت ساتي او بهانه دا كوى كه چرې مسلمانانو باندي دا خلق غالب شو نو مونږ به زيات خراب كړى نو په دي وجه مونږ دوى سره ميل ملاپ ساتو. مونږ دي ولي چا سره په جنگ شو؟ الله ﷻ فرمائي ممكن دى چه الله ښكاره مسلمانان غالب كړى.مكه هم ددوى په لاس فتح شي فيصلي او حكمونه هم ددوى چليږي،حكومت د دوى پښو ته راولو،يا الله ﷻ څه څيز دوى طرفته رانازل كړى.يعني يهود اونصارى مغلوب كړى او دوى ذليل كړى اوددوى نه د جزيه اخستلو حكم مسلمانانو ته وركړى.بيا دا منافقان چه نن دوى سره كيني،دوى ته به شا كوى،خپلو كښي به سره بنگيرږى،او په دي خپله چالاكئ به دوى اوښكي توبوى،د دوى د پردي كارونه به ښكاره شي،او څنگه چه دننه يعني حقيقت كښي وو هغه شان به د بهرنه په نظر راشي.په هغه وخت كښي به مسلمانان د دوى په مكارتوب باندي تعجب كوى او وائي به چه اوگورئى چه دا هم هغه خلق دى چه دوى به لوئي لوئي قسمونه خوړل اومونږ ته به ئي يقين راكولوچه دوى څمونږ ملگرى دى،دوى نه هغه لاړل چه څه دوى كول.او برباد شو.

﴿وَيَقُوْلُ﴾ خو د جمهورو قرات دي.يو قرات بغير د واو نه هم دي،د اهل مدينه هم دا قرات دي ﴿يَقُوْلُ﴾ دي نو مبتداء دي او دويم قرات ددي ﴿يَقُوْلُ﴾ نو دا (به رفعسی) باندي عطف وى يا ﴿وَاَنْ يَقُوْلُ﴾ دي.

---

[1]) الدرالمنثور ١٠٠/٣،

[2]) ابن ابى حاتم : ١١٥٢/٤.

د ایت شان نزول:- نود اهل مدینه په نیزددي ایتونو شان نزول دادي چه د جنګ احد نه پس یوسړی اوونیل چه خه دي یهودی سره دوستی کول غواړم چې په موقع ماته فائده راکړی.بل اوونیل چه خه فلانی نصرانی ته ورځم هغه سره دوستی کوم اوخه به د هغه مددکوم.نودي باندې دا آیتونه نازل شو.

حضرت عکرمه ﷺ فرمائی چه د لبابه بن عبدالمنذر ﷺ باره کښې دا آیتونه نازل شوی دی اونبی کریمﷺ دې بنوقریظه طرفته لیږلي وو نو هغوئ تپوس کړې وو چه رسول الله ﷺ به مونږ سره څه کوی؟ نوده ورته په اشارې سره په مرئی لاس راښکلو یعنی تاسو به قتل کړی.یو روایت کښې دی چه دا آیتونه د عبدالله بن سلول باره کښې نازل شو.

حضرت عباده بن صامت خو نبي کریمﷺ ته اوفرمائیل چه ځما ډیرو یهودو سره دوستی ده خوددې تولودوستئ پریږدم.زمادپاره دالله اود هغه د رسول ﷺ دوستی کافی ده. دې باندې دی منافق اوونیل چه خه مخکښې روستو د سوچ کولو عادی یم،خه به دا اونکړې شم.پته نشته چه په کومه موقع څه کیږی ؟نبي کریمﷺ اوفرمائیل چه ائې عبدالله اته د عباده نه ډیر نقصان کښې پاتې شوې.نوپه دې باندې دا آیتونه نازل شو.

یوروایت کښې دی چه کله بدر کښې مشرکانو ته شکست اوشو نو بعضو مسلمانانو هغه یهودیانوته اوونیل چه کوم دوی سره ملاویدل چه هم دا ستاسودپاره بهتردی.ددې نه مخکښې تاسو دا حق دین قبول کړنی.هغوئ جواب ورکړو چه په څو قریشو چه په جنګ کښې د جنګ د فنونو نه خبر نه وو. فتح حاصلولو نه پس هسې نه مغروره شئ،مونږ سره مو که معامله راغله نو معلومه به شی چه جنګ دې ته وائی.دې باندې د حضرت عباده ﷺ اود عبدالله بن ابی په مینځ کښې هغه خبرې اترې اوشوې چه کومې پورته بیان شوې.هرکله چه دیهودو دې قبیلې سره د مسلمانانو جنګ اوشو نودالله ﷻ فضل سره غالب شو. نواوس عبدالله دوی ته اوونیل چه یارسول الله ﷺ ځما دوستانو په معامله کښې ما باندې احسان اوکړنی،داخلق د خزرج ملګری وو.نبی کریمﷺ دوی ته هیڅ جواب ورنکړو ده بیا اوونیل نونبی کریمﷺ دده نه مخ واړولو. دې په نبی کریمﷺ پورې انختلو. نبی کریمﷺ غصه کښې اوونیل چه ما پریږده. هغه اوونیل چه نه یارسول الله اخه به دې هیڅ کله نه پریږدم تردې چه تاسو دده باره کښې احسان اوکړنی،دده ښه پوره غټ جماعت دې.اونن پورې داخلق ځما طرفداردی اودوی به ټول په یوورځ فناشی نوماړاتلوونکی مصیبتونه ویروی.آخرنبی کریمﷺ اوفرمائیل چه خه هغه ټول ستادپاره دی.

اویوروایت کښې دی چه کله د بنو قینقاع یهودیانو سره نبی کریمﷺ جنګ اوکړو اوالله ﷻ هغوئ ته شکست ورکړو. عبدالله بن ابی خو د نبی کریمﷺ نه مخکښې د دوی ملګرې وو. او عباده بن صامت ﷺ ددې باوجود چه د دوی حلیف وو لیکن هغوئ ددوی نه صفا برات اوکړو. نودې باندې دا آیتونه نازل شو. ﴿هُمُ الْغٰلِبُوْنَ۝﴾ پورې (١).

مسنداحمد کښې دی چه ددې منافق عبدالله بن ابی بیمارپرسئ دپاره نبی کریمﷺ تشریف یوړو نو نبی کریمﷺ اوفرمائیل چه ماته ډیرخل ددې یهودو سره د محبت کولونه منع کړې نې نوده اوونیل چه سعدبن زراره هغوئ سره دښمني کوله هغه هم مړشو(٢).

يَرْتَدَّ	مَنْ	اٰمَنُوْا	يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ
چې واوړيدو			ائې هغه کسانوا چې ایمان مو راوړې دی‌اهغه څوک‌ا
ائې دایمان خاوندانو که په تاسو کښې څوک دخپل			

١) ابن هشام : ٥٢/٣.

٢) احمد: ٢٠١/٥، ابوداود کتاب الجنائز باب فی العيادة : ٣٠٩٤..

مِنۡكُمۡ	عَنۡ دِيۡنِهٖ	فَسَوۡفَ	يَاۡتِى اللّٰهُ	بِقَوۡمٍ	يُّحِبُّهُمۡ		
ستاسو نه	د دین خپل نه	نو زر به	راولی الله	داسې قوم	چې محبت به کوی (الله) دهغوئ سره		

دین نه واوړی | نو الله ﷻ به نور داسې ډیر خلق راپیدا کړی | چې هغوئ به دالله ﷻ خوښ وی

وَيُحِبُّوۡنَهٗۤ ۙ	اَذِلَّةٍ	عَلَى الۡمُؤۡمِنِيۡنَ	اَعِزَّةٍ
اومحبت به کوی هغوئ دالله سره	نرم به وی	په مؤمنانو باندې	سخت به وی

او الله ﷻ به د هغوئ خوښ وی | دمسلمانانو دپاره به نرم وی | او د کافرانو دپاره به سخت وی

عَلَى الۡكٰفِرِيۡنَ ۡ	يُجَاهِدُوۡنَ	فِىۡ سَبِيۡلِ اللّٰهِ	وَلَا يَخَافُوۡنَ	لَوۡمَةَ
په کافرانو باندې	کوشش به کوی	په لاره دالله کښې	اونه به ویریږی	د ملامتیا

اودالله ﷻ په لار کښې به جهاد کوی | اود ملامتګر د ملامتیا نه به نه ویریږی

لَاۤئِمٍ ؕ	ذٰلِكَ	فَضۡلُ اللّٰهِ	يُؤۡتِيۡهِ	مَنۡ	يَّشَآءُ ؕ	وَاللّٰهُ
دملامت کونکی نه	دا	فضل دالله دې	چې ورکوی دا	هغه چاله	چې رضائې شی	او الله

دادالله ﷻ فضل دې | چې چاته نې خوښ شی ورکوی نې | ....اوبیشکه الله ﷻ

وَاسِعٌ	عَلِيۡمٌ ۝	اِنَّمَا	وَلِيُّكُمُ اللّٰهُ	وَرَسُوۡلُهٗ	وَالَّذِيۡنَ
فراخه دې	پوهه دې په هرڅه	بیشکه	دوست ستاسو الله دې	اورسول دهغه دې	اوهغه کسان

ډیرد وسعت مالک دې او په هرڅه پوهه دې | په حقیقت کښې خو ستاسو ملګری الله او دهغه رسول

اٰمَنُوا	الَّذِيۡنَ	يُقِيۡمُوۡنَ	الصَّلٰوةَ	وَيُؤۡتُوۡنَ الزَّكٰوةَ	وَهُمۡ
چې ایمان نې راوړې دې	هغه	چې قائیموی	مونځ	او ورکوی زکاة	او هغوئ

اوهغه مومنان دی | چې په پابندئ سره مونځونه کوی | .... اوزکاة ورکوی | او هم دوی

رٰكِعُوۡنَ ۝	وَمَنۡ يَّتَوَلَّ	اللّٰهَ	وَرَسُوۡلَهٗ	وَالَّذِيۡنَ
رکوع کونکی دی	اوڅوک چې دوستی کوی	دالله سره	او د رسول دهغه سره	اودهغه کسانو سره

الله ﷻ ته سرټیټوی | ....اوڅوک چې الله ﷻ سره او د هغه رسول سره او

اٰمَنُوۡا	فَاِنَّ	حِزۡبَ اللّٰهِ	هُمُ الۡغٰلِبُوۡنَ ۝
چې ایمان نې راوړوا	نو بیشکه	ډله دالله	هم هغوئ غالب دی

مرتد هم خپل نقصان کوی:- الله ﷻ چه قادر او غالب دې ،خبر ورکوی که څوک د دې پاک دین نه مرتدشی نوهغه به دا اسلام قوت کم نکړی.الله ﷻ به د داسې خلقو بدله کښې داسې خلق د دې دین په خدمت کښې مامور کړی.چې د دوی نه به هر حیثیت سره ښه وی.لکه یو آیت مبارك کښې دی چه ﴿وَاِنۡ تَتَوَلَّوۡا﴾ او آیت ﴿اِنۡ يَّشَاۡ يُذۡهِبۡكُمۡ اَيُّهَا النَّاسُ وَيَاۡتِ بِاٰخَرِيۡنَ﴾ اوبل ځائې کښې فرمائی چه ﴿اِنۡ يَّشَاۡ يُذۡهِبۡكُمۡ وَيَاۡتِ بِخَلۡقٍ جَدِيۡدٍ﴾ مطلب دادې چې د دې ټولو آیتونو چه کوم بیان اوشواوارتداد وائی حق پرېښودو ته او باطل طرفته تلو ته.

محمدبن کعب رحمه الله فرمائي چه دا ايت دقريشودسردارانو باره نازل شوي دي.حضرت حسن بصري رحمه الله فرمائي چه د صديق رضی الله عنه خلافت کښې چه کوم خلق اسلام نه روستو شوی وو د هغوئ حکم په دې آيت کښې دې.چه د دوی په بدله کښې د کوم قوم ورکولو وعده کولی شی دا اهل قادسیه دی یا قوم سبا دی یا اهل یمن دی اوددوی تعلق د کنده او سکون قبیلو سره دې.

یو ډیرغریب مرفوع حدیث مبارك کښې مخکښې بیان شوی دی. چه دوی حضرت ابوموسی اشعری رضی الله عنه طرفته اشاره کړې ده او فرمائیلی ئې دی چه دا د دوی قوم دې .([1]) ددی کامل ایمان والوصفت بیانیږی چه دوی خپلو دوستانو یعنی د مسلمانانو مخکښې دوی بالکل نرم وی او د کافرو مقابله کښې دوی مضبوط،دهغوئی دپاره تندر اوپه هغوئ تیز دی.لکه فرمائی چه ﴿أَشِدَّآءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَآءُ بَيْنَهُمْ﴾،د نبی کریم صلی الله علیه وسلم صفتونو نه دی چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم ضحوك وو،قتال وو یعنی ددوستانو مخکښې خندا خوشحالئ والا او ددښمنانو دپاره سخت او جنګ کوونکې وو.

دمسلمانانو صفات:- چه کوم رینښتونی مسلمانان وی نو هغوئ د جهاد نه مخ نه اړوی،نه شا کوی،نه ستړی کیږی،نه بزدله کیږی،او نه آرام غواړی،نه د څه مروت دپاره راخی،نه ورته د چا دملامتیا ویره وی،دوی برابر د الله جل جلاله اطاعت کښې مشغول وی،دالله جل جلاله دښمنانو سره جنګ کوی،دنیکئ حکم کولو کښې،د بدو نه منع کولوکښې مشغول اوسی.

داووه خبرو حکم:- حضرت ابوذر رضی الله عنه فرمائی چه ماته خما خلیل د اووه (۷) خبرو حکم کړې دې ①مسکینانو سره د محبت کولو اوددوی سره دکیناستو② د نیاوی امورو کښې خپل ځان نه کم درجې والاخلقو ته دکتلو اوخپل ځان نه چه کوم خلق پورته وی هغوئ ته د نه کتلو ③ د صله رحمئ کولو اګر چه نور ئې نه کوی ④ او چانه د سوال نه کولو ⑤ اود حق خبرې د بیانولو اګر چه هغه تولو باندې ترخه لګی ⑥ ددین معاملاتو کښې د ملامته کونکی د ملامتیا نه نه ویریدل ⑦ کثرت سره لا حول ولا قوة الا بالله ونیل ځکه چه دا کلمه دعرش د لاندې د خزانه خنی ده .([2]) (مسنداحمد).

اویو روایت کښې دی چه ما نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه پنځه ځل بیعت کړې دې.اوماته نبی کریم صلی الله علیه وسلم د اووه خبرو حکم کړې دې او زه الله جل جلاله په خپل ځان ګواه کوم چه څه به دالله جل جلاله د دین باره کښې د یو بد هیڅ پرواه اونه کړم. نبی کریم صلی الله علیه وسلم څه راوغوښتلم او وې فرمائیل چه آیا خما نه به د جنت بدله کښې بیعت اوکړې ؟مادامنظور کړل او لاس مې وراوږد کړو نو نبی کریم صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل چه د چا نه څه مه غواړه،ماووئیل ډیره ښه ده، اګر چه کوړه هم وی یعنی که هغه غوزاره شی نو هم پخپله د سورلئ نه راکوزشه ([3]).(مسند احمد).

د چا نه ویره نه دی کول پکار:- نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمائی چه د خلقو د هیبت په وجه د حق نه مه اوړه.یاد ساته چه نه څوك تا مرګ ته نزدې کولې شی اونه ستا نه رزق لرې کولې شی ([4]).

د نهی عن المنکر حکم:- اوګورئی دامام احمد سند. فرمائی چه کله خلاف شرع کار اوګورې یا ئې واورئ نو خپل ځان کمزوری کتلو سره خاموش مه پاتې کیږه. الله جل جلاله به ددې تپوس کوی. په هغه وخت

---

[1]) حاکم: ٣١٣/٢، وسنده صحیح.مجمع الزوائد: ١٦/٧ ابن ابی شیبة: ١٢٥/١٢، الطبقات: ١٠٧/٤.

[2]) احمد: ١٥٩/٥، المعجم الاوسط: ٥٦٣٥، وسنده حسن

[3]) احمد: ١٧٢/٥،.

[4]) احمد : ٥٠/٣، المعجم الاوسط: ٢٧٢٥، مجمع الزوائد: ٢٦٥/٧.

کښې به لنسان جواب ورکړی چه خه خلقو نه ویریدم (١) نو الله ﷻ به اوفرمائی چه خه د دې زیات حقدار ووم چه ته خما نه ویریدې وې .(٢) (ابن ما جه)

دوس نه زیات بوج اوچتولو ممانعت:- یوبل صحیح روایت کښې دی چه د مومن دپاره نه دی پکار چه خپل خان پخپله په ذلت کښې واچوی. صحابه کرام ﷺ تپوس اوکړو چه دا څنګه ؟ نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه تکلیفونه په خپل سر واخلی او ددې په ده کښې طاقت نه وی .(٣)

قوله تعالی: فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَآءُ

دالله فضل په بعضو کیرې:- بیافرمائی چه دالله ﷻ فضل دې چه چاته غواړی نو ورکوی یعنی دکامل ایمان دا صفتونه خاص دالله ﷻ ورکړه ده،هم د دې دوی ته توفیق ملاویږی.د هغه فضل ډیر وسیع دې،هغه کامل علم والا دې،هغه ته ښه معلوم دی چه د دې ډیر لوئې نعمت مستحق څوك دې ؟

دوستی چا سره پکار ده؟:- بیاارشاد دې چه ستاسو دوستان کافران نه دی بلکه حقیقت کښې تاسو ته پکاردی چه الله ﷻ او د هغه رسول ﷺ اومومنانو سره دوستی اوساتئ:مومن هم هغه دې چه په چا کښې دا صفتونه وی چه هغوئ د مونځ پوره پابند وی او دا د اسلام یو اعلی او بهترین رکن دې اوصرف دالله ﷻ حصه ده،اوزکوة ورکوی اودا د الله د ضعیف اومسکین بندګانو حق دې،

د قول تردید:- ددې آخری جملې باره کښې بعضو خلقو ته وهم شان شوې دې چه دا ﴿وَيُؤْتُوْنَ الزَّكٰوةَ﴾ نه حال واقع دې یعنی د رکوع حالت کښې زکوة ورکوی.دا بالکل غلط دی،که دا اومنلې شی نو دا به ښکاره ثابت شی چه د رکوع حالت کښې زکوة ورکول افضل دی.حالانکه هیڅ یو عالم د دې قائل نه دې.دې وهم والو خلقو دلته یو واقعه بیان کړې ده چه حضرت علی ﷺ د مونځ رکوع کښې وو چه یو سائل راغلو نو دوی ورته خپله ګوتمه ورکړه دمومنانو ﴿وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا﴾ نه مراد په قول د عتبه ﷺ ټول مسلمانان اوحضرت علی ﷺ دې. نو دې باندې دا آیت مبارك نازل شو.یومرفوع حدیث کښې هم د ګوتمې واقعه ده.اوبعضو نورو مفسرینو هم دا تفسیرکړې دې. لیکن سند د یو هم صحیح نه دې.رجال هم ثقه او ثابت نه دی.نوداواقعه بالکل غلطه اوغیر ثابت ده.اوصحیح نه ده.

صحیح شان نزول:- صحیح هغه دی چه کوم مونږ مخکښې بیان کړل چه دا ټول آیتونه د حضرت عباده بن صامت ﷺ باره کښې نازل شوی دی.هرکله چه هغوئ ښکاره یهودو سره دوستی پریښوده نو الله ﷻ اود هغه رسول ﷺ او ایمان والو خلقو سره په دوستئ راضی شو د دې وجې د دې ټولو آیتونوآخرکښې فرمان اوشو چه کوم سړې الله اود هغه رسول او مومنانو سره دوستی ساتی نو هغه د الله ﷻ لښکرکښې شامل دې.او هم دا دالله ﷻ لښکر غالب دې لکه د الله تعالی فرمان دې چه ﴿كَتَبَ اللّٰهُ لَاَغْلِبَنَّ اَنَا وَرُسُلِيْ﴾ الخ. یعنی الله ﷻ لیکلی دی چه خه او خما رسول به غالب وی.الله ﷻ باندې او په آخرت باندې ایمان راوړونکی خو دالله ﷻ او د رسول دښمنانو سره هیڅ کله دوستی کونکی اونه مومی،اګر چه هغه پلار وی،یا خونې،یا رور او د خاندان او قبیلې خلق وی.هم دا خلق دی چه د دوی په زړونو کښې الله ﷻ ایمان لیکلې دې او خپل روح سره ئې د دوی تائید کړې دې.دوی به الله ﷻ هغه جنتونو ته داخل کړی چه هغې لاندې نهرونه بهیږی،اودوی به هلته همیشه وی.دوی نه الله ﷻ راضی دې.دوی د الله ﷻ نه خوشحاله وی.هم دا د الله ﷻ لښکر دې او د الله ﷻ لښکر فلاح موندونکې دې.نو څوك چه د الله ﷻ

---

١) ابن ماجه کتاب الفتن باب المر والنهی عن المنکر : ٤٠٠٨، احمد: ٧٣/٣،

٢) ابن ماجه کتاب الفتن باب قوله تعالی (یاایهاالذین امنوا علیکم انفسکم) :٤٠١٧، وسنده حسن.

٣) ترمذی کتاب الفتن باب لایعترض من البلاء لما لا یطیق : ٢٢٥٤.

اودهغه د رسول ﷺ او دمومنانو په دوستیٔ راضي وي نو هغه دنیاکښې کامیاب دې او اخرت کښې فلاح موندونکې دي.هم ددې وجې نې دا آیت مبارك په دې جمله ختم کړو.

يَاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِيْنَ اتَّخَذُوْا دِيْنَكُمْ هُزُوًا

اٰئې هغه کسانوچې ایمان موراوړې دې|مهٔ نیسئ|هغه کسان | چې نیولې دې هغویٔ |ادین ستاسویه ټوقو

اٰئې مسلمانانو هغې خلقوسره دوستی مه کویٔ| .... چې ستاسودین پسې ټوقې

وَّلَعِبًا مِّنَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلِكُمْ

اولوبو سره| دهغه کسانونه|چې ورکړې شوې دې ورته| کتاب | مخکښې ستاسونه

اومسخرې کوی| که ستاسونه مخکښې اهل کتاب دی (نودوی سره هم دوستی مکویٔ)

وَالْكُفَّارَ اَوْلِيَآءَ ۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ۝ وَاِذَا

او کافران | دوستان | او اوویریږیٔ | دالله نه | که چرې یئ تاسو | مؤمنان | اوهرکله چې

اوکه کافران دی |اودالله ﷻ نه ویره کویٔ| که تاسو په سچه مسلمانان یئ| ....اوچې

نَادَيْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ اتَّخَذُوْهَا هُزُوًا وَّلَعِبًا ۭ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ

رابلئ تاسو | مانځه ته انو نیسی دوی اذان لره | په ټوقوا اولوبو سره|دالوبې ټوقې|په سبب ددې چې دویٔ

تاسو دمونځ دپاره آذان کویٔ|نو دوی په هغې پسې ټوقې اومسخرې کوی | داځکه چه دویٔ

قَوْمٌ لَّا يَعْقِلُوْنَ ۝

داسې قوم دې | چې نه لری عقل |

دعقل نه کار نه اخلی

د غیرمسلمو سره د محبت ممانعت -الله ﷻ مسلمانانو ته غیرمسلمو سره د محبت نه نفرت باره کښې وانی اوفرمانی چه آیاتاسودهغه چا سره دوستیٔ کوئی چه کوم ستاسو د طاهر او پاك دین پورې خنداکوی اودا نې هسې لوبې ټوقې ګڼرلې دی .

د ،،من،، اعرابی تشریح - ﴿مِن﴾ بیان د جنس دپاره دې لکه ﴿مِنَ الْاَوْثَانِ﴾ کښې.بعضو ﴿وَالْكُفَّارَ﴾ لوستی دی او عطف نې پرې کړې دې.بعضو ﴿وَالْكُفَّارِ﴾ لوستې دې اود ﴿لَاتَتَّخِذُوا﴾ نې معمول جوړ کړې دې نو تقدیر د عبارت ﴿وَالْكُفَّارَاَوْلِيَـآءَ﴾ به وی.کفارو نه مراد مشرکان دی .د حضرت ابن مسعود ﷺ قرات کښې ﴿وَمِنَ الَّذِيْنَ اَشْرَكُوْا﴾ دی.

الله ﷻ نه ویریږئ اودوی سره دوستی مه کوئی که تاسو رینښتونی مسلمانان یئ.دوی خو تاسو سره،او الله ﷻ سر ه او ستاسو دین سره دښمنی کوی.لکه فرمانی چه ﴿لَايَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُوْنَ﴾ چې مومنان پریږدی او کافرانو سره دوستی کوی نودالله ﷻ د طرفنه هغه سره هیڅ ښیګړه نشته دې.خو که د هغوی (د ضرر نه) نه بچ کیدل مقصود وی نو دا بله خبره ده.او الله ﷻ تاسود خپل ذات نه ویروی.اوتاسو به الله ﷻ طرفنه رجوع کونی.داسې دا اهل کتاب او مشرکان هم په هغه وخت کښې تاسو پورې خندا کوی.کله چې تاسو مونځونو دپاره اذان کویٔ حالانکه دا دالله ﷻ د ټولونه زیات خوښ عبادت دی.لیکن دا بې وقوف دومره هم نه پوهیږی خکه چه دوی د شیطان تابعدار دی او د دې اهل کتابومشرکانو دا حالت دې چه کله دوی د آذان آواز واوری نو دوی خپلو غوږونو کښې ګوتې ورکړی او تښتی.او هغه ځائې ته ځان

رسوي چه کوم خاني داذان اواز نشي اوريدې او دې نه پس دوي بيا راخي.بيا تکبير اوريدو سره دوي تښتي.ددې ختميدو سره واپس راخي او خپلو وسوسو اچولو کښې اخته شي.او انسان ته د يو خوا بل خوا غلطې خبرې ورپه ياد کوي.تردې چه دوي ته ددې هم خبرنه وي چه مونځ څو رکعته دې ؟ هرکله چه داسې اوشي نو دوه سجده سهوه دې اوکړي (١). (متفق عليه)

امام زهري رحمه الله فرماني چه د اذان ذکر قران پاك کښې دلته هم دې،بيا نې هم دا آيت تلاوت کړو .(٢)

ديو نصراني په اور سوزيدل:- يونصراني چې به په اذان کښې کله ﴿اشهد أن محمدا رسول الله﴾ واوريدل نو ونيل به نې چه دروغژن دې اوسوزي.يوخل د شپې دده نوکرې کور کښې اور بل کړې وو،يو بڅرنې والوتو اودې سره پخپله ټول کور اوسوزيدو.

دنبي کريم ﷺ په خبرور کولو ايمان راوړل:- دفتح مکه په کال نبي کريم ﷺ حضرت بلال رضي الله عنه ته کعبه کښې د اذان کولو حکم ورکړو.دې ته نزدې ابوسفيان بن حرب،عتاب بن اسيداوحارث بن هشام ناست وو. عتاب اوونيل خما مور پلار باندې الله ﷻ احسان اوکړوچه د دې آذان آوريدو نه مخکښې مخکښې نې ددې دنيا نه فنا کړل خکه چه دا خو غصه ورکونکې آواز دې.حارث اوونيل که ما دا رښتيا ګنړلې نو منلې به مې وې.ابو سفيان اوونيل چه څه خو د ژبې نه هيڅ نه اوباسم.ماته ويره ده چه هسې نه داکانړې هغوئ ته خبر ورکړي.دوي لا خبرې نه وې ختمې کړې چه په دې کښې نبي کريم ﷺ راغلل او وې فرمانيل چه په دې وخت کښې تاسو دا خبرې اوکړې.ددې آوريدو سره عتاب او حارث اوونيل چه مونږ ګواهي ورکوو چه ته د الله ﷻ رسول نې.خکه چه دلته څوك څلورم څوك نشته دې چه ګنی مونږ دا ګمان اوکړو چه هغه به دا تاسو ته ونيلې وي.(سيرة محمدبن اسحاق).

حضرت عبدالله بن محيريز رحمه الله چه کله د شام سفر ته روانيدل نو حضرت ابومحذوره رضي الله عنه چه هغه سره دوي د خپلې يتميئ ورځې تيرې کړې وې چه هلته به ستاسو د اذان متعلق به خما نه خلق تپوس کوي.نو تاسو خوماته خپل واقعات اوواني.وې فرمانيل چه واوره کله چه نبي کريم ﷺ حنين نه واپس راتلو نو لاره کښې مونږ خلق يو خاني کښې وو اودمونځ وخت شو اود نبي کريم ﷺ موذن اذان اوونيلو. مونږ هغه پسې خنداوتوقې شروع کړې چه هسې نه خمونږ غوږونو کښې د دې آذان راشي،يو سپاهي راغلو اومونږ نې دوي ته بوتلو. نبي کريم ﷺ اوفرمانيل چه تاسو کښې د ټولو نه اوچت آواز د چا وو ؟ ټولوما طرفته اشاره اوکړه.نو نبي کريم ﷺ نور ټول پريښودل او څه نې ايسار کړم او وې فرمانيل چه پاسه او اذان اووايه.په الله قسم په هغه وخت کښې د رسول الله ﷺ د ذات نه زيات خراب څيز ماته بل څه نه وو د دې وجې چه هغوي راته د اذان کولو حکم کولو خو بې بس ولاړ اوم. نو بيا ماته پخپله نبي کريم ﷺ آذان اوخودلو او نبي کريم ﷺ ماته خودل اوما ونيلو (بيا آذان پوره شو) هرکله چه آذان نه فارغ شوم نونبي کريم ﷺ ماته يو تهيلئ راکړه چه په هغې کښې چاندي وه،بيا نې خپل لاس مبارك خما په سر کيخودو او تر ملا نې رابنکلو.

دابومحذوره رضي الله عنه ايمان راوړل:- بيافرماني چه الله ﷻ دې تا برکتناك کړي. دې سره زما په زړه کښې چه د رسول الله ﷺ خلاف کومه دشمني وه هغه اووتله. او ددې په ځاې خما زړه کښې نبي کريم ﷺ سره محبت پيدا شو.ما خواهش اوکړو چه د مکې موذن نبي کريم ﷺ ما جوړکړي. نبي کريم ﷺ خما دا

---

(١) صحيح مسلم كتاب السهو باب اذا لم يدركم صلى ثلاثا اواربعا سجدتين : ١٢٣١.

(٢) ابن ابي حاتم : ١١٦٤/٤.

درخواست منظور کړو اوخه مکې ته لاړم او هلته ګورنر حضرت عتاب بن اسيد سره مې ملاقات اوکړو اود موذن فرائض ئې ماته اوسپارل .(١)

د ابومحذوره ﷺ نوم:- د حضرت ابومحذوره ﷺ نوم سمره بن معير بن لوذان وو. د نبی کريم ﷺ خلورو موذنانو کښې يو دوی هم وو. او ډير وخت پورې دوی د مکې موذن پاتې شو.

قُلْ	يَٓأَهْلَ الْكِتٰبِ	هَلْ تَنْقِمُوْنَ	مِنَّآ	
اووايه ائې نبی	انې اهل کتابو	آيا تاسو کينه لرئ	زمونږ سره	

دوئ ته اووايه چې اهل کتابو تاسوزمونږ نه نور څه بد نه ګڼئ

اِلَّآ	اَنْ اٰمَنَّا	بِاللّٰهِ	وَمَآ	اُنْزِلَ	اِلَيْنَا
صرف په دې خبره	چې ايمان راوړې دې مونږه	په الله باندې	اوپه هغه کتاب باندې	چې نازل شوې دې	مونږ نه

خو بس دا چې مونږ په الله ﷻ باندې ايمان راوړې دې اوپه هغه کتاب چې مونږ ته نازل شوې دې

وَمَآ	اُنْزِلَ	مِنْ قَبْلُ	وَاَنَّ	اَكْثَرَكُمْ	فٰسِقُوْنَ ۞	قُلْ	هَلْ
اوپه هغه	چې نازل شوې وؤ	مخکښې	اوبيشکه	زيات له تاسو	فاسقان دی	اووايه	آيا

اوپه هغه کتاب چې زمونږنه مخکښې نازل شوې دې اوپه تاسو کښې اکثرخلق نافرمان دی انې پيغمبره ورته اووايه

اُنَبِّئُكُمْ	بِشَرٍّ	مِّنْ ذٰلِكَ	مَثُوْبَةً	عِنْدَ اللّٰهِ ؕ	مَنْ
زۀ خبر درکړم تاسو ته	په زيات خراب انسان	ددې نه	په لحاظ دانجام	په نزد د الله	هغه څوك دې

چې آياتاسوته حال بيان کړم چې دالله ﷻ په نيز د دې (فسق) نه زيات خراب انجام د چا دې دهغه چا چې

لَّعَنَهُ	اللّٰهُ	وَغَضِبَ	عَلَيْهِ	وَجَعَلَ	مِنْهُمُ
چې لعنت کړې دې په هغه	الله	اوغضب ئې کړې دې	په هغه	اوجوړ کړې ئې دی	د ځينو دهغوئ نه

الله ﷻ پرې لعنت کړې وی .... او غضب ئې پرې کړې وی .... او چې دچا نه ئې

الْقِرَدَةَ	وَالْخَنَازِيْرَ	وَعَبَدَ الطَّاغُوْتَ ؕ	اُولٰٓئِكَ	شَرٌّ	مَّكَانًا
شادوګان	اوخنزيران	اوبندګی ئې اوکړه د شيطان	هم دا کسان	ډير بد دی	په لحاظ دمرتبې سره

شادوګان اوخنزيران جوړ کړې دی او چې دشيطان عبادت کوی ددا سې خلقو ځائې ډيربدترين دې

وَّاَضَلُّ	عَنْ سَوَآءِ السَّبِيْلِ ۞	وَاِذَا	جَآءُوْكُمْ	قَالُوْٓا	اٰمَنَّا
اوډير بې لارې دی	دنيغې لارې نه	اوهرکله چې	راشی تاسو ته	وائی	چې ايمان راوړې دې مونږه

اودسمې لارې نه ګمراه شوې دی .... کله چې دا خلق تاسوته راشی انووائی چې مونږ ايمان راوړې دې

---

(١) احمد: ٤٠٩/٣، صحيح مسلم كتاب الصلاة باب صفة الاذان : ٣٧٩، ابو داود : ٥٠٣، مختصرا بيهقی : ٣٩٣/١. نسائی : ٦٣٣.

وَقَدْ دَّخَلُوْا بِالْكُفْرِ وَهُمْ قَدْ خَرَجُوْا بِهٖ ۚ وَاللّٰهُ

اوحال دا چې بې شكه | دوئ ننوتي وو | د كفر سره | اودوئ | بېشكه وتلي دي | د دې سره | اوالله

خو حقيقت دادې چې په حالت د كفر كښې راغلي وو | اوهم په حالت د كفر كښې واپس لاړل | اودوى چې

اَعْلَمُ بِمَا كَانُوْا يَكْتُمُوْنَ ۝ وَتَرٰى كَثِيْرًا مِّنْهُمْ

ښه پوهه دې | په هغه څه | چې وو دوئ | چې پټول به ئې | اوته وينې | ازيات خلق | ددوئ نه

څه پټوى هغه الله تعالى ته ډيرښه معلوم دي |..........اوته به په دوئ كښې ډيركسان وينې گورې چې

يُسَارِعُوْنَ فِي الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاَكْلِهِمُ السُّحْتَ ۚ لَبِئْسَ

چې منډې وهي | په گناه كښې | اوپه ظلم كښې | اوپه خوړلو د دوئ (كښې) حرامو لره | خامخا بد دې

گناه او ظلم او حرامو خوړلو ته به په منډه منډه ورځي | .... اودا ډير

مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ۝ لَوْلَا يَنْهٰهُمُ الرَّبّٰنِيُّوْنَ وَالْاَحْبَارُ

هغه | چې وو دوئ | چې كول به ئې | ولې | نه منع كوى دوئ لره | عالمان | اوپوهان

بدكارونه دي كوم چې دوئ كوى |..........ددوئ عالمان او پوهه خلق ولې دوى

عَنْ قَوْلِهِمُ الْاِثْمَ وَاَكْلِهِمُ السُّحْتَ ۚ لَبِئْسَ مَا

د دوى د گناه د خبرو نه | اودخوړلو ددوئ | حرامو لره | اخامخا ډير بد دې | هغه كار

دگناه د خبرو نه او د حرام خوړولونه نه منع كوى |..........حقيقت دا دې | چې دوى ډيربد

كَانُوْا يَصْنَعُوْنَ ۝

چې دي دوئ | چې كوى ئې |

كارونه كوى

داهل كتابو مسلمانانو سره د بغض وجه- حكم كيږى چه كوم اهل كتـاب ستا د دين پورې توقې كوى هغوئ ته اووايه چه تاسو مونږ سره كومه دشمنى جوړ كړې ده ددې وجه ددې نه سوا نشته دې چه مونږ په الله ﷻ اودهغه په كتابونو ايمان راوړو. نو اصل كښې دا وجه د بغض نه وه او نه ددې سبب مذمت رو.دا استثناء منقطع ده او آيت كښې دى چه﴿وَمَا نَقَمُوْا مِنْهُمْ﴾ يعنى صرف په دې وجه هغوئ (كافرانو) دوئ(مسلمانانو) سره دښمنى كړې وه چه الله ﷻ عزيز اوحميد ئې منلو. اولكه يو آيت مبارك كښې دى چه ﴿وَمَا نَقَمُوْا اِلَّا اَنْ اَغْنٰهُمُ اللّٰهُ وَرَسُوْلُهٗ مِنْ فَضْلِهٖ﴾ يعنى هغوئ صرف په دې وجه چه الله ﷻ په خپل فضل سره او رسول الله ﷺ ورته مال وركړې دې اوهغوئ ئې غنيان كړى دى. بخارى او مسلم كښې حديث مبارك دې چه ابن جميل هم ددې بدله اخلى اودې فقير وو اوالله تعالى هغه غنى كړو[1].

زيات خلق فاسقان دى - اودا چه تاسوكښې اكثرد صراط مستقيم نه جدا اوخارج دى.تاسو چه خمونږ باره كښې گمان كوئې نو راشئ چه خه تاسو ته اووايم چه الله ﷻ سره بدلې مونكو كښې څوك بدتردې او هغه تاسو يئ خكه چه دا خصلتونه تاسو كښې موندې شى.

[1]) صحيح بخارى كتاب الزكاة باب قول الله تعالى (وفى الرقاب والغارمين وفى سبيل الله) : ١٤٦٨، صحيح مسلم: ٩٨٣.

په يهوديانو مختلف عذابونه:- يعني په چا چه الله تعالى لعنت كړي دي دخپل رحمت نه ئې لرې كړي دي. په هغوئ عذاب نازل شو،په هغوئ غصه شو،داشان چه دې نه پس نه راضي كيدو او په هغوئ كښې ئې دبعضو شكلونه بدل كړل او هغوئ نه ئې شادوګان او خنزيران جوړ كړل.ددې پوره بيان په سورة بقره كښې تير شوې دې. نبي كريم ﷺ نه سوال اوشو چه دا شادوګان او خنزيران هم هغه وو ؟ نبي كريم ﷺ اوفرمائيل چه په كوم قوم باندې عذاب نازل شي نو د هغوئ هيڅ نسل باقي نه پاتې كيږي.ددې نه مخكښې هم شادوګان او خنزيران وو.دارو ايت مختلفو الفاظو كښې صحيح مسلم او نسائي كښې بيان شوې دې (١).

مسند كښې دي چه د جناتو يوقوم نه ماران جوړكړې شوي وو. لكه څنګه چه شادوګان اوخنزيران جوړ كړې شوي وو (٢).دا حديث مبارك غريب دې

اوپه دوى كښې بعضې د غير الله ﷻ عبادت كونكي شو. يو قرات كښې اضافت سره طاغوت په زيرسره هم دې.يعني دوې ئې د بتانو غلامان جوړ كړل.حضرت بريده اسلمي رحمه الله به دا ﴿عابد الطاغوت﴾ لوستلو.ابوجعفر قاري رحمه الله نه ﴿وعُبِدَالطاغوتُ﴾ هم منقول دې.بيا دې معنى كښې لرې والي دې.ليكن في الواقع لرې والي نه دې.مطلب دادې چه تاسو هغه يئ چه په هغوئ كښې د طاغوت عبادت كړې شوې وو.الغرض اهل كتاب باندې الزام لګولې شي چه مونږ باندې خوعيب لګوئي حالانكه مونږ موحدين يوصرف ديوالله ﷻ برحق منونكي يو او تاسو خو هغه يئ چه تاسو كښې دا ټولې خبرې موندې شي.ددې وجې ئې خاتمه كښې اوفرمائيل چه هم دا خلق د قدرومنزلت په اعتبار سره خراب دي او د راستئ اعتبار سره ډير لرې پريوتي دي.دې افعل التفضيل كښې بل طرفته هيڅ نشته دې. دلته هډو مشاركت نشته لكه آيت كښې دي چه ﴿أَصْحٰبُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُّسْتَقَرًّا وَّأَحْسَنُ مَقِيلًا۝﴾

د منافقانو د ايمان نفي:-بيادمنافقانو يو بدخصلت بيانيږي چه په ظاهره خو دوى د مومنانو سره د ايمان اظهار كوى خو ددوى باطن دكفر نه ډك دې.دوى چه كله تاسو ته راشي نو دكفر حالت كښې وى او كله چه تاسو نه ځي نو د كفر حالت كښې ځي.ستا خبرې او ستا نصيحتونه په دوى هيڅ اثر نه كوى.دا پرده دارى به د دوى څه پكار راشي.چه چا سره دوئ مخامخ كيږى هغه عالم الغيب دې،د زړونو رازونه ورته ښه معلوم دى،دوى چه كله هلته لاړشي نو دوى ته به پوره پوره بدله ملاويږي.ته ګورې چه دوى ګناهونو باندې،حرام كارونو باندې،او باطلو خلقو سره په حرام مال څنګه چټې وهى.د دوى عملونه ډير خراب دى.د دوى اولياء يعني عابدان عالمان اود دوى علماء دوى ددې خبرې نه ولې نه منع كوى ؟ اصل كښې ددې عالمانو اوپيرانو عملونه هم خراب دى.حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمائي چه د عالمانو او فقيرانو دپاره د دې آيت نه زيات سخت آيت په قران پاك كښې نشته.

دعلى رضي الله عنه خطبه:- حضرت ضحاك ا نه هم داسې منقول دى چه حضرت على رضي الله عنه خپله خطبه كښې د الله ﷻ د حمد وثناء نه پس اوفرمائيل چه انې خلقو اتاسو نه مخكښې خلق په دې وجه هلاك شو چه هغوئ به بدنې كولې او د دوى عالمان او الله والا خلق خاموش وو. هركله چه دا عادت دوى كښې خور شو نو الله ﷻ دوى ته رنګ په رنګ سزا ګانې وركړې.نو تاسو ته پكار دى چه دنيكئ حكم كوئي او د بدئي نه منع كوئي،دې نه مخكښې چه تاسو باندې هم هغه عذاب راشي چه ستاسو نه مخكښې خلقو باندې

---

(١) صحيح مسلم كتاب القدر باب بيان ان الاجال والارزاق وغرها: ٢٦٦٣، احمد: ٤١٣/١.

(٢) احمد: ٣٤٨/١، وسنده صحيح طبراني:١١٩٤٦، مسند ابي يعلى:١٢٣٢، ابن حبان : ١٠٨٠، دارو ايت موقوف صحيح دې.

راغلي وو. يقين اوکړئ که تاسو د نيکئ حکم نه کوئ اود بدئ نه منع نه کوئ نو ستاسو روزئ به کمې شي اونه به تاسوله مرګ نزدې رازي.

د نهي عن المنکر نه کولو وعيد:- دنبي کريم ﷺ فرمان دې چه په کوم قوم کښې دالله ﷻ نافرمانئ کيږي او هغه خلق د قدرت نه باوجود دا خلق منع نه کړي نو الله تعالی په ټولو عذاب نازلوی (١). (مسند احمد) ابوداود کښې دی چه دا عذاب به ددوی دمرګ نه مخکښې په دوی راځی (٢). ابن ماجه کښې هم دا روايت شته (٣).

وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ

| اووايئ | يهوديان | چې لاس دالله | تړلې شوې دې | او دې تړلې شي

اويهوديان وائي چې دالله ﷻ لاسونه تړلې شوی دی | تړلې خو ....

أَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا بَلْ يَدَاهُ

لاسونه ددوئ | اولعنت کړې شوې دې په دوئ | په سبب دهغه | چې وائی دوئ | بلکه | دواړه لاسونه د هغه

ددوئ لاسونه دی | او د دې وينا کولو په وجه په دوئ باندې لعنت ونيلې شوې دې | بلکه دالله ﷻ

مَبْسُوطَتَانِ يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ

فرانبه دی | خرچ کوی | څنګه چې | غواړې هغه | اوخامخا زياتوی | ډېرو خلقو لره | د دوئ نه

لاسونه خو پرانيستې دی | چې څنګه غواړې هغه شان خرچ کوی | حقيقت دادې چې تاته دالله ﷻ دطرفنه

مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا

هغه کلام | چې نازل کړې شوې دې | تاته | دطرفه درب ستانه | په سرکشئ سره | اوپه کفر سره

کوم کتاب نازل شوې دې | هغه په دوئ کښې د ډېرو خلقو دپاره دسرکشئ اوکفرسبب ګرځيدلې دې

وَأَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ

اواچولې ده مونږه | په منځ ددوئ کښې | دشمنی | اوبغض | دورځې دقيامت پورې

اوددې په سزا کښې، مونږ ددوئ په منځ کښې ترقيامته پورې دښمنی اوبغض واچولو

كُلَّمَا أَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ وَيَسْعَوْنَ

هرکله چې | بل کړو دوئ | وور | دپاره دجنګ | مړکړو هغه | الله | اوکوشش کوی دوئ

چې کله هم دوئ دجنګ اور بل کړی | نو الله ﷻ به ئې مړ کوی | ....اودوئ کوشش کوی

فِي الْأَرْضِ فَسَادًا وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ

په زمکه کښې | دفساد | اوالله | نه خوښوی | فساد کونکی | اوکه بيشکه | اهل کتابو

چې دزمکې په مخ فساد خور کړی | او فسادیان خودالله ﷻ بالکل ناخوښه دی | کچرې دې اهل کتابو

(١) احمد: ٣٦٣/٤، المعجم الکبير: ٢٣٧٩
(٢) ابوداود کتاب الملاحم باب الامر والنهی: ٤٣٣٩،.
(٣) ابن ماجه کتاب الفتن باب المر والنهی عن المنکر: ٤٠٠٩ وهو حسن.

امَنُوْا وَاتَّقَوْا لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ سَيِّاٰتِهِمْ

ايمان راوړي وې | اوتقوى ئې اختيار كړې وې‌انو خامخا به لرې كړې وې مونږه | دهغوى نه| گناهونه دهغوى

ايمان راوړي وې |او پرهيزگاران جوړ شوي وې | نو مونږ به دوی ته گناهونه معاف كړي وو

وَلَاَدْخَلْنٰهُمْ جَنّٰتِ النَّعِيْمِ ﴿٦٥﴾ وَلَوْ اَنَّهُمْ اَقَامُوا

اوخامخا به داخل كړې وې مونږ هغوى لره| جنتونو ادنعمتونو ته |اوكه | بيشكه دوی | قائم كړې وې

اودوی به مودنعمتونو دكوباغونوته داخل كړي وو|..................... او كه چرې دوی

التَّوْرٰىةَ وَالْاِنْجِيْلَ وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْهِمْ مِّنْ رَّبِّهِمْ

توراة | اوانجيل | اوهغه |چي نازل كړې شوې دې| دوی ته | دطرفه درب ددوی نه

په تورات او په انجيل اوپه هغې كتابونو چي د الله ﷻ دطرفنه ورته راغلي دي قائم ولاړ وي

لَاَكَلُوْا مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ اَرْجُلِهِمْ ط مِنْهُمْ

نوخامخا به ئې خوراك كولې| دپاس خپل نه| او د لاندې | د پښو خپلو نه | ځيني ددوی نه

نودبره نه به پرې رزق راوريدلو | او دښكته نه به ورته راټوكيدو|................... په دوی كښې

اُمَّةٌ مُّقْتَصِدَةٌ ط وَكَثِيْرٌ مِّنْهُمْ سَآءَ مَا يَعْمَلُوْنَ ﴿٦٦﴾

څه خلق دی| انصاف والا | اوزيات | ددوی نه |ډير بد عمل دې|هغه | چې كوی ئی دوی

يوډله په سمه لار هم روانه ده | خوزيات خلق په كښې ډير بدكاره دی

ديهوديانو الله ته د بخل نسبت كول:- الله تعالى د ملعونيانو يهوديانو يو خباثت بيانوی چه دوی به الله ﷻ ته بخيل ونيلو. هم دا خلق الله ﷻ ته فقير هم وائی.دالله ﷻ ذات د دې ناپاكې مقولې نه ډير زيات اوچت دې،دوی وائی چې د الله ﷻ لاسونه تړلې شوی دی،ددې نه د دوی مطلب دا نه وو چه لاسونه ئې تړلې شوی دی.بلكه مراد ددې امر نه بخل وو. هم دا محاوره قرآن پاك كښې بل ځائې كښې هم شته دې،فرمائی چه ﴿وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُوْلَةً اِلٰى عُنُقِكَ﴾ يعنی خپل لاسونه خپل څټ سره مه تړه اومه ئې د حد نه زياتی خورونې چه بيا تاسوته سترې اوپښيمانه شې.دنوبخل نه اواسراف نه الله ﷻ په دې آيت مبارك كښې منع اوكړه. دملعون يهوديانو د لاس تړلې شوی نه دا مراد وو. فنخاص نومې يهودی دا ونيلی وو [1] اوهم ددې ملعون هغه دويم قول هم وو چه الله ﷻ فقيردې اومونږ غنيان يو. او په دې حضرت ابوبكرصديق ﷺ هغه وهلې وو.يو روايت كښې دی چه شناس بن قيس همدا ونيلی وو. نو دې باندې دا آيت مبارك نازل شو اوارشاد اوشو چه بخيلان او بزدل اوكنجوسان هم دا خلق دی.نو يو بل آيت مبارك كښې دی كه دوی مالكان جوړ شی نو چا ته به هيڅ ورنكړی. بلكه دوی خو د نورو د نعمتونوپه كتلو سره سوزی.دا ذليله خلق دی.بلكه دالله ﷻ لاسونه خواره دی،هغه ذات ډير څه خرچ كوی.دهغه لونې ذات فضل فراخه دې.د هغه بخشش عام دې.د هر څيز خزانې دهغه په لاس كښې دی.هرنعمت دهغه طرفنه دې.ټول شپه ورځ هر وخت هرځائې دهغه د ذات محتاج دی. فرمائی چه ﴿وَاٰتٰىكُمْ مِّنْ كُلِّ مَا سَاَلْتُمُوْهُ﴾

[1] الطبری : ١٠/٤٥٣ .

﴿وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ﴾ يعني تاسوچه څه اوغوښتل الله ﷻ هغه تاسوته درکړل.که تاسودالله ﷻ نعمتونه شميرئي نونه شئ شميرلي:يقيني طورانسان ډيرلوئي ظالم دي بي حدناشکره دي
دالله په خزانو کښې کمی نه راځي:- مسند (فيصل تفسير هم داشان دی) کښې يو حديث د، چه د الله ﷻ نبي لاس ډک دي او شپه ورځ خرچ د هغه خزانه نشي کمولي.د شروع نه واخله تر نن پورې چه څه هم هغه خپل مخلوق ته ورکړی دی نودې سره د هغه په خزانه کښې هيڅ کمې نه دې راغلي.د هغه عرش مخکښې په اوبه باندې وو.اود هغه لاس کښې فيض دي يا قبضه ده، هم هغه ذات اوچت دي،د هغه فرمان دي چه خلقو ! تاسو څما لار کښې خرچ کړئي تاسوته به درکولي شی.بخاري اومسلم کښې هم د احديث دي([1])،

قوله تعالى::﴿وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا﴾
د مسلمانانو کاميابی د کافرانو د حسرت سبب دي:-بيافرمائي چه دالله تعالى نعمتونه څومره په تا زياتيږی نو دومره به ددې شيطانانو حسد او کفر زياتيږی. هم داشان چه څنګه د مومنانو ايمان او ددوی تسليم و اطاعت زياتيږی.لکه څنګه چه بل آيت مبارك کښې دی چه ﴿قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ آمَنُوا هُدًى وَشِفَاءٌ﴾ ايمان والو دپاره خود اهدايت او شفاء ده.اوبې ايمانه ددې نه رانده اوکانړه دی. هم دا خلق دی چه دلړې لرې نه آوازونه کوی.او آيت کښې دی چه ﴿وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ﴾ مونږ هغه قرآن پاك نازل کړې دې چه مومنانو دپاره شفاء اورحمت دې او ظالمان په نقصان کښې نور هم زياتوی.

قوله تعالى::﴿وَأَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ﴾
ترقيامته به د يهودو کينه ختمه نشي:- بياارشاد دې چه ددوی د زړونونه به ترقيامته پورې خپلو کښې بغض او کينه لاړه نشي.خپلو کښې د يوبل وينې څکی.ناممکن ده چه دوی په حق ولاړ پاتې شی او دوی خوبه خپل دين کښې فرقې فرقې دی.جنګونه دښمنئ خودوی کښې راروانې دی اوجاری به وی. دوی اکثر دجنګ سامان تياروی،هر طرفته اورخور کړی،خوهرځل دوی ته شکست ملاويږی.ددوی مکر هم دوی ته التمه شی.دامفسدان خلق دی اودالله ﷻ دښمنان دی.هيڅ يومفسدالله ﷻ خپل دوست نه جوړوی.

قوله تعالى::﴿وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ﴾
د ايمان په وجه د برکتونو نزول:- که دوی باايمان او باکردار جوړشی نومونږ به دوی نه ټولې ويرې لرې کړو او دوی به د دوی مقصد ته اورسوو. که دوی دا قرآن پاك اوانجيل اوتوراة اومنی څکه چه توراة او انجيل منل په دې قرآن پاك منلو والو باندې لازم دی.او د دې صحيح تعليم هم دادې چه دا قرآن پاك رښتونې دې او ددې اودنبي آخرالزمان تصديق مخکښنو کتابونوکښې موجود دې.نوکه دوی دا خپل کتابونه بغيرد تحريف او تبديل نه اولولی نو هم دا دوی ته داسلام دهدايت فرمان ورکوی او دا حضرت محمدﷺ وائي.دې صورت کښې به الله ﷻ دوی ته ددې فائدې هم ورکړی.اودآسمان نه به اوبه هم اووروی.زمکې نه به پيداوار پيدا کړی.په دوی به آسمان نه او زمکې نه برکتونه نازل کړی.لکه بل آيت مبارك کښې دی چه ﴿وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ آمَنُوا وَاتَّقَوْا﴾ يعنی که دې کلو والو ايمان راوړې وې او پرهيزګاری ئې کوله نومونږ به دوی باندې آسمان نه برکتونه نازل کړی وو.اويو آيت مبارك کښې دی چه ﴿ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ﴾ يعني دخلقو د بدو په وجه په اوچه او لمده کښې فساد ښکاره شواوهم دا ددې معنی کيدې شی چه بغير د مشقت او مشکل نه به مونږ دوی ته د برکت نه ډکې روزئ ورکړو.

[1]) صحيح بخاری کتاب التوحيد : باب (کان عرشه علی الماء) : ٧٤١٩، صحيح مسلم : ٩٩٣، احمد: ٣١٣/٢، ابن حبان : ٧٢٥.

د يو قول تضعيف -بعضو ددې جملې مطلب داهم بيان کړې دې چه دا خلق داسې کولو سره حيرانيږي خو دا قوال د سلفو خلاف دی.

د دنيا نه به قرانی علوم ختم شی:- ابن ابی حاتم کښې يو خانې کښې اثر وارد شوې دې چه نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه نزدې ده چه علم به اوچت کړې شی،دې آوريدوسره حضرت زياد بن لبيد رضی الله عنه عرض اوکړو چه يارسول الله ﷺ ! دا څنګه کيدې شی چه علم به اوچت کړې شی.مونږ خو قرآن پاك زده کړواو خپلو بچو ته مواوخودلو. نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه افسوس ! چه ما خوته د ټولې مدينې والو نه زيات پوهه ګنړلې.ته نه ګورې چه يهوديان او نصرانيان هم خپلو بچو ته توراة اوانجيل ښائی خو د دوی په څه کار راغلو اودوی د الله ﷻ احکام پريښودل.بيا نبی کريم ﷺ هم دا آيت مبارك تلاوت کړو. داحديث مسند کښې هم دې چه نبی کريم ﷺ د يو څيز بيان اوکړو چه دا خبره به د علم د تلو په وخت کښې وی. دې باندې حضرت ابن لبيد رضی الله عنه اووئيل چه دا به څنګه وی ؟ مونږ خو قرآن پاك لوستې دې او خپلو بچو ته ئې ښايو.اوهغوئ به ئې خپلو بچو ته ښائی.اوداسې به داسلسله تر قيامته پورې جاری وی. دې باندې نبی کريم ﷺ جواب کښې هغه څه اوفرمائيل کوم چه مخکښې بيان شو(١).

قوله تعالى: ﴿مِنْهُمْ أُمَّةٌ مُّقْتَصِدَةٌ﴾

په اهل کتابو کښې معتدله ډله:- بيا فرمائی چه په دوی کښې يو ډله ميانه رو هم ده.خو اکثر بدعمله دی.لکه فرمان دې چه ﴿وَمِن قَوْمِ مُوسَىٰ أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ﴾ د حضرت موسی عليه السلام قوم کښې يوه ډله په حق اوهدايت باندې اوپه عدل اوانصاف باندې قائم دی.اود حضرت عيسی عليه السلام د قوم باره کښې فرمان دې چه ﴿فَآتَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا مِنْهُمْ أَجْرَهُمْ﴾ په دوی کښې ايماندارو خلقو ته مونږ ددی ثواب ورکړو اودلته دانکته خيال کښې ساتل پکار دی چه د دوی بهترينه درجه مينځنئ بيان شوه اودې امت (محمدی) بهترينه درجه دريمه ده .(نومعلوه شوه) چه دې (مينځئ درجې) باندې يو دريمه درجه اوچته هم شته

فرمائی چه ﴿ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا﴾ بيا مونږ د خپل کتاب وراثان خاص خاص بندګان جوړ کړل.په دوی کښې خو بعضې په خپلو نفسونو ظلم کوی اوبعضې ميانه رودی.او بعضې دالله ﷻ په حکم منلو کښې نيکو کښې وړاندې تلونکی دی.هم دا لوئې فضل دې.نوددې امت دا درې واړه ډلې جنت ته داخليدو والا دی.

د امت محمدی درې اويا ډلې:- ابن مردويه کښې دی چه د صحابه کرامو رضی الله عنهم مخکښې نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه د حضرت موسی عليه السلام دامت يو اويا ډلې شوې او په هغې کښې به يو جنتی وی اوباقی به دوزخی.د حضرت عيسی عليه السلام امت دوه اويا ډلې وې.چه په هغې کښې يو جنتی او باقی يو اويا دوزخی. خما دا امت به ددې دواړو نه زيات شی.ددوی به هم يو ډله جنت ته خی او باقی دوه اويا ډلې به جهنم ته.خلقو تپوس اوکړو چه هغه څوك دی؟ نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه جماعتونه جماعتونه.يعقوب بن يزيد رحمه الله فرمائی چه هرکله حضرت علی بن ابی طالب رضی الله عنه داحديث بيانولو نو دقرآن پاك دا آيت مبارك ﴿وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ آمَنُوا وَاتَّقَوْا﴾ او ﴿وَمِمَّنْ خَلَقْنَا أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ﴾ ئې لوستلواو فرمائيل به ئې چه ددې نه مراد دحضرت محمد ﷺ امت دې .(٢) ليکن دا حديث دې لفظونو کښې او دې سند سره بې حده غريب دې.اواويا نه زياتو فرقو والا حديث ډيرو

(١) احمد: ١٦٠/٤، ابن ماجه: کتاب الفتن باب ذهاب القرآن والعلم : ٤٠٤٨،

(٢) مسند ابی يعلی : ٣٦٦٨، مجمع الزوائد: ٢٦١/٧،

سندونو سره مروی دی لکه څنګه چه مونږ بل ځاي کښې بیان کړي دی، فالحمدلله.

يَٰٓأَيُّهَا الرَّسُولُ	بَلِّغْ	مَآ	أُنزِلَ	إِلَيْكَ	مِن رَّبِّكَ ط
اې رسوله	اورسوه	هغه	چې نازل کړې شوې دې	تاته	د طرفه درب ستانه
اې پیغمبره ﷺ په تا چې د خپل رب د طرفه کوم (احکام) نازل شوی دی | هغه ټول خلقو ته اورسوه					
وَإِن	لَّمْ تَفْعَلْ	فَمَا بَلَّغْتَ	رِسَالَتَهُ ط	وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ	مِنَ النَّاسِ ط
اوکه چرې	اونه کړو تا	نو اونه رسوؤ تا	پیغام د هغه	او الله به بچ کوی تا	د خلقو نه
اوکه چرې دا کار دې اونه کړلو | نو د الله یو حکم به دې هم نه وی رسولې | او الله به تا د خلقو (د شر) نه بچ ساتی					
إِنَّ اللَّهَ	لَا يَهْدِي	الْقَوْمَ	الْكَافِرِينَ ۝		
بیشکه الله	نه ښائی لار	قوم	کافرته		
بیشکه الله کافرو ته سمه لار نه ښائی					

نبی کریم ﷺ د پیغام رسولو حکم:- الله تعالی خپل نبی ﷺ ته د رسول ښکلي خطاب ورکوی او اواز ورته کوی او الله ﷻ ورته حکم کوی چه دالله ﷻ ټول احکام اورسوه. نبی کریم ﷺ هم داشان اوکړل.صحیح بخاری کښې حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی چه تاته څوك اووائی چه نبی کریم ﷺ د الله ﷻ یو نازل شوي حکم پټ کړي دې نو پوهه شه چه هغه دروغژن دې.الله ﷻ خپل نبی ﷺ ته حکم کړې دې. بیانې هم دا آیت مبارك تلاوت اوفرمائیلو. دا حدیث دلته مختصر دې او بل ځاي کښې اورد دې ([1]).

نبی کریم ﷺ د الله تعالی ټول حکمونه رسولی دی:- بخاری شریف اومسلم شریف کښې دی که نبی کریم ﷺ د الله ﷻ یو حکم لره پټولو والا وې نو دا آیت مبارك به ئې پټ کړې وې. ﴿وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ﴾ ([2]) یعنی تا په خپل زړه کښې هغه پټولو چه کوم الله ﷻ ظاهرونکې وو. او ته به د خلقو نه ویریدلې. حالانکه الله ﷻ زیات حقدار دې چه ته دهغه نه ویره اوکړې.حضرت ابن عباس رضی الله عنه ته چا اووئیل چه خلقوکښې داخبره مشهوره ده چه تاته نبی کریم ﷺ څه داسې خبرې کړې دی چه هغه د نورو خلقو نه پټې دی.نو حضرت ابن عباس رضی الله عنه هم دا آیت مبارك اولوستلو او وې فرمائیل چه په الله ﷻ قسم نبی کریم ﷺ زه دالله ﷻ د هیڅ یو داسې څیز وارث نه یم جوړ کړې.(ابن ابی حاتم).

دعلی رضی الله عنه په صحیفه کښې:- صحیح بخاری کښې دی چه حضرت علی رضی الله عنه نه یو سړی تپوس اوکړو چه تاسره د قرآن پاك نه علاوه د وحی بل څه څیز شته ؟ نو حضرت علی رضی الله عنه اوفرمائیل چه په هغه الله ﷻ قسم چه تخمونه ئې رازرغون کړی دی او خلق ئې پیداکړی دی چه هیڅ نشته د هغه فهم او پوهه سوا چه کوم الله ﷻ یو سړی ته ورکړې.اوڅه چه په دې صحیفه کښې دی.هغه تپوس اوکړوچه صحیفې کښې څه دی ؟ دوی رضی الله عنه اوفرمائیل چه د دیت مسائل دی،د قیدیانو دپرېښودو احکام،اودا دی چه مسلمان دې د کافر بدله کښې د قصاص په طور قتل نکړې شی([3]).

---

[1]) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة المائده (یاایها الرسول بلغ ما انزل الیک من ربک) : ٤٦١٢، مطولا صحیح بخاری : ١٧٧، ترمذی: ٣٠٦٨،احمد: ٤٩/٦، ابویعلی: ٩٠٠.

[2]) صحیح مسلم کتاب الایمان باب معنی قول الله تعالی (ولقد راه نزلة اخری......).

[3]) صحیح بخاری کتاب الجهاد باب الحراسة فی الغزوات فی سبیل الله : ٢٨٨٥، صحیح مسلم: ٢٤١٠، السنن الکبری للنسائی: ٨٨٦٧، احمد: ١٤١/٦، ابن حبان : ٦٩٨٦.

د امام زهری قول:- صحیح بخاری کښې د حضرت زهری ﷫ فرمان دې چه دالله ﷻ د طرفنه رسالت دې او د پیغمبر ﷺ طرفنه تبلیغ دې اوخمونږ په ذمه قبلول او تابع فرمان کیدل دی (١).

په خطبه دحجة الوداع کښې د نبی کریم ﷺ فرمان:- نبی کریم ﷺ دالله ﷻ ټولې خبرې اورسولې.د دې ګواه د نبی کریم ﷺ ټول امت دې چه واقعی نبی کریم ﷺ د امانت پوره حق ادا کړو اوډټولو نه چه کوم لوئې مجلس وو هغې کښې ټولو د دې امر اقرار کړې دې یعنی د حجة الوداع په موقع باندې په خطبه کښې چه په کوم وخت کښې د نبی کریم ﷺ مخکښې څلوېښت زره صحابه کرام ﷡ د جماعت شکل کښې موجود وو. صحیح مسلم کښې دی چه نبی کریم ﷺ په دې خطبه کښې خلقو ته اوونیل چه تاسو نه به الله ﷻ خما باره کښې تپوس کوی نو اووائې تاسو به څه جواب ورکونې،ټولو اوونیل چه خمونږ ګواهي ده چه تاسو تبلیغ اوکړو اود رسالت حق مو ادا کړو. اوخمونږ مو پوره خیر خواهي اوکړه. نبی کریم ﷺ لاس اوسرمبارك آسمان طرفته اوچت کړل او خلقو طرفته راټیت شو او وې فرمائیل چه ائې الله ﷻ ما اورسول (٢)، ائې الله ﷻ ما اورسول ؟

د نبی کریم ﷺ درې ځله آیا ما اورسول وئیل:- مسنداحمد کښې داهم دی چه نبی کریم ﷺ په دې خطبه کښې تپوس اوکړو چه ائې خلقو ! دا کومه ورځ ده ؟ خلقو اوونیل چه حرمت والا.تپوس نې اوکړو چه ائې خلقو دا کوم ښاردې ؟ جواب ورکړې شو چه حرمت والا.وې فرمائیل دا کومه میاشت ده ؟ جواب ورکړې شو چه حرمت والا.نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ستاسو وینې او ستاسو مالونه یو بل باندې داسې حرام دی لکه څنګه چه ددې ورځې،ددې ښاراو ددې میاشتې حرمت دې.بیا نبی کریم ﷺ بار بار دا ونیل بیا نې خپله ګوته مبارکه آسمان طرفته اوچته کړه او وې فرمائیل اې الله ﷻ ! آیا ما اورسول. حضرت ابن عباس ﷠ فرمائی چه په الله ﷻ قسم دا دالله ﷻ نه نبی کریم ﷺ ته وصیت وو.بیا نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ګورئی هرحاضر کس دې دا غائب کس ته اورسوی.ګورئی هسې نه خما نه پس کافران شئ چه دیو بل څټونه وهئ.دا امام بخاری ﷫ هم روایت کړې دې (٣).

قوله تعالی::وَإِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ

بیافرمائی که تاسو د الله ﷻ احکام بندګانو ته اونه رسولو نوتا درسالت حق ادا نکړو. بیا د دې چه کومه سزا ده هغه ظاهرده که یوآیت دې هم پټ کړو نو رسالت دې مات کړو. حضرت مجاهد ﷫ فرمائی چه کله دا حکم نازل شو چه څه نازل شوی دی هغه اورسوه نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه څه یوازې یم اودا ټول یوخائې کیږی نو څه څنګه اوکړم. نو دویمه جمله نازله شوه که تا اونه کړل نو تا د رسالت حق ادا نه کړو.

قوله تعالی::وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ

د نبی کریم ﷺ د حفاظت ذمه واری:- بیا فرمائی چه د خلقو نه ستا بچ کول خما په ذمه دی.ستا حافظ اوناصر څه یم.بې فکره اوسه،ستا دوی هیڅ نشی کولې.ددې آیت مبارك نه مخکښې نبی کریم ﷺ خپله پهره ساتله.خلق د نبی کریم ﷺ په نګرانئ مقرر وو. حضرت عائشه ﷞ فرمائی چه یوه شپه نبی کریم ﷺ بیدار وو خوب ورته نه ورتلو نوما اوونیل چه یارسول الله ﷺ ! نن څه خبره ده ؟ نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه کاش نن یو نیك بخت صحابی خما نګرانی کړې وې.دا خبره کیده چه ما د وسلې آواز واوریدو. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه څوك نې ؟ جواب ملاؤ شو چه څه سعد بن مالك یم. نبی کریم ﷺ

---

١) ترمذی: کتاب تفسیر القرآن باب ومن سوة المائدة: ٣٠٤٦ وسنده حسن.

٢) طبرانی (١١٦٦٣، بنحوه.

٣) دې روایت کښې ابومعشر نجیح السندی ضعیف راوی دې.(ددې حواله تیره شوې ده).

اوفرمائيل چه خنګه راغلې ئې ؟ هغه اوونيل چه د تولـه شپه نبى كريم ﷺ چوكيدارى اوكړم دې نـه پـس نبى كريم ﷺ بنه په آرام اوده شوتر دې چه خنرارى آواز ئې راغلو([1]).

بخارى او مسلم كښې يوروايت كښې دى چه دا واقعه د دويم هجرتى ده.ددې آيت مبارك نازليدو سره نبى كريم ﷺ د خيمې نه سر رابهر كړو او چوكيدارو ته ئې اوفرمائيل چه خئ لاړشئ،اوس خـه داللـه ﷻ پناه كښې راغلې يم،ستاسود چوكيدارئى هيڅ ضرورت نشته دې .([2])

يوروايت كښې دى چه ابوطالب به نبى كريم ﷺ سره يو نه يو كس ليږلو.هركله چه دا آيت مبـارك نـازل شو نو نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه بس تره اوس ماسره هيڅوك مه ليږه. خه داللـه ﷻ پناه كښى راغلم ([3]). ليكن دا روايت غريب دې.اومنكر هم دې.دا واقعه خو د مكې مكرمې شوه. او دا آيت مبارك د مدينې منورې د آخرى دور دې.

په مكى دوركښې د نبى كريم ﷺ حفاظت:- په دې كښې هيڅ شك نشته دې چه په مكه كښې هم داللـه ﷻ مدد د خپل رسول ﷺ سره وو. اګرچه دښمنانو سره هر رنګ اسباب موجود وو،هر رنګ وسلې نـه پـوره وو،خوبيا هم د مكې سردارانو د نبى كريم ﷺ يو وينبته قدرې ته هم نقصان اونـه رسولو.د رسالت پـه روميئى زمانه كښې د خپل تره ابوطالب په وجه د نبى كريم ﷺ بنه حفاظت كيدو اوابوطالب د قريشو سردار اوبااثر سړې وو. د هغه به زړه كښې الله ﷻ د دوى محبت اچولې وو.دا محبت طبعى وو شرعى نه وو.كه دا شرعى وې نو قريش به نبى كريم ﷺ سره دده د خان هم دښمنـان وو. ددوى د انتقـال نـه پـس الله ﷻ د انصارو زړونو كښې نبى كريم ﷺ سره شر عى محبت پيدا كړو. نبى كريم ﷺ هم هغوئ ته تشريف يوړو.

د نبى كريم ﷺ خلاف د يهودو سازشونه.- اوس خو يهوديانواومشركانو هم خپې سپې كړې او ډيرو ډيرو سامانونو سره اوونـل.خو بيـا بيـا نـاكامـه كيـدو نـه پـس دهغـوئ اميدونـه لاهـو شـو. اوچـه څـومره پټ سازشونه دوى كړې وو هغه هم الله ﷻ په دوى التـه كـړل.يو طرفتـه دوى جـادو كـوى او بـل طرفتـه سورة معوذتين نازليږى او ددوى جادو ختموى يو طرفته هغوئ د زرګونوتركيبونه كوى او د چيلئ په غوښـه كښې زهر ګډوى او نبى كريم ﷺ ته دعوت وركوى او دا د نبى كريم ﷺ مخكښـې ايـږدى اوبـل طرفتـه اللـه ﷻ خپل حبيب د دوى دې دهوكې نـه خبروى.اونورهم داسې واقعـات د نبى كريم ﷺ ژونـد مبـارك كښې راځى.

د بانډيچى د شر نه د نبى كريم ﷺ حفاظت:- تفسير ابن جرير كښې دى چه يو سفر كښې نبى كريم ﷺ د يوې ونې دسيورى لاندې قيلولـه (دغرمې خوب) كولـه او حضرات صحابه كرامـو ﷺ د خپـل عـادت مطابق په هرمنزل داسې سيورئى تلاش كولو او هغـه بـه ئې نبى كريم ﷺ دپاره پريښـودو.يو بانډيچى راغلو اوپه هغه وخت كښې د نبى كريم ﷺ توره په ونه كښې زوړند وه. هغه ئې راواخستـه او نبى كـريم ﷺ ته ئې په غصه اونيل اوس وايه تا به څما نه څوك بچ كوى ؟ نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه الله ﷻ به ما ستا نه بچ كوى.هم په هغه وخت كښې د بانډيچى لاس په رپيدو شواوتوره د هغه د لاس نه غوزاره شوه. اوهغه ونې سره وهلې اووهلې شو او د هغه دماغ ذره ذره شو. اوالله ﷻ دا آيت مبارك نازل كړو.

---

[1]) صحيح بخارى كتاب الجهاد باب الحراسة فى الغزوات فى سبيل الله : ٢٨٨٥، صحيح مسلم: ٢٤١٠، السنن الكبرى للنسائى: ٨٨٦٧، احمد: ١٤١/٦، ابن حبان : ٦٩٨٦

[2]) ترمذى: كتاب تفسير القرآن باب ومن سوة المائدة: ٣٠٤٦ وسنده حسن.

[3]) طبرانى (١١٦٦٣، بنحوه.

په يوه بله موقع د نبی کريم ﷺ حفاظت:- ابن ابی حاتم کښې دی چه کله نبی ﷺ بنی انمار سره غزا اوکړه، اوذات الرقاع کهجوروباغ کښې نبی کريم ﷺ يوکوهی کښې پښې زوړندې کړې وې. اود بنو نجاريو حارث نومې سړی وو. دې سړی اووئيل چه ګوره اوس څه نبی کريم ﷺ قتل کوم نو خلقو اووئيل چه څنګه ؟ وې وئيل چه څه به په څه بهانه نبی کريم ﷺ توره واخلم او بيا به يو وار سره نبی کريم ﷺ اووهم. دې نبی کريم ﷺ ته نزدې راغلو او اخوا ديخوا خبرې ئې کولې او نبی کريم ﷺ نه ئې توره اوغوښتله. نبی کريم ﷺ هغه ته توره ورکړه. ليکن کله چه توره دده لاس ته راغله نو دده لاسونه به رپيدو شو او توره دده دلاس نه اوغورزيده نو نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه ستا اوستا دبدو او ارادو تر مينځه الله ﷻ حائل شو. او دا آيت نازل شو.(١) دغورث بن حارث همداسې واقعه مشهوره ده.

د نبی کريم ﷺ د عصمت بله واقعه:- ابن مردويه کښې دی چه د صحابه کرامو ؓ عادت وو چه په سفر کښې به ئې کوم ځائې پړاؤاو کولونو د نبی کريم ﷺ دپاره به ئې ګڼړ سيوری والا ونه تلاش کوله اوپريښودله چه نبی کريم ﷺ ددې سيوری لاندې آرام اوفرمائي.

يو ورځ نبی کريم ﷺ هم داشان يو ونې لاندې آرام کولو او اوده شو او د نبی کريم ﷺ توره هم دې ونه ته زوړنده وه. يو سړی راغلو او دا توره ئې لاس کښې واخسته او وې وئيل چه اوس وايه تابه څما نه څوك بچ کړی ؟ نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه الله ﷻ به مې بچ کړی.په هغه دومره هيبت راغلو حکم منلوته تيار شو اوتوره ئې دده لاس نه پريوتله. او الله ﷻ دا آيت مبارك نازل کړو ﴿وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ﴾ (٢)

مسند احمد کښې دی چه نبی کريم ﷺ ديو غټ سړی خيټې طرفته اشاره اوکړه او وې فرمائيل که دا (غټوالي) ددې ځائې نه سوا په بل ځائې وې نو ستا دپاره به بهتروې ،يوسړی صحابه کرام ؓ اونيولواونبی کريم ﷺ ته راوستو اووې وئيل چه ده ستا د قتل اراده لرله. هغه په رپيدو شو. نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه مه ويريږه ته خو به اراده اوکړې ليکن الله ﷻ به هغه نه پوره کوی (٣). بيا فرمائی چه ستا په ذمه صرف تبليغ دې،هدايت د رب ﷻ په ذمه دې،هغه به کافر ته هدايت اونکړی،نو ته رسوه حساب کولو والا الله ﷻ دې.

				قُلْ		يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ
				اووايه		ائې اهل کتابو
انې پيغمبره ﷺدوی ته ښکاره اووايه						
لَسْتُمْ	عَلٰى شَیْءٍ	حَتّٰى	تُقِيْمُوا		التَّوْرٰىةَ	وَالْاِنْجِيْلَ
نه يئ تاسو	په هيڅ څيز باندې	ترهغې پورې	چې قائم کړئ تاسو		تورات	او انجيل
چې تاسوپه هيڅ دين باندې نه يئ	............ترڅو چې په تورات او انجيل باندې عمل اونکړئ					

(١) دې روايت کښې موسی بن عبيده الربذی راوی ضعيف دې.(الميزان : ٢١٣/٤ رقم: ٨٨٩٥) خو بخاری (٢٩١٣، وغيره کښې ددې آيت مبارک د نزول نه بغير ددې معنی روايت موجود دې.

(٢) ابن حبان الموارد: ١٧٣٩، رسنده حسن. داروايت دحسن درجه کښې دې.(ابن کثير تحقيق عبدالرزاق: ٥٨١/٢).

(٣) احمد: ٤٧١/٣، طبرانی : ٢١٨٥، شعب الايمان : ٥٦٦٦، السنن الکبری للنسائی: ١٠٩٠٣، مجمع الزوائد: ٢٢٧/٨).

وَمَآ أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِّنْ رَّبِّكُمْ ط وَلَيَزِيْدَنَّ

اوهغه چې | نازل کړې شوې دې| تاسو ته | دطرفه درب ستاسو نه | اوخامخابه زیاتوی

اوپه هغه کتاب عمل اونکړئ کوم چه تاسو ته ستاسو د رب دطرفه نازل شوې دې| او کوم کتاب

كَثِيْرًا مِّنْهُمْ مَّآ أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَّبِّكَ طُغْيَانًا

زیاتوخلقو لره|ددوئ نه | هغه| چې نازل کړې شوې دې| تاته |دطرفه درب ستا نه|دجهته دسرکشۍ نه

چې تاته راغلې دې هغه به ددوئ دډیروکسانودپاره د زیاتې سرکشۍ او د لوئې کفر ....

وَّكُفْرًا ۚ فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكٰفِرِيْنَ ﴿٦٨﴾ إِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا

اودکفرنه | نومهٔ کوه افسوس| په قوم کافر باندې | بیشکه هغه کسان| چې ایمان ئې راوړې دې

سبب اوګرځی| نوته په دې کافرو باندې هیڅ کله افسوس مهٔ کوه |بیشکه څوک چې مؤمنان دی

وَالَّذِيْنَ هَادُوْا وَالصّٰبِـُٔوْنَ وَالنَّصٰرٰى مَنْ اٰمَنَ بِاللهِ

اوهغه کسان | چې یهودیان دی| اوصابیان دی| اوعیسایان دی|څوک چې |ایمان راوړی | په الله باندې

یایهودیان دی |یا صابیان دی | یا نصاری دی |په دوئ کښې چې څوک هم په الله ﷻ

وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿٦٩﴾

اوپه ورځ دآخرت باندې|اوعمل ئې اوکړو نیک |نو نشته ویره|په هغوئ باندې|اونهٔ به هغوئ | غمژن کیږی

او په ورځ دآخرت ایمان راوړی |اونیک عمل کوی | نوپه هغوئ باندې نه څهٔ ویره شته | اونه غمژن شی

د اهل کتابو د ایمان راوړو شرطونه:- الله ﷻ فرمائی چه یهودیان او نصاری په هیڅ یو دین نه دی ترکومې چه دوی په خپل کتابونو او په الله تعالی او د الله ﷻ په کتابونو ایمان راونړی.لیکن ددوی خودا حالت دې چه څومره قرآن پاك نازلیږی نودومره د دوی سرکشی اوکفر زیاتیږی.نو اې نبی ﷺ ددې کافرو د وجې حسرت او افسوس مه کونی اومه خپل ځان فکرمندکوې ؟

دصابیانو تعریف:- ① صابیان د نصرانیانواو مجوسیانو بې دینه جماعت ته وائی اوصرف مجوسیانوته هم.اودا یوه ډله وه چه د فرښتو عبادت به ئې کولو.② وهب رحمه الله فرمائی چه دوی به الله ﷻ یومنلو،به هیڅ شریعت عمل کوونکی نه وو. دوی کښې د کفر ایجاد نه وو شوې.دوی عراق سره متصل اوسیدل.بکوثی به وئیل نبیان به ئې منل،هرکال به ئې دیرش روژې نیولې،اویمن طرفته به ئې مخ کولو.شوا روزکښې به ئې پنځه مونځونه کول.ددې نه سوا نور اقوال هم دی.

مخکښې د دوئ جملو نه پس د دوی ذکر راغلې وو،په دې وجې رفع سره عطف راغلو.دې ټولو خلقو ته الله ﷻ فرمائی چه امن وامان والا بې ویرې هغه خلق دی چه په الله ﷻ په ورځ د قیامت ایمان راوړی او نیك عملونه کوی.اودا ناممکن دی ترکومې چه دوی په دې آخری نبی ایمان راونړی چه ټولو جناتو او انسانانو ته رسول لیږلې شوې دې.نو په نبی کریم ﷺ ایمان راوړو والا به راتلونکی ژوند کښې د خطراتو نه بې ویرې وی اوددوی ځیزونو په پرینبودوبه دوی ته هیڅ افسوس او حسرت نه وی.ددې جملې تفصیلی تفسیر په سورة بقره کښې تیرشوې دې.

لَقَدْ اَخَذْنَا مِيْثَاقَ بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ وَاَرْسَلْنَآ اِلَيْهِمْ رُسُلًاؕ

به تحقيق سره | واخستله مونږ | پخه وعده | دبني اسرئيلونه | او اوليږل مونږه | هغوئ ته | ډير رسولان

مونږ دبني اسرائيلونه پخه وعده اخستې وه | .... اوډير پيغبران موورته ليږلي وو

كُلَّمَا جَآءَهُمْ رَسُوْلٌۢ بِمَا لَا تَهْوٰٓى اَنْفُسُهُمْ ۙ فَرِيْقًا

هركله چې به | راغي هغوئ ته | يو رسول | دهغه حكم سره | چې نه خوښوو | نفسونو دهغوئ | ځينې ني

كله چې به يو پيغمبر دوئ ته دالله ﷻ داسې احكام راوړل | چې هغه به ددوئ دخواهشاتو خلاف وو

كَذَّبُوْا وَفَرِيْقًا يَّقْتُلُوْنَ ۝ وَحَسِبُوْٓا اَلَّا تَكُوْنَ فِتْنَةٌ

دروغ اوګڼل | او ځينې به ني | وژل | او ګمان ني اوكړو | چې نه | به وي | هيڅ فتنه

نو ځوك به ني دروغژن ګڼل | او ځوك به ني قتل كړل | او ددوئ دا ګمان وو چې دوئ ته به هيڅ سزا نشي وركولې

فَعَمُوْا وَصَمُّوْا ثُمَّ تَابَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُوْا

نو ړانده شو | او كاڼه شو | بيا | رجوع اوكړه الله | په هغوئ | خو بيا | ړانده شو هغوئ

نو ځانونه ني نور هم ړانده كاڼه كړل | .... بيا الله ﷻ دوئ معاف كړل | خو بيا هم په دوئ كښې

وَصَمُّوْا كَثِيْرٌ مِّنْهُمْ ؕ وَاللّٰهُ بَصِيْرٌۢ بِمَا يَعْمَلُوْنَ ۝

او كاڼه شو | ډير | هغوئ نه | او الله | اليدونكي دې | دهغه كارونو | چې كوي ني دوئ |

ډيرو كسانو ځانونه ړانده كاڼه كړل | .... او الله ﷻ ددوئ كارونه ويني ګوري

د يهوديانو او نصرانيانو وعده خلافي:- الله ﷻ د يهوديانو نه وعده اخستې وه چه هغوئ به دالله ﷻ په احكامو عامل كوي او وحي به پابندي وي.ليكن هغوئ هغه وعده ماته كړه او خپله رائې ني قائمه كړه او خپلو خواهشاتو پسې روان شو،كتاب الله كښې هغوئ هغه خبرې د خپلې خوښې مطابق اومنلې او چه كومې كښې به ددوئ دمنشاء خلاف وې هغه نې ترك كړې هغه نې ترك كړل او نه صرف دومره بلكه د ډيرو رسولانو خلاف شو او هغوئ نې دروغژن اوګرځول،او ډير نې قتل كړل ځكه چه هغوئ كوم احكام راوړې وو هغه د دوی د رائې اوقياس مطابق نه وو. د دومره لوئې ګناه كولو نه پس هم بې فكره كيناستل او دومره پوهه شو چه مونږ دپاره به هيڅ سزا نه وي.خو دوی ته زبردسته روحانی سزا ملاوشوه يعنی هغوئ د حق نه ډير لرې كړې شو.او د حق نه ړانده او ګونګيان كړې شو. چه نه حق واوری او نه چې هدايت اوګوری او هغه اووينی .ليكن بيا هم الله ﷻ په دوی مهربانه شو او دې نه پس دوی كښې اكثر داسې شو چه د حق نه ړانده اوحق آوريدو نه محروم شو. الله ﷻ ددوی عملونو نه خبرې دې اوهغه ته معلوم دی چه ځوك د كوم ځيز مستحق دې.

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيْحُ ابْنُ مَرْيَمَ ؕ

يقينا كفر اوكړو | هغه كسانو | چې وې وئيل | چې بيشكه الله | هم دغه | مسيح | خوئ | دمريم دې

بيشكه هغه كسان پاخه كافران شوی دی چې وائی بيشكه هم د ا مسيح بن مريم خدائې دې

وَقَالَ الْمَسِيحُ يَابَنِي إِسْرَائِيلَ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي

اوحال دا چي ونیلی وو مسیح | اچي ائي بنی اسرائیلو | بندگی کوئ | دالله | چي رب زمادي

اوحال دادي چي مسیح ﷺ خو دوئ ته ونیلي وو | چي دالله ﷻ عبادت کوئ | چي زما هم رب دي

وَرَبَّكُمْ ۚ إِنَّهُ مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ

اورب ستاسو دي|بیشکه | هغه څوک | چي شریک جوړوی | دالله سره| نو حرام کړو الله

اوستاسو هم رب دي | څوک چي الله ﷻ سره شریک جوړ کړی | نو الله ﷻ پري

عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوَاهُ النَّارُ ۖ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ ۝

به هغه باندي | جنت | اوځائي دهغه | وور دي | اونشته دي | دپاره دظالمانو| هیڅوک مددگار

جنت حرام کړي دي| اودهغوئ ځائي به دوزخ وی | او د ظالمانو دپاره به هیڅوک مددگار نه وی

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ ۘ وَمَا

یقینا | چي کفراوکړو | هغه کسانو | چي ونیل ني| بیشکه الله|دریم دي |ددریو نه| اوحال دا چي نشته

هغه کسان په یقین سره کافران شول| چي هغوئ دا اوړنیل چي الله ﷻ دریو کښي یو دي | حال دادي چي

مِنْ إِلَٰهٍ إِلَّا إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ۚ وَإِنْ لَمْ يَنْتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ

هیڅوک لائق دعبادت| مګر| معبود| یو |اوکه چري|نه شومنع دوئ|دهغه خبرو نه| چي دوئ ني وائي

دالله ﷻ نه بغیر بل څوک معبود نشته | اوکه دوئ ددي خپلو ویناگانو نه منع نه شول

لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝ أَفَلَا

نو خامخا به رسیږی | هغه کسانو ته | چي کفر ني کړي دي | ددوئ نه | عذاب |دردناك | آیا

نوچا چي په دوئ کښي کفر اختیار کړي وی | هغوئ ته به دردناک عذاب اورسیږی |............ آیا

يَتُوبُونَ إِلَى اللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۝ مَا

نوند اوباسی توبه دوئ| الله ته | اومعافی نه غواړی دهغه نه | اوالله | بښونکي | مهربان دي | انه دي

دوئ الله ﷻ ته توبه نه اوباسی| اونه تري نه دخپلو گناهونو بښښنه غواړی| اوالله ﷻ بښونکي او مهربان دي

الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ ۚ

مسیح |اخوني| دمریم | مګر یو رسول دي | تیر شوی دی | مخکښي دهغه نه|نور ډیر رسولان

دحضرت مریم څوني مسیح ددي نه سوا هیڅ نه دي چي دالله رسول دي |دهغه نه مخکښي ډیرپیغمبران تیرشوی دی

وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ ۖ كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ ۗ انْظُرْ كَيْفَ

اومور دهغه | رښتیني ښځه وه | وو دواړه | چي خوړوبه ني | طعام| اوګوره | څرنګي

اودهغه مور ډیره رښتیني ښځه وه | اودواړو به دنورو خلقو پشان خوراک کولو | اوگوره چي

يُؤْفَكُوْنَ	اَنّٰى	ثُمَّ انْظُرْ	الْاٰيٰتِ	لَهُمُ	نُبَيِّنُ
دوی اړولی روان دي	چې كوم خوا	بيا اوګوره	نښې	دوی ته	بيانوو مونږه

مونږدوی ته څنګه ښكاره نښې بيانوو| خو بيا اوګوره چې دوی كوم طرفته اړولی روان دي|

د عيسى ﷺ عبديت:- د نصرانيانو د فرقو يعنی د نسطوريه، يعقوبيه او ملكيه د كفر حالت بيانيږي چه دوی به حضرت عيسى ﷺ ته الله وئيلو اومنلوبه ئې. الله ﷻ ددوی د قول نه پاك او منزه دي. مسيح خو دالله ﷻ بنده وو. كله چه هغه په دنياكښې قدم كيخودو نود هغه دټولونه رومبئ كلمه دا وه چه ﴿انی عبدالله﴾ خه دالله ﷻ بنده يم. هغوئ دا نه وو وئيلې چه خه الله يم يا دالله تعالى خوئې يم، بلكه د خپلې بندګئ اقرار ئې كړې وو. اودې سره ئې فرمائيلی وو چه خما او ستاسودټولو رب الله ﷻ دي. صرف د هغه عبادت كونی. په نيغه او صحيح لار تګ كونی اوصحيح لارداده اوهم دا قول ئې د خپلې خوانئ نه پس عمر كښې كړې وو چه دالله ﷻ عبادت كونی، هغه سره چه څوك په عبادت كښې شريك جوړوی نو په هغه جنت حرام دې. د هغه دپاره جهنم واجب دې. لكه د قران پاك يو بل آيت مبارك كښې دی چه الله ﷻ شرك نه معاف كوی. هركله چه جهنميان د جنتيانو نه خوراك څكاك اوغواړي نو اهل جنت به هم دا جواب وی چه دا دواړه څيزونه په كافرو حرام دی. نبی كريم ﷺ يو منادی په ذريعه آواز اوكړو چه جنت ته به صرف اسلام او ايمان والا داخليږی ([1]).

د سورة نساء آيت ﴿اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ﴾ تفسير كښې هغه حديث هم بيان شوې دې چه په هغې كښې دی چه د ګناهونو درې ديوانه دی. په هغې كښې يو هغه دې چه هغه الله ﷻ هېڅكله نه بخښی اوهغه الله تعالى سره شرك دې([2]). حضرت عيسى ﷺ هم خپل قوم ته دا وعظ كړې وو او فرمائيلی ئې وو چه داسې ناانصافو مشركانو دپاره هيڅوك مددګار نشته دې.

قوله تعالى: ﴿لَقَدْ كَفَرَ الَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّ اللّٰهَ ثَالِثُ ثَلٰثَةٍ﴾

د عيسايانو د تثليث د عقيدې رد:- اوس د هغوی كفر بيانوی چه الله ﷻ ئې د دريو نه يو منلو. يهوديان عزير ﷺ او عيسايانو عيسى ته د الله ﷻ خوئې وائی. او الله ﷻ به ئې د دريو خدايانو نه يو منلو. خو داآيت صرف د هغه نصرانيانو باره كښې دی. چې هغوی پلارخوئې، اوهغه كلمه چه د پلار د طرفنه خوئې طرفته وئيلې شوې وه الله ﷻ منی بيا ددې دريو واړو مقررولو كښې ډير زيات اختلاف دې اوهرې فرقې به بلې ته كافر وئيلو. اوحق دا دې چه ټول په ټوله كافر وو. حضرت مسيح ﷺ او ددوی مور بی بی او الله ﷻ يو خانې منل. هم د دې بيان د دې سورة آخر كښې دې چه د قيامت په ورځ به الله ﷻ اوفرمائی چه آيا عيسى ﷺ تاسو ته وئيلې وو چه ما او خما مور هم الله اومنئ. هغوئ به صفا انكار اوكړی. اود خپلې لا علمئ او بې ګناهئ اظهار به اوكړی. زيات ظاهر قول هم دا دې، والله اعلم.

اصل كښې دعبادت لائق الله ﷻ نه سوا نور څوك نشته دې، د ټول كائناتو اود كل موجوداتو معبود برحق هم هغه ذات دې، كه دوی د دې خپل كفريه قول نه منع نشو نو يقيناً دوی به دردناكو عذابونو ته وراوغورزولی شی.

قوله تعالى: ﴿اَفَلَا يَتُوْبُوْنَ اِلَى اللّٰهِ وَيَسْتَغْفِرُوْنَهٗ﴾

بيا الله ﷻ د خپل كرم او بخښش او انعام او لطف اورحمت بيان كوی او د دوی د دومره سخت جرم او دومره سختې بې حيائی او كذب او افتراء، دوی ته د رحمت دعوت وركوی او فرمائی چه اوس هم ما طرفته راشئ نو تاسو به ټول معاف كړم. او تاسو به د رحمت د لمنې لاندې راولم. حضرت مسيح ﷺ د

---

[1]) صحيح مسلم كتاب الايمان باب غلظ تحريم الغلول وانه لايدخل الجنة الاالمومنون: ١١٤.

[2]) احمد : ٢٤٠/٦.

الله ﷻ بنده او رسول وو ،لکه څنګه چه دده په شان رسولان مخکښې هم تیر شوی دی.لکه چې فرمـ ئی چه ﴿ان هو الا عبد﴾ هغوئ خمونږ بنده وو ،مونږ په هغوئ رحمت کړې وو. اود بنی اسرائیلو دپاره موږ قدرت نښه جوړه کړې وه.

بی بی مریم نبی نه وه:- دعیسیٰ ؑ مور بی بی مومنه او رینښتونې وه.ددې نه معلومه شوه چه نبیه نه وه څکه چه دا مقام د وصف دې،نو ددې چه کوم بهترین وصف وو هغه ئې بیان کړو ،که نبیه وې نو په دې موقع د هغې بیان ډیرزیات ضروری وو.

دابن حزم ؒ رائې:- دابن حزم ؒ وغیره خیال دې چه ام اسحاق ؑ اوام موسیٰ ؑ اوام عیسیٰ ؑ نبیانې وې اودلیل دا ورکوی چه فرښتو حضرت ساره ؓ اوحضرت مریم ؓ ته خطاب اوکلام کړې وو، د موسیٰ ؑ د مور نسبت کښې فرمائیلی دی چه ﴿وَاَوْحَيْنَآ اِلٰٓى اُمِّ مُوْسٰٓى﴾ مونږ د موسیٰ ؑ مور بی بی طرفته وحی اوکړه چه ته دې ته پې ورکړه. لیکن د جمهورو مذهب ددې خلاف دې،هغوئ وائی چه نبوت صرف سړو کښې پاتې شوې دې.لکه قران پاك کښې فرمان دې چه ﴿وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ اِلَّا رِجَالًا﴾ الخ،ستا نه مخکښې مونږصرفوسړو ته د پیغمبرئ انعام ورکړې وو. شیخ ابوالحسن اشعری ؒ خو په دې اجماع نقل کړې ده،

قوله تعالیٰ:: كَانَا يَاْكُلٰنِ الطَّعَامَ

بیافرمائی چه مور اوځوئې دواړه د خوراك څکاك محتاج وو.اوظاهره ده چه دننه څی هغه به بهر راوزی. (کنایه ده د قضاء حاجت نه) نو ثابته شوه چه هغه هم د نورو پشان بنده وو. الوهیت په هغه کښې نه وو. اوګوری مونږ دوی ته څنګه خپل حجتونه بیانوو. بیا هم د کتلو باوجود دوی څنګه تښتی راتښتی ؟ څنګه ګمراه مذهب اخلی.او څنګه په الله تعالیٰ پورې ردې او بې دلیله قول تړی.

قُلْ اَتَعْبُدُوْنَ	مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ	مَا	لَا يَمْلِكُ	لَكُمْ	ضَرًّا	وَّلَا نَفْعًا ؕ
اوْوایه ایا تاسو عبادت کوئ	ماسوا دالله نه	دهغه چا	چې اختیار نهٔ لری	دپاره ستاسو	د ضرر	اوْنهٔ دنفعې
ورته اوؤایه ایا د الله نه سوا د هغه چا عبادت کوئ چې نهٔ تاسو ته نقصان درکولې شی اونهٔ فائده						
وَاللّٰهُ	هُوَ	السَّمِيْعُ	الْعَلِيْمُ ۝	قُلْ	يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ	لَا تَغْلُوْا
اوالله	هم هغه	ښه اوریدونکې	ښه پوهه دې	اورته اووایه	ائې اهل کتابو	امهٔ اوړئ دحدنه
اوالله ﷻ هرڅه اوری او په هرڅه پوهه دې .... ورته اووایه چې ائې اهل کتاب تاسو						
فِيْ دِيْنِكُمْ	غَيْرَ الْحَقِّ	وَلَا تَتَّبِعُوْٓا	اَهْوَآءَ	قَوْمٍ	قَدْ ضَلُّوْا	
په دین خپل کښې	په ناحقه	اومهٔ کوئ پیروی	د خواهشاتو	د قوم	چې بې لارې شوی دی	
ددین په مسئلو کښې هیڅ بیځه زیاتې مهٔ کوئ اودهغه چاد خواهشاتو تابعداری مکوئ چې د وړاندې نه ګمراه دی						
مِنْ قَبْلُ	وَاَضَلُّوْا	كَثِيْرًا	وَّضَلُّوْا	عَنْ سَوَآءِ السَّبِيْلِ ۝ ع		
د مخکښې نه	اوبې لارې کړې ئې دی	نور ډیر خلق	او ګمراه شو	د نیغې لارې نه		
اونور ډیر خلق ئې بې لارې کړی دی اوپخپله هم د سمې لارې نه بې لارې شوی دی						

د نفع او نقصان مالک صرف الله ﷻ دې:- الله دهغه معبودانو دعبادت نه منع کوی چه کوم دالله ﷻ نه سوا دی چه دې ټولو خلقو ته اووایه چه کوم ستاسو نه د ضررلرې کولو او نفع درکولو لږ طاقت هم نه لری. نو تاسو دهغې عبادت ولې کوئی؟ د ټولو خبرو آوریدونکې،د ټولو څیزونو نه باخبره ذات هیرونی اود هغه څیزونو عبادت طرفته څئ چه کوم نه آوریدې شی او نه کتلې شی.اونه تاسو ته ضرر درکولې شی اونه نفع،نوداسې څیزونو پسې تګ کومه عقل مندی ده ؟ ائې اهل کتاب ! د اتباع حق د حدونو نه

مخکښې مه ځئ، چه د چا عزت کولو حکم اوشو نو د هغه هومره عزت کوئی. الله تعالی انسانانوته د نبوت درجه ورکړې ده هغوئ د الوهيت درجې ته مه رسوئی. تاسو د حضرت عيسی ﷺ باره کښې هم غلطی کوئی. اود دې هيڅ وجه نشته دې، ددې نه سوا چه تاسود خپلو پيرانو، مرشدانو استاذانو او امامانو لار خپله کړې ده، هغوئ پخپله هم ګمراه دی بلکه ګمراه کوونکی دی، د استقامت او کله چې دوئ د عدل لار نې پريښودې وه دهغې زمانه تيره شوه. اودوئ چې کله نه بدعتونو او ضلالت کښې اخته شوی وونو هغې هم ډيره زمانه شوې وه.

د بنی اسرائيلو د يو عابد دهوکه کيدل:- ابن ابی حاتم کښې دی چه دوی کښې يو سړې وو چه هغه دالله ﷻ د دين ډير زيات پابند وو. څه زمانه پس شيطان دې دهوکه کړو چه څه مخکښې خلقو کړی ووهغه ته هم کوې. په دې کښې څه دی ؟ددې په وجه خو به نه په عامو خلقو کښې ستا قدر وی او نه به دې څه شهرت وی، تاته پکار دی چه څه نوې ايجاد اوکړې، هغه خلقو کښې خورکړې، ته اوګوره چه خلقو کښې څومره شهرت پيدا کيږی. اوځنګه ځائې په ځائې ستا تذکرې کيږی. نوهغه هم داسې اوکړل. د هغه بدعتونه خلقو کښې خواره شول. او ډيرو خلقو د هغه تقليد کولو. او بيا دې په خپلو کړو ستومانه شو، ده ملك پريښودو، او خانله ئې دالله ﷻ عبادت شروع کړو. ليکن د الله ﷻ طرفنه ده ته جواب کښې اووئيلې شو که صرف ځما خطا وې نو ما به معاف کړې وې تا خو عام خلق هم ګمراه کړی دی او په غلط لار دې لګولی دی. چه په کومه لار هغوئ مری نو هغوئ به ستا په سر بوج وی. څه ستا توبه نه قبلوم. نود داسې خلقو باره کښې دا آيت مبارك نازل شو.

لُعِنَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْۢ بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ عَلٰى لِسَانِ

لعنت اووئيلې شو | په هغه کسانو | چې د کفر لارئې خپله کړه | دبنی اسرائيلو نه | په ژبه

دبنی اسرائيلو په هغه کسانو باندې لعنت ونيلې شوې دې | اودا (لعنت) په ژبه د

دَاوٗدَ وَعِيْسَى ابْنِ مَرْيَمَ ؕ ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَّكَانُوْا

دداود | اود عيسی خوی د مريم | دا | په دې وجه اوشوا چې نافرمانی ئې کړې وه | او وو هغوئ

داود ﷺ او عيسی ﷺ کړې شوې وو | خکه چې دوئ نافرمانی کړې وه | ....او

يَعْتَدُوْنَ ﴿٧٨﴾ كَانُوْا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُّنْكَرٍ فَعَلُوْهُ ؕ

چې زياتې ئې شروع کړې وو | وو هغوئ | چې نه به ئې منع کول يو بل | دهغه بد کارنه | چې کوو به هغوئ هغه

دحدنه وړاندې تيرشوی وو | دوئ چې کوم بد کارونه کول | دهغې نه په هيڅ شان نه منع کيدل

لَبِئْسَ مَا كَانُوْا يَفْعَلُوْنَ ﴿٧٩﴾ تَرٰى كَثِيْرًا مِّنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ

ډير بد وو | هغه کار | چې کوو به هغوئ | ته وينی | ډير خلق | دهغوئ نه | چې دوستی کوی هغوئ

دوئ چه کوم کارونه کول هغه ډير بد وو | ته به په دوئ کښې ډير کسان وينې چې هغه کسانو سره دوستی کوی

الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ؕ لَبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ لَهُمْ اَنْفُسُهُمْ

دهغه کسانو سره | چې کافران دی | يقينا چې ډير بد دې | هغه انجام | چې مخکښې وليږلو ځان د پاره | نفسونو دهغوئ

کوم چه کافران دی | ....دوئ چې کوم عمل ځان د پاره مخکښې ليږلې دې هغه ډير خراب دې

أَنْ سَخِطَ	اللَّهُ	عَلَيْهِمْ	وَفِي الْعَذَابِ هُمْ	خَٰلِدُونَ ۝	وَلَوْ	كَانُوا
چي په غضب شو	الله	په هغوئ باندې	او په عذاب كښې به هغوئ	هميشه وي	او كه چرې	وو هغوئ
الله ﷻ ورته په قهر شوې دې | او دوئ به تېول عمر په عذاب كښې وي |............او كه چرې دوى						
يُؤْمِنُونَ	بِاللَّهِ	وَالنَّبِيِّ	وَمَآ	أُنْزِلَ	إِلَيْهِ	
چي ايمان ئې راوړې وې	په الله باندې	او په نبي باندې	او په هغه څيز	چي نازل شوې وو	هغه ته	
په الله ﷻ او په رسول ﷺ او هغه كتاب چه په هغه باندې نازل شوې دې ايمان راوړې وې						
مَا اتَّخَذُوهُمْ	هُمْ	أَوْلِيَآءَ	وَلَٰكِنَّ	كَثِيرًا	مِّنْهُمْ	فَٰسِقُونَ ۝
نو نهٔ به وو نيولي دوى	كافرانو لره	دوستان	ليكن	ډير خلق	دهغوئ نه	فاسقان دي
نو كافرانو سره به نې ملګرتيا نهٔ كوله | او په دوئ كښې زيات خلق نافرمان دى						

بني اسرائيلو د لعنت اسباب:- ارشاد دې چه د بني اسرائيلو پخواني كافر ملعون دى.حضرت داود ﷺ اوحضرت عيسى ﷺ په ژبه د هغوئ په زمانه كښې دوى معلون شوى وو. ځكه چه دوى دالله ﷻ نافرمان وو.اودالله ﷻ په مخلوق به ئې ظلم كولو. انجيل،توراة،زبور او قران پاك ټول په دوى باندې لعنت وائي.دوى په خپله زمانه كښې يو بل په غلطو كارونو ليدل اويو طرفته به كيناستل.حرام كارونه اوګناهونه به ئې ښكاره كول. اوهيڅوك يو بل لره منع كونكى نه وو.دا وود هغوئ بدترين كار.

د نهي عن المنكر تاكيد:مسند احمد كښې د نبي كريم ﷺ فرمان دې چه بنو اسرائيلو كله ړومبې ګناهونه شروع شو نوددوى عالمانودوى منع كړل.هركله چه دوى اوكتل چه دوى نه منع كيږى نو هغوئ دوى جدا نه كړل بلكه هغوئ سره به كيناستل اوخوراك څكاك به ئې ورسره كولو. الله ﷻ ددوى زړونو كښې كينه او عداوت واچولو. او د حضرت داود ﷺ او حضرت عيسى ﷺ په خوله ئې په دوى لعنت اوكړو. ځكه چه هغوئ نافرمان او ظالمان وو. ددې بيان په وخت كښې نبي كريم ﷺ تكيه لګولې وه او بيا رانيغ شو او كيناستلو،او وې فرمائيل چه نه نه،په الله ﷻ قسم ستاسودپاره ضروري دى چه خلق دشريعت نه خلاف خبرو نه منع كړنى.اود شريعت پابند كوئى به ئې (١).

په بني اسرائيلو كښې اولنئ خرابي:- د ابوداود يو حديث مبارك كښې دى چه د ټولو نه ړومبئ خرابى په بني اسرائيلو كښې دا داخله شوې وه چه يو سړى به شريعت نه خلاف څه كار كولو نو هغه به ئې منع كولو. هغه ته به وئيل چه د الله ﷻ نه اوويريږه اودا غلط كارونه پريږده،دا حرام دى.ليكن كه دا سړى به منع نشونوده سره به خلقو خوراك څكاك كولواوده سره به ئې ميل جول ساتلو. په دې وجه ټولو كښې تنګ دلى راغله.بيا نبي كريم ﷺ دې سره ټول آيت مبارك تلاوت كړو او وې وئيل چه په الله قسم په تاسو باندې فرض دى چه د نيكو خبروهر چاته حكم كوئى اودخرابو خبرو نه ئې منع كوئى.ظالم د هغه دظلم نه منع كوئى،او هغه مجبوره كوئ چه حق ته راشى (٢)ترمذى اوابن ماجه كښې هم دا حديث مبارك موجود دې (٣)ابو داود وغيره كښې ددې حديث مبارك آخر كښې داهم دى كه تاسو داسې كوئى نو الله ﷻ به ستاسو زړونه هم يو بل سره مسخ كړى او تاسو باندې به هم خپل عذاب نازل كړى.(٤)

---

١) احمد: ٣٩١/١،

٢) ابوداود كتاب الملاحم باب الامر والنهى : ٤٣٣٦،

٣) ترمذى كتاب التفسير القرآن باب ومن سورة المائدة: ٣٠٤٨،

٤) ابوداود كتاب الملاحم باب الامر والنهى : ٤٣٣٧،

لکه څنګه چه پورته نازل شو. دې باره کښې نور هم ډير احاديث دی،هغې نه څه واورئ حضرت جابر ﷺ والا حديث مبارك خود آيت ﴿لَوْلَا يَنْهٰهُمُ الرَّبّٰنِيُّوْنَ وَالْاَحْبَارُ﴾ تفسير کښې تير شوې دې. ﴿يٰاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا عَلَيْكُمْ اَنْفُسَكُمْ﴾ الخ. تفسير کښې به د ابوبکرصديق ﷺ اوابوثعلبه ﷺ احاديث راشی انشاء الله.

د نهی عن المنکر پريخودو انجام:- مسند احمد او ترمذی کښې دی چه يا خو تاسو د نيکئ او ښيګړې حکم کوئی اود بدئی نه منع کوئی يا به الله ﷻ تاسو باندې خپل طرفنه عذاب نازل کړی،بيا به تاسو هغه نه د عاګانې غواړئی او هغه به نه قبليږی .(١)

د نهی عن المنکر درې درجې:- ابن ماجه کښې دی چه د نيکئ حکم کوئې او بدئی نه منع کوئی ددې نه مخکښې چه ستاسو دعاګانې قبليدونه مخکښې مخکښې بندې شی.(٢) صحيح حديث مبارك کښې دی چه تاسوکښې څوك د شريعت نه خلاف کار اوګوری نو په ده فرض دی چه هغه خپل لاس سره منع کړی او که د دې طاقت ئې نه وی نوخولې سره دې منع کړی،که ددې طاقت ئې هم نه وی نو زړه سره دې بد اوګنړی او داډيرضعيف ايمان دې (٣) (مسلم).

د عذاب عموميت:-مسنداحمد کښې دی چه الله ﷻ خاصو خلقو د ګناهونو په وجه عام خلق په عذاب کښې نه اچوی ليکن په هغه وخت کښې چه بدئی په دوی کښې خورې شی.اوهغوئ ددې نه باوجود قدرت نه انکار نه کوی.په هغه وخت کښې الله ﷻ ټول خلق په عذاب کښې ګرفتاروی(٤).

ابوداود کښې دی چه په کوم ځائې کښې دالله ﷻ ګناهونه شروع شی، څوك چه هلته وی او د هغه خلاف شرع کارونونه ډډه کوی.

د مبلغ او غيرمبلغ مثالونه:- يو روايت کښې دی چه څوك د دې انکارکوی د هغوئ مثال دهغه چا پشان دې چه هلته حاضر نه وی او چې څوك په دې ګناهونو راضی وی. اګرچې هلته موجود نه وی د هغوئ مثال دهغه چا پشان دې چه هلته حاضر وی (٥)ابوداود کښې دی چه د خلقو عذرونه ترکومې پورې ختم شوې نه وی هغوئ به نه هلاکيږی (٦)ابن ماجه کښې دی چه نبی کريم ﷺ خپله خطبه کښې اوفرمائيل چه خبردار هيڅوك دې د حق خبرې نه منع نه کوی. د دې حديث بيانولو نه پس حضرت ابوسعيد خدری ﷺ په ژړا شو او وې فرمائيل افسوس په داسې موقعو باندې د خلقو هيبت مونږ اومنلو(٧).

افضل جهاد.- ابوداود ،ترمذی،او ابن ماجه کښې دی چه افضل جهاد د ظالم بادشاه مخامخ حق خبره کول دی (٨).

ابن ماجه کښې دی چه جمره اولی سره د نبی کريم ﷺ مخکښې يو سړې راغلو او د نبی کريم ﷺ نه ئې سوال اوکړو چه د ټولو نه افضل جهاد کوم يو دې.نبی کريم ﷺ خاموش وو. بيا نبی کريم ﷺ جمره ثانيه ته راغلل نو هغه سړې بيا هغه سوال اوکړو. خوبيا هم نبی کريم ﷺ خاموش وو. هرکله چه جمره عقبه باندې کانړی ويشتل او په سورلئ باندې د سوريدو نو تپوس ئې اوکړو چه هغه تپوس کولو والا

---

١) احمد: ٣٧٧/٥، ترمذی کتاب الفتن باب ماجاء فی الامر بالمعروف والنهی عن المنکر : ٢١٦٩، وهو حسن.

٢) ابن ماجه کتاب الفتن باب الامر بالمعروف والنهی عن المنکر :٤٠٠٤، وهو حسن احمد: ١٥٩/٦.

٣) صحيح مسلم کتاب الايمان باب بيان کون النهی عن المنکر من الايمان : ٤٩، ابوداود: ١١٤٠، ترمذی: ٢١٧٢، ابن ماجه: ١٢٧٥، احمد: ١٠/٣ ابن حبا: ٣٠٦.

٤) احمد: ١٩٢/٤ ،الزهد: ١٣٥٢، المعجم الکبير: ٣٤٤.

٥) ابوداود کتاب الملاحم باب الامر والنهی عن المنکر : ٤٣٤٥، وسنده حسن.

٦) ابوداود حواله سابق. ٤٣٤٧، وسنده حسن.

٧) ترمذی: کتاب الفتن باب ماخبر النبی ﷺ ٢١٩١، مطولا.ابن ماجه: ٤٠٠٧، حاکم: ٥٠٦/٤، مسند الطيالسی : ٢١٥٦.

٨) ابوداود کتاب الملاحم باب الامر والنهی : ٤٣٣٧، وهوحسن ابن ماجه: ٤٠١١.

چرته دې ؟ هغه سړي اونيل چه يارسول الله ﷺ ! څه حاضر يم.نو نبي كريم ﷺ اوفرمائيل چه د ظالم مخكښې حق خبره كول افضل جهاد دې (١).

خپله بې عزتي كول:- ابن ماجه كښې دي چه تاسو كښې هيڅا ته نه دي پكار چه خپله بې عزتي اوكړي. خلقو تپوس اوكړو چه يارسول الله ﷺ هغه څنګه ؟ نبي كريم ﷺ اوفرمائيل چه خلاف شرع كاراوګوري اودې څه او نه وائي.د قيامت په ورځ به د ده نه تپوس كيږي چه په فلانئ موقع ته ولې خاموش وې ؟ دې به جواب وركړي چه د خلقودويرې د لاسه.الله ﷻ به اوفرمائي چه څه د ټولونه زيات حقدار ووم چه څمانه دې ويريره كړې وې (٢).

يوروايت كښې دي چه كله الله ﷻ ده ه د خپل طرف نه د جواب تلقين اوكړي نو به اووائي چه ستانه څما اميد وو (چې ته به راته په دې نه منع كولو عذاب رانكړې) اود خلقو نه ويريدم(٣)مسند احمد كښې دي چه مسلمانان دپاره خپل ځان په خپله ذليل كول نه دي پكار. خلقو تپوس اوكړو چه څنګه ؟ وې فرمائيل هغه تكليفونه په خپل سر اخستل چه دكومو د برداشت طاقت ئې نه وي.(٤)

امربالمعروف كله پريښودې شي؟:-ابن ماجه كښې دي چه نبي كريم ﷺ نه سوال اوشو چه امر بالمعروف او نهي عن المنكر كله پرېښودې شي ؟ نبي كريم ﷺ اوفرمائيل چه په هغه وخت كښې چه كله په تاسو كښې هغه څيز ظاهرشي كوم چې ستاسونه مخكښې خلقو كښې ظاهر شوى وو. مونږ تپوس اوكړو چه هغه څه څيز وو؟وې فرمائيل ①چه دكمينه سړي سلطنت چلوي② په لويو سړو كښې بدكاري راشي،③رذيلانو كښې علم راشي.حضرت زيد رحمه الله وائي چه په رذيلانو كښې د علم راتلو نه مراد فاسقانوكښې علم راتلل دي (٥)ددې حديث مبارك شاهد ابوثعلبه ؓ والا حديث مبارك دې چه ددې آيت ﴿لايضركم﴾ تفسير كښې به راشي انشاء الله.

تَرٰى كَثِيْرًا مِّنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ۞

د منافقانو كافرانو سره دوستي:- بيا فرمائي چه ته اكثر منافقان اوګورې چه هغوئ به كافرانو سره دوستئ كوي،د هغوئ ددې فعل په وجه يعني مسلمانانو سره د دوستئ پرېښودو او كافرانو سره د دوستئ كولو په وجه هغوئ ځان دپاره خرابه ذخيره جمع كوي.هم په دې وجه به ددوى په زړونوكښې نفاق پيدا شي. اوپه دې وجه به په دوى باندې دالله ﷻ عذاب نازل شي. او په قيامت كښې د دائمي عذاب بيان هم مخكښې راځي.

د زنا شپږ خرابئ:- ابن ابي حاتم كښې دي چه ائې مسلمانانو اد زناكارئ نه ځان اوساتئ دې سره شپږ خرابئ راځي.درې دنياكښې اودرې آخرت كښې.(ددنيا درې دادي)① دې سره دعزت او وقار رونق او تازګي لاړه شي.② دې سره فقر او فاقه راځي.③ دې سره عمر كميږي. دآخرت درې خرابئ دا دي.① دالله ﷻ غضب ② د حساب اوكتاب سختي اوبرائي ③ د جهنم خلود.بيا نبي كريم ﷺ دا آخرى جمله تلاوت اوفرمائيله.(٦) دا حديث ضعيف دې والله اعلم.

قوله تعالى::وَلَوْكَانُوْا يُؤْمِنُوْنَ بِاللهِ وَالنَّبِيِّ وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْهِ مَا اتَّخَذُوْهُمْ اَوْلِيَآءَ

---

(١) ابن ماجه كتاب الفتن باب الامر بالمعروف والنهى عن المنكر: ٤٠١٢، وسنده حسن.
(٢) ابن ماجه كتاب الفتن،باب الامر بالمعروف والنهى عن المنكر : ٤٠٠٨.
(٣) ابن ماجه كتاب الفتن ،قوله تعالى (ياايهاالذين امنوا عليكم انفسكم) ٤٠١٧.
(٤) احمد: ٤٠٥/٥، ترمذى كتاب الفتن وسنده حسن باب لايتعرض من البلاء لايطيق : ٢٢٥٤. ابن ماجه: ٤٠١٦.
(٥) ابن ماجه كتاب الفتن ،قوله تعالى (ياايهاالذين امنوا عليكم انفسكم) ٤٠١٥. وسنده حسن.
(٦) شعب الايمان : ٥٤٧٥، حلية الاولياء :١١١/٤، الموضوعات: ١٠٧/٣.

بیا فرمانی که دې خلقو په الله تعالی،د هغه په ر سول ﷺ،او په قران پاك پوره پوره ایمان راوړې وې نو بالکل به ئې کافرو سره دوستئ نه کولې او چپ په چپ به وو او دې خلقو سره به ئې میل جول نه ساتلو.او نه به ئې ربښتونی مسلمانانو سره دښمنئ ساتله.اصل خبره دا ده چه په دوی کښې اکثر خلق فاسقان دی.یعنی الله ﷻ اود هغه د رسول ﷺ اطاعت نه خارج شوی دی.د هغه د وحی اود هغه د پاك کلام دآیتونو مخالف شوی دی .

لَتَجِدَنَّ	أَشَدَّ النَّاسِ	عَدَاوَةً	لِّلَّذِينَ	آمَنُوا
خامخا به تهٔ بیا مومې	زیات سخت خلقو نه	په دشمنی کښې	دهغه کسانو سره	چې ایمان ئې راوړې دې
تهٔ به مسلمانانو سره په دشمنئ کولو کښې د ټولونه زیات				
الْيَهُودَ	وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا ۚ	وَلَتَجِدَنَّ	أَقْرَبَهُم	
یهودیان	او(بل) هغه کسان چې مشرکان دی	اوخامخا به تهٔ بیا مومې	د ټولو نه زیات نزدې	
یهودیان او مشرکان بیامومې	.........اومسلمانانو سره په دوستئ			
مَّوَدَّةً	لِّلَّذِينَ آمَنُوا	الَّذِينَ	قَالُوا	إِنَّا
په محبت کښې	دهغه کسانو سره چې ایمان ئې راوړې دې	هغه کسان	چې وائی	بیشکه مونږه
ساتلو کښې به د ټولو نه نزدې هغه کسان مومې چې خان ته				
نَصَارَىٰ ۚ	ذَٰلِكَ	بِأَنَّ	مِنْهُمْ	قِسِّيسِينَ
نصاری یو	دا	په دې وجه	چې بیشکه خینې دهغوئ نه	عبادت گزاره عالمان دی
نصاری وائی	خکه چې په دوئ کښې عالمان			
وَرُهْبَانًا	وَأَنَّهُمْ	لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٨٢﴾		
اودنیا پرېښې فقیران دی	اوبیشکه هغوئ	تکبر لوئی اوغرورنه کوی		
اودرویشان موجود دی	..........اودوئ تکبر نه کوی			

د نجاشی او د هغه د ملګرو بیان:- دا آیت مبارك اودې نه پس څلور آیتونه د نجاشی اود هغه د ملګرو باره کښې نازل شوی دی.هرکله چه حبشه کښې د هغه مخکښې حضرت جعفر طیار بن ابی طالب ؓ قران پاك اولوستلو نودهغه د سترګو نه اوښکې روانې شوې.او دومره ئې اوژړل چه د هغوئ ږیرې لمدې شوې.خو دا یاد ساتئ چه دا آیتونه په مدینه منوره کښې نازل شوی دی.اود حضرت جعفر ؓ دا واقعه د هجرت نه مخکښې ده. دا هم مروی دی چه دا آیتونه د هغه وفد باره کښې نازل شوی دی چه کوم وفد نجاشی نبی کریم ﷺ طرفته رالیږلې وو چه تاسو هغوئ سره ملاقات اوکړئ اود نبی کریم ﷺ صفات او حالات معلوم کړئ.اود نبی کریم ﷺ کلام واورئ.هرکله چه دوی راغلل او نبی کریم ﷺ سره ملاؤ شو اود نبی کریم ﷺ د ژبې مبارکې نه ئې دا کلام واوریدو نو د هغوئ زړونه نرم شو اوډیر زیات ئې اوژړل.اواسلام ئې قبول کړو.اوچه واپس شو نو نجاشی ته ئې ټول حالات اووئیل [1] نجاشی خپل سلطنت پرېښود اونبی کریم ﷺ طرفته ئې هجرت اوکړو خو په لاره کښې وفات شو. خو صحیح روایاتو نه ثابت دی چه هغه په حبشه کښې خپل سلطنت کښې وفات شوې وو.د هغه د وفات په

[1] الطبرانی : ١٠/٥٠٠.

ورځ نبي کريم ﷺ صحابه کرام ؓ ته د هغه د وفات خبر ورکړې وو. او د هغه غائبانه د جنازې مونځ ئې کړې وو (١).

د دې کسانو شمار: بعضو روايتونو کښې دی چه په دې وفد کښې څو اووه (٧) عالمان وو او پنځه زاهدان وو او يا پنځه عالمان او اووه زاهدان وو. بعضې وائی چه دا ټول پنځوس کسان وو. او ونيلې شوی دی چه د شپيتونه لړ زيات وو. يو قول کښې دا هم دی چه دا اويا کسان وو. والله اعلم. حضرت عطاء رحمه الله فرمائی چه د چا صفتونه په دې آيت مبارك کښې بيان شوی دی هغه اهل حبشه وو. هر کله چه مسلمانان مهاجرين دوی ته اورسيدل نو دوی ټول مسلمانان شوی وو (٢) حضرت قتاده رحمه الله فرمائی دوی مخکښې په دين عيسوی قائم وو. ليکن هر کله چه هغوئ مسلمانان اوکتل او قران ياك ئې واوريدو نو مسلمانان شول.

دابن جرير فيصله دا ټول اقوال صحيح کوی او فرمائی چه دا آيتونه د هغه خلقو باره کښې نازل شوی دی چه په چا کښې دا اوصاف وی. که هغه د حبشې وی يا دبل چرته وی. ديهوديانو چه د مسلمانانو سره کومه دښمنی ده د هغې وجه دا ده چه په هغوئ کښې دسرکشئ او انکار ماده زياته ده. او په قصد به ئې کولو. اوحضد نه به په ناحق ولاړ وو. د حق مقابله کښې کلك ولاړ دی. حق پرستو ته په سپك نظر کوری اوهغوئ سره کينه او بغض ساتی. د علم رڼرا دوی سره نشته دې. د علماء تعداد په دوی کښې ډيرکم دې. اودعلم او ذی علم وقعت د دوی په زړونو کښې نشته. هم دا وجه وه. چه دوی ډير نبيان قتل کړی وو. اوحضرت محمد ﷺ د قتل کولو اراده ئې هم کړې وه. اوپو ځل نه بلکه باربار ئې نبي کريم ﷺ ته زهر ورکړل. په نبي کريم ﷺ ئې جادو اوکړو اود خپل ځان په شان باطل خلق ئې خپل ځان سره يوځائې کړل په نبي کريم ﷺ باندې ئې حمله اوکړه. ليکن الله ﷻ هرځل هغوئ نامراد اوناکام کړل

د يهوديانو مسلمانانو سره دشمنی.- ابن مردويه کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائی چه کله به هم يو يهودی يو مسلمان يواځې اوليدو نو د هغه په زړه کښې به د هغه دقتل کولو قصد پيدا کيدو. يو بل سند سره هم دا حديث مروی دې ليکن هغه هم ډير غريب دې.

عيسايان مسلمانانو ته د يهودو په نسبت نزدې دی.- خومسلمانانو سره دوستئ کښې ډير نزدې هغه خلق دی چه په خپله نصرانيان دی. دحضرت مسيح ؑ په رينښتيا تابعدارئ: دانجيل په اصلی او صحيح طريقه قائم دی، په دوی کښې يوحد پورې مسلمانانو سره اواسلام سره محبت دې، دا په دې وجه چه په دوی کښې نرم دلی ده لکه څنګه چه الله ﷻ ارشاد فرمائيلې دې. ﴿وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً﴾ يعنی کوم خلق چه د حضرت عيسیٰ ؑ تابعدارئ د هغوئ په زړونو کښې مونږ نرمی او رحم اچولې دې. د هغوئ په کتاب کښې حکم دې چه تاسو ته څوک يو مخ څپيړه درکړی نو بل مخ ورته راواړونئ. د دوی په شريعت کښې هيڅ جنګ نشته.

مسلمانانو سره دحق پرستو عيسايانو د دوستئ وجه: دلته ددوی د دوستئ وجه دابيانوی چه په دوی کښې خطيبان او واعظان دی. د ﴿قسيس﴾ او ﴿قس﴾ جمع ﴿قسيسين﴾ ده او د ﴿سوس﴾ هم ده ﴿رهبان﴾ د ﴿راهب﴾ جمع ده. راهب عابد ته وائی. دا لفظ مشتق دې درهب نه او د رهب معنی ده ويره اوخوف. لکه څنګه چه د ﴿راکب﴾ جمع ﴿رکبان﴾ ده. او د ﴿فارس﴾ جمع ﴿فرسان﴾ ده. امام ابن جرير رحمه الله فرمائی چه کله ﴿رهبان﴾ د واحد دپاره راځی. نود دې جمع ﴿رهابين﴾ راځی. لکه ﴿قربان﴾ او ﴿قرابين﴾ او ﴿جوزان﴾ او ﴿جوازين﴾ او کله د دې جمع ﴿رهابنة﴾ هم راځی. دعربو شعرونو کښې هم لفظ د ﴿رهبان﴾ واحد دپاره

---

(١) صحيح بخاری کتاب الجنائز باب الصفوف علی الجنازة: ١٣١٨، صحيح مسلم : ٩٥١.

(٢) الطبران : ٥٠١/١٠.

راغلي دي. حضرت سلمان ﷺ ته يو سړي ﴿قسيسين ورهبانا﴾ وائي اوددې معنی دريافت کوی نو هغهٔ ورته فرمائي چه ﴿قسيسين﴾ په خانقاهونو او غيرآباد خايونو کښې پرېږده، ما ته نبی کريم ﷺ ﴿صديقين و رهبانا﴾ ونيلی دی (١) (بزار وابن مردويه) الغرض ددوی درې اوصاف بيان شو. په دوی کښې د علماء کرامو کيدل، د عابدانو کيدل، په دوی کښې تواضع او عاجزی.

(الحمد لله) د تفسير ابن کثير شپږمې پارې ترجمه ختمه شوه.

وَاِذَا سَمِعُوْا مَآ اُنْزِلَ اِلَى الرَّسُوْلِ تَرٰٓى اَعْيُنَهُمْ

او کله چې | واوری هغوئ | هغه کلام | چې نازل شوې دې | رسول ته | ته وينې | سترګې دهغوئ

اوچې کله هغه کلام واوری چې پيغمبر ته نازل شوې دې | .... نو ته وينې چه ددوئ سترګې

تَفِيْضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوْا مِنَ الْحَقِّ ۚ يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَآ

چې بهيږی | داوښکو نه | په وجه ددې | چې پيژندلي دې هغوئ | حق | وايئ هغوئ | اې ربه زمونږه

داوښکو نه ډکې شی | خکه چې حق خبره ئې پيژندلې ده (چه قرآن دې) | وائی چې ائې ربه زمونږه

اٰمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشّٰهِدِيْنَ ۝ وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ

ايمان راوړې دې مونږه | نواوليکهٔ مونږه | د ګواهی کونکوسره | اوڅه شوی دی په مونږ | چې ايمان به نهٔ راوړومونږ

مونږ ايمان راوړې دې | نومونږ په ګواهی کونکو کښې شمير کړه | او آخر مونږ ولې ايمان نه راوړو

بِاللّٰهِ وَمَا جَآءَنَا مِنَ الْحَقِّ ۙ وَنَطْمَعُ اَنْ يُّدْخِلَنَا

په الله باندې | اوپه هغې څه | چې راغلي دې مونږ ته | چه حق دې | اوحال دا چې طمع لرو | چې داخل به کړی مونږ

په الله ﷻ باندې او چې کوم حق مونږ ته راغلې هغه ولې نه منو! هرکله چې دا طمع ساتو

رَبُّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصّٰلِحِيْنَ ۝ فَاَثَابَهُمُ اللّٰهُ بِمَا قَالُوْا

رب زمونږ | دنيکانو خلقو سره | نوورکړه بدله هغوئ ته | الله | په سبب دهغه | چې ونيلی ووهغوئ

چې الله ﷻ به مونږ دنيکانو په ډله کښې شامل کړی | .... ددې وينا په وجه به ورته الله ﷻ

جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۭ وَذٰلِكَ جَزَآءُ

جنتونه | چې بهيږی لاندې د هغې نه | نهرونه | چې هميشه به وسيږی | په هغې کښې | او دا | بدله ده

داسې باغونه ورکړی | چې دهغې لاندې به ولې بهيږی | او تل ترتله به په هغې اوسيږی | او بيشکه هم دغه

الْمُحْسِنِيْنَ ۝ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَكَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَآ اُولٰٓئِكَ

دنيکانو خلقو | اوهغه کسان | چې انکار ئې اوکړو | اودروغ ئې اوګنړل | آيتونه زمونږه | دغه کسان

دنيکانوبدله ده | اوچا چې انکار اوکړوا | اوزمونږ آيتونه ئې دروغ اوګنړل | .... نوهم دغه خلق

---

۱) مجمع الزوائد: ۱۷/۷، طبران: ٦١٧٥، هشيمی وائی چې دې روايت کښې يحيی بن عبدالحميد الحمانی او نصير بن زياد ضعيف راويان دی. اوګورئی (مجمع الزوائد حواله بالا).

أَصْحٰبُ الْجَحِيْمِ ﴿۸۶﴾
خاوندان | ددوزخ دی |
دوزخیان دی

قوله تعالى: وَإِذَا سَمِعُوا مَا أُنْزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَى أَعْيُنَهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ

اهل ایمان چه کله قرآن اوری نو د هغوی زړونه نرم کیږی :- اوچه کله به هغوی په رسول الله ﷺ باندې نازل شوې وحی اوری نو ته به هغوی ته گورې چه سترگې به نی د اوښکونه ډکې وی. خکه چه هغوی بشارت پیژندلې دې چه د محمد ﷺ د بعثت سره متعلق هغوی په خپلو کتابونوتورات او انجیل کښې کتلې وه. نو هغوی اونیل چه اې ربه مونږ په محمد ﷺ باندې ایمان راوړې دې مونږ هم په هغه ټولگی کښې شامل کړه چا چه گواهی ورکړې او ایمان نې راوړې دې. عبدالله بن زبیر ﷺ وانی چه دا آیت د نجاشی اوهغه دملگرو متعلق نازل شوې. حضرت ابن عباس ﷺ فرمانی ﴿مَعَ الشّٰهِدِيْنَ﴾ نه حضرت محمد ﷺ اودهغه امت مراد دې. چا چه د خپل نبی د پاره گواهی ورکړې ده چه نبی د تبلیغ حق ادا کړې دې اود رسول الله ﷺ نې هم گواهی ورکړې ده چه هغه د تبلیغ فرضه ادا کړې ده.([1]) حضرت ابن عباس ﷺ فرمانی چه ﴿تَفِيْضُ مِنَ الدَّمْعِ﴾ نه هغه کرونده گری مراد دی کوم چه حضرت جعفر ﷺ بن ابی طالب سره د حبشه نه راغلی وو او چه کله رسول الله ﷺ قرآن واورولو نو هغوی ایمان راوړلو او د هغوی په سترگوکښې اوښکې راغلې. رسول الله ﷺ هغوی ته اوفرمائیل چه کله تاسو خپل وطن ته لاړشئ نو واپس به خپل مذهب ته خو نه اوړئ؟([2]) هغوی ونیل چه مونږ به د دې خپل دین چرې هم نه اوړو. نو الله ﷻ د هغوی دا وینا داسې بیان اوفرمائیله ﴿وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَمَا جَآءَنَا مِنَ الْحَقِّ ۙ وَنَطْمَعُ اَنْ يُّدْخِلَنَا رَبُّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصّٰلِحِيْنَ﴾ یعنی آخر مونږ ولې ایمان راونړو په الله ﷻ باندې اود هغه په وحی باندې . زمونږ بالکل خواهش دې چه زمونږ رب مونږ د صالحینو په قوم کښې داخل کړی. دا نصاری خلق وو د چا ذکر چه الله ﷻ داسې فرمائیلې دې. چه په اهل کتابو کښې داسې خلق هم شته چه د دې نه وړاندې نې هم په انجیل ایمان راوړې وو او چه کله به قرآن په هغوی باندې تلاوت کولې شو نوونیلې به نې چه دا د الله ﷻ طرف نه حق دې. مونږ خود اول نه مسلمانان یو([3]) په دې وجه دلته الله ﷻ فرمانی چه د دوی د دې اعتراف په سبب به دوی له جنتونه ورکولې شی. په کوم کښې چه به د اوبو چینې بهیږی، دا د هغوی د ایمان او تصدیق صله او بدله ده. هغوی به په دې جنتونو کښې د همیشه د پاره وی د هغه خاۍ نه به د یو ساعت د پاره نه اوځی. د حق اتباع کونکو هم دغه بدله ده. څنگه چه هم هغوی وی او چرته چه هم وی او یا چا سره هم چه وی هغوی د دې بدلې حقدار دی. دې نه پس د بدبختانو خبر ورکولې شی چاچه کفر کړې او زمونږ آیاتونه نې دروغ گنړلی هغه ټول دوزخیان دی.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ	اٰمَنُوْا	لَا تُحَرِّمُوْا	طَيِّبٰتِ	مَآ	
اې هغه کسانو| چې ایمان مو راوړې دې | مه حراموئ تاسو | پاك څیزونه | هغه					
انې دایمان خاوندانو الله ﷻ چې ستاسو دپاره کوم پاکیزه څیزونه حلال کړی دی |					

[1]) حاكم : ۳۱۳/۲، وصححه الحاكم
[2]) المعجم الكبير : ۱۲٤٥٥.
[3]) ۲۸ القصص : ۵۲، ۵۳.

اَحَلَّ اللّٰهُ	لَكُمْ	وَلَا تَعْتَدُوْا	اِنَّ اللّٰهَ	لَا يُحِبُّ	الْمُعْتَدِيْنَ	
چې حلال کړې دي الله	ستاسو دپاره	او مه اوړئ د حد نه	بیشکه چې الله	نهٔ خوښوی	د حد نه اوړېدونکی	

هغه په ځان مه حراموئ او د حد نه بهر مه اوځئ بیشکه زیاتی خور خلق د الله ﷻ نه دی خوښ

وَكُلُوْا	مِمَّا	رَزَقَكُمُ اللّٰهُ	حَلٰلًا طَيِّبًا	وَّاتَّقُوا	اللّٰهَ	الَّذِيْٓ
او خورئ	د هغې رزق نه	چې درکړې دې تاسو ته الله	حلال پاک	او ځان ساتئ د نافرمانۍ	د الله نه	هغه

او الله ﷻ چې تاسو ته کوم پاک څيزونه درکړی هغې نه خورئ | او د هغه الله ﷻ نه ويريږئ په کوم چه

اَنْتُمْ	بِهٖ	مُؤْمِنُوْنَ
چې تاسو	په هغه	ايمان لرونکی يئ

تاسو ايمان راوړې دې

قوله تعالى:: يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تُحَرِّمُوْا طَيِّبٰتِ مَآ اَحَلَّ اللّٰهُ لَكُمْ

د ځېل طرف نه يو څيز حلال يا حرام کولو ممانعت:- د حضرت ابن عباس ﷺ نه روايت دې چه دا آيت د نبیﷺ صحابه کرام په يوه ډله کښې نازل شوهغوی وئيلې وو چه مونږ خپل اندامونه پريکوو او ترک شهوت کول غواړو او داسې د راهبانو غوندې به اخواديخوا ګرځو او د دنيا نه به بالکل بې پرواه شو نبی کريم ﷺ ته چه کله دا خبر اورسيدلو نو هغوی نې راوغوښتل او تپوس نې ترې اوکړو چه تاسو داسې وئيلی دی نو هغوی اووئيل چه او زمونږ داسې اراده ده. نو حضور ﷺ اوفرمائيل چه ګورئ زه روژه هم ساتم او نه نې افطار کوم. د شپې مونځ هم کوم او اوده کيږم هم، ښځو سره نکاح هم کوم او راهب جوړشوې هم نه ګرځم، څوك چه زما په طريقه روان شو هم هغه زما نه دې او څوك چه زما طريقه اختيار نه کړی هغه زمانه نه دې.(۱)

د رهبانيت اختيارولو اراده ښکاره کول:- حضرت عائشه رضی الله عنها نه روايت دې چه بعض صحابه کرامو د رسول الله ﷺ د کورنی پټ عملونو باره کښې د بعض بيبيانو نه د څه سوالونو تپوس اوکړو(نو د حضرت ﷺ د شپې ورځې د عبادت حال به ور معلوم شوې وی) نو په هغوی کښې يو کس اووئيل چه د نن نه به غوښه نه خورم، چا وئيل چه زه به کله هم ښځې ته نزدې نه شم، چا وئيل په زمکه به خاورو کښې اوده کيږم چرې به هم په بستره اوده نه شم. دا خبر حضورﷺ ته اوشو نو هغوی ﷺ اوفرمائيل چه په دې خلقو څه چل شوې؟ څوك دا وائی څوك هغه وائی. زه خو روژه نيسم او افطار هم کوم. اوده کيږم هم او مونځ هم کوم. غوښه هم خورم او نکاح هم کوم. څوك چه زما د طريقې نه اخوا شو هغه زما نه نه دې(۲)د حضرت ابن عباس ﷺ نه روايت دې چه يو سړې حضور ﷺ له راغلو او وئې وئيل چه زه کله غوښه خورم نو ډير زيات شهوت راپيدا کيږی په دې وجه ما په خپل ځان غوښه حرامه کړه، نو دا آيت نازل شو د ايمان خاوندانو د الله ﷻ حلال کړې شوی څيزونه په ځان مه حرامه وئ.

د ځان خصی کولو اجازت غوښتل:(۳) حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ فرمائی چه مونږ نبی کريم ﷺ سره په جنګ کښې د اوږدې مودې راسې وو او مونږ سره ښځې نه وې.کله چه مونږ ته اوسيدل ګران معلوم

۱) الطبری : ۵۱۸/۱۰ بدون الاية.
۲) صحيح بخاری کتاب النکاح باب الترغيب فی النکاح : ۵۰۶۳، صحيح مسلم: ۱۴۰۱، احمد: ۲۴۱/۳، ابن حبان: ۱۴.
۳) ترمذی کتاب تفسير القران ،ومن سورة المائدة : ۳۰۵۴.

شول نوموني دحضور ﷺ نه تپوس اوكړو چه آيا موني خانونه خصيان كړو چه هډو خواهش مو نه پيدا كيږي نوهغوي ﷺ موني منع كړلو او موني ته ئې د يوې كپړې يا يوې جوړې په عوض د يو موقتې نكاح اجازت راكړو. بيا حضرت عبدالله ﷺ دا آيت تلاوت كړو اې د ايمان خاوندانو د الله ﷻ حلال كړې شوي څيزونه په خان مه حرامه وني[1] خو داواقعه د نكاح متعه دحرام ګرځولو نه وړاندې ده والله اعلم.

دګهير خوړولونه قسم كول:-حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ له د پوخ شوې كهير تحفه راغله. خلق بوخاې كيناستل او خوراك ئې كولو نو يو سړې د مجلس نه اخوا شو. حضرت عبدالله ﷺ اوفرمائيل راشه اوخوره نو هغه ونيل چه زما خو د دې د خوړلو نه قسم كړې. هغوي اوفرمائيل راشه اوخوره قسم مات كړه او كفاره وركړه، بيائې دا آيت تلاوت كړو. ([2])

دمليمه دميلمستيا خيال ساتل:- وائي چه عبدالله بن رواحه ﷺ يو ميلمه ته دعوت وركړو ليكن د حضور ﷺ په مجلس كښې د حصاريدو په وجه ناوخته شو. كور ته چه راغلونو معلومه شوه چه په ميلمه ئې انتظاركړې دې او خوراك ئې پرې نه دې خوړلې نو ښځې ته غصه شو او وئې ونيل زما د پاره تاميلمه اوږې اوساتلو په ماباندې نن خوراك حرام دې. ښځې ونيل چه په ما باندې هم حرام دې زه ئې هم نه خورم. ميلمه چه دا اوكتل نو هغه ونيل چه په ما باندې هم حرام دې زه ئې هم نن نه خورم. حضرت عبدالله ﷺ چه دا اوكتل نو ډير پريشانه شو او بيائې لاس ورووړاندې كړو او خوراك ئې شروع كړو. او وئې فرمائيل چه بسم الله اووائې او تول شروع كړئ. دا خبر حضرت ﷺ ته اورسيدو نو دا آيت نازل شو دا حديث اثر منقطع ګڼړلې شي. صحيح بخاري كښې هغه حديث كوم كښې چه د صديق اكبر ﷺ واقعه اود هغه د ميلمه ذكر دې هغه هم د دې په شان ده ([3]).

د جائز څيز حرامولو نه پس د هغې په خوراک د كفارې د وجوب حكم.- ①دحلالو حرامول او د حرامو حلاول هم يو قسم له قسم دې. هغه او دا دواړه قصې د دې خبرې دليل دې څنګه چه د امام شافعي رحمه الله وغيره علماؤ مسلك دې چه چا په خپل خان باندې يو لباس خوراك يا ښځه پريخودل او يا څه څيز حرام كړو نو هغه حراميږي نه اونه د هغې كفاره شته، څكه چه الله ﷻ اوفرمائيل د الله ﷻ حلال كړې شوي څيز په خپل خان به مه حرامه وني. هم دغه خو وجه ده چه چا په خپل خان باندې غوښه حرامه كړې وه هغه ته نبي اكرم ﷺ د كفارې وركولو حكم نه وو وركړې. ② خو امام احمد بن حنبل رحمه الله فرماني چه چا په خان باندې خوراك لباس يا څه بل څه څيز حرام كړونود قسم كفاره به ادا كوي. څكه چه كله يو سړې د قسم په ذريعه د يو څيز پريخودل په خان لازم كړل نو چه څنګه د قسم كفاره لازم راځي دغه شان به بغيرد قسم نه د مجرد تحريم نه هم غيرلازم ته لازم ګرځولو په وجه د ده نيول پكار دي چه د كفارې په صورت كښې كيدې شي. حضرت ابن عباس ﷺ هم داسې فتوي وركړې ده. هغوي فرماني چه د الله ﷻ د قول نه هم دا معلوميږي. ﴿يَاأَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ﴾ او وې فرمائيل ﴿قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ أَيْمَانِكُمْ﴾ يعنې اې نبي د خپلو بيبيانو د خوشحالولو دپاره الله ﷻ چه كوم څيزونه په تاباندې حلال كړي دي هغه ولې په خپل خان باندې حرام كوې. الله ﷻ غفور او رحيم دې.

د حلال څيز نه قسم ماتول او د قسم كفاره وركول دي

---

[1]) صحيح بخاري كتاب التفسير : باب ﴿ يايها الذين امنوا لاتحرموا طيبات ما احل الله لكم﴾ : ٤٦١٥. صحيح مسلم ١٤٠٤ بيهقي ٧٩/٧. ابن حبان : ٤١٤١.

[2]) حاكم : ٣١٣/٢.

[3]) صحيح بخاري كتاب الادب باب مايكره من الغضب والجزع عند الضعيف : ٦١٤٠. صحيح مسلم: ٢٠٥٧

مسلک حنفي:- داحنافو په نيز د حلال ځيز نه قسم خوړلو نه پس په ده باندې د قسم ماتول واجب دی او چې قسم مات کړی نو د قسم کفاره به ورکوی (معارف القرآن ۱۸/۴۹۹)۔
بيا فرماني چه الله ﷻ په تاسو باندې فرض کوی چه خپل قسمونه مات کړنی. دلته د پورته ذکر شوی آيت ذکر کولو نه پس د قسم د کفارې ذکر اوفرمائيلو. د دې نه دا خبره ثابته شوه چه د يمين يعنی قسم ذکر نه هم وی او په خپل ځان ئې حرام کړی وی نو بيا هم د کفارې حقدار کيدو کښې په منزله د قسم دې. والله اعلم. د مجاهد رحمه الله نه روايت دې چه بزرګان صحابه لکه عثمان بن مظعون رضی الله عنه او عبدالله بن عمر رضی الله عنه اراده اوکړه چه ترک دنيا اوکړی. ځانونه خصيان کړی او د تاټ نه علاوه بل هيڅ وانه غوندی، نو مذکوره آيت نازل شو، د کوم په آخر کښې چه داسې اوفرمائيل چه په الله ﷻ باندې مو ايمان راوړې نود هغه نه اوويرېږئ.
د حضرت عکرمه رضی الله عنه نه روايت دې چه عثمان بن مظعون رضی الله عنه او علی رضی الله عنه بن ابی طالب، ابن مسعود رضی الله عنه، مقداد بن اسود رضی الله عنه، سالم مولی ابوحذيفه رضی الله عنه، دوی د ترک دنيا اراده اوکړه: په کورونوکښې کيناستل، ښځې پريخودې، ټاټونه ئې واغوستل، د خوراك څښاك ټول ښه ښه څيزونه ئې په خپل ځان حرام کړل. د بنی اسرائيلو د راهبانوغوندې خوراك څښاك ئې اختيار کړو، د خصي کيدو اراده ئې اوکړه، اتفاق ئې اوکړو چه ټوله شپه به مونځونه کوو، ټوله ورځ به روژې ساتو، نو دا آيت نازل شو چه د الله ﷻ پاك څيزونه په خپل ځان مه حرام کوئی، د حدنه مه وړاندې کيږئی، مونږ داسې خلق هيڅ کله نه خوښوو، دا د مسلمانانو طريقه نه ده چه د ښځو نه جدا اوسيدل، ښه خوراك څښاك او ښه لباس پريخودل، ټوله شپه ويښيدل، ټوله ورځ روژه نيول، خصی کيدل دا ټول غلطې طريقې دی. حضور ﷺ اوفرمائيل چه په تاسو باندې ستاسو د نفس هم حق دې. کله نفلی روژه ساته اوکله مه ساتئ، کله مونځ کوه او کله اوده کيږه، که زمونږ دا طريقه دې پريخوده نو زمونږ نه نه ئې. دې اوريدو سره ټولو اووئيل اې الله مونږ د دې خپلو ارادو نه بچ کړې او د وحی د اتباع توفيق راکړې.
نبی کريم ﷺ يو وخت کښې تذکير او تنبيه کولو سره پاسيدو او صرف د الله ﷻ د عذاب نه ئې ويرول اوکړه نو د نبی کريم ﷺ په صحابه کرامو کښې لس کسان وو چه په هغې کښې حضرت علی رضی الله عنه هم وو. عثمان بن مظعون رضی الله عنه هم وو. ونی وئيل که چرې نصاری او راهبان په خپل ځان باندې عيش او آرام په خپل ځان حرام کولې شی نوموږ خود هغوی نه د دې زيات حقدار يو. بعض خلقو په ځان غوښه او چربی حرام کړه، بعض خوب او بعضې ښځې حرام کړې. ابن مظعون رضی الله عنه په خپل ځان باندې ښځه حرام کړې وه، نه به دې کورته تلو او نه به ئې بی بی ده ته راتله. اوس د هغه بی بی حضرت عائشه صديقه رضی الله عنها ته راغله. حضرت عائشه صديقه رضی الله عنها سره د نبی کريم ﷺ نورې بيبيانې هم ناستې وې. حضرت عائشه صديقه رضی الله عنها تپوس اوکړو اې حولاء دا په تا څه چل شوې چه د مخ رنګ دې زير دې. نه ګمنزه شته او نه دې کمسئ کړی دی ، نه دې تيل مخلی دی اونه د عطر لګولی دی ؟ نو هغې وئيل چه ګمنز او تيل کولو باندې به څه اوکړم، زما خاوند نه په ما راپريوزی او نه زما نه لره شان کپړا اوچتوی. ټولو چه دا خبره واوريده نو په خندا شوې. په دې کښې رسول الله ﷺ تشريف راوړو. حضور ﷺ اوفرمائيل چه دا ټولې ولې خاندنې؟ نو هغوی اووئيل اې رسول الله ﷺ دا حولاء داسې وائی. نو هغوی ﷺ عثمان بن مظعون رضی الله عنه راوغوښتو اوپورته ئې اوفرمائيل تا څه کړی. هغه وئيل ما دا عيش د الله ﷻ دپاره پريخې دې چه د عبادت د پاره خاص شم بلکه زما خو اراده ده چه خپل ځان خصی کړم. حضور ﷺ اوفرمائيل ستا دې په الله باندې قسم وی چه داسې اونه کړې زر کور او بی‌بی سره ملاوشه. هغه وئيل اې رسول الله ﷺ زما خو روژه ده. حضور ﷺ اوفرمائيل روژه ماته کړه. هغه دا

ټولې خبرې پوره کړې. اوس حولاء حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها لت راغله. ګمنزه، رانجه او عطرلګولې. حضرت عائشه صدیقه رضی‌الله عنها په خندا کښې تپوس اوکړو حولاء څه چل اوشو هغې ونیل پرون هغه راغلې وو. حضور ﷺ عثمان ﷺ ته فرمانیل داسې هیڅ کله مه کوه دا په دین باندې ډیر لوئ زیاتې دې. اود قسم د کفارې ادا کولو حکم ئې ورکړو او ونی فرمانیل چه الله ﷻ ستاسو په لغو قسمونونیول نه کوی. اودا ده که قسم مو اوتړلو نو نیول په کوی﴿وَلَا تَعۡتَدُوٓاْ﴾ معنی هم احتمال کیدې شی چه مباحات په خپل ځان حراموالوسره په خپلو نفسونو تنګی مه کوئی. دا هم احتمال دی چه دا مراد وی چه حلال حرام مه جوړوئی اود حلال نه فائده اوچتولوکښې د حد نه زیاتې مه کوئی. حلال هم د کفایت مطابق حاصلوئی د ضرورت نه زیات نه. اوفرمانیلې شوی دی‌چه ﴿كُلُواْ وَٱشۡرَبُواْ وَلَا تُسۡرِفُوٓاْ﴾ خورئی څکئی خو په خوراك څښاك کښې د ضرورت نه زیات مه خرچ کوئی. فرمائی چه مؤمن هغه سړې دې چه په خرچ کولو کښې اسراف نه کوی نه بخل کوی، بلکه د اعتدال په لار وی. الله ﷻ نه د افراط اجازت ورکړې نه د تفریط. هم په دې وجه ئې فرمانیلی دی:﴿وَلَا تَعۡتَدُوٓاْ﴾ بیانې اوفرمانیل چه په هر حالت کښې حلال او پاك خورئی او په خپلوتولوکاموروو کښې د الله ﷻ نه ویریږئی. د هغه د اطاعت او مرضئی اتباع کوئی اود مخالفت او عصیان نه منع ښئی.

لَا يُؤَاخِذُكُمُ ٱللَّهُ بِٱللَّغۡوِ فِيٓ أَيۡمَٰنِكُمۡ

نۀ نیسی تاسو | الله | په لغوه سره | په قسمونو ستاسو کښې

الله ﷻ تاسو په عبث قسمونو باندې نه نیسی

وَلَٰكِن يُؤَاخِذُكُم بِمَا عَقَّدتُّمُ ٱلۡأَيۡمَٰنَۖ فَكَفَّٰرَتُهُۥٓ

خو | نیسی تاسو | په هغې سره | چې کلك کړی وی تاسو | قسمونه | نو کفاره د داسې قسم

خو په هغه قسمونو نیسی چې کوم تاسو په قصد سره خوړلی وی | نو د داسې قسم ماتولو کفاره داده

إِطۡعَامُ عَشَرَةِ مَسَٰكِينَ مِنۡ أَوۡسَطِ مَا تُطۡعِمُونَ

خوراك ورکول دی | لسو | مسکینانو ته | د درمیانه درجې | هغه خوراك | چې خوروئ ئې تاسو |

چې لسو مسکینانو ته داسې ډوډئ ورکړئ | چې کوم درمیانه حال خوراک تاسو په خپل

أَهۡلِيكُمۡ أَوۡ كِسۡوَتُهُمۡ أَوۡ تَحۡرِيرُ رَقَبَةٖۖ فَمَن

په بال بچ خپل باندې | یا جامه اغوستل دی هغوئ ته | یا آزادول دی | دیوغلام | نو هغه څوك |

اهل باندې خوروئ | یا (لسو مسکینانو)ته جامې ورکړئ | یا یومرئ آزاد کړئ | ....نوڅوک چې

لَّمۡ يَجِدۡ فَصِيَامُ ثَلَٰثَةِ أَيَّامٖۚ ذَٰلِكَ كَفَّٰرَةُ أَيۡمَٰنِكُمۡ إِذَا

چې وی نۀ موندل | نو روژې نیول دی | درې | ورځې | دا | کفاره ده | د قسمونو ستاسو | کله چې

د دې طاقت نه لرې | نو هغه دې درې روژې اونیسی | دا ستاسو د قسمونو کفاره ده | .... کله چې

حَلَفۡتُمۡۚ وَٱحۡفَظُوٓاْ أَيۡمَٰنَكُمۡۚ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمۡ

قسم اوخورئ تاسو | او حفاظت کوئ | د قسمونو خپلو | دارنګې | بیانوی الله | تاسو ته |

تاسو قسم اوکړئ (او بیا هغه مات کړئ) | او د خپلو قسمونو حفاظت کوئ | د غه شان الله تاسو ته خپل حکمونه بیانئی

آیتِهٖ	لَعَلَّكُمْ	تَشْكُرُوْنَ ﴿٨٩﴾
آیتونه خپل	د پاره ددې چې تاسو	شکر اوباسئ ‌ا
	چې تاسو شکر گزار جوړ شئ ‌ا	

قوله تعالى: لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِيْٓ اَيْمَانِكُمْ

په لغو قسمونو باندې کفاره نشته ﴿یمین لغو﴾ کوم ته چه د دروغو قسمونه یاد تکیه کلام قسمونه ونیل پکاردی ددې ذکر په سورة بقره کښې تیرشوې، ددې د سردوباره کولو ضرورت نشته ① داسې قسمونه سرې بغیر د ارادې نه په خپلو خبرو کښې کوی، د الله ﷻ قسم، داد امام شافعی رحمه الله قول دې ② د نورو قول دا دې چه داسې لغو په هزل (توقو) کښې کولې شی یادمعصیت په موقع هم کولې شی ③ د حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله او امام احمد رحمه الله قول دې چه د گمان غالب په صورت کښې هم اوکړې شی نو هغه به د یمین لغو په تعریف کښې راځی. یا د غصې په وخت کښې یا د هیرې په صورت کښې قسم خوړلې وی ④ اودا هم ونیلې شوی دی چه د خوراک څښاك او لباس د پریخودو متعلق قسم وی نو هم په دې استدلال سره هغه قابل غیرمواخذه دې چه ﴿لَا تُحَرِّمُوْا طَيِّبٰتِ﴾ خو صحیح خبره دا ده چه بغیرد ارادې نه د ژبې نه کوم قسم راوځی هغه یمین لغو دې قسم اود هغې کفاره ﴿لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِيْٓ اَيْمَانِكُمْ وَلٰكِنْ يُّؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُّمُ الْاَيْمَانَ﴾ یعنی که د قسم خوړلو په اراده او نیت ئې قسم خوړلې وی نو الله ﷻ به ئې رانیسی ﴿فَكَفَّارَتُهٗٓ اِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسٰكِيْنَ مِنْ اَوْسَطِ مَا تُطْعِمُوْنَ اَهْلِيْكُمْ﴾ یعنی په قصد باندې قسم ماتولو کفاره لسو مسکینانو ته خوراك ورکول چاسره چه د خپل محتاجئی د حاصلولو څه لار نه وی، او درمیانه غوندې خوراك ورکول پکار دی کومه چه تاسو گټئی اوبه خپل غیال باندې خورونی. دا اوسط غذا روټئی او پیئی یا روټئی او ترکاری ده. حضرت ابن عباس رضی الله عنه بیان کړې دې چه بعض خلقو به خپلو بچو باندې د حیثیت نه هم خرا خوراك کوی اوبعض د حیثیت نه هم زیات، په دې وجه الله ﷻ اوفرمائیل چه درمیانه قسم وی نه په هغې کښې تنگی وی اونه په خرچ کښې زیاتې کړې شوې وی. ابن عمر رضی الله عنه فرمائی هغه خوراك روټئی غوښه یا روټئی پینی، روغن یا سرکه وغیره ده یا روټئی اوکهجورې وغیره دی ابن جریر رحمه الله فرمائی چه د اوسط نه مراد د خوراك کمې زیاتې دې.

نوعلماؤ دخوراك په مقدارکښې اختلاف کړې دې. حضرت علی رضی الله عنه فرمائی چه سحر او مابنام لسو مسکینانو باندې اوخوړلې شی. محمد بن سیرین رحمه الله وائی چه هم یو وخت کافی دې. یعنی روټئی او غوښه، که غوښه نه وی نو روټئی او روغن یا سرکه او په مړه خیټه اوخوړلې شی بعض وائی چه هر یو ته نیم صاع غنم یا کهجورې ورکړې شی یعنی تقریباً پنځه پاوه. امام ابوحنیفه رحمه الله فرمائی که غنم وی نو نیم صاع او که نوره غله وی نو یو صاع. ابن عباس رضی الله عنه فرمائی رسول الله ﷺ یو صاع کهجورو کفاره ورکړې وه او هم دغه حکم ئې خلقو ته هم ورکړې وو او که کهجورې نه وی نو نیم صاع غنم.[1] بیا ابن عباس رضی الله عنه اوفرمائیل یو مد غنم یعنی ۵۶ تولې سالن سره ابن عمر رضی الله عنه، زید بن ثابت رضی الله عنه، مجاهد رحمه الله او محمد ابن سیرین رحمه الله وغیره هم دغه مراد اخستې دې.

امام شافعی رحمه الله ونیلې دی چه د قسم په کفاره کښې مقدار مد النبی ﷺ واجب دې یعنی هم دغه شپږ پنځوس تولې غنم لیکن د ترکارئی څه قید نشته. دلته امام شافعی رحمه الله دلیل اخستې دې د نبی اکرم ﷺ د دې حکم نه کوم چه هغوی ﷺ یو سړی ته ورکړې وو د چا نه چه په حالت د رمضان د روژې د جماع

[1]) ابن ماجه کتاب الكفارات باب کم یطعم فی الكفارة اليمين: ۲۱۱۲.

عمل شوي وو چه شپیتومسکینانو ته په یو داسې پیماه سره غنم ورکړه کوم کښې چه پنځلس صاع ځایٔ کړې شی(۱) چه هریو ته یویو مُد ملاؤ شی. دابن عمر ﷺ نه مروی دی چه نبی اکرم ﷺ د قسم کفاره یو مد غنم ګرځول. احمدبن حنبل رحمه الله وائی چه واجب ډك مدغنم یا دوه مده بغیرد غنمو. والله اعلم.

په کفاره د قسم کښې د غنمو نیم صاع او نور اجناس پوره صاع ورکول دی

مسلک حنفي:- داحنافو مسلک هم دا دی څنګه چې حافظ ابن کثیر رحمه الله ذکر کړې دې یعنی دغنمو نیم صاع چې د موجوده وزن سره پوه کم دوه کلو جوړیږی دومره غنم به ورکړی یا به د دې قیمت په کفاره کښې ورکړی اوکه د غنمونه علاوه بله غله ورکوی نو بیا به پوره یو صاع یعنی درې نیم کلو ورکوی (شاه فیصل غفرله)، د الله ﷻ قول دې ﴿ أَوۡ كِسۡوَتُهُمۡ ﴾ امام شافعي رحمه الله وائی که چرې دې لسو کښې هر یو ته دومره کپړا ورکړې شی چه په کومه د لباس اطلاق کیدې شی نو کافی ده. لکه یو قمیص یوه پاجامه یا یو پټکنی او څادر. د ټوپئی باره کښې اختلاف دې چه صرف ټوپئی کافی ده که نه. بعض وائی جائز ده او دلیل د دې حدیث نه اخلی چه د عمران بن حصین ﷺ نه سوال اوکړې شو نو ونی فرمائیل چه که یوخوسړی ستاسو امیرله راشی اوهغه هریو ته یوه یوه ټوپئی وریسر کړی نوتاسووائې چه لباس نې ورکړو.نو﴿كِسۡوَتُهُمۡ﴾ کښې ټوپئی هم راغله. لیکن د دې سند ضعیف دې. حضرت امام مالك رحمه الله او امام احمد بن حنبل رحمه الله فرمائی چه هر یو ته دومره لباس ورکول ضروری دی څومره چه په مانځه کښې لباس اغوستل ضروری دی. ښځې او سړی ته د هغه د شرعی ضرورت مطابق ورکول. والله اعلم. د ابن عباس ﷺ نه روایت دې چه هرمسکین ته یوه عبا ورکړې شی یا یوه شمله. مجاهد رحمه الله وائی چه پورتنې لباس یا لاندینې لباس کوم چه خوښ وی ورکولې شی. ابراهیم نخعی رحمه الله فرمائی چه داسې لباس کوم چه ملحفه او څادرونوباندې مشتمل وی ورکول پکار دی یعنی لحاف او څادر وغیره نه چه صرف جانګې قمیص او پړونې وغیره. دې ته لباس جامع نشی وئیلې. سعد بن المسیب رحمه الله وائی عمامه کوم چه د سر نه تاوهی او عباده کوم چه په بدن باندې اغوندی د جامع لباس په تعریف کښې دی. ابن سیرین وائی چه دوه دوه کپړې ورکړې شی. ابوموسی قسم خوړلې وو نو دوه کپړې په کفاره کښې ورکړې وې. د حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها نه مروی دی چه ﴿كِسۡوَتُهُمۡ﴾ نه د هرمسکین د پاره یو عبامراد ده او دا حدیث غریب دې.

په کفاره د قسم کښې هرمسکین ته یوه جامع ورکول دی

مسلک حنفي.- په کفاره د قسم کښې داحنافو په نیز هرمسکین ته یوه جامه ورکول دی لنګ یا څادر یا قمیص یا چغه یا شړئ اود امام محمد رحمه الله نه روایت دې چې پرتوګ او پټکې په کفاره د قسم کښې جائزنه دی (احکام القرآن للجصاص ۲٤۷/۲).

﴿أَوۡ تَحۡرِيرُ رَقَبَةٖ﴾ یا دې یو غلام آزاد کړې شی. امام ابوحنیفه رحمه الله مطلق غلام مراد اخلی که کافر غلام آزاد کړې شی یا مسلمان. امام شافعي رحمه الله او نور فقهاء وائی چه مؤمن غلام آزادول ضروری دی لکه چه د قتل په کفاره کښې د مؤمن غلام قیدکول دی. په دې صورت کښې خو به اتحاد موجب موجود وی سره ددې چه اتحاد سبب نه وی. دمعاویه بن حکم د حدیث نه معلومیږی اوپه صحیح مسلم کښې هم دی چه د ابن حکم سلمی په ذمه یو غلام آزادول وو نو هغه یو حبشی وینځه راوستله نو رسول الله

(۱)صحیح بخاری کتاب الصوم باب اذا جامع فی رمضان ولم یکن له شئ فتصدق علیه فلیکفر......:۱۹۳٦. صحیح مسلم: ۱۱۱۱. ۱٦۵.

ﷺ دهغه نه تپوس اوکړو الله ﷻ چرته دې نو هغه حبش ونیل په اسمان کښې، بیائې تپوس اوکړو زه څوک یم؟هغې ونیل تاسو د الله ﷻ رسول ئې،نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه اودامؤمن دې دا آزادولې شئی.(۱)

په کفاره د قسم کښې د کافر غلام ازادولو جواز

مسلک حنفي:- لکه څنګه چې حافظ ابن کثیر رحمه الله فرمائیلي دی چه په کفاره د قسم کښې د احنافو په نیز کافر غلام آزادول هم جائز دی احنافو ته دا نسبت صحیح دې او د دوی دلیل د ایت اطلاق دې یعنی په قران کښې مطلق غلام ازادول دی دکافر اودمسلمان قید په کښې نشته نودکتاب الله اطلاق به په خپل اطلاق باندې پریخودې شی اود کافر غلام ازادول به هم جائز وی (تفسیر مظهری ۳/۱۹۳)۔

اوس په دې دریو قسم کفاروکښې چه کومه کفاره ورکړې شی نو کفاره به ادا کړې شی. په قرآن کښې اولنی د آسانئ ذکر دې، د دې نه پس درجه په درجه یعنی خوراك ورکول ډیر آسان دی د لباس ورکولونه. بیا لباس ورکول ډیر آسان دی د غلام آزادولونه. غرض دا چه د ادنی نه د اعلی طرف ته قدم اوچت کړې شوې دې. د ټولو نه په آخرکښې دی چه که مکلف په دې ټولوکښې په یو هم قادر نه وی نو ﴿فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ﴾ درې ورځې روژې دې اونیسی.ابن جبیر رحمه الله اوحضرت حسن بصری رحمه الله فرمائی چا سره چه درې درهمه هم وی نو هغه دې خوراك ورکړی ګنی روژې دې اونیسی. د بعض متاخرینو علماؤ نه نقل دی چه د هغه د پاره جائز دی چه چا سره د ضروریاتو یا مایحتاج الیه نه علاوه څه زیاتی څیز نه وی کوم چه هغه د قسم په کفاره کښې ورکړی یعنی روژې اونیسی. ابن جریر رحمه الله دا هم ونیلی دی چه هغه دومره غریب وی چه د خپل خان او خپل بال بچ د هغه ورځې د خرچې نه علاوه څه نه لری. اوس د علماؤ اختلاف په دې کښې هم دې چه پرله پسې درې روژې ساتل واجب دی که مستحب، او آیا جدا جدا ئې هم ساتلې شی؟ امام شافعی رحمه الله وائی چه پرله پسې ساتل واجب نه دی او امام مالك رحمه الله هم دغه وائی څکه چه حکم مطلق دې هیڅ قید نشته. لکه څنګه چه د رمضان روژې مسلسل قضا شی نودهغې هم مسلسل قضاساتلو ضرورت نشته.څکه ﴿ فَعِدَّةٌ مِّنْ اَيَّامٍ اُخَرَ﴾ یو مطلق آیت دې.د امام شافعیؒ د یو ځای کښې د پرله پسې د وجوب صراحت دې. د احنافو او حنابله هم دغه قول دې او هغه د دې روایت په بنا چه د ابی بن کعب رضی الله عنه قراءت دې ﴿فصیام ثلثة ایام متتابعات﴾ اصحاب ابن مسعود رضی الله عنه به هم دغه شان لوستلو د دې باوجود چه دا قراءت په تواترسره ثابت نه دې. لیکن کم نه کم خبرواحد ضرور دې یا د صحابه کرامو د تفسیرنه د دې ثبوت ملاویږی. د ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دې چه کله د کفارې آیت نازل شو نو حذیفه رضی الله عنه اوفرمائیل چه یا رسول الله ﷺ مونږ په دې دریواړو کښې په یواختیارولوکښې آزاد یو؟نو هغوی ﷺ اوفرمائیل چه اوکه غواړې نو غلام آزاد کړه یا چاته لباس ورکړه یا ېې خوراك اوکړه او چه څه هم نه وی نو درې ورځې پرله پسې روژې اونیسه، دا حدیث غریب دې. ﴿ ذٰلِكَ كَفَّارَةُ اَيْمَانِكُمْ اِذَا حَلَفْتُمْ﴾ داد قسم شرعی کفاره ده﴿ وَاحْفَظُوْٓا اَيْمَانَكُمْ﴾ یعنی کفاره ادا کولو نه بغیر مه پاتې کیږه. الله ﷻ داسې په وضاحت سره خپل آیاتونه بیانوی دې د پاره چه تاسو شکر ادا کړئ.

د قسم د کفارې په روژو کښې تسلسل او پرله پسې والې ضروری دې

مسلک حنفي:- لکه څنګه چه حافظ ابن کثیر رحمه الله فرمائیلي دی هم دغه شان ده چه د احنافو په نیز د قسم په کفاره کښې چې کومې روژې نیولې شی هغه به پرله پسې نیسی څکه چې د ابی رضی الله عنه د قراءت د وجې چې په هغې کښې د ﴿متتابعات﴾ یعنی پرله پسې والې قید راغلی دې بله دا چې په دې کښې احناف څه یواځې نه دی بلکه د حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنه مجاهد ابراهیم نخعی قتاده او طاوس رحمهم الله نه

---

(۱)صحیح مسلم کتاب المساجد باب تحریم الکلام فی الکلام نسخ ماکان من اباحته: ۵۳۷. ابو داود: ۹۳۰. احمد:۵/٤٤٧. بیهقی: ۵۷/۱۰ ابن حبان: ۱٦۵.

هم د پرله پسې والی قید نقل دی (احکام القران للجصاص ۲/۴۷۲)۔

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِنَّمَا
ای هغه کسانو | چی ایمان موراوړی دی | بیشکه
...انی دایمان خاوندانو بیشکه
الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْاَنْصَابُ وَالْاَزْلَامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطٰنِ
شراب | اوجواری | اوبتان | اوغشی دفال | پلیتی ده | دکار | دشیطان نه |
شراب اوجواری اوبتان اوپالونه ټول ناپاک څیزونه دی | ....اودا د شیطان کارونه دی
فَاجْتَنِبُوْهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ﴿٩٠﴾ اِنَّمَا يُرِيْدُ الشَّيْطٰنُ
نوخان اوساتئ ددی نه | دپاره ددې چی تاسو | کامیابی بیا مومئ | بیشکه | غواړی | شیطان
نوددې نه خان بچ اوساتئ | چی تاسو ته نجات ملاؤ شی | ....شیطان خو داغواړی چی
اَنْ يُّوْقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَآءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ
اچی واچوی | په منځ ستاسو کښی | دشمنی | اوبغض | په ذریعه دشرابو | اودجواری |
ستاسو مینځ کښې دشرابو او جواری په وجه دشمنی اوبغض پیدا کړی | ....
وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ وَعَنِ الصَّلٰوةِ فَهَلْ اَنْتُمْ مُّنْتَهُوْنَ ﴿٩١﴾
او منع کړی تاسو | دذکر دالله نه | او د مانځه نه | نو آیایئ تاسو | منع کیدونکی |
اوتاسو دالله ﷻ دحکم نه اودمونځ نه منع کړی | ....نوتاسو به ګنی اوس هم منع نه شئ
وَاَطِيْعُوا اللّٰهَ وَاَطِيْعُوا الرَّسُوْلَ وَاحْذَرُوْا فَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ
اوحکم اومنئ دالله | او حکم منئ درسول | اوخان اوساتئ | نوکه چری | مخ واړلو تاسو |
دالله ﷻ حکم اومنئ | اودرسول ﷺ حکم اومنئ | اود مخالفت نه خان ساتئ | نوکه چرې تاسو مخ اوګرځولو
فَاعْلَمُوْٓا اَنَّمَا عَلٰى رَسُوْلِنَا الْبَلٰغُ الْمُبِيْنُ ﴿٩٢﴾ لَيْسَ عَلَى الَّذِيْنَ
نوپوهه شئ | چی بیشکه ده | په رسول زمونږه | رسول دی | ښکاره | نشته | په هغه کسانو
نوپه دې پوهه شئ | چې زمونږ د پیغمبر کار صرف احکام رسول دی | په هغه خلقو باندې هیڅ ګناه نشته
اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ جُنَاحٌ فِيْمَا طَعِمُوْٓا
چی ایمان نی راوړو | اوعمل نی اوکړو | نیک | څه ګناه | په هغه شرابوکښی | چی خوړلی نی وو مخکښی
چی کوم ایمان راوړی | او نیک کارونه کوی | هغوی چې مخکښې څه خوړلی وو | دهغې به هیڅ تپوس نه کیږی
اِذَا مَا اتَّقَوْا وَّاٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ ثُمَّ
په دې شرط | چی خان اوساتی آئنده د شرابونه | اوپه ایمان ټینګ پاتې شی | اوکوی کارونه نیک | بیا
دابهٔ حکم به په هغه وخت کښې چې بیا دپاره ترې نه خان اوساتی | اونیک کارونه کوی | ....او بیا هم

اتَّقَوْا | وَّاٰمَنُوْا | ثُمَّ | اتَّقَوْا | وَّاَحْسَنُوْا | وَاللّٰهُ

خان ټینګ اوساتي دشرابو نه | اواومني | بیا | پرهیز کوي | اونیک کړي ټول عملونه خپل | اوالله

پرهیزګار پاتې شي | اوداالله ﷻ حکمونه اومني؛ |او خپله لار سمه اوساتي | اوبیشکه الله ﷻ

يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ ۝

خوښوي انیک عمله خلق|

ته نیکان خلق خوښ دي |

قوله تعالی: يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْاَنْصَابُ وَالْاَزْلَامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطٰنِ فَاجْتَنِبُوْهُ

د شرابو او جوارئ حرمت:- الله ﷻ خپل مؤمن بندیګان د شرابو ځکلونه او جوارئ وغیره نه منع کوي د حضرت علي ﷺ نه مروي دي چه شطرنج هم یو قسم جواري ده. د مجاهد رحمه الله او طاوس رحمه الله نه مروي دي چه هرځيز په کوم کښې چه د قمار لګیدل وي جواري ده تردې چه د ماشومانو شرط لګولو سره میرګاټي او کانچي وغیره لوبې کول جواري ده.[1] د اسلام راتللو پورې دا جواري د جاهلیت په زمانه کښې په خصوصیت سره کیدله.خو الله ﷻ مسلمانان د خرابو اخلاقونه منع کړل، په اهل جاهلیت کښې بالعموم دا جواري به داسې وه چه د یوې چیلئ یا دوو بکرو غوښه به د شرط په توګه خرڅولې شوه.

زهري رحمه الله فرمائي چه جواري به داسې کیدله چه په مالونو او میوو باندې به غشي غورزولې شو او دغه شان د جوارئ په ذریعه به په هغې قبضه کولې شوه. حضور ﷺ اوفرمائیل چه د غشو په ذریعه کومه لوبه کولې شي هم دغه جواري ده. دغه شان په کوم ځيز سره چه لوبې کولې شي او په وهلوسره ګټلې کیږي هغه هم قمار دې. او کیدې شي چه د دې نه دا مراد وي چه د شطرنج لوبه حرام ده. او دغه شان د چوسر، خکه چه په دې کښې ګیټئ وهلوسره ګټلې شي.

حضور اکرم ﷺ فرمائیلي چه څوك شطرنج یا چوسر کوي هغه خپل لاس د سور په غوښه کښې واچولو اودهغه په وینه کښې ورډوب کړو.[2] د ابوموسی اشعري ﷺ روایت دې چه حضور ﷺ فرمائیلي هغه د الله ﷻ باغي دې[3]عبدالرحمن رحمه الله وائي چه ما د خپل پلار نه اوریدلي چه حضور ﷺ فرمائیل چه څوك د چوسر لوبه کوي او مانځه ته اودریږي د دې مثال داسې دې چه څوك په پیپ او خنزیر په وینه اودس اوکړي اومانځه ته اودریږي[4]د شطرنج باره کښې خو حضرت عبدالله بن عمرو ﷺ فرمائي چه دا د چوسر نه هم خراب دې او هغه دا په قمار او میسر کښې شمیري. امام مالك رحمه الله امام ابوحنیفه رحمه الله او امام احمد رحمه الله د دې د حرام کیدلو قائل دی خو امام شافعي رحمه الله دا مکروه ګڼړي.

چې جواري په کښې نه وي نو د شطرنج جواز

---

[1]) الطبری : ۳۲۳/۴.

[2]) صحیح مسلم کتاب الشعر باب تحریم اللعب بالنرد شیر: ۲۲۶۰. الادب المفرد ، ۱۲۷۱ ابوداود کتاب الادب ابن ماجه:۳۷۶۳. احمد ۳۵۲/۵. ابن حبان: ۵۸۷۳

[3]) ابوداود کتاب الادب باب فی النهی عن اللعب النرد : ۴۹۳۸. ابن ماجه ۳۷۶۲. احمد: ۳۹۷/۴، مسند ابی یعلی ۷۲۹۰. موطا امام مالک : ۹۵۸/۲ الادب المفرد: ۱۲۶۹. حاکم : ۵۰/۱. بیهقي: ۵۱۴/۱۰.

[4]) احمد : ۳۷۰/۵، مسند ابی یعلی : ۱۱۰۴. مجمع الزوائد : ۱۱۳/۸ .

مسلک حنفي:-که د شطرنج سره جواري وي نو بيا خو د ټولو فقهاؤ په نيز داحرام دي اوکه جواري ورسره نه وي نو بيا هم د زياتو فقهاؤ په نيز حرام دي البته د امام ابويوسف رحمه الله نه د جوارئ د نشتوالي په صورت کښې اباحت منقول دي (حلال و حرام از مولانا خالد سيف الله رحماني (صفحه ۲٤۳).

انصاب او ازلام:-ابن عباس رضي الله عنه او نورګڼ صحابه کرام رضوان الله اجمعين فرمائي چه انصاب هغه کاڼوته وائي په کوموچه مشرکانو قربانيانې کوې او بتانو ئې چړاوهي.او ازلام هغه غشوته وائي کوم چه تقسيم کوی او فالونه پرې راوباسي.الله ﷻ فرمائي چه دا د شيطاني اعمالو ګندګي ده اود ټولونه خراب عملونه شيطاني عملونه دی. د دې دپاره اې زما بنديګانو د دغه ګندګئ نه بچ شئ نو تاسو به خلاصي بيامومئ.دا عبارت دړومبئ سره يوځای کړئ چه اسلام قائم شي. د الله ﷻ ارشاد مبارک دې د شيطان مقصد د هميشه نه دا وی چه په خمر اوميسر کښې مو اخته کړی او په تاسوکښې بعض او دښمني پيدا کړی اود الله ﷻ د ذکر او مونځ نه تاسو غافل کړی نو اوس به هم د دغه خبرو نه منع کيږئ.دا د الله ﷻ د طرف نه زبردسته تنبيه او ويرول دی.

دَشرابوحرمت دَاحاديثو په رڼا کښې:- د حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دې چه د شرابو حرمت درې ځل راغلي دې. کله چه حضور ﷺ مدينې ته تشريف راوړلو نو خلقو به شراب څکل. د جوارې مال به ئې خوړلو. د حضور ﷺ نه دې باره کښې سوال اوکړې شو نو دا وحی نازل شوه چه تانه د شرابو او جوارئ باره کښې تپوس کوی نو دوی ته اووايه چه په دې کښې فائده خو شته ليکن ډيره کمه، او د دې په مقابله کښې نقصانات ډير زيات دی. نوخلقو ونيل چه فائدې کمې اونقصانات ئې زيات خودلې حرام ئې نه دی ونيلي.نو شراب ئې څکل. يوه ورځ داسې اتفاق اوشوچه يو مهاجر صحابي د مابنام په مانځه کښې د نشې په حالت کښې قرآن غلط ملط او ګډوډ کړو. نو دا آيت نازل شو چه اې مؤمنانو د نشې په حالت کښې مونځ مه ادا کوئی ترکومې چه تاسو په هوش کښې نه ئې چه تاسو څه لولئی او څه نه. دا آيت د ړومبی نه ډيرسخت وو نو خلقو په مانځه کښې شراب څکل پريخودل. خوبيابه ئې هم برابر څکل څکه چه واضح حکم د ممانعت نه وو.يوه ورځ په شرابوکښې مست يو سړی مونځ کولو نو د ممانعت صفا حکم نازل شو اې خلقو شراب،جواری، فالونه او غشي دا ټول د شيطان ګنده عملونه دی زر دې نه منع شئ نوکيدې شي چه خلاصي بيامومئ نو خلقو اوونيل چه اې ربه مونږ منع شو. بيا خلقو د حضور ﷺ نه د هغه خلقو باره کښې تپوس اوکړو چه د ممانعت د حکم نه اول د الله ﷻ په لارکښې قتل شوی وو نو دا آيت نازل شو. چه کومو خلقو ايمان راوړلې وو او نيک عملونه ئې کړی وو نو د ممانعت اول چه هغوی کوم حرام خوړلی وو هغوی باندې به الزام نشي لګولې. حضرت ﷺ اوفرمائيل چه که د هغوی په ژوند کښې په هغوی باندې دا حرام کړې شوې وې نو هغوی به هم دا پريخې وې لکه څنګه چه تاسو پريخودل.( )

ابوميسره رحمه الله نه روايت دې چه د تحريم خمر آيت نازليدو نه اول حضرت عمر رضي الله عنه دا دعا غوښتې وه اې الله! د شرابو د حرمت باره کښې مونږ ته خپله وحی راوليګه نو دا آيت نازل چه په دې کښې نقصان ډير او فائده کمه ده.کله چه حضرت عمر رضي الله عنه ته دا آيت واورولې شو نو هغه بيا دا دعا اوکړه اې الله! کافي او شافي حکم نازل کړې نو په سورة النساء کښې دا آيت نازل شو چه اې مؤمنانو د نشې په حالت کښې مانځه ته مه نزدې کيږئ.نود حضور ﷺ مؤذن ﴿د حی علی الصلوة﴾ نه پس دا آواز اوکړو چه د نشې په حالت کښې د مونځ کولو ممانعت راغلو. حضرت عمر رضي الله عنه ته بيا دا آيت واورولې شو نو هغه بيا اوونيل

[1] احمد: ۲۵۱/۲ وسنده ضعف.

چه اې الله! بيان کافي او شافي نازل کړې. نو په سورة مائده کښې دا آيت نازل شو چه شراب بالکل حرام دی او بالکل منع شئی. نو حضرت عمر ﷺ اوونيل چه منع شو اې الله مونږ منع شو.(۱)
دبخاري او مسلم نه ثابت دی چه حضرت عمر بن الخطاب ﷺ د رسول الله ﷺ په منبر باندې خطبه ورکوله او وئی فرمائيل اې خلقو شراب حرام کړې شو او د دې پنځوځيزونو کښې د کوم نه چه هم جوړ شی هغه شراب دې. انګور، کهجور، شهد، غنم، اوربشې او د خمر لفظ عام دې په هر هغه ځيز باندې چه عقل پټ کړی.(۲) حضرت عمر ﷺ فرمائي د تحريم خمر په وخت کښې د انګورو شراب چالونه وو.(۳)
يو بل حديث دا هم دې چه د شرابو متعلق کله رومبنی وحي راغله نو عامه مشهورتيا اوشوه چه شراب حرام کړې شو. خلقو وئيل يا رسول الله ﷺ لکه ځنګه چه الله ﷻ فرمائيلي دی چه په دې کښې نفع هم ده نو مونږ له نفع اوچتول پکار دی. حضور ﷺ خاموش پاتې شو نو چه کله دوئم آيت نازل شو نو بيا مشهوره شوه چه شراب حرام شو نو خلقو وئيل چه يارسول الله ﷺ مونږ خونې په مانځه کښې نه ځکو، نوحضور ﷺ بيا خاموش شو. ليکن چه کله دا آيت نازل شو چه دا د شيطان عمل دې دې نه منع شئی نو حضرت صفا اوفرمائيل چه شراب حرام کړې شو.(۴)
يو بل حديث دې چه د ابن عباس ﷺ نه مروی دې چه د قبيله ثقيف يا قبيله دوس نه يو سړې د حضرت دوست وو. هغه د مکې دفتح په ورځ حضور ﷺ سره ملاؤشو اودشرابو يومنګې حضور ﷺ په تحفه کښې پيش کړو. حضور ﷺ اوفرمائيل چه ولې تاته پته نشته چه الله ﷻ شراب حرام کړی دی نو هغه سړې خپل غلام طرف ته متوجه شو او وئی وئيل چه دا بازار ته يوسه او خرڅ ئې کړه. حضرت اوفرمائيل چه چا شراب حرام کړې دی هغه د دې خرڅول او اخستل هم حرام کړی دی. نو هغه خپل غلام ته حکم اوکړو چه دا د ښارنه بهر يوسه او دا منګې واړوه.(۵)
يو بل حديث دحضرت تميم داری ﷺ نه مروی دې چه هغه به هرکال حضور اکرم ﷺ له د شرابو يو منګې تحفة راليګلو. نو چه کله شراب حرام شو او هغه د خپل عادت مطابق منګې راوړلو نوحضرت مسکې شو او وئی فرمائيل چه تاپسې شراب حرام کړې شوی دی نو هغه عرض اوکړو يا رسول الله ﷺ زه به دا خرڅ کړم اوپيسې به ترلاسه کړم. نوحضور ﷺ اوفرمائيل چه الله ﷻ دې په يهودو لعنت اوکړی چه په هغوی باندې دغوا او بکرئ چربی حرام کړې شوې وه نو هغوی به هغه ويلی کوله او روغن به ئې خرڅولو. الله ﷻ شراب او د دې قيمت هر څه حرام کړی دی.(۶) بالکل هم داسې يو حديث د عبدالرحمن ﷺ بن غنم نه روايت دې کوم کښې چه معنا څه فرق نشته. دغه شان يو بل حديث هم دې چه د ابن کيسان پلار دحضرت په زمانه کښې د شرابو تجارت کولو. هغه د تجارت په غرض د شرابومنګې د شام نه راوړل اوحضور ﷺ له ئې هم يو منګې راوړلو او وئی وئيل چه يارسول الله ﷺ ستاسودپاره مې ډير ښکلی شراب راوړی دی. نوحضور ﷺ اوفرمائيل اې کيسان! دا خوتاپسې شاته حرام کړې شوی دی. هغه

---

(۱) ابوداود کتاب الاشربة باب تحريم الخمر : ۳٦۷۰، ترمذی: ۳۰٤۹. وسنده ضعيف دابو اسحاق مدلس دسماع صراحت نشته دې عمرو بن شرجيل دعمر ﷺ نه دې آوريدلې. احمد. ۵۲/۱.
(۲) صحيح بخاری کتاب الاشربة باب ماجاء فی ان الخمر ماخامر العقل من الشراب : ۵۵۸۸. صحيح مسلم : ۳۰۳۲ ابوداود ۳٦٦۹، ترمذی : ۱۸۷٤، ابن حبان : ۵۳۵۳.
(۳) صحيح بخاری کتاب التفسير سورة المائدة باب قوله ﴿ انما الخمر والميسر والانصاب والازلام ...... ﴾ : ٤٦۱٦.
(۴) مسند الطيالسي: ۱۹۵۷، وسنده ضعيف ، ددې سند کښې محمدبن ابی حميدضعيف راوی دې
(۵) صحيح مسلم ،کتاب المساقاة باب تحريم بيع الخمر: ۱۵۷، احمد:۲۳۰/۱. مسند ابی يعلی: ۲۵۳۵، بيهقی: ۱۲/٦، دارمی : ۲۱۰۳
(٦) احمد: ۲۲۷/٤، والطبرانی فی الکبير: ۱۲۷۵، وسنده حسن وله شاهد فی صحيح مسلم: ۱۵۷۹. مجمع الزوائد : ۸۸/٤.

تپوس اوکړو چه حضرت زه دا خرڅ کړم؟په دې باندې حضرت نبی اکرم ﷺ اوفرمائیل چه د دې قیمت هم حرام دې.نو کیسان ﷺ هغه منګې واخستل اولته نې ورکړه اوټول دتجارت شراب نې اوبهیول.(۱)
دحضرت انس ﷺ نه روایت دې چه ما ابوعبیده ﷺ اود هغه نورو ملګرو باندې شراب ځکول او تردې چه نزدې وه چه هغوی شراب نشه کړی چه په دې کښې چا اوونیل چه تاسو ته پته نشته چه شراب حرام کړې شو، خلقو ونیل چه مونږ به انتظار کوو او تحقیق به کوو نو نورو صحابه کرامو اوونیل چه نه، انس! څه چه ستا په منګی کښې پچ دی هغه ټول واړوه. د الله ﷻ قسم چه اوس به مونږ بیا نه ځکو. دا د کهجورو او اوربشو شراب وو.(۲) هغه وخت انس ﷺ او د هغه ملګری دحضرت طلحه ﷺ په کورکښې وو. آواز کونکی آواز اوکړو نو ونی ونیل چه اوځه اوګوره او واوره، نو معلومه شوه چه شراب حرام کړې شوی دی.دمدینې په کوځوکښې شراب بهیدل. بعض خلقو ونیل چه د هغه خلقو به څه کیږی چه شراب نې څکل او په جهاد کښې شهیدان شو. نو آیت نازل شو چه کومو مؤمنانو نیك عمل کولو او مړه شوی دی په هغوی باندې هیڅ ګناه نشته.(۳)
حضرت انس ﷺ فرمائی چه ما په خلقو شراب څکول، د خلقو سرونه د نشې نه ړقیدل چه آواز کونکی د شرابو د حرمت آواز اوکړو نوهریو راتلونکی خپل شراب واړول او منګی مات کړل. بعضو اودس اوکړو او بعضو غسل اوکړو. بعض د ام سلیم نه خوشبو اولګوله بیا جمات ته راغله، نبی کریم ﷺ د شرابو د حرمت آیت تلاوت کړو.یوی سړی حضرت قتادهؒ ته اوونیل چه تا د حضرت انس ﷺ نه دا اوریدلی دی اوچا د حضرت انس ﷺ نه تپوس اوکړو چه تا د رسول الله ﷺ نه اوریدلی؟ نو حضرت انس ﷺ اوفرمائیل چه او، نه حضرت ﷺ دروغ وائی نو مونږ دروغ وایو بلکه مونږ ته خو پته هم نشته چه دروغ څه څیز دې؟(۴)
عبدالله بن عمرو ﷺ وائی چه نبی کریم ﷺ عام شراب، د اوربشو او غنمو شراب، شطرنج، چوسر، د موسیقئی ټول آلات حرام کړی دی.اوصرف په ما باندې صلوة وتر واجب کړی دی. رسول الله ﷺ فرمائی چه زماد طرف نه څوك د دروغو حدیث جوړکړی او وړاندې کړی هغه ځائ دوزخ دې. حضور ﷺ د عبیره ونې نه رانبکونکی شراب هم حرام ګرځولی او هرنشه ورکونکې څیز نې حرام فرمائیلې دې.(۵)
حضرت ابن عمر ﷺ فرمائی چه حضور ﷺ فرمائیلی د شرابو په لسو متعلقاتو باندې لعنت، پخپله په شرابو لعنت، پخپله څکونکی او په نورو څکونکی باندې لعنت،په څرڅونکی او اخستونکی باندې لعنت، شراب صفاکونکی، شراب جوړونکی، شراب اوچتونکی او اوړونکیباندې او چه د چا طرف ته نې اوړی او دشرابو په قیمت خوړونکی، په دې ټولو لعنت.(۶)
حضرت ابن عمر ﷺ نه روایت دې چه نبی کریم ﷺ د یوې باړې طرف ته اووتلو، زه د هغوی ﷺ ښی طرف ته ووم، ابوبکر ﷺ د وړاندې طرف نه راغلو نو زه روستوشوم، حضرت ابوبکر ﷺ د حضور ښی طرف ته شو، نو زه ګس طرف ته شوم، په دې کښې حضرت عمر ﷺ راتلونکې ښکاره شو نو زه اړخ ته شوم،

(۱) احمد: ۱۸۱/۳،صحیح بخاری کتاب الاشربة باب (من رای ان لا یخلط البسر والتمر..) ۵۶۰۰، صحیح مسلم: ۱۹۸۰.
(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة المائدة باب (لیس علی الذین امنوا وعملو الصالحات جناح فیما طعموا) : ٤٦٢٠. صحیح مسلم : ۱۹۸۰، ابوداود: ۳۶۷۳، احمد: ۲۲۷/۳، بیهقی : ۲۸٦/۸.
(۳) الطبری : ۲٤/۷،.
(۴) احمد: ۱٦۵/۲،.
(۵) احمد :۱۷۱/۲، وابوداود : ۳٦۸۵، وهو حدیث حسن.
(٦) ابوداود کتاب الاشربة باب العصیر للخمر : ۳٦۷٤، وسنده حسن ابن ماجه : ۳۳۸۰، احمد:۲۵/۲، مسندابی یعلی : ۵۵۹۱.

حضرت عمر ﷺ ګس طرف ته شو، نو حضور ﷺ دې باړې ته راغلو چه د کوررونو شاته د اوښانود تړلو خاۍ وو،هلته د شرابو یوه مشکیزه ښکاره شوه. ابن عمر ﷺ فرمائي چه حضور ﷺ زه راوغوښتم، یوه چاړه ئې راکړه اووئې فرمائیل دامشکیزه اوڅیره، وئې فرمائیل چه په شرابو باندې،دشرابو څکونکو باندې، شراب اوړو راوړو والاباندې، صفاکونکي او جوړونکي باندې اود دې قیمت خوړلووالا ټولو باندې لعنت دې. هم (١)د حضرت ابن عمر ﷺ نه روایت دې یوه ورځ حضور ﷺ صحابه کرامو سره د مدینې بازار ته لاړو، هلته د شرابو مشکیزې کیخودې وې چه د شام نه راوړلې‌شوې وې. زما په لاس کښې چاړه وه، ماته حضور ﷺ چاړه واخسته او بیا چه څومره مشکیزې د هغوی ﷺ په وړاندې وې ټولې اوڅیرلې. بیائې ماته چاړه راکړه او خپلو اصحابوته ئې اوفرمائیل چه ده سره لاړشئی او د ده امداد اوکړئی او ماته ئې حکم راکړو چه په بازار کښې یوه داسې مشکیزه پرینږدې کومه چه دې څیرلې نه وی او شراب دې نه وی بهیولې. نو ما هم داسې اوکړل.(٢)

د یزید خولانی رحمه الله نه روایت دې چه د هغه تره شراب خرڅول او ډیر باخیر او مالدار سړې وو. ما هغه د شرابو خرڅولو نه منع کړو، هغه واونه ریده، چه زه کله مدینې ته راغلم نو د ابن عباس ﷺ نه مې د شرابو اود هغې د قیمت باره کښې تپوس اوکړو نو هغوی اوفرمائیل چه شراب اود هغې قیمت حرام دې. بیائې اوفرمائیل چه اې امت محمد ﷺ که ستاسو د کتاب نه پس بل کتاب راتلې یا ستاسو د نبی نه پس بل نبی راتلونکې وو نوستاسو د ګناهونو او سرکشوبه په هغې کښې داسې ذکر کیدو لکه څنګه چه د مخکینو ګناهګارانو امتونوذکر چه ستاسو په قرآن مجید کښې دې او هغوی رسوا شوی دی. خو اوس د الله ﷻ دوئم کتاب نه دې راتلونکې په دې وجه ستاسو رسوائی د قیامته پورې اوزنډولې شوه د الله ﷻ قسم! دا د هغه خلقو نه هم اهمه رسوائی ده.

ثابت رحمه الله فرمائی چه ما دحضرت عبدالله بن عمر ﷺ نه د شرابو د قیمت باره کښې تپوس اوکړو، نو وئې وئیل واوره، زه په جمات کښې رسول الله ﷺ سره ووم هغوی ډډه لګولې وه ناست وو، وئې فرمائیل چه چا سره شراب دی راوړئی، خلقو راوړل، چا منګې راوړو چا مشکیزه راوړه چا څه او چا څه،حضور ﷺ اوفرمائیل چه ټول شراب د بقیع په میدان کښې راجمع کړئی نوماته خبر اوکړئی.هم داسې اوکړې شو. اوس حضور راپاسیدو او زه هم هغوی ﷺ سره لاړم، د هغوی ښی طرف ته اوم، حضور په ما باندې سهارا اخستې وه، په دې کښې حضرت ابوبکر ﷺ ملاؤشو، حضرت زما په خاۍ حضرت ابوبکر ﷺ واخستو او زه ئې ګس طرف ته کړم، بیا په تلوکښې حضرت عمر ﷺ ملاؤ شو حضرت عمر ﷺ حضور ﷺ خپل ګس طرف ته کړو او زه ئې شاته کړم. دې وخت کښې حضور ﷺ د شرابو ذخیرې ته اورسیدو او وئې فرمائیل خلقو تاسوته پته ده چه دا څه دی؟ جواب ورکړې شو چه او یا رسول الله! دا شراب دی. وئې فرمائیل چه تاسو رښتیا وائیو بیائې د شرابو په لسو متعلقاتو لعنت اوفرمائیلو، بیا حضور ﷺ یوه چاړه راوغوښتله او ښه ئې تیره کړه، بیائې ټولې مشکیزې اوڅیرلې. خلقو وئیل چه دې کښې خو نفع هم وه. نو هغوی ﷺ اوفرمائیل چه او، زه د الله ﷻ د غضب نه ویریدلو سره داسې کوم. په شرابو کښې د الله ﷻ ناراضګی ده.حضرت عمر ﷺ اوفرمائیل چه راکړه زه دا ټولې مشکیزې څیری کوم نو حضرت اوفرمائیل چه زه پخپله دا ضائع کوم.(٣)دحضرت سعد ﷺ نه روایت دې چه د شرابو باره کښې څلور آیاتونه نازل شو. بیا هغه حدیث بیانوی چه یوانصاری زمونږ دعوت اوکړو، مونږ هلته

---

(١) احمد: ٢/٧١، والبیهقی : ٨/٢٨٧، وهو حدیث حسن .

(٢) احمد: ٢/١٣٢،.

(٣) حاکم : ٤/١٤٤، وصححه ووافقه الذهبی وسنده حسن وانظر اتحاف المهرة : ٨/٢٨١، مشکل الآثار : ٣٣٤٢؛ بیهقی: ٨/٢٨٧.

بنه شراب اوڅکل، دا د شرابود حرام والی نه وړاندې ذکر دې. کله چه موږبنه نشه شو نوخپل مینځ کښې موفخر کولو. انصارو وئیل چه موږ غوره یو او قریشو وئیل موږ غوره یو. یو انصاری د اوښ یو لوئ هډوکې راوړو اوسعد ئې په پوزه اووهلوپه څه سره چه دسعد د پوزې هډوکې مات شو. هم په دې وجه د شرابوحرمت نازل شو کوم چه مسلم بیان کړې دې.[1]

حضرت ابن عباس﷛ نه روایت دې چه د شرابو د حرمت دا وجه وه چه د انصارو دوو قبیلوبنه شراب اوڅکل کله چه بنه مست شو نو په یو بل ئې لاسونه اوچتول شروع کړه. چه کله نشه کوزه شوه نود چا په مخ زخم وو نو د چا په سر باندې زخم راغلې وو د چا نه ږیره شوکیدلې وه، چا وئیل چه زما نه فلانی ملګری زه زخمی کړې یم، نو د یو بل دښمنان شو او سره د دې چه اول ئې په خپل مینځ کښې بنه مینه وه څه کینه ئې نه وه. وئیل به ئې چه که دې زما همدردوو نو زه به ئې نه زخمی کولم، دغه شان دښمنی زیاته شوه نو بس الله ﷻ د شرابو حرمت نازل کړو، خلقو وئیل چه د هغه مړو به څه کیږی نو وحی نازل شوه چه کومو مؤمنانو نیك عمل کړې او مړه شوی دی په هغوی هیڅ ګناه نشته.[2]

ابوبریده﷫ د خپل پلار نه روایت کوی چه موږ په یوه غونډئی ناست وو شراب مو څکل. موږ درې یا څلور کسان وو د شرابو منګې پروت وو او جام چلیدلو چه زه راپاسیدم او نبی اکرم ﷺ له راغلم نو هغه وخت د شرابو د حرمت آیت نازل شو، زه زر خپلو ملګرو له راغلم او وحی مې ورته واورولهٔ. بعضو شراب څکلې وو او بعضو څه څکلې وو او څه باقی پاتې وو، د چا خُلې سره شراب لګیدلی وو، دا اوریدو سره ټول خپل شراب په زمکه توئې کړل. او آخری آیت ﴿فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ﴾اوریدو سره ئې اووئیل ﴿انتهینا ربنا﴾ اې ربه موږ منع شو[3] په صحیح بخاری کښې د حضرت جابر ﷛ نه روایت دې چه د جنګ احدپه ورځ سحرخلقو شراب څکلې وو او په جنګ کښې هم په هغه ورځ شهیدان شو، دا د تحریم خمر نه وړاندې خبره ده ([4])نو اکثرو یهودیانو وئیل کوم خلق چه قتل شوی دی د هغوی په خیټوکښې شراب وو نودا آیت نازل شوچه نیك عمل کونکو مؤمنانو باندې هیڅ ګناه نشته چه د تحریم خمر نه ئې وړاندې شراب څکلی.

د حضرت جابر بن عبدالله ﷛ نه روایت دې چه یو سړی د خیبر نه مدینې ته شراب راوړل چه دلته ئې خرڅ کړی چه کله مدینې ته راورسیدو نو یو مسلمان ورته اووئیل چه شراب خو حرام کړې شوی دی نو هغه لاړو او په یوه غونډئی کیخودل او په کپړا ئې پټ کړل. بیا نبی اکرم ﷺ له راغلو چه آیا شراب حرام کړې شوی دی؟ حضور ﷺ اوفرمائیل چه او، هغه وئیل چه زه مال واپس کړم؟ حضور ﷺ جواب ورکړو چه شرابوکښې د اوړلو هم صلاحیت نشته نو هغه اووئیل چه زه ئې هغه سړی ته ورکړم چه د هغه څه معاوضه ادا کړې شی؟ نو حضور ﷺ اوفرمائیل چه داسې هم نه. هغه اووئیل چه په دې تجارتپ کښې د یتیمانو مال هم لګیدلې دې چه زما په پالنه کښې دی. حضور ﷺ اوفرمائیل چه کله د بحرین مال راشی نو ته ماله راشه نو زه به د هغې نه ستا دیتیمانو معاوضه درکړم. بیا د شرابو د حرمت په مدینه کښې اعلان اوکړې شو. یوسړی وئیل چه یارسول الله ﷺ موږ ته د شرابو د لوښونه د فائدې اوچتولو

---

[1] احمد : ۱۸۱/۱، وهو صحیح ابن حبان : ۶۹۹۲، مسند البزار: ۱۱٤۹. مسند الطیالسی : ۲۰۸، ابوعوانه : ۱۰٤/٤، بیهقی : ۲۶۹/۶، داروایت مختصرا صحیح مسلم : ۱۷٤۸، ترمذی : ۳۱۸۹، کښې موجود دې.

[2] المجمع الکبیر : ۱۲٤۵۹، حاکم : ۱٤۲/٤، بیهقی : ۲۸۵/۸، السنن الکبری : ۱۱۱۵۱، مجمع الزوائد: ۱۸/۷، وسنده حسن .

[3] الطبری: ۵۷۲/۱۰، وسنده ضعیف

[4] صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة المائدة باب قوله ﴿ انما الخمر والمیسر والانصاب والازلام ......﴾ : ٤۶۱۸.

اجازت راکړه. حضور ﷺ اوفرمائيل دلوښو خلې کولاؤ کړئ‌ي شراب اوبهيوئ‌ي نو دومره شراب اوبهيولې شو چه ښکته زمکو کښې شراب اودريدل.(١) حضرت ابوطلحه ﷜ د حضور ﷺ نه سوال اوکړو چه زما د پالنې لاندې يتيمان دي چه هغوی ته په وراثت کښې شراب ملاودی، حضرت اوفرمائيل توئی کړه ټول توئی کړه، ابوطلحه ﷜ اوونيل چه مونږ به د دې نه سرکه جوړه کړو؟ حضور ﷺ اوفرمائيل چه نه.(٢) مسلم ابوداؤد او ترمذی ټولو د دې تائيد کړې دې. دحضرت عبدالله بن عمر ﷜ نه روايت دې چه ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ چه هم دغه آيت په تورات کښې هم دې.الله ﷻ حق په دې وجه نازل کړې چه باطل نابود او ختم کړی. او ټنګ ټکور آلات بربط، ستار،سارنګی دوپړئی ډولکی او دمسې وغيره داټول باطل کړی.الله ﷻ دخپل عزت قسم خوری وانی چه د حرمت نه پس څوک دا څپلوی زه به د قيامت په ورځ هغه تږی ساتم او چه څوک دا پريږدی زه به په هغوی د جنت ډ پاکو چينو نه شراب څکوم.(٣)

دحضرت عبدالله بن عمرو بن العاص﷜ نه روايت دې چه حضور ﷺ فرمائيلی چه چا د نشې د وجه يو وخت مونځ بيلو نو داسې ده لکه چه د ټولې دنيا دولت ده ته حاصل وو او هغه ترې نه په زور واخستې شو، او چا چه د نشې په وجه د څلورو وختو مونځ بيلو نو اوس د الله ﷻ حق دې چه ده باندې ﴿طينة الخبال﴾ اوڅکی. خلقو وئيل دا ﴿طينة الخبال﴾ څه څيز دې؟ حضور ﷺ اوفرمائيل چه دوزخيانو نه نچوړ شوې ګندګی.(٤)

دحضرت ابن عباس ﷜ نه روايت دې حضرت فرمائيلی دی چه په عقل باندې پرده اچونکې څکونکې څيز خمر دې او هر نشه ورکونکې څيز حرام دې. کوم سړې چه نشه ورکونکې څيز اوڅکی د هغه څلويښت ورځې مونځ نه قبليږی. خو که هغه توبه اوکړی نو توبه به نې قبوله شی اوکه په څلورم څل نې شراب اوڅکل نود الله ﷻ دا حق شته چه په ده باندې ﴿طينة الخبال﴾اوڅکی. حضور ﷺ اوفرمائيل چه ﴿طينة الخبال﴾ د دوزخيانو نوونه دی. او چا چه په يو ماشوم باندې شراب اوڅکل کوم چه حرام او حلال نه پيژنی نو په هغه سړی باندې به هم ﴿طينة الخبال﴾ څکولې شی.(٥) حضرت ابن عمر ﷜ نه روايت دې چا چه په دنياکښې شراب اوڅکل او توبه نې اونه کړه نو په آخرت کښې په هغه شراب حرام دی.(٦) حضور ﷺ فرمائيلی دی چه هر نشه ورکونکې څيز خمر دې او حرام دې. څوک چه ټول عمر شراب څکی او مړشو او توبه نې اونه کړه نوهغه به د جنت د شرابو نه بالکل محروم وی.(٧) حضور ﷺ فرمائيلی دی چه درې سړی دی چه هغوی ته به الله ﷻ د قيامت په ورځ نه ګوری يو د خپل والدين نافرمانه اولاد، دونم

---

(١) مسندابی یعلی : ١٩٩٤، وسنده حسن عیسی بن جاریه حسن الحدیث وثقه الجمهور مجمع الزوائد : ٩٢/٤.

(٢) صحیح مسلم کتاب الاشربة باب تحریم تخلیل الخمر ١٩٨٣، احمد: ١١٩/٣، ابوادود : ٣٦٧٥، ترمذی ١٢٩٢، مسندابی یعلی : ٤٠٤٥

(٣) ابن ابی حاتم : ١١٩٦/٤.

(٤) احمد: ١٧٨/٢ وسنده حسن بیهقی : ٢٨٩/١. حاکم: ١٤٦/٤.

(٥) ابوداود کتاب الاشربة باب ماجاء فی السکر : ٣٦٨٠. وسنده حسن بیهقی : ٢٨٨/٨.

(٦) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة المائدة باب قوله ﴿ انما الخمر والمیسر والانصاب والازلام ......﴾ :٥٥٧٥، صحیح مسلم : ٢٠٠٣. احمد : ٩٢/٢. موطا امام مالک : ٧٤٦/٢. بیهقی : ٢٨٧/٨.

(٧) صحیح مسلم کتاب الاشربة باب بیان ان کل مسکر خمر : ٢٠٠٣، ابوداود: ٣٦٧٩، ترمذی : ١٨٦١، ابن حبان: ٥٣٦٦.

مدام شراب څکونکي اودريم احسان کونکي چه اضباطنه کوی[1]هغوی ﷺ فرمانيلی چه د احسان اضباطنه کونکې،دموړپلار نافرمانه اوهميشه شراب څکونکې دادريواړه به چرې هم جنت ته نه ځی.[2]
دحضرت عثمان بن عفان ﷛ نه روايت دې چه د شرابو نه ډير خان بچ کونی ځکه چه دادټولو خرابو جرړه ده.يوه واقعه واورئی چه تاسو نه وړاندې زمانه کښې يو سړې ډير عبادت کونکې وو. د خلقو نه خان له لرې او جدا په خپله عبادت خانه کښې به نې عبادت کولو. د يوې بدکاره ښځې په هغه نظر وو هغې خپله نوکره هغه پسې اوليګله چه د يوې ګواهنی په بهانه نې راوغواړه، هغه غريب راغلو. کله چه هغه يوې دروازې نه رادننه شو نو هغه به وريسې د بهر نه بنده کړې شوه. تر دې چه هغه دغه بدکاره ښځې له راورسيدو. هغې سره يو ماشوم او د شرابو منګې پروت وو، هغې دې شيخ ته اووئيل چه په الله ﷻ باندې قسم چه ته ما هيڅ ګواهنی له نه نې راغوښتې بلکه دې له چه يا خو به ته ماسره شپه تيروې،يابه دا ماشوم قتل کوې او يا به دا شراب څکې. هغه شيخ دامناسب اوګڼړل چه د دې دواړو ګناهونو نه شراب څکل آسانه ګناه ده، نو هغه شراب اوڅکل.اوس هغه په جام پسې جام غوښتلو، تر دې چه د شرابو په نشه کښې هغه ماشوم هم قتل کړو او هغه ښځې سره نې شپه هم تيره کړه. په دې وجه د شرابو نه بچ شئی دا د ټولو ګناهونو جرړه ده. شراب او ايمان په يوځاې نه شی جمع کيدې.که شراب وی نو ايمان به نه وی اوکه ايمان وی نوشراب به نه وی.[3]په بخاری او مسلم کښې دی رسول الله ﷺ فرمانی چه کله زناکار زنا کوی نو هغه مؤمن نه پاتې کيږی او غل چه کله غلا کوی نو مؤمن نه پاتې کيږی او چه شرابی کله شراب څکی نو مؤمن نه پاتې کيږی.[4]کله چه د قبلې د بدليدو آيت نازل شو نو خلقو وئيل يا رسول الله ﷺ هغه خلق چه مړه شوی ذی او بيت المقدس طرف ته يې مخ کړې وو اومونځونه نې کړی وو دهغوی به څه کيږی؟نو وحی نازل شوه چه دهغوی عبادت به نه ضائع کيږی.[5]

دحضرت اسماء بنت يزيد رضی الله عنها نه روايت دې چه نبی اکرم ﷺ فرمانيلی چا چه شراب اوڅکل الله ﷻ د هغه نه څلويښت ورځې خفه وی. که هغه مړشو نو کافر مړشو اوکه توبه اوکړی نو الله ﷻ به نې توبه قبوله کړی.[6]حضور ﷺ فرمانيلی چه کله دا آيت نازل شو چه د حرمت نه وړاندې په څکونکو باندې به الزام نه شی لګولې نو ماته اووئيلې شوچه په تاباندې هم څه الزام نشته.[7] حضور ﷺ اوفرمائيل چه د جوارئی نه بچ شئی او د چوسر او شطرنج نه بچ شئی دا دواړه د عجم جواری ده.

يَآيُّهَا الَّذِيْنَ	اٰمَنُوْا	لَيَبْلُوَنَّكُمُ	اللّٰهُ
اې هغه کسانو اچې ايمان موراوړی دې		اخامخا به امتحان کوی په تاسو	الله
اني دايمان خاوندانو! الله ﷻ تاسو باندې امتحان کوی			

[1] نسائی کتاب الزکوة باب المنان بما اعطی : ۲۵۶۲، وسنده حسن، احمد: ۱۳٤/۲، بیهقی : ۳۸۸/۸، حاکم: ۱٤٦/۱، ابن حبان : ۵٦.
[2] احمد: ٤٤/۳، وسنده ضعیف وهو حسن بالشواهد انظرمسند احمد: ۱۳٤/۲، وسنده حسن ، السنن الکبری : ٤۹۲۰، ابویعلی : ۱۱٦۸
[3] بیهقی : ۲۸۷/۸، وسنده حسن ، النسائی : ۵٦٦۹.
[4] صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة المائدة باب قوله ﴿ انما الخمر والمیسر والانصاب والازلام ......﴾ : ۵۵۷۸، صحیح مسلم ۵۷، ابوداود : ٤٦۸۹، ترمذی : ۲٦۲۵، احمد: ۲۸٦/۲، ابن حبان : ۱۸٦، بیهقی : ۱۸٦/۱.
[5] صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة المائدة باب قوله ﴿ انما الخمر والمیسر والانصاب والازلام ......﴾ : ٤٦۱۸.
[6] احمد: ٤٦۰/٦، وسنده حسن مجمع الزوائد : ٦۹/۵.
[7] صحیح مسلم کتاب فضائل الصحابة باب من فضائل عبدالله بن مسعود وامه: ۲٤۵۹، ترمذی: ۳۰۵۳،مسند ابی یعلی. ۵۰٦٤،

بِشَيْءٍ مِّنَ الصَّيْدِ تَنَالُهٗٓ اَيْدِيْكُمْ وَرِمَاحُكُمْ لِيَعْلَمَ

په یو څیز سره|چه ښکاردي|اچي رسي به هغه ته|لاسونه ستاسو|اونیزي ستاسو|دپاره ددې چې معلوم کړي

دهغې لړ ډیرښکار په باره کښې کوم ته چه ستاسولاسونه اونیزي وررسی |ادا د دې دپاره چه الله ته په علم

اللّٰهُ مَنْ يَّخَافُهٗ بِالْغَيْبِ ۚ فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ

الله|چي څوك|ایریږی دهغه نه| په نالیدلو |نو هغه څوك|چي واوړیدو دحد نه |پس د دې نه خبرداري نه

ظاهري سره هغه څوك معلوم شي | چه دهغه نه په غیب هم ویریږي| نوڅوك چې ددې حكم نه پس زیاتي اوكړي

فَلَهٗ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ۝ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ

نودې هغه دپاره| عذاب | درد ناك | اې هغه كسانو| چې ایمان موراوړي دي| مه قتلوئ تاسو ښكار

نوهغه دپاره دردناكه سزا مقرر ده | .... اني د ایمان خاوندانو! تاسو ښكار مه وژنئ په

وَاَنْتُمْ حُرُمٌ ۭ وَمَنْ قَتَلَهٗ مِنْكُمْ مُّتَعَمِّدًا فَجَزَآءٌ

اوحال داچي تاسو|په احرام كښې يئ|اوهغه چاچي قتل كړوښكار|ستاسو نه|په قصد |نوپرې بدل واجب دي

داسي حالت كښې چي تاسو احرام كښې يئ؛ | او چاچي قصد سره ښكار اووژلو نو دهغې بدله

مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهٖ ذَوَا عَدْلٍ مِّنْكُمْ

برابر دهغې|اچي ني قتل كړي دي| دچارپانو نه |فیصله به كوی|په هغې سره|دوه عادلان سړي| ستاسو نه

دهغې ښكارپه شان يوڅاروې دي |اچي ستاسو دوه انصاف كونكي به دهغې فيصله كوی

هَدْيًاۢ بٰلِغَ الْكَعْبَةِ اَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسٰكِيْنَ

په داسې حال چي دانذرنه به | رسیدونكي وي| كعبې ته | يا كفاره ده | طعام | ديو څو مسكينانو

اودا نذرانه به كعبې ته رسولي شي | يا د هغې كفاره په مسكينانو باندې دودئ خورول دی

اَوْ عَدْلُ ذٰلِكَ صِيَامًا لِّيَذُوْقَ وَبَالَ اَمْرِهٖ ۭ عَفَا اللّٰهُ

يا په برابر دهغه | روژې نيول دی | دپاره ددې چې اوڅكي | عذاب | دعمل خپل | معافی اوكړه الله

اويادهغې مناسب روژې ساتل دی | دا د دې دپاره چې دخپل خپل عمل سزا اوڅكي | .... الله ﷻ

عَمَّا سَلَفَ ۭ وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللّٰهُ مِنْهُ ۭ

دهغه څه|چي مخكښې څه شوی دی|اوهغه څوك|چي دوباره ني اوكړو دا كار| نو بدل به واخلي الله| دهغه نه

دهغې كړو معافی اوكړه | او كه اوس هم څوك داكار اوكړي | نو الله ﷻ به ترې بدله اخلي

وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ ذُو انْتِقَامٍ ۝

اوالله| غالب دي| خاوند دبدلي اغستلو دي|

اوالله ﷻ غالب دي | او بدله اخستئ شي|

قوله تعالي: يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللّٰهُ بِشَيْءٍ مِّنَ الصَّيْدِ تَنَالُهٗٓ اَيْدِيْكُمْ وَرِمَاحُكُمْ لِيَعْلَمَ اللّٰهُ مَنْ يَّخَافُهٗ بِالْغَيْبِ ۚ

په حالت د احرام کښې د ښکار حکم:-حضرت ابن عباس ﷺ فرمائي چه الله ﷻ تاسو ازمېښت کوی د ښکارپه ممانعت سره که هغه کمزورې ښکار وی یا وړوکې چه په اوګوری چه په حالت د احرام کښې تاسو د دې ښکار نه بچ کیږئ که نه. تر دې که خلقو غوښتلی نو دا ښکار به ئې په لاسونو هم رانیولې شو. الله ﷻ هغې ته د نزدې کیدو هم ممانعت اوکړو. حضرت مجاهد رحمه الله فرمائي چه وړوکې ښکار او بچي په لاسونو هم نیولی شو د هغوی خاپونوته به راتله اود دې نه وړاندې چانه وو لیدلی. په حالت د احرام کښې د هغې ښکار نه ممانعت کړې شوې وو دې د پاره چه ثابته شی چه په ښکاره او پټه څوك تابعداری کوی اوڅوك نه کوی.لکه چه الله ﷻ فرمائیلی دی﴿إِنَّ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ﴾ څوك چه د الله ﷻ نه ویریږی او په غیبوباندې ایمان لرې د هغوی د پاره ښښنه او اجرکریم دې. دلته الله ﷻفرمائیلی دی چه اوس دینه پس څوك نافرمانی اوکړی د هغه د پاره دردناك عذاب دې ځکه چه هغه د الله ﷻ د حکم مخالفت اوکړو.
بیافرمائي چه په حالت د احرام کښې ښکار مه کوئ.دا نهی په معنوی لحاظ سره حلالوځناورو اود هغوی بچو ته هم شامله ده.اونه خوړونکوته هم شامليږی.لیکن د امام شافعی رحمه الله په نیز دغیرماکول ښکارکول د احرام والادپاره جائز دې.خوجمهو علماؤ داسې ښکار ته هم جائز نه وآئی او څوك ئې مستثنی کړی نه دی.

محرم دپاره د حرامو ځناورو د ښکار حرمت

مسلک حنفی:- داحنافو په نیز باندې لکه څنګه چه د محرم دپاره د حلالو ځناورو ښکار حرام دې دغه شان پرې د حرامو ځناورو ښکار هم حرام دې (احکام القرآن للجصاص ۲/۵۸۱)۔
دې نه علاوه چه بخاری او مسلم کښې د حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها روایت دې چه رسول الله ﷺ فرمائیلی دی پنځه ځیزونه فاسق دی. په احرام کښې هم هغه قتل کولې شی ځکه چه دا تکلیف ورکوئکی ځناور دی. کارغه، تپوس، لړم، مږه او چك لګونکې سپې.(۱) حضرت ابن عمر ﷺ نه روایت دې چه رسول الله ﷺ فرمائیلی دی چه دا پنځه قتل کول د محرم دپاره ګناه نه ده.(۲)
حضرت ایوب رحمه الله فرمائي چه ما د حضرت نافع رحمه الله نه تپوس اوکړو چه د مار څه حکم دې؟ نو حضرت نافع رحمه الله اوفرمائیل چه د مار په وژلو کښې څه شك دې؟د علماؤ په دې کښې اختلاف نشته. امام مالك رحمه الله امام احمد رحمه الله او نورو علماؤ غاپونکې سپی سره لیوه، ځناور ازمرې او پړانګ هم شامل کړې دې ځکه چه د دې ضرر خو د سپې نه هم زیات دې.والله اعلم.
زید بن اسلم رحمه الله او سفیان رحمه الله وائی چه د هرحمله کونکې ځناورحکم د سپې حکم کښې شامل دې د کوم تائید چه د دې حدیث نه کیږی، چه رسول الله ﷺ کله عتبه بن ابی لهب ته بددعاکړې وه نو فرمائیلې وو چه یا الله په ده باندې په شام کښې خپل یوسپې مسلط کړې نو په مقام زرقاء کښې هغه یو لیوه شلولې وو.
اوکه ددې نه علاوه هغه چرته بل ځناور قتل کړی نو فدیه به ورکول وی لکه سوسمار، لومبړه او کفتار وغیره. مالك رحمه الله فرمائي چه هم دغه حکم د دې پنځو ځناورو د بچو هم او د شلونکو ځناورو د وړوبچو هم،که محرم قتل کړل نو فدیه به ورکوی که ځناور غیرماکول یا د هغه واړه بچې ئې قتل کړې وی، ځکه چه په دې کښې د لوئ وړوکی څه قید نشته او غیرماکول ځناور ته هم سبب شامل دې.حضرت

(۱) صحیح بخاری کتاب بدء الخلق باب اذا وقع الذباب فی شراب احدکم فلیغمسه...:۳۳۱۴، صحیح مسلم: ۱۱۹۸.
(۲) صحیح بخاری حواله سابق : ۳۳۱٤،صحیح مسلم :۱۱۹۹، موطا امام مالک : ۳۵٦/۱.

امام ابوحنيفه رحمه الله فرمائي چه محرم چك لګونكې سپې او ليوه هم قتل كولې شي ځكه چه ليوه هم خراب سپې دې.

د محرم دپاره د ماتونكي ځناور قتل كولو جواز

مسلك حنفي:- د ليوه وغيره ماتونكي ځناور قتل كول ځكه جائز دی او په قاتل باندې جزاء نشته چه د كومو علت د وجې د سپي قتل كول جائز وو هغه ضرر اوتكليف دې اودا وجه او علت په لېوو او درندو كښې هم شته نو د دې وجې د محرم دپاره د دې قتل كول جائز دی (شاه فيصل غفرله).

خوكه د دې دواړو نه علاوه نې بل ځناور قتل كړو نو فديه به وركوي. او كه چرته بل ځناور حمله اوكړي نو قتل كولې شي فديه وركول ضروري نه دی. دا د امام اوزاعي رحمه الله اوحسن بصري رحمه الله قول دې. امام زفر رحمه الله فرمائي چه فديه به وركوي كه د حملې كولو په وجه نې قتل كړې وی. بعض خلق وائي چه د كارغه نه هغه كارغه مراد دې د كوم په شا او خيټه چه سپين والې وی توروالې نه وی. د جمهورو مذهب دادې چه دكارغه نه هرعام كارغه مراد دې ځكه چه په لفظ كښې څه قيد نشته. امام مالك رحمه الله فرمائي چه كله كارغه حمله اوكړي يا څه تكليف اورسوی نومحرم صرف په هغه وخت كښې هغه قتل كولې شي بغيروجه نه وی.مجاهد رحمه الله اونورخلق وائي چه قتل كوني مه بلكه پاره نې كړني او والوزوني دحضرت علي رضي الله عنه نه هم يو روايت داسې دې. د ابوسعيد رضي الله عنه نه روايت دې چه حضور ﷺ فرمائيلي چه مار لړم او مږه دې هغه قتل كوی ليكن محرم دې كارغه الوزوی قتل كوی دې نه. چك لګونكې سپې مرداره خوړونكې او حمله كونكي ځناور محرم قتل كولې شي.[1]

د الله ﷻ ارشاد دې چه څوك په قصد سره په حالت د احرام كښې ښكار كوی هغه به د دې ښكار په شان بل يو څاروې په فديه كښې وركوي. د طاؤس رحمه الله نه روايت دې چه دا حكم د هغه سړي متعلق نه دې چاچه په خطا سره يو ځناور قتل كړې وی بلكه عمداً د قتل كولو قيد دې او د ظاهري الفاظونه هم دغه معلوميږي.مجاهد رحمه الله وائي چه دلته د ﴿مُتَعَمِّدًا﴾ نه مراد دا دې چه چا خپل د احرام حالت هيركړې وی او د ښكار د قتل كولو اراده نې كړې وی ګني د احرام حالت يادېدلو سره په اراده سره د ښكار قتل اوكړي نود دې ګناه خو د كفارې نه ډيره زياته ده، د هغه خو احرام باطل كيږي. جمهور د دې خبرې قائل دې چه قصداً او په هيره سره قتل كونكې دواړه په كفاره وركولو كښې برابر دی. زهري رحمه الله وائي چه د قرآن پاك نه خو دلالت كيږي چه عمداً قتل كونكي باندې،ليكن په حديث كښې په هيرې سره قتل كونكي هم په دې كښې شامل دې. مطلب دا دې چه د قرآن پاك نه ثابته شوه چه دې به كفاره هم وركوی او دې ګناهګار هم دې. لكه څنګه چه الله ﷻ فرمائيلي چه دې به د خپلې ګناه سزا خوري خوچه كوم تير شو نو معاف دې او كه چا بيا داسې اوكړل نو الله ﷻ به ترې انتقام اخلي. د نبي ﷺ اوصحابه كرامو د احكامو نه هم ثبوت ملاويږي چه په خطا سره قتل كولو په صورت كښې هم به كفاره وركوی لكه څنګه چه عمداً د قتل كولو په صورت كښې د قرآن پاك د حكم مطابق وركولې شي ځكه چه كه ښكار دې قتل كړو نو دا ښكار به ختمولې شي خو چه كله نې عمداً ختم كړې نو تاوان به وركوې. او په خطاسره ختمولو كښې هم دغه حكم دې. فرق صرف دومره دې چه عمداً ښكار قتل كونكې د كفارې وركولو سره ګناهګاهم دې ليكن د خطا والا ګناهګارنه دې.

د محرم په قتل كښې قصد،خطا او هيره ټول برابر دی كفاره به لازميږي

مسلك حنفي:- د احنافو په نيز هم كه قتل په قصد يا په خطا يا په هيره سره وی په دې ټولو صورتونو كښې كفاره لازم ده البته په آيت كښې د ﴿عمدا﴾ قيد په دې وجې لګيدلې شوې دې چې ددې نه

[1] ابوداود كتاب المناسك باب مايقتل المحرم من الدواب : ۱۸٤۸، ترمذی : ۸۳۸، ابن ماجه: ۳۸۹، احمد: ۳/۳، بيهقي: ۲۱۰/۵.

وراندې آیت کښې دی ﴿وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللّٰهُ مِنْهُ﴾ او دوباره چې ځوک ښکار کوی نو دا معلومه ده چه هغه خو په خطا نه کوی بلکه په قصد سره ئې کوی نو ځکه الله د عمد قید اولګولو. (احکام القرآن للجصاص ۲۵۹۱۲).

د الله ﷻ ارشاد دې ﴿فَجَزَآءٌ مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ﴾ بعضو جزاء مضاف جوړکړې اولوستلې دې، بعضو عطف ګرځولې دې او ابن مسعود ﷺ ﴿فَجَزَآءُ﴾ په اضافت "ة" سره لولی، لیکن په هرقسم لوستلوکښې د امام مالک رحمه الله، امام شافعی رحمه الله، امام احمد رحمه الله او جمهورو دلیل قائم پاتې کیږی. د ښکار شوی ځناور د مثل جزا په خپل ځائ واجب پاتې کیږی خو په دې شرط چه د هغه په شان یا هغه سره نزدې ساتونکې ځناوروی چه هم هغه ورکړی ګنې د هغې قیمت دې ورکړی. لیکن د امام ابوحنیفه رحمه الله په دې کښې اختلاف دې هغه فرمائی چه دښکارشوې قتل شوی ساتندونکې ځناوریه شان وی یا د غیر ساتندونکې په هرصورت کښې د هغې د مثل ورکولوپه ځائ قیمت هم ورکی شی. اوهغه ښکاری ته اختیار دې که غواړی نو د هغې قیمت دې صدقه کړې یا د قربانئ یو ځناور دې واخلی لیکن حق دا دې چه صحابه رضی الله عنهم د مثل ورکولو کوم حکم لګولې دې هغه زمونږ د پاره ډیر د اتباع قابل دې. هغوی حکم لګولې دې چه شترمرغ ښکار کړې شوې وو نویه کفاره کښې اوښ ورکړه اودځنګلی غوا په ښکار کښې کورنئ غوا او د هوسئ په ښکار کښې بکرئ. د صحابه کرامو رضی الله عنهم دا فیصلې په کتاب الاحکام کښې ټولې ذکر دی.خو چه چرته د ښکار مثل نه وی یعنی چه چرته د ساتلې شوې ځناوریه شان نه وی نو هلته ابن عباس ﷺ حکم لګوی چه د دې قیمت دې مکې ته روان کړې شی، بیهقی د دې راوی دې.

په ښکار کښې د مثل نه مراد قیمت دې

مسلک حنفی: داحنافو هم دغه مسلک دې کوم چې ورته حافظ ابن کثیر منسوب کړې دې چه په آیت کښې دمثل نه مراد قیمت دې داحنافودلائل په احکام القرآن للجصاص کښې کتلې شی دلته ئې وضاحت ضروری نه ګڼړم ځوک چې پرې خبریدل غواړی نو رجوع دې ورته اوکړی (احکام القران للجصاص ۲۶۱۱۲).

ښکار کونکې پخپله فیصله کونکې جوړیدې شی؟: د الله ﷻ قول دې ﴿يَحْكُمُ بِهٖ ذَوَا عَدْلٍ مِّنْكُمْ﴾ یعنی د دې کفارې فیصله کولو د پاره دوه عادل مسلمانان مقرر کړې شی چه دا فیصله اوکړی چه په مثلی ښکار کښې مثلی ځناور ورکړې شی یا په غیر مثلی کښې قیمت ورکړې شی. که د علماؤ اختلاف دې نو صرف په دې کښې چه په دې دواړو فیصله کونکو کښې یو فیصله کونکې پخپله هم ښکاری جوړولې شی که نه ①یو قول دا دې چه نه شی جوړولې او دونم قول دا دې چه جوړولې شی. دا د دې د پاره چه په دې صورت کښې خپل حکم هم په خپل ځان باندې نافذ کول لازمیږی.اوپه دې کښې د متهم کیدو اندیښنه ده.د امام مالک رحمه الله هم دغه قول دې ② دونم قول دې چه جوړولې شی ځکه چه آیت عام دې په دې کښې د دې قسم څه قید نشته. دا د امام شافعی رحمه الله او امام احمد رحمه الله قول دې.

د اولنی قول دلیل د رومبی قول دلیل دا دې چه هم په یوه قضیه کښې دننه حاکم په خپله محکوم نه شی جوړولې. د ابن ابی حاتم حدیث دې چه یو باندچی حضرت ابوبکر ﷺ له راغلو او وئې وئیل ما د احرام په حالت کښې یوښکار کړې دې اوس په ما څه بدله ده. هغوی د ابی بن کعب ﷺ چه خواکې ناست وو تپوس اوکړو چه وایه ته څه فیصله کوې؟باندچی وئیل چه زه خوتاله راغلې یم اوته درسول الله ﷺ خلیفه ئې لیکن ته پخپله د بل نه تپوس کوې. نو ابوبکر ﷺ اوفرمائیل چه ته ولې اعتراض کوې الله ﷻ پخپله فرمائیلی دی چه دوه کسان عادلان مسلمانان دې یوځائ شی نو یو حکم دې اولګوی. نو ما خپل

ملګري سره مشوره اوکړه. مونږ دواړه چه په کومه خبره متفق شو تاته به هم هغه فيصله واورو. دلته هم د دې خبرې احتمال وو نو چه کله صديق اکبرؓ اوکتل چه بانډچی خو جاهل دې اود عادلانو د مسئلې نه خبر نه دې نويه پسته او نرمه لهجه سره ئې پوهه کړو خکه چه د جهل دارو تعليم دې. خو که اعتراض کونکې صاحب علم وی نو
لکه څنګه چه ابن جريرؒ بيان کوی چه د ابن جابرؓ نه روايت دې چه مونږ يو خل د حج په اراده سره اووتلو اومونږ کله د سحر مونځ کولو نو په خپلو سورلو پسې به شاشاته تلو او خبرې به موکولې. يوه ورځ داسې اتفاق اوشو چه يوه هوسئ په نظر راغله. زمونږ يو ملګري هغه په کاڼړې اوويشتله او هغه مړه شوه.دې سړی مړه هوسئ پريخودله اوبه سورلئ سور شواو لاړو.مونږ په دې سړی سخت اعتراض اوکړو اوچه مکې ته راورسيدلونو زه حضرت عمر بن الخطابؓ له راغلم او هغه ته مې ټوله واقعه بيان کړه. حضرت عمرؓ سره بل يو کس ناست وو تک سپين د چاندنئ په شان روښانه،دا عبدالرحمن بن عوفؓ وو. حضرت عمرؓ هغه طرف ته متوجه شو څه خبرې ئې اوکړې بيانې د هغه سړی نه تپوس اوکړو،تا په قصد سره هغه مړه کړه که په خطا؟ هغه وئيل چه کاڼړې خو ما ارادة ويشتلې وو خود قتل اراده مې نه وه. حضرت عمرؓ اوفرمائيل چه ارادةً او خطاءً دواړو صورتونوکښې کار تاته شوې دې. يوه بکرئ واخله هغه حلاله کړه او صدقه ئې کړه، اود هغې څرمن د کور په کارکښې راوله. اوس مونږ د هغه ځائ نه پاسيدو او خپل ملګری ته مې اووئيل د الله ﷻ د شريعت حدودو عزت کول ډير اهميت لرى.څه تپوس چه تاکړې وو اميرالمؤمنين د هغې نه پخپله خبر نه وو تردې چه د خپل ملګری نه ئې تپوس اوکړو. اوس ته د معافې په توګه خپله اوښه ذبح کړه. کيدې شى چه ستاد دې جرم پوره والې اوشى.قبيصه وائى چه ماته دسورة مائده د عادلينو آيت هډو ياد نه وو. زما د دې مشورې خبر حضرت عمرؓ ته اورسيدو هغه دوره راواخسته او زما په ملګری ئې يوه کوړه راخلاصه کړه او وئى وئيل چه ته په احرام کښې قتل کوې او په حکم کښې بې وقوف حاکم جوړوې، بيا ماته متوجه شو ما وئيل چه اې امير المؤمنين که ته ما ناروا وهې نو دا ناروا وهل به زه معاف نه کړم. نو هغه اووئيل چه اې قبيصه بن جارثه خوان ئې دکولاؤ زړه خاوند او ښه وينا کونکې ئې خوکه په يو خوان کښې نهه عادتونه هم ښه وى اوصرف يوخراب وى نو هم هغه يوبه ټولو باندې اوبه اړوى،دخوانئ دخطاګانو نه محتاط اوسيږه.
ابن جرير الجلبيؓ فرمائى چه د احرام په حالت کښې ما د يوې هوسئ ښکار اوکړو. حضرت عمرؓ ته ما د هغې ذکر اوکړو نو هغوى اوفرمائيل چه خپل دوه ملګری راوله چه هغه دواړه په تاباندې فيصله اوکړى. ما حضرت عبدالرحمنؓ او حضرت سعدؓ راوستل، هغوى فيصله اوکړه چه زه يو ښه چاق او تازه چيلې فديه ورکړم. ابن جريرؒ وائى چه اربد يوه هوسئ په حالت د احرام کښې چقنړې کړه او قتل ئې کړه بيا د فيصلې د پاره حضرت عمرؓ له راغلو، هغوى اوفرمائيل چه ما سره د فيصلې د پاره حاکم ته پخپله جوړشه، دواړو يوه ساتلې شوې بکرئ کفاره کښې مقرر کړه چه د کور اوبه او ګيا ئې خوړله او ښه تازه شوې وه. بيا حضرت عمرؓ د عادلينو والا آيت اولوستلو.

محرم د ښکار په قيمت لګولو کښې پخپله حکم نشي جوړيدې

مسلک حنفی:- ددې مسئلې دپاره چه آيا محرم پخپله حکم فيصله کونکې جوړيدې شی ما سره چې د حنفيانو کوم کتابونه دی هغه مې لټ په لټ کړل ليکن دا جزيه راته ملاو نشوه البته زه د خپلې اندازې نه دا وايم چې محرم چه په حالت د احرام کښې ښکار کړې وی نود هغې ښکار قيمت لګولو کښې دې پخپله فيصله کونکې نشی جوړيدې والله اعلم بالصواب

دهرې زمانې حکمين پکاردی؟:- دا واقعه د دې خبرې په جواز باندې دلالت کوی چه په راتلونکی وخت

کښې کله دیو مجرم نه داسې جرم اوشي نو هغه وخت دوه حکم پکار دی یا د صحابه کرامو رضی الله عنهم فیصلې چه د داسې مسئلو په وخت کښې شوی دی د هغې په رڼاکښې فتوی ورکولې شي. په دې کښې دوه قوله دی. امام احمد رحمه الله او امام شافعي رحمه الله وائی چه صحابه کرامو رضی الله عنهم په دې باره کښې کومې فیصلې کړی دی د هغې مثل دې اوکړې شي او دې دواړو هم هغه شرعی فیصله ګرځولې ده د هغې نه انحراف مه کوئ. او په کومه مسئله کښې چه د صحابه کرامو حکم موجود نه وی نو د خپلې زمانې عادلانو طرف رجوع اوکړئ. امام مالك رحمه الله او امام ابوحنیفه رحمه الله فرمائی چه حکم به د خپلې خپلې زمانې په هریو فرد باندې جدا جدا لګولې شي او هم د خپلې زمانې عادلان به مقرر کولې شي که د صحابه کرامو څه حکم یا فیصله موجود وی او که نه ځکه چه الله ﷻ د ﴿مِّنكُمْ﴾ لفظ استعمال کړې دې او د اولې زمانې صحابه په دې وخت کښې ستاسو د ډلې کسان خو نه دی.

د ښکار په قیمت لګولو کښې د هرې زمانې خپل عادلان پکار دی

مسلک حنفي:- صحابؤ چې په کوم څناورو کښې فیصلې کړی دی په هغې فیصله کول ضروری نه دی بلکه دهرې زمانې خپل عادلان پکار دی لکه څنګه چه د قرآن پاک د ظاهری نص نه معلومیږی ځکه چه الله ﷻ داسې فرمائیلی دی چه ﴿مِّنكُمْ﴾ نو د ﴿مِّنكُمْ﴾ خطاب د صحابؤ په زمانه کښې هغوی ته وو او زمونږ په زمانه کښې مونږ ته دې او زمونږ نه پس زمانه کښې به هغه خلقو ته وی کوم چې په هغه وخت کښې وی دغه د قیاس تقاضا هم دا ده چه د ښکار قیمت د هغه زمانې په اعتبار سره اولګولې شي ځکه چه د زمانې په تیریدو سره د پیسی حیثیت کمیږی اوخیزونه ګرانیږی نو دیوې چیلۍ قیمت چې د صحابؤ په وخت کښې کوم وو هغه قیمت نې نن نه دې بلکه د هغې نه ډیر زیات دې (تفسیرمظهری مع اضافه ۲۰۹/۳).

اود الله ﷻ قول ﴿هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ﴾ یعنی دا قربانی کعبه ته اورسونی، هم هلته ئې ذبح کړئ او هم د حرم په مسکینانو باندې د دې غوښه تقسیم کړئ. په دې خبره کښې د چا څه اختلاف نشته. ټول په اتفاق سره دا رائې لری،

قوله تعالي:: ﴿أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ أَوْ عَدْلُ ذَٰلِكَ صِيَامًا لِّيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِهِ﴾

په درې څیزونو کښې د اختیار حکم:- د الله ﷻ ارشاد دې ﴿أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ أَوْ عَدْلُ ذَٰلِكَ صِيَامًا﴾ یعنی که محرم د قتل شوی ښکار مثل بیانه مومی یا ښکار کړې شوی مقتول د دې قسم څناور نه وی چه کورنو څناورو سره یوشان والې اولری نو بیا د جزا اطعام او صیام باره کښې اختیار دې او په قرآن پاك کښې ﴿أَوْ﴾هم د اختیار په معنی کښې راغلې دې اوهم دغه قول دامام مالك،امام ابوحنیفه،ابویوسف، محمد رحمهم الله دې اودشافعي رحمه الله هم یوقول داسې دې،داحمد رحمه الله هم دغه قول مشهوردې چه ﴿أَوْ﴾د اختیار ورکولو په مقصد راوړلې شوې دې. ②او یوبل قول دا دې چه د اختیار په مقصد سره نه بلکه د ترتیب او سلسلې خودلو د پاره دې.

اود دې صورت به دا وی چې کوم ښکار قتل شوی وی د هغې قیمت به اولګوی اود قتل شوی ښکار تلافي اوشي. د ا د امام مالك، امام ابوحنیفه، حماد او ابراهیم رحمهم الله په نیز دی. (یعنی کوم کسان چې د تخییر قائلین دی دهغوی په نیز به د قتل شوی څناور قیمت اولګولې شي ازمترجم)

لیکن امام شافعي رحمه الله وائی کوم څناور چې ئې قتل کړې وی که د هغې پشان نه وو نو د هغې په مثل به اوګوری اودهغې قیمت به اولګوی بیا به هغه قیمت باندې طعام واخلی او هغه به صدقه کړی (یعنی د احنافو په نیز به براه راست د قتل شوی څناور قیمت اولګولې شي اود امام شافعي په نیز به د قتل شوی څناور د مثل قیمت اولګولی شي از مترجم)

محرم ته د ښکار کولو په کفاره کښې د درې څیزونو نه د یو په ورکولو اختیار حاصل دې

مسلک حنفي:- دامام ابوحنیفه به نیز باندې محرم ته اختیار دې چې په دې درې واړه څیزونو کښې ئې کوم خوښ وی په هغې سره دې کفاره ادا کړی (احکام القرآن للجصاص ۲۲۲/۲)۔

مسکین ته به څومره غله ورکولې شي؟:- ①اوهریومسکین ته دې یو مد یعنی ۵۶ تولې غله ورکړې. دا مسئله دامام شافعي او امام مالك رحمهم الله اود علماء حجاز په نیز ده.②امام ابوحنیفه، امام ابو یوسف او امام محمد رحمهم الله فرمائي چه هر مسکین ته دې دوه مده ورکړې شي. ③امام احمد رحمه الله وائي چه غنم وی نو یو مد او که نوره غله وی نو دوه مده به ورکولی شي .نو که دا نشی ورکولې روژې دې اوساتي یعنی چه یو مسکین ته په ورځ کښې څومره خوراك ورکولې شي هغه هومره ورځې دې روژې اونیسي. دونم قول دا دې چه د هرصاع په بدله کښې یوه روژه نیسي.نبي اکرم ﷺ کعب بن عجره رضی الله عنه ته حکم ورکړې وو چه یو فرق غله په شپږو کسانو تقسیم کړه یا درې ورځې روژې اوساته. [1] یو فرق درې صاع وی او یو صاع ۲۲۵ تولې وی.

د ښکار په قیمت به غله اخستې شي او مسکینانو ته به ورکولې شي

مسلک حنفي:- داحنافو په نیز به د ښکار قیمت اولګوی اوبیا به په هغه قیمت باندې طعام واخلي او هر مسکین ته به نیم صاع غنم ورکړی (احکام القرآن للجصاص ۲۲۷/۲)۔

د اطعام محل به کوم ځائې وی؟:-اوس په دې کښې هم اختلاف دې چه کوم ځائ کښې پرې اوخوری. امام شافعي رحمه الله وائي چه هم په حرم کښې دې پرې اوخوری اودعطا رحمه الله هم دغه قول دې ②امام مالك رحمه الله وائي چه په هغه ځائ کښې دې اوخوری چرته چه ده ښکار قتل کړې وو یا هم هلته چرته نزدې. ③امام ابوحنیفه رحمه الله فرمائي چه د دې هیڅ تخصیص نشته چرته چه خوری، که حرم وی که غیر حرم وی او که بل مقام وی.

د ښکار په کفاره کښې د حرم د مسکینانو عدم تخصیص

مسلک حنفي:- لکه څنګه چې حافظ رحمه الله ابوحنیفه رحمه الله ته نسبت کړې دې چه د دوی په نیز د خوراک کولو دپاره د حرم د مسکینانو تخصیص نشته بلکه د هرځائې په مسکینانو باندې ئې خوړلې شی نو دا نسبت صحیح دې (تفسیر مظهری ۲۱۰/۳)۔

دَ دې مسئلې متعلق دَ سلفو اقوال:- ددې آیت متعلق د حضرت ابن عباس رضی الله عنه قول دې چه کله محرم ښکار اوکړی نو هم هغه شان څناور په هغه باندې لازم راځي، که د کفارې د پاره هم هغه شان څاروې ملاؤ نه شی نو د هغې قیمت به کتلې شي بیا به د خوراك اندازه لګولې شي بیا به د هر نیم صاع غلې په بدله کښې یوه روژه ساتلې شي. الله ﷻ کفاره د طعام او صیام په ذریعه مقرر کړې ده کله چه طعام وی نوهم ددې نه به کفاره ادا کولې شي. د ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دې چه د څاروې به کعبه ته لیګلې شي یا مسکینانوباندې دې اوخوړلې شي یا د هغې برابر دې روژې اوساتلې شي. کله چه محرم ښکار قتل کړو نو هم د هغې په شان څاروې په هغه لازمیږی. که چا هوسئې یا د دې په شان څاروې قتل کړو نو په ده باندې بکرئې لازمیږی چه مکې ته به لیګلې شي او ذبح کولې به شي.که داسې اونه شي نو شپږو مسکینانو باندې به خوراك کولې شي اوکه دا هم اونه شي نودرې روژې به نیسي.

[1]) صحیح بخاری کتاب المحصر باب قول الله تعالی ﴿ اوصدقة﴾ : ۱۸۱۵، صحیح مسلم. ۱۲۰۱.

که چا اوښ یاد اوبښ په شان بل ځناور قتل کړو نوبه هغه باندې غوا واجب ده. که نه وی نو شلو مسکینانو باندې به خوراک کوی که دا هم نه وی نو شل روژې به ساتی. اوکه شترمرغ یاځنګلی خر نې وژلې وی نو یوه اوښه په ده باندې واجب ده او که دا نه وی نو دیرشو مسکینانو باندې به خوراک کوی ګنې دیرش روژې به ساتی. ابن جریر رحمه الله هم دغه ونیلی دی لیکن دا نې زیات کړی دی چه طعام به هریو ته یو یو مد ورکولې شی چه په ډکه خیټه ماړه شی. عطا رحمه الله اومجاهد رحمه الله فرمانی چه یو مد طعام د هغه سری د پاره دې چه د قربانئی څاروې کعبې ته نشی رسولې. د سدی رحمه الله وینا ده چه په دې اختیارکښې دې د ترتیب لحاظ اوساتلې شی. او ابراهیم النخعی رحمه الله وانی چه هرقسم اختیار دې چه کومه کفاره ورکول غواړی.

د الله ﷻ ارشاددې ﴿لِيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِهِۦ﴾ دې د پاره چه هغه د خپلو کړو سزا بیامومی. یعنی مونږ په هغه باندې کفاره په دې وجه واجب کړې ده چه زمونږ د حکم مخالفت نې کړې چه دهغې سزا اومومی. خو چه د جاهلیت په زمانه کښې څه شوی دی هغه دهغه سری دپاره معاف دی چا چه په اسلام کښې ښه کارونه کړی. بیا نې اوفرمانیل چه ﴿وَمَنْ عَادَ فَيَنتَقِمُ اللَّهُ مِنْهُ﴾ یعنی اسلام کښې د راتلونه پس اوددې د ممانعت نه باوجود چا چه نافرمانی اوکړه الله ﷻ به دهغه نه انتقام اخلی او هغه دسرکشونه انتقام اخستونکې دې. خوچه په جاهلیت کښې څه شوی دی هغه معاف دی. اود دې سوال جواب هم په نفی کښې دې چه آیا امام د هغې څه سزا مقررولې شی؟ یعنی امام ته د سزا ورکولو حق شته؟ دا ګناه د الله ﷻ او د هغه د بنده په مینځ کښې ده. او ده ته د امام د سزا نه ورکولو باوجود به فدیه ضرور ورکول وی. دا ابن جریر رحمه الله روایت کړې دې. د دې مطلب دا شو چه الله ﷻ هم د کفارې په ذریعه انتقام اخلی او د انتقام به هم دغه صورت وی.

جمهور سلف اوخلف په دې متفق دی چه کله محرم ښکار قتل کړونو په ده باندې فدیه ورکول واجب شو. په رومبئی دویمه او یادریمه خطا کښې هیڅ فرق نشته، که هرڅوځل نې کړی وی. فعل خطا او فعل عمد ټول په حکم کښې برابر دی. د حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دې که د محرم نه خطا د ښکار په قتل کولو کښې اوشوه نو په ده باندې به د هرقتل په وخت کښې دا حکم صادر وی. لیکن که هغه دا قتل عمداً په رومبی ځل کړې وی نو په هغه به داسزا وی او په دوئم ځل به هغه ته ونیلی شی چه الله ﷻ دې تانه انتقام واخلی. لکه چه پخپله هم الله ﷻ فرمانیلی دی چه دوباره اوکړی نو الله ﷻ به انتقام اخلی. امام حسن بصری رحمه الله فرمانی چه یو صاحب احرام کښې ښکار اوکړو په ده باندې د فدیه سزا مقرر کړې شوه، هغه بیا دا جرم اوکړو، دآسمان نه اُورراکوز شویجلی پرې رابریوتله او هغه نې اوسوزولو هم دغه معنی ﴿فَيَنتَقِمُ اللَّهُ مِنْهُ﴾ ده الله ﷻ په خپل سلطنت کښې غالب دې څوک هغه مغلوب کولې نه شی. که هغه انتقام اخستل اوغواړی نو څوک دې چه هغه منع کړی. ټول کائنات د هغه مخلوق دې، حکم خو بس هم دهغه چلیږی، سرکشانوته به هغه سزا خامخا ورکوی. د هغه د انتقام د صفت همدغه اقتضاء ده.

د محرم د ښکار په قتل په هر ځل د کفارې لزوم

مسلک حنفی - مسئله هم دغه ده کومه چې حافظ رحمه الله ذکر کړې ده که محرم ښکار قتل کړو که په رومبی ځل وی او که دوباره سه باره په هر ځل په ده کفاره واجبیږی برابره ده که دا قتل کول په قصد وی اوکه په خطاء وی اوکه په هیره وی (تفسیر مظهری ۲۱۲/۳).

أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ

حلال کړې شو | ستاسو دپاره | ښکار دسمندر | او خوراک

تاسو دپاره د دریاب ښکار نیول او خوړل حلال دي

مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ

دنفعي ستاسو | او دپاره دمسافرو | اوحرام کړې شوې دې | په تاسو باندې | ښکار دوچې | ترڅوچې یئ تاسو

دا ستاسو خوراکه ده (په کور هم) او دسفر په حالت کښې هم | او د اوچې ښکار منع دې | تاسو چې ترڅو

حُرُمًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٩٦﴾ جَعَلَ اللَّهُ

په حالت د احرام کښې | او ویرېږئ د الله نه | هغه ذات | چې هم هغه ته به | تاسو جمع کولې شئ | جوړه کړه الله

احرام کښې یئ | او د هغه الله ﷻ نه ویرېږئ چې کوم ته به تاسو واپس کیږئ | .... الله ﷻ

الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِّلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ

کعبه یعنی کور دعزت | ذریعه دقیام | دپاره دخلقو | او میاشته عزتمنده | او د قربانئ خاروی |

کعبه چې دعزت خانې دې | دخلقو د قیام سبب ګرځولې شوې دې | او همداشان د حرمت میاشت او قربانئ خاروی

وَالْقَلَائِدَ ذَٰلِكَ لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا

او امیل والا قرباني هم | دا کار دې | دپاره دې چې معلومه شي تاسو ته | چې بیشکه الله | پوهیږي | په هغه

او هغه خاوری چې پټې ورته پرتې وي | دا په دې چې بیشکه الله ﷻ ښه عالم دې | په هغه څه

فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٩٧﴾

چې په آسمانونو کښې دی | او په هغه چې په زمکه کښې دی | او بیشکه الله | په هر څیز باندې | ښه عالم دې

چې په آسمانونو او زمکه کښې دی | .... او الله ﷻ په هر څیز باندې علم لري

اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ وَأَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٩٨﴾

پوهه شئ | چې بیشکه الله | سخت ورکونکې دې | عذاب | او بیشکه الله | ښنونکې | مهربان دې |

پوهه شئ چې الله ﷻ ډېر سخت حساب اخستونکې دې | .... او ښنونکې او مهربان هم دې

مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ

نشته ذمه واری | په رسول باندې | مګر | رسول دی | او الله | پوهیږي | په هغه چې ښکاره کوئ ئې تاسو

د رسول ذمه واری صرف پیغام رسول دی | او الله ﷻ ته ستاسو ښکاره حالات هم معلوم دی

وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿٩٩﴾

او په هغه | چې پټوئ ئې تاسو |

او ستاسو پټ حالات ورته هم معلوم دی |

قوله تعالی: أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ

په احرام كښې دسمندرې ښكار حكم:- ستاسو د پاره د سمندرتازه ښكار حلال دې او كوم كبان چه اوچ كړې شي او د لارې توښه جوړولې شي هغه هم ستاسو د پاره او د اهل قافلې د پاره جائز دى. د حضرت ابن عباس ﷺ نه روايت دې چه هغه ښكار چه ژوندې د سمندرنه حاصل كړې شي مراد دې. او لفظ (طعام) نه هغه مراد دې كوم چه سمندر وژلې وى اوغاړې ته ئې غورزولې وى.حضرت ابوبكر صديق ﷺ فرمائى چه د طعام نه هر هغه څيز مراد دې كوم چه په سمندركښې دى. حضرت ابوبكر ﷺ خطبه وركړه نو وئى فرمائيل چه سمندرى ښكار ستاسود پاره حلال دې او نه ښكارشوې ليكن د سمندر راغورزونكې هغه هم ستاسود فائدې او د لارې د توښې څيز دې. ابن المسيب رحمه الله وائى چه سمندر خو ژوندې راغورزولې وى خو په اوچه باندې هغه مړ شوې وى نو دا طعام دې. عبدالرحمن رحمه الله سوال اوكړو چه سمندر ځوډيرمړه كبان په غاړه راغورزوى نوهغه مونږخوړلې شونوابن عمر ﷺجواب وركړوچه مه خورئى. كله چه عبدالله بن عمر ﷺ كورته راغلو او قرآن ئې كولاؤكړو او دا آيت ئې اوليدلو ﴿وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ﴾ نو وئې وئيل چه لاړ شه او ورته اووايه چه خورئى ئې خكه چه د سمندر څيز ته الله ﷻ طعام وائى. ابن جرير رحمه الله هم دغه وائى چه د طعام نه مراد هم د سمندر مړه كبان دى. حضور ﷺ هم دغه فرمائيلى دى چه د سمندر په څپوباندې مړه راغلى شوى كبان طعام دې.

متاع نه مراد منفعت اوقوت دې.سياره جمع ده سيارده،عكرمه رحمه الله وائى چه كوم په سمندرى مقاماتوكښې وى هغه خو تازه تازه ښكار كوى او چه كوم مړه شى نو هغه اوچ كړى او ذخيره ئې ساتى اويا ښكار ئې كړى او پريږدى او دا مسافران او دغاړې نه لرې اوسيدونكو دپاره د لارې د توښې كار وركوى. جمهورو د مړ كب په حلال والى باندې د دې آيت نه استدلال كړې دې. امام مالك رحمه الله د حضرت جابر بن عبدالله ﷺ نه روايت كړې دې چه نبى اكرم ﷺ د ساحل طرف ته يو لښكر اوليګلو. ابو عبيده بن جراح ﷺ ئې د دې امير جوړكړو. دا درې سوه كسان وو او زه هم شامل ووم. مونږ هم په لار باندې وو چه توښه ختمه شوه. نو ابوعبيده ﷺ حكم وركړو چه د ټول لښكر نه توښه راجمع كړئې، ما سره په توښه كښې كهجورې وې، مونږ به د هغې نه هره ورځ لږې لږې خوړلې. آخر هغه ذخيره ختمه شوه اود رسد په توګه به مونږ ته يوه يوه كهجوره ملاويدله. مونږ پخپله اوس مرګ ته نزدې شو خو سمندرته راورسيدو.په ساحل باندې مو اوكتل چه يوكب د غونډئ په شان اوږد او پلن پروت دې. زمونږ ټول لښكر هغه دياړلس ورځې اوخوړلو. ابوعبيده ﷺ د ده دوه پوښتنى د كمان په شان د لګولو حكم اوكړو.د دې كمان لاندې يو په اوښه سور تيرشو اود هغې پورتنئى حصې ته اونه رسيدلو. حضرت جابر ﷺ هم داسې بيان كوى چه د سمندر په ساحل باندې د يوې غونډئى په شان اوچت څه معلوم شو، چه اومو كتل نوهغه سمندرى مخلوق مړپروت وو كوم ته چه عنبروائى.حضرت ابوعبيده ﷺ اوفرمائيل چه دا خو مړ دې بيائې اوفرمائيل چه مونږ خو د رسول الله ﷺ قاصدان يود ولږې نه مجبور يو.تازه تازه غوښه ده ښه ئې اوخورئى.مونږ هلته يوه مياشت حصار وو او مونږ درې سوه كسان وو، په خوراك خوراك ښه چاق شو. د هغه د سترګود حلقونه به مونږ ډك ډك منګى غواړى راويستل، دومره لوئ لوئ ټكړې وې لكه د غوا.حضرت ابوعبيده ﷺ د هغه په سترګه كښې دياړلس كسان كينولې وو. د هغه يوه پوښتنى دكمان په شكل كښې اودرولې وه نود لوئ نه لوئ اوښ د هغې لاندې تيرشو. غرض دا چه هغه كب دومره غټ وو.([1]) بيا مونږ د هغه غوښه اوچه كړه او د لارې توښه مو ترې جوړه كړه. كله چه مدينې ته اورسيدلو نوحضور ﷺ ته مو ذكر اوكړو نو وئى فرمائيل چه دا ستاسو د پاره د الله ﷻ د طرف نه رزق وو كه تاسو سره څه وى نو راوړئى په مونږ باندې هم اوخورئى.مونږ حضور ﷺ ته څه

[1])صحيح بخارى كتاب الشركة فى الطعام...:۲۴۸۳، صحيح مسلم:۱۹۳۵،مؤطا امام مالك: ۹۳۰/۲، ابن حبان : ۵۲٦۲، بيهقى : ۲۵۲/۹

اولیګل هغوی تناول اوخوړل(۱) اوپه یو روایت کښې دی چه دا لښکر حضورﷺ سره وو کله چه دا کب لیدلې شوې وو،څینې وائی چه نه،حضرت ﷺ ورسره نه وو اوهغه بله واقعه ده. څوك وائی چه نه واقعه هم یوه ده، په اوله واقعه کښې حضور ﷺ ورسره نه وو او هغه بله واقعه ده.بعض وائی چه نه هم یوه واقعه ده په روښتی واقعه کښې نبی اکرم ﷺ ورسره ووبیا چه کله حضورﷺ دویم لښکر اولیګلو نو د هغې امیر ابوعبیده ﷺ وو اودا واقعه هم د دې ابوعبیده ﷺ د لښکر وه. والله اعلم.

د ابوهریره ﷺ نه روایت دې چه یو سړی د حضور ﷺ نه سوال اوکړو یا رسول الله ﷺ مونږ سمندرکښې سفرکوواو لږې شان اوبه ځان سره ساتلې شو که په دې سره اودس اوکړو نو مونږ به تږې پاتې شو نو په دې صورت کښې مونږ په سمندرکښې اودس کولې شو؟ هغوی ﷺ اوفرمائیل چه د سمندر اوبه پاکې دی اوددې مړ کب حلال دې(۲)دصحابه کرامو رضی الله عنهم دیوې ډلې نه هم دغه روایت دې. ابو هریره ﷺ فرمائی چه مونږ حضور ﷺ سره په حج یا عمره کښې یوځای وو نود ملخانو یو لښکر سره مونږ مخامخ شو، مونږ به هغه په خپل لرګی وهلو او هغه به مړ مونږ ته راپریوتلو. مونږ خپل مینځ کښې اووئیل چه اوس به څه کوو مونږ خو د احرام په حالت کښې یو نوحضور ﷺ اوفرمائیل چه د سمندری ښکار ممانعت نشته.(۳) نبی کریم ﷺ چه کله ملخانو ته بددعا کړې وه نو وئیلی ووبیا الله لوئ واړه ټول ملخان هلاك کړې د هغوی هګئی ضائع کړې او نسل ئې ترې زیات مه کړې چه دا زمونږ غله او فصلونه اوزمونږ باغونه او ونې تباه نه کړی. ته خو مجیب الدعوات ئې حضرت خالدﷺ اووئیل یا رسول الله ﷺ داخو هم لکه چه یو الهی فوځ دې ته د دوی د نسل ختمولو بددعا ولې کوې؟ هغوی اوفرمائیل چه دا ملخان هم د سمندر د کبانو د نسل نه دی. زیادﷺ بیان کوی چه ماته پخپله دې سړی بیان کړې دې چا چه د کب نه ملخ راپیدا کیدونکې لیدلې دې.(۴) دا حدیث صرف ابن ماجه بیان کړې دې. ابن عباس ﷺ په احرام کښې د ملخانو ښکار کولو ممانعت کړې دې.څینې فقهاؤ د دې آیت نه استدلال کړې دې چه ټول سمندری ځناورخوړلې شي او په دې کښې د هیڅ څیز استثناء نشته بعضو چیندخان مستثنی کړی دی اود دې نه علاوه باقی جائز ساتلی. د حضرت عبدالله بن عمرﷺ نه روایت دې چه حضور ﷺ د چیندخ د وژلو ممانعت کړې دې او فرمائیلی دی (۵) چه ددې آوازد الله ﷻ تسبیح دې (۶)نورو وئیلی دی چه کب دې خوړلې شي خوچیندخه دې نه شي خوړلې.

د کب نه سوا باقی ټول سمندری ځناور حرام دی

مسلک حنفي:- د احنافو په نیز په سمندری ځناورو کښې د کب نه سوا نور ټول ځناور حرام دی په هغې کښې چیندخ هم دې ځکه که مردار وی نود دې آیت په وجه حرام دې چه ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ﴾ یعنی په تاسو باندې مرداره حرامه دا آیت عام دې که د وچې مرداره وی اوکه د سمندر البته صرف دوه مردارې حلالې دی دکومواستثناء چې په حدیث کښې راغلې ده نبی کریم ﷺ فرمائی ﴿احلت لنا میتتان الحوت والجراد﴾ یعنی دوه مردارې زمونږ دپاره حلالې دی یو کب اوبل ملخ ددې حدیث نه معلومیږی چه دلته د

---

(۱) صحیح مسلم کتاب الصید باب اباحة میتات البحر : ۱۹۳۵، صحیح بخاری : ۴۳۶۲، مختصرا ابوداود : ۳۸۴۰، احمد ۳/۳۰۲،

(۲) ابوداود کتاب الطهارة باب الوضوء بما البحر : ۸۳، وسنده صحیح ترمذی : ۶۹، نسائی : ۳۳۳، ابن ماجه: ۳۸۶، احمد: ۲/۳۶۱

(۳) ابو داود کتاب المناسک باب الجراد للمحرم: ۱۸۵٤، وسنده ضعیف جدا ترمذی : ۸۵۰، ابن ماجه: ۳۲۲۲، احمد: ۲/٤۰۷، ددی سند کښې اب،الهزم یزید بن سفیان ضعیف راوی دې (المیزان ۴/۴۲۲، رقم ۹۷۰۱)

(۴) ابن ماجه: کتاب الصید باب صید الحیتان والجراد: ۳۲۲۱، ترمذی : ۱۸۲۳،

(۵) ابوداود کتاب الطب باب فی الاودیة المکروهة : ۳۸۷۱، وهو صحیح نسائی : ٤۳۶۰، احمد: ۳/٤۵٤.

(۶) ابوداود کتاب الاطعمة باب فی الطال من السمک : ۳۸۱۵،

مرداري نه ټولې مرداري مراد نه دی بلکه صرف د کب (مهاي) حلت ترې مراد دې بله يوه خبره هم د احنافو د مذهب تائيد کوی هغه دا چه د مکې نه ،،چده،، په لرۀ فاصلۀ کښې ده او په جده کښې سمندرشته خوپه ذخيره د احاديثو کښې دا ثابته نه ده چه نبی کريم ﷺ يا بل صحابی د کب نه سوا د سمندر بل ځناور خوړلی دې د دې نه معلومه شوه چه د کب نه علاوه د سمندر نور ځناور حرام دی (حلال اوحرام تاليف مولانا خالد سيف الله رحماني (صفحۀ ۱۲۲، ۱۲۳).

د دې دولړو په ماسواکښې اختلاف دې. څينې وائی د اوچې کوم ځناور چه خوړلې شی د هغې په شان چه کوم دسمندر ځناوردی هغه دې خوری او چه د اوچې کوم ځناور نشی خوړلې نود سمندر هم د هغې په شان ځناوردې نشی خوړلې. دا ټول اختلافات د امام شافعی رحمه الله په مذهب دی. او امام ابوحنيفه رحمه الله فرمائی چه په سمندرکښې کوم کب مړ شي هغه دې نشی خوړلې لکه څنګه چه د اوچې مړ ځناور نشی خوړلې. څکه چه الله (ﷻ ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ﴾ فرمائيلې دی. رسول الله ﷺ نه روايت دې چه تاسو د سمندرنه کوم ښکار کړې وو هغه ژوندې وو بيا مړشونو خورنې اوکوم مړ کب چه د سمندر چپو غاړې ته راوړې وی هغه مه خورئی.([1]) جمهورو د اصحاب مالک رحمه الله شافعی رحمه الله او احمد رحمه الله نه د حديث عنبر په ذريعه د دې حديث نه استدلال کړې دې. چه د سمندر اوبه صفا دی اوددې مړشوې حلال دی.

په دې وجه هغه داسې کب هم جائز ګڼړی. رسول الله ﷺ فرمائيلی چه زمونږ د پاره دوه مړه ځناور او دوه وينې جائز دی. دوه مړه ځناور خو کب او ملخ دې او دوه اينۀ او توری.

په مردارو کښې صرف د کب حلت هم چې سمک طافی نه وی

مسلک حنفی - داحنافو په نيز د سمندر ټول ځناور حرام دی سوا د کب نه څکه چه د کب په حديث کښې استثناء راغلې ده يو د ملخ او بل د کب نو که د سمندر ټول ځناور حلال وې نبی کريم ﷺ به ولې صرف د دوو ځناور استثناء کوله او په کبانو کښې هم چه کوم کب په طبعی مرګ سره مړ شی يعنی بغير د ښکار کولو نه مړ شی نو که هغه د اوبو د سردپاسه راشې او خيټه ئې پورته وی نود احنافو په نيز هغه هم حرام دې څکه چه په حديث کښې دې ته ،،سمک طافی،، وئيلې شوې دې او د دې د خوړلو نه ئې منع فرمائيلی ده (حلال او حرام تاليف خالد سيف الله رحماني صفحه (۱۲۲).

د احرام په حالت کښې د اوچې د ښکار حکم- د الله ﷻ ارشاد دې﴿وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا﴾ يعنی د احرام په حالت کښې تاسوله د اوچې ښکار کول حرام دی. که عمداً داسې کونی نو ګناهګار به هم ئې اوتاوان به هم ورکونی اوکه په خطا نه موکړې نو د تاوان ورکولو نه پس به سزا ختمه کړې شی ليکن د دې ښکار خوراک به حرام وی څکه چه دا د ده په حق کښې د مرداري په مثال دې.

په محرم ښکاري باندې د کفارې په تعدد کښې اختلاف - ① د امام شافعی رحمه الله او امام مالک رحمه الله يو قول دا هم دې چه داحرام والا او غيراحرام والا ټولو دپاره ددې خوراک حرام دې. نو که هغه ښکاری د دې نه څه اوخوری نو په هغه به دوچنده فديه لازميږی، په دې کښې د علماؤ دوه اقوال دی. يوخودا چه دوچنده فديه لازميږی. دعطا رحمه الله نه روايت دې که چرې محرم ښکاری دا ذبح کړی نو دوه کفارې به لازميږی. دعلماؤ د يوې ډلې مذهب خودا دې. ② بل قول دا دې چه په خوړونکی باندې به دويمه فديه نه لازميږی. دمالک بن انس رحمه الله هم دغه مذهب دې. ابوعمر وائی چه زناکار د حد وهلونه وړاندې بار بار وطی کړی وی نوپه ده باندې به صرف يوحد قائم کولې شی③ امام ابوحنيفه رحمه الله فرمائی د خپل ښکارغوښه خوړلو باندې دخپل خوراک قيمت ورکول لازميږی د دې نه زيات نه ④ابوثور رحمه الله فرمائی

---

[1]) سوره بقره کښې ددې تخريج تير شوې دې

چه په داسې صورت کښې به په محرم صرف کفاره لازمیږی اود هغه ښکار نه خوړل دده د پاره حلال دی. لیکن زه ئې مکروه ګڼړم چه هغه د دې نه اوخوری ځکه چه حضور ﷺ فرمائیلی دی چه دا په حالت احرام کښې د اوچې ښکار په تاسو حلال دې په دې شرط چه تاسو پخپله د دې ښکار نه وی کړې اونه ستاسودپاره ښکارکړې شوی وی. د دې حدیث بیان به وړاندې راځی خود ښکاری دپاره د دې خوړل جائز ګرځول عجیبه خبره ده.

د محرم د ښکار کولو نه پس د هغې نه د خوراک دوه صورتونه

مسلک حنفي :- که محرم په حالت د احرام کښې ښکار اوکړی.اود ښکار نه پس ئې د هغې نه خوراک اوکړو نو د دې دوه صورتونه دی که د ښکار کولو نه پس ئې کفاره ورنکړه او د هغې نه پس ئې خوراک اوکړو نوبله فدیه پرې نشته صرف یوه فدیه به ورکوی اوکه د ښکار کولو نه پس ئې فدیه ورکړه اود هغې نه پس ئې خوراک اوکړو نو په دې صورت کښې په ده باندې یوه فدیه لازمیږی او څومره خوراک چې ئې ترې کړې وی نو د هغې قیمت به ورکوی (معلم الحجاج تالیف سعید احمد مفتی مظاهرعلوم صفحه ۲۲۳).

اود غیر ښکاری دپاره د محرم دښکار باره کښې اختلاف دې. مونږ وړاندې بیان کړې دې چه جائز نه دی. لیکن ځینې خلق غیر ښکاری دپاره د دې خوراك كولو ته جائز وائی او محرم او غیرمحرم ئې تول یو شان ګرځولی دی.

د محرم د ذبیحې یا ښکار د غیرمحرم دپاره حرمت

مسلک حنفي:- که محرم ښکاریا ذبحه اوکړی نو دهغه ذبیحه دغیرمحرم دپاره حرامه ده دې د هغې نه خوراک نشی کولې (تسهیل الهدایه شرح هدایه ۲/۵۵۴).

دغیرمحرم ښکار خوړل د محرم دپاره :- ①چه کله غیر محرم ښکار اوکړی او محرم ته ئې هدیه کړی نو ځینې وائی چه د محرم د پاره مطلقًا جائز دی او په دې کښې هیڅ فرق نشته. که پخپله ئې د هغه د پاره ښکار کړې وی اوکه نه، د حضرت ابوهریره ﷺ نه د غیر محرم د ښکارباره کښې تپوس اوکړې شو چه د هغې خوړل د محرم د پاره حلال دی نو فتوی ئې ورکړه چه او خوړې شی. بیا حضرت عمر بن الخطاب ﷺ سره ملاقات اوشو نو هغه ته پته اولګیده نوهغه اُوئیل که تاد دې خلاف فتوی ورکړې وه نو ما به تاله سزا درکوله. لیکن نورو خلقو به بالکلیه ناجائز ګڼړل. ابن عباس ﷺ او ابن عمر ﷺ به مکروه ګڼړل. ځکه چه د ﴿حُرِّمَ عَلَيْكُمْ﴾ آیت عام دې. حضرت علي ﷺ به د محرم د پاره د ښکار د غوښې خوړلوته مکروه وئیلې.②او امام مالك رحمه الله امام شافعی رحمه الله او امام احمد رحمه الله وغیره وائی که غیرمحرم د محرم د پاره ښکار کړې وی نو محرم له د دې خوړل جائز نه دی. صعب بن جثامه ﷺ یو خل نبی اکرم ﷺ له یو ګورخر هدیه کښې لیګلې وو نو حضور ﷺ واپس کړې وو، نو چه کله هغوی ﷺ د لیګونکی په مخ باندې د خفګان آثار اولیدل نو ونی فرمائیل چه زه خونې صرف د محرم والی په وجه نه خورم. دا حدیث په بخاری او مسلم کښې [1] په ډیرو الفاظ سره دې. د دې وجه دا وه چه نبی اکرم ﷺ دا خیال کړې وو دا ئې صرف د هغه د پاره ښکار کړې وو، په دې وجه ئې واپس کړو او که یو ښکار د محرم د پاره نه وی کړې نو د محرم د پاره د دې خوراك جائز دې ځکه چه د ابوقتاده ﷺ په حدیث کښې دی چه هغه یو ګورخر ښکار کړې وو اوهغه محرم نه وو اود هغه ملګری محرم وو نو هغوی د دې

[1] صحيح بخاری کتاب جزاء الصيد باب اذا هدى للمحرم حمارا اوحشيا حيالم يقبل : ۱۸۲۵، صحيح مسلم : ۱۱۹۳.

د خوراك نه منع شو اوحضرت ﷺ نه ئې تپوس اوکړو چه تاسو کښې يوکس ښکاري ته د ښکار د پاره ښکار خودلې وو ياد هغې په قتل کولو کښې مو څه امداد کړې وو؟ نو ملګرو ونيل چه نه. نو وئې فرمائيل چه بيا خو ئې خورئ او پخپله ئې هم اوخوړلو.(١)د حضرت جابربن عبدالله ؓ نه روايت دې چه حضرت ﷺ اوفرمائيل د اوچې ښکار ستاسو د پاره حلال دې په دې شرط چه تاسو پخپله په حالت د احرام کښې ښکار نه وې کړې يا ستاسو په وجه يا ستاسو په مقصد سره ښکار نه وې کړې شوې.(٢)
عامر بن ربيعه رحمه الله وائي چه ما حضرت عثمان بن عفان ؓ چه کوم وخت هغه په عرج کښې وو او محرم وو د سرما زمانه وه اوموې کتلوچه هغوی خپل مخ په ارغواني رنګ څادر پټ کړې وو. بيا د ښکار غوښه راوړلې شوه نو حضور ﷺ صحابو ته اوونيل چه تاسو ئې اوخورئ زه ئې نه خورم ځکه چه دا ښکار زما په خاطر کړې شوې دې او ستاسو په خاطر نه دې کړې شوې. (٣)

د غيرمحرم ښکار د محرم دپاره جواز

مسلک حنفي:- که غيرمحرم کس ښکار اوکړلو.اوهغه ئې ذبح کړلو.اوبيا ئې په محرم باندې اوخوړلو.نوپه محرم باندې څه ضمان نه واجبيږي.خوپه دې شرط چه نه ورته محرم دلالت کړې وي.اونه ئې ورته حکم کړې وي (تسهيل الهدايه شرح هدايه (٢/٥٥٦)-

قُلْ لَّا يَسْتَوِي الْخَبِيْثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ اَعْجَبَكَ
اووايه | نه برابريږي | ناپاك | اوپاك | اګر که | تعجب درولي تاله
ادوئ ته اووايه چې پاک اوناپاک برابرنه دي|اګر چې دناپاک څيزونو
كَثْرَةُ الْخَبِيْثِ ۚ فَاتَّقُوا اللّٰهَ يٰۤاُولِي الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ
ډيروالي دناپاکو|نواويريږئ اونافرماني مه کوئ|دالله نه |اې خاوندانو|دعقلونو|دپاره ددې چې تاسو
ډيروالي تاسو حيرانوي |اوائې دعقل خاوندانو الله ﷻ نه ويريږئ | ....دې دپاره چې تاسو
تُفْلِحُوْنَ ۚ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَسْـَٔلُوْا عَنْ اَشْيَآءَ
خلاصي بيا مومئ|اې هغه کسانوچې ايمان موراوړې دې |مه کوئ پوښتنه|په باره دهغه څيزونو کښې
کامياب شئ:| ائې دايمان خاوندانو دداسې څيزونو باره کښې تپوسونه مه کوئ ....
اِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ ۚ وَاِنْ تَسْـَٔلُوْا عَنْهَا
که ښکاره شي |تاسو ته|نو په تکليف کښې به واچوي تاسو|اوکه تاسو تپوس اوکړو|په باره دهغې کښې
که هغه تاسوته ښکاره کړې شي| نو تاسو به خفه کړي | ....اوکه تاسو په داسې وخت کښې تپوس کوئ
حِيْنَ يُنَزَّلُ الْقُرْاٰنُ تُبْدَ لَكُمْ ۗ عَفَا اللّٰهُ
په هغه وخت کښې| چې نازلولې شي| قرآن |نوضروربه ښکاره کړې کيږي| تاسوته| معافي اوکړه الله
چې قران پاک رانازليږي |نوهغه بهٔ درته خواه مخواه ښکاره کولې شي| الله ﷻ تاسو ته معافي اوکړه

١) صحيح بخاري حواله سابق : ١٨٢٤، صحيح مسلم: ١١٩٦.
٢) ابوداود کتاب المناسک باب لحم الصيد للمحرم : ١٨٥١، .
٣) موطا امام مالک کتاب الحج باب ما لا يحل للمحرم کاله من الصيد : ٨٤، وسنده صحيح موقوف للطبری : ٢٦٦/١

عَنْهَا	وَاللّٰهُ	غَفُوْرٌ	حَلِيْمٌ	قَدْ	سَاَلَهَا	قَوْمٌ
د تېرو تپوسونو	او الله	بښونکي	صبرناك دي	په تحقيق سره	پوښتنه کړې وه دداسې خبرو	يو قوم
بېرته الله ﷻ بښونکي او برداشت کونکي دي .... ستاسو په شان يو بل قوم هم تپوسونو کولو						
مِّنْ قَبْلِكُمْ	ثُمَّ	اَصْبَحُوْا	بِهَا	كٰفِرِيْنَ		
وړاندې ستاسو نه	بيا	شول هغوئ	په هغې باندې	کافران		
کوم چه ستاسو نه وړاندې وو او بيا د هغې خبرې په وجه کافر شوا						

قوله تعالى: قُلْ لَّا يَسْتَوِي الْخَبِيْثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ اَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيْثِ

په رزق حلال باندې قناعت:- الله ﷻ حضور پاك ﷺ ته ارشاد فرمائي چه پاك او ناپاك دواړه نه شي برابريدلې سره د دې چه خبيث څومره ښه ولې نه وي. اې انسانه لږ شان حلال څيز چه فائده مند وي هغه د هغه کثير حرام څيز نه بهتر دې مضرت بخش وي لکه چه په حديث شريف کښې دی چه کم څيز او کفايت کونکې څيز ښه دې د کثير څيز نه کوم چه د الله ﷻ نه غافله کونکې دې. ثعلبه ابن حاطب الانصاری ﷺ اوونيل اې رسول الله ﷺ دعا اوکړئ چه ماله الله ﷻ ډير مال حال راکړي. حضور ﷺ ارشاد اوفرمائيلو چه لږ مال د کوم چه ته شکر ادا کړې هغه د هغه کثير مال نه بهتر دې د کوم چه ته شکر ادا نه کړې.(١) نو اې د صحيح عقل خاوندانو د الله ﷻ نه اوويريږئ، د حرامو نه بچ شئ، په حلال باندې قناعت اوکړئ کيدې شي چه تاسو په دين او دنياکښې خلاصې بيامومئ.

قوله تعالى: يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَسْئَلُوْا عَنْ اَشْيَآءَ اِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ

د بې ځايه سوالونو ممانعت:- بيائې اوفرمائيل اې ايماندارو دداسې سوالونو تپوس مه کوئ که د هغې جوابونه ښکاره شي نو تاسو ته به سخت تکليف دراورسي. دا د الله ﷻ د طرف نه مومنانو بنديګانو ته خبردارې دې او غير فائده مند او مضر سوالونو تپوسونو نه ممانعت دې ځکه که چرې دا امُور ظاهر شي نو د هغې په اوريدو به په دوی سختی تيرشي او خفګان به ورراورسي. حضرت ﷺ اوفرمائيل چه څوك ماله د چا څه خبر مه رارسوئ زه غواړم چه هم تاسو ته مخامخ يم نو زما زړه به تاسو نه بالکل صفا وي اود چا د طرف نه به مې زړه کښې خفګان نه وي.(٢) حضرت انس بن مالك ﷺ فرمائي چه حضور ﷺ خطبه ورکړې وه چه داسې خطبه ما چرې هم نه وه اوريدلې. حضرت نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه که تاسو هغه څه پيژندل کوم چه زه پيژنم نو ډيرکم به مو خندل او ډير زيات به مو ژړل. نو صحابه کرامو رضي الله عنهم خپل مخونه پټ کړل او ژړلې. يو سړي پاسيدو تپوس ئې اوکړو اې حضور نبی کريم ﷺ زما پلار څوك وو؟ ونيل فلانکې وو. نو دا آيت نازل شو چه ﴿لَا تَسْئَلُوْا عَنْ اَشْيَآءَ﴾ (٣) حضرت انس بن مالك ﷺ نه روايت دې چه يوه ورځ بعضو صحابه کرامو د حضور ﷺ نه څه سوالونه اوکړل او په اصرار ئې اوکړل حضور ﷺ منبر له راغلو او وئې فرمائيل چه نن کومې خبرې زما نه تپوس کوئ نو اوکړئ زه به ستاسو ټول حالات بيان کړم. حضور نبی کريم ﷺ صحابه کرامو چه دا واوريدل نو ټول اوريچيدل چه څه نوې خبره ښکاره کيدونکې ده او ما چه کس طرف او ښی طرف کوم خوا هم کتل

---

(١) مسند ابی يعلى : ٢٩٥/١، وسنده حسن صحيح ابن حبان : الاحسان: ٣٣١٩، تهذيب الآثار ، مجمع الزوائد: ٢٥٦/١٠.

(٢) المعجم الكبير : ٧٨٧٣ مجمع الزوائد : ٣١/٧، ٢٢،

(٣) ابوداود کتاب الادب باب رفع الحديث من المجلس : ٤٨٦٠، ترمذی : ٣٨٩٦، احمد: ٣٩٥/١، مسند ابی يعلى : ٥٣٨٨.

صحابه کرامو خپل مخونه په کپړو پټول او ژړیدل. یو سړي پاسیدو ځوك چه د خپل پلار باره کښې خلقو بدنام کړلو وئیل اې د الله ﷻ نبیﷺ زما پلارځوك وو؟ حضور ﷺ اوفرمائیل حذافه وو، بیا حضرت عمرؓ اودریدو چه مونږ ته د هیڅ ځیز د تپوس ضرورت نشته، الله ﷻ زمونږ رب دې، اسلام زمونږ دین دې، محمدﷺ زمونږ رسول دې. مونږ د څه فتنې د ښکاره کیدو نه پناه غواړو. رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه د نن په شان ما چرې خیر او شر ښکاره نه دې لیدلي. جنت او دوزخ زما په وړاندې داسې مجسم دی لکه چه د دې دیوال شاته دی. (١) د ابن حذافه په تپوس باندې ام عبدالله بن حذافه وئیل چه تانه ډیر نالائق هلك ما نه دې لیدلې تاته څه پته ده چه د جاهلیت په ورځو کښې به څه څه کیدل، فرض کړه که زه هم په هغه زمانه کښې په څه معصیت کښې اخته شوې ووم نو نن به د نبی کریم ﷺ په مبارکه ژبه د خلقو په وړاندې ستا په وجه رسوا کیدل وو. عبدالله وئیل چه که ځوك حبشی غلام هم زماپلار ګرځیدلې وې نو ما به خپل ځان هم هغه طرف ته منسوب کولو. د حضرت ابوهریرهؓ نه روایت دې چه حضور ﷺ باهر راوتلو نو ډیر په غصه کښې وومخ مبارك ئې تك سور وو. په منبر باندې کیناستو نو یو سړي تپوس اوکړو زما مړ پلار ګوم ځاۍ کښې دې. حضور اوفرمائیل دوزخ کښې دې، بل سړي تپوس اوکړو زما پلار ځوك دې؟حضور ﷺ اوفرمائیل ستا پلار حذافه دې عمرؓ اودریدو او وئې وئیل بس کافي دی زمونږ د پاره الله ﷻ زمونږ رب دې، اسلام زمونږ دین دې او محمد ﷺ زمونږ رسول دې، قرآن زمونږ امام دې، یا رسول اللهﷺ مونږ جاهلیت او شرك زمانې سره ډیر نزدې یو هم الله ﷻ ته معلوم دی چه زمونږ پلاران نیکونه څوك وو، دې اوریدو سره د حضور ﷺ غصه سړه شوه او دا آیت نازل شو چه داسې سوالونه مه کوئی چه خبره ښکاره شی نو تاسو به خفه شئ.(٢)

په یو مرسل حدیث کښې دی چه یوه ورځ حضور ﷺ په غصه کښې وو پاسیدو او وئې فرمائیل چه تپوس اوکړئی مانه چه څه تپوس کوئی چه درته ئې اوښایم، دې اوریدو سره د بنی سهم یو قریشی پاسیدو چه د هغه د پلار باره کښې پیغورونه کیدل تپوس ئې اوکړو حضرت زما پلارځوك وو نو حضور ﷺ هغه هم د خپل پلار طرف ته منسوب کړو، حضرت عمرؓ پاسیدو وئې وئیل چه حضرت زمونږ خطامعاف کړئی الله ﷻ دې تاسو هم معاف کړي، هغه باربار درخواست اوکړو تردې چه د حضرت غصه سړه شوه وئې فرمائیل چه د زناکارې ښځې ځوئ به د پلار په ځاۍ مورطرف ته منسو ب کولې شی او په زناکار باندې کاڼړي پریوزي. د حضرت ابن عباسؓ نه روایت دې چه خلقو به د حضور ﷺ نه د ظرافت او خوش طبیعتئی د پاره هم تپوسونه کول چه زما پلارځوك دې چا به وئیل چه زما ورکه شوې اوښه چرته ده نو د سوالونو نه د ممانعت آیت نازل شو.

د حضرت علیؓ نه روایت دې چه کله دا آیت نازل شو ﴿وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا﴾ چه په چا طاقت وی په هغه باندې حج فرض دې نو خلقو تپوس اوکړو چه یارسول اللهﷺ هرکال؟ نو هغه ﷺ خاموش شو نو دوباره تپوس اوکړې شو چه هر کال؟ هغویﷺ بیا خاموش شو نو په دریم خل تپوس اوشو نوونې فرمائیل چه که چرې ما او اوکړل نو هرکال به په تاسو حج فرض شي. د څه چه تاسو طاقت نه لرئی او که ادا مو نه کړو نو کافران به شئی. نود سوالونو د ممانعت آیت نازل شو.(٣) یو بل سړي هم داسې تپوس کړې ووچه حج به هر کال کوو، نو نبی کریم ﷺ چغه اووهله چه چپ شه، یا ئې په هغه

---

(١) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة المائدة باب قوله (لاتسئلوا عن اشیا ان تبدلکم تسؤکم) : ٤٦٢١، صحیح مسلم: ٢٣٥٩، ترمذی : ٣٠٥٨، احمد: ٢١٠/٣. مسندالطیالسی: ٦٠/٢.

(٢) الطبری :: ١٠٣/١١

(٣) ترمذی : کتاب الحج باب ماجاء کم فرض الحج : ٨١٤، وسنده ضعیف . وسنده منقطع.

باندې غصه اوکړه، څه وخته پورې چپ حصار وو بیائې اوفرمائیل چا سوال کړې وو، یوبانړچې اونیل چه ما سوال کړې وو نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل کم بخته که چرې ما او وئیلې وې نو هرکال د حج د فریضې نه به چا بچ کولې ښکاره خبره ده چه تاسو به نشو ادا کولې، تاسو نه وړاندې امتونه خو هم په دې هلاك شوی دی. که زه ستاسودپاره دنیا او مافیها هم حلال کړم او یو قدم خائ حرام کړم نوهم د دې حرص به تاسو راګیر کړی،(۱) خکه خو الله ﷻ فرمائیلی دی چه که ستاسو د سوالونو جوابونه درکړې شي نو په تاسو به ډیر ګران پریوزي. الله ﷻ اوفرمائیل ﴿وَإِن تَسْأَلُوا عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ الْقُرْآنُ تُبْدَ لَكُمْ﴾ د قرآن د نازلیدلو په وخت که تاسو څه تپوس کوئی د څه نه چه تاسو منع شوې نې نو یقین ساتئی چه الله ﷻ به ستاسو په سوال رڼرا واچوی نو بیا به څه کوئی او دا خبره په الله ﷻ باندې آسانه ده. کوم چه تیرشوی دی نو هغه الله ﷻ معاف کړی دی الله ﷻ ډیر بښونکې او حلیم دی. په دې وجه هیڅ یو نوې سوال بغیرضرورت نه مه کوئی ګنی په جواب کښې به په تاسو سختی او تنګی راشی. او دا په خپل لاس باندې خان مصیبت کښې اچول دی.

په حدیث شریف کښې دی چه د مسلمانانو د ټولو نه لوئ مجرم هغه دې د چاد سوال په وجه چه صرف د وضاحت د وجه هغه څیز حرام کړې شو او په خلقو باندې تنګی پیدا شوه. (۲) اوکه د قرآن یوه خبره د اجمال په توګه په پوهه کښې رانشي او تاسو پوهیدل غواړئی نو تپوس اوکړئی زه به نې بیان کړم. خکه چه تاسو د حکم پوره کولوکښې د هغې ضرورت لرئی. که په کتاب کښې څه ذکر نه وی او تاسو اوکړل نو ستاسو د عمل څه تپوس نشته، نو تاسو هم د یو سوال متعلق چپ اوسیږئی، لکه چه په صحیح حدیث کښې دی حضور ﷺ فرمائیلی چه ما کوم بیان نه وی‌کړې هغه هم غیر بیان شوې پریږدئی. د ډیرو سوالونو په وجه د انبیاء علیهم السلام د حکم نه اختلاف کولو سره وړاندینی قومونه تباه شوی دی.(۳) حضور ﷺ فرمائیلی چه الله ﷻ فرائض مقرر کړی دا مه ضائع کوئی اود عمل حدود نې مقررکړی د هغې نه وړاندې والې مه کوئی او چه کومې خبرې حرام کړی هغه مه کوئی. زه د څینو خبرو نه په قصد چپ پاتې شوم ،داپه تاسو باندې داقتضاء رحمت په وجه دی.زه دهیریدو په وجه خاموش نه یم په دې وجه هیڅ کله سوال مه کوئی.(۴) بیا الله ﷻ اوفرمائیل چه د دې ممنوعه مسائلو تپوسونه تاسو نه وړاندې قومونوکړی وو جواب ورکړې شو نو د سختئی راتلو په وجه هغوی عمل اونه کړو نو کافران شو. خکه چه هغوی د هدایت غوښتلود پاره سوال نه کولو بلکه د ټوقو او مسخرو او عناد په وجه نې سوال کولو. حضور ﷺ اوفرمائیل چه ما څه پریخودل تاسو هم هغه پریږدئی، او زه چه کوم حکم درکړم تاسو هغه پوره کوئی. نصاری چه څنګه سوالونه کړی وو تاسو د هغې نه منع شئی. هغوی مائده غوښتې وه خو سره د هغې نې کفر اوکړو اود مائده قدر نې اونه کړو. د تپوس په خائ پخپله زما د وینا انتظار کوئی. ستاسو د تپوس نه بغیر به قرآن پاك پخپله ستاسو د سوال د وضاحت د پاره نازل کړی شي. دحضرت ابن عباس ﷺ نه روایت دې چه دبحیره، وصیله، سائبه او حام متعلق سوالونوکولو ممانعت‌دې ګورئی﴿لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءَ﴾ نه پس ﴿مَا جَعَلَ اللَّهُ مِن بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ﴾ وغیره دې.

---

(۱) الطبری : ۱۰۸/۱۱.

(۲) صحیح بخاری کتاب الاعتصام بالکتاب والسنة باب مایکره من کثرة السوال ومن تکلف مالا یعنیه : ۷۲۸۹، صحیح مسلم: ۲۳۵۸، ابوداود : ٤٦۱۰، احمد: ۱۷٦/۱، مسند ابی یعلی : ۷٦۱، ابن حبان: ۱۱۰.

(۳) صحیح بخاری کتاب الاعتصام بالکتاب والسنة باب الاقتداء بسنن رسول الله صلی الله علیه وسلم : ۷۲۸۸، صحیح مسلم: ۱۳۳۷.

(٤) حاکم : ۱۱٦/٤، دار قطنی : ۱۸٤/٤، بیهقی : ۱۳/۱۰،

عکرمه رحمه الله فرمائی چه هغه خلقو به د معجزاتو باره کښې سوالونه کول د کوم چه ممانعت اوکړې شو قريشو به د نبی اکرم ﷺ نه باغونه او نهرونه غوښتل او وئيل به ئې چه د صفاغر زمونږ د پاره د سرو زرو کړه وغيره وغيره لکه چه د يهوديانو مطالبات وو چه موسیٰ! د آسمان نه زمونږ د پاره کتاب نازل کړه الله ﷻ اوفرمائيل ﴿وَمَا مَنَعَنَآ اَنۡ نُّرۡسِلَ بِالۡاٰيٰتِ﴾ کله چه مونږ د هغوی په غوښتنه باندې خپلې معجزې راوليکلې نو مخکينو خلقو تکذيب اوکړو، مونږ ثمود يانوته خپل روښانه دليل ناقه يعنی اوښه ورکړه. هغوی دې سره ظلم اوکړو، زمونږ معجزې صرف د ويرولو د پاره راځی، هغه قسمونه خوری او بيانوی چه که ده سره کله هم معجزه راغله نو مونږ به ايمان راوړو، نو اې نبی اووايه چه معجزې د الله ﷻ په لاس کښې دی، تاته نه ده معلومه که معجزې که هم راشی نو دوی به ايمان نه راوړی مونږ د دوی زړونه اولټه کړی دی، په سترګو پردې اچولی دی. د وړاندينو په شان دوی هډو ايمان نه راوړی. مونږ دوی د دوی په سرکشو کښې نور هم بې لارې کوو، که مونږ په دوی باندې ملائکې هم نازل کړو مړی ژوندی شی او دوی سره خبرې اوکړی او هر مخکينې څيز راژوندې شی د دوی په وړاندې موجود شی نو بيا به هم دوی ايمان نه راوړی. اوکه الله ﷻ د چا د پاره اوغواړی نو ايمان به اختيار کړی ليکن اکثر خلق نه پوهيږی.

مَا جَعَلَ اللّٰهُ
نه ده | مقرر کړی | الله |
اوالله ﷻ خو نه

مِنۡۢ بَحِيۡرَةٍ وَّلَا سَآئِبَةٍ وَّلَا وَصِيۡلَةٍ وَّلَا حَامٍ ۙ وَّلٰكِنَّ الَّذِيۡنَ
| هيڅ بحيره | اونه سائبه | اونه وصيله | اونه حام | خو | هغه کسان |
بحيره مقرر کړې ده | او نه سائبه ......او نه وصيله ....اونه حام |............ ليکن هغه کسان چې

كَفَرُوۡا يَفۡتَرُوۡنَ عَلَى اللّٰهِ الۡكَذِبَ ؕ وَاَكۡثَرُهُمۡ لَا يَعۡقِلُوۡنَ ۝
چې کفرئې کړې دې | تړی هغوی | په الله باندې | دروغ | اوډير دهغوی | نه پوهيږی |
کفرئې اختيار کړې دې | په الله ﷻ دروغ تړی | او په دوی کښې اکثر کم عقل دی |

وَاِذَا قِيۡلَ لَهُمۡ تَعَالَوۡا اِلٰى مَاۤ اَنۡزَلَ اللّٰهُ وَاِلَى الرَّسُوۡلِ
اوهر کله چې اووئيلې شی | هغوی ته | چې راشئ | هغه حکم ته | چې نازل کړې دې الله | او راشئ پيغمبر ته
اوهر کله چې دوی ته اووئيلې شی | چې هغه کتاب راشئ چې الله ﷻ نازل کړې دې | اودپيغمبر حکمونه اومنئ

قَالُوۡا حَسۡبُنَا مَا وَجَدۡنَا عَلَيۡهِ اٰبَآءَنَا ؕ اَوَلَوۡ كَانَ
نووائی | کافی ده زمونږ د پاره | هغه طريقه | چې موندلی دی مونږه | په هغې باندې | پلرونه خپل | آيا اګر که وو
نووائی چې زمونږ د پاره هغه طريقه کافی ده | چې په کومو باندې زمونږ پلار نيکه وو | .... اواګر چې

اٰبَآؤُهُمۡ لَا يَعۡلَمُوۡنَ شَيۡـًٔا وَّلَا يَهۡتَدُوۡنَ ۝
پلرونه دهغوی | چې نه پوهيدل | په هيڅ څيز | اونه وو په سمه لار |
ددوی پلار نيکه په هيڅ نه پوهيدل | او دسمې لارې نه خبر هم نه وو |

قوله تعالى: مَا جَعَلَ اللَّهُ مِن بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ

د بتانو په نوم پرېخودلې شوې څناورو حقيقت:- بحيره هغه څناور دى د کومو پئى چه نه شى لشلى او ونيل به نې چه دا د بتانو په نوم دى. چا به دا پئى نه څکل. سائبه هغه څناور کوم چه د بتانو په نوم پرېخودلې شوى وو په هغې به نې نه سامان بارولو او نه به نې سورلى کوله ابوهريره فرمانى چه رسول الله ﷺ فرمائيلى دى چه عمرو بن عامر خزاعى مې په دوزخ کښې پرمخې راښکونکې اوليدو هغه د ټولونه اول څناور د بتانو په نوم د پرېخودلو طريقه جوړه کړې وه. او وصيله هغه اوښه ده د کومې نه چه په ړومبى خل يو نر پيدا شو بيا پرله پسې دوه ښځې پيداشى، نو داسې اوښه به نې هم د بتانو په نوم پرېخودله او حام هغه نر اوښ دې د کوم د نسل نه چه ډېر بچى شوى وى او کله نې نسل ډېر زيات شوې وى نود هغې نه به نې نه د بار اوړلو کار اخستلو اونه د سورلنى، بتانو ته به نې حواله کول.(۱) دا ټول عمرو ايجاد کړى وو. نبى اکرم ﷺ اوفرمائيل چه ما . دوزخ اوليدلو چه يو اُور بل اُور خوړلو عمرو په هغې کښې راښکلې کيدو، هغه د ټولو نه اول د سائبه رسم جوړکړو.(۲) رسول الله ﷺ اکثم بن الجون ﷺ ته فرمائيل چه اې اکثم ما عمرو بن لحى بن قمه په دوزخ کښې اوليدو تانه زيات د هغه بل څوک هم شکل نشته اونه د هغه نه زيات ستا بل څوک هم شکل شته بالکل هم ستا په شان معلوميږى اکثم اوونيل چه يارسول الله ﷺ ستاسو ګمان دې چه د هغه دا مشابهت به زما د پاره مضر وى؟ حضور ﷺ اوفرمائيل چه نه ته مؤمن نې او هغه کافر. هم ده د ټولونه اول د ابراهيم ﷺ په دين کښې ورانې کړې وو، بحيره سائبه او د حام بدعتونه نې راپيدا کړل. (۳) بت پرستى کول، سائبه جوړول دا هم ابوخزاعه عمرو بن عامر کړى دى. ما هغه په دوزخ کښې اوليدو. حضور ﷺ اوفرمائيل چه د ابراهيم ﷺ په دين کښې د بدلون اچولو کار هم عمرو بن لحى کړې دې چه د بنى کعب د قبيلې وو هغه په دوزخ کښې دې اود هغه بدبوئى نورو دوزخيانو ته سخت تکليف رسوى. ماته معلومه ده چه د بحيره پيدا کونکې هم دغه دې، خلقو ونيل يا رسول الله ﷺ هغه څوک دې؟ حضور ﷺ اوفرمائيل چه د قبيله بنى مدلج يو سړې وو د هغه دوه اوښې وى هغه د دې دواړو غوږونه پرېکړل، اول نې د هغوى پئى څکل حرام کړل بيا نې يوڅو ورځې پس څکل شروع کړل، هغه په دوزخ کښې دې او هغه اوښې هغه په خپلو څلو باندې پرېکوى او په پښوباندې چقنړى کوى (۴) همدغه د عمرو لحى بنى قمه خوئ دې د خزاعه په رئيسانو کښې وو، د قبيله جرهم نه پس د کعبه متوليت هم خزاعه ته ملاؤ شوې وو. په دين ابراهيمى کښې بدلون اچونکې،په حجاز کښې بت پرستى داخلونکې، خلقو د بتانو عبادت او نزديکت طرف ته رابلونکې،د څناورو او څارووباره کښې د جاهليت په زمانه کښې د ټولو نه اول بدعتونه راپيدا کونکې، د چا ذکر چه الله ﷻ په سورة انعام کښې فرمائيلې دي ﴿ وَجَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْأَنْعَامِ نَصِيبًا ﴾ د پټونه چه څه پيداوار کيږى، يا د څارونه ، د هغې صرف يوه حصه به نې د الله ﷻ په نوم کوله او باقى به نې د بتانو په نوم کوله. بحيره هغه اوښې ته وائى چه د پنځو بچو پيدا کولونه پس کوم بچې پيدا کړى او هغه نر وى نو هغه حلال کړى او صرف سړى د هغې غوښه اوخورى، په ښځو د هغې غوښه حرامه وى اوکه هغه به ښځه وه نود هغې غوږ به نې پرېکولو او ونيل به نې چه د دې نوم

(۱) صحيح بخارى كتاب التفسير سورة المائدة باب قوله (ماجعل الله من بحيرة ولا سائبة ولا وصيلة ولاحام) : ۴۶۲۳ صحيح مسلم : ۲۸۵۶ مختصرا ، احمد: ۲۷۵/۲.

(۲) صحيح بخارى كتاب التفسير سورة المائدة باب قوله (ماجعل الله من بحيرة ولا سائبة ولا وصيلة ولاحام) : ۴۶۲۴

(۳) الطبرى : ۱۱۸/۱۱ حاكم : ۶۰۵/۴

(۴) احمد: ۴۴۶/۱، مجمع الزوائد : ۱۱۶/۱ ددې حديث پاک لغيره درجه کښې دې

حرامه وي اوكه هغه به ښځه وه نود هغې غوږ به ني پريكولو او ونيل به ني چه د دې نوم بحيره دی.(١) سدي رحمه الله وغيره هم د دې سره نزدې نزدې بيان كړې دی. مجاهد رحمه الله وائي چه سائبه هغه بكرئي ته وائي په كومه چه د بحيرې تعريف صادق شي. ليكن د شپږو ښځو كيدونه پس چه اووم حمل يو يا دوه نران وي نو هغه به ني ذبح كول او صرف هم سړو به هغه خوړلې شوپه ښځو به د هغې غوښه حرامه وه. د محمدبن اسحاق قول دې چه سائبه هغه اوښه ده چه پرله پسې لس ښځې بچې راوړي نو دا د بت په نوم پريخودې شي په دې سورلی نشي كولې، د هغې وينښته نشي پريكولې، نه به د هغې پئې لشلې كيدل خوكه ميلمه به راغلو نو د هغې پئې به ني پرې څكول. ابو روق وائي چه سائبه هغه اوښې اوګډې وغيره ته وائي چه كله سړې څه كار پسې اوځي او هغه كار پوره شي نو بيا به ني هغه څناور سائبه جوړولو اود بت په نوم به ني كولو د هغې اولاد به ني هم د بتانو په نوم باندې ګنړلو. سدي رحمه الله وائي كه يو سړې به د څه غرض د پاره وتلو يا به د بيمارئي نه جوړيدلو يا به د هغه په مال حال كښې څه زياتې كيدلو نو څيل څه مال به ني د بتانو په نوم كولو اوكه داسې مال يا څاروی سره به چا غرض كولو نو هغه ته به ني سخته سزا وركوله.

حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمائي چه وصيله هغه بكرئي ده چه اووه بچې راوړي او اووم كه چرې نر وي او مړ پيدا شوې وي نو هغه به صرف سړو خوړلو او ښځو به نشو خوړلې او په اووم حمل كښې كه به ښځه وه نو هغه به ني ژوندئي پريخودله او كه په دغه حمل كښې به نر او ښځه دواړه پيدا كيدل نو دواړه به ني ژوندی پريخودل او ونيل به ني چه ښځې نر هم وصيله جوړكړو. او اوس هغه هم په مونږ باندې حرام دی.(٢) سعيد بن المسيب رحمه الله فرمائي چه وصيله هغه اوښه ده چه په رومبی ځل او دونم ځل ښځه راوړي نو ونيل به ني چه متصل دوه ښځې پيدا شوې نود دوئمې غوږ به ني پريكولو او هغه به ني د بتانو په نوم ګنړلې. (٣) محمد بن اسحاق وائي چه وصيله هغه بكرئي ده چه په پنځو لنګونونو كښې لس ښځې بچې راوړي او په هر يو حمل كښې دوه دوه، هغه به ني پريخودله او چه د هغې به كوم اولاد هم كيدو، كه نربه وو اوكه ښځه نو هغه به صرف سړو خوړلواو ښځو به نه خوړلو اوكه مړ به پيدا كيدو نودواړو به خوړلو. كه د يو نر به لس بچې پيدا شونو هغه به ني هم د بت په نوم كولو او پريخودلو. هغې ته به ني حام ونيل، په هغې به ني بار نه اوړلو، نه به ني د هغې وينښته پريكول، د هر يو پټی او هرې يوې چينې نه به دې څاروی ته د اوبو څكلو اجازت وو چابه هم نه منع كول.

مالك بن نضلة رضي الله عنه وائي چه ما زړې خيرنې كپړې اغوستې وې. نو حضور ﷺ اوفرمائيل چه تاسره څه مال شته؟ ما ونيل اوښان، چيلئي او اسونه (په ګنړ شميركښې) وينځې غلامان هم دی. نو حضور ﷺ اوفرمائيل چه الله ﷻ تاته دولت هم دركړې نو په تا باندې د دولت نښې هم ښكاره كيدل پكار دی. او آيا ستا د اوښانو بچې د پوره غوږونو پيدا كيږی نو ماونيل چه او، ليكن څه د اوښانو بچې هم د پوره غوږونونه بغير هم پيدا كيږی. حضور ﷺ اوفرمائيل چه آيا تاسو د بعضو بچو په چاړه سره غوږونه پرې كوئی او وائې چه اوس دا بحيره شو. اوس دا په مونږ باندې حرام دی نو ما ونيل چه مونږ داسې هم كوو. حضور ﷺ اوفرمائيل چه داسې هيڅ كله مه كوئی الله ﷻ چه تاسو له څه دركړی دی ټول حلال دی حرام نه دی.(٤) الله ﷻ فرمائيلي دي بحيره، سائبه، وصيله اود حام الله ﷻ سره هيڅ سند نشته. د

(١) تفسير عبدالرزاق : ١٩١/١، وسنده ضعيف
(٢) الطبری : ١٢٩/١١
(٣) ابن ابي حاتم: ٢٢٢/٤
(٤) الطبری : ١٤٢/١١، احمد: ٤٧٣/٣، وسنده صحيح

بحیرې غوږ پرې کوني د ښځو نه تاسو یوې ته هم په هیڅ حیثیت سره د دې بحیرې نه فائده نه ورکوني. سائبه د بتانو په نوم کوني. چیلني چه کله اووم لنګون اوکړي نود هغې غوږونه اوښکرې پرې کوني او پرېږدني. که هغه غواړې نو چه د کوم پټي نه څرن کوي او د کوم حوض نه اوبه اوڅکي هغه نه شي منع کولې. دې ته وصیله وائي. په حدیث کښې د دې الفاظوداسې تفسیر بیان کړې شوې دې. د الله ﷻ قول دې ﴿لٰکِنَّ الَّذِیۡنَ کَفَرُوۡا یَفۡتَرُوۡنَ عَلَی اللّٰهِ الۡکَذِبَ﴾ دا کافران په الله ﷻ باندې دروغ وائي الله ﷻ دا څیزونه مشروع کړي نه دي اونه دا د الله ﷻ سره د نزدیکت سبب دې. دا د مشرکانو د ځان نه خبرې دي. هغوی دا شرع جوړه کړې ده. او الله ﷻ سره نې د نزدیکت ذریعه ګڼړي. داخو به حاصل نه شي بلکه په دوی به نور وبال پریوزي. او چه کله دوی ته وئیلې کیږي چه د الله ﷻ د وحی طرف ته اود هغه د رسول طرف ته راشئ نو وائي چه مونږ د خپل پلار نیکه په طریقه باندې ټیك یو، آیا دوی نه پوهیږي چه د هغوی پلار نیکه هم باطل کیدلې شي. هغوی هم د حق نه کاڼره او هدایت نه محروم کیدې شي.بیا تاسو د دې منل څنګه کولې شئ،رښتیا خو دا دی چه جاهل اوګمراه داسې وئیلې شي.

یٰۤاَیُّهَا الَّذِیۡنَ
اې هغه کسانو
انې دایمان
اٰمَنُوۡا عَلَیۡکُمۡ اَنۡفُسَکُمۡ ۚ لَا یَضُرُّکُمۡ مَّنۡ
چې ایمان مو راوړې دې | الازم دې په تاسوفکرکول | دخانونوخپلو | نۀ رسوی ضررتاسوته | هغه څوك
خاوندانو دخپل ځان فکر کوئ | دهغه خلقو ګمراه کیدو تاسوته هیڅ نقصان نه رسوی چه کوم ګمراه
ضَلَّ اِذَا اهۡتَدَیۡتُمۡ ؕ اِلَی اللّٰهِ مَرۡجِعُکُمۡ
چې بې لارې شوی دې | هر کله چې | تاسوپخپله په نیغه لارې | خاص الله ته دی | واپس تلل ستاسو
شوی دی | هله که تاسو په سمه لار باندې قائم یئ | ....ستاسودټولو پیشی به الله ﷻ ته کیږي
جَمِیۡعًا فَیُنَبِّئُکُمۡ بِمَا کُنۡتُمۡ تَعۡمَلُوۡنَ ﴿۱۰۵﴾
دټولو | نوخبربه کړي تاسو | د هغه کارونو | چې وئ تاسو | چې کول به مو
نوهغه به درته اوښائي | ....چې تاسو څه څه کارونه کړي دي

قوله تعالى:: یٰۤاَیُّهَا الَّذِیۡنَ اٰمَنُوۡا عَلَیۡکُمۡ اَنۡفُسَکُمۡ

د ﴿عَلَیۡکُمۡ اَنۡفُسَکُمۡ﴾ تفسیراو ﴿امربالمعروف ونهی عن المنکر﴾ الله ﷻ خپلو بندیګانوته حکم ورکوی چه تاسو په خپل ذات باندې صحیح اوسیږنې د نیکو د ممکن حده پورې کوشش کوئی. چا چه پخپله اصلاح اوکړه، که د لرې او نزدې ټوله دنیاکښې فساد به هیڅ تکلیف نه راځی. کله چه بنده په حلال او حرام کښې زما تابعداری اوکړی نو که څوك څومره هم ګمراه ولې نه وی هغه ته هیڅ نقصان نشته. تاسو ټول به د الله ﷻ طرف ته ورتلونکی نې، الله ﷻ به تاسو ته اوښائی چه تاسو ښه کول که بد مو کول، د چا چه عمل نیك وی هغه ته به ښه بدله ملاویږی او د چا چه عمل بد وی هغه ته به خرابه سزا

ملاويږي.ددې ايت د مفهوم نه دادليل نه شي اخستې چه امربالمعروف اونهي عن المنكر ضروري پاتې نه شو.حضرت ابوبكر ﷺ اودريدو او د الله ﷻ حمد او ثناء ئې اوكړه، بيانئې اوفرمائيل چه اې خلقو تاسو دا آيت لولئې خو د دې په مفهوم باندې دا نه پريږدئي. رسول الله ﷺ به فرمائيل چه كله څوک د گناه څه خبره اووينی او هغه ته غيرت او غصه ورنه شي نوځۀ گرانه ده چه الله ﷻ دواړو په عذاب كښې راكاږي.([1])اوس خلقوادا دروغونه بچ شئي، دروغ سړې د ايمان نه اخواكوي.

ابواميه شعباني ﷺ وائي چه ما ابو ثعلبه الخشني ﷺ نه د دې آيت باره كښې تپوس اوكړو چه ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ عَلَيۡكُمۡ أَنفُسَكُمۡۖ﴾ نو هغه اوونيل چه تا والله د ډير خبردار سړي نه تپوس او كړو، واوره! ما هم د رسول الله ﷺ نه د دې آيت باره كښې تپوس كړې وونو هغوی ﷺ اوفرمائيل چه تاسو خلق خپل خپل پټكي سنبالولو نه پس بې فكره مه كيننئ. امر بالمعروف او نهي عن المنكر برابر كوئی تر هغه وخته پورې چه خلق تنگ زړه او تنگ حوصله شي، زكوة نه وركوي، د خواهشاتومنونكی وي، دنيا ته په آخرت باندې ترجيح وركوي. هرسړې په خپله خپله رائې باندې كلك ولاړ وي. د ناصح هيڅ نه اوري، نو هغه وخت جدا او خان له شه، بې كاره په خپل حالت پريږده، هم ستاسو نه پس داسې زمانه راتلونكې ده چه په هغې كښې لكئی تونبلې ناست خلق به په داسې مشكلاتوكښې وی لكه چه اُور ئې په لاس كښې نيولې دې. پخپله صحيح عمل كونكی ته به لكه د پنځوسو (۵۰) سړو د نيكو اعمالو برابر اجر ملاويږي. عرض اوكړې شو يا رسول الله ﷺ زمونږ د پنځوسو سړو كه د هغوی د ډلې؟ حضور ﷺ اوفرمائيل چه نه بلكه ستاسو د پنځوسو نيكانو سړو.([2])

د حضرت ابن مسعود ﷺ نه چا د دې آيت باره كښې تپوس اوكړو نوونی فرمائيل چه نن خو خير ستا خبره هم منم ليكن نزدې يوه داسې زمانه راتلونكې ده چه ته به د خير خبره كوې او هغوی به تا سره داسې خراب سلوك كوي. هغه وخت چپ چاپ گوره او هيڅ مه وايه. چه هغوی گمراه شي نو په تاسو به هيڅ نقصان نه وي. عبدالله بن مسعود ﷺ سره خلق ناست وو نود دوو كسانو په مينځ كښې څه جگړه غوندې شروع شوه نو يو بل پسې د جنگ د پاره ورپاسيده، په حاضرينوكښې يوكس اوونيل چه زه ورپاسم او دواړه پوهه كوم. امر بالمعروف او نهي عن المنكر كوم، خواكې ناست بل كس اوونيل چه ستا په څه، په خپل ځاې كينه. الله ﷻ فرمائيلي ﴿عَلَيۡكُمۡ أَنفُسَكُمۡۖ﴾ نو ابن مسعود ﷺ اوفرمائيل دې مه منع كوه، د دې آيت د عمل موقع دا نه ده قرآن چه څنگه نازل شوې نو نازل شوې دې. د بعضې آياتونو د نازليدو نه اول د هغې د تاويل وخت تير شوې او بعض داسې آياتونه دی چه د هغې تاويلونه د رسول الله ﷺ په مباركه زمانه كښې شوی او د بعضو تاويلونه د رسول الله ﷺ نه لږې ورځې پس شوی. د بعض تاويلونه به د دې زمانې نه پس او بعضې د قيامت په ورځ او چه كله قيامت راشي، او بعضې د قيامت په ورځ كله به حساب كتاب كولې شي. تركومې چه ستاسو زړونه يوځاې دی او ستاسو جذبات يودی تاسو كښې جدا والی نشي پريوتلې. اود يو بل په بدو پسې نه ئې، دې وخت كښې امربالمعروف او نهي عن المنكر برابر كوئی. كله چه زړونه خراب شي، ډله بازی شروع شي يو بل سره د الله د پاره دښمنئ ساتي. هغه وخت كښې بالكل د خلقو نه جدا او خان له اوسه، د دې آيت ئې هم دغه تفسير بيان كړې دې، ابن جرير رحمه الله دا روايت كړې دې.

[1]) ابوداود كتاب الملاحم باب الامر والنهي : ۴۳۳۸، وهو صحيح ترمذی : ۲۱۶۸، ابن ماجه : ۴۰۰۵، ابن حبان : ۳۰۴.

[2]) ابوداود كتاب الملاحم باب الامر والنهي : ۴۳۴۱، وسنده حسن ترمذی : ۳۰۵۸، ابن ماجه : ۴۰۱۴، ابن حبان : ۳۸۵، بيهقی : ۹۲/۱۰.

ابن عمر ته اوونیلې شو چه اوس که ته کینې نو ښه به وی مه امر بالمعروف کوه او مه نهی عن المنکر. ځکه چه الله ﷻ خو داسې حکم ورکړې دې، نو ابن عمر ﷺ اوفرمائیل چه ماته دا حق نه دې حاصل اونه زما ملګروته، ځکه چه رسول الله ﷺ فرمانیلی حاضر سړې جوړشه او غائبوته ئې اورسوه. مونږ د حاضر په حکم کښې یو او ته د غائب په حکم کښې. دا آیت د هغه خلقو په حق کښې دې چه زمونږ نه پس راتلونکی دی که هغوی ته څه اوونیلې شی نو قبول به ئې نه کړی. ابن عمر ﷺ له یو سړې راغلو تیز مزاج او تیزه ژبه ئې وه نو ونې ونیل اې ابا عبدالرحمن! شپږ سړی دی ټول د قرآن جید عالمان د خیر نه سوا هیڅ شریرالنفس نه دی، خو په یو بل باندې د شرك الزام لګوی، نو یو سړې پاسیدو ونیل د دې نه به زیات د شرارت النفس نور څه وی چه یو بل ته مشرك اووائی، نو هغه سړی اوونیل چه زه تانه تپوس نه کوم زه خو د شیخ یعنی ابن عمر ﷺ نه تپوس کوم. بیا ئې د عبدالله بن عمر ﷺ نه د مسئلې تپوس اوکړو چه داسې خلق به څه ګنړو؟ نو ابن عمر ﷺ اوفرمائیل الله دې تاسره ښیګړه اوکړی آیا ته دا غواړې چه زه تاته حکم اوکړم چه لاړشه او هغه قتل کړه. تاله خو پکار وو چه هغوی ته نصیحت اوکړې. د دې بدو خبرو کولونه ئې منع کړه او که هغوی اونه منی نو په تا هیڅ ګناه نشته. ابومازن وائی چه زه د حضرت عثمان ﷺ په زمانه کښې مدینې ته لاړم. هلته یو څو مسلمانان ناست وو یو په کښې دا آیت اولوستلو ﴿عَلَيْكُمْ اَنْفُسَكُمْ ۚ لَا يَضُرُّكُمْ مَّنْ ضَلَّ﴾ نو ابن مازن وائی چه خلق ددې آیت په مفهوم باندې ښه نه پوهیدل. جبیر بن نفیر وائی چه د رسول الله ﷺ صحابه ناست وو، زه هم موجود ووم خو زه د ټولو نه کم عمره ووم، د بحث موضوع وه امر بالمعروف او نهی عن المنکر. ما ونیل چه الله ﷻ نه دی فرمانیلی ﴿عَلَيْكُمْ اَنْفُسَكُمْ ۚ﴾ نو ټول زما طرف ته متوجه شو او ونیل تاته پته نشته ته د آیت مطلب باندې ښه نه پوهیږې. ما په زړه کښې اوونیل چه افسوس ما خبره نه وې کړې. بیا هغوی خبرې کولې چه کله مجلس ختم شو نو ونې ونیل ته لا ماشوم ئې د آیت صحیح مصداق نه پیژنې. خوڅه عجیبه ده چه ته به داسې زمانه کښې ئې چه کله به خلق زړه تنګې شی، د نفساني خواهشاتو منل به کوی، هر سړې به په خپله رائې فخر کوی د چا به نه اوری. نو دا هم هغه زمانه ده، حسن بصری رحمه الله فرمائی د الله ﷻ شکر دې چه په تیروشوو مؤمنانو کښې هم او په موجوده مؤمنانو کښې هم داسې خلق شته چه هم هغوی سره منافق دی خو هغوی د دوی عمل خراب ګنړی. کعب رحمه الله وائی چه دا زمانه به هغه وخت راځی چه کله د دمشق ګرجا راوغورزولې شی او جمات به جوړولې شی. یعنی تعصب به زیات شی د دې آیت هم دا مطلب دې.

						يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ
						اې هغه کسانو
						انې
اٰمَنُوْا	شَهَادَةُ	بَيْنِكُمْ	اِذَا	حَضَرَ	اَحَدَكُمُ	
چې ایمان موراوړې دې	ګواهی شهادت	په منځ ستاسو کښې	کله چې	حاضر شی	یو ته په تاسو کښې	
دایمان خاوندانو ! .... هرکله چې په تاسو کښې چاته د هغه د مرګ وخت راشی						
الْمَوْتُ	حِيْنَ	الْوَصِيَّةِ	اثْنٰنِ	ذَوَا عَدْلٍ	مِّنْكُمْ	
مرګ	په وخت	دوصیت کښې ګواهی د دووکسانو		چه خاوندانو دعدل وی	او وی ستاسو نه	
اودوصیت موقع وی نو دشهادت دپاره دې دوه کسان انصاف کونکی دې ستاسو منځ کښې مقرشی						

أَوْ آخَرٰنِ مِنْ غَيْرِكُمْ إِنْ أَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ

با دوه کسان نور| غیرله تاسو نه | که چرې | اې تاسو |چې سفرموکوو| په زمکه کښې |

بادبل قوم دوه کسان دې مقرر شي که (په دغه وخت کښې) تاسوپه سفر کښې یئ

فَأَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةُ الْمَوْتِ ط تَحْبِسُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلٰوةِ

نو اورسیدو تاسو ته| مصیبت | دمرګ |حصاربه کړئ تاسو دواړو ګواهان| روستو دمانځه نه |

او تاسو دمرګ پیغام راشي| ....نو دمونځ نه پس دواړه کسان جمات کښې ایسار کړئ

فَيُقْسِمٰنِ بِاللّٰهِ إِنِ ارْتَبْتُمْ لَا نَشْتَرِي بِهِ ثَمَنًا

نوقسم دې اوکړی دواړه | په الله باندې |که شکمن یئ تاسو | چې نۀ اخلو مونږ|په دې قسم سره | مال

نو په الله ﷻ دې قسم اوخوری | چې مونږ دخپلې فائدې دپاره ګواهي نه خرخوو |

وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى لا وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللّٰهِ لا إِنَّا إِذًا

اګرکه| وی هغه|خاوند دخپلوئ | اونۀ | پټوومونږ|ګواهي دالله |بیشکه مونږبه یو|په دغه وخت کښې

اګرچې دا زمونږ دخپلو خلاف ولې نه وی | او دالله ﷻ ګواهي نه پټوو | ګنې په دغه وخت کښې به بیا

لَمِنَ الْآثِمِينَ ۝١٠٦ فَإِنْ عُثِرَ عَلٰى أَنَّهُمَا اسْتَحَقَّا

د ګنهګارانو ځنی| بیا که چرې| پته اولګیده| په دې خبره |چې دواړه |مستحق شوی دی

مونږ په ګناهګارو کښې شمیرشو| ....بیا که معلومه شي چې دواړو کسانو ځان په

إِثْمًا فَآخَرٰنِ يَقُومٰنِ مَقَامَهُمَا مِنَ الَّذِينَ

دګناه| نودوه نورګواهان دې | اودریږی | په ځائې ددغه دواړو | دهغه کسانو |

ګناه کښې اچولې دی | نو بیادې دهغوئ په ځائې دوه نورګواهان اودریږی | دهغه کسانو نه

اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْأَوْلَيٰنِ فَيُقْسِمٰنِ

چې وهلې شوې وی حق | دهغوئ|چې هغه دواړه غوره وی په نسبت دهغوئ |نو قسم دې اوخوری دواړه

چې مخکښې ګواهانو دچا حق وهلې وو | ....او دواړه دې په الله ﷻ قسم اوخوری..

بِاللّٰهِ لَشَهَادَتُنَا أَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا وَمَا اعْتَدَيْنَا ز

په الله باندې |چې ګواهي زمونږه|زیاته په حقه ده|دګواهئ دهغوئ دواړو نه |اونۀ دې کړې زیاتې مونږه

چې زمونږ شهادت دهغوئ دشهادت نه زیات صحیح دی | اومونږ په شهادت کښې زیاتې نه دې کړې

إِنَّا إِذًا لَمِنَ الظّٰلِمِينَ ۝١٠٧ ذٰلِكَ أَدْنٰى أَنْ يَأْتُوا

بیشکه مونږ به یو|په دغه وخت کښې|د ظالمانو ځنی| ادا طریقه| ډیره نزدې ده| چې راتلل اوکړی داخلق

ګنې مونږ به ظالمانو کښې شمارشو| په دې چل زیات امید کیدې شي | ....چې خلق به

بِالشَّهَادَةِ	عَلٰی وَجْهِهَآ	اَوْ يَخَافُوْآ	اَنْ	تُرَدَّ
ګواهي ته	مطابق دحق دهغې	يا به اوېرېږي هغوئ	ددې خبرې نه چې	واپس به کړې شي
شهادت صحيح صحيح اداکړي		يا به ددې نه اوویرېږي چې		
اَيْمَانٌ	بَعْدَ اَيْمَانِهِمْ ط	وَاتَّقُوا اللّٰهَ	وَاسْمَعُوْا ط	وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي
قسمونه(زمونږ)	وروستو دقسمونو دهغوئ نه	او اوېرېږئ ادالله نه	او اوريل کوئ	او الله نه ښاني نيغه لار
دهغوئ دقسمونونه پس به ددوئ دقسمونو ترديد اوشي		او والله ﷻ نه اوويرېږئ		او واورئ چې الله ﷻ
الْقَوْمَ	الْفٰسِقِيْنَ۝			
خلقو	نافرمانو ته			
فاسقانو ته سمه نه ښائي				

قوله تعالى: يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِيْنَ الْوَصِيَّةِ اثْنٰنِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنْكُمْ

په سفر کښې دَ مړی وصيت کول:- دا آيت مبارك په عزيز حكم باندې مشتمل دې او دا هم ونيلی شوی دی چه دامنسوخ دې.د نحوي تركيب په حيثيت سره ﴿اثنان﴾ خبر دې ﴿شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ﴾ په جمله كښې د مبتداء حيثيت لرى. ﴿شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ شَهَادَةُ اثنان﴾ دويم لفظ ﴿شَهَادَةُ﴾ دمضاف په حيثيت وو چه حذف كړې شو او مضاف اليه يعنى هم ﴿اثنان﴾ نې د هغې په ځائ اوګرځولو. او دا هم ونيلې شوی دی ﴿يشهد اثنان﴾ اوګنړئې د ﴿ذواعدل اثنان﴾ صفت دې. د په معنى د ﴿عَدْلٍ مِّنْكُمْ﴾ نه ﴿من المسلمين﴾ مراد دې او بعضې ونيلی دی چه د ﴿كم﴾ نه وصيت كونكې مراد دی. د ﴿من غيركم﴾ نه ﴿من غيرالمسلمين﴾ نه اهل كتاب مراد دی يعنی د موصى قبيلې دوه ګواهان او دوه د موصى قبيلې نه غير وى.﴿ ضربتم في الآرض﴾ نه مراد دا چه كله تاسو په سفركښې نې او تاسو له مرګ راشى نو تاسو د مسلمانانونه دوه ګواهان وى او كه مسلمانان نه وى نو غير مسلم صحيح دی. دلته د دې خبرې جواز راوخى چه په سفركښې كله د وصيت په وخت كښې مسلمانان موجود نه وى نو ذميان هم ګواهان جوړولې شى. شريح وائى چه د سفر او وصيت د وخت نه سوا د يهودو او نصارى ګواهى بل يو وخت كښې جائز نه ده. (۱) درې وارو امامانو په مسلمانانو باندې د ذمى ګواهى جائزنه ده ګنړلې او امام ابوحنيفه رحمه الله د ذمى ګواهى په ذمى باندې جائز ګرځوى. زهرى رحمه الله وائى چه سنت طريقه هم دغه ده چه د كافر شهادت نه په سفركښې جائز دې او نه په حضر كښې. د شهادت حق صرف مسلمان ته دې. ابن زيد وائى چه دا آيت هغه وخت نازل شو چه كله يو سړې مړ شو او هغه وخت هلته څوك مسلمان نه وو. د اسلام د شروع زمانه وه ټول ښارونه د جنګ ميدان وو، خلق كافر وو، د وراثت څه قانون نه وو. د وصيت مطابق به نې تقسيم كولو. بيا وصيت منسوخ شو او وراثت فرض شو او خلقو د وراثت قانون باندې عمل شروع كړو. ابن جرير رحمه الله دا روايت كړې دې. داڅيز لږ د غور قابل دې. والله اعلم.

د اهل ذمه ګواهى په خپل مينځ كښې يو بل باندې حجت دې

---

(۱) الطبرى : ۱۱/۱۶۳.

مسلک حنفي:- په ذمیانو کښي د بعض شهادت د بعض خلاف قبلولي شي. یعني که یو ذمي د بل ذمي په خلاف ګواهي ورکړي نود هغه ګواهي به مقبول وي. اګرچه د هغوی ادیان مختلف وي مثلاً د یهودي د نصراني خلاف، اود نصراني د یهودي خلاف ګواهي ورکول جائز ده. (تسهیل الهدایه شرح هدایه (۷۴۸/۵)-

بیا په دې کښې اختلاف دې چه دا ﴿أَوْ آخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ﴾ نه څه مراد دې چه دواړه وصي وي یا ګواه وي. ابن مسعود رضی الله عنه فرمائي چه یو سړې په سفر وي او هغه سره مال وي نو که د مسلمانانو نه دوه کسان پیامومي نو خپله ترکه دې هغوی ته حواله کړي او دوه مسلمانان دې هم په دې ګواهان کړي. نو دا خو د وصي جوړولو صورت وو او که ﴿من غیرکم﴾ نه مراد دا دې چه دا دواړه ګواه وي او ښکاره سیاق د آیت مبارك هم دغه دې نو که دې دواړو سره دریم وصي نه وي نو په دې کښې دواړو کښې چه کله دا دواړه ګواهانو کښې وصیة اوشهادة دواړه اوصاف موندې شي لکه د تمیم داري او عدی بن بداء په قصه کښي چې ذکر دی کومې چې به انشاء الله راځي.

ابن جریر رحمه الله یو اشکال پیش کړې دې چې کله دا دواړه ګواهان وي نو په ګواه باندې خو قسم نه وي لیکن دا به یو مستقل حکم ګڼړلې شي د نورو ټولو احکامو قیاس به په دې نه وي. دا یو خاص ګواهي د یو خاص موقع د پاره ده. په دې کښې نورې ډیرې داسې خبرې دی چه په نورو احکامو کښې نشته. او چه کله شك وی نود دې آیت د احکامو مطابق په دې ګواهانو قسم دې. دا دواړه ګواهان د مانځه نه پس حصار کړه یعنی د مازیګر د مانځه نه پس. او ابن عباس رضی الله عنه وائي د دې دواړو ګواهانود مذهبي مونځ نه پس. مقصد دا چه دادواړه ګواهان د مانځه نه پس راجمع شي او په اجتماع کثیر په موقع دا ګواهي په عمل کښې راشي. ﴿ان ارتبتم﴾ که ستا شك وی چه هغوی به غلط بیان اوکړي یا به خیانت اوکړي نو په داسې صورت کښې دوی له قسم ورکړه. چه د دې فاني دنیا لړه شان ګټه به مونږ د دروغو په قسم نه ګټو. سره د دې چه زمونږ په قسم باندې زمونږ یو خپلوان ته نقصان ولې اونه رسي مونږ به د الله ﷻ ګواهي نه پټوو. د ګواهئ د امرداهمیت په سبب دشهادت اضافت د الله ﷻ طرف ته اوکړې شو. که مونږ په شهادت کښې تحریف او بدلون اوکړو او یا مودا ټول پټ کړو نو مونږ به د ګناهګارانو نه شو. بیا که چرې د دواړو ګواهانو یا وصیانو باره کښې تحقیق ثابت شو چه هغوی خیانت اوکړو او د مړي مال نې د هغه وارثانو ته رسولو کښې څه غبن اوکړو نوچه د چا حق وهلې شوې دې په هغې کښې دې د دوی په ځای دوه ګواهان اودریږي. ﴿اولیان﴾ دا د جمهورو قراءت دې اوحسن بصری رحمه الله وغیره دې ته ﴿اولان﴾لوستلو. دحضرت علي رضی الله عنه بن ابی طالب نه روایت دې چه نبی اکرم ﷺ ﴿اولیان﴾ لوستلې وو. ابن عباس رضی الله عنه به ﴿اولیین﴾ لوستلو. د جمهورو د قراءت ﴿اولیان﴾ په بنا په دې معنی دې چه کله په حصیح خبر سره د دې دواړو خیانت ښکاره شي نود ترکه د حقدارانو نه دې دوه کسان وارثان اودریږي او پکار دی چه دا دواړه د وارثانو نه د ټولونه نزدې وارثان وي. اود الله ﷻ قسم دې اوکړي او بیان دې اوکړي زمونږ شهادت د دوی د شهادت نه زیات صحیح دی. دې دواړو په حقیقت کښې خیانت کړې دې او په دې الزام کښې مونږ هیڅ زیاتې نه دې کړې. که مونږ د دروغو الزام لګولې وی نو مونږ به ګناهګاران یو. الله ﷻ دې مونږ سره اوکوري. دا لکه چه د وارثانود طرف نه قسم نه دې لکه چه څنګه د مقتول وارثان قسم خوری چه کله د قاتل د طرف نه بې ایماني ثابتیږي لکه چې د احکامو په باب قسامت کښې مقرر دی او په حدیث نبوی کښې هم داشان وارد شوې دې په کوم چه دا آیت مبارك دلالت کوي. ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ﴾

تمیم داري رحمه الله د مسلمانیدو نه پس د دې آیت باره کښې او عدی بن بدا رحمه الله د دې جرم مجرمان یو. دا وائي چه د دې ګناه نه نور ټول خلق خلاص دی خو ولې زه

دواړه نصرانیان وو. د اسلام نه اول به د شام طرف ته تل راتلل. د تجارت په غرض شام طرف ته راغلي وو، هغوی سره د بنی سهم غلام هم د تجارت د پاره راغلي وو د هغه نوم بدیل بن ابی مریم وو. هغه سره د تجارت د پاره یوه د سپینو زرو پیاله وه چه د شام د ملك د پاره ئې راوړلې وه او دا د هغه د تجارت په مال کښې د ټولونه اهم څیز وو. بیمار شو نو دا دواړه ئې د وصیت ضامنان جوړ کړل چه د دا پاتې شوې مال به د هغه بال بچ ته رسوی. تمیم داری رضی الله عنه فرمائی چه کله هغه وفات شو نو هغه پیاله مونږ په یو زر درهم باندې خرڅه کړه او مونږ دواړو په خپل مینځ کښې پیسې تقسیم کړې او باقی مال مود هغه بال بچ ته اورسولو. هغه خلقو د پیالئی باره کښې تپوس اوکړو نو مونږ اوونیل چه څه وو هغه مونږ راواورسول د پیالئی نه مونږ خبر نه یو. خو د رسول الله ﷺ مدینې ته په تشریف راوړو باندې کله چه زه مسلمان شوم نو زه هغه خلقو له راغلم او صحیح واقعه مې بیان کړه او هغوی له مې د خپلې حصې پنځه سوا درهم ورکړه او ورته مې اوونیل چه هم دومره رقم زما ملګری سره هم دې. دا خلق هغه راغله نو نبي اکرم ﷺ حکم اوکړو چه د ده نه د ده په مذهب قسم واخلئی، هغه قسم اوخوړلو نو دا آیت نازل شو.([1])اوس عمرو ابن العاص اویو بل سړې راپاسیدو او قسم ئې اوخوړلو چه ﴿لَشَهَادَتُنَآ أَحَقُّ مِن شَهَادَتِهِمَا﴾ نو د عدی نه پنځه سوه درهم واخستې شو او دا پیاله په مکه کښې اوموندې شوه. سوداګرانو ونیل چه مونږ دا د تمیم داری او عدی نه اخستې وه. نو د سهمی د اولیاءکرام نه دوه کسان پاسیدل او قسم ئې اخوړلو چه زمونږ قسم د ده د قسم نه رښتونې دې اودا پیاله زمونږ د ملګری ده. هم د هغوی باره کښې دا آیت نازل شوې وو([2]) او بیان اوکړې شو چه دا تحلی ف د مازیګر د مانځه نه پس شوې وه دا څیز دلالت کوی په دې خبره باندې چه په سلف کښې د دې واقعې صحت مشهور او په عوامو کښې متعارف دې. د دې صحت دلیل هم دې چې ابوجعفر بن جریر روایت کړې دې چې یو مسلمان پردیس کښې وفات شو او دهغه هلته هیڅوک نه وو. نو کوم چې مړۀ کیدل هغوئ اهل کتابونه دوه کسان ګواهان کړل. بیا دا دواړه کوفې ابو موسی اشعری رضی الله عنه ته راغلل. او هغوئ ته د مړګانو وصیت او ترکه پیش کړو. اشعری اوونیل چې همداشان یو واقعه نبی کریم ﷺ ته هم پیښه شوې وه. او اوس دا بله واقعه ده. دمازیګر مونځ نه پس هغوئ ته قسم ورکړو چې مونږ خیانت نه دې کړې. اونه مونږ دروغ وئیلی دی. اونه مونږ څه پټ کړی دی. اودا د متوفی د وصیت اوترکې مطابق دی. نو په دې وجه دهغوئ شهادت اومنلې شو. اوهم په دې شهادت باندې اشعری فیصله اوکړه([3]). دنبی کریم ﷺ زمانه کښې داشان واقعې نه مراد تمیم وعدی وو، او وئیلې شوی دی چې دتمیم داری واقعه اسلام د قبلولو نه وړاندې د نهمې هجرئی ده او ښکاره خبره ده چه د اشعری والا واقعه دونمه واقعه وه.

په دې آیت کښې حکم دې چه مړ کیدونکې دې د مرګ په وخت کښې وصی جوړ کړی او دوه مسلمانان دې ګواه اوګرخوی چه ده له څه اخستل دی او څه ورکول دی. دا خو د حضر په وخت کښې مسئله وه چه د دې آیت په بنا باندې وه چه ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ شَهَٰدَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ ٱلْمَوْتُ حِينَ ٱلْوَصِيَّةِ ٱثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنكُمْ﴾او د سفر باره کښې دی چه ﴿أَوْ ءَاخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ إِنْ أَنتُمْ ضَرَبْتُمْ فِى ٱلْأَرْضِ﴾چه کله څوك مسلمان د مرګ وخت کښې موجود نه وی نو د یهودیانو، نصاراؤ یا مجوسیانو نه دوه کسان واخلئی او هغوی ته دې وصیت اوکړی او د میراث مال دې ورحواله کړی. اوس که د مړی وارثانو وصیت صحیح اومنلو

---

[1]) ترمذی کتاب التفسیر باب ومن سورة المائدة : ۳۰۵۹،

[2]) صحیح بخاری کتاب الوصایا باب قول الله تعالی (یایهاالذین امنوا شهادة بینکم اذا حضرت احدکم الموت) : ۲۷۸۰، ابوداود : ۳۶۰۶، ترمذی : ۳۰۶۰ دارقطنی : ۱۶۹/٤.

[3]) ابوداود کتاب القضاء باب شهادة الذمة وفی الوصیة فی السفر : ۳۶۰۵،

خو بنه ده گنې نو مقتدر ته به مقدمه پیش کولې شي. اوس د الله ﷻ حکم دې چه ﴿ تَحْبِسُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلَوٰةِ فَيُقْسِمٰنِ بِاللّٰهِ إِنِ ارْتَبْتُمْ ﴾ یعنی که ستاسو د ده په صداقت کښې شك وی نو د مانځه نه پس ده ته د الله قسم ورکړئ. حضرت عبدالله بن عباس ﷺ فرمائی چه د مړی وارثانو انکار کړې وواو دا دواړه ګواهان نې زورولې او ویرولې وو نو ابوموسی اشعری ﷺ دې دواړو ته دمازیګر د مانځه نه پس قسم ورکړو. ما عرض اوکړو چه زمونږ د مونځ دوی سره څه قدر کیدیشی دوی ته خو د دوی د مانځه نه پس قسم ورکړئ. نو دخپل مذهب په طریقه دمونځ نه پس دوئ قسم اوکړو چې مونږ د لږ شان مال دپاره خپل قسمونه نه خرڅوو سره ددې چې دیو خپلوان دپاره دې ولې نه وی. مونږ د الله ﷻ شهادت نه پټوو ګنې مونږ ګناهګار یو ، ستاسو ملګری هم دغه وصیت کړې وواو هم دغه مال ئې پریخودې دې دقسم کولو نه پس وړاندې امام هغوئ ته وئیلې وو که چرې تاسو پټ کړو یا تاسو خیانت اوکړو نو به خپل قوم کښې به تاسو رسوا شئ او بیا به هیڅ کله ه ستاسو شهادت نشی قبلولې اوتاسو له به سزا هم درکولې شي .نو ﴿ذٰلِكَ أَدْنٰى أَنْ يَأْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلٰى وَجْهِهَا﴾ یعنی هم دغه یو صورت داسې دې چې ګواه خپله خپله ګواهی دواقعې مطابق ساتلې شي او هغه ته به ویره وی چې چرې داسې اونه شي چې ددې مسلمانانو د دوباره قسمونو نه پس زمونږ اولنی قسمونه رد کړې شي . الله ﷻ فرمائی ﴿ فَإِنْ عُثِرَ عَلٰى أَنَّهُمَا اسْتَحَقَّا إِثْمًا فَآخَرَانِ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا ﴾ یعنی که چرته معلومه شي چه هغوی په ناجائزه طریقه حق پټ کړې دې نو د هغوی په ځائ دې دوه نور کسان اودریږی د چا حق چه وهلې شوی وی چه د کافرانو ګواهی باطله ده او مونږ زیاتې نه کوو. اوس به د کافرانو ګواهی ردکولې شي او د اولیاء کرامو شهادت به قبلولې شي.

د دې آیت مقصد هم دغه حکم دې. اکثرو ائمه اوتابعینو او سلفو رضوان الله علیهم او امام احمد ﷫ وغیره هم دغه مسلك دې. او قوله ﴿ذٰلِكَ أَدْنٰى أَنْ يَأْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلٰى وَجْهِهَا﴾ یعنی د دې حکم شریعت هم د دغه وجې خوښ کړې شوې په بنا باندې دې چه ذمی ګواهانو ته دې قسم ورکړې شي ﴿ أَوْ يَخَافُوا أَنْ تُرَدَّ أَيْمَانٌ بَعْدَ أَيْمَانِهِمْ ﴾ څه عجبه خبره ده که دغه خلق د الله ﷻ د قسم د تعظیم د پاره اود رسوائې د ویرې چه وارثان به خپلو قسمونوباندې زمونږ قسمونه رد کړی نو بیا به مونږ ته سزا هم ملاویږی رښتیا اووائی. بیا فرمائی چه رښتیا وائې او د الله ﷻ نه اوویریږئ. د هغه خبره واورئ او د هغې تابعداری اوکړئ ګنې نامنونکو او فاسقانو ته خو الله ﷻ توفیق نه ورکوی او نه هغوی ته هدایت کوی.

يَوْمَ	يَجْمَعُ اللّٰهُ	الرُّسُلَ	فَيَقُولُ	مَاذَآ
هغه ورځ	چې راجمع به کړی الله	ټول پیغمبران	نو اوبه وائی	چې څه
په کومه ورځ چې الله ﷻ ټول پیغمبران راجمع کړی			نوتپوس به ترې اوکړی	

أُجِبْتُمْ	قَالُوا	لَا عِلْمَ	لَنَا	إِنَّكَ	أَنْتَ	عَلَّامُ	الْغُيُوبِ ۝
جواب ورکړې شو تاسوته	اوبه وائی هغوئ	نشته هیڅ علم	مونږته	بیشکه ته	هم ته	ښه عالم ئې	په پټو خبرو
چې تاسوته څه جواب درکړې شوې وو	اهغوئ به اووائی مونږ ته هیڅ پته نشته			بیشکه ته په پټوخبرو ډیرخبردار ئې			

قوله تعالی: يَوْمَ يَجْمَعُ اللّٰهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَآ أُجِبْتُمْ

دَ قیامت په ورځ دَ پیغمبرانو نه پوښتنه:- په دې آیت کښې اوخودلې شو چه د قیامت په ورځ به الله ﷻ پیغمبرانوته څنګه خطاب فرمائی، کومو قومونوته چه تاسو لیګلې شوی وئ هغوی د دین دعوت او تبلیغ قبول کړې هم وو که نه. نوفرمائی ﴿ فَلَنَسْئَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْئَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ ۝ ﴾ چه مونږ به د هغه

قومونونه هم تپوس کوو اودهغوی د پیغمبرانونه به هم تپوس کوو.بیا ارشاد فرمائی ﴿فَوَرَبِّكَ لَنَسْـَٔلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ۝ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ۝﴾ چه ستاسو په الله ﷻ قسم چه مونږ به د هغه ټولونه تپوس کوو چه په دنیاکښې ستاسو څه عمل وو. د رسولانو قول به وی ﴿لَا عِلْمَ لَنَا﴾ مونږ ته خو هیڅ پته نشته اودا به د هغه ورځ د هیبت په وجه وی چه د ویرې د وجه به د هغوی نه څه جواب نه جوړیږی نو وائی به چه مونږ ته هیڅ پته نشته. په هغه ورځ به عقلونه په ځائ نه وی او چه بیا کله د اطمینان سا واخلی نو د خپل قوم باره کښې به د واقعې مطابق گواهی ورکوی. ولې په اولنی خل به د هغوی هم دغه قول وی چه یا الله مونږ ته څه پته ده ته عالم الغیب ئې ستا په مقابله کښې مونږ په څه پوهیدلې شو. په دې کښې هیڅ شك نشته چه دحسن ادب په لحاظ دادیر ښه جواب دې چه ستادعلم محیط په نسبت زمونږدعلم څه حقیقت دې.زمونږ د علم بنیاد خوصرف په ظاهر باندې دې او ستا علم خو د باطل خبر هم لری څکه چه ته خو علام الغیوب ئې ته پوهیږې چه څه جواب هغوی ورکړې. اوس که د منافقت په وجه د چا عمل یا عقیده پاتې وی نو مونږ ته د هغې علم نشته هم ته پوهیږې.

إِذْ	قَالَ اللَّهُ	يَٰعِيسَى	ابْنَ	مَرْيَمَ	اذْكُرْ	نِعْمَتِي	عَلَيْكَ	وَعَلَىٰ وَالِدَتِكَ
کله چې	اووائی الله	اې عیسی	خویه	دمریم	یاد کړه	نعمت زما	په تاباندې	اوپه مور ستا باندې

کله چې الله ﷻ اووائی چې عیسی خوئې دمریم! ماچې کوم نعمتونه په تااوستاپه مورباندې کړی وو هغه یادکړه

إِذْ	أَيَّدتُّكَ	بِرُوحِ الْقُدُسِ	تُكَلِّمُ	النَّاسَ	فِي الْمَهْدِ
کله چې	ما مضبوط کړې وې ما	په روح پاك (جبریل) سره	تابه خبرې کولې	د خلقو سره	په زانگو کښې

کله چه ما په روح القدس سره ستا مدد کړی وو تاسو په زانگو کښې هم خلقو سره خبرې کولې

وَكَهْلًا	وَإِذْ	عَلَّمْتُكَ	الْكِتَٰبَ	وَالْحِكْمَةَ	وَالتَّوْرَىٰةَ
اوپه زوروالی کښې هم	اوکله چې	ماښودو تاته	کتاب	اوحکمت	اوتورات

اوپه بوډاتوب کښې هم | ....اوماتاته ....کتاب ....اوحکمت ....او تورات

وَالْإِنجِيلَ	وَإِذْ	تَخْلُقُ	مِنَ الطِّينِ	كَهَيْـَٔةِ	الطَّيْرِ	بِإِذْنِي
اوانجیل	اوکله	چې به تاجوړول	دختې نه	په شان د شکل	دمارغه	په حکم زما سره

اوانجیل اوخودل او کله چې به تا زما په حکم دختې نه دمرغۍ شکل جوړولو

فَتَنفُخُ	فِيهَا	فَتَكُونُ	طَيْرًا	بِإِذْنِي	وَتُبْرِئُ	الْأَكْمَهَ
نو تابه پوکې کولو	په هغې کښې	نو شو به	مارغه	په حکم زما سره	او تاروغوو	مورزادی ړوند

او تا به په هغې کښې پوك وهلو نو هغه به زما په حکم مرغۍ شوه او تابه روغول مورزا ده ړانده خلق

وَالْأَبْرَصَ	بِإِذْنِي	وَإِذْ	تُخْرِجُ	الْمَوْتَىٰ	بِإِذْنِي
اوچې لاس خپې ئې برگ وو	په حکم زماسره	اوکله چې به	تاراایستل	مړی	په حکم زماسره

اوزما په حکم دې جذامیان خلق روغول | ....او خما په حکم به دې مړی ژوندی کول

وَاِذْ	كَفَفْتُ	بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ	عَنْكَ	اِذْ	جِئْتَهُمْ
اوکله چې	منع کړل ما	بنی اسرائیل	ستانه	څه وخت چې	راغلې ته هغوئ ته

اوځه وخت چه ما بنی اسرائیل تاته د نقصان دررسولو نه بند کړل | په هغه وخت کله چې ورته تا

بِالْبَيِّنٰتِ	فَقَالَ الَّذِيْنَ	كَفَرُوْا	مِنْهُمْ	اِنْ هٰذَآ	اِلَّا	
دښکاره نښوسره	نو اووئیل هغه کسانو	چې دحق نه منکروو	دهغوئ نه	چې نه دې دا	مګر	

ښکاره نښې پیش کړې | نو کوم خلق چې کافران وو هغوئ اووئیل چې دا (معجزې) خو

سِحْرٌ	مُّبِيْنٌ۞	وَاِذْ اَوْحَيْتُ	اِلَى الْحَوَارِيّٖنَ	اَنْ اٰمِنُوْا	بِيْ	وَبِرَسُوْلِيْ ۚ
جادو	ښکاره	اوکله چې اشاره اوکړه ما	حواریانو ته	چې ایمان راوړئ	په ما	او په رسول زما

ښکاره باره جادودې | اوکله چې ما حواریانو ته (ستاپه خوله) اشاره اوکړه | چې په ما او خما په پیغمبر انو ایمان راوړئ

قَالُوْٓا	اٰمَنَّا	وَاشْهَدْ	بِاَنَّنَا	مُسْلِمُوْنَ۞
اووئیل هغوئ	چې ایمان راوړو مونږ	اوګواه اوسه	چې بیشکه مونږ	مسلمانان یوا

نوهغوئ اووئیل | چې مونږ ایمان راوړئ دې | او ته ګواه اوسه چې مونږ مسلمانان یوا

قوله تعالی:: اِذْ قَالَ اللّٰهُ يٰعِيْسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِيْ عَلَيْكَ وَعَلٰى وَالِدَتِكَ

په عیسیٰ ﷺ دَ الله ﷻ دَ انعاماتو تذکره:- دلته الله ﷻ د هغه احساناتو تذکره فرمائی چه په عیسی بن مریم ﷺ باندې کړې وو چه اې عیسی ﷺ زمونږ هغه احسانات یاد کړه چه کوم معجزات او خوارق عادات مونږ تاته درکړې او ته مو د پلار نه بغیر بواځې د مور نه پیدا کړې او ستاذات مو د خپل قدرت د کمال یوه نښه اوګرځوله او ستا په مورباندې مو هم دا احسان اوکړو چه ته مو د هغې پاک دامنئ دلیل جوړکړې او چه کوم خراب الزام دې ظالمانو او جاهلانو تړلې وو د هغې نه مو ستا مور بچ کړه. تاته مو د حضرت جبرائیل ﷺ په ذریعه امداد درکړو. ته مو په ماشوموالی او خوانئ کښې هم نبی اود الله ﷻ طرف ته رابلونکې جوړکړې چه تا په زانګوکښې هم خبرې کولې اود مور د پاکوالی ګواهی دې ورکړه او د خپل بنده کیدو اعتراف دې اوکړو. په ماشوموالی او خوانئ کښې دې هم خلقو ته تبلیغ اوکړو. په لوئ عمر کښې خبرې کول خو څه عجیبه نه دی خو په زانګوکښې ستا خبرې کول ځومره عجیبه وو. تاته مود کتاب تعلیم درکړو. د تورات لوستل او لیکل مو دراوخودل کوم چه په موسی کلیم الله باندې نازل شوې وو. په حدیث کښې هم د توراة لفظ دې. دې نه تورات او هر نور کتابونه هم مراد دی. تابه د خاورې نه د مرغئ غوندې شکل جوړولو او زمونږ په حکم باندې به دې په هغې کښې پوکې وهلو نو هغه به یوه ژوندئ مرغئ جوړیدله او د الله ﷻ په حکم به الوتله. د الله ﷻ قول دې ﴿وَتُبْرِئُ الْاَكْمَهَ وَالْاَبْرَصَ بِاِذْنِيْ﴾ په سورت آل عمران کښې د دې بحث تیرشویدې، په دې وجه د دوباره ذکر کولو ضرورت نشته. ﴿وَاِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتٰى بِاِذْنِيْ﴾ یعنی تابه مړی رابلل نو هغه به د الله ﷻ په حکم قدرت باندې ژوندی د قبرونونه راوتل. عیسی ﷺ به چه کله د یو مړی د ژوندی کولو اراده کوله نو دوه رکعته مونځ به ئې کولو. په اول رکعت کښې ﴿تَبٰرَكَ الَّذِيْ بِيَدِهِ الْمُلْكُ﴾ او دونم رکعت کښې ﴿الٓمّٓ ۚ تَنْزِيْلُ﴾ بیا به ئې د الله ﷻ حمد او ثنا کوله، بیا به ئې د الله ﷻ دا اووه نومونه لوستل ﴿یاقدیم، یاخفی،

یادائم، یافرد، یاوتر، یااحد، یاصمد﴾ او که چرته سخته پریشانی به په وراندې شوه نو دا اووه نومونه به نې اخستل او دعابه نې کوله﴿ یاحی یاقیوم یاالله یارحمن یاذالجلال والاکرام یانورالسموات والارض ومابینهما ورب العرش العظیم یارب ﴾ دا ډیر اثر لرونکی نومونه دي. او زما هغه نعمتونه یاد کړه چه کله تا بنی اسرائیلو ته د نبوت دلائل راوړل او هغوی ته دروغژن اوګنړلې او په تاباندې الزام اولګولو چه ته جادوګرئې او ستا قتلول او په سولنی کولوکوشش نې اوکړو نو مونږ ته د هغوی نه بچ کړې. ته مو خپل طرف ته اوچت کړې. د هغوی د شر نه مو ته بچ کړې. دا ځیز دلالت کوی چه دا احسان په عیسی ﷺ باندې د هغوی د اوچتولو نه پس دي یا دا چه د قیامت په ورځ واقع کیدونکې دې. لیکن مستقبل د ماضی په صیغه باندې تعبیر کړې شوې دې ځکه چه الله ﷻ سره مستقبل هم د ماضي په شان یقینی واقع کیدونکې ځیز دې. دا د غیبو اسرار دی د کومو نه چه الله ﷻ حضرت محمد ﷺ خبر کړو.او چه کله مونږ حوارینوته وحی راولیږله چه په ماباندې او زما په رسول باندې ایمان راوړئې یعنی د حضرت عیسی ﷺ ملګری او امدادیان جوړشئې. دلته د وحی نه مراد په زړه کښې یوه خبره اچول دی لکه څنګه چه فرمائیلې شوی دي چه مونږ د حضرت موسی ﷺ مورته هم وحی لیږلې وه چه موسی ﷺ باندې پئې اوڅکوه. داسې الهام ته بغیر د اختلاف نه وحی وئیلې شویده. او فرمائیلې شوی دې چه مونږ د شاتو مچئی ته وحی لیږلې وه چه په غرونوکښې، ونوکښې خپل کورجوړکړئې او د خلقو په محلونوکښې. دغه شان حوارینوته هم الهام اوکړې شو نو حکم نې اومنلو. او احتمال دې چه دا هم مراد وی چه مونږ ستا په ذریعه هغوی ته وحی اولیږله او هغوی مو په الله ﷻ باندې ایمان راوړلوطرف ته راوبللې نوهغوی قبول کړلواو ونې وئیل چه ﴿ اٰمَنَّا وَاشْهَدْ بِاَنَّنَا مُسْلِمُوْنَ۝ ﴾ یعنی اې پیغمبره! ګواه اوسیږه چه مونږ اسلام راوړلو.

اِذْ
په دې باره کښې یادکړه کله
اویادکړه هغه وخت
قَالَ الْحَوَارِيُّوْنَ يٰعِيْسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيْعُ رَبُّكَ اَنْ يُّنَزِّلَ
چه اوونیل | حواریانو | اې عیسی | خوې | دمریم | آیا | طاقت لرې | رب ستا | چې نازل کړي
کله چې حواریانو اوونیل | چې انې عیسی خونې دمریم: آیا ستارب دا طاقت لرې چې
عَلَيْنَا مَآئِدَةً مِّنَ السَّمَآءِ قَالَ اتَّقُوا اللّٰهَ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ۝
په مونږ باندې | یوه خوا نچه | داسمان نه | اوونیل هغه | اویریږئ دالله نه | که یئ تاسو | مومنان
چې مونږ ته د پورته آسمان نه خوانچه راولیږي | هغه اوفرمائیل چې دالله نه ویریږئ که تاسو مومنان یئ:
قَالُوْا نُرِيْدُ اَنْ نَّاْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوْبُنَا وَنَعْلَمَ
اوونیل هغوئ | غواړومونږه | چې اوخورومونږ | دهغې نه | اوچې مطمئن شي ازړونه زمونږه | اوچې معلومه شي مونږته
هغوئ اوونیل چې مونږ صرف داغواړو چې دهغې نه خوراک اوکړوا او زړونو ته اطمینان حاصل شي اومونږ ته
اَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا وَنَكُوْنَ عَلَيْهَا مِنَ الشّٰهِدِيْنَ۝ قَالَ
داخبره چې | ربښتیا وئیلی وؤ تا مونږته | اومونږ شو | په هغې باندې | دګواهانو نه | اوونیل
معلومه شي | چې تاته مونږ هرڅه ربښتیا وئیلی دی | اوپه دې خبره مونږ ګواهان شوا .... اوونیل

عِيۡسَى ابۡنُ مَرۡيَمَ اللّٰهُمَّ رَبَّنَآ اَنۡزِلۡ عَلَيۡنَا مَآئِدَةً مِّنَ السَّمَآءِ

عیسی| خوی | دمریم |اے الله |ربه زمونږه|نازل کړه|په مونږ باندې|خوا نچه| دآسمان نه |

عیسی خوئي دمریم | چې اني زمونږه ربه په مونږ باندې یوه خوانچه دآسمان نه نازله کړه

تَكُوۡنُ لَنَا عِيۡدًا لِّاَوَّلِنَا وَاٰخِرِنَا وَاٰيَةً

چې شي| دپاره زمونږه|دخوشحالئ موقع |دپاره دړومبنو زمونږه||ود روستو زمونږه| اویوه نښنه وی

چې زمونږ دمخکښو او روستنو خلقو دپاره د خوشحالئ موقع شي | او دغه شان چې یوه نښنه هم

مِّنۡكَ ۚ وَارۡزُقۡنَا وَاَنۡتَ خَيۡرُ الرّٰزِقِيۡنَ ۝ قَالَ اللّٰهُ

|ستا دطرفنه| اوروزی راکړه مونږ ته | هم ته | بهتره | روزی ورکونکې ئې | اوونیل| الله

ستادطرفه راشي | اومونږ لره روزی راکړه | اوته ډیرښه روزی ورکونکې ئې | ....الله ﷻ ورته اوونیل

اِنِّىۡ مُنَزِّلُهَا عَلَيۡكُمۡ ۚ فَمَنۡ يَّكۡفُرۡ بَعۡدُ مِنۡكُمۡ

زۀ | نازلونکې یم دهغې | په تاسو باندې | نو هغه څوك| چې کفر کوی|روستو (دهغې نه)| ستاسو نه

چې زه تاسوته خوانچه رالیږم| ....خو ددې نه پس هم که تاسو کښې چا انکار اوکړو

فَاِنِّىۡۤ اُعَذِّبُهٗ عَذَابًا لَّاۤ اُعَذِّبُهٗۤ

|نو بیشکه زۀ | به عذاب ورکوم هغه ته| داسې عذاب | چې نۀ به وی ورکړې ما هغه عذاب

نوزه به ورته داسې سخت عذاب ورکوم| چې هغه شان عذاب ما

اَحَدًا مِّنَ الۡعٰلَمِيۡنَ ۝ ع

هیچا ته | په مخلوقاتو کښې |

په دنیا کښې هیچا ته نه وی ورکړې|د

قوله تعالي: اِذۡ قَالَ الۡحَوَارِيُّوۡنَ يٰعِيۡسَى ابۡنَ مَرۡيَمَ هَلۡ يَسۡتَطِيۡعُ رَبُّكَ اَنۡ يُّنَزِّلَ عَلَيۡنَا مَآئِدَةً مِّنَ السَّمَآءِ ؕ

دَ آسمان نه دَ مائده نازلیدل:- دلته د مائده قصه بیانولې شی په دې وجه د دې سورت نوم مائده کیخودې شو.په دې کښې هم الله ﷻ په خپل بنده او رسول حضرت عیسی ؑ باندې احسان څرګندونه کړې ده. یعنی دمائده د نازلولو دعا ئې قبوله کړیده چه د حضرت عیسی ؑ یوزبردسته معجزه اوحجت قاطعه دې بعضو امامانو بیان کړې دې چه داقصه په انجیل کښې ذکرنه ده اود مسلمانانو نه علاوه نصاری دې نه خبرنه وو. خو الله ﷻ د قرآن په ذریعه هغوی خبرکړل. د الله ﷻ قول دې چه کله د عیسی ؑ متبعینو اوونیل چه اې عیسی ؑ! آیا ستاد رب نه دا کیدیشی چه د آسمان یو تیار او جوړ شوې خوراك نازل کړی؟ دلته اکثرو قاریانو ﴿يَسۡتَطِيۡعُ﴾ لوستلې دې (یعنی ستا د رب نه دا ممکن دی؟) نور قاریان ﴿تَسۡتَطِيۡعُ﴾ لولی (یعنی آیا ستانه دا ممکن دی چه د خپل رب نه سوال اوکړې؟) مائده چه د طعام نه ډك دسترخوان ته وائی. د بعضو وینا ده چه د عیسی ؑ ملګرو د خپل حاجت او فقر په وجه داسوال کړې وو چه هره ورځ یو دسترخوان نازلیږی کوم چه مونږ خورو او د عبادت د پاره طاقت حاصلولې شو. نو عیسی ؑ اوفرمائیل که چرې تاسو ایمان لرئی نو د الله ﷻ نه اوویریږئی او داسې

سوال مه کوئی. د رزق په طلب کښې په الله ﷻ باندې یقین ساتنې. هسې نه چه هم دغه خیز ستاسو د پاره فتنه جوړشي. نو حواریانو ونیل چه مونږ د خوراك حاجت منديو مونږ له د خوراك د پاره پکار دي او چه کله مونږ د آسمان نه نازلیدونکې مانده اووینو نو زمونږ به پوره تسلي اوشي او په تا باندې به مو ایمان نورهم زیات شي او ستا د رسول کیدو به مو کامل یقین اوشي او مونږ به پخپله د دې ګواه شو چه دا د الله ﷻ د طرف نه یوه نښه ده اود عیسی ﷺ د نبوت او صداقت یو واضح دلیل دې. نو حضرت عیسی ﷺ دعا اوکړه چه اې الله د آسمان نه په مونږ باندې یوه مانده راکوزه کړې د هغې ورځې په یاد کښې به زمونږ مخکې او روستې خلق اختر کوي. سفیان ثوري رحمه الله فرمائي چه تکون لنا عیداً نه مراد دا دی چه مونږ به په هغه ورځ مونځ کوو. قتاده رحمه الله فرمائیلی دی چه دې نه مراد دا دې چه زمونږ نه پس راتلونکو د پاره به دا ورځ د یادګار جوړه شي.سلمان فارسی رضي الله عنه فرمائي دې د پاره چه زمونږ د ټولوډپاره یو عبرت جوړشي او د رسالت د تصدیق د پاره دلیل کافی شي. او یا الله او په هره خبره باندې ستا د قدرت او زما د دعا د قبلیدو دلیل جوړشي دې د پاره چه خلق زما د رسالت تصدیق د خپل طرف نه بغیر د کلفت او تعجب نه ښکلې رزق راولیږه. ته خو خیرالرازقین نې. الله ﷻاوفرمائیل ښه ده زه خوانچه درلیږم خو که په دې باندې هم ستا قوم کفر اوکړواو مخالفت نې اوکړو نو زه به هغوی ته داسې عذاب ورکړم چه چا به داسې عذاب نه وی څکلې.لکه چه الله ﷻ ارشاد اوفرمائیلو ﴿وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ﴾ او ﴿إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ﴾ حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنه اوفرمائیل چه د قیامت په ورځ سخت عذاب چه په کوموخلقو وی هغه هم دا درې دی. منافقان خلق د مائدې د نازلیدلو نه پس هم کفر اوکړو او د فرعون قوم.

د سلفوهغه روایتونه چه په حوارینوباندې د مائده د نزول سره متعلق دی:- د حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه روایت دې چه حضرت عیسی ﷺ بنی اسرائیلو ته اوفرمائیل چه تاسو به دیرش ورځې روژې اوساتلې شئ.بیا به دالله ﷻ نه د مانده د نازلیدلو سوال کوئ دې د پاره چه هغه ستاسو درخواست قبول کړي، ځکه چه اجرهغه خلقو ته ملاویږي چا چه پخپله هم عمل کړې وی. هغوی هم داسې اوکړل. دیرش ورځې روژې نې اوساتلې او دې نه پس نې اووئیل چه اې د خیر تعلیم ورکونکی عیسی! تاوئیلي وو چه عمل کونکوته د هغې اجر ضرور ملاویږي. تامونږ ته د دیرشو ورځو روژو ساتلو وئیلي وو او مونږ هم دغه شان اوکړل. که دیرش ورځې مونږ د چا نوکری کوونو هغه مونږ ته رزق یا تنخواه راکوی نو اوس به ستا الله په مونږ باندې مانده نازل کړي؟ حضرت عیسی ﷺ اوفرمائیل چه که چرې تاسو مؤمنان نې نو د الله ﷻ نه اوویریږئ. حوارینو جواب ورکړو چه مونږ خو د خپل زړه تسلي غواړو او پخپله هم یقین کولو سره د نورو په وړاندې ګواه جوړیدل غواړو. لنډه دا چه د آسمان نه مانده نازل شوه چه په هغې کښې اووه کبان او اووه روټئ وې او د هغوی په وړاندې راغله اودریده کوم چه د شروع نه واخله ترآخره پورې ټولو خلقو اوخوړله.

د عمار بن یاسر رضي الله عنه نه روایت دې چه حضور ﷺ اوفرمائیل چه په مانده کښې روټئ او غوښه وه او حکم وو چه به دې خیانت مه کوئ او د صبا د پاره نې مه ایږدئ. خو خلقو خیانت اوکړو او د خپل خان د پاره نې جمع کړل، د داسې خلقو شکلونه وران کړې شو بیزوګان او خنزیران ترې جوړ کړې شو.[1] او دا هم وئیلي شوې دی چه په هغې کښې د جنت میوې وې. وائي چه عمار بن یاسر رضي الله عنه د مانځه نه پس د متو والا د بنی عجل یو سړی ته اوونیل پوهیږې چه د بنی اسرائیلو مانده څنګه وه؟ خلقو به د هغې نه خوړل کول او هغه به ختمیدله نه. او ورته وئیلي شوې وو چه که تاسو په دې کښې خیانت نه

---

[1]) ترمذی کتاب تفسیر القرآن ومن سورة المائدة : ۳۰٦۱،

کوئی او د صبا د پاره جمع کول نه غواړئی نو دا به ستاسود پاره مدام وی.که تاسو ذخیره اوکړه نو داسې عذاب به درکړې شی چه چا ته به نه وی ورکړې شوې. ولې هم د رومبنی ورځې نه هغه پټول او خیانت ئې اوکړو. او اې دعربو خلقو تاسو هم د اوښانو او چیلو لکئی تاوولې یعنی په ډیر ذلیل حالت کښې وئی الله ﷻ د تاسو نه یو رسول پیدا کړو.تاسودهغه حسب اونسب پیژنئی. هغه تاسو ته خبرداری درکړو چه تاسو په عجمو هم غالب راتلونکی ئې او ډیر مالداره جوړیدونکې ئې. د عیسی علیه السلام په شان ستاسو رسول هم تاسو منع کړئی چه د سرو او سپینو زرو ذخیره کول مه کوئی. د الله ﷻ قسم یوه ورځ داسې نه ده چه تاسو به دا خزانه نه زیاتوئی. ګورئی د حضرت عیسی علیه السلام د قوم په شان چرته تاسو په دردناك عذاب کښې وانه چوی. اسحق بن عبدالله وائی چه په مائده کښې اووه کبان او اووه روټئی وې، خلقو اوخوړل او د صبا د پاره ئې هم اوچت کړل نو د مائده راتلل بند شو. وئیلی شی چه په هغې کښې هرقسم خوندوو او د جنت میوې وې، هره ورځ به نازلیدلې. هغه به څلور زره کسانو په خوړله او چه کله به اوخوړلې شوه نو هم دومره به موجود وه. د اوربشو روټئی به وه د ټولو خلقو د خوړلو نه پس به هم باقی پاتې کیدله. سعید بن جبیر رحمه الله وائی چه دچیلی دغوښې نه علاوه به هر څیز وو. عکرمه رحمه الله وائی د اوریژو روټئی به وې.

حضرت وهب او سلمان الخیر فرمائی چه کله د حضرت عیسی علیه السلام نه د مائده سوال اوکړې شو نو هغه ته بدمعلوم شو او وئی وئیل د زمکې نه چه تاسو ته کوم رزق درکړې شوې دې هم په هغې صبراوکړئی اود آسمان نه د رزق نازلیدلوسوال مه کوئی ځکه چه دا به یوه معجزه وی او ثمودیانو چه څنګه د خپل نبی نه سوال کړې وو خو د سوال پوره کیدلو سره د کفر په وجه هغوی هلاك شوې وو، چرته تاسو سره هم داسې اونه شی خو هغوی اصرار کولو او چه کله حضرت عیسی علیه السلام اوکتل چه د الله ﷻ نه د دعا کولو نه بله لار نشته نو خپله جبه ئې کوزه کړه او د تورو وینښتو قمیص او جبه ئې واغوستله کمبل ئې واغوسته،اودس ئې اوکړو او غسل ئې اوکړو صومعه شو، ډیر وخته پورې مونځ کولو بیا قبلې ته مخ شوې اودریدو. خپلې پښې ئې یوځایٔ کړئی او ګیتئی سره ئی ګیتئی ملاؤ کړه. ګوتې ئې نیغې اوساتلې، ښی لاس ئې په ګس لاس باندې کیخودو او د سینې د پاسه ئې اوترل. سر ئې ښکته کړو او نظر ئې تیټ کړو. د اننګونه ئې اوښکې بهیدلې او په ږیره باندې راتلې او په زمکه پریوتلې او د الله ﷻ نه ئې دعا غوښتله. اوس یو سوردسترخوان د دوو اوریځو په مینځ کښې د آسمان نه نازلیدل شروع شو. خلقو هغه د بره نه راپریوتونکی لیدل او خوشحالیدل خوحضرت عیسی علیه السلام د ویرې ژړل. ځکه چه الله ﷻ شرط لګولو سره مائده نازل کړې وه چه که دې نه پس هم هغه ایمان راونړلو نو سخت عذاب به خوری. هغه د الله ﷻ نه دعا غوښتله چه اې الله ته دا رحمت جوړکړه او عذاب ئی مه جوړوه. څومره عجیبه خبرې کومې چه ما غوښتلې وې تاماته راکړئی اې الله مونږ شکر ګذار جوړکړه. اې الله د دې مائدې په سبب عضب جوړیدو نه زه پناه غواړم. دا سلامتیا او عافیت جوړ کړه. هغه دعا غوښتله چه خوان د هغه د حوارینو مخې ته اودریدو او د هغې نه داسې خوشبوئی راتله چه کله داسې خوشبوئی په بوئی کولو کښې نه وه راغلې. حضرت عیسی علیه السلام او د هغه حواریین د شکر په سجده کښې پریوتل ځکه چه داسې لوئی نښه اوعبرت ورکونکې څیز هغوی اولیدلو د کوم چه هغوی ته امید نه وو. یهودیانوداعجیبه امر لیدلو او د هغوی زړونه د غم او خفګان نه ډك وو. بیا هغوی په خپل مینځ کښې تاؤ راتاؤ شول او لاړل. اوس عیسی علیه السلام اود هغه ملګری خوان له راغله په خوان باندې رومال پروت وو. حضرت عیسی علیه السلام اوفرمائیل چه دې نه به رومال څوك اخواکوی؟ په مونږ کښې چه څوك په خپل نفس باندې د ټولونه ډیر مطمئن دې او د الله ﷻ په امتحان کښې د ټولو نه بهادر دې هغه دې رومال اخواکړی چه مونږ د الله ﷻ رزق اووینو او د هغه نوم اخستو سره ئی اوخورو. حوارینو وئیل اې روح

الله! تانه څوك د دې ډير حقدار كيديشى. دې اوريدو سره حضرت عيسى ؑ پاڅيدو تازه اودس ئې اوكړو، جمات ته راغلو مونځ ئې اوكړو. د څه ساعت پورې اوژړل او الله ﷻ ته ئې دعا اوكړه چه د مائده د كولاوولو اجازت راكړه او په دې كښې د قوم د پاره بركت او رزق راكړه. خوان له لاړو رومال ئې ترې اوچت كړو چه وئې كتل نو په هغې كښې يو لوئ سور كړې شوې كب ايخودې وو چه د هغې په سرمن باندې نه څه ګرده شته او نه ئې په غوښه كښې څه لشكه. غوړى ترې څڅيدو، په هغې كښې هرقسم سبزيانې هم دې بغير دمولئى نه، د هغې د سرطرف ته سركه او د لكئى طرف ته مالږه. د سبزو طرف ته پنځه روټئى دى چه په هغې كښې په يوه باندې د زيتون تيل دى او په بله كهجورې دى او پنځه انارونه دى. د حواريينو سردار شمعون اووئيل اې روح الله! دا زمونږ د دنيا خوراك دې كه د جنت؟ نو عيسى ؑ جواب وركړو چه اوس هم هغه وخت نه دې راغلې چه دا كوم عجائبات ګورنى دې نه عبرت واخلئى اود دې سوالونه منع شئى. ماته ويره ده چه چرته دغه نښه ستاسو د عذاب سبب جوړ نه شي. شمعون وئيل نه د اسرائيلو د رب قسم، اې د رښتونى مور خويه! زما مقصد د دې خبرې نه څه سوال كول نه وو، نو عيسى ؑ جواب وركړو چه نه دا خوراك د دنيا دې او نه د جنت دې. دا خو الله ﷻ هم په آسمان كښې په خپل قدرت باندې پيداكړې. هغه صرف كن فرمائى او د سترګو په رپ كښې هغه څيز پيداشي. د الله ﷻ نوم واخلئى او خورئى او شكر كوئې الله ﷻ به نور هم ډير دركړى ځكه چه هغه بديع دې او قادر دې.

حواريانو وئيل چه مونږ غواړو چه په دې معجزه كښې يوه بله معجزه مونږ ته اوخودلې شى. نو حضرت عيسى ؑ اوفرمائيل چه سبحان الله څه دا نشانى چه تاسو اوليدله كافى نه ده چه په دې كښې بيا د بلې نشانئى سوال كوئى. بيا عيسى ؑ كب ته مخاطب شو او وئى فرمائيل اې كبه د الله ﷻ په حكم ژوندې شه. نو هغه وريت شوې كب د الله ﷻ په حكم راژوندې شو او تازه شو او په ټرقيدو شو. د زمرى په شان ئې خله كولاؤكړه او سترګې تاوولې او پړقيدلې. د هغه په بدن باندې ستارې هم راښكاره شوې. د دې په ليدو خلق اوويريدل. عيسى ؑ اوفرمائيل چه تاسو خو يوه بله نشانى كتل غوښتل چه تاسو ته اوخودلې شوه نو اوويريدلئى. ماته انديښنه ده چه دا تاسو څه كوئى دا به ستاسو د نيولو او فتنې سبب شى. اوس عيسى ؑ كب ته اووئيل چه د الله ﷻ په حكم څنګه وې هم هغه شان شه نو هغه د اول په شان سورشو. خلقو اووئيل اې عيسى ؑ! ته اول اوخوره بيا به موتږ خورو. عيسى ؑ اوفرمائيل معاذالله چا چه مطالبه كړې وه هغوى له اول خوړل پكار دى. كله چه حواريينو اوكتل چه عيسى ؑ نه خورى نو اوويريدل چه د مائده نازليدل د ناخوښئى سبب دې اود دې په خوراك كښې انديښنه ده نو منع شو. حضرت عيسى ؑ فقيران غريبان او بيماران راؤغوښتل او وئى فرمائيل خورئى. دا د الله ﷻ د طرف نه رزق دې او ستاسو د نبى د طرف نه دعوت دې او د الله ﷻ شكر ادا كړئى چه تاسو له ئې دا دركړو. ستاسو د پاره مبارك دې او د نورو د پاره عقوبت دې. هغه ټولو د الله ﷻ نوم واخستو او وئى خوړلو. ديارلسو سوو ښځو او سړو او خوړلو او په ډكه خيټه پاڅيدل. بيا دا مائده د آسمان طرف ته لاړه اوخلق كتونكى پاتې شو. كومو فقيرانو چه اوخوړله هغه غنيان شو او بيماران جوړ شو او بيا دوى هميشه غنيان او جوړ وو او چه كومو حواريينو د خوراك نه انكار كړې وو هغوى سخت پښيمانه پاتې شو او ترمرګه پورې د خوراك ارمان د هغوى په زړونو كښې پاتې وو. اوچه د كله نه دا مائده نازله شوې ده نو د هر طرف نه بنى اسرائيل راپه منډه وو. غنيان، فقيران، لوئ واړه او روغ ناروغه ټول د خوراك د پاره ليواله وو. اوس حضرت عيسى ؑ د ټولو نمبر مقرر كړو. يوه ورځ به چه څوك راتله او خوړله به ئې هغه به بله ورځ نه راتلو، په مينځ كښې به ئې يوه ورځ پريخودله نو راتله به. دغه شان څلويښت ورځې تيرې شوې او ټوله ورځ به د خوراك سلسله جارى وه. بيا به مائده د الله

ﷻ په حکم اسمان ته اوختله او تردې چه خلقو به د هغې سورې په زمکه باندې پریوتونکې لیدلو. الله ﷻ خپل نبی حضرت عیسی ؑ ته وحی راو لیږله چه په مائده کښې زما رزق د غریبانانو او یتیمانو او بیمارانو د پاره دې. د خیتورو د پاره نه دې. مالدارانو ته دا خبره خرابه اولږیدله نو خبرې جوړول ئې شروع کړل. پخپله هم په شك کښې پریوتل او نورئې هم په شك کښې اچول او غلطې خبرې خورول ئې شروع کړه. شیطان د هغوی په زړونو قبضه اوکړه او د خو خلقو په زړونو کښې ئې هم وسوسې واچولې هغوی ونیل چه اې عیسی ؑ دا مائده نازلیدل په رښتیا د آسمان نه کیږی ځکه چه په مونږ کښې د ډیروخلقو شك دې. عیسی ؑ اوفرمائیل زما په الله ﷻ قسم دې تاسو هلاك شونې. تاسو نبی ته سوال کړې وو چه د الله ﷻ ته د مائدې دعا اوکړه او چه کله هغه دعا اوکړه او الله ﷻ په تاسو خپل رحمت او رزق نازل کړو.او تاسو ته ئې خپلې نښې او عبرتونه اوخودل نو تاسو انکار او شك اوکړو. اوس د عذاب زیرې واوړئ چه تاسو به راګیر کړې. دا یوه بله خبره ده که الله ﷻ پخپله رحم اوکړی نو الله ﷻ حضرت عیسی ؑ ته وحی اوکړه چه زه تکذیب کونکی نه پریږدم. څوك چه د مائده د نازلیدو نه پس کفر اوکړی ځکه چه د دې متعلق خو شرط هم دا وو چه هغوی ته به داسې عذاب ورکولې شی چه تراوسه پورې نه دې ورکړې شوې. دا شك کونکی چه کله په خپلو بسترو باندې سملاستل او د اوده کیدو په وخت کښې په خپلو خو شکلونو باندې وو خو په آخری شپه کښې الله ﷻ د هغوی نه خنزیران جوړکړل او دوی په اسونو باندې په ګندګو او مردارو کښې ګرځیدل. دا ټول روایت ډیر حیرانونکې دې. ابوحاتم دا د بیل بیل ځائ نه ټکړه ټکړه رایوځائ کړې او بیان کړې دې. ما د دې سیاق او ترتیب برابرولو د پاره د واقعه په توګه رایوځائ کړو.

داروایت خو دلالت کوی چه مائده رانازله شوې وه او د حضرت عیسی ؑ په دعا سره بنی اسرائیلوته ملاؤشوې وه.ښکاره عبارت د قرآن نه دا اخستلې شی ځکه چه الله ﷻ ﴿مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ﴾ فرمائیلې دې خو ویناکونکی دا هم وائی چه مائده هډو نازله شوې نه ده او الله ﷻ داخبره د مثال په توګه فرمائیلې ده او بله دا چه کله هغوی ته د عذاب ویره اوخودلې شوه نو هغوی د دې د غوښتلو نه واوښتل او وئې ونیل چه نه زمونږ مائده نه ده پکار. د مجاهد او حسن رحمه الله پورې د دې اسانید ډیر صحیح دی اود تولو نه قوی دلیل دا دې چه نصاری د دې مائده نه هډو خبر نه دی او د هغوی په کتاب انجیل کښې چرته د دې ذکر هم نشته. که چرې مائده نازله شوې وه نو په انجیل کښې به ځائ په ځائ د هغې ذکر وو او یو خل نه چه متواتر به ئې ذکر وو خو د جمهورو دا خیال دې چه مائده نازله شوې وه. ابن جریر رحمه الله هم دا خیال اختیار کړې دې ځکه چه الله تعالی﴿إِنِّي مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ﴾ فرمائیلې.د دې وعده او وعید حق دې او همدغه خبره صحیح معلومیږی. اهل تاریخ هم دغه لیکلی دی چه موسی بن نصیر نائب بنی امیه فتوح بلاد د مابنام په وخت کښې هلته مائده موندلې وه په کومو کښې چه مرغلې پیللې شوې وې او قسماقسم قیمتی کانړی په کښې ورخښ وو.نوامیر المؤمنین ولید بن عبدالملك ته هغه اولیږلې شوه دا مائده هم په لارکښې وه چه مړه شوه. اوس ئې دا د هغه رور سلیمان بن عبدالملك له اولیږله چه د هغې نه پس خلیفه شو.خلقو د هغې یاقوت او جواهرات کتلو سره ډیره حیرانتیا اوکړه او ونیلې شی چه دا مائده د سلیمان بن داوُد ؑ وه. والله اعلم.

دقریشوسوال او دجبرائیل ؑ پیغام:- دابن عباس ؓ نه روایت دې چه قریشو دنبی کریم ﷺ ته ونیلې وو چه د صفاغرزمونږ دپاره د سرو زروکړه نو مونږ به په تا ایمان راوړو.حضور ﷺ اوفرمائیل چه څه ایمان به راوړنې؟هغوی اوونیل او.په دې کښې جبرائیل ؑ راغلو او وئې ونیل الله ﷻ تاته سلام وائی. او فرمائی چه که ته غواړې نوترسحره به دصفاغر دسرو زرو شی خو که د دې نه پس ئې هم ایمان رانه وړو

نوسخت عذاب سره به مخ کولې شي او که ته غواړې چه زه ددوی توبه قبوله کړم او بدوی باندې رحمت اوکړو نو داسې به بنه وی. حضور ﷺ اوفرمائيل چه اې پروردګاره ستا توبه او ستا رحمت غواړو.[1]

وَاِذْ قَالَ اللّٰهُ يٰعِيْسَى ابْنَ مَرْيَمَ

او هر کله چی | اووئیل الله | ای عیسی | خویه | دمریم

(ددې احساناتو یادولو نه پس) الله ﷻ درته وانی چی انې عیسی خوني دمریم

ءَاَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُوْنِیْ وَاُمِّیَ اِلٰهَیْنِ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ ؕ

ایا تا | وئیلی وؤ | خلقو ته | چی اونیسئ ما | اومور زما | دوه خدایان | ماسوا دالله نه

ایاتاخلقو ته وئیلی وو | چې دالله ﷻ نه سوا مااوزما مور دواړه معبودان جوړ کړئ

قَالَ سُبْحٰنَكَ مَا يَكُوْنُ لِیْٓ اَنْ اَقُوْلَ مَا

| (نو) اوبه وانی عیسی | پاکی ده تالره | نهٔ دی مناسب | ما لره | چی اووایم زهٔ | هغه خبره

هغه به اووائی چې پاکی تالره ده | مادا څنګه ولې شو چې هغه خبره مې کړې وی

لَيْسَ لِیْ ۗ بِحَقٍّ ؕ اِنْ كُنْتُ قُلْتُهٗ فَقَدْ عَلِمْتَهٗ ؕ تَعْلَمُ

چی نشته | ماته | حق | که وم زهٔ | چی وئیلې وې ما دا خبره | نو بیشکه | معلومه به وې تاته | معلوم دی تاته

چې ماته نې حق حاصل نه دې | که ما وئیلې وې نو هغه به تا ته ضرور معلوم وې | تاته بنهٔ معلوم دی

مَا فِیْ نَفْسِیْ وَلَآ اَعْلَمُ مَا فِیْ نَفْسِكَ ؕ اِنَّكَ اَنْتَ

هغه | چی په زړه کښی زما دی | اونهٔ دی معلوم ماته | هغه | چی په ذات ستا کښی دی | بیشکه تهٔ | هم تهٔ

څه چې زما په زړه کښې دی | او ماته هغه نه دی معلوم چې کوم ستا په علم کښې دی | ...... بیشکه ته

عَلَّامُ الْغُيُوْبِ ۝ مَا قُلْتُ لَهُمْ اِلَّا مَآ اَمَرْتَنِیْ بِهٖٓ

بنه عالم نې | په پټو حقیقتونو | نهٔ دی وئیلی ما | هغوئ ته | مګر هغه | چی حکم کړې وو تا ماته | په هغې سره

په ټولو حقیقتونو ډیر بنه پوهیږې | ما ورته دهغې نه سوا هیڅ نه وو وئیلی | چې څه تا ماته حکم کړې وو

اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ رَبِّیْ وَرَبَّكُمْ ۚ وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيْدًا

چی بندګی اوکړئ | دالله | چی رب زما دې | او رب ستاسو دې | اووم زه | په هغوئ باندې | نګران |

(او هغه دا) چې دیو الله ﷻ عبادت کوئ | او هغه زما او ستاسو رب دې | او زه ترې ترهغه وخته پورې خبر اوم

مَّا دُمْتُ فِيْهِمْ ۚ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِیْ كُنْتَ اَنْتَ الرَّقِيْبَ عَلَيْهِمْ ؕ

ترڅو چی وم زهٔ | په هغوئ کښی | پس هر کله چی | تا واپس او غوښتلم زهٔ | نو وې تهٔ | هم تهٔ | نګران | په هغوئ باندې

ترڅو چې زه په دوئ کښې موجودووم | او کله چې تا زه واپس راوبللم نو بیا صرف ته دهغوئ نه خبر وې

[1] احمد: ۲۴۲/۱، وهو حسن حاکم: ۲۱٤/۲، المعجم الکبیر: ۱۲۷۳۶، البیهقی: ۸/۹.

عِبَادُكَ	فَإِنَّهُمْ	إِن تُعَذِّبْهُمْ	شَهِيدٌ	وَأَنتَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ	
اوته‌ په هر څيز باندې انظرلرونكې ئې	اوس كه ته‌ عذاب وركړې دوئ ته‌	نوبيشكه دوی	بندګان ستادي		
اوتاته دهرڅه خبر شته دې | ....كه ته دوئ ته سزا وركولې نو داستا بندګان دي ...					
وَإِن تَغْفِرْ	لَهُمْ	فَإِنَّكَ أَنتَ	الْعَزِيزُ	الْحَكِيمُ	
اوكه ته‌ معافي اوكړې	دوئ ته	نوبيشكه ته‌ هم ته‌	غالب ئې	دحكمت خاوند ئې |	
اوكه ته دوئ معاف كړې | نو بيشكه ته غالب اودحكمتونو خاوندېئ |					

قوله تعالى: ﴿وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ أَأَنتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلَٰهَيْنِ مِن دُونِ اللَّهِ﴾

دَ قيامت په ورځ دَحضرت عيسىؑ نه جواب غوښتل:- الله ﷻ به دقيامت په ورځ د هغه خلقو په موجودګئي كښې عيسى ؑ ته خطاب كوي چاچه عيسىؑ اودهغه مورخدائ جوړكړې وو.داد نصارراؤ په څرګنده تهديد او توبيخ دې. قتادهؒ په دې باندې د الله ﷻ د دې قول نه استدلال كړې دې. چه ﴿هَٰذَا يَوْمُ يَنفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ﴾ يعنى دا هغه ورځ ده چه رښتونوته به د هغوى د رښتياؤ بدله ملاويږي. سدىؒ وائى چه دا خطاب او جواب په دنيا كښې دې. ابن جريرؒ د دې تصديق كوي چه د دې واقعه سره متعلق دې سره د دې چه عيسى ؑ آسمان ته اوچت كړې شوې وو. ابن جريرؒ په دې باندې په دوه قسمه استدلال كړې دې. يو خودا چه كلام د لفظ ماضى يعنى ﴿قَالَ﴾ سره دې بل دا چه د الله ﷻ قول ﴿إِن تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ﴾ يعنى كلام شرطيه دې نو دا خبره به هم په دنياكښې شوى وى خو عذاب يا بښنه د آخرت د شرط د پاره اوچت كړې شو. خو دا دواړه دليلونه غورغوښتونكى دى ځكه كه لفظ ماضى دې نو څه اوشو د قيامت اكثر امور د ماضى په لفظ سره بيان كړې شوى دى د دې د پاره چه په وقوع او ثبوت باندې دليل كافى شي. د ﴿إِن تُعَذِّبْهُمْ﴾ شرطيه كلام سره د عيسى ؑ د هغه ګناهګارانونه ويزاره كيدل ښكاره كول او د الله ﷻ د مرضئى په هغوى كښې نافذ كيدل ظاهر كړې شوى دي او په شرط باندې د څه څيز متعلق كيدل د يوڅيز د واقع كيدلو د پاره نشى مقتضى كيدلې. په قرآنى آياتونوكښې د دې ډير مثالونه دى. د قتادهؒ چه كوم بيان دې هغه ډير واضح دې چه د قيامت د ورځې خبرې اترې دى، دې دپاره چه د قيامت په ورځ د ټولو په وړاندې د نصارى راز ښكاره شي او تهديد او توبيخ ئې اوشى. د حضرت ابوموسى اشعرى ؓ نه روايت دې چه حضور ﷺ اوفرمائيل چه د قيامت په ورځ به انبياء عليهم السلام اود هغوى امتونه راؤغوښتې شي بيا به عيسى ؑ راؤغوښتې شي په هغه به د احسان څرګندونه اوكړې شي اوهغه به اقرار به اوكړې بيا به الله ﷻ دا پورتنې سوال اوكړي نو هغه به انكار اوكړي چه ما خپل امت ته د خپل عبادت نه وو وئيلى. اوس به نصارى راؤغوښتې شي هغوى نه به تپوس اوكړې شي هغوى به وائى چه او هم عيسى ؑ مونږ ته داسې حكم راكړې وو. د دې په اوريدو سره به د ويرې د عيسى ؑ د سر او بدن ويښته اودريږى. فرښتې به هغه ويښته اونيسى او دا نصارى به د الله ﷻ په وړاندې زر كاله پښې رابوخائ كړې شوى كينولې شى تر دې چه په هغوى باندې حجت قائم كړې شي او اصليت به د هغوى په وړاندې راشى. د دروغويه سزا كښې به صليب به د هغوى پيشوا جوړولې شى بيا به دا خلق د دوزخ طرف ته پاره كولې شى.(۱) اود الله ﷻ قول دې ﴿سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقٍّ﴾ په دې جواب كښې د حسن

---

۱) الدرالمنثور: ۶۱۵/۲.

ادب څومره توفیق ورکړې شوې دې. د عیسی ﷺ په زړه کښې څومره ښه دلیل واچولې شو چه اې الله چه د کومې خبرې زما څه حق نشته نو داسې خبره به ما څنګه کوله.﴿ولوفرضنا﴾ که چرې ما داسې وئیلی هم وی نو ته به خبردار ئې ځکه چه تانه خو څه خبره پټیدلې نشی. ته زما د زړه خبره پیژنې خوزه ستا اراده نه شم پیژندلې، د څه چه تاما ته حکم راکړې وو ما د هغې نه یو حرف هم زیات نه دې وئیلې. ما خو هم دا وئیلی ووچه د الله ﷻ عبادت کونې چه زما هم رب دې او ستاسو هم رب دې. زه چه ترکومې په دوی کښې ووم د دوی د اعمالو نګران ووم او چه کله نه تازه اوچت کړم نو بیا خو ته د هغوی د اعمالو نګران شوې او ته خو د هرې خبرې نګران ئې.

د ابن عباس ﷛ نه روایت دې چه نبی کریم ﷺ مونږ ته خطبه راکوله نو ونې فرمائیل چه اې خلقو د قیامت په ورځ به تاسو بربنډ او بې جامو اوچتولې شئ لکه څنګه چه د پیدا کیدو په وخت وئ. د ټولونه اول به حضرت ابراهیم ﷺ ته جامې اغوستلې شی. بیا به زما د امت یوڅوخلق راوستلې شی کوم چه به د دوزخ د نشانې په توګه ګس طرف ساتلې شی نو زه به وایم چه دا خو زما امت دې نو وئیلې به شی چه ته نه پوهیږې چه تانه پس دې خلقو ستا سنت پریخودې وو او کوم کوم بدعتونه ئې روان کړی وو. نو زه به د یو صالح بنده په شان همدغه اووایم کوم چه حضرت عیسی ﷺ وئیلې وو نو وئیلې به شی چه تانه پس خلق مرتد او بدعتیان شوې وو.(١)

دَ امت دَ ښېښې دَ پاره دَ حضور ﷺ منتونه او زارئي :- قوله﴿إِن تُعَذِّبْهُمْ﴾ الی آخره. دا د الله ﷻ د کلام په اراده متضمن دی چه هغه څه غواړی نو کوی او هغه د ټولونه ټپوس کولې شی. نور دا د نصاراؤ د کلام نه په ویزارئی باندې مشتمل دې چا چه حضرت عیسی ﷺ د الله ﷻ شریك او اولاد، او حضرت مریم ئې بی بی ګرځولې وه نعوذبالله تعالی. د دې آیت لوئ شان دې. په حدیث کښې دی چه یوه شپه نبی کرم ﷺ تر سحره پورې دا آیت په مانځه کښې لوستلو.

د حضرت ابوذر نه روایت دې چه نبی اکرم ﷺ یوه شپه دا آیت لوستلو تردې چه په رکوع او سجده کښې ئې هم دا آیت اولوستلو. سحر چه کله ما د دې وجې ټپوس اوکړو نو حضور ﷺ اوفرمائیل چه ما د الله ﷻ نه چه ډیر لوئ دې د امت د شفاعت سوال کولو نو د شرك نه علاوه هغه د ټولو د ښېښې وعده اوکړه.(٢)جسره بنت وجاجه نه روایت دې چه حضرت ابوذر ﷛ فرمائیل چه نبی اکرم ﷺ د ماسخوتن مونځ ورکړو نو د هغې نه پس خلقو خپل خان له خان له مونځونه کول. حضوراکرم ﷺ په خپل ځائ باندې کیناستو چه کله خلق خپلو کورونوته لاړل نو بیا په مصله باندې راغلواو په مانځه کښې مشغول شو. اوس زه هم راغلم او هغوی پسې په مانځه اودریدم. هغوی ﷺ ښی طرف ته د اودریدو اشاره اوکړه نو زه ښی طرف ته شوم. بیا ابن مسعود ﷛ راغلو مونږ پسې شاته اودریدو نو حضور ﷺ ګس طرفته کیدو اشاره اوفرمائیله. اوس مونږ دریواړو خپل خان له خان له مونځ کولو. حضور ﷺ چه په مانځه کښې کوم یو آیت شروع کړو نو هم د هغې لوستوکښې ئې سحرکړو. ما حضرت عبدالله بن مسعود ﷛ ته اوونیل چه ټوله شپه هم د یو آیت لوستلو سبب د حضور ﷺ نه ټپوس اوکړه. هغه اوونیل چه نه ترکومې حضور ﷺ پخپله بیان نه وی فرمائیلې نو زه ټپوس نه کوم. ما زړه کلك کړو او ټپوس می اوکړو یا رسول الله ﷺ زما مور پلار دې په تا قربان شی ټول قرآن پاك ستاسو په سینه کښې دې خو

---

(١) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة المائدة باب قوله ﴿ وكنت علیهم شهیدامادمت فیهم فلما توفیتنی ....﴾ : ٤٦٢٥، صحیح مسلم: ٢٨٦٠، ترمذی : ١٤٢٣.

(٢) احمد: ١٤٩/٥، نسائی: کتاب الافتتاح باب ترديد الاية: ١٠١١، ابن ماجه: ١٣٥٠.

نامو د قران پاك صرف هم یو ایت لوستلو. كه په مونږ كښې چا داسې كولو نو مونږ به په هغه اعتراض كولو. نو هغوی ﷺ اوفرمائیل چه ما د امت د پاره د الله ﷻ نه دعا كوله. ما تپوس اوكړو د الله ﷻ د طرف نه څه جواب ملاوشو نو اوفرمائیلې شو چه د كومې خبرې ماسره وعده شویده نو اكثر خو به مونخونه كول پریږدئی اود الله ﷻ د رحمت بهانه به واخلئی. ما اوونیل چه آیا خلقو ته د دې زیرې اونه رسوم؟ونې فرمائیل چه او اورسوه. زه لږ شان لرې تلې وم چه حضرت عمر ؓ اوفرمائیل یا رسول الله ﷺ كه خلقو ته دا خبره اورسولې شی نو عبادت به پریږدی. نو حضورﷺ زه واپس راؤغوښتم هغه آیت دادې ﴿إِن تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ ۖ وَإِن تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾[1]دا د حضرت عیسی ؑ قول دې كوم چه نبی اكرم ﷺ تلاوت فرمائیلو.بیا حضور ﷺ خپل لاسونه اوچت كړل او ونې فرمائیل ﴿اللهم امتی﴾(اې ربه زما امت) او په چغوچغو نې ژړل. الله ﷻ حضرت جبرائیل ؑ راؤلیږلو او حضرت جبرائیل ؑ راغلو د ژړا د سبب نې تپوس اوكړو. نو چه حضورﷺ كوم جواب وركولو حضرت جبرائیل ؑ ته نې وركړو نو الله ﷻ اوفرمائیل اې جبرائیل! لاړشه حضرت محمد ﷺ ته اووایه چه مونږ به ستا د امت باره كښې تا راضی كوو او زړه مه خفه كوه.[2] حذیفه ؓ بن الیمان وائی رسول الله ﷺیوخل ناوخته تشریف راؤړواو په سجده كښې راپریوتلو او دومره ساعت نې تیركړو لكه چه روح نې الوتې وی. بیا نې چه كله د سجدې نه سر رااوچت كړو نو ونې فرمائیل زما رب زما د امت باره كښې ماسره مشوره كړې وه چه هغوی سره څه اوكړی؟ نو ما اوونیل چه اې ربه دا خو هم ستا بندیگان دی او هم ستا مخلوق دې. په دونم خل نې تپوس اوكړو بیا ما هم دغه اوونیل نو الله ﷻ اوفرمائیل اې محمدﷺ! زه به د امت باره كښې تا نه رسوا كوم. او ماته نې اوونیل چه تاسره به او اویا زره امتیان ځی او دغه شان هر یو امتی سره به اویا زره امتیان وی او دا ټول به بغیر حساب كتاب نه جنت كښې داخلیږی. بیا نې اوونیل چه غواړه تاته به دركولې شی نو ما حضرت جبرائیل ؑ ته اوونیل چه څه الله ﷻ زما سوال پوره كول غواړی. نو حضرت جبرائیل ؑ اوفرمائیل چه او الله ﷻ زه تاله هم دې غرض د پاره رالیږلې یم. نو الله ﷻ ماته هر څه راكړه. زه په دې غرور او فخر نه كوم چه الله ﷻ زما ټول مخكې او روستی گناهونه معاف كړل او زه په زمكه صحیح سلامت ژوندې گرځم. اوماته نې دا هم خصوصیت راوبښلو چه زما امت به په قحط نه مری او نه به مغلوبه كیږی. الله ﷻ ماته كوثرراكړې. داپه جنت كښې یونهر دې چه زما حوض ته به رابهیږی او ماته نې د عزت، نصرت، رعب، شان او شوكت خصوصیت راكړې دې چه زمادامت په وړاندې په خلقوباندې دیوې میاشت په اندازه اثر غورزوی. زه به جنت كښې د ټولو پیغمبرانو نه وړاندې داخلیږم او زما د امت د پاره د غنیمت مال بالكل حلال گرځولې شویدې. او اكثر داسې څیزونه نې حلال كړی دی چه زما نه په وړاندې امتونوباندې حلال نه وو او په مذهبی حیثیت سره زما په دین كښې هیڅ سختی نه ده كیخودې.[3]

قَالَ اللّٰهُ هٰذَا	يَوْمُ	يَنفَعُ	الصّٰدِقِيْنَ	صِدْقُهُمْ	لَهُمْ
دپاره د هغوی	رښتیا وینا دهغوی	رښتنو خلقو ته	هغه ورځ ده چې نفع وركوی	نو اوبه وائی الله دا	
الله ﷻ به ورته اووائی داهغه ورځ ده	چې رښتینو خلقوته به خپل رښتیا فائده وركړی	دوی دپاره داسې			

---

[1] احمد: ۱۷۰/۵، ابن ماجه: ۱۳۵۰.

[2] صحیح مسلم كتاب الایمان باب دعاء النبی ﷺ لامة وبكاله شفقة علیهم: ۲۰۲.

[3] احمد: ۳۹۳/۵.

جَنّٰتٌ تَجْرِیْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِیْنَ فِیْهَآ اَبَدًاؕ
باغونه دی چی بهیږی | لاندی دهغی نه | نهرونه | همیشه به وی | په هغی کښی | همیشه |
باغونه دی چې د هغې لاندې به ولې بهیږی | او دوی به په هغې کښې همیشه وی | الله ﷻ دهغوی نه راضی شو

رَضِیَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوْا عَنْهُؕ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِیْمُ۝ لِلّٰهِ
راضی شو الله دهغوی نه | اوراضی شو هغوی دالله نه | دا | کامیابی ده | لویه | خاص الله لره ده
اوهغوی دالله ﷻ نه راضی شو | .... اودا ډیره لویه کامیابی ده | .... د آسمانونو

مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا فِیْهِنَّؕ وَهُوَ
بادشاهی | دآسمانونو | اودزمکې | اودهغه څه | چې په دې کښی دی | اودهغه |
اوزمکې اوددې مینځ کښې دټولو څیزونواختیار صرف الله دپاره دې | ....اوهغه

عَلٰی كُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ۝ ع
په هر څیز باندې | قادر دې
په هرڅه قدرت لری

قوله تعالی:: قَالَ اللّٰهُ هٰذَا یَوْمُ یَنْفَعُ الصّٰدِقِیْنَ صِدْقُهُمْؕ

د محشر په ورځ کامیابیدونکی:- الله ﷻ دخپل بنده حضرت عیسیٰ ؑ د خبرې جواب ورکوی کله چه هغه د نصاراؤ ملحدینو او کاذبینونه خپله ویزاری ښکاره کړې وه، فرمانی ﴿ هٰذَا یَوْمُ یَنْفَعُ الصّٰدِقِیْنَ ﴾ یعنی د نن ورځ د موحدینود توحیدد ورکولو ورځ ده چه د بهیدونکو نهرونو والا په جنت کښې به وی. نه به د هغه ځائ نه ویستلې شی او نه به د یوساعت د پاره جنت پریږدی. حضور ﷺ فرمائیلی دی چه په دغه ورځ به رب کریم جلوه افروز وی او فرمانی به غواړئی زه د ورکولو د پاره راضی یم. خلق به د هغه رضامندی غواړی نو فرمانی به چه هم زما رضامندئی تاسو زما کور ته راکوزکړی ئې. اوغواړئی څه غواړئی. خلق به بیا د الله ﷻ رضامندی اوغواړی. فرمانی به چه ګواه اوسیږئی سبحانه تعالی ستاسو نه راضی دې[1] ﴿ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِیْمُ۝﴾ دا ډیره لویه کامیابی ده. ﴿لِمِثْلِ هٰذَا فَلْیَعْمَلِ الْعٰمِلُوْنَ۝﴾ عمل کونکو له هم داسې عمل پکاردې. ﴿وَفِیْ ذٰلِكَ فَلْیَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُوْنَ۝﴾ اوهم ددې کوشش خلقوله پکاردې. هغه دهرڅیز خالق دې په هرڅیز باندې متصرف اوقادردې. ټول دهغه دغلبه اوقدرت لاندې دی. د هغه نه څوک مثال شته اونه دهغه څوک برابرشته اونه امدادی. دهغه نه پلارشته نه ځوئ نه ښځه. دهغه نه بغیربل هیڅ یو الله نشته.[2]

د سورة انعام مکی سورة تفسیر

دَ سورهٔ انعام فضائل:- سورة انعام په مکه کښې په یوه شپه او په یو ځل نازل شوې. دا اویا زره فرښتو راوړې حاضرې شوې وې او تسبیح ئې لوستو. ([3]) اسماء بنت یزید وائی چه حضور ﷺ په ناقه باندې

---

[1]) ابن ابی شیبة: ۱۵۰/۲

[2]) ترمذی کتاب التفسیر القرآن باب ومن سورة المائدة : ۳۰۶۳، وسنده حسن لثاله وصححه الحاکم: ۳۱۱/۲. ووافقه الذهبی

[3]) طبران : ۱۲۹۳۰،

سور وو او سورة انعام نازلیدلو. ما د حضورﷺ د ناقې واګه نیولې وه. د وحی د بوج نه ناقه (اوښه) داسې ټیټه شولکه چه دهغې هډوکی به مات شي(۱)ملائکو زمکه اوآسمان راګیرکړي وو.د سورة انعام د نازلیدلو نه پس حضور نبي اکرمﷺتسبیح لوستلې. فرمائیلې د دې سورة په مشایعت کښې فرښتو د آسمانه پورې راګیرکړې وو(۲)دفرښتو (سبحان الله وبحمده سبحان الله العظیم) په آوازونو سره په زمکه او آسمان کښې یوه هنګامه وه. حضورﷺ هم دا تسبیح لوستلې.(۳) حضورﷺ فرمائیل چه ټول سورة انعام هم په یو ځل نازل شویدې. د اویا زره فرښتو په تسبیح او تحمید سره نازل شویدې.(۴)

آیاتونه		سورة الانعام مکی دي		رکوع ګانې
۱۱۵		بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ		۲۰
		شروع کوم په نوم د الله چه ډیرمهربان زیات رحم کونکې دي		

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَجَعَلَ

ټول تعریف| خاص الله لره دي| هغه (الله) چي پیدائې کړل| آسمانونه| اوزمکه | اوپیدا ئې کړې

ټول تعریفونه الله ﷻ دپاره دی | هغه ذات چې آسمانونه او زمکه ئې پیدا کړې ده | ....او

الظُّلُمٰتِ وَالنُّوْرَ ۬ ثُمَّ الَّذِیْنَ كَفَرُوْا بِرَبِّهِمْ یَعْدِلُوْنَ ①

تیارې | اورڼا | بیا | هغه کسان | چې دحق نه ئې انکارکړې دي|درب خپل سره| برابروی

تیارې او رڼه ئې پیدا کړې ده| بیاهم کافران (خپل بتان) د رب خپل سره برابروی

هُوَالَّذِیْ خَلَقَكُمْ مِّنْ طِیْنٍ ثُمَّ قَضٰۤی اَجَلًا ؕ

هغه ذات دې| چی ئې پیداکړئ تاسو| دختې نه | بیائې مقررکړه| یوه نیټه دمرګ|

(اللهﷻ)هغه ذات دې چې تاسوئې د ښاورې نه پیداکړئ | بیا ئې ستاسودپاره دژوندون یو نیټه مقررکړه

وَاَجَلٌ مُّسَمًّی عِنْدَهٗ ثُمَّ اَنْتُمْ تَمْتَرُوْنَ ② وَهُوَاللّٰهُ

اویوبله نیټه دقیامت| مقرر ده | دهغه سره| بیا | تاسو | شك کوئ| او هم دغه الله دې|

اویوه بله نیټه (دقیامت) هم هغه سره مقررده | بیاهم تاسو شکونه کوئ| هم دغه یو الله ﷻ

فِی السَّمٰوٰتِ وَفِی الْاَرْضِ ؕ یَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ

په آسمانونو کښې |اوپه زمکه کښې|هغه پوهیږی| په پټ حال ستاسو| اوپه ښکاره حال ستاسو|

په آسمانونو اوزمکه کښې دې | هغه ستاسو په ټولو پټو اوښکاره رازونو باندې پوهیږی

(۱) مجمع الزوائد : ۲۰/۷.
(۲) المعجم الاوسط : ٦٤٤٣، مجمع الزوائد:۲۰/۷
(۳) المعجم الاوسط : ٦٤٤٣، مجمع الزوائد:۲۰/۷
(۴) المعجم الصغیر: ۸۱/۱.

وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ۝
اوپوهیږي| په هغه عملونواچي تاسوئې کوئ|
اوستاسو هرقسمه کارونه ورته ښکاره دي |

قوله تعالى: اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمٰتِ وَالنُّوْرَ ثُمَّ الَّذِیْنَ كَفَرُوْا بِرَبِّهِمْ یَعْدِلُوْنَ۝

دَ الله ﷻ قدرت کامله او انسان:- الله ﷻ د خپل نفس کریمه تعریف کوی چه هغه آسمانونه او زمکې پیدا کړې لکه چه بندیګانوته حمد ښائی. په ورځ کښې رنړا او په شپه کښې تیاره د خپلو بندیګانود پاره فائده مندګرځوی. دلته دنور لفظ واحد راوړلې شویدې او ظلمات یعنی تیارې جمع راوړلې شوی دی. ځکه چه اشرف څیز هم واحد راوړلې شی. لکه چه د الله ﷻ قول دې ﴿ عَنِ الْيَمِيْنِ وَالشَّمَآئِلِ ﴾ او ﴿ وَاَنَّ هٰذَا صِرَاطِیْ مُسْتَقِیْمًا فَاتَّبِعُوْهُ ۚ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِیْلِهٖ ﴾ دلته هم یمین واحد دې او شمائل جمع دی او خپلې لارې ته ئې سبیل ونیلې واحد ئې راوړې ده او غلطو لاروته ئې سبل ونیلې جمع ئې راوړې دی. سره د دې چه بعض بندیګان کفر کوی اود هغه د پاره شریك او عدیل ګرځوی. د هغه ښځه او بچې ګرځوی. الله ﷻ د دې خبرونه منزه دې. بیا فرمائی چه هغه تاسو د خاورو نه پیدا کړنې یعنی ستاسو پلار حضرت آدم ﷺ د خاورې نه جوړ شوې وو او هم خاورې د هغه د غوښې شکل اختیار کړو. بیا هم د هغه نه خلق راپیدا شو او په مشرق او مغرب کښې خواره شو. بیا حضرت آدم ﷺ خپل وخت پوره کړو اوپه خپل مقرر وخت باندې مرګ ته راورسیدو. د رومبی لفظ اجل نه حضرت حسن بصری رحمه الله په نیز د مرګ پورې د ژوندون وخت مراد دې. او د بل لفظ اجل نه د مرګ نه پس د دوباره ژوندی کیدو وخت مراد دې. اجل خاص دانسان روان عمر دې اود اجل عام نه مراد د ټولې دنیا عمر دې. یعنی د دنیا د ختمیدو او زوال پذیرکیدو پورې او د آخرت د کور د وخت راتلوپورې.

حضرت ابن عباس ﷺ او مجاهد رحمه الله وائی چه د رومبی اجل نه مراد ددنیا موده ده او اجل مسمی نه مراد د انسان عمر تر مرګه پورې دې. لکه دا چه د الله ﷻ د دې قول نه ماخوذ دې ﴿ وَهُوَ الَّذِیْ یَتَوَفّٰىكُمْ بِالَّیْلِ وَیَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ ثُمَّ یَبْعَثُكُمْ فِیْهِ لِیُقْضٰۤى اَجَلٌ مُّسَمًّى ۚ ثُمَّ اِلَیْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ یُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ۝ ﴾ یعنی هغه په شپه کښې تاسو مړه کوی او په ورځ کښې چه تاسو څه کوئی په هغې پوهیږی او په شپه کښې تاسو څه کولې نه شئ. یعنی په خوب کښې ئې چه د روح دقبض کیدو شکل کښې دې. او چه بیا رابیدارشئ نو خپلو ملګرو له لکه چه بیا واپس راشئ. او د هغه قول ﴿عنده﴾ معنی دا ده چه دغه وخت سوا د هغه نه بل څوك نه پیژنی. لکه چه یو بل ځائ کښې فرمانیلی دی چه د هغې علم هم الله ﷻ ته دې. هغه وخت د الله ﷻ نه بل څوك نه شی پیژندلې. او هم دغه شان دا د الله ﷻ قول دې چه اې نبی ﷺ تانه د قیامت باره کښې تپوس کوی چه کله به راځی؟ نو تاته د دې څه پته ده. د دې علم خو هم الله ﷻ ته دې.بیا په لاندینی آیت ارشاد دې چه تاسو دقیامت باره کښې شك کوئی، هم هغه د زمکو او آسمانونو مالك ستاسو په پټو خبرو باندې خبردار دې او په ښکاره خبرو هم. او تاسو چه څه کوئی د هغې نه بنه خبر دې. د دې آیت مفسرینو د رومبنې فرقې جهمیه د قول نه په انکار باندې اتفاق کړیدې. او بیا د دې آیت د تفسیر متعلق د هغوی اختلاف هم دې. د جهمیه دا قول دې چه دا آیت د دې خبرې حال دې چه الله ﷻ په هرځائ کښې پخپله موجود دې، یعنی په دې عقیده سره دا خبره ښکاره کیږی چه په هرڅیز کښې پخپله الله ﷻ موجود دې. صحیح قول دا دې چه په زمکو او آسمانونوکښې هم الله ﷻ منلې شی او هم د هغه عبادت کولې شی. او په آسمانونو کښې چه کومې فرښتې او زمکه کښې کوم انسانان دی ټول د هغه د الوهیت اقرار کوی. هغه ته الله ﷻ ونیلو سره رابلی خو پیریان او انسانان

کافر د هغه نه نه ویریږي. او هم دا آیت د الله ﷻ په دې قول منطبق کیږي چه هم هغه د آسمانونو الله ﷻ دی او هم هغه د زمکو الله ﷻ دی. مطلب دا چه کوم په آسمانونوکښې دی د هغې الله ﷻ او څه چه په زمکه دی د هغې الله تعالیٰ. دا نه چه کوم په آسمانونو او زمکوکښې دی هم هغه الله ﷻ دی. هم په دې بنا باندې حکم دی چه هغه ستاسو پټ هم پیژني او ښکاره هم پیژني. دوئم قول دا دی چه دینه مراد دا دی چه الله ﷻ هغه ذات دی چه په زمکه او آسمان کښې هره یوه پټه او ښکاره خبره پیژني او د هغه قول ﴿ يَعْلَمُ فِي السَّمٰوٰتِ وَفِي الْاَرْضِ ﴾ سره متعلق دی. نو د دې تقدیر هم داسې شو چه هم هغه الله ﷻ دی چه په زمکه او آسمان کښې ستاسو هره خبره پیژني او تاسو چه څه کوئی د هغې علم لري. او دریم قول دا دی ﴿وَهُوَاللّٰهُ فِي السَّمٰوٰتِ ﴾ دا وقف تام دی دی نه پس بیا د خبر شروع کیږي یعنی ﴿وَهُوَاللّٰهُ فِي السَّمٰوٰتِ ﴾ مبتداء ده ﴿وَفِي الْاَرْضِ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ﴾خبر دی. د ابن جریر رحمه الله هم دغه مسلك دی.بیا په آخرکښې ارشاد دی چه هغه ستاسو ټول اعمالو باندې پوهیږي.

	وَمَا	تَاْتِيْهِمْ	مِّنْ اٰيَةٍ	مِّنْ اٰيٰتِ
	اونۀ	راځي دوئ ته	یوه نښنه	د نښو
دخلقو دا حال دی چې ورته یونښنه د				

رَبِّهِمْ	اِلَّا	كَانُوْا	عَنْهَا	مُعْرِضِيْنَ۝	فَقَدْ	كَذَّبُوْا
د رب خپل نه	مگر	وی دوئ	دهغې نه	مخ اړونکی	نو په تحقیق سره	دروغ اوگڼړل دوئ
خپل رب دطرفنه راشي | نو دوئ دهغې نه مخ اړوی | ....یقینا دوئ هغه حق کتاب دروغ						

بِالْحَقِّ	لَمَّا	جَآءَهُمْ	فَسَوْفَ	يَاْتِيْهِمْ	اَنْۢبٰٓؤُا	مَا
حق	کله چی	راغی دوئ ته	نو زربه	راشي دوئ ته	خبرونه	دهغه څیز
اوگڼړلو کوم چې دوئ ته راغلو | نو زرده چې دوئ ته به دهغه څیز باره کښې خبرونه راشي						

كَانُوْا	بِهٖ	يَسْتَهْزِءُوْنَ۝	اَلَمْ يَرَوْا	كَمْ	اَهْلَكْنَا
چی وو دوئ	په هغې پورې	چې ټوقې به ئې کولې	آیا نۀ گوری دوئ	چې څومره	هلاك كړی دی مونږ
چې کوم پورې دوئ ټوقې کولې | .... دوئ نه گوری چې ددوئ نه					

مِنْ قَبْلِهِمْ	مِّنْ قَرْنٍ	مَّكَّنّٰهُمْ	فِي الْاَرْضِ
وړاندې ددوئ نه	داهل د زمانې نه	چی قدرت ورکړې وو مونږ هغوئ ته	په زمکه کښې
وړاندې مونږ څومره ډلې هلاکې کړې دی | چې د هغوئ دور دوران وو | او په مخ د زمکې			

مَا	لَمْ نُمَكِّنْ	لَّكُمْ	وَاَرْسَلْنَا	السَّمَآءَ	عَلَيْهِمْ
هغه قدرت	چی نۀ دې درکړې مونږ	تاسو ته	اولیږلې وو مونږ	باران	په هغوئ
داسې طاقت ورکړې وو | چې تاسو ته مونه دې درکړې | او مونږ په هغوئ باندې د پورته نه					

مِّدْرَارًا۠	وَّجَعَلْنَا	الْاَنْهٰرَ	تَجْرِيْ	مِنْ تَحْتِهِمْ
پرلپسې په شیبوشیبو	اوروان کړی وو مونږه	نهرونه	چی بهیدل به	لاندې د ونودهغوئ نه
درحمت بارونه اوورول | اولاندې نه مو ورته ولې بهولې | (خوچې کله نافرمانه شو)				

فَأَهْلَكْنٰهُم	بِذُنُوبِهِمْ	وَأَنْشَأْنَا	مِنْ بَعْدِهِمْ	قَرْنًا	آخَرِينَ ۝
نوهلاك كړل مونږ هغوئ	په سبب د ګناهونو دهغوئ	اوپيدا كړل مونږ	اروستو دهغوئ نه	قومونه	نور
نو مونږ هغوی د هغوی د ګناهونو په وجه هلاک کړل		اوهغوئ نه پس مو نور قومونه پيدا کړل			

قوله تعالى: وَمَا تَأْتِيهِم مِّنْ آيَةٍ مِّنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ۝

دَ معاندينوانجام:- د مشركانو معاندانو باره كښې الله ﷻ خبروركوى چه كله د الله ﷻ يو آيات دوی له راشي يعني څه معجزه يا د الله ﷻ په وحدانيت څه واضح دليل يا د رسول الله ﷺ د صداقت څه نښه نودا خلق د هغې نه ډډه كوى او د هغې هيڅ پرواه نه كوى. او چه كله حق خبره هغوى له راغله نو د هغې نه ئې انكار اوكړو. د دې باره كښې به هغوى ته ډير زر معلومه شي. دا خبره د هغوى د پاره د تهديد او سخت وعيد ده ځكه چه هغوى حق دروغ اوګڼړلو. اوس به د تكذيب نتيجه هغوى خامخا وينی. الله ﷻ هغوی پوهه كوى او ويروى چه ړومبنوخلقو هم چه د هغوى نه په طاقت او شمير كښې زيات وو اوپه مالونواو اولادكښې هم زيات وو. دولت او حكومت هم ورته حاصل وو. بياهم هغوى ته څنګه سخت عذاب رسيدلې وو. ددې قسم عذاب سره تاسو هم مخ كيدې شئ. آيا هغوى نه دى ليدلي چه الله ﷻ د هغوى نه وړاندې څومره قومونه هلاك كړې دى چه په دنيا كښې ئې ډير لوئ طاقتونه لرل. هغه شان مالونه، اولاد، عمارتونه، شان اوشوكت تاسو ته حاصل هم نه دې. د آسمان نه به مونږ د هغوى د پاره اوبه راورولې اوهغوى چرته قحط سره نه وو مخ شوى، مونږ باغونه نهرونه او چينې وركړې وې او په دې سره مقصد هغوى له صرف وخت وركول وو او بيا د هغوى د ګناهونو او نافرمانو په سبب هلاك كړل او د هغوى په ځائ مو بيا نور قومونه آباد كړل. ړومبنی خلق خو د تلونكې ورځ په شان لاړل او قصې جوړې شوې. خود هغوى نه پس خلقو هم د هغوى په شان عمل اوكړو او په وړاندينوخلقو په شان دوی هم هلاك كړې شو.نو اې خلقو د دې خبرې نه اوويريږئ چه چرته تاسو هم داسې حالا تو سره مخ نه كړې شئ. تاسو سره د الله ﷻ كتل خو څه د هغوى نه زيات اهم كار نه دې. ستاسو رسول د چا چه تاسو تكذيب كونې نو دې خودهغوى د رسول نه هم زيات د عزت والا دې. ځكه چه كه الله ﷻ ډير احسان او مهرباني اونه كړې نو نوتاسو خو د زيات نيولو مستحق ئې.

وَلَوْ نَزَّلْنَا	عَلَيْكَ	كِتَابًا	فِي قِرْطَاسٍ	فَلَمَسُوهُ
اوكه نازل كړې وې مونږ	په تا باندې	ليكلې كتاب	په كاغذ كښی	اومسه كړې ئې وې هغه
اوكه مونږ په تاباندې په كاغذ كښې ليكلې شوې (كتاب) راكوز كړې وې انودوی به هغه مسح كړې وې				

بِأَيْدِيهِمْ	لَقَالَ	الَّذِينَ	كَفَرُوا	إِنْ هَٰذَا
په لاسونو خپلو	نوخامخابه ونيلې	هغه كسانو	چې انكار ئې كړې دې دحق نه	چې نۀ دې دا
په خپلولاسونو نوخوك چې حق نه منی انو هغوئ به بياهم دا ونيلې اچې دا (قران چه تا ورته پيش كړې دې)				

إِلَّا	سِحْرٌ	مُّبِينٌ ۝	وَقَالُوا	لَوْلَا أُنْزِلَ	عَلَيْهِ	مَلَكٌ ط وَلَوْ
مګر دې	جادو	ښكاره	او وائی دوی	ولې نازله نۀ كړې شوه	په دۀ باندې	فرشته اوكه
ښكاره باره جادو دې			اودوی دا وائی چه په دۀ باندې ولې فرشته نه نازليږی			كه مونږ هډو

أَنْزَلْنَا مَلَكًا لَّقُضِيَ الْاَمْرُ ثُمَّ لَا

نازله کړې وې مونږ | فرشته | نوخامخا به فیصله شوې وه | کار | بیا | به نه وو

فرشته راکوزه کړې وې | نو تېوله قصه به ختمه شوې وه | او بیا به هم ددې هومره

يُنْظَرُوْنَ۝٨ وَلَوْ جَعَلْنٰهُ مَلَكًا لَّجَعَلْنٰهُ

ورکړې شوې مهلت || او که ګرځولې وې مونږ دا پیغمبر | يوه فرشته | نوخامخابه ګرځولې وو مونږ هغه لره

مهلت نه وو ورکړې شوې | او که مونږ هلته فرښته راکوزولې نودسړي په شکل به مو راکوزولې

رَجُلًا وَّلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَّا

په شکل دسړي || اوخامخابه په شك کښې اچولې وو مونږه | دوی لره | هغسې شك کښې |

.... | ....اودغه شان بیا به هم په شک کښې پاتې شوی وو ادوئ لکه څنګه چې

يَلْبِسُوْنَ۝٩ وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّنْ قَبْلِكَ

چې اوس پکښې اخته دی دوئ | اوخامخا تېوقې شوی دی | په پیغمبرانو پورې | مخکښې ستا نه |

اوس په شک کښې اخته دی | او (پیغمبره) ستانه مخکښې هم ډیرو پیغمبرانو پورې خندګانې شوی وې

فَحَاقَ بِالَّذِيْنَ سَخِرُوْا مِنْهُمْ مَّا كَانُوْا

نو چاپیره شو | دهغه کسانونه | چې تېوقې به ئې کولې | په دوئ پورې | هغه عذاب | چې وو دوئ

نوآخر چې کوموخلقوتېوقې کولې | په هغوئ باندې هغه عذاب واقع شو په کوم پورې چه به هغوی

بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ۝١٠ قُلْ سِيْرُوْا فِي الْاَرْضِ

چې په هغې پورې به ئې | تېوقې کولې || ووایه (دوئ ته) | چې اوګرځئ | په زمکه کښې

تېوقې کولې | ....ورته اووایه چې دزمکې په مخ اوګرځئ

ثُمَّ انْظُرُوْا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِيْنَ۝١١

بیا اوګورئ | چې څنګه | وه | انجامد دروغو ګڼرونکو |

اوبیااوګورئ چې چا (پیغمبران) په دروغه ګڼرلي وو | دهغوئ څه حال شو

قوله تعالى: وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتٰبًا فِيْ قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوْهُ بِاَيْدِيْهِمْ

د مشرکانو د هنیت او دصفادلائلوبیان:- دمشرکانو د دښمنئ، مکابره اومنازعه خبر ورکولوسره الله ﷻ فرمائي چه که مونږ په تاسو هم څه داسې کتاب نازل کړې وې چه په کاغذونوليکلې شوې وې کوم له چه هغوی لاس هم وړلې شو، هغه ئې د آسمان نه راکوزیدونکې ليدلې نو بیا به هم دې کافرانو وئيل چه دا خو ښکاره جادو دې. خکه چه په محسوساتوکښې دننه هم د دوی د فساد خوښونکی طبیعت تقاضا ده چه که مونږ په دوی باندې د آسمان یوه دروازه هم کولاؤ کړو او په هغې کښې دوی پورته اوخیژي نو هم دا به وائي چه زمونږ سترګې خو ړندې کړې شوی دی او په دې باندې نظر بندی شویده یا لکه چه اوفرمائيلې شو چه که د آسمان ټکړې هم راپريوتونکی اووینی نو وائی به چه د اوريځو

تکرې دی. او بیا د هغوی دا هم وینا ده چه رسول الله ﷺ سره یوه فرښته ولې نه ده لیږدلې. نو الله ﷻ فرمائي چه که داسې وې نو بیا خو خبره ختمه ده. هغوی به فرښته لیدلو باندې هم هغه د جادو خبره کوی. نو هغوی ته به د هغه وخت په شان په نیغه لار د راتلو مهلت نه شي ورکولې، زر به د الله ﷻ عذاب راشي. او فرمائي چه په کومه ورځ هغوی ملائکه هم اووینی نو بیا د مجرمانو د پاره هیڅ څه ښه خبرنشته. بیا په پورتني آیات کښې ارشاد دې چه که مونږ انسان رسول سره فرښته هم نازلولې نو هغه به هم د انسان په شکل کښې هغوی ته په نظر راتله څکه چه هغه خلقو سره خبرې اوکړیشي یا د هغې نه څه فائده حاصله کړیشي. او چه کله داسې کیدل نو خبره به په هغوی باندې شك منه کیدله. لکه څنګه چه په بشری رسول کښې شك کوی. د بشری ملائکې باره کښې به هم دغه شك دوی راګیرول څکه چه هغې به هم د انسان شکل او صورت لرلو. لکه څنګه چه یوځائ کښې فرمائیلې شوی دی چه دآسمان نه خوبه مونږ فرښتې هغه وخت نازلولې چه کله په زمکه باندې فرښتې ګرځیدې راګرځیدې او چه کله داسې نه دی نود آسمان نه به ولې نازلولې شی. دا خو د الله ﷻ د طرف نه یو رحمت دې چه کله د مخلوق طرف ته یو رسول رالیږی نو هم د هغوی نه ئې رالیږی چه یو بل سره خبرې اوکړې شی اود هغه رسول نه فائده اخستل د هغه خلقو د پاره ممکن شی. لکه څنګه چه الله ﷻ فرمائیلی دی چه په مؤمنانو باندې د الله ﷻ دا احسان دې چه د هغوی رسول هم د هغوی نه یوسړې دې چه هغوی ته د الله ﷻ آیاتونه پیش کوی او هغوی پاکوی کنی نو هغوی به فرښتې ته د هغې د نور د وجه نه نظر هم نه وو اوچت کړې نو خبره به بیا هم په هغوی شکمنه وه. او اې نبی ﷺ تانه وړاندې هم نبیانو سره دا قسم ټوقې مسخرې کړیشوې وې. د دغه ټوقو مسخرو په وجه دغه قومونه هلاك شو. د دې آیت په ذریعه نبی اکرم ﷺ ته ډاډګیرنه ورکړې شوه که چرې چا ستاتکذیب اوکړو نو هیڅ پرواه مه کوه. بیا ئې مؤمنانو ته د خپل نصرت او ښه عاقبت وعده ورکړه او په آخره کښې ئې دا هم اوفرمائیل چه په دنیاکښې اوګرځئ او اوګورئ په مخکینو زمانو کښې چه چا د پیغمبرانو تکذیب کړې د هغوی د آبادو څنګه کنډرې دی او د دنیا د عقوبت هغوی ته څنګه عذاب ورکړې شو او په آخرت کښې به جدا عذاب ورکولې شي. او بیا رسولان او مؤمنان مونږه څنګه بچ کړی وو.

قُلْ لِّمَنْ مَّا
اووایه | چې د چا دی | هغه څه |
اورته اووایه چې دچا دی هغه څه
فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ط قُلْ لِّلّٰهِ ط كَتَبَ
چې په آسمانونو کښې دی| او په زمکه کښې دی| اووایه | چې خاص دالله دی| لازم کړې دې الله|
چې په آسمانونو کښې دی| او په زمکه کښې دی | اووایه چې دا هرڅه دالله ﷻ دی| هغه په
عَلٰى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ ط لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا رَيْبَ
په خان خپل | رحمت | خامخا به ضرور راجمع کوی تاسو| ورځ د قیامت ته| چې نشته شك|
خپل خان رحم کول لازم کړی دی| تاسوټول به ضرور دقیامت په ورځ یوځائې کړی| په دې کښې هیڅ شك

فِيْهِ ؕ	اَلَّذِيْنَ	خَسِرُوْٓا	اَنْفُسَهُمْ فَهُمْ	لَا يُؤْمِنُوْنَ ۝
په هغې کښې	هغه کسان	چې په تاوان کښې ئې اچولي دي	ځانونه خپل	نو هغوی ایمان نه راوړی په دې

نشته دې نو چا چې ځان په نقصان کښې اچولی دی هغوی ایمان راوړونکي نه دی ....

وَلَهٗ	مَا سَكَنَ	فِي الَّيْلِ	وَالنَّهَارِ ؕ	وَهُوَ
او خاص هغه لره دی	هغه څه چې اوسیږی	په شپه کښې	او په ورځ کښې	او هغه د هر څه

اود شپې په تیاره کښې اود ورځې په رڼړه کښې هر څه چې اوسیږی هغه ټول د الله ﷻ مخلوق دی او هغه

السَّمِيْعُ	الْعَلِيْمُ ۝	قُلْ	اَغَيْرَ اللّٰهِ	اَتَّخِذُ	وَلِيًّا
اوریدونکي دې	او په هر څه پوهه دې	او وایه	چې آیا بغیر د الله نه	او نیسم	بل دوست

هر څه اوری او په هر څه پوهه دې ...... ورته او وایه چې آیازه بغیر د الله ﷻ نه ځان د پاره بل دوست اونیسم

فَاطِرِ	السَّمٰوٰتِ	وَالْاَرْضِ	وَهُوَ يُطْعِمُ	وَلَا يُطْعَمُ ؕ
چې پیدا کونکي دې	د آسمانونو	او د زمکې	او هغه روزی ورکوی	او نه ورکړې کیږی هغه ته روزی

حال دا دې چې هغه زمکه او آسمانونه جوړ کړی دی او (هر چاته) روزی ورکوی او (د هیچا نه) روزی نه غواړی

قُلْ	اِنِّيْٓ	اُمِرْتُ	اَنْ اَكُوْنَ	اَوَّلَ	مَنْ
او وایه دوی ته	چې بیشکه ماته	حکم راکړې شوې دې	چې شم زه	اول	هغه څوک

ورته او وایه چې ماته خودا حکم شوې دې چه زه د هر چا نه وړاندې اسلام قبول کړم ....

اَسْلَمَ	وَلَا تَكُوْنَنَّ	مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ ۝	قُلْ	اِنِّيْٓ	اَخَافُ	اِنْ
چې غاړه ئې اینبی وی	او چې مه کیږه ته	د مشرکانو څنی	او وایه	چې بیشکه	یریږم	که

......او چې د مشرکانو په ډله کښې شامل نشې .... ورته او وایه چې زه د دې خبرې نه یریږم

عَصَيْتُ	رَبِّيْ	عَذَابَ	يَوْمٍ عَظِيْمٍ ۝	مَنْ	يُّصْرَفْ	عَنْهُ
نافرمانی اوکړم زه	د رب خپل	د عذاب	د ورځې لوئې نه	هغه څوک	چې واړولي عذاب شو	د هغه نه

که د خپل رب نافرمانی اوکړم د لوئې ورځې د عذاب نه څوک چې په دغه ورځ د عذاب نه بچ کړې شو

يَوْمَئِذٍ	فَقَدْ	رَحِمَهٗ ؕ	وَذٰلِكَ	الْفَوْزُ	الْمُبِيْنُ ۝
په دغه ورځ	نو په تحقیق	رحم اوکړو الله په هغه	او دا	کامیابی ده	ښکاره

نو الله ﷻ په هغه لوئې فضل اوکړو .... او دا لویه کامیابی ده ....

قوله تعالى: قُلْ لِّمَنْ مَّا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ قُلْ لِّلّٰهِ ؕ كَتَبَ عَلٰى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ ؕ

هم د زمکې او آسمان د مالک بندګی کوئې :- خبر ورکولې شی چه الله تعالى (مالك السموت والارض) دې او هغه په خپل ځان باندې رحمت ضروری ګرځولې دې. حضور ﷺ چه کله مخلوق راپیدا کړو نو په لوح

محفوظ کښې اولیکل چه زما رحمت به په غضب باندې غالب وي([1]) ارشاد دې چه هغه به یقیناً قیامت په ورځ تاسو ټول راجمع کوی. دلته لام د قسم په توګه دې نولکه چه هغه قسم خوړلې دې چه په مقرره ورځ به هغه خپل ټول بندیګان راجمع کوی. مؤمنانو ته خو په هغې کښې هیڅ شك نشته ولې کافران په شك کښې پراته دی. د حضور اکرم ﷺ نه تپوس اوشوچه هلته به چیني هم وی؟ حضور ﷺ اوفرمائیل چه دالله قسم هلته چینې دی. د الله ﷻ نیکان بندیګان انبیاء کرام به په خپلو خپلو حوضونو باندې وی. الله ﷻ به اویازره فرښتې راولیږی د چا په لاسونوکښې چه به د اور ډنډې وی او کافران به د انبیاء کرامو د حوضونو نه شړی. ([2]) دا حدیث غریب دې او په سرمدی کښې دې. حضور ﷺ فرمائیلی چه د هرنبی به یوحوض وی او زما دا امیدې چه زما په حوض به د ټولونه ډیره ګڼره وی. ([3])الله ﷻفرمانی چه هغه خلقو کوم چه د آخرت په لحاظ په نقصان کښې دی همدغه دی چه ایمان نه راوړی اود آخرت ورځې نه نه ویریږی نه. بیا ئې اوفرمائیل چه کوم مخلقو په ورځ کښې اوسیږی یا په شپه کښې هغه ټول د هغه د تصرف لاندې دی او د هغه د انتظام لاندې دی. هغه د بندیګانو خبرې اوری اود هغوی حرکتونه اود زړه رازونه پیژنی. بیا د خپل رسول ﷺ په ذریعه توحید عظیم او شرع قویم راولیږله. فرمانی چه خلق نیغې لارې ته راوبله او ورته اووایه چه آیا په آسمان او زمکه کښې د الله ﷻسوا بل څوك مالك جوړکړم. لکه څنګه چه فرمائیلی اووایه چه اې جاهلانو! آیا تاسو ماته حکم راکوئی چه د الله ﷻ سوا د بل چا عبادت اوکړم. مطلب دا چه هغه فاطر السموات والارض دی. بغیر د نمونې نه هغه زمکې او آسمانونوته وجود ورکړو. هغه پریږدم اود نورو عبادت څنګه اوکړم. هغه ټولوته رزق ورکوی او هغه ته څوك هم رزق نه ورکوی سره د دې چه هغه د بندیګانو حاجت مند نه دې چه څه غرض ئې وی لکه چه فرمانی چه پیریان او انسانان ما د خپلې بندګئی د پاره پیداکړی دی. بعضو لایطعم لوستلې یعنی هغه پخپله څه نه خوری. د حضرت ابوهریره ؓ نه روایت دې چه داهل قبا یو انصاری د حضور ﷺ دعوت اوکړو. مونږ ټول هم لاړو.چه کله حضور ﷺ دخوراك نه فارغ شو نوونی فرمائیل چه د الله ﷻ شکر دې چه خوراك راکوی او پخپله څه نه خوری. په مونږ باندې احسان کوی خوراك راباندې کوی اوبه راباندې څکوی او زمونږ په بربنډ بدن باندې جامې راواغوستې. مونږ الله ﷻنشو پریخودې او د نعمت کفران نه شو کولې او نه د هغه نه بې پرواه کیدیشو. هغه د ګمراهئی نه بچ کړو او د زړه ړوندوالی نه ئې لرې اوساتلو. په ټولو مخلوقاتو باندې مونږ نه غوره والې راکړو.([4]) اووایه اې نبی! چه ماته حکم راکړې شویدې چه د ټولو نه وړاندې مسلمان جوړشم او شرك اونه کړم. که زه د الله ﷻ نافرمانی اوکړم نود هغه لوئې ورځې د عذاب ویره ده. د قیامت په ورځ چه د چا نه عذاب اخوا شو په هغه باندې ډیر رحم اوشو او دا ډیره لویه کامیابی ده. لکه چه اوفرمائیلې شو چه د دوزخ نه لرې اوساتلې شو او جنت ته اولیږلې شو هغه ډیر کامیاب سړې دې.

وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللّٰهُ	بِضُرٍّ	فَلَا كَاشِفَ	لَهٗٓ	إِلَّا هُوَ	وَإِنْ يَمْسَسْكَ
او كه اورسوى تاته الله	څه ضرر	نونشته څوك لرې كونكې	دهغې	مګرهم هغه دې	اوكه اورسوى تاته
او كه الله ﷻ درته نقصان اورسوى	نودهغه نه بغير هيڅوک نشته چې هغه لرې كړى	..........اوكه څه			

[1]) صحیح بخاری کتاب التوحید باب قول الله تعالی﴿ ویحذرکم الله نفسه.....﴾:۷٤۰٤، صحیح مسلم: ۲۷۵۱، ترمذی : ۳٥٤۳، ابن ماجه:٤۲۹٥.

[2]) ابن مردویه.

[3])ترمذی کتاب صفة القیامة باب ماجاء فی صفة الحوض:۲٤٤۳، ، المعجم الکبیر : ٦۸۸۱،

[4]) حاکم :٥٤٦/۱، النسائی فی الکبری : ۱۰۳۳ الانوار للبغوی : ۱۰۳۸، وهو حدیث حسن ابن حبان: ٥۲۱۹. وهو حسن.

بِخَیْرٍ فَهُوَ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ ﴿۱۷﴾ وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ
ځه خیر | نوهغه | په هر څه باندې | قادر دی | اوهغه کامل اختیار لرونکی دی | پورته په |
خیردرته اورسوی | نوهغه په هرڅه قدرت لری |.................... اوهغه پخپلو بندګانو باندې کامل

عِبَادِهٖ ؕ وَهُوَ الْحَکِیْمُ الْخَبِیْرُ ﴿۱۸﴾ قُلْ اَیُّ شَیْءٍ
بندګانو خپلو | اوهغه صاحب دحکمت دی | خبردار دی | اووایه دوئ ته | چی کوم څیز |
قدرت لری | اوهغه دحکمت خاوند دی | او په هرڅه پوهه دی | ....تپوس اوکړه چی دچا

اَکْبَرُ شَهَادَةً ؕ قُلِ اللّٰهُ ۙ شَهِیْدٌۢ بَیْنِیْ وَبَیْنَکُمْ
لوئ دی | په لحاظ دګواهئ سره | ورته اووایه چی الله ګواه دی په منځ زما او په منځ ستاسو کښی
ګواهی د ټولونه لویه ده | ورته اووایه چی الله ﷻ زما او ستاسو مینځ کښی ګواه دی

وَاُوْحِیَ اِلَیَّ هٰذَا الْقُرْاٰنُ لِاُنْذِرَکُمْ بِهٖ
اووحی کړی شوی دی | ماته | دا | قرآن | دپاره ددی چی زه اوویروم تاسوا | په دی سره |
اودا قرآن پاک ماته د وحی په ذریعه راغلی دی | چی تاسو نه په دی سره اوویروم

وَمَنْۢ بَلَغَ ؕ اَئِنَّکُمْ لَتَشْهَدُوْنَ اَنَّ
اوهغه څوک | چی ورته اورسی دا قرآن | ایا بیشکه تاسو | خامخا ګواهی کولی شئ | دا چی بیشکه
اوهرچاته چی اورسی هغه ټول (ویروم) | بنه تاسو ګنی په رښتیا ګواهی ورکوئ | چی

مَعَ اللّٰهِ اٰلِهَةً اُخْرٰی ؕ قُلْ لَّاۤ اَشْهَدُ ۚ قُلْ اِنَّمَا
شته دالله سره | خدایان | نور | اووایه دوئ ته | نه کوم زه داګواهی | اووایه | خبره داده بله نه ده
دالله ﷻ سره نور خدایان هم شته | ورته اووایه چی زه دا ګواهی نشم ورکولی | ورته اووایه چی

هُوَ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ وَّاِنَّنِیْ بَرِیْٓءٌ مِّمَّا تُشْرِکُوْنَ ﴿۱۹﴾
چی هغه | معبود | یودی | اوبیشکه زه | بیزاره یم | دهغه څیزونونه | چی تاسو ئی شریکوئ
الله ﷻ خو بلکل صرف یوالله دی | اوزه ستاسو د شرک کولونه بالکل بیزاره یم

اَلَّذِیْنَ اٰتَیْنٰهُمُ الْکِتٰبَ یَعْرِفُوْنَهٗ کَمَا
هغه کسان | چی ورکړی دی مونږ هغوئ ته | کتاب | پیژنی هغوئ دا خبره | لکه چی
چانه چی مونږ کتاب ورکړی دی | هغوئ دا (رسول) داسی بنه پیژنی لکه څنګه چی

یَعْرِفُوْنَ اَبْنَآءَهُمْ ۘ اَلَّذِیْنَ خَسِرُوْۤا اَنْفُسَهُمْ فَهُمْ
پیژنی هغوئ | خامن خپل | هغه کسان | چی په نقصان کښی اچولی دی هغوئ | ځانونه خپل | نوهغوئ
خپل خامن بنه پیژنی | ....کومو کسان چه خپل ځانونه په تاوان کښی اوچولی دی انو هغوی

كَذِبًا	عَلَى اللَّهِ	افْتَرَىٰ	مِمَّنِ	أَظْلَمُ	وَمَنْ	لَا يُؤْمِنُونَ ۝
دروغ	په الله پورې	چي وتړي	دهغه چانه	ډير ظالم	اوڅوک دي	نه مني دا
منونکي نه دی | اودهغه چانه لوئي ظالم څوک کیدې شي | چې په الله ﷻ باندې دروغ اوتړي						

الظَّالِمُونَ ۝	لَا يُفْلِحُ	إِنَّهُ	بِآيَاتِهِ	أَوْ كَذَّبَ
ظالمان خلق	چه نه مومي خلاصي	بیشکه شان دا دي	ایتونه دهغه	یا دروغ اوګڼړي
یاد هغه رالیږلې شوې نښو ته دروغ اووائي | داسې ظالمان هیچرې نشي کامیابیدې				

قوله تعالی:: وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ

د نفع او نقصان مالک هم صرف یو الله دې :- الله ﷻ خبر ورکوی چه هغه د نفع او نقصان مالك دې او هغه په خپلو مخلوقاتوکښې چه څنګه غواړی تصرف کوی. د هغه حکمت نه څوك روستوغورزونکې شته او نه د هغه قضا څوك منع کونکې شته. که هغه څه نقصان منع کړی نو څوك دجاری کولو والا نشته او که خیر جاری کړی نو څوك ئې د بندولو والا نشته. لکه چه فرمائی ﴿ مَا يَفْتَحِ اللَّهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا ۖ وَمَا يُمْسِكْ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ ۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝ ﴾ یعنی الله ﷻ چه چاله کوم رحمت ورکول غواړی څوك ئې نه شی بندولې اود چانه چه ئې بند کړی هغه ته ئې څوك نه شی ورکولې. نبی کریم ﷺ به فرمائیل(اللهم لامانع لما اعطیت ولامعطی لما منعت ولاینفع ذاالجد منك الجد) ([1]) هم ددې دپاره الله ﷻ فرمائیلی دی ﴿وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ ۚ﴾ یعنی الله ﷻ هغه ذات دې د چا د پاره چه د خلقو سرونه ټیټ شوی دی. په هر څیز باندې هغه غالب دې او د عظمت کبریائی او قدر اعلی په وړاندې ټول ښکته دی. د هغه په هرکار کښې حکمت دې. هغه د څیزونو د مواضع نه خبر دې که هغه څه ورکوی نو حقدار ته ئې ورکوی او چه بندوی نو د غیر حقدار نه ئې بندوی. بیا فرمائی چه د ټولونه لوئ شهادت د چا شهادت دې. بیا فرمائی چه اووایه چه الله ﷻ ستاسو اود هغوی په مینځ کښې د ګواه په حیثیت دې. اودا قرآن کریم نې زما طرف ته نازل کړې چه زه تاسو اوویروم او هغوی هم چاته چه دا قرآن وراورسی. لکه چه فرمائی ﴿ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ مِنَ الْأَحْزَابِ فَالنَّارُ مَوْعِدُهُ ۚ﴾ یعنی د دې خلقو نه چه څوك کفر اختیار کړی نو دوزخ د هغوی د وعدې ځائ دې او چا ته چه قرآن وراورسی نو لکه چه هغه نبی کریم ﷺ سره ملاقات اوکړو. حضور ﷺ فرمائیلی دی چه چاته زما قرآن وراورسیدو نولکه چه ما هغه ته پخپله تبلیغ اوکړو. حضور ﷺ فرمائیلی چه د الله ﷻ آیاتونه نورو ته اورسونی چاته چه د الله ﷻ د کتاب څه آیات اورسیدو نو د الله ﷻحکم هغه ته اورسیدو.([2]) ربیع بن انس رحمه الله فرمائی چه د رسول ﷺ په منونکی باندې لازم دی چه هغه شان دې د اسلام دعوت ورکوی لکه څنګه چه حضور ﷺ ورکولو او داسې دې ویروی لکه چه حضور ﷺ به ویرول.د الله ﷻ ارشاد دې ﴿أَئِنَّكُمْ لَتَشْهَدُونَ أَنَّ مَعَ اللَّهِ آلِهَةً أُخْرَىٰ ۚ قُلْ لَا أَشْهَدُ ۚ﴾ یعنی اې مشرکانو! آیاتاسو په ربښتیا سره ګواهی ورکونې چه الله ﷻ سره بل الله ﷻ هم شته. اووایه چه داسې ګواهی خو زه نه ورکوم. لکه چه فرمائیلی شوی دی﴿فَإِنْ شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدْ مَعَهُمْ ۚ﴾ که چرې هغوی ګواهی ورکړی هم نو اې نبی ته داسې ګواهی مه ورکوه. ﴿قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ وَإِنَّنِي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ ۝﴾ بیا د اهل کتابو باره کښې فرمائی چه دوی قرآن او نبی اکرم ﷺ داسې پیژنی لکه څنګه چه هغوی خپل اولاد پیژنی څکه چه د هغوی په کتابونوکښې د مخکینو پیغمبرانو باره کښې لیکلی دی چه دا ټول پیغمبران د حضرت محمد ﷺ د

[1])صحیح بخاری کتاب الاذان باب الذکر بعد الصلاة : ۸٤٤، صحیح مسلم: ۵۹۳، ابوداود: ۱۵۰۵، احمد: ۲۵۰/٤.

[2])تفسیر عبدالرزاق: ۱۹۸/۱

وجه په وجود کښې راغلې دی. هغوی دحضرت محمد ﷺ نه په هرصفت کښې، د هغه د وطن، د هغه د هجرت، د هغه د امت د اوصافو، لنډه دا چه په خپلو کتابونوکښې دا ټولې خبرې بیا مومی. په دې وجه فرمائی ﴿الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ یعنی چه کومو خلقو خپلو ځانونو ته نقصان رسولې دې همدغه خلق دی چه ایمان نه راوړی سره د یدې چه خبره واضحه ده. انبیاء کرامو د حضور ﷺ بشارتونه ورکړی دی اود پخوانی زمانې نه د هغوی ﷺ پیغمبری اودهغوی ﷺ د وجود پیشن ګونې ورکونکی راوړان دی. ﴿وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ﴾ یعنی د هغه سړی نه لوئ ظالم څوک نشته چه په الله ﷻ باندې د دروغو تهمت اولګوی چه الله ﷻ هغه پیغمبرجوړکړې رالیږلې دې او بیا د هغه نه لوئ ظالم بل څوک دې چه د الله ﷻ آیاتونه، دلیلونه دروغ اوګڼړی. ﴿إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ﴾ دا مفتری او دروغژن به هیڅ کله خلاصې نه بیامومی.

وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ
اوهغه ورځ | چې به راجمع کړومونږدوئ | ټول | بیا به | اووایومونږه | هغه کسانوته|
اوپه کومه ورځ چې مونږ دوئ ټول راجمع کړو| ....بیا به مونږ د هغه کسانو نه تپوس اوکړو
أَشْرَكُوا أَيْنَ شُرَكَاؤُكُمُ الَّذِينَ كُنتُمْ
چې شرک نې اختیارکړې دې| کوم ځائې دی| شریکان ستاسو| هغه | چې وئ تاسو |
چې مشرکان دی | چې ستاسو هغه جوړ کړی شریکان څه شول | چې تاسو د خپلو ځانونو دپاره
تَزْعُمُونَ ﴿٢٢﴾ ثُمَّ لَمْ تَكُن فِتْنَتُهُمْ إِلَّا أَن قَالُوا وَاللَّهِ
چې ګنړل به مو | بیا | به نه وی | عذر فتنه ددوئ | مګر دا | چې اووانی| قسم په الله
خدایان ګرځولی وو| هغه وخت کښې به دوئ هیڅ فتنه نشی اوچتولې | خودومره به وانی چې زمونږ په الله قسم وی
رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ ﴿٢٣﴾ انظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا عَلَىٰ
چې رب زمونږه دې | نه وو مونږه | مشرکان | اوګوره |څنګه نې | دروغ اوونیل | په
چې زمونږ رب دې | چه مونږ خو هیچرې شرک نه دې کړې | اوګوره څومره لوئې دروغ په خپلو ځانونو
أَنفُسِهِمْ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٤﴾
ځانونو خپلو باندې |اوورک شو | دهغوئ نه | هغه خدایان | چې وو دوئ | چې جوړول به نې دځانه|
باندې وانی | ....اودهغوئ ټول معبودان به ترې بیخی ورک شی.... ....
وَمِنْهُم مَّن يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ ۖ وَجَعَلْنَا عَلَىٰ
اوبعضې ددوئ نه | هغه څوک دی |چې غوږنیسی | تاته | اواچولې دی مونږ | په
اوپه دوئ کښې بعضې داسې دی چې ستا خبرو ته غوږ اوږدی|............ او مونږ دهغوئ
قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَن يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا
زړونو ددوئ باندې| پردې | چې پوهه (نه) شی په دې | اوپه غوږونو ددوئ کښې| درونوالې دې
په زړونو پردې لګولی دی | چې په هیڅ نه پوهیږی| اوپه غوږونو کښې نې کوڼوالې دې

وَاِنْ يَّرَوْا	كُلَّ اٰيَةٍ	لَّا يُؤْمِنُوْا	بِهَا ط	حَتّٰى	اِذَا
اوكه اووينى دوئ	هرڅومره نښې	خو ايمان نه راوړي	په هغې	تردې پورې	چې كله
اوكه دوى هرقسم نښې اووينى	خودوئ په هغې ايمان نه راوړى	..................تر دې چې كله			
جَآءُوْكَ	يُجَادِلُوْنَكَ	يَقُوْلُ	الَّذِيْنَ	كَفَرُوْٓا	اِنْ هٰذَآ
راشي دوئ تاته	جګړه كوى تاسره	وائي	هغه كسان	چې كافران شوى دى	چې نه دى دا
راشي اوجګړې درسره كوى	نوڅوک چې كافران دى هغوئ (دهرڅه آوريدونه پس) دا وائي				
اِلَّآ	اَسَاطِيْرُ	الْاَوَّلِيْنَ ۝	وَهُمْ	يَنْهَوْنَ	عَنْهُ
مګر	قيصې دى	دپخوانو خلقو	اوهغوئ	منع كوى خلق	ددې حق قبلولو نه
چې داخو بس د پخوانو خلقو قصې دى	اوهغوئ نور خلق هم د دې (حق دين) قبلولو نه منع كوى				
وَيَنْـَٔوْنَ	عَنْهُ ج	وَاِنْ يُّهْلِكُوْنَ	اِلَّآ	اَنْفُسَهُمْ	
او په پخپله هم لرې كيږى	دهغې نه	اونه هلاكوى دوئ	مګر	ځانونه خپل	
او پخپله هم ددې نه لرې ګرځى	اوپه دې طريقه دوى صرف خپل ځانونه هلاكوى (بل چاته نقصان نه رسوى)				
وَمَا يَشْعُرُوْنَ ۝					
اونه پوهيږى دوئ					
اوپه دې نه پوهيږى					

قوله تعالى:: وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيْعًا ثُمَّ نَقُوْلُ لِلَّذِيْنَ اَشْرَكُوْٓا اَيْنَ شُرَكَآؤُكُمُ الَّذِيْنَ كُنْتُمْ تَزْعُمُوْنَ۝

د قيامت په ورځ د مشركانو اودهغوئ د شريكانو حال :- مونږ چه كله د قيامت په ورځ هغه ټول راجمع كړو نود هغه بتانو باره كښې به دهغوى نه تپوس كوو چه الله ﷻ نې پريخې وواوددوى عبادت نې كولو چه هغه ستاسو بتان چرته لاړل كوم چه تاسو د الله ﷻ شريك ګرځول. د الله ﷻ قول دې ﴿ ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ اِلَّآ اَنْ قَالُوْا وَاللّٰهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِيْنَ۝ ﴾ يعنى د هغوى معذرت او احتجاج به هم دغه وى چه د الله ﷻ قسم مونږ خو مشركان نه وو. د ابن عباس ﷺ نه روايت دې چه هغوى له يو سړې راغلو او وئى وئيل اې ابن عباس ﷺ! تا واوريده چه الله ﷻ فرمانى ﴿ وَاللّٰهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِيْنَ۝ ﴾ خو دا به څنګه وى؟ نو ابن عباس ﷺ اوفرمائيل چه كله مشركان اووينى چه د مونځ ګذارو نه علاوه بل هيڅ څوك جنت ته نه داخليږى نو په خپل مينځ كښې به وائى راځئى چه مونږ د شرك نه انكار اوكړو. هغوى به د خپل مشرك كيدو نه انكاراوكړى نو الله ﷻ به د هغوى په ژبو باندې مهر اولګوى نو بيا به د هغوى پښې لاسونه پخپله ګواهى وركوى او هيڅ خبره به نه شى پټولې. نو اې سړيه! اوس خو ستا په زړه كښې څه شك پاتې نه شو.په قرآن كښې يوه داسې خبره باقى نه ده پاتې چه وضاحت غواړى خو ته نه شې پوهيدلې او تاويل اوتوجيه نه شې كولې.

حضرت ابن عباس ﷺ اوفرمائيل چه دا آيت د منافقانوباره كښې نازل شوې خو دلته ته دا شك پيدا كيږى چه دا آيت خو په مكه كښې نازل شوې او مكه كښې منافقان چرته وو. نو دا د اسلام مقبول كيدلو او عام كيدلو نه پس مدينه كښې د هغوى يوه ډله پيدا شوه. د منافقانوباره كښې چه كوم آيت

نازل شوې هغه آیت مجادله دې یعنی ﴿یَوْمَ یَبْعَثُهُمُ اللّٰهُ جَمِیْعًا فَیَحْلِفُوْنَ لَهٗ﴾ چه په کومه ورځ الله ﷻ هغوی په قیامت کښې راجمع کړی نو هغوی به د الله ﷻ قسم خوری او وائی به. نو همدغه شان د هغه خلقو باره کښې اوفرمائیل چه ﴿اُنْظُرْ کَیْفَ کَذَبُوْا عَلٰۤی اَنْفُسِهِمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَّا کَانُوْا یَفْتَرُوْنَ﴾ ګورنی چه هغوی سره د پوهې څنګه دروغ خبره اوکړه او چه د کومو بتانو هغوی عبادت کولو هغوی څنګه د هغې نه واوړیدل. د دې نه پس ارشاد دې چه دوی کښې بعضې ستا طرف ته غوږ ایږدی اوری خو مونږ د هغوی په زړونو پردې اچولی دی چه هغوی پوهه نه شی او د هغوی په غوږونوکښې مو کونړتوب پیدا کړې او که هغوی د الله ﷻ کومه نشانی هم اووینی ایمان نه راوړی. هغوی د وحی اوریدو د پاره راځی خو دا اوریدل هغوی له هیڅ فائده نه ورکوی لکه څنګه چه الله ﷻ په یوبل مقام باندې فرمائیلی دی د دوی مثال د هغه څاروو دې چه د خپل څرونکی آواز اوری خو په مطلب نې خاوری نه پوهیږی. بیا په مذکوره آیت کښې فرمائی چه آیاتونه دلیلونه او واضحه نښې هغوی ګوری لیکن د هغوی نه عقل شته او نه د انصاف نه کاراخلی نو بیا به څه ایمان راوړی. که په هغوی کښې لږ هم د ښیګړې صلاحیت وې نو الله ﷻ به هغوی له د اوریدو توفیق ورکولواوچه کله هغوی ستاخواله راشی نو حجتونه کوی او باطلې خبرو پیش کولو سره د حق په مینځ کښې بحث مباحثه شروع کوی او وائی چه کوم څه ته د وحی په نوم پیش کوې دا خو د مخکینو خلقو د کتابونو نه نقل دی. هغوی د نبی اکرم ﷺ نه خلق بندوی او پخپله هم د هغوی ﷺ نه لرې اوسیږی .د ﴿یَنْهَوْنَ﴾ په تفسیرکښې دوه قوله دی. یو خو دا چه د حق منل او د رسول تصدیق او د قرآن د انقیاد نه خلق منع کوی او پخپله هم د هغې نه لرې اوسږی. لکه دوه خراب کارونه کوی چه پخپله هم فائده نه اوچتوی او نور هم فائدې اوچتولو ته نه پریږدی. نو ابوطالب به هغوی بندول نو هم د هغوی متعلق دا آیت نازل شو. سعیدبن ابی هلال وائې چه دحضور ﷺ لس ترونه وو.په ښکاره د هغوی ﷺ ډیرهمدرد خوپه باطن کښې د هغوی ﷺ سخت خلاف وو. دې ټولو به د نبی کریم ﷺ د قتل نه خلق منع کول خو افسوس چه د ایمان دبرکت حاصلولو نه به پخپله محروم پاتې کیدل.ارشاد دې چه هغوی به په ناپوهئ کښې هم خپل ځانونه هلاک کول غوښتل اوهغوی په دې خبره هډو پوهیدل نه چه هم خپل ذات ته نقصان اوضرر رسوی.

وَلَوْ تَرٰۤی اِذْ وُقِفُوْا عَلَی النَّارِ

او کاش چې اووینې ته | څه وخت چې | ودرولې شی دوئ | په اور باندې |

| او که چرې تاد دوئ هغه حالت اولیدو چې د دوزخ په غاړه به اودرولې شی

فَقَالُوْا یٰلَیْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُکَذِّبَ بِاٰیٰتِ

نواوبه وانی دوئ | ای کاش که مونږه | بوتلې شوې واپس | اودروغ اونه ګڼړلې مونږه | نښې

نووائی به چې انې کاش داسې لار جوړه شی چې مونږ دنیا ته واپس کړې شوا نود خپل رب

رَبِّنَا وَنَکُوْنَ مِنَ الْمُؤْمِنِیْنَ بَلْ بَدَا لَهُمْ مَّا

درب خپل | اوشوې مونږه | د مومنانو نه | بلکه | ښکاره به شی | دوئ ته | هغه حقیقت

نښوته به دروغ نه وایو | او صحیح مومنان به شوا په حقیقت کښې (هغوئ داخبره خکه کوی چې)

کَانُوْا یُخْفُوْنَ مِنْ قَبْلُ ط وَلَوْ رُدُّوْا

چې وو دوئ | چې پټولوبه ئې | مخکښې ددې نه | او که | واپس بوتلې شی دوئ دنیا ته |

هغوئ کوم څیز پټولو هغه ورته ښکاره شوا اوکه چرې دوی دنیا ته واپس کړې شی

لَعَادُوْا لِمَا نُهُوْا عَنْهُ

نو خامخا به بیادوباره کوی| هغه کارونه |چې منع کړې شوې ووْدوی| دهغې نه |

نوبیابه هم هغه کارونه کوی | چې د کومود کولو نه منع شوی وو ....

وَاِنَّهُمْ لَكٰذِبُوْنَ۝ وَقَالُوْٓا اِنْ هِيَ اِلَّا حَيَاتُنَا

اوبیشکه چې دوئ| خامخادروغژن دی| اووائی | چه نهٔ دې ژوند| مګر| ژوندزمونږ|

اودوی پاخه دروغژن دی | ....اودوئ وائی چې بل ژوند نشته | ....بس صرف دغه

الدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوْثِيْنَ۝ وَلَوْ تَرٰٓى اِذْ

ددنیادې| اونهٔ یومونږ |دوباره ژوندی کیدونکی| اوکاش |چې اووینې تهٔ| څه وخت چې|

ددنیا ژوند دې | اومونږ بهٔ دوباره (دقیامت په ورځ)نه پیدا کیږو|اوکه چرې ددوئ حالت اووینی کله چې

وُقِفُوْا عَلٰى رَبِّهِمْ ؕ قَالَ اَلَيْسَ هٰذَا بِالْحَقِّ ؕ قَالُوْا

ودرولې شی دوئ| رب خپل ته | اوبه وائی الله| آیانهٔ دې | دا |په حقه سره| اوبه وائی دوئ

به دخپل رب مخامخ اودرولې شی| نو هغه به ترې تپوس کوی| چې ولې دا ژوندون حق نه دې | نودوئ به وائی

بَلٰى وَرَبِّنَا ؕ قَالَ فَذُوْقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ

هوحق دې|قسم دې په رب خپل | اوبه وائی الله |نو اوڅکئ| عذاب | په سبب دهغې| چې وئ تاسو

ولې نه دې | بلکه زمونږ دې په رب قسم چه دا ژوند حق دې | نو الله ﷻ به ورته اوفرمائی چې ښه نواوس د

تَكْفُرُوْنَ۝ ع

چې انکاربه موکولو|

خپل کفر په سبب عذاب اوڅکئ|

قوله تعالیٰ: وَلَوْ تَرٰٓى اِذْ وُقِفُوْا عَلَى النَّارِ فَقَالُوْا يٰلَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبَ بِاٰيٰتِ رَبِّنَا

کافران به د قیامت په ورځ څه وائی:- الله ﷻ د کفاروحال بیانوی چه کله د قیامت په ورځ هغوی د اُور په وړاندې اودرولې شی اود هغې طوقونه او زنځیرونه اووینې نو وائی به چه افسوس چه مونږ بیا دنیا ته واپس کړې شو نودا خل به مونږ نیك عمل کوو او د رب آیاتونه به دروغ نه ګڼړو او ایمان به راوړو. الله ﷻ فرمائی چه نه بلکه دا خبره چه د کفر تکذیب او دښمنئ کومې خبرې هغوی په خپلوزړونوکښې پټې ساتلې وې هغه اوس ښکاره شوې. سره د دې چه په دنیاکښې یا په آخرت کښې هغوی د دې انکار کړې وی لکه څنګه چه اوس اوس الله ﷻ اوفرمائیل چه د دوی حجت صرف دا دې چه مونږ مشرکان نه وو. ګوره هغوی څومره دروغ خبرې جوړې کړې او دا هم احتمال دې چه اوس په دوی باندې دا ظاهره شوه چه په دنیا کښې د رسول ﷺ صداقت پیژندلوسره چه به هغوی ایمان نه راوړلو هم هغه وخت به دغه اعتراض کونکی بحث کښې دی یعنی سره د پوهې ایمان نه راوړل. دا څیز دلته راغلو ښکاره شو. په دنیاکښې دا راز نه وو ښکاره شوې. لکه څنګه چه موسی ؑ فرعون ته فرمائیلی وو چه اې فرعونه ته په ښه شان سره پوهیږې چه دا هم الله ﷻ نازل کړې دې. او الله ﷻ هم فرعون اود هغه د قوم متعلق اووفرمائیل چه هغوی خو په کولو سره انکار اوکړو ولې د هغوی په زړه کښې دا یقین وو چه دا زمونږ

د طرفنه ظلم او زياتې دي. او دا هم احتمال شته چه دې نه مراد هغه منافقان وي چه د خلقو په وړاندې به ئې ايمان راوړلې وو ليكن په پټه به كافر وو. دا د كافرانود هغه خبرې خبر وركولې شي چه هغوى به ئې دقيامت په ورځ كوى. پدې كښې هيڅ شك نشته چه داسورت مكى دې اومنافقت دمدينې والاخلقو كښې وويادې داطرافوپه بانډوچيانوكښې نو بيا په مكى سورت كښې منافقان څنگه ذكر كيدې شى. څكه چه الله ﷻ په مكى سورت كښې هم د نفاق د واقع كيدو ذكر كړې دې اوهغه سورت عنكبوت دې فرمائى ﴿وَلَيَعْلَمَنَّ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَلَيَعْلَمَنَّ الْمُنٰفِقِيْنَ﴾ يعنى الله ﷻ د ايمان والا هم پيژنى او منافقان هم. په دې بنا باندې اوښيلې شو چه منافقان كله د آخرت په كوركښې عذاب اووينى نو كفر او نفاق پټولو پس به په دوى دا خبره ښكاره شى چه زمونږ ايمان ظاهرى ايمان وو. نو چه دا اوفرمائيلې شو چه پټولويه ئې اواوس ښكاره شو نود دې مطلب دا دې چه هغوى دا كوم د دنيا طرف ته واپسى غواړى هغوى د ايمان سره د مينې او محبت په بنا باندې نه بلكه دعذاب اوقيامت ورځ په ليدوباندې چه د هغې نه اوويريدل چه اوس خو به دخپل كفر سزا ملاويږى.په دې وجه د دوزخ نه وقتى توگه باندې بچ كيدلود پاره د دنيا طرف ته واپسى غواړى. اوكه هغوى بيا دنيا ته هم واپس كړې شى نو بيا به هم كفر كوى او د هغوى دا وينا چه دا خل به تكذيب نه كوو او ايماندار به اوسيږو ټول غلط دى. هغوى خو وائى چه دا كوم ژوندون دې بس هم دغه ژوند دې، څوك به بيا راوچتولې شى. افسوس چه تاسو كتلې شوې چه هغوى د خپل رب په وړاندې څنگه نااميده ولاړ دى. الله ﷻ فرمائى چه دا د قيامت ورځ حق ده كه نه؟ هغوى به وائى چه اې الله او ستا قسم رښتونې دې. حكم به اوشى چه بياخو د خپل كفر مزه اوڅكنى. آيا دا جادو دې كه ستاسو د ليدلو طاقت نه وو.

قَدْ خَسِرَ الَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِلِقَآءِ اللّٰهِ ؕ
|يقينا په نقصان كښى پريوتل|هغه كسان|چى دروغ ئې اوگڼړلوا ملاقات دالله سره
|بيشكه هغه خلق نقصان كښې دى|چې خپل سره ملاقات ته دروغ وائى

حَتّٰى اِذَا جَآءَتْهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً قَالُوْا يٰحَسْرَتَنَا
تردې پورې|كله چى راشى دوئ ته |قيامت |ناساپه | نو اوبه وائى دوى | اې افسوس دې په مونږ باندې
كله چې به هغه وخت ناڅاپه راشى | نو داخلق به اووائى چې ائې افسوس دې په مونږ باندې

عَلٰى مَا فَرَّطْنَا فِيْهَا ۙ وَهُمْ يَحْمِلُوْنَ اَوْزَارَهُمْ
په هغه څه|چى كمې كړې دې مونږه|په هغې كښى|حال داچى دوئ|به باركړى وى |پيتى دگناهونو خپلو
چه مونږ په دې معامله كښې څومره كوتاهى كړې ده| اودخپلوگناهونوبار به ئې په خپلو شاگانو باندې بار كړې وي

عَلٰى ظُهُوْرِهِمْ ؕ اَلَا سَآءَ مَا يَزِرُوْنَ ﴿۳۱﴾ وَمَا الْحَيٰوةُ
په شاگانوخپلو باندې| خبردار اوگورئ | څومره بد دى|هغه پيتى|چى دوئ ئې باركوى|اونه دې ژوندې
خبردار ډير خراب بار ئې راخستې دې |.................... او ژوند ددې

الدُّنْيَآ اِلَّا لَعِبٌ وَّلَهْوٌ ؕ وَلَلدَّارُ الْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لِّلَّذِيْنَ
ددنيا |مگر| لوبې دى| اوتماشه ده| اوخامخاخانې داستوگنې| دآخرت| بهتردې| دپاره دهغه خلقو
دنيا هيڅ نه دې صرف يوه لوبه اوتماشه ده| اود آخرت ژوند د پرهيزگارانو خلقو دپاره

يَتَّقُونَ ط	أَفَلَا تَعۡقِلُونَ ۝
چې بچ کیدل غواړي دنقصان نه	نو تاسو دعقل نه کار نه اخلئ؟
دپاره ډير ښه دي	آیاتاسو دعقل نه کار نه اخلئ؟

قوله تعالی: قَدۡ خَسِرَ ٱلَّذِينَ كَذَّبُواْ بِلِقَآءِ ٱللَّهِ ط

دَ قیامت دَ منکرانو انجام:- د الله ﷻ دمنکرانو اود هغوی د نامرادئی او مایوسئی ذکر کیږي چه کله ناڅاپي قیامت راشي نو په خپلو خرابواعمالو به د هغوی څنګه پښیمانتیا وي او وائي چه افسوس او ارمان چه مونږ دحق خلاف کوم زیاتي کړي وو د﴿فِيهَا﴾ ضمیر محتمل دې چه د دنیا ژوندون او خپلو اعمالوطرفته واپسي وي او په خپلو شاګانو به نې د خپلو ګناهونو بوج اوچت کړي وی تعجب دې چه دوی دا څومره خراب بوج اوچت کړیدي. قتاده رحمه الله ﴿يَزِرُونَ﴾ به ﴿يَعۡمَلُونَ﴾ لوستلو. د ابومرزوق نه روایت دې چه کله کافران یا فاسقان د قبر نه اوچتیږي نو یو ډیر خراب شکل والا صورت به د هغه استقبال کوی. د هغه نه به ډیر خراب بوئي راځي. هغه کافر سړي به تپوس کوی چه ته څوك نې؟ هغه صورت به ورته وائي چه ته ما نه پیژنې زه ستا د هغه خراب عمل شکل او صورت یم کوم چه به تا په دنیا کښې کولو. په دنیاکښې ډیرو ورځو پورې ته په ما سور وې اوس به زه په تا سور یم.ارشاد مبارك دې ﴿ وَهُمۡ يَحۡمِلُونَ أَوۡزَارَهُمۡ عَلَىٰ ظُهُورِهِمۡ ط﴾د سدي رحمه الله نه روایت دې چه کله یو ګناهګار قبرته داخلولې شي نود هغه مخې ته یو ډیر خراب شکل راوړاندې شی، تك تور رنګ، خراب بوئی خیرنې کپړې او هغه سړه په قبر کښې اوسیږي نو هغه ورته ګوری او وائی چه ستا دا مخ څومره خراب دې نو هغه بدشکل به ورته وائی چه زه ستا دَ بد عمل عکس یم. هم داسې وو ستا عملونه او هم داسې بدبودار وو ستا ټول کارونه. هغه به وائی چه ته څوك نې؟ نو وئیلې به شی زه ستا عمل یم. بیا به دَ قیامت پورې هغه ده سره په قبر کښې اوسیږي. په قیامت کښې به هغه ده ته وائی چه د څوندونو او شهوتونو په شکل کښې ته ما به دنیا کښې اوچت کړې وې په نن ورځ به ته ما اوچتوې. نو دَ هغه د بدو عملونو مجسمه به د هغه په شا سوره شي او هغه به دَ دوزخ طرف ته بوځي.(۱) هم دا دَ دې آیت وضاحت دې. ارشاد دې چه د دنیا اکثر ژوند لوبې ټوقې دي او دَ پرهیزګارانود پاره خو صرف دَ آخرت کور دې.

			إِنَّهُۥ	نَعۡلَمُ	قَدۡ
				یقینا معلومه ده مونږ ته	بیشکه شان دادې
				انې پیغمبره مونږ ته ښه معلومه ده چې	بیشکه ددوی
لَيَحۡزُنُكَ	ٱلَّذِي	يَقُولُونَ	فَإِنَّهُمۡ	لَا يُكَذِّبُونَكَ	وَلَٰكِنَّ
چې خامخا خفه کوی تا	هغه خبرې	چې وائی ئې دوی	نو بیشکه دوی	نه دروغژن کوی تا	اخولیکن
په خبرو ته غمژن کیږې	خودوی	تا ته دروغژن نه نه وائی	.........بلکه		
ٱلظَّٰلِمِينَ	بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ	يَجۡحَدُونَ ۝	وَلَقَدۡ	كُذِّبَتۡ	رُسُلٌ
داظالمان	د آیتونودالله نه	انکارکوی	اوپه تحقیق سره	دروغژن بللې شوی دی	پیغمبران
ظالمان دالله ﷻ دآیتونونه انکار کوی	اوستانه مخکښې ډیرپیغمبران دروغژن ګڼړلي شوی وو				

۱) الطبری: ۳۲۸/۱۱

مِّنۡ قَبۡلِكَ فَصَبَرُوۡا عَلٰى مَا كُذِّبُوۡا وَاُوۡذُوۡا

وړاندې ستانه|نوصبراوکړوهغوئ |په هغې|چې دروغ ګڼړلې شوی وو هغوئ | اوتکلیف رسولې شوې وو هغوئ ته

خو په دروغژن کولو او په تکلیف ورکولو باندې هغوئ صبر اوکړو |

حَتّٰۤى اَتٰٮهُمۡ نَصۡرُنَا‌ ۚ وَلَا مُبَدِّلَ لِـكَلِمٰتِ اللّٰهِ‌ ۚ وَلَقَدۡ

ترهغې پورې |چې راغې هغوئ ته |مدد زمونږه|اونشته هیڅوک بدلونکې | خبرو دالله لره| اوپه تحقیق سره

تردې چې زمونږ مددورته اورسیدو| او دالله ﷻ خبرې هیڅوک بدلولې نشی | ....او د

جَآءَكَ مِنۡ نَّبَاِى الۡمُرۡسَلِيۡنَ۝ وَاِنۡ كَانَ كَبُرَ عَلَيۡكَ

راغلې دی تاته| دخبرونو | دپیغمبرانو نه | اوکه وی | ګران | په تاباندې|

پخوانو پیغمبرانو بعضې حالات تاته رارسیدلی دی| اوکه داخبره په تاګرانه وی | چې

اِعۡرَاضُهُمۡ فَاِنِ اسۡتَطَعۡتَ اَنۡ تَبۡتَغِىَ نَفَقًا فِى الۡاَرۡضِ

مخ اړول ددوئ| نوکه | وس رسی ستا | اچې اولټوې تهٔ| یو سرنګ | په زمکه کښې|

ددې خبرو بې رخی برداشت کړې | نو که وس دې کیږی نو په زمکه کښې یوسرنګ اولټوه

اَوۡ سُلَّمًا فِى السَّمَآءِ فَتَاۡتِيَهُمۡ بِاٰيَةٍ‌ ؕ وَلَوۡ شَآءَ اللّٰهُ

یااندرپایه | په اسمانونو کښې | نوتهٔ راوړه دوئ ته |یوه نښه | اوکه غوښتلې الله

یااسمان ته یوپوړۍ اولګوه| او دوئ ته دیوې نښې راوړلو کوشش اوکړه | اوکه الله ﷻ غوښتل

لَجَمَعَهُمۡ عَلَى الۡهُدٰى فَلَا تَكُوۡنَنَّ مِنَ الۡجٰهِلِيۡنَ۝

نو خامخا به نې جمع کړی وی دوئ|په هدایت باندې | نومهٔ کیږه تهٔ | د ناپوهانو نه |

نوټول به نې په هدایت یوځائې کړی ووا...................... نودناپوهه خلقو په شان مه کیږه

اِنَّمَا يَسۡتَجِيۡبُ الَّذِيۡنَ يَسۡمَعُوۡنَ‌ ؕ وَالۡمَوۡتٰى يَبۡعَثُهُمُ اللّٰهُ

بیشکه| قبلوی بلنه دحق | هغه کسان| چې اوری | اومړی چې دی| راپورته به کړی هغوئ لره الله

هغه څوک حق قبلوی چې هغې ته غوږ نیسی| (اوپاتې شو،مړی نوهغوئ خوبه الله دقبرونونه راپورته کړی

ثُمَّ اِلَيۡهِ يُرۡجَعُوۡنَ۝

بیا |خاص هغه ته | به واپس ورروستې شئ |

بیا به هغه ته واپس پیش کړې شی

قوله تعالیٰ: وَاِنۡ كَانَ كَبُرَ عَلَيۡكَ اِعۡرَاضُهُمۡ فَاِنِ اسۡتَطَعۡتَ اَنۡ تَبۡتَغِىَ نَفَقًا فِى الۡاَرۡضِ اَوۡ سُلَّمًا فِى السَّمَآءِ

د حضور ﷺ حرص چه څوک دوزخ ته لاړنه شی:- د قوم په تکذیب او مخالفت باندې الله ﷻ خپل حبیب پاك ﷺ ته تسلی ورکوی چه مونږ ته دهغوی دتکذیب اوستا دغمژن کیدوعلم دې لکه چه یو ځائې کښې ارشاددې مونږته دهغوی حرکت ښه معلوم دې ته غم مه کوه.اواوفرمائیلې شوچه که دوی ایمان رانوړی نوته ددوی په غم کښې خپل ځان ویلې کړې اوترکومې به په دوی باندې ارمان اوافسوس کوې؟

دمکې د کفارو قلبی شهادت:- بیا ارشاد کیږي چه هغوی په حقیقت کښې تا په کذب سره نه متهم کوی بلکه د حق سره د دښمنئ په وجه د الله ﷻ د آیاتونوانکار کوی. هم د دې متعلق د حضرت علی ﷺ نه روایت دې چه ابوجهل نبی کریم ﷺ ته اووئیل چه مونږ خو تادروغ نه ګڼړوبلکه چه ته کوم دین وړاندې کوې هغه دروغ ګڼړو نو الله ﷻ دا آیت نازل کړو(1).

د ابویزیدمدنی رحمه الله نه روایت دې چه د نبی اکرم ﷺ او ابوجهل ملاقات اوشو. ابوجهل مصافحه اوکړه نو د هغه یوملګري اووئیل چه ته دې سړی سره مصافحه کوې؟ نو ابوجهل اووئیل د الله ﷻ قسم چه دا یقینًا نبی دې خو آیا مونږ تر اوسه پورې د عبدمناف نه ویریدلې یو؟

د ابوجهل د قصې باره کښې ونیلې شوی دی چه هغه د شپې په پټه د حضور ﷺ د قراءت اوریدو د پاره راغلو، دغه شان ابوسفیان بن صخر او اخنس بن شریق هم اود یو بل نه خبر نه وو ترسحر پورې دریواړو په پټه د حضور ﷺ نه قرآن اوریدلو. چه د ورځې رڼړا شوه نو دریواړه په واپسئ کښې په یوځائ کښې ملاؤ شو. هر یو بل ته اووئیل چه ته څنګه راغلې وې. اوس تولو فیصله اوکړه چه مونږ له د قرآن اوریدو د پاره نه دی راتلل پکار. هسې نه چه زمونږ په لیدو د قریشو خوانان هم راشی او په ازمینت کښې پریوځی. چه کله بله شپه راغله نو هر یو دا ګمان اوکړو چه هغه دواړه به نه وی راغلې څه چه قرآن واؤرو. لنډه دا چه سحر بیا د دریواړو په یوځائ ملاقات اوشو او د معاهدې په خلاف کولو سره هر یو بل ملامته کولو نو بیا ئې معاهده اوکړه چه دا خل به نه راځو. خو چه کله دریمه شپه شوه نو دریواړه بیا د حضرت ﷺ مجلس ته راغله نو بیا ئې سحر معاهده اوکړه چه بیا خو به هیڅ کله نه راځو. اوس اخنس بن شریق ابوسفیان له راغلو او وئې وئیل اې ابو حنظله! ستا څه خیال دې چه تا د حضرت محمد ﷺ نه کوم قرآن واوریدو د هغې باره کښې څه وائې؟ابوسفیان اووئیل اې ابوثعلبه! د الله ﷻ قسم ما چه کومې خبرې واوریدې هغه ښه پیژنم اودهغې چه کوم مطلب دې هغه هم پیژنم لیکن بعضې خبرې مې داسې اوریدلی دی چه د هغې مقصد او معنی باندې نه پوهیږم. نو اخنس اووئیل د الله ﷻقسم دغه حال زما هم دې. بیا اخنس د هغه ځائ نه لاړو او ابوجهل له ورغلو او وئې وئیل اې ابوالحکم! د محمد ﷺ نه چه دې څه اوریدلی دی ستا د هغې باره کښې څه رائې ده او څه دې اوریدلی دی؟ نو ابوجهل اووئیل چه مونږ او بنوعبدمناف د عزت مقام حاصلولوکښې همیشه په جنګ یو، هغوی دعوتونه اوکړل نو مونږ هم اوکړل. هغوی خیر او سخاوت اوکړو نو مونږ هم اوکړو. تردې چه مونږ خو پښې یوځائ کړې ناست یو او وئی وئیل چه مونږ سره دالله ﷻ یوپیغمبردې په هغه د آسمان نه وحی نازلیږی.نواوس مونږ دا خبره دکوم ځائ نه راوړو.د الله ﷻ قسم چه مونږ به په هغه ایمان نه راوړو اود هغه د پیغمبرئ تصدیق به نه کوو او په خپل ځان به د هغه وړاندیوالې نه منو. اخنس دې خبرې اوریدو سره لاړو.(2)

اود دې آیت باره کښې چه هغوی تا دروغ نه ګڼړی د الله ﷻ آیاتونه دروغ ګڼړی سدی رحمه الله وائی چه د بدر په ورځ اخنس بن شریق بنی زهره ته اووئیل چه حضرت محمد ﷺ ستا خوریئې دې ته د دې خبرې زیات حقدار ئې چه د خپل خوریئی د طرف نه بندیز اوکړې که چرې هغه په حقیقت کښې نبی دې نو په نن ورځ بدرکښې تاله د هغه خلاف جنګیدل نه دی پکار. اوکه چرې هغه کاذب وی نو د خپل خوریئی نه د منع کیدلو هم ته زیات حقدار ئې چه په هغه باندې حمله مه کوه او د جنګ نه لرې شه او د هغه امداد مه کوه. ښه ده اودریږه زه ابوالحکم سره ملاویږم. که هغه په حضرت محمد ﷺ باندې غالب شو

(1) ترمذی کتاب تفسیر القران باب ومن سورة الانعام : ۳۰۶٤،

(2) ابن هشام : ۳۳۷/۱، دلائل النبوة :۲۰۶/۲

نو ته به بغیر د نقصان نه خپل وطن ته واپس کیږي او که په دې جنګ کښې حضرت محمد ﷺ غالب شو نو تا د خپل قوم خلاف هډو جنګ نه دې کړې نو په دې وجه د جنګ د شرکت نه ولې نه منع کیږې. هم د هغه ورځ نه د هغه نوم اخنس شو ګنی د هغه نوم "ابی" وو. اوس د اخنس او ابوجهل ملاقات اوشو اخنس ونیل ابوالحکم! ښه ده ماته دا خو اوښایه چه حضرت محمد ﷺ رښتونې دې که دروغژن؟ اوس دلته زما او ستا نه علاوه بل څوك اهل قریش نشته چه زمونږ خبره واوریدې شی. نو ابوجهل ونیل کم بخته! د الله ﷻ قسم چه حضرت محمد ﷺ خو رښتونې، چرې هم محمد ﷺ دروغ نه دی ونیلی خو خبره دا ده چه کله بنوقصی د جنډې والا هم وی، د حج په ورځوکښې د سقایت اود کعبې د چابیانو حق هم هغه ته حاصل وی، بیا د هغه نبوت هم ټول اومنو نو د باقی قریشو د پاره څه پاتې شو. هم په دې وجه الله ﷻ اوفرمائیل چه هغوی تا دروغ نه ګڼړی بلکه د الله ﷻ آیانونه دروغ ګڼړی او محمد ﷺ خو هم آیت الله یعنی د الله ﷻ ښنبه ده.
اوداخبره چه ستانه دوړاند ېنورسولانوهم تکذیب شویدې.هغوی صبراوکړو هغوی ته تکلیفونه اورسولې شو تردې چه هغوی ته زمونږ امداد اورسیدلو. په دې آیت کښې نبی کریم ﷺ ته تسلی ورکړې شویده او هغوی ﷺ سره د امداد وعده کړې شویده لکه څنګه چه د نورو انبیاء کرامو امداد کړې شوې وو. تردې چه د قوم د تکذیب اود هغوی نه د سخت تکلیف د رسیدلونه پس وعده اوکړې شوه چه عاقبت ستاسو دې. په دنیاکښې هم د هغوی د پاره د الله ﷻ امداد راغلو لکه څنګه چه د آخرت نصرت حاصل شوې دې. په دې وجه اوفرمائیلې شو چه د الله ﷻ خبره نه بدلیږی اود الله ﷻ د طرف نه چه د نصرت کومه وعده شویده هغه به خامخا پوره کیږی. لکه چه اوفرمائیلې شو ﴿ وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ ۝ إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنصُورُونَ ۝ وَإِنَّ جُندَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ ۝ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ ۝ وَأَبْصِرْهُمْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ۝ أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ ۝ فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنذَرِينَ ۝ وَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ ۝ وَأَبْصِرْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ۝ سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ ۝ وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ ۝ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۝ ﴾ بیا اوفرمائیلې شو ﴿ كَتَبَ اللَّهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَرُسُلِي ۚ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ ۝ ﴾ اودالله ﷻ قول دې ﴿وَلَقَدْ جَاءَكَ مِن نَّبَإِي الْمُرْسَلِينَ ۝ ﴾ یعنی دپیغمبرانو واقعات خو تاته خودلې شوی دی اود هغوی په تاریخ کښې ستاسو د پاره اسوهٔ حسنه ده. بیا ارشاد باری تعالی دې ﴿ وَإِن كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ ﴾ که چرې په تاباندې د هغوی اعراض کول سخت تیریږی نو ته د هغوی څه علاج کولې شې. په زمکه کښې سرنګ اوکړنی او د هغه ځائ نه د الله ﷻ نشانی راوباسنی یا په آسمان باندې پاوړنی اولګونی او اوخیژنی او د هغه ځائ نه څه ښنبه راوړنی پیش کړنی. که کولې شنی نوداسې هم اوکړنی خو دوی به چرې هم ایمان نه راوړی. که الله ﷻ ته د هغوی ایمان راوړل منظور وو نو هغوی به ئې په هدایت باندې راجمع کړې وې په دې وجه په خبره پوهه شه او ناحقه غم مه کوه او ناپوهه مه جوړیږه لکه چه الله ﷻ اوفرمائیل ﴿وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَآمَنَ مَن فِي الْأَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعًا ۚ ﴾ که الله ﷻ غوښتل نو د زمکې ټولو اوسیدونکو به ایمان راوړې وې او د هدایت منونکی به وو. نو الله ﷻ خبر ورکړو چه ایمان خو هغه راوړی د چا د پاره چه نیك بختی د ازل نه مقرر شوې وی. اود الله ﷻ ارشاد دې ﴿إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ ۘ ﴾ اې محمد ﷺ! ستا په دعوت باندې خو به هغه خلق لبیك وائی څوك چه ستاخبره اوری اوپوهیږی. د الله ﷻ قول دې ﴿وَالْمَوْتَىٰ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ ثُمَّ إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ۝ ﴾ دا مړی به الله ﷻ بیا راپاڅوی بیا به د هغه طرف ته رجوع کوی. د "موتی" نه کافران مراد دی ځکه چه د هغوی زړونه مړه دی. په دې وجه الله ﷻ هغوی د ژوند په حالت کښې هم په مړو یاد کړل او د مړو په جوسو سره ئې تشبیه ورکړه. دا د هغوی د رسوائې او تذلیل په خاطر وو.

وَقَالُوْا	لَوْلَا نُزِّلَ	عَلَيْهِ
او وائی خلق	چې ولې نازله نه کړې شوه	په ده باندې

اودوئ وائی چې دهٔ ته ولې ....

اٰيَةٌ	مِّنْ رَّبِّهٖ ط	قُلْ	اِنَّ اللّٰهَ	قَادِرٌ	عَلٰٓى	اَنْ يُّنَزِّلَ	اٰيَةً
يوه نښنه	د طرفه درب دهغه نه	ورته اووايه	چې بيشكه الله	قادردې	په دې	چې نازله كړي	يوه نښنه

دالله ﷻ طرفه نښنه نه راځی | ....ورته اووايه چې الله ﷻ دنبئ راکوزولو پوره پوره طاقت لری

وَّلٰكِنَّ	اَكْثَرَهُمْ	لَا يَعْلَمُوْنَ ۝	وَمَا	مِنْ دَآبَّةٍ	فِى الْاَرْضِ
ليكن	اكثر د دوئ	نه پوهيږی	اونشته	يو زنده خناور	په زمكه كښې

خو اکثر خلق په دې نه پوهيږی | ....اود زمکې په مخ هيڅ يو ساه لرونکې نشته

وَلَا طٰٓئِرٍ	يَّطِيْرُ	بِجَنَاحَيْهِ	اِلَّآ	اُمَمٌ	اَمْثَالُكُمْ ط	مَا
اونه يومارغه	چې الوزی	په دواړه وزرو خپلو	مگر	امتونه دی	په شان ستاسو	نه دې

اونه په هوا کښې داسې مارغان شته چې په وزرو الوزی | مگر دا ټول ستاسو پشان امتونه دی

فَرَّطْنَا	فِى الْكِتٰبِ	مِنْ شَىْءٍ	ثُمَّ	اِلٰى رَبِّهِمْ	يُحْشَرُوْنَ ۝
پريښودې مونږه كمې	په كتاب كښې	د څه څيز	بيا	ارب خپل ته	ورجمع كړې كيږی

مونږ ددې ټولو په نصيب ليکلو کښې هيڅ کمې نه دې کړې | اوبيابه دا ټول خپل رب ته واپس شی

وَالَّذِيْنَ	كَذَّبُوْا	بِاٰيٰتِنَا	صُمٌّ	وَّبُكْمٌ	فِى الظُّلُمٰتِ ط
اوهغه كسان	چې دروغ گڼرې	آيتونه زمونږه	كاڼره دی	اوگونگيان دی	په تيارو كښې پراته دی

اوچا چې زمونږ آيتونه دروغ اوگڼړل هغوئ کاڼره اوگونگيان او په رنگ رنگ تيرو کښې پراته دی

مَنْ يَّشَاِ اللّٰهُ	يُضْلِلْهُ ط	وَمَنْ يَّشَاْ	يَجْعَلْهُ	عَلٰى صِرَاطٍ	
څوك چې غواړی الله	نوگمراه كوی هغه لره	اوڅوك چې غواړی	نو راونوی هغه	په لاره	

الله ﷻ چې دچا باره کښې اوغواړی نوهغه گمراه کوی | اود چا باره کښې چې اوغواړی نو هغه په

مُّسْتَقِيْمٍ ۝
نيغه

سمه لار روان کړی

قوله تعالیٰ: وَقَالُوْا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ مِّنْ رَّبِّهٖ ط قُلْ اِنَّ اللّٰهَ قَادِرٌ عَلٰٓى اَنْ يُّنَزِّلَ اٰيَةً

دَ معجزاتو صادريدل دَ الله ﷻ په مرضئ كيږی :- د مشركانو باره كښې ارشاد كيږی چه هغوی به ونيل چه مونږ ښنگه غواړودغه شان يوه نښنه ياخارق عادت خبره د الله ﷻ د طرف نه په تا ولې نه نازليږی. مثلاً په زمكه كښې چينې روانيدل وغيره. نو ارشاد كيږی چه اووايه الله ﷻ خو په دې باندې قادر دې ولې دهغه حكمت د تاخير مقتضی دې. ځكه چه د هغوی د خوښې مطابق الله ﷻ څه نښنه نازله كړی او

هغوی بیا هم ایمان رانوړی نو عذاب به پخپله په هغوی باندې نازل شی. ترمرګه پورې به هم ورته فرصت ملاوْ نشی لکه چه د مخکینو امتیانو سره او شو.اولکه چه د اهل ثمود مثال ستاسو په وړاندې دې. مونږ خو چه څه غواړو نښه ښکاره کولې شو او چه څه غواړو عذاب هم ورکولې شو.

څناور جدا امتونه اودَ محشروړځ:- اوبیا اوفرمائیلې شو﴿وَمَامِنْ دَآبَّةٍ﴾ څرونکی او دانسې ټولونکې څناور، الوتونکی مرغئی هم ستاسو په شان قسم قسم دی. حضرت مجاهد رحمه الله فرمائی چه د دې څناورو ډیر قسمونه دی د کومونومونه چه مشهور دی. قتاده رحمه الله فرمائی چه "طیر" یو امت دې. پیریان او انسانان هم یو یو امت دې او دا امتونه هم ستاسو په شان د الله ﷻ مخلوق دې.﴿ مَافَرَّطْنَا﴾ الخ یعنی د ټولو علم الله ﷻ ته دې. چاته رزق ورکول هغه نه هیروی که هغه د اوچې وی که د لمدې. لکه چه ارشاد دې ﴿ وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ فِي الْاَرْضِ اِلَّا عَلَى اللّٰهِ رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا ﴾ هغه د دوی نومونه شمیر او مقامات پیژنی، تردې چه د هغوی د حرکتونو نې هم احاطه کړې ده. اوفرمائی ﴿ وَكَاَيِّنْ مِّنْ دَآبَّةٍ لَّا تَحْمِلُ رِزْقَهَا ﴾ ډیرځا لړونکی دی چه د هغوی رزق ستا په ذمه نه دې، دوی ته او تاسو ټولوته هم الله ﷻ رزق ورکوی.

د حضرت جابر بن عبدالله رضی الله عنه نه روایت دې چه د حضرت عمر رضی الله عنه د خلافت په زمانه کښې یو کال ملخان رانغله. هغوی تپوس اوکړو خو څه معلومات اونه شو. د هغوی خو ډیر تعلق وو نو په دې وجه نې عراق او شام وغیره ته خلق اولیږل چه معلومه کړی چه هلته ملخان راغلی. نو د یمن د طرف نه یو سړی څه ملخان راوړل او مخکښې کیخودل. حضرت عمر رضی الله عنه د هغې په کتو باندې درې ځل الله اکبر اووئیل او وئی فرمائیل چه رسول الله ﷺ فرمائیلی ووچه الله ﷻ په زرګونو مخلوقات پیدا کړی په کوموکښې چه شپږ سوه سمندری دی او څلور سوه د اوچې دی. د ټولو نه مخکې به الله ﷻ دا د ملخانو مخلوق هلاک کوی. بیا به وار په وار د مخلوقاتو د هلاکت دا سلسله داسې قائمه شی لکه د منکې دانې چه ماتیږی (۱). ﴿ثُمَّ اِلٰى رَبِّهِمْ يُحْشَرُوْنَ﴾ یعنی دې ټولو مخلوقاتو له به بیا مرګ راشی. حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه د بهائمو مرګ هم د هغوی حشر کیدل دی. په دې باره کښې یو بل قول دا دې چه دابهائم به هم دقیامت په ورځ راوچتولې شی.دغه شان اوفرمائیلې شو﴿وَاِذَا الْوُحُوْشُ حُشِرَتْ﴾یعنی بهائم به هم په محشر کښې راځی.

د حضرت ابوذر رضی الله عنه نه روایت دې حضور اکرم ﷺ دوه چیلئی اولیدې چه یوه بله نې په ښکرو باندې وهله وئی فرمائیل اې ابوذرا پوهیږې چه دوی ولې جنګ کوی. بیا حضور ﷺ اوفرمائیل الله ﷻ په دوی کښې ظالم پیژنی او په قیامت کښې به د دوی هم فیصله کوی.(۲) حضرت ابوذر رضی الله عنه فرمائی چه حضور ﷺ مونږ ته د الوتونکې مرغئی متعلق هم علم راکړې دې.(۳) حضور ﷺ اوفرمائیل چه دا بغیر ښکرو چیلئی به د قیامت په ورځ د ښکرورې چیلئی نه بدله اخلی(۴) ﴿اِلَّا اُمَمٌ اَمْثَالُكُمْ﴾باره کښې حضرت ابوذر رضی الله عنه فرمائی چه د قیامت په ورځ به الله ﷻ بهائم څناور او ترمرغوپورې راپیدا کړی. هریو به د بل نه خپله بدله واخلی بیا به اوفرمائی تاسو ټول خاورې شئی.

نوکافران به هم هغه وخت دا وائی﴿يٰلَيْتَنِيْ كُنْتُ تُرٰبًا﴾ افسوس چه مونږ هم خاورې شوې وې(۵). ﴿وَالَّذِيْنَ

(۱) ابویعلی فی المسند الکبیر: مجمع الزوائد:۳۲۲/۷،
(۲) احمد ۱۶۲/۵،
(۳) احمد: ۱۷۳/۵ .
(۴) زوائد مسند احمد: ۷۲/۱، مسند البزار:۳۴۴۹،
(۵) حاکم :۳۱۶/۲، وهو حسن،

كَذَّبُوْا بِاٰیٰتِنَا صُمٌّ وَّبُكْمٌ فِي الظُّلُمٰتِ ﴾ یعنی چه کومو خلقو زمونږ آیاتونه دروغ ګڼړلي دی هغوی د خپل جهالت کم علم او ناپوهنی په وجه د کڼړو او ګونګیانو په شان دي او په تیاروکښې دی څه لیدې هم نه شي. نو اوس به داسې خلق په صحیح لار څنګه لاړشي. لکه چه الله ﷻ په سورة بقره کښې فرمائی د دوی مثال د هغه سړی په شان دې چه اور بل کړی نو د خواوشا څیزونه ورته ښکاره شی او چه هغه وخت اور مړ شي او هغه په تیاره کښې پاتې شی او هیڅ اونه لیدې شی. په دې وجه نې اوفرمائیل ﴿مَنْ یَّشَاِ اللّٰهُ یُضْلِلْهُ وَمَنْ یَّشَاْ یَجْعَلْهُ عَلٰی صِرَاطٍ مُّسْتَقِیْمٍ﴾ هغه چه څوك غواړی ګمراه نې کړی او څوك چه غواړی نو په نیغه لار نې کړی. هغه په خپل پیداوښ باندې د خپلې مرضئ مطابق متصرف دې.

قُلْ اَرَءَيْتَكُمْ اِنْ اَتٰىكُمْ عَذَابُ اللّٰهِ
اورته اووایه | څه رنګې ښکاری تاسو ته | که | راشی تاسو ته | عذاب دالله
...............ورته اووایه چې فکراوکړئ که په تاسو دالله ﷻ عذاب راشي
اَوْ اَتَتْكُمُ السَّاعَةُ اَغَيْرَ اللّٰهِ تَدْعُوْنَ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ
یا راشي تاسو ته | قیامت | آیا بغیر دالله نه بل څوك | رابلئ تاسو | که یئ تاسو | رشتینی
یا په تاسو (ناڅاپه) آخری وخت راشي | نو آیا تاسو به دالله ﷻ نه سوا بل چاته آواز کوئ | که تاسو ربنتونی یئ
بَلْ اِيَّاهُ تَدْعُوْنَ فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُوْنَ اِلَيْهِ اِنْ
بلکه | خاص هم هغه | رابلئ تاسو | ایا لرې کوی | هغه مصیبت | چې تاسو رابلئ | هغې ته | که
بلکه هغه وخت کښې تاسو صرف یو الله ته آواز کوئ | نو که الله اوغواړی نو هغه مصیبت به درنه لرې
شَآءَ وَتَنْسَوْنَ مَا تُشْرِكُوْنَ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَآ
اوغواړی | او هیروئ تاسو | هغه | چې شریك کوئ نې تاسو | او په تحقیق سره الیږلی دی مونږ (پیغمبران)
کړی او په داسې موقع کښې درنه خپل شریکان هیرشي | ....او مونږ لیږلو وو رسولان
اِلٰٓى اُمَمٍ مِّنْ قَبْلِكَ فَاَخَذْنٰهُمْ بِالْبَاْسَآءِ وَالضَّرَّآءِ
ډیروقومونو ته | وړاندې ستا نه | نو اونیول مونږه هغوئ | په سختوسره | او په تکلیفونو سره |
ډیروقومونو ته مخکښې ستانه | بیا مونږ هغوئ په سختو او مصیبتونو کښې راګیر کړل
لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُوْنَ فَلَوْلَآ اِذْ جَآءَهُمْ بَاْسُنَا
دپاره ددې چې هغوئ | عاجزی اختیار کړی | انو ولې نه وه | کله چې | راغې هغوئ ته | عذاب زمونږ
دې دپاره چې عاجزی اختیار کړی | نو هر کله چې په دوئ باندې زمونږ د طرفه سختئ راغلې
تَضَرَّعُوْا وَلٰكِنْ قَسَتْ قُلُوْبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ
چې عاجزی نې کوې وه | لیکن | سخت شو | زړونه دهغوئ | او ښائسته کړو | هغوئ ته |
نو دوئ ولې عاجزی اختیار نه کړه | بلکه د دوئ زړونه سخت پاتې شو........... او دوئ ته

الشَّيْطٰنُ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ۝ فَلَمَّا نَسُوْا مَا ذُكِّرُوْا
شیطان|هغه عملونه| چې وو هغوئ| چې کوول به ئې| انو هر کله چې هېر کړو هغوئ|هغه کار|چې نصیحت شوې وو هغوئ ته
شیطان ورته د هغوی (بدعلمونه) ښانسته کړل |..................نو هر کله چې دوئ نصیحتونه هیر کړل
بِهٖ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ اَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ ط حَتّٰىٓ اِذَا فَرِحُوْا
په هغې سره|انو پرانستلې مونږ|په هغوئ باندې ادروازې |ادهر څيز|ترديې پورې|چې کله|خوشحاله شو
نو مونږ پرې دهرقسم خوشحالو دروازې پرانیستې | ....ترديې چې دوئ ته مونږ څه ورکړې وو په
بِمَآ اُوْتُوْٓا اَخَذْنٰهُمْ بَغْتَةً فَاِذَا هُمْ مُّبْلِسُوْنَ۝
په هغه څه| چې ورکړې شوي وو هغوئ ته|انو اونیول مونږ هغوئ|ناساپه| نو بیا وو هغوئ | ناامیده دخیرنه
هغې خوشاله شول| نو مونږ ناڅاپه راونیول | او دوئ بالکل حیران پاتې شو
فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا ط وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ
نوپرې کړې شوا بیخ | دقوم | دهغه قوم| چې ظلم ئې کړې وو |او تعریف دې | الله لره |
نو دظالم قوم بیخ پرې کړې شو | ....اوټول تعریفونه الله ﷻ لره دي
رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ۝
چې رب دی| دمخلوقاتو |
چې دټول مخلوق پروردګار دی|

قوله تعالی: قُلْ اَرَءَيْتَكُمْ اِنْ اَتٰىكُمْ عَذَابُ اللّٰهِ اَوْ اَتَتْكُمُ السَّاعَةُ اَغَيْرَ اللّٰهِ تَدْعُوْنَ

دَ توحیدعقیده او دَ مکي مشرکان:- الله ﷻ په خپل مخلوق کښې د هرقسم تصرف کولو قدرت لری. نه څوك د هغه حکم بدلولې شي او نه څوك د هغه حکمت روستوغورزولې شی. که د هغه نه غوښتنه اوکړې شی او هغه اوغواړی نوقبلوی. فرمائی چه تاسو نه پیژنئ چه ناڅاپې قیامت راشی او یا د الله ﷻ عذاب نوتاسو د هغه نه علاوه بل څوك نه رابلئ څکه چه پوهیږئ چه دا عذاب د الله ﷻ نه علاوه بل څوك نه شی واپس کولې. که تاسو غیرالله خپل رب جوړولوکښې رښتونی یئ نو ازمینت اوکړئ اوګورئ بلکه تاسو به هم هغه الله رابلئ. بیا که هغه غواړی نو دغه عذاب به اخواکړی. په داسې وخت کښې تاسو خپل شریکان او بتان ټول هیروئ. په سمندرکښې که چرته په مشکل حال کښې راګیرشئ نود الله ﷻ نه علاوه باقی ټول شریکان هیروئ. تاسو نه وړاندې امتونوته هم مونږ پیغمبران لیږلي وو او چه کله هغوی تکذیب اوکړو نو مونږ د فقر او تنګدستئ په عذاب کښې راګیر کړل او په مرضونو او تکلیفونوکښې مو اخته کړل، دې دپاره چه هغوی هم الله ﷻ ته آواز اوکړی او هم د هغه طرف ته خشوع او خضوع اوکړی. بیا چه مونږ هغوی په عذاب کښې اخته کړو نو هغوی اثر ولې نه اخلی. خبره دا ده چه د هغوی زړونه د کاڼو شوی دی هیڅ اثر پرې نه کیږی. شیطان د هغوی شرکی او د دښمنئ اعمال د هغوی د سترګو په وړاندې ښه جوړکړې پیش کړې وی. نو چه کله هغوی زمونږ تنبیه هم هیره کړی او ایمان شاته اوغورزوی نو مونږ د رزق پوره دروازې په هغوی باندې کولاؤ کړو چه هغوی نورهم په سستیاکښې پریوزی.د الله ﷻ دسیاست نه هم د الله ﷻ پناه او چه کله هغوی ددنیا په

خوشحالویه جاموکښې نه خاتیږي او پخپلومالونواولادونواورزقونوکښې زمونږ نه غافل شي نو ناڅاپې په هغوی باندې عذاب راځي یا مرګ راځي په دې حالت باندې هغوی د هر یو خیر نه نا امیده کیږي.

تنګدستي او خوشحالي یو ازمیښت او موقع ورکول:- حضرت حسن بصري رحمه الله فرمائي چه په چا باندې رزق زیات کړې شو هغه په دې خبره هډو غور نه کوي خکه چه دا هم د الله ﷻ د طرف نه یو سیاست دې او په چا چه تنګ حالي وی هغه هم غور نه کوي چه د هغه ازمیښت کیږي او مهلت ورکړې شویدې. د کعبې په رب قسم کله چه د ګناهګارانو نیول مقصود وی نو په دنیاکښې هغوی خوشحاله ساتلې شي. قتاده رحمه الله فرمائي چه الله ﷻ ترهغه وخته پورې یو قوم هم نه دې رانیولې ترکومې چه نې په خپل نعمتونوکښې ښه مست کړې نه وي. دهوکه مه خورئ فاسق او ګناهګار خلق دهوکه خوري د ﴿أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ﴾ نه مراد د دنیامزې اوخوشحالي ده. د ابن عامر نه روایت دې چه نبي کریم ﷺ فرمائیلي دي چه کله ته څوك اووینې چه د هغه د ګناه سره الله ﷻ د دنیاعیش او مزې هغه له ورکړې دي نو یقین اوکړه چه دې د الله ﷻ د روستوالي وخت تیروي. بیا حضور ﷺ همدغه آیت اولوستلو چه کله هغه مونږ هیر کړې نو هغه له د هرقسم عیش او مزې ورکړو او چه کله هغه په دې مغروره شي او بیا زمونږ موتې کښې راشي نو د هرقسم نه نا امیده شي.([1]) حضور اکرم ﷺ به فرمائیل چه کله الله ﷻ یو قوم باقي ساتل غواړي او هغوی له ترقي ورکول غواړي نو هغه له پاك دامني او میانه روی ورکوی او د کوم قوم نه چه خپله رشته پریکول غواړي نو هغوی له فراخي ورکوی او د خیانت دروازه په هغوی باندې کولاووی او چه کله هغوی مغروره شي نو سمدستي هغوی رانیسي. نو په دې حال کښې هغه نا امیده کیني نود هغه قوم نسیاً منسیاً شي د حمد سزاوار هم د الله ﷻ ذات دې.([2])

قُلْ	أَرَءَيْتُمْ	إِنْ أَخَذَ اللَّهُ	سَمْعَكُمْ	
	اووایه	آیا وینئ تاسو	که واخلي الله	د اوریدو طاقت ستاسو
اورته اووایه چې تاسوچرې په دې خبره فکر کړې دې چې الله ستاسو غوږونه				

وَأَبْصَارَكُمْ	وَخَتَمَ	عَلَىٰ قُلُوبِكُم	مَّنْ	إِلَٰهٌ	غَيْرُ اللَّهِ
اولیدلو طاقت ستاسو	اومهراولګوي	په زړونو ستاسو	نو څوك دې	(بل) خدائې	بې د الله نه
اوسترګې واخلي او په زړونو درته مهر اولګوي نود الله ﷻ نه سوا بل څوک شته چې					

يَأْتِيكُم	بِهِ	انظُرْ	كَيْفَ	نُصَرِّفُ	الْآيَاتِ
چې واپس درکړي تاسو ته	دغه قوتونه	اوګوره	څنګه	باربار پیش کوو مونږه	نښې
دا څیزونه تاسو ته واپس راولي .... اوګوره مونږ دوئ ته څپلې نښې په کومه کومه طریقه ښایو					

ثُمَّ	هُمْ	يَصْدِفُونَ ۝ قُلْ	أَرَءَيْتَكُمْ	إِنْ	أَتَاكُمْ
بیا	دوئ	ډډه کوي / اووایه	څنګه ښکاري تاسو ته	که	راشي تاسو ته
خو بیا هم دوئ دهغې نه ډډه کوي ورته اووایه چې تاسو چرته فکر کړې دې که په تاسو باندې					

[1] احمد: ١٤٥/٤.
[2] مسند الفردوس ٩٧/١ ابن ابي حاتم.

عَذَابُ اللهِ بَغْتَةً اَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلَكُ اِلَّا الْقَوْمُ الظّٰلِمُوْنَ۝

عذاب دالله | ناساپا | يا ښکاره | نهٔ هلاکيږي | مگر | قوم | ظالمان

دالله ﷻ دطرفنه ناڅاپه ياپه ښکاره عذاب راشي | نوآيادظالمانونه سوانورڅوک به په کښې هلاکيږي؟

وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِيْنَ اِلَّا مُبَشِّرِيْنَ وَمُنْذِرِيْنَ فَمَنْ اٰمَنَ

اونهٔ دي ليږلي مونږ | پيغمبران | مگر | زيری ورکونکی | اويرونکی | نو چاچي ايمان راوړو

اومونږ خورسولان په دې غرض ليږو | چې نيکانو ته زيری ورکړي او بدان اوويروي | نوڅوک دهغوئ خبره اومني

وَاَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ۝

اواصلاح ني اوکړه دعملانو | نشته | يره | په هغوئ باندې | اونهٔ به هغوئ | غمژن شي |

او خپله اصلاح اوکړي | ....نو په هغوئ به نه ويره وي | ....او نه به غمژن شي ....

وَالَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا يَمَسُّهُمُ الْعَذَابُ بِمَا

اوهغه کسان | چې دروغ ني اوګڼړل | آيتونه زمونږه | رسيږي به هغوئ ته | عذاب | په سبب دهغې

اوڅوک چې زمونږ آيتونو ته دروغ وائي | .... نوهغوئ ته د هغوی د بدو عملونو په وجه

كَانُوْا يَفْسُقُوْنَ۝

چې وؤ هغوئ | چې نافرماني به ني کوله |

عذاب رسيږي | ....

قوله تعالي: قُلْ اَرَءَيْتُمْ اِنْ اَخَذَ اللّٰهُ سَمْعَكُمْ وَاَبْصَارَكُمْ وَخَتَمَ عَلٰى قُلُوْبِكُمْ مَّنْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ يَاْتِيْكُمْ بِهٖ

معاندينوته دَ حق وعظ:- رسول الله ﷺ ته ارشاد فرمائي چه دې مکذبينو معاندينوته اووايه چه څه پته درته شته چه الله ﷻ ستاسو اوريدل او ليدل بندکړي کوم چه ني تاسو له درکړي دی لکه چه فرمائي ﴿ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْـِٕدَةَ ۙ ل﴾ اوداهم احتمال دې چه د اوريدو او ليدو سره هغوی د شريعت د انتفاع نه محرومه کړي اود حق خبرې نه د فائدې اخستونه هغوی رانده او کاڼره شي او هم دغه مطلب وو ﴿ وَخَتَمَ عَلٰى قُلُوْبِكُمْ﴾ لکه چه فرمائي ﴿اَمَّنْ يَّمْلِكُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ﴾ او ونې فرمائيل ﴿ وَاعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ يَحُوْلُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهٖ ﴾يعنی که هغه ستاسو په زړونو باندې هم مهر اولگوی نو د الله ﷻ نه بغير څوك دی چه دغه مهر مات کړي. په دې وجه اوفرمائيلې شو چه لږ شان غور اوکړنی چه مونږ خپلې خبرې څنګه په وضاحت سره بيانوو چه د دې خبرې پوره دليل وی چه د الله ﷻ نه علاوه بل څوك رب نشته اود الله ﷻ نه بغير چه څومره معبودان دی ټول باطل دی. د دې واضحه څيز نه پس هم هغوی د حق د تابعدارنی نه خلق منع کوی او پخپله هم منع کيږی. څه پوهيږنی که د الله ﷻ عذاب تاسو راګيرکړی چه د هغې تاسو ته څه ګمان هم نه وی چه په کتلو کتلوکښې مخامخ راشی نو آيا د دې ګمراه قوم نه علاوه به بل څوك هلاك شی. ځکه چه دا خلق الله ﷻ سره د شرك په سبب د هغه په ګرفت کښې دی خو هغه خلق به خلاصې بيامومې چه صرف د الله ﷻ عبادت کوی په هغوی باندې نه ويره شته او نه غم. لکه چه فرمائي ﴿اَلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَلَمْ يَلْبِسُوْٓا اِيْمَانَهُمْ بِظُلْمٍ﴾کوموخلقو چه ايمان راوړو اوخپل ايمان نې په شرك سره خراب نه کړو د هغوی د پاره امن او آمان دې او هغوی لاړر موندونکی دی . بيا ارشاد فرمائي چه مونږ خو پيغمبران د جنت

د زیری اود دوزخ نه د ویرې د پاره لیږو. هغوی نیکانو مؤمنانو بندیګانو ته زیرې ورکوی نو کفر او ګناه کونکو ته خبرداري هم ورکوی. په دې وجه اوفرمائیلې شو چه څوك د زړه نه ایمان راوړی او د نبی په تابعدارئی کښې نیك عمل اوکړی نو په هغوی باندې د راتلونکی وخت هیڅ ویره نشته اود تیرشوی وخت په نسبت هیڅ ارمان او غم نشته ځکه چه د هغوی د وړاندینو الله ﷻ مالك دې. بیا فرمائی چه کومو خلقو زمونږ آیاتونه دروغ ګنړلی هغوی به د خپل کفر او فسق په وجه عذاب سره مخ کیږی. ځکه چه هغوی د الله ﷻ د اوامرو نه آزاد جوړشوی دی اود هغه مناهی او د محارم کونکی شوی دی اود هغه حدود ئې مات کړی دی.

>

قُلْ لَّآ اَقُوْلُ لَكُمْ عِنْدِیْ

| اووایه | نهٔ وایم زهٔ | تاسو ته | چی ماسره دی

انې پیغمبره) ورته اووایه چې تاسو ته زه دا نه وایم چې ماسره

خَزَآئِنُ اللّٰهِ وَلَآ اَعْلَمُ الْغَیْبَ وَلَآ اَقُوْلُ لَكُمْ اِنِّیْ

خزانې د الله | اونهٔ دا وایم | چی پوهیږم زهٔ | په غیبو | اونهٔ داوایم زهٔ | تاسوته | چی زهٔ

دالله ﷻ خزانې دی | اونه (درته دا وایم چه) زه په غیبو باندې پوهیږم | اونه درته دا وایم چې زه

مَلَكٌ اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا یُوْحٰٓی اِلَیَّ قُلْ هَلْ یَسْتَوِی

فرشته یم | نهٔ کوم تابعداری زهٔ | مګر | دهغې چی وحی کیږی | ماته | اووایه | آیا برابریدې شی

فرشته یم | زه صرف د هغې وحې تابعداری کومه چې ماته کولې شی |......... ته ورته اووایه چې آیا

الْاَعْمٰی وَالْبَصِیْرُ اَفَلَا تَتَفَكَّرُوْنَ وَاَنْذِرْ بِهِ الَّذِیْنَ

ړوند | اوبینا | نو تاسو فکر نهٔ کوئ ! | اوویروه | په دې وحی سره | هغه کسان

ړونداوبینا دواړه برابرکیدې شی | نوتاسو دومره فکر هم نه کوئ | ته په دې (وحې) سره هغه کسان

یَخَافُوْنَ اَنْ یُّحْشَرُوْٓا اِلٰی رَبِّهِمْ لَیْسَ لَهُمْ

چی یریږی | چی جمع به کړې شی | رب خپل ته | په داسې حال کښې چی نهٔ به وی | دپاره دهغوئ

اوویروه چې دهغوئ په زړونو کښې دا ویره وی | چې الله ﷻ ته به داسې حال کښې پیش کیږی

مِّنْ دُوْنِهٖ وَلِیٌّ وَّلَا شَفِیْعٌ لَّعَلَّهُمْ یَتَّقُوْنَ وَلَا

ماسوادهغه نه | څوك دوست | اونهٔ څوك شفاعت کونکې | شاید چی هغوئ | اویریږی دالله نه | اومهٔ

چه دهغه نه بغیر بهٔ ئې څوک دوست نه وی | اونه به ئې څوک سفارشی وی | نودوئ ته پکارده چې متقیان شی

تَطْرُدِ الَّذِیْنَ یَدْعُوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَدٰوةِ وَالْعَشِیِّ یُرِیْدُوْنَ

شړه تهٔ | هغه کسان | چی رابلی | رب خپل | په وخت د صبا کښی | اوپه وخت د بیګاه کښی | غواړی

اوهغه کسان دخان نه لرې مه شړه چې صبا بیګاه الله ﷻ لره یادوی | ....اوداغواړی

وَجْهَهٗ ط	مَا عَلَيْكَ	مِنْ حِسَابِهِمْ	مِّنْ شَيْءٍ	وَّمَا	مِنْ حِسَابِكَ	
رضا دهغه	نشته په تابانديځ	دحساب دهغوئ نه	هيڅ څيز	او نشته	دحساب ستا نه	

چي الله ﷻ راضي كړي | په تاباندي دهغوئ دحساب هيڅ بوج نشته | ...... او ستا د حساب

عَلَيْهِمْ	مِّنْ شَيْءٍ	فَتَطْرُدَهُمْ	فَتَكُوْنَ	مِنَ الظّٰلِمِيْنَ ۝
په هغوئ بانديځ	هيڅ څيز	نوكه تا اوشړل هغوئ	نو شي به ته	دظالمانو نه

په هغوئ څه بوج نشته | ....نوكه هغوئ دخان نه اوشړي نو زياتي كونكو كښي به شمير شي

وَكَذٰلِكَ	فَتَنَّا	بَعْضَهُمْ	بِبَعْضٍ	لِّيَقُوْلُوْٓا

اودغه شان | په امتحان كښي اچولي دي مونږه | بعضي دهغوئ نه | په بعضو نوروسره | دپاره ددي چي اووائي هغوئ

اوداشان مونږ دوئ ديوبل په ذريعه په امتحان كښي اچولي دي | چي دوئ دا وينا اوكړي

اَهٰٓؤُلَآءِ	مَنَّ اللّٰهُ	عَلَيْهِمْ	مِّنْ بَيْنِنَا ط	اَلَيْسَ اللّٰهُ	
آيا داهغه خلق دي	چي احسان كړي دي الله	په هغوئ بانديځ	په منځ زمونږ كښي	آيا نه دي الله	

چي آياهغه داخلق دي چي الله ﷻ په مونږ كښي په دوي بانديځ مهربانه كړي دي | ...... آيا الله ﷻ

بِاَعْلَمَ	بِالشّٰكِرِيْنَ ۝	وَاِذَا	جَآءَكَ	الَّذِيْنَ	يُؤْمِنُوْنَ
ښه پوهه	په شكركونكو بانديځ	اوكله چي	راشي تاته	هغه كسان	چي ايمان راوړي

شكرگزاربندگان ښه نه پيژني | اوهركله چي تاته هغه كسان راشي چي زمونږ په آيتونو ايمان راوړي

بِاٰيٰتِنَا	فَقُلْ	سَلٰمٌ	عَلَيْكُمْ	كَتَبَ	رَبُّكُمْ	عَلٰى نَفْسِهِ
په آيتونوزمونږه	نواووايه	سلامتياده	په تاسو	ليكلي دي	رب ستاسو	په خان خپل بانديځ

........نو ته ورته وايه سلامت اوسي | ستاسو رب په خپل خان بانديځ رحمت لازم كړي دي

الرَّحْمَةَ لا	اَنَّهٗ	مَنْ عَمِلَ	مِنْكُمْ	سُوْٓءًا	بِجَهَالَةٍ
رحمت	بيشكه شان دادي	چي چي كړي وي	ستاسو نه	څه بد عمل	په ناپوهتيا سره

..........تاسو كښي چي څوك په ناپوهئ سره څه گناه اوكړي | ....

ثُمَّ	تَابَ	مِنْ بَعْدِهٖ	وَاَصْلَحَ	فَاَنَّهٗ	غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ۝
بيا	توبه اوباسي	روستو دهغي نه	اونيك كړي عمل خپل	نوبيشكه چي هغه	بخښونكي مهربان دي

بياروستوتوبه اوباسي | .... اوخپله اصلاح اوكړي | نو بيشكه الله ﷻ بخښونكي ا مهربان دي

قوله تعالى: قُلْ لَّآ اَقُوْلُ لَكُمْ عِنْدِيْ خَزَآئِنُ اللّٰهِ وَلَآ اَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَآ اَقُوْلُ لَكُمْ اِنِّيْ مَلَكٌ ' الله ﷻ فرماني چه اې رسول ﷺ ته دوی ته اووايه چه زه د دې دعوی دَ غيبو او دَ خزانو مالک څوک دې :- الله ﷻ فرماني چه اې رسول ﷺ ته دوی ته اووايه چه زه د دې دعوی کله کوم چه ماسره د الله ﷻ خزانې خښې دی او نه زما د دې دعوی ده چه زه د غيبو خبرې پيژنم. د غيبوعلم خو صرف الله ﷻ ته دې. ماته په دې کښې صرف دومره معلوم دی څومره چه الله ﷻ راته

خودلی دی او نه زه يوه فرښته يم زه خو يو بشر يم. صرف دومره ده چه زما طرف ته د الله ﷻ وحی راځی ماته هغه د دې عزت راښیلې دې او احسان ئې کړیدې. په دې وجه زه د وحی نه علاوه د بل څيز تابعداری نه کوم اود وحی د حدودو نه يوه لويشت هم بهر نه اوځم. او ورته اووايه چه بینا او نابینا دواړه برابریدې شی يعنی د حق منونکی او د دې نه ګمراه خلق دواړه يو شان کيدې شی؟ آيا تاسو په دې غور نه کوئې. لکه چه اوفرمائیلې شو، آيا هغه سړې چه په دې پوهیږی څه چه ستا طرف ته ستا د رب نه نازل شوی حق دی، په مثال د نابینا سړی کیدې شی؟

قوله تعالی:: وَأَنذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَن يُحْشَرُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ

بیا ارشاد کیږی ای محمدﷺ! د دې قرآن پاك په ذريعه ته هغه خلق اوويروه چاته چه د دې خبرې انديښنه ده چه الله ﷻ ته به وړاندې کيږو. د دې خبرې ويره چه د الله ﷻ نه بغير بل څوك ولی شته او نه به څوك د شفيع کار ورکړی. هغه خلق چه د الله ﷻ نه ويريږی اود حساب د ورځې انديښنه لری. چاته چه دا ويره وی چه د الله ﷻ په وړاندې به اودريدل وی. په هغه ورځ د هغه د پاره نه څوك ولی شته او نه څوك شفيع چه شفاعت اوکړی او هغه د عذاب نه بچ کړی. دوی د هغه ورځې نه اوويره وه په کومه ورځ چه به د الله ﷻ نه بغير د چاحکومت نه وی. کیدې شی چه هغوی د الله ﷻ نه اوويريږی او په دې دنیا کښې داسې عملونه اوکړی چه هغوی ته د قیامت په ورځ د عذاب نه خلاصې ورکړی اوکه ثواب ورته ملاؤشی نو چه دوچنده ملاؤشی.

دَ صحابه کرامو ﷺ حفاظت دَ عرش والا پخپله کوی:- ارشاد دې چه کوم خلق سحر مابنام د الله ﷻ ذکرمخلصانه توګه باندې کوی نو داسې خلق د ځان نه مه اخوا کوه بلکه خپل خاص دوستان ئې ګرځوه. لکه چه اوفرمائیلې شو﴿ وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُم ﴾ هغه خلق سحر مابنام د خپل رب عبادت کوی او د شپې ورځې مونځونه کوی لکه چه فرمائی﴿ وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ ﴾ او ارشاد کیږی چه دا خلق دا عمل مخلصانه او د الله ﷻ د پاره ئې کوی. اوارشاد دې چه نه به د هغوی حساب ستانه اخستې شی او نه به ستا حساب د هغوی نه اخستې شی. لکه څنګه چه د نوح ﷺ قول د هغه خلقو په جواب کښې چاچه ونیلی وو ښه مونږ په تا باندې ایمان راوړو ستا منونکی خو ټول د کمې درجې خلق دی، نو نوح ﷺ فرمائیلی وو چه ماته خو علم نشته چه هغوی څه کوی که تاسو ته څه پته وی نو ټیك ده اود هغوی خبره باندې الله ﷻ خبر دې او هم هغه د هغوی حساب کونکې دې. ای نبیﷺ! که چرې ته دوی د خپل ځان نه اخوا کړې نو د ظالمانو نه به ګنړلې شې.

د حضرت ابن مسعود ﷺ نه روایت دې چه د قریشو یوه ډله د حضور ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه. هلته حضرت خبابﷺ، حضرت صهیبﷺ،حضرت بلالﷺ او حضرت عمارﷺ ناست وو نو هغه عزت دارو خلقو اوونیل ای محمدﷺ! ستا د قوم د پاره دا خلق خوښ دی. هم دا هغه خلق دی چه تامونږ پریخودو او الله ﷻ په دوی باندې احسان اوکړو؟ اوس مونږ د دوی په ډله کښې څنګه شامل شو او ستا تابعداری څنګه کولې شو. ته دوی د خپل ځان نه اخوا کړه نو بیا به مونږ ستا تابعداری اوکړو نو دا آیت نازل شوې وو(۱). په دې موقع الله ﷻ اوفرمائیل چه دغه شان مونږ بعضو لره د بعضو په ذریعه په فتنه او ازمیښت کښې واچول. د حضور ﷺ په اطرافوکښې هغه خلقو مومنان ضعیفان لیدلو سره د دوی سپکاوې کړې وو. حضور ﷺ ته ئې ځان له ونیلې ووچه مونږ ستا په مجلس کښې شریکیدل غواړو، دا باندچیان عرب په خپل ځان باندې زمونږ د غوره والی نه خبر دی. تاله د عربو خلق راځی مونږ ته شرم راځی چه هغه خلق مونږ د دې کمې درجې والا خلقو سره ووینی. کله چه مونږ تاسو له

---

(۱) احمد :۱/۴۲۰.

راشو نو تاسو دا خلق د خپل ځان نه پاڅوئی او چه کله مونږ تاسو نه لاړشو نو ستاسو خوښه ده چه بیا نې ځان سره کینوئي. حضور ﷺ ونیل ښه ده نو دې خلقو ونیل چه په دې معاهده باندې یو دستاویز اولیکئی. حضور ﷺ کاغذ راوغوښتو او حضرت علی رضی الله عنه ئې د لیکلو د پاره راوبللو دا ضعیفان مؤمنان په ګوټ کښې ناست وو او دا آیت نازل شو چه دوی د خپل ځان نه مه اخوا کوه دوی الله ﷻ یادوی. نو نبی کریم ﷺ هغه کاغذ د حضرت علی رضی الله عنه نه واخستو او لرې ئې اوغورزولو او هغه خلق ئې ځان سره رانزدې کړل.(۱) دا حدیث غریب دې ځکه چه دا آیت مکی دې او اقرع بن حابس رضی الله عنه او حضرت عیینه رضی الله عنه د هجرت نه پس ایمان راوړلې دې.

حضرت سعد رضی الله عنه وائی چه دا آیت د نبی کریم ﷺ د شپږو صحابه کرامو بازه کښې نازل شویدې په کوموکښې چه حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه هم دې. مونږ به نبی‌کریم ﷺ ته د رسیدلو د پاره د یو بل نه وړاندې کیدو. هغوی ﷺ به مونږ ځان سره نزدې کینولو نو قریشو به ونیل چه مونږ پریږدې او دوی ځان سره نزدې کینوې. ارشاد دې چه مونږ ازمیښت کړی دی چه څوك په دوی کښې څنګه دی. د دې ازمیښت نتیجه دا وه چه د قریشو کافرانو به ونیل چه آیا همدغه خلق دی چه په مونږ باندې د احسان کولو په ځایْ الله ﷻ هم په دوی احسان کړیدې.(۲)خبره دا وه چه د تبلیغ د شروع په زمانه کښې زیات خلق هغه ښځې سړی او غلامان وو چه کمزورې او د کمې درجې خلق وو په امیرانو اوسردارانو کښې ډیرو کموخلقو ایمان راوړې وو. لکه چه د نوح ﷺ قوم نوح ﷺ ته ونیلی وو چه مونږ خو وینو چه ستا تابعداری کمزوری او د کمې درجې خلق کوی یو ممتاز او مخوریز سړی نه کوی. او دغه شان هرقل د روم د ملك د ابوسفیان نه تپوس کړې وو چه د قوم مالداران خلق د هغه منونکی دی که غریب خلق؟ نو ابوسفیان ونیلې وو چه زیات منونکی ضعیفان او کمزوری خلق دی نو هرقل ونیلې وو چه د رسولانو منونکی او هم داسې خلق وی.(۳) مطلب دا چه د مکې مشرکانو به په هغه کمزورو خلقو پورې توقې کولې او چه وس به ئې کیدو نو تکلیفونه به ئې وررسول. آخر الله ﷻ د دغه خلقو ولې د خیر طرف ته لار خودنه اوکړه. د کومې خبرې طرف ته چه دغه خلقو وړاندیوالې کړیدې نو که هغه د خیر ده نو الله ﷻ مونږ ولې پریخودو. اوونیل به ئې که د دې په منلوکښې خیر وو نو دوی به زمونږ نه وړاندې کیدل نه. لکه چه الله ﷻ اوفرمائیل چه کله په دوی باندې زمونږ واضحه آیاتونه تلاوت کیږی نو دا کافران مؤمنانوته وائی چه اوښائې په دواړو کښې ښه څوك دی او شریف د عزت خاوندان او دولتمند څوك دی؟ د دې په جواب کښې الله ﷻ فرمائی چه مونږ د دې نه وړاندې څومره داسې قومونه هلاك کړل چه د اوچتې درجې عزت والا شان او شوکت والا وو. او چه کومو خلقو دا ونیلی چه الله ﷻ دوی له په مونږ باندې ولې ترجیح ورکړه؟ نو د دې په جواب کښې فرمائی چه آیا الله ﷻ ربښتونی شکرګذار نیك زړه او د ښه کردار خلق نه پیژنی؟ الله ﷻ هم هغه خلقو ته توفیق ورکوی ځکه چه الله ﷻ نیکانو خلقو سره وی. په صحیح حدیث کښې دی چه الله ﷻ ستاسو صورتونو او رنګونوته نه ګوری بلکه ستاسو زړونو او ستاسو عملونوته ګوری.(۴)

د حضرت عکرمه رحمه الله نه د دې آیت باره کښې روایت دې چه عبرت ورکړه هغه خلقو ته چاته چه د الله

---

(۱) الطبری : ۱۱/۳۷۶.

(۲) حاکم :۳/۳۱۹، وابن حبان : ۶۵۳۹، وهوحدیث حسن ، ددې اصل صحیح مسلم کتاب فضائل الصحابة باب فی فضل سعید بن ابی وقاص رضی الله عنه . ۲۴۱۳ کښې موجود دې.

(۳) صحیح بخاری کتاب بدء الوحی باب کیف بدء الوحی الی رسول الله ﷺ :۷ صحیح مسلم: ۱۷۷۳

(۴) صحیح مسلم کتاب البر والصلة باب تحریم ظلم المسلم وخذله واحتقاره ودمه وعرضه وماله : ۲۵۶۴، احمد:۲/۴۳۹ ابن حبان: ۳۹۴.

ﷻپه ورانديږ د راتلو انديښنه وه چه د بني عبدمناف يوځوشرفاء د كافرانو ابوطالب له راغله او ورته نې اووئيل چه افسوس ستا وراره محمد ﷺ زمونږ غلامان او نوكران د خپل خان نه اخوا كړې وې څكه چه هغوی زمونږ غلامان او خادمان دی او دا خبره په مونږه ډيره سخته تيريږی. په داسې صورت كښې به مونږ د محمد ﷺ تابعداری اوكړو او د هغوی منل او تصديق به اوكړو. ابوطالب حضور اكرم ﷺ له راغلو اود دې ذكر نې اوكړو نو حضرت عمر بن الخطاب ﷺ اوفرمائيل ښه ده داسې هم اوكړنی معلومه به شی چه د دوی څه اراده ده او د دې نه پس به هغوی څه كوی. نو دا آيت نازل شو او تردې اوفرمائيلې شو چه ولې الله ﷻ شكر كونكی بنديګان نه پيژنی. د شكر ګذاره خلقو نه حضرت بلال ﷺ، عماربن ياسر ﷺ،سالم مولی ابی حذيفه ﷺ،د صبيح اسيد آزادكړې شوې، ابن مسعود ﷺ، مقداد بن عمرو ﷺ،مسعود بن القاری ﷺ،واقدبن عبدالله حنظلی ﷺ، عمرو بن عبدعمرو ﷺ، ذوالشمالين ﷺ،مرثدبن ابی مرثد ﷺ او ابومرثد الغنوی ﷺ چه د حمزه بن عبدالمطلب حليف وو او دا آيت د قريشو د كافرانو د سردارانو اود هغوی د حليفانوباره كښې نازل شوې وو. كله چه دا آيت نازل شو نو حضرت عمر ﷺ پاڅيدو نبی اكرم ﷺ له راغلو اود خپلې غلطې مشورې معذرت نې اوكړو. د الله ﷻ ارشاد اوشو چه كله زمونږ په آيانونوباندې ايمان راوړونكی ستا خواله راشی نو هغوی ته اووايه چه په تاسو دې سلامتی وی. يعنی هغوی ته سلام اوكړه او د هغوی عزت زيات كړه او د الله ﷻ د فراخه رحمت زيرې وركړه.اوهم په دې وجه فرمائيلی شوی دی چه الله ﷻ پخپل نفس كريمه باندې رحمت واجب ګرځولې دې.اوچه څوك تاسونه په ناپوهئ كښې څه ګناه اوكړی اوبيادهغې نه پس توبه اوكړی اود هميشه دپاره دهغه ګناه نه منع شی اواراده اوكړی چه بيابه داسې نه كوی نو الله ﷻ غفور او رحيم دې.

د الله ﷻ د رحمت شان :- د حضرت ابوهريره ﷺ نه روايت دې چه نبی كريم ﷺ فرمائيلی چه كله الله ﷻپه مخلوق باندې خپل تقدير قائم كړو نو چه په عرش باندې د هغه كتاب لوح محفوظ دې په هغې كښې اوليكل زما رحمت به زما په غضب باندې غالب وی.(۱) حضور ﷺ اوفرمائيل چه كله د مخلوق باره كښې الله ﷻ د حكم نافذ كولو نه فارغ شی نو د عرش د تخت نه به كتاب راؤباسی په كوم كښې چه به ليكلی وی زه ارحم الرحمين يم. بيا به يو موټې دوه مخلوق د دوزخ نه رابهر كړی چا چه به څه د خير كار نه وی كړې اود هغوی د سترګو په مينځ په تندی به ليكلی وی عتقاءالله يعنی دا د الله ﷻآزاد كړې شوی دی. حضرت سلمان ﷺ د الله ﷻ د قول ﴿ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَىٰ نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ ﴾ باره كښې وئيلی دی چه مونږ په تورات كښې ليكلی ليدلی دی چه الله ﷻ زمكه او آسمان پيدا كړل او خپل سل رحمتونه نې پيدا كړل او دا نې د مخلوق د پيدا كولو نه اول پيدا كړل. بيا نې مخلوق پيدا كړو اود دې رحمتونو نې يو رحمت د مخلوق په مينځ كښې تقسيم كړو او خپل خان سره نې يوكم سل رحمتونه كيخودل. هم د دې يورحمت په وجه خلق په خپل مينځ كښې رحمت او مينه كوی مهربانی او كرم كوی او تګ راتلك ساتی. اوښې او غوا او چيلئی هم د دې رحمت نه برخه اخستې ده او د خپلو بچو سره مينه كوی او په سمندركښې دوه ماران يو بل سره يو ځائ اوسيږی. د قيامت په ورځ به الله ﷻ دا ټول رحمتونه او خپل خان سره ساتلی شوی رحمتونه ټول په ګناهګارانو بنديګانو خرچ كوی. په دې مضمون كښې ډير احاديث راغلی دی. د حضرت معاذ بن جبل ﷺ نه روايت دې چه آيا تاسو ته معلومه ده چه په بنديګانو د الله ﷻ څه حق دې؟ حق دا دې چه هم د هغه عبادت اوكړی او څوك د هغه شريك جوړ نه كړی. بيائې تپوس اوكړو چه د بنديګانو په الله ﷻ باندې څه حق دې؟ بيا نې وئيل دا حق دې

۱) صحيح بخاری كتاب التوحيد باب قول الله تعالى (ويحذركم الله نفسه) :۷۴۰۴، صحيح مسلم: ۲۷۵۱، احمد:۲/۳۱۳.

چه الله ﷻ هغوی معاف کړي او په عذاب کښې راګیر نه کړي.(۱)

وَكَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيٰتِ وَلِتَسْتَبِيْنَ

| اوهم دارنګې| مونږ په تفصیل سره بیانوو| آیتونه | او دپاره ددې چې ښکاره شي |

| او مونږ دغه شان مونږ په تفصیل سره نښې ښایو| او د دې دپاره چې (د نیکانو خلقو نه)

سَبِيْلُ الْمُجْرِمِيْنَ ۝ قُلْ اِنِّيْ نُهِيْتُ اَنْ اَعْبُدَ

لاره |دمجرمانو (د تابعدارونه)| اووایه |چې بیشکه زۀ| منع کړې شوې یم| چې بندګي اوکړم|

دمجرمانو لار بالکل ښکاره شي| ته ورته اووایه چې بیشکه زه د هغه بتانو د عبادت نه منع کړې شوې یم

الَّذِيْنَ تَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ ؕ قُلْ لَّاۤ اَتَّبِعُ اَهْوَآءَكُمْ ۙ

دهغوی|چې تاسو ئې رابلئ| ماسوا دالله نه| اووایه |چې نۀ کوم زۀ تابعداري| د خواهشاتو ستاسو |

چې تاسوئې د الله نه سوا رابلئ| ....ورته اووایه چې زه ستاسو د خواهشاتو تابعداري نه کوم

قَدْ ضَلَلْتُ اِذًا وَّمَاۤ اَنَا مِنَ الْمُهْتَدِيْنَ ۝

یقینا بې لارې به شم زۀ| په دغه وخت کښې |او نۀ به شم زۀ | د نیغې لارې موندونکونه |

که داسې مې اوکړل نو ګمراه به شم| ....او په سمه لار به پاتې نشم

اِنِّيْ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِّنْ رَّبِّيْ وَكَذَّبْتُمْ بِهٖ ؕ

چې بیشکه زۀ| په ښکاره دلیل یم| د طرف د رب خپل نه| او دروغ ګڼړلې دې تاسو | هغه دلیل

چې بیشکه زه د الله ﷻ د طرفنه په ښکاره دلیل باندې ولاړ یم | او تاسو هغې ته دروغ وایې

مَا عِنْدِيْ مَا تَسْتَعْجِلُوْنَ بِهٖ ؕ اِنِ الْحُكْمُ

نشته په اختیار زما کښې | هغه | چې تاسو تلوار کوئ | هغې ته | نۀ دې اختیار د فیصلې

اوس دهغې (عذاب) اختیار زما په لاس کښې نه دې | چې د کوم راتلو ته تاسو تلوار کوئ | فیصله صرف

اِلَّا لِلّٰهِ ؕ يَقُصُّ الْحَقَّ وَهُوَ خَيْرُ الْفٰصِلِيْنَ ۝ قُلْ لَّوْ اَنَّ

مګر الله لره دې | هغه بیانوی | حق | او هغه | بهترین فیصله کونکې دې |اووایه | که چرې | بیشکه

دالله ﷻ په لاس کښې ده | هغه حق خبرې بیانوی | او بهترین فیصله کونکې دې | ورته اووایه که چرې

عِنْدِيْ مَا تَسْتَعْجِلُوْنَ بِهٖ لَقُضِيَ الْاَمْرُ بَيْنِيْ

وې په اختیار زما کښې |هغه خیز| چې تاسو تلوار کوئ |هغې ته |خامخا به شوې وه| فیصله په مینځ زما

هغه عذاب زما په لاس کښې وې | چې د کوم راتلو ته تاسو تلوار کوئ |نو زما او ستاسو مینځ کښې به

[1])صحیح بخاری کتاب التوحید باب ماجاء فی دعاء النبی ﷺ امته الی توحیدالله تبارک وتعالی :۷۳۷۳، صحیح مسلم: ۳۰، ترمذی : ۲۶۴۳، ابن ماجه: ۴۲۹۶.

وَبَيْنَكُمْ ط	وَاللّٰهُ	اَعْلَمُ	بِالظّٰلِمِيْنَ۝	وَعِنْدَهٗ	مَفَاتِحُ الْغَيْبِ
په منځ ستاسو كښې	او الله	زيات عالم دي	په ظالمانو باندې	او دهغه سره دي	كنجيانې د غيبو

فيصله شوې وه | او الله ﷻ ته ظالمان ډير ښه معلوم دي | ....او د غيبو كنجيانې خو هغه سره دي

لَا يَعْلَمُهَآ	اِلَّا هُوَ ط	وَيَعْلَمُ	مَا	فِي الْبَرِّ	وَالْبَحْرِ ط
نه دى معلومې هغه	مګر هغه ته	او پوهيږي هغه	په هغه څه	چې په وچه كښې	او په درياب كښې دى

دهغه نه بغير بل چاته نه دى معلومې | او د اوچې اولوندې څيزونه ورته ښه معلوم دى |

وَمَا تَسْقُطُ	مِنْ وَّرَقَةٍ	اِلَّا	يَعْلَمُهَا	وَلَا حَبَّةٍ	فِيْ ظُلُمٰتِ الْاَرْضِ
او نه راغورځيږي	هيڅ يوه پانړه	مګر	هغه عالم وى په هغې	او نشته يوه دانه	په تيارو كښې د زمكې

او دوني چې يوه پانړه هم راپريوځي | نو د دې علم هغه ذات سره وى | او د زمكې په تيرو كښې داسې دانه نشته

وَلَا رَطْبٍ	وَّلَا يَابِسٍ	اِلَّا	فِيْ كِتٰبٍ	مُّبِيْنٍ۝
او نشته لوند څيز	او نه وچ څيز	مګر	ليك دى په كتاب كښې	چې روښانه دى

كه لونده وى او كه اوچه وى هر څه دهغه په پرانيسى كتاب كښې ليكلې شوى دى |

قوله تعالى:: وَكَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيٰتِ وَلِتَسْتَبِيْنَ سَبِيْلُ الْمُجْرِمِيْنَ۝

عذاب هم د الله ﷻ په خوښې سره نازليږي: ارشاد دې چه څنګه وړاندې مونږ په دليلونو او ثبوتونو د رشداوهدايت وغيره طريقه واضحه كړه دغه شان هغه آياتو نه د كومو مخاطب چه محتاج دى په وضاحت سره بيانوى او ددې د پاره چه د مجرمانو لار كولاؤ مخې ته راشي. اې نبى ﷺ! اووايه چه كومه وحى الله ﷻ زما طرف ته رالیږلې ده هم په هغې باندې بصيرت لرونكې قائم يم او تاسو خو حق دروغ ګنړلې.تاسو چه كوم عذاب د پاره تندى كونى هغه زما د لاس خبره نه ده. حكم خو صرف د الله ﷻ چليږى كه هغه زر په تاسو عذاب راوستل اوغواړى نو زر به راشي او كه هغه مهلت كول غواړى نو د خپل عظيم حكمت په وجه به تاسو ته مهلت دركړى اوهغه ته اختيار دې. په دې وجه اوفرمائيلې شو چه هغه حق طريقه اختياروى او هغه د حكمونو او قضا فيصله كولوكښې او د بنديګانوپه مينځ كښې حكم نافذ كولوكښې په حقه دې. ته ورته اووايه كه زرعذاب راوستل زما په اختيار كښې وې نو چه تاسو د كوم عذاب حقدار ئې هغه به ما په تاسو ډير زر نازلولو او الله ﷻ خو د ظلم كونكونه ډير ښه خبر دې. كه چرې دا اووئيلې شى چه په دې آيت كښې او هغه حديث كوم چه په بخارى او مسلم شريف نه ثابت دې په خپل مينځ كښې جمع او يو ځاى كړې دې. يعنى هغه حديث كوم چه د حضرت عائشه رضى الله عنها نه روايت دې چه ما د رسول الله ﷺ نه تپوس اوكړو چه يا رسول الله ﷺ د احد د ورځې نه به هم په تاسو سخته ورځ تيره شوې وى نو هغوى ﷺ اوفرمائيل اې عائشه ستاسو د دې نه سخت تكليف چه ماته راؤرسيدو هغه په يوم عقبه باندې رسيدلې دې كله چه ما ابن عبد ياليل باندې خپل خان پيش كړو نو هغه زما دعوت منظور نه كړو. زه ډير په خفګان روان شوم. مقام قرن ثعالب ته په رسيدو باندې زما حواس ټيك شو او ما سر اوچت كړو نو اومې كتل چه يوه اوريځ په ما باندې خوره ده او په هغې كښې حضرت جبرائيل عليه السلام ښكاريدو او ماته وائى اې محمد ﷺ! ستا قوم چه تاته څه اووئيل الله ﷻ واوريدل. د غرونو ملائكه الله ﷻ تاسو ته رالیږلې دې د پاره چه ته څه غواړې نو دې ته حكم كوه. د غرونو ملائكې هم آواز اوكړو او سلام ئې عرض كړو چه الله ﷻ زه تاسو له د دې د پاره رالیږلې يم چه

نه حکم اوکړه نو دا دواړه غرونه به ستا په قوم باندې راوغورزوم. نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه زه اميدلرم چه الله ﷻ به د دې کافرانو د نسل نه داسې خلق هم راپيدا کړي چه مؤمنان به وي او هيڅ څيز به الله ﷻ سره شريك نه ګرځوي. (١) دا د مسلم شريف الفاظ دی چه فرښتې خپل عذاب وړاندې کړو نو حضور ﷺ دوی ته د مهلت ورکولو د پاره اوفرمائيل او په عذاب کښې تاخير کولو خواهش اوکړو. دې د پاره چه د هغوی د نسل نه مؤمنان پيدا شي.نو اوس دا شك پيدا کيږي چه په دې حديث او د الله ﷻ په دې پورتنی قول کښې به تطابق څنګه پيدا کيږي. په مخکينی قول کښې دی چه کوم عذاب تاسو غواړې که زما په دې باندې قدرت وې نو زمونږ او ستاسو فيصله به هم په هغه وخت شوې وه او ما به هم هغه وخت په تاسو عذاب نازلولو او دلته د طاقت سره حضور ﷺ عذاب نه نازلوی.

دا شك داسې لرې کيدې شي چه آيت مبارك دلالت کوی په دې خبره باندې چه کوم عذاب هغوی طلب کوی نو په طلب کولوباندې عذاب واقع کيږي او په حديث کښې دا ذکرنه دی چه حضور ﷺ عذاب طلب کړې وو بلکه فرښتې د خپل طرف نه د عذاب پيش کش کړې ووچه که ته غواړې نو چه دا په مکه کښې کوم دوه غرونه دی او جنوبًا شمالاً ئې دوی راګيرکړی دی په دوی باندې راو غورزوو ولې حضور ﷺ د نرمئی او تاخيرنه د کار اخستلو خواهش ښکاره کړو.

بيادالله ﷻ ارشاددې چه د غيبوخبرې د الله ﷻ نه سوا بل څوك نه پيژني. نبی کريم ﷺ فرمائيلی د غيبوپنځه خبرې دی او هغه دا چه اول د قيامت وخت د الله ﷻ نه سوا بل چاته نه دې معلوم. دويم د باران وريدل، دريم دا چه حمل کښې هلك دې که جينئی، څلورم دا چه صبا به کوم سړې څه کوی، پنځم دا چه يو سړې ته دا معلومه نه ده چه هغه به په کوم ځائ کښې مری. الله ﷻ د دې خبرونه خبردار دې.(٢) دحضرت عمر رضی الله عنه په حديث کښې دی چه حضرت جبرائيل عليه السلام يو ځل د اعرابی په شکل کښې د حضور ﷺ په خدمت کښې حاضر شو. د ايمان احسان او اسلام باره کښې سوالونه اوکړل نو نبی کريم ﷺ د جواب په ضمن کښې فرمائيلی وو چه د پنځو څيزونوعلم د الله ﷻ نه سوا بل چاته نشته. بيا ئې آيت تلاوت کړو ﴿ إِنَّ اللَّهَ عِندَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَّاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴾ اوبل قول ﴿وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ﴾ يعنی ددې علم کريم جميع موجودات بري او بحري باندې محيط دې. د زمکې او آسمان يوه ذره د هغه نه پټه نه ده.(٣) صرصری څه ښه وينا کړې ده:﴿ فلايخفی عليه الدرامأتراءی للنواظراوتواری﴾

ترجمه:- يعنی د الله ﷻ نه يوه ذره هم پټه نه ده، که کتونکوته يو څيز کولاؤ وی که پټ.

د الله ﷻ فرمان ﴿ وَمَا تَسْقُطُ مِن وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا ﴾ چه کله هغه د جماداتو پورې حرکت پيژني نو بيا به د حيواناتو خاصکر د پيريانو او انسانانو حرکتونه او عملونه به څنګه نه پيژنی او چه هغه مکلف هم دی. لکه چه فرمائی ﴿ يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْأَعْيُنِ وَمَا تُخْفِي الصُّدُورُ ﴾ په اوچه اولمده هره يوه ونه باندې يوه فرښته موکل ده چه د پانړو پريوتو پورې ياداشات ساتی. په لوح محفوظ کتاب کښې د هرې لمدې او اوچې ، د هرې نيغې او کږې خبرې او د زمکې په تيارو کښې د يوې يوې ذرې پورې ليکلی دی. په هره ونه بلکه د ستنې په سوم باندې هم يوه فرښته مقرر ده يعنی ليکی چه کله دا تازه شوه او کله اوچه شوه. حضرت ابن عباس رضی الله عنه اوفرمائيل چه الله ﷻ دوات پيداکړواو الواح يعنی تختئ ئې پيداکړې او په

---

(١)صحيح بخاری کتاب بدء الخلق باب اذا قال احدکم آمين والملائکة فی السماء فوافقت ...:٣٢٣١، صحيح مسلم: ١٧٩٥.
(٢)صحيح بخاری کتاب التفسير سورة الانعام باب (وعنده مفاتح الغيب لا يعلمها الا هو) السنن الکبری:٧٧٢٨.
(٣)صحيح بخاری کتاب الايمان باب سؤال جبريل النبی ﷺ عن الايمان والاسلام.....٥٠، صحيح مسلم : ٩، ترمذی : ٢٦١٠

دنیاکښې کیدونکی ټول امور نې درج کړل چه څنګه مخلوق به پیدا کیږی، رزق به ورته حلال ملاویږی که حرام، عمل به نې نیك وی یا بد. د حضرت عمرو بن العاص رضی الله عنه نه روایت دې چه د درې زمکې لاندې او د څلورمې د پاڅه پیریانو ښکاره کیدل غوښتل خو د هغې نور او رڼړا په یوه زاویه باندې هم تاته نه شی ښکاره کیدې. دا د الله ﷻ خواتیم دی او په هرخاتم باندې یوه فرښته ده. الله ﷻ هره ورځ یوې فرښتې ته فرمانې او رالیږی چه کوم خاتم تاته حواله دې د هغې حفاظت کوه.

وَهُوَ	الَّذِیْ یَتَوَفّٰىکُمْ	بِالَّیْلِ	وَیَعْلَمُ	مَا	جَرَحْتُمْ	بِالنَّهَارِ	ثُمَّ
اوهغه	هغه ذات دې چې اخلی روحونه ستاسو	په شپه کښې	اوعالم دې	په هغه	چې کوئ تاسو	په ورځ کښې	بیا
اوالله ﷻ هغه ذات دې چې دشپې ستاسوروحونه قبض کوی او تاسو د ورځې چې تاسو څه کوئ د هغه په علم کښې دی بیا							
یَبْعَثُکُمْ	فِیْهِ	لِیُقْضٰى	اَجَلٌ	مُّسَمًّى	ثُمَّ	اِلَیْهِ	
واپس رالیږی تاسو	په هغې کښې	دپاره د دې چې پوره شی	نیته	مقرره	بیا	خاص هغه ته	
تاسو(سحر) ددنیاکاروبار دپاره راپورته کوی دې دپاره چې مقرره نیته پوره شی .... بیا							
مَرْجِعُکُمْ	ثُمَّ	یُنَبِّئُکُمْ	بِمَا	کُنْتُمْ	تَعْمَلُوْنَ ۞		
واپسی ده ستاسو	بیا	به خبرو درکړی تاسو ته	په هغه څه	چې وئ تاسو	چې کول به مو		
تاسوټول به هغه ته واپس کیږئ او تاسو به د هغه کارونونه خبر کړی چې کوم تاسو کړی وی							
وَهُوَ	الْقَاهِرُ	فَوْقَ	عِبَادِهٖ	وَیُرْسِلُ	عَلَیْکُمْ	حَفَظَةً ط	
اوهغه	پوره قدرت لری	دپاسه	دبندګانو خپلو	او رالیږی هغه	په تاسو باندې	ساتونکی فرشتې	
اوهغه په خپلو بندګانو باندې کامل قدرت لری او ستاسو د نګرانئ دپاره نګرانې فرشتې رالیږی							
حَتّٰى	اِذَا	جَآءَ	اَحَدَکُمُ	الْمَوْتُ	تَوَفَّتْهُ	رُسُلُنَا	وَهُمْ
تردې پورې	کله چې	راشی	یولتاسو ته	مرګ	نو اخلی روح دهغه	فرشتې زمونږه	اوهغوئ
تردې چې په تاسو کښې دچادمرګ وخت راشی زمونږ رالیږلی(فرشتې) دهغه روح قبض کوی اوهغوئ							
لَا یُفَرِّطُوْنَ ۞	ثُمَّ	رُدُّوْٓا	اِلَى اللّٰهِ	مَوْلٰىهُمُ	الْحَقِّ ط	اَلَا	
کمې نه کوی په کارخپل کښې	بیا	او واپس بوتللې کیږی	الله ته	چې کارساز دهغوئ دې	حق	خبردار شئ	
(بخپل کار کښې)هیڅ قسم کوتاهی نه کوی بیا به داټول الله واپس شی اوهغه په حقه ددوی مولا دې خبرشئ							
لَهُ	الْحُکْمُ قف	وَهُوَ	اَسْرَعُ	الْحٰسِبِیْنَ ۞			
هغه لره	اختیار دفیصلې دې	اوهغه	ډیرتیز دې	دټولو حساب کونکو نه			
چې حکم بس صرف دهغه ذات چلیږی او هغه په حساب اخستو کښې ډیرتیز دې							

قوله تعالي: وَهُوَ الَّذِیْ یَتَوَفّٰىکُمْ بِالَّیْلِ وَیَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ ثُمَّ یَبْعَثُکُمْ فِیْهِ لِیُقْضٰى اَجَلٌ مُّسَمًّى

د وړوکی مرګ اولوئې مرګ بیان:- الله ﷻ فرمانې چه هغه خپلو بندیګانوته د شپې د اوده کیدو په وخت مرګ ورکوی او دا وړوکې مرګ دې لکه چه فرمانې کله چه الله ﷻ اوفرمائیل اې عیسی علیه السلام زه تاته

مرګ درکونکې یم او خپل طرف ته تا اوچتونکې یم او فرمانی چه الله ﷻ د مرګ په وخت کښې نفسونو ته مرګ ورکوی او څوک چه د خوب په حالت کښې نه مری هغه داسې نفسونه وی چه په هغوی راتلونکې مرګ بندولې شی او په هغوی باندې دونم مرګ راالیږلې شی یعنی خوب او دا د مقرر مرګ پورې وی. په دې آیاتونوکښې ئې د دوو مرګونو ذکر کړې دې یو لونې مرګ او دونم وړوکې مرګ. بیا ارشاد دې چه هغه د شپې په وخت کښې تاسو ته مرګ درکوی تاسو د روزګار نه منع شئی او د ورځې په خپل روزګارکښې لګیا ئې او هغه ستاسو د ټولې ورځې اعمال پیژنی. دا یوه معترضه جمله ده چه په دې خبره باندې دلالت کوی چه د الله ﷻ علم په مخلوق باندې څنګه محیط دې. د شپې د آرام په حالت کښې او د ورځې د حرکاتو په حالت کښې. لکه چه فرمانی ﴿ سَوَآءٌ مِّنۡكُمۡ مَّنۡ اَسَرَّ الۡقَوۡلَ وَمَنۡ جَهَرَ بِهٖ وَمَنۡ هُوَ مُسۡتَخۡفٍ بِالَّيۡلِ وَسَارِبٌۢ بِالنَّهَارِ۝ ﴾ یعنی د پټو او ښکاره د شپې یا د ورځې د ټولو امورو هغه ته علم دې. او وئی فرمانیل ﴿وَمِنۡ رَّحۡمَتِهٖ جَعَلَ لَكُمُ الَّيۡلَ وَالنَّهَارَ لِتَسۡكُنُوۡا فِيۡهِ وَلِتَبۡتَغُوۡا مِنۡ فَضۡلِهٖ وَلَعَلَّكُمۡ تَشۡكُرُوۡنَ۝ ﴾ یعنی دا د الله ﷻرحمت دې چه ستاسو دپاره ئې شپه ورځ جوړه کړه، دې د پاره چه د شپې آرام اوکړئی او په ورځ کښې ګټه او خوراك اوکړئی. او وئی فرمانیل چه مونږ شپه ستاسو د پاره لباس جوړه کړه او ورځ د معاش دطلب کولو وخت. د دې د پاره په مذکوره آیت کښې فرمانی چه د شپې مو هغه مړه کوی او د ورځې چه کوم اعمال تاسو کړې وی په هغې باندې پوهیږی. بیا د دې ظاهری مرګ نه پس د ورځې بیا تاسو ژوندی ګرځیدونکی راپاڅوی. حضور ﷺ فرمانی چه هرانسان سره یوه فرښته وی کله چه هغه اوده شی نو د هغه نفس اخلی او الله ﷻ ته ئې اوړی. که الله ﷻ اوفرمانی چه بند ئې کړه نو بندوی ګنی نو بیا ئې د هغه په بدن کښې واپس کوی. ﴿وَهُوَ الَّذِيۡ يَتَوَفّٰكُمۡ بِالَّيۡلِ﴾ همدغه مطلب دې. الله ﷻ فرمانی ﴿ لِيُقۡضٰٓى اَجَلٌ مُّسَمًّى ۚ ﴾یعنی د هر سړی مقرر وخت پوره کیدو باندې د هغه روح الله ﷻ ته رسولې شی. الله ﷻهغه ته ښانی چه ته څه عمل کوې او بیا د هغې بدله ورکوی که خیر وی نو د خیر بدله او بد وی نو د بدو بدله. د الله ﷻ قول دې ﴿وَهُوَ الۡقَاهِرُ فَوۡقَ عِبَادِهٖ﴾ یعنی هغه په هر څیز باندې غالب دې او هرڅیز د هغه طرف ته ټیټ دې. هغه په انسان باندې ملائکه مقرر کړې ده چه د هغه هر وخت حفاظت کوی. لکه چه فرمانی د انسان وړاندې روستو فرښتې وی چه د الله ﷻ په حکم سره د هغه حفاظت کوی. لکه چه فرمانی ﴿وَاِنَّ عَلَيۡكُمۡ لَحٰفِظِيۡنَ۝ ﴾ او وئی فرمانیل ﴿ اِذۡ يَتَلَقَّى الۡمُتَلَقِّيٰنِ ﴾ او بیا فرمانی چه کله په تاسو کښې چاته مرګ راځی نو زمونږ ملائکې د هغه روح قبض کوی. حضرت ابن عباس﵁ نه روایت دې چه د ملك الموت ډیرې فرښتې امدادی دی چه د بدن نه روح راکاږی او کله هغه روح حلق ته راورسی نو ملك الموت ئې قبض کړی او د دې ذکر د تفسیر په وخت کښې په آیت ﴿يُثَبِّتُ اللّٰهُ الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا بِالۡقَوۡلِ الثَّابِتِ﴾ کښې به وړاندې راشی. بیائې اوفرمانیل ﴿وَهُمۡ لَا يُفَرِّطُوۡنَ۝ ﴾یعنی هغه روح دمرګیدونکی په حفاظت کښې هیڅ کمې نه کوی. بیا دې هلته رسوی چرته چه د الله ﷻ مرضی وی. که هغه نیك وی نو په علیین کښې ځائ ورکوی اوکه ګناهګار وی نو په سجین کښې چه د دوزخ طبقه ده. د الله ﷻ پناه. بیا دا ملائکې دا روحونه د خپل حق مولا طرف ته ګرځوی.

د نیك او بدروح انجام:- دلته مونږ یوحدیث ذکرکوو کوم چه حضرت ابوهریره ﵁ روایت کړې دې چه حضرت نبی اکرم ﷺ فرمائیلی دی چه مړکیدونکی له ملائکه راځی نوکه هغه سړې نیك وی نو ورته وائی چه راشه دې پاکه نفسه ته په پاك بدن کښې وې د دنیا نه کامیاب راشه. تاته د جنت دروح او ایمان زیرې دې، الله ﷻ ستانه ناراضه نه دې. کله چه دا بار بار وائی نو روح د بدن نه راوځی هغه دا واخلی او آسمان ته خیژی.د آسمان دروازه د هغه د پاره کولاویږی. تپوس کیږی څوك دې؟ وئیلې کیږی چه د فلانکی روح دې نو د آسمان فرښتې وائی چه پخیر راغلې اې پاکه روحه ته پاك بدن کښې وې

تاته پخير راغلې او هركلي دې. تر دې پورې چه هغوی دغه روح هغه آسمان ته يوسي كوم خائ چه الله پاك دې. اوكه هغه روح د بدكار روح وی نو ورته وائي اې په خبيث بدن كښې خبيثه روحه راوځه خوار او ذليل. تاته د حميم او غساق زيرې دې او ستا د پاره د دغه وينو زوو او كرمو اوبو په شان نور هم عذابونه دي.دبار بارويناته پس چه كله هغه راوځي نوهغه واخلي اوآسمان ته خيژي نو دروازه كولاويږي او تپوس كيږي چه څوك دې؟ونيلي شي چه فلانكې. نوفرښتې وائي لعنت دې وی په تا اې خبيثه روحه! ستا د پاره به د آسمان دروازه نه كولاويږي بيا هغه روح د څپل قبر طرف ته واپس كولې شي.(۱)
دا حديث غريب دې او احتمال دا دې چه دا مراد وی ﴿ثُمَّ رُدُّوٓا﴾ يعنې ټول مخلوق به د قيامت په ورځ د الله طرف ته مخ كړې شي او الله ﷻ به په انصاف سره حكم اوكړې لكه چه فرمائي ﴿قُلۡ إِنَّ ٱلۡأَوَّلِينَ وَٱلۡأٓخِرِينَ ۝ لَمَجۡمُوعُونَ إِلَىٰ مِيقَٰتِ يَوۡمٍ مَّعۡلُومٍ﴾ اوبيا فرمائي ﴿وَحَشَرۡنَٰهُمۡ فَلَمۡ نُغَادِرۡ مِنۡهُمۡ أَحَدًا﴾ يعنې اولين او آخرين به ټول د قيامت په ورځ راجمع كولې شي. مونږ به ټول راوچتوو څوك به هم نه پريږدو. او الله ﷻ به چا هم ظلم نه كوی. هغه د حق خاوند دې، حكم صرف د هغه چليږي او هغه به ډير زر د ټولوحساب اخلي.

يُنَجِّيكُم	مَنۡ	قُلۡ
بچ كوی تاسو	څوك	اووايه
او ورته اووايه څوك دې		

تَضَرُّعًا	تَدۡعُونَهُۥ	وَٱلۡبَحۡرِ	ٱلۡبَرِّ	مِّن ظُلُمَٰتِ
په عاجزئ سره	چې دعاګانې غواړئ تاسو دهغه نه	او دسمندرنه	دوچې نه	دتيارو
چې تاسو د اوچې اوسمندر په تيرو كښې دعذاب نه بچ كوی | چې تاسوئې په عاجزئ				

مِنَ ٱلشَّٰكِرِينَ ۝	لَنَكُونَنَّ	مِنۡ هَٰذِهِۦ	أَنجَىٰنَا	لَّئِنۡ	وَخُفۡيَةً
دشكر ايستونكو نه	نو خامخا به شومونږه	ددې مصيبت نه	بچ كړومونږه هغه	كه چرې	اوپه پټه سره
اوپټه رابلئ | دا وائې كه مونږ ته ئې ددې عذاب نه نجات راكړونو مونږ به ضرور د شكرګزارخنې شو |					

كَرۡبٍ ثُمَّ	وَمِن كُلِّ	مِّنۡهَا	يُنَجِّيكُم	قُلِ ٱللَّهُ
بيا هم تاسوئ	او دهرتكليف نه	ددغه مصيبت نه	بچ كوی تاسو	اووايه چې الله
ورته اووايه چې صرف الله ﷻ مو ددې عذابونواومصيبتونونه بچ كوی | ....اوبيا هم				

عَلَيۡكُمۡ	أَن يَبۡعَثَ	عَلَىٰٓ	ٱلۡقَادِرُ	قُلۡ هُوَ	أَنتُمۡ تُشۡرِكُونَ ۝
په تاسو باندې	چې راوليږی	په دې	قادر دې	اووايه | هغه	چې شريكان جوړوئ
تاسو هغه لره شريكان جوړوئ | ورته اووايه چې هغه دا قدرت لری چې په تاسو د پورته نه					

أَوۡ يَلۡبِسَكُمۡ	أَرۡجُلِكُمۡ	أَوۡ مِن تَحۡتِ	مِّن فَوۡقِكُمۡ	عَذَابًا
يا تقسيم كړی تاسو	دخپوستاسونه	يا لاندې	دپاسه ستاسونه	عذاب
عذاب نازل كړی | يا ستاسو د خپو لاندې نه درته عذاب راوباسی | ياتاسو ډلې ډلې كړی				

(۱) ابن ماجه كتاب الزهد ذكر الموت والاستعداد له: ۴۲۶۲، وسنده صحيح ، احمد: ۳۶۵/۲، السنن الكبرى للنسائى: ۱۱۴۴۲، الشريعة للآجرى : ص/۳۹۲، الايمان لابن منده: ۱۰۶۸.

شِيَعًا	وَّيُذِيْقَ	بَعْضَكُمْ	بَأْسَ بَعْضٍ ط	اُنْظُرْ	كَيْفَ
په ډلو ډلو کښې	او اوڅکوی	بعضو تاسونه	طاقت دبعضو	اوګوره	څنګه
او یوې ډلې ته دبلې ډلې د طاقت زور اوښائی			.... اوګوره مونږ څنګه		

نُصَرِّفُ	الْاٰيٰتِ	لَعَلَّهُمْ	يَفْقَهُوْنَ ۝	
بار بار پیش کوؤمونږه	نښې	اد پاره ددې چې هغوئ	پوهه شی په حقیقت	
په جدا جدا انداز خپل آیاتونه بیانوؤ		دې دپاره چې دوئ پوهه شی	....	

قوله تعالی:: قُلِ اللّٰهُ يُنَجِّيْكُمْ مِّنْهَا وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ اَنْتُمْ تُشْرِكُوْنَ ۝

مشرکانو به په سخت وخت کښې صرف الله ﷻ رابللو:- الله ﷻ په خپلو بندیګانو باندې د احسان کولو ذکر فرمائی چه مونږ د اوچې او لمدې د تیارو د پریشان حالوته څنګه خلاصې ورکړو. هر کله چه د اوچې سختئی او د سمندرغولئی کښې راګیرشوی وو کوم ځایٔ چه مخالف هواګانې روانې وې او هغه وخت هغوی د دعا د پاره صرف یو الله ﷻ خاص کړې وو. لکه چه په یو مقام کښې فرمائیلی دی چه کله تاسو ته په سمندرکښې په یومقام کښې سختی پیښیږی نو هغه وخت دوی ټول شریکان هیروی یو بت ورته نه یادیږی او که یادیږی نو صرف یو الله ﷻ رب العزت. د الله ﷻ قول دې چه ستاسو رب خو هم هغه یوالله دې چه په اوچه اولمده کښې تاسو ګرځوی او چه کله جهازونه په ښائسته او برابره هوا سره چلیږی نو ډیر خوشحاله اوسیږئی او چه کله مخالف هوا چلیږی او د هر طرف نه چپې ټکرې ورکوی او یقین کیږی چه اوس خو په مرګ کښې راګیرشو نو ډیرپه اخلاص سره الله ﷻ رابلی چه اې الله ﷻ که د دې مصیبت نه تا مونږ ته خلاصې راکړه نو مونږ به ډیر شکر کونکی بندیګان جوړ شو. د الله ﷻ ارشاد دې چه د اوچې او لمدې په تیاروکښې تاسو ته نیغه لار څوك ښائی او ښکلې هواګانې د خپل رحمت نه څوك رالیږی. آیا الله ﷻ سره څوك بل الله ﷻ هم شته کوم چه تاسو شریك جوړ کړی دی. او دا آیت مبارك چه د تیارو نه څوك تاسو ته خلاصې درکوی کوم چه تاسو پټ او ښکاره رابلئی چه که ته مونږ ته خلاصې راکړې نو مونږ به شکر کونکی جوړشو. اووایه چه هم الله ﷻ تاسو ته د هر درد او مصیبت نه خلاصې درکوی ولې تاسو بیا هم د خوشحالئی په وخت کښې بتان د هغه شریکان جوړونی. الله ﷻ په دې قادردې چه په تاسو عذاب راولیږی. لکه چه په سورۂ سبحان کښې دی هم ستاسو رب جهازونه په سمندرکښې چلوی چه تاسو دولت اوګټئی هغه په تاسو باندې رحیم او کریم دې. اوچه کله تاسو ته څه مصیبت دراورسی نو خپل ټول بتان هیر کړئی او هم الله ﷻ درته یاد شی. او چه کله د سمندر د خطرونه مو رابهرکړی او په اوچه مو اودروی نو د الله ﷻ نه ډډه کونې. انسان ډیر ناشکره دې. په زمکه باندې راتلونه پس ولې تاسو بې شونې. که هغه غواړی نو تاسو په اوبوکښې د ډوبولو په شان په زمکه کښې خښولې نه شی. یا په تاسو باندې د آسمان نه کاڼی راوؤروی او بیا ستاسو هیڅ قسم امدادی نه وی. بیا هغه په تاسو باندې د سمندر سفر اوکړی او په مخالف هوا باندې تاسو غرقولې شی. الله ﷻ قادر دې که اوغواړی نو ستاسو د سر د پاڅه یا ستاسو د پښولاندې په تاسو عذاب راولیږی. دا مشرکانو ته خطاب وو. حضرت مجاهد رحمه الله فرمائی چه دا خبردارې د امت محمدیه ﷺ دپاره دی. دلته مونږ یوڅو احادیث ذکر کوو چه هم دې سره متعلق دی یقین هم په الله ﷻ باندې دې. امام بخاری رحمه الله هم د دې پورتنی آیت باره کښې فرمائی ﴿يَلْبِسَكُمْ﴾ یعنی تاسو ډلې جوړیدو باندې په خپل مینځ کښې ډله بازی اوکړه او یو بل سره په جنګ شونې. یعنی که الله ﷻ اوغواړی نو په داسې عذاب کښې هم تاسو اخته کولې شی.

د نبی د امت دپاره د رحمت دعاګانې :- د حضرت جابر بن عبدالله ﷺ نه روایت دې چه کله دا ایت نازل شو ﴿عَذَابًا مِّن فَوْقِكُمْ﴾ نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل(اعوذبوجهك او تحت ارجلكم) او په دې وخت کښې ئې هم اوفرمائیل ﴿اعوذبوجهك﴾ یعنی اې الله ستا پناه او چه کله ﴿أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا﴾ واوریدل نو وئې فرمائیل چه دا نسبتًا آسان دې (۱)دحضرت جابر ﷺ نه روایت دې چه کله داآیت ﴿قُلْ هُوَ الْقَادِرُ﴾نازل نوهغوی ﷺ اوفرمائیل(اعوذبالله من ذلك) بیا﴿أَوْ مِن تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ﴾ اوریدو سره هم اوفرمائیل(اعوذبالله)بیا ﴿أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا﴾ اوریدوسره اوفرمائیل دا ډیر آسان دې. که په دې باندې هم هغوی پناه غوښتله نو غوښتې شوه.

د حضرت سعدبن ابی وقاص ﷺ نه هم روایت دې چه د دې آیت په اوریدوسره حضور ﷺ فرمائیلې وو چه دا خبره کیږی او تراوسه پورې شوې نه ده.(۲)

یوحدیث دحضرت سعدبن ابی وقاص ﷺ نه روایت دې چه مونږ نبی اکرم ﷺ سره روان شو او مسجد بنی معاویه ته راغلو، هلته هغوی ﷺ دوه رکعته اوکړل. مونږ هم حضور ﷺ سره مونځ اوکړو. بیا هغوی ﷺ تر ډیر وخته پورې الله رب العزت سره په مناجات کښې مشغول وو بیائې اوفرمائیل ما د الله ﷻ نه د دریوخبرو درخواست کړې وو چه زما امت دې د فرعونیانو په شان غرقیدو سره تباه نه شی او د قحط نه دې هلاك نه شی اود هغوی په ډلوکښې دې جنګ نه وی. نواولنئی دوه خبرې خو منظور شوې او دریمه خبره نامنظوره کړې شوه.(۳)

جابر ﷺ بن عتیك نه روایت دې چه مونږ له حضرت عبدالله بن عمر ﷺ مقام بنی معاویه ته راغلو چه د انصارو یو کلې دې او وئې وئیل چه تاسو ته پته ده چه ستاسو په دې جمات کښې نبی اکرم ﷺ کوم ځائ مونځ ادا کړې وو؟ما وئیل چه او نو یوطرف ته می اشاره اوکړه. بیائې تپوس اوکړو چه هلته هغوی ﷺ د کومو دریو خبرو دعا کړې وه. ما وئیل چه او هغوی ﷺ دعا کړې وه چه زما په امت باندې څوك دښمن غالب نه وی او قحط دې هغوی هلاك نه کړی نو دا دواړه خبرې منظورکړې شوې. اوداً دعا ئې هم کړې وه چه د دوی دې په خپل مینځ کښې جنګ نه وی نو دا دعا قبوله نه شوه. نوحضرت عبدالله بن عمر ﷺ اوفرمائیل چه تاصحیح اووئیل. د قیامته پورې به په مسلمانانوکښې جنګونه وی.(۴) دا حدیث په صحاح سته کښې درج نه دې لیکن د دې اسناد جید او قوی دی.

د حضرت معاذبن جبل ﷺ نه روایت دې چه زه رسول الله ﷺ له راغلم نو راته اوونیلې شو چه هغوی ﷺ اوس لاړل. چه چرته به تلم هلته به راته دا جواب کیدو چه اوس د دې ځایه لاړو. تردې چه ما حضور ﷺ په یوځائ کښې په مونځ کولو اولیدو. زه هم هغوی ﷺ سره مونځ کولو ته اودریدم. هغوی ﷺ ډیر اوږد مونځ اوکړو.دمانځه نه پس ماتپوس اوکړویا رسول الله ﷺ! تاسو ډیر اوږد مونځ اوکړو هغوی اوفرمائیل چه ما صلوٰة خوف اورغبت اداکولو .بیاحضور ﷺ هغه ته دخپلودریودعاګانوذکر اوفرمائیلو.(۵)

د خباب بن ارت ﷺ د مولی بنی زهره نه روایت دې چه په بدرکښې نبی اکرم ﷺ سره حاضرو و. وانی چه ما یوځل ټوله شپه حضور ﷺ سره مونځ کولو، نو چه کله هغوی مونځ اوکړو او سلام ئې اوګرځولو نو ما عرض اوکړو یا رسول الله ﷺ! نن خو تاسو داسې مونځ اوکړو چه ما کله هم نه وو لیدلې. هغوی ﷺ

---

(۱)صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة الانعام باب (قول هوالقادر علی ان یبعث علیکم عذابا من فوقکم.....): ۴۶۲۸، ترمذی: ۳۰۶۵، مسند ابی یعلی : ۱۹۸۲، ابن حبان : ۷۲۲۰.

(۲) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة الانعام : ۳۰۶۶.

(۳)صحیح مسلم کتاب الفتن باب هلاک هذه الامة بعضهم ببعض : ۲۸۹۰، احمد:۱۷۵/۱، مسندابی یعلی : ۷۳۴، ابن حبان : ۷۲۳۶.

(۴) احمد: ۴۴۵/۵، المؤطا امام مالک:۲۱۶/۱، وهو حدیث صحیح ، المعجم الکبیر : ۱۷۸۱، مجمع الزوائد: ۲۲۱/۷.

(۵) ابن ماجه کتاب الفتن مایکون من الفتن: ۳۹۵۱، وهو صحیح ، احمد:۲۴۰/۵، ابن حزیمه: ۱۲۱۸.

اوفرمائیل چه او داد امید او رجا مونځ وو د کوم نه پس چه ما د الله ﷻ نه د دریو خبرو درخواست کړې وودې نه پس پوره حدیث ذکردې.(۱)داپه صحاح سته کښې دنسائی په روایت کښې دې. ابو مالک رحمه الله فرمائی چه ما هغه ته اوویل اې نافع بن خالد خزاعی! چه دا حدیث تا د رسول الله ﷺ د ژبې مبارکې نه پخپله اوریدلې دې؟ نوهغه اوونیل چه او ما د هغه خلقو نه اوریدلې دې چا چه د حضور ﷺ د ژبې مبارکې نه پخپله اوریدلې وو.

د شداد بن اوس رضی الله عنه نه روایت دې حضور ﷺ فرمائیل چه زما د پاره د زمکې مشرق او مغرب رانلډکړې شو او دا چه زما امت به د دې ټولو مالک شی. او ماته دواړه خزانې راکړې شوی دی ، سپینه خزانه او سره خزانه هم. او ما دا هم سوال کړې وو چه اې الله! دې سره دې زما امت د قحط نه نه مری او نه دې په هغوی باندې څوك دښمن غالب وی چه ټول هلاك کړی او په هغوی کښې دې گروپ بندی نه وی چه یو بل سره جنگ کوی. نو الله ﷻ اوفرمائیل اې محمد ﷺ! ما چه کوم تقدیر قائم کړې دې هغه خو به کیږی. ما ستا دواړه خبرې خو منظورکړې خو ستا امت کښې به بعضې، بعضو لره هلاکوی او یا به نې قید کوی. حضور ﷺ اوفرمائیل چه که ماته په خپل امت باندې څه ویره ده نو هغه د گمراه امامانو او سردارانوده. کله چه یو ځل زما په امت کښې توره روانه شوه نو بیا به نه اودریږی او تر قیامته پورې به د جنگ جگړو سلسله قائمه وی.(۲)

نافع بن خالدخزاعی رحمه الله دخپل پلار نه روایت کړیدې چه د رسول الله ﷺ د صحابه کرامو نه وو او د بیعت رضوان تحت الشجر نه وو چه یوه ورځ نبی اکرم ﷺ مونځ اوکړو. خلق د حضور ﷺ نه چاپیره شوی وو. هغوی ﷺ لنډ مونځ اوکړو خو رکوع او سجده نې کامل اوکړه او چه کله نې جلسه اوکړه نو جلسه نې ډیره اوږده وه تردې چه په مونږ کښې بعضې بعضو ته اشاره اوکړه چه کیدې شی په حضور ﷺ باندې وحی نازلیږی. حضرت ﷺ اوفرمائیل چه نه، ما صلوة رغبت او رهبت لوستلو. بیاد دې دریوارو خبرو پوره حدیث درج دې. چه هغوی دا حدیث واؤرولو نو ما اوونیل چه آیا ستا پلار د رسول الله ﷺ نه اوریدلې دې؟ نو هغه اوونیل او د حضور ﷺ د ژبې مبارکې نه نې اوریدلې دې او د خپلو دې لسو گوتو برابر لس ځل.(۳)

د حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دې چه حضور ﷺ فرمائیل چه ما د الله ﷻ رب العزت نه دعاکړې وه چه زما امت د څلورو څیزونو نه لرې اوساته. د دوو خبرو نه الله ﷻ زما امت بچ کړو او د دوو نه نې بچ نه کړو. ما دعا کړې وه چه زما په امت دې د آسمان نه کاڼې راونوریږی او د اهل فرعون په شان دې په غرقیدو باندې نه هلاکیږی. په هغوی کښې دې ډله بازی نه وی او هغوی دې یوبل سره جنگ نه کوی نو الله ﷻ د کاڼو وریدو او غرقیدونه محفوظ ساتلو دعا قبوله کړه خو په خپل مینځ کښې ډله بازی او فرقې جوړیدل او جنگ جگړې باقی پاتې شوې.

د حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دې چه کله دا آیت نازل شو ﴿قُلْ هُوَ الْقَادِرُ﴾ نو نبی اکرم ﷺ پاڅیدو، اودس نې اوکړو او دعا نې اوغوښتله چه اې الله! زما په امت باندې د پورته او ښکته نه عذاب مه نازلوه او په هغوی کښې ډله بازې او جنگ دې نه وی. جبرائیل علیه السلام راغلو او ونې وئیل اې محمد ﷺ! الله ﷻ ستا امت د آسمان نه د عذاب نازلیدلو اود ښکته نه د عذاب راخوټکیدلو نه محفوظ اوساتلو.

---

(۱) ترمذی : کتب الفتن باب ماجاء فی سؤال النبی ﷺ ثلاثا امته : ۲۱۷۵، وسنده صحیح . نسائی :۱۶۳۹.
(۲) احمد: ۱۲۳/٤، وهو حدیث صحیح مسندالبزار:۳۲۹۱.
(۳) المعجم الکبیر:٤١١٤، وهوحدیث حسن ، مسندالبزار: ۳۲۸۹، مجمع الزوائد:۲۲۳/۷.

د دې نه پس ډير احاديث د دې په شان اود دې مضمون درج دی چه د هغې باربار ترجمه او تفسير د لوستونکی د پاره غيرضروری دی.
د آسماني عذاب نه کاڼې وريدل مراد دی اود ښنولاندې د عذاب نه په زمکه کښې ښخيدل مراددی. دا څلور څيزونه وو چه په هغې کښې دوه د نبی اکرم ﷺ د وفات نه پنځه ويشت کاله پس ښکاره کيدل شروع شويعنی په خپل مينځ کښې د رائې اختلاف او ډله بازی او د مسلمانانو په دوو ډلو کښې جنګ جګړه. د رجم او خسف نه امت محمديهﷺ محفوظ او په امن کښې اوساتلې شو.
د دې آيت باره کښې عبدالله بن مسعودؓ په جمات کښې په منبر د پاځه په چغوچغو فرمائيل چه اې خلقو په تاسو د الله ﷻ آيت نازل شوې دې که د آسمان نه عذاب راغلو نو څوك به هم نه بچ کيږی. او که د ښنو د لاندې عذاب راغلو نو تاسو به په زمکه کښې ورخښ کړې شئ او هلاك به شئ که په ډلوکښې تقسيم شوئې اوخپل مينځ کښې مو جنګ شروع شو نو دا به د ټولو نه خرابه خبره وی.
حضرت ابن عباسؓ به فرمائيل چه په دې آيت کښې ﴿عَذَابًا مِّن فَوْقِكُمْ﴾ نه خراب پيشوا مراد دی او ﴿تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ﴾ نه خراب خادمان مراد دی يا دا چه مالداران او غريبانان مراد دی.
ابن جريرؒ فرمائی چه دا قول بوه توجيه لری خو اولنې قول اظهر او قوی دې. ابن جريرؒ فرمائی چه د دې د صحت ګواهی د الله ﷻ دا قول ورکوی ﴿أَأَمِنتُم مَّن فِي السَّمَاءِ﴾ آيا تاسو د دې نه محفوظ ئې چه الله ﷻ تاسو په زمکه کښې ورننه باسی او هغه راوچت شی او راوخوټکيږی يا د دې خبرې نه بچ يئې چه د نورو قومونو په شان د آسمان نه کاڼې راوريږی. ډير زر به تاسو پوهه شئ چه زما انديښنه او فرياد څومره صحيح وو. (۱) او په حديث کښې دی چه دا د آسمان نه کاڼې وريدل په زمکه کښې ورخښيدل او د شکلو وړانيدل دا ټول به په دې امت کښې وی او د قيامت د ښنونه دی. (۲) د قيامت نه وړاندې به د دې آياتونو ظهور کيږی او ان شاء الله د دې ذکر به په خپله موقع راځی.
﴿أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا﴾ نه مراد مختلف فرقې دی. حضور ﷺ فرمائيلی دی چه زما امت به په درې اويا ډلوکښې تقسيميږی. د يوې فرقې نه بغير به نور ټولې د اور او دوزخ وی. حضرت ابن عباسؓ فرمائی چه په بعضو باندې به د بعضو قتل عذاب سره مسلط کړې شی. د الله ﷻ ارشاد دی ﴿انظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ﴾ ګورئې چه مونږ څنګه په وضاحت سره او په تفسير سره باربار بيان کوو دې د پاره چه تاسو د الله ﷻ په آياتونو او دليلونوباندې غوراوکړئی اوپوهه شئ. زيدبن اسلم فرمائی چه کله ﴿هُوَ الْقَادِرُ﴾ والا آيت نازل شو نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه زما نه پس کافران کيږئی مه چه په خپل مينځ کښې توره راواخلئی اود يوبل څټونه پرې کړئی. نو خلقو وئيل چه مونږ خو دا ګواهي ورکوو چه الله ﷻ يو دې او تاسو د الله ﷻ رسول يئې. حضور ﷺ اوفرمائيل چه او نو چا اووئيل چه داسې هيڅ کله هم نه کيږی چه مونږ يوبل قتل کړو سره د دې چه مونږ په صحيح معنوکښې مسلمانان يو، نودا آيت نازل شو(۳) چه ﴿وَكَذَّبَ بِهِ قَوْمُكَ وَهُوَ الْحَقُّ ۚ قُل لَّسْتُ عَلَيْكُم بِوَكِيلٍ﴾ يعنی ستاقوم به وحی دروغ ګڼړی سره د دې چه دا حق ده. نو ته ورته اووايه چه زه خو ستاسو ذمه وار نه يم، د هرې خبرې يووخت مقرر دې ډير زر به تاسو ته د حقيقت پته اولګی.

---

(۱) ابن مردويه والترمذی : ۲۱۵۲.
(۲) ترمذی کتاب الايمان باب ماجاء فی افتراق هذه الامة : ۲۶۴۱،
(۳) دا روايت مرسل بعنی ضعيف دې

وَكَذَّبَ	بِهٖ					
او دروغ گڼړی	دا					
او ستا قوم د دې نه						
قَوْمُكَ	وَهُوَ الْحَقُّ	قُلْ	لَّسْتُ	عَلَيْكُمْ	بِوَكِيْلٍ ۝٦٦	
قوم ستا	حالانکه هغه حقیقت دې	اووایه	نه یم زه	په تاسو باندې	حوالدار	
انکار اوکړو حال دا چې دا بالکل حق دې | ورته اووایه چې زه ستاسو ذمه دار نه یم						
لِكُلِّ نَبَاٍ	مُّسْتَقَرٌّ	وَّسَوْفَ	تَعْلَمُوْنَ ۝٦٧	وَاِذَا	رَاَيْتَ	
دپاره دهر خبر	یووخت مقرر دې	اوزربه	پوهه شئ تاسو	او هر کله چې	اووینې ته	
دهر خبر (دښکاره کیدو) یو وخت مقرر دې | اوتاسو به ډیر زر پوهه شئ | اوهرکله چې ته اووینې						
الَّذِيْنَ	يَخُوْضُوْنَ	فِيْٓ اٰيٰتِنَا	فَاَعْرِضْ	عَنْهُمْ	حَتّٰى	
هغه کسان	چې جګړې کوی	په آیتونو زمونږ کښې	نو لرې شه	دهغوی نه	تردې پورې	
چې خلق زمونږ په آیتونو کښې جګړې کوی | نو هغوی نه یو طرفته شه | تردې چې (هغه بحث پریږدی)						
يَخُوْضُوْا	فِيْ حَدِيْثٍ غَيْرِهٖ	وَاِمَّا	يُنْسِيَنَّكَ	الشَّيْطٰنُ	فَلَا تَقْعُدْ	
چې مشغول شی هغوی	په خبره بله کښې	اوکه چرې	هیر کړی ستا نه	شیطان	نو مه کینه	
اوپه نورو خبرو کښې مشغول شی | اوکه چرې شیطان درنه (دانصیحت) هیر کړی						
بَعْدَ	الذِّكْرٰى	مَعَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ ۝٦٨	وَمَا	عَلَى الَّذِيْنَ	يَتَّقُوْنَ	
روستو	دیادیدلو نه	د ظالم قوم سره	اونشته	په هغه کسانو باندې	چې پرهیزګاری کوی	
نو یادیدو نه پس د داسې ظالمانو ډله کښې مه کینه | او په پرهیزګارانو باندې						
مِنْ حِسَابِهِمْ	مِّنْ شَيْءٍ	وَّلٰكِنْ	ذِكْرٰى	لَعَلَّهُمْ		
دحساب دهغوی نه	هیڅ خیز	الیکن شته په هغوی	انصیحت کول	دپاره ددې چې هغوی		
دهغوی د حساب هیڅ ذمه واری نشته | البته نصیحت کول (پرې فرض دی) شاید						
يَتَّقُوْنَ ۝٦٩						
ځان اوساتی دغلطې لارې دتګ نه						
چې هغوی هم دګناه نه ځان بچ کړی						

قوله تعالی: وَكَذَّبَ بِهٖ قَوْمُكَ وَهُوَ الْحَقُّ

دروغ ګڼړل نه تابعداری:- ستا قوم قریش قرآن دروغ اوګڼړلو سره د دې چه د دې نه علاوه بل هیڅ خیز حق نه دې. ته ورته اووایه چه زه ستاسو حفاظت کونکې او ذمه وار نه یم. لکه چه فرمائیلې شوی دی اووایه (اې محمد ﷺ) چه داستا د رب د طرف نه حق دې چه خوك غواړی ایمان راوړی او چه خوك غواړی اونه منی. یعنی زما کار خوصرف تبلیغ کول دی اوستاسو کار اوریدل او منل دی. خوك چه زما

تابعداری اوکړی هغه به په دین او دنیا دواړوکښې کامیاب وی او څوك چه مخالفت اوکړی هغه به په دواړه جهانه بدبخت وی. په دې وجه ارشاد اوفرمائیلې شو چه د هرې خبرې د پاره یو وخت مقرر دې اود هریو خبرد پاره یوه وقوع ده سره د دې چه څه وخت پس وی. لکه چه اوفرمائیلې شو چه څه موده پس به تاسو ته پته اولگی او اوفرمائیلې شو ﴿لِكُلِّ اَجَلٍ كِتَابٌ﴾ دا تهدید او لوئ وعید دې. په دې وجه اوفرمائیلې شو چه ډیر زر به تاسو ته معلومه شی.

دَ ټوقو کونکوسره نه کیناستلوحکم:- د الله ﷻ ارشاد دې ﴿وَاِذَا رَاَيْتَ الَّذِيْنَ يَخُوْضُوْنَ فِيْٓ اٰيٰتِنَا فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ﴾ یعنی چه ته کله دا کافران اووینې چه په دروغو او ټوقومسخرو سره زمونږ په آیاتونوکښې بحث کوی نو د دوی نه مخ واړه وه ترهغه وخته پورې چه هغوی څه نورې خبرې شروع کړی. اوکه چرې تانه ئې شیطان هیرکړی نو په یاد راتلوباندې د دې ظالمانوخلقو سره مه کینه. مطلب دا چه د امت هر یو کس دې مکذبینو سره نه کینی څوك چه د الله ﷻ آیاتونوکښې تحریف کوی او د دې په صحیح او ښکاره مفهوم باندې قائم دا نه پریږدی. په دې وجه په حدیث شریف کښې دی چه زما د امت د پاره د معافئ قابل گرځولې شوی دی په خطا او هیرې سره یو کار کول یا د مجبورئ (١) د وجې یوکار کول او هم د دې طرف ته په دې مبارك قول کښې اشاره ده چه په کتاب کښې تاسو ته خودلې شوی دی چه کله تاسو ته پته اولگی چه د الله ﷻ آیاتونو سره کفر او ټوقې مسخرې کولې شی نو د هغوی نه پاڅه ترهغه وخته پورې چه د هغوی د خبرو موضوع بدله شی که داسې نه وی نو ته به هم د ټوقومسخرو کونکونه اوگڼلې شې او هم د دوی برابر به شې. د الله ﷻ ارشاد دې ﴿وَمَا عَلَى الَّذِيْنَ يَتَّقُوْنَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِّنْ شَيْءٍ﴾ یعنی چه کله ته د هغوی نه اخوا شوې او د هغوی د مجلس نه نه ینې نو تا خپله ذمه واری پوره کړه اود هغوی سره د گناه د شمولیت نه خلاص شوې. سعیدبن جبیر رحمه الله د دې دا مطلب بیان کړې دې که هغه کافرانو د آیاتونو په تنقیص کښې لگیا وی نو اوس په تاهیڅ ذمه واری نشته چه تاد هغوی نه جدا والې او ډډه کړې وی. نور علماء د دې دا مطلب بیانوی که تاسو خلق د دې نالائقو سره کینئ هم نو هغوی د ټوقومسخرو ذمه واری په تاسو نشته او گمان دې چه دا آیت د سورة نساء مدنیه په آیت سره منسوخ شوې دې او هغه آیت دا دې. ﴿اِنَّكُمْ اِذًا مِّثْلُهُمْ﴾ یعنی پداسې صورت کښې ته هم د هغوی په شان شوې. دا توضیح په آیت ﴿وَمَا عَلَى الَّذِيْنَ يَتَّقُوْنَ﴾ سره متعلق وه. دا د مجاهد رحمه الله سدی رحمه الله او ابن جریج وغیره قول وو د هغوی د دې قول په بناء باندې د الله ﷻ د قول ﴿وَلٰكِنْ ذِكْرٰى لَعَلَّهُمْ يَتَّقُوْنَ﴾ مطلب دا شو ولې مونږ تاته د هغوی نه په داسې صورت کښې د ډډې کولو حکم کړې دې چه هغوی ته خبرداری او نصیحت اوشی. کیدې شی چه راتلونکی وخت کښې د دې نه محتاط شی او بیائې دوباره اونه کړی.

	وَذَرِ	الَّذِيْنَ	اتَّخَذُوْا	دِيْنَهُمْ
	او پریږده	هغه کسان	چې نیولې دې هغوئ	دین خپل
	او هغه کسان پریږده چې کومو دخپل دین نه			
لَعِبًا	وَّلَهْوًا	وَّغَرَّتْهُمُ	الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا	وَذَكِّرْ
لوبې	اوعبث کار	اوپه دهوکه کښې اچولی دی هغوئ	ادې ژوند د دنیا	اونصیحت کوه
لوبه اوتماشه جوړه کړې ده		اود دنیا د ژوند په دهوکه کښې پریوتلی دی		او ددې

---

١ ددې تخریج دسورة بقره آیت نمبر ٢٨٢ لاندې تیر شوې دې

بِهٖٓ اَنْ تُبْسَلَ نَفْسٌۢ بِمَا كَسَبَتْ ۖ

په دې قران سره | چې اونه نیولې شي | يو نفس | په سبب دهغه عمل | چې کړې وی هغه

قران په ذریعه ورته نصیحت کوه | چې څوك دعملونو په وجه داسې کیر نه شي ....

لَيْسَ لَهَا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَلِيٌّ وَّلَا شَفِيْعٌ ۚ وَاِنْ تَعْدِلْ

حال دا چې نهٔ وی | هغه لره | ماسوا د الله نه | څوك دوست | اونه سفارش کونکې | اوکه فدیه ورکړې

چې بیا ورله دالله ﷻ نه بغیربل څوك دوست اوسفارشي نه وی | اوکه هرقسم فدیه ورکول غواړی

كُلَّ عَدْلٍ لَّا يُؤْخَذْ مِنْهَا ۭ اُولٰۗىِٕكَ الَّذِيْنَ اُبْسِلُوْا

هرځومره فدیه | وابهٔ غستلې شي | ددغه نفس نه | داکسان | هغه کسان دی | چې نیولې کیږی به |

نو دابه ترې نه نشی قبلولی | .... (خکه) چې داخلق به دخپلوعملونو

بِمَا كَسَبُوْا ۚ لَهُمْ شَرَابٌ مِّنْ حَمِيْمٍ وَّعَذَابٌ

په سبب دهغه عمل | چې کړې وی هغوئ | وی به دهغوئ دپاره | څکل | دګرمو اوبو نه | اوعذاب

په سزا کښې ګرفتار وی | اودغه خلقودپاره به یشیدلې اوبه اودرد ناک عذاب مقرر دې

اَلِيْمٌۢ بِمَا كَانُوْا يَكْفُرُوْنَ ۧ

درد ناك | په سبب دهغې | چې ووٌ هغوئ | چې دحق نه انکار ئې کولو

دا هرڅه د دې وجې چه دوی به (دوحدانیت نه) انکارکولوا

قوله تعالى: وَذَرِ الَّذِيْنَ اتَّخَذُوْا دِيْنَهُمْ لَعِبًا وَّلَهْوًا وَّغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَذَكِّرْ بِهٖٓ اَنْ تُبْسَلَ نَفْسٌۢ بِمَا كَسَبَتْ ۖ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَلِيٌّ وَّلَا شَفِيْعٌ **دین لوبې ټوقې ګنړلو والا انجام**:- الله ﷻ فرمائی چه داخلق پریږده کومو چه دین یو دلوبوځیز ګرځولې دې خکه چه هغوی د یو لوئ عذاب طرف ته روان دی. په دې وجه اوفرمائیلې شو چه دوی ته په دې قرآن باندې نصیحت او عبرت ورکړه، د الله ﷻ د عذاب نه دوی اوویروه دې د پاره چه هغوی د خپلو عملونو په وجه هلاك نه کړې شی. ضحاك رحمه الله (تُبْسَلَ د تسلم) په معنی کښې اخلی یعنی مه ورکوه. حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمائی دې د پاره چه رسوا نه شې. قتاده رحمه الله فرمائی چه بند نه کړې شی او مره او ابن زید د نیولو په معنی کښې اخلی.دا ټول اقوال او عبارتونه تقریبا په یوه معنی کښې دی. مطلب دا چه د هلاکت د پاره پریخودل، د خیرنه بندول او د مطلب د حاصلولو نه بندیدل. لکه چه فرمائی(كُلُّ نَفْسٍۭ بِمَا كَسَبَتْ رَهِيْنَةٌ) هرسړې په خپلو اعمالوکښې رابندکړې شوې دې بغیر د ښی طرف والا نه. او د الله ﷻ قول دې(لَيْسَ لَهَا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَلِيٌّ وَّلَا شَفِيْعٌ) یعنی نه به د هغوی څوك ولی وی اونه څوك شفیع. لکه چه فرمائی (مِّنْ قَبْلِ اَنْ يَّاْتِيَ يَوْمٌ لَّا بَيْعٌ فِيْهِ وَلَا خُلَّةٌ) د دې نه وړاندې چه هغه ورځ راشی په کومه کښې چه نه سودابازی شته، نه دوستی نه محبت،نه سفارش او شفاعت. هم کافران پوره ظالمان دی. د الله ﷻ قول دې (وَاِنْ تَعْدِلْ كُلَّ عَدْلٍ لَّا يُؤْخَذْ مِنْهَا) یعنی د خپلو ګناهونو په بدله کښې که هغوی ټوله دنیا او جهان په فدیه کښې یابدله کښې ورکړی نو قبول به نه شی. لکه چه فرمائی(اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَمَاتُوْا وَهُمْ كُفَّارٌ) کوم خلق چه په کفر باندې وو او هم په کفر مړه شو که هغوی د ډکې زمکې هومره سره زر هم ورکړی نو ناممکن دی چه قبول کړې شی اودهغوی غاړه خلاصه شی.نو ونی فرمائیل (اُولٰۗىِٕكَ الَّذِيْنَ اُبْسِلُوْا بِمَا كَسَبُوْا)

قُلْ اَنَدْعُوْا	
اووایه | آیا راوبلو مونږه |	
| (پیغمبره) ددوی نه تپوس او کړه | چې آیا مونږ	
مِنْ دُوْنِ اللهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلٰٓى	
بغیر دالله نه | هغه چې نفع نشي راکولې مونږته | اونهٔ نقصان راکولې شي مونږته | او واپس شو مونږه | په	
دالله ﷻ نه بغیر نور (معبودان) راوبلو | چې نه مونږ ته نفع رسولی شي اونه نقصان | اوددې نه پس چې	
اَعْقَابِنَا بَعْدَ اِذْ هَدٰىنَا اللهُ كَالَّذِى اسْتَهْوَتْهُ	
پوندوخپلو باندې | روستو | دهغې نه چې | لار اوښودله مونږته الله | پشان دهغه سړی | چې بې لارې کړې وی هغه	
الله ﷻ مونږ ته نیغه لار خودلې ده بیا په شالاړ شو | .... دهغه چا په شان چې هغوی لره	
الشَّيٰطِيْنُ فِى الْاَرْضِ حَيْرَانَ لَهٗٓ اَصْحٰبٌ يَّدْعُوْنَهٗٓ	
شیطانانو | په زمکه کښې | چې حیران وی | حال دا چې هغه لره | ملګری وی | چې آوازونه کوی هغه ته	
شیطان په بیابان کښې بې لارې کړې وی | او بالکل حیران ګرځی | په داسې حال کښې چې ملګری ورته بلنه کوی	
اِلَى الْهُدَى ائْتِنَا ؕ قُلْ اِنَّ هُدَى اللهِ هُوَ الْهُدٰى ؕ	
دې نیغې لارې ته | راشه مونږته | اووایه | بیشکه | هدایت دالله چې دی | هغه حقیقی هدایت دی |	
چې زمونږ په شان دهدایت طرفته راشئ | ورته اووایه چې سمه لار هغه ده چې الله ﷻ خودلې ده	
وَاُمِرْنَا لِنُسْلِمَ لِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۙ وَاَنْ اَقِيْمُوا	
او حکم شوی دې مونږته | چې تابعدار شو مونږه | رب دمخلوقاتو ته | اودا چې | قائیموئ |	
او مونږ ته حکم شوی دی چه د کائناتو د رب تابعدار جوړ شئ | .... او دا چې تاسو مونځ	
الصَّلٰوةَ وَاتَّقُوْهُ ؕ وَهُوَ الَّذِىٓ اِلَيْهِ تُحْشَرُوْنَ ۞	
مونځ | اوویریږئ دهغه نه | اوهغه | هغه ذات دی | چې هغه ته به | ورجمع کړې شئ تاسو |	
قائمونئ | اودالله ﷻ نه ویریږئ | او هم هغه ته به تاسو ټول جمع کیږئ	
وَهُوَ الَّذِىْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ ؕ وَيَوْمَ	
اوهغه | هغه ذات دی | چې پیدا کړی نې دی | آسمانونه او زمکه | په حقه سره | اوپه کومه ورځ	
او الله ﷻ هغه ذات دی چې آسمانونه او زمکې نې په حقه پیدا کړی دی | .... اوپه کومه ورځ	
يَقُوْلُ كُنْ فَيَكُوْنُ ؕ قَوْلُهُ الْحَقُّ ؕ وَلَهُ الْمُلْكُ	
چې اووانی الله | شه | نو شی به | خبره دهغه | حقه ده | اوهغه لره به وی | بادشاهی |	
چې هغه دومره اووانی | چې قیامت شه | نو هغه به شی | دهغه وینا حقه ده | او ټوله بادشاهی به	

يَوْمَ	يُنْفَخُ	فِي الصُّوْرِ ط	عٰلِمُ	الْغَيْبِ	وَالشَّهَادَةِ ط
په هغه ورځ چي پوك اوكړې شي	په شپيلۍ كښې	عالم دې	په پټيو	او په ښكاره باندې	
په هغه ورځ دهغه وى چي په كومه ورځ شپيلۍ پوك وهلې شي هغه په غيبو او ښكاره څيزونو باندې عالم دې					
وَهُوَ	الْحَكِيْمُ	الْخَبِيْرُ ؈			
او هغه	د حكمت خاوند دې	خبردار دې			
او هغه دحكمتونو خاوند او خبردار ذات دې					

قوله تعالى:: قُلْ أَنَدْعُوْا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلٰى أَعْقَابِنَا بَعْدَ إِذْ هَدٰىنَا اللّٰهُ

مشركانو ته فيصله كونكې جواب:- مشركانو مسلمانانو ته ونيلې وو چه دين محمدى ﷺ پريږدئ نو الله ﷻ دا آيت نازل كړو چه دوى ته اووايه چه زه الله ﷻ پريږدم او د دې بتانو عبادت اوكړم چه نه ګټه وركولې شى او نه نقصان وركولې شى او په كفر اختيارولو سره مونږ په اولټه پښو واپس اوګرځو سره د دې چه الله ﷻ مونږ ته رڼا راكړيده. زمونږ خوبه داسې مثال شى لكه چه شيطان څوك دهوكه كړې وى يعنى دايمان راوړلو نه پس كفر اختيارول داسې دى لكه چه يو سړې سفركوى او لار نې هيره كړې وى او شيطانانو هغه غلط كړې وى او د هغه ملګرى په نيغه لار وى او هغه رابلى چه مونږ له راشه مونږ په نيغه لار يو او هغه انكار كړې وى. دا هغه سړې دې چه نبى اكرم ﷺ د بنه پيژندلو نه باوجود د ګمراهانو منونكې شى او كافرشى او نبى كريم ﷺ هغه نيغې لار ته رابلى. دا د اسلام لار ده. ﴿قُلْ أَنَدْعُوْا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ﴾ په دې كښې د بتانو اود بتانود عبادت كونكو مثال بيان كړې دې اود هغه خلقو څوك چه د الله ﷻ لارې ته رابلنه كوى. لكه چه چانه لار غلطه شوې وى او څوك چغه وهونكې هغه ته چغه وهى چه اې فلانكيه ته د دې لارې طرف ته راشه اود هغه نور ملګرى رابلى چه غلطى مه كوه زمونږ په شان په نيغه لار باندې واپس راشه نوكه هغه د ړومبى دعوت وركونكى آواز واورى نو هغه به دې د هلاكت طرف په كنده كښې اوغورزوى. اوكه د نوروخلقو آواز واورى نوهغوى به دې په نيغه لار اود هدايت په لار راوړسوى. ړومبى بلونكې د ځنګل د شيطانانو نه دې. دا مثال دهغه سړى دپاره دې چه د الله ﷻ لار پريږدى او د بتانوعبادت شروع كړى او هغه هم په دې كښې كاميابى اوګڼړى. خو چه كله ده له مرګ راشى نو پښيمانتيا به اوچتول وى. داد لارې نه اخوا كونكى شيطانان دى چه هغوى د پلار نيكه په نومونو اود هغوى په نومونواخستو سره رابلى نو هغه د دوى منل كوى او هغه هم په دې كښې كاميابى ګڼړى. اوس شيطانان هغه په هلاكت كښې اچوى او هغه خورى يا اوږې تګې په ځنګل كښې غلطوى چه هلاك شى. ﴿حَيْرَانَ﴾ نه حيران دې لكه چه يو سړې غلط شوې وى اوحيران وى. حضرت ابن عباس ؓ فرمانى چه د الله ﷻ هدايت نه قبلونكې د شيطان تابعدارى كونكې او د ګناه كاركونكې سړې مراد دې. د ده ملګرى ده ته د هدايت طرف ته دعوت وركوى. الله ﷻ فرمانى چه دا د شيطان غلط كړې شوې هغه دې د چا اولياء چه انسانان دى. هدايت خو د الله ﷻ هدايت دې او ګمراهى هغه ده كوم طرف ته چه شيطان رابلل كوى. دا ابن جرير رحمه الله روايت كړې دې. بيا وائى چه دا د دې خبرې تقاضاده چه د ده ملګرې دې د ګمراهئى طرف ته رابلى او ګمان كوى چه همدغه صحيح لار ده عوفى رحمه الله فرمانى چه دارائې د آيت د ظاهر خلاف ده ځكه چه الله ﷻ فرمائيلى دى چه دده د سفرملګرى دې هدايت طرف ته رابلى. نو دا جائزنه دى چه دې ته ګمراهى اوونيلې شې سره د دې چه الله ﷻ خبر وركړې دې چه هغه هدايت دې او دا خبره خو هم هغه ده كومه چه ابن جرير رحمه الله كړې ده چه د

عبارت سياق د دې خبرې مقتضى دې چه ﴿كَالَّذِي اسْتَهْوَتْهُ الشَّيٰطِيْنُ فِي الْأَرْضِ حَيْرَانَ﴾ دادمحال كيدو په وجه د نصب په محل كښې دې.يعنى د حيرانتيا جهل او ضلالت په حالت كښې اود هغه ملګرى هم په هغه لار روان دي نو هغوى دې هم په خپله لار روان كړو او په خپله هم هغه لار باندې د راتلونې ورته اووئيل كومه چه الله ﷻ د مثال په توګه بيان كړه. اوس د كلام تقديرداسې شو چه هغه د دوى په رابللوباندې انكار كوى اودهغوى طرف ته توجونه كوى. كه الله ﷻ غوښتل نوهغوى ته به نې هدايت كړې وو او هغوى به نې په نيغه لار راګرځولې وې. په دې وجه اوفرمائيلې شو ﴿هُدَى اللهِ هُوَ الْهُدٰى﴾ اولكه چه فرمائى چه چاته الله ﷻ هدايت اوكړى هغه څوك نه شي ګمراه كولې. او ونى فرمائيل چه د هغوى په لار د راوستلو څومره حريص ولې نه وى. الله ﷻ چه څوك ګمراه كړى هغوى څوك په لار نه شي راوستې او نه د هغه خلقو څوك امدادى شته. بيا ارشاد دې چه ﴿وَأُمِرْنَا لِنُسْلِمَ لِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ﴾ مونږ ته حكم دې چه په خلوص سره د هغه عبادت اوكړو او مونځونه په پابندئى سره اوكړو اود الله ﷻ اوويرېږو او په هر حال كښې پرهيزګار اوسيږو.هم د هغه طرف ته به د قيامت په ورځ ټول اوچتولې شى. هم هغه زمكه او آسمان په اعتدال سره پيدا كړى اودهغې مالك او مدبردې. هغه به د قيامت په ورځ صرف "كن" وائى او د سترګو په رپ كښې به ټول څيزونه بيا په وجودكښې راشى. دلته ﴿ وَيَوْمَ يَقُوْلُ كُنْ فَيَكُوْنُ﴾كښې د يوم لفظ ته نصب دې يا خو ﴿وَاتَّقُوْهُ﴾ باندې عطف ګرځولو سره به د هغې تقدير داسې شى﴿وَاتَّقُوْهُ يَوْمَ يَقُوْلُ كُنْ فَيَكُوْنُ﴾ يعنى دهغه ورځو نه اوويرېږه يادا چه نصيب كيږى به پدې بنا پاندې چه ﴿خَلَقَ السَّمٰوٰتِ﴾ باندې عطف دې. يعنى اوويريږئى د هغه ورځې نه په كومه ورځ چه به هغه وائى "كُنْ" يعنى د مخلوق د پيدائش شروع او اعادې ذكر اوشو او همدغه ډېر مناسب هم دى. يا دا چه تنصيب به كيږى په دې بنا باندې چه فعل دلته مقدر كيخودې شوې دې نو تقدير دا شو چه ياد كړه هغه ورځ چه وائى به ﴿واذكر يَوْمَ يَقُوْلُ كُنْ﴾ اود دې نه وړاندې ﴿ الْحَقُّ يَوْمَ يَقُوْلُ كُنْ﴾ بيا دالله ﷻ ارشاد دې چه ﴿ قَوْلُهُ الْحَقُّ﴾ دا دوه جملې دى او د دواړو جملو محل جر دې په دې بنا چه دا دواړه الفاظ د سرب العلمين صفت واقع شوې دى اود الله ﷻ قول دې ﴿ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّوْرِ﴾ احتمال دې چه دا بدل وى ﴿وَيَوْمَ يَقُوْلُ كُنْ فَيَكُوْنُ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّوْرِ﴾ اودا هم احتمال دې چه ظرف وى د ﴿وَلَهُ الْمُلْكُ﴾ ﴿يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّوْرِ﴾لكه چه فرمائيلى دى ﴿ لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ﴾ نن د چا بادشاهى ده د يو واحد قهار بادشاهى ده. لكه چه فرمائى ﴿ اَلْمُلْكُ يَوْمَئِذِ الْحَقُّ لِلرَّحْمٰنِ وَكَانَ يَوْمًا عَلَى الْكٰفِرِيْنَ عَسِيْرًا﴾په هغه ورځ د رحمن بادشاهى برحق ده او هغه ورځ به په كافرانو ډيره سخته وى.

قوله تعالى:: يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّوْرِ

د اسرافيل عليه السلام د شپيلئى حقيقت او ويره:- مفسرينو﴿ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّوْرِ ﴾كښې د رائې اختلاف كړې دې. بعضو وئيلى دى چه صور جمع د صورة ده. ابن جرير رحمه الله وائى لكه چه څنګه "سور" د ښار پناه ته وائى او دا د سورة جمع ده. او صحيح دا دې چه "صور" نه مراد هغه قرن دې په كوم كښې چه به دننه حضرت اسرافيل عليه السلام پوك وهلى. ابن جرير رحمه الله وائى چه صحيح هم هغه دى په كوم باندې چه په حديث كښې رانړا اچولې شوې ده. حضور اكرم ﷺ فرمائيلى دى چه اسرافيل عليه السلام شپيلئى په خله كښې لګولې ده، سر ئې ښكته كړې دې او په انتظاردې چه كله به د شپيلئى د پوكوهلو حكم كيږى. [1]يو اعرابى هم د حضور ﷺ نه تپوس كړې وو چه صور څه څيز دې نو حضور ﷺ فرمائيلې وو چه قرن په څه كښې پوكې

[1])دا روايت داسرافيل په نوم ترمذى كتاب التفسير ومن سورة الزمر: ۳۲۴۳، ابن ماجه : ۴۲۷۳، ابن ما جه: ۷/۳، حلية الاولياء ۱۰۵/۵ مسند ابى يعلى : ۷۱/۱، ابن حبان: ۲۵۶۹، .

وهلو سره غرېږي.(۱)

نبی اکرم ﷺ یو خل صحابه کرامو رضی الله عنهم اجمعین سره ناست ووچه فرمائیلې کله چه الله ﷻ د زمکې او آسمان د پیدا کیدو نه فارغ شونو صور یئې پیدا کړو او اسرافیل ؑ ته ئې ورکړه کومه چه هغه په خُله کښې لګولې ده او سترګې په عرش لګیدلې دی په انتظاردې چه کله به د پوکوهلو حکم کیږي. نو ابوهریره ؓ وائی چه ما اووئیل یارسول الله ﷺ! صورڅه څیز دې؟ ارشاد اوفرمائیلې شو هغه قرن دې.تپوس اوشو چه هغه څنګه، وئې فرمائیل ډیره لویه. د الله ﷻ قسم دې چا چه زه رالیږلې یم د هغې پلنوالې دومره دې لکه څومره چه دزمکواوآسمانونو پلنوالې.په هغې کښې به په دریو وختونو کښې پوکې وهلې شي. اول به د ویرولو او پریشانه کولو پوکې وی او دوئم تپول بې هوشه کونکې او دریم بیا د الله ﷻ په وړاندې د اودرولو. الله ﷻ به اول د پوکوهلو حکم اوکړی نو هغې سره به ټول د دنیا خلق اوویریږی مګرهغه چاته چه الله ﷻ استقامت ورکړی. تر کومې چه حکم نه وی شوې شپیلئی به هم هغه شان غرېږي اودریږی به نه.لکه چه فرمائیلې شوی دی ﴿هَٰؤُلَاءِ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً مَّا لَهَا مِن فَوَاقٍ﴾ یعنی هغه به یو زبردسته چغه او ډیر اوچت آواز وی. غرونه به د اوریځو په شان الوزی او زمکه به خوزیږی او ټالئی به وهی لکه په سمندرکښې ورانه شوې کشتئی کومه چه چپې هر طرف ته دیکه کوی لکه څنګه چه یو فانوس په چت کښې زوړندوی او هغه ټالئی ورکوی. فرمائی﴿ يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ﴾ په هغه ورځ به رچونکې شپیلئی پوکوهلې شی او د هغې نه پس به بیا په دوئم خل پوک وهلې شي. په هغه ورځ به ټول په ټول ډیر ویریږی، خلق به راپریوزی، میندې به پئی رودونکی ماشومان هیرکړی، د حاملو ښځو حملونه به پریوزی. په هلکانو باندې به د ویرینه بوډاوالې راشی. شیطانان به د ځان بچ کولو په خاطر د زمکې غاړو ته اوتښتی خو فرښتې به هغوی په وهلو وهلو واپس راولی. یو بل ته به چغې وهی خو څوك به چاته پناه نه شی ورکولې بغیرد الله ﷻ نه. خلق به هم په دغه ویره کښې وی چه زمکه به د هر ګوټ نه شلیدل شروع شی. داسې لوئې امر به ښکاره شی چه چرې به هم نه وی لیدلې شوې او داسې مصیبت او ویره به وی چه صرف الله ﷻ ته پته ده. بیا به خلق د آسمان طرف ته اوګوری نود هغې ذرې به الوزی، ستوری به ماتیږی. نمر او سپوږمئی به توره شی. نبی کریم ﷺ فرمائی چه مړو ته به د دې خبر نه وی.

حضرت ابوهریره ؓ اوفرمائیل یارسول الله ﷺ! چه الله ﷻ کله فرمائی ﴿ فَفَزِعَ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَمَن فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَن شَاءَ اللَّهُ﴾ نو الله ﷻ به څوك مستثنی ګرځوی. نو حضور ﷺ اوفرمائیل هغه شهیدان دی. فزع او ویره خو ژوندو ته کیږی او هغوی ژوندی خو دی، لیکن الله ﷻ سره دی، الله ﷻ هغوی ته رزق ورکوی. الله ﷻ د هغه ورځې د فزع نه هغوی محفوظ ساتلی خکه چه هغه خو د الله ﷻ عذاب دې او عذاب خو په نافرمانه خلقو نازلیږی. هم دا څیز الله ﴿ﷻ تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ﴾ والا به آیت کښې پیش کړې دې چه هره یوه پئی ورکونکې مور به خپل پئی رودونکی بچی نه غافله شی. د هرې حاملې حمل به اوغورزیږی، ترکومې چه الله ﷻ غواړی په عذاب کښې اخته وی، د اوږدې مودې پورې به دا حالت وی. بیا به الله ﷻ بې هوشی راوستونکې شپیلئی وهلو حضرت اسرافیل ؑ ته حکم اوکړی نو ټول د آسمانونواو زمکو مخلوق به بې هوشه شی خو چه څوك الله ﷻ غواړی هغه به په هوش کښې وی. ملك الموت به الله ﷻ له راشی او وائی به اې الله ﷻ ټول مړه شو. الله ﷻ ته خو پته ده مګر تپوس به اوکړی څوك باقی دی؟ هغه به عرض اوکړی چه ته باقی ئې خکه چه تاته خو به کله هم مرګ رانه شی او د عرش

---

(۱) ابوداود کتاب السنة باب ذکر البعث والصور: ۴۷۴۲، ومسنده صحیح ، ترمذی ۳۲۴۴، دارمی : ۳۲۵/۲.

اوچتونکي ملائکې هم دي. حضرت جبرائيل او حضرت اسرافيل او زه هم باقي يم. الله به اوفرمائي چه جبرائيل او ميکائيل له هم مړه کيدل پکار دي نو عرش به خبرې اوکړي اې ربه! جبرائيل او ميکائيل به هم مړه کيږي؟ الله به اوفرمائي ژبه مه کولاوهه د عرش د لاندې چه څومره دي ټول به مړه کيږي. ملك الموت به بيا الله ته عرض اوکړي اې ربه! جبرائيل او ميکائيل هم مړه شو. الله به اوفرمائي اوس څوك باقي دي؟ هغه به عرض اوکړي چه ته باقي ئې او تاله خو مرګ راځي نه. اوس زه اود عرش اوچتونکي فرښتې باقي دي. الله به اوفرمائي چه د عرش اوچتونکو له هم مړه کيدل پکار دي نو هغه به هم مړې شي. الله به تپوس اوکړي اوس څوك باقي دي؟ عزرائيل به وائي ته چه نه مړکيدونکې ئې او زه. الله به عرش ته حکم اوفرمائي د اسرافيل نه شپيلئ واخله او اسرافيل ته به وائي ته هم زما مخلوق ئې ته هم مړ شه. هغه به هغه وخت مړ شي او د رب واحد، صمد، لم يلد ولم يولد نه سوا به څوك هم باقي پاتې نه شي. آسمان او زمکې به راغونډې کړې شي لکه چه طومار راغونډولې شي. درې ځل به دا راغونډولې او خورولې شي بيابه فرمائي زه جباريم، زه جباريم، زه جبار يم. بيا به درې ځل آواز اوشي چه په نن ورځ د چا بادشاهت شته؟ څوك به جواب ورکړي. بيابه پخپله اوفرمائي بادشاهت صرف د الله واحد او قهار دې.

بيا به نور زمکې آسمانونه پيداکړي او هغه به خواره کړي او اوږده به ئې کړي په هغې کښې به هيڅ ګګليچ او نقص باقي پاتې نه شي. بيا به مخلوق ته د الله يوزبردست آواز اوشي نو په نوې پيداشوې زمکه باندې به ټول د اول په شان شي. کوم چه په زمکه کښې دننه دي هغه به دننه وي او کوم چه بهر وي هغه به بهر. بيا به د عرش د لاندې به الله اوبه راپيدا کړي. آسمان ته به حکم اوکړي چه اووريږه. څلوېښتوورځو پورې به اوبه وريږي ترڅو چې اوبه به دولس ګزه اوچتې شي. بيا به بدنونوته الله حکم اوکړي نو هغه به داسې د زمکې نه راښکاره شي لکه څنګه بوټي او سبزياني راټوکيږي. کله چه بدنونه د مخکې په شان پوره شي نو اول به د عرش ملائکې ژوندئ کړې شي. الله به اسرافيل ته حکم اوکړي چه شپيلئ واخله هغه به ئې واخلي نو بيا به الله حضرت جبرائيل او حضرت ميکائيل ژوندی کړي. بيا به روحونه رابللې شي. د مسلمانانو روحونه به لکه د رڼا پرقيږي او د کافرانو روحونه لکه د تيارې. دا ټول به په شپيلئ کښې واچولې شي. اسرافيل ته به حکم اوشي چه د واپس ژندی کيدو شپيلئ اووهه نو چه د ژوند پوکې اووهلې شي نو روحونه به داسې ټوپونه وهی لکه د شاتو د مچونه چه زمکه او آسمان ډك شي. بيا به د الله د طرف نه حکم اوشي چه روحونه خپلو بدنونوکښې داخل شئ نو د دنيا ټول روحونه به داخليږي او د سپيږمو په لار به بدنونوکښې راځي لکه څنګه چه زهر په مار خوړلي بدن کښې ورځي. بيا به زمکه شليږي او خلق به راپاځي او د خپل رب طرف ته به مخ کوی او د ټولو نه اول به زما قبرکولاويږي د الله طرف ته به ټول ځي نو کافران به وائي چه دا ورځ خو ډيره سخته معلوميږي. خلق به بربنډ او بې جامو وي او هم يو ځائ کښې به ولاړ وي. اوياکاله به هم دغه حال وي چه الله به نه دوی ته ګوری او نه به څه فيصله کوی. خلق به ژړا فرياد کوی، اوښکې به ختمې شي نو وينې به د سترګونه روانې شي، خلق به په خپلو خولوکښې ډوب وی، ترزنوپورې به خوله رسيدلې وی.

خلق به وائي چه الله له څوك سفارشي تلل پکار دي چه فيصله اوشي نو په خپل مينځ کښې به وائي چه د ټولو پلار آدم نه علاوه داسې څوك کيدې شي چه ژبه کولاؤ کړې شي، الله هغه په خپل لاس جوړکړې دې، خپل روح ئې په هغه کښې پوك وهلې اود ټولو نه اول ئې هغه سره خبرې کړې. خلق به حضرت آدم له راشي او خپل مقصد به ورته وړاندې کړی هغه به د سفارش نه انکار اوکړي چه د زه د هغه د شان لائق نه يم. بيا خان له خان له يو يو نبي له راشي. چا له چه هم راځي نو انکار به

کوی. حضور ﷺ فرمائی چه بیا به ماله راشي نو زه به خم او په فحص به سجده باندې راپریوزم.
حضرت ابوهریره ﷺ تپوس اوکړو یا رسول اللهﷺ! فحص څه څیز دې نو حضور ﷺ اوفرمائیل چه عرش مخامخ حصه ده. الله ﷻ به یوه فرښته راولیږی او هغه به ما د مټ نه اونیسي اوچت به مې کړی. الله ﷻ به اوفرمائی ته څه غواړې؟زه به عرض اوکړم چه اې ربه! تاما سره د شفاعت د حق راکولو وعده کړې وه نو دا حق ماته راکړه او د خلقو په مینځ کښې فیصله اوکړه. الله ﷻ به اوفرمائی ښه ده ته شفاعت کولې شې او زه به خلقو کښې خپلې فیصلې نافذې کړم.
حضور ﷺ فرمائی چه زه به بیا خلقو کښې اودریږم. مونږ ټول خلق به ولاړ یو چه د آسمان نه به یو په زوره آواز اوشي او مونږ به اوویریږو. د زمکې د پیریانو او انسانانو نه به ډیرې فرښتې د آسمان نه نازلې شي. هغوی به زمکې ته نزدې راشي نو زمکه به د هغوی په نور سره اوبرقیږی. هغوی به صفونه جوړ کړی نو مونږ به تپوس اوکړو چه آیا الله ﷻ تاسو کښې دې، هغوی به وائی نه هغه راتلونکې دې. فرښتې به بیا د آسمان نه نازلې شي چه د نازلو شوو فرښتونه به په شمیر کښې دوه چنده وی اود پیریانو او انسانانو نه به هم په شمیر کښې دوه چنده وی او زمکه به د هغوی د نور نه اوبرقیږی. هغوی به په طریقه سره اودریږی، مونږ به تپوس اوکړو چه رب کریم په تاسو کښې دې؟ هغوی به وائی چه نه هغه راتلونکې دې. بیا به په دریم ځل د دې نه هم په دوچنده تعداد کښې د ملائکو نزول اوشي اوس به رب جبار عزوجل د اوریځو په سوری کښې په اتوفرښتو باندې خپل تخت اوچت کړې تشریف فرما وی. حالانکه دغه وخت کښې د هغه تخت څلورو فرښتواوچت کړې دې او د هغوی قدمونه د آخری زمکې په بیخ کښې دی. زمکه او آسمان د هغوی د بدن د نیم حصې په مقابله کښې دی. د هغوی به اوږو د الله ﷻ عرش دې او د هغوی په ژبوبه د الله ﷻ تسبیح او تحمید وی هغوی به وائی ﴿سبحان ذي العرش والجبروت سبحان ذي الملك والملكوت سبحان الحي الذي لايموت سبحان الذي يميت الخلائق ولايموت سبوح قدوس قدوس سبحان ربنا الاعلى رب الملائكة والروح سبحان ربنا الاعلى الذي يميت الخلائق ولايموت﴾
بیا به الله ﷻ په خپله کرسئی باندې جلوه افروز شي. یو آواز به اوشي ائې دپیرانو او انسانانو ټولیه! ما چه د کوم وخت نه تاسو پیداکړې وئی ترنن پورې خاموش ووم، ستاسو خبرې مې اوریدې ستاسو عملونه مې کتل. اوس تاسو خاموش اوسیږئی ستاسو د عملونو صحیفې به تاسو ته اوروليې شي. که هغه ښه ثابتې شوې نو د الله ﷻ شکر اوکړئی او که خرابې وې نو خپل ځانونه ملامته کړئی. بیا به الله ﷻدوزخ ته حکم اوکړې نو د هغې نه به یو تك تور پرقیدونکې شکل راښکاره شي. بیا به الله ﷻفرمائی چه اې بنی آدما! ما حکم نه وو کړې چه د شیطان عبادت مه کوه دا ستاسو ځان له دښمن دې. تاسو هم زما عبادت کوئې همدغه صراط مستقیم دې. دې شیطان خو ډیر گمراه کړی دی تاسو عقل نه لرلو. دا هغه دوزخ دې د کوم چه تاسو سره وعده شوې وه او کوم چه تاسو دروغ گڼړلو. اوس اې مجرمانو! د نیکانو نه جدا شئی. الله ﷻ به امتونه جدا جدا کړی. د الله ﷻ ارشاد دې چه اې نبی! ته به هر امت په زنگونونو راپریوتونکې اووینې. هرامت سره به د هغه عمل نامه وی او نن به د خپلو کړو بدله بیاموموی. اوس به الله ﷻ په خپل ټول مخلوق کښې فیصله کول شروع کړی خو د پیریانو او انسانانو دې وخت کښې نه.
اوس به د وحوشو او بهائمو په مینځ فیصلې فرمائی تر دې چه د یوې ظالم او ښکروری بکرئی د ظلم بدله به هم بلې بکرئی ته ورکولې شي. او تر دې پورې چه یو ځناور به هم د بدلې ورکولونه باقی پاتې نه شی نو دې ځناورو ته به اووائی چه خاورې شئی نو کافران به وائی چه افسوس مونږ هم د دې عذاب نه د بچ کیدلو د پاره خاورې شوې وې. لنډهب دا چه اوس به د بندیگانو په مینځ کښې د مقدمو فیصله کیږی. د ټولو نه اول به د قتل او وینې مقدمې پیش کړې شي. اوس به هرهغه قتل شوې راځی

چه د الله ﷻ په لارکښې چا قاتل قتل کړې وی. الله ﷻ به قاتل ته حکم ورکوی هغه به د مقتول سر اوچتوی. هغه سر به عرض اوکړی اې الله ده نه تپوس اوکړه چه ده څه ولې قتل کړې ووم. الله ﷻ به د هغه نه تپوس اوکړی(سره د دې چه هغه ته معلومه ده) چه ولې دې قتل کړې وو؟ هغه غازی به وائی چه اې الله ستا د عزت او نوم په خاطر، نو الله ﷻ به اوفرمائی ته رښتیا وائې اود هغه د نور مخ به د نمر په شان پرقیږی. ملائکې به هغه جنت طرف ته بوځی. دغه شان په نور مقتولان هم خپلې کولمې په سر راوړی. الله ﷻ به د هغوی د قاتلانو نه تپوس اوکړی ولې مو قتل کړې وو نو هغوی به وائی د خپل شهرت او نوم د پاره. نو فرمائی به چه هلاك شه ته. د هر قتل شوی مقدمه به پیش کولې شی او انصاف به کیږی اود هرظلم بدله به د ظالم نه اخستې شی او چه کوم ظالم له الله ﷻ غواړی عذاب به ورکولې شی او چه په چا باندې غواړی نو خپل رحمت به نازلوی. بیا به د ټول مخلوق انصاف کیږی. یو مظلوم به داسې نه پاتې کیږی چه د ظالم نه ورته بدله ورنه کړې شی. تردې چه څوك په پښیوکښې اوبه ګډوی او وائی چه خالص دی هغه ته به هم سزا ورکړی او اخستونکی ته به د هغه نیکئی ورکړی. چه د دې نه هم فراغت اوشی نو یو آواز کونکې به آواز اوکړی او ټول مخلوق به نې اوری. هریو ټولی له پکار دی چه دخپلو خپلو خدایانو طرف ته لاړ شی او د خپلو معبودانو لمن دې اونیسی. اوس به یو بت پرست داسې نه وی د چا بتان چه به د هغه مخې ته خوار زار پراته نه وی. یوه فرښته به په هغه وخت د حضرت عزیر ﷺ په شکل راشی او یوې فرښتې ته به د عیسی ﷺ بن مریم شکل ورکړې شی. نو یهودیان به د حضرت عزیر ﷺ شاته شی او د عیسی ﷺ شاته به نصاری راجمع شی. بیا به د هغوی دا فرضی معبودان هغوی دوزخ طرف ته روان کړی. وائی به چه که دا د دوی رب وې نو دوی به نې چرې هم دوزخ طرف ته نه وو روان کړی. اوس به دا ټول په دوزخ کښې د همیشه د پاره وی. نو دې وخت کښې به صرف مؤمنان باقی پاتې شی په کوموکښې چه به منافقان هم شامل وی. الله ﷻ به د خپل شان مطابق څنګه چه غواړی هغوی له راشی نو وائی به چه اې خلقو ټول خلق خپلو خپلو خدایانو سره ملاؤ شوی دی تاسو هم چه د چا عبادت کولو هغوی سره ملاؤشئی. نو دا ټول خلق مؤمنان سره د منافقانو به وائی چه په الله ﷻ قسم زمونږ الله ﷻ خو ته وې. ستا نه علاوه به مونږ بل څوك نه منلو نو الله ﷻ به د هغوی نه اخوا شی اوبه خپل حقیقی شان کښې به راشی او هغوی سره به اودریږی ترکومې چه غواړی.بیا به مخامخ راشی او ارشاد به اوفرمائی اې خلقو ټول خپلوخپلوخدایانوسره ملاؤشوی دی تاسو هم خپلوخدایانو سره ملاؤ شئی هغوی به وائی چه دالله ﷻ قسم ستانه علاوه خو زمونږ بل خدائې نه وو. مونږ به ستانه علاوه د بل چا عبادت نه کولو.بیا به الله ﷻ خپله پنډئی څنګه چه د هغه شان سره مناسب دی کولاؤکړی.دهغې په عظمت سره به په دوی داخبره ښکاره شی چه د هغوی الله ﷻخودادې. بیابه ټول په ټول په سجده کښې سرښکته پریوزی. خو چه کوم منافقان وی هغوی به په شا طرف پریوزی.دسجدې دپاره به ټیټیدې نه شی اودهغوی شاګانې به لکه د غواد شا په شان نیغې وی. بیا به الله ﷻ حکم اوکړی چه دوئ اوچت کړنی. دې وخت کښې به د هغوی په وړاندې د دوزخ پل صراط راشی چه د خنجر او تورې نه به زیات تیره وی او ځائ په ځائ به ازغن او خوئیدونکې او خطرناك وی. د دې لاندې به یو بل خوئیدونکې پل هم وی. نیکان خلق به پرې داسې تیریږی لکه د سترګو رپ یا د بجلئی پړق یا د تیزې هوا په شان یا د تیز اس په شان یا د تیز سور په شان او یا د تیزې منډې وهونکی سړی په شان. بعضې خو به پوره محفوظ وی او خلاصې به بیامومی، بعضې به زخمی شی او بعضې خو به پرې پرې شی او دوزخ کښې به اوغورزیږی نو بیا چه کله جنتیان جنت طرف ته روان کړې شی نو وائی به اوس به زمونږ شفاعت الله ﷻ ته څوك کوی. هغوی به آدم ﷺ له راشی او د شفاعت درخواست به اوکړی نو هغه به د خپلې خطا ذکر اوکړی او وائی به زه د دې اهل نه

یم تاسو نوح ﷺ له لاړ شئی هغه د الله ﷻ رومبی رسول دی. خلق به حضرت نوح ﷺ له راشی هغه به هم د خپلې خطا ذکر اوکړی او وائی به چه زه خو اهل نه یم تاسو حضرت ابراهیم ﷺ له لاړ شئی هغه نه خو الله ﷻ خپل خلیل وئیلې دې نو هغه به هم د خپلو خطاګانو ذکر اوکړی او وائی به حضرت موسی ﷺ له لاړشئی هغه سره خو الله ﷻ پخپله خبرې کړی دی. او په هغه باندې د تورات په شان کتاب د ټولونه اول نازل کړې دې خلق به حضرت موسی ﷺ له راشی نو هغه به هم د خپل قتل د خطا ذکر اوکړی او وائی به چه زه هم د دې اهل نه یم تاسو روح الله له لاړشئی ځکه چه د الله ﷻ روح او کلمه ده. عیسی ﷺ به هم وائی چه نه زه د دې قابل نه یم تاسو محمد ﷺ له لاړشئی. حضور ﷺ فرمائی چه بیا به خلق ماله راشی. الله ﷻ ماله د دریو شفاعتونو حق راکړې دې او وعده ئې فرمائیلې ده. دې وخت کښې به زه جنت طرف ته روان یم، دروازه به اوټکووم، د جنت دروازه به کولاؤ شی ماته به هرکلې اووئیلې شی. زه به جنت ته داخل شم او الله ﷻ طرف ته به نظر اوکړم په سجده کښې به پریوزم نو الله ﷻ به ماته د تحمید او تمجید اجازت راکړی چه داسې تحمید به ئې چاته نه وی خودلې. بیا به فرمائی اې محمد ﷺ سر اوچت کړه څه شفاعت کول غواړې اوکړه، ستا شفاعت به اوریدې شی، ستا سوال به پوره کولې شی. زه به خپل سر اوچت کړم نو الله ﷻ به اوفرمائی څه غواړې، زه وایم اې الله تا ماته د شفاعت حق راکړې دې د اهل جنت باره کښې زما شفاعت قبول کړه چه هغوی جنت ته داخل شی نو فرمائی به ښه ما اجازت ورکړو دا خلق جنت ته داخلیدلې شی.

حضور ﷺ فرمائیل د الله ﷻ قسم تاسو به جنت کښې خپلو کورونو او خپلو بیبیانو له دومره زر اورسیږئی لکه څومره زر چه په دنیاکښې رسئی. هر سړی ته به ښه بی بی ملاویږی دآدم ﷺ د اولاد نه اوه اویاؤ حورونه. دې دواړوته به په دې اویاؤ حورو باندې فضیلت حاصل وی ځکه چه په دنیا کښې دې ښځو د الله ﷻ لوئ لوئ عبادتونه کړی وو. هغه به یوې له راشی نو هغه به د یاقوتو په کورکښې په مرغلرو سره ښائسته کړې شوی د سرو زرو په تخت ناسته وی چه د سندس او استبرق اویا جنتی جوړې به ئې اچولې وی. هغه به د دې په اوږه لاس کیږدی نو د خپل لاس عکس به د هغې د سینې نه، د کپړو نه د بدن او غوښتې نه اخوا بل طرف ته ښکاری. بدن به ئې دومره صفا وی چه په هډوکی کښې به ئې مازغه ښکاری لکه چه د یاقوتو یوه چوکه وینې. دهغې زړه به د هغې د پاره آئینه جوړه شوی وی اود هغې زړه به د ده د پاره وی نه به دې د هغې نه ستړې کیږی او نه به هغه د ده نه ستړې کیږی. هغه چه کله هم دې ښځې له راځی هغه به پیغله وی نه به هغه د ده نه څه ګیله کوی او نه به دې د هغې نه څه ګیله کوی. په دې کښې به یو آواز راشی وائی به چه مونږ ته پته ده چه په تاسو کښې به د چا زړه موړ نه شی خو ستا نورې بیبیانې هم شته نو هغه جنتی به وار په وار هغوی له راځی او چه کومې یوې له هم هغه راشی وائی چه په الله ﷻ قسم په جنت کښې زمانه بله ښائسته نشته او نه ماسره ستا نه بل څوک خوښ شته.

لیکن چه کله دوزخیان دوزخ کښې غورزولې شی نو اُور به د چا د قدمونوپورې وی د چا د نیم ورونو پورې د چا د زنګونو او ملاپورې، د چا دمخ نه علاوه ټول بدن پورې ځکه چه په مخ باندې اُور حرام کړې شوې دې. رسول الله ﷺ فرمائیلی زه به الله ﷻ ته اووایم چه اې ربه! زما د امت د دوزخیانو باره کښې زما شفاعت قبول کړه. نو الله ﷻ به اوفرمائی چه راؤباسه د دوزخ نه خپل امتیان کوم چه ته پیژنې نو یو امتی به هم بچ نه شی. بیا به د عام شفاعت اجازت ملاؤشی. نو هر نبی او هر شهیدبه خپل خپل شفاعت وراندې کړی. بیا به الله ﷻ اوفرمائی چه د چا په زړه کښې د دینار د وزن برابر ایمان هم وی هغه د دوزخ نه راؤباسئی. بیا به اوفرمائی چه د دوو دینارو د دریمې حصې برابر هم وی، بیا به فرمائی چه د یو دینا د دریمې حصې برابر هم وی، که د دینار د څلورمې حصې برابر وی،

بیا د قیراط برابر او بیا که د اوری د دانې برابر هم وی، نو ټول به د دوزخ نه رابهر کړې شی. بیا به هغه هم چه د الله ﷻ د پاره ئې څه د خیرکار کړې وی اوس به څوک هم باقی پاتې نه شی چه د شفاعت قابل وی. تردې چه د الله ﷻ د رحمت عام کیدو ته اوګوری نو د ابلیس به هم طمع پیدا شی چه د هغه هم څوک شفاعت اوکړی. بیا به الله ﷻ اوفرمائی چه اوس یو زه باقی پاتې شوم نو زه خو په ټولو رحم کونکوکښې د ټولونه زیات رحم کونکې یم نو په دوزخ کښې به خپل لاس ورخښی کړی او داسې بې شمیره دوزخیان چه سوزیدو سره کوئله شوی وی هغه به د جنت په نهر کوم ته چه نهر حیاة وائی واچولې شی هغوی به د نوی سر نه داسې تازه شی لکه چه د تالاب په غاړه شنه بوټی چه نمر ورته اورسی نو شنه ښکاری اوچه په سوری کښې وی نو زیړ ښکاری. هغوی به د مستو سبزو په شان راوټوکیږی او د ذرو په شان به خواره شوی وی. د هغوی په تندو باندې به لیکلې شوی وی د الله ﷻ آزادکړې شوی دوزخیان. په دې لیك سره به د هغوی د جنتیانو سره پیژندګلو اوشی چه هغوی څه نیك کارونه کړی وو. یو مودې پورې به هغوی په جنت کښې دغه شان وی. بیا به الله ﷻ ته درخواست اوکړی چه اې ربه! دا لیك ختم کړه نو ختم به کړې شی. دا مشهور حدیث دې او ډیر اوږد دې ډیر غریب دې او په مختلفو احادیثوکښې مختلف ټکړې دی بعض خبرې د نکارت قابلې دی. اسماعیل بن رافع د مدینې قاضی د دې په روایت کښې یوازې دې، د دې په صحت کښې اختلاف دې. بعضو د دې توثیق کړې دې، بعضو ضعیف ګرخولې دې، بعضو انکار کړې دې. لکه احمد بن حنبل حاتم رازی، عمر بن علی فلاس رحمهم الله، بعضو متروك ګنړلې. ابن عدی رحمه الله فرمائی چه دا ټول حدیث د غور قابل دې اود دې ټول راویان ضعیف دی. زه وایم چه د دې په اسناد کښې په ډیرو وجوهاتو اختلاف دې. ما دا جدا په یوجزء کښې بیان کړې دې د دې دعبارت سیاق هم عجیبه دې. ډیر احادیث ئې یوځائ کړی او دا ئې یو حدیث جوړکړیدې او دا ئې هم یو سیاق ګرخولې دې، نو په دې وجه د انکار قابل شو. ما د خپل استاذ حافظ ابوالحجاج المزی رحمه الله نه اوریدلی دی چه دا د ولید بن مسلم یو کتاب دې کوم چه هغه راجمع کړې دې. نو لکه چه دا شواهد دی د بعضې جدا جدا احادیثو. والله اعلم.

وَإِذْ	قَالَ	إِبْرٰهِيمُ	لِأَبِيهِ	آزَرَ
اوکله چې	اووئیل	ابراهیم	پلار خپل	آزرته

اوهغه وخت یادکړه چې ابراهیم علیه السلام خپل پلار ته آزرته اووئیل

أَتَتَّخِذُ	أَصْنَامًا	آلِهَةً	إِنِّي	أَرَاكَ	وَقَوْمَكَ	فِي ضَلَالٍ	مُبِينٍ
آیا نیسې ته	بتان	په خدائې سره	بیشکه چې زه	وینم تا	اوقوم ستا	په ګمراهئ	ښکاره کښې

چې آیا ته بتان په خدائې سره نیسې؟ زه خووینم چې ته اوستا قوم په ښکاره ګمراه کښې یئ

وَكَذٰلِكَ	نُرِيَ	إِبْرٰهِيمَ	مَلَكُوتَ	السَّمٰوٰتِ	وَالْأَرْضِ
اوهمدارنګې	ښودلو مونږ	ابراهیم ته	انظام سلطنت	دآسمانو نو	او دزمکې

اودغه شان مونږ ابراهیم علیه السلام ته دآسمانونو اوزمکې دبادشاهت نظام اوخودلو

وَلِيَكُونَ	مِنَ الْمُوقِنِينَ	فَلَمَّا	جَنَّ	عَلَيْهِ	الَّيْلُ
اودپاره ددې چې شی هغه	دیقین کونکو نه	نوهرکله چې	خوره شوه	په هغه باندې	شپه

اوددې دپاره چې په هغه ډله کښې شامل شی چه کوم یقین کوی | هرکله چې پرې شپه راغله

رَاٰ كَوْكَبًاۚ قَالَ هٰذَا رَبِّيْۚ فَلَمَّآ اَفَلَ قَالَ

اوليدو هغه | يوستوري | اووئيل هغه | دا رب زما دي | پس هرکله چي | پټ شو هغه | نووي وئيل |

اوستوری ئي اوليدل | نووي وئيل چه دازما رب دي | خو چي کله ډوب شول نو وي وئيل چي

لَآ اُحِبُّ الْاٰفِلِيْنَ فَلَمَّا رَاَ الْقَمَرَ بَازِغًا قَالَ

نه خوښوم زه | پټيدونکي | بيا هرکله چي | اوليده هغه | سپوږمۍ | خليدونکي | نو وي وئيل |

زه ډوبيدونکو سره محبت نه کوم | هرکله چي ئي روښانه سپوږمۍ .... | اوليده نو وي وئيل

هٰذَا رَبِّيْۚ فَلَمَّآ اَفَلَ قَالَ لَئِنْ لَّمْ يَهْدِنِيْ

دا رب زما دي | خو هرکله چي | غائبه شوه هغه | نو وي وئيل | که چرې | هدايت اونکړي ماته

چي دا زما رب دي | خوکله چي هغه پرېوته | نو وي وئيل که چرې ماته الله ﷻ سمه لار اونه ښائي

رَبِّيْ لَاَكُوْنَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّآلِّيْنَ فَلَمَّا رَاَ الشَّمْسَ

رب زما | نو خامخا شم به زه | د قوم گمراه نه | هرکله | اوليدو هغه | نمر

نوزه به د هغه خلقو نه شم چه گمراهان دی | .... بيا هرکله چي نمر ئي خليدونکي اوليدو

بَازِغَةً قَالَ هٰذَا رَبِّيْ هٰذَآ اَكْبَرُۚ فَلَمَّآ اَفَلَتْ

خليدونکي روښانه | نو وي وئيل | دا رب زما دي | دادتولونه لوئ دي | خو هرکله چي | پناه شو هغه

.... نو وي وئيل چي دازمارب دي | اودا په ټولو کښي لوئي دي | خوکله چي هغه پرېوتو

قَالَ يٰقَوْمِ اِنِّيْ بَرِيْٓءٌ مِّمَّا تُشْرِكُوْنَ

نو وي وئيل | اې زما قومه | بيشکه زه | بيزاره يم | دهغو نه | چي تاسو ئي شريکوئ

نووي وئيل چي اني زما قومه زه ستاسو د شرک نه ويزاره يم ....

اِنِّيْ وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِيْ فَطَرَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ

بيشکه زه چي يم | گرزولي دي ما | مخ خپل | هغه الله ته | چي پيدا کړی دی هغه | آسمانونه | اوزمکه

ماخوخپل مخ هغه ذات طرف ته اوگرځولوا چي آسمانونه او زمکي ئي پيدا کړی دی

حَنِيْفًا وَّمَآ اَنَا مِنَ الْمُشْرِكِيْنَۚ

حال دا چي يومخيزی يم حق ته | اونه يم زه | دمشرکانونه |

زه يومخيز يم | اودمشرکانو په ډله کښي نه يم شامل |

قوله تعالي: وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيْمُ لِاَبِيْهِ اٰزَرَ اَتَتَّخِذُ اَصْنَامًا اٰلِهَةً

د حضرت ابراهيم ؑ خاندان او آزر:- د حضرت ابن عباس ؓ نه روايت دې چه د حضرت ابراهيم ؑ د پلار نوم آزر نه وو بلکه تارخ وو. د الله ﷻ ارشاد ﴿وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيْمُ لِاَبِيْهِ﴾ ابن عباس ؓ فرمائي چه د آزر نه مراد صنم او بت دې. د ابراهيم ؑ دپلار نوم خو تارخ، د مور نوم شاني او د بي بي نوم ساره وو او د

حضرت اسماعیل ﷺ د مور نوم کومه چه د ابراهیم ﷺ وینزه وو هاجره وه. د نسب د علماؤ نه د اکثرو قول دا دې. آزر نوم وو د یو بت نو د ابراهیم ﷺ پلار د دې بت خادم او عبادت کونکې وو په دې وجه دغه نوم په هغه باندې غالب راغلو. والله اعلم.
ابن جریر رحمه الله وغیره وائی چه د خبرو دا طریقه د هغه خلقو په خبرو اتروکښې یوه عیب جنه خبره او ناروا خبره ګڼلې شوه. د دې لفظ آزر معنی ده کوګ. لیکن د چانه ئې د دې روایت نه دې پیش کړې او نه ئې دا چاسره منسوب کړې ده. ابن ابی حاتم رحمه الله وائی چه معتمر بن سلیمان بیان کړې دې چه ما د خپل پلار نه اوریدلی دی چه هغه به د آزر معنی اعوج یعنی کوګ خودله او دا یوه سخته کلمه وه چه ابراهیم ﷺ اوونیله. ابن جریر رحمه الله وائی چه صحیح خو دا دی چه د هغه د پلار نوم آزر وو. بیا د نسب د پیژندګلو کونکو اعتراض پیش کولو سره وائی چه د ابراهیم ﷺ د پلار نوم تارخ وو. بیا وائی چه ممکن دی دوه نومونه ئې وی لکه چه د اکثرو خلقو وی او یا یو نوم د لقب او عرف په توګه وی دا یوه جیډ وجه کیدې شی. والله اعلم.
آزر ته د توحید درس او د هغې انجام:- د الله ﷻ په قول کښې د قاریانو اختلاف دې. حسن بصری او ابویزید مدنی رحمهم الله وائی چه د دې معنی دا دې چه اې آزره! ته بتان رب ګڼې؟ لکه آزر ئې منادی جوړکړې دې او جمهور دا په فتحې سره لولی. د حسن بصری رحمه الله په نزد پیش سره نه دې. د دې مطلب دا شو چه دا لفظ یو معرفه او علم دې په دې وجه به غیرمنصرف ګڼلې شی. لکه قول ﴿لِأَبِيهِ﴾ نه بدل دې او هم په دې بنا باندې منصوب دې یا به عطف بیان ګڼلې شی او هم دا ډیر صحیح کیدې شی اوچه کوم خلق دا نعت ګرځوی لکه احمر او اسود غیرمنصرف خو چه د چا دا ګمان دې چه دا د محمول کیدو په وجه منصوب دې ځکه چه ﴿أَصْنَامًا آلِهَةً﴾ تقدیرداسې دې﴿یا ابت اٰزَرَ اَتَتَّخِذُ اَصْنَامًا اٰلِهَةً﴾ یعنی اې پلاره! آیا آزر بتان ته رب جوړوې خو د لغت په لحاظ سره دا قول بعید یعنی لرې دې په دې وجه چه کوم حرف د استفهام نه پس وی هغه په خپل ماقبل باندې عمل نه کوی ځکه چه د دې حرف استفهام د پاره خو صدرکلام پکار دې. ابن جریر رحمه الله وغیره د دې تقریر او تصدیق کړې دې او د عربئی په قواعدو کښې همدغه مشهور دی. مقصد دا چه ابراهیم ﷺ خپل پلار ته نصیحت اوکړو، د بتانو په عبادت کولو ئې د هغه مخالفت اوکړو، هغه ئې د دې نه منع کړو خو د هغه پلار منع نه شو. هغه اوونیل چه تا بت خپل رب جوړکړو؟ زه تا او ستا په مسلك تلونکی خلق په لویه ګمراهئی کښې شمیرم. په دې سره به بې لارې شې بلکه په حیرانتیا او جهل کښې به یئې. هغه په جهالت او ګمراهئی ګرخول د هر یو عقل سلیم صاحب د پاره یو واضح دلیل دې.
د الله ﷻ ارشاد دې په قرآن کریم کښې د حضرت ابراهیم ﷺ ذکر اوکوره، هغه صدیق او نبی وو. خپل پلار ته هغه وئیلې وو اې پلاره د دې عبادت مه کوه چه نه اوری، نه ګوری او نه ستا څه کار کولې شی. اې پلاره! د الله ﷻ د طرف نه ماته هغه علم حاصل شوې دې چه تاته نه دې حاصل شوې نو زما خبره اومنه زه تاته بالکل نیغه لار ښائم. اې پلاره! د شیطان عبادت مه کوه شیطان د الله ﷻ دښمن دې. اې پلاره سخته اندیښنه ده چه په تاباندې به عذاب نازل شی او ته به د شیطان دوست اوګرخولې شې. نو آزر جواب ورکړو چه اې ابراهیما ته زما د خدایانونه ډډه کونکې ئې، که ته د دې طریقې نه منع نه شوې نو زه به تا سنګسار کړم او تابه بالکل پریږدم. نو ابراهیم ﷺ سلام عرض کړو او وئی وئیل چه زه به ستا د پاره د الله ﷻ نه استغفار اوکړم. زما الله ﷻ ډیر مهربانه دې خو زه تاهم پریږدم او ستا دا باطل خدایان هم. زه به هم الله ﷻ سره خپله رابطه یوځایَ کوم. کیدې شی چه الله ﷻ ما زما په دعاکښې ناکامه نه کړی. ابراهیم ﷺ به ترژونده پورې د خپل پلار د پاره استغفار کولو خو چه کله ئې پلار هم په شرك کښې مړشو او حضرت ابراهیم ﷺ ته معلومه شوه چه د شرك د پاره استغفار کار نه

کوی نو استغفار نې پريخودو. لکه چه الله ﷻ فرمائي د ابراهيم ؑ استغفار خو د هغه د پلاره د پاره په دې وجه وو چه هغه ورسره وعده کړې وه. ليکن کله چه ابراهيم ؑ ته معلومه شوه چه هغه د الله ﷻ دښمن دې نود هغه نه ئې ويزاری اوکړه بې شکه حضرت ابراهيم ؑ الله پرست او حليم وو. په صحيح حديث کښې روايت دې د قيامت په ورځ به حضرت ابراهيم ؑ خپل پلار سره ملاؤ شي نو آزر به ورته اووائي اې بچيه نن به زه ستا نافرمانی نه کوم نو ابراهيم ؑ به خپل رب ته عرض اوکړي اې ربه! تا ماسره وعده نه وه کړې چه زه به د قيامت په ورځ تا نه ذليل کوم او نن زما د پاره د دې نه بله لويه رسوائی څه کيدې شي چه زما پلار په دې حال کښې دې. ارشاد به اوفرمائيلې شي چه اې ابراهيم ؑ! ته خپل شاته اوګوره نو هغه به د خپل پلار په ځائې يو کتمل اوګوری چه په ختوکښې لړلې شوې دې او د هغه پښې ئې نيولې دی او هغه دوزخ طرف ته راکاږی بوځی.[1]

د آسمان او زمکې په ملکوت باندې نظر:- دغه شان الله ﷻ ارشاد فرمائي چه مونږ ابراهيم ؑ ته د زمکې او آسمان ملکوت وراندې کوو اود هغه په نظر کښې دا دليل قائمو چه څنګه د الله ﷻ په وحدانيت د زمکې او آسمان مخلوق بنياد دې د کومې نه چه دا دليل اخستې شي چه د الله ﷻ نه سوا بل رب نشته. هم داسې دلالت فی النظر ته ملکوت وائی. ځکه چه دلالت فی النظر اول د ټولو نه وړاندې حضرت ابراهيم ؑ ته حاصل وو لکه چه الله ﷻ فرمائي ﴿ أَوَلَمْ يَنظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ﴾ او بل ځائې کښې دی ﴿أَفَلَمْ يَرَوْا إِلَىٰ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُم مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ ﴾خلقو له دآسمان او زمکې په مخلوق باندې د عبرت نظر اچول پکار دی. دوی ته د ځان نه وړاندې روستو کتل پکار دی. که مونږ غواړو نو په زمکه کښې به دوی ورخښ کړو او که اوغواړو نود آسمان نه به پرې يوه ټکړه راګذار کړو. رغبت او رجوع کونکو د پاره په دې کښې نښې دې. خو د ملکوت باره کښې ابن جرير ؒ وغيره بيان کړې دې چه د ابراهيم ؑ د سترګو په وړاندې آسمان شليدلې وو او حضرت ابراهيم ؑ د آسمان ټولو څيزونو ته کتلې وو. تردې چه د هغه نظر تر عرش پورې رسيدلې وو او اووه واړه زمکې د هغه د پاره کولاؤ شوې وې نو هغه د زمکې دننه څيزونه اوليدل. بعضو خلقو د دې مضمون اضافه هم کړې ده چه هغه د خلقو ګناهونه هم ليدلې وو او په هغه ګناهګارانو باندې ئې بددعا کړې وه نو الله ﷻ فرمائيلې وو چه نه، اې ابراهيم ؑ! زه تا نه ډير په خپلو بنديګانو باندې مهربان يم، څه لرې خونه ده که روستو هغوی توبه کړی او رجوع اوکړی. حضرت ابن عباس ؓ د دې آيت باره کښې فرمائي چه الله ﷻ په خپل قدرت سره حضرت ابراهيم ؑ ته د زمکې او آسمان ټول پټ او ښکاره څيزونه اوخودل، په هغې کښې هيڅ هم پټ پاتې نه شو او چه کله هغوی د ګناهګارانو په ګناه باندې بد ونيل نو اوفرمائيلې شو چه نه داسې نه، اود هغوی بد دعا رد کړې شوه. بيا هغه د وړاندې په شان شو. احتمال دې چه د هغه د سترګونه پرده اخوا شوې وې او پټ د هغه د پاره ښکاره شوې وې. او دا هم احتمال دې چه د زړه په سترګو هغه ليدلې وی او د الله ﷻ حکمت باهره او دلالت قاطعه ئې معلوم کړې وی لکه چه د امام احمد او ترمذی رحمهم الله نه روايت دې. د خوب په حالت کښې الله ﷻ په يو بهترين شکل کښې ماله راغلو او وئې فرمائيل اې محمد ﷺ! په ملاءعلی کښې څه بحث کيږی؟ ماعرض اوکړو اې ربه! ماته پته نشته نو هغه خپل لاس زماد دواړو اوږو په مينځ کښې کيخودو نود هغه د ګوتويخوالی ما په خپله سينه کښې محسوس کړو.اوس هرڅيز ماته ښکاره شو اوهرڅه مې اوليدل.[2] د الله ﷻ قول ﴿وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ ۝﴾ کښې ونيلې شوی دی چه په دې آيت کښې واؤ زائده دې نود دې تقديرداسې

---

[1] صحيح بخاری کتاب احاديث الانبياء باب قول الله تعالى (واتخذ الله ابراهيم خليلا). ٣٣٥٠.

[2] احمد: ٢٤٣/٥، ترمذی کتاب تفسير القران ومن سورة صاد : ٣٢٣٥، وسنده حسن.

شو ﴿مَلَكُوتَ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوْقِنِيْنَ﴾ یعنی بغیرد واؤ نه.لکه څنګه چه په دې آیت کښې ﴿ وَكَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيٰتِ وَلِتَسْتَبِيْنَ سَبِيْلُ الْمُجْرِمِيْنَ﴾ پدې کښې د آیت نه پس واؤ زائده دې. دا هم وئیلی شوی دی چه زائد نه دی بلکه د وړاندینی خبرې په بنیاد باندې خبره اوچته کړې ده. یعنی مونږ په هغه باندې ملکوت ښکاره کړل دې د پاره چه هغه اوګوری او یقین اوکړی. اوس د الله ﷻ قول دې چه کله تیاره شپه شوه نو حضرت ابراهیم ﷺ ستورې اولیدلو نو وئې وئیل چه دا به زما رب وی خو چه کله هغه ډوب شو نو هغه اووئیل چه ډوبیدونکی څیزونه خو زه نه خوښوم او نه غیبیدونکې څیز رب کیدې شی. قتادهؒ وائی چه ابراهیم ﷺ ته معلومه شوه چه رب خو هغه کیدل پکار دی چه زائل کیږی نه. بیا ئې چه کله سپوږمئ روښانه اولیدله نو وئې وئیل چه دا به زما الله ﷻ وی. چه هغه هم ډوبه شوه نو وائی دا هم الله ﷻ نه دې. که الله ﷻ عزوجل زما لارخودنه اونه کړی نو زه خو به ګمراه شم. بیائې چه کله نمر راختونکې اولیدو نو وئیلې دا روښانه دې او د ټولو نه لوئ هم دې نو چه کله هغه هم ډوب شو نو وئې وئیل ای قومه! زه خو جدا کیږم ستاسو د دې ټولو څیزونونه د کومو چه تاسو عبادت کوئې. ماخو د هغه ذات طرف ته خپل مخ کړې دې چا چه زمکې او آسمانونه پیدا کړی دی سره د دې خبرې د دې څیزونو د پیدا کولو په وخت کښې د هغه په وړاندې د دې هیڅ نمونه نه وه په دې وجه زه د شرك نه د توحید طرف ته راځم.

دَ مناظرې میدان که دَ غوراوفکر مقام:- مفسرینو حضراتو په دې مقام کښې اختلاف کړې دې چه آیا دا د ابراهیم ﷺ د غوراو فکر مقام دې یا قوم سره د مناظرې مقام دې او هغه د قوم نه د یو مناظره کونکی په شان سوال کوی. حضرت ابن عباسؓ دا د ابراهیم ﷺ د غور او فکر مقام ګرځوی د دې قول نه په دلیل نیولوکه زما رب ماته هدایت اونه فرمائی نو زه به ګمراه شم. محمد بن اسحاقؒ وائی چه ابراهیم ﷺ هغه وخت وئیلی وو کله چه هغه په اول ځل د هغه غار نه راوتلې وو په کوم کښې چه هغه د خپلې مور نه پیدا شوې وو ځکه چه د نمرود بن کنعان د ویرې هغه د بچی د پیدا کیدو په وخت کښې یو غار کښې ننوتلې وه. نمرود ته نجومیانو وئیلی وو چه دې کال کښې به یو ماشوم پیدا کیږی د چا په لاس چه به ستا ملك برباد شی نو هغه حکم ورکړې وو چه په دې کال کښې څومره ماشوما پیدا کیږی ټول قتل کړئی. د ابراهیم ﷺ مور بی بی چه کله حامله شوه او د حمل کیدو وخت نزدې شو نوهغه د ښار نه بهر یو غار ته لاړه او ماشوم ئې هم هلته پریخودو لاړه. په دې سلسله کښې هغه ډیرد عادت نه د خلاف خبرو ذکر کوی لکه څنګه چه هم په دې بنیاد باندې مخیکینو او روستنو مفسرینو هم ذکر کړې دې خو رښتیا دادی چه د ابراهیم ﷺ خپل قوم ته دا بیان د یوې مناظرې په حیثیت سره دې. ددې عقیدې باطله کولودپاره چه تاسود کومو بتانو عبادت کوئې دا ټول هیڅ نه دی.

په اول مقام کښې هغه د بتانو د عبادت متعلق د خپل پلار خطا ښکاره کوی چه دا بتان هغوی د فرښتو په شکل جوړکړی وو چه دا بتان به دخالق حقیقی په وړاندې د هغوی شفاعت کوی سره د دې چه دا بتان پخپله د هغوی په نظرکښې سپك او بې معنې وو. لیکن هغوی لکه چه د ملائکو عبادت کولو سره دا غوښتل چه هغوی د رزق او نورو ضرورتونو متعلق الله ﷻ ته سفارش اوکړی نو په دې مقام کښې د هغوی خطا او ګمراهی ښکاره شوه. دا شکلونه د اوو ستورو وو یعنی قمر، عطار، زهره، شمس، مریخ، مشتری او زحل. د ټولو نه ډیر پړقیدونکې ستورې شمس یعنی نمر دې بیا قمر سپوږمئ ده بیا په دې ټولو ستوروکښې ډیرپړقیدونکې زهره ده. نو حضرت ابراهیم ﷺ د ټولو نه وړاندې هم دا ستورې زهره واخستله او قوم ته ئې اوخودل چه تاسو د رب په ځائ دا کوم ستوری نیولی دی په دې کښې هیڅ صلاحیت نشته، دا پخپله پابند دی چه اود دوی رفتار معین او مقرر دې. دا نیغ یا ګس طرف ته لړ شان هم په خپل اختیارسره نه شی ټیټیدلې. دا اجرام فلکی دی کوم چه الله

ﷺروښانه پيدا کړي دي او په دې کښې دهغه ډير لوئ حکمت پټ دي. دا د مشرق نه راوخي بيا د مشرق او مغرب په مينځ کښې په لار تيريږي بيا د نظر نه غيب شي او بله شپه ښکاره شي داسې ځيزونه چه په خپل عادت مستمره باندې پابند وي الله ﷻ ځنګه کيدې شي. بياهغه د سپوږمئی طرف ته راځي او د زهره باره کښې چه کوم بيان کړې وو هم هغه بيان کوي. بيا د نمر ذکر کوي او چه کله د دې دريو ځيزونو د الهيت انتفاء کوي چه په اجرام فلکي کښې ډير روښانه دي او په دليل قاطع سره خپله دعوی ثابتوی نو فرمائي چه اې قومه! زه د دې ځيزونو نه برې يم کوم چه تاسو د الله ﷻ سره شريك ګرځونې. که چرې دا الله ﷻ دې نو دا ټول امداديان جوړکړنې تاسو زما مخالفت اوکړنې او لږ شان هم ما سره رعايت او نرمي مه کونې. زه د فاطرالسموات والارض شوې يم زه به ستاسو په شان شرك نه کوم. زه خو به د دې ځيزونو د خالق عبادت کوم چه د دې مخترع دې، مسخر دې او مدبر دې. د هرځيز رشته انقياد هم د هغه په لاس کښې ده. لکه ځنګه چه اوفرمائيل ستاسو رب هم هغه دې چا چه په شپږو ورخوکښې زمکې او آسمان پيداکړل بيا په عرش باندې مستوی شو. شپه په ورځ او ورځ په شپه سره پټوی چه يو بل پسې خي راخي. نمر سپوږمئی او ستوری ټول د هغه د حکم لاندې دی. د مخلوق اوامر مالك هم هغه دې، هغه رب العالمين دې اود ډيرو برکتونو خاوند دې.

نو دا ځنګه جائزکيدې شي چه ابراهيم ﷺ په دې مقام د غور او فکر نظر واچوی او د شرك په خيالاتوکښې اول اخته شی سره د دې چه الله ﷻ د هغه په حق کښې فرمائيلی دی چه مونږ د اول نه حضرت ابراهيمﷺ ته هدايت وربښلې دې. مونږ هغه ښه پيژنو، هغه به خپل پلار او قوم ته ونيل، دا څه بتان دی چه تاسو ورته عبادت کونې. او ونی فرمائيل چه ابراهيم ﷺ صرف د الله ﷻ عبادت کونکې او ډير مخلص بنده دې. هغه چرې هم شرك نه دې کړې. هغه د الله ﷻ په نعمتونوباندې شکر ګذاردې. الله ﷻ هغه ډيره غوره جوړکړې دې اوهغه ته نې د صراط مستقيم هدايت فرمائيلې. په دنياکښې هم هغه ته خوبيانې او نيکئی ورکړې دی او په آخرت کښې هم هغه د صالحينونه دې، نو بيا مونږ ستا طرف ته وحي راليږو اې نبی چه د ابراهيم ﷺ د دين منه کوه هغه حنيف وو مشرك نه وو. الله ﷻ اوفرمائيل چه اووايه اې نبیا زما رب ماته د صراط مستقيم هدايت کړې دې چې په هغې ابراهيم ﷺ قائم وو. اوهغه مشرکانو نه نه وو. صحيح حديث پاک نه ثابت دی چې حضرت نبی کريم ﷺ وفرمائيل چې هر پيدا کيدونکې فطرت باندې پيدا کيږی. (١) حضرت رسول اکرم ﷺ اوفرمائيل الله ﷻخپل بنديګان حنيف پيداکړی دی (٢) يعنی هم د الله ﷻ کيدونکې. او ونی فرمائيل چه د الله ﷻفطرت هم هغه دې په کوم چه د انسان پيدانش اوشی او کوم ځيز نې چه ځنګه پيدا کړو په هغې کښې بدلون نه شی کيدې. او ونی فرمائيل دکوم معنی چې ديوقول په بناهم دغه ده لکه ځنګه چې د ﴿فِطْرَتَ اللّٰهِ الَّتِيْ فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا﴾ او ﴿ وَاِذْ اَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِيْٓ اٰدَمَ مِنْ ظُهُوْرِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَاَشْهَدَهُمْ عَلٰٓي اَنْفُسِهِمْ ۚ اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ ۭ قَالُوْا بَلٰي ﴾ ده. د دې بيان به راشی. يعنی دا چه خلق الله ﷻ په خپل فطرت باندې پيداکړی دی د الله ﷻ د تخليق بدلون نشته. نوکله چه د دې د الله پرستئی فطرت او د بندګئی اعتراف د ټول مخلوق باره کښې دی نو د حضرت ابراهيم خليل الله ﷺ باره کښې به ځنګه نه وی اوهغه د الله ﷻ په پيژندګلوکښې ځنګه فکرمند اومتردد کيدې شی هغه خو د فطرت سليم په لحاظ باندې ښکلې هستی وه. بغير د شك نه خبره هم دغه ده چه هغه په دې مقام باندې خپل قوم سره مناظره او مباحثه کوله او چه په کوم شرك کښې هغه خلق اخته وو د هغوی خيالات د دليل او ثبوت په ذريعه لرې کوی. دا خبره نه ده چه په خپله متردد وو.

(١) صحيح بخاری کتاب الجنائز باب ماقيل فی اولاد المشرکين : ١٣٨٥، صحيح مسلم : ٢٦٨٥، ترمذی : ٢١٣٨، احمد: ٢٥٣/٢.

(٢) صحيح مسلم کتاب الجمعة باب الصفات التی يعرف بها فی الدنيا اهل الجنة واهل النار:٢٨٦٥، احمد:٢٦٦/٤، ابن حبان: ٦٥٣، مسندالطيالسی:١٠٧٩.

وَحَاجَّهٗ قَوْمُهٗ ؕ

| اوجګړه اوکړه دهغه سره| قوم دهغه

|اودهغه قوم هغه سره جګړه اوکړه

قَالَ اَتُحَآجُّوْٓنِّیْ فِی اللّٰهِ وَقَدْ هَدٰىنِ ؕ

نوهغه اوونیل آیا تاسو جګړه کوئ زما سره| په حق دالله کښې | اوحال دا چې لاره ښودلې ده هغه ماته

هغه ورته اوونیل چې آیاتاسو ماسره دالله ﷻ په حق کښې جګړه کوئ| اوحال دادې چې هغه ماته سمه لار خودلې ده

وَلَآ اَخَافُ مَا تُشْرِكُوْنَ بِهٖٓ اِلَّآ اَنْ يَّشَآءَ رَبِّیْ شَيْـًٔا ؕ

اونه یریږم زه|دهغې نه|چې تاسو نې شریکان کوئ |دهغه سره| مګر کیږي به هغه |چې اوغواړي |رب زما څه څیز

اوزه ستاسودجوړکړې شوؤ شریکانونه ویره نه کوم| البته زما رب چې څه غواړي(نوهغه به کیږي)

وَسِعَ رَبِّیْ كُلَّ شَیْءٍ عِلْمًا ؕ اَفَلَا تَتَذَكَّرُوْنَ ﴿۸۰﴾ وَكَيْفَ

فراخه دې|رب زما|په هرڅیزباندې| په لحاظ دعلم سره| آیانونه قبلوئ تاسونصیحت | اوڅنګه |

زما د رب علم په هرڅۀ راخور دې | نوتاسو هم حق نه سبق نه زده کوئ | ....اوڅنګه به

اَخَافُ مَآ اَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُوْنَ اَنَّكُمْ اَشْرَكْتُمْ

اویریږم زه|دهغې نه|چې شریکان کړې دی تاسو|اونه یریږئ تاسو|ددې نه چې بیشکه تاسو|شریك کړې دې تاسو

زه ستاسودشریکانو نه اوویریږم| حال دا دې چې تاسونه ویریږئ چې داسې څیزونه

بِاللّٰهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهٖ عَلَيْكُمْ سُلْطٰنًا ؕ

دالله سره| هغه څه| چې نه دې نازل کړې الله | په شریکولودهغې سره| په تاسو | څه دلیل |

الله ﷻ سره شریکوئ| چې دهغې (د عبادت په جواز) هېڅوتاسره هیڅ دلیل نشته دې

فَاَیُّ الْفَرِیْقَيْنِ اَحَقُّ بِالْاَمْنِ ۚ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿۸۱﴾

نوکومه| یوه ددې دواړوډلونه| زیاته مستحقه ده| په امن سره | که یئ تاسو | چې پوهیږئ |

(دادواړوډلونو) چې کومه یوه په دې دواړوډلو کښې دامن زیاته حقداره ده ؟| خوهله که تاسو پوهیږئ

اَلَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَلَمْ يَلْبِسُوْٓا اِيْمَانَهُمْ بِظُلْمٍ اُولٰٓئِكَ

هغه کسان | چې ایمان ئې راوړوا اوګډودنې نه کړو| ایمان خپل | دظلم سره | دغه کسان چې دی|

چاچې ایمان راوړې دې | اوخپل ایمان ئې ظلم (شرك) سره نه دې ګډ کړې | نوهم دغه خلق

لَهُمُ الْاَمْنُ وَهُمْ مُّهْتَدُوْنَ ﴿۸۲﴾ وَتِلْكَ حُجَّتُنَآ

هم هغوئ لره دې | امن | اوهغوئ | نیغه لارموندونکې دی | اودغه وؤ| دلیل زمونږه

په امن کښې دی | ....اوهم دوی په سمه لار روان دی | ....دا زمونږ هغه دلیل وو چې

اٰتَیْنٰهَآ	اِبْرٰهِیْمَ عَلٰی	قَوْمِهٖ ط	نَرْفَعُ	دَرَجٰتٍ		
اوچتوومونږ	په درجوکښي	دقوم دهغه کښي	ته په مقابله	ابراهیم ﷺ	چي ورکړي وو مونږه هغه	
چي ابراهیم ﷺ ته مودقوم مقابله کښي ورکړي وو | اومونږ دهغه خلقو درجي اوچتوو						
مَّنْ	نَّشَآءُ ط	اِنَّ	رَبَّكَ	حَكِیْمٌ	عَلِیْمٌ ۝	
هغه څوك	چي اوغواړو مونږه	بیشکه	رب ستا	صاحب دحکمت دي	پوهه دي په هرڅه	
چي دچا باره کښي زمونږ خوښه شي | بیشکه رب ستادحکمت خاوند | او په هرڅه پوهه دي						

قوله تعالی:: وَحَاۤجَّهٗ قَوْمُهٗ ط قَالَ اَتُحَآجُّوْٓنِّیْ فِی اللّٰهِ وَقَدْ هَدٰىنِ ط

د مشرکانو په وړاندې صفاصفاتوحیدي خبرې:-الله ﷻ د حضرت ابراهیم خلیل الله باره کښې ذکر فرمائی چه کوم وخت هغوی د توحیدمتعلق خپل قوم سره مناظره کوله او هغوی خپل قوم ته فرمائیل چه آیا تاسو د الله ﷻ باره کښې ماسره جګړه کوئې هغه خو واحد او خان له دې او هغه د حق طرف ته ماته بصیرت او هدایت فرمائیلې دې او زه د هغه په یو والی باندې دلائل لرم. نو زه بیا ستاسو فاسدواقوالواو باطله شبهاتوطرف ته څنګه توجو ورکولې شم. ستاسو د قول په باطل کیدو باندې ماسره دلیل شته. ستاسو دا د خان نه جوړشوی بتان خو په یوه خبره کښې هم اثر نشی کولې. نه زه د دوی نه ویریږم او نه د دوی زه ذره پرواه کوم. که دا بتان زما څه کولې شي نو ښنه ده اودې کړی او ماله دې د سمیدو د پاره یوذره مهلت هم نه راکوی. د الله ﷻ قول دې ﴿اِلَّآ اَنْ یَّشَآءَ رَبِّیْ شَیْـًٔا﴾ او که الله ﷻ څه کول غواړی نو کولې شی. په ټولو څیزو د هغه د علم احاطه وسیع ده. یوڅیز د هغه نه پټ نه دې. زه چه کوم څیز بیانوم د هغې نه تاسو هیڅ عبرت نه اخلئی؟ دې د پاره چه د بتانو د عبادت نه منع شئی. د احتجاج دا صورت بالکل داسې دې لکه څنګه چه حضرت هود ﷺ د خپل قوم په وړاندې ایخودې وو. اود هغه قوم عاد قصه هم په قرآن پاك کښې موجود ده چه ﴿ قَالُوْا یٰهُوْدُ مَا جِئْتَنَا﴾ یعنی اې هود ﷺ! تا خو څه معجزه پیش نه کړه، ستا په خالی وینا باندې مونږ خپل معبودان پریږدو، مونږ خو په تا باندې ایمان راوړونکی نه یو، مونږ خو هم دا ګنړو چه په تاباندې زمونږ د معبودانو څه لعنت وریدلې دې. نو هود ﷺ اوونیل زه الله ﷻ ګواه جوړوم او تاسو هم ګواه اوسیږئی چه زه د الله ﷻ نه نه بلکه الله ﷻ سره نور معبودان چه تاسو شریك کړی دی هغې نه ویزاره یم. اوس تاسو ټیره ستاسو د بتانو ټول یوځای شئی او چه څومره زما بد غواړئی هیڅ کسر مه پریږدئی او مه ماله مهلت راکوئی. زما یقین خو په خپل رب باندې دې چه ستاسو هم رب دې هغه به هر ځا لرونکی خپل خان سره د نیولو د پاره رابلی. بیا په ذکر شوی آیت کښې فرمائی چه زه آخر ستاسو د دې باطلو بتانو نه ولې اوویریږم چه تاسو پخپله د دې خبرې نه نه ویریږئی، چه نور څیزونه د الله ﷻ سره شریك ګنړئی د کوم چه تاسو سره هیڅ دلیل هم نشته. لکه څنګه چه یو ځای کښې فرمائی﴿ اَمْ لَهُمْ شُرَكٰٓؤُا ﴾ بل ځای فرمائی ﴿ اِنْ هِیَ اِلَّآ اَسْمَآءٌ سَمَّیْتُمُوْهَآ اَنْتُمْ وَاٰبَآؤُكُمْ﴾ بیا ارشاد مبارك دې چه هم تاسو اونیایپی چه ستاسو او زما په ډله کښې څوك په حقه دې، آیا هغه الله ﷻ چه هرڅه کولې شی یا هغه چه د ذرې برابر نفع نقصان نه شی کولې. بیا فرمائی چه کومو خلقو ایمان راوړو او خپل ایمان سره ئې د ظلم پیوند اونه لګولو، نو امن او تسلی خو د هغوی حق دې او هم دغه د هدایت خاوندان دی. هم هغوی خپل عبادت د شرك د شك او شبهې نه خالص ساتلې، په دنیا او آخرت باندې هم د دوی قبضه ده

كله چه صحابه كرامو ﷺ ته د ظلم د مفهوم پته اونه لګيدې شوه:- په بخاری شريف كښې د عبدالله ﷺ نه روايت دې چه كله دا آيت ﴿ وَلَمْ يَلْبِسُوٓا۟ إِيمَٰنَهُم بِظُلْمٍ ﴾ نازل شونو صحابه كرامو رضوان الله اجمعين اوونيل يا رسول الله ﷺ! څوك دې چه هغه به په خپل نفس باندې ظلم نه وی كړې. نو آيت نازل شو ﴿ إِنَّ ٱلشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴾ يعنی ظلم عظيم چه دې هغه شرك دې،([1])كله چه دا پورتنې آيت نازل شوې وو په هغې خلقو ته غلط فهمی شوې وه نو حضور ﷺ اوفرمائيل چه څنګه تاسو ګڼړنی نو داسې نه ده. آيا تاسو نه دی اوريدلی چه عبدصالح يعنی لقمان حكيم ونيلې وو ﴿ يَٰبُنَىَّ لَا تُشْرِكْ بِٱللَّهِ ۖ إِنَّ ٱلشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴾ د ظلم نه مراد شرك دې([2]) عبدالله ﷺ نه روايت دې چه كله ﴿وَلَمْ يَلْبِسُوٓا۟ إِيمَٰنَهُم بِظُلْمٍ﴾نازل شو نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه ماته اوفرمائيلې شو چه ته د هغه ايمانداره خلقو نه ئې. ([3]) جرير ابن عبدالله ﷺ فرمائی چه يوځل مونږ رسول الله ﷺ سره روان وو چه كله د مدينې نه بهر شو نو يو سور زمونږ طرف ته راروان ښكاريدو. رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه دا سور تاسو سره د ملاويدو د پاره راروان دې. كله چه هغه مونږ له راورسيدو نو سلام ئې اوكړو. حضور ﷺ تپوس اوكړو د كوم ځائ نه راروان يئې؟ هغه د خپل كور بال بچ او قبيلې د طرف نه. بيا حضور ﷺ اوفرمائيل چرته روان يئې؟هغه وئيل رسول الله ﷺ سره ملاويدل غوارم. حضور ﷺ اوفرمائيل وايه هم زه د الله ﷻ رسول يم. هغه وئيل يارسول الله ﷺ! ماته د ايمان تعليم راكړه. حضور ﷺ اوفرمائيل چه وايه د الله ﷻ نه علاوه بل څوك اله نشته او دا چه محمد ﷺ د الله ﷻ رسول دې. مونځ كوه، زكواة وركوه، د رمضان روژې ساته او حج كوه. هغه اوونيل ماته د دې خبرو اقرار دې. بيا چه كله روان شو نود هغه د اوښ پښه د ځنګلی مږې په سوړه كښې اونښته او اوښ راپريوتلو دې سره هغه سور هم راپريوتلو د هغې سرمات شو سړ ئې هم مات شو. حضور ﷺ اوفرمائيل په ما د ده خسمانه كول ضروری دی. ورسره عمار بن ياسر ﷺ او حذيفه ﷺ ورمنده كړه او هغه ئې اوچت كړو بيا ئې اوونيل يا رسول الله ﷺ! دا خو مړ شو. حضور ﷺ مخ بل طرف ته كړو اوونی فرمائيل چه تاسو ته پته ده چه ما مخ ولې واړولو. ما دوه فرښتې اوليدلې چه د جنت ميوې د ده په خُله كښې وركولې څه سره چه ماته معلومه شوه چه هغه اوږې مړشوې دې. بيا رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه دا دهغه خلقو نه وو د چا باره كښې چه الله ﷻ فرمائيلی دی چه هغوی د خپلو ايمانونوسره ظلم يعنی شرك نه يو ځائ كوی. بيا ئې اوفرمائيل چه خپل رور انتظام اوكړنی نو مونږ هغه ته غسل وركړو او كفن مو ورته واغوستو، خوشبوئ مو پرې اومږله او چه كله مو قبر ته اوړلو نو حضرت رسول اكرم ﷺ تشريف راوړلو او د قبر په غاړه كيناستو او وئی فرمائيل چه لحد والا قبر جوړكړنی كولاؤ قبر مه جوړونی. زمونږ قبرونه د لحد والا وی او د نور خلقو كولاؤ قبرونه وی. ([4]) اودې د هغه خلقو نه وو چه ډير لږ عمل كوی او ډير زيات خير بيامومی.([5]) په تفصيل سره ابن عباس ﷺ داسې بيان كوی چه مونږ رسول الله ﷺ سره روان وو يو باندېچی مخې ته راغلو او وئی ونيل يا رسول الله ﷺ! د هغه ذات قسم دې چا چه ته په حقه سره پيغمبر راليګلې ئې ما خپل مال اولاد وطن پريخودو او راغلم چه ستا په ذريعه هدايت حاصل كړم او دغه شان تاسو ته رسيدلې يم چه د زمكې ګيا وابښه خورم نو ته به اوس ماته دين

---

[1]) صحيح بخاری كتاب التفسير سورة الانعام باب (ولم يلبسوا ايمانهم بظلم) ٤٦٢٩، صحيح مسلم: ١٢٤. ترمذی: ٣٠٦٧، احمد:٣٧٨/١، السنن الكبرى للنسائی: ١١١٦٥.

[2]) احمد:٣٧٨/١،

[3]) ابن مردويه.

[4]) احمد:٣٥٩/٤،

[5]) احمد حواله سابق

اوښائي. حضور ﷺ هغه ته دین اوخودلو او هغه قبول کړو. مونږ د هغه نه چاپیره راجمع شو هغه روان شو نو د هغه د اوښ پښه د خنګلي مږې په سوړه کښې اونښته، هغه پریوتلو او په دیکه سره د هغه سټ مات شو. نوحضور ﷺ اوفرمائیل د الله ﷻ قسم هغه رښتیا ونیلي وو چه خپل وطن بال بچ پریخودی او ماله صرف هدایت او دین حاصلولودپاره راغلي وو. هغه د دین تعلیمات حاصل کړل. مانه معلومه شوه چه د سفر ورخې صرف د زمکې ګیا وابښه خوړلو سره تیرې کړې وې، هغه عمل لږ اوکړو او اجرئي ډیر حاصل کړو. آیا تاد هغه خلقو باره کښې اوریدلی چا چه خپل ایمان سره ظلم او شرك شامل نه کړو. هم دغه خلق د امن او د زړه د اطمینان حق دار دی. همدغه هدایت یافته خلق دی او دې هم د هغوی نه وو.

د عبدالله بن سنجره رضی الله عنه نه روایت دې چه حضور ﷺ اوفرمائیل چاته چه ورکړې شو نو هغه شکر اوکړو او چاته چه ورنه کړې شو هغه صبر اوکړو او چا ظلم اوکړو او بیائي بښنه اوغوښتله او په چا چه ظلم اوشو هغه بښنه اوکړه، دومره وینا سره حضور ﷺ خاموش شو نو خلقو اوونیل یارسول الله ﷺ! ده ته به څه ملاویږي نو حضور ﷺ اوفرمائیل چه هم دغه خلق د الله ﷻ د طرف نه په امن کښې دی او همدغه خلقو هدایت موندلې دې. د الله ﷻ ارشاد دې﴿ وَتِلْكَ حُجَّتُنَآ اٰتَيْنٰهَآ اِبْرٰهِيْمَ عَلٰى قَوْمِهٖ ﴾ مونږ حضرت ابراهیم علیه السلام ته خپل قوم سره مناظره او دلیلونه راوړل اوخودل. مجاهدرحمه الله د دې آیت نه لاندینی دلیل پیش کولو نه الله ﷻ مراد اخلي یعنی دا حجت ابراهیمی چه زه ولې ستاسو د معبودانو نه اوویریږم سره د دې چه تاسو د الله ﷻ سره شرك کولو سره نه ویریږئ د کوم چه نه څه دلیل او نه څه سند شته. اوس تاسو پخپله پوهه شئ چه په دواړوکښې چا خپل ډیر بچاؤ اوکړو. الله ﷻ دې ته د امن او هدایت نوم ورکړې دې. بیائي اوفرمائیل ﴿اٰمَنُوْا وَلَمْ يَلْبِسُوْٓا﴾ بیا ئې دې نه پس اوفرمائیل ﴿وَتِلْكَ حُجَّتُنَآ اٰتَيْنٰهَآ اِبْرٰهِيْمَ عَلٰى قَوْمِهٖ نَرْفَعُ دَرَجٰتٍ مَّنْ نَّشَآءُ ﴾ دلته د درجات لفظ بالاضافة او بلا اضافة دواړه شانه لوستلې شوي دې. لکه چه په سورة یوسف کښې دی اوخبره دواړه قسمه یو شان ده. او د الله ﷻ قول ﴿اِنَّ رَبَّكَ حَكِيْمٌ عَلِيْمٌ﴾ یعنی هغه په خپلو اقوالوکښې حکیم دې او په خپلو افعالوکښې علیم دې. یعنی چاله چه غواړی هدایت ورکړی او چاله چه غواړی ګمراه ئې کړی. لکه چه فرمائی ﴿ اِنَّ الَّذِيْنَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴾ یعنی د چا په قسمت کښې چه د الله ﷻ فیصله متحقق شوی ده هغه به ایمان نه راوړی که هغه ته هرقسم نښې ولې اونه خودلې شي چه د الله ﷻ د عذاب سره هغه مخ نه

وَوَهَبْنَا لَهٗٓ	اِسْحٰقَ	وَيَعْقُوْبَ ؕ كُلًّا	هَدَيْنَا ۚ	وَنُوْحًا	هَدَيْنَا
اوورکړو مونږ هغه ته	اسحاق	اویعقوب	هر یوته	اوبنودله مونږ لار	اونوح علیه السلام ته بنودلی وه مونږ لار
اومونږ ورله اسحاق اویعقوب علیهما السلام (اولاد) ورکړل اوهریوته موسمه لار اوخودله					هغه لار چې پخوامونوح علیه السلام ته
مِنْ قَبْلُ	وَمِنْ ذُرِّيَّتِهٖ	دَاوٗدَ	وَسُلَيْمٰنَ	وَاَيُّوْبَ	وَيُوْسُفَ
وړاندې دهغه نه	اوداولاد دهغه نه	داود علیه السلام ته	اوسلیمان علیه السلام ته	اوایوب علیه السلام ته	اویوسف
اوخودله | او بیاموهغه اولاد کښې داود علیه السلام ته			او سلیمان علیه السلام...	او ایوب علیه السلام...	او یوسف علیه السلام
وَمُوْسٰى	وَهٰرُوْنَ ؕ	وَكَذٰلِكَ	نَجْزِى	الْمُحْسِنِيْنَ ۙ	
اوموسی علیه السلام ته	اوهارون علیه السلام ته	او دارنګې	بدله ورکوومونږ	نیکانوخلقوته	
اوموسی علیه السلام ......او هارون علیه السلام ته خودلې وه		.اودغه شان مونږ نیکانوته بدله ورکوو			

وَزَكَرِيَّا وَيَحْيٰى وَعِيْسٰى وَاِلْيَاسَ ۚ كُلٌّ

اوهدايت اوکړو مونږ زکرياته| اويحيى ته| اوعيسى ﷺ ته| اوالياس ﷺ ته| داټول

اوزکريا ﷺ او يحيى ﷺ او عيسى ﷺ او الياس ﷺ ته موخودلې وه | دا ټول (پيغمبران،

مِّنَ الصّٰلِحِيْنَ ۝ وَاِسْمٰعِيْلَ وَالْيَسَعَ وَيُوْنُسَ

دنيکانونه وو |اوهدايت اوکړو مونږ اسماعيل ﷺ ته| اواليسع ﷺ ته | اويونس ﷺ ته

د صالحانو څنې وو| ....او اسماعيل ﷺ ....او اليسع ﷺ ....اويونس ﷺ

وَلُوْطًا ۚ وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعٰلَمِيْنَ ۝ وَمِنْ اٰبَآئِهِمْ

اولوط ﷺ ته | اوهريو ته فضيلت ورکړومونږه| په مخلوقاتوباندې| اودپلارانودهغوى نه

اولوط ته موخودلې وه| او دوئ کښې هريوته مونږ دهغه زمانې په خلقو فضيلت ورکړې وو| اوددوئ بعضو پلرونو

وَذُرِّيّٰتِهِمْ وَاِخْوَانِهِمْ ۚ وَاجْتَبَيْنٰهُمْ وَهَدَيْنٰهُمْ

اوداولاددهغوى نه| اودرونړه دهغوى| اوغوره کړل مونږه هغوئ| اونيغ برابر کړل مونږه هغوئ|

اودبعضو اولاد او د بعضو رونړوته مو فضيلت ورکړې وو| او غوره کړى وو مونږ | او په

اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ۝ ذٰلِكَ هُدَى اللّٰهِ يَهْدِيْ بِهٖ مَنْ

لارې نيغې ته | دا | هدايت دې دالله| نيغه لاربنائى|په دې سره| هغه چاته

نيغه لار موروان کړى وو| .... دغه دالله ﷻ هدايت دې | چې چاته ئې په خپلو بندګانو کښې

يَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ ۚ وَلَوْ اَشْرَكُوْا لَحَبِطَ عَنْهُمْ

چې خوښ ئې شى| دبندګانوخپلونه| اوکه چرى| شرك کړې وې دوئ|نوخامخا به ضائع شوى وو ددوئ

کښې خوښ شى نوهغه ته ئې ورکوى | خوکه دې خلقوشرك کړې وې نوخواه مخواه

مَّا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ۝ اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ اٰتَيْنٰهُمُ

هغه عملونه | چې وو دوئ |چې کول به ئې | داپيغمبران| هغه کسان ووا چې ورکړې وو مونږهغوئ ته

به ئې ټول عملونه ضائع شوى ووا ....داهغه کسان دى چې مونږ ورته ....

الْكِتٰبَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ۚ فَاِنْ يَّكْفُرْ بِهَا هٰٓؤُلَآءِ

کتاب | اوحکم | اونبوت | نوکه چرى| انکارکوى | دې دې نعمت نه | دا خلق

کتاب او حکمت او پيغمبرى ورکړې وه | ...نوکه داخلق ددې (قرآن، نه انکار اوکړى

فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَّيْسُوْا بِهَا

نو په تحقيق سره|مقرر کړې دې مونږ|په دې نعمت سره| يوداسې قوم |چې نۀ دى هغوئ | د هغې نه

نومونږدا نعمت داسې خلقو ته اوسپارل | ....چې هغوئ د دې نه

بِكٰفِرِيْنَ۝ اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ هَدَى اللّٰهُ فَبِهُدٰىهُمُ
انکارکونکی| داپیغمبران|هغه کسان دی|چی هدایت کړې وو الله | پس په هغوی پسې|
منکر نه دی | دغه خلق وو چې الله ﷻ ورته هدایت کړې وو| نوته هم دهغوی په لار
اقْتَدِهْ ۗ قُلْ لَّآ اَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْرًا ۗ اِنْ هُوَ
اقتداوکړه ته|اووایه |نهٔ غواړم زهٔ ستاسونه|په کارددې تبلیغ اوهدایت| څه اجر |نه دې | دا قرآن |
تګ کوه | دوی ته اووایه چې زه دتبلیغ پدې کارستاسونه اجرت نه غواړم | دا قران پاک
اِلَّا ذِكْرٰى لِلْعٰلَمِيْنَ۝
مګر | نصیحت دې | دپاره دمخلوقانو |
دټولې دنیا د خلقو دپاره یو نصیحت دې |

قوله تعالي:: وَوَهَبْنَا لَهٗٓ اِسْحٰقَ

د الله ﷻ په ابراهیم ﷺ باندې انعامات:-الله ﷻ فرمائی مونږ حضرت ابراهیم ﷺ ته داسحق ﷺ په شان خوئ ورکړوسره د دې چه د بوډاوالی په وجه هغه اود هغه بی بی ساره د اولاد نه نا امیده شوی وو. فرښتې هغوی له راغلې او قوم لوط طرف ته هم روانې وې.فرښتو ښځې خاوند ته د اسحاق د پیداکیدو زیرې ورکړو نو بی بی حیرانه شوه او وئی وئیل چه ښه ده زما به بچې کیږی زه بوډهنی زما خاوند بوډا دا څنګه عجیبه خبره ده. نو فرښتو اووئیل اې بی بی ته د الله ﷻ په کارونو حیرانتیا کوې؟اې د کور خلقو د الله ﷻ برکتونه اورحمتونه په تاسو باندې دی. فرښتوهغوی ته دا هم زیرې ورکړو چه هغه به نبیءهم وی اودهغه نسل به هم زیاتیږی.یعنی وئی فرمائیل﴿ وَبَشَّرْنٰهُ بِاِسْحٰقَ نَبِيًّا مِّنَ الصّٰلِحِيْنَ۝﴾ اوداډیر لوئ زیرې او ډیرلوئ نعمت دې، نو اوفرمائیلې شو ﴿ فَبَشَّرْنٰهَا بِاِسْحٰقَ ۙ وَمِنْ وَّرَآءِ اِسْحٰقَ يَعْقُوْبَ۝﴾ د دې پیداکیدونکی اسحاق به هم ستاسو په ژوند کښې خوئ کیږی اوستا سو سترګې چه څنګه په خپل خوئ یخیږی په نمسی سره به هم یخې شی څکه چه دنسل باقی پاتې کیدو په وجه د نمسی په پیدا کیدو باندې خوشحالی نوره هم زیاتیږی. چه د بوډا او بوډهنی کله د اولاد په پیداکیدوکښې شك کیدلې شی چه د ضعف د وجې د هغوی بچې نه شی کیدې نو خوئ او بیا نمسې د چا نوم چه به یعقوب وی په هغې به خوشحالی څنګه نه وی. د یعقوب اشتقاق روستو دې یعنې د اسحاق نه پس هغې پسې هم راتلونکې.داصله او بدله ده د ابراهیم ﷺ چا چه خپل وطن پریخودې او قوم نې پریخودو د هغوی د ښارونونه نې هجرت اوکړو د الله ﷻ د عبادت په خاطر لرې لاړو. د دې بدله د هغوی صلبی نیك اولادوو چه په هغوی سره د هغه سترګې یخې شی. لکه چه فرمائی کله ابراهیم ﷺ خپل قوم اود هغوی معبودان پریخودل نو مونږ هغه ته اسحاق او یعقوب ورکړو او دواړه نبیان شو. اودلته فرمائی﴿ وَوَهَبْنَا لَهٗٓ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوْبَ ۭ كُلًّا هَدَيْنَا ۚ﴾ او بیا نې اوفرمائیل ﴿ وَنُوْحًا هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ﴾ دې نه اول مونږ د نوح هدایت کړې وو. او مونږ حضرت ابراهیم ﷺ ته نیك نسل ورکړو او اسحاق ﷺ او یعقوب ﷺ دواړو ته خصوصیت عظیمه ورکړه. خو نوح ﷺ کله چه الله ﷻ ټول د زمکې مخلوق عرق کړو. بغیرد هغوی نه چه په نوح ﷺ نې ایمان راوړلې وو او هغه سره په کشتئ کښې ناست وو دا باقی خلق د نوح ﷺ اولاد وو او د دنیا ټول خلق د هغوی اولاد دې او ابراهیم ﷺ چه د هغه نه پس څوك نبی شوې نه وو بغیر د هغه کسانو نه چه د هغه په اولاد کښې وو لکه چه الله ﷻ فرمائیلی دی﴿ وَجَعَلْنَا

فِیْ ذُرِّیَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَالْكِتٰبَ ﴾ او الله ﷻ اوفرمائيل ﴿ وَوَهَبْنَالَهٗ اِسْحٰقَ وَیَعْقُوْبَ وَجَعَلْنَا فِیْ ذُرِّیَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَالْكِتٰبَ ﴾ اودا نې هم اوفرمائيل چه د نبيانو نه دې هم دې په چا چه الله ﷻ انعام کړې دې. د حضرت آدم ﷺ د اولاد نه او هغه کوم چه مونږ نوح ﷺ سره په کشتئ کښې اخستې وو اود ابراهيم ﷺ او اسرائيل د اولاد نه او چاته چه مونږ هدايت کړې وو او خوښ کړې مو وو. د هغوی په وړاندې به چه کله د الله ﷻ آياتونه لوستلې کيدل نو ژړل به ئې او په زاړو سره به په سجده کښې راپريوتل. په دې آيت مبارك کښې ﴿ وَمِنْ ذُرِّیَّتِهٖ ﴾ نه مطلب دا دې چه هم مونږ د هغوی اولاد ته هم هدايت ورکړو يعنی داؤد ﷺ او سليمان ﷺ ته هم خو که د اولاد ضمير د نوح ﷺ طرف ته کړې شي نو نزدې هم د نوح لفظ دې او ضمير اقرب ته خي نو دا خبره خو صفا ده هيڅ اشکال نشته. ابن جرير ﷫ هم دا اختيار کړې ده. خوضمير ابراهيم ﷺ ته اوکړې شي چه د کلام سياق داسې دې نو دا خو ډير ښه دې ليکن اشکال دا دې چه د ابراهيم ﷺ په اولاد کښې دلوط ﷺ لفظ هم راغلې دې او لوط ﷺ د ابراهيم ﷺ د اولاد نه نه دې بلکه د هغه د رور هارون بن آزر خوئ دې. څه عجيبه چه غلبې او اکثريت په توګه د هغه د اولاد په ضمن کښې ذکر کړې شوی وی. لکه څنګه چه د الله ﷻ په دې قول کښې ذکر دی ﴿ اَمْ كُنْتُمْ شُهَدَآءَ اِذْ حَضَرَ یَعْقُوْبَ الْمَوْتُ ﴾ دلته آباء يعقوب ﷺ په سلسله کښې د اسماعيل ﷺ نوم هم راغلو او حضرت اسماعيل ﷺ خو د هغه تره وو. دا د کلام د سلسلې د غلبې او اکثريت په وجه اوشو. او دغه شان بل آيات دې ﴿ فَسَجَدَ الْمَلٰٓىِٕكَةُ كُلُّهُمْ اَجْمَعُوْنَ ۙ اِلَّاۤ اِبْلِیْسَ ﴾ چرته چه ملائکوته د سجدې حکم اوکړې شو اود مخالفت غندنه اوشوه نو هلته ابليس د غلبې په وجه په ملائکوکښې شمير کړو استثنی اوکړې شوه. ځکه چه هغه د ملائکو سره مشابهت لرلو ګنی نوملائکه نه وه.د پيريانونه وو. د هغه طبيعت نار يعنی اور وو او د فرښتو نور يعنی رڼا وه. دې سره حضرت عيسی ﷺ د ابراهيم ﷺ يا نوح ﷺ د اولاد په سلسله کښې.راوړلې شو.نولکه چه ده ته ئې هم د ابراهيم ﷺ نسل اووئيلې. د دې دليل په بنياد چه د لور اولاد هم د سړی د نسل نه ګڼړلې شي اوس که د عيسی ﷺ د ابراهيم ﷺ سره څه تعلق دې نو صرف په دې وجه چه د هغه مور حضرت مريم عليها السلام د ابراهيم ﷺ د نسل نه وه. ګنی د عيسی ﷺ خو پلار هم نه وو. وائی چه حجاج يحيی بن يعمر ته اووئيل چه ما اوريدلی دی چه حس او حسين د نبی کريم ﷺ د اولاد نه دی سره د دې چه هغوی د علي او ابوطالب د اولاد نه دی او بيا دا هم دعوی کوې چه د دې ثبوت د قرآن نه دې. ما قرآن د اول نه تر آخره پورې اولوستلو خو ما اونه موندل. نو ابن يعمر اووئيل چه تا په سورة انعام کښې نه دې لوستلی ﴿ وَمِنْ ذُرِّیَّتِهٖ دَاوٗدَ وَسُلَیْمٰنَ ﴾ تردې چه هغه د يحيی او عيسی پورې اولوستلو وئی وئيل چه او لوستلې مې دی. وئی وئيل چه عيسی ﷺ د ابراهيم ﷺ په اولاد کښې خودلې شوې دې سره د دې چه د هغه پلار نه وو صرف د لور په حيثيت سره په اولاد کښې اوګرخولې شو نو بيا د لورپه حيثيت سره حسن اوحسين دنبی کريم ﷺ په اولادکښې ولې نه شونوحجاج وئيل تا صحيح اووئيل.(١)

د دې پاره چه کله يو سړې خپل ميراث د خپل اولاد په نوم وصيت کوی يا وقف کوی يا هبه کوی نو په هغه اولاد کښې د لونړوبچی هم داخل ګنړی. ليکن کله چه هغه د خپل خامنو په نوم ورکوی يا وقف کوی نو خپل خاص صلبی خامن او نمسی حقدار وی. او نورو خو وئيلی دی چه په دې کښې د لونړو بچی هم داخل دی ځکه چه د صحيح بخاری شريف حديث دې حضور ﷺ د حضرت حسن بن علی ﷺ باره کښې فرمائيلی دی چه زما دا خوئ سيد دې او الله ﷻ به د ده په ذريعه د مسلمانانو په دوو

---

١) حاکم : ٣/١٦٤.

پلوکښې صلح کوی اود جنګ فتنه به ختمه شي.(۱) نو حسن ﷺ ته ني د ابن په لفظ سره تعبیر کړی کوم چه دلالت کوی چه هغه هم په اولادکښې داخل ګڼړلی شي. د الله ﷻ ارشاد دی ﴿ وَمِنۡ اٰبَآئِهِمۡ وَذُرِّيّٰتِهِمۡ وَاِخۡوَانِهِمۡ ﴾ دلته د هغه د نسل او نسب دوارو ذکر دی او هدایت او غوره والی په دی ټولو باندی شامل دی. په دی وجه نی اوفرمائیل ﴿وَاجۡتَبَيۡنٰهُمۡ وَهَدَيۡنٰهُمۡ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسۡتَقِيۡمٍ﴾ یعنی مونږ هغوی خوښ کړل او د نیغی لار هدایت مو ورته اوکړو. بیا فرمائی ﴿ ذٰلِكَ هُدَى اللّٰهِ يَهۡدِىۡ بِهٖ مَنۡ يَّشَآءُ مِنۡ عِبَادِهٖ ﴾ دا خبره هغوی ته د الله ﷻ په توفیق او د هغه د هدایت په سبب حاصله شوه.

شرک یو ډیره خطرناکه بیماری:- ﴿ وَلَوۡ اَشۡرَكُوۡا لَحَبِطَ عَنۡهُمۡ مَّا كَانُوۡا يَعۡمَلُوۡنَ ﴾ یعنی که چری هغوی شرک اوکړو نو د هغوی ټول نیک اعمال به ختم کړی شي. دلته دا خبره خودل مقصد دی چه د شرک کار څومره سخت دی اود دی د خرابوالی اهمیت څومره زبردست دی. لکه چه فرمائی ﴿لَئِنۡ اَشۡرَكۡتَ لَيَحۡبَطَنَّ عَمَلُكَ﴾ دا جمله محل شرط دی اود شرط د پاره دا ضروری نه ده چه واقع شوی وی. لکه چه فرمائی ﴿قُلۡ اِنۡ كَانَ لِلرَّحۡمٰنِ وَلَدٌ﴾ یعنی که د الله ﷻ اولاد وی نو زه به د ټولونه اول منونکی جوړشوی وم. او ونی فرمائیل﴿ لَوۡ اَرَدۡنَاۤ اَنۡ نَّـتَّخِذَ لَهۡوًا لَّاتَّخَذۡنٰهُ مِنۡ لَّدُنَّاۤ ﴾ که لوبه او تماشه جوړول غوارنی نو هم د خپل ځان به مو جوړوله او نور فرمائی ﴿ لَوۡ اَرَادَ اللّٰهُ اَنۡ يَّتَّخِذَ وَلَدًا﴾ که چری الله ﷻ هم د اولاد اراده لرله هو د خپل مخلوق نه چه نی څوک غوښتل خوښ کړی به نی وو. خو هغه د دی نه پاک دی ځان له دی او غالب دی.

او په ذکر شوی آیت مبارکښی ارشاد دی چه هم دی خلقو ته مونږ کتاب حکمت او نبوت ورکړو او په خپلو بندیګانو باندی مو د دی په سبب نعمت او مهربانی اوفرمائیله. اوس که چری هغوی د نبوت نه انکار اوکړو نو په دی مکی والا او په دی قریشو به مونږ داسی خلق مسلط کړو چه انکار به نه شی کولی او زمونږ شکر کونکی بندیګان به شی. نو که هغه اوس غیر قریش عرب او عجم وی یا اهل کتاب وی په دوی به مونږ مهاجرین او انصار مسلط کړو هغوی زمونږ د یوی خبری نه هم انکار نه کوی او نه څه خبره رد کوی. بلکه د قرآن په ټولو آیاتونو که هغه محکم وی که متشابه وی ایمان لری.

بیا خپل رسول ﷺ ته مخاطب کیږی او فرمائی چه هغه ذکر شوی انبیاء کرام اود هغوی پلاران اولاد او رونړه داسی خلق دی چا ته چه الله ﷻ هدایت فرمائیلی دی. نو ته اوس هم د هغوی اقتداء او تابعداری اوکړه. نوکله چه د رسول د پاره دا حکم دی د هغه امت خو د دی تابع دی د حضرت ابن عباس ﷺ نه تپوس اوکړی شو چه آیا په سورة صٓ کښی سجده شته؟ نو ونی فرمائیل چه او. بیا نی دا آیت تلاوت اوفرمائیلو ﴿ وَوَهَبۡنَا لَهٗۤ اِسۡحٰقَ وَيَعۡقُوۡبَ ؕ كُلًّا هَدَيۡنَا ۚ وَنُوۡحًا هَدَيۡنَا مِنۡ قَبۡلُ وَمِنۡ ذُرِّيَّتِهٖ دَاوٗدَ وَسُلَيۡمٰنَ وَاَيُّوۡبَ وَيُوۡسُفَ وَمُوۡسٰى وَهٰرُوۡنَ ؕ وَكَذٰلِكَ نَجۡزِى الۡمُحۡسِنِيۡنَ ۙ وَزَكَرِيَّا وَيَحۡيٰى وَعِيۡسٰى وَاِلۡيَاسَ ؕ كُلٌّ مِّنَ الصّٰلِحِيۡنَ ۙ وَاِسۡمٰعِيۡلَ وَالۡيَسَعَ وَيُوۡنُسَ وَلُوۡطًا ؕ وَكُلًّا فَضَّلۡنَا عَلَى الۡعٰلَمِيۡنَ ۙ وَمِنۡ اٰبَآئِهِمۡ وَذُرِّيّٰتِهِمۡ وَاِخۡوَانِهِمۡ ۚ وَاجۡتَبَيۡنٰهُمۡ وَهَدَيۡنٰهُمۡ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسۡتَقِيۡمٍ ۙ ذٰلِكَ هُدَى اللّٰهِ يَهۡدِىۡ بِهٖ مَنۡ يَّشَآءُ مِنۡ عِبَادِهٖ ؕ وَلَوۡ اَشۡرَكُوۡا لَحَبِطَ عَنۡهُمۡ مَّا كَانُوۡا يَعۡمَلُوۡنَ ۙ اُولٰٓئِكَ الَّذِيۡنَ اٰتَيۡنٰهُمُ الۡكِتٰبَ وَالۡحُكۡمَ وَالنُّبُوَّةَ ۚ فَاِنۡ يَّكۡفُرۡ بِهَا هٰٓؤُلَاۤءِ فَقَدۡ وَكَّلۡنَا بِهَا قَوۡمًا لَّيۡسُوۡا بِهَا بِكٰفِرِيۡنَ ۙ اُولٰٓئِكَ الَّذِيۡنَ هَدَى اللّٰهُ فَبِهُدٰٮهُمُ اقۡتَدِهۡ ؕ ﴾ بیا نی اوفرمائیل چه هغه هم د دغه ډلی نه دی.(۲) اود الله ﷻ ارشاد دی ﴿قُلۡ لَّاۤ اَسۡـئَلُكُمۡ عَلَيۡهِ اَجۡرًا ؕ ﴾ زه تاسو نه خپل هیڅ څه حق یا تبلیغ نه غوارم ماله هیڅ نه دی پکار. ﴿ اِنۡ هُوَ اِلَّا ذِكۡرٰى لِلۡعٰلَمِيۡنَ ﴾دا خو د ټولی دنیا دپاره یو نصیحت دی. د دی پاره چه د ګمراهئ نه هدایت حاصل کړی.

---

(۱) صحیح بخاری کتاب الصلح باب قول النبی ﷺ للحسن بن علی ﷺ (ان ابنی هذا سید) : ۲۷۰۴، ابوداود :۴۶۶۲، ترمذی : ۳۷۷۳.

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة الانعام باب قول الله تعالی (اولئک الذین هدالله فبهداهم اقتده) :۴۶۳۲.

وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ

او اونکړو دوئ قدر دالله | لکه څنګه چې حق دې |

اودوئ دالله ﷻ عظمت هغه شان اونه پيژندل څنګه چه

قَدْرِهٖٓ اِذْ قَالُوْا مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ عَلٰى بَشَرٍ مِّنْ شَيْءٍ ؕ

د قدر دهغه | کله چې | اووئيل دوئ چې نه دې نازل کړې | الله په هيڅ انسان باندې | هيڅ څيز

د هغه عظمت پيژندل پکار وو | دوئ وائي چې الله کله هم په هيڅ يو بشر هيڅ حکم نه دې نازل کړې

قُلْ مَنْ اَنْزَلَ الْكِتٰبَ الَّذِيْ جَآءَ بِهٖ مُوْسٰى نُوْرًا

اورته اووايه | چا نازل کړې دې | کتاب | هغه | چې راوړې وو | هغه | موسى | چې رنړا وه

ورته اووايه چې هغه کتاب چا نازل کړې وو | چې کوم موسى ﷺ راوړې وو | هغه تولو د خلقودپاره رنړا

وَّهُدًى لِّلنَّاسِ تَجْعَلُوْنَهٗ قَرَاطِيْسَ تُبْدُوْنَهَا

اولار ښدونکې وو | دپاره دخلقو | تاسو جوړوئ دهغې نه | پانړې پانړې | چې ښکاره کوئ بعضې دهغې نه

او هدايت وو | ....اوس هغه تاسو پانړې پانړې کوئ | ....لږ څه په کښې ښکاره کوئ

وَتُخْفُوْنَ كَثِيْرًا ۚ وَعُلِّمْتُمْ مَّا لَمْ تَعْلَمُوْٓا اَنْتُمْ

اوپټوئ ترې نه | ډير | اوښودلې شوې دې تاسو ته | هغه علم | چې نه وو معلوم | تاسو ته

او ډير څه په کښې پټوئ | او (د دې کتاب په وجه) تاسو ته هغه خبرې معلومې شوې

وَلَآ اٰبَآؤُكُمْ ؕ قُلِ اللّٰهُ ۙ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِيْ خَوْضِهِمْ يَلْعَبُوْنَ ۝

اونه پلارانو ستاسو ته | ورته اووايه | چې الله | بيا | پريږده هغوئ | په غلطو بحثونو خپلو کښې | چې لوبې کوی

چې تاسو او ستاسو پلارنيکه ته نه وې معلومې | اووايه الله نازل کړې دې | بيا پريږده چې خپلو عبثو کښې مشغول وی

وَهٰذَا كِتٰبٌ اَنْزَلْنٰهُ مُبٰرَكٌ مُّصَدِّقُ الَّذِيْ

او دا (قرآن) | يو کتاب دې | چې نازل کړې دې مونږ | چې برکتناک دې | چې تصديق کونکې دې | دهغه کتاب

او مونږ چې دا کوم کتاب نازل کړې دې | دا هم د (تورات پشان) يو برکتي کتاب دې | او دهغې کتاب تصديق کوی

بَيْنَ يَدَيْهِ وَلِتُنْذِرَ اُمَّ الْقُرٰى وَمَنْ حَوْلَهَا ؕ

چې وړاندې دده نه دې | دپاره ددې چې ته اويروې | مور دکلو (مکه) | او هغه خوک | چې چاپيره ددې نه دی

کوم چه ددې نه وړادې وو | او ددې دپاره راغلې دې چې ته پرې ام القرى او دچاپيرچل خلق اويروې

وَالَّذِيْنَ يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ يُؤْمِنُوْنَ بِهٖ وَهُمْ

او هغه کسان | چې ايمان راوړی | په آخرت باندې | هغوئ ايمان راوړی | په دې قرآن | او حال دا چې هغوئ

او څوک چې په آخرت باندې ايمان راوړی | نو هغوئ په دې کتاب هم ايمان راوړی | او هغوئ د

عَلٰى صَلَاتِهِمْ	يُحَافِظُوْنَ﴿۹۲﴾	
د مونځونو خپلوا	حفاظت كوى	
د خپلو مونځونو ډير خيال ساتي		

قوله تعالى:: وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهٖٓ اِذْ قَالُوْا مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ عَلٰى بَشَرٍ مِّنْ شَيْءٍ

د آيت شان نزول:- الله ﷻ فرمائي چه كله هغوى د رسول تكذيب اوكړونود الله ﷻ د حق تعظيم ني ادا نه كړو. عبدالله بن كثير رحمه الله فرمائي چه دا آيت د قريشو په حق كښې نازل شوې دې (۱) او دا هم وئيلې شوى دى چه د يهودو باره كښې دې. يا دا چه هم د دوى د يو سړى فخاص په باره كښې دې او يا د مالك بن صيف باره كښې دې. د دې ناپوهه خلقو دا خيال دې چه الله ﷻ په يو انسان باندې كتاب نه دې نازل كړې. د شان نزول باره كښې رومبنئي خبره ډيره صحيح ده ځكه چه آيت مكى دې او يهود خو د دې خبرې قائل نه وو چه په انسان باندې څه كتاب نه دې نازل شوې ځكه چه هغوى خو د تورات د نازليدو قائل دى. او قريش اهل وطن او عرب د محمد ﷺ منكروو په دې حجت كښې چه حضور ﷺ بشر دې او په بشر باندې كتاب نه نازليږى لكه چه فرمائي﴿اَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا اَنْ اَوْحَيْنَآ اِلٰى رَجُلٍ مِّنْهُمْ اَنْ اَنْذِرِ النَّاسَ﴾ يعنى خلق ولې حيران دى كه مونږ هم په دوى كښې په يوكس باندې وحى نازلوو چه خلق د كفرنه اوويروى.او ارشاد مبارك دې﴿وَمَا مَنَعَ النَّاسَ اَنْ يُّؤْمِنُوْٓا اِذْ جَآءَهُمُ الْهُدٰٓى﴾ يعنى كله چه هغوى ته هدايت اورسيدو نو چه كوم څيز منع كونكې وو نو هغه د هغوى دا وينا كول وو چه آيا الله ﷻ څوك بشر رسول راليږلې دې نو اې نبى ﷺ ورته اووايه كه فرښتې په زمكه ګرځيدې راګرځيدې نو مونږ به هم د آسمان نه يوه فرښته رسول جوړ كړې راليږلې وو. اوس دلته الله ﷻ فرمائي چه ورته اووايه چه چا كتاب په موسى عليه السلام باندې نازل كړې وو چه په خلقو باندې نور او هدايت ثابت شو. د موسى عليه السلام پيش كړې شوې كتاب تورات د چا نازل كړې شوې وو. تاسو او ټول خلق دا پيژنى چه د موسى بن عمران كتاب هم الله ﷻ نازل كړې وو په څه سره به چه خلقو په مشكلاتو او سختو كښې رڼا موندله او د شبهاتو په تياروكښې به ني نيغه لار لټوله. بيا ني اوفرمائيل چه ته تورات پاڼره پاڼره كړې ليكې خو په هغې كښې ليكلې شوې تحريف او بدلون هم د خپل طرف نه كوې او دا وائې چه دا هم د الله ﷻ د آياتونو نه دى. په دې وجه ني اوفرمائيل چه څه خو حقيقى آياتونه ښكاره كوې او اكثر پټوې. او د الله ﷻ ارشاد دې چه تا هغه څه زده كړل كوم چه نه تا پيژندل اونه ستا مشرانو. يعنى چانازل كړو دا قرآن كوم چه تاسو ته ټول تيرشوى خبرونه اوخودل او د كيدونكو خبرې پيشن ګونى درته اوكړه كوم چه نه تاسو پيژندل اونه ستاسوپلارانو اونيكونو.قتاده رحمه الله فرمائي چه دې نه مراددعربومشركان دى.او مجاهد رحمه الله وائي چه مسلمانان مراد دى. اوس د الله ﷻ ارشاد دې چه د دې سوال په جواب كښې هم تاسو پخپله جواب وركړنى چه هم الله ﷻ نازل كړې دې. او هغه كوم چه ابن عباس رضي الله عنه فرمائي هغه د دې كلمې په تفسيركښې مقرر دى. داسې نه ده لكه چه بعضې متاخرينونيلى دى﴿قل الله﴾ معنى دا ده چه ستاسو دا خطاب د هغوى د پاره نه دې بغير د دې نه چه دا كلمه صرف يوه كلمه ده يعنى د الله لفظ دې او په دې سره به دا لازم راځى چه يوه مفرد كلمه هم جمله كيدې شى كومه چه غيرمركب وى. خو مفردكلمه راوړل د عربو په لغت كښې غيرمفيد ګنړلې شوې ده او په دې باندې خاموشى نه شى كيدې. اود الله ﷻ ارشاد دې چه دوى په ضلالت او جهالت كښې اورك پريږدنى تر هغه وخته پورې چه د مرګ په وجه د دوى د حقيقت سترګې كولاؤ شى او آخرهم هغوى الله ﷻ اوپيژنى.

---

(۱) الطبرى :۱۱/۵۲٤.

د قرآن او صاحب قرآن شان:- اود الله ﷻ ارشاد دې چه دا قران مبارك دې اود تورات او انجيل تصديق كونكې دى. دې د پاره چه ته په مكه او د دې په خواوشا كښې اوسيدونكى د عربو قبائل اود عربو اوعجمو بنى آدمان د كفر او شرك د خرابې نتيجې نه اوويرولې شې. لكه چه په يو بل آيت كښې ارشاد دې ﴿قُلْ يَٰٓأَيُّهَا النَّاسُ إِنِّى رَسُولُ اللّٰهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا﴾ يعنى ورته اووايه اې خلقوا زه ستاسو انسانانو طرف ته الله ﷻ رسول جوړكړې راليږلې يم دې د پاره چه خبردارې اوكړې شم او هغوى ته هم چاته چه زماد جنت پيغام رسيدلې دې. اوفرمانيلې شو چه كوم خلق كفركوى د هغوى د پاره د دوزخ وعده ده. بيانې اوفرمانيل ﴿تَبَارَكَ الَّذِى نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَىٰ عَبْدِهِۦ لِيَكُونَ لِلْعَٰلَمِينَ نَذِيرًا﴾ مبارك دې هغه ذات چا چه قرآن په خپل روسول ﷺ باندې نازل كړو، د دې د پاره چه د ټولې دنيا د پاره هغه ويرونكې جوړشى. بل خاى كښې ارشاد دې ﴿ وَقُل لِّلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَٰبَ وَالْأُمِّيِّۦنَ ءَأَسْلَمْتُمْ ۚ فَإِنْ أَسْلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوا ۖ وَّإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَٰغُ ۗ وَاللّٰهُ بَصِيرٌۢ بِالْعِبَادِ﴾ اهل كتابو او ان پړهو ټولوخلقو ته اووايه چه اوس به هم تاسو ايمان راوړنى كه نه، كه هغوى اسلام راوړه نو هدايت به بيامومى او كه مخ ئې واړولو نو كوى دې ستا كار صرف هغوى ته خبره رسول وو. الله ﷻ د خپلو بنديګانونه ښه خبر دې. د بخارى شريف او مسلم شريف نه ثابت دى چه رسول الله ﷺ فرمانيلى ما ته پنځه څيزونه راكړې شوى دى چه زما نه وړاندينو انبياء كرامو نه چاته هم نه وو وركړې شوى. په دې يو دا ده چه هر نبى به خاص خپل يو قوم طرف ته ليګلې شو او زه د ټولې دنيا جهان د خلقو د پاره ليګلې شوې يم.(١) هم په دې وجه فرمانى ﴿ وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ يُؤْمِنُونَ بِهِۦ﴾ يعنى هر هغه سړې چه په الله ﷻ باندې ايمان راوړى او په ورځې د قيامت نو هغه به په دې مبارك كتاب باندې هم ايمان راوړى. كوم چه اې محمد ﷺ مونږ په تاباندې نازل كړې دې. او هغه مومنان داسې دى چه په پابندنى سره خپل مونځ ادا كوى كوم چه الله ﷻ په خپل خپل وخت كښې ادا كول په هغوى باندې فرض كړى دى.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللّٰهِ
| اوخوك دي ازيات ظالم | دهغه چانه | چى تړى | په الله باندې
| اودهغه چا نه لوئي ظالم خوك كيدي شى | چې په الله ﷻ باندې

كَذِبًا أَوْ قَالَ أُوحِىَ إِلَىَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَىْءٌ وَمَنْ
دروغ | ياوانى اچى وحى شوى ده|ماته|حال دا چى وحى كړې شوې نۀ وى|هغه ته|څه څيز|اوهغه څوك
دروغ اوتړى | يادا اووانى چې ماته وحى راغلې ده|اوپه حقيقت كښې،هيڅ وحى ورته نه وى راغلې |....اوخوك

قَالَ سَأُنزِلُ مِثْلَ مَآ أَنزَلَ اللّٰهُ ۗ وَلَوْ تَرَىٰٓ
چى اووانى | چى نازل به كرم زۀاپه شان | دهغې | چى نازل كړې دې | الله | او كاش چى اووينې تۀ |
چې وائى چه زه به هم دالله ﷻ پشان كتاب نازل كړم | ....اوكۀ ته اوګورې

إِذِ الظَّٰلِمُونَ فِى غَمَرَٰتِ الْمَوْتِ وَالْمَلَٰٓئِكَةُ
څه وخت چى وى| ظالمان خلق | په سختوا دمرګ كښى| اوفرشتې ورته|
څه وخت چې دا ظالمان دمرګ په مصيبت كښې ګرفتار وى | ....اوفرشتو ورته

(١) ددې تخريج سورة آل عمران آيت نمبر ١٥١ كښې تير شوې دې.

بَاسِطُوٓا	اَيۡدِيۡهِمۡ	اَخۡرِجُوٓا	اَنۡفُسَكُمۡ	اَلۡيَوۡمَ	
رااوږده کونکي وي	لاسونه خپل	اوورته وائي چي رااوباسئ	روحونه خپل	نن ورځ به	

لاسونه وراوږده کړي وي او ورته وائي چې خپل روحونه راوباسئ ....نن به تاسو

تُجۡزَوۡنَ	عَذَابَ الۡهُوۡنِ	بِمَا	كُنۡتُمۡ	تَقُوۡلُوۡنَ	
بدله درکړې کیږي تاسوته	عذاب سپکونکي	په سبب دهغې	چې وئ تاسو	چې وئیل به مو	

ته سپکونکي عذاب درکولې شي .... خکه چې تاسو په الله ﷻ ناحقه خبرې ترلې.

عَلَى اللّٰهِ	غَيۡرَ الۡحَقِّ	وَكُنۡتُمۡ	عَنۡ اٰيٰتِهٖ	تَسۡتَكۡبِرُوۡنَ۝
په الله باندې	ناحقه خبرې	اووئ تاسو	دآیتونو دهغه نه	چې تکبر به مو کولو

.... او دهغه د آیاتونو منلو نه مو هم تکبر کولو ....

وَلَقَدۡ	جِئۡتُمُوۡنَا	فُرَادٰى	كَمَا	خَلَقۡنٰكُمۡ	اَوَّلَ مَرَّةٍ
اوبه تحقیق سره	رابه شئ تاسومونږته	یواځې	لکه څنګه چې	پیدا کړي وئ مونږه تاسو	په اول خل

اوالله به ورته وائي اوس تاسومونږ ته هغه یواځې اوتش لاس راغلي يئ الکه څنګه چې مونږه اول خل پیدا کړي وئ

وَتَرَكۡتُمۡ	مَّا	خَوَّلۡنٰكُمۡ	وَرَآءَ	ظُهُوۡرِكُمۡ	وَمَا نَرٰى
اوپريښودل تاسو	هغه څه	چې درکړي وومونږ تاسوته	روستو	دشاګانو ستاسو نه	اونه وینو مونږه

مونږ چې په دنیا کښې هرڅه درکړي ووا هغه موروستو پريخودل ....اومونږ تاسو سره

مَعَكُمۡ	شُفَعَآءَكُمۡ	الَّذِيۡنَ	زَعَمۡتُمۡ	اَنَّهُمۡ
تاسو سره	شفارشیان ستاسو	هغه	چې ګمان به کووتاسو	چې بیشکه هغوی

ستاسو هغه سفارشیان اونه لیدل په کوم چه به تاسو ګمام کولو چه هغوی ستاسو په کارونو کښې

فِيۡكُمۡ	شُرَكٰٓؤُا	لَقَدۡ	تَّقَطَّعَ	بَيۡنَكُمۡ
ستاسوپه کارجوړولو کښې	شریکان دي	په تحقیق سره	ختم شوتعلقات	په مېنځ ستاسو کښې

ستاسو شریکان دی .... ستاسوټول تعلقات ختم شول ....

وَضَلَّ	عَنۡكُمۡ	مَّا	كُنۡتُمۡ	تَزۡعُمُوۡنَ۝
اوورك شو	ستاسو نه	هغه څه	چې وئ تاسو	چې ګمان به موپرې كولو دسفارشیانو

اوکومې دعوې چې مو کولې هغه ټولې درنه هیرې شوې ....

قوله تعالیٰ: وَمَنۡ اَظۡلَمُ مِمَّنِ افۡتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوۡ قَالَ اُوۡحِيَ اِلَيَّ وَلَمۡ يُوۡحَ اِلَيۡهِ شَيۡءٌ او څوک نه به لوئ ظالم څوک د ټولونه لوئ ظالم څوک دي :- الله ﷻ فرماني چه په الله ﷻ باندې دروغ ترونکي نه به لوئ ظالم څوک وي.هغوی د ده د پاره شریکان ګرځوي او د ده د پاره اولاد ګرځوي. دا دعوی کوی چه الله ﷻ هغه رسول جوړکړې راليکلې دې سره د دې چه الله ﷻ نه وي راليکلې. په دې وجه ارشاد دې هغه وائي چه په ما هم وحی راليکلې شوی ده حالانکه نه وي راليکلې شوې. عکرمه رحمه الله او قتاده رحمه الله فرمانی چه دا

ایت د مسیلمه کذاب باره کښې نازل شوې دې. او د هغه نه به نور لوئ ظالم څوك وي چه وائي زه هم داسې قرآن نازلولې شم څنګه چه الله ﷻ نازل کړې دې. یعنې د الله ﷻ د وحی سره معارضه کوی. لکه څنګه چه الله ﷻ فرمائیلی کله چه په دوی باندې زمونږه آیاتونه لوستلې شی نو دوی وائی چه مونږ واوریده خو که مونږ غواړو نو مونږ هم داسې کولې شو. په مذکوره آیت کښې ارشاد دې چه افسوس چه تا داخلق د مرګ په سکراتو او ګرباتوکښې لیدلې کله چه ملائکه د وهلو د پاره لاس اوچتوی لکه چه فرمائی ﴿لَئِنۢ بَسَطتَ إِلَيَّ يَدَكَ﴾ زما د قتل کولو د پاره که چرې ته خپل لاس اوچت هم کړې(د هابیل او قابیل قصه)ونی فرمائیل﴿ وَيَبۡسُطُوٓاْ إِلَيۡكُمۡ أَيۡدِيَهُمۡ وَأَلۡسِنَتَهُم ﴾ هغوی خپل لاسونه خپلې ژبې ستا طرف ته اوږدوی دې د پاره چه تاته نقصان اورسوی او بدې ردې اووائی. ضحاك او ابوصالح رحمهم الله وائی چه د عذاب د پاره لاسونه اوچتول مراد دی. لکه چه فرمائیلی شوی دی افسوس چه تاسو لیدلې وې چه مره کیدونکی کافران ملائکه په مخونو او شاګانو باندې د مرګ په وخت کښې وهی. د دې د پاره اوفرمائیلې شو﴿وَٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ بَاسِطُوٓاْ أَيۡدِيهِمۡ﴾ چه د هغوی دبدنونو نه د هغوی روحونه راوباسی. هغه فرښتې به دغه کافرانوته وائی خپل روحونه بهر راوباسئ. د کافرانو چه د مرګ وخت نزدې راشی نو ملائکه به هغوی ته خبرورکړی د عذاب او نکال بیرنی، د دوزخ او حمیم اود رحمن د غضب، نو د هغوی روحونه به د هغوی په بدنونوکښې اوګرځی،د وتلونه به انکار کوی نو ملائکې به هغوی وهی تردې چه روحونه به راوځی او وائی به ورته چه خپل روحونه بهر راوغورزونی نن به تاسوته ډیر ذلیل عذاب درکولې شی. په دې سزا کښې چه په الله ﷻ باندې موڅنګه څنګه بهتانونه تړلې وو. د مؤمن او کافر د مرګ د وخت متعلق ډیر احادیث واردشوی دی. د الله ﷻ قول دې چه الله ﷻ مؤمنانو ته د دنیا او آخرت په ژوندکښې دثابت قول په ذریعه ثابت او قائم اوساتل. ابن مردویه‌رحمه‌الله دلته یو ډیر اوږد حدیث په غریب سندسره ذکر کړې دې چه دحضرت ابن عباس رضی‌الله‌عنه نه روایت کړې شوې خودلې شوې دې.

د الله ﷻ ارشاد دې چه تاسو به مونږ له داسې ځان له راځنې لکه چه د اول پیدائش په وخت کښې پیداکولې شنې.اودا خبره به هغوی ته په معاد کښې فرمائیلې شی. لکه چه فرمائی هغوی به د خپل رب په وړاندې صف په صف پیش کولې شی هم په هغه حالت کښې به راځی لکه چه په اول وخت د پیدائش کښې وو. یعنی لکه چه څنګه پیدا کړې شوی وو او هم هغه شان به اوچتولې شی او تاسو به د دې خبرې نه انکار کولو او دا د قیامت ورځ مو مستبعد ګنړله. او ونی فرمائیل چه په دنیاکښې تاسو کوم مال دولت جمع کړې وو هغه به روستو پریږدئی او راځنی به. په صحیح حدیث کښې دی چه نبی اکرم ﷺ فرمائیلی بنیادم وائی چه زما مال زما دې ولې ستامال خو صرف دومره وو چه څومره تاخوړلې، فناکړې، واغوستو او زوړدې کړو او بل له دې ورکړو نو لکه چه باقی دې اوساتلو د دې نه علاوه ستا ټول دولت د نورو خلقو دې. الله ﷻ به د بنیادم نه تپوس اوکړی کوم ځائې دې جمع کړې ایخودې وو نوهغه به وائی اې ربه جمع می کړو زیات می کړو او هم هلته می پریخودو. (۱) بیا فرمائی د دې ورځې د پاره دې څه رالیګلی هغه به ګوری چه هیڅ می نه دی لیګلی. بیا به فرمائی چه څه شو ستا هغه شفعاء کوم چه تا ماسره شریکان ګنړل. اوس هغه ولې شفاعت نه کوی. دا هغه ملامت کولې او زوروولې شی څکه چه هغه په دنیاکښې د بتانو عبادت کولو او دابه نې ګنړل چه دوی به په دنیاوی ژوندکښې او په اخروی ژوند کښې فائده ورکوی. د قیامت په ورځ خو به ټول تعلقات پریکړې شی او ګمراهی به ختمه شی. د بتانو بادشاهی به لاره شی او الله ﷻ به انسانانوته خطاب کوی چه ستاسو هغه بتان اوس کوم ځائې دی کوم چه تاسو زما شریکان ګنړل او هغوی ته به وئیلی شی چه ستاسو هغه

---

(۱) صحیح مسلم کتاب الزهد باب الدنیا سجن للمؤمن وجنة للکافر: ۲۹۵۸، ترمذی: ۲۳۴۲، احمد: ۲۴/۴.

باطل معبودان چرته لاړل. هغوی ستاسو څه امداد کولې شی یا تاسو د هغوی څه امدا کولې شئی. په دې وجه اوفرمائیلې شو چه تاسو سره اوس هغه شریکان نه ښکاری کوم چه تاسو ما سره شفیع ګڼړلې وو او هغوی مو هم حقداران ګڼړلې وو چه د دوی عبادت اوکړې شی. بیا فرمائی چه ستاسو خپل مینځ کښې ټول تعلقات ختم شوی دی.

(بَيْنَكُمْ) که په رفع سره اولولې یعنی (بَيْنَكُمْ) نو مراد به دا وی چه ستاسو ډلې به ماتې کړې شی او که په نصب سره ئې اولولې نو مطلب به دا وی چه په خپل مینځ کښې اسباب او تعلقات به ختم شی او د بتانو نه چه تاسو کوم امیدونه قائم ساتلی وو هغه به ټول خی. لکه چه فرمائیلې شوی دی چه په دغه وخت کښې به دا باطل معبودان د خپلو تابعدارانو نه ویزاری ښکاره کړی. عذاب به په خپلو سترګو اووینی اود هغوی ټول په خپل مینځ کښې تعلقات به ختم شی او د هغوی تابعداران به وائی افسوس چه مونږ بیا دنیا ته لیګلې شوې وې. د دې د پاره چه څنګه نن دې معبودانو زمونږ نه ویزاری ښکاره کړه مونږ هم د دوی نه ویزاره شو. ګوره الله ﷻ څنګه د هغوی اعمال په هغوی باندې ارمان او حسرت جوړولوسره پیش کوی. اوس دوی د اُور نه نشی وتلې. او اوفرمائیلې شو چه کله شپیلئی پوك وهلې شی نو په خپل مینځ کښې حسب او نسب هیڅ به هم باقی پاتې نه شی، نه به څوك پلار او نه څوك خوئ او نه به څوك د یو بل عبادت کوی. اوفرمائی چه دا تاسو په دنیاکښې دص یو بل عبادت کولو نو صرف د دنیاوی مینې محبت په خاطر او بیا به د قیامت په ورځ د یوبل انکار کوی او په خپل مینځ کښې به په یوبل لعنت او ملامتیا کوی. ستاسو ځائ به دوزخ وی او څوك به هم ستاسو د امداد د پاره نه اوچتیږی. فرمائی چه خپل شریکان راوبلئی، دوی به ئې راغواړی خود هغوی د طرف نه به هیڅ جواب نه بیامومی. او فرمائی چه په کومه ورځ مونږ هغه ټول راجمع کړو نو مشرکانو ته به وایو...(ترآخره پورې) د دې متعلق په قرآن پاك کښې ډیر بې شمیره آیاتونه دی.

إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَىٰ ۖ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ

بیشکه الله| چونکې دې| ددانې | اود زړی | رااوباسی ژوندې| د مړی نه | اوراویستونکې دې |دمړی

بیشکه الله ﷻ ددانې او زړی چونکې دې | .....دمړی نه ژوندې راوباسی | ..اودژوندی نه مړئ راوباسی

مِنَ الْحَيِّ ۚ ذَٰلِكُمُ اللَّهُ ۖ فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ ﴿٩٥﴾ فَالِقُ

دژوندی نه|دغه کارونه کونکې| الله دې |نوکوم طرفته| ګرځولې کیږئ تاسوا چونکې دې

.............دا ستاسو الله ﷻ دې | نوتاسو (دهغه د عبادت نه) کوم طرفته اړولی شئ| هغه د

الْإِصْبَاحِ وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا ۚ

د صبا | اوجوړه کړی ئی ده| شپه | وخت دآرام| اونمر | اوسپوږمئ| نښې دحساب

صبا راویستونکې دې|اوشپه ئې دآرام وخت مقرر کړې دې|اونمراو سپوږمئ ئې حساب مقرر کړې دې

ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٩٦﴾ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ

دا |اندازه ده | دغالب |اودعلیم | اوهغه| هغه ذات دې| چې پیدا ئې کړل| ستاسودپاره

دا دغالب او پوهه الله ﷻ اندازه ده | ....اوالله ﷻ هغه ذات دې چې ستاسودپاره ئې

النُّجُوْمَ لِتَهْتَدُوْا بِهَا فِيْ ظُلُمٰتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ ط قَدْ

ستوری |دپاره ددې چې لاره اومومئ|په هغې سره | په تيارو كښې | دوچې |اودرياب |په تحقيق سره

ستوری مقرركړی دی| چې تاسوپرې د اوچې اوسمندرپه تيرو كښې لارې معلوم كړئی |

فَصَّلْنَا الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَّعْلَمُوْنَ۝

په تفصيل سره بيا ن كړی دی مونږه| نښې |دپاره دهغه قوم| چې پوهيږی |

مونږ خپل آياتونه په تفصيل سره هغه خلقو ته بيانوو چې پوهه لری|

قوله تعالی: إِنَّ اللّٰهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوٰى ط يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ ط

ژوندون او د كائناتو دنظام دخالق اومالک يو پيژندګلو:-الله ﷻ خبر وركوی چه په زمكه كښې كرلې شوې دانې هغه پورته راولی اوخيری اودهغې نه مختلف قسم سبزيانې او زرغونې راپيداكوی دكومو رنګونه چه جدا شكلونه جدا خوندونه جدا. اوهم د دې ﴿إِنَّ اللّٰهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوٰى ط﴾ په تفسير كښې فرمانی چه هغه د يو بې ځا ځيز نه يو ځاوالاځيز يعنی بوټی پيدا كوی او د ځا والا نه بې ځا والا ځيز راوباسی. لكه تخم او حبوب بې ځا ځيز دې او د ځا والا د بوټی نه راپيداكيږی. لكه څنګه چه فرمانيلې شوی دی چه د پوهيدلودپاره دا هم يوه نكته ده چه زمكه خو وی اوچه او مړه ليكن باران ورولوسره مونږ بيا دا ژوندئی كړو اود دې نه غلې دانې پيدا كوو كومې چه تاسوخورئی.﴿وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ ط﴾ دا په ﴿فَالِقُ الْحَبِّ﴾باندې معطوف دې. بيا د دې تفسيراوكړې شو بيا په دې باندې ﴿وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ﴾ آيت عطف كړې شو. دا ټول عبارت په خپل مينځ كښې متقارب دې او د ټولو هم يو مفهوم دې. څوك وائی چه د بې ځا اګئی نه د ځا والا بچې پيدا كول مراد دی يا د دې عكس څوك مراد اخلی چه د فاجر نه صالح بچې او د صالح سړی نه ولدفاجر مراد دې ځكه چه نيكان په مثال د ژوندو دی او بد په مثال د مړو دی. دې نه علاوه نور ډير امور مراد كيدې شی.

وې فرمانيل چه ددې ټولو كارونوكونكې يو الله دې چه شريك نه لری نو بيا ته كوم طرف ګرځې راګرځې اود حق نه مخ اړوې، د غيرالله عبادت كوې. هغه د رڼرا او تيارې پيداكونكې دې لكه چه د سورت په شروع كښې اوفرمائيلې شو چه هغه تياره او رڼرا جوړه كړې يعنی د ورځې د رڼرا نه د شپې تياره راويستې ده. بيا نې د شپې نه ورځ راويسته كوم چه ټوله دنيا روښانه كړه. شپه ختمه شوه تياره لاړه ورځ اوپړقيده لكه چه فرمانی شپه ورځ پټوی. دغه شان الله ﷻ د ځيزونو په متضاد تخليق باندې د خپل قدرت كامله بيان كوی. ددې د پاره نې اوفرمائيل چه دشپې نه ورځ اوځيرلو سره راويستونكې دې اودغه شان د دې برعكس. اوشپه نې تياره او د آرام محل جوړه كړه دې د پاره چه ټول ځيزونه په دې كښې سكون آرام او مزې واخلی. لكه چه فرمانی قسم دې د ورځې د رڼرا او قسم دې د شپې چه ښه تياره شی او وئی فرمانيل چه قسم دې د شپې چه تكه توره تياره جوړه شی او د ورځې قسم دې چه ښه روښانه شی اوفرمانی چه قسم دې د ورځې د رڼرا چه ښه خوره شی او د شپې چه ټوله دنيا راګيره كړی. د صهيب رومی ؓ بې بی د هغه د شپې د ډيرې بيدارئی شكايت كولو سره وانی چه الله ﷻ د ټولود پاره شپه د سكون او آرام محل جوړه كړې ده ليكن د صهيب ؓ د پاره نه. ځكه چه صهيب ؓ ته كله جنت رایاد شی نود هغې په شوق كښې ټوله شپه نه اوده كيږی او عبادت كوی. اوچه كله دوزخ ورياد شی نوټوله شپه ترې خوب اوتښتی.ابن ابی حاتم داروايت كړيدې.اوفرمانی چه نمر او سپوږمئی په خپل رفتار او حساب سره روان دی دهغوی د رفتار په قانون كښې يوه ذره فرق او بدلون نه راځی،

نه اخوا دیخوا کیږی بلکه د هر یو منازل مقرر دی. په یخنئ او گرمئ کښې په خپلو خپلو اصولو باندې روان دی او هم په دې مرتبه او قاعده باندې شپه ورځ کمیږی زیاتیږی. لکه چه فرمانی الله ﷻ نمر ډیر روښانه پیدا کړې او سپوږمئ ته ئې یخه رڼرا ورکړې اوددې د کمیدو او زیاتیدو منازل ئې مقرر کړی دی. فرمانی چه نه نمر سپوږمئ سره جنګیږی او نه د ده نه وړاندې کیږی چه شپه هم ښکاره شی او نه شپه ورځ راګیروی. هره یوه سیاره په خپل خپل مدار او احاطه کښې په ګردش دی او فرمانی چه نمر سپوږمئ او ټول ستوری د الله ﷻ په امر سره محکوم او مسخر دی. فرمانی چه دا ټول د رب چه عزیز او علیم دې مقرر کړې شوې قانون دې څوك د دې خلاف ورزی نه شی کولې. هیڅ څیز د هغه د علم نه نشی اخوا کیدې که هغه د زمکې او آسمان یوه ذره ولې نه وی.

چرته چه الله ﷻ د شپې او ورځې د پیدا کولو او نمر، سپوږمئ د پیدا کولو ذکر فرمانیلې دې نو کلام هم د عزیز اوعلیم په الفاظو سره ختم کړې دې لکه څنګه چه دلته هم. او فرمانی چه د هغوی د پوهې د پاره دا هم یوه نکته ده چه شپه د کومې نه چه مونږ ورځ راوښاسو هغه د دې د پاره څنګه تیاره اوسیږی او نمر هم د خپل آرام په ځائ کښې حرکت کوی او د خپل مستقر طرف ته ځی دا د رب عزیز او علیم ګرخولې شوی معیار دې. کله چه الله ﷻ په اول سورة حم السجدة کښې ﴿خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ﴾ ذکر اوفرمانیلونوارشاد کیږی چه مونږ دا آسمان په چراغونوسره ښائسته کړې دې او هم دغه چراغونه د دنیا د حفاظت کار ورکوی. دا تقدیر د عزیز او علیم دې.(١) اوفرمانی چه هغه ستاسو د پاره ستوری جوړکړی دی دې د پاره چه کله تاسو په بحروبر کښې په تیاروکښې ئې نو د دې د لارې د پیژندګلو کار واخلئ. الله ﷻ فرمانی چه دا ستوری د آسمان ښائست دې او بل دا چه شیطانان په دې سره ویشتلې شی. او دریم دا چه په دې سره په تیاروکښې د بحروبر لار پیژندلې شی. بعضې سلف وئیلی دی چه د نجوم مقصد صرف دغه درې څیزونه دی د دې نه زیات که څوك د دې څه مقصد ګڼړی نو هغه خطا کوی اوداللہ ﷻ په آیات باندې اضافه کوی. بیائې اوفرمانیل چه مونږ خپل آیاتونه په ډیر تفصیل اووضاحت سره بیان کړی دی.ددې دپاره چه خلق دعقل نه کارواخلی او د حق پیژندګلو اوکړی د باطل نه اجتناب اوکړی.

وَهُوَ الَّذِيْٓ اَنْشَاَكُمْ مِّنْ نَّفْسٍ وَّاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَّمُسْتَوْدَعٌ ط قَدْ
اوهغه | هغه ذات دې| چې پیدا ئې کړئ تاسو| دنفس یونه |نوخائې دقراردې| اوخائې دامانت دې| په تحقیق سره
| الله ﷻ هغه ذات دې چې تاسوټول ئې دیونفس نه پیداکړی يئ| نوبیایو د استوګنې خائې دې او بل د امانت خائې دې
فَصَّلْنَا الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَّفْقَهُوْنَ ﴿٩٨﴾ وَهُوَ الَّذِيْٓ
واضحه بیان کړی دی مونږه| نښې |دپاره دهغه قوم| چې پوهیږی |اوهغه | هغه ذات دې |
مونږ پوهه خلقو ته ټولې نښې ښکاره بیان کړې دی اوالله ﷻ هغه ذات دې چې
اَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً ج فَاَخْرَجْنَا بِهٖ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ
چې نازلې ئې کړې | دآسمان نه | اوبه |نو راوویستل مونږه|په هغې سره| بوټې | دهرڅیزا
دآسمان دطرفه ئې اوبه راوروليې دی| اودهغې په ذریعه مونږ هرقسم شینکې رازرغون کړو

١) حاکم: ٢/٣١٦، عن ابن عباس ﷺ وسنده حسن.

فَأَخْرَجْنَا	مِنْهُ	خَضِرًا	نُّخْرِجُ	مِنْهُ	حَبًّا مُّتَرَاكِبًا
نو را اویستل مونږه	دهغې نه	شین فصل	راوباسو مونږه	دهغې نه	دانې قط په قط یو بل کښې نختې

اوبه هغې کښې مو شنه ښاخونه پیدا کړل اوبه هغې مو قط په قط دانې پیدا کړې

وَمِنَ النَّخْلِ	مِن طَلْعِهَا	قِنْوَانٌ	دَانِيَةٌ	وَّجَنَّاتٍ	مِّنْ أَعْنَابٍ	وَّالزَّيْتُونَ
او د کجورونه	دغنچې دهغې نه	وږی	نزدې	او باغونه	دانگورو	اوخونه

اود کهجورو دغونچې نه زوړندې غونچې.............اود انگوروا و خونه او د انارو باغونه

وَالرُّمَّانَ	مُشْتَبِهًا	وَّغَيْرَ مُتَشَابِهٍ	انظُرُوا	إِلَىٰ ثَمَرِهِ
اوانار	چې یوشان وی په رنګ کښې	اونه وی یوشان په خوند کښې	اوګورئ	میوې دهرې ونې ته

..............چې څه دیوبل پشان دی | او څه دیوبل نه مختلف دی | ددې ونومیوو ته اوګورئ

إِذَا أَثْمَرَ	وَيَنْعِهِ	إِنَّ	فِي ذَٰلِكُمْ	لَآيَاتٍ	لِّقَوْمٍ
کله چې میوه اونیسی	اوپخیدوده ته	بیشکه	په دې څیزونو کښې	نښې دی	دپاره دهغه قوم

چې کله میوه اوکړی او کله پخه شی | بیشکه په دې څیزونو کښې دهغه خلقو دپاره د عبرت نښې دی

يُؤْمِنُونَ ۝

چې ایمان راوړی

مومنان دی

قوله تعالٰی: وَهُوَ الَّذِیْٓ اَنْشَاَکُمْ مِّنْ نَّفْسٍ وَّاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَّمُسْتَوْدَعٌ

دَ الله ﷻ دنور قدرت کامله اوحکمت بالغه بیان:- الله ﷻ فرمائی چه هم هغه تاسودیو روح یعنی حضرت آدم ﷺ نه پیدا کړنی.لکه څنګه چه فرمانیلی اې خلقو د یو الله ﷻ نه اوویریږئ چا چه حضرت آدم ﷺ پیدا کړو اود هغه نه ئې د هغه بی بی اوبیا ددې دواړو نه ډیرې ښځې او سړی پیدا کړل. وئی فرمانیل چه بیاتاسو آرام کښې کیګئی او بیا بل ځائ ته ورکولې شئ.ددې جملې په معنی کښې دمفسرینو اختلافات دی. حضرت ابن مسعود رضی الله عنه او حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه د مستقر نه مراد د مور رحم دې اود مستوع نه مراد د پلار شا ده او بعض وائی چه د مستقر نه مراد دنیا اود مستوع نه مراد آخرت پس دمرګه. سعید بن جبیر رحمه الله فرمائی چه "استقرار فی الارض" او "ودیعت بعدمرګ" مراد دې. حسن بصری رحمه الله وائی چه په مرګ باندې کوم عمل بند شو دا مستقر دې اومستوع د آخرت کور دې لیکن اول قول ډیر صحیح دې.مونږه د پوهه لرونکود پاره خبره څومره واضحه بیانوو. بیائې اوفرمانیل هم هغه دآسمان نه اوبه نازل کړې چه مبارك دی اودبندیګانودپاره رزق راپیدا کوی. دمخلوق امداکوی هم په دې سره مونږ مختلف قسم بوټی راټوکوو. لکه چه فرمانیلی هم په اوبو سره هریوڅیز ژوندون بیاموموی، هم په دې سره زمینداره او شنې ونې راټوکیږی. هم په دغه ونوکښې بیا دانې او میوې پیدا کیږی. مونږ هم د دې د مینځ نه داسې دانې راوباسو چه یو بل سره اینختې وی کومو ته خوشې او غونچې وائی. د خرما ونه کښې غنچه دار ښاخونه وی. قنوان د قنو جمع ده د څه معنی چه تازه خرما غونچې چه نزدې نزدې او یوبل سره اینختې وی. ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه د قنوان دانیه نه د خرما وړې وړې ونې د کومو خوشې چه زمکې سره لړیدلې وی مراد دی. اهل حجاز خو دې

ته قنوان واني خود بنوتميم قبيله قينيان (په يا سره) واني اودا د قنو جمع ده لكه چه صنوان د صنو جمع ده. بياني اوفرمائيل د انگورو باغونه يعنى د انگورو باغونه مونږ په زمكه پيدا كوو. د خرما او انگورو ذكر ئې اوفرمائيلو خكه چه دغه دواړه د اهل حجاز بهترينې ميوې گڼرلې شى بلكه د ټولې دنيا بهترينې ميوې دى. الله ﷻ د خپل احسان ذكر فرمائى چه د دې خرما او انگورو د ميوو نه تاسو شراب جوړوئى او د خپل خان د پاره ښه خوراك تياروئى. دا آيت د شرابو د حراميدو نه وړاندې دې. فرمائى چه په زمكه كښې مونږ د خرما او انگورو باغونه جوړكړى. فرمائى چه د زيتون او انارو باغونه چه د پاڼړواو شكل په لحاظ سره د يو بل په شان او نزدې دى خود ميوې شكل خوند او طبيعت په لحاظ بالكل مختلف دى. بيا ئې اوفرمائيل چه كله پخې شى نودهغې د ميوې طرف ته اوگوره يعنى د الله ﷻ په قدرت كښې فكر اوكړه چه څنگه ئې هغه د نيشت نه په وجود كښې راوستل اود ميوې جوړيدونه اول دا هم د سوزيدو لرگى وو. بيا هم دغه لرگى خرما انگور او نورې ميوې جوړې شوې. لكه چه فرمائى په زمكه باندې گڼرې ونې انگور او د زميندارنى باغونوكښې چه غنچه دار هم دى او غير غنچه دارهم، ټولوته يو شان اوبه ملاويږى خو په خوراك كښې يوه ډيره غوره وى د بلې نه. د دې د پاره دلته اوفرمائيلې شو چه اې خلقو په دې كښې د الله ﷻ د كامل قدرت او حكمت دليلونه دى. په دې هم ايماندار خلق پوهيږى اود الله ﷻ او د هغه د رسول ﷺ تصديق كوى.

وَجَعَلُوْا	لِلّٰهِ	شُرَكَآءَ	الْجِنَّ	وَخَلَقَهُمْ
اوجوړكړى دى خلقوا	الله لره	شريكان	پيريان دى	حال داچى پيدا كړى دى الله پيريان
اودوئ الله ﷻ لره پيريان شريكان گرځولى دى				حال دادې چې الله خو هغوى هم پيدا كړى دى

وَخَرَقُوْا	لَهٗ	بَنِيْنَ	وَبَنٰتٍۢ	بِغَيْرِ عِلْمٍ	سُبْحٰنَهٗ	وَتَعٰلٰى
اوجوړكړل خلقوا	الله لره	خامن	اولونړه	بغير دعلم نه	پاكى ده هغه لره	اوډير اوچت دې
اودوئ الله ﷻ لره بغيرد پوهې نه خامن او لونړه جوړكړى دى					الله ﷻ پاك دې	او دهغه خبرو د نسبت نه

عَمَّا	يَصِفُوْنَ ۝ ع
دهغه خبرونه	چې دوئ بيانوى هغه لره
اوچت دې كومې چې دوئ بيانوى	

قوله تعالى: وَجَعَلُوْا لِلّٰهِ شُرَكَآءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوْا لَهٗ بَنِيْنَ وَبَنٰتٍۢ بِغَيْرِ عِلْمٍ

د غيرالله عبادت او بطلان:- دلته په مشركانو باندې رد دې چه په عبادت كښې الله ﷻ سره غير شريك كوى اودشيطان عبادت كوى. كه چرې داسې اووئيلې شى چه هغوى خود بتانو عبادت كولو نوبيا د شيطان دعبادت څه مطلب دې؟ نو جواب دا دې چه هغوى د بتانو عبادت هم كولو نو د شيطان په لمسون اودهغه په تابعدارنى سره لكه چه فرمائى هغوى الله ﷻ پريخودواودښځو عبادت ئې اوكړو (يعنى ملائكوته ئې د الله ﷻ لونړه اووئيل اود دې ملائكو د بتانو عبادت ئې كولو) هغوى خو صرف د شيطان سركش عبادت كوى چا چه وئيلى وو اې الله زه به ستاد بنديگانو يوه لويه حصه خپل خان ته راكاږم، هغوى به گمراه كوم په هغوى كښې به لرې لرې اميدون پيدا كوم. زه به هغوى ته حكم وركوم او هغوى به د څناورو غوږونه پريكوى. زه به هغوى ته داسې حكم وركوم او ستا وركړې شوې شكلونه به خرابوى او چا چه الله ﷻ پريخودو او شيطان ئې خپل ولى او مشر جوړ كړو او په ډيركولاؤ تاوان

کښې پاتې شو.هغه دې مشرکانوسره خانسته وعدې کوې اوهغه په دوی کښې لرې لرې اميدونه راپيداکوي اود هغه تپولې وعدې دهوکه وی. لکه چه فرمانی تاسو شيطان اود هغه اولاد خپلوئې؟ تاسو له خو زما لمن نيول پکار وو. اوحضرت ابراهيم ﷺ خپل پلارته ونيلې وو اې پلاره ته د شيطان عبادت کوې شيطان خو د رحمن نافرمان دې. اولکه چه فرمانی اې بنيادمه ما تاسوته نه وو خودلی چه دشيطان عبادت مه کوئې هغه خوستاسو ښکاره دښمن دې.تاسو هم زماعبادت کوئې اوهم دغه نيغه لار ده.

ملائکې به د قيامت په ورځ وائی ته پاك نې ته زمونږ ولی نې دې مشرکانو به مونږ ته د الله ﷻ لونړه ونيل او زمونږ عبادت به نې کولو خوزمونږ دوی سره هيڅ تعلق نشته دوی خو په اصل کښې د شيطان عبادت کولو په دې وجه په مذکوره آيت کښې اوفرمانيل چه دې مشرکانو شيطانان د الله ﷻ شريك جوړکړی وو سره د دې چه دوی هم يو الله ﷻ پيدا کړی دی. نو هغوی د الله ﷻ سره د هغه د مخلوق څنګه عبادت کوی لکه چه ابراهيم ﷺ فرمانيلی وو آيا تاسو د هغه څيزونو عبادت کوئې کوم چه تاسو پخپله په خپلو لاسونو جوړکړی. تاسو او ستاسو جوړکړی شوی څيزونه ټول هم الله ﷻ پيدا کړی دی نودې د پاره پکار دی چه تاسو ځان د يو الله ﷻ چه شريك نه لری تعلق اوساتئې. بيائې اوفرمانيل چه هغوی په ناپوهئی کښې د الله ﷻ د پاره لونړه او خامن جوړکړل. دلته د الله ﷻ په اوصافوکښې د ګمراهانو په ګمراهئی خبرداري ورکوی. هغوی د الله ﷻ د پاره ځوئ ګرځوی لکه چه يهود وائی عزير ﷺ د الله ﷻ ځوئ دې (نعوذبالله) سره د دې چه هغه د الله ﷻ پيغمبر دې او نصاری حضرت عيسی ﷺ ته د الله ﷻ ځوئ وائی او د مکې مشرکانو په ملائکوته د الله ﷻ لونړه ونيلې. دا ظالمان چه د کومې خبرې قائل دی الله ﷻ د دې نه ډير اوچت دې.﴿خَرَقُوْا﴾ معنی ده هغوی د خپل زړه نه جوړکړل. حضرت ابن عباس ﷺ فرمانی چه هغوی اټکل اولګولو. عوفی رحمه الله وائی چه هغوی اوګرځول. مجاهد رحمه الله وائی هغوی دروغ خبره جوړه کړه. مطلب دا چه هغوی څوك د عبادت شريك ګڼړی خو الله ﷻچه واحد دې هغوی بغير د چا د شرکت نه پيداکړل هغوی د حقيقت د واقفيت نه بغير داسې وائی د الله ﷻ د عظمت او لوئيئې نه جاهل دی کوم چه الله ﷻ دې د هغه خامن لونړه او ښځه څنګه کيدې شی. د دې د پاره اوفرمانيلې شو هغه پاك دې اود دوی د فضول او بيهوده خبرونه اوچت دې.

بَدِيْعُ	السَّمٰوٰتِ	وَالْاَرْضِ ط	اَنّٰى	
اپيدا کونکې دې	آسمانونو	اودزمکې	څنګه	
...........دآسمانونو اوزمکې پيداکونکې دې	.............څنګه			

يَكُوْنُ	لَهٗ	وَلَدٌ	وَّلَمْ تَكُنْ	لَّهٗ	صَاحِبَةٌ ط	وَخَلَقَ	
کيدې شی	هغه لره	خوئې	احال دا چې نشته	هغه لره	املګرې دژوند (ښځه)	اوپيدا کړې دې هغه	
دهغه دپاره خوئې کيدې شی	احالانکه دهغه بې بې نشته	اوهغه هر څيز پيدا					

كُلَّ شَيْءٍ ۚ	وَهُوَ	بِكُلِّ شَيْءٍ	عَلِيْمٌ ۝	ذٰلِكُمُ اللّٰهُ	رَبُّكُمْ ۚ	لَآ اِلٰهَ	اِلَّا		
هر څيز	اوهغه	په هر څيز باندې	خبردار دې	ادغه الله	رب دې ستاسو	نشته لائق دعبادت	مګر		
کړې دې	اوپه هر څه پوهه دې	اهمدا الله ﷻ دې چې ستاسوپالونکې دې	ادهغه نه بغيربل څوك معبود نشته						

قوله تعالی:: بَدِيْعُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۭ اَنّٰى يَكُوْنُ لَهٗ وَلَدٌ وَّلَمْ تَكُنْ لَّهٗ صَاحِبَةٌ ۭ

د الله ﷻ د وحدانیت بیان . - هغه د زمکې او آسمان پیدا کونکې او خالق دې د هغه په وړاندې د زمکې او آسمان مثال نه وو. بدعت ته بدعت په دې وجه وائی چه په سلف کښې د هغې هیڅ مثال نه وی خلق یو عمل د خپل طرف نه شروع کړی او دا پخپله د ثواب کار ګڼړی. د هغه خوئ څنګه کیدې شی د هغه خو ښځه نشته او خوئ خو د دوو متناسبوڅیزونو نه پیدا کیږی او د الله ﷻ خو مناسب او متشابه یوڅیز هم نشته. لکه چه فرمائی هغه وائی چه رحمن یو خپل خوئ جوړ کړې دې دا ډیره دروغ خبره ده هغه هرڅیز پیدا کړې دې نو بیا د هغه مخلوق د هغه ښځه څنګه جوړیدې شی، د هغه څوك مثال نشته بیا د هغه خوئ د هغه مثال څنګه جوړیدې شی د الله ﷻ ذات د دې نه پاك دې.

ذٰلِكُمُ اللّٰهُ	رَبُّكُمْ	لَآ اِلٰهَ	اِلَّا
دغه الله	رب دې ستاسو	نشته لائق دعبادت	مګر
همدا الله ﷻ دې چې ستاسو پالونکې دې	دهغه نه بغیربل څوک معبود نشته		

هُوَ	خَالِقُ	كُلِّ شَيْءٍ	فَاعْبُدُوْهُ	وَهُوَ	عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ	وَّكِيْلٌ
هغه دې	پیدا کونکې	دهر څیز	نو عبادت کوئ دهغه	اوهغه	په هر څیز باندې	نګهبان دې
دهر څیز پیدا کونکې دې	..............دهغه عبادت کوئ	اوهغه دهر څیز کارساز دې . . .				

لَا تُدْرِكُهُ	الْاَبْصَارُ	وَهُوَ	يُدْرِكُ	الْاَبْصَارَ	وَهُوَ	اللَّطِيْفُ
نشی کتلې هغه	سترګې	اوهغه	وینی	سترګې	اوهغه	باریك لیدونكې دې
اوهغه (د مخلوق) په سترګونه لیدلې کیږی	اوهغه ټولې سترګې وینی	اوهغه ډیر بارک بین				
الْخَبِيْرُ						
خبرداردې						
خبردار دې						

قوله تعالی:: لَا تُدْرِكُهُ الْاَبْصَارُ ۡ وَهُوَ يُدْرِكُ الْاَبْصَارَ ۚ

د الله ﷻ د رویت بیان:- هم دغه الله ﷻ ستاسورب دې چا چه هرڅیز پیداکړې دې د هغه نه سوا بل هیڅ څوك د عبادت لائق نشته.هغه دهرڅیز خالق دې نو تاسو هم د هغه عبادت کونې او د هغه د وحدانیت اقرار اوکړنی. د هغه نه څوك خوئ شته نه پلار نه بی بی او نه د هغه څوك عدیل او مثال شته. هغه په هرڅیز باندې حفیظ او رقیب دې. د هرڅیز مدبر دې هم هغه رزق ورکوی شپه ورځ هم هغه جوړکړی دی. هغه سترګې نه شی لیدلې. په دې مسئله کښې د آئمه سلف ډیر اقوال دی یو خو دا چه سترګې به هغه په آخرت کښې لیدلې شی ولې په دنیاکښې نه شی لیدلې. د حضور اکرم ﷺ د احادیثونه دا په تواترسره ثابت دی لکه چه د حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها نه روایت دې چه چا دا ګمان اوکړو چه نبی کریم ﷺ الله ﷻ لیدلې وو نو هغه دروغژن دې. بیا هغې هم دا آیت اولوستلو.(١) د ابن عباس ﷺ نه د دې خلاف روایت دې. هغه د الله ﷻ رویت مطلق ساتلې اود هغې نه نې دا هم مراد دې چه

(١)صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة النجم :٤٨٥٥، صحیح مسلم: ١٧٦، صحیح مسلم کتاب الایمان باب معنی قول الله عزجل(ولقد راه نزلة اخری): ١٧٦.

حضور ﷺ د زړه په سترګو دوه ځل الله ﷻ لیدلې دی او دا مسئله به د سورة النجم په اول کښې ان شاء الله بیانولې شی. ابن عیینه رحمه الله فرمائی چه په دنیا کښې سترګې هغه نه شی لیدلې او نورو وئیلی دی چه د دې مطلب دا دې چه په مړو سترګو هغه نه شی لیدلې. د دې نه تخصیص کیږی د هغه رویت چه مؤمنانوته به د آخرت په کور کښې حاصلیږی. معتزلو د خپلې پوهې د اقتضاء په بنیاد د دې کوم مطلب ګڼرلې هغه دا دې چه نه په دنیا کښې الله ﷻ لیدلې شی نه په آخرت کښې. دا عقیده د اهل سنت والجماعت نه خلاف ده کومه چه د نادانئی په بنیاد باندې ده. ځکه چه د الله ﷻ د قول نه داخبره ثابتیږی. یعنی الله ﷻ فرمائیلی دی چه د ایماندارانو مخونه به په هغه روځ خوشحاله وی او د خپل رب طرف ته به هغوی خپل نظرونه اوچت کړی وی. اود کافرانو متعلق الله ﷻ فرمائی چه هغوی به د خپل رب د کتونه په پرده کښې وی یعنی هغوی به رب نه شی لیدلې. د دې نه په دې خبره باندې دلالت کیږی چه دمؤمنانو د پاره به د رب په رویت کښې حجاب نه وی اود متواتر احادیثونه دا هم ثابت دی چه مؤمنان به د آخرت په کورکښې الله ﷻ د جنت په روضاتوکښې ګوری. الله ﷻ دې په خپل فضل سره دا خبره رانصیب کړی، آمین.

اودا هم وئیلی شوی دی چه مراد دا دې چه عقل به پوهه نه شی حاصلولې اوداسې خیال ډیر عجیبه دې اود آیت د ظاهر نه خلاف دې. د کوم مطلب چه دا شو چه د ادراك معنی رویت دې والله اعلم. د نورو خیال دا دې چه رویت ثابت منلو سره د ادراك د انکار خلاف نه دې ځکه چه ادراك رویت سره خاص دې اود خاص په نفی سره د عام نفی نه کیږی. اوس چه د کوم ادراك دلته نفی شوې ده دا ادراك د کوم قسم دې. په دې کښې ډیر اقوال دی لکه معرفت حقیقت او حقیقت پیژندلو والا سوا د الله ﷻنه څوك نه شی کیدلې سره د دې چه مؤمن ته به رویت کیږی خو حقیقت یو بل څیز دې. سپوږمئ هر څوك وینی خود دې حقیقت دهغې ذات او کنه ته د چا رسیدل نه شی کیدلې. نو الله ﷻ خو بې مثل دې. ابن علیه رحمه الله وائی چه نه لیدل مخصوص دی په دنیاکښې یعنی په دنیا کښې په سترګو سره نه شی لیدلې. بعض وائی چه ادراك د رویت نه خاص تر دې ځکه چه ادراك احاطه کولو ته وائی اود عدم احاطه نه عدم رویت نه لازمیږی. لکه چه د ټول علم احاطه نه کیدو باندې دا نه لازم کیږی چه مطلق علم حاصل نه دې. انسان ته د علم د احاطې نه حاصلیدل د دې آیت نه ثابت دی. ﴿وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ عِلْمًا﴾او په صحیح مسلم کښې دی چه اې الله زه ستا د ثناء احاطه نه شم کولې نود دې (۱) خو دا مطلب نه شی کیدې چه مطلق ثناء نه شم کولې. د ابن عباس رضی الله عنه قول دې چه د چا نظر د الله ﷻ احاطه نه شی کولې. عکرمه رحمه الله ته اووئیلې شو ﴿لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ﴾ نو وئی وئیل ولې ته آسمان نه شې لیدلې؟ وئیل او لیدلې شم نو هغه اووئیل چه پوره آسمان په یو نظر سره لیدلې شې. لنډا دا چه د الله ﷻ شان د دې نه اوچت دې چه په هغه باندې نظر پریوزی.الله ﷻ اوفرمائیل چه د مؤمنانو مخونه به داسې خوشحاله وی او هغوی به خپل رب ته ګوری خو دهغه دعظمت په وجه به نظر هغه محیط کولې نه شی. د دې آیت په تفسیرکښې حدیث وارد دې که چرې ټول انسانان او پیریان شیطانان او ملائکې د کوم وخت نه چه پیدا کړې شوی دی ټول یو صف جوړکړی نو بیا به هم د هغه احاطه اونه کړې شی.(۲) دا حدیث ډیر غریب دې او په صحاح سته کښې چرته هم نشته.

ابن عباس رضی الله عنه وائی چه نبی کریم ﷺ خپل رب لیدلې وو چه کله اووئیلې شو چه آیا الله ﷻ نه دی فرمائیلی ﴿لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ﴾ نو وئی فرمائیل چه هغوی ﷺ خو هم د الله تعالی یو نور دې خود دې آیت

(۱) صحیح مسلم کتاب الصلاة باب مایقال فی الرکوع والسجود: ۴۸۶، ابوداود: ۸۷۹، ترمذی: ۳۴۹۳، ابن حبان. ۱۹۳۲.

(۲) الدر المنثور: ۶۸/۳، ابن ابی حاتم.

مطلب دا نه دي که چرې هغه په خپل ټول نور سره تجلي اوکړي نو سترګې هغه نه شي لیدلې (۱) او بعضي دا مطلب بیانوی چه هیڅ څیز د هغه په وړاندې قائم نه شي پاتې کیدې. الله ﷻ نه اوده کیږي او نه اوده کیدل دهغه د پاره سزاوار دی هغه میزان قائم کړې دې د ورځې اعمال د شپې راتلونه وړاندې او د شپې اعمال د ورځې راتلونه وړاندې د هغه مخې ته پیش کولې شی د هغه حجاب نور دې یا نار دې که هغه اوچته کړې شي نو د هغه تجلي به ټوله دنیا اوسوزوی (۲) په وړاندینو کتابونو کښې دی چه الله ﷻ موسی ﷺ ته فرمائیلي وو اې موسی ! یوژوندې زما تجلي کتوبانډې ژوندې نه شي پاتې کیدې او هیڅ څیز بغیرد فنا نه نشي پاتې کیدې. الله ﷻ فرمائي چه کله هغه په غرباندې تجلي اوکړه نو هغه خراب او اوسوزیدو او حضرت موسی ﷺ بې هوشه پریوتلو او چه کله په هوش کښې راغلو نوونې وئیل ﴿ سُبۡحَٰنَكَ تُبۡتُ إِلَيۡكَ وَأَنَا۠ أَوَّلُ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ﴾ ادراك خاص د قیامت په ورځ د رویت نفی نه کوی هغه به په مؤمنانو بندیګانو باندې خپله تجلي کوی دهغه تجلي اوعظمت به دهغه د خوښې په حیثیت باندې وی. نظر د هغه ټول ادراك نه شي کولې په دې وجه ام المؤمنین حضرت عائشه رضی الله عنها په آخرت کښې د رویت قائله ده او په دنیا کښې د رویت نفی کوی. د هغوی احتجاج هم د دې آیت نه دې نو چه د کومې خبرې نفی ادراك اوکړې نو د هغې معنی هم د رویت عظمت اود جلال ده نو هغه خبره څنګه ممکن ده چه د یو بشر یا فرښتې نه به اوشي. بیا ارشاد دې چه ﴿ وَهُوَ يُدۡرِكُ ٱلۡأَبۡصَٰرَ ﴾ یعني هغه د خلقو د ابصار ادراك او احاطه کولې شي خکه چه هم هغه د انسان نظر پیدا کړې دې نو بیا به هغه څنګه احاطه نه شی کولې. ارشاد دې چه آیا هغه به خپل پیدا کړې شوی څیز باندې نه پوهیږي هغه خو لطیف او خبیر دې او کله د لفظ ابصار نه مبصرین مراد وی یعنی مبصرین هغه نه شي لیدلې هغه لطیف دې یعنی د یو خبرې په استخراج ډیر باریك دې اود هر څیز د ځائ او مقام نه خبر دې والله اعلم. لکه چه حضرت لقمان خپل ځوئ ته د نصیحت په وخت کښې وائی ﴿ يَٰبُنَيَّ إِنَّهَآ إِن تَكُ مِثۡقَالَ حَبَّةٖ ﴾ اې زما بچیه! که یوه بدی یا نیکی د وړی د دانې هومره هم برابر وی که هغه په کاڼړو کښې وی په آسمانونو کښې وی یا په زمکه کښې الله ﷻ به هغه راوړي. الله ﷻ ډیر باریك بین او خبردار دې.

قَدۡ	جَآءَكُم	بَصَآئِرُ	مِن رَّبِّكُمۡۖ	
په تحقیق سره	راغلی دی تاسو ته	ازن اګانې دپوهې	دطرفه درب ستاسونه	
.... تاسو ته دخپل رب دطرفنه دلیلونه راغلی دی				
فَمَنۡ	أَبۡصَرَ	فَلِنَفۡسِهِۦۖ	وَمَنۡ عَمِيَ	فَعَلَيۡهَاۚ
نوچا چې	اوغړولې سترګې	نوفائده نې دپاره دخپل خان ده	اوچا چې ابندې کړې	نونقصان نې په هغه دې
نوځوک نې چې اووینی	نوفائده نې خان دپاره ده	اوځوک چې خان ړوند کړی	نو نقصان نې خان دپاره دې	
وَمَآ أَنَا۠	عَلَيۡكُم	بِحَفِيظٖ	وَكَذَٰلِكَ	نُصَرِّفُ ٱلۡأٓيَٰتِ
اونه یم زه	ستاسو	ساتونکې	اوهم دغه شان	مونږ باربار بیانوو	آیتونه
اوزه په تاسو نګهبان (مقررشوې) نه یم ... .اومونږ خپل آیاتونه دغه شان بیانوو				

---

(۱) ترمذی کتاب تفسیر القران باب ومن سورة النجم : ۳۲۷۹، وهو حسن حاکم :۳۱۶/۲، السنة لابن ابی عاصم : ٤۳۷.

(۲) صحیح مسلم کتاب الایمان باب فی قوله علیه السلام ان الله لاینام : ۱۷۹ مسندالطیالسی: ٤۹۱.

وَلِيَقُولُوا	دَرَسْتَ	وَلِنُبَيِّنَهُ
او ددې د پاره چې اووائي داخلق| دبل چانه ونیلي دي تا |اود پاره ددې چې مونږ بیان کړو حقیقت|		
او ددې د پاره چې دوی اووائي چې تا (چرته دچانه) لوستلي دی | ....او څوک چې		
لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿١٠٥﴾		
هغه قوم ته|چې پوهه لري|		
پوهه دی هغوی ته حقیقت ښکاره کړو|		

قوله تعالي:: قَدْ جَاءَكُمْ بَصَائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ ۖ فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ ۖ وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا ۚ

مؤمن،کافر اوروښانه دلائل:- بصائر یعني نښې نښانې کومې چه قرآن کښې موجود دی او چه رسول الله ﷺ پیش کړی دی، نو چه چا د بصیرت نه کار واخستو نو د هغه ذات ته فائده اورسیده. لکه چه اوفرمائیلې شو چه څوك هدایت حاصل کړی هغه به د خپل ذات د پاره وی او چه څوك دهوکه شو نود هغې نقصان به هم په هغه وی. د دې دپاره اوفرمائیلې شو چه څوك ړوندجوړیږی نود هغې نقصان به هم هغه ته رسی. لکه چه فرمائی سترګې ړندې نه وی بلکه زړه ړوند وی او زه څه په تاسو باندې حفاظت کونکې رقیب یاساتندونکې خونه یم بلکه زه خوصرف یومبلغ یم هدایت خوالله ﷻ کوی.څوك چه غواړی نو ګمراه ئې کړی او څوك چه غواړی په نیغه لار ئې کړی او دغه شان مونږ خپل آیاتونه په تفصیل سره بیانوو. لکه څنګه چه په دې سورت کښې د توحیدبیان پیش کړې شوې دې او په دې وجه هم چه کافر او مشرك وائی ای محمد ﷺ! دا خبرې تا د وړاندینواهل کتابونه نقل کړی دی او هم د هغوی نه دې زده کړی دی او وائې. ابن عباس ﷺ فرمائی چه لفظ "درست" په معنی د تلوت. د هغوی دا خبره د مخاصمت او مجادلت په محل کښې ده لکه چه د دې کافرانو د کذب او عناد الله ﷻ داسې خبر ورکړې دې چه کافر وائی چه دا خو جوړکړې شوی دروغ دی او نورو هم د دې کتاب قرآن په جوړولو کښې امداد ورکړې دې نودا د ډیر کذب او ظلم خبره ده. هغوی وائی چه دا خو د اولنو خلقو ملفوظات او مکتوبات دی کوم چه هغوی هم لیکلی دی اود دې کافرانو د زعم او کذب باره کښې فرمائی چه هغه فکر اوکړو، سوچ ئې اوکړو او اندازه ئې اولګوله. بیا ئې سوچ اوکړو مخ ئې تریو کړو شکل ئې وران کړو غرور ئې اوکړو او وئی وئیل چه دا خو یو لوستلې شوې جادو دې د الله ﷻ نه د انسان کمال دې. او وئی فرمائیل د داسې خلقو د پاره وضاحت سره خبره کوو څوك چه حق اوپیژنی او د هغې تابعداری کوی، د باطل نه ډډه کوی. د کافرانو په ګمراهئی او مؤمنانو په تصدیق کښې د الله ﷻحکمت او مصلحت دې لکه چه فرمائی غلط تعبیر کونکی د قرآن نه ګمراه کیږی هم او هدایت هم اخلی.ونی فرمائیل چه د چاپه زړه کښې بیماری اودچا زړونه کاڼړی دی شیطان دهغوی په زړه کښې خبره اچوی اوداخبز د هغوی د پاره د الله ﷻ ازمیښت جوړیږی او الله ﷻ ایماندارانوته نیغه لار ښائی. اوفرمائی مونږ په دوزخ باندې فرښتې مقرر کړی دی اود هغوی د (١٩) مقرر کړې شوې شمیر د کافرانود پاره یوه فتنه ده خو هم په دې سره د ایماندارانو او اهل کتابو ایمان زیاتیږی اهل کتاب او مؤمنان په دې کښې شك نه کوی (ځکه چه اهل کتاب هم په خپلوکتابونوکښې هم د دغه شمیر ذکرمومی) لیکن کافر او بیمار زړه والا خلق وائی چه د دې خبرې د پیش کولو الله ﷻ ضرورت څه وو دغه شان ډیر خلق ګمراه کیږی او ډیر هدایت بیامومی. د الله ﷻ شکر د هغه نه بغیرڅوك پیژنی. او ونی فرمائیل مونږ قرآن د مؤمنانود پاره شفا او رحمت جوړکړو او نازل مو کړو او هم دغه څیز د

ظالمانود پاره د خسارې او تاوان دې. وئی فرمانیل چه اووایه دا قران د مؤمنانودپاره هدایت او شفا ده اود کافرانو په غوږونوکښې پردې لګیدلی دی او هغوی رانده دی. قرآن د متقیانود پاره هدایت کیدل او هدایت او ضلالت د هغې په منشاء پاندې موقوف کیدل، په دې موضوع ډیر آیاتونه دی. په دې وجه ئې دلته اوفرمائیل چه مونږ آیاتونه څنګه اړولو راړولو سره بیانوو خو کافران هم دغه وائی چه د چرته نه ئې لیکلی راوړی. ابن عباس﷛ ﴿ درست﴾ په معنی ﴿قراءت‌وتعلمت﴾ بیان کړې دې او حسن بصری﷫ په معنی د تقاومت وائی. عمرو بن دینار﷫ وائی چه ابن زبیر ﷛ وئیل چه ماشومان دلته "دارست" لولې او دې لفظ "درست قراءت" ابن مسعود ﷛ "درست"نصب سین او دتاء په وقف سره دې اود دې معنی ده تقاومت. مطلب دا شو چه کوم څیز ته مونږ ته اوروې هم د مخکینو په ذریعه د دې نه واقف یو. د ابن مسعود ﷛ په قراءت کښې درس دې یعنی محمد ﷺ دا زده کړې دی. دا اختلاف عجیبه دې. ابی بن کعب ﷛ به وئیل چه حضور ﷺ ماته داسې اورولې وو ﴿وَلِيَقُولُوا دَرَسْتَ﴾ یعنې د سین په جزم او تاء په زبر سره.([1])

اِتَّبِعْ	مَآ	أُوْحِيَ	اِلَيْكَ	مِنْ رَّبِّكَ	
تابعداری کوه	دهغې	چې وحی شوی ده	تاته	دطرفه درب ستانه	
ته د هغه وحی تابعداری کوه کومه چې تاته ستا رب کړې ده					
لَآ اِلٰهَ	اِلَّا	هُوَ	وَاَعْرِضْ	عَنِ الْمُشْرِكِيْنَ ۝	وَلَوْ
نشته لائق دعبادت	مګر	هغه دې	اومخ اوګرځوه	دمشرکانونه	اوکه چرې
دهغه نه بغیر بل معبود نشته	... ...اود مشرکانو هیڅ پرواه مه کوه	....			اوکه چرې
شَآءَ اللّٰهُ	مَآ اَشْرَكُوْا	وَمَا جَعَلْنٰكَ	عَلَيْهِمْ	حَفِيْظًا	
غوښتلې الله	نونهٔ به وو کړې شرک دې خلقو	اونهٔ ئې مقرر کړې مونږ تهٔ	په دوئ	څوکیدار ساتونکې	
الله ﷻ غوښتلې نو دوئ به شرک نه وو کړې او مونږ ته په دوئ محافظ نه ئې مقرر کړې					
وَمَآ	اَنْتَ	عَلَيْهِمْ	بِوَكِيْلٍ ۝		
اونهٔ ئې	تهٔ	په دوئ باندې	وکیل		
اونه ته ددوئ ذمه دار یې					

قوله تعالی: اِتَّبِعْ مَآ اُوْحِيَ اِلَيْكَ مِنْ رَّبِّكَ

دَ الله ﷻ حکم دَ نبی ﷺ او امت دَ پاره:- الله ﷻ رسول کریم ﷺ او د هغه امت ته حکم ورکوی چه تاسو هم د وحی اقتداء کوئې او هم په دې عمل کوئې خکه چه هم دغه حق دی او په دې کښې هیڅ ګډوډوالې نشته اود دې مشرکانونه ډډه کوئې، دوی ته معافی کوئې، د دوی تکلیف رسول برداشت کوئې ترهغه وخته پورې چه الله ﷻ په دې دښمنانو باندې فتحه او کامیابی درکړی او پوهه شئی چه هم د دوی په ګمراهئی کښې د الله ﷻ حکمت دې. که الله ﷻ غوښتل نوټوله دنیا به ئې په هدایت باندې کړې وه او ټول به په هدایت باندې راجمع شوی وو او شرک کونکو به هډو شرک نه کولو. په دې کښې د الله

---

[1]) حاکم: ۲/۲۳۸

ﷺخاص حکمت دې او چه هغه څه کوی نو په هغې باندې اعتراض نه شی کولې او دا خبره ده چه هغه په د ټولونه تپوس کوی. مونږ ته د دوی ذمه وار نه یې جوړکړې د دوی په زړه کښې چه څه راځی کوی دې، ته په دوی باندې ساتندونکې نه یې، نه ته دوی ته رزق ورکوې، ستا کارخو صرف تبلیغ کول دی. لکه چه فرمانی دوی ته نصیحت کوه ته صرف نصیحت او خبګړه کونکې یې ته د هغوی د پاره ربانی فوجدار نه یې او ونی فرمائیل چه تبلیغ کول ستا کار او تپوس کول زمونږ کار دې.

وَلَا تَسُبُّوا	الَّذِينَ	يَدْعُونَ		
اومهٔ کونی کنځل	هغو ته اچې رابلی یې دا خلق			
او(اې مسلمانانو)هغې معبودانو ته کنځل مه کوئ اچې دوئ یې				
مِنْ دُونِ اللهِ	فَيَسُبُّوا	اللهَ	عَدْوًا	بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ كَذٰلِكَ
ماسوا د الله نه	نو کنځل به اوکړی	الله ته	په دشمنئ کښې	په ناپوهتیا سره ا دغه شان
دالله ﷻ نه سوا عبادت کوی	خکه چې دوئ به په دښمنئ کښې دناپوهئ په وجه الله ﷻ ته کنځل اوکړی داشان			
زَيَّنَّا	لِكُلِّ أُمَّةٍ	عَمَلَهُمْ	ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ	مَرْجِعُهُمْ
ښائیسته کړې دې مونږه	هرامت ته	اعمل دهغوئ	بیا ارب دهغوئ ته	واپس تلل دی دهغوئ
مونږ هر یو امت ته خپل خپل عمل ښائسته کړې دې ا بیا به داټول خپل رب ته پیش کیږی				
فَيُنَبِّئُهُمْ	بِمَا	كَانُوا	يَعْمَلُونَ ۝	
نو خبر به کړی هغوئ	په هغه کارونو	اچې ووهغوئ	اچې کول به یې	
نوهغه به ورته خبر ورکړی چې دوئ څه کارونه کړی دی ا				

قوله تعالی:: وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللهِ فَيَسُبُّوا اللهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ

باطلو معبودانو ته دکنځلو ممانعت:-الله ﷻ رسول اللهﷺ او د هغه امت منع کوی چه د مشرکانو خدایانو ته کنځلې مه کونې اوبدرد مه وانې سره د دې چه په کښې یو ذره مصلحت خو شته ولې مفاسد یې ډیر دی یعنی په جواب کښې به هغوی هم د مسلمانانو الله ﷻ ته کنځل کوی. مشرکانو به وئیل ای محمد ﷺ زمونږ بتانو ته د کنځلونه تاله منع کیدل پکار دی ګنی نو مونږ به هم ستا د رب بې عزتی کوو. نو الله ﷻ منع کړل. د قتادهﷺ نه روایت دې چه مسلمانانو به د کافرانو بتانوته کنځل کول نو کافرانو به هم د حقیقت نه خان خبرولو نه بغیر په دښمنئ کښې الله ﷻ ته هم بدرد وئیل[۱] کله چه ابوطالب زنکدن وو نو قریشو مشوره اوکړه چه ابوطالب له خو او هغه ته وایو چه خپل وراره منع کړه مونږ ته دا د شرم خبره معلومیږی چه د ابوطالب دمرګ نه پس به محمد ﷺ څوك قتل کړی.عرب به وائی چه د ابوطالب په ژوند کښې خو هیڅ اونه شو اوس چه کله هغه مړ شو نو بزدلانو هغه قتل کړو. نو ابوجهل ابوسفیان عمرو بن العاص او نور ډیر خلق د جرګې په شکل راغلل او مطلب نومې سړې د اجازت د پاره راولیګلو.ابوطالب راوغوښتل نو هغوی اوونیل اې ابوطالبا ته زمونږ مشر او سردار یې، محمد ﷺ مونږ ته تکلیف رسولې دې او زمونږ خدایانوته هم مونږ غواړو چه ته هغه راوغواړې او منع کړې چه هغه دې زمونږ د خدایانو نوم هم نه اخلی نومونږ به هم هغه اودهغه رب پریږدو.نو هغه نبی اکرم

[۱]) تفسیر القرآن لعبدالرزاق: ۲۰۸/۱.

ﷺ اوغوښتو اوونې وئیل چه دا هم ستا قوم دې او هم ستا د تره اولاد دې.رسول الله ﷺ اوفرمائیل تره خبره څه ده او دا خلق څه غواړي؟ هغوی وئیل چه ته زمونږ نه او زمونږ د خدایانو نه لرې شه نو مونږ به هم ستانه او ستا د الله ﷻ نه لاس اخوا کړو. حضور ﷺ اوفرمائیل چه زه تاسو ته یوه خبره ښایم که تاسو هغه خپله کړه نو تاسو به د عربو او عجمو مالکان شئ او د ټولو ملکونو نه به ستاسو ملک ته خراج او دولت راځي.نوابوجهل وئیل چه ستابه داسې یوه خبره نه بلکه لس خبرې هم قبولې کړو. اوښایه هغه څه دی؟ نو حضور ﷺ اوفرمائیل چه اووایئ ﴿لااله الاالله﴾ نو هغوی انکار اوکړو. شکل ئې جوړکړو. ابوطالب وئیل وراره د دې نه علاوه بله خبره اوښایه ستا قوم خو په دې کلمه باندې نور غصه کیږي نو هغوی ﷺ اوفرمائیل چه تره زما څه حق دې چه د دې نه بله خبره اوکړم. که هغوی نمر هم راوړي او زما په لاس ئې کیږدي نو زه د دې نه علاوه بل څه نه شم وئیلې. مطلب ئې دا وو چه دوی نااميده کړم نوهغوی د غصې نه ډك شو او وئې وئیل زمونږه خدایانوته بدرد وئیلو نه منع شه گنې مونږ به هم تاته او ستا خدائې ته کنځل کوو. په دې وجه فرمائي چه هغوی د دښمنئ په سبب بغیر د څه ګنړلو الله ﷻ ته بدرد وئیل.

دا هغه صورت دې چه چرته مصلحت هم هیرولې شي چه د دې په مقابله کښې به فساد نور زیات شي. رسول الله ﷺ فرمائیلي چه څوك مور پلار ته کنځل کوی هغه ډیر ملعون دې. تپوس اوکړې شو چه یارسول الله ﷺ! خپل مور پلار ته به څوك څنګه کنځل اوکړي؟ وئې فرمائیل چه دې د هغه مور پلار ته کنځل کوی نو داسې ده لکه چه هم هغه اولنی سړی خپل مور پلار ته کنځل اوکړه.(۱) د الله ﷻ ارشاد دې چه مونږ هرامت ته هم د هغه عمل د هغه په نظرکښې ښه ګرځوو لکه څنګه چه دا قوم د بتانو مینه خوښوی نو تیرشوی امتونه هم په ګمراهئ وو هم داخپل عمل به ئې ښه ګنړلو. الله ﷻ چه څه غواړي اختیاروی نو په دې کښې لوئې حکمت وی. بیا دهغه خلقو واپسی هم د الله ﷻ طرف ته وی. دغه وخت به هغه ته دخپلوعقیدو ښه والی او خرابوالې معلوم شي.که عمل نیك وی نو نیکه بدله اوکه خراب وی نو خرابه بدله به ملاویږی.

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِن جَاءَتْهُمْ آيَةٌ لَّيُؤْمِنُنَّ
اوقسمونه خوری هغوئ | په الله باندې | په سختو قسمونو خپلو سره | چې خامخا که | راغله دوئ ته | څه نښه | نو خامخا به ایمان راوړي دوئ
اودوئ په الله ﷻ باندې غټ غټ قسمونه خوړل | که دوئ ته دالله ﷻ طرفه نښه راشي | نو دوئ به پرې ایمان راوړي
بِهَا ۚ قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِندَ اللَّهِ ۖ وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا
په هغې | ورته اووایه | بیشکه نښې | دالله سره دی | اوڅه پوهه کړی تاسو | چې بیشکه دا نښې
(انبي پیغمبره) دوی ته اووایه چې ټولې نښې الله ﷻ سره دی | اوتاسو څنګه په دې پوهه کړو
إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٩﴾ وَنُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ
کله چې | راهم شي | ایمان نۀ راوړي دوئ | اوموږه اړوو زړونه ددوئ | او سترګي ددوئ
که دغه نښه راشي نوبیاهم دوئ ایمان نه راوړي | اومونږ به ددوئ زړونه او سترګي د حق نه بدلې کړو

(۱) احمد: ۳۱۷/۱، بلفظ آخر نحو المعنی وسنده حسن ، صحیح بخاری کتاب الادب باب لا یسب الرجل والدیه : ۵۹۷۳، صحیح مسلم: ۹۰، ابوداود: ۵۱۴۱،

كَمَا	لَمْ يُؤْمِنُوْا	بِهٖٓ اَوَّلَ	مَرَّةٍ	وَّنَذَرُهُمْ
لکه څنګه چې	ایمان رانوړو دوئ	په دې کتاب باندې	په اول خل	او پرېږدو مونږ دوئ
لکه څنګه چې دوئ په دې ښکاره نښو په اول خل ایمان نه دې راوړی او په خپله سرکشئ				
فِيْ طُغْيَانِهِمْ	يَعْمَهُوْنَ ۝			
په سرکشئ ددوئ کښې	چې حیران وی			
به نې حیران پرېږدو				

قوله تعالى:: وَاَقْسَمُوْا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَآءَتْهُمْ اٰيَةٌ لَّيُؤْمِنُنَّ بِهَا

دَ کافرانودَ معجزوسوال اودَ الله ﷻ جواب:- مشرکان د الله ﷻ قسمونه خوړلو سره بیان کوی که چرې هغوی ته څه معجزه اودخرق عادت څه څیزاوخودلې شی نو هغوی به ایمان راوړی. نو اې نبی ﷺ اووایه دوی ته چه معجزه خو د الله ﷻ سره ده که هغه اوغواړی نو معجزه به ښکاره کړی اوکه اوغواړی نو نه ښکاره کوی. قریشو حضور ﷺ ته اوونیل اې محمد ﷺ! تامونږ ته خودلی دی موسی ﷺ خپله همسا په کاڼړی باندې وهلې وه نو دولس چینې ترې روانې شوې وې اوعیسی ﷺ به مړی ژوندی کول او ثمود ﷺ ته هم د اوښې معجزه ملاوشوې وه. که چرې ته هم داسې څه معجزه پیش کړې نو مونږ به هم ستا تصدیق اوکړو.حضور ﷺ اوفرمائیل چه تاسو له کومه معجزه پکارده؟ ونی ونیل چه دا د صفاغر زمونږ د پاره د سروزرو جوړکړه حضور ﷺ اوفرمائیل چه که داسې اوشی نو تاسو به د توحید تصدیق اوکړئی؟ کافرانو ونیل او مونږ ټول به په تا باندې ایمان راوړو. حضور ﷺ پاڅیدو او د الله ﷻ نه ئې دعا اوغوښتله. جبرائیل ﷺ راغلو او ونی ونیل که ته غواړې نو د صفاغربه سره زر شی خوکه په دې باندې هم دوی ایمان راونړلو نو ډیر زر به په دوی عذاب نازل شی اوکه ستا خوښه وی نو دا خلق به بغیر د عذاب نه داسې پرېخودلې شی. د دې د پاره چه روستو په دوی کښې څوك ایمان هم راوړی او توبه اوکړی. نو الله ﷻ اوفرمائیل چه هغه قسمونو خوړلو سره بیان کوی(الی اخر) خو خبره داسې ده چه دوی کښې څه خلق نادان دی. او ونی فرمائیل چه مونږ د معجزونه صرف دا خبره منع کوی چه د دوی وړاندینوهم د معجزونه کتلو سره انکار کړې وو او دوی به هم انکار کوی نو زر به په عذاب کښې راګیرکړې شی اوچه کوم مهلت ورته حاصل دې هغه به هم لاړ شی، تاته څه پته ده چه دوی به معجزه کتلو سره هم ایمان نه راوړی.

ونیلې شوې دی چه ﴿يُشْعِرُكُمْ﴾ په ذریعه مشرکان مخاطب کړې شوی دی لکه چه الله ﷻ دوی ته فرمائی چه آیا دا د ایمان والا خبره کومه چه قسمونوخوړولو سره تاسو کونې تاسو په حقیقت کښې ربښتیا ګڼرنی﴿اَنَّهَآ اِذَا جَآءَتْ لَا يُؤْمِنُوْنَ۝﴾یو قراءت کښې ﴿اِنَّ﴾ په زیر سره دې.په دې بناء چې معجزه کتلونه پس نفی دایمان خبر شروع کیږی.اوجمله شروع کیږی.نو(انها) نه ونیلې کیږی.اوبعضو ﴿تؤمنون﴾ یعنی (ت) سره دا لفظ لوستلې دې او ونیلی دی چه قول ﴿وَمَا يُشْعِرُكُمْ﴾ مخاطبین مؤمنان دی یعنی اې مؤمنانو! تاسو ته پته ده چه د دې نښو ښکار کیدونه پس به هم دوی ایمان نه راوړی. په دې صورت کښې ﴿انها﴾ د (الف) په زیر سره هم راتلې شی اود (الف) په زبر سره هم. یعنی ﴿يُشْعِرُكُمْ﴾ معمول شو اوپدې صورت کښې د﴿لَا يُؤْمِنُوْنَ﴾ ﴿لا﴾صله واقعه به وی لکه چه فرمانی﴿مَا مَنَعَكَ اَلَّا تَسْجُدَ اِذْ اَمَرْتُكَ﴾ دلته هم ﴿ان لا﴾ ﴿ان﴾ صله واقع شوی ده.اود الله ﷻ قول دې ﴿وَحَرٰمٌ عَلٰى قَرْيَةٍ اَهْلَكْنٰهَآ اَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُوْنَ۝﴾ یعنی چه کله ما تاته حکم درکړې وو نو څه څیز ته د سجدې نه منع کړې. د دې آیت تقدیر داسې دې اې

مؤمنانو! تاسو سره د دې خبرې څه ثبوت دې چه دوی به خپله غوښتلې شوې نشاني او معجزه ليدلو باندې ضرور ايمان راوړي. او بعضو دا هم ونيلي دي چه ﴿انها﴾ په معنی د﴿لعلها﴾ دې بلکه د ابی بن کعب ﷺ په قراءت کښې ﴿انها﴾ په بدله کښې هم ﴿لعلها﴾.د اهل عربو نه اوريدلی شوی دی﴿اذهب الى السوق انك تشترى لنا شيئا﴾ يعنی بازار ته لاړ شه ته به زما د پاره هلته څه واخلې په معنی﴿لعلك تشترى﴾ يعنی شايد چې اخلې به . داشان په دې دعوی باندې دعربو اشعار هم پيش کړې شوی دی . د الله ﷻقول دې چې: ﴿وَنُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ﴾ د دوی د انکار او کفر په وجه د دوی زړونه او د دوی سترګې مونږ اړولې دی. اوس دوی په هيڅ خبره باندې کلکيدونکی نه دی. په ايمان کښې او په دوی کښې فرق پريوتلو. دوی به د دنيا او جهان نشانې اووينی خو ايمان به نه راوړي. لکه څنګه چه په اول ځل د دوی او د ايمان په مينځ حائل شوی وو. ابن عباس ﷺ فرمانی چه الله ﷻ خبر ورکړې دې د دوی د وينا کولو نه اول به دوی څه وينا کونکی دی او د عمل کولو نه اول ئې خبرداری ورکړو چه دوی به څه عمل اوکړي. ونی فرمائيل چه د يو خبردار سړی په شان به تاته څوك پخه خبره نه شی کولې. انسان به وائی چه افسوس کوم زياتې او ګناه ما کړې ده تردې پورې فرمائيلی شوی دی چه هغه به وائی افسوس چه مونږ ته د دنياوی ژوند يوه بله موقع راکړې شی نومونږ به د نيکانو نه وو. الله ﷻ فرمانی که چرې دوی بيا هم دنيا ته واپس کړې شی نو بيا به هم په هدايت باندې نه ځی. اوفرمائی چه که دنيا ته واپس کړې شوئې نو د منهياتو به خامخا مرتکب کيږئې. دوی دروغ وائی چه نيکان به شو. بيا دنيا ته په واپس کولو به هم هغوی د وراندې ژوند په شان ايمان نه راوړي. څکه چه د هغه وخت په شان به دې وخت کښې هم مونږ د دوی زړونه او د دوی سترګې منقلب کړواوبيا به هم په دوی کښې اوبه متوقع هدايت په مينځ کښې پرده پاتې وی اومونږبه دوی په سرکشو کښې ګرځيدونکی پريږدو.

﴿الحمدلله﴾ د اوومې سپارې تفسير